

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज

विरचितया प्रमेयचन्द्रिकारूपया व्याख्यया समलङ्कितं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(नवमो भागः)

नियोजक :

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशक

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री शामजीभाई-बेलजीभाई वीराणी
तथा कडवीदाई-वीराणी स्मारकट्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्ति

प्रति १२००

वीर संघत्

२४२३

विक्रम-संवत्

२०२३

ईसवीसन्

१९६७

मूल्यम्-रु० २५-०-०

भगवानुं ठेकाधुं :
 श्री अ. बा. श्वे. स्थानकेवासी
 जैनशास्त्रोद्धार समिति,
 ठे. गरेडिया कूवा रोड,
 राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
 Shri Akhil Bharat S. S.
 Jain Shastroddhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra), W. Ry, India

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालोद्भयं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
 वीर संवत् २४६३
 विक्रम संवत् २०२३
 संवत् १९६७

: मुद्रकः
 भण्डुदास छगनदास शाह
 नवप्रसात प्रिन्टींग प्रेस,
 धीकांटा रोड, अमदावाद.

श्री

भगवतीसूत्र भा. नव वे की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क
	पहला उद्देशा	
१	दशवे शतक के उद्देशाओं को संग्रह करनेवाली गाथा	१-२
२	दिशाओंके स्वरूपका निरूपण	३-३१
३	औदारिक आदि शरीरोंका निरूपण	३१-३६
	दूसरा उद्देशा	
४	क्रियाविशेषका निरूपण	३६-४५
५	योनिके स्वरूपका निरूपण	४५-५२
६	वेदनाके स्वरूपका निरूपण	५२-५८
७	प्रतिमाके स्वरूपका निरूपण	५८-६१
८	आराधनाके स्वरूपका निरूपण	६१-६७
	तीसरा उद्देशा	
९	तीसरे उद्देशेका विषयविवरण	६७-६९
१०	देवके स्वरूपका निरूपण	६९-८७
११	विस्मयकारकत्व वस्तुन्तरका निरूपण	८८-८९
१२	भाषाविशेषका निरूपण	८९-९८
	चौथा उद्देशा	
१३	चौथे उद्देशेका विषयविवरण	९९-
१४	चमरेन्द्रके त्रायस्त्रिंशकदेवोंका निरूपण	९९-१३४
	पांचवां उद्देशा	
१५	पांचवे उद्देशेका विषयविवरण	१३५-१३६
१६	चमरेन्द्रादिकोंकी अग्रमहिषीका निरूपण	१३७-१९८
	छठा उद्देशा	
१७	देवावस्थानविशेषका निरूपण	१९९-२०५
	सातवां उद्देशा	
१८	अट्ठाईस प्रकारके अंतरद्दीपोंका निरूपण	२०६-२०९

ग्यारहवें शतकके पहला उद्देशक

१९	ग्यारहवें शतकके उद्देशाओंकी संग्रहार्थ गाथा	२१०-२१२
२०	पहले उद्देशके द्वारोंका संग्रह करनेवाली तीन गाथाएँ	२१२-२१५
२१	उत्पलों में जीवोत्पादका निरूपण	२१५-२८०
	दूसरा उद्देशा	
२२	शादक जीवोंका निरूपण	२८१-२८४
	तीसरा उद्देशा	
२३	पालाश संबंधी जीवोंका निरूपण	२८५-२८९
	चौथा उद्देशा	
२४	कुम्भिक वनस्पति जीवोंका निरूपण	२९०-२९२
	पांचवां उद्देशा	
२५	नालिक नामकी वनस्पतिमें रहे हुए जीवोंका निरूपण	२९३-२९४
	छठा उद्देशा	
२६	पद्मों-कमलों में रहे हुए जीवोंका निरूपण	२९५-२९६
	सातवां उद्देशा	
२७	वनस्पतिविशेष-कर्णिका में रहे हुए जीवोंका निरूपण	२९७-२९८
	आठवां उद्देशा	
२८	कमलविशेषरूप नलिनमें रहे हुए जीवोंका निरूपण	२९९-३०२
	नववां उद्देशा	
२९	नववें उद्देशका विषयोंका विवरण	३०३-
३०	शिवराजर्षिके चरित्रका निरूपण	३०४-३८२
	दशवां उद्देशा	
३१	दशवें उद्देशका विषय कथन	३८३-३८४
३२	लोकके स्वरूपका निरूपण	३८४-४२०
३३	लोकालोकके स्वरूपका निरूपण	४२०-४४४
३४	जीवप्रदेश विशेषाधिकका निरूपण	४४४-४४७

ग्यारहवां उद्देश

३५	ग्यारहवें उद्देशोका विषयविवरण	४४८-४४९
३६	कालद्रव्यके स्वरूपका निरूपण	४५०-४५९
३७	प्रमाणकालका निरूपण	४५९-४७३
३८	यथायुर्निर्वृत्तिकाल आदिका निरूपण	४७३-४७९
३९	सुदर्शन चरित्रका निरूपण	४७९-६१५

बारहवां उद्देश

४०	देवोंकी कालस्थितिका निरूपण	६१६-६२२
४१	ऋषिभद्रपुत्रके कथनकी सत्यताका प्रतिपादन	६२२-६३०
४२	ऋषिभद्रपुत्रकी सिद्धिका निरूपण	६३०-६३६
४३	पुद्गलापरिव्राजककी सिद्धिका निरूपण	६३६-६५१

बारहवें शतकके पहले उद्देशोका प्रारम्भ

४४	बारहवें शतकके पहले उद्देशोका विषयविवरण	६५२-६५३
४५	बारहवे शतकके अर्थको संग्रह करनेवाली गाथा	६५३-६५४
४६	शङ्खश्रावकके चरित्रका वर्णन	६५५-७०३

दूसरे उद्देशोका प्रारम्भ

४७	दूसरे उद्देशोके विषयोंका संक्षिप्त विषयवर्णन	७०४-
४८	उदायन राजाके चरित्रका वर्णन	७०५-७१८
४९	जयन्ति श्रमणोपासिका और महावीरस्वामीके प्रश्नोत्तर	७१८-७४२

तीसरा उद्देश

५०	रत्नप्रभा आदि पृथ्वीयोंका निरूपण	७४३-७४६
----	----------------------------------	---------

॥ समाप्त ॥

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

આ પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા)માં કે જે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેડશ્રી હર્લલજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈવધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વજીવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા ખતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વી-ઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સાં ૨૦૦૯ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વજીવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન-કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાલ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લાગ્યું હુંડાકાલ અપસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાંચમા આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષણ તેઓ ચૂકયા નહીં ઊંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

“ असंख्यं जीविं मा पमायम् ”

श्री विनोद कुमार वीराणी

(दीक्षा दीधा पहिलां शास्त्रालयास करता)

जन्म पोर्टसुदान सां १९९२

दीक्षा

भीयन - (राजस्थान)

सां. २०१३ वैशाख वद १२

ता. २६-५-५७ रविवार

निर्वाण

कुलोटी - (राजस्थान)

सां. २०१३ श्रावण शुद्ध १२

ता. ७-८-५७ बुधवार

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેલો અને ઝખ્ખો-વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રજોહરણ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવદયાની ભરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતો કોઈ ભરોસો નથી “અસંખ્યં જીવિયં માં પમાય” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શંત-શાસ્ત્રજી પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદ્રજી મહારાજ શ્રમણ સંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમજ લાલ લીલેલ. મુંબઈમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બહેકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે બધી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દાઈને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈતે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વભવની બાકી રહેલી આર ધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો,

સં. ૨૦૧૨ના અષાઠ સુધી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્ર પૂ આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ આતુર્ભાસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા મટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજ ભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બળવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો વસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે પોતાને પિતાશ્રીને આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણું વિઘ્નો થાશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં આલ્યા જવાતું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. લોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણુ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશનને જોધપુરની ટ્રિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઢાવી નાખ્યાં અને ગારીમાં બેસી ગયા મારવાડ જંકશન તથા જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪૧ વાગ્યે ફલોદી

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

શેઠશ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ) શેઠશ્રી શામળભાઈ વેલળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

(સ્વ) શેઠશ્રી જગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર - અમદાવાદ.

શેઠશ્રી રામળભાઈ શામળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદ્ર સા જોડરી
ઉમેશ સુપુત્ર ચિ. મહેતાખચંદ્ર સા
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દોયતા)

આદ્યમુરખીશ્રીઓ

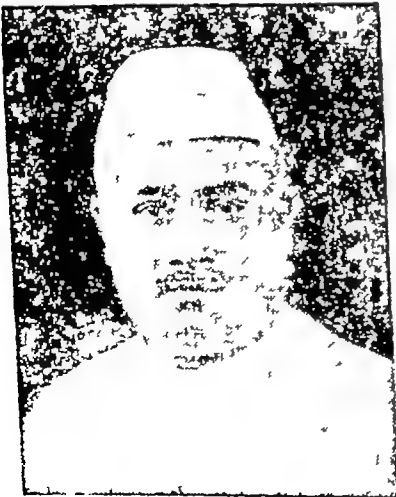
(સ્વ.) શ્રી ડુરખચંદ કાદીદાસ વારિયા
ભાણુવડ

(સ્વ.) શ્રી રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ અમદાવાદ.

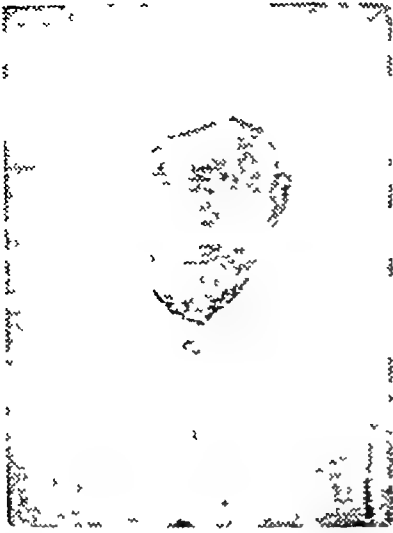

શ્રી નેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ.

સ્વ. શ્રી આત્મારામ ભાણુકલાલ
અમદાવાદ.

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

શ્રી વુજલાલ દુલ્લલ પારેખ
રાજકોટ.

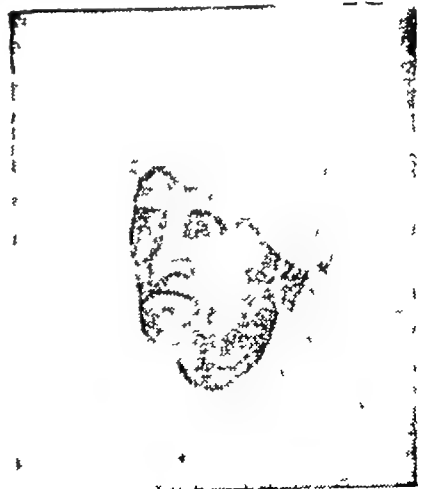
ડોઢારી હરગોવિંદ નેચંદસાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલ લાલચંદલ સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજ લાલચંદલ સા.

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીલાઈ લુવણલાલ
ખારસી.

સ્વ શ્રીમન્ શેઠશ્રી મુકનચંદલ સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

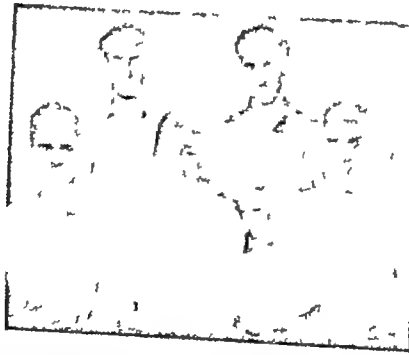
આધમુરખીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. વીમનલાલજી સા.
કપરચંદજી સા અજીતવાલે (સપરિવાર)

- ૧ વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
- ૨ બાજુમા બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
- ૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડા પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિદ્દેણ” ના બદલે “જાવ જીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિદ્દેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો ખતી ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની ખીલ કાંઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના શાઝર પૂ મુનિશ્રી સમર્થલાલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ઠાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો અતુર્વિધ સઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કાંઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદ મુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અસંખ્યં જીવિયં યા પમાયત્” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત લગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ લગવંતોની સંક્ષીએ મારા શુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ લાણીને મારા અત્માના કદયાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક મુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારે વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્તવ્ય મોક્ષરૂપ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાપામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાંજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખખર પડી કે વિનોદ-કુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા. કયાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ આતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પૂ શુરુમહારાજ શ્રી સમર્ધમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પ. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. બનેના આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા.૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવળ આવ્યો કે શ્રી વિનોદલાલજીએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવખડાદુરશ્રી એમ પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફલોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બળદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરાત્ર શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ ખિરાજમાન હતા. કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ જીવ કર્” શાસન રસી”ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાતું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દેઠ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧ ૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યાં.

થોડા વખતમાં ફલોદીના શ્રી સદે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફલોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સદે ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફલોદી આવ્યા.

દ્રોક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફોલોલી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજરે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી બાવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજર લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજર બહુ લાગી
છે તેથી બાવ છું, જલદી પાઠો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ્વ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજરે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશા તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા

હાજરથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી બીજી બાજુથી ટ્રેન પણ આવી રહી હતી તેની બિંદસલ
વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમા સ્થાન લીધું. હાથમા રજોહરણ
લઈ જતના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઈન
ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સપાટન કરવામાં જડવાદને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમા પ્રાણાંત ઘઈ ગયો, બધા લોકો
ઠહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી

હમેશાં તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ફોલોલીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે.
અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફોલોલી સંઘે આ હુઈટનાના ખખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમા બેઠા હતા, માત્ર એક
નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં
હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા સ્પેશલ
પ્લેનથી ફોલોલી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંકાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્થે કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી ચહેરો જોવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ જન્યું નહીં.

આથી પૂર્વેનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટૂંક મારફત ફોલોલી પહોંચ્યાં, શ્રી હુર્લબજીભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક ઐક્ય કરીને શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યા જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમ.જી છે—

“હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું ! સમાજનો આશાદીપક એલવાઈ ગયો ! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી ”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:—
બેન ! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાબતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગળું છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થસહજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:—

પ્રાથમિક તેમ જ અવપકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘અદ્વિમિજા વેમાણુરાગરત્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. આસ પરિચયના અભાવે પૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર:—પાંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી ત્યાર બાદ લદ્દા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે બારમી લિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરીષદથી કાળ કરી નક્કીનગુદમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર:-કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કેશવ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હબરો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણુ તિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે બપે ? બા. બ્ર શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હેય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(नवमो भागः)

श्री वीतरागाय नमः

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री-वासीलालव्रतिविरचितया प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यया व्याख्यया समलङ्कृत व्याख्याप्रज्ञात्यपरनामकम्

श्री-भगवतीसूत्रम्

(नवमो भागः)

अथ दशमशतकस्योद्देशकार्यसंग्रहगाथा-

मूलम्—‘ दिशि १, संवुड अणगारे २, आयड्डी ३, सामहत्थि ४,
देवी ५, सभा ६। उत्तर अंतरदीवा (२८) ३४, दस-
संमि सयंमि चोत्तीसा ॥ ३४ ॥ गा. १ ॥

छाया—दिशि १, संवृतोऽनगार. २, आत्मद्विः ३, श्यामहस्ती ४, देवी ५,
सभा ६, उत्तरान्तरदीपा (२८) ३४, दशमशतके चतुस्त्रिंशत् ३४ ॥ १ ॥

टीका—नवमशतके जीवादयोऽर्था प्रतिपादिताः, अथ दशमशतकेऽपि
तानेव जीवादीन् प्रकारान्तरेण प्रतिपादयितुं दशमशतकस्योद्देशकार्यसंग्रहगाथा-

दशवे शतकका पहला उद्देशका प्रारंभ—

दिशि १ संवुड अणगारे २ आयड्डी ३ सामहत्थि ४ देवी ५ सभा ६।
उत्तर अंतर दीवा २८ दसमसि सयंमि चोत्तीसा ३४ ॥

दिशा १, संवृत अनगार २, आत्मकुद्धि ३, श्यामहस्ती ४, देवी
५, सभा ६ उत्तर दिशा संबन्धी अन्तर्दीप २८, इस प्रकारसे इस १०
वें शतकमें ये ३४ उद्देशक हैं ।

टीकार्थ-नौवे शतकमें जीवादिक पदार्थों का कथन किया गया है।
इस दशवें शतकमें भी उन्हीं जीवादिक पदार्थों का प्रकारान्तरसे प्रति-

दशमा शतकना पहला उद्देशानो प्रारंभ—

दिशि १ संवुड अणगारे २ आयड्डी ३ सामहत्थि ४ देवि ५ सभा ६ ।

उत्तर अंतरदीवा २८ दसमसि सयंमि चोत्तीसा ३४ ॥

दशमा शतकमां नीचे प्रमाणे ३४ उद्देशा छे—(१) दिशा, (२) संवृत
अणुगार, (३) आत्मकुद्धि, (४) श्यामहस्ती, (५) देवी, (६) सभा, अने (७
थी ३४) उत्तर दिशाना २८ अन्तर्दीपो.

टीकार्थ—नवमा शतकमां जीवादिक पदार्थोंनी प्रपञ्चा करवाभां आवी छे.
इवे आ दशमा शतकमां ओज जीवादिक पदार्थोंतु प्रकारान्तर प्रतिपादन करवाने

माह-‘ दिशि ’ इत्यादि, दिशि दिशमाश्रित्य प्रथम उद्देशकः १, संवृतानगार-
विषयो द्वितीयोद्देशकः २, आत्मकृद्ध्या देवो देवीया आवासान्तराणि व्यतिक्रा-
मेदित्याद्यर्थाभिधायकस्वतृतीयोद्देशकः ३, श्यामहस्त्यभिधानश्रीमहावीरशिष्य-
प्रश्नविषयकश्चतुर्थोद्देशकः ४, चमराद्यग्रमहिषीरूपदेवीप्ररूपणार्थं, पञ्चमोद्दे-
शकः ५, सुधर्मसभा प्रतिपादनार्थं षष्ठः उद्देशकः ६, उत्तरस्यां दिशि येऽन्तर-
द्वीपास्तत्प्रतिपादनार्थं अष्टाविंशतिरुद्देशकाः २८, तथा चादितो दशमे शतके
चतुर्विंशदुद्देशका भवन्तीति भावः ॥ १ ॥

पादन करनेके निमित्त ३४ उद्देशक कहे हैं। इन उद्देशकोंमें कौनसा
विषय कहा गया है-इसको संग्रह करके प्रकट करनेवाली यह गाथा
है। इसमें यह प्रकट किया गया है कि दिशाको लेकर प्रथम उद्देशक
कहा गया है, संवृत्त अनगरको लेकर द्वितीय उद्देशक, “ आत्मकृद्धिसे
देव अथवा देवी आवासान्तरोंको उल्लघन कर सकती है ” इत्यादि
संबंधको लेकर तृतीय उद्देशक, श्यामहस्ती नामके श्री महावीरस्वामीके
शिष्यके प्रश्नके संबंधको लेकर चतुर्थ उद्देशक, चमरादि इन्द्रकी अग्र
महिषी रूप देवीके सम्बन्धमें पांचवां उद्देशक, तथा सुधर्मा सभाका
प्रतिपादन करनेवाला छठा उद्देशक कहा गया है। और उत्तर दिशाके
२८ अन्तर्द्वीपोंको प्रतिपादन करनेवाले २८ उद्देशक कहे गये हैं इस
प्रकार इस दशवे शतकमें आदिसे लेकर ३४ उद्देशक हैं।

निमित्ते ३४ उद्देशा आपवामां आभ्यां छे. आ उद्देशाओमा कथा कथा विषयनुं
प्रतिपादन करवामां आभ्युं छे ते आ गाथाभां प्रकट करवामां आभ्युं छे. पछेला
उद्देशाभा दिशाओ विषे प्रतिपादन करवामां आभ्युं छे भीन उद्देशाभां संवृत्त
अणुगारनुं कथन करवामां आभ्युं छे. “ आत्मकृद्धि वडे देव अथवा देवी आवा-
सान्तरेने ओणगीं शके छे, ” इत्यादि विषयनुं त्रीन उद्देशाभां प्रतिपादन करायुं
छे. महावीर स्वामीना श्यामहस्ती नामना शिष्यना प्रश्नोनुं आथा उद्देशाभां
प्रतिपादन करवामां आभ्युं छे चमरादि इन्द्रनी अग्रमहिषी (पट्टराणी) रूप
देवी विषे पांचवां उद्देशाभां वर्णन करवामां आभ्युं छे छठ्ठा उद्देशाभां सुधर्मा
सभानुं प्रतिपादन करायुं छे ७ थी ३४ सुधीना २८ उद्देशाओमा उत्तर दिशाना
२८ अन्तर्द्वीपानुं प्रतिपादन करवामां आभ्युं छे. आ रीते आ दशमा शतकमा
कुल ३४ उद्देशाओ छे.

दशमशतकस्य प्रथमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् पूर्वादिदिशाः दिशानां प्रकाराः, दिशानां दश नामानि, ऐन्द्री दिशा जीवरूपा अस्ति इत्यादिप्रश्नः, आग्नेयीदिशा, याम्यादिशा, नैऋतीवारुणीप्रभृतिदिशावर्णनम्, शरीराणां प्रकारः, औदारिकशरीराणां प्रकारः ॥

अथ प्रथमोद्देशके दिशावक्तव्यता ।

मूलम्—‘रायगिहे जाव एव वयासी—किमियं भंते ! पाईणत्ति पवुच्चइ ? गोयमा ! जीवा चेव अजीवाचेव । किमियं भंते ! पडीणत्ति पवुच्चइ ? गोयमा एवं चेव एवं दाहिणा, एवं उदीणा एवं उड्ढा, एवं अहे वि, । कइणं भंते दिसाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! दसदिसाओ पणत्ताओ, तं जहा—पुरत्थिमा १, पुरत्थिमदाहिणा २; दाहिणा ३, दाहिणपच्चत्थिमा ४, पच्चत्थिमा ५, पच्चत्थिमुत्तरा ६, उत्तरा ७, उत्तरपुरत्थिमा ८, उड्ढा ९, अहो १० । एयासि णं भंते ! दसण्हं दिसाणं कइ णामधेज्जा पणत्ता ? गोयमा ? दसनामधेज्जा पणत्ता, तं जहा—इंदा १, अग्नेयी २, जमाय ३, नेरती ४, वारुणीय ५, वायव्या

इस दशवे शतकके प्रथम उद्देशकका संक्षिप्त विषय विवरण इस प्रकारसे है—पूर्वादि दिशाओंका कथन दिशाओंके भेदोंका कथन, दिशाओंके दश नामोंका कथन ऐन्द्री दिशा पूर्व दिशा जीवरूप है क्या इत्यादि प्रश्न, आग्नेयदिशा, याम्यादिशा, नैऋतीदिशा, आहि दिशाओंका वर्णन शरीरोंके प्रकारों तथा औदारिक शरीरोंके प्रकारोंका कथन ।

दशमा शतकना पडेलो उद्देशमा प्रतिपादित विषयनु दूंक विवरणु—

पूर्वादि दिशाओनु कथन—दिशाओना भेदोनु कथन—दिशाओनां १० नामोनु कथन—ऐन्द्रीदिशा (पूर्व दिशा) शु शुव इप छे ? ” इत्यादि प्रश्नो ओज प्रमाणु आग्नेयी दिशा (अग्निकोणु), याम्या दिशा (दक्षिण दिशा), नैऋत्य, वारुणी दिशा (पश्चिम दिशा) आदि दिशाओनु पणुन शरीरोना प्रकारोनु तथा औदारिक शरीरोना प्रकारोनु कथन.

६। सोमा ७, ईसाणी य ८, विमला य ९, तमा य १०
 बोद्धवा ॥१॥ इंदाणं भंते ! दिसा किं जीवा, जीवदेसा, जीव
 पएसा, अजीवा अजीवदेसा, अजीवपएसा ? गोयमा ! जीवावि
 जीव देसावि, जीवपएसावि तं चेव जाव अजीवपएसावि, जे
 जीवा ते नियमा एगिंदिया, बेइंदिया, जाव पंचिंदिया, अणिं-
 दिया, जे जीवदेसा ते नियमा एगिंदियदेसा जाव अणिं-
 दियदेसा, जे जीवपएसा तं एणिंदियपएसा, बेइंदियपएसा,
 जाव अणिंदियपएसा । जे अजीवा ते दुविहा पणत्ता, तं
 जहा—रूवी अजीवा य, अरूवी अजीवा य । जे रूवी अजीवा
 ते चउविहा पणत्ता, तं जहा—खंधा १, खंधदेसा २, खंधप-
 एसा ३, परमाणु पोग्गला ४। जे अरूवी अजीवा, ते सत्तविहा
 पणत्ता, तं जहा—गोधम्मत्थिकाए, धम्मत्थिकायस्स देसे
 धम्मत्थिकायस्स पएसा, णो अधम्मत्थिकाए, अधम्मत्थिका-
 यस्स देसे अधम्मत्थिकायस्स पएसा, णो आगासत्थिकाए,
 आगासत्थिकायस्स देसे, आगासत्थिकायस्स पएसा अच्चासमए ।
 अगोई णं भंते ! दिसा किं जीवा, जीवदेसा, जीवपएसा ?
 पुच्छा, गोयमा ! णो जीवा, जीवदेसावि १, जीवपएसावि २,
 अजीवावि १, अजीवदेसावि २, अजीवपएसावि ३, जे जीव-
 देसा ते नियमा एगिंदियदेसा, अहवा एगिंदियदेसा य बेइं-
 दियस्स देसे १, अहवा, एगिंदियदेसा य, बेइंदियस्स देसा
 २, अहवा एगिंदियदेसा य, बेइंदियाणयदेसा ३, अहवा एगिं-

दियदेसा, तेइंदियस्स देसे, एवं चेव तियभंगो भाणियब्बो,
 एवं जाव, अणिंदियाणं तियभंगो, जे जीवपएसा ते नियमा
 एणिंदियपएसा, अहवा एणिंदियपएसा य, वेइंदियस्स पएसा
 अहवा एणिंदियपएसा य वेइंदियाण य पएसा, एवं आइल्ल-
 विरहिओ जाव अणिंदियाणं। जे अजीवा, ते दुविहा पणत्ता,
 तं जहा-रूवि अजीवा य, अरूविअजीवा य, जे रूवि अजीवा
 ते चउविहा पणत्ता, तं जहा-खंधा जाव परमाणुपोगगला
 ४, जे अरूवि अजीवा ते सत्तविहा पणत्ता, तं जहा-णो
 धम्मत्थिकाए, धम्मत्थिकायस्स देसे, धम्मत्थिकायस्स पएसा,
 एवं अधम्मत्थिकायस्स वि जाव आगासत्थिकायस्स पएसा
 अद्धासमए। विदिसासु नत्थि जीवा, देसे, भंगोय होइ सवत्थ ।
 जयाणं भंते ! दिसा किं जीवा ? जहा इंदा तहेव निरवसेसा ।
 नेरइया जहा अग्गेयी, वारुणी जहा इंदा, वायव्वा जहा
 अग्गेयी, सोमा जहा इंदा, ईसाणी जहा अग्गेयी, विमलाए
 जीवा जहा अग्गेयी, अजीवा जहा इंदा, एवं तमाए वि, नवरं
 अरूवी लुविहा, अद्धासमयो न भन्नइ ॥ सू० १ ॥

छाया--राजगृहे यावत् एवम् अमादीत्-किमियं भदन्त । प्राची इति
 प्रोच्यते ? गौतम ! जीवा चैन, अजीवा चैन, किमियं भदन्त ! प्रतीची इति
 प्रोच्यते ? गौतम ! एवमेव । एवं दक्षिणा, एवम् उदीची, एवम् ऊर्वा, एवम्
 अगोष्ठी । कति खलु भदन्त ! दिशाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! दश दिशाः प्रज्ञप्ताः,
 तद्यथा-पौरस्त्या १, पौरस्त्यदक्षिणा २, दक्षिणा ३, दक्षिणपार्श्वत्या ४, पार्श्व-
 त्या ५, पार्श्वाल्योत्तरा ६, उत्तरा ७, उत्तरपौरस्त्या ८, ऊर्वा ९, अधः १०।
 एतासां खलु भदन्त ! दशानां दिशानां कति नामत्रेयानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम !

दश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-ऐन्द्री १, आग्नेयी २, याम्या च ३, नैर्ऋती ४, वारुणी च ५, वायव्या ६, सौम्या ७, ऐशानी च ८, विमला च ९, तमा च १०, वोद्व्या ॥ १ ॥ ऐन्द्री खलु भदन्त ! दिशा किं जीवा, जीवदेशा, जीवप्रदेशा ? अजीवा, अजीवदेशा, अजीवप्रदेशा ? गौतम ! जीवापि, जीवदेशाऽपि, जीवप्रदेशापि, तदेव यावत् अजीवप्रदेशापि, ये जीवास्ते नियमात् एकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रियाः, यावत् पञ्चेन्द्रियाः, अनिन्द्रियाः, ये जीवदेशास्ते नियमात् एकेन्द्रियदेशा यावत् अनिन्द्रियदेशाः ये जीवप्रदेशास्ते एकेन्द्रियप्रदेशाः द्वीन्द्रियप्रदेशाः यावत् अनिन्द्रियप्रदेशाः । ये अजीवास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-रूपजीवाश्च अरूपजीवाश्च ये रूपजीवास्ते चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-स्कन्धाः १, स्कन्धदेशाः २, स्कन्धप्रदेशाः ३, परमाणुपुद्गलाः ४, । ये अरूपजीवास्ते सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-नो धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः १, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशाः २, नो अधर्मास्तिकायः, अधर्मास्तिकायस्य देशः ३, अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशाः ४, नो आकाशास्तिकायः, आकाशास्तिकायस्य देशः ५, आकाशास्तिकायस्य प्रदेशाः ६, अद्धासमयः ७ । आग्नेयी खलु भदन्त ! दिशा किं जीवा, जीवदेशा, जीवप्रदेशा ? पृच्छा गौतम ! नो जीवा, जीवदेशाऽपि १, जीवप्रदेशापि २, अजीवापि ३, अजीवदेशापि ४, अजीवप्रदेशापि ५ । ये जीवदेशास्ते नियमात् एकेन्द्रियदेशाः, अथवा एकेन्द्रियदेशाश्च, द्वीन्द्रियस्य देशः १, अथवा एकेन्द्रियदेशाश्च द्वीन्द्रियस्य देशाः २, अथवा एकेन्द्रियदेशाश्च, द्वीन्द्रियाणां च देशाः ३, अथवा एकेन्द्रियदेशाः, त्रीन्द्रियस्य देशाः, एवं चैव त्रिकभङ्गो भणितव्यः, एव यावत् अनिन्द्रियाणां त्रिकभङ्गीः, ये जीवप्रदेशास्ते नियमात् एकेन्द्रियप्रदेशाः, अथवा एकेन्द्रियप्रदेशाश्च, द्विन्द्रियस्य प्रदेशाः, अथवा एकेन्द्रियप्रदेशाश्च द्वीन्द्रियाणां च प्रदेशाः, एवम् आद्यविरहितो यावत् अनिन्द्रियाणाम् । ये अजीवास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रूपजीवाश्च, अरूपजीवाश्च, ये रूपजीवास्ते चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-स्कन्धाः, यावत् परमाणुपुद्गलाः ४ ये अरूपजीवास्ते सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-नो धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशाः, एवम् अधर्मास्तिकायस्यापि यावत् आकाशास्तिकायस्य प्रदेशाः, अद्धा समयः । त्रिदिशामु न सन्ति जीवाः, देशोभङ्गश्च भवति सर्वत्र । याम्या खलु भदन्त ! दिशा किं जीवा ? यथा ऐन्द्री तथैव निरवशेषा, नैर्ऋती च यथा आग्नेयी, वारुणी यथा ऐन्द्री । वायव्या यथा आग्नेयी । सौम्या यथा ऐन्द्री । ऐशानी यथा आग्नेयी । विमला जीवा यथा आग्नेयी, अजीवा यथा ऐन्द्री । एवं तमापि, नवरम् अरूपिणः पञ्चविधाः, अद्धासमयो न भण्यते ॥ सू० १ ॥

ટીકા—દિશા વક્તવ્યતામિષેણ જીવાદીન્ પ્રકારાન્તરેણ પ્રરૂપયિતુમાદ-
'રાયગિહે' ઇત્યાદિ, 'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી-' રાજગૃહે યાવત્ નગરે-
સ્વામી સમવસૃતઃ, સ્વામિનં વન્દિતુ નમસ્યિતું પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા
પ્રતિગતા પર્ષત્, તતઃ શુશ્રૂષમાણો નમસ્યન્ વિનયેન પ્રાજ્ઞલિપુટઃ પર્યુપાસીનો
ગૌતમો ભગવન્તમ્ એવં વક્ષ્યમાણપ્રક્ષારેણ અવાદીત્-'કિમિયં મંતે ! પાર્શ્વણત્તિ
પવુચ્ચઈ ?' હે મદન્ત ! કિમિયં પ્રાચી પૂર્ણં ઇતિ પ્રોચ્યતે ? જીવરૂપા અજીવ-

દિશા વ્યક્તવ્યતા—

“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—દિશા વક્તવ્યતાકે મિષસે સૂત્રકારને યદ્વાં પ્રકારાન્તરસે
જીવાદિકૌંકી પ્રરૂપણા કી હૈ—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહમેં
યાવત્ એસા કહા યદ્વાં યાવત્ પદસે “નગરે સ્વામી સમવસૃતઃ, સ્વામિનં
વન્દિતું નમસ્યિતું પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્ષત્, તતઃ
શુશ્રૂષમાણો નમસ્યન્ વિનયેન પ્રાજ્ઞલિપુટઃ પર્યુપાસીનો ગૌતમો ભગ-
વન્ત” હસ પૂર્વોક્ત અર્થવાલે પાઠકા સંગ્રહ હુઆ હૈ, હસકા ભાવ
હસ પ્રકારસે હૈ કિ રાજગૃહ નગરમેં મહાવીર સ્વામી પધારે, મહાવીર
સ્વામીકો વંદના ઓર નમસ્કાર કરનેકે લિયે પરિષદ્ અનેકે પાસ ગઈ
ધર્મકથા સુનકર ફિર વહ વાપિસ અપને ૨ સ્થાન પર આ ગઈ હસકે
બાદ વહે વિનયકે સાથ પ્રભુકી ઉપાસના કરતે હુએ ગૌતમને અનેક
એસા કહા—પૂછા ‘કિમિયં મંતે ! પાર્શ્વણત્તિ પવુચ્ચઈ’ હે મદન્ત ! પ્રાચી

દિશાએ વિષેની વક્તવ્યતા—

“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—દિશાવક્તવ્યતા દ્વારા સૂત્રકારે અહીં પ્રકારાન્તરે જીવાદિકૌંકી પ્રરૂ-
પણા કરી છે—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી” રાજગૃહ નગરમાં યાવત્ આ પ્રમાણે
પૂછ્યું—અહીં “યાવત્” પદના પ્રયોગ દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં
આવ્યો છે—“નગરે સ્વામી સમવસૃતઃ, સ્વામિનં વન્દિતુ નમસ્યિતું પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ,
ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્ષત્, તતઃ શુશ્રૂષમાણો નમસ્યન્ વિનયેન પ્રાજ્ઞલિપુટઃ
પર્યુપાસીનો ગૌતમો ભગવન્ત” તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—રાજગૃહ નગરમાં
મહાવીર સ્વામી પધાર્યા તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને પરિષદ (અથવા—લોકોનો
સમૂહ) તેમની પાસે ગઈ ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ ત્યાર બાદ
બહુ જ વિનયપૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરતાં કરતાં ગૌતમ સ્વામીએ તેમને
આ પ્રમાણે પૂછ્યું—“કિમિયં મંતે ! પાર્શ્વણત્તિ પવુચ્ચઈ ?” હે ભગવન્ ! પ્રાચી
(પૂર્વ) દિશાને જીવ રૂપ કહી છે, કે અજીવ રૂપ કહી છે ?

રૂપા વા ઉચ્યતે ? ‘ ગોયમા ! જીવાચેવ, અજીવાચેવ ’ હે ગૌતમ ! જીવાચેવ, અજીવાચેવ, જીવા જીવરૂપા પ્રાચી, અજીવરૂપા ચ. તત્ર જીવા એકેન્દ્રિયાદયઃ, અજીવાસ્તુ ધર્માસ્તિકાયાદયઃ, તથા ચ પ્રાચ્યાં દિશિ જીવા, અજીવાશ્ચ સન્તીતિ માનઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ કિમિયં મંતે ! પડીગતિ પવુન્ચઈ ? ’ હે મદન્ત ! કિમિયં પ્રતીચી પશ્ચિમા દિશઈતિ પ્રોચ્યતે ? કિં જીવરૂપા, અજીવરૂપા વા ઉચ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! એવં ચેવ એવ દાહિના, એવં ઉદીના, એવં ઉડ્ઠા, એવં અહો વિ ’ હે ગૌતમ ! પ્રતીચી દિશા એવમેવ પ્રાચીવદેવ, જીવરૂપા, અજીવ રૂપાચ, તત્ર જીવાઃ એકેન્દ્રિયાદયઃ, અજીવાસ્તુ ધર્માસ્તિકાયાદયઃ પ્રતીચ્યાં દિશિ પૂર્વ દિશા જીવરૂપ કહી ગઈ હૈ ? યા અજીવ રૂપ કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તરમે પ્રશ્નને કહા-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ જીવા ચેવ અજીવા ચેવ ’ પૂર્વ દિશા જીવરૂપ મો કહી ગઈ હૈ ઓર અજીવ રૂપ મો કહી ગઈ હૈ । “ જીવ અજીવ રૂપ કહી ગઈ હૈ ” હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ પ્રાચી દિશામે એકેન્દ્રિયાદિક જીવ ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાયાદિક અજીવ રહે હુએ હૈ । ઇસલિયે ડનકે રહનેકે કારણ વહ જીવ રૂપ મો ઓર અજીવ રૂપ કહી ગઈ હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ-‘ કિમિયં મંતે ! પડી-ગતિ પવુન્ચઈ ’ હે મદન્ત ! પશ્ચિમ દિશા જીવરૂપ હૈ યા અજીવ હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ એવં ચેવ ’ “ એવં દાહિના એવં ઉદીના, એવં ઉડ્ઠા, એવં અહો વિ ’ પ્રતીચી-પશ્ચિમ દિશા-પૂર્વ દિશાંકી તરહહી જીવરૂપ મો હૈ ઓર અજીવ રૂપ મો હૈ । યહાં

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ જીવા ચેવ અજીવા ચેવ ” પૂર્વ દિશાને જીવ રૂપ પશ્ચ કહી છે અને અજીવરૂપ પશ્ચ કહી છે.

પૂર્વદિશાને જીવઅજીવરૂપ કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં એકેન્દ્રિયાદિક જીવ અને પુદ્ગલાસ્તિકાયાદિક અજીવ રહેલાં હોવાથી તેને જીવરૂપ પશ્ચ કહી છે અને અજીવરૂપ પશ્ચ કહી છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ કિમિયં મંતે ! પાઈગતિ પવુન્ચઈ ? ” હે ભગવન્ ! પશ્ચિમ દિશા જીવ રૂપ છે, કે અજીવરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર-“ એવં ચેવ, એવં દાહિના, એવં ઉદીના, એવં ઉડ્ઠા, એવં અહો વિ ” પ્રતીચી દિશા (પશ્ચિમ દિશા) પશ્ચ પૂર્વદિશાની જેમ જીવરૂપ પશ્ચ છે અને અજીવરૂપ પશ્ચ છે. કારણ કે ત્યાં એકેન્દ્રિય વગેરે જીવો અને પુદ્ગલાસ્તિકાયા વગેરે અજીવ રહેલાં છે. એજ પ્રમાણે દક્ષિણદિશા, ઉત્તરદિશા, ઊર્ધ્વદિશા અને અધોદિશા પશ્ચ જીવરૂપ અને અજીવરૂપ છે એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ કઈણં મંતે ! દિસાઓ પંચગત્તાઓ ? ”—

भवन्तीति भावः । एवं-तथैव दक्षिणादिक्, एवमेव उदीचीदिक्, एवम् ऊर्ध्वादिक्, एवम् अधोऽपि, अधोरूपादिगपि जीवरूपा, अजीवरूपा च भवति । गौतमः पृच्छति ' क्वणं भंते ! दिसाओ पणत्ताओ ' हे भदन्त ! कति कियत्यः खलु दिशाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—' गोयमा ! दस दिसाओ पणत्ताओ ' हे गौतम ! दश दिशाः प्रज्ञप्ताः, ' तं जहा—पुरत्थिमा १, पुरत्थिमा दाहिणा २, दाहिणा ३, दाहिणा पच्चत्थिमा ४, पच्चत्थिमा ५, पच्चत्थिमुत्तरा ६, उत्तरा ७, उत्तरपुरत्थिमा ८, उट्ठा ९, अहो १० ' तद्यथा—पौरस्त्या—पूर्वा १, पौरस्त्यदक्षिणा—पूर्वदक्षि-

एकेन्द्रियादिक जीव और पुद्गलास्तिकायादिक अजीव रहे हुए हैं । इसी प्रकार दक्षिण दिशा और उत्तर दिशा , ऊर्ध्व दिशा और अधो दिशा ये दिशाएँ भी जीवरूप और अजीव रूप हैं ऐसा जानना चाहिये । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ' क्वणं भंते ! दिसाओ पणत्ताओ ' दिशाएँ कितनी कही गई है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—' दस दिसाओ पणत्ताओ ' हे गौतम ! दिशाएँ दश कही गई हैं । ' तं जहा ' जो इस प्रकारसे हैं ' पुरत्थिमा १, पुरत्थिम दाहिणा २, दाहिणा ३, दाहिण पच्चत्थिमा ४, पच्चत्थिमा ५, पच्चत्थिमुत्तरा ६, उत्तरा ७, उत्तर पुरत्थिमा ८, उट्ठा ९, अहो १० ' पौरस्त्या पूर्व दिशा १, पौरस्त्य दक्षिणा पूर्व दक्षिणा पूर्व दक्षिण दिशाका अन्तराल रूप प्रदेश आग्नेय कोण २, दक्षिणा—दक्षिणदिशा ३, दक्षिणपश्चिमा—दक्षिणपश्चिमदिशाको अन्तराल रूप प्रदेश नैऋत कोण ४, पश्चिमा—पश्चिमदिशा ५, पश्चिमोत्तरा—पश्चिम उत्तर दिशाको अन्तराल रूप प्रदेश—वायव्य कोण ६, उत्तरा—उत्तर दिशा ७, उत्तर पौरस्त्या—उत्तर पूर्वदिशाका अन्तराल रूप

હે લગવન્ ! દિશાઓ કેટલી કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! દસ દિસાઓ પણત્તાઓ ” હે ગૌતમ ! દિશાઓ દશ કહી છે. “તજહા” તે આ પ્રમાણે છે—“પુરત્થિમા ૧, પુરત્થિમદાહિણા ૨, દાહિણા ૩, દાહિણપચ્ચત્થિમા ૪, પચ્ચત્થિમા ૫, પચ્ચત્થિમુત્તરા ૬, ઉત્તરા, ઉત્તરપુરત્થિમા ૮, ઉટ્ઠા ૯, અહો ૧૦ ” (૧) પૌરસ્ત્યા (પૂર્વદિશા), (૨) પૌરસ્ત્ય દક્ષિણા—પૂર્વ અને દક્ષિણની વચ્ચેની દિશા (અગ્નિકોણ) (૩) દક્ષિણ દિશા (૪) દક્ષિણ પશ્ચિમા—દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચેની દિશા (નૈઋત્યકોણ), (૫) પશ્ચિમ દિશા (૬) પશ્ચિમોત્તર-પશ્ચિમ અને ઉત્તરની વચ્ચે આવેલી દિશા (વાયવ્યકોણ) (૭) ઉત્તર દિશા, (૮) ઉત્તરપૌરસ્ત્યા—ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા (ઇશાનકોણ) (૯) ઉર્ધ્વદિશા અને (૧૦) અધોદિશા.

ણાન્તરાલા-આગ્નેયકોણ: ૨, દક્ષિણા ૩, દક્ષિણપશ્ચિમા-દક્ષિણપશ્ચિમાન્તરાલા
 નૈઋત્યકોણ: ૪, પશ્ચિમા ૫, પશ્ચિમોત્તરા-વાયવ્યકોણ: ૬, ઉત્તરા ૭, ઉત્તર-
 પૌરસ્ત્યા-ઈશાનકોણ: ૮, ઊર્ધ્વા ઊર્ધ્વદિશા ૯, અધશ્ચ-અધો દિશા ૧૦,
 ગૌતમ: પૃચ્છતિ-‘ ઇયાસિ ણં મંતે ! દસણ્ઠં દિસાણં કઠ્ઠ ણામધેજ્જા પણ્ણત્તા, ?
 હે મદન્ત ! એતાસાં સ્વલ્લ દશાનાં દિશાનામ્ કતિ નામધેયાનિ નામાનિ પ્રજ્ઞસાનિ ?
 ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ! દસ નામધેજ્જા પણ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ ! દશાનાં દિશાનાં
 દશ નામધેયાનિ નામાનિ પ્રજ્ઞસાનિ ભણિતાનિ, ‘ તં જહા-ઈંદા ૧, અગ્ગેયી ૨,
 જમાય ૩, નેરત્તી ૪, વારુણીય ૫, વાયવ્વા ૬, સોમ્મા ૭ ઈંસાણીય ૮, વિમલાય
 ૯, તમાય ૧૦ બોદ્ધવ્વા ॥૧॥’ તથથા-એન્દ્રી-ઇન્દ્રો દેવતા યસ્યા: સા એન્દ્રી
 પૂર્વાદિગુચ્યતે ૧, આગ્નેયી, અગ્નિર્દેવતા યસ્યા: સા આગ્નેયી અગ્નિકોણ: ૨,

પ્રદેશ ઈશાન કોણ ૮, ઊર્ધ્વ દિશા ૯ એવં અધોદિશા ૧૦ । અથ ગૌતમ
 પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં-‘ ઇયાસિ ણં મંતે ? દસણ્ઠં દિસાણં કઠ્ઠ ણામધેજ્જા
 પણ્ણત્તા ’ હે મદન્ત ! હન દશોં દિશાઓંકે ઓર દૂસરે નામ કિતને
 કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! ‘ દસ નામ-
 ધેજ્જા પણ્ણત્તા ’ હન દશ દિશાઓંકે ઓર દૂસરે નામ દશ કહે ગયે
 હૈં । ‘ તં જહા ’ જો હસ પ્રકારસે હૈં-‘ ઈંદા ૧, અગ્ગેયી ૨, જમાય ૩,
 નેરત્તી ૪, વારુણીય ૫, વાયવ્વા ૬, સોમ્મા ૭, ઈંસાણીય ૮ વિમલાય
 ૯ તમાય ૧૦ બોદ્ધવ્વા ’’ જિસ દિશાકા સ્વામી ઇન્દ્ર હૈં વહ દિશા
 એન્દ્રી પૂર્વદિશા કહલાતી હૈ ૧, જિસકા સ્વામી અગ્નિ દેવતા હૈ વહ
 દિશા આગ્નેયી દિશા કહલાતી હૈ ૨, જિસ દિશાકા સ્વામી યમ દેવતા
 હૈ વહ દિશા યામ્યા દક્ષિણ દિશા કહલાતી હૈ ૩, જિસ દિશાકા સ્વામી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ ઇયાસિ ણં મંતે ! દસણ્ઠં દિસાણં કઠ્ઠ ણામધેજ્જા
 પણ્ણત્તા ! ” હે ભગવન્ ! આ દશે દિશાઓનાં બીજાં કયાં નામો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ દસ નામધેજ્જા પણ્ણત્તા ”
 તે દશે દિશાઓના બીજાં નામ હસ કહ્યાં છે, “ તંજહા ” જે નીચે પ્રમાણે છે
 -“ ઈંદા ૧, અગ્ગેયી ૨, જમાય ૩, નેરત્તી ૪, વારુણી ૫, વાયવ્વા ૬, સોમ્મા ૭, ઈંસાણી
 ય ૮, વિમલાય ૯, તમાય ૧૦ બોદ્ધવ્વા ”

(૧) જે દિશાનો સ્વામી ઇન્દ્ર છે તે દિશાને અન્દ્રિ (પૂર્વદિશા) કહે છે.
 (૨) જે દિશાનો સ્વામી અગ્નિદેવતા છે, તે દિશાને આગ્નેયી દિશા કહે છે (૩)
 જે દિશાનો સ્વામી યમદેવતા છે તે દિશાને યામ્યા (દક્ષિણ દિશા) કહે છે.
 (૪) દિશાનો સ્વામી નૈઋતી છે, તે દિશાને નૈઋતી (નૈઋત્યકોણ) કહે છે.

યામ્યા ચ, યમો દેવતા યસ્યા સા યામ્યા દક્ષિણા દિક્ ૩, નૈર્ઋતી, નિર્ઋતિ દેવતા યસ્યા: સા નૈર્ઋતીદિક્, નૈર્ઋતકોણ: ૪, વારુણીચ, વરુણો દેવતા યસ્યા: સા વારુણી પશ્ચિમા દિક્ ૫, વાયવ્યા વાયુદેવતા યસ્યા: સા વાયવ્યા દિક્, વાયવ્ય-કોણ: ૬, સૌમ્યા સોમો દેવતા યસ્યા: સા સૌમ્યા ઉત્તરા દિક્ ૭, ऐशानी च ईशानो देवता यस्या: सा ऐशानीदिक्, ईशानकोण: ૮, વિમલા ચ, વિમલત્વાત્ વિમલા-તાદશા ઝર્વા દિગુચ્યતે ૧, તમાચ, તમા રાત્રિસ્તદ્વદન્ધકારાદ્વત્ત્વાત્ અધોદિક્ તમા ૧૦ વોદ્ધવ્યા-વિજ્ઞેયા ! અત્રચ દિશઃ શકટોદ્ધિ સંસ્થિતાઃ, વિદિશંસ્તુ મુક્તા-વલી સદશાઃ, ઝર્વાઽધોદિશૌ ચ રુચકાકારે વોધ્યે, તદાહ-‘ સર્ગહુદ્ધિ સંઠિયાઓ મહાદિસાઓ હવંતિ, ચત્તારિ ! મુક્તાવલી ચ ચત્તરો દો ચેવ ય હોંતિ રુચગનિખે ’

॥૧॥ શકટોદ્ધિસંસ્થિતાઃ મહાદિશા ભવન્તિ ચતસ્રઃ મુક્તાવલીચ ચતસ્રઃ, દ્વે એવંચ

નિર્ઋતિ હૈ વહ દિશા નૈર્ઋતી-નૈર્ઋત્યકોણ કહલાતી હૈ ૪, વરુણ જિસ દિશાકા સ્વામી હૈ વહ દિશા વારુણી પશ્ચિમ કહલાતી હૈ ૫, વાયુદેવતા જિસ દિશાકા સ્વામી હૈ વહ દિશા વાયવ્ય-વાયવ્ય કોણ કહલાતી હૈ ૬, સોમદેવતા જિસ દિશાકા સ્વામી હૈ વહ દિશા સૌમ્યા ઉત્તર દિશા કહલાતી હૈ ૭, ईशान देवता जिस दिशाका स्वामी है वह दिशा ऐशानी-ईशानकोण कહलाती है ૮, વિમલ-નિર્મલ હોનેસે ઝર્વ દિશાકો વિમલા દિશા ૯, તથા રાત્રિકે સમાન અધકારસે આવૃત્ત હોનેકે કારણ અધોદિશાકો તમા કહ દિયા હૈ ૧૦. ચારોં દિશાઓંકા આકાર શકટોદ્ધિ (ગાડેકે ઔંધળ) કે જૈસા હૈ, વિદિશાઓંકા આકાર મુક્તાવલીકે જૈસા હૈ તથા ઝર્વ દિશા ઔર અધો દિશા ચે દાનોં દિશાઉં આકારમેં રુચકકે જૈસી હૈં. અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રમુસે એસા

(૫) જે દિશાનો સ્વામી વરુણ છે, તે દિશાને વારુણી (પશ્ચિમ દિશા કહે છે. (૬) જે દિશાનો સ્વામી વાયુદેવતા છે, તે દિશાને વાયવ્ય (વાયવ્ય કહે છે. (૭) જે દિશાનો સ્વામી સોમદેવતા છે, તે દિશાને સૌમ્યા (ઉત્તર દિશા) કહે છે. (૮) જે દિશાનો સ્વામી ઈશાનદેવતા છે, તે દિશાને ઈશાની (ઈશાન કહે છે. (૯) વિમલ (નિર્મળ) હોવાથી ઊર્ધ્વ દિશાને વિમલા દિશા કહે છે. (૧૦) અધોદિશા રાત્રિના જેવાં અધકારથી વ્યાપ્ત હોવાથી તેને તમાદિશા કહે છે.

ચારે દિશાઓનો આકાર શકટોદ્ધિ (ગાડાની ઉધ) જેવો છે અને ચારે વિદિશાઓનો (અગ્નિ આદિ ચાર વિદિશાઓનો) આકાર મુક્તાવલી જેવો છે. તથા ઊર્ધ્વ દિશા અને અધોદિશાનો આકાર રુચક (ગાયોના સ્તનના) જેવો છે.

પાન્તરાલા-આગ્નેયકોણ: ૨, દક્ષિણા ૩, દક્ષિણપશ્ચિમા-દક્ષિણપશ્ચિમાન્તરાલા
 નૈઋત્યકોણ: ૪, પશ્ચિમા ૫, પશ્ચિમોત્તરા-વાયવ્યકોણ: ૬, ઉત્તરા ૭, ઉત્તર-
 પૌરસ્ત્યા-ઈશાનકોણ: ૮, ઊર્ધ્વા ઊર્ધ્વદિશા ૯, અધશ્ચ-અધો દિશા ૧૦,
 ગૌતમ: પૃચ્છતિ-‘ ઇયાસિ ણં મંતે ! દસળ્હં દિસાણં કઙ્ઙામધેજ્જા પળ્ળત્તા, ?
 હે મદન્ત ! ઇતાસાં સ્વલ્લ દશાનાં દિશાનામ્ કતિ નામધેયાનિ નામાનિ પ્રજ્ઞસાનિ ?
 મગધાનાહ-‘ ગોયમા ! દસ નામધેજ્જા પળ્ળત્તા ’ હે ગૌતમ ! દશાનાં દિશાનાં
 દશ નામધેયાનિ નામાનિ પ્રજ્ઞસાનિ મળિતાનિ, ‘ તં જહા-ઈંદા ૧, અગ્ગેયી ૨,
 જમાય ૩, નેરતી ૪, વારુણીય ૫, વાયવ્વા ૬, સોમ્મા ૭ ઈંમાણીય ૮, વિમલાય
 ૯, તમાય ૧૦ બોદ્ધવ્વા ॥૧૧॥ ’ તથથા-એન્દ્રી-ઇન્દ્રો દેવતા યસ્યા: સા એન્દ્રી
 પૂર્વાદિગુચ્યતે ૧, આગ્નેયી, અગ્નિદેવતા યસ્યા: સા આગ્નેયી અગ્નિકોણ: ૨,

પ્રદેશ ઈશાન કોણ ૮, ઊર્ધ્વ દિશા ૯ એવં અધોદિશા ૧૦ । અવ ગૌતમ
 પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં-‘ ઇયાસિ ણં મંતે ? દસળ્હં દિસાણં કઙ્ઙામધેજ્જા
 પળ્ળત્તા ’ હે મદન્ત । હન દશોં દિશાઓંકે ઓર દૂસરે નામ કિતને
 કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરવેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-(ગોયમા) હે ગૌતમ । ‘ દસ નામ-
 ધેજ્જા પળ્ળત્તા ’ હન દશ દિશાઓંકે ઓર દૂસરે નામ દશ કહે ગયે
 હૈં । ‘ તં જહા ’ જો હસ પ્રકારસે હૈં-‘ ઈંદા ૧, અગ્ગેયી ૨, જમાય ૩,
 નેરતી ૪, વારુણી ય ૫, વાયવ્વા ૬ । સોમ્મા ૭, ઈંમાણી ય ૮ વિમલા ય
 ૯ તમા ય ૧૦ બોદ્ધવ્વા ” જિસ દિશાકા સ્વામી ઇન્દ્ર હૈં વહ દિશા
 એન્દ્રી પૂર્વદિશા કહલાતી હૈં ૧, જિસકા સ્વામી અગ્નિ દેવતા હૈં વહ
 દિશા આગ્નેયી દિશા કહલાતી હૈં ૨, જિસ દિશાકા સ્વામી યમ દેવતા
 હૈં વહ દિશા યામ્યા દક્ષિણ દિશા કહલાતી હૈં ૩, જિસ દિશાકા સ્વામી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ ઇયાસિ ણં મંતે ! દસળ્હં દિસાણં કઙ્ઙામધેજ્જા
 પળ્ળત્તા ! ” હે ભગવન્ ! -આ દશે દિશાઓનાં ળીળાં કયાં નામો કયાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ દસ નામધેજ્જા પળ્ળત્તા ”
 તે દશે દિશાઓના ળીળાં નામ હસ કયાં છે, “ તં જહા ” જે નીચે પ્રમાણે છે
 -“ ઈંદા ૧, અગ્ગેયી ૨, જમાય ૩, નેરતી ૪, વારુણી ૫, ય વાયવ્વા ૬, સોમ્મા ૭, ઈંમાણી
 ય ૮, વિમલા ય ૯, તમાય ૧૦ બોદ્ધવ્વા ”

(૧) જે દિશાનો સ્વામી ઇન્દ્ર છે તે દિશાને અન્દ્રિ (પૂર્વદિશા) કહે છે.
 (૨) જે દિશાનો સ્વામી અગ્નિદેવતા છે, તે દિશાને આગ્નેયી દિશા કહે છે (૩)
 જે દિશાનો સ્વામી યમદેવતા છે તે દિશાને યામ્યા (દક્ષિણ દિશા) કહે છે.
 (૪) દિશાનો સ્વામી નૈઋતી છે, તે દિશાને નૈઋતી (નૈઋત્યકોણ) કહે છે.

યામ્યા ચ, યમો દેવતા યસ્યા સા યામ્યા દક્ષિણા દિક્ ૩, નૈર્ઋતી, નિર્ઋતિ દેવતા યસ્યા: સા નૈર્ઋતીદિક્, નૈર્ઋતકોણ: ૪, વારુણીચ, વરુણો દેવતા યસ્યા: સા વારુણી પશ્ચિમા દિક્ ૫, વાયવ્યા વાયુદેવતા યસ્યા: સા વાયવ્યા દિક્, વાયવ્ય-કોણ: ૬, સૌમ્યા સોમો દેવતા યસ્યા: સા સૌમ્યા ઉત્તરા દિક્ ૭, ऐशानी च ईशानो देवता यस्या: सा ऐशानीदिक्, ईशानकोण: ૮, વિમલા ચ, વિમલાવાત્ વિમલો-તાદૃશા ઝર્વા દિગુચ્યતે ૧, તમાચ, તમા રાત્રિસ્તદ્વદન્ધકોરાટ્ટત્વાત્ અધોદિક્ તમા ૧૦ વોદ્ધવ્યા-વિજ્ઞેયા ! અત્રચ દિશઃ શકટોદ્ધિ સંસ્થિતાઃ, વિદિશંસ્તુ મુક્તા-વલી સદૃશાઃ, ઝર્વાઽધોદિશૌ ચ રુચકાકારે વોધ્યે, તદાહ-‘ સગહુદ્ધિ સંઠિયાઓ મહાદિસાઓ હવંતિ, ચત્તારિ ! મુક્તાવલી વ ચત્તરો દો ચેવ ય હોંતિ રુચગનિમે ’ ॥૧॥ શકટોદ્ધિસંસ્થિતાઃ મહાદિશા ભવન્તિ ચતસ્રઃ મુક્તાવલીવ ચતસ્રઃ, દ્વે एवंच

નિર્ઋતિ હૈ વહ દિશા નૈર્ઋતી-નૈર્ઋત્યકોણ કહલાતી હૈ ૪, વરુણ જિસ દિશાકા સ્વામી હૈ વહ દિશા વારુણી પશ્ચિમ કહલાતી હૈ ૫, વાયુદેવતા જિસ દિશાકા સ્વામી હૈ વહ દિશા વાયવ્ય-વાયવ્ય કોણ કહલાતી હૈ ૬, સોમદેવતા જિસ દિશાકા સ્વામી હૈ વહ દિશા સૌમ્યા ઉત્તર દિશા કહલાતી હૈ ૭, ईशान देवता जिस दिशाका स्वामी है वह दिशा ऐशानी-ईशानकोण कહलाती है ૮, વિમલ-નિર્મલ હોનેસે ઝર્વ દિશાકો વિમલા દિશા ૯, તથા રાત્રિકે સમાન અંધકારસે આવૃત્ત હોનેકે કારણ અધોદિશાકો તમા કહ દિયા હૈ ૧૦। ચારોં દિશાઓંકા આકાર શકટોદ્ધિ (ગાડેકે ઔંધણ) કે જૈસા હૈ, વિદિશાઓંકા આકાર મુક્તાવલીકે જૈસા હૈ તથા ઝર્વ દિશા ઔર અધો દિશા યે દાનોં દિશાएँ आकारमें रुचकके जैसी हैं। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा

(૫) જે દિશાનો સ્વામી વરુણ છે, તે દિશાને વારુણી (પશ્ચિમ દિશા કહે છે. (૬) જે દિશાનો સ્વામી વાયુદેવતા છે, તે દિશાને વાયવ્ય (વાયવ્ય કોણ) કહે છે. (૭) જે દિશાનો સ્વામી સોમદેવતા છે, તે દિશાને સૌમ્યા (ઉત્તર દિશા) કહે છે. (૮) જે દિશાનો સ્વામી ઈશાનદેવતા છે, તે દિશાને ऐशानी (ઈશાન કોણ) કહે છે. (૯) વિમલ (નિર્મળ) હોવાથી ઊર્વા દિશાને વિમલા દિશા કહે છે. (૧૦) અધોદિશા રાત્રિના જેવાં અંધકારથી વ્યાપ્ત હોવાથી તેને તમાદિશા કહે છે.

આરે દિશાઓનો આકાર શકટોદ્ધિ (ગાડાની ઉધ) જેવો છે અને આરે વિદિશાઓનો (અગ્નિ આદિ ચાર વિદિશાઓનો) આકાર મુક્તાવલી જેવો છે. તથા ઊર્વા દિશા અને અધોદિશાનો આકાર રુચક (ગાયેના સ્તનના) જેવો છે.

મવતો રુચકનિમે इति च्छाया ॥ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ હંદાણં મંતે ! દિસા કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણસા ? અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપણસા ? ’ હે મદન્ત ! એન્દ્રી સ્વલુ પૂર્વદિશા કિં જીવા ? કિં વા જીવદેશા ? કિં વા જીવપ્રદેશા વર્તતે ? કિં વા અજીવા અજીવદેશા ? કિંવા અજીવપ્રદેશા ? વર્તતે ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! જીવાવિ, જીવદેસાવિ, જીવપણસાવિ, તંચેવ જાવ અજીવપણસાવિ ’ હે ગૌતમ ! એન્દ્રી દિશા જીવા અપિ વર્તતે તસ્યાં જીવાનામસ્તિત્વાત્, એવમેવ એન્દ્રી દિશા જીવદેશા અપિ જીવદેશયુક્તા, જીવ પ્રદેશા ચાપિ જીવપ્રદેશયુક્તા વર્તતે તત્ર અજીવાનાં પુદ્ગલાદીનામસ્તિત્વાત્ તદેવ યાવત્—અજીવા અપિ અજીવ યુક્તા ધર્માસ્તિકાયાદીનાં સદ્ભાવાત્ । અજીવદેશા અપિ અજીવદેશવતો ધર્માસ્તિકાયાદિદેશાનાં પુનરસ્તિત્વાત્, એવમેવ અજીવપ્રદેશા

પૂચ્છતે હૈં—‘ હંદા ણં મંતે ! દિસા કિં જીવા જીવદેસા જીવ પણસા ? અજીવા અજીવદેસા, અજીવપણસા ’ હે મદન્ત ! એન્દ્રી દિશા જો પૂર્વ દિશા હૈ વહ કયા જીવરૂપ હૈ ? યા જીવદેશરૂપ હૈ ? યા જીવ પ્રદેશ રૂપ હૈ ? યા અજીવ રૂપ હૈ ? યા અજીવ દેશરૂપ હૈ ? યા અજીવ પ્રદેશ રૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ જીવા વિ જીવદેસા વિ, જીવપણસા વિ તં ચેવ જાવ અજીવપણસા વિ ’ એન્દ્રી દિશા જીવ રૂપ મી હૈ, કયોંકિ હસમેં જીવોંકા અસ્તિત્વ રહતા હૈ । હસી તરહ વહ જીવ દેશ રૂપ મી હૈ કયોંકિ જીવ દેશસે વહ યુક્ત હૈ તથા જીવ પ્રદેશ રૂપ મી હૈ કયોંકિ વહ જીવ પ્રદેશસે યુક્ત હૈ । હસી તરહ વહ પુદ્ગલાસ્તિકાયાદિ રૂપ અજીવોંસે યુક્ત હોને કે કારણ અજીવરૂપ મી હૈ । પુદ્ગલાસ્તિકાયાદિકોંકે દેશસે યુક્ત હોનેકે કારણ વહ અજીવ દેશરૂપ મી હૈ તથા પુદ્ગલાસ્તિકાયાદિકોંકે પ્રદેશોંસે યુક્ત હોનેકે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ હંદાણં મંતે ! દિસા કિં જીવા, જીવદેસા, જીવ પણસા ? અજીવા, અજીવદેસા, અજીવ પણસા ? ”—

હે ભગવન્ ! એન્દ્રિ દિશા (પૂર્વ દિશા) શું જીવરૂપ છે ? કે જીવદેશરૂપ છે ? કે જીવપ્રદેશરૂપ છે ? કે અજીવરૂપ છે ? કે અજીવદેશરૂપ છે ? કે અજીવ પ્રદેશ રૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ જીવા વિ, જીવદેસા વિ, જીવપણસા વિ, તચેવ જાવ અજીવપણસા વિ ” પૂર્વદિશા જીવરૂપ પણ છે કારણ કે તે દિશામાં જીવોનું અસ્તિત્વ રહે છે એજ પ્રમાણે તે જીવદેશરૂપ પણ છે કારણ કે જીવદેશથી તે યુક્ત છે તે એજ પ્રમાણે તે જીવપ્રદેશરૂપ પણ છે કારણ કે તે જીવપ્રદેશથી યુક્ત છે એજ પ્રમાણે પુદ્ગલસ્તિકાય આદિ રૂપ જીવથી યુક્ત હોવાને કારણે તે અજીવરૂપ પણ છે, તથા ધર્માસ્તિકાય વગેરેના

અર્પિ-અજીવપ્રદેશવતી ધર્માસ્તિકાયાદિપ્રદેશાનાં સદ્ભાવાત્, એન્દ્રીદિગ્ વર્તેતે
 હિતિ । તત્ર ‘ જે જીવા તે નિયમા ઇર્ગિદિયા, વેંદિયા, જાવ પંચિદિયા, અર્ણિ-
 દિયા ’ એન્દ્રિયાં દિશિ યે જીવા વર્તન્તે તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયાઃ દ્વીન્દ્રિયાઃ,
 યાવત્-ત્રીન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાઃ, પચ્ચેન્દ્રિયાઃ, અનિન્દ્રિયાશ્ચ કેવલિનો વિજ્ઞેયાઃ ।
 અથવ-‘ જે જીવદેસા તે નિયમા ઇર્ગિદિયદેસા જાવ અર્ણિદિયદેસા ’ એન્દ્રિયાં
 દિશિ યે તુ જીવદેશા વર્તન્તે તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયદેશાઃ, યાવત્ દ્વીન્દ્રિયદેશાઃ,
 ત્રીન્દ્રિયદેશાઃ, ચતુરિન્દ્રિયદેશાઃ, પચ્ચેન્દ્રિયદેશાઃ, અનિન્દ્રિયદેશાશ્ચ વોદ્ધવ્યાઃ,
 ‘ જે જીવપણસા તે ઇર્ગિદિયપણસા, વેંદિયપણસા જાવ અર્ણિદિયપણસા ’
 એવમેવ તત્ર યે જીવપ્રદેશા વર્તન્તે, તે એકેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, દ્વીન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, યાવત્
 ત્રીન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, ચતુરિન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, પચ્ચેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, અનિન્દ્રિયપ્રદેશાશ્ચ
 વિજ્ઞેયાઃ, ‘ જે અજીવા તે દુર્વિહા પળ્લતા ’ યે એન્દ્રિયાં દિશિ અજીવા વર્તન્તે,

કારણ વહ પ્રદેશ રૂપ મ્હી હૈ । હસ દિશામેં જો જીવ રહતે હૈ ‘ તે નિયમા
 ઇર્ગિદિયા, વેંદિયા જાવ પંચિદિયા અર્ણિદિયા ’ વે નિયમસે એકેન્દ્રિય,
 દો હન્દ્રિય યાવત્ તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય ઓર અનિન્દ્રિય કેવલી
 રહતે હૈ । ‘ જે જીવદેસા તે નિયમા ઇર્ગિદિયદેસા જાવ અર્ણિદિય-
 દેસા ’ તથા યહાં જો જીવ દેશ રહતે હૈ વે નિયમસે એકેન્દ્રિયકે, દો-
 હન્દ્રિયકે, તેહન્દ્રિયકે, ચૌહન્દ્રિયકે, પચ્ચેન્દ્રિયકે ઓર અનિન્દ્રિય કેવ-
 લીકે હોતે હૈ । ‘ જે જીવપણસા તે ઇર્ગિદિયપણસા, વેંદિય પણસા જાવ
 અર્ણિદિયપણસા ’ હસી તરહસે જો હસ દિશામેં જીવ પ્રદેશ રહતે હૈ
 વે નિયમસે એકેન્દ્રિય જીવોંકે પ્રદેશ દો હન્દ્રિય જીવોંકે પ્રદેશ, તેહન્દ્રિય
 જીવોંકે પ્રદેશ, ચૌહન્દ્રિય જીવોંકે પ્રદેશ, પચ્ચેન્દ્રિય જીવોંકે પ્રદેશ ઓર
 અનિન્દ્રિય જીવોંકે પ્રદેશ રહતે હૈ । ‘ જે અજીવા તે દુર્વિહા ’ તથા યહાં

દેશથી યુક્ત હોવાથી તે અભવદેશરૂપ પણ છે, તથા ધર્માસ્તિકાય વગેરેના પ્રદેશોથી
 યુક્ત હોવાને લીધે તે અભવપ્રદેશરૂપ પણ છે. આ દિશામાં (પૂર્વ દિશામાં)
 જે ભવે રહે છે. “ તે નિયમા ઇર્ગિદિયા, વેંદિયા જાવ પંચિદિયા અર્ણિદિયા ”
 તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય અને અનિ-
 ન્દ્રિય (કેવલી) હોય છે “ જે જીવદેસા તે નિયમા ઇર્ગિદિયદેસા ” તથા ત્યાં
 જે ભવદેશો રહે છે તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિયના, દ્વીન્દ્રિયના, ત્રીન્દ્રિયના,
 ચતુરિન્દ્રિયના, પચ્ચેન્દ્રિયના અને અનિન્દ્રિયના (કેવલીના) ભવદેશો હોય છે.
 “ જે જીવપણસા તે ઇર્ગિદિયપણસા વેંદિયપણસા, જાવ અર્ણિદિયપણસા ” આ
 દિશામાં જે ભવપ્રદેશો રહે છે, તે નિયમથી એકેન્દ્રિય ભવોના પ્રદેશ, દ્વીન્દ્રિય
 ભવોના પ્રદેશ, ત્રીન્દ્રિય ભવોના પ્રદેશ અને અનિન્દ્રિય ભવોના (કેવલીના)

ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ સા તદેકદેશભાગરૂપા ઇતિ ૧, एवं धर्मास्तिकायस्यैव प्रदेशा
 प्रदेशरूपा सा भवति तस्याः असंख्यातप्रदेशात्मकत्वात् ૨, एवमेवात्र अधर्मा-
 स्तिकायोऽपि नास्ति किन्तु अधर्मास्तिकायस्य देशः ૩, प्रदेशा च प्रदेशरूपा सा
 भवति ૪, तथैवात्राऽऽकाशास्तिकायोऽपि नास्ति किन्तु आकाशास्तिकायस्यापि
 देशः एकदेशरूपा सा ૫, प्रदेशा च प्रदेशरूपा सा भवति ૬, एवम् अद्वासमयश्चाद्धा-
 समयरूपा भवति ૭, तदेवं सप्तप्रकारा रूप्यजीवरूपा ऐन्द्रीदिगिति भावः ।

પ્રકાર યહાં ધર્માસ્તિકાય નહીં હૈં ઇસ કથનકા તાત્પર્ય યહી હૈં કિ યહાં
 ધર્માસ્તિકાય કા એકદેશ હૈં ઓર ધર્માસ્તિકાય કા પ્રદેશ હૈં એસે દો
 ભેદ હી ગ્રહણ કિયે ગયે હીં. ઇસકા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ પૂર્વ દિશા
 અસંખ્યાત પ્રદેશ વાલી હૈં જૈસે ધર્માસ્તિકાય કા દેશ ૧ ઓર પ્રદેશ
 રૂપ હૈં ૨ વૈસે હી યહાં અધર્માસ્તિકાય નહીં કિન્તુ અધર્માસ્તિકાય કા
 એકદેશ રૂપ હૈં ૩ ઓર અધર્માસ્તિકાય કા પ્રદેશ રૂપ હૈં ૪ યહાં આકા-
 શાસ્તિકાય ભી નહીં હૈં કિન્તુ આકાશાસ્તિકાય કા વહ એકદેશ રૂપ
 હૈં ૫ ઓર આકાશાસ્તિકાય કે પ્રદેશ રૂપ હીં ૬ તથા અદ્વા સમય નામ
 કાલવાચક હૈં સો વહ પૂર્વ દિશા અદ્વા સમય રૂપ હૈં ક્યોંકિ લોકાકાશ
 રૂપ પૂર્વ દિશા કે ઊપર એક એક પ્રદેશ મેં એક એક કાલ દેશકા પ્રદેશ
 કહા ગયા હૈં ઇસી પ્રકાર સાત પ્રકાર કે અરૂપી અજીવોંકે આશ્રયભૂત
 બની હુઈ વહ પૂર્વ દિશા અજીવરૂપ ભી હૈં. ’ અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નકો

લેહોતું નિરૂપણ કરેલ છે. આ રીતે અહિયાં ધર્માસ્તિકાય નથી. તે આ કથનનું
 તાત્પર્ય એજ છે કે-ધર્માસ્તિકાયનો એકદેશ છે, અને ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ
 છે, એવા બે લેહો જ થઈ શકેલા છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-પૂર્વ દિશા
 અસંખ્યાત પ્રદેશવાળી છે. તેથી તે ધર્માસ્તિકાયના દેશ પ્રદેશ રૂપ છે. ૨, એજ
 રીતે અહિયાં અધર્માસ્તિકાય નથી. પરંતુ અધર્માસ્તિકાયના એકદેશ રૂપ છે,
 અને અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ રૂપ છે. ૪, અહિયાં આકાશાસ્તિકાય પણ હોતા
 નથી. પરંતુ આકાશાસ્તિકાયના તે એક ભાગ રૂપ છે. અને આકાશાસ્તિકાયના
 પ્રદેશ રૂપ છે. ૬ તથા અદ્વા સમય નામ કાળનું છે, તે પૂર્વ દિશા અદ્વા સમય
 રૂપ છે, કેમ કે લોકાકાશ રૂપ પૂર્વ દિશા પર એક એક પ્રદેશનાં એક એક
 કાળ દ્રવ્યનો પ્રદેશ રહેલ છે. ૭. આજ રીતે સાત પ્રકારના અરૂપી અજીવોના
 આશ્રયરૂપ બનેલી તે પૂર્વ દિશા અજીવ રૂપ પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અર્ગેર્ણમંતે ! દિશા કિં જીવા, જીવદેસા,
 જીવપદસા, ” કે ભગવન્ આગ્નેયીદિશા-અગ્નિપૂર્ણો જીવરૂપ છે, કે જીવદેશરૂપ છે ?

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અગ્નેર્દિશં ભંતે ! દિશા કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણસા ? પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ? આગ્નેયી સ્વલુ દિશ્—અગ્નિકોણઃ કિં જીવા, જીવદેશા, જીવપ્રદેશા વર્તંતે ? કિંવા અજીવા, અજીવદેશા, અજીવપ્રદેશા વા વર્તંતે ? ઇતિ પૃચ્છા ભગવાનાહ—‘ગોયમા ? જો જીવા જીવદેસા વિ ૧ જીવપણસાવિ ૨, અજીવાવિ ૩, અજીવદેસાવિ ૪, અજીવપણસાવિ ૫,’ હે ગૌતમ ! આગ્નેયી સ્વલુ દિશ્ નોજીવા વર્તંતે, આગ્નેયો દિશા વિદિક્વતયા વિદિશાં ચ એકપ્રદેશિકત્વેન જીવાનામસંખ્યાતપ્રદેશાવગાહિસ્વભાવતયા એકપ્રદેશેઽવગાહામંભવાત્, અપિતુ આગ્નેયી દિશ્ જીવદેશા અપિ ૧, અથચ જીવપ્રદેશા અપિ વર્તંતે ૨, એવમ્ અજીવા અપિ ૩, અજીવદેશા અપિ ૪, અજીવપ્રદેશા અપિ ચ વર્તંતે ૫, તત્ર ‘જે જીવદેસા તે નિયમા ઈર્ગિદિયદેસા’

પૂછતે હૈ કી—‘અગ્નેર્દિશં ભંતે ! દિશા કિં જીવા જીવદેસા જીવપણસા’ હે ભગવન્ આગ્નેયી દિશા—અગ્નિકોણ જીવરૂપ હૈ કિ જીવદેશ રૂપ હૈ અથવા જીવ પ્રદેશ રૂપ હૈ કિ અજીવ રૂપ હૈ અજીવ દેશ રૂપ હૈ અથવા અજીવપ્રદેશ રૂપ હૈ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જો જીવા, જીવદેસા વિ, જીવપણસા વિ ૨, અજીવા વિ ૩, અજીવદેસા વિ ૪, અજીવપણસા વિ ૫’ આગ્નેયી દિશા જીવરૂપ નહીં હૈ હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ આગ્નેયી દિશા વિદિશારૂપ હૈ ઓર વિદિશા એક પ્રદેશકી ચોઢાઈ વાલી હોતી હૈ । ડસમેં અસંખ્યાત પ્રદેશવાલે જીવકા અવગાહ હો નહીં સકતા હૈ કયોંકિ ડસકા સ્વભાવ અસંખ્યાત પ્રદેશોમેં અવગાહન કરનેકા હૈ । હસલિયે આગ્નેયી દિશા જીવરૂપ નહીં હૈ એસા કહા ગયા હૈ । કિન્તુ વહ આગ્નેયી દિશા જીવ દેશરૂપ હૈ કયોંકિ જીવ વહાં અપને દેશરૂપ સે રહતે હૈ । હસી પ્રકાર વહ આગ્નેયી વિદિશા જીવ પ્રદેશરૂપ ભી હૈ । કયોંકિ જીવ કે પ્રદેશ રહતે હૈ । તથા

અથવા જીવપ્રદેશરૂપ છે ? અજીવરૂપ છે ? અજીવપ્રદેશરૂપ છે ? અથવા અજીવ પ્રદેશરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “ જોજીવા, જીવદેસા વિ ૧ જીવપણસા વિ ૨ અજીવા વિ, ૩ અજીવદેસાવિ ૪ અજીવપણસા વિ ૫ ” અગ્નિદિશા (અગ્નિપ્રશ્નો) જીવરૂપ નથી આ પ્રમાણે કહેવાનું કારણ એ છે કે—અગ્નિદિશા વિદિશારૂપ છે. અને વિદિશા એક પ્રદેશની પહોળાઈવાળી હોય છે. તેમાં અસંખ્યાત પ્રદેશવાળાં જીવનો અવગાહ થઈ શકતો નથી, કારણ કે અસંખ્યાત પ્રદેશમાં અવગાહન કરવાને તેમા સ્વભાવ હોય છે. તે કારણે આગ્નેયી દિશાને (અગ્નિકોણને) જીવરૂપ કહેલ નથી. પરન્તુ તે દિશા જીવપ્રદેશરૂપ છે, કારણ કે જીવનો દેશ (અશ) ત્યાં રહી શકે છે. એજ પ્રમાણે આગ્નેયી દિશા જીવપ્રદેશ

આગ્નેય્યાં દિશિ યે જીવદેશા વર્તન્તે, તે નિયમાત્ નિયમતઃ એકેન્દ્રિયદેશા વિજેયા એકેન્દ્રિયાણાં સકલલોકવ્યાપકતયા આગ્નેય્યામપિ નિયમતઃ એકેન્દ્રિયદેશાઃ સન્તીતિ ભાવઃ । ‘અહવા ઇર્ગિદિયદેસા ય, વેદિયસ્સ દેસે ?’ અથવા ‘આગ્નેય્યાં દિશિ એકેન્દ્રિયદેશાશ્ચ દ્વીન્દ્રિયસ્ય દેશશ્ચ વર્તન્તે, એકેન્દ્રિયાણાં સકલલોકવ્યાપકત્વાત્, દ્વીન્દ્રિયાણાં ચાલપત્વેન ક્વચિદેકસ્યાપિ તસ્ય સમ્ભવાત્ “એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, દ્વીન્દ્રિયસ્ય દેશશ્ચ” ઇતિ દ્વિકયોગે પ્રથમો ભજ્ઞ ઉક્તઃ । ‘અથવા ઇર્ગિદિય-

યહ અજીવ રૂપ મી હૈ, અજીવ દેશરૂપ મી હૈ ઓર અજીવ પ્રદેશરૂપ મી હૈ । હસ સય કથનકા સ્પષ્ટીકરણ સ્વય સૂત્રકાર આગે કર રહે હૈ—‘જે જીવદેસા તે નિયમા ઇર્ગિદિયદેસા’ ઉસ આગ્નેયી દિશામ્ જે જીવકે દેશ હૈ વે નિયમસે વહાં એકેન્દ્રિય જીવકે દેશ હૈ । વયોંકિ એકેન્દ્રિય જીવ સકલ લોકમ્ વ્યાપક કહે ગયે હૈ, અતઃ આગ્નેયી દિશામ્ મી ઉનકે અનેક દેશ મૌજૂદ રહતે હૈ । ‘અહવા ઇર્ગિદિય દેસા ય વેદિયસ્સ દેસે ?’ અથવા આગ્નેયી દિશા જીવદેશરૂપ હસ તરહસે મી હો સકતી હૈ કિ ઉસમ્ એકેન્દ્રિય જીવોંકે સકલલોક વ્યાપી હોનેસે અનેક દેશ રહતે હૈ ઓર દ્વીન્દ્રિય જીવોંકે હનકી અપેક્ષા અલપ હોનેસે કોઈ એક દ્વીન્દ્રિય જીવકા વહાં અસ્તિત્વ હોનેકી સંભાવના સે ઉસ દ્વીન્દ્રિયકા એકદેશ રહતા હૈ । એકેન્દ્રિયોંકે અનેક દેશરૂપ ઓર દ્વીન્દ્રિયકા એક દેશરૂપ હોનેસે વહ દિશા જીવ દેશરૂપ હૈ, હસ પ્રકારકે દ્વિકસંયોગમ્ યહ પ્રથમ ભજ્ઞ હોતા હૈ । ‘અહવા ઇર્ગિદિયદેસા ય વેદિયસ્સ દેસા ૨’ એસા

રૂપ પણ છે, કારણ કે જીવના પ્રદેશો ત્યાં રહે છે. તથા તે દિશાએ જીવરૂપ પણ છે અને અજીવપ્રદેશરૂપ પણ છે. આ સમસ્ત કથનનું સૂત્રકારે પોતે જ નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.—

“જે જીવદેસા તે નિયમા ઇર્ગિદિયદેસા” ત્યાં જે જીવદેશ રહેલાં છે, તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિય જીવો સકલ લોકમાં વ્યાપેલા હોય છે, તેથી આગ્નેયી દિશામાં પણ તેમના અનેક દેશ મૌજૂદ રહે છે. “અહવા ઇર્ગિદિયદેસા ય વેદિય-દેસે ?” અથવા આગ્નેયી દિશા જીવદેશરૂપ એ રીતે પણ સંભવી શકે છે કે તેમાં એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશ રહે છે (કારણ કે એકેન્દ્રિય જીવો તો સકલલોક વ્યાપી છે) અને કોઈ એક દ્વીન્દ્રિય જીવનો એકદેશ રહે છે. એકેન્દ્રિય જીવો કરતાં દ્વીન્દ્રિય જીવો અલ્પ હોવાથી ત્યાં કોઈ એક દ્વીન્દ્રિય જીવના અસ્તિત્વની સંભાવના હોવાથી તે દ્વીન્દ્રિયનો એકદેશ ત્યાં રહે છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે, એકેન્દ્રિયોના અનેક દેશરૂપ અને દ્વીન્દ્રિયના એક દેશરૂપ હોવાથી તે દિશા જીવદેશરૂપ છે, આ પ્રકારના દ્વિકસંયોગથી આ પહેલો ભાગો

દેસા ય, વેદંદિયસ્સ દેસાય ૨' અથવા આગ્નેય્યાં દિશિ એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, દ્વીન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ વર્તન્તે इति દ્વિતીયો મજ્ઞઃ ઉક્તઃ, પ્રથમમજ્ઞે દ્વીન્દ્રિયસમ્બન્ધિ દેશપદસ્યૈકવચનાન્તત્ત્વેન, અત્રચ તત્પદસ્ય બહુવચનાન્તતયા પ્રથમમજ્ઞાપેક્ષયા દ્વિતીયમજ્ઞસ્ય વિલક્ષણતા વર્તતે । કિન્તુ અયં મજ્ઞો યદા દ્વીન્દ્રિયો દ્વ્યાદિભિર્દેશૈ સ્તામાગ્નેયીં દિશં સ્પૃશતિ તદા बोध्यः, “અહવા એગિંદિયદેસાય વેદંદિયાણય દેસા ૩” અથવા આગ્નેયાં દિશિ એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ. દ્વીન્દ્રિયાણાં ચ દેશા ભવન્તિ, इति તૃતીયો મજ્ઞઃ, અત્ર દ્વીન્દ્રિયપદસ્યાપિ બહુવચનાન્તત્ત્વેન પૂર્વમજ્ઞ દ્વ્યાપેક્ષયા અસ્ય વૈલક્ષણ્યમ્ । એવમેવ ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયાનિન્દ્રિયૈ:

યહ દ્વિતીય ભંગ મી હોતા હૈ ઉસ આગ્નેયી દિશામેં એકેન્દ્રિય જીવોંકે મી અનેક દેશ તથા દ્વીન્દ્રિય જીવકે મી અનેક દેશ રહતે હૈ ૨ । પ્રથમ મજ્ઞ મેં ઓર દ્વિતીય ભંગ મેં દ્વીન્દ્રિય જીવકે દેશ પદકો એકવચનાન્ત રચકરકે ભિન્નતા કહી ગઈ હૈ । યહ દ્વિતીય ભંગ તચ હોતા હૈ કિ જય દ્વીન્દ્રિય જીવ અપને દો આદિ દેશોંસે ઉસ આગ્નેયી દિશાકા સ્પર્શ કરતા હૈ । ‘અહવા એગિંદિય દેસા ય વેદંદિયાણ ય દેસા ૩’ અથવા આગ્નેયી દિશામેં એકેન્દ્રિયોંકે અનેક દેશ ઓર દ્વીન્દ્રિયોંકે અનેક દેશ વર્તમાન રહતે હૈ એસા યહ તૃતીય મજ્ઞ હૈ । યહાં દ્વીન્દ્રિય પદકો બહુ વચનાન્ત કરકે પ્રયુક્ત કિયા ગયો હૈ હસલિયે પૂર્વ મજ્ઞ દ્વયકી અપેક્ષા હસ ભંગમેં વિલક્ષણતા-ભિન્નતા હૈ । હસી પ્રકારસે તેજન્દ્રિય, ચૌદન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય ઓર અનિન્દ્રિય જીવોંકે સાથ એકેન્દ્રિયોંકે પ્રત્યેક મજ્ઞ ત્રયકો

(વિકલ્પ) બન્યો છે “અહવા એગિંદિયદેસા ય વેદંદિયસ્સ દેસાય ૩” બીજો દ્વિકસંયોગી ભાંગો આ પ્રમાણે બને છે-“આગ્નેયી દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવોના પણ અનેક દેશ તથા દ્વીન્દ્રિય જીવના પણ અનેક દેશ રહે છે” પહેલા અને બીજા ભાંગામાં દ્વીન્દ્રિય જીવના ‘દેશ’ પદને અનુક્રમે એકવચનમાં અને બહુવચનમાં રાખીને ભિન્નતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. આ બીજો ભાંગો ત્યારે બને છે કે જ્યારે દ્વીન્દ્રિય જીવ પોતાના બે આદિ દેશોથી તે આગ્નેયી દિશાનો સ્પર્શ કરે છે. “અહવા એગિંદિયદેસાય વેદંદિયાણ ય દેસા ૩” ત્રીજો ભાંગો-“અથવા આગ્નેયી દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશ અને દ્વીન્દ્રિય જીવોના પણ અનેક દેશ મોજૂદ રહે છે” આ ત્રીજા ભાંગામાં દ્વીન્દ્રિય પદને બહુવચનમાં વાપરીને આગલા બે ભાગોમાં કરતાં તેમાં ભિન્નતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. એજ પ્રમાણે ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિય જીવોની સાથે એકેન્દ્રિયોના સંયોગથી ત્રણ, ત્રણ ભાગોમાં કહેવા જોઈએ. એજ વાત સૂત્રકારે

સહ એકેન્દ્રિયાણાં પ્રત્યેકમજ્જત્રયં વાચ્યમિત્યભિપ્રાયેનાહ—‘અહવા એગિંદિયદેસા, તેઈંદિયસ્સ દેસેય, एवं चेव तियभंगो भाणियव्वो, एवं जाव अणिंदियाणं तियभंगो’ અથવા આગ્નેય્યાં દિશિ એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, ત્રીન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ વર્તંતે, ૧ એવમેષ-પૂર્વોક્તદેવ ત્રિકમજ્જો મણિતવ્યસ્તથા ચ ત્રીન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ વર્તંતે ૨, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, ત્રીન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, વર્તંતે ૩ ત્રિકમજ્જો બોધ્યઃ, एवं रीत्या यावत् चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियानिन्द्रियाणां त्रिकमज्जो मणितव्यः, तथाचाग्नेय्यां दिशि एकेन्द्रियाणां देशाश्च, चतुरिन्द्रियस्य देशश्च वर्तते ૧, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ ચતુરિન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ વર્તંતે ૨,

કહનાં ચાહિયે - इसी अभिप्रायको प्रकट करनेके लिये सूत्रकारने ‘अहवा एगिंदिय देसा तेइंदियस्स देसे, एवंचेव तियभंगो भाणियव्वो एवं जाव अणिंदियाण तियभंगो’ ऐसा कहा है। इसमें जिन ३-३ भंगोके होनेकी बात कही गई है वे भंग इस प्रकारसे हैं - आग्नेयी दिशामें एकेन्द्रिय जीवोंके अनेक देश और तेइन्द्रिय जीवका एक देश रहता है ऐसा यह प्रथम भंग है. एकेन्द्रिय जीवोंके अनेक देश और तेइन्द्रिय जीवके अनेक देश रहते हैं ऐसा यह द्वितीय भंग है, एकेन्द्रिय जीवोंके अनेक देश और तेइन्द्रिय जीवोंके अनेक देश रहते हैं ऐसा यह तृतीय भंग है। इसी प्रकारसे चौइन्द्रिय पंचेन्द्रिय और अनिन्द्रिय जीवों के ३-३ भंग भी इसी प्रकारसे होते हैं - जैसे आग्नेयी दिशामें एकेन्द्रिय जीवोंके अनेक देश रहते हैं और चौइन्द्रिय जीवका एकदेश रहता १, एकेइन्द्रियोंके अनेक देश और चौइन्द्रियके अनेक देश रहते

નીચેના સૂત્રદ્વારા વ્યક્ત કરી છે “ અહવા એગિંદિયદેસા તેઈંદિયસ્સ દેસે, एवं चेव तियभंगो भाणियव्वो-एवं जाव अणिंदियाण तियभंगो ”

આ સૂત્રમાં જે ત્રણ ત્રણ ભાંગાઓ થવાની વાત કહેવામાં આવી છે, તે ત્રણ ત્રણ ભાંગાઓ આ પ્રમાણે સમજવા—

(૧) આગ્નેયી દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવોના અनेक देश तथा तेइन्द्रिय जिवना एकदेश रहे છે (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અनेक देशो तथा तेइन्द्रिय जिवना अनेक देशो रहे છે (૩) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અनेक देशो અને तेइन्द्रिय जिवना अनेक देशो रहे છે. આ ત્રણ ભાંગાઓ એકેન્દ્રિયોના અને તેઈન્દ્રિયના દ્વિકસંયોગથી બન્યા છે.

એકેન્દ્રિયોના ચૌઈન્દ્રિય સાથેના સંયોગથી નીચે પ્રમાણે ત્રણ ભાંગાઓ બને છે—(૧) આગ્નેયી દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવોના અनेक देशो तथा चौइन्द्रिय जिवना एकदेश रहे છે. (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અनेक देशो तथा

એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ ચતુરિન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ વર્તન્તે ૩, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, પચ્ચેન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ વર્તન્તે ૧, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ વર્તન્તે ૨, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ વર્તન્તે ૩, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ અનિન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ ૧, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ અનિન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ ૨, એકેન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ અનિન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ વર્તન્તે ૩ इति भावः । ' जे जीवपएसा ते नियमा एगिंदियपएसा ' आग्नेय्यां दिशि ये जीवप्रदेशाः सन्ति ते नियमात् नियमतः एकेन्द्रिप्रदेशा बोध्याः, ' अहवा एगिंदियपएसा य, वेइदियस्स पएसा '

हैं २, एकेन्द्रियोंके अनेक देश और चौइन्द्रिय जीवोंके अनेक देश होते हैं ३, इसी प्रकारसे आग्नेयी दिशामें एकेन्द्रियोंके अनेक देश पंचेन्द्रियका एकदेश १, एकेन्द्रियोंके अनेक देश पंचेन्द्रियके अनेक देश २ और एकेन्द्रियोंके अनेक देश और पंचेन्द्रियोंके अनेक देश होते हैं । इसी प्रकार वहां एकेन्द्रियोंके अनेक देश, अतिन्द्रिय जीवका एक देश १, एकेन्द्रियोंके अनेक देश अतिन्द्रियके अनेक देश २, एवं एकेन्द्रियोंके अनेक देश तथा अतिन्द्रिय जीवोंके भी अनेक देश होते हैं । 'जे जीव पएसा ते नियमा एगिंदिय पएसा' जीव देशको प्रकट कर अब सूत्र-कार इस सूत्र द्वारा जीव प्रदेशको प्रकट करते हुए कहते हैं कि उस आग्नेयी दिशामें जो जीवप्रदेश हैं, वे नियमसे एकेन्द्रियप्रदेश हैं 'अहवा एगिंदियपएसा य वेइदियस्स पएसा' अथवा आग्नेयी दिशामें

ચૌઇન્દ્રિયો જીવના અનેક દેશો રહે છે (૩) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો તથા ચૌઇન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો રહે છે

હવે એકેન્દ્રિયોના અને પંચેન્દ્રિયના દ્વિક્ષ યોગથી બનતા ત્રણ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામાં આવે છે—(૧) આગ્નેયી દિશામાં જીવોના અનેક દેશો તથા પંચેન્દ્રિય જીવનો એકદેશ રહે છે (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો તથા જીવના અનેક દેશો રહે છે (૩) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો તથા પંચેન્દ્રિ જીવોના અનેક દેશો રહે છે. એજ પ્રમાણે આગ્નેયી દિશામાં (૧) એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો અને અતિન્દ્રિય જીવનો એક દેશ રહે છે. (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો અને અતિન્દ્રિય જીવના અનેક દેશો રહે છે. (૩) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો અને અતિન્દ્રિય જીવોના અનેક દેશો રહે છે.

“ જે જીવપएसा ते नियमा एगिंदियपएसा ” હવે સૂત્રકાર આગ્નેયી દિશામાં રહેલાં જીવપ્રદેશોની વાત કરે છે—આગ્નેયી દિશામાં જે જીવપ્રદેશો છે, તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો છે. “ अहवा एगिंदियपएसा य वेइदियस्स पएसा ”

અથવા આગ્નેય્યાં દિશિ એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ દ્વીન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશાશ્ચ સન્તિ ૧, 'અહવા એગિંદિયપપસા ય, વેઈંદિયાણ ય પપસા ૨, एवं आइल्लविरहिओ जाव अणिंदियाणं' અથવા આગ્નેય્યાં દિશિ એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ દ્વીન્દ્રિયાણાં ચ પ્રદેશાઃ સન્તિ, एवं रीत्या आद्यविरहितः “एकेन्द्रियाणां प्रदेशाश्च, द्वीन्द्रियस्य प्रदेशश्च” इत्याकारप्रथमभङ्गरहितः केवलं द्वितीयतृतीयभङ्गप्रदेशविषये वक्तव्य इति भावः। तथा च प्रदेशपक्षे द्वीन्द्रियादिषु प्रदेशपदं बहुवचनान्तमेव, यतो लोकव्यापकावस्थानिन्द्रियवर्जजीवानां यत्रैकः प्रदेशस्तत्रासंख्यातास्ते भवन्ति, लोकव्यापकावस्थानिन्द्रियस्य पुनर्न्ययैकत्र क्षेत्रप्रदेशे एक एव प्रदेश स्तथापि तत्प्रदेशपदेऽपि बहुवचनमेव भवति आग्नेय्यां तत्प्रदेशा

એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હૈ और दो हन्द्रिय जीवके प्रदेश हैं ૧, 'અહવા એગિંદિય પપસા ય વેઈંદિયાણ ય પપસા ય ૨' અથવા વહાં એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હૈ और दो हन्द्रिय जीवोंके प्रदेश हैं ૨, 'एवं आइल्लविरहिओ जाव अणिंदियाणं' અથવા આગ્નેયી દિશામૈં એકેન્દ્રિય જીવોંકે પ્રદેશ હૈ और द्वीन्द्रिय जीवके प्रदेश हैं ૨, इस रीतिसे 'एकेन्द्रियोंके प्रदेश आग्नेयी दिशामें है और द्वीन्द्रियका प्रदेश आग्नेयी दिशामें है' जो प्रथम भंग है उससे रहित ये द्वितीय और तृतीय भंग-प्रदेश यहां कहे गये हैं। तथा च प्रदेश पक्षमें द्वीन्द्रियादिकोंमें प्रदेश-पद बहुवचनान्त ही लिया गया है क्योंकि लोकव्यापक अवस्थावाले अनिन्द्रिय जीवके सिवाय जीवोंका जहां एकप्रदेश होना है वहां वे असंख्यान होते हैं। यद्यपि लोकव्यापक अवस्थावाले अनिन्द्रिय जीवका

(૧) અથવા આગ્નેયી દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો અને દ્વીન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો રહે છે. “અહવા એગિંદિયપપસા ય વેઈંદિયાણ ય પપસા ય ૨” (૨) અથવા ત્યાં એકેન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો અને દ્વીન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો હોય છે. “एवं आइल्लविरहिओ जाव अणिंदियाणं” “અથવાઅગ્નિદિશામાં એકેન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો હોય છે અને દ્વીન્દ્રિય જીવોના એક પ્રદેશ હોય છે.” આ પ્રકારનો ભાંગો અહીં બનતો નથી. આગળ જીવદેશની અપેક્ષાએ આ પ્રકારનો પહેલો ભાંગો બતાવેલો છે. પણ જીવપ્રદેશની અપેક્ષાએ આ ભાંગો સિવાયના એ ભાંગો જ સંભવી શકે છે, એમ સમજવું.—

જીવપ્રદેશના ભાંગોઓમાં દ્વીન્દ્રિયાદિકોમાં પ્રદેશ પદને બહુવચનમાં જ લેવામાં આવ્યું છે, કારણ કે લોકવ્યાપક અવસ્થાવાળા અનિન્દ્રિય જીવ સિવાયના જીવો એક પ્રદેશમાં અસંખ્યાત હોય છે. જો કે લોકવ્યાપક અવસ્થાવાળા

નામસંખ્યાતાનામવગાઢત્વાત્, અતઃ સર્વેષુ દ્વિકયોગેષુ પ્રદેશાનામાદ્યવિરહિતં
મજ્જકદ્વયમેવાવસેયમ્, યાવત્-અથવા આગ્નેય્યાં દિશિ એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ
ત્રીન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશાશ્ચ ૧, એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ ત્રીન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ સન્તિ ૨,
એવમેવ એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ ચતુરિન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશાશ્ચ ૧, એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ
ચતુરિન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ સન્તિ ૨, તથૈવ એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયસ્ય
પ્રદેશાશ્ચ ૧, એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ સન્તિ ૨, એવમ્ એકે-
ન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ અનિન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશાશ્ચ ૧, એકેન્દ્રિયાણાં પ્રદેશાશ્ચ અનિન્દ્રિયાણાં

એક ક્ષેત્ર પ્રદેશમેં એક હી પ્રદેશ હોતા હૈ તો ખી ઉસ પ્રદેશપદમેં ખી
બહુવચનાન્તતા હી હોતી હૈ ' ક્યોંકિ આગ્નેયી દિશામેં એસે અસંખ્યાત
પ્રદેશોંકા અવગાઢ હૈ । હસલિવે સબ દ્વિક સંયોગોંમેં પ્રદેશોંકે આદ્યમજ્જ
રહિત દો અંગ હી હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । હસી વિષયકો
ટીકાકારને હસ પ્રકારસે પ્રકટ ક્રિયા હૈ - અથવા આગ્નેયી દિશામેં
એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર તેહન્દ્રિય જીવકે પ્રદેશ હોતે હૈં ૧,
અથવા એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર તેહન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં ૨,
હસી પ્રકારસે એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર ચૌહન્દ્રિય કે પ્રદેશ હોતે
હૈં ૧, અથવા એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર ચૌહન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે
હૈં ૨, હસી પ્રકારસે વહાં આગ્નેયી દિશામેં એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં
ઓર પંચેન્દ્રિયકે પ્રદેશ હોતે હૈં ૧, એકેન્દ્રિયોંકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર

અનિન્દ્રિય જીવનો એક ક્ષેત્રપ્રદેશમાં એક જ પ્રદેશ હોય છે, તો પણ તે પ્રદેશ
પદમાં બહુવચનાન્તતા જ રહે છે, કારણ કે અગ્નિ દિશામાં એવા અસંખ્યાત
પ્રદેશોનો અવગાઢ છે તેથી બધાં દ્વિક સંયોગોમાં પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પડેલા
ભાગા સિવાયના એ ભાગાઓ જ બને છે, એમ સમજવું. આ વિષયને સરળતા
પૂર્વક સમજાવવા માટે ટીકાકારે તે ભાગાઓ અહીં પ્રકટ કર્યા છે.—

(૧) અગ્નિ દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવનો પ્રદેશ હોય છે અને તેહન્દ્રિય
જીવના પ્રદેશો હોય છે. (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો હોય છે
અને તેહન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો હોય છે. એજ પ્રમાણે (૧) અગ્નિ
દિશામાં એકેન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો અને ચતુરિન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો હોય છે
(૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો અને ચતુરિન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો હોય છે.
એજ પ્રમાણે તેમાં (૧) એકેન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો અને પચ્ચેન્દ્રિય જીવના
પ્રદેશો હોય છે (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો અને પંચેન્દ્રિય જીવના

પ્રદેશાશ્ચ સન્તીતિ ભાવઃ । અથ ચ ‘ જે અજીવા તે દુવિહા પળ્લતા, તંજહા-રૂવિ-
અજીવાય અરૂવિ અજીવાય ’ આગ્નેય્યાં દિશિ યે અજીવાઃ સન્તિ તે દ્વિવિધાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-રૂપ્યજીવાશ્ચ, અરૂપ્યજીવાશ્ચ, તત્ર ‘ જે રૂવી અજીવા તે ચતુર્વિહા
પળ્લતા, તંજહા-સ્કંધા જાવ પરમાણુપોગ્ગલા ૪ ’ યે રૂપ્યજીવાઃ સન્તિ, તે ચતુ-
ર્વિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-સ્કન્ધાઃ ૧, યાવત્-સ્કન્ધપ્રદેશાઃ ૨, સ્કન્ધ પ્રદેશાઃ ૩, પરમાણુ-
પુદ્ગલાશ્ચ ૪, ‘ જે અરૂવી અજીવા તે સત્તવિહા પળ્લતા ’ આગ્નેય્યાં દિશિ યે અરૂપ્ય
જીવાઃ સન્તિ, તે સત્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘ તંજહા-ળો ધમ્મત્થિકાણ-ધમ્મત્થિકા-
યસ્સ દેસે, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા, एवं अधम्मत्थिकायस्स वि जाव आगासत्थि-
कायस्स पपसा अद्धासमए ’ તદ્યથા-નો ધર્માસ્તિકાયઃ સમસ્ત એવોચ્યતે, સ ચ

પંચેન્દ્રિયોકે પ્રદેશ હોતે હૈં ૨, એકેન્દ્રિયોકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર અનિન્દ્રિય
જીવકે પ્રદેશ હોતે હૈં ૧, એકેન્દ્રિયોકે પ્રદેશ હોતે હૈં ઓર અનિન્દ્રિય
જીવોકે પ્રદેશ હોતે હૈં ૨, ‘ જે અજીવા તે દુવિહા પળ્લતા તંજહા-રૂવિ
અજીવા ય અરૂવિ અજીવા ય ’ આગ્નેયી દિશામ્હે જો અજીવ હૈં વે દો
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં જૈસે એક રૂપી અજીવ ઓર દૂસરે અરૂપી અજીવ
‘ જે રૂવી અજીવા તે ચતુર્વિહા પળ્લતા ’ જો રૂપી અજીવ હૈં વે ચાર
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં જૈસે ‘ સ્કંધા જાવ પરમાણુપોગ્ગલા ’ સ્કન્ધ ૧,
સ્કન્ધપ્રદેશ ૨, સ્કન્ધપ્રદેશ ૩, ઓર પરમાણુપુદ્ગલ ૪, ‘ જે અરૂવી અજીવા
તે સત્તવિહા પળ્લતા ’ આગ્નેયી દિશામ્હે જો અરૂપી અજીવ હૈં વે સાત
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં - ‘ તં જહા - ળો ધમ્મત્થિકાણ - ધમ્મત્થિકાયસ્સ
દેસે, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા एवं अधम्मत्थिकायस्स वि जाव आगा-
सत्थिकायस्स पपसा अद्धासमए ’ નો ધર્માસ્તિકાય - અસ્કંડ ધર્માસ્તિ-

પ્રદેશો હોય છે એજ પ્રમાણે તેમાં (૧) એકેન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો અને
અનિન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો હોય છે. (૨) અથવા એકેન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો અને
અનિન્દ્રિય જીવોના પ્રદેશો હોય છે “ જે અજીવા તે દુવિહા પળ્લતા-તંજહા-
રૂવિ અજીવા ય, અરૂવિ અજીવા ય ” અગ્નિ દિશામાં જે પ્રકારના અજીવો કહ્યા
છે-(૧) રૂપી અજીવ અને (૨) અરૂપી અજીવ. “ જે રૂવિ અજીવા તે ચતુર્વિહા
પળ્લતા-તંજહા-સ્કંધા, જાવ પરમાણુપોગ્ગલા ” રૂપી અજીવોના નીચે પ્રમાણે
ચાર પ્રકાર કહ્યા છે-(૧) સ્કન્ધ, (૨) સ્કન્ધપ્રદેશ, (૩) સ્કન્ધપ્રદેશ અને (૪)
પરમાણુ પુદ્ગલ. “ જે અરૂવી અજીવા તે સત્તવિહા પળ્લતા તંજહા ” અગ્નિ દિશામાં
નીચે પ્રમાણે સાત પ્રકારના અજીવો રહેલા છે-‘ ળો ધમ્મત્થિકાણ-ધમ્મત્થિકા-
યસ્સ દેસે, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસા, एवं अधम्मत्थिकायस्स वि जाव आगासत्थिका-
यस्स पपसा अद्धासमए ” (૧) નો ધર્માસ્તિકાય-અસ્કંડ ધર્માસ્તિકાય રૂપ તે અગ્નિ

આગ્નેયી દિક્ ન સંભવતિ તસ્યાસ્તદેકદેશભૂતત્વાત્ , કિન્તુ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ, સા તદેકદેશભાગરૂપા ૧, અથચ સા આગ્નેયી ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશા પ્રદેશરૂપા અપિ ભવતિ, તસ્યા અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકત્વાત્ ૨, એવમેવ સા નો અધર્માસ્તિકાયઃ અપિતુ અધર્માસ્તિકાયસ્યાપિ યાવત્ દેશભૂતા ભવતિ ૩, એવમ્ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશા ચ પ્રદેશરૂપા સા ભવતિ ૪, તથા સા નો આકાશાસ્તિકાયઃ, કિન્તુ આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશરૂપા ભવતિ ૫, એવાકાશાસ્તિકાયસ્ય સા પ્રદેશા પ્રદેશરૂપા અપિ ભવતિ, ૬, તથા સા આગ્નેયી દિક્ અદ્વાસમયશ્ચ ભવતિ ૭, ‘વિદિસાસુ નત્થિ-જીવા, દેસે ભંગો ય હોઈ સન્વત્થ’ વિદિશાસુ દિકોણેષુ આગ્નેયાદિષુ ન સન્તિ જીવાઃ, અપિતુ દેશે મદ્ગચ્ચ-જીવાનાં દેશે વિકલ્પશ્ચ ભવતિ સર્વત્ર-આગ્નેય-નૈર્ઋત-

કાયરૂપ વહ આગ્નેયી દિશા નહીં હૈ કિન્તુ વહ ધર્માસ્તિકાયકી એક-દેશરૂપ હૈ ૧, વહ ધર્માસ્તિકાયકી પ્રદેશોરૂપ હૈ ક્યોંકિ વહ અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક હૈ ૨, હસી પ્રકાર વહ અઘંડ અધર્માસ્તિકાયરૂપ નહીં હૈ કિન્તુ અધર્માસ્તિકાયકી વહ એકદેશરૂપ હૈ ૩, અધર્માસ્તિકાયકી વહ પ્રદેશરૂપ હૈ ૪, અઘંડ આકાશાસ્તિકાયરૂપ વહ આગ્નેયી દિશા નહીં હૈ કિન્તુ ડસકી વહ એકદેશરૂપ હૈ ૫, આકાશાસ્તિકાયકી વહ પ્રદેશોરૂપ હૈ ૬, તથા વહ આગ્નેયી દિશા અદ્વાસમય કાલરૂપ ભી હૈ । હસ પ્રકાર યહ ચિદિશા સાત અરૂપી અજીવરૂપ હૈ । ‘વિદિસાસુ નત્થિ જીવા, દેસે ભંગો ય હોઈ સન્વત્થ’ આગ્નેયી આદિ દિકોણોંમેં જીવ નહીં હૈ કિન્તુ યહાં જીવોંકે દેશ હૈં - હસલિયે જીવોંકે દેશ વિષયક ભંગ યહાં હોતે હૈં એસા જાલના ચાહિયે તાત્પર્ય કહેનેકા યહી હૈ કિ - ચિદિશા-

દિશા નથી, પરન્તુ તે ધર્માસ્તિકાયના એકદેશ રૂપ છે. (૨) તે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો રૂપ છે, કારણ કે તે અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક છે. (૩) એજ પ્રમાણે તે અખંડ અધર્માસ્તિકાયરૂપ નથી, પરન્તુ તે અધર્માસ્તિકાયના એકદેશરૂપ છે. (૪) તે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો રૂપ છે (૫) તે અગ્નિ દિશા અખંડ આકાશાસ્તિકાય રૂપ નથી, પરન્તુ આકાશાસ્તિકાયના એકદેશ રૂપ છે (૬) તે આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો રૂપ છે. (૭) તથા તે અગ્નિદિશા અદ્વાસમય (કાળ) રૂપ પણ છે આ રીતે અગ્નિદિશા સાત અરૂપી અણુરૂપ છે.

“વિદિસાસુ નત્થિ જીવા, દેસે ભંગો ય હોઈ સન્વત્થ”

અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય, અને ઈશાન રૂપ દિક્કોણોમાં-વિદિશાઓ-હોયે નથી, પણ ત્યાં હોવાના દેશો છે, તેથી હોવાના દેશવિષયક ભાંગા (વિકલ્પો) જ ત્યાં સંભવી શકે છે, એમ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આગ્નેયી, મૃ ૪

વાયવ્ય-એશાનેષુ હતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ જમાણં મંતે ! દિસા કિંજીવા ? ’
 હે ભદ્રન્ત ! યામ્યા સ્વલુ દક્ષિણા દિક્ કિં જીવા, જીવદેશા, જીવપ્રદેશા ? કિંવા
 અજીવદેશા, અજીવપ્રદેશા ? મત્તિતિ ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘જહા ઇંદા, તહેવ નિરવ-
 સેસા ’ હે ગૌતમ યથા એન્દ્રીદિક્ જીવા અપિ, જીવદેશા અપિ, જીવપ્રદેશા અપિ,
 એવમ્ અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ પૂર્વ પ્રતિપાદિતા તથૈવ
 યામ્યાદિગપિ નિરવશેષા અસ્થિલા-જીવા અપિ, જીવદેશા અપિ, જીવપ્રદેશા
 અપિ, અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ, એવમ્ એકેન્દ્રિ-

ઓમેં આગ્નેયી, નૈઋતી, વાયવ્ય ઓર એશાની इनमें जीव नहीं हैं,
 किन्तु यहां इनके देश हैं - अतः देशको लेकर यहां भंग कहे गये हैं।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ—‘જમાણં મંતે ? દિસા કિં
 જીવા ?’ હે ભદ્રન્ત ! જો યામ્યા - દક્ષિણ દિશા હૈ વહ કયા જીવરૂપ
 હૈ ? યા જીવ દેશરૂપ હૈ ? યા જીવ પ્રદેશરૂપ હૈ ? કિં વા - અજીવરૂપ
 હૈ ? યા અજીવ દેશરૂપ હૈ ? યા અજીવપ્રદેશરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં
 પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘જહા ઇંદા તહેવ નિરવસેસા’ હે ગૌતમ ! જૈસા કથન
 જીવરૂપ, જીવદેશરૂપ, જીવપ્રદેશરૂપ, અજીવરૂપ, અજીવદેશરૂપ ઓર
 અજીવપ્રદેશરૂપ હોનેકા એન્દ્રીદિશાકે સંવંધમેં કથન કિયા ગયા હૈ ડસી
 પ્રકારકા કથન યહાં પર મી સર્વરૂપસે જાનના ચાહિયે-અર્થાત્ જૈસે
 એન્દ્રી દિશા જીવરૂપ મી હૈ, જીવદેશરૂપ મી હૈ, જીવપ્રદેશરૂપ મી હૈ,
 અજીવરૂપ મી હૈ, અજીવદેશરૂપ મી હૈ, અજીવપ્રદેશરૂપ મી હૈ એસા
 કથન પહિલે કિયા જા ચુકા હૈ ડસી પ્રકારસે યામ્યા દિશા મી જીવ-
 રૂપ મી હૈ, જીવદેશરૂપ મી હૈ, જીવપ્રદેશરૂપ મી હૈ, અજીવરૂપ મી હૈ,
 અજીવદેશરૂપ મી હૈ, ઓર અજીવપ્રદેશરૂપ મી હૈ એસા જાનના

નૈઋત્ય, વાયવ્ય અને એશાની (દક્ષિણ), આ ચારે વિદિશાઓમાં જીવો નથી,
 પણ તેમના દેશ ત્યાં મોજૂદ છે. તે કારણે ત્યાં દેશની અપેક્ષાએ ભાંગા
 કહેવમાં આવ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન--“ જમાણં મંતે ! દિસા કિં જીવા ? ” હે ભગવન્ !
 યામ્યા દિશા (દક્ષિણ દિશા) શું જીવ રૂપ છે ? કે જીવદેશ રૂપ છે ? કે જીવ-
 પ્રદેશ રૂપ છે ? કે અજીવ રૂપ છે ? કે અજીવદેશ રૂપ છે ? કે અજીવપ્રદેશ રૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર. “ જહા ઇંદા તહેવ નિરવસેસા ” હે ગૌતમ એન્દ્રી
 (પૂર્વ દિશા)ના જેવું જ કથન અહીં પણ સમજવું. એટલે કે પૂર્વ દિશાની
 જેમ દક્ષિણ દિશા જીવરૂપ પણ છે, જીવદેશ રૂપ પણ છે, જીવ પ્રદેશ રૂપ
 પણ છે, અજીવ રૂપ પણ છે, અજીવદેશ રૂપ પણ છે અને અજીવપ્રદેશ રૂપ

યાદયશ્ચ પ્રતિપત્તવ્યાઃ' 'નેરઈય જહા અગેયી' નૈર્ઋતી વિદિક્ નૈર્ઋત્ય કોણઃ યથા આગ્નેયી વિદિક્ પૂર્વ પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, તથાચ નૈર્ઋતી દિગપિ આગ્નેયી દિગિવ નોજીવા, અપિતુ જીવદેશા અપિ ૧, જીવપ્રદેશા અપિ ૨, અજીવા અપિ ૨, અજીવદેશા અપિ ૨, અજીવ પ્રદેશાઅપિ, ૩, ભવતિ, એવમ્ તત્ર એકેન્દ્રિયદેશાદયશ્ચ પૂર્વોક્તાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ। 'વારુણી જહા ઇંદા' વારુણી પશ્ચિમાદિક્ યથા એન્દ્રોદિક્ પૂર્વપ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા। 'વાયવ્યા જહા અગેયી' વાયવ્યા વિદિક્-વાયવ્યકોણો યથા આગ્નેયી વિદિક્ પૂર્વ પ્રતિપાદિતા

ચાહિયે। તથા યહાં એકેન્દ્રિયાદિક્ જીવ હૈં, ઉનકે દેશ હૈં, ઉનકે પ્રદેશ હૈં ઇત્યાદિ સ્થ કથન અદ્વાસમય તકકા યહાં લગા લેના ચાહિયે। 'નેરઈ ય જહા અગ્નેયી' જિસ પ્રકારકા કથન નોજીવ આદિકો લેકર આગ્નેયો વિદિશાકા કિયા ગયા હૈં ઉસી પ્રકારકો કથન યહાં ભી કર લેના ચાહિયે - તથા ચ - નૈર્ઋતી વિદિશા ભી આગ્નેયી વિદિશાકી તરહ નો જીવ - જીવરૂપ નહીં હૈં કિન્તુ વહ જીવ દેશરૂપ ભી હૈં, જીવ પ્રદેશરૂપ ભી હૈં, અજીવરૂપ ભી હૈં, અજીવદેશરૂપ ભી હૈં, ઓર અજીવ પ્રદેશરૂપ ભી હૈં। યહાં પૂર્વોક્ત એકેન્દ્રિયાદિક્ જીવોંકે દેશાદિકોંકે હોનેકા ભી સ્થ કથન સમજ્ઞ લેના ચાહિયે। 'વારુણી જહા ઇંદા' પશ્ચિમ દિશામેં ભી જીવરૂપ અજીવરૂપ હોનેકા કથન પૂર્વ દિશામેં કિયે ગયે કથનકે જૈસા સ્થ રૂપસે જાનના ચાહિયે - 'વાયવ્યા જહા

પશુ છે. તથા એકેન્દ્રિયાદિક્ જીવો છે, તેમના દેશો છે અને તેમના પ્રદેશો છે, ઇત્યાદિઅદ્વાસમય (દાળ) પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં પણ કરવું જોઈએ.

“નેરઈ ય જહા અગેયી” નો જીવ આદિની અપેક્ષાએ જેવું કથન આગ્નેયી વિદિશા (અગ્નિપ્રજ્વા) વિષે કરવામાં આવ્યું છે એવું જ કથન નૈર્ઋતી વિદિશા (નૈર્ઋત્ય કોણ) વિષે પણ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે નૈર્ઋત્ય વિદિશા આગ્નેયી વિદિશાની જેમ જીવરૂપ નથી, પણ જીવદેશ રૂપ પણ છે અને જીવપ્રદેશ રૂપ પણ છે, અજીવરૂપ પણ છે, અજીવદેશરૂપ પણ છે. અને અજીવ પ્રદેશ રૂપ પણ છે. અહીં પૂર્વોક્ત એકેન્દ્રિયાદિક્ જીવોના દેશાદિકોના અસ્તિત્વને લગતું સમસ્ત કથન પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

“વારુણી જહા ઇંદા” વારુણી (પશ્ચિમ) દિશા પણ પૂર્વદિશાની જેમ જીવ રૂપ, જીવદેશ રૂપ, જીવ પ્રદેશ રૂપ, અજીવરૂપ, અજીવદેશ રૂપ અને અજીવ પ્રદેશ રૂપ છે. આ રીતે પાશ્ચિમ દિશામાં જીવ-અજીવ આદિ વિષેનું સમસ્ત કથન પૂર્વ દિશા પ્રમાણે જ સમજવું.

તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, 'સોમા જહા ઇંદા' સૌમ્યા-ઉત્તરા દિક્, યથા એન્દ્રીદિક્
 પૂર્વપ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, 'ઈસાણી જહા અગ્નેયી' ऐशानी-ईशानो
 દેવતા યસ્યા: સા ऐशानी વિદિક્-ईशानकोणः યથા આગ્નેયી વિદિક્પૂર્વ પ્રતિપા-
 દિતાતથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, "વિમલાણ જીવા જહા અગ્નેયી" વિમલાયામ્-
 ऊर्ध्वायां दिशि जीवा यथा आग्नेय्यां दिशि प्रतिपादितास्तथैव प्रतिपत्तव्याः,
 तथाच यथा आग्नेय्यां जीवानामनवगाहात् नोजीवाः, अपितु जीवदेशाः
 जीवप्रदेशाः भवन्ति, तथैव विमलायामपि जीवानामनवगाहात् नोजीवाः, अपितु
 जीवदेशा, जीवप्रदेशा च भवतीति भावः। 'अजीवा जहा 'दाए' विमलायाम्
 अग्नयेयी' वायव्य विदिशाका कथन आग्नेयी विदिशाकी तरहसे जानना
 चाहिये. 'सोमा जहा इंदा' उत्तर दिशा जीवरूप भी है अजीव रूप भी
 है इत्यादि सब कथन उत्तर दिशाके संबंधमें ऐन्द्री पूर्व-दिशाकी
 तरह से ही कर लेना चाहिये। 'ईसाणी जहा अग्नयेयी' ईशान विदि-
 शाका कथन आग्नेयी विदिशाकी तरहसे जानना चाहिये, 'विमलाए
 जीवा जहा अग्नयेयी' जिस प्रकारसे आग्नेयी दिशामें ऐसा कहा गया
 है कि जीवोंकी यहां अवगाहना नहीं होती है इसलिये यहां जीव नहीं
 है अपि तु यहां जीवदेश है और जीवप्रदेश है उसी प्रकारसे विमला
 दिशामें भी ऊर्ध्वदिशामें भी जीवोंकी अवगाहना नहीं हैं इसलिये वहां
 भी जीव नहीं है, किन्तु वहां जीवदेश और जीवप्रदेश हैं। इसलिये
 वह जीवदेशरूप भी और जीवप्रदेकरूप भी है। 'अजीवा जहा इंदाए'

"વાયવ્વા જહા અગ્નેયી" વાયવ્ય વિદિશાતું કથન આગ્નેયી વિદિશાના
 કથન પ્રમાણે જ સમજવું. "સોમા જહા ઇંદા" ઉત્તર દિશાતું કથન પૂર્વ
 દિશાના કથન પ્રમાણે સમજવું.

‘,ઈસાણી જહા અગ્નેયી” ઈશાન વિદિશાતું કથન આગ્નેયી વિદિશાના
 કથન પ્રમાણે સમજવું.

"વિમલાણ જીવા જહા અગ્નેયી" વિમલામાં (ઉર્ધ્વ દિશામાં) જીવ વિષેનું
 કથન અગ્નિદિશા પ્રમાણે સમજવું. અગ્નિ દિશામાં જેમ જીવોની અવગાહના
 થતી નથી, તેમ ઉર્ધ્વદિશામાં પણ જીવોની અવગાહના થતી નથી. તે કારણે
 અગ્નિ દિશાની જેમ ઉર્ધ્વ દિશામાં પણ જીવ નથી, પરંતુ ત્યાં જીવદેશ અને
 જીવપ્રદેશો હોય છે. તે કારણે ઉર્ધ્વ દિશા જીવદેશ રૂપ પણ છે અને જીવ-
 જીવપ્રદેશ રૂપ પણ છે. "અજીવા જહા ઇંદા" ઉર્ધ્વ દિશામાં અજીવ વિષેનું

ઊર્ધ્વાયાં દિશિ અજીવા યથા એન્દ્ર્યાં દિશિ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, તથાચ એન્દ્ર્યાઃ સમાનવક્તવ્યત્વાત્ યથા એન્દ્ર્યાં દિશિ અજીવા દ્વિવિધાઃ—રૂપ્યજીવાઃ, અરૂપ્યજીવાશ્ચ, રૂપ્યજીવાશ્ચતુર્વિધાઃ, અરૂપ્યજીવાઃ સપ્તવિધાઃ ઉક્તાસ્તથા વિમલા-યામપિવક્તવ્યા इति भावः । ‘एवं तमाए वि, नवरं अरूवी छव्विहा, अद्धासमयो न-भन्नइ’ एवं વિમલાયામિવ તમાયામપિ જીવાદયો વક્તવ્યાઃ, વિમલાવદેવ તમાઽપિ વાચ્યેત્યર્થઃ, નત્ર વિમલાયામનિન્દ્રિય ‘સિદ્ધ’ સમ્ભવાત્ તદેશાદયો યુક્તાસ્તમાયાં પુનરનિન્દ્રિયાસંભવાત્ કથંતદેશાદયા યુજ્યેરન્ ? સમુદ્ધાતરૂપદણ્ડાઘવસ્થમનિન્દ્રિય-

ઊર્ધ્વદિશામેં અજીવ પૂર્વદિશાકી તરહ કહે ગયે હેં । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ જિસ પ્રકારસે એન્દ્રી દિશામેં રૂપી અજીવ ઓર અરૂપિ અજીવ યે દો પ્રકારકે અજીવ કહે ગયે હેં , તથા રૂપી અજીવ સ્વંધ આદિકે ભેદસે ચાર પ્રકારકે ઓર અરૂપો અજીવ ધર્માસ્તિકાયાદિકકે ભેદસે સાત પ્રકારકે કહે ગયે હેં, ડસી પ્રકારસે યે સવ ઇસ ઊર્ધ્વદિશામેં ભી કહના ચાહિયે । ‘एवं तमाए वि नवरं अरूवी छव्विहा, अद्धासमयो न भन्नइ’ ઊર્ધ્વદિશાકી તરહ અધોદિશામેં ભી જીવાદિક કહ લેના ચાહિયે અર્થાત્ વિમલાદિશાકે વર્ણન જૈસા હી અધોદિશાકા વર્ણન હૈ યહાં ઇસી આશંકા નહીં કરની ચાહિયે કિ ‘વિમલા - ઊર્ધ્વદિશા મેં તો સિદ્ધ જીવ હોતે હેં ઇસલિયે ડસમેં તો ડનકે દેશોં ઓર પ્રદેશોંકા હોના ટોક હૈ, પરન્તુ અધોદિશા મેં તો ઇસા સંભવિત નહીં હૈ, ફિર વહાં અનિન્દ્રિય - સિદ્ધ જીવોંકે દેશ પ્રદેશોંકોં કા હોના કૈસા સંભ-

સમસ્ત કથન પૂર્વ દિશા પ્રમાણે સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ પૂર્વદિશામાં રૂપી અણુવ અને અરૂપી અણુવ, આ બે પ્રકારના અણુવનુ અસ્તિત્વ કહ્યું છે, તથા રૂપી અણુવને બંધ (સ્વંધ) આદિના ભેદથી ચાર પ્રકારના અને અરૂપી અણુવને ધર્માસ્તિકાયાદિકના ભેદથી સાત પ્રકારના કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે એ બંધાંનુ ઉર્ધ્વદિશામાં પણ અસ્તિત્વ છે, એમ સમજવું.

“एवं तमाए वि नवरं अरूवी छव्विहा, अद्धासमयो न भन्नइ” વિમલા (ઉર્ધ્વ દિશા)ના જેવું જ કથન અધોદિશા વિષે સમજવું.

શંકા-વિમલામાં (ઉર્ધ્વ દિશામાં) તો સિદ્ધ બોલે પણ હોય છે. તેથી ત્યાં તો તેમના દેશો અને પ્રદેશો સંભવી શકે છે. અધોદિશામાં તો સિદ્ધ બોલે રહેતા નથી છતાં અધોદિશામાં અનિન્દ્રિયોના સિદ્ધ બોલેના દેશ પ્રદેશોંકોંનું અસ્તિત્વ હોવાની વાત કેવી રીતે સંભવી શકે છે ?

માશ્રિત્ય તસ્ય દેશસ્ય, દેશાનામ્, પ્રદેશાનાં ચ વિવક્ષાયાં તત્રાપિ યુક્તત્વાત્ । અય તમાયાં વિશેષમાહ-નગરમ્-ત્રિમલાપેક્ષયા તમાયાં વિશેષસ્તુ અરુપ્યજીવાઃ પદ્-વિધાઃ વક્તવ્યાઃ, તત્રતુ સપ્તવિધાનામુક્તત્વાત્ કિન્તુ અદ્ધાસમયસ્તમાયાં ન મળ્યતે ન વ્યવહ્રિયતે, સમયવ્યવહારોહિ સશ્ચરિણુ સૂર્યાદિપ્રકાશકૃતો ભવતિ, સચ તમાયાં નાસ્તીતિ તત્રાદ્ધાસમયો ન મળ્યતે इति भावः । अथ विमलायामपि नास्ति सूर्यः

વિત હો સકેના' ક્યોંકિ સમુદ્ધાતરૂપ ઢણ્ઠાદિ અવસ્થા વાલે અનિન્દ્રિય જીવકો આશ્રિત કરકે ઉસકે દેશકા, દેશોંકા ઓર પ્રદેશોંકા વહાં સદ્ધાવ પાયા જાતા હૈ । હસ વિવક્ષાકો લેકર વહાં પર મી ઉસકે દેશા-દિકકા કથન વન જાતા હૈ । ઝર્વદિશામેં જો સાત પ્રકારકે અજીવોં કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા કથન અધોદિશામેં હસ સંબંધમેં નહીં ક્રિયા ગયા હૈ, વસ હતની સી વિશેષતા ઝર્વદિશાકે કથનસે અધો-દિશાકે કથનમેં હૈ. અર્થાત્ ઝર્વદિશામેં સાન પ્રકારકે અજીવોંકા કથન હૈ - યહાં અદ્ધાસમયરૂપ કાલકો છોડકર ૬ અજીવોંકા કથન હૈ । ક્યોંકિ યહાં પર અદ્ધાસમયકા વ્યવહાર નહીં હૈ સમય વ્યવહાર નિત્યગતિમાન્ સૂર્યાદિકોંકે પ્રકાશસે હોતા હૈ-તમા મેં સૂર્યાદિકોંકા પ્રકાશ હૈ નહીં, હસલિયે વહાં અદ્ધાસમય નહીં કહા ગયા હૈ । યદિ યહાં પર ંસી આશંકા કી જાવે કિ વિમલાદિશામેં તો સૂર્યકા સદ્ધાવ

સમાધાન-સમુદ્ધાત ૩૫ ઢંઠાદિ અવસ્થાવાળા (સિદ્ધ) જીવને અનુલક્ષીને તેના દેશનું, દેશો અને પ્રદેશોનું અસ્તિત્વ ત્યાં સંભવી શકે છે. આ વાતને ધ્યાનમાં લઇને તેના દેશાદિકનું કથન સંભવી શકે છે

ઊર્વદિશામાં અજીવ વિષયક જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે કથન કરતાં અધોદિશાના અજીવ વિષયક કથનમાં નીચે પ્રમાણે વિશિષ્ટતા રહેલી છે. ઊર્વદિશામાં સાત પ્રકારના અજીવોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, પરન્તુ અધોદિશામાં છ પ્રકારના અજીવોનું જ કથન થવું જોઇએ, કારણ કે અધોદિશામાં અદ્ધાસમયરૂપ કાળ સિવાયના ૬ પ્રકારના અજીવોનું જ કથન કરવાનું કહ્યું છે. ત્યાં અદ્ધાસમયરૂપ કાળનું કથન કરવાનો નિષેધ શા માટે કર્યો છે, તે નીચે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે—

અધોદિશામાં અદ્ધાસમય (કાળ)નો વ્યવહાર સંભવી શકતો નથી કારણ કે સમય વ્યવહારને માટે જરૂરી નિત્ય ગતિમાન સૂર્યાદિકોના પ્રકાશનો જ ત્યાં અભાવ હોય છે તમામાં (અધોદિશામાં) સૂર્યાદિકોનો પ્રકાશ જ હોતો નથી. તે કારણે ત્યાં અદ્ધાસમય (કાળ)નું અસ્તિત્વ કહ્યું નથી.

इति कथं तत्र समयव्यवहारः ? इति चेदुच्यते—मन्दरावयवभूतस्फटिककाण्डे सूर्यादि प्रभा संक्रातिद्वारेण तत्र सञ्चरिष्णुमूर्यादिप्रकाशसम्भवात् ॥ सू० १ ॥

औदारिकादि शरीरवक्तव्यता ।

મૂલમ્—કહ્ જં મંતે ! સરીરા પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! પંચસરીરા પળ્ણત્તા, તં જહા ઓરાલિય જાવ કમ્મણ્ । આરોલિયસરીરેણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ? એવં ઓગાહણં સંઠાણં નિરવસેસં માણિ-યવં, જાવ અપ્પા બહુગંતિ, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ' ॥ સૂ૦ ૨ ॥

दसमे सए पढमो उद्देशो समस्तो ॥ १०-१ ॥

છાયા—કતિ ચલુ મદન્ત ! શરીરાણિ પ્રજ્ઞાણિ ? ગૌતમ ! પશ્ચ શરીરાણિ પ્રજ્ઞાણિ, તથા—ઔદારિકમ્, યાવત્ કાર્મણમ્, ઔદારિકશરીર ચલુ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞમ્ ? એવમ્ અવગાહનાસંસ્થાનં નિરવશેપં મણિતવ્યમ્, યાવત્ અલ્પ વહુત્વમિતિ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

दशमे शतके प्रथम उद्देशकः समाप्तः ॥ १०-१ ॥

ટીકા—પૂર્વં જીવાદિરૂપા દિશઃ પ્રરૂપિતાઃ, જીવાશ્ચ શરીરિણોઽપિ ભવન્તીતિ

नहीं है फिर वहां समयका व्यवहार कैसे होता है ? तो इस आशंका का उत्तर ऐसा है कि मन्दरावयवभूत स्फटिककाण्डमें सूर्यादिकोंकी प्रभा की संक्रान्ति होती है । सो इस द्वारा वहां संचरिष्णु चलस्वभाववाले सूर्यादिकोंका प्रकाश हो सकता है ॥ सू० १ ॥

औदारिकादि शरीर वक्तव्यता—‘कहणं मंते ! सरीरा पण्णता’ इत्यादि ।

टीकार्थ — इसके पहिले सूत्रकारने जीवादिरूप दिशाओंका प्रति-पादन कर दिया है । जीव शरीरधारी भी होते हैं । अतः शरीरोंकी

શંકા-વિમલા (ઉદ્ધર્વ) દિશામાં તો સૂર્યનો સદ્ભાવ હોતો જ નથી. તો પછી ત્યાં સમયનો વ્યવહાર કેવી રીતે થતો હશે ?

સમાધાન, મન્દરાવયવભૂત (સુમેરુના અવયવરૂપ) સ્ફટિકકાંડમાં સૂર્યાદિકોની પ્રભાની સંક્રાન્તિ થાય છે. તેના દ્વારા ત્યાં સંચરિષ્ણુ (સંચરણ કરતા) સૂર્યાદિકોનો પ્રકાશ પહોંચી શકે છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

औदारिक आर्दि शरीरेनी वक्तव्यता—

‘कह् जं मंते ! सरीरा पण्णत्ता’ इत्यादि—

ટીકાર્થ—આ પહેલાં સૂત્રકારે જીવાદિરૂપ દિશાઓનું પ્રતિપાદન કર્યું છે જોયે શરીરધારી પણ હોય છે. આ સંબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં

શરીરાણિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઙ્ઠં મંતે’ ઇત્યાદિ। ‘કઙ્ઠં મંતે ! સરીરા પળ્ળત્તા ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિકિયન્તિ સ્વલુ શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચ સરીરા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! પશ્ચ શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તંજહા-ઓરાલિય જાવ કમ્મણ’ તથા-ઔદારિકં, યાવત્ વૈક્રિયમ્, આહારમ્, તૈજસમ્, કાર્મણંચ ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઓરાલિયસરીરે ણં મંતે ! કઙ્ઠવિહે પળ્ળત્તે ?’ હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીરં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘એવં ઓગાહ્ણસંઠાણં નિરવસેસં માણિયવ્વં જાવ અપ્પાવહુગંતિ’ હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપનાયા એકવિંશતિતમં પદમ્-અવગાહનાસંસ્થાનં નિરવશેષં સર્વં મણિતવ્યમ્, તદવધિમાહ-યાવત્ અલ્પવહુકમ્

પ્રરૂપણા કરનેકેલિયે સૂત્રકાર પ્રશ્ન રૂપમેં ‘કઙ્ઠં મંતે ! સરીરા પળ્ળત્તા, હસ સૂત્રકો કહતે હૈં - હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નુસે એસા પ્રશ્ન કિયા હૈં કિ-હે મદન્ત ! શરીર કિતને કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં - ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! શરીર પાંચ કહે ગયે હૈં । જો હસ પ્રકારસે હૈં - ‘ઓરાલિય જાવ કમ્મણ’ ઔદારિક શરીર, વૈક્રિય શરીર, આહારક શરીર, તૈજસ શરીર ઓર કાર્મણ શરીર ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુસે એસા પૂછતે હૈં - ‘ઓરાલિયસરીરેણ મંતે ! કઙ્ઠવિહે પળ્ળત્તે’ હે મદન્ત ! ઔદારિક શરીર કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં-‘એવં ઓગાહ્ણસંઠાણં નિરવસેસં માણિયવ્વં જાવ અપ્પાવહુગંતિ’ હે ગૌતમ ! યહાં પ્રજ્ઞાપનાકા ૨૧ વાં પદ જો અવગાહના સંસ્થાનરૂપ હૈં વહ સમ્પૂર્ણરૂપસે અલ્પવહુત્વ વક્તવ્યતા તક કહના ચાહિયે । વહાં

શરીરોની પ્રપ્ણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે--“કઙ્ઠં મંતે ! સરીરા પળ્ળત્તા ?” હે ભગવન્ ! શરીરો કેટલાં કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર--“ગોયમા ! પંચ સરીરા પળ્ળત્તા-તંજહા” હે ગૌતમ ! નીચે પ્રમાણે પાંચ શરીરો કહ્યાં છે--“ઓરાલિય જાવ કમ્મણ” (૧) ઔદારિક શરીર, (૨) વૈક્રિય શરીર, (૨) આહારક શરીર, (૪) તૈજસ શરીર અને (૫) કાર્મણ શરીર—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન--‘ઓરાલિય સરીરેણ મંતે ! કઙ્ઠવિહે પળ્ળત્તે ?’ હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેટલાં પ્રકારના કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર--“એવં ઓગાહ્ણસંઠાણં નિરવસેસ માણિયવ્વ જાવ અપ્પાવહુગંતિ” હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન ૩૫ ૨૧ માં પદમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સમસ્ત કથન અહીં પણ સમજવું. તે કથન અલ્પ બહુત્વની વક્તવ્યતાના કથન પર્યન્ત અહીં પણ શ્રદ્ધા કરવું જોઈએ ત્યાં આ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે કહ્યું છે--

અલ્પવહુત્વવક્તવ્યતાપર્યન્તમિત્યર્થઃ, તથાચોક્તમ્ તત્ર—

‘પંચવિદે પળ્લત્તે, તંજહા—એગિંદિય ઓરાલિયસરીરે જાવ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે’ ઇત્યાદિ, પશ્ચવિધમ્ ઔદારિકશરીર પ્રજ્ઞસમ્—તથથા એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરમ્, યાવત્ દ્વીન્દ્રિયૌદારિકશરીરમ્, ચતુરિન્દ્રિયૌદારિકશરીરમ્, પશ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરમ્, ઇત્યાદિ,

તથા ચાસ્ય સંગ્રહગાથા—‘કહ સંઠાળપમાણં પોગ્ગલચિગ્ગા સરીરસંજોગો, દવ્વપપ્પવહું સરીરઓગાહ્ણાણ યા ॥ ૧ ॥’

છાયા—કતિ, સંસ્થાનમ્, પ્રમાણમ્, પુદ્ગલચયનં, શરીરસંયોગઃ, દ્રવ્યપ્રદેશાલ્પવહુત્વમ્ શરીરાવગાહનાયાશ્ચ ॥ ૧ ॥

તત્ર ચ કતિશરીરાણીતિવક્તવ્યમ્, તાનિ ચ ઔદારિકાદીનિ પશ્ચ બોધ્યાનિ વા તથા ઔદારિકાદીનાં સંસ્થાનં વક્તવ્યમ્, યથા નાનાસંસ્થાનમૌદારિકમ્ ૨ ।

હસ વિષયમેં એસા કહા ગયા હૈ — ‘પંચવિદે પળ્લત્તે, તં જહા એગિંદિય ઓરાલિયસરીરે જાવ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરે’ ઇત્યાદિ. ઔદારિક શરીર પાંચ પ્રકારકા કહા ગયા હૈ — જો હસ પ્રકારસે હૈ — (૧) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, (૨) દો હન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, (૩) ત્રે હન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, (૪) ચૌ હન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ઓર (૫) પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર ઇત્યાદિ । હસકી સંગ્રહ ગાથા હસ પ્રકારસે હૈ — ‘કહ સંઠાળપમાણં’ ઇત્યાદિ ।

હસકા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ — શરીર કિતને હોતે હૈં ? તો હસકે ઉત્તરમેં કહના ચાહિયે કિ વે પાંચ હોતે હૈં । ઔદારિક આદિ શરીરોંકા સંસ્થાન કૈસા હોતા હૈ ? ઔદારિક શરીરકા સંસ્થાન નિશ્ચિત આકાર

“પંચવિદે પળ્લત્તે, તંજહા—એગિંદિય ઓરાલિય સરીરે જાવ પંચિંદિય ઓરાલિય સરીરે” ઇત્યાદિ ઔદારિક શરીરના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે—(૧) એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર (૨) દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, (૩) ત્રીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, (૪) ચતુરિન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને (૫) પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, ઇત્યાદિ. તેને લગતી સગ્રહગાથા આ પ્રમાણે છે—

“કહ સંઠાળપમાણં” ઇત્યાદિ—

તેના ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—શરીર કેટલાં હોય છે ? તેના ઉત્તર રૂપ કહેવું જોઈએ કે “શરીર પાંચ હોય છે”

“ઔદારિક આદિ શરીરોના સંસ્થાન (આકાર) કેવાં હોય છે ?”

ઔદારિક શરીરનું સંસ્થાન કોઈ નિશ્ચિત આકારવાળું હોતું નથી, પણ

તથા એતેષામેવ શરીરાણાં પ્રમાણં વક્તવ્યમ્—યથા ઔદારિકં જઘન્યેનાર્જુલાસંખ્યેય-
ભાગમાત્રમ્. ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકયોજનસહસ્રમાનમ્ ૩, તથા એષામેવ શરીરાણાં
પુદ્ગલચયનં વક્તવ્યમ્, યથા—ઔદારિકસ્ય નિર્વ્યાધાતેન પદ્મસુ દિશુ વ્યાધાતં
પ્રતીત્ય કદાચિત્ ત્રિદિશીત્યાદિ ૪, તથા એષામેવ શરીરાણાં સંયોગો વક્તવ્યો—
યથા યસ્ય ઔદારિકશરીરં ભવતિ, તસ્ય વૈક્રિયં શરીરં કદાચિત્ ભવતિ, इत्यादि ૫,
તથા એષામેવ શરીરાણાં દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા ડલ્પબહુત્વં વક્તવ્યમ્ યથા—
“સર્વસ્તોકાનિ આહારકશરીરાણિ દ્રવ્યાર્થતયા” इत्यादि, તથા એષામેવ શરી-
રાણામવગાહનાયા અલ્પબહુત્વં વક્તવ્યમ્ ” યથા સર્વસ્તોકા ઔદારિકશરીરસ્ય

વાળા નહીં હોતા હૈ કિન્તુ યહ શરીર નાના પ્રકારકે સંસ્થાન વાળા હોતા
હૈ । इन शरीरोंका प्रमाण कितना होता है ? औदारिक शरीरका प्रमाण
अर्जुलके असंख्यातवे भागमात्र होता है । यह जघन्य प्रमाण औदा-
रिकका है । इसका उत्कृष्ट प्रमाण एक हजार योजनसे कुछ अधिक
होता है । औदारिक आदि शरीरोंका पुद्गलचयन कितनी दिशाओंमें
होता है ? औदारिक शरीरके छह दिशाओंमें व्याधातको लेकर इसका
पुद्गलचयन कदाचित् तीन दिशामें होता है इत्यादि । इन शरीरोंके
संयोग वक्तव्यमें ऐसा कहना चाहिये कि जिस जीवके औदारिक शरीर
होता है उसके वैक्रिय शरीर कदाचित् होता है इत्यादि. द्रव्यार्थता
एवं पर्यायार्थताको लेकर इनके अल्पबहुत्वमें ऐसा कहना चाहिये कि
द्रव्यार्थताकी अपेक्षा से सबसे कम आहारक शरीर हैं इत्यादि. तथा

તે શરીર વિવિધ સંસ્થાન (આકાર)વાળું હોય છે.

“તે શરીરોનાં પ્રમાણ કેવું હોય છે ?” ઔદારિક શરીરનું જઘન્ય
(ઓછામાં ઓછું) પ્રમાણ આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ જેટલું જ હોય છે,
અને તેનું ઉત્કૃષ્ટ (અધિકમાં અધિક) પ્રમાણ એક હજાર યોજન કરતાં પણ
ઓડું અધિક છે.

“ઔદારિક આદિ શરીરોનું પુદ્ગલચયન કેટલી દિશાઓમાં થાય છે ?”
ઔદારિક શરીરના છ દિશાઓમાં વ્યાધાતની અપેક્ષાએ તેનું પુદ્ગલચયન ક્યારેક
ત્રણ દિશાઓમાં થાય છે, ઇત્યાદિ.

આ શરીરોના સંયોગથી વક્તવ્યતામાં એવું કહેવું જોઈએ કે જે જીવને
ઔદારિક શરીર હોય છે, તે જીવને વૈક્રિય શરીર ક્યારેક હોય છે, ઇત્યાદિ.

દ્રવ્યતા અને પર્યાયાર્થતાની અપેક્ષાએ તેમના અલ્પબહુત્વ વિષે આ પ્રમાણે
કહેવું જોઈએ—દ્રવ્યાર્થતાની અપેક્ષાએ આહારક શરીર સૌથી ઓછાં છે, ઇત્યાદિ.

જઘન્યિકા અવગાહના ' ઇત્યાદિ ૭ । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-
સેવં મંતે ' સેવં મંતે ! ત્તિ ' હે મદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત !
તદેવં-ભવદુક્તં સત્યમેવે તિ ॥ સૂ ૨ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશ ભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપક પ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યાનૈઃગ્રન્થનિર્માપક
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદભૂષિત-કોલ્હાપુર રાજગુરુ-
માલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતા
શ્રી ભગવતીસૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા
ત્યાયાં વ્યાખ્યાયાં દશમશતકસ્ય
॥ પ્રથમોદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧૦-૧ ॥

इन शरीरोंकी अवगाहनाके अल्पपहुत्वमें ऐसा कहना चाहिये कि
औदारिक शरीरकी जघन्य अवगाहना सबसे कम है इत्यादि. अन्तमें
गौतम स्वामी भगवान्‌के कथनको सत्य प्रमाणित करते हुए ' सेव
मंते ! सेव मंतेत्ति ' कहते हैं । हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब
विषय सर्वथा सत्य है - हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब विषय
सर्वथा सत्य है । ऐसा कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर
विराजमान हो गये ॥ सू २ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ ભગવતીસૂત્ર ” ની
પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના દસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૦-૧ ॥

તે શરીરોની અવગાહનાની અલ્પપહુતા વિષે આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ-
ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહના સૌથી અલ્પ છે, ઇત્યાદિ.

સૂત્રને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત માનીને
તેમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા કહે છે કે-

“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” “ હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા
સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે સર્વથા સત્ય
જ છે ” આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને
જેસી ગયા ॥ સૂ ૨ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ ભગવતીસૂત્ર ” ની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના દસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૦-૧ ॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે

દશમશતકે દ્વિતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

કષાયભાવમાપન્નસ્ય સાધોઃ કિમ્ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા ભવતિ ? કિંવા સાંપરાયિકી ક્રિયા ભવતિ ? અરૂપાયભાવમાપન્નસ્ય સાધોઃ કિમ્ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કિંવા સાંપરાયિકી ક્રિયા ભવતિ ? ઐર્યાપથિકી ક્રિયાયાઃ, અથવા સાંપરાયિકી ક્રિયાયાઃ હેતુશ્ચ કઃ ? યોનિઃ, વેદનાપ્રકારઃ, નૈરયિકાણાં વેદના, ભિક્ષુપ્રતિમા આરાધનેતિ ।

ક્રિયાવિશેષયુક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—રાયગિહે જાવ એવં વયાસી—સંબુડસ્સ ણં મંતે !

અણગારસ્સ વીયીપથે ઠીચ્છા પુરઓ રૂવાઈં નિજ્ઞાયમાણસ્સ મગ્ગ-
ઓ રૂવાઈં અવયક્ખમાણસ્સ, પાસઓ રૂવાઈં અવલોપમાણસ્સ,
ઉં રૂવાઈં આલોપમાણસ્સ, અહે રૂવાહં ઓલોપ માણસ્સ,
તસ્સ ણં મંતે ! કિં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જઈ, સંપરાહયા
કિરિયા કજ્જઈ ? ગોયમા ! સંબુડસ્સ ણં અણગારસ્સ વીયીપથે ઠીચ્છા
જાવ તસ્સ ણં ણો ઈરિયા વહિયા કિરિયા કજ્જઈ, સંપરાહયા કિરિયા

શતક ૧૦ વેં કે દૂસરે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ

હસ શતકકે દ્વિતીય ઉદ્દેશકતા વિષયવિવરણ સંક્ષેપસે હસ પ્રકાર
હૈ—કષાયભાવયુક્ત સાધુકો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ યા સાંપરાયિકી
ક્રિયા હોતી હૈ ? અરૂપાય ભાવયુક્ત સાધુકે ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ
યા સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? ઐર્યાપથિકી ક્રિયાકા ઓર સાંપરા-
યિકી ક્રિયાકા કયા કારણ હૈ ? યોનિ, વેદના પ્રકાર, નૈરયિકોંકી વેદના,
ભિક્ષુપ્રતિમા ઓર આરાધના હનકા કથન ।

દશમા શતકના બીજા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ—

દશમાં શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન—
કષાયભાવ યુક્ત સાધુને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા થાય છે કે સાંપરાયિકી ક્રિયા
થાય છે ? અકષાય ભાવયુક્ત સાધુ દ્વારા ઐર્યાપથિકી ક્રિયા થાય છે ? આ પ્રશ્નો.
ઐર્યાપથિકી ક્રિયા અને સાંપરાયિકી ક્રિયાનું કારણ થું હોય છે ? આ પ્રશ્ન—
યોનિ, વેદના પ્રકાર, નૈરયિકોની વેદના, ભિક્ષુપ્રતિમા અને આરાધના,
આ વિષયોનું કથન.

कज्जइ ! से केणट्टे णं भंते । एवं वुच्चइ-संवुडस्स जाव संपराइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स णं कोहमाणमायालोभा एवं जहा सत्तमसए पढमोद्देसए जाव सेणं उस्सुत्तमेव रीयति, से तेणट्टेणं जाव संपराइया किरिया कज्जइ ! संवुडस्स णं भंते ! अणगारस्स अवीयीपथे ठिच्चा पुरओ रूवाइं निज्जायमाणस्स जाव तस्स णं भंते ! किं ईरिया वहिया किरिया कज्जइ ? , पुच्छा, गोयमा ! संवुडस्स जाव तस्स णं ईरिया वहिया किरिया कज्जइ, णो संपराइया किरिया कज्जइ ! से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जहा सत्तमे सए पढमोद्देसए जाव से णं अहासुत्तमेव रीयइ, से तेणट्टेणं जाव नो संपराइया किरिया कज्जइ ॥ सू० १ ॥

छाया-राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्-संवृतस्य खलु भदन्त ! अनगारस्य वीचिपथे स्थित्वा पुरतो रूपाणि निर्ध्यायतो, मार्गतो रूपाणि अवेक्षमाणस्य, पार्श्वतो रूपाणि अवलोकयतः, ऊर्ध्वं रूपाणि अवलोकयतः, अधोरूपाणि आलोकयतस्तस्य खलु भदन्त ! किम् ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते ? सांपरायिकी क्रिया क्रियते ? गौतम ! संवृतस्य खलु अनगारस्य वीचिपथे स्थित्वा यावत् तस्य खलु नो ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते, सांपरायिकी क्रिया क्रियते । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-संवृतस्य यावत् सांपरायिकी क्रिया क्रियते ? गौतम ! यस्य खलु क्रोधमानमायालोभा एव यथा सप्तमशतके प्रथमोद्देशके यावत् स खलु उत्सूत्रमेव रीयते, तत् तेनार्थेन यावत् सांपरायिकी क्रिया क्रियते । संवृतस्य खलु भदन्त ! अनगारस्य अवीचिपथे स्थित्वा पुरतो रूपाणि निर्ध्यायतो यावत् तस्य खलु भदन्त ! किम् ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते ? पृच्छा, गौतम ! संवृतस्य यावत् तस्य खलु ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते, नो सांपरायिकी 'क्रिया क्रियते, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-यथा सप्तमे शतके प्रथमोद्देशके यावत् स खलु यथामूत्रमेव रीयते, तत् तेनार्थेन यावत् नो सांपरायिकी क्रिया क्रियते ॥ सू० १ ॥

टीका—प्रथमोद्देशकान्ते औदारिकादि शरीराणि प्रतिपादितानि शरीरीच क्रियाकारी भवतीति क्रियां प्ररूपयितुं द्वितीयोद्देशकमारभते 'रायगिहे' इत्यादि,

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહે યાવત્ નગરે સ્વામી સમવસૃતઃ, ભગવન્તં વન્દિતું નમસ્કર્તું પર્ષદ્ નિર્ગન્છતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા પ્રતિગતા પર્ષત્, તતઃ-શુશ્રૂષમાણો નમસ્યન્ વિનયેન પ્રાજ્ઞલિપુટઃ સન્ પર્યુપાસી સો ગૌતમઃ એવં વક્ષ્યમાણ પ્રકારેણ અવાદીત્—‘સંવુડસ્સ ણં મંતે ! અણગારસ્સ વીયીપથે ઠિચ્ચા પુરઓ રૂવાઈં નિજ્જાયમાણસ્સ મગ્ગઓ રૂવાઈં અવયક્ખમાણસ્સ’ હે મદન્ત ! સશૃતસ્ય સામાન્યેન

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી, ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ — પ્રથમ ઉદ્દેશકકે અન્તમેં ઔદારિક આદિ શરીરોંકા કથન કિયા ગયા હૈ. શરીરધારી ક્રિયા કરને વાલે હોતે હૈં — इसलिये सूत्रकारने क्रियाको प्रतिपादन करनेके लिये इस द्वितीय उद्देशकका प्रारंभ किया है। ‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ यहाँ यावत् शब्दसे इस प्रकारके अर्थवाले पाठका संग्रह किया है — राजगृह नगरमें महावीर स्वामी पधारे। उनको वंदना एवं नमस्कार करनेके लिये नगरकी परिषद् निकली धर्मकथा सुनकर वन्दना नमस्कार कर वह फिर वापिस चली गई. इसके बाद विनयसे युक्त हुए गौतम गणधरने प्रभुसे धर्म श्रवणकी अभिलाषासे दोनों हाथ जोड़कर इस प्रकार पूछा — ‘संवुडस्स णं मंते ! अणगारस्स वीयीपंथे ठिच्चा पुरओ रूवाइं निज्झायमाणस्स मग्गओ रूवाइं अवयक्खमाणस्स, पासओ रूवाइं अवलोएमा-

ક્રિયા વિશેષ વક્તવ્યતા—

‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશાને અન્તે ઔદારિક આદિ શરીરોંકા કથન કરવામાં આવ્યું છે. શરીરધારીએ ક્રિયા કરતા હોય છે. તે કારણે સૂત્રકારે આ બીજા ઉદ્દેશમાં ક્રિયાઓનું પ્રતિપાદન કરવાને નિમિત્તે ગૌતમ સ્વામીદ્વારા એ વિષયને અનુલક્ષીને પૂછાયેલા પ્રશ્નો અને મહાવીર પ્રભુ દ્વારા આપવામાં આવેલા ઉત્તરો પ્રકટ કર્યા છે— ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ અહીં ‘યાવત્’ પદથી જે સૂત્રપદ શ્રદ્ધા કરવામાં આવ્યો છે તે નીચે સુશ્રુણ છે—રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને નગરની પરિષદ નીકળી. વંદણા નમસ્કાર કરીને તથા ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યારબાદ ધર્મતત્ત્વને જાણવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક એ હાથ જોડીને પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—“ સંવુડસ્સ ણં મંતે ! અણગારસ્સ વીયીપથે ઠિચ્ચા પુરઓ રૂવાઈં નિજ્ઞાયમાણસ્સ મગ્ગઓ રૂવાઈ અવયક્ખમાણસ્સ,

પ્રાણાતિપાતાદ્યાસ્રવદ્વારસંવરોપેતસ્ય સ્વલુ અનગારસ્ય વીચિપથે સ્થિત્વા, વીચિ શબ્દઃ સમ્પ્રયોગે વર્તતે, સ ચ સમ્પ્રયોગો દ્વયોર્ભવતિ, एवंचेद् कषायाणां जीवस्य च सम्बन्धो वीचिशब्दार्थः, તતશ્ચ વીચિમતઃ કષાયવતઃ પુરુષસ્ય પથે માર્ગે સ્થિત્વા, અથવા વિવિચ્ય યથાઽઽરુયાતસંયમાત્ પૃથગ્ભૂય કષાયોદયમનપવાર્ય. અથવા વિરૂપાકૃતિઃ- ક્રિયાસરાગત્વાત્ યસ્મિન્ અવસ્થાને તદ્ વિકૃતિ યથાભવતિ તથા સ્થિત્વા પુરતોઽગ્રે રૂપાણિ નિષ્ક્રિયાંયતઃ પદ્યતઃ, માર્ગતઃ પૃષ્ઠતો રૂપાણિ અવેક્ષમાણસ્ય, અવકાઙ્ક્ષતો- ઽપેક્ષમાણસ્ય વા ' પાસઓ રૂવાઈં અવલોપમાણસ્સ, ઉડું રૂવાઈં ઓલોપમાણસ્સ, અહેરૂવાઈં આલોપમાણસ્સ તસ્સ ણં મંતે ! કિં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ ? સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ' પર્શ્વતો રૂપાણિ અવલોકયતઃ, ઊર્ધ્વ રૂપાણિ અવલોક-

ણસ્સ, ઉડું રૂવાઈં આલોપમાણસ્સ અહે રૂવાઈં આલોપમાણસ્સ તસ્સ ણં મંતે ! કિં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ ? સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ' યહાં “વીચિ” પદ સમ્પ્રયોગમેં આયા હૈ. યહ સમ્પ્રયોગ દો કા હોતા હૈ. હસ પ્રકાર કષાય ઓર જીવકા સમ્બન્ધ વીચિ શબ્દકાં અર્થ હૈ. સામા- ન્ય રૂપસે જો પ્રાણાતિપાત આદિ ઓસ્રવદ્વારકે નિરોધરૂપ સંવરસે યુક્ત હૈ એસા અનગાર સંવૃત અનગાર હૈ. તથા કષાયયુક્ત પુરુષકે માર્ગમેં સ્થિત હોકરકે અથવા યથારૂપાતસંયમસે પૃથક્ હોકરકે - કષાયકે ઉદયકો દૂર નહીં કરકે અથવા સરાગ હોનેસે જિસ અવસ્થાનમેં વિરૂ- પાકૃતિ ક્રિયા જૈસી હોતી હૈ હસ પ્રકારસે સ્થિત હોકરકે આગે રૂપોંકો દેખનેવાલે, પીછેસે રૂપોંકો દેખનેવાલે અથવા ઉનકી ઘાહના કરનેવાલે' અપની આજૂ વાજૂ કે રૂપોંકો દેખને વાલે, ઉંચે રૂપોંકો દેખનેવાલે, નીચે

પાસઓ રૂવાઈં અવલોપમાણસ્સ, ઉડું, રૂવાઈં ઓલોપમાણસ્સ, અહે રૂવાઈં આલોપમાણસ્સ તસ્સ ણં મંતે ! કિં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ, સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ” આ સૂત્રમાં “વીચિ” પદ સમ્પ્રયોગમાં આન્યુ' આ સમ્પ્રયોગ યેના થયો છે આ રીતે કષાય અને જીવના સંબંધ રૂપે અહીં તેનો પ્રયોગ થયો છે પ્રાણાતિપાત આદિ આસ્રવદ્વારના નિરોધરૂપ સંવરથી યુક્ત એવા અણુગારને સંવૃત અણુગાર કહે છે

હવે અહીં ગૌતમ સ્વામીનો એવો પ્રશ્ન થાય છે કે કષાયયુક્ત મનુષ્યના માર્ગમાં ઊભા રહીને, અથવા યથાખ્યાત (સાધુને પાળવાયોગ્ય) સંયમથી પૃથક્ (અલગ) થઈને-કષાયના ઉદયને દૂર કર્યા વિના, અથવા સરાગ અવ- સ્થાથી યુક્ત થઈને આગળ રહેલા રૂપોને દેખતો, પાછળ રહેલાં રૂપોને દેખતો, અથવા તેમને જોવાની ઇચ્છા રાખતો, પોતાની આબુઆબુમાં રહેલાં રૂપોને દેખતો, ઊંચે રહેલાં રૂપોને દેખતો અને નીચે રહેલાં રૂપોને દેખતો સંવૃત

યતઃ, અધોરૂપાણિ અવલોકયતસ્તસ્ય સ્વલુ હે મદન્ત ! અનગારમ્ય કિમ્પેર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? ભવતિ ? કિંવા સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? ભવતિ ? મગવા-
નાહ—‘ ગોયમા ! સંવુહસ્સ ણં અણગારસ્સ વીચિપથે ટિચ્છા જાવ તસ્સ ણં ણો ઈરિયા
વહિયા કિરિયા કઙ્ગહ, સંપરાહ્યા કિરિયા કઙ્ગહ ’ હે ગૌતમ ! સંવૃતસ્ય પ્રાણા-
તિપાતાઘાસ્રવદ્ધારસંવરોપેતસ્ય સ્વલુ અનગારસ્ય વીચિપથે સ્થિત્વા યાવત્ પુરતો રૂપા-
ણિ નિર્ધર્યાયતો, માર્ગતો રૂપાણિ અવેક્ષમાણસ્ય, પાર્શ્વતો રૂપાણિ અવલોકયતઃ ઊર્ધ્વ
રૂપાણિ અવલોકયતઃ, અધોરૂપાણિ આલોકયતસ્તસ્ય સ્વલુ નો પેર્યાપથિકીક્રિયા
ક્રિયતે ન કેવલયોગપ્રત્યયા કર્મવન્ધક્રિયા ભવતિ તસ્ય સમપાયત્વાત્ અપિતુ સાં
પરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે, ભવતિ ।

રૂપોંકો દેખને વાલે એસે ઉસ સંવૃત અનગારકો—સંવરયુક્ત અનગારકો
કયા પેર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ યા સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? હમકે
ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈ — ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સંવુહસ્સ ણં અણગારસ્સ
વીચિપથે ટિચ્છા જાવ તસ્સ ણં ણો ઈરિયા વહિયા કિરિયા કઙ્ગહ, સંપ-
રાહ્યા કિરિયા કઙ્ગહ’ પ્રાણાતિપાનાદિ રૂપ આસ્રવદ્ધારકે નિરોધરૂપ
સંવરસે યુક્ત અનગાર કે કિ જો વીચિપથમેં સ્થિત હોકરકે — યોવત્
સામનેકે રૂપોંકો દેખતા હૈ, પીછેકે રૂપોંકી દેખતા હૈ યા ચાહતા હૈ,
પાસકે રૂપોંકો દેખતા હૈ, ઊપરકે રૂપોંકો ઓર નીચેકે રૂપોંકો દેખતા હૈ
પેર્યાપથિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈ — કેવલ યોગનિમિત્તક હોનેવાલી યહ
પેર્યાપથિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈ, કિન્તુ કપાયયુક્ત હોનેસે ઉસ સંવૃત
અનગારકે સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ।

અણુગાર (સંવર યુક્ત અણુગાર) શું ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરતો હોય છે ? કે
સાંપરાયિકી ક્રિયા કરતો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! ‘ સંવુહસ્સ ણં અણગારસ્સ
વીચિપથે ટિચ્છા જાવ તસ્સ ણં ણો ઈરિયાવહિયા કિરિયા કઙ્ગહ, સંપરાહ્યા કિરિયા
કઙ્ગહ ’ પ્રાણુતિપાત આદિ રૂપ આસ્રવ દ્વારેના નિરોધરૂપ સંવરથી યુક્ત એવો
અણુગાર કે જે વીચિપથમાં (કપાય લાવમાં) રહીને પોતાની સામે રહેલાં
રૂપોને નીરખે છે, પોતાની પાછળ રહેલાં રૂપોને નીરખે છે અથવા નીરખવા છૂટે
છે, આસપાસનાં રૂપોને નીરખે છે, ઉપર રહેલાં રૂપોને નીરખે છે, અને નીચે
રહેલાં રૂપોને નીરખે છે, તે ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરતો નથી પણ સાંપરાયિકી
ક્રિયા કરે છે, ઐર્યાપથિકી ક્રિયા તો યોગનિમિત્તક જ હોય છે પણ તેની આ
ક્રિયા યોગનિમિત્તક હોતી નથી. કપાય યુક્ત હોવાથી તે સંવૃત અણુગાર સાંપ-
રાયિકી ક્રિયા જ કરતો હોય છે.

‘સે કેળદ્રેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ-સંવુહસ્સ જાવ સાંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન એવમુચ્યતે યત્-સવૃતસ્ય આસ-વદ્વારસંવરયુક્તસ્ય યાવત્ અનગારસ્ય વીચિપથે સ્થિત્વા પુરતો રૂપાણિ નિર્ધર્યાયતો, માર્ગાદિતો રૂપાણામવેક્ષણાદિકં કુર્વતો નો ઈર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ, અપિતુ સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતીતિ કિં કારણમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જસ્સ ણં કોહમાણમાયાલોભા એવં જહા સત્તમસણ પઢમોદેસણ જાવ સે-ણં ઉસ્સુત્તમેવ રીયહ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ અનગારસ્ય ક્રોધમાન-માયા-લોભા એવં રીત્યા યથા સપ્તમશતકે પ્રથમોદેશકે કથનાનુસારં યાવત્ વ્યુચ્છિન્ના નષ્ટા ભવન્તિ, તસ્ય સ્વલુ ઈર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ, યસ્ય સ્વલુ પુનઃ ક્રોધમાન-માયા લોભા અવ્યુચ્છિન્ના ભવન્તિ, તસ્ય સ્વલુ સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ,

અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં-સે કેળદ્રેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ સંવુહસ્સ જાવ સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણસે કહતે હૈં કિ વીચિપથ મેં સ્થિત હોકરકે સામને કે રૂપોં કો દેખને વાલે તથા પીછે આદિ કે રૂપોં કો દેખને વાલે સંવૃત અનગાર કો ઈર્યાપથિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈં-સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્સ ણં કોહમાણમાયાલોભા એવં જહા સત્તમસણ પઢમોદેસણ જાવ સે ણં ઉસ્સુત્તમેવ રીયહ’ જિસકે ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ યે કષાયેં જૈસા કિ સપ્તમ શતક મેં પ્રથમ ઉદેશક મેં કહા ગયા હૈં ઉસકે અનુમાર નષ્ટ હો જાતી હૈં અર્થાત્ ઉદય મેં ન હો ઉસ અનગાર કો ઈર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈં । જિસ અનગાર કો યે ક્રોધ, માન માયા ઓર લોભ કષાયેં નષ્ટ નહીં હોતે હૈં અર્થાત્ ઉદય

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેળદ્રેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ સંવુહસ્સ જાવ સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ” હે ભગવન્ આપ શા કારણે એવું કહ્યું છે. કે વીચિપથમાં (કષાયભાવમાં) રહીને-કષાયોથી યુક્ત રહીને આંગળના, પાછળનાં, આસપાસનાં, ઉપરનાં અને નીચેનાં રૂપોને નીરખતો સંવૃત અણુગાર સાંપરાયિકી ક્રિયા કરે છે-ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરતો નથી.

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “જસ્સ ણં કોહમાણ-માયાલોભા એવં જહા સત્તમસણ પઢમોદેસણ જાવ સે ણં ઉસ્સુત્તમેવ રીયહ” જેના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ કષાયો-સાતમાં શતકના પહેલા ઉદેશમાં કહ્યા પ્રમાણે નષ્ટ થઈ ગયા હોય છે, અર્થાત્ ઉદયમાન હોય એવો અણુગાર ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરે છે.

પરન્તુ જે અણુગારના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયો નષ્ટ થયા નથી, અર્થાત્ ઉદયમા આગ્યા નથી. તે અણુગાર સાંપરાયિકી ક્રિયા કરે

યથાસૂત્રં રીતં રીયમાણસ્ય આગમાનુમારં વર્તનં કુર્વતઃ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે-
 ભવતિ, ઉત્સૂત્રં રીતં રીયમાણસ્ય-આગમમુલ્લઘ્ન્ય વર્તનં કુર્વતઃ સાંપરાયિકી ક્રિયા
 ક્રિયતે-ભવતિ, સંઘ્રામનગારઃ વત્સૂત્રમેવ-આગમાતિક્રમણત એવ રીયતે-
 ગચ્છતિ-વર્તનં કરોતીત્યર્થઃ, ‘સે તેજઞ્ઞેણં જાવ સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ’
 તત્ તેનાર્થેન યાવત્-સંવૃતસ્ય સંઘ્રામનગારસ્ય વીચિપથે સ્થિત્વા સર્વતો રૂપાણિ
 પદ્યતો નો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે, અપિતુ સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ।
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સંવુહસ્સ ણં મંતે ! અજગારસ્સ અવીચિપથે ઠિચ્છા પુરો રુવાં
 નિજ્ઞાયમાણસ્સ જાવ તસ્સ ણં મંતે ! કિં રૂરિયા વહિયા કજ્જહ ? પુચ્છા હે ભદન્ત !
 સંવૃતસ્ય આસન્નદ્વારસંવરોપેતસ્ય સંઘ્રામનગારસ્ય અવીચિપથે અવીચિમતઃ અક-
 પાયસમ્બન્ધવતો માર્ગે, અથવા અવિવિચ્ચ-યથારૂપાતસંયમાત્ અપૃથગ્ભૂય, અવિ-

મેં નહીં હોતેં હું ઉસકો સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ। સૂત્રકે અનુસાર
 વર્તન કરને લાલે કો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ। આગમ કો ઉલ્લઘ્ન
 કરકે વર્તન કરને લાલે કો સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ। વત્સ હુ અનગાર
 ઉત્સૂત્ર હી-આગમાજ્ઞા કો ઉલ્લઘન કરકે હી અપની પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ।
 ‘સે તેજઞ્ઞેણં જાવ સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ’ હસ કારણ હૈ ગૌતમ !
 મૈને એસા કહા હૈ કિ વીચિપથમેં સ્થિત હોકર સર્વ તરફરો રૂપો કો
 દેખને લાલે સંવૃત અનગાર કો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈ પ્રત્યુત
 ઉસકો સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ। અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા
 પૂછતે હૈ - ‘સંવુહસ્સ ણં મંતે ! અજગારસ્સ અવીચિપથે ઠિચ્છા પુરો
 રુવાં નિજ્ઞાયમાણસ્સ જાવ તસ્સ ણં મંતે ! કિં રૂરિયા વહિયા કિરિયા
 કજ્જહ, પુચ્છા’ હૈ ભદન્ત ! જો સંવરોપેત અનગાર અવીચિપથમેં અકપા-
 યલાલે પુરુષ કે માર્ગ મેં સ્થિત હોકરકે, અથવા - યથારૂપાત સંયમ સે

છે. સૂત્રના આદેશ અનુસાર વર્તનાર ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરે છે, પણ આગમનું
 ઉલ્લઘન કરીને વર્તનાર સાંપરાયિકી ક્રિયા કરે છે. તે કપાયયુક્ત અણુગાર ઉત્સૂત્ર
 (આગમની આજ્ઞાનું ઉલ્લઘન કરીને) જ પોતાની પ્રવૃત્તિ કરે છે. “સે કેજઞ્ઞેણં
 જાવ સંપરાહ્યા કિરિયા કજ્જહ” હૈ ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે વીચિ-
 પથમા સ્થિત રહીને (કપાયભાવથી યુક્ત રહીને) સર્વ તરફથી રૂપોને દેખનાર સંવૃત
 અણુગાર ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરતો નથી, પરંતુ તે સાંપરાયિકી ક્રિયા જ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સંવુહસ્સ ણં મંતે અજગારસ્સ અવીચિપથે ઠિચ્છા પુરો
 રુવાં નિજ્ઞાયમાણસ્સ જાવ તસ્સ ણં મંતે ! કિં રૂરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ,
 પુચ્છા” હૈ ભગવન્ ! જે સંવૃત અણુગાર અવીચિપથમા (અકપાય ભાવમાં)
 સ્થિત રહીને-અથવા યથારૂપાત સંયમનું પાલન થાય એવી રીતે-અથવા જે

કૃતિવા યથા ભવતિ તથા, પથિ-માર્ગે સ્થિત્વા પુરતો રૂપાણિ નિર્ધર્યાયતો યાવત્ માર્ગતો રૂપાણિ અવેક્ષમાણસ્ય, પાર્શ્વતો રૂપાણિ અવલોકયતઃ, ઊર્ધ્વ રૂપાણિ અવલોકયતઃ, અધોરૂપાણિ આઝોકયતસ્તસ્ય સ્વલુ મદન્ત! અનગારસ્ય કિમ્ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ? કિંવા સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે? ભવતિ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा! संबुडस्स जाव तस्स णं ईरियावहिया किरिया कज्जइ, णो संपराइया किरिया कज्जइ’ हे गौतम । संवृतस्य आस्रवद्वारसंवरोपेतस्य स्वलु यावत् अनगारस्य अवीचिपथे स्थित्वा पुरतो रूपाणि निर्धर्यायतो, मार्गतो रूपाणि अवेक्षमाणस्य, पार्श्वतो रूपाणि अवलोकयतः, ऊर्ध्व रूपाणि अवलोकयतः, अधो-रूपाणि आलोकयतस्तस्य स्वलु ऐर्यापथिकी क्रिया-केवलयोगप्रत्यया कर्मबन्धक्रिया क्रियते-भवति, तस्य कषायरहितत्वात् नो सांपरायिकी क्रिया क्रियते-भवति ।

અપૂથક્ હોકરકે અથવા - વિકૃતિ જૈસે નહીં હો દસ તરહસે માર્ગમેં સ્થિત હોકર કે સામનેકે રૂપોં કો, યાવત્ પીછે કે રૂપોં કો, પાસ કે રૂપોં કો, ઉપર કે રૂપોં કો, નીચેકે રૂપોં કો, દેખતા હૈ - એસે ઉસ અનગાર કો કયા ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ યા સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ - ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ! ‘સંબુડસ્સ જાવ તસ્સ ણં ઈરિયા વહિયા કિરિયા કજ્જહ, ણો સંપરાઈયા કિરિયા કજ્જહ’ અવીચિપથ મેં સ્થિત હોકરકે સામને કે, પીછે કે, આજૂ બાજૂ કે, ઉપર ઓર નીચે કે રૂપોં કો દેખને વાલે ઉસ આસ્રવદ્વાર સંવરોપેત અનગાર કો કેવલયોગ પ્રત્યયવાલી કર્મબન્ધ ક્રિયા રૂપ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ । કયોંકિ યહ કષાય રહિત હોતા હૈ । સાંપરાયિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈ । કયોંકિ યહ કષાયવાલે કો હોતી હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે

રીતે વિકૃતિ ન થાય એવી રીતે -માર્ગે મા ઉસો રહીને પોતાની સામેનાં, પાછળનાં, આગુબાગુનાં, ઉપરમાં અને નીચેનાં રૂપોને દેખે છે, તે અણુગાર શુ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરે છે, કે સાંપરાયિકી ક્રિયા કરે છે?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ । “ સંબુડસ્સ જાવ તસ્સ ણં ઈરિયાવહિયા કિરિયા કજ્જહ, ણો સંપરાઈયા કિરિયા કજ્જહ ” અવીચિપથમાં સ્થિત રહીને સામેના, પાછળના, આસપાસનાં ઉપરનાં અને નીચેનાં રૂપોને દેખતો એવો તે સંવૃત (આસ્રવોનો નિરોધ કરનાર) અણુગાર કેવળ યોગનિમિત્તક કર્મબન્ધ ક્રિયારૂપ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરે છે, કારણ કે તે કષાયરહિત હોય છે. તેના દ્વારા સાંપરાયિકી ક્રિયા થતી નથી, કારણ કે તે ક્રિયા કષાયયુક્ત વ્યક્તિ વડે જ કરાતી હોય છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ ’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેના-
થેન એવમુચ્ચતે યન્-સંવૃતસ્ય સ્વલુ અનગારસ્ય પૂર્વોક્તપ્રકારસ્ય ઐર્યાપથિકી ક્રિયતે
નો સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? મગવાનાહ-‘ જહા સત્તમે સપ્ પઢમોદ્દેસપ્ જાવ
સે ણં અહાસુત્તમેવ રીયહ, સે તેળદ્દેણં જાવ ણો સંપરાહયા કિરિયા કજ્જહ ’
હે ગૌતમ ! યથા સપ્તમે શતકે પ્રથમોદ્દેશકે કથનાનુમારં યાવત્-યસ્ય સ્વલુ ક્રોધમાન-
માયાલોભાઃ વ્યુચ્છિન્નાઃ ભવન્તિ, તસ્ય સ્વલુ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે, યસ્ય પુનઃ
માનમાયાલોભા અવ્યુચ્છિન્ના ભવન્તિ, તસ્ય સ્વલુ સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે,
યથામૂત્રં રીતં રીયમાણસ્ય ઐર્યાપથિકી ક્રિયા ક્રિયતે, ઉત્તમૂત્રં રીતં રીયમાણસ્ય
સાંપરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે, સ સ્વલુ યથામૂત્રમેવ આગમાનતિક્રમણતએવ રીયતે

હૈં - ‘ સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ ’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ
સે કહતે હૈં કિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર વાલે સંવૃત અનગાર કો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા
હોતી હૈ સાંપરાયિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે
હૈં - ‘ જહા સત્તમે સપ્ પઢમોદ્દેસપ્ જાવ સે ણં અહાસુત્તમેવ રીયહ સે
તેળદ્દેણં જાવ ણો સંપરાહયા કિરિયા કજ્જહ ’ હે ગૌતમ ! જૈસા સપ્તમ
શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશકમેં કહા ગયા હૈં ઉસકે અનુસાર જિસકા ક્રોધ,
માન, માયા ઓર લોભ વ્યુચ્છિન્ન હો ગયે હૈં ઉસકો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા
હોતી હૈ, ઓર જિસકે યે ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ વ્યુચ્છિન્ન નહીં
હુએ હૈં ઉસકો સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, તથા યથામૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરને
વાલે કો ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોતી હૈ ઓર ઉત્તમૂત્ર-આગમવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ
કરને વાલેકો સાંપરાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ. ઇસ પ્રકારકે સાધુ કી પ્રવૃત્તિ

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ ” હે ભગવન્ !
એવું આપ શા કારણે કહો છો કે તે અણુગાર ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરે છે,
સાંપરાયિકી ક્રિયા કરતો નથી ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ જહા સત્તમે સપ્ પઢમોદ્દેસપ્ જાવ સે ણં અહા-
સુત્તમેવ રીયહ-સે તેળદ્દેણં જાવ ણો સંપરાહયા કિરિયા કજ્જહ ” હે ગૌતમ !
સાતમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યા અનુસાર જેના ક્રોધ, માન માયા અને
લોભ વ્યુચ્છિન્ન (નષ્ટ) થઈ ગયા છે, તેના દ્વારા ઐર્યાપથિકી ક્રિયા થાય છે,
પરંતુ જેના ક્રોધ, મન, માયા અને લોભ ક્ષીણ થયા નથી, તે સાંપરાયિકી
ક્રિયા કરે છે. તથા સૂત્રની અજ્ઞા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરનાર દ્વારા ઐર્યાપથિકી ક્રિયા
થાય છે અને ઉત્તમૂત્ર-આગમ વિરુદ્ધની-પ્રવૃત્તિ કરનારના દ્વારા સાંપરાયિકી ક્રિયા
થાય છે. અવીચ્છિપથમાં રહીને ઉપયુક્ત રૂપોને દેખનાર સાધુની પ્રવૃત્તિ આગમ-
વિરુદ્ધની હોતી નથી પણ આગામાનુકૂલ જ હોય છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે

ગચ્છતિ વર્તન કરોતિ, તત્-તેનાર્થેન યાવત્-સંવૃત્તસ્ય સ્વલુ અનગારસ્ય અત્રીચિપથે સ્થિત્વા સર્વતોરૂપાણિ પશ્યત સ્તસ્ય કષાયરહિતત્વાત્ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા-કેવલયોગપ્રત્યયા કર્મબંધક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ, નો સામ્પરાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ ઇતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

યોનિવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્--“કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળણત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળણત્તા, તંજહા-સીયા, ડસિણા, સીતોસિણા, एवं જોળીપયં નિરવસેસં ભાણિયવં ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છાયા-કતિવિધા સ્વલુ મદન્ત ! યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-શીતા, ઉષ્ણા, શીતોષ્ણા, एवं યોનિપદં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

ટીકા-અનન્તરં ક્રિયા પ્રરૂપિતા, ક્રિયાવતાં ચ પ્રાયો યોનિ પ્રાપ્તિર્ભવતીતિ યોનિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી’ ઇત્યાદિ’ ‘કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિવિધા સ્વલુ યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગ

આગમવિરુદ્ધ ન હોકર આગમાનુકૂલ હી होती है - इस कारण अवीचिपथमें रहकर सर्वतरफ से रूपों को देखने वाले उस संवृत अनगार को कषायरहित होनेके कारण ऐर्यापथिकी क्रिया होती है-केवल योग प्रत्यया कर्मबंध क्रिया होती है, सांपरायिकी क्रिया नहीं होती है ॥ सू० १ ॥

યોનિવક્તવ્યતા —

‘કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટાંકાર્ય — इसके पहिले क्रियाओंका निरूपण किया गया है । क्रियावालोंको प्रायः योनिकी प्राप्ति होती है । इसलिये सूत्रकारने यहां योनिकी प्ररूपणा की है । इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है ‘कहविहा

એવું કહ્યું છે કે અવીચિપથમાં રહીને આગળના પાછળના આસપાસનાં અને ઉપર તથા નીચેનાં રૂપોને દેખનાર તે સંવૃત અણુગાર અકષાયભાવથી યુક્ત હોવાને લીધે ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરતો હોય છે-તેની તે ક્રિયા “યોગપ્રત્યયા કર્મબંધક્રિયા” હોય છે, તેના દ્વારા સાંપરાયિકી ક્રિયા થતી નથી. ॥ સૂ ૧ ॥

યોનિવક્તવ્યતા—

“કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળણત્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગળના સૂત્રમાં ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ક્રિયાવાળાને સામન્યતઃ યોનિની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી સૂત્રકારે અહીં યોનિની પ્રરૂપણ કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન

વાનાહ-‘ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તંજહા-સીયા, ઉસિળા, સીઓસિળા’ તથા-શીતા, ઉળ્ળા, શીતોળ્ળા, તથા ‘યુ મિશ્રણે’ इति वचनाद् युवन्ति-तैजसकर्मणशरीरगतो जीवा औदारिकादि शरीरयोग्यस्कन्धसमुदायेन मिश्री भवन्ति यस्यां सा यं ि, ता च त्रिविधा शीता-दिभेदात्, तत्र शीता-शीतस्पर्शा, उल्ण्णा-उल्णस्पर्शा, शीतोल्ण्णा-शीतस्पर्शोल्ण-स्पर्शरूपद्विस्वभावा चेति, ‘एवं जोणीपयं निरवसेसमाणियच्चं’ एवंरीत्या योनिपदं-

જાં મંતે ! જોળી પળ્ળત્તા’ હે મહન્ત ! જોવોં કી ઉત્પત્તિસ્થાનરૂપ યોનિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं - ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहा जोणी पण्णत्ता’ योनि तीन प्रकारकी कही गई है। ‘तं जहा’ जो इस प्रकारसे हैं - ‘सीया, उस्सिणा, सीओसिणा’ शीत-योनि, उल्णयोनि और शीतोल्णयोनि, “यु” मिश्रणे - इस मिश्रणार्थक “यु” धातु से यह योनि शब्द निष्पन्न हुआ है. “युवन्ति यस्यां सा योनिः” इस व्युत्पत्तिके अनुसार तैजस और कर्मण शरीर वाले जीव औदारिक आदि शरीर के योग्य स्कन्ध समुदाय से जिसमें मिश्रित होते हैं उसका नाम योनि है यह योनि शीतादिके भेद से तीन प्रकारकी कही गई है। शीता - शीतस्पर्शवाली, उल्ण्णा - उल्णस्पर्शवाली और शीतोल्ण्णा - शीतस्पर्श और उल्णस्पर्श इन दोनों स्वभाववाली। ‘एवं जोणीपयं निरवसेसं भाणियच्चं’ इस प्रकारसे यहां

પૂછે છે કે-“કદ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ળત્તા ?” હે મગવત ! જોવાના ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપ યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“તિવિહા જોળી પળ્ળત્તા-તંજહા” હે ગૌતમ ! યોનિના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે-‘સીયા, ઉસિળા, સીઓસિળા’ (૧) શીતયોનિ, (૨) ઉળ્ણ યોનિ અને (૩) શીતોળ્ણ યોનિ “યુ” ધાતુ પરથી યોનિ શબ્દ બન્યો છે અને તેના ‘મિશ્રણ કરવું’ એવો અર્થ થાય છે. “યુવન્તિ યસ્યાં સા યોનિ.” આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર “તૈજસ અને કાર્મણ શરીરવાળા જીવો ઔદારિક આદિ શરીરને યોગ્ય સ્કન્ધસમુદાયથી જેમાં મિશ્રિત થય છે, તેનું નામ યેનિ છે.” તેના ઉપર મુજબ શીત આદિ ત્રણ ભેદ છે શીતા-શીતસ્પર્શવાળી, ઉળ્ણા-ઉળ્ણસ્પર્શવાળી, અને શીતોળ્ણ-શીતસ્પર્શ અને ઉળ્ણસ્પર્શ, આ બંને સ્વભાવવાળી

“एव जोणीपयं निरवसेसं भाणियच्च” આ રીતે અહીં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના નવમાં યોનિ પદનું સંપૂર્ણ કથન થવું જોઈએ. પ્રજ્ઞાપનાના નવમા સૂત્રમા આ

પ્રજ્ઞાપનાયા નવમં પદં નિરવશેષં મર્વ મણિતવ્યમ્ , તથાચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયાં નવમે પદે-
' નેરહયાણં મંતે । કિં સીયા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીઓસિણા જોળી ? ગોયમા !
સીયા વિ જોળી, ઉસિણા વિ જોળી, જોસીઓસિણા જોળી' ઇત્યાદિ, નૈરયિકાણાં મદ-
ન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ ? ઉઘ્ણા યોનિઃ, શીતોઘ્ણા યોનિઃ ગૌતમ ! શીતાઽપિ યોનિઃ,
ઉઘ્ણાપિ યોનિઃ, નોશીતોઘ્ણા યોનિઃ, ઇત્યાદિ, અયમાશયઃ—આઘાસુ તિસ્રષુ રત્ન-
પ્રમા—શર્કરાપ્રમા—વાલુકાપ્રમાસુ નારકપૃથિવીષુ ચતુર્થ્યાં ચ પદ્મપ્રમાયાં કેષુચિત્-
નરકાવાસેષુ નૈરયિકાણાં યદુત્પત્તિક્ષેત્રં તચ્છીતસ્પર્શપરિણતમિતિ તેષાં શીતાઽપિ
યોનિરસ્તિ । અથચ શેષાસુ ધૂમપ્રમાઘાસુ પૃથિવીષુ ચતુર્થપૃથિવીનરકાવાસેષુ ચ કેષુ

પ્રજ્ઞાપના કા નૌર્ધા પદ સમ્પૂર્ણ રૂપસે કહના ચાહિયે — પ્રજ્ઞાપનાકે નૌર્ધા
પદ મેં એસા હી કહા હૈ — 'નેરહયાણં મંતે । કિં સીયા જોળી, ઉસિણા
જોળી, સીઓસિણા જોળી ? ગોયમા ! સીયા વિ જોળી, ઉસિણા વિ
જોળી, જો સીઓસિણા જોળી' ઇત્યાદિ ગૌતમને યહાં પ્રશ્ન સે એસા
પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! નૈરયિકોંકો કયા શીતયોનિ હોતી હૈ ? અથવા ઉઘ્ણ-
યોનિ હોતી હૈ ? વા શીતોઘ્ણયોનિ હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં ગૌતમ સે
પ્રશ્ન એસા કહતે હૈ — હે ગૌતમ ! નૈરયિકોંકો શીત ભી યોનિ હોતી હૈ,
ઉઘ્ણ ભી યોનિ હોતી હૈ ઓર નોશીતોઘ્ણ યોનિ હોતી હૈ । ઇત્યાદિ ।
હસકા આશય હસ પ્રકારસે હૈ — આદિ કી સીન પૃથિવિયોંમે રત્નપ્રમા,
શર્કરાપ્રમા ઓર વાલુકાપ્રમા મેં તથા ચૌથી પદ્મપ્રમા મેં કિતનેક નર-
કાવાસોં મેં નૈરયિકોંકા જો ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર હૈ વહ શીતસ્પર્શ પરિણત
હોતા હૈ હસ કારણ ડનકો શીત ભી યોનિ હોતી હૈ । તથા શેષ ધૂમપ્રમા

વિષયને અનુલક્ષીતે આ પ્રમાણે કહ્યું છે—નેરહયાણં મંતે । કિં સીયા જોળી,
ઉસિણા જોળી, સીઓસિણા જોળી ? ” “ ગોયમા ! સીયા વિ જોળી, ઉસિણા વિ
જોળી, જો સિઓસિણા જોળી ” ઇત્યાદિ—

ગૌતમ અણુગારનો પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! નારકોને શું શીતયોનિ હોય છે ?
કે ઉઘ્ણયોનિ હોય છે ? કે શીતોઘ્ણયોનિ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—હે ગૌતમ ! નારકોને શીતયોનિ પણ હોય છે,
ઉઘ્ણયોનિ પણ હોય છે અને નો શીતોઘ્ણયોનિ હોય છે આ કથનનું સ્પષ્ટી
કરણ નીચે પ્રમાણે છે—પહેલી ત્રણ પૃથ્વીઓમાં (રત્નપ્રભામાં, શર્કરાપ્રભામાં
અને વાલુકાપ્રભામાં) તથા ચોથા પંકજપ્રભાના કેટલાક નરકાવાસોમાં નૈરયિકોનાં
જે ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર છે, તે શીતસ્પર્શ પરિણત હોય છે, તે કારણે નારકોને શીત
યોનિ પણ હોય છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે તથા બાકીની ધૂમપ્રભા, તમઃ

ચિત્તુ નૈરયિકાણાં યદુત્પત્તિક્ષેત્રં તદુષ્ણસ્પર્શપરિણતમિતિ તેષામુષ્ણાઽપિ યોનિરસ્તિ,
કિન્તુ નૈરયિકાણાં નોશીતોષ્ણા-મધ્યમસ્વભાવા, દ્વિસ્વભાવા વા યોનિરસ્તિ, તથા
સ્વભાવત્વાત્ । તથાચ શીતાદિયોનિપ્રકરણાર્થસંગ્રહગાથા-

“ સીઓસિણ જોળીયા સઘ્વે દેવાય, ગઘ્મવકંતી ।

ઉસિણાય તેઁકાણ દુહનિરણ તિવિહ સેસેસુ” ॥૧॥

શોત્રોષ્ણયોનિકાઃ સર્વે દેવાશ્ચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તાઃ ।

ઉષ્ણાચ તેજસ્કાયે, દ્વિધા નિરયે, ત્રિવિધા શેષેષુ ।

તથૈવ-‘કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા,
તં જહા-સચિત્તા, અચિત્તા, મીસિયા’ ઇત્યાદિ, કતિવિધા સ્વભાવ મદન્ત ! યોનિઃ

આદિ પૃથિવિયોં મેં ઓર ચતુર્થ પૃથિવીકે કિતનેક નરકાવાસોં મેં નૈર-
યિકોંકા જો ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર હૈ વહ ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણત હોતા હૈ હસલિયે
ઁનકે ઉષ્ણ મી યોનિ હોતી હૈ । ક્યોંકિ વહાં ઁસા હી સ્વભાવ હૈ ।
શીતાદિ યોનિ કે પ્રકાર કે અર્થકો કહ્નેવાલીકી યહ સંગ્રહ ગાથા હૈ—
‘સીઓસિણ’ ઇત્યાદિ ।

સમસ્ત દેવોં ઓર ગર્ભજ જીવોં કો શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ તૈજ
સ્કાયિકોંકો ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ. નૈરયિકોં મેં શીત ઓર ઉષ્ણયોનિ હોતી
હૈ । બાકીકે જીવોં મેં - ચાર સ્થાવર, ત્રીન વિકલેન્દ્રિય, અગર્ભજપંચેન્દ્રિય
તિર્થશ્ચ ઓર મનુષ્ય હનમેં શીત, ઉષ્ણ ઓર શીતોષ્ણ ઁસી ત્રિવિધ
યોનિ હોતી હૈ ॥૧॥

હસી પ્રકારસે - ‘કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા’ હૈ મદન્ત !
યોનિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? ‘ગોયમા’ હૈ ગૌતમ ! ‘તિવિહા
જોળી પળ્ણત્તા’ યોનિ ત્રીન પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ - ‘તં જહા’ જૈસે -

પ્રમા અને તમસ્તમપ્રમામાં તથા પંઠપ્રમાના કેટલાક નરકાવાસોમાં નૈરયિકોંકો
ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર છે, તે ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણત હોય છે તેથી તે નરકોના નારકોને
ઉષ્ણયોનિ હોય છે, કારણ કે ત્યાં એવી જ પરિસ્થિતિ છે. શીતાદિ યોનિના
પ્રકરણાર્થની આ સંગ્રહ ગાથા છે-“સીઓસિણ” ઇત્યાદિ

સમસ્ત દેવોને ગર્ભજ જીવોને શીતોષ્ણયોનિ હોય છે તૈજસ્કાયિકોને
ઉષ્ણયોનિ હોય છે. નારકોને શીત અને ઉષ્ણયોનિ હોય છે. બાકીના જીવોમાં
એટલે કે ચાર સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, અગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્થશ્ચ અને
મનુષ્યમાં શીત, ઉષ્ણ અને શીતોષ્ણ, એ ત્રણ પ્રકારની યોનિ હોય છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

એજ પ્રમાણે-“કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! યોનિ
કેટલા પ્રકારની કહી છે ? ‘ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા-તંજહા-સચિત્તા,

પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્વથા—સચિત્તા, અચિત્તા, મિશ્રાચે-
ત્યાદિ । સચિત્તાદિયોનિપ્રકરણાર્થસંગ્રહગાથાચૈવમ્—

“અચિત્તાં ચ્ચ જોણી નેરય્યાણં તથેવ દેવાણં ।

મીસાય ગર્ભવાસે તિવિદ્ધા પુણ હોઝ સેસેસુ ”

અચિત્તાં ચ્ચ યોનિઃ નૈરયિકાણાં તથૈવ દેવાનમ્ ,

મિશ્રાચ ગર્ભવાસે, ત્રિવિધા પુનર્ભવતિ શેષેષુ, ઇતિ,

એકેન્દ્રિયસૂક્ષ્મજીવનિકાયસમ્ભવે સત્યપિ નૈરયિકદેવાનાં યદુત્પત્તિક્ષેત્રં તન્ન કેન-
ચિજ્જીવેન પરિગૃહીતમિતિ અચિત્તા નૈરયિકદેવાનાં યોનિઃ, ગર્ભવાસયોનિસ્તુ
સચિત્તાઽચિત્તોભયમિશ્રા ભવતિ, શુક્રશોણિતપુદ્ગલાનામચિત્તાનાં ગર્ભાશયસ્ય સચે-

‘સચિત્તા, અચિત્તા, મીસિયા’ સચિત્ત યોનિ, અચિત્ત યોનિ ઓર સચિ-
ત્તાચિત્તયોનિ । સચિત્તાદિયોનિ કે પ્રકરણકે અર્થકો કહનેવાલી સંગ્રહ
ગાથા હસ પ્રકાર સે હૈ— ‘અચિત્તાં ચ્ચ’ ઇત્યાદિ ।

નારક ઓર દેવોંકો અચિત્ત યોનિ હોતી હૈ. ગર્ભજ મનુષ્ય ઓર
તિર્યંચોં કો મિશ્ર — સચિત્તાચિત્ત યોનિ હોતી હૈ । પાંચ સ્થાવર, ત્રીન
વિકલેન્દ્રિય ઓર અગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા મનુષ્ય હનકે ત્રિવિધ
સચિત્ત અચિત્ત તથા મિશ્ર યોનિ હોતી હૈ । એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ જીવ-
નિકાયકો સંભવ હોને પર ભી નૈરયિક દેવોં કા જો ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર હૈ વહ
કિસી જીવ સે પરિગૃહીત નહોં હૈ હસ કારણ નૈરયિક ઓર દેવોં કી
યોનિ અચિત્ત કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ જો ગર્ભવાસ યોનિ હૈ વહ સચિત્ત,
અચિત્ત, ઉભયમિશ્રિત હોતી હૈ । ક્યોંકિ શુક્રશોણિત પુદ્ગલ અચિત્ત

અચિત્તા, મીસિયા” હે ગૌતમ ! યોનિના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યાં છે—
(૧) સચિત્તયોનિ, (૨) અચિત્તયોનિ અને (૩) સચિત્તાચિત્ત યોનિ.

સચિત્ત આદિ યોનિના પ્રકરણાર્થની સંગ્રહગાથા આ પ્રમાણે છે
“અચિત્તાં ચ્ચ” ઇત્યાદિ—

નારકોને અને દેવોને અચિત્તયોનિ હોય છે. ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચોને
મિશ્ર (સચિત્તાચિત્ત) યોનિ હોય છે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અને
અગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તથા મનુષ્યને ત્રણ પ્રકારની—સચિત્ત, અચિત્ત,
અને મિશ્ર—યોનિ હોય છે એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ જીવનિકાયનો સંભવ હોવા છતાં
પણ નૈરયિક અને દેવોના જ ઉત્પત્તિક્ષેત્ર છે, તે કોઈ પણ જીવ વડે પરિગૃહીત
નથી, તે કારણે નારકો અને દેવોની યોનિને અચિત્ત કહી છે. પરન્તુ જે
ગર્ભવાસ યોનિ છે તે સચિત્ત, અચિત્ત અને સચિત્તાચિત્ત હોય છે કારણ કે
શુક્રશોણિત પુદ્ગલો અચિત્ત હોય છે અને ગર્ભાશય સચેતન હોય છે.

તનય ચ સદ્ભાવાત્, શેષાણાં પૃથિવ્યાદીનાં સંમૂર્છનજાનાં ચ મનુષ્યાદીનામ્
ઉત્પત્તિક્ષેત્રે જીવેન પરિગૃહીતેઽપરિગૃહીતે, ઉભયરૂપે ચોત્પત્તિરિતિ ત્રિવિધાઽપિ
યોનિર્ભવતિ। તથા—કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા જોળી
પળ્ળત્તા, તં જહા—સંબુડાજોળી, વિચડાજોળી, સંબુડવિચડાજોળી” ઇત્યાદિ, કતિ
વિધા સ્વલ્ભ મદન્ત ! યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્વથા—
સંવૃતા યોનિઃ, વિવૃતા યોનિઃ, સંવૃતવિવૃતા યોનિશ્ચ, ઇત્યાદિ, સંવૃતાદિયોનિપ્રકર-
ણાર્થ સંગ્રહસ્ત્વેવમ્—

“એગિંદિયનેરહ્યા સંબુડજોળી, તદેવ દેવાય ।

વિગર્હિંદિયસુ વિચડા સંબુડવિચડા ય ગવ્મંમિ” ॥ ૧ ॥

છાયા—એકેન્દ્રિયનેરયિકાઃ સંવૃતયોનયઃ, તથૈવ દેવાશ્ચ ।

વિકલેન્દ્રિયેષુ વિવૃતા, સંવૃતવિવૃતાચ ગર્ભે ઇતિચ્છાયા ।

હોતે હૈં ઔર ગર્ભાશય સચેતન હોતા હૈં । શેષ પૃથિવ્યાદિકોંકી તથા
સંમૂર્છજ મનુષ્યાદિકોંકી જીવ સે પરિગૃહીત, અપરિગૃહીત તથા
ઉભયરૂપ એસે ઉત્પત્તિક્ષેત્રમેં ઉત્પત્તિ હોતી હૈં । હસ કારણ હનકી
યોનિ ત્રીનોં પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં । તથા ‘કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી
પળ્ળત્તા’ હે મદન્ત ! યોનિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈં ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં — ‘ગોયમા’ તિવિહા જોળી પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! યોનિ
ત્રીન પ્રકારકી કહી ગઈ હૈં — ‘તં જહા’ જૈસે ‘સંબુડા જોળી, વિચડા
જોળી, સંબુડવિચડા જોળી’ ઇત્યાદિ સંવૃતયોનિ ૧, વિવૃતયોનિ ૨
ઔર સંવૃતવિવૃત યોનિ ૩ સંવૃતાદિ યોનિ કે પ્રકરણાર્થ સંગ્રહ કી ગાથા
હસ પ્રકાર સે હૈં — ‘એગિંદિયનેરહ્યા’ ઇત્યાદિ ।

ખાકીના પૃથ્વીકાય આદિકોની તથા સમૂર્છિમ મનુષ્યાદિકોની છવથી
પરિગૃહીત, અપરિગૃહીત તથા ઉભયરૂપ (તે બન્ને પ્રકારના) ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં
ઉત્પત્તિ થાય છે. તે કારણે તેમની યોનિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે.

હવે બીજી યોનિના પ્રકારો પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

“કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ળત્તા ?” હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “ તિવિહા જોળી પળ્ળત્તા ”
યોનિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે, “ તં જહા ” જે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—“ સંબુડા
જોળી, વિચડા જોળી, સંબુડવિચડા જોળી ” (૧) સંવૃતયોનિ, (૨) વિવૃતયોનિ,
અને (૩) સંવૃતવિવૃતયોનિ. સંવૃતાદિ યોનિ કોને હોય છે તે નીચેની સંગ્રહ
આથામાં દર્શાવ્યું છે—“ એગિંદિયનેરહ્યા ” ઇત્યાદિ—

એકેન્દ્રિયાણાં સંવૃતાયોનિર્ભવતિ તથા સ્વભાવત્વાત્ , નૈરયિકાણામપિ સંવૃતૈવ યોનિર્ભવતિ, યતો નારકનિષ્કુટાઃ નારકસ્થાનાનિ સંવૃતગવાક્ષસદૃશા ભવન્તિ, તેષુ ચ જાતાસ્તે વર્તમાનશરીરાસ્તેભ્યઃ પતન્તિ શીતેભ્યો નિષ્કુટેભ્યઃ ઉષ્ણેષુ નારકેષુ ઇતિ, એવં દેવાનામપિ સંવૃતૈવયોનિઃ, યતોદેવશયનીયે દૃષ્યાન્તરિતાઽઙ્ગુલાસંખ્યાતભાગમાત્રાવગાહનો દેવ ઉત્પદ્યતે ઇતિ। તથા “કઙ્કિદિહાણં મંતે ! જોળી પળ્લત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્લત્તા, તંજહા-કુમ્મુત્તયા, સંસ્વાવત્તા, વંસીપત્તા” ઇત્યાદિ

એકેન્દ્રિય, નારક ઓર દેવ હનકે સંવૃત યોનિ હોતી હૈ। વિકલેન્દ્રિયોંકે વિવૃત યોનિ હોતી હૈ। ગર્ભજપંચેન્દ્રિયતિર્યઞ્ચ ઓર મનુષ્યોંકે સંવૃત વિવૃત યોનિ હોતી હૈ। એકેન્દ્રિયોં કી જો સંવૃત યોનિ હોતી હૈ વહ તથાસ્વભાવ હોને સે હોતી હૈ। નૈરયિકોં કે જો સંવૃત યોનિ હોતી હૈ વહ હસલિયે હોતી હૈ કિ ઉનકે સ્થાન સંવૃત ગવાક્ષ જૈસે હોતે હૈં। ઉનમ્ ઉત્પન્ન હુએ વઢતે હુએ શરીરવાલે વે નારક ઉન શીત નિષ્કુટોં - ઉત્પત્તિસ્થાનોં સે ઉષ્ણ નારકોં મ્ ગિરતે હૈં। ઉષ્ણ નિષ્કુટોં સે (ક્ષેત્રસે) શીતનારકોં મ્ ગિરતે હૈં। દેવોંકો ઓ યહી સંવૃત યોનિ હોતી હૈ-કયોં કિ દેવશય્યા કે ઉપર દૃષ્યાન્તરિત અઙ્ગુલકે અસંખ્યાતવં ભાગમાત્ર અવગાહનાવાલા દેવ ઉત્પન્ન હોના હૈ। તથા ‘કઙ્કિદિહાણં મંતે ! જોળી પળ્લત્તા’ હે મદન્ત ! યોનિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા જોળી પળ્લત્તા’ યોનિ ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ।

એકેન્દ્રિયને, નારકને અને દેવને સંવૃતયોનિ હોય છે. વિકલેન્દ્રિયને-દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને-વિવૃતયોનિ હોય છે, ગર્ભ જ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યેને સંવૃતવિવૃતયોનિ હોય છે એકેન્દ્રિયને જે સંવૃતયોનિ હોય છે તે તથાસ્વભાવ (એવો સ્વભાવ)ને લીધે હોય છે નારકને સંવૃતયોનિ હોવાનું કારણ એ છે કે તેમનાં સ્થાન સંવૃત ગવાક્ષ જેવાં હોય છે. તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને વૃદ્ધિ પામતાં શરીરવાળાં તે નારકો તે શીત નિષ્કુટોમાંથી (ઉત્પત્તિસ્થાનોમાંથી) ઉષ્ણ નારકોમાં પડે છે, અને ઉષ્ણ નિષ્કુટોમાંથી શીત નારકોમાં પડે છે. દેવોને પણ એવી સંવૃતયોનિ જ હોય છે, કારણ કે દેવશય્યાની ઉપર દૃષ્યાન્તરિત આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ જ અવગાહનાવાળો દેવ ઉત્પન્ન થાય છે

તથા “કઙ્કિદિહાણં મંતે ! જોળી પળ્લત્તા ?” હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

“ગોયમા ।” હે ગૌતમ ! “તિવિહા જોળી પળ્લત્તા-તંજહા-કુમ્મુત્તયા, સંસ્વા-

કતિવિધા સ્વલુ ભદન્ત ! યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા,
તથા—કૂર્મોન્નત્તા, શંખાવર્ત્તા, વંશીપત્તા, ઇત્યાદિ, ઇતદ્ વક્તવ્યતાસંગ્રહશ્ચૈવમ્—

“સંસ્વાવત્તા જોળી ઇત્થીરયણરસ દોટ વિન્નેયા ।

તીણુણ ઉપ્પન્નો નિયમાઉ વિણસ્સઈ ગમ્મો ” ॥૧॥

છાયા—શંખાવર્ત્તા યોનિઃ સ્ત્રીરત્નસ્ય ભવતિ વિજ્ઞેયા,

તસ્યાં પુનરુત્પન્નો નિયમાત્તુ વિનશ્યતિ ગર્ભઃ ॥

“કુમ્મુન્નય જોળીણ તિત્થયરા ચક્કિ વાસુદેવાય ।

રામા વિ ય જાયંતે સેસાણ સેસગજળોઽ ॥૧॥”

છાયા—કૂર્મોન્નતયોનો તીર્થકરાશ્ચક્રિવાસુદેવાશ્ચ ।

રામ અપિચ જાયન્તે શેપાયાં શેપકજનસ્તુ ॥૧॥ સૂ૦ ૨

વેદના વક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“કઙ્ઘિવિહાણં મંતે ! વેયણા પપ્પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! તિ
વિહા વેયણા પપ્પણ્ણત્તા, તંજહા—સીયા, ઉસિણા, સીઓસિણા,
એવં વેયણાપયં નિરવસેસં આણિયવં જાવ નેરઙ્ઘયાણં મંતે !
કિં દુક્ખં વેયણં વેયંતિ ? સુહં વેયણં વેયંતિ ? અદુક્ખમસુહં

‘તં જહા’ જૈસે—‘કુમ્મુન્નયા, સંસ્વાવત્તા, વંસીપત્તા’ ઇત્યાદિ. કૂર્મોન્નત,
શંખાવર્ત્તા ઔર વંશીપત્ર — ઇત્યાદિ । હસ વિષયકી સંગ્રહ ગાથા હસ
પ્રકાર સે હૈ — ‘સંસ્વાવત્તા જોળી’ ઇત્યાદિ ।

શંખાવર્ત્તા યોનિ ચક્રવર્તીકે સ્ત્રીરત્ન કે હોતી હૈ । હસકે જો ગર્ભ
ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ વહ નિયમ સે વિનષ્ટ હો જાતા હૈ । હસમેં ગર્ભ નહીં
ઠહરતા હૈ । કૂર્મોન્નત યોનિમેં તીર્થકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ ઔર ઘલભદ્ર ખી
ઉત્પન્ન હોતે હૈ । વંશ પત્ર યોનિ મેં શેષ સંસારી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ॥સૂ૦૨॥

વત્તા, વંસીપત્તા ” યોનિના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે—(૧) કૂર્મોન્નત, (૨)
શંખાવર્ત્તા અને (૩) વંશીપત્ર. આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરતી સંગ્રહગાથા આ
પ્રમાણે છે—“સંસ્વાવત્તા જોળી” ઇત્યાદિ.

શંખાવર્ત્તાયોનિ ચક્રવર્તીનાં સ્ત્રી રત્નને હોય છે. તેને જે ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય
છે, તે નિયમથી જ નષ્ટ થઈ જાય છે. તેમાં ગર્ભ ટકી શકતો નથી.

કૂર્મોન્નત યોનિમાં તીર્થકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને લગભગ પણ ઉત્પન્ન
થાય છે આકીના સંસારી જીવ વંશપત્ર યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ સૂ૦ ૨ ॥

વેયણં વેયંતિ ? ગોયમા ! દુઃખંપિ, વેયણં વેયંતિ, સુહંપિ વેયણં વેયંતિ, અદુઃખમસુહંપિ વેયણં વેયંતિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

છાયા—કતિવિધા યલ્લ ભદન્ત ! વેદના પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા વેદના પ્રજ્ઞપ્તા, તથથા—શીતા, ઉષ્ણા, શીતોષ્ણા । એવં વેદનાપદં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, યાવત્ નૈરયિકાઃ યલ્લ ભદન્ત ! કિં દુઃખાં વેદનાં વેદયન્તિ ? સુખાં વેદનાં વેદયન્તિ ? અદુઃસાસુખાં વેદનાં વેદયન્તિ ? ગૌતમ ! દુઃસામપિ વેદનાં વેદયન્તિ, સુસામપિ વેદનાં વેદયન્તિ, અદુઃસાસુસામપિ વેદનાં વેદયન્તિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા—અનન્તરં યોનિઃ પ્રરૂપિતા, યોનિમતાંચ વેદના ભવતીતિ વેદનાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કઙ્ઘિહાણં’ ઇત્યાદિ, ‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કતિવિધા યલ્લ વેદના પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! તિવિહા વેયણા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ત્રિવિધા વેદના પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા—સીયા, ઉસિણા, સીઓસિણા’ તથથા—શીતા, ઉષ્ણા, શીતોષ્ણાચ. ‘એવં વેયણાપયં નિરવ-

વેદનાવક્તવ્યતા —

‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ — હસકે પહિલે યોનિ કા કથન કિયા જા ચુકા હૈ । યોનિ વાલે જીવોં કે વેદના હોતી હૈ — હસલિયે સૂત્રકારને હસ સૂત્ર દ્વારા વેદનાં કા પ્રરૂપણ કિયા હૈં — હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ ‘કઙ્ઘિ વિહાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! વેદના કિતને પ્રકાર કી હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા ! વેયણા તિવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! વેદના ત્રીન પ્રકાર કી હોતી હૈ । ‘તં જહા’ જૈસે — ‘સીઆ, ઉસિણા, સીઓસિણા’ શીતવેદના, ઉષ્ણવેદના ઓર શીતો-

વેદના વક્તવ્યતા

“કઙ્ઘિહાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગળના સૂત્રમાં યોનિનું કથન કરવ માં આવ્યું છે. યોનિવાળા જીવો વેદનાનો અનુભવ કરે છે તેથી સૂત્રકારે વેદનાની પ્રશ્નણા કરી છે—

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કઙ્ઘિહાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! વેયણા તિવિહા પળ્ણત્તા” હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહી છે. “તંજહા” તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—“સીઆ, ઉસિણા,

સેસં ભાણિયઘ્વં' એવરીત્યા વેદનાપદં પ્રજ્ઞાપનાયાઃપશ્ચત્રિશતમં પદં નિરવશેષં સમ્પૂર્ણં મણિતવ્યમ્ । તથાચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયામ્ ।

“નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સીયં વેયણં વેયંતિ, ઉસિણં વેયણં વેયંતિ, સીઓસિણં વેયણં વેયંતિ ? ગોયમા ! સીયંપિ વેયણં વેયંતિ, એવં ઉસિણંપિ, ણોસીઓસિણં' નૈરયિકાઃ સ્વહ્રુ મદન્ત ! કિં શીતાં વેદનાં વેદયન્તિ, ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તિ, શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તિ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાઃશીતામપિ વેદનાં વેદયન્તિ, એન્મ ઉષ્ણામપિ વેદનાં વેદયન્તિ, નો શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તિ, એવમેવાસુરકુમારઃદયો વૈમાનિકાન્તા અવસેયાઃ । 'એવં ચઽવિવિદ્ધા વેયણા દઘ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ' એવં ચતુર્વિધા વેદના મત્તિ, દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, માવતશ્ચ, તત્ત્વ-

જ્ઞાનવેદના 'એવ વેયણાપયં નિરવસેસ ભાણિયઘ્વં' હસ રીતિ સે વેદના પદ યહાં પૂર્ણરૂપ સે કહના ચાહિયે । પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર કા યહ વેદનાપદ ૩૫ વાં પદ હૈ । પ્રજ્ઞાપના મેં હસ વિષય મેં એસા કહા હૈ - “નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સીયં વેયણં વેયંતિ. ઉસિણં વેયણં વેયંતિ, સીઓસિણં વેયણં વેયંતિ ? ગોયમા ! સીઅંપિ વેયણં વેયંતિ, એવંઉસિણંપિ. ણો સીઓસિણં” હસ પાઠકા અર્થ પૂર્વોક્ત રૂપસે હી હૈ । હસી પ્રકાર સે અસુરકુમાર સે લેકર વૈમાનિક તક કે દેવોં મેં ભી જાનના ચાહિયે । 'એવં ચઽવિવિદ્ધા વેયણા દઘ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ' વેદના ચાર પ્રકાર ભી હોતી હૈ - દ્રવ્ય સે, ક્ષેત્ર સે, કાલ સે ઓર માવ સે, દ્રવ્ય સે જો વેદના

સીઓસિણા ” (૧) શીતવેદના, (૨) ઉષ્ણવેદના, અને (૩) શીતોષ્ણવેદના “ એવં વેયણાપય નિરવસેસં ભાણિયઘ્વં ” આ રીતે પ્રજ્ઞાપન સૂત્રના ૩૫માં વેદના પદનું અહીં સંપૂર્ણ કથન થયું જોઈએ. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે કહ્યું છે-“નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સિયં વેયણં વેયંતિ, ઉસિણં વેયણં, વેયંતિ સીઓસિણં વેયણં વેયંતિ ? ” હે ભગવન્ ! નારકે શીતવેદનાનો અનુભવ કહે છે ? કે ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કહે છે ? કે શીતોષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કહે છે ? “ગોયમા ! સીયંપિ વેયણં વેયંતિ એવં ઉસિણં પિ ણો સીઓસિણં ” હે ગૌતમ ! નારકે શીત અને ઉષ્ણ વેદનાનું વેદન કહે છે શીતે ણુ વેદનાનું વેદન કરતા નથી એજ પ્રમાણે અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિકે પર્યંતના જીવો વિષે પણ સમજવું “ એવં ચઽવિવિદ્ધા વેયણા દઘ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ ” વેદના ચ ૨ પ્રકારની પણ હોય છે-દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ અને ભાવની અપેક્ષાએ, એ ચાર પ્રકાર કહ્યા છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જે વેદના થાય છે તે

પુદ્ગલદ્રવ્યસમ્બન્ધાત્ દ્રવ્યવેદના, નારકાદિક્ષેત્રસમ્બન્ધાત્ ક્ષેત્રવેદના, નારકાદિકાલસમ્બન્ધાત્ કાલવેદના, ક્રોધશોકાદિ ભાવસમ્બન્ધાત્ ભાવવેદના । સર્વે સંસારિણો જીવાશ્ચતુર્વિધામપિ વેદનાં વેદયન્તિ । एवं 'તિવિદ્યા વેયણા-સારીરા, માણસા, સારીરમાણસા' પુનસ્ત્રિવિદ્યા વેદના, શારીરી, માનસી, શારીરમાનસીચ । તત્ર સમસ્કા સ્ત્રિવિધામપિ વેદનાં, વેદયન્તિ, અસંજ્ઞિનસ્તુ શારીરીમેત્ર વેદનાં વેદયન્તિ । તથા- 'તિવિદ્યા વેયણા સાયા, અસાયા, સાયાસાયા' પુનસ્ત્રિવિદ્યા વેદના-શાતા અશાતા, શાતાઽશાતાચ । તત્ર સર્વે સંસારિણસ્ત્રિવિધામપિ વેદનાં વેદયન્તિ, તથા- 'તિવિદ્યા

હોતી હૈ વહ પુદ્ગલ દ્રવ્ય કે સમ્બન્ધ સે હોતી હૈ । નારકાદિ ક્ષેત્ર કે સંબંધ સે જો વેદના હોતી હૈ વહ ક્ષેત્ર વેદના હૈ । નારકાદિ કાલ કે સમ્બન્ધ સે જો વેદના હોતી હૈ વહ કાલ વેદના હૈ । ક્રોધ, શોક આદિ ભાવ કે સમ્બન્ધ સે જો વેદના હોતી હૈ વહ ભાવ વેદના હૈ । સમસ્ત સંસારી જીવ હસ ચતુર્વિધ વેદના કા અનુભવ કરતે રહતે હૈ । 'તિવિદ્યા વેયણા - સારીરા, માણસા, સારીરમાણસા' વેદના હસ તરહ સે ત્રીન પ્રકાર કી બી હોતી હૈ-શારીરિક વેદના, માનસિક વેદના ઓર શારીરિકમાનસિક વેદના । હનમેં જો સમનસ્ક (સંજ્ઞી) જીવ હૈ વે ત્રીનોં પ્રકાર કી વેદના ભોગતે રહતે હૈ । તથા અસંજ્ઞી જો જીવ હૈ વે કેવલ શારીરિક વેદના કો હી ભોગતે હૈ । 'તિવિદ્યા વેયણા સાયા, અસાયા, સાયાસાયા' તથા શાતા, અશાતા ઓર શાતાશાતા કે ભેદ સે બી વેદના ત્રીન પ્રકારકી હૈ । સમસ્ત સંસારી જીવ હસ ત્રિવિધ વેદનાકો ભોગતે રહતે

પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંબંધી વેદના હોય છે નારકાદિ ક્ષેત્ર સંબંધી જે વેદના છે તેને ક્ષેત્રવેદના કહે છે. નારકાદિ કાળ સંબંધી જે વેદના થાય છે તેને કાળ વેદના કહે છે. ક્રોધ, શોક આદિ ભાવની અપેક્ષાએ જે વેદના થાય છે તેને ભાવવેદના કહે છે. સમસ્ત સંસારી જીવો આ ત્રણ પ્રકારની વેદનાનો અનુભવ કરતા રહે છે “તિવિદ્યા વેયણા-સારીરા, માણસા, સારીરમાણસા” વેદનાના આ પ્રમાણે પણ ત્રણ પ્રકાર પડે છે-(૧) શારીરિક વેદના, (૨) માનસિક વેદના, અને (૩) શારીરિક માનસિક વેદના. એમાં જે સમનસ્ક-સંજ્ઞી-જીવો છે તેઓ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવ્યા કરે છે પરંતુ અસંજ્ઞી જીવો ફક્ત શારીરિક વેદના જ ભોગવે છે

તિવિદ્યા વેયણા-સાયા, અસાયા, સાયાસાયા” તથા વેદનાના આ પ્રમાણે પણ ત્રણ પ્રકારો પડે છે-(૧) શાતાવેદના, (૨) અશાતાવેદના (૩) શાતાશાતા વેદના. સમસ્ત સંસારી જીવ આ ત્રિવિધ વેદનાને ભોગવ્યા કરે છે.

વેયણા-દુઃખા, સુહા, અદુઃખમસુહા' પુનઃત્રિવિધા વેદના દુઃખા, સુખા, અદુઃખા-
 ડસુખાચ । તત્ર સર્વે ત્રિવિધામપિ વેદના વેદયન્તિ, સાતાસાત-સુખદુઃખયોશ્ચાયં
 વિભેદઃ-સાતાસાતે-અનુક્રમેણોદયપ્રાપ્તાનાં વેદનીયકર્મપુદ્ગલનામનુભવરૂપે,
 સુખદુઃખે તુ પરીદીર્યમાણવેદનીયાનુભવરૂપે વોધ્યે । एवं-‘દુઃખિહા વેયણા-અબ્ધુવ-
 ગમિયા, ઉવ્વકમિયા’ પુનઃદ્વિવિધા વેદના-આભ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકીચ, તત્ર
 આભ્યુપગમિકી સા ઉચ્યતે-યા સ્વયમભ્યુપગમ્ય વેદ્યતે યથા સાધવઃકેશલુશ્વનાતા-
 પનાદિભિર્વેદયન્તિ, ઔપક્રમિકીતુ વેદના સ્વયમુદીર્ણસ્ય ઉદીરણાકરણેન ચોદયમુ-

હૈં । ‘તિવિહા વેયણા દુઃખા, સુહા, અદુઃખમસુહા’ તથા દુઃખ, સુખ
 एवं અદુઃખાસુખ. હસ તરહ સે મી વેદના તીન પ્રકાર કી હૈ । સમસ્ત
 સંસારી જીવ હસ ત્રિવિધ વેદના કો ભોગતે રહતે હૈં । સાતાસાત ઓર
 સુખદુઃખ મેં યહ ભેદ હૈ કિ અનુક્રમ સે ઉદય પ્રાપ્ત વેદનીય કર્મપુદ્ગલોં
 કા સાતાસાત રૂપ કર્મપુદ્ગલોં કા જો અનુભવ હૈ વહ સાતાસાત વેદના
 હૈ । તથા પર કે દ્વારા ઉદીર્ણમાણ વેદનીય કા જો અનુભવ હૈ વહ સુખ-
 દુઃખ વેદના હૈ । ‘અં દુઃખિહા વેયણા અબ્ધુવગમિયા, ઉવ્વકમિયા’ તથા
 વેદના હસ પ્રકાર સે મી દો પ્રકાર કી હૈ-એક આભ્યુપગમિકી ઓર દુસરી
 ઔપક્રમિકી. જો વેદના સ્વયં ઉત્પન્ન કરકે અનુભવ કી જાતી હૈ વહ
 આભ્યુપગમિકી વેદના હૈ - જૈસે સાધુજન કેશલુશ્વન આતાપન આદિ
 દ્વારા વેદના ઉત્પન્ન કરકે ભોગતે હૈં । ઉદીરણાકરણ કે દ્વારા ઉદય મેં
 લાયે ગયે કર્મકા ભોગના હસકા નામ ઔપક્રમિકી વેદના હૈ । હસ

“તિવિહા વેયણા-દુઃખા, સુહા, અદુઃખમસુહા” વેદનના આ ત્રણ પ્રકારો
 પણ છે-(૧) દુઃખ, (૨) સુખ અને અદુઃખાસુખ. સમસ્ત સંસારી જીવ આ
 ત્રિવિધ વેદનાને ભોગવ્યા કરે છે.

સાતાસાત અને સુખદુઃખમાં આ પ્રમાણે ભેદ રહેલો છે-અનુક્રમે ઉદય
 પ્રાપ્ત વેદનીયકર્મપુદ્ગલોના જે સાતાસાતરૂપ અનુભવ થાય છે તેને સાતાસાત
 વેદના કહે છે. તથા અન્યના દ્વારા ઉદીર્ણમાણ વેદનીયનો જે અનુભવ છે, તે
 અનુભવને સુખદુઃખરૂપે ઓળખવામાં આવે છે.

“અં દુઃખિહા વેયણા-અબ્ધુવગમિયા, ઉવ્વકમિયા” તથા વેદનાના આ પ્રમાણે
 બે પ્રકાર પણ છે-(૧) આભ્યુપગમિકી, અને (૨) ઔપક્રમિકી.

જે વેદના-પોતાની જાતે જ ઉત્પન્ન કરીને વેદવામાં આવે છે, વેદનાને
 આભ્યુપગમિકી વેદના કહે છે. જેમ કે સાધુઓ કેશલુશ્વન, આતાપના આદિ
 દ્વારા વેદના ઉત્પન્ન કરીને તેને ભોગવતા હોય છે. ઉદીરણાકરણ દ્વારા ઉદયમાં
 લાવીને, જે કર્મોનું વેદન કરવામાં આવે છે, તે કર્મવેદનને ઔપક્રમિકી વેદના

પનીતસ્ય વેદ્યસ્યાનુભવાત્ વિજ્ઞેયા, દ્વિવિધામપિવેદનાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચો મનુષ્યાશ્ચ વેદયન્તિ, શેષાસ્તુ ઔપક્રમિકીમેવ વેદનાં વેદયન્તિ । તથા ‘દુઃખિહા વેયણા-નિદાય, અનિદાય’ દ્વિવિધાપુનર્વેદના-નિદાચ, અનિદાચ તત્ર નિદા-ચિત્તવતી, અનિદાતુઅચિત્તવતી વેદના ઉચ્યતે, તત્ર સંજ્ઞિનો દ્વિવિધામણિ વેદનાં વેદયન્તિ, અસં-જ્ઞિનસ્તુ અનિદામેવ અનામોગરૂપામેવ વેદનાં વેદયન્તિ । પ્રજ્ઞાપનાયાં દ્વારગાથા ચેત્થમ્

‘સીયાય દવ્વ, સારીર, સાય, તહ વેયણા હવહ્ દુક્ખા ।

અવહ્વગમ્હવકસ્મિયા નિદાય, અનિદાય નાયવ્વા ॥ ૧

ગાયા—શીતાચ, દ્રવ્યતઃ, શારીરી, સાતા, તથા વેદના ભવતિ દુઃખા ।

અભ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકી, નિદાચ, અનિદાચ જ્ઞાતવ્યા ॥ ૧

અથ પ્રજ્ઞાપનાયાં વેદનાવક્તવ્યતાયા અવધિમાહ—‘જાવ નેરહ્યાણં મંતે ! કિં દુક્ખં વેયણં વેયંતિ, સુહં વેયણં વેયંતિ, અદુક્ખમસુહં વેયણં વેયંતિ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

દોનોં પ્રકારકી વેદના કો પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચ ઔર મનુષ્ય ભોગતે હૈં । યાકી કે જીવ ઔપક્રમિકી વેદના કો ભોગતે હૈં । ‘દુઃખિહા વેયણા નિદા ય અનિદા ય’ તથા નિદા ઔર અનિદા કે મેદસે ભી વેદના દો પ્રકાર કી હૈં । ચિત્તવતી વેદના કા નામ નિદા ઔર અચિત્તવતી વેદના કા નામ અનિદા હૈં । જો જીવ સંજ્ઞી હોતે હૈં વે હસ દોનોં પ્રકાર કી વેદના કો ભોગતે હૈં । જો અસંજ્ઞી જીવ મન વિના કે જીવ હૈં વે અનામોગ રૂપ અનિદા વેદના કો હી ભોગતે હૈં । પ્રજ્ઞાપના મેં દ્વાર ગાથા હસ પ્રકાર સે હૈં — ‘સીયા ય દવ્વસારીર’ હત્યાદિ ।

વેદના વિષયક પ્રજ્ઞાપનાકા પાઠ કહાં તક યહાં પર ગ્રહણ કરના આશિયે તો હસકે લિયે ‘જાવ નેરહ્યાણં મંતે ! કિં દુક્ખં વેયણં વેયંતિ, સુહં વેયણં વેયંતિ, અદુક્ખમસુહં વેયણં વેયંતિ’ એસા પાઠ

કહે છે આ બન્ને પ્રકારની વેદનાનો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ અને મનુષ્યો અનુભવ કરે છે આકીના જીવો ઔપક્રમિકી વેદનાનુ વેદન કરે છે

“દુઃખિહા વેયણા-નિદા ય, અનિદા ય” તથા નિદા અને અનિદાના લેહથી પણ વેદનાના બે પ્રકાર પડે છે ચિત્તવતી વેદનાયે નિદા કહે છે અને અચિત્તવતી વેદનાને અનિદા કહે છે. સંજ્ઞી જીવો આ બન્ને પ્રકારની વેદના ભોગવે છે, પરંતુ એસંજ્ઞી જીવો (મન વિનાના જીવો) અનામોગ અનિદાવેદનાનું જ વેદન કરે છે. પ્રજ્ઞાપનામા દ્વારગાથા આ પ્રમાણે છે—“સીયા ય, દવ્વસારીર” ઇત્યાદિ.

વેદના વિષયક પ્રજ્ઞાપકા સૂત્રનો પાઠ કયા સુધી ગ્રહણ કરવાનો છે, તે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કર્યું છે—“જાવ નેરહ્યાણ મંતે ! કિં દુક્ખં વેયણં વેયંતિ, સુહં વેયણં વેયંતિ, અદુક્ખમસુહ વેયણ વેયંતિ ?” હે ભગવન્ ! નારદા

હે ભદન્ત ! યાવત્-ઉપરિ વર્ણિતરીત્યા નૈરયિકાઃ સ્વલુ કિં દુઃસ્વાં-દુઃસ્વરૂપાં વેદનાં વેદયન્તિ ? કિંવા સુસ્વાં-સુસ્વરૂપાં વેદનાં વેદયન્તિ ? કિંવા અદુઃસ્વાસુસ્વાં દુઃસ્વર-હિતાં, સુસ્વરહિતાં ચ વેદનાં વેદયન્તિ ? અનુભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! દુઃસ્વલ્પિ-વેયણં વેયંતિ, સુહૃપિવેયણં વેયંતિ, અદુઃસ્વલ્પમસુહંપિ વેયણં વેયતિ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ દુઃસ્વરૂપામપિ વેદનાં વેદયન્તિ અથ ચ સુસ્વામપિ સુસ્વરૂપામપિ વેદનાં વેદયન્તિ તીર્થંજ્ઞરજન્માદિકાલે તત્સમ્ભવાત્, તથૈવ અદુઃસ્વાસુસ્વાં દુઃસ્વસુસ્વરહિતામપિ વેદનાં વેદયન્તિ-અનુભવન્તિ ઇતિ । એવમસુરકુમારાદિવૈમાનિકાન્તાઃ બોધ્યાઃ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

પ્રતિમા વક્તવ્યતા

મૂલમ્-‘માસિયં ણં મંતે ! ભિક્ષુપટિમં પટિવન્નસ્સ અણ-ગારસ્સ નિચ્ચં વોસટ્ટે કાયે, ચયિત્તે દેહે, એવં માસિયા ભિક્ષુ-પટિમા નિરવસેસા માણિયદ્વા જાવ આરાહિયા ભવઈ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

છાયા-માસિકીં સ્વલુ ભદન્ત ! ભિક્ષુપ્રતિમા પ્રતિપન્નસ્ય અનગારસ્ય નિત્યં વ્યુત્સૃષ્ટે કાયે, ત્યક્તે દેહે, એવં માસિકી ભિક્ષુપ્રતિમા નિરવશેષા મણિતવ્યા, યાવત્ આરાધિતા ભવતિ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

ટીકા-વેદનાયાઃ પ્રસ્તાવાત્ તદ્દેતુભૂતાં સાધુજનાભિગ્રહરૂપાં પ્રતિમાં પ્રરૂ-પયિતુ માહ-‘માસિ યં ણં’ ઇત્યાદિ, ‘માસિયં ણં મંતે ! ભિક્ષુપટિમં કહા હૈ-’ઇસસે સૂત્રકાર ને એસા કહા હૈ કિ પ્રજ્ઞાપના કા વેદના વિષયક પાઠ ઇસ સૂત્ર તક યહાં ગ્રહણ કરના ચાહિયે-’ઇસમેં યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ નારક જીવ દુઃસ્વરૂપ વેદના કા ભી અનુભવ કરતે હૈં ઓર તીર્થંકર કે જન્માદિ કાલમેં સુસ્વરૂપ વેદના કા ભી અનુભવ કરતે હૈં । તથા સુસ્વરહિત ઓર દુઃસ્વરહિત વેદના કા ભી અનુભવ કરતે હૈં । ઇસી પ્રકાર કા વેદના વિષયક કથન અસુરકુમાર સે લગાકર વૈમાનિક દેવોં તક જાનના ચાહિયે ॥ સૂ૦ ૩ ॥

દુઃખરૂપ વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? કે સુખરૂપ વેદનાનું વેદન કરે છે ? કે સુખરહિત અને દુઃખરહિત વેદનાનું વેદન કહે છે ? હે ગૌતમ ! નારકો દુઃખરૂપ વેદનાનો પણ અનુભવ કરે છે, અને તીર્થંકરના જન્મ કાળે સુખરૂપ વેદનાનો પણ અનુભવ કરે છે, વળી તેઓ સુખરહિત અને દુઃખરહિત વેદનાનો પણ અનુભવ કરે છે. એજ પ્રમાણે અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યાન્તના જીવોના વેદનવિષેનું કથન સમજવું. ॥ સૂ ૩ ॥

પઙ્કવન્નસ્સ અણગારસ્સ નિચ્ચં વોસદ્દે કાયે ચયિત્તે દેહે ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
હે મદન્ત ! માસિકીમ્—માસઃ પરિમાણં યસ્યાઃ સા માસિકી, તામ્ એકમાસિકીં
સલુ ભિક્ષુપ્રતિમાં સાધુજનાભિગ્રહરૂપાં પ્રતિપન્નસ્ય અઙ્ગીકૃતસ્યાઽનગારસ્ય નિત્યં-
વ્યુત્સૃષ્ટે કાયે—સંસ્કારાદિ પરિકર્મવર્જનાદ્ મમત્વરહિતે શરીરે ત્યક્તે દેહે વધ-
બન્ધાદ્યવારણાત્ આસક્તિરહિતે શરીરે અથવા 'ચિયત્તે' સંમતે પ્રીતિવિષયે દેહે,
ધર્મસાધનેષુ દેહસ્ય પ્રધાનત્વાત્, 'એવં માસિયા ભિક્ષુપઙ્કિમા નિરવસેસા-

પ્રતિમાવક્તવ્યતા—

‘માસિયં ણં મંતે ! ભિક્ષુપઙ્કિમં પઙ્કવન્નસ્સ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—વેદના કે પ્રસ્તાવ કો લેકર ઉસ વેદના કી હેતુભૂત જો
સાધુજનાભિગ્રહ રૂપ પ્રતિમા હૈં ઉસકી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા
કી હૈં । હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસો પૂછા હૈં—‘માસિયં ણં મંતે ! ભિક્ષુ-
પઙ્કિમં પઙ્કવન્નસ્સ અણગારસ્સ નિચ્ચં વોસદ્દે કાયે ચયિત્તે દેહે’ હે મદન્ત !
જિસ ભિક્ષુપ્રતિમા કા પરિમાણ એક માસકા હૈં ઉસ એક માસિકી
ભિક્ષુ પ્રતિમા કો જિસ અનગાર ને ધારણ કિયા હૈં—અર્થાત્ સાધુજનકે
અભિગ્રહ રૂપ હસ પ્રતિમા કો જિસ ભિક્ષુ ને અઙ્ગીકાર કર લિયા હૈં—
ઑર સંસ્કારાદિ પરિકર્મ કે વર્જન સે જિસકા મમત્વ દેહમેં રહા નહીં
હૈં, તથા વધબન્ધાદિ કે ન રોકનેકે કારણ શરીરમેં જો આસક્તિસે રહિત
બના હુઆ હૈં અથવા જિસે ધર્મસાધન કે નિમિત્ત હી દેહમેં પ્રીતિ હૈં એસે
સાધુકે દ્વારા એકમાસિકી ભિક્ષુપ્રતિમા ઓરાધિત હોતો હૈં કયા ? હસકે

—પ્રતિમા વક્તવ્યતા—

“માસિયં ણં મંતે ભિક્ષુપઙ્કિમં પઙ્કવન્નસ્સ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—વેદનાની વક્તવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર તે વેદનાના
હેતુભૂત સાધુજનાભિગ્રહરૂપ પ્રતિમાની પ્રશ્નપૂછા કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“માસિયં ણં મંતે !
ભિક્ષુપઙ્કિમં પઙ્કવન્નસ્સ અણગારસ્સ નિચ્ચં વોસદ્દે કાયે ચયિત્તે દેહે” હે ભગવન્ ! જે
ભિક્ષુપ્રતિમાની અવધિ એક માસની છે, તે એક માસિક ભિક્ષુપ્રતિમા જે અણગારે
અંગીકાર કરી છે—એટલે કે સાધુજનના અભિગ્રહરૂપ આ પ્રતિમા જે ભિક્ષુએ અંગી-
કાર કરી લીધી છે, અને શારીરિક સંસ્કાર આદિના પરિત્યાગ પૂર્વક જે દેહના
મમત્વથી રહિત થઈ ગયેલ છે, તથા વધ બન્ધાદિના નહીં રોકવા દ્વારા જે
શરીરની આસક્તિ રહિત થઈ ગયેલ છે, અથવા જેને ધર્મસાધન નિમિત્તે જે
દેહમાં પ્રીતિ રહેલી છે એવા સાધુ દ્વારા જ એક માસિક ભિક્ષુપ્રતિમાની
સમ્યક્ રીતે આરાધના થાય છે ખરી ?

માણિયવ્વા જાવ આરાહિયા ભવઈ' एवं रीत्या मासिकी भिक्षुप्रतिमा-निरवसेषा सम्पूर्णा भणितव्या वक्तव्या यावत्-आराधिता भवति, तथा च व्युत्सृष्टे काये-त्यक्ते देहे 'जे केइ परीसहोवसग्गा उप्पज्जंति-तंजहा-दिव्वा वा, माणुसा वा, तिरिक्खजोणिया वा, ते उत्पन्ने सम्मं सहइ, खमइ, तित्तिक्खइ, अहियासेइ' इत्यादि, ये केचित् परीषहोपसर्गा उत्पद्यन्ते-तद्यथा-दिव्या वा-दिविभवा वा मानुषा वा मनुष्यसम्बन्धिनो वा, तिर्यग्योनिका वा, तान् उत्पन्नान् सर्वान् परीषहोपसर्गान् सदते स्थानाऽविचलनात्, क्षमते क्रोधाभावात्, तित्तिक्षते-

उत्तरमें प्रष्टु कहते हैं-‘एव मासिया भिक्षुपडिमा निरवसेसा भाणि-यव्वा जाव आराहिया भवइ’ हे गौतम! इस रीतिसे मासिकी भिक्षु प्रतिमा संपूर्णरूप से यहां कहना चाहिये यावत् आराधित होती है यहां तक। तथाच-देहके व्युत्सृष्ट हो जाने पर और त्यक्त हो जाने पर अर्थात् संस्कारादि परिकर्म के परिवर्जनसे अमत्परहित एवं वधभन्धा-दिक अवारणसे आसक्ति रहित देह में हो जाने पर ‘जेकेइ परीसहो-वसग्गा उप्पज्जंति-तं जहो - दिव्वा वा माणुसा वा तिरिक्खजोणिया वा ते उत्पन्ने सम्मं सहइ, खमइ, तित्तिक्खइ, अहियासेइ’ इत्यादि। उस अनगार के ऊपर जो कोई भी परीषह और उपसर्ग आते हैं चाहे वे देव कृत हों चाहे मनुष्यकृत हों या तिर्यञ्चकृत हों, उन उत्पन्न हुए सब परीषहों और उपसर्गों को अपने स्थानसे विचलित नहीं होकर जो सहना है, उनके प्रति जिसे आत्मामें किञ्चित् मात्र भी क्रोध नहीं

મહાવીર પ્રભુને। ઉત્તર-“ એવ માસિયા ભિક્ષુપડિમા નિરવસેસા માણિયવ્વા જાવ આરાહિયા ભવઈ ” કે ગૌતમ! અહીં ભિક્ષુપ્રતિમા વિષેનું સમસ્ત કથન “ તે સંપૂર્ણ રીતે આરાધિત થાય છે, ” આ સૂત્રપાઠ પર્યાન્ત થયેલું થયું બેઠેલું સ્નાન, વાળની સખવટ, આદિ ક્રિયાઓને શારીરિક સંસ્કાર કહે છે. આ રીતે શરીર સંસ્કારના પરિત્યાગ પૂર્વક અને વધભન્ધાદિક ન રોકવાને કારણે દેહ પ્રત્યેની આસક્તિથી રહિત બની ગયા પછી “ જે કેઈ પરીસહોવસગ્ગા ઉપ્પ-જ્જતિ-તંજહા-દિવ્વા વા માણુસા વા તિરિક્ખજોણિયા વા તે ઉપ્પન્ને સમ્મ સહઈ, સ્વમઈ, તિત્તિક્ખઈ, અહિયામેઈ ” ઇત્યાદિ.

તે અણુગાર ઉપર જે કોઈ પરીષદો અને ઉપસર્ગો આવે છે-પછી ભલે તે દેવકૃત હોય, મનુષ્યકૃત હોય કે તિર્યચકૃત હોય-તે બધાં પરીષદો અને ઉપસર્ગોને પોતાને સ્થાનેથી વિચલિત થયા વગર જે સહન કરે છે, તેમના

દૈન્યાભાવાત્, ક્રમેણ વા મનઃશ્રુતિભિઃ અધિસહતે, તથાસતિ સા માસિકી મિશ્રુપ્રતિમા આરાધિતા ભવતિ ॥ સૂ ૪ ॥

આરાધનાવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“ભિવસ્તૂ ય અન્નયરં અકિચ્ચટ્ટાણં પડિસેવિતા, સે
 ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ, નત્થિ-
 તસ્સ આરાહણા, સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિક્કંતે
 કાલં કરેહ, અત્થિ તસ્સ આરાહણા! ભિવસ્તૂ ય અન્નયરં અકિ-
 ચ્ચટ્ટાણં પડિસેવિતા તસ્સ ણં એવં ભવહ--પચ્છા વિ ણં અહં ચર-
 મકાલસમયંસિ એયસ્સ ઠાણસ્સ આલોહસ્સામિ, જાવ પડિ-
 વજ્જિસ્સામિ, સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપડિક્કંતે કાલં
 કરેહ નત્થિ તસ્સ આરાહણા, સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્ય-
 પડિક્કંતે કાલં કરેહ અત્થિ તસ્સ આરાહણા । ભિવસ્તૂ ય અન્નયરં
 અકિચ્ચટ્ટાણં પડિસેવિતા તસ્સ ણં એવં ભવહ—જહ તાવ સમણો-
 વાસગા વિ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ દેવલોપસુ
 દેવતાણે ઉવવત્તારો ભવંતિ, કિમંગપુણ અહં અન્નપન્નિય દેવ-
 ત્તણં પિ ણો લભિસ્સામિ ત્તિક્કદુ સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્ય-
 પડિક્કંતે કાલં કરેહ, નત્થિ તસ્સ આરાહણા, સે ણં તસ્સ ઠાણ-

જગતા હૈ, દીનતા કા ભાવ જિસકે હૃદય મેં થોડા સા ઓ નહી આ
 પાતા હૈ, મનઃ ઉલ્લાસ પૂર્વક જો ડનકા સામના કર્મોં કી નિર્જરા હોને
 કે અભિપ્રાય સે કરતા હૈ હસ તરહ કી ડસકી પ્રવૃત્તિ સે વહ માસિકી
 મિશ્રુપ્રતિમા આરાધિત હોતી હૈ ॥ સૂ ૪ ॥

પ્રત્યે જેના મનમાં બિલકુલ ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો નથી, જેના હૃદયમાં દીનતાનો
 ભાવ બિલકુલ પેદા થતો નથી, કર્મોની નિર્જરા કરવાના ઉત્તુપૂર્વક જે તેમનો
 ઉલ્લાસપૂર્વક સામનો કરે છે તેવો તે અણુગાર આ પ્રકારની તેની પ્રવૃત્તિ દ્વારા
 તે માસિક મિશ્રુપ્રતિમાની સંપૂર્ણરૂપે આરાધના કરે છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

સ્મ આલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ, અત્થિ તસ્સ આરાહણા, સેવં
ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા—ભિક્ષુશ્ચ અન્યતરમ્ અકૃત્યસ્થાનં પ્રતિષેવિતા સ खलु तस्य स्थान-
स्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, नास्ति तस्य आराधना, स खलु तस्य
स्थानस्य आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, अस्ति तस्य आराधना। भिक्षुश्च
अन्यतरम् अकृत्यस्थानं प्रतिषेविता तस्य खलु एवं भवति—पश्चादपि खलु अहं
चरमकालसमये एतस्य स्थानस्य आलोचयिष्यामि यावत् प्रतिपत्स्ये, स खलु
तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति नास्ति तस्य आराधना, स
खलु तस्य स्थानस्य आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, अस्ति तस्य आराधना!
भिक्षुश्च अन्यतरम् अकृत्यस्थानं प्रतिषेविता, तस्य खलु एवं भवति—यदि तावत्
श्रमणोपासका अपि कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उप-
पत्तारो भवन्ति, किमङ्ग! पुनरहम् अन्नपन्निरुदेवत्वमपि नोल्पस्ये इति कृत्वा
स खलु तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, नास्ति तस्य
आराधना, स खलु तस्य स्थानस्य, आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, अस्ति
तस्य आराधना, तदेवं भदन्त! तदेव भदन्त! ॥ सू. ५ ॥

इति दशमशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

ટીકા—હતઃ પૂર્વં ભિક્ષુપ્રતિમા આરાધિતા ભવતીત્યુક્તમ્ અથ આરાધના યથા
ન ભવતિ, યથા ચ ભવતિ તથા દર્શયન્નાહ—‘ભિક્ષૂ ય’ ઇત્યાદિ, ભિક્ષૂય અન્ન
યરં અકિચ્ચદ્દાણં પડિસેવિતા, સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપડિક્કંતે કાલં

આરાધનાવક્તવ્યતા-

‘ભિક્ષૂ ય અન્નયર અકિચ્ચદ્દાણં પડિસેવિતા’ ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—હસકે પહિલે ભિક્ષુપ્રતિમા આરાધિત હોતી હૈ, એમા કહા
ગયા હૈ અચ સૂત્રકાર હસ વાતકો હસ સૂત્ર દ્વારા કહતે હૈં કિ કૈસે
આરાધના હોતી હૈ ઓર કૈસે આરાધના નહીં હોતી હૈ। ‘ભિક્ષૂ ય
અન્નયર અકિચ્ચદ્દાણં પડિસેવિતા, સે ણ તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્ય

આરાધના વ્યક્તવ્યતા

“ભિક્ષૂ ય અન્નયર અકિચ્ચદ્દાણં પડિસેવિતા” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રને અન્ને એવે ઉદ્દેશ થયે છે કે “અમુક સ જોગેમાં
જ ભિક્ષુપ્રતિમા આરાધિત થાય છે” હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રગટ કરે છે કે
આરાધના કેવી રીતે થાય છે. અને કેવી રીતે આરાધના થતી નથી—

“ભિક્ષૂ ય અન્નયરં અકિચ્ચદ્દાણં પડિસેવિતા, સે ણ તસ્સ ઠાણસ્સ અણા-
લોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ, નત્થિ તસ્સ આરાહણા” કે.ઈ સાધુ દ્વારા કે.ઈ અકૃત્ય

કરેહ, નત્થિ તસ્સ આરાહણા' ભિક્ષુઃ સાધુચ્ચેત્ અન્યતરત્, એકતરમ્, અકૃત્ય-
સ્થાનં-પાપસ્થાનં, પ્રતિષેવિતા અકૃત્યસ્થાનસેવકઃ ભવેત્ સ યલ્લ ભિક્ષુઃ તસ્ય
અકૃત્યસ્થાનસ્ય અનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ આલોચનપ્રતિક્રમણમકૃત્વૈવ કાલં
કરોતિ તદા નાસ્તિ તસ્ય ભિક્ષોઃ અનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તસ્ય આરાધના, અત્ર ચ
શબ્દચ્ચેદર્થે વર્તમાનઃ સન્ ભિક્ષો રકૃત્યસ્થાનાસેવનસ્ય પ્રાયેણાસમ્ભવપ્રદર્શન-
પરોડ્વસેયઃ । 'સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ, અત્થિ તસ્સ
આરાહણા' સયલ્લ ભિક્ષુઃ અકૃત્યસ્થાનં પ્રતિષેવિતા તસ્ય અકૃત્યસ્થાનસ્ય આલો-
ચિતપ્રતિક્રાન્તઃ સન્ આલોચનપ્રતિક્રમણં કૃત્વા કાલં કરોતિ ચેત્ તદા અસ્ય-
ભિક્ષોઃ આલોચિતપ્રતિક્રાન્તસ્ય આરાધના । અથ અનારાધનામારાધનાં પ્રકારા-

પડિક્કંતે કાલં કરેહ, નત્થિ તસ્સ આરાહણા' કિસી સાધુ ને યદિ કદા
ચિત્ કિસી પાપસ્થાનકા સેવન કર લિયા હો ઓર ફિર ઉસને ઉસ
અકૃત્યસ્થાનકી આલોચના પ્રતિક્રમણ ન કિયા હો-ઇસ તરહ આલો-
ચના પ્રતિક્રમણ કિયે વિના હી યદિ વહ કાલ કર જાતા હૈ તો ઉસ
અનાલોચિત અપ્રતિક્રાન્ત સાધુકો આરાધના નહીં હોતી હૈ । યહાં "ચ"
શબ્દ "યદિ" અર્થમેં પ્રયુક્ત હુઆ હૈ । ઓર ઉસસે એસા અર્થ નિકલતા
હૈ કિ ભિક્ષુ દ્વારા અકૃત્યસ્થાનકા સેવન હોના પ્રાયઃ અસંભવ હૈ । 'સે
ણં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિક્કંતે કાલં કરેહ-અત્થિ તસ્સ આરા-
હણા' પરન્તુ અકૃત્ય સ્થાનકા સેવન કરને વાલે સાધુને યદિ ઉસ અકૃ-
ત્યસ્થાન કી આલોચના પ્રતિક્રમણ કર લિયા હૈ ઓર બાદમેં ઉસકા
મરણ હો ગયા હૈ તો વહ આરાધક હૈ-અર્થાત્ ઉસકો આરાધના હોતી હૈ ।

સ્થાનનું સેવન થઈ ગયું હોય અને ત્યાર બાદ તેના દ્વારા તે અકૃત્યસ્થાનની
આલોચના થઈ ન હોય અને પ્રતિક્રમણ (પ્રાયશ્ચિત્ત) પણ થયું ન હોય, આ
રીતે પાપસ્થાન સેવનની અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના જો તેનું મૃત્યુ થઈ જાય,
તો તે અનાલોચિત અને અપ્રતિક્રાન્ત સાધુ દ્વારા આરાધના થઈ છે એમ
મનાતું નથી, પણ સંયમની વિરાધના થયેલી ગણાય છે. અહીં 'ચ' શબ્દ
'યદિ' (જો) ના અર્થમાં વપરાયો છે. આ શબ્દના પ્રયોગદ્વારા એવો અર્થ
નીકળે છે કે ભિક્ષુ દ્વારા અકૃત્યસ્થાનનું સેવન થવાની વાત જ સામાન્ય રીતે
તો અસંભવિત છે "સે ણ તસ્સ આલોહ્ય-પડિક્કંતે કાલ કરેહ અત્થિ તસ્સ
આરાહણા" પરન્તુ અકૃત્ય સ્થાનનું સેવન કરનાર સાધુ દ્વારા જો તેની આલોચના
તથા પ્રતિક્રમણ કરી લેવામાં આવે અને ત્યાર બાદ જો તેનું મરણ થઈ જાય
તો તે સાધુને આરાધક કહેવાય છે. એટલે કે એવો સાધુ સંયમનો આરાધક
જ કહી શકાય છે-વિરાધક ગણાતો નથી. હવે સૂત્રકાર પ્રકારાન્તર દ્વારા (અન્ય

નત્રેણ પ્રતિપાદયિતુશ્ચ—‘મિશ્વય’ ઇત્યાદિ, ‘મિશ્વય અન્નયરં અકિચ્છદ્વાળં પડિસેવિત્તા તસ્સ ણ એવ મવહ—પચ્છા વિ ણં અહં ચરમકાલસમયંસિ એયસ્સ ઠાણસ્સ આલોપ્પસામિ જાવ પડિવજ્જિસ્સામિ’ મિશ્વુઃ સાધુચ્ચેત્ અન્યતરત્—એકતરમ્, અકૃત્યસ્થાનં પ્રતિપેવિતા અસ્તિ તસ્ય સ્વલ્લ અકૃત્યસ્થાનપ્રતિપેવિતુઃ સાધોઃ એવં વક્ષ્યમાણરીત્યા મનમિ ભાવના ભવતિ—પશ્ચાદપિ સ્વલ્લ અહં ચરમકાલસમયેડપિ એતસ્ય સ્થાનસ્ય એતદ્ અકૃત્યસ્થાનમ્ આલોચયિષ્યામિ યાવત્ પ્રતિક્રમિષ્યામિ, પ્રતિપત્સ્યે પ્રાયશ્ચિત્તં સ્વીકરિષ્યામિ, કિન્તુ—‘સે ણં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપડિકંતે જાવ નત્થિ તસ્સ આરાહણા’ સ સ્વલ્લ પૂર્વોક્તભાવનાવાન્ અકૃત્યસ્થાનપ્રતિપેવિતા મિશ્વુઃ તસ્ય અકૃત્યસ્થાનસ્ય પશ્ચાદપિ ચરમકાલસમયે અનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ આલોચનપ્રતિક્રમણમકૃત્વૈવ યાવત્ કાલમાસે કાલ કરોતિ તર્હિ નાસ્તિ તસ્ય અનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તસ્ય મિશ્વોરારાધના। અથ ચેત્—

અથ સૂત્રકાર પ્રકારાન્તર સે અનારાધના ઓર આરાધનાકા પ્રતિપાદન કરતે હૈ—‘મિશ્વય અન્નયરં અકિચ્છદ્વાળં પડિસેવિત્તા તસ્સ ણં એવં મવહ, પચ્છા વિ ણં અહં ચરમકાલસમયંસિ એયસ્સ ઠાણસ્સ આલોપ્પસામિ જાવ પડિવજ્જિસ્સામિ’ યદિ કોઈ સાધુ અકૃત્યસ્થાનકા પ્રતિસેવન કર ચુકા હૈ ઓર બોદમેં ઉસકે મન મેં એસી ભાવના ઉઠીહૈ કિ જય મેરે મરને કા સમય આવેગા તથ મેં હમ અકૃત્ય સ્થાનકી આલોચના કર લૂંગા યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત લે લૂંગા ઓર વહ ‘તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપડિકંતે જાવ નત્થિ તસ્સ આરાહણા’ હસ પ્રકારસે ઉસ અકૃત્યસ્થાનકી મરણકાલમેં મી આલોચના એવં પ્રતિક્રમણ નહીં કરકે કાલ અવસર મેં કાલ કરતા હૈ તો ઉસ અનાલોચિત—અપ્રતિક્રાન્ત મિશ્વુ કો આરાધના નહીં હોતી હૈ। ઓર યદિ વહ ‘તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્ય-

પ્રકારે) આરાધના અને અનારાધનાનુ પ્રતિપાદન કરે છે—

“મિશ્વુ ય અન્નયર અકિચ્છદ્વાળં પડિસેવિત્તા તસ્સ ણ એવ મવહ પચ્છા વિ ણં અહં ચરમકાલસમયસિ એયસ્સ ઠાણસ્સ આલોપ્પસામિ, જાવ પડિવજ્જિસ્સામિ” કેઈ એક સાધુ દ્વારા અકૃત્યસ્થાનનુ સેવન થઈજાય છે ત્યાર બાદ તેના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે બ્યારે મારો મરણ કાળ નજીક આવશે, ત્યારે હું આ અકૃત્યસ્થાનની આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કરી લઈશ ત્યાર બાદ “તસ્સ ઠાણસ્સ—અણાલોહ્યપડિકંતે જાવ નત્થિ તસ્સ આરાહણા” તે અકૃત્યસ્થાનની આલોચના આદિ કર્યા વિના તે સાધુ કાળનો અવસર આવતા કાળ કરી જાય છે તો એવી પરિસ્થિતિમાં તે અનાલોચિત અને અપ્રતિક્રાન્ત સાધુ દ્વારા આરાધના થઈ ગણાતી

‘સે જ્ઞં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિકંતે કાલં કરેહ, અત્થિ તસ્સ આરાહણા’ સ
 યલુ તથાવિધભાવનાવાન્ ભિક્ષુઃ તસ્ય અકૃત્યસ્થાનસ્ય પશ્ચાત્ ચરમકાલસમયે
 આલોચિતઃ આલોચનપ્રતિક્રમણં કૃત્વૈવ કાલં કરોતિ તદા અસ્તિ ભવત્યેવ હિ તસ્ય
 આલોચિતપ્રતિક્રાન્તસ્ય ભિક્ષોઃ આરાધના, ઇતિ ભાવઃ । પુનરપિ પ્રકારાન્તરેણ
 અનારાધનામારાધનાં પ્રતિપાદયતિ—‘ભિક્ષુ ય અન્નયરં અકિચ્છદ્ધાણં પડિસેવિત્તા
 તસ્સ જ્ઞં એવં ભવહ—જહ તાવ સમણોવાસગા વિ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ
 દેવલોણસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ, કિમંગપુણઅહં અન્નપન્નિયદેવત્તણં પિ
 જ્ઞો લભિસ્સામિ ત્તિ કદ્દુ’ ભિક્ષુઃ સાધુચ્ચેત અન્યતરત્—એકતમમ્ અકૃત્યસ્થાનં, પ્રતિ
 પેવિતા ભવેત્, તસ્ય યલુ અકૃત્યસ્થાનનિષેધિતુઃ સાધોઃ મનસિ એવં વક્ષ્યમાણ-
 રીત્યા વિચારો ભવતિ—યદિ તાવત્ ઇતિ વાક્યાલક્ષ્યારે શ્રમણોપાસકા અપિ
 કાલમાસે કાલંકૃત્વા અન્યતરેષુ, દેવલોકેષુ દેવતયા દેવત્વેન ઉપવત્તારો ભવન્તિ,

પડિકંતે કાલં કરેહ અત્થિ તસ્સ આરાહણા’ એસ અકૃત્ય સ્થાનની
 અપને ચરમકાલકે સમય મેં આલોચના એવં પ્રતિક્રમણ કર લેતા હૈ તો
 એસ આલોચિત પ્રતિક્રાન્ત સાધુ કો આરાધના હોતી હૈ । અબ પુનઃ પ્રકા-
 રાન્તરસે અનારાધના ઓર આરાધના કા સૂત્રકાર કથન કરતે હુણ
 કહતે હૈ—‘ભિક્ષુ ય અન્નયરં અકિચ્છદ્ધાણં પડિસેવિત્તા તસ્સ જ્ઞં એવં
 ભવહ જહ તાવ સમણોવાસગા વિ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ દેવ-
 લોણસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ, કિમંગ પુણ અહં અન્નપન્નિય દેવ-
 ત્તણં પિ જ્ઞો લભિસ્સામિ ત્તિકદ્દુ’ યદિ કિસી ભિક્ષુને કદાચિત્ કિસી
 પાપસ્થાનકા પ્રતિસેવન કર લિયા હૈ ઓર ફિર એસકે મનમેં એસા
 વિચાર આયા કિ જબ શ્રમણોપાસક ભી કાલમાસ મેં કાલ કર કિસી

નથી. પરંતુ જો તે તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપડિકંતે કાલં કરેહ, અત્થિ તસ્સ
 આરાહણા” સાધુ દ્વારા પોતાના અકૃત્યસેવનની અન્તકાળે આલોચના કરી લેવામાં
 આવે અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરી લેવામાં આવે, તો તે આલોચિત અને પ્રતિક્રાન્ત
 સાધુ દ્વારા આરાધના થઈ ગણાય છે. હવે પ્રકારાન્તરથી સૂત્રકાર અનારાધના
 અને આરાધનાનું નિરૂપણ કરે છે—“ભિક્ષુ ય અન્નયરં અકિચ્છદ્ધાણં પડિસેવિત્તા
 તસ્સ જ્ઞં એવં ભવહ જહ તાવ સમણોવાસગા વિ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ
 દેવલોણસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ, કિમંગ પુણ અહં અન્નપન્નિય દેવત્તણં વિ જ્ઞો
 લભિસ્સામિ ત્તિકદ્દુ” કોઈ એક સાધુ દ્વારા ક્યારેક કોઈકે અકૃત્યસ્થાનનું
 સેવન થઈ જાય છે ત્યારબાદ તેના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે જો શ્રમણો-
 પાસક પશુ કાળને અવસર આવતાં કાળ કરીને કોઈ એક દેવલોકમાં દેવની

તદા કિમન્ન પુનઃ-કિમુત વક્તવ્યમ્-અહમ્ અન્નપન્નિકદેવત્વમપિ-અન્નપન્નિકા વ્યન્તરનિકાયવિશેષાસ્તત્સમ્બન્ધિદેવત્વમપિ નોપલપ્સ્યે ? તત્તુ અવશ્યમેવ લપ્સ્યે, ઇતિ કૃત્વા વિચાર્ય, 'સે જં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપઢિકંતે કાલં કરેહ, નત્થિ તસ્સ આરાહણા' સ યલ્લુ ઉપર્યુક્તવિચારકર્તા મિશ્શુઃ તસ્ય અકૃત્યસ્થાનસ્ય અનાલોચિત-પ્રતિક્રાન્તઃ સન્ આલોચનપ્રતિક્રમણમકૃત્વૈવ કાલં કરોતિ ચેત્ તદા નાસ્તિ તસ્ય અકૃત્યસ્થાનાનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તસ્ય મિશ્શોરાધના । અથ-ચેત્-'સે જં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપઢિકંતે કાલં કરેહ, અત્થિ તસ્સ આરાહણા' સ યલ્લુ અકૃત્યસ્થાનનિષેવિતા મિશ્શુઃ તસ્ય અકૃત્યસ્થાનસ્ય આલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ આલોચનપ્રતિક્રમણં કૃત્વા કાલં કરોતિ ચેત્તદા અસ્તિ ભવત્યેવ, તસ્ય મિશ્શોરાધના ઇતિ ભાવઃ । અન્તે ગૌતમો મગધદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-' સેવં

एक देवलोकमें देव की पर्याय से उत्पन्न हो जाते हैं तो फिर मैं क्या व्यन्तरनिकाय विशेष अन्नपन्निक देवत्व को भी प्राप्त नहीं कर सकूंगा-अवश्य ही प्राप्त कर लूंगा इसमें तो कोई कहने जैसी बात ही नहीं है ऐसा विचार कर 'से जं तस्स ठाणस्स अणालोह्यपडिकंते कालं करेह, नत्थि तस्स आराहणा' यदि वह पापस्थान सेवनकर्ता साधु उस पापस्थान की आलोचना एवं प्रतिक्रमण नहीं करता है और कालधर्म-गत हो जाता है तो ऐसे उस साधुको आराधना नहीं होती है । 'से जं तस्स ठाणस्स आलोह्यपडिकंते कालं करेह, अत्थि तस्स आराहणा' और यदि वह पापस्थान सेवन कर्ता उस निषेवित पापस्थानकी आलोचना प्रतिक्रमण कर लेता है बादमें यदि वह काल करता है तो उस आलोचन प्रतिक्रमण कर्ता साधु को आराधना होती ही है । अन्त में गौतमस्वामी भगवान् के वचनोंमें सत्यता का प्रतिपादन करने के

પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો શું હું વ્યન્તરનિકાય વિશેષ અન્નપન્નિક દેવત્વને પણ શું પ્રાપ્ત નહીં કરું ? કહેવાનું ત.તપયં એ છે કે અવશ્ય એ પ્રકારની દેવ પર્યાય તો હું પ્રાપ્ત કરી શકીશ આ પ્રકારનો વિચાર કરીને “સે જં તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપઢિકંતે કાલ કરેહ, નત્થિ તસ્સ આરાહણા” એ તે પાપસ્થાનનું સેવન કરનારો સાધુ તે પાપસ્થાનની આલોચના આદિ કર્યા વિના મરણ પામે, તો તેના દ્વારા આરાધના થતી નથી. “સે જં તસ્સ ઠાણસ્સ આલોહ્યપઢિકંતે કાલ કરેહ, અત્થિ તસ્સ આરાહણા” પરંતુ એ તે સાધુ પોતે સેવેલા પાપ-સ્થાનની આલોચના, પ્રતિક્રમણ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા બાદ મરણ પામે, તો તેને આરાધક જ કહેવાય છે. હવે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે.-“સેવ મતે ! સેવ મતે ! ત્તિ” “હે ભગવન ! આપની

મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદના ! તદેવં મદદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવ મદદુક્તં સર્વં સત્ય મેવાસ્તીતિ ॥ સૂ. ૫ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादि पदभूषित बालब्रह्मचारी 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलाल त्रतिविरचिता श्री " भगवती " सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां दशमशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ सू. १०-२॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

दशमशतके तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

राजगૃહં નામ નગરમ્, દેવઃ કિમ્ આત્મશક્તયા ચતુઃપશ્ચદેવાવાસાન્ વ્યતિક્રામેત્ ? અલ્પદ્વિકો દેવો મહદ્વિક્રદેવસ્ય મધ્યમાગેન વ્યતિવ્રજેત્ કિમ્ ? સમદ્વિકો દેવઃ સમદ્વિકદેવસ્ય મધ્યમધ્યમાગેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ? કિં વિમોહ્ય વ્યતિવ્રજેત્, કિંવા અવિમોહ્ય વ્યતિવ્રજેત્ ? કિં પૂર્વં વિમોહ્ય વ્યતિવ્રજેત્ ? કિંવા પૂર્વં વ્યતિવ્રજ્ય વિમો-

લિયે 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' એસા કહતે હૈં । હિસ પ્રકાર કહ કૈર વે ગૌતમ યાત્રત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે એ ॥ સૂ. ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત " ભગવતીસૂત્ર " ની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના દસવેં શતકકા દ્વિતીય ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૦-૨ ॥

તીસરે ઉદ્દેશકા પ્રારંભ

દશવેં શતકકે હિસ તીસરે ઉદ્દેશકેમેં જો વિષયકા વિવરણ કિયા ગયા હૈ સક્ષેપ સે હિસ પ્રકાર હૈ-રાજગૃહનગર દેવ કયા અપની શક્તિ સે ચોર પાંચ દેવાવાસોં કો ઉલ્લઙ્ગન કર જા સંકતા હૈ ? અલ્પઋદ્ધિવાલા દેવ મહાઋદ્ધિ વાલે દેવ કે બીચસે હોકર જા સંકતા હૈ કયા ? સમદ્વિક દેવ સમદ્વિક દેવ કે બીચસે હોકર કયા જા સંકતા હૈ ? યદિ જા સંકતા હૈ તો કયા ઉસે વિમોહિત કરકે જા સંકતા હૈ યા વિના વિમોહિત

વાત સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. ” આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત " ભગવતીસૂત્ર " ની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના દસમા શતકના બીજા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૦-૨ ॥

દશમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

દશમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે-રાજગૃહ નગરમાં ગૌતમ સ્વામી દ્વારા મહાવીર પ્રભુને પૂછાયેલા પ્રશ્નો-શુ' દેવ પોતાની શક્તિથી ચાર પાત્ર દેવાવાસોનું ઉલ્લંઘન કરીને જઈ શકે છે ખરે ? અલ્પઋદ્ધિવાળો દેવ મહાઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને જઈ શકે છે ખરે ? સમદ્વિક (સમાન ઋદ્ધિવાળો) દેવ શુ' સમદ્વિક દેવની વચ્ચે થઈને જઈ શકે ખરે ? જો જઈ શકતો હોય તો શુ' વિમોહિત કરીને જઈ શકે છે, કે વિમોહિત કર્યા વિના જઈ શકે છે ? જો વિમોહિત કરીને જઈ શકતો હોય,

હયેત્ ? મહર્દિકો દેવઃ અલ્પર્દિકદેવસ્ય મધ્યમધ્યેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ? મહર્દિકદેવઃ અલ્પર્દિકં વિમોહ્ય વ્યતિવ્રજેત્ ? અવિમોહ્ય વા વ્યતિવ્રજેત્ ? મહર્દિકદેવઃ કિમ્ પૂર્વં વિમોહ્ય, પશ્ચાત્ વ્યતિવ્રજેત્ ? કિંવા પૂર્વં વ્યતિવ્રજ્ય પશ્ચાદ્ વિમોહયેત્ ? અસુરકુમારસમ્બન્ધેऽપિ તથૈવ પ્રશ્નોત્તરમ્, અલ્પર્દિકદેવો મહર્દિકદેવ્યાઃ મધ્યમધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ? સમર્દિકદેવઃ સમર્દિકદેવ્યા મધ્યમધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ? અલ્પર્દિકદેવી મહર્દિકદેવસ્ય મધ્યમધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ? મહર્દિકવૈમાનિકી દેવી અલ્પર્દિકવૈમાનિકદેવસ્ય મધ્યમધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ? અલ્પર્દિકદેવી મહર્દિકદેવ્યા

કરકે જા સકતા હૈ ? યદિ વિમોહિત કરકે જા સકતા હૈ તો કયા વહ ઉસે પહિલે સે વિમોહિત કર દેતા હૈ ? યા બીચમેં સે હોકર નિકલને કે બાદ ઉસે વિમોહિત કર દેતા હૈ ? મહર્દિક દેવ અલ્પર્દિક દેવ કે બીચમેં સે હોકર નિકલ સકતા હૈ કયા ? યદિ નિકલ સકતા હૈ તો કયા વહ ઉસે વિમોહિત કરકે નિકલ સકતા હૈ ? યા વિના વિમોહિત કરકે નિકલ સકતા હૈ ? યદિ વિમોહિત કરકે નિકલ સકતા હૈ તો કયા વહ ઉસે નિકલને કે પહિલે વિમોહિત કર દેતા હૈ યા નિકલ કરકે ઉસે વિમોહિત કર દેતા હૈ ? અસુરકુમાર સમ્બન્ધમેં મો હસી પ્રકારકે પ્રશ્ન ઓર ઉત્તર. અલ્પર્દિક દેવ મહર્દિક દેવી કે બીચ સે હોકર નિકલ સકતા હૈ કયા ? સમર્દિક દેવ સમર્દિક દેવી કે બીચસે હોકર નિકલ સકતા હૈ કયા ? અલ્પર્દિક દેવી મહર્દિક દેવ કે બીચોંબીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈ કયા ? અલ્પર્દિક દેવી મહર્દિક દેવી કે બીચોંબીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈ કયા ? મહર્દિક વૈમાનિકી દેવી અલ્પર્દિક વૈમાનિક દેવ કે બીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈ કયા ? હસ પ્રકાર સે

તો શુ' તે તેને પહેલેથી જ વિમોહિત કરી નાખે છે, કે વચ્ચે થઈને નીકળ્યા પછી વિમોહિત કરી નાખે છે ? મહર્દિક દેવ શુ' અલ્પર્દિક દેવીના વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ખરો ? ને નીકળી શકતો હોય તો શુ' તેને વિમોહિત કરીને નીકળે છે, કે વિમોહિત કર્યા વિના નીકળે છે ? ને વિમોહિત કરીને નીકળતો હોય, તો શુ' તે તેને પહેલેથી જ વિમોહિત કરી નાખે છે, કે વચ્ચે થઈને નીકળ્યા પછી વિમોહિત કરી નાખે છે ? અસુરકુમાર વિષે પણ આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરોનું કથન અલ્પર્દિક દેવ મહર્દિક દેવીના વચ્ચેથી નીકળી શકે છે ખરો ? સમર્દિક દેવ સમર્દિક દેવીના વચ્ચેથી નીકળી શકે છે ખરો ? અલ્પર્દિક દેવી શુ' મહર્દિક દેવીની વચ્ચેવચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ખરી ? અલ્પર્દિક દેવી શુ' મહર્દિક દેવીની વચ્ચેવચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ખરી ? મહર્દિક વૈમાનિક દેવી શુ' અલ્પર્દિક વૈમાનિક દેવીની વચ્ચે થઈને

મધ્યમધ્યેન વ્યતિક્રામેત્? એવં સમર્દ્ધિકદેવ્યાઃ સમર્દ્ધિકદેવ્યા સાક્ષમ્ આલાપકઃ, મહર્દ્ધિકવૈમાનિક્યાઃ અલ્પર્દ્ધિકવૈમાનિક્યા સહ આલાપકઃ, મહર્દ્ધિકદેવી વિમોહ્ય વ્યતિવ્રજેત્? અવિમોહ્ય વા વ્યતિવ્રજેત્, ધાવતોઽશ્વસ્ય 'સુ, સુ' શબ્દોચ્ચારણે પ્રશ્નોત્તરમ્, ભાષાણાં દ્વાદશપ્રકારાઃ ।'

દેવસ્વરૂપવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી-આઈઢીણં ભંતે !
દેવે જાવ ચત્તારિ પંચદેવાવાસંતરાઈં વીઢવણ્જા તે ણં પરં પરિ-
ઢીણં? હંતા, ગોયસા? આઈઢીણં તંચેવ, એવં અસુરકુમારે વિ,
નવરં અસુરકુમારાવાસંતરાઈં સેસં તંચેવ । એવં અસુરકુમારે વિ,
નવરં અસુરકુમારાવાસંતરાઈં સેસં તંચેવ । એવં એણં કમેણં જાવ
થણિયકુમારે । એવં વાણમંતરજોઢસ વેમાણિયજાવ તેણં પરપરિ-
ઢીણં । અપ્પિઢીણં ણં ભંતે ! દેવે મહિઢ્ઢિયસ્સ દેવસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં
વીઢવણ્જા ? ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે । સમિઢ્ઢિણં ણં ભંતે ! દેવે સમ-
ઢ્ઢિયસ્સ દેવસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં વીઢવણ્જા? ણો ઇણટ્ટે, સમટ્ટે પમત્તં
પુણ વીઢવણ્જા । સેણં ભંતે ! કિં વિમોહિત્તા પમ્મૂ, અવિમો-

સમર્દ્ધિક દેવીકા સમર્દ્ધિક દેવીકે સાથ આલાપક, મહર્દ્ધિક વૈમાનિકી
કા અલ્પર્દ્ધિક વૈમાનિકી કે સાથ આલાપક, મહર્દ્ધિક દેવી વિમોહિત
કરકે નિકલતી હૈ, યા અવિમોહિત કરકે નિકલતી હૈ? દૌડતે હુએ ઘોડે
કે સુ સુ હસ પ્રકાર કે શબ્દોચ્ચારણ મેં પ્રશ્નોત્તર. ભાષાઓં કે ૧૨ પ્રકાર ।

નીકળી શકે છે ખરી? એજ પ્રમાણે સમર્દ્ધિક દેવીનો સમર્દ્ધિક દેવીની સાથે
આલાપક, મહર્દ્ધિક વૈમાનિક દેવીનો અલ્પર્દ્ધિક વૈમાનિક દેવીની સાથેનો આલા-
પક, મહર્દ્ધિક દેવી વિમોહિત કરીને નીકળે છે કે વિમોહિત કર્યા વિના નીકળે
છે? દોડતા ઘોડાના 'સુ સુ' આ પ્રકારના શબ્દોચ્ચારણની અપેક્ષાએ પ્રશ્નોત્તર-
ભાષાઓના ૧૨ પ્રકાર. આ બધા વિષયોનું આ ઉદ્દેશમાં પ્રતિપાદન થયું છે.

हिता पभू?' गोयमा! विमोहेत्ता पभू, णो अविमोहेत्ता पभू, से भंते! किं पुर्विं विमोहेत्ता, पच्छा वीइवएज्जा, पुर्विं वीइवएत्ता पच्छा विमोहेज्जा? गोयमा! पुर्विं विमोहेत्ता पच्छा वीइवएज्जा, णो पुर्विं वीइवइत्ता पच्छा विमोहेज्जा, महिड्डिए णं भंते! देवे अप्पिड्डियस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा? हंता, वीइवएज्जा। से णं भंते! किं विमोहिता पभू? अविमोहिता पभू? गोयमा! विमोहेत्ता वि पभू, अविमोहेत्ता वि पभू। से णं भंते! किं पुर्विं विमोहेत्ता, पच्छा वीइवइज्जा, पुर्विं वीइवइत्ता, पच्छा विमोहेज्जा? गोयमा! पुर्विं वा विमोहेत्ता, पच्छा वीइवएज्जा, पुर्विं वा वीइवइत्ता, पच्छा विमोहेज्जा। अप्पिड्डिएणं भंते! असुरकुमारे महिड्डियस्स असुरकुमारस्स मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे। एवं असुरकुमारेण वि, तिन्नि आलावगा भाणियव्वा, जहा ओहिए णं देवेणं भणिया, एवं जाव थणियकुमारे णं। वाणमंतरजोइसियवेमाणिएणं एवं चेव। अप्पिड्डिएणं भंते! देवे महड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे। समड्डिएणं भंते! देवे समड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं? एवं तहेव देवेण य, दवीए थ, दंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणियाए। अप्पिड्डियाणं भंते! देवी महड्डियस्स देवस्स मज्झं मज्झेणं, एवं एसो वि तइओ दंडओ भाणियव्वो जाव महड्डिया वेमाणिणी अप्पिड्डियस्स वेमणियस्स मज्झं मज्झेणं, वीइवएज्जा। अप्पिड्डिया णं भंते! देवी महिड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे। एवं सम-

द्विया देवी समद्वियाए देवीए, तहेव, महद्वियावि देवी अप्पि-
याए देवीए तहेव, एवं एक्केक्के तिन्नि आलावगा भाणियवा,
जाव महद्वियाणं भंते ! वेमाणिणी अप्पद्वियाए वेमाणिणीए
मज्झं मज्झेणं वीइवएज्जा ? हंता, वीइवएज्जा । सा भंते ! किं
विमोहिता पभू, तहेव जाव पुठिं वा वीइवइत्ता, पच्छा
विमोहेज्जा, एए चत्तारि दंडगा ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्—आत्मद्वर्चा खलु भदन्त ! देवा
यावत् चत्वारि पञ्च देवावासान्तराणि व्यतिव्रजति तेन परं परद्वर्चा ? हन्त,
गौतम ! आत्मद्वर्चा खलु तदेव, एवम् असुरकुमारोऽपि, नव (म् असुरकुमारावासा-
न्तराणि, शेषं तदेव । एवम् एतेन क्रमेण यावत् स्तनितकुमारः, एवं वानव्यन्तर-
ज्योतिषकवैमानिका यावत् तेन परं परद्वर्चा । अल्पद्विकः खलु भदन्त ! देवः
महद्विकस्य देवस्य मध्य मध्येन व्यतिव्रजेत् ? नायमर्थः समर्थः, समद्विकः
खलु भदन्त ! देवः समद्विकस्य देवस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? नायमर्थः समर्थः,
प्रमत्तं पुनः व्यतिव्रजेत् । स खलु भदन्त ! किं विमोह प्रभुः, अविमोह प्रभुः ?
गौतम विमोह प्रभुः, नो अविमोह प्रभुः । स खलु भदन्त ! किं पूर्वं विमोह पश्चात्
व्यतिव्रजेत् ? पूर्वं व्यतिव्रज्य पश्चात् विमोहयेत् ? गौतम ! पूर्वं विमोह पश्चात्
व्यतिव्रजेत्, नो पूर्वं व्यतिव्रज्य पश्चात् विमोहयेत् । महद्विकः खलु भदन्त ! देवः
अल्पद्विकस्य देवस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? हन्त ! व्यतिव्रजेत् । स खलु
भदन्त ! किं विमोह प्रभुः ? अविमोह प्रभुः ? गौतम ! विमोहापि प्रभुः, अविमो-
हापि प्रभुः, स भदन्त ! किं पूर्वं विमोह पश्चात् व्यतिव्रजेत् ? पूर्वं व्यतिव्रज्य
पश्चात् विमोहयेत् ? गौतम ! पूर्वं वा विमोह पश्चात् व्यतिव्रजेत्, पूर्ववा व्यति-
व्रज्य पश्चाद् विमोहयेत् । अल्पद्विकः खलु भदन्त ! असुरकुमारो महद्विकस्य
असुरकुमारस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? नायमर्थः समर्थः । एवम् असुरकुमारेऽपि
त्रयः आलापका भणितव्याः, यथा औघिकेन देवेन भणिताः, एवं यावत् स्तनित-
कुमाराणाम् । वानव्यन्तरज्योतिषिक-वैमानिकेन एवमेव, अल्पद्विकः खलु
भदन्त ! देवो महद्विकायाः देव्या मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? नायमर्थः समर्थः ।
समद्विकः खलु भदन्त ! देवः समद्विकायाः देव्याः मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ?
एव तथैव, देवेन च, देव्या च दण्डको भणितव्यो यावत् वैमानिक्या । अल्पद्वि-

का खलु भदन्त ! देवी महर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन ? एवम् एषोऽपि तृतीयो दण्डको भणितव्यः, यावत् महर्द्धिका वैमानिकी अल्पर्द्धिकस्य वैमानिकस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? हन्त, व्यतिव्रजेत्, अल्पर्द्धिका खलु भदन्त ! देवी महर्द्धिकाया देव्या मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? नायमर्थः समर्थः । एवं समर्द्धिका देवी समर्द्धिकाया देव्याः, तथैव । महर्द्धिकाऽपि देवी अल्पर्द्धिकाया देव्यास्तथैव । एवम् एकैकस्मिन् त्रयस्त्रयः आलापकाः भणितव्याः, यावत् महर्द्धिका खलु भदन्त ! वैमानिकी अल्पर्द्धिकाया वैमानिक्याः मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् ? हन्त, व्यतिव्रजेत् । सा भदन्त ! किं विमोह्य प्रभुः, तथैव यावत् पूर्ववा व्यतिव्रज्य, पश्चात् विमोहयेत्, एते चत्वारो दण्डकाः ॥ सू० १ ॥

टीका—द्वितीयोद्देशकान्ते देवत्वमुक्तम्—अथ तृतीयोद्देशके देवप्ररूपणामभिधातुमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि, ‘रायगिहे जाव एवं वयासी’—राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवस्यतः, धर्मोपदेशं श्रोतुं पर्पद् निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रतिगता पर्पत् । ततः श्रुश्रूषमाणो नमस्यन् विनयेन माञ्जलिपुटः पर्युपासीनः गौतमो भगवन्तस्मै एवं वक्ष्यमाणरीत्या अवादीत्—‘आइड्डिण णं भंते । देवे जाव चत्तारि

देवस्वरूपवक्तव्यता—

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—द्वितीय उद्देशक के अन्तमें देवत्व कहा गया है । सो अब इस तृतीय उद्देशकमें सूत्रकार उसी देवत्वकी प्ररूपणा कर रहे हैं—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ यहां यावत् शब्दसे इस प्रकार पाठ ग्रहण किया गया है—राजगृह नगरमें महावीर स्वामी पधारे, धर्मोपदेश सुननेके लिये नगर से परिषद उनके पास आई और धर्मोपदेश सुनकर फिर वह वापिस चली गई । बादमें प्रश्न पूछनेकी इच्छासे युक्त हुए गौतम ने विनयके साथ दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—

देव स्वरूप वक्तव्यता ।

“रायगिहे जाव एवं वयासी” इत्यादि

टीकार्थ—भीम उद्देशाने अन्ते देवत्वने उल्लेख थयो छे, ते स’अ’धने अनुलक्षीने आ भीम उद्देशाभां सूत्रकारे ओ देवत्वनी प्ररूपणा करी छे—

“रायगिहे जाव एवं वयासी” अडि “जाव (यावत्)” पदथी आ प्रकारने पाठ थडणु कराये छे—राजगृह नगरभां महावीर स्वामी पधार्या तेभना धर्मोपदेश सांभलवाने भाटे नागरिकेनी परिषद नीकणी, महावीर प्रभुने व’दणु न ररकार करीने तथा तेभने धर्मोपदेश सांभलीने परिषद पाछी करी, तयार भाद प्रश्न पूछवानी छ’छावाणा गौतम स्वामीओ वनयपूर्वक अन्ने हाथ

પંચ દેવાવાસંતરાઈં વીઢવયઈ, તેણ પરં પરિઢ્ઠીઈ? ' હે મદન્ત ! આત્મદ્વર્ચા સ્વ-
શક્ત્યા સ્વલુ દેવઃ યાવત્ એકં, દ્વે, ત્રીણિ, ચત્વારિ, પશ્ચ વા દેવાઽઽવાસાન્તરાણિ
દેવાઽઽવાસવિશેષાન્ વ્યતિવ્રજતિ-ઉલ્લઙ્ઘ્ય ગચ્છતિ તેન પરં-તતઃ પરં તદગ્રે પર-
દ્વર્ચા પરશક્ત્યા વ્યતિવ્રજતિ કિમ્ ? મગધાનાહ- ' હંતા, ગોયમા ! આઢ્ઠીઈ ણ
તંચેવ ' હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યમ્ આત્મદ્વર્ચા સ્વશક્ત્યા સ્વલુ દેવસ્તદેવ યાવત્-
એકં, દ્વે, ત્રીણિ, ચત્વારિ, પશ્ચ વા દેવાઽઽવાસાન્તરાણિ વ્યતિવ્રજતિ-ઉલ્લઙ્ઘ્ય
ગચ્છતિ, તતઃપરં તદગ્રે પરદ્વર્ચા વ્યતિવ્રજતિ, ઇતિભાવઃ, એવં અસુરકુમારે વિ '
એવંપૂર્વોક્તરીત્યા સામાન્યદેવદેવ અસુરકુમારોઽપિ આત્મદ્વર્ચા યાવત્ ચત્વારિ
પશ્ચ વા અસુરકુમારાવાસાન્તરાણિ વ્યતિવ્રજતિ, તતઃ પરં પરદ્વર્ચા વ્યતિવ્રજતિ ।
ઇત્યભિપ્રાયેણવાહ- ' નવરં અસુરકુમારાવાસંતરાઈં, સેસં તંચેવ ' નવરમ્ સામાન્ય-

' આઢ્ઠીઈણં મંતે ! દેવે જાવ ચત્તારિ પંચ દેવાવાસંતરાઈં વીઢવણ્જા,
તેણ પર પરિઢ્ઠીઈ ' હે મદન્ત ! સામાન્ય દેવ પહિલે આત્મઋદ્ધિ-સ્વશક્તિ
દ્વારા યાવત્-એક, દો, ત્રીણ, ચાર અથવા પાંચ દેવાવાસવિશેષોંકો
ઉલ્લઙ્ઘન કરકે જાતા હૈ કયા ? ઉસકે આગે ફિર કયા વહ દૂસરેકી
શક્તિ દ્વારા જાતા હૈ કયા ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- ' હંતા,
ગોયમા ! ' હાં, ગૌતમ ! ઘાત એસી હી હૈ કિ ' આઢ્ઠીઈ ણં તં ચેવ '
સામાન્ય દેવ પહિલે તો એક, દો, ત્રીણ, ચાર અથવા પાંચ દેવાવાસોં
તક અપની શક્તિ સે હી ચલા જાતા હૈ પશ્ચાત્ વહ આગે દૂસરેકી
શક્તિકી સહાયતાસે જાતા હૈ । ' એવં અસુરકુમારે વિ ' સામાન્ય દેવ કી
તરહ અસુરકુમાર ભી અપના શક્તિ સે હી યાવત્ ચાર પાંચ અસુર-
કુમાર દેવાવાસોં તક ચલા જાતા હૈ, ઘાદ મેં વહ આગે પર કી શક્તિ

બેઠીને પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું- " આઢ્ઠીઈણં મંતે દેવે જાવ ચત્તારિ પંચ દેવા-
વાસંતરાઈં વીઢવણ્જા, તેણ પર પરિઢ્ઠીઈ ? " હે ભગવન્ ! સામાન્ય દેવ
આત્મઋદ્ધિ દ્વારા-પોતાની શક્તિથી શુ એક, બે ત્રણ, ચાર અથવા દેવાવાસ
વિશેષાનું ઉલ્લઘન કરી શકે છે ? શુ તેના કરતાં પણ વધારે આગળ જવું
હોય તો તે અન્યની શક્તિ દ્વારા બળ્ય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- " આઢ્ઠીઈણં તં ચેવ " (હા, ગૌતમ ! સામાન્ય
દેવ શરૂઆતના ચાર પાંચ દેવાવાસોને પોતાની શક્તિ વડે જ ઉલ્લઘી બળ્ય
છે. પણ તેના કરતાં વધારે આગળ જવું હોય, તો તે બીજાની શક્તિની
સહાયતાથી બળ્ય છે " એવં અસુરકુમારે વિ " સામાન્ય દેવની જેમ અસુરકુમાર
પણ પોતાની શક્તિથી ચાર અથવા પાંચ અસુરકુમાર દેવાવાસો સુધી જઈ શકે
છે, તેના કરતાં આગળ જવું હોય તો તે અન્યની શક્તિની સહાયતાથી બળ્ય છે.

દેવાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ દેવાવાસાન્તરસ્થાને અસુરકુમારાવાસાન્તરાણિ વોધ્યાનિ, શેષં તદેવ પૂર્વોક્તવદેવ વોધ્યમ્ । ‘એવં એણં કમેણં જાવ થણિયકુમારે’ એવમુક્તરીત્યા એતેન-સામાન્યદેવવિષયે પ્રોક્તેન ક્રમેણ યાવત્-સુવર્ણકુમારઃ, નાગકુમારઃ, વિદ્યુત્કુમારઃ, અગ્નિકુમારઃ, ઉદધિકુમારઃ, દ્વીપકુમારઃ, દિશાકુમારઃ, વાયુકુમારઃ, સ્તનિતકુમારશ્ચાપિ આત્મદ્વર્ચા યાવત્ ચત્વારિ પશ્ચ સુવર્ણકુમારાદ્યા-વાસાન્તરાણિ વ્યતિવ્રજતિ, તતઃ પરં પરદ્વર્ચા વ્યતિવ્રજતિ, इति भावः, ‘એવં વાણમંતરજોઽસિયવેમાણિય જાવ તેણ પરં પરિહ્ણિ’ એવમ્ સામાન્યદેવાદિ-

કી સહાયતાસે જાતા હૈ। યહી વાત ‘નવરં અસુરકુમારાવાસંતરાઈ-સેસં તં ચેવ’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ. અર્થાત્ સામાન્ય દેવ કે દેવાવાસોં તક કે જાને કે કથનમેં સામાન્ય રૂપસે દેવાવાસોંકા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ-તવ કિ યહાંપર દેવાવાસોં કે સ્થાનમેં અસુરકુમાર દેવાવાસોંકા ગ્રહણ કિયા હૈ। બાકીકા ઔર સવ કથન સામાન્ય દેવ કી તરહસે હી હૈ। ‘એવં એણં કમેણં જાવ થણિયકુમારે’ હસી તરહસે સુવર્ણકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુકુમાર ઔર સ્તનિતકુમાર યે સવ ભવન-પતિદેવ ખી અપને ૨ યાવત્ ચાર પાંચ સુવર્ણકુમારાદિ આવાસોં તક તો અપની ૨ શક્તિ સે હી ચલે જાતેં હૈં પરંતુ इनसे आगे वे दूसरे की शक्ति की सहायतासे जाते हैं। ‘એવં વાણમંતરજોઽસિયવેમાણિય જાવ તેણ પરં પરિહ્ણિ’ સામાન્યદેવ કી તરહ હી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક

એજ વાત “નવં અસુરકુમારાવાસંતરાઈ, સેસ તં ચેવ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થયેલ છે. એટલે કે સામાન્ય દેવના દેવાવાસોનું ઉલ્લંઘન કરવા વિષેના આદાપકમાં સામાન્ય રૂપે દેવાવાસોને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. પરંતુ અહિંયાં દેવાવાસોને બદલે અસુરકુમાર દેવાવાસોને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. બાકીના સમસ્ત કથન સામાન્ય દેવના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. “એવં એણં કમેણં જાવ થણિયકુમારે” એજ પ્રમાણે સુવર્ણકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર અગ્નિકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર, એ બધાં ભવન-પતિ દેવો પણ પોત પોતાના ચાર અથવા પાંચ સુધીના સુવર્ણકુમારાવાસ આદિ આવાસો સુધી તો પોત પોતાની શક્તિથી જઈ શકે છે. પરંતુ તેના કરતાં આગળ જવું હોય તો અન્યની સહાયતાથી આગળ જાય છે.

“એવં વાણમંતરજોઽસિય વેમાણિય જાવ તેણ પરં પરિહ્ણિ” સામાન્ય દેવની જેમ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવો પણ પોત પોતાની

वदेव वानव्यन्तरो ज्योतिषिको वैमानिकश्च यावत् आत्मद्वर्चा एकं, द्वे, त्रीणि, चत्वारि, पञ्च वा वानव्यन्तराद्यात्रासान्तराणि व्यतिव्रजति, तेन परं ततः परं परद्वर्चा व्यतिव्रजति-इतिभावः। गौतमः पृच्छति-‘अप्पड्डिएणं भंते देवे महिड्डियस्स देवस्स मज्जं मज्जेणं वीइवइज्जा?’ हे भदन्त ! अल्पद्विर्कः अल्पा ऋद्विर्यस्य स तथाविधः खलु देवः किं महद्विर्कस्य महती ऋद्विर्यस्य स तथाविधस्य देवस्य मध्यमध्येन-मध्यभागेन, व्यतिव्रजेत्? व्यति क्रामेत् किम्? भगवानाह-‘णो इण्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः-नैतत् संभवति? गौतमः पृच्छति-‘समड्डिएणं भंते ! देवे समड्डियस्स देवस्स मज्जंमज्जेणं वीइवइज्जा?’ हे भदन्त ! समद्विर्कः समा तुल्या ऋद्विर्यस्य स तथाविधः खलु देवः समद्विर्कस्य तुल्यद्विर्कस्य देवस्य मध्यमध्येन मध्यभागेन किं व्यतिव्रजेत्? व्यतिक्रामेत्? भगवानाह-‘णो इण्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैतत्-
और वैमानिक भी अपनी शक्तिसे तो यावत् चार पांच वानव्यन्तरादि आवासों तक चले जाते हैं. परन्तु इनसे आगे वे दूसरे की शक्ति की सहायतासे जाते हैं।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अप्पड्डिएणं भंते ! देवे महड्डियस्स देवस्स मज्जं मज्जेणं वीइवइज्जा’ हे भदन्त ! जो देव अल्पऋद्धिवाला होता है वह बड़ी ऋद्धि वाले देव के बीचोंबीच से होकर निकल सकता है क्या? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘णो इण्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! ऐसी बात संभवित नहीं है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं “समड्डिएणं भंते ! देवे समड्डियस्स देवस्स मज्जं-मज्जेणं वीइवइज्जा’ बराबर की ऋद्धिवाला देव बराबर की ऋद्धिवाले देवके बीचोंबीचसे होकर निकल सकता है क्या? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-‘णो इण्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! यह बात भी संभवित नहीं है।

शक्तिथी तो आर अथवा पांच वानव्यन्तरादि आवासोंनुं उल्लंघन करी शके छे, पणु तेना करतां आगण जवुं डोय तो अन्यनी सहायताथी जाय छे.

गौतम स्वामीने। प्रश्न-“अप्पड्डिएणं भंते ! देवे महड्डियस्स देवस्स मज्जं मज्जेण वीइवइज्जा ?” डे लगवन् ! अल्प ऋद्धिवाणो देव शुं अधिक ऋद्धिवाणा देवनी वच्चे थधने नीकणी शके छे भरो ?

भडापीर प्रभुने। उत्तर-“णो इण्ठे समट्ठे” डे गौतम ! ओवी बात संभवी शकती नथी.

गौतम स्वामीने। प्रश्न-“समड्डिएणं भंते ! देवे समड्डियस्स देवस्स मज्जं मज्जेण वीइवइज्जा ?” डे लगवन् ! भराभरनी ऋद्धिवाणो ओक देव भराभरनी ऋद्धिवाणा पीण देवनी वच्चे थधने नीकणी शके छे भरो ?

સંભવતિ, કિન્તુ 'પમત્તં પુણ વીહવહજ્જા' પ્રમત્તં પ્રમાદવન્તં પુનઃ સમર્થિકં દેવં સમર્થિકો દેવો વ્યતિવ્રજેત્-વ્યતિક્રામેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સે ણં મંતે ! કિં વિમોહિત્તા પમ્મૂ, અવિમોહિત્તા પમ્મૂ ?' હે મદન્ત ! સંખલુ સમર્થિકો દેવઃ કિં સમર્થિકં દેવં વિમોહ્ય મહિકાઘન્ધકારકરણેન મોહમુત્પાદ્ય અપશ્યન્તમેવ તં વ્યતિવ્રજિતું-વ્યતિક્રમિતું-પમ્મુઃ સમર્થઃ ? કિંવા અવિમોહ્ય મહિકાઘન્ધકારા-કરણેન મોહમનુત્પાદ્યેવ પશ્યન્તમેવ તં વ્યતિવ્રજિતું વ્યતિક્રમિતું પમ્મુઃ સમર્થઃ ભવેત્ ? ભગવાનાહ- 'ગોયમા ! વિમોહેત્તા પમ્મૂ, ણો અવિમોહેત્તા પમ્મૂ' હે ગૌતમ ! સમર્થિકો દેવઃ સમર્થિકં દેવં વિમોહ્યેવ મોહમુત્પાદ્યેવ વ્યતિક્રમિતું પમ્મુઃ સમર્થો ભવતિ નોનૈવ સંખલુ અવિમોહ્ય મોહમનુત્પાદ્ય વ્યતિક્રમિતું પમ્મુઃ સમર્થો ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ

પરન્તુ હાં યહં વાત એસે વન સક્તી હૈ 'પમત્તં પુણ વીહવહજ્જા' કિં જિથ સંમર્થિક દેવ પ્રમાદવાન્-અસાવધાન હો તો ઉસકે વીચોંવીચસે હોકર દૂસરા સમર્થિક દેવ નિકલ સક્તા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રમ્મુસે એસા પૂછતે હૈ- 'સે ણં મંતે ! કિં વિમોહિત્તા પમ્મૂ, અવિમોહિત્તા પમ્મૂ' હે મદન્ત ! વહ સમર્થિક દેવ દૂસરે સમર્થિક દેવકો મહિકાદિસે અંધકાર ઉત્પન્નકર કે ઉસે મોહ મેં ગિરા કર ઉસકે નહીં દેખને પર ઉસકે વીચમેં સે હોકર નિકલને મેં સમર્થ હોતા હૈ ? યા મહિકાદિ કે અંધકારસે મોહિત કિયે વિના હી ઉસકે દેખતે ઉસકે વીચ મેં સે હોકર નિકલને મેં સમર્થ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રમ્મુ કહ્તે હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'વિમોહેત્તા પમ્મૂ ણો અવિમોહેત્તા પમ્મૂ' સમર્થિક દેવ દૂસરે સમર્થિક દેવકો વિના મોહ ઉત્પન્ન કિયે ઉસકે વીચોંવીચસે હોકર નિકલ સંક-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- "જો ઇણદઠે સમદઠે" હે ગૌતમ ! એવી વાત સંભવી શકતી નથી. પરન્તુ એ વાત ત્યારે જ સંભવી શકે છે. "પમત્ત પુણ વીહવહજ્જા" કે જ્યારે તે સમાન ઋદ્ધિવાળો પ્રમાદયુક્ત (અસાવધાન) હોય છે. તેની અસાવધાનતાનો લાભ લઈને સમાન ઋદ્ધિવાળો દેવ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે. ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "સે ણ મંતે ! વિમોહિત્તા પમ્મૂ, અવિ મોહિત્તા પમ્મૂ ?" હે ભગવન્ ! તે સમાન ઋદ્ધિવાળો દેવ ખીજા સમાન ઋદ્ધિવાળા દેવને (ધુમસના) અંધકાર દ્વારા તેને વિમોહિત કરીને તેની વચ્ચે થઈને આવ્યો જાય છે ? કે મહિકાદિના અંધકાર દ્વારા તેને વિમોહિત કર્યા વિના જ તેના દેખતાં જ તેની વચ્ચે થઈને આવ્યો જાય છે ?

પૃચ્છતિ-‘ સે મંતે ! કિં પુર્વિં વિમોહેત્તા, પચ્છા વિહ્વણ્જા પુર્વિં ’ વીહ્વણ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ? ’ હે મદન્ત ! સ સમર્થિકઃ કિં પૂર્વ-પ્રથમં, વિમોહ્ય મં હમુ-ત્પાદ્ય, પશ્ચાત્ તદનન્તરં વ્યતિવ્રજેત્ ? વ્યતિક્રમેત્ ? કિં વા પૂર્વં પ્રથમં વ્યતિવ્રજ્ય-વ્યતિક્રમ્ય, પશ્ચાત્ તદનન્તરં વિમોહયેત્ ? ’ મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! પુર્વિં વિમો-હેત્તા પચ્છા વીહ્વણ્જા, ણો પુર્વિં વીહ્વણ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વં પ્રથમં વિમોહ્ય મહિકાદ્યન્ધકારકરણેન મોહમુત્પાદ્ય, પશ્ચાત્ વ્યતિવ્રજેત્ વ્યતિક્રમેત્, નો પૂર્વં વ્યતિવ્રજ્ય વ્યતિક્રમ્ય, પશ્ચાદ્ વિમોહયેત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ મહિટ્ઠિ-નેમેં સમર્થ નહીં હોં સકતા હૈં વહ તો ડમે મોહ ઉત્પન્ન કરકે હીં ડસકે બીચોંબીચસે હોકર નિકલ સકનેમેં સમર્થ હોતા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘ સે મંતે ! કિં પુર્વિં વિમોહિત્તા પચ્છા વીહ્વણ્જા, પુર્વિં વીહ્વણ્જા પચ્છા વિમો-હેજ્જા ’ હે મદન્ત ! પહિલા સમર્થિક દેવ દૂસરે સમર્થિક દેવકો વિમોહિત કરકે નિરલને મેં સમર્થ હોતા હૈં, સો ઇસ પર હમેં યહ શંકા હોતી હૈં કિં વ્યા વહ ડસે પહિલે મોહિત કર દેતા હૈં-તવ ડસકે બીચોંબીચસે નિકલતા હૈં યા પહિલે નિકલ જાતા હૈં, વાદમેં ડસે મોહિત કરતા હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ પુર્વિં વિમોહેત્તા પચ્છા વીહ્વણ્જા, ણો પુર્વિં વીહ્વણ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ’ વહ સમર્થિક દેવ દૂસરે સમર્થિક દેવ કો પહિલે સે હીં વિમોહિત કરકે. અર્થાત્ મહિકાદિ કે અંધકાર કરને સે મોહ ઉત્પન્ન કરાકે પશ્ચાત્ ડસકે બીચોંબીચસે હોકર નિકલ જાતા હૈં । એસા

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ વિમોહેત્તા પમૂ, ણો અવિમોહેત્તા પમૂ ” એક સમર્થિક દેવ બીજા અર્થિક દેવમાં મોહ ઉત્પન્ન કર્યા વિના તેની વચ્ચે થઈને જવાને સમર્થ હોતો નથી, પરંતુ તેને વિમોહિત કરીને જ તેની વચ્ચે થઈને નીકળવાને સમર્થ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ સે મંતે ! કિં પુર્વિં વિમોહિત્તા પચ્છા વિહ્વણ્જા, પુર્વિં વીહ્વણ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ? ” હે ભગવન્ ! જો પહેલો સમર્થિક દેવ બીજા સમર્થિક દેવને વિમોહિત કરીને તેની વચ્ચેથી નીકળવાને સમર્થ બને છે, તો શું તે પહેલાં તેને વિમોહિત કરી નાખીને ત્યાર બાદ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, કે પહેલાં તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે અને ત્યાર બાદ તેને વિમોહિત કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ પુર્વિં વિમોહેત્તા પચ્છા વીહ્વણ્જા, ણો પુર્વિં વીહ્વણ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ” તે સમર્થિક દેવ બીજા સમર્થિક દેવને મોહિત કરીને એટલે કે ધુમ્સના અંધકાર દ્વારા પહેલાં તેને વિમોહિત કરે છે અને ત્યાર બાદ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે. પહેલાં

एणं भंते । देवे अप्पड्डियस्स देवस्स मज्झमज्जेणं वीइवएज्जा ?' हे भदन्त !
 महर्द्धिकः खलु देवः अल्पर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन मध्यभागेन व्यतिव्रजेत् ?
 व्यतिक्रामेत्=गच्छेत् किं ? भगवानाह—‘ हंता, वीइवएज्जा ? हे गौतम ! हन्त,
 सत्यम् महर्द्धिकः खलु देवः अल्पर्द्धिकस्य देवस्य मध्यमध्येन व्यतिव्रजेत् व्यति-
 क्रामेत् । गौतमः पृच्छति—‘से णं भंते ! किं विमोहिता पभू, अविमोहिता पभू ?’
 हे भदन्त ! स खलु महर्द्धिको देवः किम् अल्पर्द्धिकं देवं विमोह्य—मिहिकाद्यन्धकार-
 करणेन मोहमुत्पाद्य, व्यतिव्रजितुं प्रभुः समर्थः ? किं वा अविमोह्य मोहमनुत्पाद्य
 व्यतिव्रजितुं प्रभुः समर्थो भवति ? भगवानाह—‘ गौयमा ! विमोहेत्ता वि पभू,
 अविमोहेत्ता वि पभू ’ हे गौतम ! महर्द्धिको देवः अल्पर्द्धिकं देवं विमोह्यापि मोह-

नहीं है कि पहिले निकल जावे और बादमें वह उसे मोहित करे ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘महिड्डिए णं भंते । देवे
 अप्पड्डियस्स देवस्स मज्झमज्जेणं वीइवएज्जा’ हे भदन्त ! जो देव
 महर्द्धिक होता है वह अल्पर्द्धिक देव के बीचोंबीचसे होकर निकल
 सकता है क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—‘हंता, वीइवएज्जा’ हां,
 गौतम निकल सकता है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘से
 णं भंते ! किं विमोहेत्ता पभू, अविमोहेत्ता पभू’ हे भदन्त ! वह मह-
 र्द्धिक देव जो अल्पर्द्धिक देव के बीचोंबीचसे होकर निकल सकता है सो
 क्या वह उसे पहिले मिहिकादि के अंधकार करने से विमोहित कर देता
 है तब निकलता है, या पहिले उसके बीचमें से होकर निकल जाता है
 बादमें वह उसे विमोहित कर देता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—
 ‘गौयमा ! विमोहेत्ता वि पभू, अविमोहेत्ता वि पभू’ हे गौतम ! वह

નીકળી જાય અને ત્યાર બાદ તેને વિમોહિત કરે, એવું બનતું નથી કહેવાતું
 તાત્પર્ય એ છે કે પહેલાં તેને વિમોહિત કરવામાં આવે છે અને ત્યાર બાદ જ
 તેની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“મહદ્દિયે ણં ભંતે ! દેવે અપ્પડ્ડિયસ્સ દેવસ્સ મજ્ઞ
 મજ્જેણં વીઈવણ્ણા” હે ભગવન્ ! અધિક ઋદ્ધિવાળો દેવ શું અલ્પ ઋદ્ધિવાળા
 દેવની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“હતા, વીઈવણ્ણા” હા, ગૌતમ ! નીકળી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સે ણ ભંતે ! કિં વિમોહિત્તા પભૂ, અવિમોહિત્તા
 પભૂ ?” હે ભગવન્ ! શું તે મહર્દ્ધિક દેવ તે અલ્પર્દ્ધિક દેવને વિમોહિત કરીને
 (મહિકાદિનો અંધકાર કરીને તેના દ્વારા તેને વિમોહિત કરીને) તેની વચ્ચે
 થઈને નીકળી શકે છે, કે તેને વિમોહિત કર્યા વિના તેની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ?

મુત્પાદ્યાપિ વ્યતિવ્રજિતું પ્રભુઃ સમર્થો ભવતિ, અથચ અવિમોહ્યાપિ મોહમનુત્પાદ્યાપિ વ્યતિવ્રજિતું પ્રભુઃ સમર્થો ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે ણં મંતે ! કિં પુવ્વિં વિમોહેત્તા, પચ્છા વીહ્વહ્જ્જા, પુવ્વિં વીહ્વહ્જ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ? ’ હે ભદન્ત ! સ ચ્ચલુ મહર્હિકો દેવઃ કિમ્ અલ્પર્હિકં દેવં પૂર્વં પ્રથમં વિમોહ્ય-મોહ-મુત્પાદ્ય, પશ્ચાત્ વ્યતિવ્રજેત્ ? વ્યતિક્રમેત્ ? કિં વા પૂર્વં પ્રથમં વ્યતિવ્રજ્ય-વ્યતિ-ક્રમ્ય પશ્ચાત્ વિમોહયેત્ ? મોહમુત્પાદયેત્ ? ભગવાનાહ-‘ ગોયમા ! પુવ્વિં વા વિમોહેત્તા, પચ્છા વીહ્વહ્જ્જા, પુવ્વિં વીહ્વહ્જ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વં વા વિમોહ્ય, પશ્ચાત્ વ્યતિવ્રજેત્-વ્યતિક્રમેત્, પૂર્વં વા

મહર્હિક દેવ ઉસ અલ્પર્હિક દેવ કો વિમોહિત કરકે મી નિકલ સકતા હૈ ઓર નહીં વિમોહિત કરકે મી ઉસકે બીચોંબીચસે હોકર નિકલ સકતા હૈ । હસ પર ગૌતમ પ્રભુ હે એસા પૂછતે હૈ-‘સે ણં મંતે ! કિં પુવ્વિં વિમોહેત્તા, પચ્છા વીહ્વહ્જ્જા, પુવ્વિં વીહ્વહ્જ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા’ હે ભદન્ત ! વહ મહર્હિક દેવ ઉસ અલ્પર્હિક દેવ કો પહિલે સે હી મોહ ઉત્પન્ન કર દેતા હૈ । ફિર વાદમેં નિકલતા હૈ, યા પહિલે વહ ઉસકે બીચમેં સે હોકર જાતા હૈ-વાદમેં ઉસે મોહ ઉત્પન્ન કર દેતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા ! પુવ્વિં વા વિમો-હેત્તા, પચ્છા વીહ્વહ્જ્જા, પુવ્વિં વીહ્વહ્જ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા’ વહ મહર્હિક દેવ અલ્પઋદ્ધિ વાલે દેવ કો પહિલે મી વિમોહિત કર સકતા હૈ ઓર વાદ મેં જા સકતા હૈ ઓર પહિલે વહ ઉસકે બીચોંબીચ સે હોકર

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! વિમોહેત્તા વિ પમૂ, અવિમોહેત્તા વિ પમૂ ” હે ગૌતમ ! તે મહા ઋદ્ધિવાળો દેવ તે અલ્પઋદ્ધિવાળો દેવને વિમોહિત કરીને પણ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે અને તેને વિમોહિત કર્યા વિના પણ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“સે ણં મંતે ! કિં પુવ્વિં વિમોહેત્તા પચ્છા વીહ્વહ્જ્જા, પુવ્વિં વિહ્વહ્જ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ? ” હે ભગવન્ ? તે મહર્હિક દેવ શું તે અલ્પર્હિક દેવને પહેલાં વિમોહિત કરીને તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે, કે પહેલાં તે તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે અને ત્યાર બાદ તેને વિમોહિત કરી નાખે છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! “ પુવ્વિં વા, વિમોહેત્તા, પચ્છા વીહ્વહ્જ્જા, પુવ્વિં વીહ્વહ્જ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા ” તે વાત બંને રીતે શક્ય બને છે તે મહર્હિક દેવ પહેલાં તેને વિમોહિત કરીને ત્યાર બાદ તેની વચ્ચે થઈને ચાલ્યો જાય છે, એવું પણ બની શકે છે. અને બંને પહેલાં તેની

વ્યતિવ્રજ્ય-વ્યતિક્રમ્ય, પશ્ચાત્ વિમોહયેત્, ઉભયમપિ સંભવતીત્યર્થઃ ।
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અપ્પહ્લિં ણં ભંતે ! અસુરકુમારે મહહ્લિયસ્સ અસુર-
 કુમારસ્સ મજ્ઞંમજ્જેણં વીહવણ્જા ? હે મદન્ત ! અલ્પદ્વિકઃ સ્વલુ અસુરકુમારો
 મહદ્વિકસ્ય અસુરકુમારસ્ય મધ્યમધ્યેન મધ્યભાગેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ? વ્યતિક્રામેત્ ?
 મગવાનાહ-‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ નૈતત્સંભવતિ, ‘એવં
 અસુરકુમારે વિ તિન્નિ આલાવગા ભાણિયવ્વા જહા ઓહિણ દેવેણં મણિયા’ એવં
 રીત્યા અસુરકુમારેઽપિ ત્રયઃ આલાપકાઃ મણિતવ્યાઃ વક્તવ્યાઃ, યથા ઔધિકેન-
 સામાન્યેન દેવેન ત્રયઃ આલાપકાઃ મણિતાઃ ઉક્તાઃ, તત્ર અલ્પદ્વિકમહદ્વિકયો-
 રેઃ ૧, સમદ્વિકયોદ્વિતીયઃ ૨, મહદ્વિકાલ્પદ્વિકયો સ્તૃતીયઃ इत्येवं ત્રયઃ આલા-

નિકલ સકતા હૈં ઓર વાદ મેં ડસે મોહિત કર સકતા હૈં । હસ તરહ
 સે ડોનોં વાતેં ભી સંભવિત હો સકતી હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા
 પૂછતે હૈં-‘અપ્પહ્લિં ણં ભંતે ! અસુરકુમારે મહહ્લિયસ્સ અસુરકુમારસ્સ
 મજ્ઞંમજ્જેણં વીહવણ્જા’ હે મદન્ત ! જો અસુરકુમાર દેવ અલ્પઋદ્ધિ
 વાલા હોતા હૈં વહ વ્યા અપને સે વડી ઋદ્ધિવાલે અસુરકુમાર દેવ કે
 વીચોંવીચ સે હોકર નિકલ સકતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
 ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં । ‘એવં અસુર-
 કુમારે વિ તિન્નિ આલાવગા ભાણિયવ્વા, જહા ઓહિણ દેવેણં મણિયા’
 હસ તરહ અસુરકુમાર મેં ભી ત્રીન આલાપક કહના ચાહિયે, જૈસે
 સામાન્યદેવ કે સાથ ત્રીન આલાપક કહે ગયે હૈં । અલ્પદ્વિક મહદ્વિક
 કા પહિલા, ડોનોં સમદ્વિકોં કા દૂસરા, ઓર મહદ્વિક અલ્પદ્વિક

વચ્ચે થઇને પસાર થઈ જાય છે અને ત્યાર બાદ તેને વિમોહિત કરે છે. એવું પણ
 સંભવી શકે છે. આ રીતે બંને વાત અહીં સંભવિત હોઈ શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અપ્પહ્લિણં ભંતે ! અસુરકુમારે મહિહ્લિયસ્સ
 અસુરકુમારસ્સ મજ્ઞંમજ્જેણં વીહણ્જા ?” હે ભગવન્ ! અલ્પઋદ્ધિવાળા કેાઇ એક
 અસુરકુમાર દેવ શું અધિકઋદ્ધિવાળા અસુરકુમાર દેવની વચ્ચે થઇને નીકળી
 શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ળો ઇણદ્દે સમદ્દે” હે ગૌતમ ! એ વાત
 સંભવી શકતી નથી. “એવં અસુરકુમારે વિ તિન્નિ આલાવગા ભાણિયવ્વા જહા
 ઓહિણં દેવેણ મણિયા” જેવી રીતે સામાન્ય દેવની સાથે ત્રણ આલાપકો કહ્યા
 છે, એજ પ્રમાણે અસુરકુમારની સાથે પણ ત્રણ આલાપકો કહેવા જોઈએ—
 અલ્પદ્વિક અને મહદ્વિકનો પહેલો આલાપક તો ઉપર આપવામાં આવ્યો છે,

पका अवसेयाः 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवं पूर्वोक्तरीत्या यावत्-सुवर्ण-कुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानामपि त्रयस्त्रयः आलापका वक्तव्याः, 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिए णं एवं चेव' तथा वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकेनापि एवमेव पूर्वोक्तरीत्या त्रयस्त्रयः आलापका वक्तव्याः। गौतमः पृच्छति—'अप्पड्डिएणं भंते ! देवे महिड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीइवइज्जा ?' हे भदन्त ! अल्पद्विकः खलु देवो महद्विकाया देव्याः मध्यमध्येन मध्यभागेन किं व्यतिव्रजेत् ? व्यतिक्रामेत् ? भगवानाह—'णो इणद्वे समद्वे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैतत् संभवति। गौतमः पृच्छति—'समड्डिएणं भंते ! देवे समड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीइवइज्जा ?' हे भदन्त ! समद्विकः खलु देवः सम-

इनका तीसरा इस तरह से ये तीन आलापक हैं। 'एवं जाव थणिय-कुमाराणं' इसी तरह से सुवर्णकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक के भवनपति देवों के ३-३ आलापक कहना चाहिये। 'वाणमंतर जोइ-सिय वेमाणिएणं एवं चेव' वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, एवं वैमानिक इन देवों के भी इसी तरह से ३-३ आलापक होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'अप्पड्डिएणं भंते ! देवे महिड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीइवइज्जा' हे भदन्त ! जो अल्पद्विक देव है वह महद्विक देवी के बीचोंबीच से होकर निकल सकता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'णो इणद्वे समद्वे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा द्वितीय आलापक पूछते हैं की—'समड्डिएणं भंते ! देवे समड्डियाए देवीए मज्झं-मज्झेणं वीइवइज्जा' हे भदन्त ! जो समद्विक-समान ऋद्धि जिसकी

अने समानऋद्धिवाणा असुरकुमारनो भीजे आलापक, अने महद्विक तथा अल्पद्विक असुरकुमारनो त्रीजे आलापक समज्जवो. आ रीते असुरकुमार विषयक त्रय आलापको समज्जवा. "एवं जाव थणियकुमाराणं" जेज प्रमाणे सुवर्णकुमारथी लधने स्तनितकुमार पर्यन्तना पत्येक लवनपति देवना त्रयत्रय आलापको समज्जवा. "वाणमंतरजोइसियवेमाणिएणं एवं चेव" जेज प्रमाणे वानव्यन्तर, ज्योतिषिक अने वैमानिक देवना पण त्रयत्रय आलापको समज्जवा.

गौतम स्वामीने। प्रश्न—अप्पड्डिए णं भंते ! देवे महिड्डियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीइवइज्जा ? " डे लगवन् ! अल्पऋद्धिवाणो देव शुं महाऋद्धिवाणा देवीनी वर्ये थधने नीकणी शके छे भरे ?

महावीर प्रभुने। उत्तर "णो इणद्वे समद्वे" डे गौतम ! जे वात संलवी शकती नथी.

गौतम स्वामीने। प्रश्न—"समड्डिएण भंते ! देवे समड्डिएणं देवीए मज्झं मज्झेण वीइवइज्जा ? " डे लगवन् ! अल्पऋद्धिवाणो देव शुं महाऋद्धिवाणी देवीनी वर्ये थधने नीकणी शके छे भरे ?

દ્વિકાયાઃ દેવ્યાઃ મધ્યમધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ? વ્યતિક્રામેત્ ? મગવાનાહ-एवं तदेव देवेण य, देवीए य दंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणियाए' एवं पूर्वोक्तरीत्या, तथैव पूर्ववदेव देवेन च. देव्या च दण्डको भणितव्यो यावत् असुरकुमारादि वैमानिक्या, तथाच समर्द्धिको देवः समर्द्धिकायाः देव्याः मध्यमध्याेन व्यतिव्रजितुं न समर्थः, इत्यादिरीत्या सर्वेषाम् असुरकुमारादिवैमानिकान्तानाम् अल्पर्द्धिक-महर्द्धिकयो-रेकः, समर्द्धिकयोरन्यः, महर्द्धिकाल्पर्द्धिकयोरपरः इत्येवं त्रयः आलापका वक्त-व्याः । एवमेव असुरकुमारादिभिः असुरकुमारी प्रभृतीनां त्रयस्त्रयः आलापका

है ऐसा देव है वह अपनी जैसी ऋद्धिवाली देवी के बीचोंबीच से होकर निकल सकता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवं तदेव देवेण य देवीए य दंडओ भाणिव्वो, जाव वेमाणियाए’ हे गौतम ! जैसा पहिले कहा गया है कि समर्द्धिक देव समर्द्धिक देव के बीचोंबीच से होकर निकल सकता है, यदि निकलता है तो वह उसकी असाव-धानता में ही निकलता है इत्यादि सब कथन यहां पर भी समर्द्धिक देव और समर्द्धिक देवी के साथ लगा लेना चाहिये-तथा-समर्द्धिक देव समर्द्धिक देवी के बीचोंबीच से होकर नहीं निकल सकता है-इत्यादि रीति से समस्त असुरकुमारादि वैमानिकान्त देवों में अल्प-र्द्धिक महर्द्धिक का एक, दोनों समर्द्धिकों का दूसरा, तथा महर्द्धिक और अल्पर्द्धिकों का तीसरा इस प्रकारके ये तीन आलापक कहना चाहिये. इसी तरह से असुरकुमार आदिकों के साथ असुरकुमारी

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ एव तदेव देवेण य देवीए य दंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणियाए ” हे गौतम ! જેમ આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે સમર્દ્ધિક દેવ ખીજા સમર્દ્ધિક દેવની વચ્ચે થઈને નીકળી શકતો નથી, અને જો નીકળે છે તો તેની અસાવધાનતાનો લાભ લઈને જ નીકળે છે, એજ પ્રમાણે સમર્દ્ધિક દેવ અને સમર્દ્ધિક દેવીનું કથન પણ સમજવું. એટલે કે સમર્દ્ધિક દેવ સમર્દ્ધિક દેવીની વચ્ચે થઈને નીકળી શકતો નથી, કદાચ સમર્દ્ધિક દેવીની અસાવ-ધાનતામાં તે તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે. આ પ્રમાણે અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના દેવ દેવીની સાથે ત્રણ ત્રણ આલાપકો કહેવા જોઈએ. જેમ કે અલ્પર્દ્ધિક અસુરકુમારાદિ દેવ અને મહર્દ્ધિક અસુરકુમારી આદિનો પહેલો આલાપક, સમર્દ્ધિક અસુરકુમારાદિ દેવ અને સમર્દ્ધિક અસુરકુમારી આદિનો ખીજો આલાપક, અને મહર્દ્ધિક અસુરકુમારાદિ દેવ અને અલ્પર્દ્ધિક અસુરકુમારી આદિનો ત્રીજો આલાપક બનશે. આ રીતે અસુરકુમાર આદિકોની સાથે અસુર-

વક્તવ્યાઃ, એવંચ સામાન્યેન દેવેન એકઃ ૧, એવાલાપકત્રયોપેતો દેવ-દેવી
દણ્ડકો વૈમાનિકાન્તોઽન્યઃ ૨, એવમેવ ચ દેવીદેવદણ્ડકો વૈમાનિકાન્ત એવા-
પરઃ ૩, એવમેવ ચ દેવ્યો દણ્ડકોઽન્યઃ ૪, इत्येवं चत्वार एते दण्डकाः अवसेयाः।
તદેવ વિશદયન્નાહ-‘અપ્પહિયાણં મંતે ! દેવી મહિહિયસ્સ દેવસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં,
એવં એસો વિ તહો દંડઓ માણિયવ્વો’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! અલ્પદ્વિકા
સ્વલ્લ દેવી મહદ્વિકસ્ય દેવસ્ય મધ્યમધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ? મગવાનાહ-નાયમર્થઃ
એવં રીત્યા એવોઽપિ તૃતીયો દણ્ડકો મણિતવ્યઃ, ‘જાવ મહિહિયા વૈમાણિણી

આદિકોં કે ૩-૩ આલાપક કહના चाहिये. इस तरह सामान्यदेव
संबंधी पहिला दंडक १, आलापक त्रयोपेत वैमानिक तक देव देवी
संबंधी दण्डक दूसरा, वैमानिकान्त तक देवी देव संबंधी दण्डक तीसरा
और दो देवियों संबंधी दण्डक चौथा इस तरह से ये चार दण्डक हो
जाते हैं। इन्हीं को स्पष्ट रूप से समझाने के लिये सूत्रकार प्रश्नोत्तर के
रूप में यह आगे का प्रकरण प्रारंभ करते हैं-इसमें गौतम ने प्रश्न से
ऐसा पूछा है-‘अपपहियाणं मंते ! देवी महिहियस्स देवस्स मज्झं-
मज्जेणं, एवं एसो वि तहो दंडओ भाणियव्वो’ हे भदन्त ! जो अल्प-
द्विक देवी है वह महद्विक देव के बीचोंबीच से होकर निकल सकती
है क्या ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं- हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ
नहीं है। इस रीति से यह तृतीय दण्डक भी कहना चाहिये। ‘जाव

કુમારી આદિકોના ત્રણત્રણ આલાપકો કહેવાં જોઇએ. આ રીતે સામાન્ય દેવ
સંબંધી પહેલું દંડક, દેવદેવી સંબંધી બીજું દંડક, વૈમાનિક પર્યાન્તના દેવી
અને દેવ સંબંધી ત્રીજું દંડક અને વૈમાનિક પર્યાન્તની બીજી દેવીઓ સંબંધી
ચોથું દંડક બને છે. આ રીતે ચાર દંડક થાય છે. હવે તેમને વધારે સ્પષ્ટ-
તાથી સમજાવવા માટે સૂત્રકાર પ્રશ્નોત્તર રૂપે પછીના દંડકોના આલાપકો
પ્રકટ કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અપ્પહિયણ મંતે ! દેવી મહિહિયસ્સ દેવસ્સ
મજ્ઞંમજ્જેણ એવં એસો વિ તહો દંડઓ માણિયવ્વો” હે ભદ્રવન ! અલ્પદ્વિક
(અલ્પત્તદ્વિક સંપન્ન) દેવી શું મહદ્વિક દેવની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ખરી ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે ગૌતમ ! એ વાત સંભવી શકતી નથી આ
રીતે આ ત્રીજું દંડક પણ કહેવું જોઈએ. સમદ્વિક દેવી અને સમદ્વિક દેવનો
બીજો આલાપક અને મહદ્વિક દેવી અને અલ્પદ્વિક દેવનો ત્રીજો આલાપક સમ-
જવો. સામાન્ય દેવના વિષે જેવાં પ્રશ્નોત્તર સૂત્રો આપ્યાં છે એવાં જ અહીં
પ્રશ્ન સમજવા. “જાવ મહિહિયા વૈમાણિણી અપ્પહિયસ્સ મજ્ઞંમજ્જેણ વીરવણ્ણા”

અપ્પહિયસ્સ મજ્ઞં મજ્ઞેણં વીહવણ્જા ?' યાવત્-મહર્દિકા અસુરકુમારસ્ય મધ્ય-મધ્યેન વ્યતિવ્રજેત્ ?' इत्यादि रीत्या महर्दिकसुवर्णकुमारीप्रभृतीनामपि अल्प-र्दिकसुवर्णकुमारप्रभृतिभिः सह तृतीयो दण्डको भणितव्यः अन्तिममालापकमाह-महर्दिका वैमानिकी अल्पर्दिकस्य वैमानिकस्य मध्यमध्येन किं व्यतिव्रजेत्=व्यतिक्रामेत् ? भगवानाह-‘हंता वीहवण्ज्जा’ हन्त, सत्यम्, व्यतिव्रजेत्-महर्दिका असुरकुमारी प्रभृति वैमानिकी पर्यन्ता देवी अल्पर्दिकस्य असुरकुमारप्रभृतिवैमानिकान्तस्य देवस्य मध्यमध्येन व्यतिक्रामेत्, गौतमः पृच्छति-‘अपपह्णियाणं भंते ! देवी महिह्णियाए देवीए मज्झं मज्झेणं वीहवण्ज्जा’ हे भदन्त ! अल्पर्दिका खलु देवी महर्दिकायाः देव्याः मध्यमध्येन किं व्यतिव्रजेत् ? भगवानाह-‘णो इणद्वे

મહિહ્ણિયા વૈમાણિણી અપ્પહ્ણિયસ્સ વૈમાણિયસ્સ મજ્ઞં મજ્જેણં વીહવ-ણ્જા’ યાવત્-મહર્દિક અસુરકુમારી અલ્પર્દિક અસુરકુમાર કે બીચોંબીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈ કયા ? इत्यादि रीति से महर्दिक सुवर्णकुमारी आदिकों का भी अल्पर्दिक सुवर्णकुमार आदिकों के साथ तृतीय दण्डक कहना चाहिये । इसका अन्तिम आलापक ऐसा है-महर्दिक वैमानिकी अल्पर्दिक वैमानिक के बीचोंबीच से होकर निकल सकती है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘हंता, वीहव-ण्ज्जा’ हां, गौतम ! महर्दिक असुरकुमारी आदि वैमानिकी पर्यन्त देवी अल्पर्दिक असुरकुमार आदि वैमानिकान्त देव के बीचोंबीच से होकर निकल सकती है । अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं-‘अप-पह्णियाणं भंते ! देवी महिह्णियाए देवीए मज्झं मज्जेणं वीहवण्ज्जा’ हे भदन्त ! अल्पऋद्धिवाली देवी क्या महाऋद्धिवाली देवी के बीचों-

એજ પ્રમાણે અલ્પર્દિક અસુરકુમારી અને મહર્દિક અસુરકુમારનો, સમર્દિક અસુરકુમારી અને સમર્દિક અસુરકુમારનો, મહર્દિક અસુરકુમારી અને અલ્પ-ર્દિક અસુરકુમારનો, એમ ત્રણ આલાપકો બનશે. એજ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારી અને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિઓના તથા વૈમાનિક પર્યન્તની દેવીઓ અને દેવોના ત્રણત્રણ આલાપક બને છે. છેલ્લો આલાપક-“શુ” મહર્દિક વૈમાનિક દેવી અલ્પર્દિક વૈમાનિક દેવની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ?” ઉત્તર-“હા, ગૌતમ એવું બની શકે છે.”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અપ્પહ્ણિયાણં ભંતે ! દેવી મહિહ્ણિયાએ દેવીએ મજ્ઞં-મજ્જેણ વીહવણ્જા ! હે ભગવન્ ! અલ્પઋદ્ધિવાળી દેવી શું મહાઋદ્ધિવાળી દેવોની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે ? મહાબીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જો ઇણદ્વે સમદ્વે”

સમદ્વે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, 'એવં સમદ્વિયા દેવી સમદ્વિયાદ દેવીદે તદેવ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા સમદ્વિકા દેવી સમદ્વિકાયા દેવ્યાઃ મધ્યમધ્યેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ? તથૈવ-નાયમર્થઃ સમર્થઃ, 'મહિદ્વિયા વિ દેવી અપ્પદ્વિયાદ દેવીદે તદેવ' તથા મહદ્વિકાઽપિ દેવી અલ્પદ્વિકાયા દેવ્યાઃ મધ્યમધ્યેન તથૈવ વ્યતિવ્રજેત્, 'એવં એકેકે તિન્નિ તિન્નિ આલાવગા ભાણિયવ્વા, જાવ મહિદ્વિયાણં ભંતે ! વેમાણિણી અપ્પદ્વિયાદ વેમાણિણીદ મજ્જંમજ્જેણં વીહવણ્જા ?' એવં રીત્યા એકૈકસ્મિન્ ત્રયસ્ત્રયઃ આલાપકા ભણિતવ્યા વક્તવ્યાઃ, યાવત્-મહદ્વિકા સ્વલ્પ અસુરકુમારી અલ્પદ્વિકાયા અસુરકુમાર્યાઃ મધ્યમધ્યેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ? એવમેવ મહદ્વિકા સુવર્ણકુમારી પ્રભૃતિઃ અલ્પદ્વિકાયાઃ સુવર્ણકુમારીપ્રભૃતેઃ મધ્યમધ્યેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ?

બીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-જો હણદે સમદ્વે' હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । 'એવં સમદ્વિયાદ દેવીદે તદેવ' હસી તરહ સે એસા બી સમજના ચાહિયે કિ સમદ્વિક દેવી સમદ્વિક દેવી કે બીચોબીચ સે હોકર નહીં નિકલ સકતી હૈ । "મહિદ્વિયા વિ દેવી અપ્પદ્વિયાદ દેવીદે તદેવ" પરન્તુ જો મહદ્વિક દેવી હૈ વહ અલ્પદ્વિક દેવી કે બીચોબીચ સે હોકર અવશ્ય નિકલ સકતી હૈ । 'એવં એકેકે તિન્નિ તિન્નિ આલાવગા ભાણિયવ્વા, જાવ મહિદ્વિયાણં ભંતે ! વેમાણિણી અપ્પદ્વિયાદ વેમાણિણીદ મજ્જંમજ્જેણં વીહવણ્જા' હસ રીતિ સે એક એક મેં ત્રીન ત્રીન આલાપક કહના ચાહિયે । યાવત્ મહદ્વિક અસુરકુમારી અલ્પદ્વિક અસુરકુમારી કે બીચોબીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈ ક્યા ? હસી તરહ સે મહદ્વિક સુવર્ણકુમારી આદિ દેવિયાં અલ્પદ્વિક સુવર્ણકુમારી આદિ દેવિયોં કે બીચોબીચ સે હોકર

હે ગૌતમ ! એવી વાત સંભવી શકતી નથી. "એવં સમદ્વિયાદ દેવીદે તદેવ" એજ પ્રમાણે સમદ્વિક દેવી સમદ્વિક દેવીની વચ્ચે થઇને નીકળી શકતી નથી-કદાચ તેની અસાવધાનતા હોય તો તે તેની વચ્ચેથી નીકળી શકે છે. "મહિદ્વિયા વિ દેવી અપ્પદ્વિયાદ દેવીદે તદેવ" પરન્તુ મહાઋદ્ધિવાળી દેવીની વચ્ચે થઇને અવશ્ય નીકળી શકે છે "એવં એકેકે તિન્નિ તિન્નિ આલાવગા ભાણિયવ્વા-જાવ મહિદ્વિયાણં ભંતે ! વેમાણિણી અપ્પદ્વિયાદ વેમાણિણીદ મજ્જંમજ્જેણં વીહવણ્જા" આ રીતે અસુરકુમારીથી વૈભવિક દેવી પર્યન્તની દેવીઓ વિષે ત્રણ ત્રણ આલાપકો સમજવા. જેમ કે પહેલો આલાપક અલ્પદ્વિક અસુરકુમારી આદિ દેવી મહદ્વિક અસુરકુમારી આદિ વિષે સમજવો. બીજો આલાપક બન્ને સમદ્વિક અસુરકુમારી આદિ દેવીઓ વિષે અને ત્રીજો મહદ્વિક અસુરકુમારી

તદન્તિમાલાપકમાહ-મહર્દિકા સ્વલ્પ મદન્ત ! વૈમાનિકી અલ્પર્દિકાયાઃ વૈમાનિકયાઃ મધ્યમધ્યેન કિં વ્યતિવ્રજેત્ ? મગવાનાહ-‘ હંતા, વીરૂવણ્જા ’ હે ગૌતમ ! દન્ત સત્યમ્, વ્યતિવ્રજેત્ મહર્દિકાદેવી પ્રભૃતિઃ અલ્પર્દિકા દેવી પ્રભૃતેઃ મધ્યમધ્યેન વ્યતિક્રામેત્ इति भावः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સા મંતે ! કિં વિમોહેત્તા પમ્, તહેવ જાવ પુવ્વિ વા વીરૂવણ્જા પચ્છા વિમોહેજ્જા, એવ ચત્તારિ દંડગા ’ હે મદન્ત ! સા મહર્દિકા દેવી પ્રભૃતિઃ કિમ્ અલ્પર્દિકાં દેવીપ્રભૃતિં વિમોહ્ય મિદિવાઘન્ધકારકરણેન મોહમોહમુત્પાદ્ય તાં પશ્યન્તીમેવ વ્યતિક્રમિતું પ્રમુઃ સમર્થા ભવતિ ? ૧ કિંવા તથૈવ યાવત્ તામ્ અવિમોહ્ય-મોહમનુત્પાદ્યૈવ વ્યતિક્રમિતું પ્રમુઃ સમર્થા ભવતિ ? ૨ મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! વિમોહ્યાપિ પ્રમુઃ, અવિમોહ્યાપિ પ્રમુઃ, એવં મહર્દિકાદેવી

નિકલ સકની હૈં કયા ? હસકા અન્તિમ આલાપક એસા હૈં-મહર્દિક વૈમાનિકી દેવી અલ્પર્દિકા વૈમાનિકી દેવી કે વીચોંવીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈં કયા ? હન સચ પ્રશ્નોં કે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘હંતા, વીરૂવણ્જા’ હાં, ગૌતમ ! જો મહર્દિક દેવિયાં હૈં વે સચ અલ્પર્દિક દેવિયોં કે વીચોંવીચ સે હોકર નિકલ સકતી હૈં । ચાહે વે અસુરકુમાર સંવંધિની હોં, ચાહે વૈમાનિક સંવંધીની હોં । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સા મંતે ! કિં વિમોહિત્તા પમ્’ હે મદન્ત ! અસુરકુમાર સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત કી સમર્દિક દેવી અસુરકુમાર સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત કી અલ્પર્દિક દેવી કો મહિકાદિ (ધૂંઅર) કે અંધકાર કે કરને સે વિમોહિત કરકે ઉસકે દેખતે ૨ ઉસકે વીચોંવીચ સે હોકર નિકલ જાતી હૈં ? યા પહિલે વહ ઉસકે વીચોંવીચ સે હોકર નિકલ જાતી હૈં ઓર બાદમેં વહ ઉસે મોહિત કરદેતી હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે

આદિ દેવી અને અલ્પર્દિક અસુરકુમારી આદિ દેવી વિષે સમજવો છેલ્લે વૈમાનિક દેવીઓ વિષેના આલાપક આ પ્રમણે સમજવો-“ શુ મહર્દિક વૈમાનિક દેવી અલ્પર્દિક વૈમાનિક દેવીની વચ્ચે થઈને જઈ શકે છે ખરી ? ”

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ હતા, ગોયમા ! વીરૂવણ્જા ” હા, ગૌતમ ! મહર્દિક વૈમાનિક દેવી અલ્પર્દિક વૈમાનિક દેવીની વચ્ચે થઈને નીકળી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ સા મંતે ! કિં વિમોહિત્તા પમ્ ? ” હે ભગવન્ ! અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તની મહર્દિક દેવી, શુ અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તની દેવીને ધુમસના અંધકાર આદિ દ્વારા વિમોહિત કરીને તેના દેખતાં જ તેની વચ્ચે થઈને નીકળી જાય છે. કે વિમોહિત કર્યા વિના તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે ?

પ્રભૃતિઃ અલ્પદ્વિકા દેવી પ્રભૃતિ પૂર્વ વિમોહ્ય પશ્ચાત્ વ્યતિવ્રજેત્ ૩ પૂર્વં વા વ્યતિવ્રજ્ય પશ્ચાત્ વિમોહયેદ્ ૪ એતે ચત્વારો દણ્ડકાઃ પૂર્વોક્તરીત્યા અવસેપાઃ ઇતિભાવઃ ॥ સૂ ૧ ॥

હૈં-‘તહેવ જાવ પુર્વિં વા વીહવણ્જા પચ્છા વિમોહિત્તા’ હે ગૌતમ ! વહ પહિલે ઉસે વિમોહિત નહીં કરકે ભી ઉસકે વીચોંવીચ સે હોકર નિકલ જાતી હૈં ઓર પહિલે વહ ઉસે વિમોહિત કર દેતી હૈં ઓર વાદમેં નિકલ જાતી હૈં હસ પ્રકાર દોનોં તરહ સે વહ ઉસકે વીચ સે હોકર નિકલ જાતી હૈં. ‘એ ચત્તારિ દંડગા’ હસ તરહ સે યહાં યે ચાર દણ્ડક હૈં. અર્થાત્ મહદ્વિક દેવી અલ્પદ્વિક દેવી કે વીચ સે હોકર નિકલ જાતી હૈં યહ પ્રથમ દણ્ડક હૈં. વહ ઉસે મોહ મેં ડાલકર ઉસકે વીચ સે હોકર નિકલતી હૈં યા વિના મોહ મેં ડાલે ઉસકે વીચ સે હોકર નિકલતી હૈં ? હસકા ઉત્તરરૂપ દ્વિતીય દણ્ડક હૈં. અર્થાત્ વહ ઉસે મોહ મેં ડાલકર ભી નિકલ જાતી હૈં ઓર વિના મોહ મેં ડાલે ભી નિકલ જાતી હૈં ૨ યદિ વહ ઉસે મોહ મેં ડાલકર નિકલ જાતી હૈં તો કયા વહ નિકલને કે પહિલે ઉસે મોહ મેં ડાલતી હૈં ? યા નિકલને કે વાદ ઉસે મોહ મેં ડાલતી હૈં ? હસકે ઉત્તરરૂપ દો દણ્ડક હૈં અર્થાત્ વહ અલ્પદ્વિક કો

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ તહેવ જાવ પુર્વિં વા વીહવણ્જા પચ્છા વિમોહિત્તા” અહીં પણ પૂર્વોક્ત ઉત્તરે જ પ્રહણ કરવા બેઠએ જેમ કે... ‘હે ગૌતમ ! તે તેને વિમોહિત કરીને પણ તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે, અને વિમોહિત કર્યા વિના પણ નીકળી જાય છે.

પ્રશ્ન-પહેલાં વિમોહિત કરે છે અને ત્યાર બાદ તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે, કે પહેલાં તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે અને ત્યાર બાદ વિમોહિત કરે છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! પહેલાં વિમોહિત કરીને પણ નીકળી શકે છે અને પહેલાં તેની વચ્ચેથી નીકળી જઈને પછી પણ વિમોહિત કરે છે. આ રીતે બન્ને પ્રકારે નીકળી શકે છે. “એ ચત્તારિ દંડગા” આ રીતે અહીં ચાર દંડક છે

પહેલું દંડક-મહદ્વિક દેવી અલ્પદ્વિક દેવીની વચ્ચેથી નીકળી શકે છે. બીજું દંડક-તે તેને મોહિત કરીને તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે, કે વિમોહિત કર્યા વિના નીકળી જાય છે ?” આ પ્રશ્ન અને વિમોહિત કરીને પણ તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે, અને વિમોહિત કર્યા વિના પણ નીકળી જાય છે.”

આ ઉત્તર ૩૫ બીજું દંડક સમજવું ત્રીજું દંડક-“તે તેને પહેલાં વિમોહિત કરીને પછી તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે, કે પહેલાં નીકળી જઈને પછી તેને વિમોહિત કરે છે. આના ઉત્તર ૩૫ ત્રીજું દંડક આ પ્રમાણે છે-“તે

મૂલમ્—“આસસ્સ ણં મંતે ! ધાવમાણસ્સ કિં યુ યુ ત્તિ કરેહ ? ગોયમા ! આસસ્સ ણં ધાવમાણસ્સ હિયચસ્સ ય જગય-સ્સ ય અંતરા, ઇત્થણં કબ્બડણ નામં વાણ સંમુચ્છહ, જેણં આસ-સ્સ ધાવમાણસ્સ યુ યુ ત્તિ કરેહ ॥સૂ૦ ૨॥

છાયા—અશ્વસ્ય ચલુ ભદન્ત ! ધાવતઃ કિં ‘યુ યુ’ ઇતિ ક્રિયતે ? ગૌતમ ! અશ્વસ્ય ચલુ ધાવતો હૃદયસ્ય ચ યકૃતશ્ચ અન્તરા, અત્ર ચલુ વર્વટકો નામ વાતઃ સંમૂર્ચ્છતિ, યેન અશ્વસ્ય ધાવતઃ ‘યુ યુ’ ઇતિ ક્રિયતે ॥ સૂ૦ ૨ ॥

ટીકા—પૂર્વમુક્તાયા દેવક્રિયાયાઃ અતિવિસ્મયકારકત્વાત્ વિસ્મયકારકત્વ-સમ્બન્ધાત્ વિસ્મયકારકં વસ્ત્વન્તરં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘આસસ્સ ણં મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘આસસ્સ ણં મંતે ! ધાવમાણસ્સ કિં યુ યુ ત્તિ કરેહ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! અશ્વસ્ય ચલુ ઘોટકસ્ય, ધાવતઃ પલાયમાનસ્ય કિં કથં તાવત્ ‘યુ યુ’

પહિલે વિમોહિત કર દેતી હૈ ઓર બાદ મેં નિકલ જાતી હૈ યહ તૃતીય દળડક હૈ અથવા પહિલે વહ નિકલ જાતી હૈ ઓર બાદ મેં ઉસે મોહિત કર દેતી હૈ યહ ચતુર્થ દળડક હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

‘આસસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત દેવક્રિયા અતિવિસ્મયકારક હૈ—હસ વિસ્મયકાર-કત્વ કે સમ્બન્ધ સે વિસ્મયકારક વસ્ત્વન્તર કી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર ને કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘આસસ્સ ણં મંતે ! ધાવ-માણસ્સ કિં ‘યુ યુ ત્તિ કરેહ’ હે ભદન્ત ! દૌડતા હુઆ ઘોડા યુ યુ

પહેલા તેને વિમોહિત કરે છે અને ત્યાર બાદ તેની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે.” અને ચોથું દંડક—“પહેલાં નીકળી જાય છે અને ત્યાર બાદ તેને વિમોહિત કરે છે. આ રીતના આલાપકો અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિથી લઇને વાનવ્ય-ન્તર, જ્યોતિષિક, અને વૈમાનિક બે દેવો, દેવ અને દેવી, દેવી અને દેવ તથા દેવી દેવી, વિષે યજુ સમજી લેવા ॥સૂ૦ ૧॥

“આસસ્સ ણ મંતે !” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત દેવક્રિયા અતિશય વિસ્મયકારક છે. એ સંબંધને અનુ-લક્ષીને સૂત્રકારે એવી જ વિસ્મયકારક અન્ય વસ્તુની અહીં પ્રરૂપણા કરી છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે. “આસસ્સ ણં મંતે ! ધાવમાણસ્સ કિં ‘યુ યુ’ ત્તિ કરેહ ?” હે ભગવન્ ! દોડતો ઘોડો યુ યુ એવો

इति क्रियते भवति ? अश्वस्य धावनकाले 'खु खु' इति शब्दोच्चारणे किं कारण-
मिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा ! आसस्स णं धावमाणस्स हिययस्स य, जग-
यस्स य, अंतरा, एत्थणं कव्वडएणामं वाए संमुच्छइ' हे गौतम ! अश्वस्य खलु
धावतः—धावनकाले इत्यर्थः हृदयस्य च यकृतश्च दक्षिणकुक्षिगतोदरावयवविशे-
षस्य, अन्तरा—मध्ये, अत्र खलु स्थाने कर्बटको नाम वातः सम्मूर्च्छति सम्मूर्च्छनां
प्राप्नोति, वर्द्धते इत्यर्थः 'जे णं आसस्स धावमाणस्स खु खु त्ति करेइ' येन
कारणेन अश्वस्य धावतः 'खु खु' इति शब्दः क्रियते ॥ सू० २ ॥

भाषाविशेषवक्तव्यता ।

मूलम्—“अह भन्ते ! आसइस्सामो, सइस्सामो, चिट्ठिस्सामो,
निसिइस्सामो, तुयट्ठिस्सामो,

“आमन्तणि आणवणी, जायणी तहपुच्छणी य पणवणी ।

पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणुलोमा य ॥ १ ॥

अणाभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहंमि बोद्धवा ।

संसयकरणी भासा, वायडमव्वोयडा चेव ॥ २ ॥”

પણવણી ણં એસા ન એસા ભાસા મોસા ? હંતા, ગોયમા ! આસ-

ऐसा क्यों करता है ? इसमें क्या कारण है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आसस्स णं धावमाणस्स हिययस्स य जग-
यस्स य अंतरा एत्थ णं कव्वडए णामं वाए संमुच्छइ’ दौड़ते हुए घोड़े
के हृदय और यकृत में—दक्षिणकुक्षिगत उदरावयवविशेष के बीच
कर्बटक नामका वायु बढता है। ‘जे णं आसस्स धावमाणस्स खु खु त्ति
करेइ’ जिससे दौड़ता हुआ घोड़ा खु खु ऐसा शब्द करता है ॥ सू० २ ॥

એવો અવાજ શા કારણે કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—આસસ્સ ણં ધાવમાણસ્સ હિયયસ્સ ય જગયસ્સ ય
અતરા એત્થ ણં કવ્વડએ ણામ વાએ સમુચ્છઇ” હે ગૌતમ ! ઘોડો જ્યારે દોડતો
હોય છે, ત્યારે તેના હૃદય અને યકૃતમાંથી (શરીરમાં પેટની જમણી બાજુએ
આવેલું અંગ—કાળજી) કર્બટક નામનો વાયુ નીકળે છે, “ જે ણ આસસ્સ
ધાવમાણસ્સ ‘ખુ ખુ’ ત્તિ કરેइ” તે કારણે દોડતો ઘોડો “ખુ ખુ” એવો શબ્દો-
ચાર કરે છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

इस्सामो तं चेव जाव न एसा भासा सोसा । सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ॥सू० ३॥

दसमे सए तइओ उद्देशो ॥ १०-३ ॥

छाया—अथ भदन्त ! आश्रयिष्यामः, शयिष्यामहे, स्थास्यामः, निपेत्स्यामः त्वग् वर्तयिष्यामः, ‘आमन्त्रणी, आज्ञापनी, याचनी तथा पृच्छनीच प्रज्ञापनी ।

प्रत्याख्यापनी, भाषा, भाषा इच्छानुलोमा च ॥१॥

अनभिगृहीता भाषा, भाषाच अभिग्रहे वोद्धव्या ।

संशयकरणी भाषा, व्याकृता अव्याकृता चैव ॥२॥

प्रज्ञापनी खલુ एषा, न एषा भाषा મૃપા ? હન્ત, ગૌતમ ! આશ્રયિષ્યામસ્તચ્ચેવ યાવત્ ન ઇષા ભાષા મૃપા, તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૩॥

दशमे शतके तृतीय उद्देशः ॥१०-३॥

टीका—पूर्व ‘खु खु’ इति शब्दः प्ररूपितः, स च भाषारूपोऽपि स्यादिति भाषाविशेषान् भाषणीयत्वेन प्रदर्शयितुमाह—‘अह भंते’ इत्यादि, गौतमः पृच्छति ‘अह भंते ! आसइस्सामो, सइस्सामो, चिट्ठिस्सामो निसिइस्सामो, तुयट्ठिस्सामो’ ‘अथ’ इति प्रश्नार्थः, हे भदन्त ! वयम् आश्रयणीयं वस्तु आश्रयिष्यामः, आश्रयि-

भाषाविशेषवक्तव्यता—

‘अह भंते ! आसइस्सामो, सइस्सामो, चिट्ठिस्सामो’ इत्यादि ।

टीકાર્થ—અમી પહિલે યહાં ‘ખુ ખુ’ હસ શબ્દ કી સૂત્રકાર ને પ્રરૂપણા કી હૈ। યહ શબ્દ ભાષારૂપ બી હો સકતા હૈં। હસલિયે ભાષણીય હોને સે ભાષાવિશેષોંકો યહાં પ્રકટ કિયા જા રહા હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછા હૈ—‘અહ ભંતે ! આસહસ્સામો, સહસ્સામો, ચિટ્ઠિસ્સામો, નિસિહસ્સામો તુયટ્ઠિસ્સામો’ યહાં ‘અથ’ યહ શબ્દ પ્રશ્નાર્થક

ભાષા વિશેષ વક્તવ્યતા

“અહ મતે ! આસહસ્સામો, સહસ્સામો, ચિટ્ઠિસ્સામો” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે એ વાતની પ્રશ્નણા કરી કે દોડતો દોડો ‘ખુ ખુ’ એવો અવાજ કેમ કરે છે. આ “ખુ ખુ” શબ્દ ભાષારૂપ પણ હોઈ શકે છે. આ સંબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે અહીં ભાષાવિશેષોની પ્રશ્નણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“અહ મંતે ! આસહસ્સામો, સહસ્સામો, ચિટ્ઠિસ્સામો, નિસિહસ્સામો, તુયટ્ઠિસ્સામો” અહીં “અહ” પદ પ્રશ્નાર્થક છે. હે ભગવન્ ! અમે

ધ્યામહે વા ? અત્યન્તં શયિષ્યામઃ શયિષ્યામહે, શયનં કરિષ્યામઃ, સામાન્યેન, સ્થાસ્યામઃ—ઋધ્વસ્થાનેન નિષેત્સ્યામઃ—ઉપવેશ્યામઃ, ત્વગ્વર્તયિષ્યામઃ—પાર્શ્વપરિ-
વર્તનં કરિષ્યામઃ, इत्यादिका भाषा किं प्रज्ञापनी उच्यते ? इत्यग्रेण सम्बन्धः,
एवं जातीयानां भाषाविशेषाणां प्रज्ञापनीत्वं व्यष्टमथ भाषाजातीनां प्रज्ञापनीत्वं
गाथाद्वयेन पृच्छति—‘आमंत्रणी’ इत्यादि। ‘आमंत्रणी’ आमन्त्रणी हे जिनदत्त !
इत्यादि वस्तुनः अविधायकत्वात् अनिषेधकत्वाच्च सत्यासत्यमिश्रेति भाषात्रय-
लक्षणराहित्येन च असत्यामृषा व्यवहाररूपेत्यर्थः प्रज्ञापनाया एकादशतमे पदे
प्रतिपादिता १, ‘आणवणी’ आज्ञापनी—कर्तव्यवस्तुनि परस्य प्रवर्तिका, यथा-
‘पुस्तकमानय’ इत्यादिका एषाच निर्दिष्टकार्यप्रवर्तकत्वाददुष्टविवक्षासद्भावाच्च—

है। हे भदन्त ! हम इस आश्रय करने योग्य वस्तु का आसरा लेगे—
अथवा खूब सोयेगे, सामान्यतः सोयेगे, खड़े रहेगे, बैठ जावेगे,
छेद जावेगे ऐसी जो यह भाषा है सो क्या वह प्रज्ञापनी है ? ऐसा
आगे के पद के साथ सम्बन्ध कर लेना चाहिये। इस प्रकारकी भाषा-
विशेषों में प्रज्ञापनीत्व पूछकर अब गौतम भाषा जातीयों में प्रज्ञापनी-
त्व इन दो गाथाओं द्वारा पूछते हैं—आमंत्रणी—हे जिनदत्त ! इस प्रकार
से संवोधन पूर्वक बोली जाती भाषा वह वस्तुकी अविधायक और
अनिषेधक होने से सत्य, असत्य और मिश्र इन तीन प्रकार की
भाषाओं से रहित होती है इस कारण यह असत्यामृषा है—इसका
वर्णन प्रज्ञापना के ग्यारहवें पदमें किया गया है। आज्ञापनी—कर्तव्य
वस्तु में परको प्रवर्तन कराने वाली भाषा—जैसे पुस्तक को लाओ
इत्यादि, यह भाषा निर्दिष्ट कार्यमें प्रवर्तक होने के कारण और अदुष्ट

આશ્રય કરવાને યોગ્ય વસ્તુને। આશ્રય લઈશું, ખૂબ સૂશું, ઊભા
થઈશું, બેસશું, પડ્યા રહીશું, આ પ્રકારની જે ભાષા છે, તે શું
પ્રજ્ઞાપની (વાચ્યાર્થને કહેનારી) છે ? આ પ્રકારનો સંબંધ આગળના
સૂત્રપાઠ સાથે સમજાવે, આ પ્રકારની ભાષાઓમાં પ્રજ્ઞાપનીત્વ વિષયક
પ્રશ્ન પૂછીને હવે ગૌતમ સ્વામી બાર પ્રકારની ભાષાઓમાં પ્રજ્ઞાપનીત્વ છે કે
નહીં તે આ બે ગાથાઓ દ્વારા પૂછે છે—(૧) આમંત્રણી ભાષા—“હે જિન-
દત્ત !” આવા સંબોધન પૂર્વક બોલાતી ભાષાને આમંત્રણી ભાષા કહે છે. તે
વસ્તુની અવિધાયક અને અનિષેધક હોવાથી સત્ય, અસત્ય અને મિશ્ર આ ત્રણ
પ્રકારની ભાષાઓથી રહિત હોય છે, તે કારણે તે અસત્યામૃષા રૂપ હોય છે.
તેનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ૧૧ માં પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. (૨) આજ્ઞા
પની ભાષા—“પુસ્તક લઈ આવો,” આ રીતે કોઈ ક્રિયા કરવાને અન્યને
પ્રવૃત્ત કરનારી ભાષાને આજ્ઞાપની ભાષા કહે છે. આ પ્રકારની ભાષા નિર્દિષ્ટ

અસત્યામૃષેતિ ૨। ‘જાયણી’ યાચની-વસ્તુવિશેષસ્ય ‘દેહિ’ इत्येवं मार्गणरूपा यथा ‘भिक्षां देहि’ इत्यादिका ३। पुच्छणी’ प्रच्छनी-अविज्ञातस्य संदिग्धस्य वाऽ-र्थस्य ज्ञापनार्थं पृच्छारूपा यथाकथमेतत्’ इत्यादि ४, ‘पणवणी’ प्रज्ञापनी-विने-यस्योपदेशदानरूपा, यथा हिंसाप्रवृत्तोऽनन्तदुःखभागी भवति” इत्यादि, यथावा प्राणिवधान्वित्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुपो नीरोगाश्च भवन्ति, उक्तंच-

“पाणिवहाओ नियत्ता भवंति, दीहाउया अरोगाय ।

एमाई पन्नवणी पणत्ता वीयरगेहि ॥ १ ॥” इति ५,

‘પચ્ચક્ષાણી’ પ્રત્યાખ્યાની-યાચમાનાય પ્રતિષેધવચનમ્, મર્યાદાતિરિક્તં વસ્ત્રં પાત્રં વા યાચમાનં શિષ્યં ગુરુર્વદતિ-“અધિકં વસ્ત્રં પાત્રં વા ન દીયતે” इत्यादि-

વિવક્ષા કા હસમેં સદ્ભાવ હોને કે કારણ અસત્યામૃષારૂપ હૈ । યાચની-“દો” હસ પ્રકાર સે કિસી વસ્તુ વિશેષકી યાચના કરનેરૂપ ભાષા-જૈસે-ભિક્ષા દો इत्यादि, પુચ્છણી-પ્રચ્છની-અવિજ્ઞાત અથવા સંદિગ્ધ અર્થકો પૂછને કે લિધે પ્રયુક્ત કી ગઈ ભાષા-જૈસે યહ ઘાન કૈસે ? इत्यादि ‘પણવણી’ પ્રજ્ઞાપની-શિષ્યજનોંકો ઉપદેશ દેનેરૂપ ભાષા-જૈસે હિંસામેં પ્રવૃત્ત જીવ અનન્ત દુઃખ કા પાત્ર હોતા હૈ इत्यादि. અથવા પ્રાણિવધ સે નિવૃત્ત પ્રાણી ભવ ૨ મેં દીર્ઘ આયુવાલે હોતે હૈં ઓર નીરોગ હોતે હૈં આદિ હી કહા હૈ-‘પાણિવહાઓ’ इत्यादि ।

‘પચ્ચક્ષાણી’ પ્રત્યાખ્યાની-માંગને વાલે કે પ્રતિ પ્રતિષેધવચનરૂપ ભાષા જૈસે મર્યાદાતિરિક્ત વસ્ત્ર અથવા પાત્ર કી યાચના કરનેવાલે શિષ્ય

કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરનારી હોવાથી અને અદુષ્ટ વિવક્ષાને તેમાં સદ્ભાવ હોવાથી અસત્યામૃષારૂપ જ છે યાચની ભાષા-“ભિક્ષા દો” इत्यादि યાચના ભાવયુક્ત ભાષાને યાચની ભાષા કહે છે. (૪) પુચ્છણી ભાષા-પ્રચ્છની ભાષા-અવિજ્ઞાત અથવા સંદિગ્ધ અર્થ પૂછવા નિમિત્તે જે ભાષાનો ઉપયોગ થાય છે તે ભાષાને પુચ્છણીભાષા કહે છે. જેમકે “આ વાત કેવી રીતે બની શકે ?”

(૫) પણવણી-પ્રજ્ઞાપની ભાષા-શિષ્યોને ઉપદેશ દેવારૂપ ભાષા જેમ કે-“હિંસા કરનાર જીવ અનન્ત દુઃખને પાત્ર બને છે” અથવા “પ્રાણિવધનો પરિત્યાગ કરનાર જીવ ભવભવમાં દીર્ઘઆયુવાળો અને નીરોગી બને છે.” “પાણિવહાઓ” इत्यादि સૂત્રપાઠ દ્વારા આ વાત જ વ્યક્ત થઈ છે.

(૬) પચ્ચક્ષાણી-પ્રત્યાખ્યાની ભાષા-માગનારને તેમ કરતો અટકાવવા માટે જે પ્રતિષેધવચનોરૂપ ભાષાનો પ્રયોગ થાય છે, તેને પ્રત્યાખ્યાની ભાષા કહે છે. જેમકે મર્યાદાથી અધિક વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ લેનાર શિષ્યને ગુરુ આ પ્રમાણે કહે છે-“સાધુઓએ અધિક વસ્ત્ર અને પાત્ર રાખવાં નેહ્યો નહીં.”

રૂપા પ્રત્યાખ્યાની ભાષા ૬, ભાષા-ઇચ્છાનુલોમાચ-પ્રતિપાદયિતુ યાં ઇચ્છા તદનુલોમા તદનુકૂલા ઇચ્છાનુલોમા, યથા શુભકાર્યે પ્રેરિતસ્ય “એવમસ્તુ મમાપ્યમિ-પ્રેતમેતત્” ઇત્યેવં કથનરૂપા, યથાવા કશ્ચિત્ કિશ્ચિત્ શુભકાર્યમારમમાણઃ કશ્ચન-પૃચ્છતિ-“સાધુસેવાં કરોમિ કિમ્?” ઇતિ પૃચ્છન્તં પ્રતિ “કરોતુ મવાન્ મમા-પ્યેત-દમિપ્રેતમ્” ઇતિ કથનરૂપા, યથાવા કશ્ચિદ્ વક્તિ-“સાધુસમીપે દીક્ષાં ગૃહ્ણામિ” ઇતિવદન્તમ્ “એવમસ્તુ ગૃહ્ણાતુ દીક્ષામ્” ઇતિ કથનરૂપા ૭। ઇતિ પ્રથમ ગાયયા પ્રોક્તમ્ અથદ્વિતીય ગાયયાઽઽહ-અનભિગૃહીતા-અર્થાનભિગ્રહેણ યા ઉચ્યતે ભાષા, સા ડિત્થઢવિત્થાદિવત્ ૮, અથવા-યત્રન પ્રતિનિયતાર્થાવધારણં ભવતિ સા,

સે ગુરુ એસા કહે કિ અધિક વસ્ત્ર ઓર પાત્ર નહીં લિયે જાતે હૈં ઇત્યાદિ ઇચ્છાનુલોમા-પ્રતિપાદન કરનેવાલે કી ઇચ્છા કે અનુકૂલ કહી ગઈ ભાષા જૈસે શુભ કાર્યમેં પ્રેરિત હુએ સે એસા કહના, હાં એસા હી રહો. મુઝે બી યહ ઇષ્ટ હૈ અથવા શુભકાર્યકો પ્રારંભ કરતે હુએ કોઈ કિસી સે પૂછતા હૈ-કહો વ્યા સાધુસેવા કરૂં-હાં, કરો-મુઝે બી યહ સ્વીકૃત હૈં । ઇસ પ્રકાર કી વક્તા કે અનુકૂલ વોલી ગઈ ભાષા ઇચ્છાનુલોમા ભાષા હૈ । અથવા કોઈ જબ એસા કહે કિ મૈં સાધુ કે પાસ દીક્ષા ધારણ કર લૂં તથા ઉસસે એસા કહતા હાં, માઈ ! દીક્ષા ધારણ કર લો. ઇસ પ્રકાર સે પ્રથમ ગાથા દ્વારા યે સાત ભાષાઈ કહી ગઈ હૈં । દ્વિતીય ગાથા દ્વારા અનભિગૃહીત આદિ ભાષાઓં કો પ્રકટ કિયા ગયા હૈ-જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં-અનભિગૃહીત-જો અર્થ ગ્રહણ કિયે વિના વોલી જાવે વહ ભાષા-જૈસે ડિત્થ ઢવિત્થ આદિ કહના અથવા

(૭) ઇચ્છાનુલોમા-પ્રતિપાદન કરનારની ઇચ્છાને અનુકૂળ થઈ પડે એવી ભાષા જેમ કે શુભ કાર્ય કરવાને પ્રવૃત્ત થયેલ વ્યક્તિને આ પ્રમાણે કહેવું- “હા, એવું જ કરો, મને પણ તે બહુ ઇષ્ટ લાગે છે” કેઈ શુભ કાર્યની શરૂઆત કરતી વખતે કેઈ આપણને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “સાધુની સેવા કરૂં?” તો એવો જવાબ આપવો કે “હા, કરો, મને પણ તે કરવા યોગ્ય લાગે છે” કેઈ પૂછે કે દીક્ષા અંગીકાર કરૂં?” તો કહેવું કે “હા, ભાઈ જરૂર દીક્ષા અંગીકાર કરો” આ પ્રકારની વક્તાને અનુકૂળ એવી જે ભાષા તેને ઇચ્છાનુલોમા ભાષા કહે છે. પહેલી ગાથા દ્વારા આ સાત પ્રકારની ભાષાઓ પ્રકટ કરવામાં આવી છે. બીજી ગાથા દ્વારા અનભિગૃહીત આદિ ભાષાઓને પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે—

(૮) અનભિગૃહીત ભાષા-અર્થ ગ્રહણ કર્યા વિના બોલાતી ભાષા જેમકે “ડિત્થ ઉન્નિત્થ” આદિ અર્થહીન બોલવું. અથવા જે ભાષામાં કેઈ ચોક્કસ અર્થનો

યથા—વહુપુ કાર્યેષુ—પસ્થિતેષુ કશ્ચિત્ પૃચ્છતિ—“કિમિદાનીં કરોમિ” અસ્યોત્તરે “યદ્રોચતે તદેવ કાર્યંકુરુ” ઇત્યાદિરૂપા ચ ભાષા ચ અભિગ્રહે વોદ્યવ્યા—અભિગૃહીતે ત્યર્થઃ—અર્થમભિગૃહ્ય યા ભાષા ઉચ્યતે, સા અભિગૃહીતા “ઇદં વસ્ત્રપાત્રાદિકં ધર્મોપકરણમ્” ઇતિ । અથવા “ઇદમિદાનીં કર્તવ્યમ્” ઇત્યેવં પ્રતિનિયતાર્થતયા કથનરૂપા ૯ । એવમ્ સંશયકરણી ભાષા—યાઽનેકાર્થપ્રતિપાદિકા સા સંશયકરણી, યા ભાષા અનેકાર્થાભિધાયિતયા પરસ્ય સંશયમુત્પાદયતિ, યથા સૈન્ધવશ્વદ્ઃ પુરુષલવણાશ્વવાચકતયા, હરિશ્વદોવા વિષ્ણુવાનરસિંહાદ્યેકર્ત્વિશત્યર્થવાચકતયા ચ સંશયોત્પાદકો ભવતિ ૧૦ । વ્યાકૃતા—લોકપ્રસિદ્ધશ્વદાર્થા યા ભાષા ઉચ્યતે

જિસ ભાષામેં પ્રતિનિયત અર્થકા અવધારણ ન હો વહુ ભાષા, જૈસે અનેક કાર્યોં કે ઉપસ્થિત હોને પર કોઈ પૂછતા હૈ કિ મૈં હસ સમય કયા કરૂં ? હસ કે ઉત્તર મૈં એસા કહના કિ જો તુમ્હેં રુચે વહુ કરો. ઇત્યાદિ અર્થકો ગ્રહણ કરકે જો ભાષા બોલી જાવે વહુ અભિગૃહીત ભાષા હૈ—જૈસે યે વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ધર્મકે ઉપકરણ હૈ । અથવા યહ હસ સમય કરના ચાહિયે, યહ હસ સમય નહીં કરના ચાહિયે. હસ તરહ સે પ્રતિનિયત અર્થરૂપસે કથન કરનેવાલી ભાષા અભિગૃહીત ભાષા કહી ગઈ હૈ । સંશયકરણી—અનેક અર્થોં મૈં સંશય ઉત્પન્ન કરનેવાલી ભાષા સંશયકરણી ભાષા અનેક અર્થોં કો કહનેવાલી હોને કે કારણ પર કો સંશય ઉત્પન્ન કરા દેતી હૈ જૈસે સૈન્ધવ શ્વદ, અશ્વ ઓર લવણકા વાચક હોને સે, હરિ શ્વદ વિષ્ણુ, વાનર, સિંહ આદિ ૨૧ પ્રકાર કે

બોધ ન થાય એવી ભાષાને અભિગૃહીતી ભાષા કહે છે. જેમ કે અનેક કાર્ય કરવાના હોય ત્યારે કોઈ આપણને એવો પ્રશ્ન કરે કે “હું અત્યારે શું કરું ?” તેને જો એમ કહેવામાં આવે કે “તમને રુચે તેમ કરો,” તો તે પ્રકારની ભાષાને અભિગૃહીત ભાષા કહે છે.

(૯) અભિગૃહીત—ચોક્કસ અર્થ વ્યક્ત કરતી ભાષા જેમકે—“આ વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ધર્મના ઉપકરણ છે.” અથવા “અત્યારે તમે આમ કરો, અત્યારે આમ કરવું જોઈએ નહીં” આ અભિગૃહીત ભાષાના નમુના છે.

(૧૦) સંશયકરણી—સંશય ઉત્પન્ન કરનારી ભાષા. અનેક અર્થોને કહેનારી હોવાથી સામા માણસના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન કરનારી ભાષા. જેમકે “સૈન્ધવ” શબ્દ પુરુષ, અશ્વ અને લવણ (મીઠું)નો વાચક છે. “હરિ” શબ્દ વિષ્ણુ, વાનર, સિંહ આદિ ૨૧ પ્રકારના અર્થ પ્રકટ કરે છે આ પ્રકારના શબ્દોનો પ્રયોગ કરીને સામેની વ્યક્તિના દિલમાં સંશય ઉત્પન્ન થાય એવી જે ભાષા બોલવામાં આવે છે તે ભાષાને સંશયકરણી ભાષા કહે છે.

સા વ્યાકૃતા. યથા ઘટપટાદયઃ અથવા વ્યાકૃતા-પ્રકટાર્થા, યથા-અહિંસા સર્વ-કલ્યાણકારીણી” ઇત્યાદિરૂપા ૧૧। અવ્યાકૃતા-ગંભીરશબ્દાર્થા યથા “સંયતસ્ય મહત્પાપં પ્રતિક્રમણકર્મણા” ઇતિ। અવ્યક્તાક્ષરપ્રયુક્તા વા યા ભાષા ઉચ્યતે સા અવ્યાકૃતા ભવતિ, યથા મમ્મણાદિ બાલભાષા ૧૨। એવંરીત્યા ગાથાદ્વયાર્થ-વ્યાખ્યાય ઉપસંહરન્નાહ-પ્રજ્ઞાપની સ્વલુ એષા-પ્રજ્ઞાપ્યતે-પ્રકટીક્રિયતેऽર્થોऽનયા

અર્થો કા કથક હોનેસે સંશય કા ઉત્પાદક હોતા હૈ। વ્યાકૃતા-લોક પ્રસિદ્ધ શબ્દાર્થવાલી ભાષા જૈસે-ઘટ પટ આદિ રૂપ ભાષા અથવા પ્રકટ અર્થવાલી ભાષા વ્યાકૃતા-ભાષા-જૈસે-અહિંસા સર્વ કલ્યાણકારી હૈ ઇત્યાદિ। અવ્યાકૃતા-ગંભીરશબ્દાર્થવાલી ભાષા, જૈસે “સંયતસ્ય મહત્પાપં પ્રતિક્રમણકર્મણા” યહાં જય્ હસ પ્રકારકા અર્થ કિયા જોતા હૈ કિ પ્રતિક્રમણરૂપ કર્મ સે સંયત કો વડા ભારી પાપ લગતા હૈ-તવ યહ યાત સિદ્ધાન્ત માર્ગ સે પ્રતિકૂલ પડતી હૈ-હસલિયે હસ પદકા વાસ્તવિક અર્થ એસા નહીં હૈ કિન્તુ ઔર દૂસરી તરહ સે હૈ હસ પ્રકાર વિચાર કરને પર “સ્વ” પદ કો મધ્યમપુરુષ કે એકવચન કી ક્રિયા કે રૂપ મેં ઔર “સંયત” પદ કો સમ્બોધન મેં રખ કર હસકે ગંભીર અર્થકો નિકોલા ગયા હૈ। તવ ફિર હસ પદકા અર્થ એસા હો જાતા હૈ કિ હે સંયત! તુમ પ્રતિક્રમણ કર્મ સે અપને પાપકર્મકો નષ્ટ કરો. અવ્યાકૃતા ભાષા મેં હસકા અર્થ એકદમ નહીં પ્રતીત હોતા હૈ। અથવા-અવ્યક્ત અક્ષરોંવાલી જો ભાષા બોલી જાતી હૈ વહ અવ્યાકૃતા ભાષા હૈ. જૈસે બાલકોંકી તોતલી ભાષા. હસ પ્રકાર ગાથા દ્વયકા અર્થ વ્યાખ્યાત કરકે

(૧૧) વ્યાકૃતા-લોક પ્રસિદ્ધ શબ્દાર્થવાળી ભાષા. જેમ કે “ઘટો, વસ્ત્ર” અથવા પ્રકટ અર્થવાળી ભાષા જેમ કે “અહિંસા સર્વકલ્યાણકારી છે.”

(૧૨) અવ્યાકૃતા-ગંભીર શબ્દાર્થવાળી ભાષા જેમ કે “સંયતસ્ય મહત્પાપ પ્રતિક્રમણકર્મણા” અહીં જે એવો અર્થ કરવામાં આવે કે પ્રતિક્રમણ રૂઢ કર્મ કરવાથી સંયતને ઘણું જ ભારે પાપ લાગે છે,” તો તે વાત સિદ્ધાન્તની વિરૂદ્ધ લાગે છે. પણ અહીં “સ્ય” પદને બીજા પુરુષ એક વચનની ક્રિયાને રૂપે અને “સંયત” પદને સંબોધન વિલક્ષિતમાં વાપરીને તેના ગૂઢ અર્થને આ પ્રમાણે પ્રકટ કરી શકાય—“હે સંયત! તું પ્રતિક્રમણ કર્મદ્વારા તારાં પાપ કર્મોનાં નષ્ટ કરી નાખ” આ પ્રકારની ગૂઢ અર્થયુક્ત ભાષાને અવ્યાકૃતા કહે છે. તેનો અર્થ એકદમ નક્કી થતો નથી. અથવા અવ્યક્ત અક્ષરોવાળી જે ભાષા બોલાય છે, તે ભાષાને અવ્યાકૃતા ભાષા કહે છે. જેમ કે બાળકોની તોતડી બોલી,

इति प्रज्ञापनी अर्थाख्यायिका किं न एषा भाषा मृषा? पूर्वोक्ता एषा भाषा किम् असत्या न वर्तते : इति। प्रश्नकर्तुरयमभिप्रायः—यत्—‘आश्रयिण्यामः’ इत्यादिका भाषा भविष्यत्कालविषया, सा च मध्ये विघ्नवाधा संभवेन विसंवादिन्यपि स्यात्, तथा एकार्थविषयाऽपि बहुवचनान्ततयोक्तत्वेनायथार्था। तथा आमन्त्रणीप्रभृतिका भाषा विधिप्रतिषेधरहितत्वेन न सत्या भाषावद् अर्थे नियता किंतु अव्यवस्थितैव इत्यतः किमियं भाषा वक्तव्या स्यात् उत न? इति। भगवानाह—‘हंता, गोयमा !

उपसंहार करते सूत्रकार कहते हैं कि यह भाषा प्रज्ञापनी है— जिससे अर्थ प्रकट किया जावे—ऐसी अर्थाख्यायिका है, सो इस पर गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि क्या यह पूर्वोक्त भाषा असत्या नहीं है? प्रश्नकर्ताका भाव ऐसा है कि “आश्रय लेंगे” इत्यादि रूप जो भाषा है वह भविष्यत्काल को विषय करनेवाली है। बीच में विघ्नवाधा आनेकी संभावना से यह विसंवादिनी भी हो सकती है तथा कहनेवाला जब इसे इस रूप में कहता है तब वह अपने आपके लिये एक होने पर भी बहुवचन का प्रयोग करके बोलता है—इस कारण एकार्थ विषयवाली होने पर भी बहुवचनान्त रूप से बोली जाने के कारण यह अयथार्थ है। तथा आमन्त्रणी आदि जो भाषा है वह विधि प्रतिषेध से रहित होने के कारण सत्यभाषा की तरह अर्थमें नियत नहीं है—किन्तु अव्यवस्थित ही है—ऐसी हालत में यह भाषा बोलनी चाहिये या नहीं बोलनी

આ પ્રમાણે બન્ને ગાથાઓના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરીને હવે સૂત્રકાર આ સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે—જેમાં અર્થ પ્રકટ કરવામાં આવે એવી અર્થને સ્પષ્ટ કરનારી છે.

ત્યારે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે શું પૂર્વોક્ત ભાષા અસત્યા નથી? પ્રશ્નકર્તાના પ્રશ્ન પાછળનો ભાવ એવો છે કે “આશ્રય કરીશ” ઇત્યાદિ રૂપ જે ભાષા છે તે ભવિષ્યકાળને વિષય કરનારી છે—ભવિષ્ય કાળની અપેક્ષાએ તેમાં કંઈક કહેવામાં આવેલ છે. વચ્ચે વિઘ્ન આવી પડવાની શક્યતા હોવાથી તે વિસંવાદિની પણ હોઈ શકે છે. તથા તે ભાષાનો પ્રયોગ કરનાર પોતાને માટે જ્યારે બહુવચનનો પ્રયોગ કરે છે ત્યારે એકાર્થ વિષય વાળી હોવા છતાં તે બહુવચનનાંત રૂપે બોલવામાં આવે છે, તે કારણે તે અયથાર્થ જ છે તથા આમંત્રણી આદિ જે ભાષાઓ છે તે વિધિપ્રતિષેધથી રહિત હોવાથી સત્ય ભાષાની જેમ અર્થમાં નિયત નથી પણ અવ્યવસ્થિત જ છે. આ પ્રકારની પદિસ્થિતિ હોવાથી તે ભાષા બોલવી જોઈએ, કે ન બોલવી જોઈએ—એવો ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન પાછળનો આશય છે.

આસહ્સામો તં ચેવ જાવ ન ઇસા માસા મોસા' હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્, 'આશ્ર-
યિણ્યામઃ ૧, તદેવ યાવન્ શયિણ્યામહે સ્થાસ્યામઃ, નિષેત્સ્યામઃ, ત્વગ્વર્તયિણ્યામઃ,
ઇત્યાદિકા ભાષા પ્રજ્ઞાપની સ્વલ્પ ઇષા વોધ્યા, ન ઇષા ભાષા મૃષા ભવતિ, તથા ચ
'આશ્રયિણ્યામઃ' ઇત્યાદિકા ભાષા અનવધારણત્વાત્ વર્તમાનયોગેન ઇત્યેતદ્
વિકલ્પનર્મત્વાદ્ આત્મનિ ગુર્ગૈકાર્થત્વેઽપિ बहुवचनानुमतत्वेन પ્રજ્ઞાપન્યેવ ભવતિ,
તથા આમન્ત્રણ્યાદિકાપિ ભાષા વસ્તુનોવિધિ પ્રતિષેધાકારકત્વેઽપિ નિરવચ્યપુરુષાર્થ-
સાધકત્વાત્ પ્રજ્ઞાપન્યેવ ભવતીતિ ભાવઃ। અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-

ચાહિયે. એસા પ્રશ્ન ગૌતમ કા હૈ ? ઇસ પ્રકાર કે ઇસ પ્રશ્નકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈ "હંતા ગોચમા ! આસહ્સામો તં ચેવ જાવ ન ઇસા
માસા મોસા" હે ગૌતમ ! હમ આશ્રય લેંગે, યાવત્ સોઈંગે, લ્હડે રહેંગે,
બેઠેંગે, લેટેંગે" ઇત્યાદિ રૂપ જો અવિવ્યક્તકાલ વિષયક ભાષા હૈ વહ
પ્રજ્ઞાપની ભાષા હૈ. યહ ભાષા અસત્ય નહીં હૈ। તથા 'આશ્રયિણ્યામઃ'
ઇત્યાદિક ભાષા વર્તમાનકે યોગ કો લેકર અનવધારણ રૂપ હૈ-ફિર
ભી "આશ્રય લે ગે" ઇત્યાદિ રૂપ વિકલ્પ ગર્ભવાલી હૈ. ઇસ કારણ સે
તથા ગુરુમેં ઓર અપને મેં એક હોને પર ભી बहुवचनका प्रयोग अनु-
मत माना गया है-इस कारण से यह भाषा प्रज्ञापनी-अर्थाख्यायिका-
अपने वाच्यार्थ को कहनेवाली ही है। तथा आमंत्रणी आदि जो भाषा
है वह यद्यपि वस्तु का न विधान करती है और न उसका प्रतिषेध
करती है, फिर भी वह निरवच्य-निर्दोष पुरुषार्थ की साधक होती है-
इस कारण वह भी प्रज्ञापनी ही है। अब अन्तमें गौतम भगवान् के

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'હંતા, ગોચમા ! આસહ્સામો તં ચેવ જાવ ન ઇસા
માસા મોસા" હે ગૌતમ ! હું આશ્રય કરીશ, સૂઈશ, ઊભો થઈશ, બેસીશ,
પડ્યો રહીશ" ઇત્યાદિ રૂપ જે અવિવ્યક્તકાળ વિષયક ભાષા છે, તે પ્રજ્ઞાપનીભાષા
છે. તે ભાષા અસત્ય નથી તથા "આશ્રયિણ્યામઃ" ઇત્યાદિ ભાષા વર્તમાનના
યોગની અપેક્ષાએ અનવધારણરૂપ છે, છતાં પણ "આશ્રય કરીશ" ઇત્યાદિરૂપ
વિકલ્પ ગર્ભવાળી છે. તે કારણે તથા ગુરુ અથવા પોતે એક હોવા છતાં બહુ
વચનનો પ્રયોગ યોગ્ય (અનુમત-સ્વીકાર્ય) માનેલ હોવાથી તે ભાષાને પ્રજ્ઞાપની
-અર્થાખ્યાયિકા પોતાના વાચ્યાર્થને પ્રકટ કરનારી કહેલ છે. તથા આમંત્રણી
આદિ જે ભાષા છે તે બેકે વસ્તુનું વિધાન કરતી નથી અને તેનો પ્રતિષેધ પણ
કરતી નથી, છતાં પણ તે નિરવચ્ય (નિર્દોષ) પુરુષાર્થ સાધક હોય છે. તેથી તે
પણ પ્રજ્ઞાપિની જ છે.

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ વર્તતે, હે ભદન્ત ! ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ વર્તતે ઇતિ ॥ સૂ. ૩ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પંચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપક પ્રવિશ્લુદ્ધગદ્યપદ્યનૈઋપ્રન્યનિર્માપક
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત-કોલ્હાપુર રાજગુરુ-
વાલ્બ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતા
શ્રી ભગવતીસૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા
સ્વ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં દશમશતકસ્ય
॥તૃતીયોદ્દેશઃ સમાપ્તઃ॥૧૦ ૩॥

વચનોં મેં સત્યતા કા રૂપાપન કરતે હુણ કહતે હૈં-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સર્વ સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સર્વ સર્વથા હી સત્ય હૈ । હસ પ્રકાર કહ કર ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર ચિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ.૩॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૂન “ ભગવતીસૂત્ર ” કી પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાકે દસવેં શતકકા તૃતીય ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૨॥

સૂત્રને અન્તે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણુભૂત ગણીને તેમના પ્રત્યે પોતાની અપાર શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતાં કહે છે—

“ સેવ મત્તે ! સેવ મત્તે ! ત્તિ ” હે ભગવન્ ! આપની વાત સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે.” આ પ્રમાણુ કહીને મહાવીર પ્રભુને વદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ. ૩ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ ભગવતીસૂત્ર ”ની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના દસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૨॥

अथ चतुर्थोद्देशः प्रारभ्यते

दशमशतके चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

वाणिज्यग्रामवक्तव्यता, दूतिपलाशनामकचैत्यवर्णनम्, श्यामहस्तिनामकोऽनगरस्य प्रश्नः, चमरेन्द्रस्य त्रायस्त्रिंशकदेववक्तव्यता, त्रायस्त्रिंशकदेवानां सम्बन्धः, बलीन्द्रस्य त्रायस्त्रिंशकदेववक्तव्यता, तद्धेतुवर्णनं च, धरणेन्द्रस्य त्रायस्त्रिंशकदेववक्तव्यता, ईशानेन्द्रस्य त्रायस्त्रिंशकदेववक्तव्यता, सनत्कुमारस्य त्रायस्त्रिंशकदेववक्तव्यता च ।

मूलम्—“तेणं कालेणं, तेणं समएणं वाणियग्गामे नाम नयरे होत्था, वण्णओ, दूतिपलासए चेइए, सामी समोसठे, जाव परिसा पडिगया, तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंइअइनामं अणगारे जाव

दशवें शतकके चौथे उद्देशका प्रारंभ

दशवें शतक के इस चतुर्थ उद्देशक का विषयविवरण संक्षेपसे इस प्रकार है—वाणिज्य ग्राम वक्तव्यता. दूतिपलाश नामके चैत्य का वर्णन. श्यामहस्ति नामके अनगर के प्रश्न चमरेन्द्रके त्रायस्त्रिंशक देवों की वक्तव्यता त्रायस्त्रिंशक देवों का सम्बन्ध बलीन्द्र के त्रायस्त्रिंशक देवों की वक्तव्यता. इनके होने में हेतु कथन. धरणेन्द्र के त्रायस्त्रिंशक देवों की वक्तव्यता. शकेन्द्र के त्रायस्त्रिंशक देवों की वक्तव्यता ईशानेन्द्र के त्रायस्त्रिंशक देवों की वक्तव्यता सनत्कुमारके त्रायस्त्रिंशक देवों की वक्तव्यता ।

दशमा शतकना याथा उद्देशानो प्रारंभ

दशमां शतकना याथा उद्देशाभां प्रतिपादित विषयानुं संक्षिप्त विवरणु—
वाणिज्यग्रामानुं वर्णन—दूतिपलाश नामना चैत्यानुं वर्णन—श्यामहस्ति नामना
अणुगारना प्रश्नो—चमरेन्द्रना त्रायस्त्रिंशक देवानि (३३ सहायक देवानि) वक्त
व्यता—त्रायस्त्रिंशक देवानो सम्बन्ध—बलीन्द्रना त्रायस्त्रिंशक देवानि वक्तव्यता—
शकेन्द्रना त्रायस्त्रिंशक देवानि वक्तव्यता—ईशानेन्द्रना त्रायस्त्रिंशक देवानि वक्त
व्यता—सनत्कुमारना त्रायस्त्रिंशक देवानि वक्तव्यता.

उड्डं जाणू जाव विहरइ । तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स
 भगवओ महावीरस्स अंतेवासी सामहत्थी णासं अणगारे पयइ-
 भद्दए जहा रोहे जाव उड्डं जाणू जाव विहरइ । तए णं से साम-
 हत्थी अणगारे जायसड्ढे जाव उट्ठाए उट्टेत्ता, जेणेव भगवं
 गोयमे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भगवं गोयसं तिव्वु-
 त्तो जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी-अत्थिणं भंते ! चमरस्स
 असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगा देवा ? हंता, अत्थि ।
 से केणेट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-चमरस्स असुरिंदस्स असुर-
 कुमाररण्णो तायत्तीसगा देवा, तायत्तीसं सहाया ? एवं खल्ल
 सामहत्थी ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं, इहेव जंबुदीवे दीवे
 भारहे वासे कायंदीनामं नयरी होत्था, वण्णओ, तत्थ णं कायं-
 दीए नयरीए तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासगा परि-
 वसंति, अड्ढा जाव अपरिभूया अभिगयजीवाजीवा, उवलद्ध-
 पुण्णपावा जाव विहरंति, तए णं ते तायत्तीसं सहाया गाहावई
 समणोवासया पुविं उग्गा उग्गविहारी संविग्गा संविग्गविहारी
 भवित्ता, तओ पच्छा पासत्था पासत्थविहारी, ओसन्ना ओसन्न-
 विहारी, कुसीला कुसीलविहारी संसत्ता ससत्तविहारी, अहाछंदा
 अहाछंदविहारी, बहूइं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणंति
 पाउणित्ता, अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसैति, झूसित्ता
 तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ, छेदित्ता, तस्स ठाणस्स अणा-
 लोइयपडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा, चमरस्स असुरिंदस्स
 असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगदेवत्ताए उववन्ना । जप्पभिइं च
 णं भंते ! कायंदगा तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासगा

चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्तीसदेवत्ताए उव-
वन्ना, तप्पभिइं च णं भंते ! एवं वुच्चइ--चमरस्स असुरिंदस्स
असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगा देवा ? । तए णं भगवं गोयमे
सामहत्थिणा अणगारेणं एवं वुत्ते समणो संक्खिए, कंखिए,
वित्तिगिच्छिए, उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठेत्ता सामहत्थिणा अणगारेणं
सद्धिं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ,
वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी-अत्थिणं भंते ! चमरस्स
असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं
सहाया ? हंता, अत्थि, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?
एवं तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव तप्पभिइं च णं
एवं वुच्चइ--चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्ती-
सगा देवा तायत्तीसं सहाया ? णो इणट्ठे समट्ठे, गोयमा !
चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगाणं देवाणं
सासए नामधेज्जे पणत्ते, जं न कयाइ नासी, न कयावि न भवइ,
ण कयाई ण भविस्सई, जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिनयट्ठयाए
अन्ने चयंति, अन्ने उववज्जंति । अत्थि णं भंते ! बलिस्स
वइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णो तायत्तीसगा देवा ? तायत्तीसं
सहाया ? हंता अत्थि । से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ--बलिस्स
वइरोयणिंदस्स जाव तायत्तीसगा देवा ? तायत्तीसं सहाया ? एवं
खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे
वासे विभेले णामं संनिवेसे होत्था, वण्णओ, तत्थ णं विभेले
संनिवेसे जहा चमरस्स जाव उववन्ना । जप्पभिइं च णं भंते !

तेविभेलगा तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासगा बलिस्स
 वडरोयणिंदस्स वडरोयणरणो तायत्तीसगा देवा सेसं तं चेव
 जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिणयट्ठयाए, अन्ने चयंति, अन्ने उव-
 वज्जांति, अत्थि णं भंते ! धरणस्स णागकुमारिंदस्स नागकुमा-
 ररणो तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ? हंता अत्थि ।
 से केणट्ठेणं जाव तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ? गोयमा !
 धरणस्स नागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो तायत्तीसगा णं देवाणं
 सासए नामधेजे पणत्ते, जं न कयाइ नासी जाव अन्ने चयंति,
 अन्ने उववज्जांति । एवं भूयाणंदस्स वि, एवं जाव महाघोस-
 स्स । अत्थि णं भंते ! सकस्स देविंदस्स देवरणो पुच्छा, हंता
 अत्थि से केणट्ठेणं जाव तायत्तीसगा देवा ? एवं खलु गोयमा !
 तेणं कालेणं, तेणं समएणं, इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे
 पालासए नामं संनिवेसे होत्था वण्णओ, तत्थ णं पालासए
 सन्निवेसे तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासया जहा चम-
 रस्स जाव विहरंति, तए णं तायत्तीसं सहाया गाहावई समणो-
 वासगा, पुब्बिं पि, पच्छावि, उग्गा, उग्गविहारी, संविग्गा, संवि-
 ग्गविहारी बहूइं वासाइं समणोवासगपरियाणं पाउणित्ता,
 मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेइ, झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अण-
 सणाए छेदेतिं, छेदित्ता आलोइयपडिक्कंता समाहिपत्ता काल-
 मासे कालं किच्चा जाव उववन्ना, जप्पभिइं च णं भंते !
 पालासिगा तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासगा, सेसं

जहा चमरस्स जाव उववज्जंति, अत्थिणं भंते ! इसाणस्स एवं
जहा सकस्स नवरं चंपाए नयरीए जाव उववन्ना । जप्पभिइं
च णं भंते ! चंपिज्जा तायत्तीसंसहाया, सेसं तं चेव जाव
अन्ने उववज्जंति । अत्थिणं भंते ! सणकुमारस्स देविंदस्स देव-
रण्णो पुच्छा, हंता, अत्थि । से केणट्ठेणं जहा धरणस्स तहेव,
एवं जाव पाणयस्स एवं अच्चुयस्स अच्चे उववज्जंति, सेवं
भंते ! सेवं भंते ! ति ' ॥ सू० १ ॥

दत्तसप्तयगस्स चउत्थो उद्देशो समत्तो ।

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये वाणिजकग्रामो नाम नगरम्
अभवत्, वर्णकः, दूतिपलाशकं चैत्यम्, स्वामी समवसृतः, यावत् पर्यत्, प्रति-
गता, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्ते-
वासी इन्द्रभूतिर्नाम अनगारो यावत् ऊर्ध्वजानुः यावत् विहरति, । तस्मिन् काले,
तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी श्यामहस्ती नाम
अनगारः प्रकृतिभद्रको यथारोहो यावत् ऊर्ध्वजानुर्यावत् विहरति । ततः खलु स
श्यामहस्तीनाम अनगारो जातश्रद्धः यावत् उत्थया उत्थाय, यत्रैव भगवान् गौतम
स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य भगवन्तं गौतमं त्रिःकृत्यो यावत् पर्युपासीनः एव-
मवादीत्—सन्ति खलु भदन्त ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रायस्त्रिं-
शकाः देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? हन्त, सन्ति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—
चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रायस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ?
एवं खलु श्यामहस्तिन् ! तस्मिन् काले, तस्मिन् समये इहैव जम्बुद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे
काकन्दी नाम नगरी अभवत्, वर्णकः, तत्र खलु काकन्द्यां नगर्या त्रयस्त्रिंशत्
सहायाः गृहपतयः श्रमणोपासकाः परिवसन्ति, आढ्या यावत् अपरिभूताः, अभिगत
जीवाजीवाः उपलब्धपुण्यपापाः, यावत् विहरन्ति, ततः खलु ते त्रयस्त्रिंशत् सहायाः
गृहपतयः श्रमणोपासकाः पूर्वम् उग्राः, उग्रविहारिणः, संविग्नाः, संविग्नविहारिणो
भूत्वा, ततः पश्चात् पार्श्वस्थाः, पार्श्वस्थविहारिणः, अवसन्नाः, अवसन्नविहारिणः,
कुशीलाः, कुशीलविहारिणः, यथाच्छन्दा, संसक्ता संसकविहारी यथाच्छन्दविहारिणो
बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयन्ति, पालयित्वा, अर्द्धमासिकया संलेख-
नया आत्मानं जूषयन्ति, जूषित्वा, त्रिंशद्भक्तानि अनशनया छिन्दन्ति, छित्त्वा,
तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्ताः कालमासे कालं कृत्वा चमरस्य असुरेन्द्र-
स्य असुरकुमारराजस्य त्रायस्त्रिंशकदेवतया उपपन्नाः, यत् प्रभृतिच खलु भदन्त !

काकन्दकाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गृहपतयः श्रमणोपासकाः चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशकदेवतया उपपन्नाः, तत्प्रभृति च खलु भदन्त ! एवमुच्यते—चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ?' ततः खलु भगवान् गौतमः श्यामहस्तिना अनगारेण एवमुक्तः सन् शङ्कितः, काङ्क्षितः, विचिकित्सितः उत्थया उत्तिष्ठते उत्थाय श्यामहरितना अनगारेण सार्द्धम् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्त्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्—सन्ति खलु भदन्त ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? हन्त, सन्ति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते ? एवं तदेव सर्वं भणितव्यम्, यावत् तत्प्रभृति च खलु एवमुच्यते चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? नायमर्थः समर्थः, गौतम ! चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशकानां देवानाम् शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम्, यत् न कदाचित् नासीत् न कदापि न भवति, न कदापि न भविष्यति, यावत् नित्यम् अणुच्छित्तिनयार्थतया अन्ये च्यवन्ति, अन्ये उपपद्यन्ते । सन्ति खलु भदन्त ! वलेः वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचन राजस्य त्रयस्त्रिंशकादेवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? हन्त !, सन्ति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—वलेः वैरोचनेन्द्रस्य यावत् त्रयस्त्रिंशकाः देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विभेलो नाम सन्निवेशोऽभवत्, वर्णकः, तत्र खलु विभेले सन्निवेशे यथा चमरस्य यावत् उपपन्नाः ? यत् प्रभृति च खलु भदन्त ! ते विभेलगाः त्रयस्त्रिंशत्सहायाः गृहपतयः श्रमणोपासकाः वलेः वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य त्रयस्त्रिंशकाः देवाः शेष तदेव यावत् नित्यम् अणुच्छित्तिनयार्थतया अन्ये च्यवन्ति, अन्ये उपपद्यन्ते । सन्ति खलु भदन्त ! धरणस्य नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? हन्त, सन्ति, तत् केनार्थेन यावत् त्रयस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? गौतम ! धरणस्य नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य त्रयस्त्रिंशकानां देवानां शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम्, यत् न कदापि नासीत्, यावत् अन्ये च्यवन्ति, अन्ये उपपद्यन्ते, एवं भूतानन्दस्यापि एवं यावत् महाघोषस्य । सन्ति खलु भदन्त ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य पृच्छा, हन्त, सन्ति, तत्केनार्थेन यावत् त्रयस्त्रिंशकादेवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः ? एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे पालाशको नाम सन्निवेशोऽभवत्, वर्णकः, तत्र खलु पालाशके सन्निवेशे त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गाथापतयः श्रमणोपासकाः

યથા ચમરસ્ય યાવત્ વિહરન્તિ, તતઃસ્વલુ ત્રયશ્ચિશત્ સહાયા ગાથાપતયઃ શ્રમણો-
પાસકાઃ પૂર્વમપિ પશ્ચાદપિ યગ્રાઃ યગ્રવિહારિણઃ, સંવિગ્નાઃ, સંત્રિગ્નવિહારિણો
બહૂનિ વર્ષાણિ શ્રમણોપાસકપર્યાયં પાલયિત્વા માસિકયા સંલેખનયા આત્માનં
જૂષયન્તિ, આત્માનં જૂષયિત્વા ષષ્ઠિં ભક્તાનિ અનશનયા છિન્દન્તિ, અનશનયા છિ-
ત્વા, આલોચિતપ્રતિકાન્તાઃ સમાધિપ્રાપ્તાઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા યાવત્ ઉપપન્નાઃ,
યત્પ્રમૃતિચ સ્વલુ ભદન્ત ! પાલાશગાઃ ત્રયશ્ચિશત્ સહાયાઃ ગૃહપતયઃ શ્રમણોપાસકાઃ,
શેષં યથા ચમરસ્ય યાવત્ ઉપપદ્યન્તે ! સન્તિ સ્વલુ ભદન્ત, ર્દશાનસ્ય એવં યથા-
શક્રસ્ય નવરં ચમ્પાયાં નગર્યાં યાવત્ ઉપપન્નાઃ, યત્ પ્રમૃતિચ સ્વલુ ભદન્ત ! ચમ્પાયાઃ,
ત્રયશ્ચિશત્ સહાયાઃ, શેષં તદેવ યાવત્ અન્યે ઉપપદ્યન્તે ! સન્તિ સ્વલુ ભદન્ત !
સનત્કુમારસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય પૃચ્છા, હન્ત, સન્તિ, તત્કેનાર્થેન યથા ધરણસ્ય
તથૈવ એવં યાવત્ પ્રાણતસ્ય, એવમ્ અચ્યુતસ્ય યાવત્ અન્યે ઉપપદ્યન્તે તદેવં
ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥ સુ૦ ૧ ॥

ઇતિ દશમશતકસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ

ટીકા—તૃતીયોદ્દેશકે દેવવક્તવ્યતા ઉક્તા, અથ ચતુર્થોદ્દેશકેઽપિ દેવવક્ત-
વ્યતામેવ પ્રકારાન્તરેણ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ, ‘તેણં કાલેણં,
તેણં સમણં વાણિયગ્ગામે નામં નયરે હોત્થા, વણ્ણઓ’ તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્
સમયે વાણિજ્યગ્રામો નામ નગરમ્ આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્ય વર્ણનં ચમ્પાનગરીવત્
વોધ્યમ્, ‘દ્વિપલાસણ ચેદ્દણ, સામી સમોસઢે, જાવ પરિસા પ્હિગયા’ દ્વિ-

દેવવક્તવ્યતા—

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તૃતીય ઉદ્દેશક મેં દેવવક્તવ્યતા કહી જા ચુકી છે. હસ
ચતુર્થ ઉદ્દેશક મેં બી સૂત્રકાર દેવ વક્તવ્યતા કો પ્રકારાન્તર સે પ્રતિપાદન
કરને કે લિયે ‘તેણં કાલેણ’ ઇત્યાદિ રૂપ સે કહતે હૈં—‘તેણં કાલેણં
તેણં સમણં વાણિયગ્ગામે નામં નયરે હોત્થા, વણ્ણઓ’ ઉસ કાલ
ઔર ઉસ સમય મેં વાણિજ્યગ્રામ નામકા નગર થા. હસકા વર્ણન ચંપા

દેવ વક્તવ્યતા

“તેણ કાલેણં તેણ સમણં” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ત્રીજા ઉદ્દેશમાં દેવ વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરાયું છે. એ સંબંધને
અનુલક્ષીને સૂત્રકારે અહીં ત્રાયશ્ચિશક દેવવિશેષોનું કથન કર્યું છે.—“તેણ કાલેણં
તેણં સમણં” તે કાળે અને તે સમયે “વાણિયગ્ગામે નામં નયરે હોત્થા, વણ્ણઓ”
વાણિજ્યગ્રામ નામે નગર હતું. તેનું વર્ણન ચંપા નગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું.

પલાશકં નામ ચૈત્યમ્ ઉદ્યાનમ્ આસીત્ , અસ્ય વર્ણનં પૂર્ણમદ્રચૈત્યવર્ણનવદ્ વોધ્યમ્ , સ્વામી-મહાવીરઃ પ્રભુઃ સમવસૃતઃ યાવત્ ધર્મોપદેશં શ્રોતું પર્પત્ નિર્ગચ્છિતિ, ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા પર્પત્ પ્રતિગતા । ‘ તેણં કાલેણં, તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ, જેદ્દે અંતેવાસી હંદમૂઈનામં અણગારે જાવ ઉઢું જાણૂ જાવ વિહરહ’ તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ડ્યેપ્પોડન્તેવાસી હન્દ્રભૂતિર્નામ અણગારો યાવત્ ઊર્ધ્વજાનુઃ યાવત્ સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવગન્ વિહરતિ । ‘ તેણં કાલેણં, તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતેવાસી સામહત્થીનામં અણગારે પગહમ્હે, જહા રોહે જાવ ઉઢું જાણૂ જાવ વિહરહ’

નગરી કે વર્ણન કી तरह સે જાનના ચાહિયે ‘દૂતિપલાસપ્પેદ્દ’ સામી સમોસદે, જાવ પરિસા પડિગયા’ ઉસમેં દૂતિપલાશ નામકા ઉદ્યાન થા. હસકા વર્ણન બી પૂર્ણમદ્ર ઉદ્યાન કે વર્ણન કી तरह જાનના ચાહિયે. વહાં મહાવીર પ્રભુ પધારે. યાવત્ ધર્મોપદેશ સુનનેકે લિયે પરિપદા નિકલી, વહ ધર્મોપદેશ સુનકર પીછી અપને સ્થાનપર આગઈ. ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેદ્દે અંતેવાસી હંદમૂઈ નામં અણગારે જાવ ઉઢું જાણૂ જાવ વિહરહ’ ઉસ કાલ મેં ઔર ઉસ સમય મેં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે વડે શિષ્ય હન્દ્રભૂતિ નામ કે અનગાર થે. યાવત્ યે ઊર્ધ્વજાનુ થે, યાવત્ સંયમ ઔર તપસે અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ રહતે થે । ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતેવાસી સામહત્થી નામં અણગારે પગહમ્હે, જહા રોહે જાવ ઉઢું જાણૂ જાવ વિહરહ’ ઉસ કાલ ઔર ઉસ સમયમેં

“દૂતિપલાસપ્પેદ્દ” તેમાં દૂતિપલાશ નામે ચૈત્ય હતું. તેનું વર્ણન પૂર્ણમદ્ર ચૈત્યના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. ‘ સામી સમોસદે, જાવ પરિસા પડિગયા ” ત્યાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. તેમને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને પરિપદ નીકળી. વંદણા નમસ્કાર કરીને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને પરિપદ પાછી ફરી તેણ કાલેણં તેણં સમણ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેદ્દે અંતેવાસી હંદમૂઈ નામં અણગારે જાવ ઉઢું જાણૂ જાવ વિહરહ ” તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પદશિષ્ય હન્દ્રભૂતિ નામના અણગાર હતા. તેમનું સમસ્ત વર્ણન અહીં થયું છે. “ ઉર્ધ્વજાનુ હતા ” આ સૂત્રાંશ પર્યન્તનું તેમના વિષેનું સમસ્ત કથન “ જાવ (યાવત્) પદથી થયું કરવાનું ” કહ્યું છે. એવા તે હન્દ્રભૂતિ અણગાર (ગૌતમ સ્વામી) સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરતા હતા.

“ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેદ્દે અંતેવાસી સામહત્થી નામં અણગારે પગહમ્હે, જહા રોહે જાવ ઉઢું જાણૂ જાવ વિહરહ ” તે

तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी श्याम-
हस्तीनाम अनगारः प्रकृतिभद्रकः यथा रोहको नाम अनगारः प्रथमशतकस्य षष्ठो-
देशके प्रतिपादितः यावत् ऊर्ध्वजालुः, यावत् संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्
विहरति । ‘तए णं से सामहत्थी अणगारे जायसद्धे जाव उट्ठाए उट्टेत्ता, जेणेव
भगवं गोयमे, तेणेव उवागच्छह्’ ततःखलु स श्यामहस्ती अनगारो जातश्रद्धो
यावत् जातश्रद्धादीनामर्थः औपपातिके उत्तरार्द्धे गौतम-प्रकरणे विलोकनीयः
उत्थया उत्थानेन उत्थाय, यत्रैव भगवान् गौतमः आसीत् तत्रैव उपागच्छति,
‘उवागच्छित्ता भगवं गोयमं तिवखुत्तो जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी’-उपा-

श्रमण भगवान् महावीर के शिष्य थे. जिनका नाम श्याम हस्ती अन-
गार था ये प्रकृति से भद्र थे. छठे उद्देशक में प्रतिपादित रोहक अनगार
की तरह इनका प्रत्येक व्यवहार था. यावत् ये ऊर्ध्वजालु थे. यावत्
संयम और तप से ये अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरते थे.
‘तएणं से सामहत्थी अणगारे जायसद्धे जाव उट्ठाए उट्टेत्ता जेणेव
भगवं गोयमे तेणेव उवागच्छह्’ एक समय की बात है कि श्यामहस्ती
अनगार अपने स्थान से अपने आप ऊठकर जहां भगवान् गौतम बिरा-
जमान थे. वहां पधार गये. ‘जायसद्धेजाव’ सूत्रस्थ इन जातश्रद्ध आदि
पदोंका अर्थ औपपातिक सूत्र के उत्तरार्धमें गौतम प्रकरण में लिखा
गया है सो वहां से देख लेना चाहिये । ‘उवागच्छित्ता भगवं गोयमं
निक्खुत्तो जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी’ वहां पर जाकरके उन्होंने

झाणे अने ते समये श्रमणु लगवान महावीरना शिष्य समुदायमां ओक श्याम
हस्ती अणुगार नामे शिष्य पणु हुता. तेओ लद्धिक प्रकृतिवाणा हुता छट्ठा
उद्देशमां रोहक अणुगारना शुष्णानुं जेवुं वणुंन करवामां आणुं छे,
ओवुं ज तेमना शुष्णानुं वणुंन पणु समजवुं. ते वणुंन अहो “ उलउकासने
(दीअणु जिअ राणीने) ओसीने पोत ना आत्माने सयम अने तपथी लावित
करता विचरता हुता ” आ सूत्रपाठ पर्यन्त अहणु करवुं. “ तएण से सामहत्थी
अणगारे जाव उट्ठाए उट्टेत्ता जेणेव भगव गोयमे तेणेव उवागच्छह् ” ओक द्विस ते
श्यामहस्ती अणुगार पोताने स्थानेथी पोतानी जते जिला थया अने जयां
लगवान गौतम बिराजता हुता, त्यां गया. “ जायसद्धे जाव ” आ सूत्रमां
वपरायेद जतश्रद्ध आदि पढाने अर्थ औपपातिक सूत्रना उत्तरार्धमां गौतम
स्वामीना प्रकरणमां आपवामां आवेद छे. तो जिज्ञासु वाचकेओ ते पढाना
अर्थ त्यांथी जण्णी देवा.

“ उवागच्छित्ता भगवं गोयमं तिवखुत्तो जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी ” तेभण्णे

ગત્ય ભગવન્તં ગૌતમમ્ હન્દ્રભૂતિમનગારં ત્રિઃકૃત્વઃ ત્રિવારમ્ યાવત્ આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણં કરોતિ, આદક્ષિણપ્રદક્ષિણં કૃત્વા શુશ્રૂષમાણો નમસ્યન્ વિનયેન અભિમુખં પ્રાજ્ઞલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્—‘અત્થિ ણં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ?’ હે ભદન્ત ! હન્દ્રભૂતે ! સન્તિ સ્વલ્લુ કિં ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય, અસુરકુમારરાજસ્ય ત્રાયચ્છિંશકાઃ મન્ત્રિકલ્પાઃ, ત્રયચ્છિંશત્પરિમાણાઃ સહાયાઃ ચમરેન્દ્રસ્ય સાહાય્યકારિણઃ ગુરુસ્થાનીયાઃ ? હન્દ્રભૂતિ રાહ ‘હંતા, અત્થિ’ હે શ્યામહસ્તિન્ ! હન્ત, સત્યમ્—ચમરસ્ય ત્રાયચ્છિંશકાઃ ગુરુકલ્પાઃ ત્રયચ્છિંશત્પરિમાણાઃ સન્તિ । શ્યામ હસ્તી તત્રકારણં પૃચ્છતિ—‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ?’ હે ભદન્ત ! હન્દ્રભૂતે ! તત્ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે—ચમરસ્ય અસુ-

ભગવાન્ ગૌતમ કો ત્રીન વાર પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વડે વિનય કે સાથ દોનો હાથ જોડકર નમસ્કાર કરતે હુએ ઉનકે સમક્ષ વેઠ ગયે વેઠકર ઉન્હોને ઉન ગૌતમ હન્દ્રભૂતિ સે હસ પ્રકાર પૂછા—‘અત્થિ ણં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ, અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા’ હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ જો ચમર હેં ઉનકે ૩૩ સહાયકઃ ભૂત દેવ—ત્રાયચ્છિંશક દેવ હોતે હેં કયા ? હસકે ઉત્તર સેં હન્દ્રભૂતિ ને કહા ‘હંતા અત્થિ’ હાં શ્યામ હસ્તિન્ હોતે હેં । ‘ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા’ ચમર હન્દ્ર કે યે તેંતીસ ૩૩ સંખ્યા મેં ગુરુસ્થાનીય ત્રાયચ્છિંશકદેવ સહાયભૂત હોતે હેં ‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ’ હે ભદન્ત ! હન્દ્રભૂતે ! એંસા આપ કિસ

ત્યાં જીધને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા પૂર્વક ખન્ને હાથ જોડીને ઘણા વિનયપૂર્વક ગૌતમ સ્વામીને વંદણા નમસ્કાર કર્યા, અને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—“ અત્થિ ણં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસ સહાયા ” હે ભગવન્ ! અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરને સહાય-ભૂત થનારા એવા ૩૩ ત્રાયચ્છિંશક દેવો છે ખરાં ?

ગૌતમ સ્વામીનો ઉત્તર—“ હંતા અત્થિ ” હા, શ્યામહસ્તી ! અસુરેન્દ્ર ચમરના સહાયક ૩૩ ત્રાયચ્છિંશક દેવો છે ખરાં.

શ્યામહસ્તી અણુગારનો પ્રશ્ન—“ ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસ સહાયા ” હે ભગવન્ ! અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરના સહાયક ૩૩ ત્રાયચ્છિંશક દેવો છે, “ સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ ? ” એવું

રેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકાઃ મન્ત્રિકલ્પાઃ ગુરુકલ્પાઃ દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિશત્ પરિમાણાઃ સહાયાઃ સન્તીતિ? ઇન્દ્રભૂતિ રાહ—‘એવં ચલુ સામહત્થી! તેણં કાલેણં, તેણં સમણં ઇહેવ જંબુદ્વીવે દીવે ભારહે વાસે કાયંદી નામં નયરી હોત્થા, વણ્ણઓ’ હે શ્યામહસ્તિન્ ! એવં ચલુ નિશ્ચયેન તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે ઇહેવ તાવત્ જમ્બુદ્વીપે દ્વીપે ભારતે વર્ષે કાકન્દી નામ નગરી આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્યાઃ વર્ણનં ચમ્પાનગરી વર્ણનવદેવ બોધ્યમ્, ‘તત્થ ણં કાયંદીએ નયરીએ તાયત્તીસંસહાયા ગાહાવહ સમણોવાસગા પરિવસંતિ’ તત્રચલુ કાકન્દ્યાં નગર્યાં ત્રયસ્ત્રિશત્ સંખ્યકાઃ સહાયાઃ સાહાય્યકારિણો ગાથાપતયઃ શ્રમણોપસકાઃ—શ્રાવકાઃ, પરિવસન્તિ, ‘અહ્ઠા જાવ અપરિભૂયા અભિગયજીવાજીવા ઉવલદ્ધપુણ્ણપાવા જાવ વિહરંતિ’ આઢ્યાઃ—

કારણ સે કહતે હૈં ? હસકા ઉત્તર દેતે હુએ ઇન્દ્રભૂતિ શ્યામહસ્તી અન-ગાર સે કહતે હૈં ‘એવં ચલુ સામહત્થી’ હે શ્યામહસ્તિન્ ! સુનો મૈં તુમ સે હસ ઘાત કો કહતા હૂં જો હસ પ્રકાર સે હૈં—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં ઇહેવ જંબુદ્વીવે દીવે ભારહેવાસે કાયંદી નામં નયરી હોત્થા, વણ્ણઓ’ ઉસ કાલ ઔર ઉસ સમય મૈં હસી જંબુદ્વીપ નામકે દ્વીપ મૈં ભરતક્ષેત્રસ્થિત કાકંદી નામકી નગરી થી. હસકા વર્ણન ચંપાનગરી કે વર્ણન કી તરહ જાનના ચાહિયે ‘તત્થ ણં કાયંદીએ નયરીએ તાયત્તીસં સહાયા ગાહાવહ સમણોવાસગા પરિવસંતિ’ ઉસ કાકંદી નગરી મૈં તેંતીસ ૩૩ શ્રમણોપાસક શ્રાવક રહતે થે. યે આપસ મૈં હતને સહદય થે કિ પ્રતિ સમય એક દૂસરે કે સુખ દુઃખ કા ધ્યાન રચતે થે. હતના હનકા મૈત્રીભાવ ધા. ‘અહ્ઠા જાવ અપરિભૂયા’ અભિગય જીવાજીવા, ઉવલ-

આપ શા કારણે કહે છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ચમરેન્દ્રને સહાયભૂત થનારા ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિશકો છે, એવું શા કારણે કહે છે ?

ગૌતમ સ્વ.મીનો જવાબ—“એવં ચલુ સામહત્થી” હે શ્યામહસ્તી ? તમઃશ આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે હું તમને તેમની પૂર્વકથા કહું છું તે સાંભળો—“તેણ કાલેણં તેણં સમણં” ઇહેવ જંબુદ્વીવે દીવે ભારહે વાસે કાયંદી નામં નયરી હોત્થા, વણ્ણઓ” તે કાળે અને તે સમયે જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં કાકંદી નામની નગરી હતી તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણુવેદી ચંપાનગરીના વર્ણુન પ્રમાણે સમજવું “તત્થ ણં કાયંદીએ નયરીએ તાયત્તીસં સહાયા ગાહાવહ સમણોવા-સગા પરિવસંતિ” તે કાકંદી નગરીમાં ૩૩ શ્રમણોપાસક શ્રાવકો રહેતા હતા. તેમને એક બીજા પ્રત્યે એટલો બધો પ્રેમ હતો કે તેઓ હ મેશા એક બીજાના સુખમાં એક બીજાને મદદરૂપ થતા હતા. “અહ્ઠા જાવ અપરિભૂયા” તેઓ સામાન્ય સ્થિતિના

ધનિનઃ યાવત્-દીપ્તાઃ, इत्यारभ्य बहुजनस्य इतिपर्यन्तानां विशेषणानामर्थः उपास-
कदशाङ्गसूत्रे प्रथमाध्ययनतृतीयसूत्रस्य मत्कृतागारधर्मसंजीवनी व्याख्यायां
विलोकनीयः, बहुजनस्य जनैरपरिभूताः बहुजनपराभववर्जिताः अभिगतजीवाजीवाः
ज्ञातजीवाजीवतत्त्वाः, उपलब्धपुण्यपापाः यावत् विहरन्ति-तिष्ठन्ति । ‘तएणं ते
तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासया पुर्वि उग्गा, उग्गविहारी, संविग्गा
संविग्गविहारी भवित्ता, तओ पच्छा पासत्था पासत्थविहारी’ ततः खलु ते त्रयस्त्रिं-
शत् सहाया परस्परं साहाय्यकारिणः, गाथापतयः श्रमणोपासकाः श्रावकाः,
पूर्वम्-आदौ, उग्राः-मात्रतः उदात्ताः, उग्रविहारिणः उदात्ताचाराः सदनुष्ठानत्वात्
द्वपुण्य पावा जाव विहरन्ति’ ये सामान्य स्थिति के नहीं थे, किन्तु
इनकी आर्थिकस्थिति बहुत अच्छी थी ये धनिक थे, यावत् कोई भी
इनका पराभव नहीं करता था. ऐसे ये प्रभावशाली थे. यहां ‘यावत्’
पदसे अन्वय कथित “दीप्त से लेकर बहुजन” तक के विशेषणों का
संग्रह हुआ है इन विशेषणों का अर्थ यदि देखना होतो उपासक दशाङ्ग
सूत्र के अध्ययन १ आनन्द श्रावक प्रकरणमें सूत्र ३ पर जो मेरे द्वारा
अगारधर्मसंजीवनी नामकी टीका लिखी गई है उसमें देख लेना
चाहिये. ये श्रमणोपासक श्रावक जीव और अजीव के स्वरूप के ज्ञाता
थे. पुण्य और पाप के भर्म को जानने वाले थे. ‘तएणं ते तायत्तीसं
सहाया गाहावई समणोवासया पुर्वि उग्गा, उग्गविहारी, संविग्गा,
संविग्गविहारी, भवित्ता तओ पच्छा पासत्था पासत्थविहारी’ इस तरह
ये अपने जीवन में पहिले तो श्रावकपनकी उत्कृष्ट क्रिया पालते थे और

ન હતાં, પણ તેમની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી સારી હતી-તેઓ ધનાઢ્ય હતા અને
ઘણાં જ પ્રભાવશાળી હતા. તેમનો પરાભવ કરવાને કોઈ સમર્થ ન હતું. “ જાવ
અપરિભૂયા ” આ સૂત્રાંશમાં વપરાયેલા “ જાવ (યાવત્) ” પદથી “ દીપ્તથી લઈને
બહુજન ” પર્યન્તનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. દીપ્ત આદિ જે વિશેષણો
તેમની સાથે વપરાયાં છે, તેનો અર્થ ઉપાસક દશાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં
આનંદ શ્રાવક વિષયક ત્રીજા સૂત્ર પર અગારધર્મસંજીવની નામની મારા
દ્વારા લખાયેલી ટીકામાંથી વાંચી લેવો. “ અભિગયજીવાજીવા, ઉવલદ્વપુણપાવા
જાવ વિહરંતિ ” તે ૩૩ શ્રમણોપાસક ગૃહસ્થો જીવ અને અજીવના સ્વરૂપને
જાણનારા હતા. વળી તેઓ પુણ્ય અને પાપના ભર્મને પણ સમજતા હતા.

“ તएणं ते तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासया पुर्वि उग्गा, उग्ग
विहारि, संविग्गा संविग्गविहारी, भवित्ता तओ पच्छा पासत्था, पासत्थविहारी ”
તે પરસ્પરને સહાય ભૂત થનારા ૩૩ શ્રમણોપાસક ગૃહસ્થો પહેલાં
શ્રાવકધર્મનું કડક રીતે પાલન કરતા હતા અને શ્રાવક ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ

संविग्नाः—मोक्षप्राप्त्यर्थं व्यग्राः, संसारभीरवो वा, संविग्नविहारिणः—संविग्न-
विहारः संविग्नानुष्ठानमस्तियेषां ते तथाविधाः भूत्वा, ततः पश्चात्—तदनन्तरम्
पार्श्वस्थाः—ज्ञानादिवह्निर्वर्तिनः, पार्श्वस्थविहारिणः—पार्श्वस्थानुष्ठानकारिणः,
'ओसन्ना, ओसन्नविहारी, कुसीला, कुसीलविहारी, अहाछंदा, अहाछंदविहारी,
बहूँ वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणंति' अवसन्नाः इव धर्मानुष्ठानात्
परिश्रान्ता इव अवसन्नाः शिथिलाचारिणः आलस्यादनुष्ठाना सम्यक्करणात्,
अवसन्नविहारिणः—शिथिलाचाराः, कुशीलाः—ज्ञानाद्याचारविराधनात्, कुशील-
विहारिणः—ज्ञानाद्याचारविराधनात्, यथाच्छन्दाः—यथाकथञ्चित् नागम परतन्त्रतया
छन्दः—अभिप्रायो बोधो वा प्रवचनार्थेषु येषां ते यथाच्छन्दाः यथेच्छाचारिणः,

उत्कृष्ट क्रिया में विचरते थे, संविग्न-मोक्षाभिलाषी थे, अथवा संसार
भीरु थे, संविग्नविहारी-वैराग्य दशा में विचरने वाले थे, बाद में
ये पासत्थ-सम्यग्ज्ञानादि से बहिर्भूत बन गये . पार्श्वस्थविहारी-पार्श्व-
स्थविहारी हो गये. 'ओसन्ना, ओसन्नविहारी, कुसीला कुसील-
विहारी, अहाछंदा, अहाछंदविहारी, बहूँ वासाइं समणोवासगपरि-
यागं पाउणंति' धर्मानुष्ठान से थके हुए जैसे बन गये-शिथिलाचार
वाले हो गये-आलस्य से अनुष्ठान को यथावत् नहीं करने से अवस-
न्नविहारी हो गये, ज्ञानादि आचारकी विराधना वाले हो गये, कुशील-
विहारी-जन्मभर ज्ञानादि की आराधनाकी विराधना करने वाले बने
रहे, शास्त्रप्रत्यादाका ख्याल नहीं करके अपनी इच्छाके अनुसार आचार
विचार वाले हो गये और यथाच्छन्दविहारी-जीवनभर तक भी इसी

क्रियाओं पाणवामां न प्रयत्नशील रहता होता तेजो संविग्न
-संसार भीड़-मोक्षाभिलाषी होता, वैराग्यदशाभां विचरता होता.
पश्चात् कालान्तरे तेमना जवनभां परिवर्तन भई गयुं अने तेजो पासत्थ (सम्यग्
ज्ञान आदिथी विहीन) भई गया, पार्श्वस्थविहारी-अनुचित अनुष्ठानकारी-
भई गया, "ओसन्ना-ओसन्नविहारी, कुसीला, कुसील-विहारी अहाछंदा अहाछंद
विहारी, बहूँ वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणंति" धर्मानुष्ठानथी थाक्या डोय
ऐवा-शिथिलाचारी भई गया, आणसने दीधे श्रावकना अनुष्ठानोनुं पालन
नहीं करीने अवसन्नविहारी भई गया, ज्ञानादि आचारनी विराधनावाणा भई
गया कुशील विहारी भई गया ऐटले के ज्ञानादि आराधना करवाने अटले
विराधना करनारा भई गया, शास्त्रप्रत्यादानो ज्याल राज्या विना पोतानी
छिछा अनुसार आचारविचार राखनारा ऐटले के स्वच्छदी भनी
गया आ रीते तेमणे पोतानी जिहगीना आकीनां वर्षो व्यतीत कर्था.

यथाच्छन्दविहारिणः—आजन्मापि स्वेच्छाचाराः, वहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं श्रावकाचारम् पालयन्ति, 'पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेति, झूसेत्ता तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेति' वहूनि वर्षाणि श्रावकपर्यायं पालयित्वा अर्द्धमासिकया संलेखनया आत्मानं जूपयन्ति—भावयन्ति, जूपयित्वा अर्द्धमासिकया संलेखनया आत्मानं भावयित्वा, त्रिंशद्भक्तानि अनशनतया छिन्दन्ति, 'छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंता कालमासे कालं किच्चा, चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो तायत्तीसगदेवत्ताए उववन्ना' त्रिंशद्भक्तानि अनशनतया छित्त्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्ताः—आलोचनप्रतिक्रमणरहिताः आलोचना-दिक्कमकृत्वैव कालमासे मरणसमये कालं कृत्वा चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमार-राजस्य त्रायस्त्रिंशकदेवतया उपपन्नाः । श्यामहस्ती पृच्छति—'जप्पभिइं च णं

तरह के स्वेच्छाचारी बन गये, इसी स्थितिमें इन्होंने अनेक वर्षों तक श्रमणोपासक पर्यायका पालन किया, 'पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेति, झूसित्ता तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेति' वाद में इन्होंने इसी अवस्थामें अर्द्धमासिकी—१५—दिन की संलेखना धारण की और उसमें रहकर ३० तीस भक्तोंका अनशन द्वारा छेदन किया 'छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंता कालमासे कालं किच्चा चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो तायत्तीसगदेवत्ताए उववन्ना' छेदन करके मरते समय इन्होंने अपने उस पापस्थान की आलोचना प्रतिक्रमण नहीं किया और बिना आलोचना प्रतिक्रमण के ये काल अवसर काल कर असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमरके ये सब के सब त्रायस्त्रिंशक देवरूप से उत्पन्न हो गये, इस प्रकार से इन्द्रभूति

अनेक वर्ष पर्यन्त आ रीते श्रमणोपासक पर्यायतुं व्यतीत करीने तेमणे "पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेति, झूसित्ता तीसं भत्ताइं अणसणाए छेदेति" अन्तकाणे अर्धाभासने। स थारे। करीने अनशन द्वारा ३० लक्षतानुं छेदन कथुं (१५ दिवस पर्यन्त आहारने। त्याग करीने) "छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंता कालमासे कालं किच्चा चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररणो तायत्तीसगदेवत्ताए उववन्ना" पणु अन्तकाणे तेमणे ते पापस्थानकनी आदीयना करी नहीं अने प्रतिक्रमण पणु कथुं नहीं। आवी स्थितिमां काणने। अवसर आवता काण पाभीने तेओ असुरेन्द्र, असुरकुमारराज चमरना ३३ त्रायस्त्रिंशक देवो इये उत्पन्न थया छे।

गीतमस्वाभीनी आ प्रकारनी वात सांख्यीने श्यामहस्ती अणुगारे तेमने आ प्रमाणे प्रश्न पूछथे—“जप्पभिइं च णं भंते ! कायंदगा तायत्तीसं

મંતે ! કાયંદગા તાયત્તીસંસહાયા ગાહાવર્દ સમણોવાસગા ચમરસ્સ, અસુરિંદસ્સ, અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગદેવત્તાણ ઉવવન્ના ' હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રભૂતે ! યત્ પ્રભૃતિ ચ સ્વલુ ક્રાકન્દગાઃ ક્રાકન્દીવાસિનસ્ત્રયસ્ત્રિશત્ સંખ્યકાઃ, સહાયાઃ પરસ્પરેણ સાહાય્યકારિણઃ ગાથાપતયઃ શ્રમણોપાસકાઃ ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમાર-રાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકદેવતયા ઉપપન્નાઃ ' તપ્પભિં ચ ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-ચમરસ્ય અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ? ' તત્પ્રભૃતિ ચ સ્વલુ-તદારભ્યૈવ, હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રભૂતે ! કિમેવમુચ્યતે-યત્ ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકાઃ દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિશત્ સહાયાઃ ? ' તણં ભગવં ગોયમે સામહત્થિણા અણગારેણં એવં વુત્તે સમાણે સંકિણ, સંઘિણ, વિતિગિચ્છિણ ઉટ્ટાણ ઉટ્ટેઈ ' તતઃ સ્વલુ ભગવાન્ ગૌતમઃ ઇન્દ્રભૂતિઃ શ્યામહસ્તિના અનગારેણ એવમુક્તઃ

કા કથન સુત્તકર શ્યામહસ્તી અનગારને ડનસે તલ્લ એસા પૂછા-‘જપ્પ-ભિં ચ ણં મંતે ! કાયંદગા તાયત્તીસં સહાયા ગાહાવર્દ સમણોવાસગા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગદેવત્તાણ ઉવવન્ના’ હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રભૂતે ! જિસ દિન સે લેકર કાકંદીનિવાસી લે પરસ્પર મેં સહાયતા કરને વાલે ૩૩ શ્રમણોપાસક શ્રાવક અસુરેન્દ્ર અસુરકુમાર-રાજ ચમર કે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હુણે હેં ‘તપ્પભિં ચ ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ, ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા’ ડસી દિનસે કયા હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રભૂતે ! એસા કહા જાતા હૈ કિ અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કે ૩૩ સહાયક ત્રાય-સ્ત્રિશક દેવ હેં ? ‘તણં ભગવં ગોયમે સામહત્થિણા અણગારેણં એવં વુત્તે સમાણે સંકિણ, કંઘિણ, વિતિગિચ્છિણ, ઉટ્ટાણ ઉટ્ટેઈ’ હસ પ્રકાર

સહાયા ગાહાવર્દ સમણોવાસગા ચમરસ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો દેવત્તાણ ઉવવન્ના ” હે ભગવન્ ! હે ઇન્દ્રભૂતિ અણુગાર ! જે દિવસથી કાકંદીનિવાસી તે પરસ્પરના સહાયક ૩૩ શ્રમણોપાસક શ્રાવકો અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાય ચમરના ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે. “ તપ્પભિં ચ ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ, ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ” ત્યારથી જ શું એવું કહેવાય છે કે અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાય ચમરના સહાયક ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ ત્યાં ત્રાયસ્ત્રિશક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા પહેલાં શું ચમરેન્દ્રના સહાયકારી ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોનું અસ્તિ-ત્વ જ ન હતું ?

“ તણ ભગવં ગોયમે સામહત્થિણા અણગારેણ એવ વુત્તે સમાણે સંકિણ, કંઘિણ, વિતિગિચ્છણ, ઉટ્ટાણ ઉટ્ટેઈ ” શ્યામહસ્તી અણુગારને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને

સન્ શક્તિઃ સંશયાપન્નઃ, કાંક્ષિતઃ—આકાંક્ષાયુક્તઃ, વિચિકિત્સિતઃ—વિચિકિત્સાપન્નઃ ઉત્થયા ઉત્થાનેન ઉત્તિષ્ઠતે ‘ઉઢાણ ઉઢેત્તા સામહત્થિણા અણગારેણ સદ્ધિં જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ ઉત્થયા ઉત્થાનેન ઉત્થાય શ્યામહસ્તિના અનગારેણ સાર્દ્ધં યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર આસીત્ તત્રૈવ—ઉપાગચ્છતિ, ‘ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ. ણમંસહ, વંદિત્તા, ણમંસિત્તા એવં વયાસી’—ઉપાગત્ય શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્—‘અત્થિણં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા, તાયત્તીસં સહાયા ?’ હે મદન્ત ! સન્તિ સ્વલ્લુ ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ત્રાયસ્તિશકાઃ ગુરુસ્થાનીયાઃ

સે જબ શ્યામહસ્તી અનગારને ડન ગૌતમ સે કહા તવ વે ગૌતમ સ્વયં શંકાયુક્ત વન ગયે, કાંક્ષાયુક્ત વન ગયે, એવં વિચિકિત્સાયુક્ત વન ગયે ઓર હસ પ્રકાર વનકર વે અપને આપ ડઠે ઓર ‘ઉઢાણ ઉઢેત્તા સામ હત્થિણા અણગારેણ’ સદ્ધિં જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ ડઠકર શ્યામહસ્તી અનગારકે સાથ વહાં ગયે જહાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વિરાજમાન થે। ‘ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા એવં વયાસી’ વહાં ડાંકર ડન્હોંને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વંદના કી, નમસ્કાર કિયા, વંદના નમસ્કાર કરકે ફિર ડન્હોંને ડનસે હસ પ્રકાર સે પૂછા—‘અત્થિણં મંતે ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા’ હે મદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કે કયા ૩૩ સહા-

ગૌતમ સ્વામી શંકાયુક્ત બની ગયા, કાંક્ષાયુક્ત બની ગયા અને વિચિકિત્સાયુક્ત બની ગયા. (આ પદોની જમાલી અણુગારના પ્રકરણમાં સ્પષ્ટતા કરાઈ ચુકી છે) પોતાની શંકાનું નિવારણ કરવા માટે મહાવીર પ્રભુ પાસે જવાનો વિચાર કરીને તેઓ પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ત્રિશા થયા. “ઉઢાણ ઉઢેત્તા સામહત્થિણા અણગારેણ સદ્ધિં જેણેવ, સમણે ભગવ મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ” ત્યાંથી ઉઠીને શ્યામહસ્તી અણુગારની સાથે તેઓ જ્યાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા, ત્યાં ગયા. “ઉવાગચ્છિત્તા સમ ભગવ મહાવીરં વંદહ, નમસહ, વંદિત્તા, નમસિત્તા એવં વયાસી” ત્યાં જઈને તેમણે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને તમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો—“અત્થિણ મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ?” હે ભગવન્ ! શું અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાય ચમરના સહાય-

देवाः त्रयस्त्रिंशत्सहायाः साहाय्यकारिणः किम् ? भगवानाह—‘ हंता, अत्थि ’ हे इन्द्रभूते ! हन्त, सत्यम्, सन्ति तावत् चमरस्य त्रयस्त्रिंशत् त्रायस्त्रिंशकाः देवाः सहायाः । इन्द्रभूतिः पृच्छति—‘ से केणट्ठेणं भते ! एवं वुच्चइ ? एवं तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव तप्पभिइं च णं एवं वुच्चइ—चमरस्स, असुरिंदस्स, असुरकुमार-रण्णो तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ? ’ हे भदन्त ! तत्केनार्थेन केन कारणेन तावत्—एवमुक्तरीत्या उच्यते—एव तदेव सर्वं भणितव्यं वक्तव्यं यावत्—यत् प्रभृति च खलु काकन्दकाः काकन्दीनगरीवासिनः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गाथापतयः, श्रमणोपासकाः चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरकुमारराजस्य त्रायस्त्रिंशकदेवतया उपपन्नाः, तत्प्रभृतिच खलु एवं पूर्वोक्तरीत्या उच्यते चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुर-यकभूत त्रायस्त्रिंशक देव हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा—‘ हंता, अत्थि ’ हां, गौतम ! असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर के गुरुस्थानीय ३३ सहायता करनेवाले देव हैं ।

अथ गौतम इन्द्रभूति प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं—‘ से केणट्ठेणं भते ! एवं वुच्चइ ’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर के सहायकभूत त्रायस्त्रिंशक देव हैं ? क्या इस कारण से कि ‘ एवं तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव तप्पभिइं च णं एवं वुच्चइ चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमार-रण्णो, तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ’ वे काकंदी नगरी वासी श्रमणोपासक तेत्तीस ३३ गाथापति जो कि आपस में एक दूसरे के सहायक थे जिस दिन से असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर के त्रायस्त्रिंशक देवरूप से उत्पन्न हुए हैं, सो उसी दिन से लेकर ‘ असुरेन्द्र असुर-कुमारराज चमर के सहायकभूत तेत्तीस ३३ त्रायस्त्रिंशक देव हैं ’ ऐसा

कारी ३३ त्रायस्त्रिंशक देवो छे भरां ? भट्ठावीर प्रभुनो उत्तर—“ हंता, अत्थि ” हा गौतम ! असुरेन्द्र, असुरकुमारराज चमरना भन्त्रीसमान ३३ सहायकारी देवो छे.

गौतम स्वामीनो प्रश्न—“ से केणट्ठेण भते ! एवं वुच्चइ ? ” हे भगवन् ! आप शां कारणे ओपुं कडो छे के असुरेन्द्र, असुरकुमारराज चमरना सहायकारी ३३ त्रायस्त्रिंशक देवो छे ? शुं आप आ कारणे ओपुं कडो छे के “ एवं तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव तप्पभिइं च णं एवं वुच्चइ, चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो, तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ? ” काकंदी नगरी निवासी, परस्परने सहायभूत थनारा ३३ श्रमणोपासक गृहस्था असुरेन्द्र, असुरकुमारराज चमरना त्रायस्त्रिंशक देवोइये उत्पन्न थया छे ? शुं ओ ४ दिवसथी ४ ओपुं कडेवाय छे के असुरेन्द्र चमरना सहायकारी ३३ त्रायस्त्रिंशक देवो

કુમારરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકા દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિશત્ સઠાયાઃ ? इति, भगवानाह—‘णो इण्ठे समठ्ठे, गोयमा । चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगाणं देवाणं सासए नामधेज्जे पण्णत्ते ’ हे गौतम ! इन्द्रभूते ! नायमर्थः समर्थः, नैतत् संभवति—यत्—यत् प्रभृत्येव काकन्दकाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गाथापतयः श्रमणोपासकाः चमरस्य त्रायस्त्रिंशकदेवतया उपपन्नाः तत्प्रभृत्येव चमरस्य त्रायस्त्रिंशका देवाः इति उच्यन्ते इति न अपितु चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य त्रायस्त्रिंशकानां देवानां शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम्, ‘ जं न कयाइ नासी न कयाइ न भवइ ण कयाइ ण भविस्सइ, जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिनयट्ठयाए अन्ने चयंति, अन्ने उव्वज्जंति ’ यत् चमरस्य त्रायस्त्रिंशकानां देवानां नामधेयं न कदाचित् न आसीत्, अपितु सर्वदा आसीत्, एवं न कदापि न भवति—अपितु सदा भवत्येव

કહતે હૈં ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘णो इण्ठे समठ्ठे’ हे गौतम ! ऐसा अर्थ समर्थ नहीं है कि जिस दिन से लेकर काकन्दी नगरी निवासी तेत्तीस ३३ सहायक गाथापति श्रमणोपासक चमर के त्रायस्त्रिंशक देवरूप से उत्पन्न हुए हैं उसी दिन से लेकर चमर के त्रायस्त्रिंशक देव हैं क्योंकि—‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तायत्तीसगाणं देवाणं सासए नामधेज्जे पण्णत्ते’ असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर के जो त्रायस्त्रिंशक देव हैं उनका नाम शाश्वत कहा गया है । ‘जे न कयाइ नासी, न कयाइ न भवइ, ण कयाइ ण भविस्सइ’ जाव निच्चे अव्वोच्छित्ति नयट्ठयाए, अन्नेचयंति, अन्ने उव्वज्जंति’ इसलिये ऐसा नहीं है कि असुरकुमार के त्रायस्त्रिंशक देवोंका नाम पहिले नहीं था. वर्त-

છે ? શું તેઓ ત્યાં તે પર્યાયે ઉત્પન્ન થયા અગાઉ ચમરેન્દ્રની પાસે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોનું અસ્તિત્વ જ ન હતું, એમ માની શકાય ખરું ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ણો ઇણ્ઠ્ઠે સમઠ્ઠે ” હે ગૌતમ ! એવી વાત શક્ય નથી. એટલે કે તે ૩૩ શ્રમણોપાસકો ચમરેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિશક દેવની પર્યાયે ત્યારથી ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી જ ચમરેન્દ્ર પાસે ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોનું અસ્તિત્વ છે, એવી કોઈ વાત નથી, કારણ કે “ ચમરસ્સ ણ અસુરિંદસ્સ સસુરકુમારણ્ણો તાયત્તીસગાણં દેવાણ સાસए नामधेज्जे पण्णत्ते ” અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાય ચમરના જે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો છે, તેમનું નામ (અસ્તિત્વ) તે શાશ્વત કહ્યું છે. “ જ ન કયાइ नासी, न कयाइ न भवइ, ण कयाइ ण भविस्सइ जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिनयट्ठयाए, अन्ने चयंति, अन्ने उव्वज्जंति ” તે કારણે એવી વાત સંભવિત નથી કે અસુરેન્દ્ર, ચમરના ત્રાયસ્ત્રિશકોનું અસ્તિત્વ ભૂતકાળમાં ન હતું,

ન કદાપિ ન ભવિષ્યતિ—અપિતુ ભવિષ્યત્કાલેऽપિ સ્થાસ્યત્યેવ, યાવત્-ધ્રુવં, શાશ્વતં નિત્યમ્ અવ્યુચ્છિત્તિ નયાર્થતયા દ્રવ્યાર્થિકનયેન અનાદિપ્રવાહતયા અન્યે—કેચિત્ ચ્યવન્તિ, અન્યે—અપરે કેચિત્ ઉપપદ્યન્તે ન તુ સર્વે સર્વથા વિનશ્યન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ અત્થિ ણં મંતે ! બલિસ્સ વહ્રોયણિંદસ્સ વહ્રોયણરન્નો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ’ હે મદન્ત ! સન્તિ સ્વલ્લુ કિં વલ્લેઃ વૈરોચનેન્દ્રસ્ય વૈરોચનરાજ-સ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકા મન્ત્રિકલ્પાઃ દેવાઃ ત્રાયસ્ત્રિશત્ સંખ્યકાઃ સહાયાઃ ? મગવાનાહ- ‘ હંતા, અત્થિ ’ હે ગૌતમઃ હન્ત સત્યમ્ સન્તિ તાવત્ વલ્લેઃ ત્રાયસ્ત્રિશકાઃ દેવાઃ ત્રાયસ્ત્રિશત્ સહાયાઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ્—બલિસ્સ વહ્રોયણિંદસ્સ જાવ તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ’ હે મદન્ત ! તત્ અથ કેનાર્થેન કથં તાવત્ એવમુચ્યતે—વલ્લેશ્ચ વૈરોચનેન્દ્રસ્ય યાવત્ વૈરોચનરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિ-

માન મેં નહીં હૈ ઓર ભવિષ્યત્ કાલ મેં મી નહીં રહેગા । કિન્તુ વહ પહિલે થા, વર્તમાન મેં મી હૈ ઓર ભવિષ્યકાલ મેં મી વહ રહેગા. ક્યોંકિ વહ ધ્રુવ હૈ, શાશ્વત હૈ, નિત્ય હૈ । દ્રવ્યાર્થિક નયકી અપેક્ષા સે હનકા સર્વથા વિચ્છેદ નહીં હોતા હૈ । હસલિયે અન્યકા વિચ્છેદ હોને પર ઓર અન્યકી ઉત્પત્તિ હોને પર મી હનકા સર્વથા વિનાશ નહીં માના ગયા હૈ । અનાદિકાલ સે વહાં એસા હી પ્રવાહ ચલતા આ રહા હૈ કિ એક કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ઓર એક કા ચ્યવન હોતા હૈ । પર સર્વકા સર્વથા અભાવ નહીં હોતા હૈ । સર્વદા ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોં કા નામ રહતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘ અત્થિ ણં મંતે ? બલિસ્સ વહ-રોયણિંદસ્સ વહ્રોયણરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ’ હે મદન્ત ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજા બલિ કે સહાયકભૂત કયા તેંતીસ

કે વર્તમાનમાં તેમનું અસ્તિત્વ નથી, કે ભવિષ્યમાં તેમનું અસ્તિત્વ નહીં હોય. ખરી વાત તો એવી છે કે તેઓ ભૂતકાળમાં પણ હતા, વર્તમાનમાં પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ હશે જ. કારણ કે તેમનું અસ્તિત્વ તો ધ્રુવ, શાશ્વત અને નિત્ય કહ્યું છે. દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમનો સર્વથા વિચ્છેદ થતો નથી હા, એવું અવશ્ય બને છે કે અમુકનું ત્યાંથી ચ્યવન થતું રહે છે અને અમુક નવા ઉત્પન્ન થતા રહે છે. અનાદિકાળથી ત્યાં એવો જ ક્રમ ચાલ્યા કરે છે કે એકની ઉત્પત્તિ થાય છે અને એકનું ચ્યવન થાય છે પરન્તુ સમસ્ત ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોનો સર્વથા અભાવ કદી શક્ય નથી તે કારણે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોનું નામ તો ત્યાં કાયમ રહે છે જ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—અત્થિ ણં મંતે ! બલિસ્સ વહ્રોયણિંદસ્સ વહ્રોયણરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસ સહાયા ? ’ હે લગવનુ ! વૈરોચનેન્દ્ર, વૈરોચનરાય બલિના સહાયક. રી ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો છે ખરા ?

शंकादेवाः त्रयस्त्रिंशत्सहायाः सन्ति ? भगवानाह—‘ एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं, इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे विभेले णामं संनिवेसे होत्था, वण्णओ’ हे गौतम ! एवं खलु निश्चयेन, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये इहेव तावत् जम्बुद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विभेलो नाम सन्निवेशः आसीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनमपि चम्पानगरी वर्णनवदेव बोध्यम् । ‘ तत्थ णं विभेले संनिवेसे जहा चमरस्म जाव उववन्ना ’ तत्र खलु विभेले सन्निवेशे यथा चमरस्य यावत् त्रयस्त्रिंशत् सहाया गाथापतयः श्रमणोपासकाः परिवसन्ति, आढ्याः यावद्दीप्ताः परैरपरिभूताः अभिगत-

३३ त्रायस्त्रिंशक देव हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ हंता, अत्थि’ हां, गौतम । हैं अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ से केणट्ठेणं ! एवं वुच्चइ, बलिस्स वहरोयणिंदस्स जाव तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वैरोचनेन्द्र, वैरोचनराज बलिके मंत्रिकल्प तेन्तीस ३३ सहायकभूत त्रायस्त्रिंशक देव हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे, भारहे वासे, विभेले णामं संनिवेसे होत्था, वण्णओ’ हे गौतम ! तुम्हारे प्रश्नका उत्तर इस प्रकार से हैं— उस काल में और उस समय में इस जंबुद्वीप नामके द्वीप में स्थित भारतवर्ष में—भरतक्षेत्र में—विभेल नामका एक संनिवेश था. इसका वर्णन भी चंपानगरी के वर्णन की तरह जानना चाहिये ‘तत्थणं विभेले संनिवेसे जहा चमरस्स जाव उववन्ना’ उस विभेल संनिवेश में चमर के त्रायस्त्रिंशक देवोंके सम्बन्ध में जैसा कथन किया गया है उसी प्रकार से परस्पर में एक दूसरे के सहायक श्रमणोपासक तेन्तीस ३३

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“ हंता, अत्थि ” डा, गौतम । ओ वात भरी छे.

गौतम स्वाभीने। प्रश्न—“ से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ, बलिस्स वहरोयणिंदस्स जाव तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ? ” छे लगवन् ! ओवुं आप शा कारणु कडा छे के वैरोचनेन्द्र, वैरोचनराय भट्ठीना मंत्रीसमान सहायकारी ३३ त्रायस्त्रिंशक देवा छे ?

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“ एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहेवासे, विभेले णामं संनिवेसे होत्था, वण्णओ ” छे गौतम ! तभारा प्रश्नने। पुत्तासे। आ प्रमाणु छे—ते काले अने ते समये आ जंबुद्वीपना भरतक्षेत्रमां विभेल नामनुं ओक संनिवेश छतुं. ते संनिवेशनुं (करणानुं) वण्णुं चंपानगरीना वण्णुं प्रमाणु समज्जवुं. “ तत्थ णं विभेले संनिवेसे जहा चमरस्सव जा उववन्ना ” ते विभेल संनिवेशमां परस्परने सहाय

जीवाजीवा उपलब्धपुण्यपापाः यावत् विहरन्ति, ततस्ते त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गाथाप-
तयः श्रमणोपासकाः पूर्वम् उग्रा उग्रविहारिणः, संविग्नाः, संविग्नविहारिणो भूत्वा
ततः पश्चात् पार्श्वस्थाः पार्श्वस्थविहारिणः, अवसन्नाः, अवसन्नविहारिणः, कुशीलाः,
कुशीलविहारिणः, यथाच्छन्दाः यथाच्छन्दविहारिणः, बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासक-
पर्यायं पालयन्ति, पालयित्वा अर्द्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं जूपयन्ति, जूप-
यित्वा त्रिंशद्भक्तानि अनशनतया छिन्दन्ति, छित्त्वा तस्य स्थानस्य अनालोचित-
प्रतिक्रान्ताः कालमासे कालं कृत्वा वल्लेश्वरैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य त्रायस्त्रिंशक-

गृहस्थ रहते थे। ये सब के सब आख्य यावत् दीस एवं परजनों के द्वारा
अपरिभूत थे। जीव और अजीव के स्वरूप के ये ज्ञाता थे, पुण्य और
पाप के अर्थ को जानते थे। इत्यादि। ये ते तीस ३३ परस्पर सहायक
श्रमणोपासक गृहस्थ पहिले उग्र, उग्रविहारी, संविग्न, संविग्नविहारी
होकर बादमें पार्श्वस्थ, पार्श्वस्थविहारी, अवसन्न, अवसन्नविहारी, कुशील,
कुशीलविहारी, यथाच्छन्द और यथाच्छन्दविहारी हो गये। इसी
स्थिति में रहकर उन्होंने अनेक वर्षों तक श्रमणोपासक पर्याय का
पालन किया, इस पर्याय का पालन करके फिर इन सबने अर्द्धमा-
सिकी संलेखना द्वारा अपने आपको युक्त करके अनशन द्वारा तीस
३० भक्तों का छेदन किया। परन्तु इन्होंने अपने उस पापस्थान की न
आलोचना की और न प्रतिक्रमण किया। कालमास आने पर काल

भूत थनारा उ३ श्रमणोपासक श्रावको रडेटा डता। तेमनुं वषुंन काक दीनिवासी
उ३ श्रमणोपासकोना वषुंन प्रभाणु सभज्जुं। ओटले के तेओ धनाढ्य दीस
आदि प्रभावशाणी पर्यान्तना विशेषणोथी युक्त डता। तेओ शुव अने अशुवना
स्वरूपने जणुनारा डता अने पुण्य अने पापना भर्माने सभज्जता डता। पडेल्लं
तो तेओ श्रावकधर्मानुं उग्ररूपे पालन करता डता। अने उग्रविहारी, संविग्न तथा
संविग्नविहारी डता। पणु काणान्तरे तेओ श्रावकधर्माना आराधक भटीने विराधक
जनी गया। आ रीते तेओ पार्श्वस्थ, पार्श्वस्थविहारी, अवसन्न, अवसन्नविहारी,
कुशील, कुशीलविहारी, स्वच्छंद अने स्वच्छंदविहारी जनी गया। आ रीते
तेमणु अनेक वर्ष पर्यान्त श्रमणोपासक पर्यायने व्यतीत करी। अन्त सभये
तेमणु अर्धा भडिनाने संधारे कर्यो। संधारे करीने अनशन द्वारा उ३
लउतोने (१५ दिवसने अथवा उ३ टंकना आहारने) परित्याग कर्यो परन्तु
पोताना द्वारा सेवायेला पापस्थानकेनी आलोचनना अने प्रतिक्रमणु कर्याविना
काणने, अवसर आवता तेओ काणधर्म पाभ्या अने वैराग्यनेन्द्र, वैराग्यनराय
भविना त्रायस्त्रिंशक देवोदरे उत्पन्न थया।

देवतया उपपन्नाः । गौतमः पृच्छति—‘जप्पमिहं च णं भंते ! ते विभेलगा तायत्तीसं सहाया, गाहावई, समणोवासगा, बलिस्स वइरोयणिंदस्स वइरोयणरन्नो तायत्तीसगदेवत्ताए उववन्ना, तप्पमिहं च णं भंते ! एवं वुच्चइ—बलिस्स वइरोयणिंदस्स वइरोयणरन्नो तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया ?’ हे भदन्त ! यत् प्रभृति च खलु ते विभेलगा—विभेलनिवासिनः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः, गाथापतयः, श्रमणोपासकाः, बलेश्च वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य त्रायस्त्रिंशकदेवतया उपपन्नाः तत्प्रभृतिच खलु हे भदन्त ! बलेश्च वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य त्रायस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः उच्यन्ते किम् ? भगवानाह—‘सेसं तं चेव जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिणयद्वाए अन्ने चयति, अन्ने उववज्जंति’ हे गौतम ! शेषं तदेव—पूर्वोक्त-करके वे वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजा बलि के त्रायस्त्रिंशक देव रूप से उत्पन्न हो गये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘जप्पमिहं च णं भंते ! ते विभेलगा तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासगा बलिस्स वइरोयणिंदस्सवइरोयण रन्नो, तायत्तीसगदेवत्ताए उववन्ना, तप्पमिहं च णं भंते ! एवं वुच्चइ, बलिस्स वइरोयणिंदस्स वइरोयणरणो तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया’ तो क्या हे भदन्त ! जयसे वे विभेलकनिवासी तेतीस ३३ श्रमणोपासक गाथापति वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलिके त्रायस्त्रिंशक देवरूप से उत्पन्न हुए—तभी से हे भदन्त ! ऐसा कहा गया है कि वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि के सहायभूत तेतीस ३३ त्रायस्त्रिंशक गुरुस्थानीय देव हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘सेसं तं चेव जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिणयद्वाए अन्ने चयति, अन्ने उववज्जंति’ हे गौतम ! यह अर्थ योग्य नहीं है । क्योंकि वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“जप्पमिहं च णं भंते ! ते विभेलगा तायत्तीसं सहाया गाहावई समणोवासगा बलिस्स वइरोयणिंदस्स वइरोयणरणो, तायत्तीसग देवत्ताए उववन्ना, तप्पमिहं च णं भंते ! एवं वुच्चइ, बलिस्स वइरोयणिंदस्स वइरोयणरणो तायत्तीसगा देवा तायत्तीसं सहाया” हे भगवन् ! न्याय्यी भिक्खे सन्निवेशानवासी ते उउ श्रमणोपासक गृहस्थो वैरोचनेन्द्र, वैरोचनराज बलिना त्रायस्त्रिंशक देवे। इपे उत्पन्न थया छे, त्यारथी ज श्रुं ओपुं कडेवाय छे के वैरोचनेन्द्र, वैरोचनराज बलिना सहायकारी उउ त्रायस्त्रिंशक देवे। छे ? श्रुं तेओ तेना त्रायस्त्रिंशक देवे। इपे उत्पन्न थया ते पडेवां वैरोचनेन्द्र बलिना सहायक देवानुं अस्तित्व ज न छेतुं।—

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“सेसं तं चेव जाव निच्चे अव्वोच्छित्तिणयद्वाए अन्ने चयति, अन्ने उववज्जंति” हे गौतम ! ओपुं संभवी शकतुं नथी. कारण के

રીત્યૈવ યાવત્-નાયમર્થઃ સમર્થઃ, હે ગૌતમ ! બલેશ્ચ વૈરોચનેન્દ્રસ્ય વૈરોચનરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિંશકાનાં દેવાનાં શાશ્વતં નામધેયં પ્રજ્ઞસમ્, યત્ ન કદાપિ નાસીત્, ન કદાપિ ન ભવતિ, ન કદાપિ ન ભવિષ્યતિ, યમ્ શાશ્વતં નિત્યમ્, અવ્યુચ્છિત્તિનયાર્થતયા અનાદિપ્રવાહતયા અન્યે કેચન ત્રાયસ્ત્રિંશકદેવાશ્ચયવન્તિ, અન્યે અપરે કેચિત્ ઉપપદ્યન્તે નતુ સર્વે સર્વથા ઉચ્છિદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ અત્થિ ણં મંતે ! ધરણ-સ્સ ણાગકુમારિદસ્સ ણાગકુમારરન્નો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ? ’ હે મદન્ત ! સન્તિ યલુ ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય, નાગકુમારરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિંશકા-દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સહાયાઃ ? મગવાનાહ-‘ હંતા, અત્થિ ’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્, સન્તિ તાવત્ ધરણસ્ય ત્રાયસ્ત્રિંશકા દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સહાયાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે કેણદ્દેણં જાવ તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ? ’ હે મદન્ત !

બલિ કે ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોંકા નામ શાશ્વત કહા હૈ ક્યોંકિ વહ કમ્મી પહિલે નહીં થા એસા નહીં હૈ, અવ મ્મી વહ નહીં હૈ એસા નહીં હૈ, ઓર ભવિષ્યત્ મેં મ્મી વહ નહીં રહેગા એસા મ્મી નહીં હૈ. વહ ધ્રુવ શાશ્વત નિત્ય કહા ગયા હૈ । દ્રવ્યાર્થિકનયની વિવક્ષા સે હનકા સબકા સર્વથા વિચ્છેદ નહીં હોતા હૈ । હસલિયે અન્યકા વિચ્છેદ હોને પર ઓર અન્ય કી ઉત્પત્તિ હોને પર મ્મી હનકા સબકા સર્વથા અભાવ નહીં માના ગયા હૈ । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ અત્થિ ણં મંતે ! ધરણસ્સ ણાગ કુમારિદસ્સ ણાગકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ’ હે મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણ કે સહાયકભૂત તેંતીસ ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ હૈ કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ હંતા, અત્થિ ’ હા, ગૌતમ ! હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ સે કેણદ્દેણં

વૈરોચનેન્દ્ર ખત્તિના સહાયકારી ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું અસ્તિત્વ કાયમી-શાશ્વત કહ્યું છે. ભૂતકાળમાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ હતું, વર્તમાનમાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ રહેશે. તેમનું (અસ્તિત્વ) ધ્રુવ શાશ્વત અને નિત્ય કહ્યું છે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમનો સર્વથા વિચ્છેદ થતો નથી. તેમથી કોઈનું ચ્યવન થાય છે અને તેમાં કોઈની ઉત્પત્તિ પણ થતી રહે છે, છતાં પણ તેમનો સર્વથા અભાવ તો કદી થતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અત્થિ ણં મંતે ! ધરણસ્સ ણાગકુમારિદસ્સ ણાગકુમારરણ્ણો તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા ? ” હે ભગવન્ ! નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાજ ધરણના સહાયભૂત ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો હોય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ હંતા અત્થિ ” હા, ગૌતમ ! ધરણેન્દ્રના સહાય ભૂત ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો હોય છે ખરાં.

તત્-અથ કેનાર્થેન કથં તાવત્, યાવત્-એવમુચ્યતે-ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિંશકાઃ દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સહાયાઃ ઇતિ, મગવાનાહ-
'ગોયમા ધરણસ્સ નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો તાયત્તીસગાણં દેવાણં સાસણ નામધેજ્જે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય ત્રાય-
સ્ત્રિંશકાનાં દેવાનાં શાશ્વતં નામધેયં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'જં ન કયાહ નાસી, જાવ અન્ને ચયંતિ, અન્ને ઉવવજ્જંતિ' યત્-ત્રાયસ્ત્રિંશકાનાં નામધેયં ન કદાપિ નાસીત્ અપિતુ અવશ્યમ્ આસીત્, યાવત્-ન કદાપિ ન ભવતિ, અપિતુ સર્વદા ભવતિ, ન કદાપિ ન ભવિષ્યતિ, અપિતુ અવશ્યં ભવિષ્યતિ, અથચ ધ્રુવં શાશ્વતં નિત્યમ્ અવ્યુ-
ચ્છિત્તિનયાર્થતયા અનાદિપ્રવાહતયા દ્રવ્યાર્થિકનયેન અન્યે કેચન ધરણસ્ય ત્રાય-

જાવ તાયત્તીસગા દેવા તાયત્તીસં સહાયા' હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણ કે સહાયક-
ભૂત ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ હૈં ? હસકે ઉત્તર સેં પ્રમુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ધરણસ્સ નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો તાયત્તીસગાણં દેવાણં સાસણ નામધેજ્જે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણ કે જો ૩૩ સહાયકભૂત ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ હૈં ઉનકા નામ શાશ્વત કહા હૈં । ‘જં ન કયાહ નાસી, જાવ અન્ને ચયંતિ, અન્ને ઉવવજ્જંતિ’ યહ ઇનકા નામ ભૂતકાલ સેં નહીં થા-એસા નહીં હૈ, વર્તમાન સેં બી નહીં હૈ એસા બી નહીં હૈ ઓર ભવિષ્યત્કાલ સેં વહ નહીં રહેગા એસા બી નહીં હૈ । કિન્તુ યહ નામ પહિલે બી થા, અવ બી હૈ, ઓર ભવિષ્યત્ સેં બી રહેગા । યહ નામ ધ્રુવ હૈ, શાશ્વત હૈ ઓર નિત્ય હૈ । અનાદિપ્રવાહ રૂપ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સે કેળદ્દેળ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ધરણેન્દ્રને સહાયભૂત થનારા ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “ધરણસ્સ નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો તાયત્તીસગાણં દેવાણં સાસણ નામધેજ્જે પણ્ણત્તે” નાગ-
કુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાજ ધરણ સહાયક જે ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો છે, તેમનું નામ (અસ્તિત્વ) શાશ્વત કહ્યું છે “જં ન કયાહ નાસી, જાવ અન્ને ચયંતિ, અન્ને ઉવવજ્જંતિ” તેમનું નામ (અસ્તિત્વ) ભૂતકાળમાં ન હતું, એમ કહી શકાય તેમ નથી. વર્તમાનમાં તેમનું અસ્તિત્વ નથી, એવી વાત પણ નથી, ભવિષ્યમાં તેમનું અસ્તિત્વ નહીં હોય, એવું પણ માની શકાય તેમ નથી. તેમનું નામ પૂર્વકાં હતું, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. તેમનું નામ ધ્રુવ છે,

ત્રિંશકાઃ દેવાઃ ક્યવન્તિ, અન્યે કેચન ત્રાયસ્ત્રિંશકાઃ દેવાઃ ઉપપદ્યન્તે નતુ સર્વે સર્વથા ક્યવન્તિ 'એવં ભૂયાણદસ્સ વિ । એવં જાવ મહાઘોસસ્સ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા ચમરાદિવદેવભૂતાનન્દસ્યાપિ, એવં યાવત્ વેણુદેવસ્ય, વેણુદાલેઃ, હરેઃ, હરિષ-
હસ્ય, અગ્નિશિખસ્ય અગ્નિમાણવસ્ય, પૂર્ણસ્ય, વશિષ્ઠસ્ય, જલકાન્તસ્ય, જલ-
પ્રભસ્ય, અમિતગતેઃ, અમિતવાહનસ્ય, વેલમ્બસ્ય, પ્રભન્નસ્ય, ઘોષસ્ય મહાઘોષ-
સ્યાપિ ચ ત્રાયસ્ત્રિંશકા દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સહાયાઃ સ્વયમૂહનીયાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'અત્થિ ણં મંતે ! સક્કસ્સ દેવિદસ્સ દેવરણ્ણો પુચ્છા' હે ભદન્ત ! સન્તિ સ્વલ્લ
શક્રસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિંશકા દેવાઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સહાયાઃ ? इति-पृच्छा-
'प्रश्नः, भगवानाह-' हंता, अत्थि ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् सन्ति स्वल्ल शक्रस्य
त्रायस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः । गौतमः पृच्छति-' से केणट्ठेणं जाव तायत्ती-

સે દ્રવ્યાર્થિક નય સે ધરણ કે અન્ય કિતનેક ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ ચવતે
હૈં ઓર અન્ય કિતનેક ઉત્પન્ન હોતે હૈં-એસા નહીં હૈં કિ સ્વ સર્વથા
રૂપ સે ચઘ જાતે હૈં । 'એવં ભૂયાણદસ્સ વિ, એવં જાવ મહાઘોસસ્સ'
ચમરાદિકોંકી તરહ હી ભૂતાનન્દ કે ભી, યાવત્ વેણુદેવ, વેણુદાલિ, હરિ,
હરિષહ, અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, પૂર્ણ, વશિષ્ઠ, જલકાન્ત, જલપ્રભ,
અમિતગતિ, અમિતવાહન, વેલમ્બ, પ્રભન્ન, ઘોષ ઓર મહાઘોષ હનકે
ભી ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ ૩૩ હોતે હૈં એસા સ્વતઃ જાન લેના ચાહિયે ।
અંબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'અત્થિ ણં મંતે ! સક્કસ્સ દેવિદસ્સ
દેવરણ્ણો પુચ્છા' હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રકે સહાયકભૂત ૩૩
ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ હોતે હૈં કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હંતા,
અત્થિ' હાં, ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કે સહાયકભૂત ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિ-
શક દેવ હોતે હૈં । અંબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પુનઃ એસા પૂછતે હૈં-'સેકેણટ્ઠેણં

શાશ્વત છે અને નિત્ય છે અનાદિ પ્રવાહ રૂપે આમ આલ્યા કરે છે. દ્રવ્યા-
ર્થિક નયની અપેક્ષાએ ધરણના કેટલાક ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું ચ્યવન થતું રહે છે
અને કેટલાક ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવની પર્ચાયે ઉત્પન્ન પણ થતા રહે છે. બધાનું એક
સાથે ચ્યવન થઈ બધા એવું કદી બનતું નથી.

“એવં ભૂયાણદસ્સ વિ, એવં જાવ મહાઘોસસ્સ વિ” ચમરાદિકના ત્રાય-
સ્ત્રિંશક દેવોના કથન જેવું જ કથન ભૂતાનન્દ, વેણુદેવ, વેણુદાલિ, હરિ, હરિષહ,
અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, પૂર્ણ, વશિષ્ઠ, જલકાન્ત, જલપ્રભ, અમિતગતિ અમિત-
વાહન, વેલમ્બ, પ્રભન્ન, ઘોષ અને મહાઘોષના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોને વિષે પણ
સમજવું તે દરેકના ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું અસ્તિત્વ પણ શાશ્વત સમજવું.

सगा देवा ? ' तत्-अथ केनार्थेन कथं यावत्-शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य त्रायस्त्रि-
शकाः मन्त्रिसदृशाः देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहाया उच्यन्ते ? भगवानाह-“ एवं खलु
गोयमा ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे पालासए
नामं सन्निवेशे होत्था, वण्णओ' हे गौतम ! एवं खलु निश्चयेन, तस्मिन् काले,
तस्मिन् समये, इहेव तावत् जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्पे पालाशको नाम सन्निवेश
आसीत्, वर्णकः, अस्य पालाशकसन्निवेशस्य वर्णनं चम्पानगरी वर्णनवद् बोध्यम्,
' तत्थ णं पालासए सन्निवेशे तायत्तीसं सहाया गाहावई, समणोवासया, जहा
चमरस्स जाव विहरंति' तत्र खलु पालाशके सन्निवेशे त्रयस्त्रिंशत् सहायाः, गाथा-

जाव तायत्तीसगा देवा' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र के मन्त्रि स्था-
नापन्न-सहायकभूत ३३ त्रायस्त्रिंशक देव हैं ऐसा आप किस कारण से
कहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-“ एवं खलु गोयमा ! तेणं
कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे पालासए नामं
सन्निवेशे होत्था, वण्णओ' हे गौतम ! इसका उत्तर इस प्रकार से है-
उसकाल में और उस समय में इस जंबूद्वीप नामके द्वीप में स्थित
भरतक्षेत्र में एक पालाशक नामका सन्निवेश था-इसका वर्णन चंपा
नगरी के वर्णन की तरह जानना चाहिये. 'तत्थ णं पालासए सन्निवेशे
तायत्तीसं सहाया गाहावई, समणोवासया, जहा चमरस्स जाव विह-
रंति' उस पालाशक सन्निवेश में परस्पर में सहायता करने वाले ३३

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“ अत्थिणं भते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो
पुच्छा ” डे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज शक्रने सहायभूत थनारा तेत्तीस त्राय-
स्त्रिंशक देवे। डोय छे भरां ? भडावीर प्रभुने। उत्तर—“ हता अत्थि ” डे,
गौतम ! देवेन्द्र, देवराज शक्रने सहायभूत थनारा उउ त्रायस्त्रिंशक देवे। डोय छे.

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“ से केणदूठेणं जाव तायत्तीसगा देवा ” डे भग-
वन् ! ओवुं आप शा डारणे कडे। ओ के देवेन्द्र, देवराज शक्रना भन्त्रीस्थानापन्न
सहायकर्ता उउ त्रायस्त्रिंशक देवे। डोय छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—एवं खलु गोयमा तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव
जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे पालासए नामं सन्निवेशे होत्था वण्णओ ” डे गौतम !
आ जंबूद्वीप नामना द्वीपना भरतक्षेत्रमां पालाशक नामे ओक सन्निवेश (कस्सो)
डेतुं. तेतु वलुन चम्पानगरी प्रमाणे समज्जपुं. “ तत्थणं पालासए सन्निवेशे
तायत्तीसं सहाया गाहावई, समणोवासया, जहा चमरस्स जाव विहरंति ” ते
पालाशक सन्निवेशमां परस्परने सहायभूत थनारा उउ श्रमणोपासक श्रावके।

પતયઃ શ્રમણોપાસકાઃ યથાચમરસ્ય યાવત્ પરિવસન્તિ, આદ્યાઃ યાવત્ દીપ્તાઃ યાવત્ બહુજનૈરપરિભૂતાઃ અભિગતજીવાજીવાઃ, ઉપલબ્ધપુણ્યપાપાઃ યાવત્-વિહરન્તિ, 'તણ્ તાયત્તીસંસહાયા ગાહાવર્ઘ સમણોવાસગા પુવ્વિં પિ, પચ્છાવિ ઉગ્ગા, ઉગ્ગવિહારી, સંવિગ્ગા, સંવિગ્ગવિહારી, બહૂં વાસાઈ સમણોવાસગપરિયાગં પાઙ્ગિત્તા' તતઃસ્વલુ ત્રયલ્લિશત્ સહાયાઃ, ગાથાપતયઃ શ્રમણોપાસકાઃ પૂર્વમપિ, પશ્ચાદપિ ઉગ્રાઃ-ભાવતઃ ઉદાત્તાઃ શ્રાવકાચારેણ ઉત્કૃષ્ટાઃ; ઉગ્રવિહારિણઃ ઉદાત્તા-ચારાઃ સદનુષ્ઠાનત્વાત્, સંવિગ્નાઃ-વૈરાગ્યસમ્પન્નાઃ મોક્ષપ્રાપ્ત્યર્થં વ્યગ્રાઃ, સંસાર-કાન્તારપરિભ્રમણભીરવો વા, સંવિગ્નવિહારિણઃ-સંવિગ્નવિહારઃ-સંવિગ્નાનુષ્ઠાન-મસ્તિ યેષાં તે તથાવિધા', બહૂનિ અનેકાનિ વર્ષાણિ શ્રમણોપાસકપર્યાયં શ્રાવકા-

શ્રમણોપાસક શ્રાવક રહતે થે. જૈસાં હનકા વર્ણન ચમર કે પ્રકરણ મેં કિયા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર હનકા વર્ણન જાનનાં ચાહિયે. અર્થાત્ યે સબ કે સબ આલ્ય-ધનિક, યાવત્-દીપ્ત ઓર બહુજનોં સે મી અપરિભૂત થે। જીવ ઓર અજીવ તત્વોંકે યે જાનને વાલે થે. પુણ્ય ઓર પાપ કે ફલ પર હન્હેં પૂર્ણ શ્રદ્ધા થો. 'તણ્' તાયત્તીસંસહાયા ગાહા-વર્ઘ સમણોવાસગા પુવ્વિં પિ, પચ્છા વિ, ઉગ્ગા, ઉગ્ગવિહારી, સંવિગ્ગા, સંવિગ્ગવિહારી, બહૂં વાસાઈ સમણોવાસગપરિયાગં પાઙ્ગિત્તા' હન ૩૩ સહાયક શ્રમણોપાસક શ્રાવકોંને પહિલે મી ઓર પીછે મી ઉગ્ર ભાવ સે ઉદાત્ત-શ્રાવકાચાર સે ઉત્કૃષ્ટ, ઉગ્રવિહારી-સદનુષ્ઠાન વાલે હોને કે કારણ ઉદાત્તાચાર વાલે, સંવિગ્ન-વૈરાગ્યસંપન્ન-મોક્ષાભિલાષી અથવા સંસારરૂપી કાન્તાર મેં પરિભ્રમણ કરને સે મયમીત સંવિગ્ન-

રહેતા હતા. ચમરના પ્રકરણમાં કાકંદીનિવાસી ૩૩ શ્રમણોપાસકોનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ આ ૩૩ શ્રાવકોનું પણ વર્ણન સમજવું એટલે કે તેઓ ધનાઢ્ય હતા, દીપ્ત હતા અને અતિશય પ્રભાવશાળી હતા. ઘણાં લોકો મળીને પણ તેમનો પરાભવ કરવાને અસમર્થ હતા તેઓ જીવ અને અજીવ તત્ત્વોના જ્ઞાતા હતા, પાપ અને પુણ્યના ફળને જાણનારા હતા. "તણ તાયત્તીસ સહાયા ગાહાવર્ઘ સમણોવાસગા પુવ્વિં પિ, પચ્છા વિ, ઉગ્ગા, ઉગ્ગવિહારી, સંવિગ્ગવિહારી, બહૂં વાસાઈ સમણોવાસગપરિયાગ પાઙ્ગિત્તા" તે પર-સ્પરના સહાયક ૩૩ શ્રમણોપાસક શ્રાવકોએ જીવન પર્યન્ત ઉદાત્ત ભાવપૂર્વક શ્રાવકોના આચારોનું ઉત્કૃષ્ટરૂપે પાલન કર્યું. તેઓ સંવિગ્ન-સંસારભીરુ, સંસાર રૂપી કાનનમાં પરિભ્રમણ કરવાના ડરથી ભયભીત થયેલા હતા, તેથી તેઓ વૈરાગ્ય ભાવમાં વિચરનારા હતા. પૂર્વોક્ત કાકંદીનિવાસી શ્રાવકોની જેમ પાછળથી તેઓ શિથિલાચારી બની ગયા ન હતા. ઘણાં વર્ષો સુધી તેમણે શ્રમણોપાસક પર્યાયનું

ચારં પાલયિત્વા—‘માસિયાણ સંલેહનાણ, અત્તાણં ઝૂસેઈ’ માસિકયા એકમાસનિષ્પા-
દ્યા સંલેખનયા આત્માનં જૂપયતિ—ભાવયતિ, ‘અત્તાણં ઝૂસિત્તા સઠ્ઠિં ભત્તાઈં
અણસણયાણ છેદેતિ’ તથાવિધયા સંલેખનયા આત્માનં જૂપયિત્વા, પઠિં ભક્તાનિ
અનશનતયા છિન્દન્તિ, ‘છેદેત્તા આલોહ્યપઢિકંતા સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલં-
કિચ્ચા જાવ ઉવવન્ના’ પઠિં ભક્તાનિ અનશનતયા છિત્વા આલોચિતપતિક્રાન્તાઃ
કૃતાલોચનપતિક્રમણાઃ, સમાધિપ્રાપ્તાઃ—સમાધિસમ્પન્નાઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા
યાવન્-શક્રસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિંશકદેવતયા ઉપપન્ના । ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘જપ્પમિહં ચ ણં મંતે ! પાલાસિગા તાયત્તીસંસહાયા ગાહાવઈં સમણો-
વાસગા, સેસં જહા ચમરસ્સ જાવ ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત । યત્પ્રભૃતિચ સ્વલુ યદા-

વિહારી—વૈરાગ્યદશા મેં વિચરને વાલે હોકર અનેક વર્ષોત્ક શ્રમણો-
પાસક પર્યાય—આવકાચાર કા પાલન કિયા ઓર પાલન કરકે ડન્હોને
‘માસિયાણ સંલેહનાણ અત્તાણં ઝૂસેઈ’ એક માસકી સંલેખના ધારણ
કી ‘અત્તાણં ઝૂસિત્તા સઠ્ઠિં ભત્તાઈં અણસણયાણ છેદેતિ’ ડસ એક
માસિકી સંલેખના સે ડન્હોને અપને ૬૦ ભક્તોંકા અનશન દ્વારા છેદન
કિયા. ‘છેદેત્તા આલોહ્યપઢિકંતા સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલં’ કિચ્ચા
જાવ ઉવવન્ના’ છેદન કરકે અપને પાપસ્થાનકકી આલોચના ઓર પ્રતિ
ક્રમણ કિયા ઓર સમાધિ પ્રાપ્તકર ફિર વે કાલમાસ મેં કાલ કરકે
યાવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રકે ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હો ગયે।

અબ્બ ગૌતમ પ્રશ્નુ સ્વે એસા પૂછતે હૈં—‘જપ્પમિહં ચ ણં મંતે ! પાલાસિગા-
તાયત્તીસં સહાયા ગાહાવઈં સમણોવાસગા, સેસં જહા ચમરસ્સ જાવ

યથાર્થ રીતે પાલન કર્યું. “માસિયાણ સંલેહનાણ અત્તાણં ઝૂસેઈ” ત્યાર બાદ
પોતાનો અન્તકાળ નજીક આવેલો જાણીને તેમણે એક માસનો સંથારો ધારણ કર્યો
“અત્તાણ ઝૂસિત્તા સઠ્ઠિં ભત્તાઈં અણસણાણ છેદેતિ” આ એક માસના સંથારો
દ્વારા તેમણે ૬૦ ભક્તોનું (૬૦ ટંકના લોજનનું ૧ માસના આકારનું) અનશન
દ્વારા છેદન કર્યું. “છેદેત્તા આલોહ્યપઢિકંતા સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા
જાવ ઉવવન્ના” ત્રીસ દિવસના અનશન કરીને તેમણે પોતાના દ્વારા સેવાયેલા
પાપસ્થાનકોની આલોચના કરી અને પ્રાયશ્ચિત કર્યું. આ રીતે આલોચના અને
પ્રતિક્રમણપૂર્વક, કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને તેઓ દેવેન્દ્ર દેવરાજ
શક્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જપ્પમિહં ચ ણં મંતે ! પાલાસિગા તાયત્તીસં
સહાયા ગાહાવઈં સમણોવાસગા, સેસં જહા ચમરસ્સ જાવ ઉવવજ્જંતિ” હે ભગવન્ !

રમ્યૈવ કિલ પાલાશકાઃ પાલાશસન્નિવેશનિવાસિનઃ ત્રયસ્ત્રિશત્ સહાયાઃ ગાથાપ-
તયઃ શ્રમણોપાસકાઃ શક્રસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકદેવતયા ઉપપન્નાઃ,
તત્પ્રભૃત્યેવ-તદિનાદારમ્યૈવ ચ खलु हे भदन्त । किम् एवमुच्यते-शक्रस्य देवेन्द्र-
स्य देवराजस्य त्रयस्त्रिंशकाः गुरुस्थानीया देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः इति ?
भगवानाह-हे गौतम । नायमर्थः समर्थः, शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य
त्रायस्त्रिंशकानां देवानां शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम्, यत् खलु न कदाचित् नासीत्,
अपितु सर्वदा आसीत्, न कदापि न भवति, अपितु सदैव भवति, न कदापि न
भविष्यति, अपितु सदैव भविष्यति, यावत् ध्रुवम्, शाश्वतं, नित्यम् अव्युच्छित्ति-
नयार्थतया द्रव्यार्थिकनयार्थतया अनादिप्रवाहतया अन्ये केचन शक्रस्य त्रायस्त्रि-
शका भवन्ति, अन्ये केचन उपपद्यन्ते नतु सर्वे सर्वथा समुच्छिद्यन्ते, गौतमः

उववज्जन्ति' हे भदन्त । जिस दिन से लेकर पालाश संनिवेश निवासी
वे परस्पर में सहायक श्रमणोपासक गाथापति देवेन्द्र देवराज शक्र के
त्रायस्त्रिंशक रूप से उत्पन्न हुए क्या उसी दिन से लेकर हे भदन्त ।
ऐसा कहा गया कि देवेन्द्र देवराज शक्र के त्रायस्त्रिंशक-गुरुस्थानीय
देव ३३ सहायक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम । यह
अर्थ समर्थ नहीं है । क्योंकि देवेन्द्र देवराज शक्र के त्रायस्त्रिंशक देवोंका
नाम शाश्वत कहा गया है । ऐसा नहीं है कि वह पहिले कभी नहीं था,
वर्तमान में वह अभी नहीं है और भविष्यत् में वह कभी नहीं रहेगा ।
यह नाम तो भूतकाल में भी था, अब भी है और भविष्यत् में भी
रहेगा । यावत् यह ध्रुव, शाश्वत और नित्य है । द्रव्यार्थिक नय की
अपेक्षा से अन्य कितनेक वहां त्रायस्त्रिंशक देव रूप से उत्पन्न होते हैं

ન્યારથી પાલાશ સંનિવેશનિવાસી, પરસ્પરને સહાયભૂત થનારા એવા તે ૩૩
શ્રમણોપાસક શ્રાવકો દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે,
ત્યારથી જ શુન્-એવુ' કહેવામાં આવે છે કે દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના મ ત્રીસ્થાનીય
૩૩ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે ગૌતમ । આ અર્થ સમર્થ નથી કારણ કે
દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના નામ શાશ્વત કહ્યાં છે. તેમનું
નામ (અસ્તિત્વ) ભૂતકાળમાં પણ હતું, વર્તમાનમાં પણ છે અને ભવિષ્યમાં
પણ રહેશે. કોઈ પણ કાળ તેમના અસ્તિત્વથી રહિત હોતો નથી તેમનું નામ
તો ધ્રુવ, શાશ્વત અને નિત્ય કહ્યું છે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કેટલાક
ત્રાયસ્ત્રિંશકોનું અવન અને કેટલાકની ઉત્પત્તિ થતી જ રહે છે. આ પ્રમાણે
અનાદિ ક્રમ આપ્યા જ કરે છે, તે કારણે તેમનો સર્વથા વિચ્છેદ કદી થતો
નથી. તેથી જ તેમનું નામ શાશ્વત કહેલ છે.

પૃચ્છતિ—‘અત્થિ ણં મંતે ! ઈસાણસ્સ એવં જહા સક્કસ્સ, નવરં ચંપાએ નયરીએ જાવ ઉવવન્ના ’ હે મદન્ત ! સન્તિ સ્વલ્લુ ઈશાનસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકા દેવાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, નવરમ્ શક્રસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકદેવાપેક્ષયા ઈશાનસ્ય ત્રાયસ્ત્રિશકદેવાનાં વિશેષસ્તુ—ચમ્પાયાં નગર્યાં યાવત્—ઉપપન્નાઃ, તથાચ યાવત્ કરણાત્—તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે ઇદૈવ જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે ભારતે વર્ષે ચમ્પાનામનગરી આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્યા વર્ણનમ્ ઔપપાતિકે દ્રષ્ટવ્યમ્, તત્ર સ્વલ્લુ

ઔર અન્ય કિતનેક કા ચ્ચવન હોતા હૈ, પરન્તુ ડન દેવોંકા સર્વથા વિચ્છેદ નહીં હોતા હૈ । અચ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘અત્થિ ણં મંતે ! ઈસાણસ્સ, એવ જહા સક્કસ્સ નવરં ચંપાએ નયરીએ જાવ ઉવવન્ના’ હે મદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવ હૈ ક્યા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવ હૈ । હસ વિષય મેં સમસ્ત ત્રાયસ્ત્રિશક સવંધી કથન દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કે ત્રાયસ્ત્રિશક કે કથન જૈસા જાનના ચાહિયે. પરન્તુ શક્ર કે જો ત્રાયસ્ત્રિશક દેવ કહે ગયે હૈ ડનકી અપેક્ષા ઈશાન કે ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોં મેં યહી વિશેષતા હૈ ક્રિ યે ચંપાનગરી મેં યાવત્ ઉત્પન્ન હુએ હૈ । યહાં યાવત્ શવ્દ સે એસા પાઠ કહના ચાહિયે—જો હસ પ્રકાર સે હૈ—“તેણં કાલેણં તેણં સમણં ઇદેવ જંબુદીવે દીવે ભારહે વાસે ચંપા નામં નયરી હોત્થા વણ્ણઓ ’ હત્યાદિ । તથા ડસ કાલ ઔર ડસ સમ યમેં ચંપા નામકી નગરી થી. હસકા વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર મેં કિયા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“અત્થિ ણં મંતે ! ઈસાણસ્સ, એવં જહા સક્કસ્સ નવરં ચંપાએ નયરીએ જાવ ઉવવન્ના ” હે ભગવન્ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનના ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો હોય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઈશાનના પશ્ચ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો હોય છે. આ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો વિષેનું સમસ્ત કથન દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના ત્રાયસ્ત્રિશકોના કથન પ્રમાણે સમજવું. આહીં દેવેન્દ્ર શક્રના ત્રાયસ્ત્રિશકો કરતાં ઓટલી જ વિશેષતા છે કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનના ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો તેમના પૂર્વભવમાં ચંપાનગરીમાં વસતા હતા. આહીંનું તેમની સમૃદ્ધિ આદિનું કથન પાલાશ સંનિવેશ નિવાસી ડડ શ્રાવકોના કથન પ્રમાણે સમજવું. “તેઓ ઈશાનેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે.” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહંણુ કવું. “આહીં ” જાવ (યાવત્) ” પદ્ધતી નીચેનો સૂત્રપાઠ અહંણુ કરાયો છે—“તેણં કાલેણં તેણં સમણં ઇદેવ જંબુદીવે દીવે ભારહેવાસે ચંપાનામં નયરી હોત્થા વણ્ણઓ ” “તે કાળે અને તે

चम्पायां नगर्यां त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गाथापतयः श्रमणोपासकाः परिवसन्ति,
आढ्याः यावत् दीप्ताः यावद् बहुजनैरपरिभूताः अभिगतजीवाजीवाः, उपलब्ध-
पुण्यपापाः, यावत् विहरन्ति, ततः खलु ते त्रयस्त्रिंशत् सहायाः गाथापतयः,
श्रमणोपासकाः पूर्वच पश्चाच्च उग्राः, उग्रविहारिणः, संविग्नाः, संविग्नविहारिणः,
बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया आत्मानं
जूपयन्ति, जूपयित्वा पट्टिं भक्तानि अनशनतया छिन्दन्ति, छित्वा आलोचितप्रति-
क्रान्ताः, समाधिप्राप्ताः कालमासे कालं कृत्वा ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य

गया है. अतः वहाँ से यह देख लेना चाहिये। उस चंपानगरी में
आपस में एक दूसरे की सहायता करनेवाले ३३ श्रमणोपासक गाथा-
पति रहते थे, ये सब के सब आढ्य यावत् दीप्त थे. अनेक जन भी
मिलकर इनका पराभव नहीं कर सकते थे. ऐसे ये प्रभावशाली थे.
जीव और अजीव तत्त्व के ये ज्ञाता थे. पुण्य और पापके अर्थ के ज्ञाता
थे. ये ३३ श्रमणोपासक गाथापति पहिले भी और पीछे भी उग्र, उग्र-
विहारी, संविग्न, संविग्नविहारी, बने रहे और इसी अवस्था में रह-
कर इन्होंने अपनी श्रमणोपासक पर्याय के अनेक वर्ष निकाले बाद में
एक मास की संलेखना से अपने आपको वासित करके ६० भक्तों का
अनशन द्वारा छेदन कर दिया और आलोचना एवं प्रतिक्रमण से
समाधिप्राप्त होकर जब ये कालमास में कालक्रिये तो देवेन्द्र देवराज
ईशान के त्रायस्त्रिंशक गुरुस्थानीय देव रूप से उत्पन्न हो गये।

समये जम्भूद्वीपना भरतक्षेत्रमा चंपा नगरी इती. तेन वरुण औपपातिक
सूत्रमां कर्था प्रमाणे समज्जुं. ” इत्यादि कथन. ते चंपा नगरीमां ओक भीलने
सहाय करनारा ३३ श्रमणोपासक गृहस्थो रहता होता. तेओ धनाढ्य अने
दीप्त आदि विशेषणोधी युक्त होता. तेओ ओवा प्रभावशाली होता के अनेक
भाषुसो लोग भणीते पण तेमने पराभव करवाने असमर्थ होता. तेओ एव
अने अण्व तत्त्वना ज्ञाणकार होता, पाप अने पुण्यना स्वप्नने तेओ सारी
रीते समजता होता, तेओ पडेवां अने पछी पणु-एवन पर्यन्त-उग्र, उग्र-
विहारी, संविग्न अने संविग्नविहारी रहता होता. आ रीते पोतानी श्रमणो-
पासक पर्यायने अनेक वर्ष व्यतीत करीने, अन्तकाणे तेमणे ओक मासने
संधारो धारणु कर्था आ रीते संधारा वडे पोताना आत्माने वासित करीने
अनशन द्वारा तेमणे ६० लक्षतोनुं छेदन करी नाञ्छुं (१ मासना उपवास
द्वारा ६० टंकना लोचनने त्याग कर्था.) पोतानां पापस्थानकनी आलोचना

ત્રાયસ્ત્રિંશકદેવતયા ઉપપન્નાઃ, ગૌતમઃ પૃછતિ—‘જપ્પમિદં ચ ણં મંતે ! ચંપિજ્જા તાયત્તીસં સહાયા, સેસં તં ચેવ જાવ અન્ને ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યત્ પ્રભૃતિ ચ खलु—यदारभ्यैव किल चाम्पेयाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः शेषं तदेव—पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्—गाथापतयः श्रमणोपासकाः ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य त्रायस्त्रिंशक देवतया उपपन्नाः, तत्प्रभृत्येव च खलु किम् एवमुच्यते—ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य त्रायस्त्रिंशकाः देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः इति ? भगवानाह—हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः,—नैतत् संभवति, ईशानस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य त्रायस्त्रिंशकानां देवानां शाश्वतं नामधेयं प्रज्ञप्तम्, यत् न कदाचित् नासीत्, अपितु सर्वदैव

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘જપ્પમિદંચણં મંતે ! ચંપિજ્જા તાયત્તીસં સહાયા—સેસં તં ચેવ, જાવ અન્ને ઉવવજ્જંતિ’ તો કયા હે મદન્ત ! જ્યસે યે ચંપાનગર નિવાસી તેંતીસ ૩૩ શ્રમણોપાસક ગાથાપતિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કે ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં, તમી સે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કે ગુરુસ્થાનીય તેંતીસ ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક હૈં એસા કહા ગયા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ—કયોંકિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કે ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોં કા કામ શાશ્વત કહા ગયા હૈં । એસા નહીં હૈં કિં યહ નામ વહાં પહિલે કમી નહીં થા, વર્તમાન મેં વહાં યહ નામ નહીં હૈં ઓર ભવિષ્યત્ મેં મી વહાં યહ નામ નહીં રહેગા—કારણ યહ નામ વહાં પહિલે મી થા, અવ મી હૈં ઓર આગે મી રહેગા—હસ તરહ યહ નામ વહાં હર એક કાલ

અને પ્રતિક્રમણ દ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત કરીને, કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને તેઓ દેવેન્દ્ર દેવરાજ, ઈશાનના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જપ્પમિદં ચ ણં મંતે ! ચંપિજ્જા તાયત્તીસં સહાયા સેસં તં ચેવ, જાવ અન્ને ઉવવજ્જંતિ” હે ભગવન્ ! જ્યારથી ચંપા નગરી નિવાસી તે ૩૩ શ્રમણોપાસક ગૃહસ્થો દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઈશાનના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે ત્યારથી જ શું એમ કહેવાય છે કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનને સહાયભૂત થનારા ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો છે ! શું તે પહેલાં ઈશાનેન્દ્રના સહાયક ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું અસ્તિત્વ જ ન હતું ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—હે ગૌતમ ! એ વાત ધરાબર નથી કારણ કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનાં નામ શાશ્વત કહ્યાં છે. એવું નથી કે પહેલાં ત્યાં તેમનું નામ (અસ્તિત્વ) ન હતું, કે વર્તમાનમાં નથી, કે ભવિષ્યમાં નહીં હોય. ઈશાનેન્દ્રની પાસે ભૂતકાળમાં પણ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો હતા, વર્તમાનમાં પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ હશે. તેમનું નામ તો ત્યાં

આસીત્, ન કદાપિ ન ભવતિ, અપિતુ સદૈવ ભવતિ-નકદાપિ ન ભવિષ્યતિ-અપિતુ સર્વદૈવ ભવિષ્યતિ, યાવત્ ધ્રુવં શાશ્વતમ્ નિત્યમ્, અવ્યુચ્છિન્નનિયત્યર્થતયા અનાદિ-પ્રવાહેણ દ્રવ્યાર્થિકનયેન અન્યે કેચન ઈશાનસ્ય ત્રાયશ્ચિંશકાશ્ચયન્તિ, અન્યે કેચન ત્રાયશ્ચિંશકા ઉપદ્યન્તે ન તુ સર્વે સર્વથા સમુચ્છિદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અત્થિ ણં મંતે ! સણકુમારસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! સન્તિ સ્વલુ સનત્કુમારસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય ત્રાયશ્ચિંશકાઃ દેવાઃ ત્રાયશ્ચિંશત્ સહાયાઃ ?

ઈતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘હંતા, અત્થિ’ હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યમ્ સન્તિ સનત્કુમારસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય ત્રાયશ્ચિંશકા દેવાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દેણં, જહા-ધરણસ્સ તહેવ એવં જાવ પાણયસ્સ એવં અચ્ચુયસ્સ જાવ અન્ને ઉવવજ્જંતિ’

મેં સર્વદા વિદ્યમાન રહતા હૈ, ક્યૌંકિ યહ ધ્રુવ શાશ્વત નિત્ય હૈ યદ્યપિ વહાં સે અન્ય કિતનેક ત્રાયશ્ચિંશક દેવ ચવ જાતે હૈં ઔર અન્ય કિતનેક ત્રાયશ્ચિંશક દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં-ફિર મી દ્રવ્યાર્થિક નયકી અપેક્ષા સે અનાદિ પ્રવાહ કી દૃષ્ટિ સે ઇનકા સબકા સર્વથા અભાવ નહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અત્થિ ણં મંતે ! સણ-કુમારસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો, પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર કે સહાયકભૂત તેતીસ ત્રાયશ્ચિંશક દેવ હોતે હૈં કયા ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હાં, ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર કે સહાયકભૂત ૩૩ ત્રાયશ્ચિંશક દેવ હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! જહા ધરણસ્સ તહેવ એવં જાવ પાણયસ્સ એવં અચ્ચુયસ્સ જાવ અન્ને ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ

ત્રણે કાળમાં કાયમ રહે છે, કારણ કે તેમનું નામ તો ધ્રુવ, શાશ્વત અને નિત્ય કહ્યું છે. હા, એવું અવશ્ય બને છે કે કેટલાક ત્રાયશ્ચિંશક દેવો ત્યાથી અ્યવે છે અને કેટલાક ઉત્પન્ન પણ થતા રહે છે. દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ-અનાદિ પ્રવાહની દૃષ્ટિએ તેમનો સૌનો સર્વથા અભાવ સંભવી શકતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અત્થિ ણં મંતે ! સણકુમારસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો પુચ્છા” હે ભગવન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ સનત્કુમારના સહાયક એવા ૩૩ ત્રાયશ્ચિંશક દેવો હોય છે ખરા ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘હંતા, અત્થિ’ હા, ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારને સહાયભૂત થનારા ૩૩ ત્રાયશ્ચિંશક દેવો હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેણદ્દેણં મંતે” ઈત્યાદિ હે ભગવન્ ! એવું આપ શા કારણે કહો છો કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારના સહાયભૂત ૩૩ ત્રાયશ્ચિંશક દેવો હોય છે ?

तत्-अथ हे भदन्त ! केनार्थेन कथं तावत् एवमुच्यते-सनत्कुमारस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य त्रायस्त्रिंशका देवाः इति ? भगवानाह-यथा धरणस्य नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य त्रायस्त्रिंशकाः देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः प्रतिपादिता स्तथैव सनत्कुमारस्यापि देवेन्द्रस्य त्रायस्त्रिंशकाः देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः प्रतिपत्तव्याः, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-माहेन्द्रस्य, ब्रह्मलोकेन्द्रस्य लान्तकेन्द्रस्य महाशुकेन्द्रस्य सहस्रारेन्द्रस्य, प्राणतेन्द्रस्य एवम् अच्युतेन्द्रस्य-देवेन्द्रस्य देवराजस्य त्रायस्त्रिंशका देवाः त्रयस्त्रिंशत् सहायाः बोध्याः किन्तु माहेन्द्रादेरच्युतान्तस्य देवराजस्य

कारण से कहते हैं कि देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार के गुरुस्थानीय ३३ त्रायस्त्रिंशक देव हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! जिस प्रकार से नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण के गुरुस्थानीय ३३ त्रायस्त्रिंशक देव कहे गये हैं, उसी प्रकार से देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार के भी गुरुस्थानीय ३३ त्रायस्त्रिंशक देव जानना चाहिये । इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार यावत्-इन देवेन्द्र देवराज माहेन्द्र, ब्रह्मलोकेन्द्र, लान्तकेन्द्र, महाशुकेन्द्र, सहस्रारेन्द्र, प्राणतेन्द्र और अच्युतेन्द्र के भी गुरुस्थानीय ३३-३३ त्रैतीस त्रैतीस त्रायस्त्रिंशक देव हैं ऐसा जानना चाहिये. तथा-इस बातको लेकर गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज माहेन्द्र आदिकोंके गुरुस्थानीय ३३-३३ त्रायस्त्रिंशक देव हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हाँ, गौतम ! इन सब देवेन्द्र देवराज माहेन्द्र आदिकोंके गुरुस्थानीय ३३-३३ त्रायस्त्रिंशक देव होते हैं माहेन्द्रादि अच्युतान्त देवराज के त्रायस्त्रिं-

भडावीर प्रभुनो उत्तर-“ जहा धरणस तहेव एव जाव पाणयस्स एव अच्युयस्स जाव अन्ने उववज्जति ” छे गौतम ! नागकुमारेन्द्र, नागकुमारराज, धरणना त्रायस्त्रिंशक देवाना जेवुं न कथन सनत्कुमारना त्रायस्त्रिंशक देवा विषे पणु समज्जुं. जेज प्रमाणे देवेन्द्र, देवराज माहेन्द्र, ब्रह्मलोकेन्द्र, लान्तकेन्द्र, महाशुकेन्द्र, सहस्रार, प्राणत, अच्युत आ धन्द्रोना सहायभूत पणु ३३-३३ त्रायस्त्रिंशके होय छे जेम संसज्जुं. जेज वातने सूत्रकारे नीचेनी प्रश्नोत्तरे द्वारा व्यक्ता करी छे.

गौतम स्वाग्मीनो प्रश्न-छे लगवन् ! देवेन्द्र, देवराज माहेन्द्र आदि धन्द्रोना सहायभूत ३३-३३ त्रायस्त्रिंशक देवा होय छे जरां ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर-छा, गौतम ! देवेन्द्र, देवराज माहेन्द्रथी लछने देवेन्द्र देवराज अच्युत पर्यन्तना देवेन्द्रोना सहायभूत ३३-३३ त्रायस्त्रिंशक

ત્રાયસ્ત્રિંશકાનાં દેવાનાં શાશ્વતં નામધેયં પ્રજ્ઞપ્તમ્, યત્ ન કદાચિત્ નાસીત્, ન કદાપિ ન ભવતિ, ન કદાચિત્ ન ભવિષ્યતિ, યાવત્ બ્રુવમ્ શાશ્વતમ્, નિત્યમ્ અન્યુચ્છિન્નપર્યંતયા-અનાદિપ્રવાહતયા અન્યે કેચન માહેન્દ્રાદયઃ ત્રાયસ્ત્રિંશકા દેવાશ્ચ ઘનન્તિ, અન્યે કેચન ત્રાયસ્ત્રિંશકાશ્ચ ઉપપન્નન્તે જાયન્તે નતુ સર્વે સર્વથા વ્યુચ્છિદ્યન્તે इति भावः, અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! તિ’ હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં-ભવયુક્તં સત્યમેવેતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक
वादियानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुर 'राजगुरु'-
बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
—पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचिता
श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
रूपायां व्याख्यायां दशमशतकस्य
॥चतुर्थोद्देशः समाप्तः॥१०-४॥

શક દેવોંકો નામ શાશ્વત કહા ગયા હૈ । એસા નહીં હૈ કિ इनका नाम पहिले कभी नहीं था, वर्तमान में भी नहीं है और भविष्यत् में भी नहीं रहेगा. किन्तु यह पहिले भी था, अब भी है और भविष्यत् में भी रहेगा. इस प्रकार यह सदा रहता है । क्योंकि यह नाम ब्रुव, शाश्वत, नित्य कहा गया है । अनादि प्रवाह से वहां अन्य कितनेक उत्पन्न होते रहते हैं और अन्य कितनेक चवते रहते हैं, पर इनका वहां सर्वथा अभाव नहीं होता है । अब अन्त में गौतम भगवान् के वचनों

દેવા હોય છે માહેન્દ્રથી લઈને અન્યુત પર્યન્તના દેવાના નામ શાશ્વત કહ્યાં છે. એવું નથી કે તેમનું નામ ભૂતકાળમાં ન હતું, વર્તમાનમાં નથી અને ભવિષ્યમાં નહીં હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તેમનું નામ પહેલાં પણ હતું વર્તમાનમાં પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. આ રીતે તેમનું નામ તો ત્રણે કાળમાં રહેનારું છે કારણ કે તે નામ તો બ્રુવ, શાશ્વત અને નિત્ય છે. દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ અનાદિ કાળથી ત્યાં એવો કમ આલ્યા કરે છે કે કેટલાક ત્રાયસ્ત્રિંશકો ત્યાંથી ચ્યવે છે અને કેટલાક ત્રાયસ્ત્રિંશકો ઉત્પન્ન થતા રહે છે, પરન્તુ કદી પણ તેમનો ત્યાં સર્વથા અભાવ સંભવી શકતો નથી.

મેં સત્યતા કા રૂપાપન કરતો હુણ ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે !’ એસા કહ્યો હૈં—
હે મદન્ત ! આપકા કહાં હુઆ યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે
મદન્ત ! આપકા કહાં હુઆ યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર
ફહ કર વે ગૌતમ ! યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ મંગલતીસૂત્ર ” કી
પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાકેદસવેં શતકકા ચૌથા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૪॥

સૂત્રનેા ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુનાં વચ્ચેનાં પ્રમાણભૂત ગણીને
ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે “ સેવ મંતે ! સેવ મંતે ! સ્તિ ” હે ભગવન્ ! આપે
જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન
કયું તે સર્વથા સત્ય છે.” આ પ્રમાણે કહીને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને
તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ ભગવતીસૂત્ર ”ની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના દસમા શતકનેા ચૌથા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૪॥

અથ પંચમોદેશઃ પ્રારંભયતે

દશમશતકે પંચમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

રાજગૃહનગરવર્ણનમ્, ગુણશિલનામકચૈત્યવર્ણનં ચ, ચમરેન્દ્રસ્ય અગ્રમહિષી વક્તવ્યતા, તસ્ય અગ્રમહિષીણાં પરિવારવક્તવ્યતા, ચમરેન્દ્રઃ સ્વસભાયામ્ અગ્રમહિષ્યાદિદેવીભિઃ સહ દિવ્યભોગભોગાન્ પરિભોક્તું સમર્થો ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, ન સમર્થઃ ઇત્યુત્તરમ્, તદ્વેતુકથનં ચ, ચમરેન્દ્રસ્ય સોમલોકપાલાગ્રમહિષી વક્તવ્યતા, સોમો લોકપાલઃ સ્વસભાયાં દેવીભિઃ સહ ભોગભોગાન્ પરિભોક્તું સમર્થોભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, ન સમર્થ ઇત્યુત્તરમ્, તદ્વેતુકથનં ચ, ચમરેન્દ્રસ્ય યમનામકલોકપાલાગ્રમહિષી વક્તવ્યતા, બલીન્દ્રસ્ય અગ્રમહિષી વક્તવ્યતા । બલીન્દ્રસ્ય લોકપાલસોમસ્ય અગ્ર-

પાંચવેં ઉદેશોકો પ્રારંભ

દશમશતક કે હસ પાંચવેં ઉદેશે મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ—

રાજગૃહ નગરકા વર્ણન. ગુણશિલક ચૈત્યકા વર્ણન. ચમરેન્દ્ર કી અગ્રમહિષીયોં કા વર્ણન. ઓર ઉનકે પરિવારોંકા વર્ણન. ચમરેન્દ્ર અપની સભા મેં અગ્રમહિષી આદિ દેવિયોં કે સાથ દિવ્યભોગોં કો ભોગને કે લિયે સમર્થ હોતા હૈ, યા નહીં ંસા પ્રશ્ન. નહીં હોતા હૈ ંસા ઉત્તર. હસમેં કારણ કથન. ચમરેન્દ્ર કે સોમ લોકપાલ કી અગ્રમહિષીયોંકા કથન. સોમલોકપાલ અપની સભા મેં દેવિયોં કે સાથ ભોગોં કો ભોગને કે લિયે સમર્થ હોતા હૈ યા નહીં ંસા પ્રશ્ન. નહીં હોતા હૈ ંસા ઉત્તર. હસ મેં કારણ કથન. ચમરેન્દ્ર કે યમ નામ કે

દશમા શતકના પાંચમા ઉદેશાનો પ્રારંભ

આ દશમાં શતકના પાંચમા ઉદેશામાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે—

રાજગૃહ નગરનું વર્ણન, ગુણશિલક ચૈત્યનું વર્ણન—ચમરેન્દ્રની પટરાણીઓ નું વર્ણન, અને તેમના પરિવારનું વર્ણન. પ્રશ્ન—“ ચમરેન્દ્ર પોતાની સભામાં અગ્રમહિષી આદિ દેવીઓ સાથે દિવ્ય ભોગો ભોગવી શકે છે ખરો ? ” ઉત્તર —“ ના, તે તેમ કરવાને સમર્થ નથી. ” આ પ્રકારના ઉત્તર માટેના કારણનું પ્રતિપાદન. ચમરેન્દ્રના સોમ લોકપાલની અગ્રમહિષીઓનું કથન પ્રશ્ન—“ સોમ લોકપાલ શું પોતાની સભામાં દેવીઓની સાથે ભોગો ભોગવવાને સમર્થ છે ખરો ? ” આ પ્રશ્નનો નકારમાં ઉત્તર અને તેના કારણનું કથન. ચમરેન્દ્રના

महिषी वक्तव्यता, धरणेन्द्रस्य अग्रमहिषी वक्तव्यता। धरणेन्द्रस्य लोकपाल कालवालस्याग्रमहिषी वक्तव्यता, भूतानन्देन्द्रस्य नागकुमारेन्द्रस्य—अग्रमहिषी वक्तव्यता, भूतानन्देन्द्रस्य लोकपालानाम् अग्रमहिषी वक्तव्यता, कालेन्द्रस्य अग्रमहिषी वक्तव्यता, सुरुपेन्द्रस्य अग्रमहिषी वर्णनम्, पूर्णभद्रस्याग्रमहिषी वक्तव्यता, राक्षसेन्द्रस्य भीमस्य अग्रमहिषी वक्तव्यता। तथैव किन्नरेन्द्रस्य, सत्पुरुषेन्द्रस्य, अतिकायेन्द्रस्य, गीतरतीन्द्रस्य च अग्रमहिषी वक्तव्यता। सूर्यचन्द्रस्य अङ्गारस्य ग्रहस्य, शक्रेन्द्रस्य चाग्रमहिषी वक्तव्यता। शक्रो देवेन्द्रः सुधर्मायां सभायां स्वदेवीभिः सह दिव्यान् भोगभोगान् भोक्तुं समर्थो भवति न वेति प्रश्नः, न समर्थ इत्युत्तरं, तद्वत्तु कथनं च, शक्रस्य लोकपालस्य सोमस्याग्रमहिषी वक्तव्यता, ईशानेन्द्रस्य तल्लोकपालसोमस्य चाग्रमहिषी वक्तव्यता।

लोकपाल की अग्रमहिषियों का कथन. बलीन्द्र की अग्रमहिषियों का कथन. बलीन्द्र और लोकपाल सोम इनकी अग्रमहिषियों का कथन. धरणेन्द्र की अग्रमहिषियों का कथन. धरणेन्द्र और लोकपाल कालवाल की अग्रमहिषियों का कथन. भूतानन्द इन्द्र और नागकुमार इन्द्र इनकी अग्रमहिषियों का कथन. भूतानन्द इन्द्र के लोकपालों की अग्रमहिषियों का कथन. कालेन्द्र की अग्रमहिषियों का कथन. सुरुपेन्द्र की अग्रमहिषियों का वर्णन. पूर्णभद्र की अग्रमहिषियों का वर्णन. राक्षसेन्द्र भीम की अग्रमहिषियों का कथन. किन्नरेन्द्र, सत्पुरुषेन्द्र, अतिकायेन्द्र, गीतरतीन्द्र, इनकी अग्रमहिषियों का वर्णन, सूर्य चन्द्र, अङ्गारग्रह (मंगल) आदि महाग्रह और शक्रेन्द्र की अग्रमहिषियों का कथन. देवेन्द्र शक्र सुधर्मासभा में अपनी देवियों के साथ दिव्य भोगों को भोगने के लिये समर्थ होता है या नहीं ऐसा प्रश्न. नहीं होता है ऐसा उत्तर. इसमें

यम नामना लोकपालनी अग्रमहिषीओनु' कथन. बलीन्द्रनी अग्रमहिषीओनु' कथन. प्रश्न—“लोकपाल सोम अने लोकपाल बलीन्द्र शु' तेमनी सभाभां देवीओनी साथे भोग भोगववाने समर्थ' छे अरां ?” तेनो नकारभां उत्तर धरणेन्द्रनी अग्रमहिषीओनु' कथन. धरणेन्द्र अने लोकपाल कालवालनी अग्रमहिषीओनु' कथन, भूतानन्द-इन्द्र अने नागकुमारेन्द्रनी अग्रमहिषीओनु' कथन, कालेन्द्रनी अग्रमहिषीओनु' कथन, सुरुपेन्द्रनी अग्रमहिषीओनु' वर्णन, पूर्णभद्रनी अग्रमहिषीओनु' वर्णन, राक्षसेन्द्र भीमनी अग्रमहिषीओनु' कथन, किन्नरेन्द्र, सत्पुरुषेन्द्र, अतिकायेन्द्र, गीतरतीन्द्र, वगेदे-इन्द्रोनी अग्रमहिषीओनु' कथन, सूर्य, चन्द्र, अङ्गारग्रह (मंगल) विगेदे अने शक्रेन्द्रनी अग्रमहिषीओनु' कथन. प्रश्न—“देवेन्द्र शक्र शु' पोतानी सुधर्मा सभाभां पोतानी देवीओ साथे दिव्य

દેવીવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“તેણં કાલેણં, તેણં સમણં રાયગિહે નામં નયરે,
ગુણસિલે ચેદ્દે જાવ પરિસા પરિગયા, તેણં કાલેણં તેણં સમ-
ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવરિ સ બહવે અંતેવાસી થેરા ભગ-
વંતો જાહસંપન્ના જહા અટ્ટમે સણ ત્તમુદેસણ જાવ વિહરંતિ ।
તણં તં થેરા ભગવંતો જાયસ । જાયસંસયા જહા ગોયમસામો
જાવ પજ્જુવાસમાણા એવં વયાસી—ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદ-
સ્સ અસુરકુમારરત્નો કદ્દ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ ? અજ્જો !
પંચ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ, તંજહા—કાલી ૧, રાયી ૨,
રયણી ૩, વિજ્જુ ૪, મેહા ૫, તત્થણં એગમેગાણે દેવીણે અટ્ટટ્ઠ
દેવીસહસ્સા પરિવારો પળ્લત્તો । પમ્મૂ ણં મંતે ! તાઓ એગમેગા
દેવી અન્નાઈ અટ્ટટ્ઠ દેવીસહસ્સાઈ પરિવારં વિઠવિત્તણે, એવામેવ
સપુદ્ધાવરેણં ચત્તાલીસં દેવીસહસ્સા, સે તં તુહિણે । પમ્મૂ ણં
મંતે ! ચમરે અસુરિંદે અસુરકુમારરાયા, ચમરચંચાણે રાયહાણીણે
સમાણે સુહમ્માણે ચમરાંસિ સ્ત્રીહાસણંસિ તુહિણે સદ્ધિં દિવાઈ
ભોગભોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તણે ? ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, સે કેણ-
દ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—ણો પમ્મૂ ચમરે અસુરિંદે અસુરકુમારરાયા
ચમરચંચાણે રાયહાણીણે જાવ વિહરિત્તણે ? અજ્જો ! ચમરસ્સ ણં
અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરત્નો ચમરચંચાણે રાયહાણીણે સમાણે

કારણ કથન. શક્ર કે લોકપાલ સોમકી અગ્રમહિષિયોં કા કથન.
ઈશાનેન્દ્ર ઓર હસકે લોકપાલ સોમ આદિ કી અગ્રમહિષિયોંકા કથન ।

લોગોને લોગવવાને સમર્થ છે ખરે ?” ઉત્તર—“ નથી હોતો,” અને તેના
કારણતુ’ પ્રતિપાદન. શક્રના લોકપાલ સોમની અગ્રમહિષીઓનું કથન ઇશાનેન્દ્ર
અને તેના લોકપાલ સોમ વિગેરેની અગ્રમહિષીઓનું કથન.

सुहम्माए माणवए चेइयखंभे वइरामएसु गोलवहे समुग्गएसु
 बहुओ जिणसकहाओ सांनिक्खित्ताओ षिट्ठंति, जाओ णं चम-
 रस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररत्तो अन्नोसिं च बहूणं असुरकुमा-
 राण देवाणय, देवीणय, अच्चणिज्जाओ, वंदणिज्जाओ, नमं-
 सणिज्जाओ, पूयणिज्जाओ, सक्कारणिज्जाओ, सम्माणिज्जाओ
 कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासणिज्जाओ भवंति, तेसिं
 पणिहाए णो पभू से तेणट्ठेणं अज्जो ! एवं वुच्चइ-णो पभू-
 चमरे असुरिंदे जाव राया चमरचंपाए जाव विहरित्तए, पभूणं
 अज्जो ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए
 सभाए सुहम्माए चमरंसि सीहासणंसि चउसट्ठीए सात्ताणिय-
 साहस्सीह तावत्तीसाए जाव अन्नेहिंच वहूहिं असुरकुमारेहिं
 देवेहिय, देवीहिय, सद्धिं संपरिवुडे सहया हय जाव भुंजमाणे
 विहरित्तए, केवलं परियारि ड्ढाए, णो चेवणं मेहुणवत्तियं ॥सू० १॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरं, गुणशिलकं चैत्यं
 यावत् वर्षत् प्रतिगता । तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
 वहवोऽन्तेवासिनः स्थविराः भगवन्तः, जातिसम्पन्नाः यथा अष्टमे शतके सप्तमो-
 देशके यावत् विहरन्ति, ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तो जातश्रद्धाः जातसंशयाः
 यथा गौतमस्वामिनो यावत् पर्युपासीनाः एवम् अवादिषुः—चमरस्य खलु भदन्त !
 असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? आर्याः ! पञ्च अग्रम-
 हिष्यः प्रज्ञप्ताः—तद्यथा—काली १, रात्रिः २, रजनी ३, विद्युत् ४, मेघा ५, तत्र खलु
 एकैकस्याः देव्याः अष्टौ अष्टौ देवीसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्ताः, प्रभुः खलु भदन्त !
 ताभ्य एकैका देवी अन्यानि अष्टाष्टदेवी सहस्राणि परिवारं विकुर्वितुम्, एवमेव
 सपूर्वापरेण चत्वारिंशद् देवीसहस्राणि, तदेतत् त्रुटिकम् । प्रभुः खलु भदन्त ! चमरः
 असुरेन्द्रः असुरकुमारराजः चमरचञ्चायां राजधान्यां सभायां सुधर्मायां चमरे
 सिंहासने त्रुटिकेन सार्द्धं दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् ? नायमर्थः समर्थः,

તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એમુચ્યતે-નો પ્રમુશ્ચમરઃ અસુરેન્દ્રઃ અસુરકુમારરાજશ્ચમર-
ચચ્ચાયાં રાજધાન્યાં યાવત્ ત્રિદર્તુમ્, આર્યાઃ । ચમરસ્ય ચ્ચલુ અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુ-
મારરાજસ્ય ચમરચચ્ચાયાં રાજધાન્યાં સભાયાં સુધર્માયાં માણવકશ્યૈત્યસ્તમ્મેષુ વજ્ર
મયેષુ ગોલવૃત્તનમ્બુદ્ગકેષુ વહૂનિ જિનસક્થીનિ સંનિક્ષિપ્તાનિ તિષ્ઠન્તિ, યેભ્યઃ ચ્ચલુ
ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય અન્યેષાં ચ વહૂનામ્ અસુરકુમાણાં દેવાનાં ચ,
દેવીનાં અર્ચનીયાઃ, વ્રન્દનીયાઃ, નમસ્યાઃ, પૂજનીયાઃ. સત્કરણીયાઃ, સમ્માનનીયા,
કલ્યાણં, મજ્જલં, દૈવતં, ચૈત્યં, પર્યુપાસનીયાઃ ભવન્તિ, તેષાં પ્રણિધયા નો પ્રમુઃ,
તત્ તેનાર્થેન આર્યાઃ ! એમુચ્યતે નો પ્રમુશ્ચમરઃ અસુરેન્દ્રો યાવત્ રાજઃ ચમરચચ્ચાયાં
યાવત્ ત્રિદર્તુમ્ । પ્રમુઃ ચ્ચલુ આર્યાઃ ! ચમરઃ અસુરેન્દ્રઃ અસુરકુમારરાજઃ ચમરચ-
ચ્ચાયાં રાજધાન્યાં સભાયાં સુધર્માયાં ચમરે સિંહાસને ચતુષ્પટયા સામાનિકસહસ્રૈઃ
ત્રાયસ્ત્રિશકૈર્યાવત્ અન્યૈશ્ચ વહુભિઃ અસુરકુમારૈઃ દેવૈશ્ચ, દેવીભિશ્ચ સાર્દ્ધમ્, સંપરિ-
વૃતો મહતાઽહત યાવત્ મુજ્જાનો ત્રિદર્તુમ્, કેવલં પરિવારર્દ્ધયા, નો ચૈવ ચ્ચલુ
મૈથુનપ્રત્યયિકમ્ ॥ સુ૦ ૧ ॥

ટીકા—ચતુર્થોદ્દેશકે ત્રાયસ્ત્રિશકદેવવક્તવ્યતા પ્રરૂપિતા, અથ પશ્ચમોદ્દેશકે
દેવીવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘તેજં કાલેજં’ ઇત્યાદિ । ‘તેજં કાલેજં, તેજં સમણં
રાયગિહે નામં નયરે, ગુણશિલણ ચેદ્દણ જાવ પરિસા પહિગયા’ તસ્મિન્ કાલે,
તસ્મિન્ સમયે રાજગૃહં નામ નગરમ્ આસીત્, ગુણશિલકં નામ ચૈત્યમ્—ઉદ્યાનમ્

દેવીવક્તવ્યતા—

‘તેજં કાલેજં તેજં સમણં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ચતુર્થ ઉદ્દેશક મેં ગુરુસ્થાનીય ત્રાયસ્ત્રિશક દેવસંબંધી
વક્તવ્યતા કહી જા ચુકી હૈ । અથ હમ પાંચવે ઉદ્દેશક મેં દેવી સંબંધી
વક્તવ્યતા કા કથન ક્રિયા જારહા હૈ । ‘તેજ કાલેજં તેજં સમણ રાય-
ગિહે નામં નયરે, ગુણશિલણ ચેદ્દણ જાવ પરિસા પહિગયા’ હમ કાલ
ઔર હમ સમય મેં રાજગૃહ નામકા નગર થા હમમેં ગુણશિલક નામકા

દેવી વક્તવ્યતા

“તેજં કાલેજં તેજં સમણ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—એથા ઉદ્દેશામા ગુરુ સ્થાનીય ત્રાયસ્ત્રિશક દેવોની વાત કરવામાં
આવી છે હવે આ પાંચમા ઉદ્દેશામા દેવી વિષયક વક્તવ્યતાનું નિરૂપણ કરવામાં
આવે છે—

“તેજં કાલેજં તેજં સમણં રાયગિહે નામં નયરે, ગુણશિલણ ચેદ્દણ જાવ પરિસા
પહિગયા” તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું. તેમાં ગુણશિલક
નામે ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. તેમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા.

યાવત્ આસીત્, સ્વામી સમવસતઃ, ધર્મોપદેશં શ્રોતું પર્વત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્વત્, 'તેણં કાલેણં, તેણં સમણં સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ વહવે અંતેવાસી થેરા મગવંતો જાહસંપન્ના જહા અટ્ટમે સણ સત્તમોદેસણ જાવ વિહરંતિ' તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય મગવતો મહાવીરસ્ય વહવોડનેકે અન્તેવાસિનઃ સ્થવિરાઃ મગવન્તો જાતિસંપન્નાઃ યથા અષ્ટમે શતકે સપ્તમોદેશકે યાવત્-કુલસમ્પન્નાઃ, યાવત્-જીવિતાસામરણભયવિપ્પમુક્તાઃ શ્રમણસ્ય મગવતો મહાવીરસ્ય અદૂરસામન્તે-નાતિદૂરે નાતિસમીપે ઝઘર્વજાનવઃ અધઃશિરસઃ ધ્યાન-કોઠોપગતાઃ સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્તો વિહરન્તિ તિષ્ઠન્તિ, 'તણંતે થેરા

ઉદ્યાન થા યાવત્-ઉસમેં મહાવીર સ્વામી પધારે, ઉનસે ધર્મોપદેશ સુનને કે લિયે પરિષદ્ ઉનકે પાસ અપને ૨ સ્થાન સે નિકલ કર પહુંચી. પ્રભુને ધર્મોપદેશ દિયા. ધર્મોપદેશ સુનકર પરિષદ્ અપને ૨ સ્થાન પર બલી ગઈ. 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ વહવે અંતેવાસી થેરા મગવંતો જાહસંપન્ના જહા અટ્ટમે સણ સત્તમોદેસણ જાવ વિહરંતિ' ઉસ કાલ ઔર ઉસ સમય મેં શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કે અનેક અંતેવાસી સ્થવિર મગવન્ત જો કિ જાતિ સંપન્ન આદિ વિશેષણોં વાલે થે-જેસા કિ અષ્ટમશતક કે સસમ ઉદેશક મેં કહે ગયે હૈં. યહાં યાવત્ પદસે-'જીવિયાસામરણભયવિપ્પમુક્તા સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અદૂરસામન્તે ઉઢુજાણૂ અહોસિરા જ્ઞાણકોટ્ટોવગયા સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણા વિહરંતિ' હસ

તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવાને તથા તેમની દેશના સાભળવાને રાજગૃહ નગરની જનતા-પરિષદ નીકળી પડી. પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને પરિષદ પાછી આવી ગઈ.

“તેણં કાલેણં તેણં સમણં મગવઓ મહાવીરસ્સ વહવે અંતેવાસી થેરા મગવંતો જાહસંપન્ના જહા અટ્ટમસણ સત્તમોદેસણ જાવ વિહરંતિ” તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ઘણા જ અંતેવાસી (શિષ્ય) સ્થવિર ભગવાનો પણ તપ અને સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા ત્યાં વિચરતા હતા. તેઓ નાતિસંપન્ન આદિ ગુણોથી યુક્ત હતા. તેમના ગુણોતું વણું ન આઠમાં શતકના સાતમાં ઉદેશામાં આપ્યા મુજબ સમજવું અહીં ‘યાવત્’ પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે—“જીવિયાસામરણભયવિપ્પમુક્તા સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અદૂરસામન્તે ઉઢુંજાણૂ અહોસિરા જ્ઞાણકોટ્ટોવગયા સંજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણા વિહરંતિ” તેઓ

ભગવંતો જાયસદ્દા જાયસંસયા જહા ગોયમસામી જાવ પઞ્જુવાસમાણા એવ વયાસી'—તતઃસ્થલુ તે સ્થવિરાઃ ભગવન્તો જાતશ્રદ્ધાઃ શ્રદ્ધાવન્તઃ, જાતસંશયાઃ સંશયવન્તઃ યથા ગૌતમસ્વામિનો વિશેષણાનિ તથૈવ યાવત્ શુશ્રૂષમાણા વિનયેન નમસ્યન્તઃ પ્રાઙ્ગલિપુટાઃ પર્યુપાસીનાઃ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ—'ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો કહિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ?' હે ભદન્ત ! ચમરસ્ય સ્થલુ અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય, કતિ કિયત્યઃ, અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? " ભગવાનાહ—'અજ્ઞો ! પંચઅગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ' હે આર્યાઃ ! સ્થવિરાઃ ! પન્ન અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તંજહા—કાલી, રાયી, રયણી, વિઙ્ગૂ, મેહા' તથથા—

પાઠકા સંગ્રહ હુઆ હૈ । 'તણં થેરા ભગવંતો જાયસદ્દા જાયસંસયા જહા ગોયમસામી જાવ પઞ્જુવાસમાણા એવં વયાસી' હસકે વાદ શ્રદ્ધા-યુક્ત ડન સ્થવિર ભગવન્તોં ને સંશયયુક્ત હોને પર ગૌતમસ્વામી કી તરહ "શુશ્રૂષમાણાઃ વિનયેન નમસ્યન્તઃ, પ્રાઙ્ગલિપુટાઃ, પર્યુપાસીનાઃ" હન વિશેષણોં સે યુક્ત વનકર પ્રશ્ન સે હસ પ્રકાર પૂછા—'ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો કહિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કે કિતની અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈં ? અર્થાત્ ચમર કે પદ્મદેવિયાં કિતની હૈં ? હસકે ઉત્તર મં પ્રશ્ન ને એલા કહા—'અજ્ઞો પંચ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ' હે આર્યોં ! સ્થવિરોં ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કી અગ્રમહિષિયાં—પદ્મદેવિયાં પાંચ કહી ગઈ હૈં 'તં જહા'—કાલી, રાયી, રયણી, વિઙ્ગૂ, મેહા' ડનકે

ભગવનની ઇચ્છા અને મરણના ભયથી રહિત હતા. ભગવાન મહાવીરથી દૂર પશુ નહોં અને નહીં પશુ નહીં એવે ઉચિત સ્થાને, ઉભડક આસને મસ્તક નીચું રાખીને, ધ્યાનરૂપી કોઠામાં લીન થઈને સચમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા વિચરતા હતા " તણં તે થેરા મંગવતો જાયસદ્દા જહા ગોયમ-સામી જાવ પઞ્જુવાસમાણા એવ વયાસી " ત્યાર બાદ શ્રદ્ધાયુક્ત તે સ્થવિર ભગ-વંતોએ સદેહયુક્ત થવાથી ગૌતમ સ્વામીની જેમ " શુશ્રૂષમાણાઃ વિનયેન નમ-સ્યન્તઃ પ્રાઙ્ગલિપુટા, પર્યુપાસિના. " ભગવાનની સેવા કરતા થકા, બન્ને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરતાં કરતાં આ પ્રમાણે પૂછ્યું—'ચમ-રસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો કહિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ " હે ભગવન ! અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરને કેટલી અગ્રમહિષીઓ (પદ્મરાણીઓ) છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—'અજ્ઞો ! પંચ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ " હે આર્યો ! અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરને પાંચ અગ્રમહિષીઓ છે " તંજહા " તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—' કાલી, રાયી, રયણી, વિઙ્ગૂ, મેહા " (૧) કાલી,

काली १, रात्रिः २, रजनी ३, विद्युत् ४, मेघा ५, 'तत्स्थणं एगमेगाए देवीए, अट्टदेवीसहस्रा परिवारो पणत्तो' तत्र खलु तासु पञ्चसु मध्ये एकैकस्याः देव्याः अग्रमहिष्याः अष्टौ अष्टौ देवीसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्ताः, 'पभूणं भंते ! ताओ एगमेगा देवी अन्नाइं अट्ट देवीसहस्राइं परिवारं विउव्वित्तए' प्रभुः समर्था खलु ताभ्यः पञ्चाग्रमहिषीषु एकैका देवी अग्रमहिषी अन्यानि अष्ट अष्ट देवीसहस्राणि परिवारं विकुर्वितुं-विकुर्वणा शक्त्या निष्पादयितुम् 'एवामेव सपुञ्जावरेणं चत्तालीसं देवीसहस्रा, से तं तुडिए' एवमेव पूर्वोक्तरीत्यैव प्रश्नोक्तरीत्यैव उत्तरं विज्ञेयम्. यथा-हन्त हे आर्याः ? प्रभुः समर्था. तासु पञ्चाग्रमहिषीषु एकैका देवी

नाम इस प्रकार से हैं काली १, रात्री २, रजनी ३, विद्युत् ४, और पाचवीं मेघा 'तत्स्थ णं एगमेगाए देवीए अट्ट देवी सहस्रा परिवारो पणत्तो' इन पांच पट्ट देवियोंके मध्य में एक एक अग्रमहिषी की आठ आठ हजार देवी परिवार है। अब उन स्थविर भगवन्तों ने प्रभुसे ऐसा पूछा-‘पभू णं भंते ! ताओ एगमेगा देवी अन्नाइं अट्ट देवी सहस्राइ परिवारं विउव्वित्तए’ हे भदन्त ! उन पांच अग्रमहिषियों में से एक एक अग्रमहिषी अपनी विकुर्वणा शक्ति से क्या अन्य आठ २ हजार देवी परिवार को विकुर्वित करने के लिये समर्थ है ? अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा देवी परिवार को निष्पादित करने में शक्तिशाली है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवामेव सपुञ्जावरेणं चत्तालीसं देवीसहस्रा से तं तुडिए’ हे स्थविरों ! प्रश्नोक्तरीति के अनुसार ही अपने प्रश्न का उत्तर जानना चाहिये-अर्थात् पांच अग्रमहिषियों में से

(२) रात्री, (३) रजनी, (४) विद्युत्, (५) मेघा “ तत्स्थणं एगमेगाए अट्ट देवी सहस्रा परिवारो पणत्तो ” ते प्रत्येक अग्रमहिषीने आठ, आठ हजार देवीओंने परिवार छे.

स्थविर भगवतोने प्रश्न-“ पभूणं भंते ! ताओ एगमेगादेवी अन्नाइं अट्ट देवी सहस्राइ परिवारं विउव्वित्तए ? ” छे भगवन् ! ते पांच अग्रमहिषीओ शुं पोतानी विकुर्वणाशक्तिथी ८०००-८००० देवीपरिवारनी विकुर्वणा करवाने समर्थ छे ?-ओट्ठे के तेओ शुं वैद्विशक्ति द्वारा आठ आठ हजार देवीओंनुं निर्माणु करवाने शक्तिशाली छे ?

भट्टावीर प्रभुने उत्तर-“ एवामेव सपुञ्जावरेण चत्तालीस देवी सहस्रा से तं तुडिए ” छे स्थविरों ! प्रश्नोक्त रीति अनुसार ज तमारा प्रश्नने उत्तर समज्जे. ओट्ठे के ते प्रत्येक अग्रमहिषी पोतानी विकुर्वणा शक्तिद्वारा आठ

અન્યાનિ અષ્ટાષ્ટદેવીસહસ્રાણિ પરિવારં વિકુર્વિતુમ્ । एवं विकुर्वणे कृते सति स-
 पूर्वाऽपरेण-पूर्वापरसहितेन एकैकदेव्या अष्टाष्ट अन्यानि देवीसहस्राणि परिवार-
 तथा विकुर्वतीनां पश्चानाम् अष्टभिर्गुणिते सर्वसमेलनेन चत्वारिंशद् देवीसहस्राणि
 भवन्ति तदेतत्-त्रुटिकं नाम वर्ग उच्यते, वैक्रियकृतદેવીશરીરાણાં સમૂહઃ ત્રુટિક-
 શબ્દેન ઉચ્યતે, સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ-‘પમૂળં મંતે ! ચમરે અસુરિંદે અસુરકુમારરાયા
 ચમરચંચાણ રાયહાણીણ, સમાણ સોહમ્માણ ચમરંસિ સીહાસણંસિ તુહિણ સદ્ધિ
 દિવ્વાઈ મોગમોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તણ ?’ હે મદન્ત ! પ્રશ્નઃ સમર્થઃ સ્વહુ કિમ્
 ચમરઃ અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજઃ ચમરચંચાયાં રાજધાન્યાં સમાયાં સુધર્માયામ્
 ચમરે-સિંહાસને ત્રુટિકેન વૈક્રિયકૃતદેવીસમૂહેન સાર્દ્ધમ્, દિવ્યાન્ મોગમોગાન્,
 મોગઃ સ્ત્રીશરીર, તદુપયોગિતયા મોગાઃ મનોહસ્પર્શદયઃ મોગમોગાઃ તાન્ યદ્વા
 મોગ્ય મોગાન્-મોક્તું યોગ્યા મોગ્યાસ્તેષાં મોગાસ્તાન્ મુજ્જાનઃ-વિહર્તુમ્ ? મગવા-

एक एक अग्रमहिषी अन्य आठ २ हजार देवी परिवार को अपनी
 विकुर्वणा शक्ति द्वारा निरूपन्न कर सकने में समर्थ है । इस प्रकार से
 इन पांच अग्रमहिषियों का देवी परिवार ४० हजार का हो जाता है ।
 इस प्रकार चालीस हजार देवी परिवार का नाम त्रुटिक है । इसका
 दूसरा नाम वैक्रियकृत देवी शरीरों का समूह भी है । अब स्थविर
 प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-‘पमू णं मंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया
 चमरचंचाण रायहाणीण सभाण सोहम्माण चमरंसि सीहासणंसि
 तुहिणं सद्धि दिव्वाई मोगामोगाई मुंजमाणे विहरित्तण’ हे मदन्त ।
 असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर चमरचंचाराजधानी में सुधर्मा सभा में
 चमरसिंहासन पर बैठ कर ४० हजार वैक्रिय शरीरकृत देवीसमूहरूप
 त्रुटिक के साथ क्या दिव्य मोग मोगों को भोग सकने में समर्थ होता

આઠ હજાર અન્ય દેવીઓતું નિર્માણ કરવાને સમર્થ હોય છે આ રીતે તે
 પાંચે અગ્રમહિષીઓનો દેવીપરિવાર ૪૦ હજારનો થાય છે આ ૪૦ હજાર
 દેવીપરિવારને ત્રુટિક કહે છે. તેહુ ણીયુ’ નામ “વૈક્રિયકૃત દેવી શરીરોનો
 સમૂહ” પણ છે

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“ પમૂળં મંતે ! ચમરે અસુરિંદે અસુરકુમારરાયા ચમર-
 ચંચાણ રાયહાણીણ સમાણ સોહમ્માણ ચમરંસિ સીહાસણંસિ તુહિણં સદ્ધિ દિવ્વાઈ
 મોગમોગાઈ મુંજમાણે વિહરિત્તણ ? ” હે ભગવન્ ! શુ’ અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ
 ચમર પોતાની ચમરચંચા રાજધાનીની સુધર્માસભામાં ચમર નામના સિંહાસન
 પર બેસીને ૪૦ હજાર વૈક્રિયશરીર ધારી દેવીઓના સમૂહ સાથે (ત્રુટિક સાથે)
 દિવ્ય મોગો ભોગવી શકે છે ખરે ?

नाह—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे स्थविराः ! नायमर्थः समर्थः, नैतत् संभवति, स्थविराः पृच्छन्ति—‘सें केणट्ठेणं भते ! एवं वुच्चइ—णो पभू चमरे असुरिंदे असुरकुमारराए, चमरचंचाए, रायहाणीए जाव विहारत्तए ?’ हे भदन्त ! तत्—अथ केनार्थेन कथं तावत् एवमुच्यते—नो प्रभु समर्थः चमरः असुरेन्द्रः, असुरकुमारराजः, चमरचञ्चायां राजधान्यां, यावत् सुधर्मायां सभायाम्, चमरे सिंहासने त्रुटिकेन पूर्वोक्तेन देवीसमूहेन सार्द्धम् दिव्याम्, भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् ? भगवानाह—‘अज्जो ! चमरस्स णं असुरकुमाररन्नो चमरचंचाए रायहाणीए, सभाए सुहम्माए, माणवए चेइयखंभे बहरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ, संनिक्खित्ताओ चिट्ठति’ हे आर्याः ! स्थविराः ! चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्य असुरकुमार-

है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे स्थविरो यद् अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् ऐसी बात वहां संभवित नहीं होती है । इस विषय को पुनः जानने के अभिप्राय से स्थविर भगवन्त प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सें केणट्ठेणं भते ! एवं वुच्चइ, णो पभू चमरे असुरिंदे असुरकुमारराए चमरचंचाए रायहाणीए जाव विहारत्तए’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर चमरचंचा राजधानी में यावत्—सुधर्मा सभा में, चमरसिंहासन ऊपर बैठकर पूर्वोक्त त्रुटिक के साथ—देवी समूह के साथ—दिव्य भोग भोगों को भोगने के लिये समर्थ नहीं है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अज्जो ! चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो चमरचंचाइ रायहाणीए, सभाए सुहम्माए, माणवए चेइयखंभे, बहरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठति’ हे स्थविरो ! असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर की चमरचंचाराजधानी में सुधर्मा

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“ णो इणं समट्ठे ” हे स्थविरो ! ओपुं संलवी शकत्तुं नथी. स्थविरोने। प्रश्न—“ से केणट्ठेण भते ! एवं वुच्चइ ” इत्यादि हे भगवन् ! आप शांकारणे ओपुं कहे। छे। के असुरेन्द्र, असुरकुमारराज चमर पोतानी चमरचंचा राजधानीनी सुधर्मासलामां चमर नामना सिंहासन पर विराजमान थर्थने पूर्वोक्त त्रुटिक (४०) ऊअर देवीओना समूह साथे दिव्य लोगो लोगववाने समर्थ नथी ?

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“ अज्जो ! ” हे आर्यो ! “ चमरस्स ण असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो चमरचंचाए रायहाणीए, सभाए सुहम्माए, माणवए चेइयखंभे, बहरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठति ” असुरेन्द्र, असुरकुमारराज चमरनी चमरचंचा राजधानीमां आवेदी सुधर्मासलामा

રાજસ્ય ચમરચન્દ્રાયાં રાજધાન્યાં, સભાયાં સુધર્માયાં માણવકે નામ્નિ ચૈત્યસ્તમ્ભે
વજ્રમયેષુ ગોલવૃત્તસમુદ્ગકેષુ ગોલકાકારાઃ વૃત્તસમુદ્ગકાઃ ગોલવૃત્તસમુદ્ગકાસ્તેષુ
બહૂનિ અનેકાનિ જિનસક્થીનિ-જિનાસ્થીનિ સંનિક્ષિપ્તાનિ-સ્થાપિતાનિ તિષ્ઠન્તિ-
વતન્તે, 'જાઓળં ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો અન્નેસિંચ બહૂળં અસુર-
કુમારાણં દેવાણય, દેવીણય અચ્ચણિજ્જાઓ, વંદણિજ્જાઓ, નમંસણિજ્જાઓ,
પૂયણિજ્જાઓ, સક્કારણિજ્જાઓ, સમ્માણણિજ્જાઓ' યાનિ ચ્ચલુ જિનસક્થીનિ
ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય, અન્યેષાં ચ બહૂનામ્ અસુરકુમારાણાં દેવાનાં
ચ, દેવીનાં ચ અર્ચનીયાનિ, વન્દનીયાનિ, નમસ્કરણીયાનિ, પૂજનીયાનિ, સત્કર
ણીયાનિ, સમ્માનનીયાનિ, તથા 'કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેહ્યં પજ્જુવાસણિજ્જાઓ
ભવંતિ' કલ્યાણં મંગ્ગલં દૈવતં ચૈત્ય પયુપાસનીયાનિ ભવન્તિ 'તેસિં પણિહાણ નો
પમ્મુ', તેષાં પ્રણિધયા-અપેક્ષયા તેષાં સાન્નિધ્યેનેત્યર્થઃ નો પ્રમુઃ-ન સમર્થઃ
દેવીભિઃ સહ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહર્તુમિત્યન્વયઃ ।

સભા મેં માણવક ચૈત્યસ્તમ્ભ મેં વજ્ર નિર્મિત ગોલવૃત્તસમુદ્ગકો-ગોલા-
કાર ડિવ્વો મેં અનેક જિનેન્દ્ર અસ્થિયાં સ્થાપિત હૈં 'જાઓ ણં ચમરસ્સ
અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણો અન્નેસિંચ બહૂળં અસુરકુમારાણં દેવાણ
ય, દેવીણ ય અચ્ચણિજ્જાઓ, વંદણિજ્જાઓ, નમંસણિજ્જાઓ, પૂય-
ણિજ્જાઓ, સક્કારણિજ્જાઓ, સમ્માણણિજ્જાઓ' જો જિનેન્દ્ર કી યે
અસ્થિયાં અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કો અનેક દૂસરે અસુરકુમાર
દેવો કો એવં દેવિયો કો અર્ચનીય, વન્દનીય, નમસ્કરણીય, પૂજનીય,
સત્કરણીય ઓર સન્માનનીય હૈં, તથા 'કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેહ્યં
પજ્જુવાસણિજ્જાઓ ભવંતિ' કલ્યાણરૂપ એવં મંગલરૂપ ચૈત્ય કી તરહ
સેવનીય હૈં 'તેસિં પણિહાણ નો પમ્મુ' અનઃ ડનકે સમીપ મેં વહ ચમર
દેવિયો કે સાથ ભોગ ભોગોંકો ભોગને કે લિયે સમર્થ નહીં હોતા હૈં ।

માણવક ચૈત્ય સ્તંભમા વજ્ર નિર્મિત ગોળાકારની ડબ્બીઓમા અનેક જિનેન્દ્ર
અસ્થિઓ રાખેલાં છે. "જાઓળં ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણો અન્નેસિંચ બહૂળં
અસુરકુમારાણં દેવાણ ય, દેવીણ ય અચ્ચણિજ્જાઓ, વંદણિજ્જાઓ નમંસણિજ્જાઓ, પૂય-
ણિજ્જાઓ, સક્કારણિજ્જાઓ, સમ્માણણિજ્જાઓ" જિનેન્દ્ર ભગવાનનાં તે અસ્થિઓને
અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમર તથા બીજાં અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓ
અર્ચનીય, વન્દનીય, નમસ્કરણીય, પૂજનીય અને સન્માનનીય ગણે છે, તથા
"કલ્લાણં મંગલં દૈવયં ચેહ્યં પજ્જુવાસણિજ્જાઓ ભવંતિ" તેઓ તેને કલ્યાણરૂપ
અને મંગલરૂપ ચૈત્યના સમાન સેવનીય માને છે "તેસિં પણિહાણ નો પમ્મુ"
તેથી તેમની સમીપમાં તે ચમરેન્દ્ર દેવીઓની સથે ભોગવિલાસને ભોગવવાને

પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘ સે તેણટ્ટેણં અજ્જો ! एवं बुच्चइ-नो पभू चमरे असुरिंदे जाव राया चमरचंचाए जाव विहरित्तए’ हे आर्याः ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-
नो प्रभुः समर्थः चमरः असुरेन्द्रो यावत् असुरकुमारराजः चमरचञ्चायां यावत्
राजधान्यां, सुधर्मायां सभायां, चमरे सिंहासने त्रुटिकेन चत्वारिंशद् देवी सह-
स्रवर्गेण सार्द्धं दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् । किन्तु ‘पभूणं अज्जो !
चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए, सभाए सुहम्माए, चम-
रंसि सीहासणंसि, चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं तायत्तीसाए जाव’-भग-
वानाह-हे आर्याः ! प्रभुः समर्थः खलु चमरः असुरेन्द्रः असुरकुमारराजः, चमर-
चञ्चायां राजधान्याम्, सुधर्मायां च सभायाम्, चमरे सिंहासने चतुष्पष्ट्या-
चतुःषष्टिसंख्यकैः सामानिकसहस्रैः त्रायस्त्रिंशकैः यावत्-त्रयस्त्रिंशता सहायैः चतुर्भिः

પ્રકૃત વિષય કા ઉપસંહાર કરતે હુએ પ્રભુ કહતે હૈં-‘સે તેણટ્ટેણં અજ્જો !
एवं बुच्चइ, नो पभू चमरे असुरिंदे जाव राया चमरचंचाए जाव विह-
रित्तए’ हे आर्यों ! इसी कारण मैंने ऐसा कहा है कि असुरेन्द्र असुर-
कुमारराज चमर अपनी चमरचंचाराजधानी में सुधर्मा सभा में चमर
सिंहासन पर बैठकर त्रुटित के साथ-४० हजार देवियोंके साथ-दिव्य
भोग भोगों को भोगने के लिये समर्थ नहीं है । किन्तु-‘पभूणं अज्जो
चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुह-
म्माए, चमरंसि सिंहासणंसि, चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं ता-
यत्तीसाए जाव’ हे आर्यों ! वह असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर चमर-
चंचाराजधानी में सुधर्मा सभा में चमरसिंहासन पर बैठकर ६४
हजार सामानिक देवों के साथ गुरुस्थानीय त्रायस्त्रिंशक देवों के साथ

સમર્થ હોતો નથી આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે
“ સે તેણટ્ટેણં અજ્જો ! एवं बुच्चइ, नो पभू चमरे असुरिंदे जाव राया चमरचंचाए
जाव विहरित्तए ” हे आर्यों ! ते कारणे मैंने ऐसा कहा है कि असुरेन्द्र, असुर-
कुमारराज चमर पोतानी चमरचंचा राजधानीनी सुधर्मासभाમાં चमर नामના
સિંહાસન પર બેસીને ત્રુટિતની સાથે (૪૦ હજાર દેવીઓની સાથે) દિવ્ય
ભોગ ભોગવી શકવાને સમર્થ હોતો નથી. પરંતુ “ પમૂણં અજ્જો ! ચમરે
અસુરિંદે અસુરકુમારરાયા ચમરચંચાએ રાયહાણીએ સભાએ સુહમ્માએ, ચમરંસિ સિંહા-
સણંસિ, ચઉસટ્ઠીએ સામાણિયસાહસ્સીહિં તાયત્તીસાએ જાવ ” હે આર્યો ! તે
અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમર તેની ચમરચંચા રાજધાનીની સુધર્માસભામાં
ચમર નામના સિંહાસન પર બેસીને ૬૪ હજાર સામાનિક દેવોની સાથે, ગુરુ
સ્થાનીય ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો સાથે, ચાર લોકપાલોની સાથે, પાંચ અગ્રમ

લોકપાલૈઃ, પञ्चभिઃ અગ્રમહિષીભિઃ સપ્તભિઃ અનીકૈઃ, સપ્તભિઃ અનીકાધિપતિભિઃ
ચત્વારિંશતા આત્મરક્ષકદેવસહસ્રૈઃ ‘અન્નેર્હિં ચ બહૂર્હિં અસુરકુમારેર્હિં દેવેર્હિં
સદ્ધિં સંપરિવુઢે મહયાહય જાવ મુંજમાણે વિહરિત્તે’ અન્યૈશ્ચ બહુભિઃ અસુરકુમારૈઃ,
દેવૈશ્ચ, દેવીભિશ્ચ સાર્દ્ધં સંપરિવૃત્તઃ-સહિતઃ સન્ મહતા-વૃહતા, અહત-યાવત્-
નાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદદ્વપટુપવાદિતરવેણ--અહતાનિ-અચ્છિ-
ન્નાનિ આરુપ્યાનકપ્રતિબદ્ધાનિ વા યાનિ નાટ્યગીતવાદિતાનિ તેષાં તન્ત્રીતલ-
તાલાનાં ચ શેષત્રુટિતાનાં ચ ઘનમૃદદ્વસ્ય ચ મેઘસદૃશધ્વનિકારકમર્દલસ્ય, પટુના-
નિપુણેન પુરુષેણ પ્રવાદિતસ્ય યો રવઃ-શબ્દઃ સ તથા તેન તત્પૂર્વકમિત્યર્થઃ દિવ્યાન્

યાવત્ ચાર લોકપાલોં કે સાથ, પાંચ અગ્રમહિષિયોં કે સાથ, સાત
અનીકોં કે સાથ, સાત અનીકાધિપતિયોં કે સાથ ૬૪ હજાર આત્મ-
રક્ષક દેવોં કે સાથ, તથા ‘અન્નેર્હિં ચ બહૂર્હિં, અસુરકુમારેર્હિં દેવેર્હિં ય
દેવીર્હિં ય સદ્ધિં સંપરિવુઢે મહયા હય જાવ મુંજમાણે વિહરિત્તે’ અન્ય
અનેક અસુરકુમાર દેવોં કે સાથ ઓર દેવિયોં કે સાથ ઘિરા હુઆ
હોકર અર્થાત્ इनके सघ के साथ से युक्त होकर बड़े २ अहत-अच्छिन्न
બીચ મેં ભંગ નહોં હોને વાલે અથવા કથાઓં કે સિલસિલે સે યુક્ત હુએ
એસે યાવત્-નાટ્ય, ગીત સંબંધી બાજોં કે તથા તંત્રી તલ તાલોં કે તથા
ઓર મી ત્રુટિતોં કે-બાજોં કે તથા મેઘ કી જૈસી ધ્વનિવાલે મૃદંગ કે,
કિ જો બહુત હી વાદ્યવિદ્યા મેં નિપુણ દેવ દ્વારા બજાયા જાતા થા નાદોં
કે સાથ ૨ દિવ્ય ભોગભોગોં કો ભોગને કે લિયે સમર્થ હૈ અર્થાત્ ૬૪
હજાર સામાનિક દેવોં આદિકોં સે ઘિરા હુઆ વહ ચમર બડે ૨ મનો-
હર નાટકોં કો દેખને મેં એવં સુન્દર જિનમેં વિવિધ પ્રકાર કે બાજે

હિષીઓની સાથે, સાત અનીકોની સાથે, સાત અનીકાધિપતિઓ સાથે ૬૪
હજાર આત્મરક્ષક દેવોની સાથે, તથા “અન્નેર્હિં ચ બહૂર્હિં અસુરકુમારેર્હિં દેવેર્હિં
ય દેવીર્હિં ય સદ્ધિં સંપરિવુઢે મહયા હય જાવ મુંજમાણે વિહરિત્તે” અન્ય
અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓની સાથે (એટલે કે તે બધાના સગથી
યુક્ત થઈને) ભવ્ય અને અચ્છિન્ન (વચ્ચે ભગ ન પડે એવાં-કથાઓના કથથી
યુક્ત એવાં) નાટકો, ગીતો, વાજિત્રો (મેઘના જેવા નાદવાળાં મૃદંગો, વીણા,
કરતાળ આદિ વિવિધ વાજિત્રો) આદિના મધુર નાદો સાંભળી શકે છે. કહેવાનું
તાત્પર્ય એ છે કે અસુરેન્દ્ર ચમર પોતાના ૬૪ હજાર સામાનિક દેવો આદિના
સમૂહથી વીંટળાઈને મનોહર નાટકો દેખે છે, વિવિધ પ્રકારનાં વાદ્યસંગીતની
સાથે મધુર ગીતો સાંભળે છે તે દરેક વાદ્ય, વાદ્યવિદ્યામાં નિપુણ દેવો દ્વારા વગાડ-

ભોગભોગાન્ મુજ્જાનો વિહત્તું પ્રમુઃ, કેવલં પરિચારિઢ્ઠીય, ણો ચેવળ મેહુળવત્તિયં ' કેવલં-વિશેષસ્ત્વયમ્-પરિચારદ્વર્યા-પરિચારઃ સ્ત્રીશબ્દશ્રવણરૂપ-સંદર્શનાદિરૂપઃ ક્રદ્ધિઃ સમ્પત્તિઃ પરિચારદ્વિસ્તયા પરિચારદ્વર્યા વા વનિતાદિપરિજન-પરિચારણા-માત્રેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ મુજ્જાનો વિહત્તું પ્રમુઃ કિન્તુ નો ચૈવ સ્વલુ મૈથુનપ્રત્ય-યિકં મૈથુનવિષયકં યથા ભવતિ તથા ન મૈથુનવૃત્ત્યા દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ મુજ્જાનો વિહત્તું પ્રમુરિતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

સૂત્રમ્—“ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો સોમસ્સ મહારણ્ણો કઙ્ઠ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ ? અજ્ઞો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ, તંજહા—કળગા, કળગલયા, ચિત્તગુત્તા, વસુંધરા । તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ, એગમેગં દેવી-સહસ્સં પરિવારો પળ્ણત્તો પમૂણં તાઓ એગમેગા દેવી, અન્ને એગ-મેગં દેવીસહસ્સં પરિવારં વિઠવિત્તએ, એવામેવ સપુત્ત્રાવરેણ

વજાયે જા રહે હૈં એસે ગીતો કો સુનને મૈં એવં નૃત્યોં કો દેખને મૈં જો અપના સમય વ્યતીત કરતા હૈં યહી ડસકા ડસ સમય કા દિવ્ય ભોગ ભોગોં કો ભોગના હૈં । યહી વાત 'કેવલં પરિચારિઢ્ઠીય, નો ચેવ ણં મેહુ-ળવત્તિયં' હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈં । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ વહ ચમર સ્ત્રી શબ્દ શ્રવણરૂપ એવં ડનકે રૂપોં કો દેખને આદિરૂપ પરિચાર સે એવં સંપત્તિરૂપ ક્રદ્ધિ સે અથવા દેવી પરિજનરૂપ પરિવાર દ્વારા કી ગઈ પરિચારણામાત્ર સે દિવ્ય ભોગ ભોગોં કો ભોગને કે લિયે તો સમર્થ હૈં પર વહ મૈથુન આદિ નિમિત્તક દિવ્ય ભોગોં કો ભોગને કે લિયે વહાં સમર્થ નહીં હૈં ॥ સૂ૦ ૧ ॥

વામાં આવે છે. આ રીતે તે નાટ્ય, સંગીત આદિરૂપ દિવ્ય ભોગો ભોગવવામાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે. એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રમાં વ્યક્ત કરી છે—“કેવલં પરિચારિઢ્ઠીય, નો ચેવ ણં મેહુળવત્તિયં” આ કથનનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમર દેવીઓના મધુર ગીતોને શ્રવણ કરવા રૂપ અને દેવીઓનાં રૂપોને દેખવારૂપ પરિચાર દ્વારા અને સંપત્તિરૂપ ક્રદ્ધિ દ્વારા અથવા પરિજન રૂપ પરિવાર દ્વારા કરતી પરિચારણરૂપ દિવ્ય ભોગોને ભોગવવાને જ સમર્થ હોય છે. પરંતુ મૈથુન આદિ નિમિત્તક દિવ્ય ભોગોને ભોગવવાને તે સમર્થ હોતો નથી. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

चत्वारि देविसहस्रा, से त्तुडिण् । पभूणं भंते ! चमरस्स असुरि-
दस्स असुरकुमाररण्णो सोमे महाराया, सोमाए रायहाणीए,
सभाए सुहम्माए, सोमांसि सीहासणंसि, तुडिण्णं अवसेसं जहा
चमरस्स, नवरं परिवारो जहा सूरियाभस्स, सेसं तंचेव जाव णो
चेवणं मेहुणवत्तियं । चमरस्स णं भंते ! जाव रण्णो जमस्स
महारन्नो कइ अग्गमहिसीओ ? एवं चेव, नवरं जमाए रायहा-
णीए, सेसं जहा सोमस्स । एवं वरुणस्स वि, नवरं वरुणाए
रायहाणीए । एवं वेसमणस्स वि, नवरं वेसमणाए रायहाणीए,
सेसं तं चेव जाव णो चेव णं मेहुणवत्तियं । बलिस्स णं भंते !
वइरोयणिंदस्स पुच्छा ? अज्जो ! पंच पंच अग्गमहिसीओ पण्ण-
त्ताओ, तंजहा—सुंभा, निसुंभा, रंभा, निरंभा, मदणा । तत्थणं
एगमेगाए देवीए, अट्ठट्ठ सेसं जहा चमरस्स नवरं बलिचंचाए
रायहाणीए, परिवारो जहा सोउदेसए, सेसं तंचेव, जाव नो चेव णं
मेहुणवत्तियं । बलिस्स णं भंते ! वइरोयणिंदस्स, वइरोयणरण्णो,
सोमस्स महारन्नो कइ अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ ? अज्जो !
चत्वारि अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ, तंजहा—सीणगा, सुभदा,
विजया, असणी । तत्थणं एगमेगाए देवीए, सेसं जहा चमर-
सोमस्स । एवं जाव वेसमणस्स । धरणस्स णं भंते ! नागकुमा-
रिंदस्स नागकुमाररन्नो कइ अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ ? अज्जो !
छ अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ, तंजहा—इला, सुक्का, सदारा,
सोदामणी, इंदा, घणविज्जुया । तत्थ णं एगमेगाए देवीए छ, छ,

देवी सहस्त्रा, परिवारो पन्नत्तो । पभूणं भंते ! ताओ एगमेगा
 देवी अन्नाइं छ, छ, देवी सहस्त्राइं परिवारं विउवित्तए, एवा-
 मेव सपुव्वावरेणं छत्तीसं देवीसहस्त्राइं, सेत्तं तुडित्तए । पभूणं
 भंते ! धरणे. सेसं तंचेव, नवरं धरणाए रायहाणीए, धरणंसि
 सीहासणीसं, सओ परिवारो, सेसं तंचेव । धरणस्स णं भंते !
 नागकुमारिंदस्स कालवालस्स, लोगपालस्स, महारण्णो कइ
 अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ ? अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिस्सीओ
 पण्णत्ताओ, तंजहा—असोगा, विमला, सुप्पभा, सुदंसणा । तत्थणं
 एगमेगाए अवसेसं जहा चमरस्स लोगपालाणं । एवं सेसाणं
 तिण्हवि । भूयाणंदस्स णं भंते ! पुच्छा, अज्जो ! छ अग्गमहि-
 स्सीओ पण्णत्ताओ, तंजहा—रूया, रूयंसा, सुरूया, रुयगावती,
 रूयकंता, रूयप्पभा । तत्थणं एगमेगाए देवीए अवसेसं, जहा
 धरणस्स । भूयाणंदस्सणं भंते ! नागवित्तस्स पुच्छा ? अज्जो
 चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ, तंजहा सुणंदा, सुभदा,
 सुजाया, सुमणा । तत्थणं एगमेगाए देवीए अवसेसं जहा चमर-
 लोगपालाणं । एवं सेसाणं तिण्हवि लोगपालाणं । जे दाहिणि-
 ल्लाणिंदा तेसिं जहा धरणिंदस्स, लोगपालाणंपि, तेसिं जहा
 धरणस्स लोगपालाणं । उत्तरिल्लाणं, इंदाणं जहा भूयाणंदस्स;
 लोगपालाण वि तेसिं जहा भूयाणंदस्स लोगपालाणं, नवरं
 इंदाणं सव्वेसिं रायहाणीओ सीहासणाणि य सरिसणामगाणि
 परियारो जहा तइयसए पढमे उद्देसए । लोगपालाणं सव्वेसिं

रायहाणीओ सीहासणाणिय, सरिसनामगाणि परियारो जहा
चमरस्स लोगपालाणं। कालस्सणं भंते ! पिसायिंदस्स पिसाय-
रणो कइ अग्गमहिसीओ पणत्ताओ ? अज्जो ? चत्तारि अग्ग-
महिसीओ पणत्ताओ, तंजहा—कमला, कमलप्पभा, उप्पला,
सुदंसणा तत्थणं एगमेगाए देवीए एगमेगं देवीसहस्सं सेसं
जहा चमरलोगपालाणं, परियारो तहेव, नवरं कालाए, राय-
हाणीए, कालंसि सीहासणंसि, सेसं तंचेव। एवं महाकालस्सवि।
सुरूवस्सणं भंते ! भूइंदस्स रणो पुच्छा ? अज्जो ! चत्तारि अग्ग-
महिसीओ पणत्ताओ, तं जहा—रूववई, बहुरूवा, सुरूवा,
सुभगा। तत्थणं एगमेगाए सेसं जहा कालस्स। एवं पडिरूवस्स
वि। पुन्नभइस्स णं भंते ! जक्खिंदस्स पुच्छा ! अज्जो ? चत्तारि
अग्गमहिसीओ पणत्ताओ, तंजहा—पुण्णा, बहुपुत्तिया, उत्तमा,
तारयाय, तत्थणं एगमेगाए सेसं जहा कालस्स। एवं माणि-
भइस्स वि। भीमस्स णं भंते ! रक्खसिंदस्स पुच्छा, अज्जो ! चत्तारि
अग्गमहिसीओ पणत्ताओ, तंजहा—पउमा, पउमावई, कणगा,
रयणप्पभा। तत्थणं एगामेगा सेसं जहा कालस्स। एवं महा-
भीमस्स वि। किन्नरस्स णं भंते ! पुच्छा ? अज्जो ! चत्तारि अग्ग-
महिसीओ, पणत्ताओ, तंजहा—वडैसा, केउमई, रइसेणा, रइ-
प्पिया। तत्थणं सेसं तंचेव। एवं किंपुरिसस्स वि। सप्पुरिस-
स्सणं पुच्छा ? अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पणत्ताओ,
तंजहा—रोहिणी, नवमिया, हिरीपुप्फवई, तत्थणं एगमेगा.,

सेसं तंचेव। एवं महापुरिसस्स वि। अइकायस्सणं पुच्छा, अज्जो!
 चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पणत्ताओ तंजहा-भुयंगा, भुयंगवई,
 महाकच्छा, फुडा, तत्थणं एगमेया., सेसं तंचेव। एवं महाकाय-
 स्स वि। गीयरइस्स णं भंते ! पुच्छा? अज्जो! चत्तारि अग्ग-
 महिस्सीओ पणत्ताओ तंजहा-सुघोसा, विमला, सुस्सरा, सर-
 स्सई। तत्थणं एगमेगाए., सेसं तंचेव। एवं गयिजसस्स वि। सवेसिं
 जहा कालस्स, नवरं सरिसनामियाओ रायहाणीओ सीहासणाणि
 य, सेसं तंचेव। चंदस्सणं भंते ! जोइसिंदस्स जोइसरन्नो
 पुच्छा, अज्जो चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पणत्ताओ, तंजहा-
 चंदप्पभा, दोसिणाभा, अच्चिमाली, पभंकरा। एवं जहा जीवा-
 भिगमे जोइसियउद्देसए तहेव। सूरस्सवि-सूरप्पभा, आयवाभा,
 अच्चिमाली, पभंकरा, सेसं तं चेव, जावणो चेवणं मेहुणवत्तियं।
 इंगालस्स णं भंते। महग्गहस्स कइ अग्गमहिस्सी पुच्छा? अज्जो।
 चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पणत्ताओ तं जहा विजया वेजयंती,
 जयंती, अपराजिया, तत्थणं एगमेगाए देवीए, सेसं तं चेव जहा
 चंदस्स, नवरं इंगालवडेंसए विमाणे इंगालगंसि, सीहासणंसि सेसं
 तं चेव। एवं जाव वियालगस्सवि, एवं अट्टासीतीएवि महाग-
 हाणं भाणियवं, जाव भावकेउस्स, नवरं वडेंसगा सीहास-
 णाणिय, सरिसनामगाणि, सेसं तं चेव। सक्कस्सणं भंते। देविं-
 दस्स देवरन्नो पुच्छा, अज्जो। अट्ट अग्गमहिस्सीओ पणत्ताओ-
 तजहा-पउसा १, सिवा २, सेया ३, अंजू ४, अमला ५,

अच्छरा ६. नवमिया ७, रोहिणी ८। तत्थणं एगमेगाए
 देवीए, सोलस, सोलस देवीसहस्सा परिवारो पणत्तो।
 पभूणं एगमेगा देवी, अन्नाइं सोलस देवीसहस्स-
 परिवारं विडावित्तए, एवामेव सपुद्दावरेणं अट्टावीसुत्तरं
 देविसयसहस्सं परिवारो सेत्तं तुडिए। पभूणं भंते! सक्के देविंदे,
 देवराया, सोहम्मे कप्पे, सोहम्मवडेंसए विमाणं, सभाए सुह-
 म्माए, सक्कंसि सीहासणंसि, तुडिएणं सद्धिं सेसं जहा चमरस्स,
 नवरं परिवारो जहा सोडहेसए। सक्कस्स णं देविंदस्स, देवणो
 सोमस्स, महारणो कइ अग्गमहिसीओ? पुच्छा, अज्जो! चत्तारि
 अग्गमहिसीओ पणत्ताओ तंजहा-रोहिणी मदणा, चित्ता,
 सोमा। तत्थणं एगमेगा. सेसं जहा चमरलोगपालाणं नवरं
 सयंपभे विमाणे, सभाए सुहम्माए, सोमंसि सीहासणंसि, सेसं
 तं चेव। एवं जाव वेसमणस्स, नवरं विमाणाइं जहा तइयसए।
 ईसाणस्सणं भंते। पुच्छा? अज्जो। अट्ट अग्गमहिसीओ, पण-
 त्ताओ, तंजहा-कणहा, कणहाराई, रामा, रामरक्खिया, वसू,
 वसुयुत्ता, वसुमित्ता, वसुंधरा। तत्थ णं एगमेगाए. सेसं जहा
 सक्कस्स, ईसाणस्सणं भंते! देविंदस्स, सोमस्स, महारणो
 कइ अग्गमहिसीओ? पुच्छा, चत्तारि अग्गमहिसीओ पणत्ताओ
 तंजहा—पुढवी, रायी रयणी विज्ज। तत्थणं एगमेगाए., सेसं
 जहा सक्कस्स लोगपालाणं। एवं जाव वरुणस्स, नवरं विमाणा,
 जहा चउत्थसए, सेसं तंचेव जाव णो चेव णं मेहुणवत्तियं। सेवं
 भंते! सेवं भंते! त्ति, जाव विहरइ ॥सू०२॥

छाया-चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य सोमस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कनका १, कनकलता २, चित्रगुप्ता ३, वसुन्धरा ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः एकैकं देवीसहस्रम् परिवारः प्रज्ञप्तः । प्रभुः खलु ताभ्य एकैका देवी अन्यत् एकैकं देवीसहस्रं परिवारं विकुर्वितुम्, एवमेव सपूर्वापरेण चत्वारि देवी सहस्राणि, तदेतत् तुडिकम् । प्रभुः खलु भदन्त ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य सोमो महाराजः सोमायां राजधान्यां, सभायां सुधर्मायां, सोमे सिंहासने तुडिकेन, अवशेषं यथा चमरस्य, नवरं परिवारो यथा सूर्याभस्य, शेषं तदेव, यावत् नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । चमरस्य खलु भदन्त ! यावत् राजस्य यमस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः १ एवमेव, नवरं यमायां राजधान्यां शेषं यथा सोमस्य । एवं वरुणस्यापि, नवरं वरुणायां राजधान्याम् । एवं वैश्रवणस्यापि, नवरं वैश्रवणायां राजधान्यां, शेषं तदेव यावत् नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । बलेः खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य पृच्छा, आर्याः ! पञ्च अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-शुंभा १, निशुंभा २, रम्भा ३, निरम्भा ४, मदना ५, तत्र खलु एकैकस्या देव्याः अष्टाष्ट शेषं यथा चमरस्य, नवरं बलिचञ्चायां राजधान्याम्, परिवारो यथा मोकोद्देशके, शेषं तदेव, यावत् नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । बलेः खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य, वैरोचनराजस्य सोमस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-मेनका १, सुमद्रा २, विजया ३, अशनिः ४, । तत्र खलु एकैकस्याः देव्याः शेषं यथा चमरसोमस्य, एवं यावत् वैश्रवणस्य । धरणस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? आर्याः ! षट् अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-इला १, शुक्रा २, सतारा ३, सौदामिनी ४, इन्द्रा ५, घनविद्युत् ६, तत्र खलु एकैकस्याः देव्या षट् षट् देवीसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः । प्रभुः खलु ताभ्यः एकैका देवीअन्यानि षट् षट् देवीसहस्राणि परिवारं विकुर्वितुम् ? एवमेव सपूर्वापरेण षट्त्रिंशत् देवी सहस्राणि, तदेतत् तुडिकम् । प्रभुः खलु भदन्त ! धरणः शेषं तदेव, नवरम् धरणायां राजधान्याम्, धरणे सिंहासने स्वकः परिवारः, शेषं तदेव । धरणस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य कालवालस्य लोकपालस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अशोका १, विमला २, सुप्रभा ३, सुदर्शना ४, । तत्र खलु एकैकस्याः अवशेषं यथा चमरस्य लोकपालानाम् । एवं शेषाणां त्रयाणामपि । भूतानन्दस्य खलु भदन्त ! पृच्छा ? आर्याः ! षट् अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रूपा १, रूपांशा २, सुरूपा ३,

रूपकावती ४, रूपकान्ता ५, रूपप्रभा ६, । तत्र खलु एकैकस्याः देव्याः अवशेषं यथा धरणस्य । भूतानन्दस्य खलु भदन्त ! नागवित्तस्य पृच्छा ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सुनन्दा १, सुभद्रा २, सुजाता ३, सुमनाः ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः अवशेषं यथा चमरलोकपालानाम् । एवं शेषाणां त्रयाणामपि लोकपालानाम् । ये दक्षिणेन्द्रास्तेषां यथा धरणेन्द्रस्य, लोकपालानामपि तेषां यथा धरणस्य लोकपालानाम् । उत्तरेन्द्राणां यथा भूतानन्दस्य, लोकपालानामपि तेषां यथा भूतानन्दस्य लोकपालानाम्, नवरम् इन्द्राणां सर्वेषां राजधान्यः, सिंहासनानिच सदृशनामकानि, परिवारो यथा तृतीयशतके प्रथमोद्देशके, लोकपालानां सर्वेषां राजधान्यः, सिंहासनानिच सदृशनामकानि, परिवारो यथा चमरस्य लोकपालानाम् । कालस्य खलु भदन्त ! पिशाचेन्द्रस्य पिशाचराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कमला १, कमलप्रभा २, उत्पला ३, सुदर्शना ४, । तत्र खलु एकैकस्याः एकैकं देवीसहस्रम् शेषं यथा चमरलोकपालानाम्, परिवारस्तथैव, नवरम्-कालायां राजधान्यां, काले सिंहासने, शेषं तदेव, एवं महाकालस्यापि । सूरूपस्य खलु भदन्त ! भूतेन्द्रस्य भूतराजस्य पृच्छा, आर्या ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रूपवती १, बहुरूपा २, सुरूपा ३, सुमगा ४, तत्र खलु एकैकस्याः शेषं यथा कालस्य । एवं प्रतिरूपस्यापि । पूर्णभद्रस्य खलु भदन्त ! यक्षेन्द्रस्य पृच्छा ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पूर्णा १, बहुपुत्रिका २, उत्तमा ३, तारका ४, । तत्र खलु एकैकस्याः शेषं यथा कालस्य । एवं मणिभद्रस्यापि । भीमस्य खलु भदन्त ! राक्षसेन्द्रस्य पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पद्मा १, पद्मावती २, कनका ३, रत्नप्रभा ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं यथा-कालस्य ! एवं महाभीमस्यापि । किन्नरस्य खलु भदन्त ! पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वशिष्ठा १, केतुपती २, रतिसेना ३, रतिप्रिया ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं तदेव । एवं किम्पुरुषस्यापि । सत्पुरुषस्य खलु पृच्छा, आर्या ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रोहिणी १, नवमिका २, ह्रीः ३, पुष्पवती ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं तदेव । एवं महापुरुषस्यापि । अतिकायस्य खलु पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भुजङ्गा १, भुजगवती २, महाकच्छा ३, स्फुटा ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं तदेव । एवं महाकायस्यापि । गीतरतेः खलु भदन्त ! पृच्छा ? आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सुघोषा १, त्रिमला २, सुस्वरा ३, सरस्वती ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं तदेव । एवं गीतयशसोऽपि, सर्वेषाम् एतेषां यथा

कालस्य, नवरं सदृशनामिकाः राजधान्यः, सिंहासनानि च, शेषं तदेव । चन्द्रस्य खलु भदन्त ! ज्योतिषिकेन्द्रस्य ज्योतिषिकराजस्य पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—चन्द्रप्रभा १, ज्योत्स्नाभा २, अर्चिमाली ३, प्रभंकरा ४, । एवं यथा जीवाभिगमे ज्योतिषिकोद्देशकस्तथैव । सूर्यस्यापि, सूर्यप्रभा १, आतपाभा २, अर्चिमाली ३, प्रभंकरा ४, । शेषं तदेव, यावत् नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । अङ्गारस्य खलु भदन्त ! महाग्रहस्य कति अग्रमहिष्यः ? पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—विजया १, वैजयन्ती २, जयन्ती ३, अपराजिता ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं तदेव यथा चन्द्रस्य, नवरम्—अङ्गारवरिष्ठे विमाने, अङ्गारके सिंहासने शेषं तदेव, यावत् व्यालकस्यापि । एवम् अष्टाशीतैरपि महाग्रहाणां भणितव्यम्, यावत् भावकैतोः, नवरम्—वरिष्ठकानि, सिंहासनानि च सदृशनामकानि, शेषं तदेव । शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य पृच्छा, आर्याः ! अष्टौ अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पद्मा १, शिवा २, श्रेया ३, अञ्जूः ४, अमला ५, अप्सरा ६, नवमिका ७, रोहिणी ८, तत्र खलु एकैकस्याः देव्याः षोडश षोडश देवीसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः । प्रभुः खलु ताभ्यः एकैका देवी अन्यानि षोडश देवीसहस्राणि परिवारं विकुर्वितुम् एवमेव सपूर्वापरेण अष्टाविंशत्युत्तरं देवीशतसहस्रम् परिवारः, तदेतत् तुडिकम् । प्रभुः खलु भदन्त ! शक्रो देवेन्द्रो देवराजः, सौधर्मे कल्पे सौधर्मवरिष्ठके विमाने सभायां सुधर्मायाम्, शक्रे सिंहासने तुडिकेन सार्द्धम् शेषं यथा चमरस्य, नवरं परिवारो यथा मोकोद्देशके । शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः ? पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—रोहिणी १, मदना २, चित्ता ३, सोमा ४, । तत्र खलु एकैकस्याः देव्याः शेषं यथा चमरलोकपालानाम्, नवरम् स्वयंप्रभे विमाने, सभायां, सुधर्मायां सोमे सिंहासने शेषं तदेव, एवं यावत् वैश्रवणस्य, नवरं विमानानि यथा तृतीयशतके । ईशानस्य खलु भदन्त ! पृच्छा, आर्याः ! अष्टमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृष्णा १, कृष्णराजिः २, रासा ३, रामरक्षिता ४, वसुः ५, वसुगुप्ता ६, वसुमित्रा ७, वसुन्धरा ८, । तत्र खलु एकैकस्याः देव्याः शेषं यथा शक्रस्य, । ईशानस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य सोमस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः ? पृच्छा, आर्याः ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पृथिवी १, राजिः २, रजनी ३, विद्युत् ४, । तत्र खलु एकैकस्या देव्याः शेषं यथा शक्रस्य लोकपालानाम् । एव यावत् वरुणस्य, नवरं विमानानि यथा चतुर्थशतके, शेषं तदेव यावत्, नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । तदेवं भदन्त । तदेवं भदन्त ! इति यावत् विहरति ॥ सू० २ ॥

ટીકા-અથ ચમરેન્દ્રાદેશ્ચતુર્ણાં ચતુર્ણાં લોકપાલાનાં તદન્યેષાં ચ અગ્રમહિષી વક્તવ્યતામાહ-‘ચમરસ્સ ણં મંતે !’ इत्यादि, ‘चमरस्स णं मंते ! असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो सोमस्स महारन्नो कइ अग्गमहिंसीओ पणत्ताओ ?’ स्थविराः पृच्छन्ति-हे भदन्त ! चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य सोमादि चतुर्णां लोकपालानां मध्ये सोमस्य महाराजस्य कति-कियत्यः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिंसीओ पणत्ताओ’ हे आर्या ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, ‘तंजहा-कणगा १, कणगलया २, चित्तगुत्ता ३, वसुंधरा ४,’ तद्यथा कनका १, कनकलता २, चित्रगुप्ता ३, वसुंधरा ४, च,

દેવીવિશેષવક્તવ્યતા—

‘ચમરસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-इस सूत्र में सूत्रकार ने चमरेन्द्र आदिकों के चार २ लोकपालों की तथा इनसे भिन्न देवों की अग्रमहिषियों की वक्तव्यता का प्रतिपादन किया है इसमें आर्यों ने प्रभु से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! ‘चमरस्स णं मंते ! असुरिंदस्स’ असुरकुमारों के इन्द्र और असुरकुमारों के राजा चमर के जो चार लोकपाल कहे गये हैं उनके बीच में सोम लोकपाल महाराज की कितनी अग्रमहिषियां कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा-‘अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिंसीओ पणत्ताओ’ हे आर्यों ! सोम लोकपाल की चार अग्रमहिषियां कही गई हैं ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं-‘कणगा १, कणगलया २, चित्तगुत्ता ३, वसुंधरा ४’ कनका,

દેવીવિશેષ વક્તવ્યતા

‘ચમરસ્સ ણં મંતે !’ इत्यादि—

ટીકાર્થ-આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે ચમરેન્દ્ર આદિ ઇન્દ્રોના ચાર ચાર લોકપાલોની તથા બીજા ઇન્દ્રોની અગ્રમહિષીઓની પ્રશ્નપણા કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને સ્થવિર ભગવંતોએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે-“ ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ ” હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરના જે ચાર લોકપાલ કહ્યાં છે, તેમાંના જે સોમ મહારાજ નામના લોકપાલ છે, તેમને કેટલી અગ્રમહિષીઓ (પટ્ટરાણીઓ) કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિંસીઓ પણત્તાઓ ” હે આર્યો ! સોમ લોકપાલને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “ તંજહા ” તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે-“ કણગા ૧, કણગલયા ૨, ચિત્તગુત્તા ૩, વસુંધરા ૪ ” (૧) કનકા, (૨) કનકલતા, (૩) ચિત્રગુપ્તા, અને (૪) વસુધરા “ તત્થણં યગમેગાણ દેવીણ

‘તત્થ ણં એગમેગાણ દેવીણ એગમેગં દેવીસહસ્સં પરિવારો પળ્લત્તો’ તત્ર સ્વલુ તાસુ ચત્તસુધુ મધ્યે એકેકસ્યાઃ દેવ્યાઃ એકેકં દેવીસહસ્સં પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ‘પમ્હૂ ણં તાઓ એગમેગાણ દેવીણ અન્નં એગમેગં દેવીસહસ્સં પરિવારં વિઝવિવત્તણ’ પ્રમુઃ સમર્થા સ્વલુ તામ્મયઃ પૂર્વોક્તામ્મયશ્ચત્તસુધુમ્મયઃ એકેકા દેવી અન્યત્ત એકેકં દેવીસહસ્સં પરિવારં વિકુર્વિત્તુમ્-વિકુર્વણયા નિષ્પાદયિતુમ્, એકેકા દેવી વૈક્રિયકરણશક્તયા એકેકં વૈક્રિયં દેવીસહસ્સં નિર્માતું કિં સમર્થા ઇતિભાવઃ । ‘એવામેવ સપુગ્ગાવરેણં ચત્તારિ દેવિસહસ્સા, સેત્તં તુહિણ’ એવમેવ તથૈવ સપૂર્વાપરેણ પૌર્વાપર્યેણ ચત્તસુધુમિ-રપિ દેવીમિઃ પ્રત્યેકં વૈક્રિયકરણદ્વારા એકેકદેવીસહસ્સસ્ય નિર્માણે સતિ ચત્તવારિ દેવીસહસ્સાણિ ભવન્તિ, તદેતત્ત ત્રુટિકં નામ વર્ગઃ ઉચ્ચતે । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ-‘પમ્હૂ

કનકલતા, ચિન્નગુપ્તા ઓર વસુન્ધરા’ તત્થ ણં એગમેગાણ દેવીણ એગમેગંસિ દેવીસહસ્સં પરિવારો પળ્લત્તો’ ઇન ચાર અગ્રમહિવિયોં કે ધીન્ન મેં એક એક દેવી કા એક ૨ દેવી સહસ્સરૂપ પરિવાર કહા ગયા હૈ ‘પમ્હૂ ણં તાઓ એગમેગાણ દેવીણ અન્નં એગમેગં દેવીસહસ્સં પરિવારં વિઝવિવત્તણ’ આર્યો ને પ્રમુ સે પૂછા હે ભદન્ત ! ઇન ચાર દેવિયોં મેં સે કયા એક એક દેવી એસી ઓ સમર્થ હૈ કિ જો અપની વિક્રિયા સે એક એક દેવી સહસ્સ (હજાર) કી નિષ્પત્તિ કર સકે ? ‘એવામેવ સપુગ્ગાવરેણં ચત્તારિ દેવી સહસ્સા, સે ત્તં તુહિણ’ ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ ને કહા- હાં, આર્યો ! એક એક દેવી એક ૨ હજાર દેવિયોં કે પરિવારકો અપની વિક્રિયા શક્તિ સે નિષ્પન્ન કરને મેં સમર્થ હૈ. ઇસ પ્રકાર ઇન ચાર દેવિયોં કા દેવી પરિવાર ૪ હજાર કા હો જાતા હૈ. ઇસ ચાર હજાર દેવી પરિવાર કા નામ વર્ગ હૈ. અવ સ્થવિર પૂછતે હૈ-‘પમ્હૂ ણં’ મંતે ! ચમરસ્સ અસુ-

એગમેગંસિ દેવીસહસ્સં પરિવારો પળ્લત્તો” તે ચાર અગ્રમહિષીઓમાંની પ્રત્યેક અગ્રમહિષીઓનો એક એક હજારનો દેવીપરિવાર કહ્યો છે.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“પમ્હૂ ણં તાઓ એગમેગાણ દેવીણ અન્નં એગમેગં દેવીસહસ્સં પરિવાર વિઝવિવત્તણ ?”

હે ભગવન્ ! શું તે ચાર દેવીઓમાંની પ્રત્યેક દેવી પોતાપોતાની વૈક્રિય-શક્તિથી એક એક હજાર દેવીઓની વિકુર્વણા કરી શકવાને સમર્થ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એવામેવ સપુગ્ગાવરેણં ચત્તારિ દેવીસહસ્સા, સે તં તુહિણ” હે આર્યો ! તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતાપોતાની વિક્રિયા શક્તિથી એકએક હજાર દેવીઓના પરિવારનું નિર્માણ કરી શકે છે આ રીતે તે ચારે અગ્રમહિષીઓનો દેવીપરિવાર એકઠેરે ૪૦૦૦ દેવીઓનો થાય છે. આ ચાર હજાર દેવીઓના પરિવારને ત્રુટિક (વર્ગ) કહે છે.

ળં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિદસ્સ અસુરકુમારરન્નો સોમે મહારાયા સોમાએ રાયહા-
ળીએ, સમાએ સુહમ્માએ, સોમંસિ સીહાસળંસિ તુહિણં, અવસેસ જહા ચમરસ્સ '
હે ભદન્ત ! પ્રમુઃ સમર્થઃ સ્વલુ ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય સોમો મહા-
રાજો લોકપાલઃ સોમાયાં રાજધાન્યાં, સુધર્માયાં સમાયામ્, સોમે સિંહાસને ત્રુટિ-
કેન પૂર્વોક્તેન વૈક્રિયરચિતદેવી સહિત દેવીવર્ગણ સાર્દ્ધમ્ અવશેષં યથા ચમરસ્યોક્તં
તથા વક્તવ્યમ્, તથાચ અન્યૈશ્ચ બહુભિઃ અસુરકુમારૈઃ દેવૈશ્ચ દેવીભિશ્ચ સંપરિવૃત્તો
મહતાઽઽહતનાટયગીતવાદિતતન્ત્રીતલ્તાલત્રુટિતઘનમૃદઙ્ગપટુપ્રવાદિતરવેળ મોગ-
મોગાન્ મુજ્જાનો વિહર્તુમિતિભાવઃ । ' નવરં પરિયારો જહા સૂરિયામસ્સ, સેસં તં

રિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો સોમે મહારાયા સોમાએ રાયહાળીએ સમાએ
સુહમ્માએ, સોમંસિ સીહાસળંસિ તુહિણં અવસેસં જહા ચમરસ્સ '
હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કે લોકપાલ સોમ મહારાજ
અપની સોમા નામકી રાજધાની મેં, સુધર્માસમા મેં સોમસિંહાસન
પર વિરાજમાન હોકર અપને ત્રુટિક-વૈક્રિય રચિત દેવી વર્ગ સે-સહિત
ચાર અગ્રમહિષિયોં કે સાથ દિવ્ય મોગોં કો મોગને કે લિયે સમર્થ હૈ
કયા ? યહાં 'અવસેસં જહા ચમરસ્સ' રૂસ પાઠ સે ઘાકી કા કથન જૈસો
ચમર કે પાઠ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા યહાં પર ઉસે ગ્રહણ કરના ચાહિયે"
એસા પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । સો ચમર કે પાઠ મેં એસા પાઠ કહા ગયા હૈ
"અન્યૈશ્ચ બહુભિઃ અસુરકુમારૈઃ દેવૈશ્ચ દેવીભિશ્ચ સંપરિવૃત્તો મહતા ઽઽ-
હતનાટયગીતવાદિતતન્ત્રીતલ્તાલત્રુટિતઘનમૃદઙ્ગપટુપ્રવાદિતરવેળ મોગ-
મોગાન્ મુજ્જાનો વિહર્તુમ્ " રૂનસે -" અતિરિક્ત દૂસરે-૨

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“ પમૂળં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરન્નો સોમે
મહારાયા સોમાએ રાયહાળીએ સમાએ સુહમ્માએ સોમસિ સીહાસળંસિ તુહિણ અવ
સેસં જહા ચમરસ્સ ” હે ભગવન્ ! અસુરેન્દ્ર, અસુરકુમારરાજ ચમરનો લોકપાલ
સોમ મહારાજ પોતાની સોમા નામની રાજધાનીની સુધર્માસમામાં, સોમ નામના
સિંહાસન પર વિરાજમાન થઈને, પોતાની ત્રુટિકની (વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા રચિત
દેવીસમૂહની) સાથે અને ચાર અગ્રમહિષીઓની સાથે મોગો મોગવવાને સમર્થ
હોય છે ખરો ? અહીં “ અવસેસં જહા ચમરસ્સ ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા એ વાત
પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે ચમરના પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે-“ અન્યૈશ્ચ
બહુભિઃ અસુરકુમારૈઃ દેવૈશ્ચ દેવીભિશ્ચ સંપરિવૃત્તો મહતાઽઽહત નાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રી-
તલ્તાલત્રુટિતઘનમૃદઙ્ગપટુપ્રવાદિતરવેળ મોગમોગાન્ મુજ્જાનો વિહર્તુમ્ ” કહેવાનું

ચેવ, જાવ ણો મેહુણવત્તિયં' નવરં ચમરાપેક્ષયા મોમરય વિશેષમ્તુ-પરિવારો યથા સૂર્યામસ્ય, પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યઃ, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તચમરચદેવ યાવત્-કેવલં પરિવાર્ગદ્વયા, કલત્રાદિપરિજનપરિચારણામાત્રેણ, સ્ત્રીગન્ધશ્રવણરૂપસંદર્શનાદિરૂપપરિચારણદ્વર્યાં વા, કિન્તુ નો ચૈવ ત્વલુ મૈથુનપ્રત્યયિક્રમ્ । સ્થવિરા પૃચ્છન્તિ-‘ચમરસ્સ ણં મંતે ! જાવ રન્નો જમસ્સ મહારન્નો કહ અગ્ગમહિસીઓ ?’ હે ભદ્રન્ત ! ચમરસ્ય ત્વલુ યાવત્ અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ચતુર્ણાં લોકપાલનાં મધ્યે દ્વિતીયમ્ય ચમસ્ય મહારાજસ્ય કતિ કિયત્તયઃ અગ્ગમહિપ્પયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?

બહુત સે અસુર કુમારો દેવો દેવિયોસે ચારોં દિશાઓસે પરિશોભિત હોકર દિવ્ય ભોગ ભોગોં કો ભોગતે હુવે આહત જો નાટય-ગીત હૈ ઉસમેં બજાઈ ગઈ જો તત્રી ઉસકે તલતાલોંસે ઝુટિક (ગુંજમાલ) મેઘ કે સદશ સૃદ્ધોં કે સુન્દર બજાઈ ગઈ ઉચ તારતર શબ્દોં સે વિહાર કરને કે લિયે સમર્થ હૈં ? હસ પાઠકા યહાં પર ભી સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ ! ‘નવરં પરિવારો જહા સૂરિયામસસ, સેસં તં ચેવ, જાવ ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં’ ચમર કી અપેક્ષા સોમ કી યહ વિશેષતા હૈ-જેસા પરિવાર સૂર્યામદેવ કા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હસકા પરિવાર હૈ. બાકી કા ઓર સબ કથન પૂર્વોક્ત જેસા હી હૈ. અર્થાત્ ચમર કે જેસા હૈ, વહ સોમ વહાં પરિવારરૂપ ક્રુદ્ધિ સે, પરિજન દ્વારા પરિચારણા માત્ર સે, સ્ત્રિયોં કે શબ્દશ્રવણ, ઉનકે રૂપ દર્શન આદિ રૂપ સે ભોગ ભોગને મેં તો સમર્થ હૈ પર ઉનકે સાથ મૈથુન કરને રૂપ ભોગ ભોગને કે લિયે સમર્થ નહીં હૈ । અથ સ્થવિર મુનિરાજ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘ચમરસ્સ ણં મંતે ! જાવ રન્નો જમસ્સ મહારન્નો કહ અગ્ગમહિસીઓ’ હે ભદ્રન્ત ! ચમર કે લોકપાલ જો ચમ મહારાજ હૈં ઉનકી કિનની અગ્ગમહિપિયો

તાત્પર્ય એ છે કે સોમ લોકપાલ બીજા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓના સમૂહની સાથે તે સભામાં નાટકો દેખી શકે છે, દિવ્ય સંગીત તથા વિવિધ વાજિત્રોનો નાદ સાંભળી શકે છે. આ રીતે તે શબ્દાદિ અવશ્ય ભોગવી શકે છે. પરન્તુ તે ભાં મૈથુન સેવનરૂપ ભોગભોગોને ભોગવી શકતો નથી

“નવરં પરિવારો જહા સૂરિયામસસ, સેસં તં ચેવ જાવ ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં” ચમરની અપેક્ષાએ સોમ લોકપાલના કથનમાં જે વિશેષતા છે. તે આ પ્રમાણે છે-સોમલોકપાલના પરિવારનું વર્ણન સૂર્યામદેવના પરિવારના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. બાકીનું સમસ્ત કથન ચમરના કથન અનુસાર જ સંબંધ કરવું. આ કથનનો સારાંશ ઉપર આપવામાં આવી ગયો છે.

સ્થવિરો પ્રશ્ન-“ચમરસ્સ ણં મંતે ! જાવ રન્નો જમસ્સ મહારન્નો કહ અગ્ગમહિસીઓ ?” હે ભગવન્ ! ચમરના લોકપાલ ચમ મહારાજને કેટલી અગ્ગમહિષીઓ છે ?

મગવાનાહ—‘એવં ચેવ, નવરં જમાણ રાયહાણીણ, સેસં જહા સોમસ્સ એવં વરુણસ્સ વિ, નવરં વરુણાણ રાયહાણીણ’ હે આર્યોઃ! એવમેવ—પૂર્વોક્તરીન્યૈવ સોમસ્ય અગ્રમહિ-
ષીવદેવ યમસ્યાપિ ચતસ્રઃ અગ્રમહિણ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, અથચ તત્ર સ્વલુ એકૈકસ્યાઃ
દેવ્યાઃ એકૈકં દેવોસહસ્રં પરિવારઃ; ઇત્યાદિકં વોધ્યમ્, નવરં સોમાપેક્ષયા યમસ્ય
વિશેષસ્તુ સોમારાજધાની સ્થાનેઽત્ર યમાયાં રાજધાન્યામિતિ વક્તવ્યમ્, શેષં યથા
સોમસ્યોક્તં તથૈવ વક્તવ્યમિતિ એવં તથૈવ વરુણસ્યાપિ તૃતીયલોકપાલસ્ય સોમ-
વદેવ ચતસ્ર એવ અગ્રમહિણ્યો વક્તવ્યાઃ અથ ચ તત્ર સ્વલુ એકૈકસ્યાઃ દેવ્યાઃ એકૈકં
દેવોસહસ્રં પરિવારઃ, વૈક્રિયદેવોસહસ્રચતુષ્ટયમ્, કિન્તુ નવરમ્—સોમયમાપેક્ષયા
વરુણસ્ય વિશેષસ્તુ—તત્તન્નામ રાજધાન્યપેક્ષયાઽત્ર વરુણાયાં રાજધાન્યામિતિ

હૈં? હાસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં ચેવ, નવરં જમાણ રાયહાણીણ, સેસં જહા સોમસ્સ એવં વરુણસ્સ વિ, નવરં વરુણાણ રાયહાણીણ’ હે આર્યો! પૂર્વોક્ત રીતિ સે હી સોમ કી અગ્રમહિષીયોં કી તરહ યમ કી
મી ચાર અગ્રમહિષીયાં કહી ગઈ હૈં। હનમેં એક એક અગ્રમહિષી કા દેવી
પરિવાર એક એક હજાર કા કહા ગયા હૈં ઇત્યાદિ સબ યહાં જાનના
ચાહિયે. સોમ કી અપેક્ષા યમ કે કથન મેં વિશેષતા એસી હૈં કિ સોમ
રાજધાની કે સ્થાન મેં યહાં યમા રાજધાની હૈં. યાકાં કા ઓર સબ
કથન સોમ કે કથન કે જૈસા હી હૈં હાસ પ્રકાર કા કથન તૃતીય લોક-
પાલ વરુણ કા મી જાનના ચાહિયે. વરુણ કી મી ચાર અગ્રમહિષીયાં
હૈં. હનકા દેવી પરિવાર પ્રત્યેક અગ્રમહિષીકા એક ૨ હજાર દેવિયોં કા
હૈં હાસ પ્રકાર યહ પરિવાર સબ અગ્રમહિષીયોંકા ૪ હજાર દેવિયોં કા
હો જાતા હૈં। યહ સબ પરિવાર વૈક્રિય શક્તિ જન્ય હોતા હૈં। કિન્તુ
સોમ એવં યમ કે કથન કી અપેક્ષા વરુણ કે કથન મેં વિશેષતા એસી

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“એવં ચેવ, નવરં જમાણ રાયહાણીણ, સેસં જહા
સોમસ્સ” હે આર્યો! સોમ લોકલોકપાલના કથન જેવું યમલોકપાલનું કથન
સમજવું. એટલે કે યમ મહારાજને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે તે પ્રત્યેકનેા
એક એક હજાર દેવીઓના પરિવાર છે, ઇત્યાદિ કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું.
સોમ લોકપાલના કથન કરતાં યમ મહારાજના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા
છે કે યમ મહારાજની રાજધાનીનું નામ યમ છે તેમના સિંહાસનનું નામ યમ
સિંહાસન છે. “એવં વરુણસ્સ વિ, નવરં વરુણાણ રાયહાણીણ” એજ પ્રકારનું કથન
ત્રીજા લોકપાલ વરુણ વિષે પણ સમજવું પરન્તુ તેની રાજધાનીનું નામ વરુણ
સમજવું. વરુણને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. તે પ્રત્યેકનેા દેવીપરિવાર એક
એક હજારનેા હોવાથી કુલ ચાર હજારનેા દેવીપરિવાર થાય છે. આ સમસ્ત
પરિવાર વૈક્રિયશક્તિજન્ય હોય છે.

વક્તવ્યમિતિભાવઃ । ‘ एवं वेसमणस्स वि, नवरं वेसमणाए रायहाणीए, सेसं तं चेव नो चेवणं मेहुणवत्तियं ’ एवं सोमयमवरुणलोकपालवदेव वैश्रवणस्यापि चतुर्थ-
 लोकपालस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तत्र च एकैकस्याः देव्याः एकैकं देवी-
 सहस्रं परिवारः । प्रभुश्च खलु ताभ्यः एकैका देवी अन्यत् एकैकं वैक्रियं देवी-
 सहस्रं परिवारं निष्पादयितुम्, इत्यादिकं पूर्ववदेव बोध्यम्, नवरं पूर्वापेक्षया
 विशेषस्तु तत्तन्नाम राजधानीस्थानेऽत्र वैश्रवणायां राजधान्यामिति वक्तव्यम्,
 शेषं तदेव सोमादिलोकपालवदेव यावत्-चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य
 वैश्रमणो नाम महाराजो लोकपालो वैश्रवणायां राजधान्याम्, सुधर्मायां सभायाम्,
 वैश्रमणे सिंहासने त्रटिकेन सार्द्धम् अन्यैश्च बहुभिः देवैश्च देविभिश्च संपरिवृतो

है कि वरुण की राजधानी वरुणा है ‘एवं वेसमणस्स वि, नवरं वेसम-
 णाए रायहाणीए, सेसं तं चेव नो चेव णं मेहुणवत्तियं’ इन चतुर्थ लोक-
 पाल वैश्रमण की भी सोम, यम, वरुण की तरह चार अग्रमहिषियां
 कही गई हैं । इन प्रत्येक अग्रमहिषियोंका देवी परिवार १-१ हजार
 देवियों का है. अर्थात् इनमें से १-१ देवी एक एक हजार देवियोंकी
 निष्पत्ति अपनी विक्रिया शक्ति से कर सकती है. इत्यादि सब कथन
 पूर्वोक्त जैसा जानना चाहिये. यदि कोई विशेषता है तो राजधानी के
 नाम की अपेक्षा से है. क्योंकि यहां वैश्रमण राजधानी है । तात्पर्य
 कहने का यह है कि जब ऐसा प्रश्न किया जावे कि “असुरेन्द्र असुर-
 कुमारराज चमर के जो वैश्रमण लोकपाल है वह वैश्रमणा राजधानी में
 सुधर्मासभा में वैश्रमण सिंहासन पर अपने देवीवर्ग के साथ अनेक

“ एवं वेसमणस्स वि, नवरं वेसमणाए रायहाणीए, सेसं तं चेव, नो चेव
 णं मेहुणवत्तिय ” એવા લોકપાલ વૈશ્રમણને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. તે
 પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો દેવીપરિવાર એક એક હજાર દેવીઓનો કહ્યો છે. એટલે
 તે પ્રત્યેક દેવી પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓનું નિર્માણ કરી
 શકે છે, ઇત્યાદિ કથન સોમલોકપાલની અગ્રમહિષીઓના કથન પ્રમાણે સમજવું.
 સોમ લોકપાલના કથન કરતાં અહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે વૈશ્રવણ લોક-
 પાલની રાજધાનીનું નામ વૈશ્રવણ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સોમલોકપાલની
 અપેક્ષાએ જેવા પ્રશ્નોત્તરો આગળ આપ્યા છે, એવા પ્રશ્નોત્તરો અહીં પણ
 ગ્રહણ કરવા જેમ કે .

પ્રશ્ન-“ શુ વૈશ્રવણ લોકપાલ પોતાની વૈશ્રવણ રાજધાનીની સુધર્માસભામાં
 વૈશ્રવણ સિંહાસન પર વિરાજમાન થઇને, પોતાના અનેક અસુરકુમાર દેવો અને

મહતાઽહતનાટયગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ ભોગ-
ભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહર્તુ પ્રભુઃ ? કેવલં પરિવારદ્યર્થા વા કિન્તુ નૈવ ચ खलु मैथुन-
પ્રત્યયિકમ્, સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ ‘વલિસ્સ ણં મંતે ! વહ્રોયણિંદસ્સ પુચ્છા’
હે મદન્ત ! બલેઃ खलु वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ?
इति पृच्छा, भगवानाह—‘अज्जो पंच अग्रमहिंसीओ पणत्ताओ’ हे आर्याः ! बलेः
पञ्च अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ‘तंजहा-सुंभा १, निसुंभा २, रंभा ३, निरंभा ४,
मदणा ५,’ तद्यथा—शुम्भा १, निशुम्भा २, रम्भा ३, निरम्भा ४, मदना ५, च,
‘तत्थ णं एगमेगाए देवीए अट्ठट्ठ सेसं जहा चमरस्स’ तत्र खलु पञ्चसु मध्ये एकै-

દેવોં एवं देवियों से युक्त हुआ मृदङ्ग आदि बाजों की तुमुल ध्वनि-
पूर्वक दिव्य भोगों को भोगने के लिये समर्थ हो सकता है क्या ? तो
इसका उत्तर ऐसा है कि वह परिवार रूप ऋद्धि से अथवा परिचाररूप
ऋद्धि से दिव्य भोगों को भोग सकता है, मैथुन निमित्तक भोगों को
नहीं भोग सकता है । अब स्थविर मुनिराज भगवान् से ऐसा पूछते
हे—‘वलिस्स णं मंते ! वह्रोयणिंदस्स पुच्छा’ हे मदन्त ! वैरोचनेन्द्र
वैरोचनराज बलि के कितनी पट्टदेवियां कही गई हैं ? इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं—‘अज्जो पंच अग्रमहिंसीओ पणत्ताओ’ हे आर्यों ! बलि
की पांच अग्रमहिषियां— देवियां कही गई हैं । ‘तं जहा—सुंभा,
निसुंभा, रंभा, निरंभा मदणा’ उनके नाम इस प्रकार से हैं—शुम्भा,
निशुम्भा, रम्भा, निरम्भा, मदना. ‘तत्थणं एगमेगाए देवीए अट्ठट्ठ सेसं
जहा चमरस्स’ इन पांच अग्रमहिषियों में से एक २ अग्रमहिषी का

દેવીઓના સમૂહથી વીટળાઈને, ઉપયુક્ત ચાર હજાર દેવીઓના સમૂહ સાથે
દિવ્ય ભોગો ભોગવી શકે છે ખરો ?

ઉત્તર—હે આર્યો ! વેશ્રવણ લોકપાલ અન્ય દેવોની સાથે નાટ્ય, સંગીત
આદિ દિવ્ય ભોગો ભોગવી શકે છે, પરન્તુ તે ત્યાં મૈથુન સેવન કરી શકતો નથી.

સ્થવિર ભંગવતોનો પ્રશ્ન—“વલિસ્સ ણં મંતે ! વહ્રોયણિંદસ્સ પુચ્છા” હે
ભગવન્ ! વૈરોચનેન્દ્ર, વૈરોચનરાજ બલિને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અજ્જો ! પંચ અગ્રમહિંસીઓ પણત્તાઓ” હે આર્યો !
બલીન્દ્રને પાંચ અગ્રમહિષીઓ (પટ્ટરાણીઓ) કહી છે “તંજહા—સુંભા, નિસુંભા,
રંભા, નિરંભા મદના” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—(૧) શુમ્ભા, (૨) નિશુમ્ભા,
(૩) રંભા, (૪) નિરભા અને (૫) મદના (તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ અટ્ઠટ્ઠ સેસ

કસ્યા દેવ્યાઃ અગ્રમહિષ્યાઃ અષ્ટાષ્ટ દેવી સહસ્રાણિ પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, શેષં યથા ચમરસ્ય પ્રતિપાદિતં તથા બલેરપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચ તાભ્યઃ પશ્ચાગ્રમહિષી-ભ્યઃ એકૈકા દેવી, અન્યાનિ અષ્ટાષ્ટ દેવી સહસ્રાણિ પરિવાર વિકુર્વિતુમ્ વિકુર્વણયા નિષ્પાદયિતું પ્રભુઃ સમર્થા એવમેવ સપૂર્વાપરેણ ચત્તારિંશદ્ દેવીસહસ્રાણિ પરિવારઃ તદેતત્ ત્રુટિકં નામવર્ગ ઉચ્યતે, इति भावः। ‘નવરં બલિચંચાણ રાયહાણીણ, પરિયારો જહા મોઁદેસણ, સેસં તં ચેવ જાવ મેહુણવત્તિયં’ નવરમ્ ચમરાપેક્ષયા બલેઃ વિશેષસ્તુ ચમરચચ્ચા રાજધાનીસ્થાને બલિચચ્ચાયાં રાજધાન્યામિતિ વક્તવ્યમ્, બહેસ્તુ પરિવારો યથા મોકોદેશકે મોકાનગરી પ્રતિપાદકત્વેન મોકેતિ નામકે તૃતીયશતકસ્ય પ્રથમોદેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ, શેષ તદેવ-ચમરોક્તવદેવ યાવત્-મૈથુનપ્રત્યયવર્જિતમ્ બોધ્યમ્। સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ-‘બલિ-

પરિવાર દેવિયાં ૮-૮ હજાર કી સંખ્યા મેં હૈં। હસ કથન સે વાકી કા ઔર સબ કથન જૈસા ચમર કે સંબંધ મેં કિયા જા ચુકા હૈ-વૈસા હી બલિ કે વિષય મેં જાનના ચાહિયે। હસ પ્રકાર બલિ કા સબ દેવી પરિવાર એક ૨ દેવી કે ૮-૮ હજાર દેવી પરિવાર કો લેકર ૪૦ હજાર કા હો જાતા હૈ. યહ ૪૦ હજાર દેવી પરિવાર બલિ કા વર્ગ હૈ. ‘નવરં બલિ-ચંચાણ રાયહાણીણ, પરિયારો જહા મોક ઉદેસણ, સેસં તં ચેવ જાવ મેહુ-ણવત્તિયં’ ચમર કી અપેક્ષા બલિ કે કથન મેં યહી વિશેષતા હૈ કિ ચમર કી રાજધાની ચમરચચ્ચા હૈ ઔર બલિ કી રાજધાની બલિચચ્ચા હૈ। બલિ કા પરિવાર જૈસા મોકોદેશક મેં-મોકા નગરી મેં પ્રતિપાદિત હોને કે કારણ મોકા હસ નામકે તૃતીય શતક કે પ્રથમ ઉદેશક મેં કહા ગયા હૈ, ઁસો પ્રકાર કા વહ યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે. વહ બલિ,

જહા ચમરસ્ત” તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીને દેવીપરિવાર આઠ આઠ હજારનો છે. આ વિષયને લગતું બાકીનું સમસ્ત અગ્રમહિષીઓના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે બલીન્દ્રની પ્રત્યેક અગ્રમહિષી આઠ આઠ હજાર દેવીઓની વિકુર્વણ કરી શકે છે. આ રીતે બલીન્દ્રનો કુલ દેવીપરિવાર ૪૦ હજારનો થાય છે. તે દેવીપરિવારને બલીન્દ્રનો ત્રુટિત કહે છે. “નવરં બલિચંચાણ, રાયહાણીણ, પરિયારો જહા મોઁદેસણ, સેસં તં ચેવ જાવ મેહુણવત્તિયં” ચમરના કથન કરતા બલિના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે ચમરની રાજધાની ચમરચંચા છે, પણ બલિની રાજધાની બલિચંચા છે. બલિના પરિવારનું કથન ત્રીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં કહ્યા અનુસાર સમ-જનું. આ ઉદ્દેશને અહીં મોકોદેશક કહેવામાં આવેલ છે. કારણ કે આ ઉદ્દેશમાં વર્ણિત વિષયનું પ્રતિપાદન મોકાનગરીમાં કરાયું હતું. બલીન્દ્ર પણ સુધર્મા-

स्म णं भंते ! वहरोयणिंदस्स वहरोयणरण्णो सोमस्स महारण्णो कइ अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ ? ' हे भदन्त ! बलेश्व खलु वैरोचनेद्रस्य वैरोचनराजस्य चतुर्णां लोकपालानां मध्ये सोमस्य महाराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह— ' अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ ' हे आर्या ! चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, ' तंजहा—मीणगा १, सुभदा २, विजया ३, असणी ४, ' तद्यथा—मेनका १, सुभद्रा २, विजया ३, अशनिः ४, ' तत्थणं एगमेगाए देवीए सेसं जहा चमरसोमस्स, एवं जाव वेसमणस्स ' तत्र खलु उपर्युक्तासु चतसृषु अग्रमहिषीषु मध्ये एकैकस्याः देव्याः शेषं यथा चमरसोमस्य लोकपालस्य अग्रमहिषीविषये प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम्, तथाच बलेर्लोकपालसोमस्यापि एकैकस्या अग्रमहि-

चमर की तरह मैथुन निमित्तक दिव्य भोग भोगों को छोड़कर अपने सिंहासन पर बैठकर परिवार रूप ऋद्धि से भोगों को भोगता है। अब स्थविर सुनिराज भगवान् से ऐसा पूछते हैं—'बलिस्स णं भंते ! वहरोयणिंदस्स वहरोयणरण्णो सोमस्स महारण्णो कइ अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त ! वैरोचनेन्द्र एवं वैरोचनराज बलि के जो लोकपाल सोम महाराज हैं उनकी कितनी पट्टदेवियां कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'अज्जो चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ' हे आर्यो ! बलि के लोकपाल सोम की चार अग्रमहिषियां कही गई हैं ? ' तं जहा मीणगा, सुभदा, विजया, असणी ' उनके नाम इस प्रकार से हैं—मेनका सुभद्रा, विजया और अशनि ' तत्थणं एगमेगाए देवीए सेसं जहा चमरसोमस्स ' एवं जाव वेसमणस्स ' इन चार अग्रमहिषियों में से एक २ अग्रमहिषीको देवी परिवार १-१ हजार देवियों का है. इस प्रकार जैसा

सलामा मैथुन स'अ'धी लोगो लोगवी शकतो नथी, पशु नाट्य, गीत, वाद्यसंगीत आदि शब्दादि लोगो अवश्य लोगवी शकें छे.

स्थविरेने। प्रश्न—“ बलिस्स णं भंते ! वहरोयणिंदस्स वहरोयणरण्णो सोमस्स महारण्णो कइ अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ ? ” छे लगवन् ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज भदिना लोकपाल सोम महाराज्जे केटली अग्रमहिषीओ छे ?

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“ अज्जो चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ ” छे आर्यो ! भदिना लोकपाल सोम महाराज्जे चार अग्रमहिषीओ कडी छे. “ तजहा—मीणगा, सुभदा, विजया, असणी ” तेभनां नाम नीचे प्रमाछे छे—
(१) मेनका, (२) सुभद्रा, (३) विजया, अने (४) अशनि. “ तत्थणं एगमेगाए देवीए सेसं जहा चमरसोमस्स, एवं जाव वेसमणस्स ” ते प्रत्येकना देवीपरि-

બ્યા: એકેકં દેવીસહસ્રં પરિવાર: પ્રજ્ઞાત:; તામ્યથ એકૈકા દેવી અગ્રમહીષી અન્વત્
 એકેકં દેવીસહસ્રં પરિવારં ચિકુર્વિતું પ્રશ્ન: સમર્થા, એવમેવ સપુર્વાપરેણ-
 પૌર્વાપર્યેણ, ચત્વારિ દેવીસહસ્રાણિ પરિવારો ભવતિ, તદેતત્ ત્રુટિકં નામવર્ગ
 ઉચ્યતે એવમેવ એતસ્યાપિ બલિલોકપાલસોમસ્ય ચમરલોકપાલસોમવદેવ પરિભોગ-
 વિહારાદિકમવસેયમ્, યાવત્-મૈથુનપ્રત્યયવર્જિતમ્ । એવંરીત્યા યાવત્-યમસ્ય,
 વરુણસ્ય, વૈશ્રવણસ્ય ચ બલિલોકપાલસ્યાપિ ચમરલોકપાલવદેવ ઉપર્યુક્તરીત્યા
 અગ્રમહિષ્યાદિકમ્ સ્વયમેવોહનીયમ્ । સ્થવિરા: પૃચ્છન્તિ-‘ધરણસ્સ ણં મંતે !
 નાગકુમારિંદસ્સ, નાગકુમારરન્નો કઠ્ઠ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ ?’ હે ભદન્ત !
 ધરણસ્ય ચલ્લ નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય કતિ કિયત્ય: અગ્રમહિષ્ય: પ્રજ્ઞ-
 પ્તા: ? મગવાનાહ-‘અઙ્ગો છ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ ’ હે આર્યા: ! ધરણસ્ય

ચમર કે લોકપાલ સોમ કી અગ્રમહિષિયોં કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ-
 વૈસા હી કથન યર્હા પર જાનના યાહિયે’ હસ પ્રકાર ચલિ કે લોકપાલ
 સોમ કી ચાર અગ્રમહિષિયોં કા દેવી પરિવાર ૪ હજાર દેવિયોં કા હૈ
 એસા જાનના યાહિયે. યહ ચલિ કે લોકપાલ સોમ કા દેવી વર્ગ હૈ ।
 ચમર કે લોકપાલ સોમ કા જેસા પરિભોગ વિહાર આદિ કહાજા ચુકા
 હૈ उसी प्रकार से बलिके लोकपाल सोमका परिभोग विहार आदि जानना
 चाहिये । बलि के अवशिष्ट लोकपाल यम, वरुण और वैश्रमण के
 विषय में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिये ।

અવ સ્થવિર એસા પૂછતે હૈ-‘ધરણસ્સ ણં મંતે!
 નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો કઠ્ઠ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ’
 હે ભદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્ર ઓર નાગકુમારરાજ ધરણ કી
 કિતની અગ્રમહિષિયાં કહો ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-

વારતું કથન ચમરના લોકપાલ સોમની અગ્રમહિષીઓના પરિવાર પ્રમાણે સમજવું
 એટલે કે એક એક હજાર દેવીઓના તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીના પરિવાર સમજવો.
 આ રીતે બલીન્દ્રના લોકપાલ સોમના દેવીપરિવાર ચાર હજારનો થાય છે,
 એમ સમજવું. એજ બલીન્દ્રના લોકપાલ સોમનું ત્રુટિત (દેવી સમૂહ)
 સમજવું તેના ભોગ આદિ વિષયક કથન ચમરના લોકપાલ સોમના કથન
 અનુસાર સમજવું. બલિના બાકીના ત્રણ લોકપાલ-યમ, વરુણ અને
 વૈશ્રવણના વિષયમા પણ સોમ લોકપાલના જેવું જ કથન સમજવું.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“ધરણસ્સ ણં મંતે । નાગકુમારિંદાસ નાગકુમારરન્નો કઠ્ઠ
 અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ ?” હે ભગવન્ ! નાગકુમારોના ઈન્દ્ર, નાગકુમારરાજ
 ધરણને કેટલી પટ્ટરાણીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“અઙ્ગો છ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ ” હે આર્યો !
 નાગકુમારેન્દ્ર ધરણને છ ધરણને છ પટ્ટરાણીઓ કહી છે. “જહા” તેમનાં

ષટ્ત્રયમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તંજહા-ઇલા ૧, સુક્કા ૨, સદારા ૩, સોદામણી ૪, ઇંદા ૫, ઘણવિજ્જુયા ૬,' તથથા-ઇલા ૧, શુક્કા ૨, સદારા ૩, સૌદામિની ૪, ઇન્દ્રા ૫, ઘનવિદ્યુત્કાચ । 'તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ છ છ દેવીસહસ્સા પરિવારો પળ્લત્તો' તત્ર ચલુ ષટ્સુ ધરણાગ્રમહિષીણુ મધ્યે એકૈકસ્યા દેવ્યાઃ ષટ્ ષટ્ દેવી સહસ્સાણિ પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । 'પમ્ભૂણં તાઓ એગમેગાદેવીએ અન્નાઈં છ છ દેવી સહસ્સાઈં પરિવારં વિઝવિવ્વત્તે' પ્રમ્મુઃ સમર્થા ચલુ તામ્મ્યઃ પઢ્મ્મ્યઃ અગ્રમહિષીભગઃ એકૈકા દેવી અન્યાનિ ષટ્ ષટ્ દેવીસહસ્સાણિ પરિવારમ્ વિકુર્વિત્તમ્, 'એવામેવ સપુન્નાવરેણ છત્તીસં દેવીસહસ્સાઈં, સેત્તં તુહિએ' એવમેવ સપૂર્વાપરેણ પૌર્વાપર્યેણ ષટ્ત્રિંશત્ દેવીસહસ્સાણિ પરિવારો ભવતીતિ ભાવઃ । તદેતત્ ત્રુટિકં નામ વર્ગઉચ્ચતે । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ- 'પમ્ભૂણં મંતે ! ધરણે સેસં તંચેવ' હે મદન્ત ! પ્રમ્મુઃ સમર્થઃ

'અજ્જો છ અગ્રમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ' હે આર્યો ! ધરણકી ૬ અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈં । 'તં જહા- ઇલા, સુક્કા, સદારા, સોદામણી, ઇંદા, ઘણવિજ્જુયા' ઉનકે નામ ઇસ પ્રકાર સે હૈં-ઇલા, શુક્કા, સદારા, સૌદામિની, ઇન્દ્રા ઓર ઘનવિદ્યુત્કા, 'તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ છ-છ દેવી સહસ્સા પરિવારો પળ્લત્તો' ઇનમેં એક એક દેવીકા દેવી પરિવાર ૬-૬ હજાર દેવિયોં કા હૈ 'પમ્ભૂણં તાઓ એગમેગા દેવી અન્નાઈં છ છ દેવી સહસ્સાઈં' પરિવારં વિઝવિવ્વત્તે' ક્યોંકિ ઇન છહ અગ્રમહિષિયોં કે વીચ એક એક દેવી અન્ય ઓર ૬-૬ હજાર દેવિયોં કે પરિવાર કી વિકુર્વણા કર સકતી હૈ. 'એવામેવ સપુન્નાવરેણ' છત્તીસં દેવી સહસ્સાઈં, સે તં તુહિએ' ઇસ પ્રકાર ધરણ કી દેવિયોં કા સવ પરિવાર ૩૬ હજારકા હો જાતા હૈ. ઇસ છત્તીસ હજાર દેવી પરિવાર કા નામ હી દેવી વર્ગ હૈ ।

નામ આ પ્રમાણે છે-“ ઇલા, સુક્કા, સદારા, સોદામણી, ઇંદા, ઘણવિજ્જુયા ” (૧) ઇલા, (૨) શુક્કા, (૩) સદારા, (૪) સૌદામિની, (૫) ઇન્દ્રા અને (૬) ઘનવિદ્યુત્કા. “ તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ છ છ દેવીસહસ્સાઈં પરિવારો પળ્લત્તો ” તે પ્રત્યેક પટ્ટરાણીનો દેવીપરિવાર ૬-૬ હજાર દેવીઓનો છે, “ પમ્ભૂણં તાઓ એગમેગા દેવી અન્નાઈં છ છ દેવીસહસ્સાઈં પરિવાર વિઝવિવ્વત્તે ” કારણ કે તે પ્રત્યેક પટ્ટરાણી પોતાની વિક્રિયશક્તિથી બીજી છ છ હજાર દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકવાને સમર્થ હોય છે. “ એવામેવ સપુન્નાવરેણ ” છત્તીસં દેવીસહસ્સાઈં, સે તં તુહિએ ” આ રીતે ધરણેન્દ્રનો કુલ દેવીપરિવાર ૩૬૦૦૦ નો થાય છે. આ છત્રીશ હજારના દેવીપરિવારને ત્રુટિક (વર્ગ) કહે છે,

खलु धरणो नागकुमारेन्द्रो नागकुमारराजो धरणायां राजधान्यां सुधर्मायां सभायां धरणे सिंहासने त्रुटिकेन सार्द्धं दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् ? भगवानाह-हे आर्याः ! शेषं तदेव-पूर्वोक्त चमरवलिदेव सर्वं बोध्यम्, केवलं नवरं चमराद्यपेक्षया धरणस्य विशेषस्तु-धरणायां राजधान्यां धरणे सिंहासने इति वक्तव्यम्, तथाचोक्तमेव, एवं धरणस्य स्वकः-निजः परिवारो-वक्तव्यः, शेषं तदेव पूर्वोक्तरीत्यैवावसेयम्, धरणस्य स्वकः परिवारस्त्वेवम्-‘छर्हि सामाणिय-साहस्सीहिं, तायत्तीसाए तायत्तीसएहिं, चउहिं लोगपालेहिं, छर्हि अगमहिंभीहिं,

अब स्थविर पुनः पूछते हैं-‘पभू णं भंते ! धरणे सेसं तं चेव, नवर धरणाए रायहाणीए, धरणंसि सीहासणंसि, सओ परिवारो, सेसं तं चेव’ हे भदन्त ! नागकुमारेन्द्र एवं नागकुमारराज धरण क्या धरण राजधानी में सुधर्मसिंहासन पर बैठकर अपने त्रुटिक के साथ ३६ हजार देवी परिवार के साथ दिव्य भोगभोगों को भोगने के लिये समर्थ है ? इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा-हे आर्यो ! इस विषय का उत्तर पूर्वोक्त चमर और वलि के प्रकरण में क. त उत्तर के जैसा जानना चाहिये । थोड़ा सा जो अन्तर उस कथन की अपेक्षा इस कथन में आता है वह राजधानी को लेकर ही आता है. चमरकी राजधानी चमरचंचा है और वलिकी राजधानी वलिचंचा है-इस की राजधानी धरणा है । सिंहासन भी इसका धरण है । धरणका निज परिवार इस प्रकार से कहा गया है- ‘छर्हि सामाणियसाहस्सीहिं तायत्तीसएहिं,

स्थविरानो प्रश्न-“ पभूणं भंते ! धरणे सेसं ‘चेव, नवर धरणाए रायहाणीए, धरणसि सीहासणंसि, सओ परिवारो, सेसं तं चेव ” हे भगवन् ! नागकुमारेन्द्र, नागकुमारराज धरण पोतानी धरण राजधानीની સુધર્મસભામાં ધરણ નામના સિંહાસન પર વિરાજમાન થઈને પોતાના ત્રુટિક સાથે (૩૬ હજાર દેવીઓના પરિવારની સાથે) દિવ્ય ભોગોને ભોગવવાને સમર્થ છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે આર્યો ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ચમર અને બલિના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યો છે, તે પ્રમાણે ધરણના વિષયમાં પણ સમજવો. તેમાં રાજધાનીના નામનો તથા સિંહાસનના નામનો જ તક્ષવત છે. ચમરની રાજધાની ચમરચંચા છે, બલિની રાજધાની બલિચંચા છે અને ધરણની રાજધાની ધરણ છે. ધરણના સિંહાસનનું નામ પણ ધરણ સિંહાસન છે. ધરણનો પરિવાર આ પ્રમાણે કહ્યો છે- “ છર્હિં સામાણિયસાહસીહિં તાયત્તીસપ્પહિં, ચચર્હિં લોગપાલેહિં, છર્હિં અગમહિ-સીહિં, સત્તર્હિં અણિપ્પહિં, સત્તર્હિં અણિયાહિવર્દ્ધહિં, ચચવીસાપ આચરક્કલ્લેવસાહસીહિં,

સત્તર્હિ અણિર્હિ, સત્તર્હિ અણિયાહિર્વર્હિ, ચઝવીસાણ આયરક્ષદેવસાહસ્સીર્હિ, અન્નેદિય વહૂર્હિ નાગકુમારેર્હિ દેવેદિય, દેવીદિય સદ્ધિ સંપરિવુદે' ઇતિ, પદ્મિઃ સામાનિકસાહસૈઃ, ત્રયસ્ત્રિંશતા ત્રાયસ્ત્રિંશકૈઃ ચતુર્મિલોકપાલૈઃ, પદ્મિઃ અગ્રમહિષીભિઃ સપ્તભિઃ અનીકૈઃ, સપ્તભિઃ અનીકાધિપતિભિઃ, ચતુર્વિંશત્યા આત્મરક્ષક દેવસાહસૈઃ, અન્યૈશ્ચ વહુભિઃ નાગકુમારૈઃ, દેવૈશ્ચ, દેવીભિશ્ચ સાર્દ્ધ સંપરિવૃતઃ" ઇતિ । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ—' ધરણસ્સ ણં મંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ કાલવાલસ્સ લોગપાલસ્સ મહારણ્ણો કઙ્ઘ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ? ' હે મદન્ત ! ધરણસ્ય ચલુ નાગકુમારેન્દ્રસ્ય લોકપાલાનાં મધ્યે કાલવાલસ્ય લોકપાલસ્ય મહારાજસ્ય કતિ-કિયત્યઃ, અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ—' અજ્ઞો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ

ચઝર્હિ લોગપાલેર્હિ છર્હિ અગ્ગમહિસીર્હિ, સત્તર્હિ અણિર્હિ, સત્તર્હિ અણિયાહિર્વર્હિ, ચઝવીસાણ આયરક્ષદેવસાહસ્સીર્હિ અન્નેર્હિ ય વહૂર્હિ નાગકુમારેર્હિ દેવેર્હિ ય દેવીર્હિ ય સદ્ધિ સંપરિવુદે' છઠ્ઠ હજાર હસકે સામાનિક દેવ હૈં । ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ હૈં । ચાર હસકે લોકપાલ હૈં । ૬ હસકી અગ્રમહિષિયાં હૈં । સાત હસકી સેનાઈ હૈં । સાત સેનાઓં કે સાત સેનાપતિ હૈં । ૨૪ હજાર આત્મરક્ષક દેવ હૈં । હસ પ્રકાર વહ ધરણદેવ જન સચ અપને પરિવાર સે તથા ઔર મી વહુત સે નાગકુમાર દેવોં સે ઔર દેવિયોં સે સદા યુક્ત બના રહતા હૈં । અબ સ્થવિર પ્રમુ સે ંસા પૂછતે હૈં—' ધરણસ્સ ણં મંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ કાલવાલસ્સ લોગપાલસ્સ મહારણ્ણો કઙ્ઘ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ' હે મદન્ત ! ધરણકે ચાર લોકપાલોં મેં સે જો કાલવાલ લોકપાલ હૈં—અસકી પટ્ટરાનિયાં

અન્નેર્હિ' ય વહૂર્હિ નાગકુમારેર્હિ દેવેર્હિ ય, દેવીર્હિ ય સદ્ધિ સંપરિવુદે " તેના છ હજાર સામાનિક દેવો છે, ૩૩ ગુરુસ્થાનીય ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો છે, ચાર લોકપાલો છે, છ પટ્ટરાણીઓ છે, સાત સેનાઓ છે, સાત સેનાઓના સાત સેનાપતિઓ છે, ૨૪ હજાર આત્મરક્ષક દેવો છે, અને બીજાં પણ અનેક નાગકુમાર દેવો અને દેવીઓ છે આ બધાં દેવોના પરિવારથી તે સદા યુક્ત રહે છે. તે પોતાની સુધર્માસલામાં આ બધાં પરિવારથી યુક્ત થઈને શબ્દાદિક ભોગો ભેગવી શકે છે, પણ મૈથુનસેવન કરી શકતો નથી.

સ્થવિરેના પ્રશ્ન—“ ધરણસ્સ ણ નાગકુમારિંદસ્સ કાલવાલસ્સ લોગપાલસ્સ મહારણ્ણો કઙ્ઘ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ? ” હે ભગવન્ ! નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમાર. રાજ ધરણને જે ચાર લોકપાલો છે, તેમાંથી કાલવાલ નામના લોકપાલને ઠેટલી અગ્રમહિષીઓ છે ?

પણ્ણત્તાઓ ' હે આર્યા! ધરણસ્ય લોકપાલસ્ય કાલવાલનામ્નઃ ચતસ્રઃ અગ્રમહિ-
વ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ' તંજહા-અસોગા ૧, વિમલા ૨, સુપ્પમા ૩, સુદંસણા ૪, ' તથથા-
અશોકા ૧, વિમલા ૨, સુપ્રમા ૩, સુદર્શના ૪ ચ, ' તત્થણં એગમેગાએ અવસેસં
જહા ચમરસ્સ લોગપાલાણં, એવં સેસાણં તિણ્હ વિ' તત્ર સ્વલુ ચતસ્રુ ધરણલોક-
પાલ કાલવાલામ્નમહિષીણુ મધ્યે એકૈકસ્યા દેવ્યાઃ અવશેષં યથા ચમરસ્ય લોક-
પાલાનાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચ એકૈકસ્યા અગ્રમહિવ્યાઃ એકૈકં
દેવીસહસ્રં પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, અથચ પ્રભુઃ સમર્થા સ્વલુ તામ્યઃ-ચતસ્રુભ્યોઽગ્રમહિ-

કિતની કહી ગઈ છે ? હાલકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘અજ્જો ! ચત્તારિ
અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે આર્યો ! ધરણ કે કાલવાલ નામક લોક-
પાલ કી પટ્ટરાનિયાં ૪ કહી ગઈ હૈં । ‘તં જહા’ જો હાલ પ્રકાર સે હૈં-
‘અસોગા, વિમલા, સુપ્પમા, સુદંસણા’ અશોકા ૧, વિમલા ૨, સુપ્રમા
૩, ઓર સુદર્શના । ‘તત્થણં એગમેગાએ અવસેસં જહા ચમરસ્સ લોગ-
પાલાણં, એવં સેસાણં તિણ્હવિ’ હનમેં સે હાલકી એક ૨ અગ્રમહિષી કા
દેવી પરિવાર ચમર કે લોકપાલોં કી અગ્રમહિષીઓં કે દેવી પરિવાર
જૈસા કહા ગયા હૈ-અર્થાત્ ચમર કે લોકપાલોં કી એક ૨ અગ્રમહિષીકા
દેવી પરિવાર ૧-૧ હજાર કા પ્રકટ કિયા ગયા હૈ ડસી પ્રકાર સે હાલકી
એક ૨ અગ્રમહિષીકા દેવી પરિવાર હૈ । તથા હન ચાર અગ્રમહિષીઓં મેં
સે એક ૨ અગ્રમહિષી અપની વિકુર્વણા શક્તિ દ્વારા દૂસરી ઓર હજાર
દેવિઓં કો નિષ્પન્ન કર સકતી હૈ-હાલ પ્રકાર લોકપાલ કાલવાલ કા
દેવી પરિવાર ૪ હજાર કા હો જાતા હૈ યહ હાલકા ષ્ટિક હૈ; હત્યાદિ

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ ” હે
આર્યો ! ધરણના કાલવાલ નામના લોકપાલને ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. “તંજહા”
તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે-“ અસોગા, વિમલા, સુપ્પમા, સુદંસણા ” (૧) અશોકા,
વિમલા, (૩) સુપ્રમા અને (૪) સુદર્શના. “તત્થણં એગમેગાએ અવસેસં જહા ચમ
રસ્સ લોગપાલાણં, એવં સેસાણં તિણ્હ વિ” તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીને દેવી પરિવાર અમ-
રના લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓના દેવી પરિવાર બેટલો કહ્યો છે. બેટલો કે અમ-
રના લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓને દેવી પરિવાર એક એક હજારને કહ્યો છે, તેથી
કાલવાલ લોકપાલની પ્રત્યેક અગ્રમહિષીને ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓને પરિવાર
સમજવો-તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતાની વિકુર્વણાશક્તિથી બીજી ૧૦૦૦-૧૦૦૦
દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે છે. આ રીતે ચારે અગ્રમહિષીઓ કુલ ૪૦૦૦
દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે છે આ રીતે કાલવાલ લોકપાલને દેવી પરિવાર
૪૦૦૦ દેવીઓને સમજવો, એજ કાલવાલનું ષ્ટિક (દેવીસમૂહ) છે, હત્યાદિ

ષીમ્ભયઃ एकैका देवी, अन्यत् एकैक देवीसहस्रपरिवार विकुर्वितुम्, एवमेव सपूर्वा-
परेण चत्वारि देवी सहस्राणि परिवारो भवति, तदेतत् तुलिकं नामवर्ग उच्यते,
इत्यादिकं पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम् । एवमुक्तरीत्यैव शेषाणां—कालवालाति-
रीक्तानां कोलवाल-शङ्खवालाणां त्रयाणामपि धरणस्य लोकपालानां वक्तव्यता
स्वयमूहनीया, स्थविराः पृच्छति—‘भूयाणंदस्स णं भंते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! भूता-
नन्दस्य खलु कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? पृच्छा, भगवानाह—‘अज्जो ! छ अगम-
हिसीओ पणत्ताओ’ हे आर्या ! भूतानन्दस्य षट् अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? ‘तंजहा-
रूया १, रूयंसा २, सुरूया ३, रूयगावती ४, रूयकंता ५, रूयप्पभा ६,’ तद्यथा—
रूपा १, रूपांशा २, सुरूपा ३, रूपकावती ४, रूपकान्ता ५, रूपप्रभा ६ । ‘तत्थणं
एगमेगाए देवीए, अवसेसं जहा धरणस्स’ तत्र खलु षट्सु भूतानन्दाग्रमहिषीषु

सब विषय इसके साथ संबंधित कर स्वतः पूर्वोक्तरूप से समझ लेना
चाहिये । इसी प्रकार से कालवाल से अतिरिक्त शेष तीन कोलवाल,
शैलवाल, और शङ्खपाल इन धरण लोकपालों के विषय की वक्तव्यता
जाननी चाहिये । अब स्थविर प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘भूयाणंदस्स णं
भंते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! भूतानन्द की अग्रमहिषियां कितनी कही गई
हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अज्जो ! छ अगमहिसीओ पण-
त्ताओ’ हे आर्यो ! भूतानन्द की अग्रमहिषियां ६ कही गई हैं ‘तं जहा’
जो इस प्रकार से हैं—‘रूया, रूयंसा, सुरूया, रूयगावती, रूयकंता,
रूयप्पभा’ रूपा १, रूपांशा २, सुरूपा ३, रूपकावती ४, रूपकान्ता ५,
और रूपप्रभा ६. ‘तत्थणं एगमेगाए देवीए अवसेसं जहा, धरणस्स’
इन भूतानन्द की ६ अग्रमहिषियों के बीच में से एक २ अग्रमहिषीका

સમસ્ત કથન અહીં ચમરના લોકપાલના કથન અનુસાર સમજવું. ધરણુના
બાકીના ત્રણ લોકપાલોના નામ આ પ્રમાણે છે—કોલવાલ, શૈલવાલ અને શ'ખ-
વાલ. આ ત્રણે લોકપાલો વિષે પણ કાલવાલના જેવી વક્તવ્યતા સમજવી.

સ્થવિર ભગવતોનો પ્રશ્ન—ભૂયાણંદસ્સ ણ મંતે ! પુચ્છા ” હે ભગવન્ !
ભૂતાનન્દને કેટલી અગ્રમહિષીઓ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અજ્જો ! છ અગમહિસીઓ પણત્તાઓ ” હે
આર્યો ! ભૂતાનન્દને છ અગ્રમહિષીઓ છે. “તંજહા ” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે
છે—“રૂયા, રૂયંસા, સુરૂયા, રૂયગાવતી, રૂયકંતા, રૂયપ્પભા” (૧) રૂપા, (૨) રૂપાંશા,
(૩) સુરૂપા, (૪) રૂપકાવતી, (૫) રૂપકાન્તા અને (૬) રૂપપ્રભા. “તત્થણં
એગમેગાએ દેવીએ અવસેસં જહા ધરણસ્સ ” ભૂતાનન્દની પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો પરિ-
વાર ધરણેન્દ્રની પ્રત્યેક અગ્રમહિષીના પરિવાર બેટલો સમજવો. આ રીતે ભૂતા-

मध्ये एकैकस्या देव्याः अवशेषं यथा धरणस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम्, तथाच एकैकस्याः अग्रमहिष्याः पट्ट पट्ट देवीसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्ताः, ताम्यश्च पट्टभ्योऽग्रमहिषीभ्यः एकैका देवी अन्यानि पट्ट, पट्ट, देवीसहस्राणि परिवारं विकुर्वितुं प्रभुः, एवमेव सपूर्वापरेण पट्टत्रिंशत् देवीसहस्राणि परिवारो भवति, इत्यादि सर्व धरणेन्द्रप्रकरणोक्तरीत्या स्वयम्बूहनीयम्। स्थविराः पृच्छन्ति-‘भूयाणं दस्स णं भंते ! नागवित्तस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! भूतानन्दस्य खलु लोकपालानां मध्ये नागवित्तस्य लोकपालस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘अज्जो ! चत्तारि अग्रमहिस्सोओ पण्णत्ताओ’ हे आर्या ! भूतानन्द लोकपालस्य नागवित्तस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, ‘तंजहा-सुणंदा १, सुभदा २, सुजाया ३, सुमणा ४,’ तद्यथा-सुनन्दा १, सुभद्रा २, सुजाता ३, सुमनाः ४, ‘तत्थणं एग-देवी परिवार धरणकी अग्रमहिषियोंका जैसा एक एक हजारका कहा गया है इस प्रकार भूतानन्द की ६ अग्रमहिषियों का देवी परिवार सब कुल ३६ हजारका हो जाता है। क्योंकि एक २ अग्रमहिषी का देवी परिवार ६-६ हजार का है इत्यादि रूप से इससे संबंध रखने वाला कथन धरणेन्द्र प्रकरण में कही गई रीति के अनुसार स्वनः समझ लेना चाहिये।

अब स्थविर प्रभु से ऐसा पूछते हैं -‘भूयाणंदस्स णं भंते ! नागवित्तस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! भूतानन्द के जो चारलोकपाल कहे गये हैं उनमें जो नागवित्त नामका लोकपाल है उसकी अग्रमहिषियां कितनी कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘अज्जो चत्तारि अग्रमहिस्सोओ पण्णत्ताओ’ हे आर्यो ! इस भूतानन्द के लोकपाल नागवित्त की अग्रमहिषियां ४ कही गई हैं। ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं-‘सुणंदा १, सुभदा २,

नन्दनी प्रत्येक अग्रमहिषीना देवी परिवार ६-६ हजार देवीओंना थाय छे. तेथी तेनी छ अग्रमहिषीओंना ३६००० देवीओंना कुल परिवार थाय छे. आ रीते भूतानन्दना देवीपरिवार ३६००० देवीओंना समूह ३५ डाय छे. इत्यादि समस्त कथन धरणेन्द्रना प्रकरणुमां कहा प्रमाणे न् आली पण समञ्ज देवु.

स्थविशेना प्रश्न-“ भूयाणंदस्स णं भंते ! नागवित्तस्स पुच्छा ” हे भगवन् ! भूतानन्दना के आर लोकपाल छे, तेमाथी नागवित्त नामना के लोकपाल छे. तेने केटली अग्रमहिषीओ छे ?

भडावीर प्रभुना उत्तर-चत्तारि अग्रमहिषीओ पण्णत्ताओ ” हे आर्यो ! भूतानन्दना लोकपाल नागवित्तने आर अग्रमहिषीओ छे-“ तजहा ” तेमनां नाम आ प्रमाणे छे-“ सुणंदा, सुभदा, सुजाया, सुमणा ” (१) सुनंदा, (२) सुभद्रा,

મેગાદેવીએ. અવસેસં જહા ચમરલોગપાલાણ એવં સેસાણં તિષ્ઠ વિ લોગપાલાણં તત્ર સ્વલુ ચત્સ્રુષુ નાગવિત્તસ્યાગ્રમહિષીષુ મધ્યે એકૈકસ્યાઃ દેવ્યાઃ અવશેષં યથા ચમરલોકપાલાનાં પ્રતિપાદિતમ્, તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચૈકૈકસ્યાઃ અગ્રમહિષ્યાઃ એકૈકં દેવીસહસ્રં પરિવારઃ પ્રજ્ઞન્તઃ, તામ્બથ એકૈકા દેવી, અન્યત્ એકૈકં દેવીસહસ્રં પરિવારં ચિકુર્વિતું પ્રશુઃ-સમર્થા, એવમેવ સપૂર્વાધરેણ ચત્વારિ દેવી સહસ્રાણિ પરિવારો ભવતિ, તદેતત્ ત્રુટિકં નામ વર્ગઃ ઉચ્યતે, इत्यादि सर्वं चमर-लोकपालोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम्, एव पूर्वोक्तरीत्यैव शेषाणां नागवित्ताति-रिक्तानां त्रयाणामपि लोकपालानां वक्तव्यता बोध्या। ‘जे दाहिणिह्ला-णिंदा, तेसिं जहा धरणिंदस्स, लोगपालाणंपि तेसिं जहा धरणस्स लोगपालाणं’ ये दक्षिणेन्द्राः सन्ति तेषां वक्तव्यता यथा धरणेन्द्रस्य

સુજાયા ૩, સુમળા ૪' સુનન્દા ૧, સુમદ્રા ૨, સુજાતા ૩ ઓર સુમના ૪ 'તત્થણં એગમેગાદેવીએ અવસેસં જહા ચમરલોગપાલાણં, એવં સેસાણં તિષ્ઠ વિ લોગપાલાણં' હનમેં એક ૨ દેવી કા દેવીપરિવાર ચમર કે લોગપાલોં કી અગ્રમહિષિયોં કે દેવી પરિવાર જૈસા કહા ગયા હૈ। इस प्रकार एक २ देवी का देवी परिवार एक एक हजार देवियों का हो जाता है। इनमें से-इन चार अग्रमहिषियों में से-एक एक अग्रमहिषी ऐसी शक्ति रखती है जो वह अपनी विकुर्वणा द्वारा एक २ हजार देवियों को और निष्पन्न कर सकती है। इस प्रकार नागवित्त लोकपाल का देवी परिवार ४ हजार का कहा गया है। इस परिवार का नाम त्रुटिक शब्द से कहा है इत्यादि सब कथन चमर लोकपालों की तरह जानना चाहिये। इसी तरह का कथन नागवित्तातिरिक्त और तीन इसके लोक-पालों के संबंध में जान लेना चाहिये। 'जे दाहिणिह्लाणिंदा तेसिं जहा

સુજાતા અને (૪) સુમના “તત્થણં એગમેગાદેવીએ અવસેસં જહા ચમર-લોગપાલાણ, એવં સેસાણં તિષ્ઠ વિ લોગપાલાણં” તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીને દેવી પરિવાર ચમરના લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓના દેવી પરિવાર બેટલો કહ્યો છે. આ રીતે નાગવિત્ત લોકપાલની પ્રત્યેક પટ્ટરાણીને ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓનો પરિવાર કહ્યો છે, કારણ કે તે પ્રત્યેક પટ્ટરાણી ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓનું પોતાની વૈકિયશક્તિથી નિર્માણ કરી શકે છે તેથી ચારે અગ્રમહિષીઓનો ૪૦૦૦ દેવી-ઓનો કુલ પરિવાર કહ્યો છે આ રીતે નાગવિત્ત લોકપાલનો દેવીપરિવાર ૪૦૦૦નો છે તે પરિવારને ત્રુટિક કહે છે. આ પ્રકારનું કથન નાગવિત્ત સિવાયના ત્રણ લોકપાલો ત્રિપે પશુ સમજવું “जे दाहिणिह्लाणिंदा तेसिं जहा धरणिंदस्स लोगपालाणं पि तेसिं जहा धरणस्स लोगपालाणं” જે દક્ષિણના ઈન્દ્રા છે, તેમની

વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, લોકપાલાનામપિ તેષાં દક્ષિણેન્દ્રાણાં
 યથા ધરણસ્ય લોકપાલાનાં વક્તવ્યતોક્તા તથૈવ વક્તવ્યા, ‘ઉત્તરિલ્લાણં, ઇંદાણં
 જહા ભૂયાણંદસ્સ લોગપાલાણંવિ તેસિં જહા ભૂયાણંદસ્સ લોગપાલાણં’ ઉત્તરેન્દ્રાણાં
 વક્તવ્યતા યથા ભૂતાનન્દસ્ય વક્તવ્યતોક્તા તથૈવ વોધ્યા, તેષામ્ ઉત્તરેન્દ્રાણાં
 લોકપાલાનામપિ વક્તવ્યતા યથા ભૂતાનન્દસ્ય લોકપાલાનાં વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિતા
 તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, ‘નવરં ઇંદાણં સવ્વેસિં રાયહાણીઓ, સીહાસણાણીય
 સરિસણામગાણિ’ નવરં વિશેષસ્તુ ઇન્દ્રાણાં સર્વેષાં રાજધાન્યઃ સિંહામનાનિચ
 સદ્દશનામકાનિ અવસેયાનિ, પરિચારો જહા તદ્દયસણ, પદ્દમે ઉદ્દેસણ’ પરિવારઃ
 સર્વેષામ્ ઇન્દ્રાણાં યથા તૃતીયશતકે પ્રથમે ઉદ્દેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યઃ

ધરણિંદસ્સ લોગપાલાણં પિ તેસિં જહા ધરણસ્સ લોગપાલાણં’ જો દક્ષિ-
 ણ દિશાકે ઈન્દ્ર હૈં, ડનકી વક્તવ્યતા ધરણેન્દ્ર કી વક્તવ્યતા જૈસી કહી
 ગઈ હૈં । તથા દક્ષિણેન્દ્ર લોકપાલોં કી વક્તવ્યતા ધરણ કે લોકપાલોં કી
 વક્તવ્યતા કે અનુસાર કહી ગઈ હૈં । ‘ઉત્તરિલ્લાણં ઇંદાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ,
 લોગપાલાણંવિ તેસિં જહા ભૂયાણંદસ્સ લોગપાલાણં’ ઉત્તરેન્દ્રોં કી વક્ત-
 વ્યતા ભૂતાનન્દ કી વક્તવ્યતા કે જૈસી કહી ગઈ હૈં । તથા ઉત્તરેન્દ્રોં કે
 લોકપાલોં કી વક્તવ્યતા ભૂતાનન્દ કે લોકપાલોં કી વક્તવ્યતા તુલ્ય
 કહી ગઈ હૈં, ઇસા જાનના ચાહિયે । કિન્તુ—‘નવરં ઇંદાણં સવ્વેસિં રાય-
 હાણીઓ, સીહાસણાણી ય સરિસણામગાણિ’ જો વિશેષતા હૈં વહ રાજ-
 ધાની ઓર સિંહાસનોં કો લેકર હૈં ક્યોંકિ સવ્વ ઇન્દ્રોં કી રાજધાનિયાં
 ઓર સિંહાસન ઇન્દ્રોં કે નામાનુસાર કહેં ગયે હૈં । ‘પરિચારો જહા તદ્દય-
 સણ પદ્દમે ઉદ્દેસણ’ સમસ્ત ઇન્દ્રોં કા પરિવાર તૃતીય શતક કે પ્રથમ

વક્તવ્યતા ધરણેન્દ્રની વક્તવ્યતા અનુસાર સમજવી. તથા દક્ષિણેન્દ્રોના
 લોકપાલોની વક્તવ્યતા ધરણના લોકપાલોની વક્તવ્યતા પ્રમાણે જ સમજવી.
 “ઉત્તરિલ્લાણં ઇંદાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ, લોગપાલાણં” વિ તેસિં જહા
 ભૂયાણંદસ્સ લોગપાલાણં” ઉત્તર દિશાના ઇન્દ્રોની વક્તવ્યતા ભૂતાનન્દની
 વક્તવ્યતા પ્રમાણે સમજવી અને ઉત્તરેન્દ્રોના લોકપાલોની વક્ત-
 વ્યતા ભૂતાનન્દના લોકપાલોની વક્તવ્યતા જેવી સમજવી. “નવરં”
 પરંતુ “ઇંદાણં સવ્વેસિં રાયહાણીઓ, સીહાસણાણી ય સરિસણામગાણિ” તેમની
 રાજધાનીઓ અને સિંહાસનોના નામમાં જ ફેર પડે છે. દરેક ઇન્દ્રની રાજ-
 ધાની અને સિંહાસનનું નામ તેના નામ પ્રમાણે જ સમજવું. “પરિચારો
 જહા તદ્દયસણ પદ્દમે ઉદ્દેસણ” સમસ્ત ઇન્દ્રોના પરિવારનું કથન ત્રીજા શતકના
 પહેલા ઉદ્દેશમાં આપવામાં આવેલ છે, તે તે પ્રકારનું કથન અહીં પણ અહીં

‘લોગપાલાણં સર્વેસિં રાયહાણીઓ, સીહાસણાણિ ચ સરિસનામગાણિ, પરિયારો જહા ચમરસ્સ લોગપાલાણં’ લોકપાલાનાં સર્વેષાં રાજધાન્યઃ, સિંહાસનાનિચ સદૃશનામ-કાનિ અવસેયાનિ, લોકપાલાનાં પરિવારઃ યથા ચમરસ્ય લોકપાલાનામુક્તસ્તથૈવ વક્તવ્યઃ અથ વ્યન્તરવિષયે સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ-કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાર્યિંદસ્ય પિસાયરણ્ણો કહ્ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ? હેમદન્ત ! કાલસ્ય સ્વલ્લ પિશાચેન્દ્રસ્ય પિશાચરાજસ્ય કતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે આર્યો ! કાલસ્ય પિશાચેન્દ્રસ્ય ચત્તસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તં જહા-કમલા ૧, કમલપ્પમા ૨ ઉપ્પલા ૩ સુદંસણા ૪ તથથા-કમલા ૧ કમલપ્રમા ૨ ઉત્પલા ૩ સુદર્શના ૪, ચ । ‘તત્થ ણં ઇગમેગાણ, દેવીણ, ઇગમેગં

ઉદ્દેશક મેં કહે અનુસાર હૈ । ‘લોગપાલાણં સર્વેસિં રાયહાણીઓ, સીહા-સણાણિ ચ સરિસનામગાણિ, પરિયારો જહા ચમરસ્સ લોગપાલાણં’ સમસ્ત લોકપાલોં કી રાજધાનિયાં એવં સિંહાસન લોકપાલોં કે જૈસે નામ હૈં ઉનકે અનુરૂપ હૈં । તથા ઇનકા પરિવાર ચમર કે લોકપાલોં કે પરિવાર જૈસા હૈ એસા સમજ્ઞના ચાહિયે । અથ સ્થવિર વ્યન્તરોં કે વિષય મેં પૂછતે હૈં-‘કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાર્યિંદસ્સ પિસાયરણ્ણો કહ્ અગ્ગમ-હિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હૈ મદન્ત ! પિશાચોં કે ઇન્દ્ર જો પિશાચોં કે રાજા જો કાલ હૈં ઉનકી અગ્રમહિષિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે આર્યો ! પિશાચેન્દ્ર કી ચાર અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈં । તં જહા’ જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં-‘કમલા ૧, કમલપ્પમા ૨, ઉપ્પલા ૩, સુદંસણા ૪’

કરવું. “ લોગપાલાણં સર્વેસિં રાયહાણીઓ સીહાસણાણિ ચ સરિસનામગાણિ, પરિયારો જહા ચમરસ્સ લોગપાલાણં ” સમસ્ત લોકપાલોની રાજધાનીઓ અને સિંહાસનોના નામ, તે લોકપાલોના નામ પ્રમાણે જ સમજવા. તે લોકપાલોના પરિવારનું કથન ચમરના લોકપાલોના પરિવારના કથન પ્રમાણે સમજવું-

હવે સ્થવિર ભગવાનો મહાવીર પ્રભુને વ્યન્તરો વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે-

“ કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાર્યિંદસ્સ પિસાયરણ્ણોકહ્ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ? હે ભગવન્ ! પિશાચોના ઇન્દ્ર, પિશાચરાજ કાળને કેટલી અગ્રમહિષીઓ છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ અજ્જો ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ” હે આર્યો ! પિશાચેન્દ્રને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “ તંજહા ” તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે-“ કમલા, કમલપ્પમા, ઉપ્પલા, સુદંસણા ” (૧) કમલા, (૨) કમલપ્રમા, (૩) ઉત્પલા અને (૪) સુદર્શના. “ તત્થ ઇગમેગાણ દેવીણ ઇગમેગં

દેવીસહસ્ત્રં, સેસં જહા ચમરલોગપાલાણં, પરિયારો તદેવ' તત્ર સ્વલ્લુ ચતસ્રપુ અગ્રમ
હિષોપુ મન્યે એકૈકસ્યા દેવ્યાઃ એકૈકં દેવીસહસ્રં પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, શેપં યથા
ચમરલોકપાનાનાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચ તામ્યશ્વતસૃમ્બોઽ-
ગ્રમહિષોમ્બઃ એકૈકા દંત્રી અન્યત્ એકૈકં દેવીસહસ્રં પરિવારં વિકુર્વિતુમ્ પ્રમુઃ,
એવમેવ નપૂર્વાપરેણ ચત્વારિ દેવીસહસ્રાણિ પરિવારો ભવતિ, તદેતત્ ત્રુટિકં નામ
ર્ગ ઉચ્યતે इत्याभिप्रायेणाह-परिवारस्तथैव-चमरलोकपालवदेव बोध्यम्, 'नवरं
कालाए रायहाणीए, कालंसि सीहासणंसि, सेसं तंचेव, एवं महाकालस्स वि'
नवरम्-विशेषस्तु काञ्चारी राजधान्यां, काले सिंहासने इति वक्तव्यम्, शेषंतदेव

કમલા ૧, કમલપ્રભા ૨, ઉત્પલા ૩ ઓર સુદર્શના 'તત્થ ણં એગમેગાએ
દેવીએ, એગમેગં દેવીસહસ્ત્રં, સેસં જહા ચમરલોગપાલાણં પરિયારો
તદેવ' इन चार अग्रमहिषियों में से एक २ अग्रमहिषी का देवी परि-
वार एक एक हजार का है। चाकी का और कथन चमर लोकपालों के
कथन जैसा कहा गया है। तथा इन चार अग्रमहिषियों में से एक २
अग्रमहिषी की ऐसी शक्ति है जो वे चाहें तो अपनी विकुर्वणा से और
भी एक २ हजार देवियों का निर्माण कर सकती हैं। इस तरह पिशा-
चेन्द्र काल का देवी परिवार ४ हजार का हो जाता है. जो काल का
घ्रुटिक इस नाम से कहा गया है। इसी अभिप्राय से सूत्रकार ने "परि-
वारो तदेव" चमर लोकपाल की तरह इसका परिवार जानना चाहिये
ऐसा कहा है। परन्तु चमर लोकपाल की वक्तव्यता में और इसकी
वक्तव्यता में जो अन्तर आता है वह राजधानी और सिंहासन के
नामकी अपेक्षा से आता है। इसकी राजधानी का नाम काला और

દેવીસહસ્ત્રં, સેસં જહા ચમરલોગપાલાણં પરિયારો તદેવ" આ ચાર અગ્રમહિષીઓમાંની
પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો પરિવાર ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓનો છે. બાકીનું સમસ્ત
કથન ચમરના લોકપાલોના કથન અનુસાર સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ
છે કે તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતાની વિકુર્વણા શક્તિથી ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓની
વિકુર્વણા કરી શકે. તેથી પિશાચેન્દ્ર કાળનો ૪૦૦૦ નો દેવીપરિવાર થાય
છે, જેને કાળનું ત્રુટિક કહેવાય છે આ રીતે "પરિવારો તદેવ" ચમરના
લોકપાલોના પરિવાર જેવો તેનો પરિવાર કહેવામાં આવ્યો છે. ચમરના
લોકપાલોની વક્તવ્યતા કરતાં પિશાચેન્દ્રની વક્તવ્યતામાં જે તફાવત છે, તે
રાજધાની અને સિંહાસનના નામમાત્રનો જ છે. પિશાચેન્દ્રની રાજધાનીનું
નામ કાલા છે અને તેના સિંહાસનનું નામ કાળ સિંહાસન છે. બાકીનું
સમસ્ત કથન ચમરના લોકપાલોના કથનઅનુસાર સમજવું.

चमरलोकपालवदेव बोध्यम् । एवं पूर्वोक्तरीत्या महाकालस्यापि चमरलोकपाल-
वदेवावसेयम् । स्थविराः पृच्छन्ति—‘सुरूवस्स णं भंते ! भूइंदस्स भूयरण्णो पुच्छा ?’
हे भदन्त ! सुरूपस्य खलु भूतेन्द्रस्य भूतराजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ?
इति पृच्छा, भगवानाह—‘अज्जो ! चत्तारि अग्रमहिसीओ पण्णत्ताओ ’ हे आर्या !
सुरूपस्य भूतेन्द्रस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ‘तंजहा—रूववई १, बहुरूवा २,
सुरूवा ३ सुभगा ४,’ तथा—रूपवती १, बहुरूपा २ सुरूपा ३ सुभगा ४, च । ‘तत्थणं
एगमेगाए, सेसं जहा कालस्स, एवं पडिरूवस्स वि’ तत्र खलु चतसृषु अग्रमहिषीषु
मध्ये एकैकस्या अग्रमहिष्याः एकैकं देवीसहस्रं परिवारः प्रज्ञप्तः शेषं यथा
कालस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यं, तथाच ताभ्यश्चतसृष्योऽग्रमहिषीभ्यः
एकैकादेवी अन्यत् एकैक देवीसहस्रं परिवारं विकुर्वितुं प्रभुः समर्था, एवमेव

सिंहासनं का नाम काल है । बाकी की और सब इसकी वक्तव्यता
चमर लोकपाल की तरह है । अब स्थविर प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सुरू-
वस्स णं भंते ! भूइंदस्स भूयरण्णो पुच्छा’ हे भदन्त ! भूतेन्द्र भूतराज
सुरूप की अग्रमहिषियां कितनी कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं—‘अज्जो ! चत्तारि अग्रमहिसीओ पण्णत्ताओ’ हे आर्यो ! भूते-
न्द्र सुरूप की अग्रमहिषियां चार कही गई हैं । ‘तं जहा’ जो इस प्रकार
से हैं—‘रूववई १, बहुरूवा २, सुरूवा ३, सुभगा ४’ रूपवती १, बहु-
रूपा २, सुरूपा ३, सुभगा ४—‘तत्थणं एगमेगाए, सेसं जहा कालस्स,
एवं पडिरूवस्स वि’ इन चार अग्रमहिषियों में से एक २ अग्रमहिषी का
देवी परिवार एक २ हजार का कहा गया है बाकी का और सब कथन
काल के कथन जैसा जानना चाहिये । तथा—इन चार अग्रमहिषियों में
से एक २ अग्रमहिषी की ऐसी शक्ति विशिष्ट है कि यदि वह चाहे तो
अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा अन्य और १-१ हजार देवी परिवार को

स्थविरो ने प्रश्न—“सुरूवस्स णं भंते ! भूइंदस्स भूयरण्णो पुच्छा ” डे भग-
वन् ! भूताना छिन्द्र, भूतराज सुइपने कैटवी अग्रमहिषीओ कही छे ?

भट्टापीर प्रभु ने उत्तर—“अज्जो ! चत्तारि अग्रमहिसीओ पण्णत्ताओ ” डे
आर्यो ! भूतेन्द्र, भूतराज, सुइपने चार पट्टराणीओ कही छे “तंजहा”
तेमनां नाम आ प्रमाणे छे—(१) रूपवती, (२) बहुरूपा, (३) सुरूपा अने
(४) सुभगा. “तत्थणं एगमेगाए, सेसं जहा कालस्स एव पडिरूवस्स वि” ते
प्रत्येक अग्रमहिषीने देवीपरिवार १०००-१००० देवीओने कही छे आइनुं
कथन पिशाचेन्द्र काणना कथन अनुसार समज्जवुं ओटखे के ते प्रत्येक अग्र-
महिषीमां ओवी शक्ति छे के ते पोतपोतानी वैडियशक्तिथी १०००-१०००

સપૂર્વાપરેણ ચત્વારિ દેવીસહસ્રાણિ પરિવારો ભવતિ, તદેતત્ ત્રુટિકં નામ વર્ગં
 ઉચ્યતે, इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम्, एव पूर्वोक्तरीत्या प्रतिरूपकस्यापि
 कालवदेव चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, अन्यत् सर्वं कालवदेव बोध्यम् ।
 स्थविराः पृच्छन्ति—‘ पुण्णभद्रस्य णं भन्ते ! जक्खिन्दस्स पुच्छा ? हे भदन्त !
 पूर्णभद्रस्य खलु यक्षेन्द्रस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह—
 ‘ अज्जो ! चत्तारि अग्रमहिप्पीओ पण्णत्ताओ ’ हे आर्या ! पूर्णभद्रस्य यक्षेन्द्रस्य
 चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तं जहा—पुन्ना १ बहुपुत्तिया २ उत्तमा ३ तारया ४
 तथया—पूर्णा १ बहुपुत्त्रिका २ उत्तमा ३ तारका ४ च ‘ तत्थणं एगमेगाए सेसं जहा

निष्पन्न કર સ્કતી છે । इस तरह इसका देवी परिवार चार हजार का
 हो जाना है—इसका यह त्रुटिक—वर्ग है । इसके आगे का और भी सब
 कथन अपने आप पूर्वोक्त रूप से समझ लेना चाहिये । प्रतिरूपक की
 भी काल की तरह ४ अग्रमहिषियाँ हैं । इसकी भी वक्तव्यता कालकी
 वक्तव्यता जैसी ही है । अब स्थविर प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘पुण्णभद्रस्य
 णं भन्ते ! जक्खिन्दस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! यक्षेन्द्र पूर्णभद्र की कितनी
 अग्रमहिषियाँ कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अज्जो !
 चत्तारि अग्रमहिप्पीओ पण्णत्ताओ’ हे आर्यो ! पूर्णभद्र की चार अग्र-
 महिषियाँ कही गई हैं । ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं—‘पुन्ना, बहुपु-
 त्तिया, उत्तमा, तारया,’ पूर्णा १, बहुपुत्त्रिका २, उत्तमा ३ और तारका
 ४ ‘तत्थणं एगमेगाए सेसं जहा कालस्स’ इनमें एक २ अग्रमहिषीका

દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે છે આ રીતે તેનો દેવીપરિવાર ૪૦૦૦ દેવીઓનો
 થાય છે. આ દેવીપરિવારને જ તેનું ત્રુટિક કહેવામાં આવ્યું છે. બાકીનું સમસ્ત
 કથન કાળ ઈન્દ્રના કથન પ્રમાણે સમજવું અતિરૂપકની વક્તવ્યતા પણ પિશાચેન્દ્ર
 કાળની વક્તવ્યતા જેવી સમજવી એટલે કે તેને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે.
 તેની દરેક અગ્રમહિષીનો ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓનો પરિવાર છે. તેથી તેનો
 પરિવાર ૪૦૦૦ દેવીઓનો છે.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન—“ પુણ્ણભદ્રસ્ય ણ મતે ! જક્ખિન્દસસ પુચ્છા ” હે ભગવન્ !
 યક્ષોના ઈન્દ્ર પૂર્ણભદ્રને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્રમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ” હે
 આર્યો ! યક્ષેન્દ્ર પૂર્ણભદ્રને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “ ‘જહા’ તેમનાં
 ન મ આ પ્રમાણે છે—“ પુણ્ણા, बहुपुत्तिया, उत्तमा, तारया ” (૧) પૂર્ણા, (૨)
 बहुपुत्त्रिका, (૩) उत्तमा અને (૪) तारका. “ તત્થણં એગમેગાએ સેસં જહા

कालस्स' तत्र खलु चतसृषु अग्रमहिषीषु मध्ये एकैकरूपाः अग्रमहिष्याः एकैकं देवीसहस्रं परिवारः प्रज्ञप्तः, शेषं यथा कालस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम् तथाच-ताभ्यश्चतसृभ्योऽग्रमहिषीभ्यः एकैका अग्रमहिषी अन्यत् एकैकं देवीसहस्रं परिवारं विकुर्वितुं प्रभुः समर्था, एवमेव सपूर्वापरेण चत्वारि देवीसहस्राणि परिवारो भवति, तदेतत् त्रुटिकं नाम वर्ग उच्यते इत्यादिकं कालप्रकरणोक्तरीत्याऽवसेयम्। 'एवं माणिमदस्स वि' एवं पूर्णभद्रवदेव मणिमद्रस्यापि चतस्रोऽग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, अन्यत् सर्वं पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम्। स्थविराः पृच्छन्ति-'भीमस्सणं भंते! रक्खसिंदस्स पुच्छा' हे भदन्त। भीमस्य खलु

परिवार कालकी अग्रमहिषियों की तरह एक २ हजार देवीका कहा गया है। इससे संबंधित आगे का और सब कथन काल के प्रकरण में कथित कथन के अनुसार समझना चाहिये। तथाच इन चार अग्रमहिषियों में से एक २ अग्रमहिषी में अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा अन्य और एक हजार देवी परिवार को उत्पन्न करनेकी शक्ति है। इस प्रकार इसका देवी परिवार चार हजार का कहा गया है। यह देवी परिवार इसका त्रुटिक है। इत्यादि आगे का और अवशिष्ट कथन काल प्रकरण में कही रीति के अनुसार स्वयं लगाना चाहिये। 'एवं माणिमदस्स वि' पूर्णभद्र की तरह मणिभद्र के विषय में भी कथन जानना चाहिये-मणिभद्र की भी चार अग्रमहिषियां कही गई हैं-इत्यादि रूप से सब कथन कर लेना चाहिये। अब स्थविर प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'भीमस्स णं भंते! रक्खसिंदस्स पुच्छा' हे भदन्त! राक्षसेन्द्र भीम की अग्रमहिषियां कितनी कही

कालस्स" ते प्रत्येक अग्रमहिषीना देवीपरिवार पिशाचेन्द्र काणनी अग्रमहिषी आनी जेम ओक ओक हजारना कह्यो छे तेने अनुलक्षीने पाकीनुं समस्त कथन पिशाचेन्द्र काणना कथन प्रमाणे समजवुं जेमके..." ते थार अग्रमहिषीमानी प्रत्येक अग्रमहिषी ओक ओक हजार देवीनी विकुर्वणा करी शकवाने समर्थ होय छे. तेथी थारे अग्रमहिषीओ कुल ४००० देवीआनी विकुर्वणा करी शके छे. आ नीते पूछुंलद्रना देवीपरिवार ४००० देवीआना छे. ओ देवी समूहने ज तेनुं त्रुटिक कहे छे." थार पछीनुं समस्त कथन पिशाचेन्द्र काणना कथन अनुसार समजवुं. "एवं माणिमदस्स वि" पूछुंलद्रना जेनु ज भण्डिलद्रनुं कथन पणु समजवु

રાક્ષસેન્દ્રસ્ય કતિ અગ્રમહિષ્ય : પ્રજ્ઞપ્તા :? इति पृच्छा, भगवानाह—‘अज्जो ! चत्तारि अगमहिंसीओ पणत्ताओ ’ हे आर्या ! भीमस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ज्ञप्ताः, तंजहा-पउमा १, पउमावई २ कणगा ३ रयणप्पभा ४’ तद्यथा—पद्मा १ पद्मावती २, कनका ३, रत्नप्रभा ४, च । तत्थणं एगमेगाए, सेसं जहा कालस्स’ तत्र खलु चतसृषु अग्रमहिषीषु मध्ये एकैकस्या : अग्रमहिष्या : एकैकं देवीसहस्रं परिवारः प्रज्ज्ञप्तः, शेषं यथा कालस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम्, तथाचं-ताभ्यश्चतसृभ्योऽग्रमहिषीभ्यः एकैका अग्रमहिषी अन्यत् देवीसहस्रं परिवारं विकुर्वितुं प्रभुः समर्था, एवमेव सपूर्वापरेण चत्वारि देवीसहस्राणि परिवारो भवति, तदेतत् त्रुटिकं नाम वर्ग उच्यते इत्यादि सर्वं कालप्रकरणोक्तवदेवावसेयम् । ‘एवं महाभीमस्सवि’ एवंपूर्वोक्तरीत्यैव महाभीमस्यापि राक्षसेन्द्रस्य कालवदेव

गई हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अज्जो ! चत्तारि अगमहि-सीओ पणत्ताओ’ हे आर्यो ! राक्षसेन्द्र भीम की अग्रमहिषियां चार कही गई हैं । तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं—‘पउमा, पउमावई, कणगा, रयणप्पभा’ पद्मा १, पद्मावती २, कनका ३ और रत्नप्रभा ४ ‘तत्थणं एगमेगाए सेसं जहा कालस्स’ इन चार अग्रमहिषियों में से एक २ अग्रमहिषी का देवी परिवार १-१ हजार का है तथा—इन चार अग्र-महिषियों में से एक २ अग्रमहिषी अपनी विकुर्वण शक्ति द्वारा अन्य और भी १-१ हजार देवी परिवार को निष्पन्न कर सकती है । इस तरह भीम का देवी परिवार ४ हजार का कहा गया है । यह भीम का त्रुटिक है । इसके आगे का और सब कथन काल प्रकरण में जैसा कहा जा चुका है । वैसा ही है—ऐसा समझना चाहिये. ‘एवं महाभीम-

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-भीमस्स णं भंते ! रक्खस्सिदस्स पुच्छा ” छे लगवन् ! राक्षसेन्द्र भीमने કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અજ્જો ચત્તારિ અગમહિંસીઓ પણત્તાઓ ” હે આર્યો ! રાક્ષસેન્દ્ર ભીમને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “તંજહો ’ તેમનાં નામો આ પ્રમાણે છે—“પડમા, પડમાવઈ, કણગા, રયણપ્પમા (૧) પદ્મા, (૨) પદ્માવતી, (૩) કનકા અને (૪) રત્નપ્રભા. “તત્થણં એગમેગાએ સેસં જહા કાલસ્સ” તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો એક એક હજાર દેવીઓનો પરિવાર છે, કારણ કે તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી એક એક હજાર દેવીઓનું નિર્માણ કરવાને સમર્થ હોય છે. આ રીતે રાક્ષસેન્દ્ર ભીમનો ૪૦૦૦ દેવીઓનો પરિવાર થાય છે. આ દેવીપરિવારને તેનું ત્રુટિક કહે છે. ત્યાર પછીનું સમસ્ત કથન પિશાચેન્દ્ર કાળના કથન પ્રમાણે સમજવું.

ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, શેષં કાલપ્રકરણોક્તવદેવાવસેયમ્ । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ—‘કિન્નરસ્સળં મંતે ! પુચ્છા ?’ હે મદન્ત ! કિન્નરસ્ય ચત્વર કતિ અગ્ર-મહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ : ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—‘અજ્ઞો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લપ્પાઓ’ હે આર્યો ! કિન્નરસ્ય ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ : ‘તં જહા—વહેંસા ૧, કેતુમર્દ ૨, રહસેણા ૩, રહ્પિયા ૪,’ તથા—વતંસા ૧, કેતુમતી ૨ રતિસેના ૩ રતિપ્રિયા ૪, ચ ‘તત્થળં સેસં તં ચેવ’ તત્ર ચત્વર અગ્રમહિષીણુ મધ્યે એકેકસ્યાઃ અગ્રમહિષ્યાઃ એકેકં દેવીસહસ્રં પરિવારઃ શેષં તદેવ ચમરલોકપાલોક્તવદેવ અવસેયમ્ તથાચ—તામ્યઃ એકેકા દેવીસહસ્રં પરિવારં વિકુર્વિતું પ્રભુઃ : ઇત્યાદિ

સ્સ વિ’ હસી પ્રકારકા કથન મહાભીમ કે વિષય મેં મી સમજના યાહિયે । હસકી મી ચાર અગ્રમહિષિયાં હેં । આદિ આદિ—અવ સ્થવિર પ્રભુ સે એસા પૂછતે હેં—‘કિન્નરસ્સ ળં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! કિન્નર કી કિતની અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હેં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં—‘અજ્ઞો ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લપ્પાઓ’ હે આર્યો ! કિન્નર કી અગ્રમહિ-ષિયાં ચાર કહી ગઈ હેં ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હેં—‘વહેંસા ૧, કેતુ-મર્દ ૨, રહસેણા ૩, રહ્પિયા ૪’ વતંસા ૧, કેતુમતી ૨, રતિસેના ૩ ઓર રતિપ્રિયા ૪, ‘તત્થ ળં સેસં તં ચેવ’ હન ચાર અગ્રમહિષિયોં મેં સે એક ૨ અગ્રમહિષી કા દેવી પરિવાર એક ૨ હજાર કા કહા ગયા હૈ । બાકી કા ઓર સવ કથન ચમર કે લોકપાલ કી તરહ સે જાનના યાહિયે । તથાચ—અનમેં સે એક ૨ દેવી અપની વિકુર્વણા શક્તિ દ્વારા એક ૨ હજાર દેવી પરિવાર કી ઓર મી વિકુર્વણા કર સકતી હૈ—

“એવં મહાભીમસ્સ વિ” મહાભીમને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. તેમનો પણ ૧૦૦૦-૧૦૦૦ દેવીઓનો પરિવાર છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પિશાચેન્દ્ર કાળના કથન પ્રમાણે સમજવું.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન—‘કિન્નરસ્સ ળં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! કિન્નરોના ઇન્દ્રને કેટલી અગ્રમહિષીઓ છે ?

મહાધીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અજ્ઞો ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લપ્પાઓ” હે આર્યો ! કિન્નરોના ઇન્દ્રને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “તં જહા” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—“વહેંસા, કેતુમર્દ, રહસેણા, રહ્પિયા” (૧) વતંસા, (૨) કેતુમતી, (૩) રતિસેના અને (૪) રતિપ્રિયા. “તત્થળં સેસં તં ચેવ” તે ચારમાંની પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો એક એક હજારનો દેવી પરિવાર છે તે પ્રત્યેક દેવી પોતાની વિકુર્વણાશક્તિથી એક એક હજાર દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે

વોધ્યમ્ 'एवं किंपुरिसस्स वि' एवं पूर्वोक्तरीत्यैव किम्पुरुषस्यापि चतस्रः
अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, अन्यत् सर्वं किन्नरोक्तरीत्यैव किम्पुरुषस्यापि अवसेयम्,
स्थविराः पृच्छन्ति-‘ सप्पुरिसस्स णं पुच्छा’ हे भदन्त ! सत्पुरुषस्य कति
अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिस्सीओ
पण्णत्ताओ’ हे आर्या ! स्थविरा ! सत्पुरुषस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः,
तंजहा-रोहिणी १, नवमिया २, हिरी ३, पुप्फवई ४, तथा-रोहिणी १,
नवमिका २, ह्रीः ३ पुष्पवती, ‘तत्थणं एगमेगाए० सेसं तं चेव’ तत्र खलु चतसृषु
अग्रमहिषीषु मध्ये एकैकरयाः अग्रमहिष्याः एकैकं देवोसहस्रं परिवारः प्रज्ञप्तः,
शेषं तदेव-कालप्रकरणोक्तरीत्यैवावसेयम्, ताभ्य एकैका देवी एकैकं देवीसहस्रं-

इत्यादि सब આગે કા કથન જાનના ચાહિયે । ‘एवं किंपुरिसस्स वि’
હસી પ્રકાર સે કિંપુરુષ કે ચાર અગ્રમહિષિયાં કહી गई हैं ऐसा जानना
चाहिये । अब स्थविर प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘सप्पुरिसस्स णं पुच्छा’
हे भदन्त ! सत्पुरुष के कितनी अग्रमहिषियां कही गई हैं ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं-‘अज्जो ! चत्तारि अग्गमहिस्सीओ पण्णत्ताओ’ हे आर्यो !
सत्पुरुष की चार अग्रमहिषियां कही गई हैं ? ‘तं जहा’ जो इस प्रकार
से हैं-‘रोहिणी, नवमिया, हिरी, पुप्फवई’ रोहिणी १, नवमिका २, ह्री
३ और पुष्पवती ४ ‘तत्थ णं एगमेगाए सेसं तं चेव’ इनमें एक २ देवी
का देवी परिवार एक २ हजार का कहा गया है । इनमें से-इन चार
देवियों में से-एक २ देवी-अपनी २ विकुर्वणा शक्ति द्वारा अपने देवी
परिवार से भी अतिरिक्त और एक हजार देवी परिवार को उत्पन्न

છે. આ રીતે કિન્નરેન્દ્રનો દેવીપરિવાર ૪૦૦૦ દેવીઓનો થાય છે તે ૪૦૦૦
ના દેવીપરિવારને કિન્નરેન્દ્રનું ત્રુટિક કહે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન આગળના
કથન પ્રમાણે સમજવું.

“ एवं किंपुरिसस्स वि ” એજ પ્રમાણે કિંપુરુષને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ
કહી છે. તેમને વિષે પણ આગળ મુજબ વક્તવ્યતા સમજવી.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“ સપ્પુરિસ્સ ણં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! સત્પુરુષને કેટલી
અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસ્સીઓ પણ્ણત્તાઓ ” હે
આર્યો ! સત્પુરુષને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “ તંજહા ” તેમનાં નામ નીચે
પ્રમાણે છે-“ રોહિણી, નવમિયા, હિરી, પુપ્ફવઈ ” (૧) રોહિણી, (૨) નવમિકા,
(૩) હ્રી અને (૪) પુષ્પવતી. “ તત્થણં એગમેગાએ સેસં તં ચેવ ” તે પ્રત્યેક
અગ્રમહિષીનો એક એક હજાર દેવીઓનો પરિવાર છે, તે પ્રત્યેક દેવી પોત

પરિવાર વિકુર્વિતું પ્રભુઃ ઇત્યાદિબોધ્યમ્ । ‘એવં મહાપુરિસસ્સ વિ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા મહાપુરુષસ્યાપિ ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઇત્યાદિ સર્વં સ્વયમૂહનીયમ્ । સ્થ-
વિરાઃ પૃચ્છન્તિ ‘અતિકાયસ્સ ણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! અતિકાયસ્ય સ્વલુ મહોર-
ગેન્દ્રસ્ય કતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ
પણ્ણત્તાઓ’ હે આર્યા ! અતિકાયસ્ય ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તંજહા-ભુયંગા
૧, ભુયંગવહ્ ૨, મહાકચ્છા ૩, ફુડા ૪,’ તથથા-ભુજંગા ૧, ભુજંગવતી ૨, મહા-
કચ્છા ૩, સ્ફુટા ૪, તત્થ ણં એગમેગાએ સેસં તંચેવ’ તત્ર સ્વલુ ચતસ્રષુ મધ્યે
એકૈકસ્યા અગ્રમહિષ્યા એકૈકં દેવીસહસ્રં પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, શેષં તદેવ પૂર્વોક્તકા-
લદિવદેવાવસેયમ્, તથાચ એકૈકા દેવી એકૈકં દેવીસહસ્રં પરિવારં વિકુર્વિતું

કર સકતી હૈ । ઇત્યાદિ સ્વ આગે કા કથન કાલ કે પ્રકરણ મૈં જૈસા
કહા ગયા હૈ વૈસા જાનના ચાહિયે. ‘એવં મહાપુરિસસ્સ વિ’ હસો પ્રકાર
કા કથન મહાપુરુષ કે સંબંધ મૈં ખી કર લેના ચાહિયે । અબ સ્થવિર પ્રભુ
સે એસા પૂછતે હૈં-‘અતિકાયસ્સ ણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! મહોરગેન્દ્ર અતિ-
કાય કે કિતની અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મૈં પ્રભુ કહતે હૈં-
‘અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે આર્યો ! મહોરગેન્દ્ર
અતિકાય કે ચાર અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર
સે હૈં-‘ભુયંગા, ભુયંગવહ્, મહાકચ્છા, ફુડા’ ભુજંગા ૧, ભુજંગવતી ૨,
‘મહાકચ્છા ૩, ઓર સ્ફુટા ૪, ‘તત્થ ણં એગમેગાએ સેસં તં ચેવ’ હન
ચાર અગ્રમહિષિયોં મૈં સે એક અગ્રમહિષી કા દેવી પરિવાર એક ૨
હજાર કા હૈ । ઇત્યાદિ ઓર સ્વ કથન હસકા કાલ પ્રકરણોક્ત કથન

પોતાની વિકુર્વણા શક્તિ વડે ખીજ એક એક હજાર દેવીઓના પરિવારની વિકુર્વણા
કરી શકે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પિશાચેન્દ્ર કાળના કથન અનુસાર સમજવું.

“એવ મહાપુરિસસ્સ વિ” એજ પ્રકારનું કથન મહાપુરુષને વિષે પણ સમજવું.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“અતિકાયસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા” હે ભગવન્ ! મહોર-
ગેન્દ્ર અતિકાયને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-
“અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ” હે આર્યો ! મહોરગેન્દ્ર
અતિકાયને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “તંજહા” તેમનાં નામ નીચે
પ્રમાણે છે-“ભુયંગા, ભુયંગવહ્, મહાકચ્છા, ફુડા” (૧) ભુજંગા, (૨) ભુજંગ-
વતી, (૩) મહાકચ્છા અને (૪) સ્ફુટા. “તત્થ ણં એગમેગાએ સેસં તંચેવ” તે
પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો એક એક હજાર દેવીઓનો પરિવાર છે તે પ્રત્યેક દેવી
પોતાની વિકુર્વણા શક્તિ વડે ખીજ એક એક હજાર દેવીઓના પરિવારનું નિર્માણ
કરી શકે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પિશાચેન્દ્ર કાળના કથન પ્રમાણે સમજવું.

પ્રશ્ન: ‘એવ મહાકાયસ્સ વિ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા મહાકાયસ્યાપિ ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ઇત્યાદિકં સર્વમૂઢનીયમ્ । સ્થવિરા : પૃચ્છન્તિ-‘ગીયરહસ્સ ણં મંતે । પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ગીતરત્તેશ્ચ સ્વલુ કતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગધાનાહ-‘અજ્ઞો ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે આર્યા ! ગીતરત્તેઃ ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તંજહા-સુધોસા ૧, વિમલા ૨, સુસ્સરા ૩, સરસ્સઈ ૪, તથથા-સુધોપા ૧, વિમલા ૨, સુસ્વરા ૩, સરસ્વતી ૪, ચ ‘તત્થ ણં એગમેગાએ દેવીએ, સેસં તં ચેવ’ તત્ર સ્વલુ ચત્તસુ મધ્યે એકેકસ્યા દેવ્યાઃ અગ્રમહિષ્યાઃ એકેકં દેવીસહસ્રં પરિવારઃ

કે જેસા જાનના ચાહિયે । તથાચ-એક એક દેવી અપની વિકુર્વણા શક્તિ સ્થે અપને દેવી પરિવાર કે અતિરિક્ત ઓર મી ૧-૧ હજાર દેવી પરિવાર કો નિષ્પાદિત કર સકતી હૈ । ‘એવં મહાકાયસ્સ વિ’ ઇસી પ્રકાર સે મહાકાય કે સંબંધ મેં મી “ઉસકી ચાર અગ્રમહિષિયાં હૈ” ઇત્યાદિ સ્વ કથન જાનના ચાહિયે । અચ સ્થવિર એસા પૂછતે હૈ-‘ગીયરહસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ગીતરતિ કે કિતની અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘અજ્ઞો ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે આર્યો ! ગીતરતિ કે ચાર અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈ । ‘તં જહા’ જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ-‘સુધોપા ૧, વિમલા ૨, સુસ્સરા ૩, સરસ્સઈ ૪’ સુધોપા ૧, વિમલા ૨, સુસ્વરા ૩, ઓર સરસ્વતી ૪ ‘તત્થ ણં એગમેગા દેવીએ, સેસં તં ચેવ’ ઇનમેં સે એક એક અગ્રમહિષી કા દેવીપરિવાર એક ૨ હજાર કા કહા ગયા હૈ । બાકી કા ઓર સ્વ કથન પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર

“ એવં મહાકાયસ્સ વિ ” એજ પ્રમાણે મહાકાયને પશુ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. તેને અનુલક્ષીને બાકીનું સમસ્ત કથન આગળના કથન અનુસાર સમજવું.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“ ગીયરહસ્સ ણં. મંતે ! પુચ્છા ” હેભગવન્ ! ગીતરતિને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અજ્ઞો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ” હે આર્યો ! ગીતરતિને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “ તંજહા ” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-“ સુધોસા, વિમલા, સુસ્સરા, સરસ્સઈ ” (૧) સુધોપા, (૨) વિમલા, (૩) સુસ્વરા અને (૪) સરસ્વતી. “ તત્થ ણં એગમેગાએ દેવીએ, સેસં તં ચેવ ” તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો એક એક હજાર દેવીઓનો પરિવાર કહ્યો છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું સમજવું “ એવં ગીયરહસ્સ વિ ” એજ પ્રકારનું કથન ગીતયજ્ઞના પરિવાર આદિના

પ્રજ્ઞપ્તા : , શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવાવસેયમ્ । ‘એવં ગીયજસસ્ત વિ’ એવં-
પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ગીતયશ્મોઽપિ ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ શેષં કાલવદવસેયમ્-
इत्याह- ‘सर्व्वेसि एएसि जहा कालस्स’ सर्व्वेषाम् एतेषाम् पूर्व्वोक्तानां किन्नर-
किंपुरुषादीनां वक्तव्यता यथा कालस्योक्ता तथा बोध्या, ‘नवरं सरिसनामियाओ
रायहाणीओ, सीहासणाणि य सेसं तं चेव’ नवरं-विजेषरतु-सदृशनामिकाराज
धान्यः, सिंहासनानिच सदृशनामकानि अवसेयानि, शेषं तदेव-पूर्व्वोक्तवदेव
बोध्यम् । स्थविराः पृच्छन्ति-‘चंद्रस्म णं भंते ! जोड्ढंसिंदस्स जोड्ढसरण्णो पुच्छा’ हे
भदन्त ! चन्द्रस्य खलु ज्यौतिषेन्द्रस्य ज्यौतिषिकराजस्य कति अग्र-
महिष्यः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘अज्जो चत्तारि अगमहि-
सीओ पणत्ताओ. हे आर्या ! चन्द्रस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ता’,

ही समझना चाहिये ‘एवं गीयजमस्स वि’ पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार
ही गीतयश के भी चार अग्रमहिषियां कही गई हैं। इसके आगे का
कथन काल के जैसा जानना चाहिये। यही बात ‘सर्व्वेसि एएसि जहा
कालस्स’ इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है अर्थात् किन्नर किंपुरुष
आदि की वक्तव्यता काल की वक्तव्यता जैसी प्रकट की गई है। ‘नवरं
सरिसनामियाओ, रायहाणीओ, सीहासणाणि य सेसं तं चेव’ इन
सब की राजधानियां और सिंहासन जैसे इनके नाम हैं उसी के अनु-
सार हैं। बाकी का और कुछ कथन पूर्वोक्त जैसा ही है। अब स्थविर
प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘चंद्रस्म णं भंते ! जोड्ढंसिंदस्स जोड्ढसरण्णो
पुच्छा’ हे भदन्त ! ज्योतिषकों के इन्द्र और ज्योतिषकों के राजा चन्द्र
के कितनी अग्रमहिषियां कही गई हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
‘अज्जो चत्तारि अगमहिसीओ पणत्ताओ’ हे आर्य ! ज्योतिषकों के

विषयमा પણ સમજવું એટલે કે તેને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે, ઇત્યાદિ
કથન પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર સમજવું એજ વાત સૂત્રકારે “ સર્વ્વેસિ એસિ
જહા કાલસ્સ ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે
કે કિંપુરુષથી લઇને ગીતયશ પર્યન્તના ઇન્દ્રોની વક્તવ્યતા કાલેન્દ્રની વક્તવ્યતા
અનુસાર સમજવી. “ નવરં ” સરિસનામિયાઓ રાયહાણીઓ, સીહામણાણિ ય સેસ
તંચેવ ” તે બધાં ઇન્દ્રોનાં નામ પ્રમાણે જ તેમની રાજધાનીઓ અને તેમનાં
સિંહાસનોનાં નામ સમજવા બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સમજવું.
હવે સ્થવિરે જ્યોતિષકેન્દ્રો વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછે છે-

“ ચંદસ્સ ણં ભંતે ! જોડ્ઢસિંદસ્સ જોડ્ઢસરણ્ણો પુચ્છા ” હે ભગવન ! જ્યોતિષિક
દેવોના ઇન્દ્ર, જ્યોતિષકરાજ ચંદ્રને કેટલી અગ્રમહિષીઓ છે ? મહાવીર પ્રભુને

‘તંજહા-ચંદ્રપ્રમા ૧, દોસિણામા ૨, અચ્ચિમાલી ૩. પમંકરા ૪,’ તથા-ચન્દ્ર-પ્રમા ૧, જ્યોત્સ્નામા ૨, અર્ચિર્માલી ૩, પ્રમાકરા ૪ ચ, ‘એવં જહા જીવાભિગમે જોહસિય ઉદેસણ તહેવ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા જીવાભિગમે તૃતીયપ્રતિપત્તૌ જ્યોતિષિકોદ્દેશકે પ્રતિપાદિત તથૈવા-ત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચોક્તં જીવાભિ-ગમે-‘તત્થળં એગમેગાણ દેવીણ ચત્તારિ ચત્તારિ દેવીસાહસ્સીઓ પરિવારો પળ્લત્તો, પહૂળં તાઓ એગમેગા દેવી અન્નાઈં ચત્તારિ ચત્તારિ દેવીસહસ્સાઈં પરિવારં વિઝવ્વિ-ત્તણ, એવામેવ સપુવ્વાવરેણં સોલસ દેવીસાહસ્સીઓ પળ્લત્તાઓ’તિ ‘તત્ર સ્વલ્લુ એકૈકસ્યા દેવ્યાશ્ચત્તારિ ચત્તારિ દેવીસહસ્સાણિ પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, પ્રમુઃ સ્વલ્લુ તાભ્યઃ એકૈકા દેવી અન્યાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ દેવીસહસ્સાણિ પરિવારં વિકુર્વિતુમ્,

इन्द्र और ज्योतिष्कों के राजा चन्द्र के चार अग्रमहिषियां कही गई हैं। ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं-‘चंद्रप्रमा, दोसिणाभा, अच्चिमाली, पमंकरा’ चन्द्रप्रमा १, ज्योत्स्ना २, अर्चिर्माली ३, और प्रमंकरा ४, ‘एवं जहा जीवाभिगमे जोहसिय उदेसए तहेव’ यहाँ जैसा जीवाभिग-मसूत्र में तृतीयप्रतिपत्ति में ज्योतिषिक उद्देशक में कहा गया है वैसा ही कहना चाहिये. वहाँ ऐसा कहा गया है-‘तत्थ णं एगमेगाए देवीए चत्तारि चत्तारि देविसाहस्सलीओ परिवारो पण्णत्तो, पहूणं ताओ एगमेगा देवी अन्नाइं चत्तारि चत्तारि देवीसहस्साइं परिवारं विउव्वित्तए, एवा-मेव सपुव्वावरेणं सोलसदेवी साहस्सीओ पण्णत्ताओ’ इनमें से एक एक देवी का परिवार चार चार हजार देवियों का कहा गया है. इसके अतिरिक्त ये चारों ही देवियां अपनी २ विकुर्वणा शक्ति के द्वारा इस परिवार के सिवाय अन्य और भी चार २ हजार देवियों को उत्पन्न

ઉત્તર-“અજ્ઞો! ચત્તારિ અગમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ” હે આર્યો! જ્યોતિષકેન્દ્ર ચન્દ્રને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. ‘તજહા” તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-“ચંદ્રપ્રમા, દોસિણામા, અચ્ચિમાલી, પમંકરા” (૧) ચન્દ્રપ્રમા, (૨) જ્યોત્સ્નામા, (૩) અર્ચિર્માલી અને (૪) પ્રમંકરા. “એવં જહા જીવાભિગમે જોહસિયઉદેસણ તહેવ” જીવાભિગમ સૂત્રના જ્યોતિષિક ઉદ્દેશમાં કહ્યા પ્રમાણેનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ ત્યાં આ વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે કહ્યું છે-“તત્થળં એગમેગાણ દેવીણ ચત્તારિ ચત્તારિ દેવીસાહસ્સીઓ પરિવારો પળ્લત્તો, પહૂળં તાઓ એગમેગા દેવી અન્નાઈં ચત્તારિ ચત્તારિ દેવીસહસ્સાઈં પરિવારં વિઝવ્વિત્તણ. એવામેવ સપુવ્વાવરેણં સોલસ દેવી સાહસ્સીઓ પળ્લત્તાઓ” તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીના ચાર ચાર હજાર દેવીઓનો પરિવાર કહ્યો છે. વળી તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતપોતાની વિકુર્વણા શક્તિવડે ૪૦૦૦-૪૦૦૦ અન્ય

एवमेव सपूर्वापरेण षोडशदेवीसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, इति । अन्यत् पूर्वोक्तवदेव बोध्यम् । 'सूरस्स वि सूरप्पभा १, आयवाभा २, अच्चिमाली ३, पभंकरा ४,' सूर्यस्यापि चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूर्यप्रभा १, आतपाभा २, अर्चि-
माली ३, प्रभाकरा ४,' 'सेसं तं चेव, जाव णो चेव णं मेहुणवत्तियं' शेषं तदेव-
पूर्वोक्तवदेव बोध्यम् यावत्—तत्र खलु एकैकस्याः देव्याः चत्वारि चत्वारि देवी-
सहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः, ताभ्यश्च एकैका देवी अन्यानि चत्वारि चत्वारि
देवीसहस्राणि परिवारं विकुर्वितुम् प्रभुः, एवमेव सपूर्वापरेण षोडश देवीसहस्राणि
प्रज्ञप्तानि । तदेतत् त्रुटिकं नाम वर्ग उच्यते, इत्यादि पूर्वोक्तरीत्यैवावसेयम् यावत्—नो
चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । रथविशः पृच्छन्ति—'इमालस्म णं भंते ! महग्गहस्स

कर सकती हैं. इस प्रकार इसका सब देवी परिवार १६ हजार का होता है 'सूरस्स वि सूरप्पभा, आयवाभा, अच्चिमाली, पभंकरा' सूर्य की भी 'सूर्यप्रभा १ आतपाभा २, अर्चिमाली ३ और प्रभाकरा ४' ये चार अग्र-
महिषियां कही गई हैं । 'सेसं तं चेव जाव णोचेव णं मेहुणवत्तियं' बाकी का और सब इस विषय का कथन पहिले जैसा ही है—यावत्
एक २ देवी का परिवार चार २ हजार देवियों का है. इसके अतिरिक्त
वे प्रत्येक अपनी २ विकुर्वणा शक्ति द्वारा अन्य और भी चार २ हजार
देवियों की निष्पत्ति कर सकती हैं । इस प्रकार से इसका सब कुल देवी
परिवार १६ हजार का होता है इसका नाम सूर्यका त्रुटिक वर्ग कहा
गया है. इत्यादि सब इस विषय सबधी वक्तव्यता पूर्वमें जैसी कही गई

દેવીઓનું' નિર્માણ કરવાને પણ સમર્થ હોય છે આ રીતે ચન્દ્રનેા કુલ
૧૬૦૦૦ દેવીઓ નેા પરિવાર થાય છે.

“સૂરસ્સ વિ સૂરપ્પભા, આયવાભા, અચ્ચિમાલી, પમંકરા” સૂર્યને પણ
આ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે.—(૧) સૂર્યપ્રભા, (૨) આતપાભા, (૩) અર્ચિમાલી
અને (૪) પ્રભાકરા. “સેસં તં ચેવ, જાવ ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં” બાકીનું
સમસ્ત કથન ચન્દ્રના કથન પ્રમાણે સમજવું જેમ કે—સૂર્યની પ્રત્યેક અગ્ર
મહિષીનેા ચાર ચાર હજાર દેવીઓનેા પારવાર છે વળી તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી
પોતાની વિકુર્વણા શક્તિ વડે બીજા ચાર ચાર હજાર દેવીઓના પરિવારનું
નિર્માણ કરી શકે છે આ રીતે સૂર્યનેા ૧૬૦૦૦ દેવીઓનેા પરિવાર થાય છે.
તે પરિવારને સૂર્યનું ત્રુટિક કહે છે. “તે પોતાની સમામાં મૈથુન સંબંધી
ભોગો ભોગવી શકવાને સમર્થ નથી,” આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન
'ચમરેન્દ્રના પૂર્વોક્ત કથન અનુસર સમજવું'.

કહ અગમહિસીઓ પુજ્યા' હે મદન્ત! અજ્ઞારસ્ય=મંજલસ્ય સ્વલુ મહાગ્રહસ્ય કતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—'અજ્ઞો! ચત્તારિ અગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ' હે આર્યો! અજ્ઞારસ્ય મહાગ્રહસ્ય ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તંજહા વિજયા ૧, વૈજયંતી ૨, જયંતી ૩, અપરાજિયા ૪,' તથા—વિજયા ૧, વૈજયંતી ૨, જયંતી ૩, અપરાજિતા ૪ ચ। 'તત્થળં એગમેગાએ દેવીએ સેસં તંચેવ જહા ચંદસ્સ' તત્ર સ્વલુ ચત્તણ્ણુ અગ્રમહિષીણુ એકૈકસ્યાઃ દેવ્યાઃ ચતસ્રઃ દેવીસાહસ્રયઃ પરિવારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તામ્યોડગ્રમહિષીભ્યઃ એકૈકા અગ્રમહિષી અન્યાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ દેવી સહસ્રાણિ પરિવારં વિકુર્વિતું પ્રભુઃ, એવમેવ સપૂર્વાપરેણ પોહશદેવીસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞ-

હૈ—વૈલી જાનની ચાહિયે. યાવત્ વહ મૈથુન મંદંધી ભોગોં કો ભોગને કે લિયે સમર્થ નહીં હૈ યહાં તક।

અથ સ્થવિર પ્રભુ સે એમા પૂછતે હૈ—'ઇંગાલસ્સ ણં મંતે! મહગ્ગહસ્સ કહ અગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ' હે મદન્ત! મહાગ્રહ જો અજ્ઞાર-મંગલ હૈ ડમકી કિતની અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—'અજ્ઞો! ચત્તારિ અગમહિસીઓ પળ્ણ-ત્તાઓ' હે આર્યો! મહાગ્રહ મંગલ કી ચાર પટ્ટરાનિયાં કહી ગઈ હૈ। 'તં જહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈ—'વિજયા, વૈજયંતી, જયંતી, અપરાજિયા' વિજયા ૧, વૈજયંતી ૨, જયંતી ૩, અપરાજિતા. 'તત્થ ણં એગમેગાએ દેવીએ સેસં તં ચેવ જહા ચંદસ્સ' હનમેં સે એક ૨ દેવી કા દેવી પરિવાર ચાર ૨ હજાર કા કહા ગયા હૈ તથા હનમેં પ્રત્યેક મેં એસી શક્તિ હૈ જો વે ડસ શક્તિ કે દ્વારા હસ અપને પરિવાર કે અતિગિત્તિ અન્ય ઓર મી ૪-૪ હજાર દેવી પરિવાર કી વિકુર્વણા કર સક્તી હૈ। હસ પ્રકાર સે મંગલ મહાગ્રહકા દેવી પરિવાર કુલ ૧૬ હજાર કા હૈ। યહ હસકા

હવે સ્થવિર ભગવતો મંગળગ્રહ વિષે નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે— "ઇંગાલસ્સ ણં મંતે! મહગ્ગહસ્સ કહ અગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ?" હે ભગવન્! અંગાર (મંગળ) નામનો જે મહાગ્રહ છે, તેને કેટલી પટ્ટરાણીઓ કહી છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— "અજ્ઞો ચત્તારિ અગમહિસીઓ પળ્ણત્તાઓ" હે આર્યો! મહાગ્રહ મંગળને ચાર પટ્ટદેવિયો કહી છે. "તંજહા" તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે— "વિજયા, વૈજયંતી, જયંતી, અપરાજિયા" (૧) વિજયા, (૨) વૈજયંતી, (૩) જયંતી અને (૪) અપરાજિતા. "તત્થળં એગમેગાએ દેવીએ, સેસં તંચેવ જહા ચંદસ્સ" તે પ્રત્યેક દેવીનો ચાર ચાર હજાર દેવીઓનો પરિવાર છે, અને તે પ્રત્યેક દેવી પોતપોતાની વૈકલ્ય શક્તિવડે બીજા ચાર ચાર હજાર દેવીઓના પરિવારની વિકુર્વણા કરી શકે છે. આ રીતે મહાગ્રહ મંગળનો દેવીપરિવાર ૧૬૦૦૦નો થાય છે. તે પરિવારને તેનું ચુટિક કહે છે. તેના વિષે

પ્રાનિ, તદેતત્ ત્રુટિકં નામ વર્ગ ઉચ્યતે, इत्यादि शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव यथा चन्द्रस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम्, 'नवरं इंगालवडेंसए विमाणे इंगालगंसि सीहासणंसि, सेसं तंचेव' नवरम्-विशेषस्तु-अङ्गारावतंसके विमाने, अङ्गारके सिंहासने इति वक्तव्यम्, शेषं तदेव पूर्वोक्त चन्द्रप्रकरणवदेव स्वयम्बूढनीयम् 'एवं जाव वियालगस्स वि, एवं अट्टासीतीएवि महाग्रहाणं भाणियव्वं जाव भावकेउस्स' एवं-पूर्वोक्तरीत्या यावत्-विकालकस्यापि महाग्रहस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तत्र खलु एकैकस्या अग्रमहिष्यः चतस्रः चतस्रो देवी साहस्रयः परिवारः प्रज्ञप्तः, ताभ्यः एकैका अग्रमहिषी अन्यानि चत्वारि चत्वारि देवीसदृशाणि परिवारं विकुर्वितुं प्रभुः, इत्यादि चन्द्र-प्रकरणोक्तवदेव ऊहनीयम्। एवंरीत्याऽशीतेरपि महाग्रहाणाम्-अङ्गारक-विकालक-

ત્રુટિકા છે। ચાકી કાં હસકા ઓર સ્વ કથન ચન્દ્ર કે પરિવાર જૈસા કિયા ગયા છે, 'નવરં ઇંગાલવડેસए વિમાણે ઇંગાલગંસિ સીહાસણંસિ, સેસં તં ચેવ' હસકા જો વિમાન છે ડસકા નામ અંગારાવતંસક છે ઓર સિંહાસન કા નામ અઙ્ગારક છે। અવશિષ્ટ કથન ચન્દ્ર પ્રકરણ કે સમાન છે। 'એવં જાવ વિયાલગસ્સ વિ, એવં અટ્ટાસીતીએ વિ મહાગ્રહાણં ભાણિ-યવ્વં જાવ ભાવકેડસ્સ' હસી પ્રકાર કા કથન વિકાલ મહાગ્રહ કા છે. અર્થાત્ હસ વિકાલ મહાગ્રહ કી ચાર પટ્ટરાનિયાં છે-હસમેં એક એક પટ્ટ-રાની કા દેવી પરિવાર ચાર ૨ હજાર કા છે. તથા હનમેં સે એક એક પટ્ટરાની એસી શક્તિવાલી છે જો વહ હસ પરિવાર કે અતિરિક્ત ઓર ભી ચાર ૨ હજાર દેવી પરિવાર કી વિકુર્વણા કર સકની છે। હત્યાદિ સ્વ કથન ચન્દ્ર પ્રકરણ મેં કહે હુએ કથન કી તરહ જાનના ચાહિયે. હસી તરહ કા

ખાકીનું સમસ્ત કથન ચન્દ્રના કથન પ્રમાણે સમજવું. “નવરં ઇંગાલવડેસए વિમાણે ઇંગાલગંસિ સીહાસણસિ, સેસં તંચેવ” પરંતુ ચન્દ્રના કથન કરતાં મંગળમાં આટલી જ વિશેષતા છે-મહાગ્રહ મંગળના વિમાનનું નામ અંગારા-વતંસક છે, અને સિંહાસનનું નામ અંગારક છે. ખાકીનું સમસ્ત કથન ચન્દ્રના કથન મુજબ સમજવાનું છે.

“એવં જાવ વિયાલગસ્સ વિ, એવં અટ્ટાસીતીએ વિ મહાગ્રહાણં ભાણિયવ્વં જાવ ભાવકેડસ્સ” એજ પ્રકારનું વિકાલ મહાગ્રહનું પણ કથન સમજવું. એટલે કે વિકાલ મહાગ્રહને પણ ચાર પટ્ટદેવિયો છે. તે દરેક પટ્ટદેવિયોના ચાર ચાર હજાર દેવીઓનો પરિવાર છે, અને તે પ્રત્યેક પટ્ટરાણી ખીળ ચાર ચાર હજાર દેવીઓનું પોતાની વૈકિય શક્તિવડે નિર્માણ કરી શકે છે. વિકાલ મહાગ્રહ વિષેનું ખાકીનું સમસ્ત કથન ચન્દ્રના કથન પ્રમાણે સમજવું.

લોહિતાક્ષ-શનૈશ્વરાઽધુનિક-પ્રાધુનિક-કળ-કળક-કળ કળક-કળવિતાનક-
કળસન્તાનકાદીનાં ભાવકેતુપર્યન્તાનાં સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિપ્રોક્તાનામ્ અગ્રમહિષ્યાદિકં
મણિતવ્યમ્ અતएव પ્રોક્તમ્ 'જાવ ભાવકેતુસ્સ' યાવદ્ ભાવ કેતોરિતિ । 'નવરં
વડેસગા સીંહાસનાણિ ય સરિસનામગાણિ, સેસં તં ચેવ' નવરં વિશેષસ્તુ-અવતં-
સકાઃ વિમાનાવતંસકાઃ સિંહાસનાનિ ચ સદૃશનામકાનિ અવસેયાનિ, શેષં તદેવ
ચન્દ્રપ્રકરણોક્તત્રદેવ અવસેયમ્ । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ- 'સક્કસ્સ ણં મંતે ! દેવિંદ-
સ્સ, દેવરણ્ણો પુચ્છા' હે મદન્ત ! શક્રસ્ય ચલુ દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય કતિ અગ્ર-
મહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'अज्जो ! अट्ठ अगमहिंसीओ पण-
त्ताओ' हे आर्या ! शक्रस्य अज्जो अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तंजहा-पउमा १, सित्रार,

કથન અટ્ટાસી મહાગ્રહોં કી - અંગારક, વિકાલક, લોહિતાક્ષ, શનૈ-
શ્વર, આધુનિક, પ્રાધુનિક, કળ, કળક, કળકળક, કળવિતાનક આદિ
ભાવકેતુતક વેગ્રહોંકી-જો કિ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ મેં કહે હુએ હેં અગ્રમહિષી
આદિ કા જાનના ચાહિયે । હસી વાતકો કહને કે લિયે 'જાવ ભાવકે-
તુસ્સ, કહા ગયા હે । 'નવરં વડેસગા સીંહાસનાણિ ય, સરિસનામગાણિ,
સેસં તં ચેવ' હનકે વિમાનાવતંસક, એવં સિંહાસન યે સવ જૈસે હનકે
નામ હેં ઉસી નામ કે હેં । વાકી કા ઓર સવ કથન ચન્દ્ર પ્રકરણ મેં
કહે હુએ અનુસાર હે । અવ સ્થવિર પ્રભુ સે એમા પૂછતે હેં- 'સક્કસ્સ ણં
મંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો પુચ્છા' હે મદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કી
કિતની પદ્ધતિયાં કહી ગઈ હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં- 'અજ્જો !
અટ્ઠ અગમહિસીઓ પણત્તાઓ' હે આર્યો ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કી

“ જાવ ભાવકેતુસ્સ ” આ સૂત્રાંશ દ્વારા સૂત્રકારે એ વાત પ્રકટ કરી છે કે
બાકીના અંગારક, વિકાલક, લોહિતાક્ષ, શનૈશ્વર, આધુનિક, પ્રાધુનિક, કળ,
કળક, કળકળક, કળવિતાનક આદિ ભાવકેતુ પર્યન્તના ૮૮ બ્રહ્માંડની વક્તવ્યતા
પણ આ પ્રમાણે જ સમજવી આ બધાં બ્રહ્માંડને પણ ચાર, ચાર અગ્રમહિ-
ષીઓ છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન ચન્દ્રના કથન પ્રમાણે સમજવું આ બધાં
બ્રહ્માંડની વિશેષ વક્તવ્યતા સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં આપવામાં આવેલ છે “નવરં વડેસગા
સીંહાસનાણિ ય સરિસનામગાણિ, સેસં તંચેવ” ચન્દ્રના કથન કરતાં આ
બ્રહ્માંડના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા કહી છે કે આ દરેક બ્રહ્માંડના નામ પ્રમાણે
જ તેમના વિમાનાવતંસકોના અને સિંહાસનોનાં નામ સમજવા બોધાયે

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“ સક્કસ્સ ણં મંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો પુચ્છા ” હે ભગ-
વન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રને એટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અજ્જો ! અટ્ઠ અગમહિસીઓ પણત્તાઓ ”

સેયા ૩, અંજૂ ૪, અમલા ૫, અચ્છરા ૬, નવમિયા ૭ રોહિણી ૮ તથા—પદ્મા ૧, શિવા ૨, શ્વેતા ૩, અંજૂ ૪, અમલા ૫ અપ્સરા ૬, નવમિકા ૭, રોહિણી ૮ ચ 'તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ સોલસ સોલસ દેવીસહસ્સા પરિવારો પળ્લત્તો' તત્ર સ્વલ્લ અષ્ટસુ અગ્રમહિષીષુ મધ્યે એકૈકસ્યાઃ દેવ્યાઃ ષોડશ ષોડશ દેવીસહસ્સાણિ પરિવારઃ પ્રજ્ઞન્તઃ, 'પમ્ભૂણં તાઓ એગમેગા દેવી અન્નાઈ સોલસ સોલસ દેવી સહસ્સં પરિયારં વિઝવિવિત્તએ' પ્રમ્ભુઃ સમર્થા સ્વલ્લ તામ્મ્યોઽષ્ટમ્મ્યોઽગ્રમહિષીમ્મ્યઃ એકૈકા દેવી, અન્યાનિ ષોડશ ષોડશ દેવી સહસ્સાણિ પરિવારં વિકુર્વિતુમ્, 'એવમેવ સપુન્વાવરેણં અટ્ટાવીસુત્તર દેવીસયસહસ્સં પરિયારો, સેત્તં તુહિએ એવમેવોક્તરીત્યા સપૂર્વાપરેણ પૌર્વાપર્યેણ અષ્ટાવિંશત્યુત્તરં દેવીશતસહસ્સમ્—અષ્ટાવિંશતિસહસ્સાધિકૈકલક્ષં દેવી-રૂપઃ પરિવારઃ । તદેતત્તુ ત્રુટિકં નામ વર્ગઃ । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ— 'પમ્ભૂણં મંતે ! સક્કે દેવિંદે દેવરાયા, સોહમ્મે કપ્પે, સોહમ્મવહેંસએ વિમાણે, સમાએ સુદ્દમ્માએ,

આઠ અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ છે 'તં જહા' જો હસ પ્રકાર સે છે—'પડમા ૧, સિવા ૨, સેયા ૩, અંજૂ ૪, અમલા ૫, અચ્છરા ૬, નવમિયા ૭, રોહિણી ૮, પદ્મા ૧, શિવા ૨, શ્વેતા ૩, અંજૂ ૪, અમલા ૫, અપ્સરા ૬, નવમિકા ૭, ઓર રોહિણી ૮ 'તત્થ ણં એગમેગાએ દેવીએ સોલસ સોલસ દેવીસહસ્સા પરિવારો પળ્લત્તાઓ' ઇનમેં સે એક એક દેવ કા દેવી પરિવાર ૧૬-૧૬ હજાર કાં કહા ગયા છે । 'પમ્ભૂ ણં તાઓ એગમેગાદેવી સોલસ સોલસ દેવીસહસ્સ પરિયારં વિઝવિવિત્તએ' ઇન આઠ પટ્ટરાનિયોં મેં એક ૨ પટ્ટરાની સોલહ ૨ હજાર કા ઓર દૂસરા દેવી પરિવાર નિષ્પન્ન કર સક્તી છે । 'એવામેવ સપુન્વાવરેણં અટ્ટાવીસુત્તરં દેવીસયસહસ્સં પરિયારો, સેત્તં તુહિએ' હસ પ્રકાર શક્ર કા દેવી પરિવાર એક લાક્ષ ૨૮ હજાર કા છે । યહ હમ્મકા ત્રુટિક-વર્ગ છે । અવ સ્થવિર પ્રમ્ભુ સે પૂછતે છે—'પમ્ભૂણં મંતે ! સક્કે દેવિંદે દેવરાયા, સોહમ્મે કપ્પે સોહમ્મવહેંસએ વિમાણે,

હે આર્યો ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રને આઠ અગ્રમહિષીઓ કહી છે. " તજહા " તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—“પડમા, સિવા, સેયા, અંજૂ, અમલા, અચ્છરા, નવમિયા, રોહિણી, ” (૧) પદ્મા, (૨) શિવા, (૩) શ્વેતા, (૪) અંજૂ, (૫) અમલા, (૬) અપ્સરા, (૭) નવમિયા અને (૮) રોહિણી. " તત્થણ એગમેગાએ દેવીએ સોલસ સોલસ દેવીસહસ્સા પરિવારો પળ્લત્તો " તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીને સોળ સોળ હજાર દેવીઓને પરિવાર કહ્યો છે. " પમ્ભૂણં તાઓ એગમેગા દેવી અન્નાઈ સોલસ સોલસ દેવીસહસ્સ પરિયારં વિઝવિવિત્તએ " અને તે પ્રત્યેક પટ્ટરાણી પોતપોતાની વિકુર્વાણા શક્તિ વડે બીજી ૧૬-૧૬ હજાર દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે છે. " એવામેવ સપુન્વાવરેણં અટ્ટાવીસુત્તરં દેવીસયસહસ્સં પરિયારો, સેત્તં તુહિએ " આ રીતે શક્રને દેવીપરિવાર ૧૨૮૦૦૦ નો છે. તેને શક્રનું ત્રુટિક કહે છે.

સકંસિ સીહાસણંસિ, તુહિણં મદ્ધિં સેસં જહા ચમરસ્સ' હે મદન્ત । પ્રભુઃસમર્થઃ
 સ્વલુ કિં શકો દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ, સૌધર્મકલ્પે, સૌધર્માવતંસકે વિમાને, સભાયાં
 સુધર્માયાં, શક્રે સિંહાસને ત્રુટિકેન સાર્દ્ધં દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ શુક્લાનો વિહર્તુમ્ ?
 મગવાનાહ-શેષંયથા ચમરસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્ નવરં પરિયારો
 જહા મોઝદેસણ નવરં ચમરાપેક્ષરા શક્રસ્ય વત્તવ્વપતાયાં વિશેષસ્તુ કેવલં
 પરિયારોઽવસેયઃ મ ચ શક્રપરિયારો યથા મોકોદેશકે તૃતીયશતકસ્ય પ્રથમો-
 દેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ । સ્થવિરાઃ પુન્છન્તિ-‘સક્કસ્સ ણં
 મંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સોમસ્સ મહારણ્ણો કઙ્ગ અગ્ગમહિમીઓ ? પુન્છા’ મદન્ત ।

સમાણ સુહસ્માણ, સકંસિ સીહાસણંસિ, તુહિણં સદ્ધિં સેસં જહા
 ચમરસ્સ' હે મદન્ત । દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર સૌધર્મકલ્પ મેં સૌધર્માવતં-
 સક્ર વિમાન મેં બેઠકર સુધર્માશ્રમા કે બીચ વ્યા અપને પૂર્વોક્ત ત્રુટિક
 કે સાથ ભોગ ભોગ સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-હે આર્યો !
 જૈમા પહિલે ચમર કે સંબંધ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી વાકી કા કથન
 યહાં પર જાનના ચાહિયે. અર્થાત્ સુધર્મા સભામેં ભોગ નહીં
 ભોગ સકતા હૈ 'નવરં પરિયારો જહા મોઝદેસણ । પરન્તુ ચમ-
 રકી વત્તવ્વપતા કી અપેક્ષા શક્ર કી વત્તવ્વપતા મેં પરિયાર કો લેકર
 અંતર આતા હૈ શક્ર કા પરિયાર તૃતીય શતક કે પ્રથમ ઉદેશકમેં જૈસા
 કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર સમજના ચાહિયે । અવ સ્થવિર પ્રભુ સે
 એસા પૂછતે હૈ-‘સક્કસ્સ ણં મંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સોમસ્સ મહારણ્ણો

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“પમૂણં મંતે । સકે દેવિંદે દેવરાયા, સોહમ્મે કલ્પે,
 સોહમ્મવહેસણ વિમાણે, સમાણ સુહસ્માણ, સકંસિ સીહાસણંસિ તુહિણં સદ્ધિં, સેસં
 જહા ચમરસ્સ ” હે ભગવાન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર, સૌધર્મકલ્પમા, સૌધર્મા-
 વતંસકે વિમાનની સુધર્મા સભામાં પોતાના શક્ર નામના સિંહાસન પર
 વિરાજમાન થઈને પોતાના ત્રુટિકની (૧૨૮૦૦૦ દેવીઓના પરિવારની) સાથે
 ભોગો ભોગવી શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે આર્યો ! ચમરના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ
 ઉત્તર અહીં પણ સમજવો. “નવરં પરિયારો જહા મોઝદેસણ ” પરન્તુ ચમ-
 રના પરિયાર કરતાં શકના પરિયારમાં જે વિશેષતા છે, તે ત્રીજા શતકના
 પહેલા ઉદેશમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવી. (મોકા નગરીમાં આ ઉદેશાની પ્રક-
 રણ થઈ હતી, તેથી આ ઉદેશાને મોકાઉદેશક પણ કહે છે.)

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન-“સક્કસ્સ ણં મંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સોમસ્સ મહારણ્ણો

શક્રસ્ય ચ્વલુ દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય લોકપાલાનાં મધ્યે સોમસ્ય મહારાજસ્ય લોકપાલસ્ય કતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘अज्जो ! चत्तारि अगमहिंसीओ पणत्ताओ’ हे आर्याः शक्रलोकपालसोमस्य चतस्रः अग्र-महिष्यः प्रज्ञप्ताः, ‘तंजहा-रोहिणी १ मदणा २ चित्ता ३, सोमा ४, तद्यथा-रोहिणी १, मदना २, चित्रा ३, सोमा ४, । ‘तत्थणं एगमेगाए देवीए० सेसं-जहा चमरलोगपालाणं’ तत्र खलु चतसृषु अग्रमहिषीषु एकैकस्या देव्याः एकैकं देवी सहस्रं परिवारः प्रज्ञप्तः, शेषं यथा चमरलोकपालानां प्रतिपादितं तथैवा-त्रापि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च ताभ्यश्चतसृभ्योऽग्रमहिषीभ्यः एकैका अग्रमहिषी अन्यत् एकैकं देवीसहस्र परिवारं विकुर्वितुं प्रभुः, एवमेवोक्तरीत्या सपूर्वापरेण चत्वारि देवी सहस्राणि परिवारः, तदेतत् त्रुटिकं नाम वर्ग इत्यादिकं स्वयमू-

કહ અગમહિંસીઓ પણત્તાઓ’ હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કે સોમ લોકપાલ કી કિનની પદ્મદેવિયાં કહી ગઈ હૈં ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘अज्जो ! चत्तारि अगमहिंसीओ पणत्ताओ’ हे आर्यो ! शक्र के लोकपाल सोम की चार पद्मदेवियां कही गई हैं । ‘तं जहां’ जो इस प्रकार से हैं-‘रोहिणी, मदणा, चित्ता, सोमा’ रोहिणी, मदना, चित्रा और सोमा ‘तत्थ णं एगमेगाए देवीए० सेसं जहा चमरस्स लोग-पालाणं’ इनमें से एक एक देवी का देवी परिवार एक २ हजार का कहा गया है । बाकी का और सब कथन चमर के लोकपालों के जैसा यहां पर लगा लेना चाहिये । इस प्रकार से इन चार अग्रमहिषियों में से प्रत्येक अग्रमहिषी में ऐसी शक्ति है कि यदि वे चाहे तो इनके अति-रिक्त और भी १-१ हजार देवी परिवार की विकुर्वणा कर सकती है ।

કહ અગમહિંસીઓ પણત્તાઓ ” હે ભગવન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અજ્જો ! ચત્તારિ અગમહિંસીઓ પણત્તાઓ ” હે આર્યો ! શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “ તંજહા ” તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે-“ રોહિણી, મદના, ચિત્તા, સોમા.” (૧) રોહિણી, (૨) મદના, (૩) ચિત્રા અને (૪) સોમા. “ તત્થણં એગમેગાએ દેવીએ. સેસં જહા ચમરસ્સ લોગપાલાણં ” ચમરના લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓની જેમ સોમ લોકપાલની અગ્રમહિષીઓનો એક એક હજાર દેવીઓનો પરિવાર કહ્યો છે તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતપોતાની વૈકલ્ય શક્તિ વડે બીજા એક એક હજાર દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે છે. આ રીતે શક્રના લોકપાલ સોમનો

હનીયમ્ । નવરં સયંપમે વિમાણે, સમાએ સુહમ્માએ, સોમંસિ સીહાસણંસિ, સેસં તં ચેવ' નવરં-વિશેષસ્તુ સ્વયંપમે વિમાણે, સમાયાં સુધર્માયાં, સોમે સિંહાસને इति વક્તવ્યમ્, શેપં તદેવ-ચમરલોકપાલવદેવાવસેયમ્, 'એવં જાવ વેસમણસ્સ, નવરં વિમાણાઈં જહા તદ્દયસએ' એવમ્-ઉક્તરીત્યા યાવત્-યમસ્ય, વરુણસ્ય, વૈશ્રવણસ્યચ અવશિષ્ટસ્ય શકલોકપાલત્રયસ્યાપિ એકૈકસ્ય ચતસ્રઃ ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, શેપં સર્વં ચમરલોકપાલત્રયવદેવાવસેયમ્, નવરં-વિશેષસ્તુ તેપાં વિમાનાનિ યથા તૃતીયશતકે પ્રથમેદેશકે પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યાનિ તત્ર સોમસ્ય સ્વયંપ્રભં વિમાનં પ્રોક્તમેવ શેષાણાં ત્રયાણાં યમવરુણવૈશ્રવણાનાં

इस प्रकार सोम लोकपाल का देवी परिवार कुल चार हजार का है। यह इसका त्रुटिक है। इत्यादि और सब कथन अपने आप जान लेना चाहिये। 'नवरं सयंपमे विमाणे सभाए सुहम्माए सोमंसि सीहासणंसि, सेसं तं चेव' चमर लोकपाल की अपेक्षा इस लोकपाल के प्रकरण में ऐसा कथन करना चाहिये कि इसका विमान स्वयंप्रभ हैं उसमें सुधर्मा नामकी एक सभा है और उस सभा में सोम नामका इसका सिंहासन है। बाकी का और सब कथन चमर लोकपाल के जैसा समझ लेना चाहिये। 'एवं जाव वेसमणस्स, नवरं विमाणाइं जहा तद्वयसए' इसी प्रकार का कथन यावत्-यम, वरुण, और वैश्रमण-इन अवशिष्ट तीन इन्द्रके लोकपालों के विषय में भी जानना चाहिये-अर्थात् इनमें एक २ लोकपाल की चार चार पट्टदेवियां हैं। इत्यादि और सब इनके विषय का कथन चमर लोकपाल त्रय की तरह समझ लेना चाहिये।

૪૦૦૦ દેવીઓનો પરિવાર છે. તેને સોમલોકપાલનું ત્રુટિક કહે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન ચમરના લોકપાલના કથન અનુસાર સમજવું. “નવરં” પરંતુ તે કથન કરતાં આ કથનમાં એટલીજ વિશેષતા છે કે “સયંપમે વિમાણે, સમાએ સુહમ્માએ, સોમંસિ સીહાસણંસિ, સેસં તં ચેવ” શકના લોકપાલ સોમમહારાજના વિમાનનું નામ સ્વયંપ્રભ વિમાન છે, તેમની સભાનું નામ સુધર્મા સભા છે અને સિંહાસનનું નામ સોમ સિંહાસન છે બાકીનું સમસ્ત કથન ચમરના લોકપાલોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

“એવં જાવ વેસમણસ્સ, નવરં વિમાણાઈં જહા તદ્દયસએ” એજ પ્રકારનું કથન યમ, વરુણ અને વૈશ્રવણ નામના બાકીના ત્રણ લોકપાલો વિશે પણ સમજવું. એટલે કે તે દરેક લોકપાલને પણ ચાર ચાર પટ્ટદેવીઓ છે અને તે પ્રત્યેક પટ્ટદેવીનો ૧૦૦૦-૧૦૦૦ નો દેવીપરિવાર છે, ઇત્યાદિ કથન ચમરના લોકપાલોના કથન પ્રમાણે સમજવું. પરંતુ આ કથનમાં વિમાનોના

ત્રીણિ વિમાનાનિ ક્રમેગ-વશિષ્ઠ સ્વયંજલં વલ્ગુ, ઇતિનામકાનિ સન્તીતિ । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ 'ઈસાણસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા, હે મદન્ત ! ઈશાનસ્ય સ્વલુ દેવેન્દ્રસ્ય કંતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?' ઇતિ પૃચ્છા, મગર્વાનાહ- 'અજ્જો ! અદ્દ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ' હે આર્યો ! ઈશાનસ્ય અષ્ટૌ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તંજહા-કળ્હા ૧, કળ્હરાઈ ૨, રામા ૩, રામરક્ષિયા ૪, વસુ ૫, વસુગુત્તા ૬, વસુમિત્તા ૭ વસુંધરા ૮, તથથા-કૃષ્ણા ૧, કૃષ્ણરાજિઃ ૨ રામા ૩, રામરક્ષિતા ૪, વસુઃ ૫, વસુગુપ્તા ૩ વસુમિત્રા ૭ વસુન્ધરા-વ, તત્થ ણં ઇગમેગાણ દેવીણ સેસં જહા સક્કસ્સ' તત્ર સ્વલુ

પરન્તુ ડનકે કથન કી અપેક્ષા ઇનકે કથન મેં વિમાનોં કો લેકર વિશે-પતા કહી ગઈ હૈ સો જૈસે તૃતીયશતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં વિમાન કહે જા ચુકે હૈં ડસીં પ્રકાર સે વે યહાં પર મી કહના ચાહિયે । ઇનમેં સોમ કે વિમાન કા નામ સ્વયંપ્રભ હૈ યહ તો કહા હી જા ચુકા હૈ । યમ કે વિમાન કા નામ વશિષ્ઠ હૈ, વરુણ કે વિમાન કા નામ સ્વયંજલ હૈ ઓર વૈશ્રવણ કે વિમાન કા નામ વલ્ગુ હૈ । અવ સ્થવિર પ્રભુ સે ઇસા પૂછતે હૈં- 'ઈસાણસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા' હે મદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કી કિતની અગ્રમહિષિયાં હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં- 'અજ્જો ! અદ્દ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ' હે આર્યો ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન કી આઠ અગ્રમહિષિયાં હૈં । 'તં જહા' જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં 'કળ્હા, કળ્હરાઈ, રામા, રામરક્ષિયા, વસુ, વસુગુત્તા, વસુમિત્તા, વસુંધરા' કૃષ્ણા ૧, કૃષ્ણરાજિ ૨, રામા ૩, રામરક્ષિતા ૪, વસુ ૫, વસુગુપ્તા ૬, વસુમિત્રા ૭, ઓર વસુન્ધરા ૮, 'તત્થ ણં ઇગમેગાણ દેવીણ સેસં જહા સક્કસ્સ' ઇન

નામની અપેક્ષાએ જ વિશેષતા રહેલી છે, તે વિમાનોનાં નામ આ પ્રમાણે કહ્યાં છે. સોમનુ સ્વયંપ્રભ વિમાન છે, યમનું વશિષ્ઠ વિમાન છે, વરુણનું સ્વયંજલ વિમાન છે અને વૈશ્રવણનું વલ્ગુ વિમાન છે.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન—“ઈસાણસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા” હે ભગવન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અજ્જો ! અદ્દ અગ્ગમહિસીઓ પળ્લત્તાઓ” હે આર્યો ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનને આઠ અગ્રમહિષીઓ કહી છે. “તજહા” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે— “કળ્હા, કળ્હરાઈ, રામા, રામરક્ષિયા, વસુ, વસુગુત્તા, વસુમિત્તા, વસુંધરા,” (૧) કૃષ્ણા, (૨) કૃષ્ણરાજિ, (૩) રામા (૪) રામરક્ષિતા, (૫) વસુ, (૬) વસુગુપ્તા, (૭) વસુમિત્રા, (૮) વસુંધરા ‘તત્થ ણં ઇગમેગાણ દેવીણ સેસં જહા સક્કસ્સ’ તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો ૧૬-૧૬ હબારનો

અષ્ટસુ અગ્રમહિપોષુ મધ્યે એકૈરુસ્યાઃ દેવ્યાઃ અગ્રમહિષ્યાઃ પોઢશ પોઢશ દેવી સહસ્રાણિ પરિવારઃ પ્રજ્ઞન્તઃ, શેષં યથા શક્રસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ ઈશાનસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચ-તામ્યઃ અષ્ટાગ્રમહિપીભ્યઃ એકૈકા અગ્રમહિપી અન્યાનિ પોઢશ પોઢશ દેવી સહસ્રાણિ પરિવારં વિકુર્વિતું પ્રશુઃ, એવમેવોક્તરીત્યા અષ્ટા-વિંશતિ સહસ્રાધિકલક્ષં દેવી પરિવારં વિકુર્વિતું પ્રશુઃ તદેતત્ ત્રુટિકં નામ વર્ગઃ ઇત્યાદિ શક્રદેવ વોધ્યમ્ । સ્થવિરાઃ પૃચ્છન્તિ-‘ઈસાણસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ સોમસ્સ મહારણ્ણો કહ્ અગ્ગમહિસીઓ ? પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ઈશાનસ્ય સ્વલ્લ દેવેન્દ્રસ્ય લોકપાલાનાં મધ્યે સોમસ્ય મહારાજસ્ય કતિ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞન્તાઃ ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પન્નત્તાઓ’ હે આર્યા !

આઠ અગ્રમહિષિયોં મેં સે એક ૨ અગ્રમહિષી કા દેવી પરિવાર ૧૬, ૧૬ હજાર કા હૈ । અવશિષ્ટ કથન જૈસા શક્ર કો ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા ઈશાન કા ભી જાનનાં ચાહિયે । તથા હન આઠ અગ્રમહિષિયોં મેં સે એક એક અગ્રમહિષી કા દેવી પરિવાર સોલહ ૨ હજાર કા કહા ગયા હૈ હન આઠ અગ્રમહિષિયોં મેં પ્રત્યેક મેં એસી શક્તિ હૈ કિ યદિ વે ચાહે તો અપની ઉસ વિકુર્વણા શક્તિ દ્વારા અન્ય ઓર સોલહ ૨ હજાર દેવી પરિવાર કો ઉત્પન્ન કર સકતી હૈં । હસ પ્રકાર સે એક લાઘ ૨૮ હજાર કા દેવી પરિવાર કહા ગયા હૈ । યહી હસકા ત્રુટિક હૈ । ઇત્યાદિ સ્વ કથન ઈશાન કા ભી શક્ર કી તરહ જાનનાં ચાહિયે । અવ સ્થવિર પ્રશુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘ઈસાણસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ સોમસ્સ મહારણ્ણો કહ્ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર ઈશાન કે જો લોકપાલ સોમ હૈં ઉનકી અગ્રમહિષિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશુ કહતે હૈં-‘અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે આર્યા ! ઈશાન

દેવીપરિવાર કહ્યો છે અને તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીમાં એવી શક્તિ રહેલી હોય છે કે જે તેઓ ધારે તો પોતપોતાની વૈક્રિયશક્તિ વડે બીજી ૧૬-૧૬ હજાર દેવીઓનું નિર્માણ કરી શકે છે. આ રીતે ઇશાનેન્દ્રનો ૧ લાખ ૨૮ હજાર દેવીઓનો પરિવાર થાય છે, તે પરિવારને ઇશાનેન્દ્રનું ત્રુટિક કહે છે. ઇશાનેન્દ્રના વિષયને અનુલક્ષીને બાકીનું સમસ્ત કથન શકના પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર સમજવું.

સ્થવિરોનો પ્રશ્ન— “ઈસાણસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ સોમસ્સ મહારણ્ણો કહ્ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ ? ” હે ભગવન્ ! દેવેન્દ્ર દેવ ૪ ઇશાનના લોકપાલ સોમ મહારાજને કેટલી અગ્રમહિષીઓ કહી છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- “અજ્જો ! ચત્તારિ અગ્ગમહિસીઓ પણ્ણત્તાઓ” હે આર્યા ! ઇશાનેન્દ્રના લોકપાલ

ઈશાનલોકપાલસોમસ્ય ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્ય પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તંજહા-પુઢવી ૧, રાયી ૨, રયણી ૩, વિજ્જૂ ૪, તદ્યથા-પૃથિવી ૧, રાત્રી ૨, રજની ૩, વિદ્યુત્ ૪, 'તત્થળં' એગમેગાએ દેવીએ, સેસં જહા સક્કસ લોગપાલાળં' તત્ર ચલુ ચતસ્રષુ અગ્રમહિષીપુ મધ્યે એકેઠસ્યા દેવ્યાઃ એકેઠં દેવીસહસ્રં પરિવાર પ્રજ્ઞપ્તઃ, શેષં યથા શક્રસ્ય લોકપાલાનાં વિષયે ઉક્તં તથૈવ વક્તવ્યમ્ તથા ચ તામ્બ્યોઽગ્રમહિષીભ્યઃ એકૈકા અગ્રમહિષી અન્યત્ એકેઠં દેવી સહસ્રં પરિવારં વિકુર્વિતું પ્રમુઃ, એવમેવોક્તરીત્યા ચત્વારિ દેવી સહસ્રાણિ પરિવારો ભવતિ તદેતત્ ત્રુટિકં નામ વર્ગઃ- સમૂહઃ ઉચ્યતે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તરીત્યૈવાવસેયમ્, 'એવં જાવ વરુણસસ' એવમ્ ઉક્તરીત્યૈવ યાવત્-યમસ્ય, વૈશ્રવણસ્ય, વરુણસ્યચ ઈશાનલોકપાલત્રયસ્યાપિ વિજ્ઞેયમ્ । 'નવરં વિમાણા જહા ચઉત્થસએ, સેસં તં ચેવ જાવ, ણો ચેવળં મેહુળ વત્તિયં' નવરં-વિ-

દેવેન્દ્ર કે લોકપાલ સોમ કી અગ્રમહિષિયાં ૪ કહી ગઈ હૈં ? 'તં જહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈં- 'પુઢવી ૧, રાયી ૨, રયણી ૩, વિજ્જૂ ૪' પૃથ્વી ૧, રાત્રી ૨, રજની ૩, ઓર વિદ્યુત્ ૪, 'તત્થળં' એગમેગાએ દેવીએ, સેસં જહા સક્કસ લોગપાલાળં' હન ચાર અગ્રમહિષિયોં મેં સે એક ૨ અગ્રમહિષી કા દેવી પરિવાર એક ૨ હજાર કા કહા ગયા હૈ । બાકી કાં કથન શક્ર કે લોકપાલોં કે જૈસા જાનના ચાહિયે. તથા હન ચાર અગ્રમહિષિયોં મેં સે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી હનકે અતિરિક્ત ઓર બી ૧-૧ હજાર દેવી પરિવાર કી અપની વિકુર્વણા શક્તિ દ્વારા નિષ્પત્તિ કર સક્તી હૈ । હસ પ્રકાર હસકા દૈવી પરિવાર ચાર હજાર કા હૈ । યહ હસકા ત્રુટિક હૈ । હસકે આંગે કા કથન પૂર્વોક્તરૂપ સે હૈ । 'એવં જાવ વરુણસસ' હસી પ્રકાર સે હસકે જો યમ, વરુણ ઓર વૈશ્રમણ નામકે ઓર લોકપાલ હૈં ડનકે વિષય મેં કથન જાનના ચાહિયે । 'નવરં વિમાણા જહા ચઉત્થસએ

સોમને ચાર અગ્રમહિષીઓ કહી છે "તંજહા" તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—

"પુઢવી, રાયી, રયણી, વિજ્જૂ" (૧) પૃથ્વી, (૨) રાત્રી, (૩) રજની અને (૪) વિદ્યુત્ "તત્થળં એગમેગાએ દેવીએ સેસં જહા સક્કસ લોગપાલાળં" "તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષીનો એક એક હજારનો દેવીનો પરિવાર છે. ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન શકના લોકપાલોના કથન પ્રમાણે સમજવું એટલે કે તે પ્રત્યેક અગ્રમહિષી પોતાની વૈકલ્પિક શક્તિ વડે બીજા એક એક હજાર દેવીઓની વિકુર્વણા કરી શકે છે આ રીતે સોમ લોકપાલનો દેવીપરિવાર ચાર હજારનો થાય છે. આ ૪૦૦૦ દેવીઓના સમૂહને તેનું ત્રુટિક કહે છે

"એવં જાવ વરુણસસ" એજ પ્રમાણે તેના બીજા લોકપાલો યમ, વરુણ અને વૈશ્રવણને વિષે પણ સમજવું "નવરં વિમાણા જહા ચઉત્થસએ, સેસં તંચેવ

શેષસ્તુ-ईशानलोकपालानां विमानानि यथा चतुर्थशतके प्रथमादारभ्याष्टमोद्देशकपर्यन्तेषु अष्टसु उद्देशकेषु प्रतिपादितानि तथैव प्रतिपत्तव्यानि तथा च सोम-यम-वरुण-वैश्रवणानां चतुर्णां लोकपालानां क्रमेण सुमनः, सर्वतोभद्रं, वल्गु, सुवल्गु, इति चत्वारि विमानानि बोध्यानि । शेषं तदेव यावत्-नो चेन्न खलु मैथुनप्रत्ययिकम् । अन्ते स्थविराः प्राहुः-‘सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥ सू० २ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित वालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री घासीलाल व्रतत्रिचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका व्याख्यायां व्याख्यायां दशमशतकस्य पंचमोद्देशकः समाप्तः ॥ सू० १०-५ ॥

સેસં તં ચેવ જાવ, ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં’ इन ईशान लोकपालों के विमान जैसे चतुर्थ शतक के प्रथम उद्देशक से लेकर चार उद्देशक पर्यंत चार उद्देशकों में कहे गये हैं उसी प्रकार से जानना चाहिये । तथा-सोम, यम, वरुण और वैश्रमण इन चार लोकपालों के विमान क्रमशः सुमन, सर्वतोभद्र, वल्गु और सुवल्गु हैं । बाकी का और सब कथन “यावत् मैथुन निमित्तक भोगों को वे नहीं भोगते हैं” यहां तक जानना चाहिये । अन्तमें स्थविरो ने “सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति’ हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ सब विषय सर्वथा सत्य ही है” ऐसा कहा. बाद में वे सब के सब यावत् स्वस्थान पर बिराजमान हो गये ॥सू० २॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે દસવેં શતકકા પંચમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦ ૫॥

જાવ, ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં” પરન્તુ ઇશાનેન્દ્રના લોકપાલોના વિમાનોના નામ પહેલાથી લઇને આઠમાં ઉદ્દેશમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવા. સોમનું વિમાન સુમન, યમનું સર્વતોભદ્ર, વરુણનું વલ્ગુ અને વૈશ્રમણનું સુવલ્ગુ છે. બાકીનું તેઓ મૈથુન સેવન કરી શકતા નથી, ” આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન બહીં શકેન્દ્રના લોકપાલોના કથન અનુસાર સમજવું. સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતાં સ્થવિરે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા કહે છે કે— “સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ” હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપની વાત યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને, પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા ॥સૂ० ૨॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના દસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૫॥

अथ षष्ठोद्देशः प्रारभ्यते

देवावस्थानविशेष वक्तव्यता

मूलम्—‘कहिं णं भंते ! सकस्स देविंदस्स, देवरण्णो सभा, सुहम्मा पणत्ता ? ‘गोयमा ! जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्स पवयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए एवं जहा—रायप्पसेणइज्जे जाव पंच वडेंसगा पणत्ता, तंजहा—असोगवडेंसए, जाव मज्झे सोहम्म वडेंसए, से णं सोहम्मवडेंसए महाविमाणे, अद्धतेरस य, जोयणसयसहस्साइं, आयामविक्खंभेणं । एवं जहा सूरियाभे, तहेव माणं तहेव उववाओ । सकस्स य अभिसेओ तहेव जह सूरियाभस्स, ॥१॥ अलंकारअच्चणिया, तहेव जावआयरक्खत्ति॥ दो सागरोवमाइं ठिई, सक्केणं भंते ! देविंदे देवराया के महिड्डिए जाव के महसोक्खे ? गोयमा ! महिड्डिए जाव महासोक्खे, सेणं तत्थ वत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं जाव विहरइ, एवं महासोक्खे सक्के देविंदे देवराया, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’॥सू०१॥

इइ दसमस्स छट्ठो उद्देशो समत्तो

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सभा सुधर्मा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे अस्याः रत्नप्रभायाः एवं यथा राजप्रश्नीये यावत् पञ्च अवतंसकानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—अशोकावतंसकं, यावत् मध्ये सौधर्मावतंसकम् तत् खलु सौधर्मावतंसकं महाविमानम् अर्द्धत्रयोदशानिच योजनशतसहस्राणि आयामविक्रम्भेणं. “एवं यथा सूर्याभं तथैव मानं, तथैव उपपातः, शक्रस्य च अभिपेकः तथैव यथा सूर्याभस्य ॥ १ ॥ अलङ्कारः, अर्चनिका. तथैव यावत् आत्मरक्षका इति, द्वे सागरोपमे स्थितिः । शक्रः खलु भदन्त ! देवेन्द्रो देवराजः किं महर्दिको यावत् किं महासौख्यः ? गौतम !

મહર્દિકો યાવત્ મહાસૌખ્યઃ, સ સ્વલુ તત્ર ઠાર્ત્રિશતો વિમાનાવાસશતસહસ્રાણામ્
યાવત્ વિહરતિ, એવં મહાર્દિકો યાવત્ એવં મહાસૌખ્યઃ શક્રો દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ,
તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ઇતિ દશમશતકસ્ય પષ્ઠોદ્દેશઃ સમાપ્ત ।

ટીકા— પશ્ચમોદ્દેશે દેવદેવી વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિતા, પષ્ઠોદ્દેશેતુ
દેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘કહિં ણં મંતે ઇત્યાદિ । ‘કહિં ણં મંતે !
સક્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સમા સુહમ્મા પણ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ શક્રસ્ય
દેવેન્દ્રસ્ય દેવરાજસ્ય સમા સુધર્મા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દ્વીવે
મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં ઇમીસે રયણપ્પમાણ, એવં જહા—રાયપ્પસેણહજ્જે
જાવ પંચવડેંસગા પણ્ણત્તા ?’ હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણે

દશવેં શતકકે છઠ્ઠે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ

દેવાવસ્થાનવિશેષવક્તવ્યતા—

‘કહિં ણં મંતે ! સક્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પંચમ ઉદ્દેશક મેં દેવ ઓર દેવી સંબંધી વક્તવ્યતા કહી
જા ચુકી હૈ । અવ ઇસ છઠે ઉદ્દેશક મેં ડન દેવોં કે સ્થાન આદિકી પ્રરૂ-
પણા કહી જા રહી હૈ—ઇસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહિં ણં
મંતે ! સક્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સમા સુહમ્મા પણ્ણત્તા’ હે ભદન્ત !
દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કી સુધર્મા સમા કહાં કહી ગઈ હૈ ? ઇસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દ્વીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં
ઇમીસે રયણપ્પમાણ એવં જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ પંચ વડેંસગા

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

દેવાવસ્થાન વિશેષ વક્તવ્યતા

“કહિં ણં મંતે ! સક્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—પાંચમાં ઉદ્દેશામાં દેવ અને દેવી વિષયક વક્તવ્યતાનું પ્રતિ-
પાદન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં તે દેવોનાં સ્થાન આદિની
પ્રશ્નપૂછા કરવામાં આવે છે.

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે
કે “કહિં ણં મંતે ! સક્કસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો સમા સુહમ્મા પણ્ણત્તા ?” કે
લગવન ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રની સુધર્મા સમા ક્યાં આવેલી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! જંબુદ્વીવે દ્વીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ
દાહિણેણ ઇમીસે રયણપ્પમાણ એવં જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ પંચ વડેંસગા પણ્ણત્તા”

-દક્ષિણદિગ્વિભાગે અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ એવં-વક્ષ્યમાણસીત્યા
યથા રાજપ્રશ્નોયે યાવત્-બહુસમ યાવત્ ભૂમિભાગાત્ ઊર્ધ્વં ચન્દ્રસૂર્યગ્રહગણનક્ષત્ર
તારારૂપાણાં બહૂનિ યોજનાનિ, બહૂનિ યોજનશતાનિ, એવં બહૂનિ યોજનસદસ્રાણિ
એવં બહૂનિ યોજનશતમદસ્રાણિ બહુચો યોજનકોટયઃ, બહુચો યોજનકોટા
કોટય ઊર્ધ્વં દૂરં વ્યતિવ્રજ્ય, અત્ર સ્વલુ સૌધર્મો નામ કલ્પઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ इत्यादि
રાજપ્રશ્નોચસૂત્રે વિલોકનીયમ્, તત્ર પશ્ચ અવતંસકાનિ અવતંસ इव અવતંસકં
શ્રેષ્ઠમિત્યર્થઃ, તાનિ મહાવિમાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનિ, 'તંજહા અસોગવડેસए,
જાવ મજ્ઞે સોહમ્મવડેસए' તથથા-અશોકાવતંસકમ્ યાવત્-સપ્તપર્ણાવતંસકમ્,
ચમ્પકાવતંસકમ્, આમ્રાવતંસકમ્, મધ્યે સૌધર્માવતંસકંચ, 'સે ણં સોહમ્મવડે
સए મહાવિમાણે, અદ્ધતેરસ ય જોયણસયસહસ્સાઈં આયામવિક્ખંધેણં-' તત્ત્વલુ

પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામ કે દ્વીપ મેં સુમેરુ પર્વત કી દક્ષિણ
દિશા મેં હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કે બહુસમ ઓર રમણીય ભૂમિભાગ સે
ઉપર ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ ગણ, નક્ષત્ર એવં તારા હનકે બહુત યોજનો, બહુત
સૈકડો યોજનો, બહુત હજારો યોજનો, અનેક લાખ યોજનો, અનેક
કરોડો યોજનો એવં અનેક કોટાકોટી યોજનો દૂર પર સૌધર્મ નામકા
કલ્પ કહા ગયા હૈ । इत्यादि કથન રાજપ્રશ્નોચ સૂત્રમેં કિયા ગયા હૈ સો
વહાં દેખ લેના ચાહિયે । વહાં પર સૌધર્મ દેવલોક મેં પાંચ અવતંસક
શ્રેષ્ઠ વિમાન કહે ગયે હૈં । 'તં જહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈં-'અસોગવડે-
સए જાવ મજ્ઞે સોહમ્મવડેસए' અશોકાવતંસક યાવત્-સપ્તપર્ણાવતં-
સક, ચમ્પકાવત સક, આમ્રાવતંસક ઓર બીચ મેં સૌધર્માવતંસક
'સેણં' સોહમ્મવડેસए મહાવિમાણે અદ્ધતેરસ ય જોયણસયસહસ્સાઈં

“ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના સુમેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બહુ સમ અને રમણીય ભૂમિભાગની ઉપર ચન્દ્ર, સૂર્ય,
ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓ છે. ત્યાંથી અનેક યોજન, અનેક સૈકડો યોજન,
અનેક હજાર યોજન, અનેક લાખ યોજન, અનેક કરોડ યોજન અને અનેક
કોટાકોટી યોજન દૂર સૌધર્મ નામનું કલ્પ આવેલું છે- ” इत्यादि કથન
રાજપ્રશ્નોચ સૂત્રમાં કહ્યા અનુસાર સમજવું, તે સૌધર્મ દેવલોકમાં પાંચ
અવતંસક- શ્રેષ્ઠ વિમાન છે “ તંજહા ” તે વિમાનોનાં નામ નીચે પ્રમાણે
“ અસોગવડેસए, જાવ મજ્ઞે સોહમ્મવડેસए ” (૧) અશોકાવતંસ-, (૨)
સપ્તપર્ણાવત સક, (૩) ચંપકાવતંસક, (૪) આમ્રાવતંસક અને (૫) મધ્યમા
રહેલું સૌધર્માવતંસક. 'સેણં' સોહમ્મવડેસए મહાવિમાણે અદ્ધતેરસ ય જોયણ-

યત્ મધ્યે સૌધર્માવતંસકં મહાવિમાનમ્ તદ્ અર્દ્ધત્રયોદશાનિ અર્દ્ધત્રયોદશં
 યેષુ તાંનિ ચ યોજનશતસહસ્રાણિ સાદ્ધદ્વાદશયોજનઞ્જ્ઞાણિ આયામવિષ્કલ્મ્ભેન
 દૈર્ઘ્યપરિધિના પ્રજ્ઞપ્તમ્, અથ પ્રસ્તુતવિષયસૂચનાર્થમતિદેશગાથામાહ—“એવં જહ”
 इत्यादि, एवं जह सूरियाभे तहेव माणं तहेव उववाओ’ एवमुक्तरीत्या यथा सूरियाभे
 विमाने राजःश्रीयसूत्रोक्ते प्रमाणमुक्तं तथैवास्मिन् सौधर्मावतंसके वक्तव्यम्,
 एवं यथा सूरियामदेवस्य देवत्वेन तत्रोपपातः उक्तस्तथैवोपपातः शक्रस्यात्र
 वक्तव्यः, ‘अभिसेओ तहेव जह सूरियाभस्स’ यथा सूर्यामदेवस्य अभिषेको वर्णितो
 राजप्रश्रीये तथैवास्य शक्रस्याभिषेको वर्णनीयः । अलंकार अच्चनिया तहेव’ यथा
 सूर्याभस्य अलंकारेति अलङ्कारवर्णनम् अर्चनिकेति अर्चनिकावर्णनम् राजप्रश्रीये

આયામવિષ્કલ્મ્ભેણ’ યહ સૌધર્માવતંસક મહાવિમાન સાઢે વારહ લાઘ
 યોજન કા લંબાઈ ચૌડાઈ મેં કહા ગયા હૈ. હમ્ની પ્રસ્તુત વિષયકી સૂચના
 નિમિત્ત સૂત્રકોર અતિદેશ ગાથા કા કથન કરતે હુએ કહતે હૈ—‘એવં
 जहा सूरियाभे तहेव माण तहेव उववाओ’ जिस प्रकार इस उक्त रीति
 के अनुसार सूरियाभ विमान के सम्बन्ध में राजप्रश्रीय सूत्रोक्त प्रमाण
 कहा गया है. उसी प्रकार से इस सौधर्मावतंसक महाविमान के
 सम्बन्ध में भी उक्त प्रमाण कहा गया जानना चाहिये. तथा जैसा सूरि-
 याभ देव का देवरूप से वहाँ उपपात कहा गया है उसी प्रकार से यहाँ
 शक्र का भी उपपात जानलेना चाहिये । ‘अभिसेओ तहेव जह सूरि-
 भस्स’ राजप्रश्रीय में सूर्याभ देव का जैसा अभिषेक वर्णित हुआ है
 वैसा ही शक्र के अभिषेक का वर्णन करना चाहिये । ‘अलंकार अच्च-
 निया तहेव’ जैसा राजप्रश्रीय में सूर्याभ देव के अलङ्कारो का वर्णन और

સયસહસ્રસાઈ આયામવિષ્કલ્મ્ભેણ ’ તે સૌધર્માવતંસક વિમાનની લંબાઈ અને
 પહોળાઈ ૧૨૧૧ સાડા બાર લાખ યોજનની કહી છે પ્રસ્તુત વિષયનું પ્રતિપાદન
 કરવા નિમિત્તે સૂત્રકારે અહીં નીચેની ગાથા મૂકી છે “ એવં જહા સૂરિયાભે
 तहेव माणं तहेव उववाओ ” राजप्रश्रीय सूत्रમાં सूरियाभ विमाननું જે પ્રમાણ
 કહ્યું છે, તે ઉપર્યુક્ત પ્રમાણ સૌધર્માવતંસક મહાવિમાનનું પણ સમજવું.
 જેવું સૂર્યાભ દેવના દેવરૂપે તે વિમાનમાં ઉપપાત થવાનું કથન રાજપ્રશરીય
 सूत्रમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ શકના સૌધર્માવતંસક વિમાનમાં ઉપપાત
 વિષયક કથન સમજવું. “ अभिसेओ तहेव जह सूरियाभस्स ” राजप्रश्रीय सूत्रમાં
 सूर्याभदेवना अभिषेकनું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ શકના
 अभिषेकनું વર્ણન પણ સમજવું. “ अलंकार अच्चनिया तहेव ” राजप्रश्रीय
 सूत्रમાં सूर्याभदेवना अलंकारेनું तथा अर्चनिकेनું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું

પ્રોક્તં તથૈવ સર્વં વાચ્યમ્—ક્રિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—‘જાવ આયરક્ષત્તિ’ યાવત્ આત્મરક્ષકદેવવર્ણનં તાવત્પર્યન્તમત્ર વાચ્યમ્ । શકસ્ય સ્થિતિવિષયે પ્રાહ— ‘દો સાગરોવમાઈં ઠિઈ’ દ્વે સાગરોપમે સ્થિતિઃ શકસ્ય કથનીયેતિ । શકસ્ય પ્રાયઃ સર્વં વર્ણનં રાજપ્રશ્નીયસૂત્રોક્તમૂર્યામદેવવદેવ વિજ્ઞેયમિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘સક્કેણં મંતે ! દેવિદે દેવરાયા કે મહિહિંણ જાવ કે મહાસોક્કલે ?’ હે ભદન્ત ! શક્રઃ સ્વહુ દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ કિં મહદ્ધિકો યાવત્—કિં મહાદ્યુતિકઃ, કિં મહાનુભાગઃ, કિં મહાયશાઃ, કિં મહાબલઃ, કિં મહાસૌખ્યો વર્તતે ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! મહિહિંણ જાવ મહાસોક્કલે’ હે ગૌતમ ! શક્રો દેવેન્દ્રો દેવરાજો મહદ્ધિકો યાવત્ મહાદ્યુતિકઃ,

અર્ચનિકા કા વર્ણન ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી હન સબ કા વર્ણન યહાં શક્ર કે વિષય મેં બી કર લેના ચાહિયે ‘જાવ આયરક્ષત્તિ’ યહ સબ વર્ણન આત્મરક્ષક દેવ વર્ણન તક વહાં ક્રિયા ગયા હૈ સો યહાં પર બી હતને કથન પર્યન્ત હી વર્ણન કરના ચાહિયે । ‘દો સાગરોવમાઈં ઠિઈ’ શક્ર કી દો સાગર કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । તાત્પર્ય સૂત્રકાર કા એસા હૈ કિ રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર મેં જૈસા વર્ણન સૂર્યામદેવ કા ક્રિયા ગયા હૈ—વૈસા હી વર્ણન પ્રાયઃ સબ કા સબ શક્ર કા બી હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૃચ્છતે હૈ— ‘સક્કેણં મંતે ! દેવિદે દેવરાયા કે મહિહિંણ જાવ કે મહાસોક્કલે’ હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કિતની બડી ભારી ઋદ્ધિવાલા હૈ ? કિતની બડી દ્યુતિવાલા હૈ ? કિતને બડે પ્રભાવવાલા હૈ ? કિતને બડે યશવાલા હૈ ? કિતને બડે બલવાલા હૈ ? ઓર કિતને બડે સુખવાલા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! મહિહિંણ જાવ મહાસોક્કલે’ હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર

છે એવું જ વર્ણન શકના અલંકાર આદિના વિષે પણ સમજવું “જાવ આયરક્ષત્તિ” તે સમસ્ત વર્ણન આત્મરક્ષક દેવોના વર્ણન પર્યન્ત અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. “દો સાગરોવમાઈં ઠિઈ” શકની સ્થિતિ (તે દેવલોકનું આયુષ્ય) એ સાગરોપમનું કહ્યું છે, આ સધળા કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં સૂર્યામદેવનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ વર્ણન શકનું પણ સમજવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સક્કેણં મંતે ! દેવિદે દેવરાયા કે મહિહિંણ જાવ કે મહાસોક્કલે ?” હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કેવી મહારૂઢિ અને મહાદ્યુતિ વાળો છે ? તે કેવો પ્રભાવશાળી છે ? તે કેવો મહાયશવાળો છે ? તે કેવો મહાબળસંપન્ન છે ? તે કેવો મહાસુખસંપન્ન છે ?

મહાનુભાગઃ, મહાયશાઃ, મહાવલઃ, મહાસૌખ્યઃ— મદન્ મુખમેવ સૌમ્યં यस્ય સ મહાસૌખ્યો વર્વતે ઇતિ । ‘સે ણં તત્થ વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયમહસ્સા ણં જાવ વિહરહ’ સ સ્વલુ શક્રસ્તત્ર દ્વાત્તિશતો વિમાનાવાસગતસદ્સાણામ્, યાવત્-ચતુર-શીતેઃ સામાનિકસાહસ્રીણામ્ ત્રયસ્તિંશતા ત્રાયસ્તિંશકાનામ્, અપ્પાનામ્ અગ્ર-મહિપીણામ્, યાવત્ અન્યેષાં ચ વહૂનાં દેવાનાં ચ, દેવીનાં ચ આધિપત્યં યાવત્-પૌરપત્યમ્, સ્વામિત્વમ્, ભર્તૃત્વમ્, કારયન્, પારયન્ વિઠરતિ-તિઠતિ । તદુપસંહર-ન્નાહ ‘એવં મહિઙ્ગિણ જાવ એવં મહાસોક્ખે સક્કે દેવિદે દેવરાયા’ એવં-પૂર્વોક્ત-વર્ણિતરીત્યા મહાદ્ધિકો યાવત્-મહાદ્યુતિકઃ, મહાનુભાગઃ મહાયશાઃ, મહાવલઃ, એવં મહાસૌખ્યઃ સ્વલુ શક્રો દેવેન્દ્રો દેવરાજો વર્વતે ઇતિ । અન્ને ગૌતમો મગવદ્-

દેવરાજ શક્ર વહુત વડી કદ્ધિવાલા હૈ, યાવત્ વહુત વડે સુખવાલા હૈ । યહો યાવત્ પદ સે મહાદ્યુતિકઃ, મહાનુભાગ, મહાયશાઃ, મહાવલઃ” હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । ‘સે ણં તત્થ વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયમહસ્સા ણં જાવ વિહરહ’ વહ શક્ર વહાં પર વત્તીમ લાગ્વ વિમાનોં કા, ચૌરાસી હજાર સામાનિક દેવોં કા, ૩૩ ત્રાયસ્તિંશક દેવોં કા, આઠ અગ્રમહિપિયોં કા યાવત્-અન્ય ઓર મી દેવ દેવિયોં કા આધિપત્ય, પૌરપત્ય, સ્વામિત્વ એવં ભર્તૃત્વ કરવાતા હુઆ પલવાના હુઆ આનન્દ કે સાથ અપના સમય વ્યતીત કરતા રહતા હૈ । ‘એવં મહિઙ્ગિણ જાવ એવં મહાસોક્ખે સક્કે દેવિદે દેવરાયા’ હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત વર્ણિત રીતિ કે અનુસાર શક્ર વડી મારી કદ્ધિવાલા, વડી મારી દ્યુતિવાલા, મહાપ્રભાવ-વાલા, મહાયશવાલા, મહાવલવાલા, એવં વહુત વડે સુખવાલા હૈ । અથ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા । ” મહિઙ્ગિણ જાવ મહાસોક્ખે” દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર ધણી જ મહાન કદ્ધિવાળો, ધણી ~ મહાદ્યુતિવાળો, ધણા જ મહાપ્રભાવવાળો, ધણા જ મહાયશવાળો અને ધણા જ મહાસુખ-વાળો છે. “સે ણં તત્થ વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયમહસ્સા ણં જાવ વિહરહ” તે શકેન્દ્ર સૌધર્મ દેવલોકમાં ૩૨ લાખ વિમાનોનું, ૮૪ હજાર સામાનિક દેવોનું, ૩૩ ત્રાયસ્તિંશક દેવોનું, આઠ અગ્રમહીપીઓનું અને બીજા પણ ધણાં દેવદેવીઓનું આધિપત્ય પૌરપત્ય, સ્વામિત્વ, અને ભર્તૃત્વ કરતો થકો આનંદપૂર્વક પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે. “એવં મહિઙ્ગિણ જાવ એવં મહાસોક્ખે સક્કે દેવિદે દેવરાયા” હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે (ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર ધણી મહાકદ્ધિ, મહાદ્યુતિ, મહાપ્રભાવ, મહા-બળ, મહાયશ અને મહાસુખથી સંપન્ન છે.

વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવ હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવેતિ । સૂ ૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વધિરૂપાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-

કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક

વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-

‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-

બાલબ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર

-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં

શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-

રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં દશમશતકસ્ય

॥ષ્ઠોદ્દેશઃ સમાપ્તઃ॥૧૦-૬॥

અન્ત મેં મગવાન્ કે વચનોં મેં સત્યતા રૂપાપન કરને કે નિમિત્ત ગૌતમ પ્રભુ સે કહતે હેં કિ ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર ચિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનાં દસવેં શતકકા છઠ્ઠા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૬॥

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ ! આપની વાત બિલકુલ સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સર્વથા સત્ય જ છે ” આ પ્રમાણે કહીને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥ સૂ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા

વ્યાખ્યાનાં દશમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૬॥

અથ સપ્તમોદેશકઃ પ્રારમ્ભતે
અષ્ટાવિંશત્યન્તરદ્વીપવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—‘કર્હિં ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં ઇગોરુયમણુસ્સાણં ઇગો-
રુયદીવે નામં દીવે પપ્પણત્તે ? એવં જહા જીવાભિગમે તદ્વિપપિવત્તીએ
તદેવ નિરવસેસં જાવ સુદ્ધદંતદીવો ત્તિ । એએ અટ્ટાવીસં ઉદેસગા
માણિયવા, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ ॥ સૂ. ૦૧ ॥

इइ दसमं सयं समन्तं

છાયા—કુત્ર સ્વલ્પ ઔત્તરિકાણામ્ એકોરુકમણુપાણામ્ એકોરુકદ્વીપો નામ
દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? એવં યથા જીવાભિગમે તૃતીયપ્રતિપત્તો તથૈવ નિરવશેષં યાવત્
શુદ્ધદન્તદ્વીપવૃત્તિ, એતે અષ્ટાવિંશતિઃ ઉદેશકા મણિતવ્યા । તદેવં મદન્ત ! તદેવં
મદન્ત ! ઇતિ યાવત્ વિહરતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—પષ્ઠોદેશકે સુધર્માસમાયાઃ પ્રરૂપિતત્વેન તસ્યાશ્ચ આશ્રયવિશેષ-
સ્થાનરૂપત્વેન તદધિકારાત્ આશ્રયવિશેષસ્થાનરૂપાન્ ઉત્તરદ્વીપાભિધાન્
મેરુત્તરદિગ્વર્તિ શિખરિપર્વતે વર્તમાનાન્ લવણસમુદ્રાન્તર્વર્તિનોઽષ્ટાવિંશતિ
સંખ્યકાન્ અભિધાતુમિચ્છુ રષ્ટાવિંશતિમુદેશકાન્ પ્રાઢ—‘કર્હિં ણં મંતે ’ ઇત્યાદિ,

सातवे उद्देशका प्रारंभ

‘कर्हिं णं मंते ! उत्तरिल्लाणं एगोरुयमणुस्साणं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને છટે ઉદેશક મેં સુધર્મા સમા કા પ્રરૂપણ કિયા
હૈ. યહ સુધર્માસમા આશ્રય વિશેષ સ્થાનરૂપ હૈ. હસ અધિકાર સે
આશ્રય વિશેષ સ્થાનરૂપ અન્તર્દ્વીપોં કા જો કિ મેરુ પર્વત, કી ઉત્તર
દિશા મેં વર્તમાન શિખરિ પર્વત પર હૈં ઓર લવણસમુદ્ર કે ખીતર હૈ
એવં સંખ્યા મેં જો અટ્ટાઈસ ૨૮ હૈ. વર્ણન કરતે હૈં—હસમેં ગૌતમ ને

सातमा उद्देशानो प्रारंभ —

“कर्हिं मंते ! उत्तरिल्लाणं एगोरुयमणुस्साणं” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે છઠા ઉદેશમાં સુધર્મા સભાની પ્રરૂપણા કરી છે.
તે સુધર્માસભા આશ્રય વિશેષ સ્થાનરૂપ છે આ સંબંધને અનુલક્ષીને હવે
સૂત્રકાર આશ્રયવિશેષ સ્થાનરૂપ અન્તર્દ્વીપો અને તેમની સંખ્યા ૨૮
અઠ્યાવીસની છે કે જે મેરુપર્વતની ઉત્તરદિશામાં રહેલા શિખરી પર્વત
પર છે, અને લવણસમુદ્રની અંદર છે; તેમની પ્રરૂપણા કરે છે. એવાં ૨૮

‘કહિં ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા ઇગોરુયમણુસ્સાણં ઇગોરુયદીવે ણામં દીવે પણ્ણત્તે ?’
 હે ભદ્રન્ત ! કુત્ર સ્વલુ ઔત્તરિકાણામ્ ઉત્તરદિગ્ભવાનામ્ એકોરુકમનુષ્યાણામ્ એકો-
 રુકદ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞન્તઃ ? મગવાનાહ-‘એવં જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં
 જાવ સુદ્ધદંતદીવોત્તિ, એ અદ્વાવીસં ઉદેસગા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્ત-
 રીત્યા યથા જીવાભિગમસૂત્રે તૃતીયપ્રતિપત્તૌ પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્
 નિરવશેષં યાવત્ શુદ્ધદન્તદ્વીપ ઇતિ, તથાચ યાવત્કરણાત્ અયમતિદેશઃ પૂર્વોક્તેન
 નવમશતકસ્ય તૃતીયોદેશકે દાક્ષિણાત્યાન્તરદ્વીપવક્તવ્યતાનુસારેણ અવગન્તવ્યઃ,
 એવંચ અષ્ટાવિંશતે અન્તર્દ્વીપાનાં નામાનિ યથા એકોરુકો ૧ અભાસિક ૨ વૈષાણિક ૩
 -લાઙ્ગુલિક ૪-હયકર્ણ ૫-ગજકર્ણ ૬-ગોકર્ણ ૭-શંકુલીકર્ણ ૮-આદર્શમુખ ૯-

પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘કહિં ણ મંતે ! ઉત્તરિલ્લા ઇગોરુયમણુસ્સાણં
 ઇગોરુયદીવે ણામં દીવે પણ્ણત્તે’ હે ભદ્રન્ત ! ઉત્તર દિશા મેં રહને વાલે
 એકોરુક મનુષ્યોં કા એકોરુક દ્વીપ નામકા દ્વીપ કહાં પર કહા ગયા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવં જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં
 જાવ સુદ્ધદંત દીવોત્તિ, એ અદ્વાવીસં ઉદેસગા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ !
 પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર જૈસા જીવાભિગમ સૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ વૈસા
 હી યહાં પર મી કહના ચાહિયે-સમ્પૂર્ણરૂપ સે યાવત્ શુદ્ધદન્ત દ્વીપ
 તક યહાં યાવત્ શબ્દ સે-પૂર્વોક્ત નવમ શતક કે તૃતીય ઉદેશક મેં
 દાક્ષિણાત્યાન્તરદ્વીપ કી વક્તવ્યતા કે અનુસાર જાનને કો કહા ગયા
 હૈ । અન્તર દ્વીપોં કે ૨૮ નામ હસ પ્રકાર સે હૈ-એકોરુક ૧, અભાસિક ૨,
 વૈષાણિક ૩, લાઙ્ગુલિક ૪, હયકર્ણ ૫, ગજકર્ણ ૬, ગોકર્ણ ૭,

અન્તર્દ્વીપો છે ગૌતમ સ્વામી તે અન્તર્દ્વીપો વિષે મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે
 છે-‘કહિં ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા ઇગોરુયમણુસ્સાણં ઇગોરુય દીવે પણ્ણત્તે ?’
 હે ભગવન્ ! ઉત્તર દિશામાં રહેનારા એકોરુક મનુષ્યોને । એકોરુક નામને
 દ્વીપ કયા આવેલો છે’

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“એવં જહા જીવાભિગમે તહેવ નિરવસેસં જાવ
 સુદ્ધદંતદીવોત્તિ, એ અદ્વાવીસં ઉદેસગા માણિયવ્વા” હે ગૌતમ ! આ દ્વીપની
 જેવી પ્રજા પણ જીવાભિગમ સૂત્રમાં કરવામાં આવી છે, જેવી જ સમસ્ત
 પ્રજા અહીં પણ થવી જોઈએ. “શુદ્ધદન્ત” પર્યન્તના દ્વીપો વિષેનું
 સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અહિં ‘યાવત્’ પદથી નવમાં
 શતકના ત્રીજા ઉદેશમાં જે ૨૮ દ્વીપો ગણાવવામાં આવ્યા છે, તે ૨૮ દ્વીપ
 અહીં ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. તે ૨૮ અન્તર્દ્વીપોનાં નામ નીચે પ્રમાણે
 છે-(૧) એકોરુક (૨) અભાસિક, (૩) વૈષાણિક, (૪) લાંગુલિક, (૫) હયકર્ણ

મેઘદ્રુમુખ ૧૦-અયોમુખ ૧૧-ગોમુખ ૧૨-અશ્વમુખ ૧૩-હસ્તિમુખ ૧૪-સિંહ-
મુખ ૧૫-વ્યાઘ્રમુખ ૧૬-અશ્વકર્ણ ૧૭-હસ્તિકર્ણ ૧૮-કર્ણ ૧૯-કર્ણપ્રાવરણ ૨૦
ઉલ્કામુખ ૨૧-મેઘમુખ ૨૨-વિદ્યુન્મુખ ૨૩-વિદ્યુદન્ત ૨૪-ઘનદન્ત ૨૫-લઘુદન્ત
૨૬-ગૂઢદન્ત ૨૭ શુદ્ધદન્ત ૨૮-રૂપાણિ અવસેયાનિ। એતેષાંચ અષ્ટાવિંશતેઃ
ઉત્તરાન્તર્દ્વીપાનામાયામવિષ્કમ્ભાદિકં નવમશતકસ્ય તૃતીયેદેશકે વર્ણિતાનુસાર-
મવગન્તવ્યમ્। એકૈકાન્તર્દ્વીપાનામ્ આયામવિષ્કમ્ભાદિ વર્ણનાર્થમ્ અષ્ટાવિંશતિ-
રુદ્દેશકાઃ અવગન્તવ્યાઃ। इत्यभिप्रायेणाह-‘एए अट्टावीसं उद्देसगा भाणियव्वा’
एते अष्टाविंशतिरुद्देशका भणितव्याः, वक्तव्याः। अन्ते गौतमो भगवद् वाक्यं
सत्यापयन्नाह-‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ’ हे भदन्त ! तदेवं

શબ્દકુલીકર્ણ ૮, આદર્શમુખ ૯ મેઘદ્રુમુખ ૧૦, અયોમુખ ૧૧, ગોમુખ ૧૨,
અશ્વમુખ ૧૩, હસ્તિમુખ ૧૪, સિંહમુખ ૧૫ વ્યાઘ્રમુખ ૧૬, અશ્વકર્ણ
૧૭, હસ્તિકર્ણ ૧૮, કર્ણ ૧૯, કર્ણપ્રાવરણ ૨૦, ઉલ્કામુખ ૨૧, મેઘ-
મુખ ૨૨, વિદ્યુન્મુખ ૨૩, વિદ્યુદન્ત ૨૪, ઘનદન્ત ૨૫, લઘુદન્ત ૨૬, ગૂઢ-
દન્ત ૨૭, ઓર શુદ્ધદન્ત ૨૮, इन उत्तर दिग्दर्शी अन्तर द्वीपों की लंबाई
चौड़ाई आदि का वर्णन नवमशतक के तृतीय उद्देशक में किया गया है
સો उसી કે અનુસાર જોનના ચાહિયે। एक २ अन्तर्द्वीप के आयाम
एवं विष्कम्भ आदि के वर्णन करने निमित्त २८ उद्देशक हैं-इसी बातको
प्रतिपादन करने के अभिप्राय से “एए अट्टावीसं उद्देसगा भाणियव्वा”
ऐसा कहा गया है। अब अन्त में गौतम भगवान् के वाक्य को सर्वथा
सत्य रूप से प्रकट करने के अभिप्राय से ‘सेवं’ भंते ! सेवं’ भंते ! त्ति’

(૧) ગજકર્ણ, (૭) ગોકર્ણ, (૮) શબ્દકુલીકર્ણ, (૯) આદર્શમુખ. (૧૦) મેઘદ્રુમુખ
(૧૧) અયોમુખ (૧૨) ગોમુખ (૧૩) અશ્વમુખ, (૧૪) હસ્તિમુખ, (૧૫) સિંહમુખ,
(૧૬) વ્યાઘ્રમુખ, (૧૭) અશ્વકર્ણ, (૧૮) હસ્તિકર્ણ, (૧૯) કર્ણ
(૨૦) કર્ણપ્રાવરણ (૨૧) ઉલ્કામુખ, (૨૨) મેઘમુખ, (૨૩) વિદ્યુન્મુખ,
(૨૪) વિદ્યુદન્ત, (૨૫) ઘનદન્ત, (૨૬) લઘુદન્ત, (૨૭) ગૂઢદન્ત અને (૨૮)
શુદ્ધદન્ત આ ઉત્તર દિશાના અન્તર્દ્વીપોની લંબાઈ, પહોળાઈ આદિનું
વર્ણન નવમાં શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કર્યા પ્રમાણે અહીં પણ ગ્રહણ કરવું
પ્રત્યેક અન્તર્દ્વીપની લંબાઈ, પહોળાઈ આદિનું પ્રતિપાદન કરતો એક એક
ઉદ્દેશક છે. તેથી ૨૮ અન્તર્દ્વીપોનું વર્ણન કરતા ૨૮ ઉદ્દેશકો અહીં સમ-
જવા જોઈએ. એજ વાતને સૂત્રકારે “एए अट्टावीसं उद्देसगा भाणियव्वा”
આ સૂત્રપાઠદ્વારા પ્રકટ કરી છે. સૂત્રને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં

ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવ ઇત્યાદિરીત્યા પ્રતિપાદયન્
યાવત્ ! વિહરતિ-તિષ્ઠતિ । ઇતિ દશમશતકસ્ય સપ્તમોદ્દેશકાદારમ્ ચતુર્લિ-
શતમોદ્દેશકપર્યન્તં સમાપ્તમ્ ॥-૩૪॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈઋગ્ન્યનિર્માપક
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
'જૈનાચાર્ય' પદસૂચિત-કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
વાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવતિવિરચિતાયાં
શ્રી "ભગવતીસૂત્રસ્ય" પ્રમેયચન્દ્રિકા-
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં દશમશતકસ્ય
॥સપ્તમોદ્દેશઃ સમાપ્તઃ॥૧૦-૭॥
દશમં શતકં સમાપ્તમ્

એસા કહતે હૈં । હે મદન્ત ! જૈસા આપને યહ વિષય કહા હૈં વહ સ્વ
સર્વથા સત્ય હી હૈ-હે મદન્ત ! જૈસા આપને યહ સ્વ વિષય કહા હૈ
વહ સ્વ સર્વથા સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને
સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર" કી
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકા દસવેં શતકકા સાતવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૭॥
દશવાં શતક સમાપ્ત

વચનોમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે કે "સેવં મંતે ! સેવં
મંતે ! ત્તિ " "હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે હે ભગવન્ !
આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સર્વથા સત્ય છે." આ પ્રમાણે
કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦ ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા
વ્યાખ્યાના દશમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૦-૭॥

દશમું શતક સમાપ્ત

અથ એકાદશ શતકં પ્રારમ્ભ્યતે

અથ એકાદશશતકસ્યોદ્દેશકાર્થ સંગ્રહગાથા

મૂલમ્—‘ઉપ્પલ ૧, સાલુ ૨, પલાસે ૩, કુંભી ૪, નાલીય ૫, પડમ ૬, કન્નીય ૭। નલિણ ૮, સિવ ૯, લોગ ૧૦, કાલા ૧૧, ડડલંભિય ૧૨, દસદોય એકારે ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—ઉત્પલમ્, ૧, શાલૂકમ્ ૨, પલાશઃ ૩, કુમ્ભી ૪, નાલિકઃ ૫ પદ્મ ૬ કર્ણિકા ૭, નલિનમ્ ૮ શિવરાજર્વિઃ ૯ લોકઃ ૧૦, કાલઃ ૧૧ આલમ્બિકઃ ૧૨ દશદ્વૈચ એકાદશે ॥મૂ૦ ૧॥

ટીકા—દશમશતકસ્યાન્તેઽન્તર્દ્વીપાઃ પ્રરૂપિતાઃ, તેષાં ચાન્તર્દ્વીપાનાં વનસ્પતિ-
બહુલતયા વનસ્પતિવિશેષપ્રભૃતિવસ્તુસ્વરૂપં પ્રતિપાદયિતુમ્ એકાદશશતકસ્ય
દ્વાદશોદ્દેશકાર્થ સંગ્રહગાથામાહ—‘ઉપ્પલ’ इत्यादि

ઉત્પલમ્—ઉત્પલવદાર્થકમલવિશેષવિષયે પ્રથમો શકઃ ૧, શાલૂકમ્—

ગ્યારહવે શતકકા પ્રારંભ

હસ શતક કે ઉદ્દેશકોં કી અર્થ સંગ્રહ ગાથા હસ પ્રકાર સે હૈ—

ઉપ્પલ સાલુ પલાસે કુંભી નાલી ય પડમકન્નીય ।

નલિણ સિવ લોગ કાલા—લંભિય દસ દો ય એકારે ॥

ઉત્પલ ૧, શાલૂક ૨, પલાશ ૩, કુંભી ૪, નાલિક ૫, પદ્મ ૬, કર્ણિકા ૭, નલિન ૮, શિવરાજર્વિ ૯, લોક ૧૦, કાલ ૧૧ ઓર આલમ્બિક ૧૨, હસ પ્રકાર સે યે ૧૨ ઉદ્દેશક હસ ગ્યારહવેં શતક મેં કહે ગયે હૈ ।

ટીકાર્થ—કમલ વિશેષ કા નામ ઉત્પલ હૈ. હસ સમ્બન્ધ મેં પ્રથમ

અગિયારમા શતકનો પ્રારંભ

આ શતકમાં કયા કયા વિષયની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે, તે નીચેની સંગ્રહગાથા દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

“ ઉપ્પલ સાલુ પલાસે કુંભી નાલી ય પડમકન્નીય ।

નલિણ સિવ લોગ કાલા—લંભિય દસ દોય એકારે ॥

ઉત્પલ (૧) શાલૂક, (૨) પલાશ (૩) કુંભી, (૪) નાલિક (૫) પદ્મ (૬) કર્ણિકા (૭) નલિન (૮) શિવરાજર્વિ (૯) લોક (૧૦) કાળ અને (૧૧) આલમ્બિક. આ અગિયારમા શતકમાં આ પ્રમાણે ૧૨ ઉદ્દેશાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.

ટીકાર્થ—ઉત્પલ એટલે કમલ વિશેષ. પહેલા ઉદ્દેશમાં તેની પ્રરૂપણા

ઉત્પલકન્દસ્તદ્ વિષયં પ્રતિપાદયિતું દ્વિતીયોદ્દેશકઃ ૨, પલાશઃ— કિંશુકઃ
'હાક' ઇતિ પ્રસિદ્ધઃ તદ્ વિદ્વિષયે તૃતીયોદ્દેશકઃ ૩, કુમ્ભી—વનસ્પતિ વિશેષ-
સ્તદ્ વિષયે ચતુર્થોદ્દેશકઃ ૪, નાલિકઃ—કમલનાલવિશેષસ્તદ્ વિષયે પશ્ચમો
દેશકઃ ૫, પદ્મમ્—કમલવિશેષ તદ્ વિષયે ષષ્ઠોદ્દેશકઃ ૬, કર્ણિકા—કમલમધ્ય-
ભાગસ્થકિજ્જલકઃ કેશરપદવાચ્યઃ તદ્વિષયે સપ્તમોદ્દેશકઃ ૭ નલિનમ્—કમલ-
વિશેષઽપ્વ તદ્ વિષયે અષ્ટમોદ્દેશકઃ ૯, અત્રોત્પલપદ્મનલિનાનાં કોશરીત્યા
સમાનાર્થકત્વેઽપિ રુદ્ધિવશાત્ અવાન્તરવિશેષોઽવગન્તવ્યઃ । શિવઃ—શિવરાજર્ષિ
વક્તવ્યતાર્થો નવમોદ્દેશકઃ ૯, લોકઃ—લોકવિષયવક્તવ્યતાર્થો દશમોદ્દેશકઃ ૧૦

ઉદ્દેશક હૈ । ઉત્પલ કન્દ કા નામ શાલૂક હૈ. ઇસ વિષય મેં દ્વિતીય ઉદ્દે-
શક હૈ । હાક વૃક્ષકા નામ પલાશ હૈ. ઇસ સમ્બન્ધ મેં તૃતીય ઉદ્દેશક
હૈ. વનસ્પતિ વિશેષ કા નામ કુમ્ભી હૈ. ઇસ સમ્બન્ધ મેં ચતુર્થ ઉદ્દેશક
હૈ. કમલ નાલ વિશેષ કા નામ નાલિક હૈ. ઇસ સમ્બન્ધ મેં પંચમ ઉદ્દે-
શક હૈ. કમલ વિશેષ કા નામ પદ્મ હૈ. ઇસ સમ્બન્ધ મેં છઠા ઉદ્દેશક
હૈ. કમલ કે મધ્યભાગ મેં સ્થિત કેશર રૂપ કિજ્જલક નામ કર્ણિકા હૈ.
ઇસ સમ્બન્ધ મેં ૭ વાં ઉદ્દેશક હૈ. કમલ વિશેષ કા નામ નલિન હૈ. ઇસ
સમ્બન્ધ મેં આઠવાં ઉદ્દેશક હૈ. યદ્યપિ કોષ કે અનુસાર ઉત્પલ, પદ્મ ઓર
નલિન ચે સબ પર્યાયવાચી-એકાર્થક નામ વાલે શબ્દ હૈં-પરન્તુ રુદ્ધિવશાત્
ઇનેકે અર્થ મેં અવાન્તર વિશેષતા હૈ એસા જાનનાં ચાહિયે, શિવરાજર્ષિ
કે સંબંધ મેં ૯ વાં ઉદ્દેશક હૈ. લોકવિષયક વક્તવ્યાર્થ કે વિષય મેં ૧૦ વાં

કરવામાં આવી છે. ઉત્પલ કન્દને શાલૂક કહે છે. બીજા ઉદ્દેશામાં તે શાલૂકની
પ્રશ્નપણા કરી છે. પલાશ એટલે ખાખરાનું વૃક્ષ તે પલાશની ત્રીજા ઉદ્દેશામાં
પ્રશ્નપણા કરી છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં કુમ્ભી નામની વનસ્પતિ વિશેષની, અને
પાંચમાં ઉદ્દેશામાં કમલનાલ વિશેષ રૂપ નાલિકાનું પ્રતિપાદન કરાયું છે. કમલ
વિશેષને પદ્મ કહે છે. તે પદ્મ વિષે છઠ્ઠો ઉદ્દેશક છે. કમલના મધ્ય ભાગમાં
જે કેશર રૂપ તંતુઓ હોય છે. તેને કર્ણિકા કહે છે. સાતમા ઉદ્દેશામાં તે
કર્ણિકાની પ્રશ્નપણા કરવામાં આવી છે. કમલવિશેષનું નામ નલિન છે. આઠમાં
ઉદ્દેશામાં તે નલિનની પ્રશ્નપણા કરવામાં આવી છે જે કે ઉત્પલ, પદ્મ અને
નલિન એકાર્થક (પર્યાયવાચી) શબ્દો છે, પરન્તુ તેમના અર્થમાં રુદ્ધિગત
વિશિષ્ટતા રહેલી હોવાથી અહીં તેમનું અલગ અલગ રૂપે પ્રતિપાદન થયું
છે. નવમો ઉદ્દેશામાં 'શિવરાજર્ષિનું' ૧૦ માં ઉદ્દેશામાં લોક વિષયક વક્તવ્ય-

कालः—काल विषयवक्तव्यतार्थ एकादशोद्देशकः ११ आलम्बिकः—आलम्बिकायां नगर्यां यत् प्ररूपितं तत्प्रतिपादक उद्देशकोऽपि आलम्बिक इत्युच्यते, द्वादशतम उद्देशकः १२ इत्येवं रीत्या दशच द्वौचेति द्वादशोद्देशका एकादशे शते भवन्तीति ॥१॥

अथ प्रथमोद्देशकद्वारसंग्रहे गाथात्रयम्

मूलम्—‘उववाओ१, परिमाणं२, अवहारु३, चत्त४, बंध५, वेदे६ य।
उदए७, उदीरणाए८, लेसा९, दिट्टी१० य, नाणे११ य, ॥१॥
जोगू१२, वओगे१३, वन्न१४, रसमाई१५, ऊसासगे१६ य
आहारे १७। विरई १८, किरिया १९, बंधे २०, सन्न २१,
कसायि२२, स्थि २३, बंधे २४ य ॥२॥ सन्नि २५, दिय२६,

उद्देशक है। काल विषय वक्तव्यार्थ के विषय में ११ वें उद्देशक है। आलम्बिकानगरी में जो कुछ प्ररूपित हुआ उस सम्बन्ध में १२ वां उद्देशक है, इस प्रकार से ये चौरह १२ उद्देशक इस ग्यारह वें शतक में हैं।

प्रथम उद्देशक द्वारसंग्रह में तीन गाथाएँ

उववाओ १, परिमाणं २, अवहारु ३, चत्त ४ बंध ५ वेदे ६ य।
उदए ७, उदीरणाए ८ लेसा ९ दिट्टी १० य नाणे ११ य ॥१॥
जोगू १२, वओगे १३ वन्न १४ रसमाई १५ ऊसासगे १६ य आहारे १७।
विरई १८ किरिया १९ बंधे २०, सन्न २१ कसायि २२ स्थि २३ बंधे २४ ॥२॥

तानुं अने ११ भां उद्देशाभां छाण विषयक वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करायुं छे. आलम्बिका नगरीभां मडावीर प्रलुओ जे प्रइपणा करी डती तेनुं प्रतिपादन अलम्बिक नामना १२भां उद्देशाभां करवाभां आओयुं छे. आ रीते अगियारभां शतकभां कुल १२ उद्देशकेतुं प्रतिपादन करवाभां आओयुं छे.

पहेला उद्देशाना द्वारसंग्रहनी त्रणु गाथाओ

उववाओ १ परिमाणं, २ अवहारु, चत्त, ४ बंध ५ वेदेह य।
उदए ७, उदीरणाए ८, लेसा ९, दिट्टी १०, य नाणे य ॥ ११ ॥
जोगू १२, व ओगे १६, वन्न १४, रसमाई १५, ऊसासगे १६ य आहारे
१७। विरई १८, किरिया १९ बंधे २०, सन्न २१ कसायि २२ स्थि २३ बंधे २४ ॥२॥

अणुबंधे २७, संवेहा २८, हार २९, ठिई ३०, समुग्धाए ३१,
चयणं ३२, मूलादीसुय, उववाओ सव्वजीवाणं ३३, ॥गा. १-३॥

छाया—उपपातः १, परिमाणम् २, अपहारः ३ उच्चत्वम् ४ बन्धः ५
वेदश्च, ६ उदयः ७, उदीरणा ८ लेश्या ९, दृष्टि १० अज्ञानम् ११, ॥१॥ योगः १२,
उपयोगः १३, वर्णः १४, रसादिः १५, उच्छ्वासक १५ आहारः १७ विरतिः १८,
क्रिया १९, बन्धकः २०, संज्ञा २१, कषायः २२, स्त्री २३, बन्धः २४ ॥२॥
संज्ञी २५, इन्द्रियाणि २६, अनुबन्धः २७ संवेधः २८ आहारः २९ स्थितिः
समुद्घातः ३१, च्यवनम् ३२ मूलादिषुच उपपातः सर्वजीवानाम् ३३ ॥३॥

टीका—अथ प्रथमोद्देशे त्रयस्त्रिंशद् विषयद्वाराणि प्रतिपादयितुं प्रथमो

सन्नि २५, दिय २६ अणुबंधे २७ संवेहा २८ हार २९ ठिई ३० समुग्धाए ३१ ।
चयणं ३२ मूलादीसु य उववाओ सव्वजीवाणं ३३ ॥गा. १-३॥

उपपात १, परिमाण २, अपहार ३, उच्चत्व ४, बंध ५, वेद ६,
उदय ७, उदीरणा ८, लेश्या ९, दृष्टि १० ज्ञान ११ योग १२, उपयोग
१३ वर्ण १४ रसादि १५, उच्छ्वास १६, आहार १७, विरति १८,
क्रिया १९ बन्धक २०, संज्ञा २१, कषाय २२, स्त्रीवेदादि २३, बन्ध २४
संज्ञी २५ इन्द्रिय २६, अनुबंध २७ संवेध २८ आहार २९ स्थिति ३०
समुद्घात ३१ च्यवन ३२ और समस्त जीवों का मूलादिकों में उपपात
३३ ये ३३ द्वार प्रथम उद्देशक गत विषय को प्रतिपादन करने के लिये हैं।

टीकार्थ—उत्पत्ति द्वार का नाम उपपात है १, ध्यत्ता द्वार का नाम

सन्नि २५, दिय २६ अणुबंधे २७, संवेहा २८, हार २९, ठिई ३० समुग्धाए ३१ ।
चयणं ३२ मूलादीसु य उववाओ सव्वजीवाणं ३३ ॥गा. १-३॥

(१) उत्पात, (२) परिमाण, (३) अपहार, (४) उच्चत्व, (५) बंध, (६) वेद, (७) उदय, (८) उदीरणा, (९) लेश्या, (१०) दृष्टि, (११) ज्ञान, (१२) योग, (१३) उपयोग, (१४) वर्ण, (१५) रसादि (१६) उच्छ्वास, (१७) आहार (१८) विरति (१९) क्रिया (२०) बन्धक (२१) संज्ञा, (२२) कषाय, (२३) स्त्रीवेदादि, (२४) बन्ध (२५) संज्ञी, (२६) इन्द्रिय (२७) अनुबन्ध, (२८) संबन्ध, (२९) आहार, (३०) स्थिति, (३१) समुद्घात, (३२) च्यवन अने (३३) समस्त जीवों का मूलादिकों में उपपात. पहेला उद्देशाना विषयतुं प्रतिपादन करवाने भाटे आ उउ द्वार मतान्यां ते.

टीकार्थ—(१) उत्पत्ति द्वारने उपपात उहे छे. (२) ध्यत्ता द्वारने परि

દેશકાર્થસંગ્રહગાથાત્રયમાદિ- 'ઉવવાઓ' इत्यादि, 'उववाओ' उपपातः-उत्पत्ति
 द्वारम् १ परिमाणम्-इयत्ताद्वारम् २ अपहारः-अपहरणद्वारम् ३, उच्चत्वम्-उच्चता-
 द्वारम् ४, बन्धः-ज्ञानावरणादिकर्मणो बन्धद्वारम् ५ वेदना-वेदनाद्वारम् ६,
 उदयः-उदयद्वारम् ७ उदीरणा-उदीरणाद्वारम् ८, लेश्या लेश्याद्वारम् ९, दृष्टिः-
 सम्यग् मिथ्या-मिश्र-दृष्टिद्वारम् १० ज्ञानम्-ज्ञानद्वारम् ११, योगः-योगद्वारम् १२
 उपयोगः-उपयोगद्वारम् १३ वर्णः- वर्णादिद्वारम् १४, रसादि -रसादिद्वारम् १५
 उच्छ्वासकः- उच्छ्वासकद्वारम् १६, आहारः- आहारकद्वारम् १७ विरतिः-
 विरतिद्वारम् १८, -क्रिया-क्रियाद्वारम् १९, बन्धकः-बन्धकद्वारम् २०, संज्ञा-
 संज्ञाद्वारम्, २१, कषायः- कषायद्वारम् २२, स्त्री-स्त्रीवेदादिद्वारम् २३, बन्धः-

परिमाण है २' अपहरण द्वार का नाम अपहार है ३, उच्चता द्वार का
 नाम उच्चत्व है ४ ज्ञानावरणादि कर्मों के बन्ध द्वार का नाम बन्ध है ५,
 वेदना द्वार का नाम वेदना है ६, उदय द्वार का नाम उदय है ७, उदी-
 रणा द्वार का नाम उदीरणा है ८, लेश्या द्वार का नाम लेश्या है ९,
 सम्यक् मिथ्या और मिश्र दृष्टि द्वार का नाम दृष्टि है १०, ज्ञानद्वार
 का नाम ज्ञान है ११, योगद्वार का नाम योग है १२, उपयोगद्वार का
 नाम उपयोग है १३, वर्णादि द्वार का नाम वर्ण है १४, रसादि द्वार का
 नाम रस है १५, उच्छ्वासक द्वार का नाम उच्छ्वासक है १६, आहारक
 द्वार का नाम आहार है १७, विरति द्वार का नाम विरति है १८, क्रिया
 द्वार का नाम क्रिया है १९, बंधद्वार का नाम बंध है २०, संज्ञाद्वार
 का नाम संज्ञा है २१, कषाय द्वार का नाम कषाय है २२, स्त्रीवेदादि

માણુ કહે છે. (૩) અપહરણુદ્વારને અપહાર કહે છે. (૪) ઉચ્ચતાદ્વારને
 ઉચ્ચત્વ કહે છે (૫) જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બન્ધદ્વારને બન્ધ કહે છે.
 (૬) વેદનાદ્વારનું નામ વેદના છે (૭) ઉદયદ્વારનું નામ ઉદય છે (૮) ઉદીરણા
 દ્વારનું નામ ઉદીરણા છે. (૯) લેશ્યાદ્વારનું નામ લેશ્યા છે. (૧૦) સમ્યક્,
 મિથ્યા અને મિશ્રદૃષ્ટિ દ્વારનું નામ દૃષ્ટિ છે. (૧૧) જ્ઞાનદ્વારનું નામ જ્ઞાન
 છે (૧૨) યોગદ્વારનું નામ યોગ છે. (૧૩) ઉપયોગદ્વારનું નામ ઉપયોગ છે.
 (૧૪) વર્ણાદિ દ્વારનું નામ વર્ણ છે (૧૫) રસાદિ દ્વારનું નામ રસ છે. (૧૬)
 ઉચ્છ્વાસક દ્વારનું નામ ઉચ્છ્વાસક છે. (૧૭) આહારક દ્વારનું નામ આહાર છે.
 (૧૮) વિરતિદ્વારનું નામ વિરતિ છે. (૧૯) ક્રિયાદ્વારનું નામ ક્રિયા છે (૨૦)
 બન્ધકર્ણુદ્વારનું નામ બન્ધક છે. (૨૧) સંજ્ઞાદ્વારનું નામ સંજ્ઞા છે. (૨૨)
 કષાયદ્વારનું નામ કષાય છે. (૨૩) સ્ત્રી વેદાદિ વેદદ્વારનું નામ સ્ત્રી છે. (૨૪)

बन्धद्वारम् २४, संज्ञी-संज्ञीद्वारम् २५, इन्द्राणि-इन्द्रियद्वारम् २६, अनुबन्धः-
अनुबन्धद्वारम् २७, संवेधः-संवेधद्वारम् २८, आहारः-आहारद्वारम् २९ स्थितिः
-स्थितिद्वारम् ३०, समुद्घातः-समुद्घातद्वारम् ३१, च्यवनम्-च्यवनद्वारम् ३२,
मूलादिषु च सर्वजीवानाम् उपपातः-उपपातद्वारम् ३३, इत्येतानि त्रयस्त्रिंशद्
विषयद्वाराणि प्रथमोद्देशके प्रतिपादितानि सन्तीति ॥

उत्पले जीवोत्पादवक्तव्यता ॥

मूलम् “तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे जाव पज्जु-
वासमाणे एवं वयासी उत्पलेणं भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे,
अणेगजीवे ? गोयमा एगजीवे, णो अणेगजीवे, तेणं परं जे
अन्ने जीवा उववज्जंति, तेणं णो एगजीवे, अणेगजीवे, तेणं
भंते ! जीवा कओहिंतो उववज्जंति ? किं नेरइएहिंतो उववज्जंति,
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? मणुस्सेहिंतो उववज्जंति ?
देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णो नेरइएहिंतो उववज्जंति,
तिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति, माणुस्सेहिंतो वि उवव-

द्वार का नाम स्त्री है २३, बन्धद्वार का नाम बन्ध है २४, संज्ञीद्वार का
नाम संज्ञी है २५, इन्द्रिय द्वार का नाम इन्द्रिय है २६, अनुबन्ध द्वार
का नाम अनुबन्ध है २७, संवेधद्वार का नाम संवेध है २८, आहार
द्वार का नाम आहार है २९, स्थितिद्वार का नाम स्थिति है ३०, समु-
द्घात द्वार का नाम समुद्घात है ३१, च्यवन द्वार का नाम च्यवन है ३२।
मूलादिकों में सर्वजीवों के उत्पादक द्वार का नाम सर्वजीव मूलादि
उपपात है ३३। इस प्रकार से प्रथम उद्देशक में ते तीस द्वार कहे गये हैं।

अधद्वारतुं नाम अध छे (२५) संज्ञीद्वारतुं नाम संज्ञी छे. (२६) इन्द्रिय-
द्वारतुं नाम इन्द्रिय छे. (२७) अनुबन्ध द्वारतुं नाम अनुबन्ध छे. (२८)
संवेध द्वारतुं नाम संवेध छे. (२९) आहारद्वारतुं नाम आहार छे. (३०)
स्थितिद्वारतुं नाम स्थिति छे. (३१) समुद्घात द्वारतुं नाम समुद्घात छे. (३२)
च्यवनद्वारतुं नाम च्यवन छे. (३३) मूलादिकेभ्यो सर्वाण्येना उत्पाद द्वारतुं नाम
सर्वाण्येना मूलादि उपपात छे. आ रीते पडेलो उद्देशकभां ते तीसद्वार कइल छे.

जंति, देवेहिंतो वि उववजंति, एवं उववाओ भाणियब्बो, जहा
वक्कंतीए वणस्सईकाइयाणं जाव ईसाणेत्ति ?। तेणं भंते !
जीवा एगसमएणं केवइया उववजंति ? गोयमा ! जहण्णेणं
एक्कोवा, दोवा, तिमिवा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा
उववजंति २। तेणं भंते ! जीवा समए, समए, अवहीरमाणा
केवइकान्हेणं अवहीरंति ? गोयमा ! तेणं असंखेज्जा, समए,
समए, अवहीरमाणा अवहीरमाणा, असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि
ओसप्पिणीहिं अवहीरंति, णो चेवणं अवहिया सिया ३
तेसिं णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरोमाहणा पणत्ता ?
गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं
सातिरेगं जोयणसहस्सं ४। तेणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स
कम्मस्स किं बंधगा अबंधगा ? गोयमा ! णो अबंधगा,
बंधएवा, बंधगावा १, एवं जाव अंतराइयस्स, नवरं आउयस्स
पुच्छा ? गोयमा ! बंधए वा १, अबंधए वा २, बंधगा वा ३,
अबंधगावा, ४, अहवा बंधएय, अबंधएय ५, अहवा बंधएय,
अबंधगाय ६, अहवा बंधगाय, अबंधएय ७, अहवा बंधगाय
अबंधगाय ८। एते अट्ठ भंगा ५। तेणं भंते ! जीवा णाणावर-
णिज्जस्स कम्मस्स किं वेदगा, अवेदगा ? गोयमा ! णो
अवेदगा, वेदएवा वेदगावा, एवं जाव अंतराइयस्स। तेणं भंते !
जीवा किं साया वेदगा, असाया वेदगा ? गोयमा !
साया वेयएवा, आसाया वेयएवा अट्ठ भंगा ६। तेणं भंते ।

जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं उदई, णुदई ?
 गोयमा णो अणुदई, उदईवा, उदईणो वा, एवं जअंतराई-
 यस्स ७ । तेणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स मस्स किं
 उदीरणा, अणुदीरणा वा ? गोयमा ! णो अणुदी, उदीरणा
 वा, उदीरणा वा, एवं जाव अंतराईयस्स, नवरं वेण्णजाउएसु
 अट्ठ भंगा ८ । तेणं भंते ! जीवा किं कण्हलेस्स नीललेस्सा,
 काउलेस्सा, तेउलेस्सा ? गोयमा ! कण्हलेस्से वा, जाउलेस्से वा,
 कण्हलेस्सावा, नीललेस्सावा काउलेस्सावा, तेउलेस्सा अहवा
 कण्हलेस्से य, नीललेस्से य, एवं एए दुयासजोग, नेयासंजोग
 चउकलंजोगेणं असीईभंगा भवन्ति ९ । तेणं भंते ! किं सम्म-
 दिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी ? गोयमा णो सम्म-
 दिट्ठी, णो, सम्मामिच्छादिट्ठी, मिच्छादिट्ठी वा, मिदिट्ठीणो वा,
 १० । तेणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा णो नाणी,
 अण्णाणी वा, अण्णाणिणो वा, ११ । तेणं भंते ! जीवा किं मणजोगी,
 वयजोगी, कायजोगी ? गोयमा ! णो मणजोगी, वयजोगी,
 कायजोगीवा, कायजोगिणोवा १२ । तेणं भंते ! जीवा किं सागारो-
 वउत्ता ? अणागारोवउत्ता गोयमा ! सागारोवउत्ते, अणागारो-
 वउत्तेवा, अट्ठभंगा १३ । तेसिं णं भंते ! जीवाणं सल्लगा कइवन्ना,
 कइमंथा, कइरसा, कइफासा पण्णत्ता ? गोयमा ! विवन्ना, पंच-
 रसा, दुग्ंधा, अट्ठफासा पण्णत्ता, ते पुण अण्णा, अण्णा, अण्ंधा,
 अरसा, अफासा पण्णत्ता १४ १५ । तेणं भंते ! जीवा किं उरसात्ता,

निस्सा, णोउस्सास निस्सासा? गोयमा! उस्सासएवा? निस्सा-
 सएवाणोउस्सास निस्सासएवा ३, उस्सासगावा ४, निस्सा-
 सगाव, णोउस्सासनिस्सासगावा ६, अहवाउस्सासए य,
 निस्साय ४, अहवा उस्सासए य, णो उस्सासनिस्सासए-
 य ४, अ निस्सासए य, णो उस्सासनिस्सासए य ४, अहवा
 उस्सास निस्सासए य, णो उस्सासनिस्सासए य, अट्टभंगा ८।
 एए छत्तं भंगा भवन्ति १६। तेणं भन्ते! जीवा किं आहारगा?
 अणाहा? गोयमा! णो अणाहारगा आहारएवा, अणाहारएवा,
 एवं अट्टा १७। तेणं भन्ते! जीवा किं विरया, अविरया, विरया
 विरया? यमा! णो विरया णो विरयाविरया, अविरएवा,
 अविरया १८। तेणं भन्ते! जीवा किं सकिरिया, अकिरिया?
 गोयमा गो अकिरिया, सकिरिए वा, सकिरिया वा १९।
 तेणं भ! जीवा किं सत्तविहवंधगा, अट्टविहवंधगा?
 गोयमा! सत्तविहवंधएवा, अट्टविहवंधए वा, अट्टभंगा २०।
 तेणं भन्ते जीवा किं आहारसन्नोवउत्ता, भयसन्नोवउत्ता मेहु-
 णसन्नोवा, परिगहसन्नोवउत्ता? गोयमा! आहारसन्नोव-
 उत्ता वा, सीई भंगा २१। तेणं भन्ते जीवा किं कोहकसाई,
 माणकसासायाकसाई, लोभकसाई? असीई भंगा २२। तेणं
 भन्ते! जीकिं इत्थी वेदगा, पुरिसवेदगा, नपुंसगवेदगा?
 गोयमा! इत्थीवेदगा, नो पुरिसवेदगा, नपुंसगवेयएवा,
 नपुंसगवेखा २३। तेणं भन्ते! जीवा किं इत्थीवेदबंधगा,
 पुरिसवेदवा, नपुंसगवेयबंधगा? गोयमा! इत्थीवेयबंधए-

वा, पुरिसवेयबंधएवा, नपुंसगवेय बंधएवा, छव्वीसं भंगा२४।
तेणं भंते ! जीवा किं सन्नी, असन्नी ? गोयसा ! णो सन्नी,
असन्नीवा, असन्निणोवा २५। तेणं भंते ! जीवा किं सइंदिया,
अण्णिदिया ? गोयसा ! णो अण्णिदिया, सइंदिएवा, सइंदियावा २६।
से णं भंते ! उप्पलजीवे ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयसा !
जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं २७। सेणं भंते !
उप्पलजीवे पुढवीजीवे पुणरवि उप्पलजीवे त्ति केवइयं कालं
सेवेज्जा ? केवइयं कालं गतिमागतिं करेज्जा ? गोयसा ! भवा-
देसेणं जहण्णेणं दोभवग्गहणाइं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं भव-
ग्गहणाइं, कालादेसेणं जहण्णेणं दो अंतोमुहुत्ता, उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालं, एवतियं कालं सेवेज्जा, एवतियं कालं गतिरा-
गतिं करेज्जा। सेणं भंते ! उप्पलजीवे, आउजीवे एवं चेव, एवं
जहा पुढवीजीवे भणिए तहा जाव वाउजीवे भाणियव्वे। सेणं
भंते ! उप्पलजीवे से वणस्सइजीवे से पुणरवि उप्पलजीवे त्ति
केवइयं कालं सेवेज्जा, केवइयं कालं गतिरागतिं कज्जइ ?
गोयसा ! भवादैसेणं जहण्णेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं अणं-
ताइं भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहण्णेणं दो अंतोमुहुत्ता, उक्को-
सेणं अणंतं कालं—तएकालं, एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं
गतिरागतिं कज्जइ। सेणं भंते ! उप्पलजीवे वेइंदियजीवे, पुणरवि
उप्पलजीवे त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा, केवइयं कालं गतिमागतिं
कज्जइ ? गोयसा ! भवादैसेणं जहण्णेणं दो भवग्गहणाइं, उक्को-

सेणं संखेज्जाइं भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहण्णेणं दो अंतो-
 मुहुत्ता, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं, एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं,
 कालं गतिरागतिं कज्जइ। एवं तेइंदिय जीवे; एवं चउरिंदिय
 जीवे वि। सेणं भंते! उप्पलजीवे पंचिंदियतिरिक्खजोणिय
 जाव, पुणरवि उप्पलजीवे त्ति, पुच्छा, गोयमा! भवादेसेणं
 जहण्णेणं दो भवग्गणाइं, उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणाइं कालादेसेणं
 जहण्णेणं दो अंतोमुहुत्ताइं. उक्कोसेणं पुव्वकोडिपुहुत्ताइं, एवइयं
 कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं गतिमागतिं करेज्जा। एवं मणुस्सेण
 वि, समं जाव, एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा २८। तेणं भंते!
 जीवा किमाहारमाहारेति? गोयमा! दव्वओ अणंतपएसियाइं
 दव्वाइं, एवं जहा आहारुद्देसए। वणस्सइकाइयाणं आहारो
 तहेव जाव सव्वप्पणयाए, आहारमाहारेति, नवरं नियमाच्छादिसिं
 सेसं तंचेव २९। तेसिं णं भंते! जीवाणं केवइयं कालं ठिई
 पण्णत्ता? गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दसवास-
 सहस्साइं ३०। तेसिं णं भंते! जीवाणं कइसमुग्घाया पण्णत्ता?
 गोयमा! तओ समुग्घाया पण्णत्ता, तंजहा—वेयणासमुग्घाए,
 कषायसमुग्घाए, मारणांतियसमुग्घाए ३१। तेणं भंते! जीवा
 मारणांतियसमुग्घाएणं किं समोहया मरंति, असमोहया मरंति?
 गोयमा! समोहयावि मरंति, असमोहयावि मरंति ३२। तेणं
 भंते! जीवा अणंतरं उवट्ठित्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति?—
 किं नेरइएसु उववज्जंति, तिरिक्खजोणिएसु उववज्जंति? एवं

जहा वक्रंतीए उव्वट्टणाए, वणस्सइकाइयाणं तहा भाणियव्वं ।
अह भंते ! सव्वपाणा, सव्वभूया, सव्वजीवा, सव्वसत्ता, उप्प-
लमूलत्ताए, उप्पलकंदत्ताए, उप्पलनालत्ताए, उप्पलपत्तत्ताए,
उप्पलकेसरत्ताए, उप्पलकन्नियत्ताए, उप्पलचिसुग्धाए. उव्वन्न
पुव्वा ? हंता, गोयमा ! असतिं अदुवा अणंतक्खुत्तो । सेव
भंते ! सेव भंते त्ति ॥सू० १॥

॥इइ उप्पलुद्देसओ सम्मत्तो ॥११-१॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहे यावत् पर्युपासीनः एवम-
वादीत्—उत्पलं खलु भदन्त ! एकपत्रकम् किम् एकजीवम्, अनेकजीवम् ?
गौतम ! एकजीवं, नो अनेकजीवम्, तेन परं ये अन्ये जीवा उपपद्यन्ते, ते
खलु नो एकजीवाः, अनेकजीवाः, ते खलु भदन्त ! जीवाः केभ्यः उपपद्यन्ते ?
किं नैरयिकेभ्यः उपपद्यन्ते ? तिर्यग्द्योतिकाभ्यः उपपद्यन्ते ? सन्नुप्येभ्यः
उपपद्यन्ते ? देवेभ्य उपपद्यन्ते ? गौतम ! नो नैरयिकेभ्यः उपपद्यन्ते तिर्यग्द्यो-
तिकाभ्योऽपि उपपद्यन्ते, सन्नुप्येभ्योऽपि उपपद्यन्ते, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, एवम्
—उपपातो भणित्वयः, यथा व्युत्क्रान्तिके वनस्पतिकारिणानां यावत् ईशान इति ?
ते खलु भदन्त ! जीवाः, एकसमयेन कियन्तः उपपद्यन्ते ? गौतम ! जधन्येन
एकोवा, द्वौ वा, त्रयोवा, उत्कृष्टेन संख्येयाः वा, असंख्येया वा उपपद्यन्ते २ ।
ते खलु भदन्त ! जीवाः समये समये अपह्रियमाणाः अपह्रियमाणाः कियत्कालेन
अपह्रियन्ते ? गौतम ! ते खलु असंख्येयाः समये समये अपह्रियमाणाः अपह्रिय-
माणाः असंख्येयाभ्यः उत्सर्पिण्यवसर्पिणीभ्यः अपह्रियन्ते, नोचैव खलु अपहृताः
स्युः ३ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम !
जधन्येन अर्जुनस्य असंख्येयमागम्, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनसहस्रम् ४ । ते
खलु भदन्त ! जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बन्धकाः, अवन्का ? गौतम ! नो
अवन्धकाः, वन्धको वा, वन्धकाः वा एवं यावत् अन्तरायिकस्य, नवरम्—आयुषः
पृच्छा ? गौतम ! वन्धकोवा, अवन्धको वा, वन्धका वा, अवन्धका वा, अथवा
वन्धकश्च, अवन्धकश्च, अथवा वन्धकश्च अवन्काश्च, अथवा वन्धकोश्च, अवन्धकश्च,
अथवा वन्धकाश्च अवन्धकाश्च, ८ एते अष्टौ भङ्गाः ५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः
ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं वेदकाः, अवेदकाः ? गौतम ! नो अवेदकाः वेदको वा,

वेदका वा, एवं यावत्-आन्तरायिकस्य । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं सातावेदकाः, असातावेदकाः ? गौतम ! सातावेदको वा, असातावेदको वा, अष्ट भङ्गाः ६ । ते खलु भदन्त ! जीवा ज्ञानावणीयस्य कर्मणः किम् उदयिनः ? अनुदयिनः ? गौतम ! नो अनुदयिनः, उदयीवा, उदयिनो वा, एवं यावत् आन्तरायिकस्य ७ । ते खलु भदन्त ! जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किम् उदीरका अनुदीरका वा ? गौतम ! नो अनुदीरकाः, उदीरको वा, उदीरका वा । एवं यावत् आन्तरायिकस्य, नवरम्, वेदनीयायुष्योः अष्टभङ्गा ८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं कृष्णलेश्याः, नीललेश्याः, कापोतलेश्याः, तेजोलेश्याः ? गौतम ! कृष्णलेश्यो वा, यावत् तेजोलेश्यो वा, कृष्णलेश्याः वा, नीललेश्या वा, कापोतलेश्या वा, तेजोलेश्या वा, अथवा कृष्णलेश्यश्च, नीललेश्यश्च, एवम् एते द्विकसंयोग त्रिकसंयोग-चतुष्कसंयोगेन अशीति भङ्गा भवन्ति ९ । ते खलु जीवाः किं सम्यग्दृष्टयः, मिथ्या दृष्टयः, सम्यग् मिथ्यादृष्टयः ? गौतम ! नो सम्यग्दृष्टिः, नो सम्यग् मिथ्यादृष्टिः, मिथ्यादृष्टिर्वा, मिथ्यादृष्टयो वा १० । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! नो ज्ञानी, अज्ञानी वा, अज्ञानिनो वा ११ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनः, वचोयोगिनः, काययोगिनः ? गौतम ! नो मनोयोगी, नो वचो योगी, काययोगी वा, काययोगिनो वा, १२ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साकारोपयुक्ताः, अनाकारोपयुक्ताः ? गौतम ! साकारोपयुक्तो वा, अनाकारोपयुक्तो वा, अष्ट भङ्गाः १३ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां शरीरकाणि कति वर्णानि, कति गन्धानि, कति रसानि, कति स्पर्शानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्चवर्णानि, पञ्चरसानि, द्विगन्धानि, अष्टस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि ते पुनः आत्मना अवर्णाः, अगन्धाः, अरसाः, अस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः १४-१५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किम् उच्छ्वासः, निश्वासः, नो उच्छ्वासनिश्वासः ? गौतम ! उच्छ्वासको वा १, निश्वासको वा २, नो उच्छ्वासनिश्वासका वा ३, उच्छ्वासका वा ४, निश्वासका वा ५, नो उच्छ्वासनिश्वासका वा ६ अथवा उच्छ्वासकश्च, निश्वासकश्च ४ अथवा उच्छ्वासकश्च, नो उच्छ्वासनिश्वासकश्च ४, अथवा निश्वासकश्च, नो उच्छ्वास निश्वासकश्च ४, अथवा उच्छ्वासकश्च, निश्वासकश्च, नो उच्छ्वासनिश्वासकश्च अष्टौ भङ्गाः, ८ एतेष्विर्विंशतिः भङ्गा भवन्ति १६ । ते खलु जीवाः किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! नो आहारका आहारको वा, अनाहारको वा, एवम् अष्टौ भङ्गाः १७ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं विरताः, अविरताः, विरताविरताः ? गौतम ! नो विरताः, नो विरताविरताः, अविरतो वा, अविरता वा १८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं

सक्रियाः, अक्रियाः ? गौतम ! नो अक्रियाः, सक्रियो वा सक्रिया वा १९ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं सप्तविधबन्धकाः, अष्टविधबन्धकाः ? गौतम ! सप्त-
विधबन्धको वा, अष्टविधबन्धको वा, अष्ट भङ्गाः २० । ते खलु भदन्त ! जीवाः
किम् आहारसंज्ञोपयुक्ताः, भयसंज्ञोपयुक्ताः, मैथुनसंज्ञोपयुक्ताः ? परिग्रह संज्ञोपयुक्ता
गौतम ! आहारसंज्ञोपयुक्ता वा, अशीतिः भङ्गाः । २१ ते खलु भदन्त ! जीवाः
किम् क्रोधकषायिणः, मानकषायिणः, मायाकषायिणः, लेभकषायिणः ? अशीतिः
भङ्गाः २२ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं स्त्रीवेदकाः, पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः ?
गौतम ! नो स्त्रीवेदकाः, नो पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदको वा, नपुंसकवेदका वा २३ ।
ते खलु भदन्त ! जीवाः किम् स्त्रीवेदबन्धकाः, पुरुषवेदबन्धकाः, नपुंसकवेद-
बन्धकाः ? गौतम ! स्त्रीवेदबन्धको वा पुरुषवेदबन्धको वा, नपुंसकवेदबन्धको वा
पञ्चविंशतिः भङ्गाः । २४ ते खलु भदन्त ! जीवाः किं संज्ञिनः, असंज्ञिनः ?
गौतम ! नो संज्ञी, असंज्ञीवा, असंज्ञिनोवा २५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं
सेन्द्रियाः, अनिन्द्रियाः ? गौतम ! नो अनिन्द्रियाः, सेन्द्रियो वा, सेन्द्रिया वा २६ ।
स खलु भदन्त ! उत्पलजीव इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन
अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम् २७ । स खलु भदन्त ! उत्पलजीवः
पृथिवीजीवः पुनरपि उत्पलजीव इति कियन्तं कालं सेवेत ? कियन्तं कालं गति-
मागतिं कुर्यात् ? गौतम ! भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कृष्टेन असंख्येयानि
भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्,
एतावन्तं कालं सेवेत, एकावन्तं कालं गतिमागतिं कुर्यात् । स खलु भदन्त !
उत्पलजीवः अपूजीवः, एवमेव, एवं यथा पृथिवीजीवो भणितस्तथा यावत् वायु-
जीवो भणितव्यः । स खलु भदन्त ! उत्पलजीवः स वनस्पतिजीवः, स पुनरपि
उत्पलजीव इति कियन्तं कालं सेवेत ? कियन्तं कालं गतिमागतिं करोति ?
गौतम ! भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कृष्टेन अनन्तानि भवग्रहणानि, काला-
देशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, उत्कृष्टेन अनन्तं कालं तरुकालम् इयन्तं कालं सेवेत,
इयन्तं कालं गतिमागतिं करोति । स खलु भदन्त ! उत्पलजीवो द्वीन्द्रियजीवः
पुनरपि उत्पलजीव इति कियन्तं कालं सेवेत ? कियन्तं कालं गतिमागतिं करोति ?
गौतम ! भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कृष्टेन संख्येयानि भवग्र-
हणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, उत्कृष्टेन संख्येयं कालम्, इयन्तं
कालं सेवेत, इयन्तं कालं गतिमागतिं करोति । एवं त्रीन्द्रियजीवः एवं चतुरिन्द्रिय
जीवोऽपि । स खलु भदन्त ! उत्पलजीवः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीवः पुनरपि
उत्पलजीव इति पृच्छा ? गौतम ! भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कृष्टेन
अष्ट भवग्रहणानि, कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते, उत्कृष्टेन पूर्वकोटिपृथक्-

त्वानि इयन्तं कालं सेवेत, इयन्तं कालं गतिमागतिं कुर्यात् । एवं मनुष्येणापि समं यावत् इयन्तं कालं गतिमागतिं कुर्यात् २८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः, किम् आहारमाहारयन्ति ? गौतम ! द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशानि द्रव्याणि, एवं यथा आहारकोदेशके वनस्पतिकायिकानाम् आहारस्तथैव यावत् सर्वात्मना आहारमाहारयन्ति, नवरं नियमात् षड् दिक्षु शेषं तदेव २९ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जवन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन दशवर्षसहस्राणि ३० । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति समुद्धाताः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रयः समुद्धाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वेदना समुद्धातः, कषायसमुद्धातः, मारणान्तिकसमुद्धातः ३१ । ते खलु भदन्त ! जीवाः मारणान्तिकसमुद्धातेन किं समग्रहताः स्त्रियन्ते, असमग्रहताः स्त्रियन्ते ? गौतम ! समग्रहता अपि स्त्रियन्ते, असमग्रहता अपि स्त्रियन्ते ३२ । ते खलु भदन्त ! जीवाः अनन्तरम् उद्वर्त्य कुत्र गच्छन्ति ? कुत्र उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेषु उपपद्यन्ते, एव यथा व्युत्क्रान्तिकानि, उद्वर्तनानि वनस्पतिकायिकानाम् तथा भणितव्यम् । अथ भदन्त ! सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः, सर्वे जीवाः, सर्वे सत्त्वाः, उत्पलमुल्लतया, उत्पलकन्दनया, उत्पलनालतया, उत्पलपत्रतया, उत्पलकेशरतया, उत्पलकर्णिकतया, उत्पलधिष्ठगतया उपपन्नमूर्वाः ? इन्त, गौतम ! अतकृत् भवता अनन्तकृत्वः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० १ ॥

टीका—अधोत्पलस्थजीवान् प्ररूपयितुमाह—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि, ‘तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी—’ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, राजगृहे यावत्-नगरे स्वामीसमवसृतः, धर्मोपदेशं श्रोतुं पर्वत्

उत्पल (कमल) में जीवोत्पादयक्तव्यता—

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

टीका—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा उत्पल (कमल) के जीवों की प्ररूपणा की है—‘तेणं कालेण तेणं समएणं रायगिहे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी’ उस काल और उस समय में राजगृह नगर में सहावीर स्वामी पधारे. उनके धर्मोपदेश को सुनने के लिये परिषद् अपने

उत्पलमां (कमलमां) उपोत्पादयक्तव्यता—

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि

टीका—सूत्रकार ने सूत्रद्वारा उत्पल (कमल) में जीवों की प्ररूपणा की है—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृह नगर में सहावीर प्रभु पधारे.

निर्गच्छति. धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो नमस्यन् प्राञ्जलिपुटः विनयेन पर्युवासीनो गौतमः भगवन्तम् एव-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘उत्पलेणं भन्ते ! एगपत्तए किं एगजीवे, अणेगजीवे ?’ हे भदन्त ! उत्पलम् खलु कमलविशेषः एक पत्रकम्—एकं पत्रं यत्र तदेकपत्रकम्, अथवा एकंच तत्पत्रम् एकपत्रम् एकपत्रं तदेव एकपत्रकम् तस्मिन् सति, उत्पलादेरेक पत्रावस्थायामित्यर्थः, एकपत्रकं चात्र किशल्यावस्थाया अनन्तरम् अवसेयमितिभावः । किम् एक जीवम्—एको जीवो यत्र तदेकजीवम् ? किं वा अनेकजीवं भवति ? अनेकेजीवा यत्र तदनेकजीवम्, तथाविधमित्यर्थः, भगवानाह—‘गोयमा ! एगजीवे, णो अणेग जीवे, तेण परं जे अग्ने जीवा उव्वज्जंति, तेणं णो एगजीवा, अणेगजीवा हे गौतम ! उत्पलम् एकपत्रावस्थायाद् एक जीवं

२ स्थान से निकली और महावीर स्वामी के पास आई, महावीर स्वामी ने धर्मदेशना दी. उसको श्रवण कर वह पीछे अपने २ स्थान पर चली गई. इसके बाद विनय के साथ गौतम ने दोनों हाथ जोड़कर नमस्कार करते हुए प्रभु से इस प्रकार पूछा—‘उत्पले णं भन्ते ! एगपत्तए किं एगजीवे अणेगजीवे’ हे भदन्त ! उत्पल—कमलविशेष आदि जब एकपत्रावस्था वाला होता है (यह अवस्था किशल्यावस्था (कोपल) के अनन्तर होती है) तब वह क्या एकजीव वाला—एक है जीव जिसमें ऐसा होता है या अनेक जीव वाला—अनेक हैं जीव जिसमें ऐसा होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगजीवे, णो अणेग जीवे, तेण परं जे अग्ने जीवा उव्वज्जंति, तेणं णो एगजीवा—अणेगजीवा’ एक पत्रावस्था में उत्पल एकजीव वाला होता है, अनेकजीव वाला नहीं

तेमनां दर्शन करवाने भाटे तथा धर्मोपदेश सांभलवाने भाटे परिषद (प्रपट्टा) नीकणी महावीर प्रभुने वदण्णा नमस्कार करीने तथा तेमनी देशना सांभलीने परिषद पाछी इरी त्थार णाह गौतम स्वामीओ णन्ने हाथ जेडीने नमस्कार करीने विनयपूर्वक आ प्रमाणे पूछथुं—“उत्पलेणं भन्ते ! एगपत्तए किं एगजीवे अणेगजीवे ? डे भगवन् उत्पल (कमल विशेष) न्थारे ऐकपत्रावस्थावाणुं डोय छे, त्थारे शुं ते ऐक उववाणुं डोय छे, डे अनेक उववाणुं डोय छे ? (जेमां ऐक न उव डोय तेने ऐक उववाणुं अने अनेक उव डोय तेने अनेक उववाणुं डडे छे)

महावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” डे गौतम ! “एग जीवे णो अणेगजीवे, तेण पर जे अग्ने उव्वज्जंति, तेणं णो एग जीवा—अणेग जीवा” ऐक

મવતિ, નો અનેકજીવં મવતિ, કિન્તુ તેનપરં તદનન્તરમ્ પ્રથમપત્રાનન્તરમ્
 અનેકપત્રાવસ્થાયામિત્યર્થઃ, ચે અન્યે પ્રથમ પત્રવ્યતિરિક્તાઃ જીવાઃ જીવાશ્રયત્વાત્
 દ્વિતીયપત્રાદયોડયવાઃ ઉપપન્તે, તે સ્વલુ નો એકજીવાઃ નૈકજીવાશ્રયાઃ કિન્તુ
 અનેકજીવાશ્રયા મવન્તિ અથવા તેન પરં-તતઃ એકપત્રાત્ પરતઃ શેષપત્રાદિષુ
 યેડન્યે જીવા ઉત્પન્તે, તે નો એકજીવાઃ, અપિતુ અનેકજીવાઃ અનેકે
 મવન્તીતિ પ્રથમમુપપાતદ્વારમ્ ૧। અથ પ્રથમમુપપાતદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 'તેણં મંતે ! જીવા કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્મિતો ઉવવજ્જંતિ ? તિરિક્કલ-
 જોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? મણુસેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ?
 હે મદન્ત ! તે સ્વલુ દ્વિપત્રાવસ્થોત્પલસ્થા જીવાઃ કેભ્યઃ ઉપપન્તે ?
 કિં નૈરયિકેભ્યઃ ઉપપન્તે કિંવા તિર્યગ્યોનિકેભ્યઃ ઉપપન્તે ? કિંવા મનુષ્યેભ્યઃ

હોતા હૈ । કિન્તુ-જય પ્રથમપત્ર કે અનન્તર વહ અનેક પત્રોં સે યુક્તતા
 કી અવસ્થા મેં આ જાતા હૈ-પ્રથમપત્ર સે વ્યતિરિક્ત દ્વિતીય પત્રાદિરૂપ
 અવયવ ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તચ વે એક જીવાશ્રય નહીં રહતે કિન્તુ અનેક
 જીવાશ્રય હો જાતે હૈં-અથવા-એક પત્ર સે આગે શેષ પત્રાદિકોં મેં જો
 દૂસરે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે એક જીવ નહીં હૈં, અપિ તુ અનેક જીવ હૈં ।
 એસા વહ પ્રથમ દ્વાર હૈ ।

અવ ગૌતમ હસી પ્રથમ ઉપપાત દ્વાર કો લેકર પ્રભુ સે એસા પૂછતે
 હૈં-‘તેણં મંતે ! જીવા કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, કિં નેરહ્મિતો ઉવવ-
 જ્જંતિ, તિરિક્કલજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, મણુસેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, દેવે-
 ર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! વે દ્વિ પત્રાદિ અવસ્થાવાલે ઉત્પલ મેં રહે
 હુવ જીવ વહાં કહાં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં-કયા નૈરયિકોં મેં સે ઉત્પન્ન હોતે

પત્રાવસ્થામા ઉત્પલ એક જીવવાળું હોય છે, અનેક જીવવાળું હોતું નથી.
 પરન્તુ બ્યારે તે અનેક પત્રોથી યુક્ત બને છે,-પ્રથમ પત્ર ઉપરાન્ત બ્યારે
 દ્વિતીય પત્રાદિરૂપ અવયવ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે તે એક જીવવાળું રહેતું
 નથી, પણ અનેક જીવવાળું થઈ જાય છે. અથવા વધારાના પત્રાદિકોમાં જે
 બીજા જીવો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે જીવોને કારણે તેને એક જીવવાળું
 કહ્યું નથી, પણ અનેક જીવવાળું કહ્યું છે. એવું આ પ્રથમદ્વાર છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રથમ ઉપપાત દ્વારને વિષે મહાવીર પ્રભુને
 એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-‘તેણં મંતે ! જીવા કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, કિં નેરહ્મિતો
 ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્કલજોણિર્હિતો ઉવવજ્જંતિ, મણુસેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ,
 દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ?’ હે ભગવન્ ! તે દ્વિ પત્રાદિ અવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં
 રહેલા જીવો કયાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે-શું નારકોમાંથી આવીને

ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા દેવેભ્યઃ ઉપપદ્યન્તે ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો નેરહ્ણદિતો ભગવાનાહ—ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્ખજોણિદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, માણુસેદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, દેવેદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! દ્વિપત્રાદ્યવસ્થોત્પલસ્થા જીવા નો નૈરયિકેભ્ય ઉપપદ્યન્તે, અપિતુ તિયગ્યોનિકેભ્યોઽપિ ઉપપદ્યન્તે, મનુષ્યેભ્યોઽપિ ઉપપદ્યન્તે, દેવેભ્યોઽપિ ઉપપદ્યન્તે, ‘એવં ઉવવાઓ માણિયવ્વો, જહા વક્કંતીએ વણસ્મહ્કાહ્યાણં જાવ હિંસાણેત્તિ’ એવમ્ ઉક્તરીત્યા ઉપપાતઃ ઉત્પલસ્થજીવાનામુત્પાદો મણિતવ્યો વક્તવ્યઃ, યથા પ્રજ્ઞાપનાયાઃ ષઠે વ્યુત્ક્રાન્તિપદે વનસ્પતિકાચિકાનાં યાવત્ હિંસાનાન્તદેવેભ્યઃ ઉપપાતઃ ઉક્તસ્તથૈવાત્રાપિ

હૈં ? યો તિર્યચ્છોં મેં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં મેં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા દેવોં મેં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નેરહ્ણદિતો ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્ખજોણિદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, માણુસેદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, દેવેદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ’ દ્વિપત્રાદિ અવસ્થાવાલે ઉત્પલ મેં રહે હુએ જીવ વહાં નૈરયિકોં મેં સે ઉત્પન્ન નહોં હોતે હૈં, કિન્તુ વે વહાં તિર્યચ યોનિ મેં સે ખી ઉત્પન્ન હોતે હૈં. મનુષ્ય-યોનિ મેં સે ખી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તથા દૈવયોનિ મેં સે ખી ઉત્પન્ન હોતે હૈં. એવં ઉવવાઓ માણિયવ્વો, જહા વક્કંતીએ વણસ્મહ્કાહ્યાણ જાવ હિંસાણેત્તિ’ હિસ પ્રકાર સે ઉત્પલસ્થ જીવોં કા ઉત્પાદ જૈસા કિ પ્રજ્ઞાપના કે છઠે વ્યુત્ક્રાન્તિપદ મેં વનસ્પતિ કાચિક જીવોં કા ઉત્પાદ યાવત્ હિંસાનાન્ત

તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય થાય છે ? કે દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! નો નેરહ્ણદિતો ઉવવજ્જંતિ ” દ્વિ પત્રાદિ અવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલા જીવો ન રહેતામાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થતાં નથી, ‘ તિરિક્ખજોણિદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ માણુસેદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ, દેવેદ્દિતો વિ ઉવવજ્જંતિ ” પરંતુ તેઓ તિર્યચયોનિમાંથી આવીને પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યયોનિમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને દેવ-યોનિમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. “ એવં ઉવવાઓ માણિયવ્વો, જહા વક્કંતીએ વણસ્મહ્કાહ્યાણં જાવ હિંસાણે ત્તિ ” આ પ્રકારે ઉત્પલના જીવોના ઉત્પાદને અનુલક્ષીને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છઠા વ્યુત્ક્રાન્તિપદમાં વનસ્પતિકાચિક જીવોના ઉત્પા-

વક્તવ્યઃ, તથા-ચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયામ્-‘યદિ તિર્યગ્ચોનિકેભ્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિમ્
 એકેન્દ્રિય-તિર્યગ્ચોનિકેભ્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા દ્વિન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિય-
 પચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્ચોનિકેભ્ય ઉપપદ્યન્તે ? હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યો-
 ઽપિ ઉપપદ્યન્તે યાવત્-દ્વિન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યોઽપિ
 ઉપપદ્યન્તે, એવં મનુષ્યેભ્યોઽપિ ઉપપદ્યન્તે તથા દેવેભ્યોઽપિ ભવનપત્યાદીશાન્તેભ્ય
 ઉપપદ્યન્તે इति भावः इति प्रथममुपपात द्वारम् । १ ।

દેવોં મેં સે કહા ગયા હૈ વૈસા હી કહના ચાહિયે । પ્રજ્ઞાપના મેં હસ
 વિષય મેં એસા કહા ગયા હૈ-ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે જબ એસા પૂછા કિ
 હેં ભદન્ત ! જબ જીવ વનસ્પતિકાચિકોં મેં તિર્યંચ યોનિ મેં સે આકર
 ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો કયા વહ એકેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોં મેં સે આકર
 ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા દ્વીન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં સે આકર ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા
 તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં સે આકર ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ ? તથા હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને ડનસે એસા કહા-હે ગૌતમ ! વહાં જીવ
 એકેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં સે આકર ભી ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ઓર દ્વીન્દ્રિય,
 તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં સે ભી આકર ઉત્પન્ન
 હો સકતા હૈ : મનુષ્યોં મેં સે ભી આકર ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ । દેવોં
 મેં સે ભી આકર કે ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ । અર્થાત્ ભવનપતિ સે લેકર
 ઈશાન તકકે દેવ એકેન્દ્રિયરૂપ પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । એસા
 યહ પહિલા ઉપપાત દ્વાર હૈ । ૧ ।

હના વિષકમાં જેવું પ્રતિપાદન કરવામા આગ્યું છે, તેવું પ્રતિપાદન અહીં
 પણ કરવું જોઈએ. “ ઇશાનદેવલોક પર્યન્તના જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે,”
 આ કથન પર્યન્તનું કથન અહીં થઈ જીવ કરવું જોઈએ. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં આ
 વિષયને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ભગવન્ ! જો જીવ વનસ્પતિકાચિકામાં તિર્યંચ-
 યોનિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તે એકેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકામાંથી
 આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દ્વીન્દ્રિયતિર્યંચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
 કે તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રશ્નને આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે-
 હે ગૌતમ ! ત્યાં એકેન્દ્રિય તિર્યંચોમાંથી આવીને પણ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે,
 દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાંથી પણ આવીને
 ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાંથી અને દેવોમાંથી આવીને પણ જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ
 શકે છે એટલે કે ભવનપતિથી લઈને ઇશાનકલ્પ પર્યન્તના દેવો ત્યાં એકે-

અથ દ્વિતીયં પરિમાણદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા એગ સમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જતિ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવા એકસમયેન એકસમયે કિયન્તઃ ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જહન્નેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાવા, અસંખેજ્જાવા ઉવવજ્જતિ૨’ હે ગૌતમ ! તે જીવાઃ ઉત્પલવર્તિનો જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા ઉત્પદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા ઉપપદ્યન્તે૨, ઇતિ દ્વિતીયં પરિમાણદ્વારમ્ ।૨।

અથ તૃતીયમપહારદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા સમણ સમણ અવહીરમાણા અવહીરમાણા કેવહ્કાલેણં અવહીરંતિ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ

અથ દ્વિતીય પરિમાણ દ્વાર કો લેકર ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! જે ઉત્પલસ્થ જીવ એક સમય મેં કિતને તક ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્ય સે ઉત્પલ મેં જીવ એક મી ઉત્પન્ન હો સકતા હૈં દો મી ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ઓર ત્રીન મી ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । ઉત્કૃષ્ટ સે ડમમેં સંખ્યાત મી ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ઓર અસંખ્યાત મી ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સે યહ પરિમાણદ્વાર હૈં ।૨।

અથ ગૌતમ તૃતીય અપહારદ્વાર કો લેકર પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ! જીવા સમણ સમણ અવહીરમાણા અવહીરમાણા કેવહ્કાલેણં અવહીરંતિ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ

ન્દ્રિય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. આ પ્રકારનું આ પહેલું ઉપપાતદ્વાર છે બીજા પરિમાણદ્વારની પ્રશ્નણા - ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણ મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ ?” હે ભગવન્ ! ઉત્પલની અંદર એક સમયમાં કેટલા જીવો ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ‘ જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા ઉવવજ્જંતિ ” એક સમયમાં ઉત્પલમાં ઓછામાં ઓછા એક જીવ પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, બે જીવ પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને ત્રણ જીવ પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત જીવો પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને અસંખ્યાત જીવો પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે આ પ્રકારનું આ પરિમાણ દ્વાર છે ॥૨॥

ત્રીજા અપહાર દ્વારની પ્રશ્નણા—આ વિશયને અનુલક્ષીને ગૌતમનો પ્રશ્ન—“તેણં મંતે ! જીવા સમણ સમણ અવહીરમાણા અવહીરમાણા કેવહ્કાલેણં અવહીરંતિ”

ઉત્પલવર્તિનો જીવાઃ સમયે સમયે-પ્રતિસમયમ્ અપહ્રિયમાણાઃ અપહ્રિયમાણાઃ ઉત્પલાત્ નિસ્સાર્યમાણાઃ નિસ્સાર્યમાણાઃ કિયત્કાલેન અપહ્રિયન્તે ? નિસ્માર્યન્તે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! તેણં અસંખેજ્જા સમણ સમણ અવહીરમાણા અવહીરમાણા અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ’ હે ગૌતમ ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલવર્તિનો જીવાઃ સમયે સમયે પ્રતિસમયમ્ અપહ્રિયમાણાઃ અપહ્રિયમાણાઃ નિરન્તરં નિસ્સાર્યમાણાઃ સન્તઃ અસંખયેયામિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ અપહ્રિયન્તે-નિસ્સાર્યન્તે કિન્તુ ‘ળો ચેવળં અપહિયાસિયા’ નો ચૈવ સ્વલ્પ અપહતાઃ સર્વથા નિઃસારિતાઃ સ્યુ-ભવેયુઃ ઇતિ તૃતીયમપહારદ્વારમ્ ૩ ।

અથ ચતુર્થ મુચ્ચત્વરૂપાવગાહનાદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેસિં ણં ભંતે ! જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોવગાહના પળ્લપ્પા ?’ હે ભદન્ત ! તેણં સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થ-

કાલેણં અવહીરંતિ’ હે ભદન્ત ! વે ઉત્પલવર્ત્તી જીવ યદિ ઉત્પલ ઉત્પલ મેં સે એક એક સમય મેં બાહર કાઢે જાવેં તો કિતને કાલ મેં વે ઉત્પલ પૂરે બાહર નિકાલે જા સકતે હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તેણં અસંખેજ્જા સમણ ૨ અવહીરમાણા અવહીરમાણા અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ’ વે ઉત્પલવર્ત્તી જીવ યદિ એક એક સમય મેં ઉત્પલ મેં સે અસંખ્યાત ૨ કી સંખ્યા મેં બાહર નિકાલે જાવેં ઓર હિસ પ્રકાર સે વે નિરન્તર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાલ તક એવ અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાલ તક બાહર નિકાલે જાતે રહેં-તવ ભી વે ઉત્પલ મેં ‘ળો ચેવ ણં અવહિયા સિયા’ પૂરે બાહર નહીં નિકાલે જા સકતે હૈં । હિસ પ્રકાર સે યહ તૃતીય અપહાર દ્વાર હૈં । ૩ ।

અથ ગૌતમ ચતુર્થ ઉચ્ચત્વરૂપ અવગાહના દ્વાર કો આશ્રિત કરકે પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘તેસિં ણં ભંતે ! જીવાણં કે મહાલિયા સરીરો-

હિ ભગવન્ ! ઉત્પલવર્તી જીવોને જો એક એક સમયે એક એકને હિસાબે બહાર કાઢવામાં આવે, તો કેટલા કાળમાં તેમાંથી તે બધાં જીવોને બહાર કાઢી શકાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! તેણં અસંખેજ્જા સમણ ૨ અવહીરમાણા અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ ” તે ઉત્પલમાંથી જો એક-એક સમયે અસંખ્યાતને હિસાબે જીવોને નિરન્તર બહાર કાઢવામાં આવે, અને અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાળપર્યન્ત તે ક્રિયા નિરન્તર ચાલુ રહે તો પણ “ ળો ચેવ ણ અવહિયા સિયા ” તેમને પૂરેપૂરાં બહાર કાઢી શકાતા નથી. આ પ્રકારનું આ ત્રીજું અપહાર દ્વાર છે. ॥ ૩ ॥

જીવાનાં કિં મહાલયા કીદૃગ્વિશાલા શરીરાવગાહના-પ્રજ્ઞપ્તા? મગવાનાહ-
'ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં' ૪
હે ગૌતમ ! ઉત્પલવર્તિજીવાનામ્ શરીરાવગાહના જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમ્,
ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકમ્ કિશ્ચિદધિકમ્ યોજનસહસ્રં પ્રજ્ઞપ્તં, ઇતિ ચતુર્થમુચ્ચત્વદ્વારમ્ ૪।

અથ પશ્ચમ વન્ધદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મંતે જીવા ણાણાવર-
ણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધગા, અવંધગા?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલવર્તિનો
જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિં વન્ધકાઃ ભવન્તિ ? અવન્ધકાઃ વા ભવન્તિ ?
મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ણો અવંધગા, વંધણવા, વંધગાવા । એવં જાવ અંતરાહયસ્સ’

ગાહના પપ્પણ્ણા’ હે મદન્ત ? ઉત્તર ઉત્પલવર્તિની જીવોની શરીરાવગાહના
કિતની બહી વિશાલ કહી ગઈ છે ? હાલે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહ્યો છે-‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ? ‘જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગં
જોયણસહસ્સં’ ઉત્પલવર્તિની જીવોની અર્થાત્ કમલની શરીરા-
વગાહના કમલ સે કમલ અઙ્ગુલના અસંખ્યાતવે માગપ્રમાણ અને અધિક
સે અધિક કુલ અધિક એક હજાર યોજન પ્રમાણની કહી ગઈ છે ।
હાલે પ્રકાર હાલે ઉચ્ચત્વદ્વાર છે ૪।

અથ પંચવાં વન્ધદ્વાર કો લેકર ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછ્યો છે-
‘તેણં મંતે । જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધગા, અવંધગા’
હે મદન્ત ! ઉત્પલવર્તિની જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વંધક હોતે છે ?
વા અવન્ધક હોતે છે ? હાલે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉત્તર કહ્યો છે-‘ગોયમા ! ણો
અવંધગા, વંધણવા વંધગા વા એવં જાવ અંતરાહયસ્સ’ હે ગૌતમ ! વે

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “ જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગં જોયણસહસ્સં ” ઉત્પલવર્તિની જીવોની એટલે
હે કર્મણની શરીરાવગાહના જોઈમાં જોઈ આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ
પ્રમાણ છે અને વધારેમાં વધારે એક હજાર યોજન કરતાં પણ સહેજ વધારે
” આ પ્રકારનું આ ચોથું ઉચ્ચત્વદ્વાર છે. ॥૪॥

હવે પાંચમાં વન્ધદ્વારની પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે—

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ તેણં મંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં
વંધગા, અવંધગા ? ” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલવર્તિની જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
વન્ધક હોય છે ? કે અવન્ધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ ણો અવંધગા,
વંધણવા વંધગા વા એવં જાવ અંતરાહયસ્સ ” તે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના

હે ગૌતમ ! તે જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો નો અવન્ધકા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રાવસ્થાયામ્ જીવસ્ય એકત્વાત્ સ જીવો બન્ધકો ભવતિ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ, દ્વયાદિ પત્રાવસ્થાયાં તુ જીવાનાં બહુત્વાત્ તે જીવા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો બન્ધકા ભવન્તિ । એવં રીત્યા યાવત્-દર્શનાવરણીયાદારમ્ય આન્તરાયિક-પર્યન્તાનાં કર્મણાં નો અવન્ધકા ભવન્તિ, અપિતુ એકપત્રાવસ્થાયામ્ જીવસ્ય એકત્વાત્ બન્ધકો ભવતિ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ જીવાનાં બહુત્વાત્ બન્ધકાઃ ભવન્તીતિ ભાવઃ । આયુષ્કેતુ કર્મણિ તદબન્ધાવસ્થાઽપિ સ્યાત્, તદપેક્ષયા ચ અવન્ધકોઽપિ ભવતિ, અવન્ધકા અપિ ભવન્તિ, इत्यभिप्रायेण प्रश्नोत्तरमाह-‘नवरं आयुस्स

જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવન્ધક નહીં હોતે હૈં-ફિન્તુ એકપત્રાવસ્થા મેં ઉત્પલ કે એક જીવ હોને સે વહ એક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા બંધક હોતા હૈં ઓર જબ વહ ઉત્પલ દ્વયાદિપત્રાવસ્થા મેં હો જાતા હૈં-તવ ઉસ અવસ્થા મેં જીવોં કી અધિકતા હો જોનેસે વે સબ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે બંધક હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે યહ કથન દર્શનાવરણીય કર્મ સે લેકર અન્તરાય કર્મ તક જાનના ચાહિયે-અર્થાત્ દર્શનાવરણીયકર્મસે લેકર અન્તરાયકર્મ તક કે કર્મોં કે વે જીવ અવન્ધક નહીં હોતે હૈં ફિન્તુ એકપત્રાવસ્થા મેં ઉત્પલસ્થ એક જીવ હનકા બંધક હોતા હૈં, તથા દ્વયાદિપત્રાવસ્થા મેં જીવોંકી બહુતા હોને સે વે સબ જીવ હન કર્મોં કે બંધક હોતે હૈં । આયુષ્ક કર્મ મેં અવંધક ભી હોતી હૈં-હસ અપેક્ષા સે એક જીવ હસકા અવંધાવસ્થા ચાલા ભી હોતા હૈં ઓર અનેક જીવ ભી હસકે અવંધક હોતે હૈં-હસી અભિપ્રાય સે પ્રશ્નોત્તર

અબન્ધક હોતા નથી, પરન્તુ એક પત્રાવસ્થામાં ઉત્પલના એક જીવનું અસ્તિત્વ હોવાથી તે એક જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધક હોય છે, પણ જ્યારે તે ઉત્પલ દ્વયાદિ પત્રાવસ્થાથી યુક્ત થાય છે, ત્યારે તેમાં જીવોની અધિકતા હોય છે; તે કારણે એ અવસ્થામાં ઉત્પલના સમસ્ત જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધક હોય છે. એવું જ કથન દર્શનાવરણીય કર્મથી લઇને આન્તરાય પર્યન્તના કર્મો વિષે પણ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે ઉત્પલના જીવો દર્શનાવરણીયથી લઇને આન્તરાયિક પર્યન્તના કર્મના અબન્ધક હોતા નથી, પરન્તુ ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામાં ઉત્પલસ્થ એક જીવ તે કર્મોના બન્ધક હોય છે, તથા ઉત્પલની દ્વયાદિ પત્રાવસ્થામાં ઉત્પલસ્થ બધાં જીવો તે કર્મોના બન્ધક હોય છે આયુષ્કર્મમાં અબંધાવસ્થા પણ હોય છે. તે અપેક્ષાએ એક જીવ પણ તેના અબન્ધક હોઈ શકે છે અને અનેક જીવો પણ તેના અબન્ધક હોઈ શકે છે. એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના પ્રશ્નોત્તરે

પુચ્છા, ગોયમા ! બંધે વા, વધગાવા, અવંધગાવા ' નવરં જ્ઞાનાવરણીયદિ કમપિ-
ક્ષયા આયુષ્યસ્ય કર્મણઃ કો વિશેષઃ ?' ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! ઉત્પલ-
સ્થો જીવઃ એકપત્રાવસ્થાયામ્ એકત્વાત્ આયુષ્યસ્ય કર્મણો વન્ધકો વા ભવતિ,
અવન્ધકો વા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ બહુત્વાત્ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ આયુષ્યસ્ય
કર્મણો વન્ધકા વા ભવન્તિ, અવન્ધકા વા ભવન્તિ । ' અહવા વધે ય, અવંધાય '
અથવા વન્ધકશ્ચ ભવતિ, અવન્ધકશ્ચ ભવતિ, ' અહવા વધે ય, અવંધાય ' અથવા
વન્ધકશ્ચ ભવતિ, અવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ. ' અહવા વંધગાય, અવંધાય ' અથવા વન્ધકાશ્ચ
ભવન્તિ, અવન્ધકશ્ચ ભવતિ, ' અહવા વધગાય, અવંધગાય, ' એતે અટ્ટ મંગા ' અથવા

પ્રકટ કરતે હુણ મૂત્રકાર કહતે હૈ—'નવરં આયસસપુચ્છા-ગોયમા !
બંધે વા અવધે વા વંધગા ય અવધગા વા ' અદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયાદિ
કર્મોંકી અપેક્ષા સે આયુષ્યકર્મ મેં વ્યા વિશેષતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર
મેં પ્રભુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ એક જીવ એક પત્રાવસ્થા મેં
અકેલા હોને સે—એક હોને સે—આયુષ્ય કર્મકો વંધક મી હોતા હૈ,
અથના અવંધકમી હોતા હૈ. દ્વયાદિપત્રાવસ્થા મેં બહુતા હોને સે ઉત્પલસ્થ
વે સવ જીવ આયુષ્ય કર્મ કે વંધક મી હોતે હૈ । ' અહવા વંધે ય
અવંધે ય ' અથવા એક જીવ વંધક ઔર એક જીવ અવંધક હોતા હૈ
અહવા ' વંધે ય અવંધગા ય ' અથવા એક જીવ વંધક હોતા હૈ ઔર
અનેક જીવ અવંધક હોતે હૈ । ' અહવા વંધગા ય, અવંધે ય ' અથવા
અનેક જીવ વંધક હોતે હૈ ઔર એક જીવ અવંધક હોતા હૈ ' અહવા વંધગા
ય અવંધગા ય એ અટ્ટ મંગા ' અથવા અનેક જીવ-વંધક હોતે હૈ ઔર

દ્વારા વ્યક્ત કરી છે—“ નવરં આયસસ પુચ્છા ગોયમા ! વંધેવા, અવંધેવા
વધગા વા, અવંધગા વા ” ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન— “ હે ભગવન્ ! જ્ઞાના-
વરણીય આદિ કર્મોની અપેક્ષાએ આયુષ્ક કર્મમાં શી વિશેષતા છે ? મહા-
વીર પ્રભુને ઉત્તર—હે ગૌતમ ! ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામાં ઉત્પલમાં જે
એક જીવ હોય છે તે આયુકર્મના બંધક પણ હોય છે અને અબંધક પણ
હોય છે દ્વયાદિ પત્રાવસ્થામાં તે ઉત્પલમાં જે અનેક જીવો હોય છે તેઓ
બધાં આયુકર્મના બંધક પણ હોય છે અને અબંધક પણ હોય છે. ' અહવા
વંધે ય અવંધે ય ' અથવા એક જીવ બંધક અને એક જીવ અબંધક
હોય છે, “ અહવા વંધે ય અવંધગા ય ” અથવા એક જીવ બંધક હોય છે
અને અનેક જીવ અબંધક હોય છે. “ અહવા વંધગા ય, અવંધે ય ” અથવા

વન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, અવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, एते वर्णिता अष्टौ भङ्गा भवन्ति, तथाचात्र
 वन्धकावन्धकपदयोरेकत्वयोगे एकवचनेन द्वौ विकल्पा, बहुवचनेन च द्वौ विकल्पौ,
 द्विकयोगेतु यथायथमेकत्वबहुत्वाभ्यां चत्वारो विकल्पाः इत्येवं सर्वसंकलनेन
 अष्टौ भङ्गा भवन्ति, ते च प्रदर्शिता एव ।

કોષ્ટકં યથા—

૧ વન્ધકઃ | ૩ વન્ધકાઃ | ૫ વન્ધકશ્ચ અવન્ધકશ્ચ | ૭ વન્ધકાશ્ચ અવન્ધકશ્ચ ।
 ૨ અવન્ધકઃ | ૪ અવન્ધકાઃ | ૬ વન્ધકશ્ચ અવન્ધકાશ્ચ | ૮ વન્ધકાશ્ચ અવન્ધકાશ્ચ ।

इति पञ्चमं बन्धद्वारम् ५ ।

અથ પદ વેદનદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા જાણાવર-

अनेक जीव अवन्धक होते हैं—इस प्रकार से ये आठ भग होते हैं । जैसे
 यहां पर बंधक और अवन्धक इन पदोंके एकत्वयोग में एक वचन के दो
 विकल्प और बहुवचन के दो विकल्प, तथा द्विकयोग में यथायोग्यरीति
 से एकत्व और बहुत्व को लेकर चार विकल्प होते हैं, इस प्रकार सब
 मिलोकर आठ भंग हो जाते हैं—जो ऊपर प्रदर्शित किये ही जा चुके हैं—

જैसे—એક બંધક ૧, એક અવંધક ૨, અનેક બંધક ૩, અનેક અવં-
 ધક ૪, એક બંધક ઓર એક અવંધક ૫, એક બંધક ઓર અનેક
 અવંધક ૬, અનેક બંધક ઓર એક અવંધક ૭, તથા અનેક બંધક ઓર
 અનેક અવંધક ૮,

અથ છઠ્ઠે વેદનદ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે

अनेक एव अन्धक होय छे अने अेक एव अन्धक होय छे. “अहवा
 बंधगाय अन्धगा य, एए अट्ट भंगा” अथवा अनेक एव (अधां एवे) अन्धक
 होय छे अने अनेकएवे अन्धक होय छे आ प्रमाणे अही आठ भांगा
 (विकल्पो) अने छे ते आठ भांगानुं विशेष स्पष्टीकरण—अही अन्धक
 अने अन्धक, आ जे पहोना एकत्व योगमा एक वचन होवाथी जे विकल्प,
 बहुवचन होवाथी जे विकल्प तथा द्विक संयोगमा यथा योग्य रीते एकत्व
 अने बहुत्वनी अपेक्षाओ ४ विकल्प थाय छे. आ रीते अधा भणीने ८
 विकल्प अने छे, जे उपर प्रकट करवामा आवेल छे आ विकल्पोना केठो नीचे
 आये छे (१) एक अन्धक (२) एक अन्धक (३) अधां अन्धक (४) अधा
 अन्धक (५) एक अन्धक, एक अन्धक, (६) एक अन्धक अने अधां अन्धक
 (७) अधां अन्धक, एक अन्धक, (८) अधां अन्धक अने अधां अन्धक.
 हवे छूठा वेदनद्वारनुं निरूपण करवामा आवे छे.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણં મંતે ! જીવા જાણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ

જિજ્ઞસ્ય કમ્મસ્ય કિં વેદગા, અવેદગા ?' હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિં વેદકા ભવન્તિ ? કિંવા અવેદકા ભવન્તિ ? મગવાનાહ— 'ગોયમા ! જો અવેદગા, વેદાવા, વેદગાવા, એવં જાવ અંતરાહ્યસ્ય' હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો નો અવેદકા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રાવસ્થાયામ્ એકત્વાત્ જીવો વેદકો વા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ વહુત્વાત્ જીવા વેદકા વા ભવન્તિ, એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્—દર્શનાવરણીયાદારભ્ય આન્તરાયિકપર્યન્તાનાં કર્મણામ્ ઉત્પલસ્થા જીવા નો અવેદકા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રાવસ્થાયામ્ જીવસ્ય એકત્વાત્ વેદકો ભવતિ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ જીવાનામનેકત્વાત્ વેદકા ભવન્તિ इति भावः । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'તેણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા, અસાયાવેયગા ?' હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલવર્તિનો જીવાઃ કિં સાતાવેદકાઃ ? ભવન્તિ ? કિં વા અસાતા-

હે—'તેણં મંતે ! જીવા જાણાવરણિજ્ઞસ્ય કમ્મસ્ય કિં વેદગા અવેદગા ?' હે મદન્ત ! વે ઉત્પલસ્થ જીવ કયા જ્ઞાનાવરણીય કર્મકે વેદક હોતે હૈં યા અવેદક હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા ! જો અવેદગા, વેદાવા, વેદગાવા, એવં જાવ અંતરાહ્યસ્ય' હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અવેદક નહીં હોતે હૈં કિન્તુ ઉત્પલ કી એક પત્રાવસ્થામેં એક જીવ હોને સે વહ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વેદક હોતા હૈં, તથા દ્વયાદિપત્રાવસ્થામેં જીવોં કી વહુતા હોને સે વે સબ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે વેદક હોતે હૈં હમ પ્રકાર અન્તરાયતક કહદેના યાહિયે ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં—'તેણં મંતે ? જીવા કિં સાયાવેયગા, અસાયાવેયગા' હે મદન્ત ! ઉત્પલવર્તિ વે જીવ કયા સાતાવેદનીય કર્મ કે વેદક હોતે હૈં યા અસાતાવેદનીય કર્મ કે વેદક હોતે હૈં ? હસકે

કિં વેદગા અવેદગા ?' હે ભગવન્ ! ઉત્પલસ્થ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વેદક હોય છે, કે અવેદક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ! જો અવેદગા, વેદાવા, વેદગાવા, એવં જાવ અંતરાહ્યસ્ય ” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અવેદક હોતા નથી, પરન્તુ ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામાં તેની અંદર રહેલા એક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વેદક હોય છે, તથા દ્વયાદિપત્રાવસ્થામાં તેની અંદર રહેલા અનેક જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વેદક હોય છે એજ પ્રમાણે આંતરાયિક પર્યન્તના કર્મોના વિષયમાં પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા, અસાયાવેયગા ? ” હે ભગવન્ ! ઉત્પલના તે જીવો સાતાવેદનીય કર્મના વેદક હોય છે, કે અસાતા વેદનીય કર્મના વેદક હોય છે ?

વેદકાઃ ? ભવન્તિ ? મગનાહ—‘ગોયમા ! સાયાવેદવા, અસાયાવેદવા, અદ્વ મંગા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયામ્ એકત્વાત્ તદ્વર્તી જીવઃ સાતાવેદકો વા ભવતિ, અસાતાવેદકો વા ભવતિ, દ્વિયાદિપત્રતાયાં તુ અનેકત્વાત્ તદ્વર્તિ નો જીવાઃ સાતાવેદકા વા ભવન્તિ, અસાતાવેદકા વા ભવન્તિ, इत्येकत्वे चत्वारो भङ्गाः, (૪) દ્વિકયોગેતુ ચતુરો મજ્ઞાનાહ—સાતાવેદકશ્ચ અસાતાવેદકશ્ચ ભવતિ ૧, સાતાવેદકશ્ચ અસાતાવેદકશ્ચ ભવન્તિ ૨, સાતાવેદકશ્ચ અસાતાવેદકશ્ચ

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સાયાવેયવા અસાયાવેયવા અદ્વ મંગા’ જ્ય ઉત્પલ એકપત્રાવસ્થા મેં રહતા હૈં—ત્ય ઉસમેં એક જીવ હોતા હૈં—અતઃ વહ એક જીવ સાતાકર્મ કા વેદક હોતા હૈં અથવા અસાતા કર્મ કા વેદક હોતા હૈં ઓર જ્ય વહી ઉત્પલ અનેક પત્રાવસ્થા મેં આ જાતા હૈં—ત્ય વહ અનેક જીવોંવાલા હો જાતા હૈં. હસલિયે વે સબ તદ્ગત જીવ સાતાકર્મ કે વેદક હોતે હૈં અથવા—અસાતા કર્મ કે વેદક હોતે હૈં. યહાં પર એકત્વ મેં ચાર ભંગ ઓર દ્વિકયોગ મેં ચાર ભંગ હોતે હૈં હસ પ્રકાર આઠ ભંગ કહે ગયે હૈં. એકત્વ મેં હુએ ૪ ભંગ તોં પૂર્વ મેં દિશલા હી દિયે હૈં. દ્વિક યોગ મેં હુએ ચાર ભંગ હસ પ્રકાર સે હૈં—એક જીવ સાતાવેદક, એક જીવ અસાતાવેદક હોતા હૈં યહ પાંચવા ભંગ હૈં. એક જીવ સાતાવેદક ઓર અનેક જીવ અસાતાવેદક હોતે હૈં યહ છઠા ભંગ હૈં. અનેક જીવ સાતાવેદક ઓર એક-

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! સાયાવેયવા અસાયાવેયવા, અદ્વ મંગા ” હે ગૌતમ ! જ્યારે ઉત્પલ એક પત્રાવસ્થાવાળું હોય છે, ત્યારે તેમાં એક જીવ હોય છે. તેથી ઉત્પલની તે અવસ્થામાં તે એક જીવ સાતાવેદનીય કર્મનેા પણ વેદક હોય છે અને અસાતાવેદનીયનેા પણ વેદક હોય છે. પરંતુ જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રાવસ્થાવાળું થાય છે. ત્યારે તેમાં અનેક જીવો હોય છે. ત્યારે તે ઉત્પલના બધાં જીવો સાતાવેદનીય કર્મનેા પણ વેદક હોય છે અને અસાતાવેદનીય કર્મનેા પણ વેદક હોય છે. અહીં એકત્વમાં ચાર ભાંગા અને દ્વિકયોગમાં ચાર ભાંગા બને છે આ રીતે કુલ આઠ ભાંગા બને છે. એકસયોગી ચાર ભાંગાનું કથન ઉપર થઈ ચૂક્યું છે. હવે ચાર દ્વિકસયોગી ભાંગા પ્રકટ કરવામાં આવે છે—(૫) એક જીવ સાતાવેદક અને એક જીવ અસાતા વેદક હોય છે (૬) એક જીવ સાતા વેદક અને બધાં જીવો અસાતાવેદક હોય છે. (૭) બધાં જીવો સાતાવેદકવે

ભવતિ ૨, સાતાવેદકાશ્ચ અસાતાવેદકાશ્ચ ભવન્તિ ૪ इत्येवं रीत्या अष्टौ भङ्गा भवन्ति । इति पष्ठं वेदनद्वारम् । ६ ।

अथ सप्तमम् उदयद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-‘ तेणं भंते ! जीवा णाणा वरणिज्जस्स कम्मस्स किं उदई, अणुदई ? हे भदन्त ! ते खलु उत्पलस्थाः जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किम् उदयिनो भवन्ति ? किंवा अनुदयिनो भवन्ति ? भगवानाह-‘ गोयमा ! नो अणुदई, उदईवा, उदइणो वा, एवं जाव अंतराइयस्स ७’ हे गौतम ! उत्पलस्था जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो नो अनुदयिनो भवन्ति, अपितु उत्पलस्य एकपत्रतायाम् एकत्वात् जीवो ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः उदयीवा भवति, द्वयादिपत्रावस्थायां तु अनेकत्वात् ते जीवा उदयिनो वा भवन्ति, एवं रीत्या यावत्-दर्शनावरणीयादारभ्य आन्तरायिकपर्यन्तानां कर्मणां नो अनुदयिनो

जीव असातावेदक होता है यह ७ वां भंग है। अनेक जीव सातावेदक और अनेक जीव असातावेदक होते हैं यह आठवां भंग है। इस प्रकार से ये आठ भंग हैं।

अब सातवें उदयद्वार को लेकर गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-‘तेणं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं उदई ? अणुदई’ हे भदन्त ! उत्पलवर्ती वे जीव ज्ञानावरणीय कर्मके उदयवाले होते हैं या अनुदय-वाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! जो अणुदई, उदईवा उदइणो वा, एवं जाव अंतराइयस्स’ उत्पलवर्ती वे जीव ज्ञानावरणीय कर्मके अनुदय-वाले नहीं होते हैं किन्तु जब वह उत्पल एकपत्रावस्था में रहता है तब तक उसमें एक जीव रहता है-अतः वह एक जीव ही ज्ञानावरणीय कर्मके उदयवाला होता है और

અને એક જીવ અસાતાવેદક હોય છે. (૮) અનેક જીવો સાતાવેદક અને અનેક જીવો અસાતા વેદક હોય છે. આ પ્રમાણે આઠ ભાંગા બને છે

સાતમાં ઉદયદ્વરની પ્રશ્નણા-ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ તેણં ભંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં ઉદઈ, અણુદઈ ? !” હે ભગવન્ ! ઉત્પલસ્થ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયવાળા હોય છે કે અનુદયવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ” જો અણુદઈ, ઉદઈ વા, ઉદइणો વા, एवं जाव अंतराइयस्स ” તે ઉત્પલસ્થ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનુદયવાળા હોતા નથી, પરન્તુ એકપત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલની અપેક્ષાએ તેમાં રહેલો એક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયવાળો હોય છે, તથા જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રાવસ્થાવાળું થાય છે ત્યારે તેમાં રહેલા અનેક જીવો દર્શના-

भवन्ति, अपितु उदयी वा भवति, उदयिनो वा भवन्ति, अत्रेदं बोध्यम्-अनुक्रमो-
दितस्य उदीरणोदीरितस्य वा कर्मणोऽनुभवो वेदनमुच्यते, अनुक्रमोदितस्यैव कर्मणो
न तु उदीरणोदीरितस्य अनुभवः उदय उच्यते इति वेदनोदययोः परस्परं भेदेन
वेदकत्वप्ररूपणेऽपि उदयित्वप्ररूपणं कृतमिति भावः इतिसप्तममुदयद्वारम् । ७ ।

अथाष्टममुदीरणाद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-‘ तेणं भंते ! जीवा णाणावर-
णिज्जस्स कम्मस्स किं उदीरणा ? अनुदीरणा ? ’ हे भदन्त ! ते खलु उत्पलवर्तिनो

जब वह उत्पल अनेक पत्रोंवाला हो जाता है-तब उसमें अनेक जीव
हो जाता है-अतः वे सब जीव ज्ञानावरणीय कर्मके उदय वाले होते हैं।
इसी प्रकार से दर्शनावणीय कर्म से लेकर अन्तरायकर्म तक के कर्मों
के वे अनुदयवाले नहीं होते हैं-किन्तु उत्पल की एक पत्रावस्था में रहा
हुआ एक जीव दर्शनावणीयकर्म से लेकर अन्तराय तक के कर्मों के
उदयवाले होते हैं। यहां ऐसा समझना चाहिये-अनुक्रम से उदित कर्म
का अथवा उदीरणाकरण द्वारा उदीरित हुए कर्म का अनुभव करना
इसका नाम वेदन है। तथा अनुक्रम से उदित हुए ही कर्म का अनुभव
करना उदय है। इसी कारण को लेकर सूत्रकार ने वेदत्व की प्ररूपणा
कर देने पर भी यह उदयित्व की प्ररूपणा स्वतन्त्र की है। क्योंकि
वेदना और उदय में भेद है। इस प्रकार से यह सातवां उदयद्वार है।

अथ गौतम आठवें उदीरणाद्वार को लेकर प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-
‘ तेणं भंते ? जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं उदीरणा ? अनुदी-

વરણીયથી લઈને આંતરાયિક પર્યાન્તના કર્મોના અનુદયવાળા હોતા નથી,
પરંતુ ઉત્પન્નની એક પત્ર વસ્થામાં તેમાં જે એક જીવ રહેલો હોય છે તે
દર્શનાવરણીયથી લઈને આંતરાયિક પર્યાન્તના કર્મોના ઉદયવાળો હોય છે,
તથા તે ઉત્પન્નની અનેક પત્રાવસ્થાની અપેક્ષાએ નિચાર કરવામાં આવે, તો
તેમાં રહેલા અનેક જીવો દર્શનાવરણીયથી લઈને આંતરાયિક પર્યાન્તના કર્મોના
ઉદયવાળા હોય છે અહીં એ વાત ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ કે અનુક્રમે ઉદિત
કર્મોના અથવા ઉદીરણા કરણ દ્વારા ઉદીરિત થયેલા કર્મોના અનુભવ કરવો
તેનું નામ વેદન છે. પરંતુ અનુક્રમે ઉદિત થયેલા જ કર્મોના અનુભવ કરવો
તેનું નામ ઉદય છે. આ કારણે સૂત્રકારે વેદકત્વની પ્રરૂપણા કર્યાબાદ ઉદયિ-
ત્વની પણ સ્વતંત્ર પ્રરૂપણા કરી છે. વેદના અને ઉદયમાં આ પ્રકારનો ભેદ
હોવાથી તે દરેકની સ્વતંત્ર પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે આ પ્રકારનું આ
સાતમું ઉદયદ્વાર છે. ॥ ૭ ॥

આમાં ઉદીરણા દ્વારની પ્રરૂપણા-ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ તેણં મંતે !
જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ કિં ઉદીરણા ? અનુદીરણા ? ” છે ભગવન્ !

જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિમ્ ઉદીરકા ભવન્તિ, કિં વા અનુદીરકા ભવન્તિ ? મગધાનાહ—‘ગોયમા ! જો અણુદીરગા, ઉદીરણવા, ઉદીરગાવા, એવં જાવ અંતરાહ્યસ્સ, નવરં વેયણિજ્જાઉણ્ણુ અટ્ટ મંગા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો નો અનુદીરકા અનુદીરણાવન્તો ભવન્તિ, તસ્યામવસ્થાયાં તેષામનુદીરકત્વસ્ય અસંભવાત્, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયામ્ એકત્વાત્ ઉદીરકો વા ભવતિ, દ્વચાદિપત્રતાયાં તુ જીવાનાપ્રત્યેકત્વાત્ ઉદીરકા વા ભવન્તિ, એવંરીત્યા યાવત્-દર્શનાવરણીયાદારભ્ય આન્તરાયિકપર્યન્તાનાં કર્મણાં નો અનુદીરકા ભવન્તિ, અપિતુ

રગા ?’ હે મદન્ત ! ઉત્પલવર્તી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદીરક હોતે હૈં યા અનુદીરક હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ? ‘જો અનુદીરગા, ઉદીરણ વા, ઉદીરગા વા—એવં જાવ અંતરાહ્યસ્સ, નવરં વેયણિજ્જાઉણ્ણુ અટ્ટ મંગા’ ઉત્પલવર્તી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે અનુદીરક નહીં હોતે હૈં—અનુદીરણા વાલે નહીં હોતે હૈં।—કયોં કિ હસ અવસ્થા મેં હનમેં અનુદીરકતા કા સર્વથા અભાવ રહતા હૈ। અતઃ જવ ઉત્પલ એકપત્રાવસ્થા મેં રહતા હૈ તવ ઉસમેં એક જીવ હી રહતા હૈ હસલિયે વહ એક જીવ હી ઉસ સમય જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા ઉદીરક હોતા હૈ। તથા જવ વહી ઉત્પલ અનેક પત્રોંવાલા હો જાતા હૈ તવ વહ અનેક જીવોં વાલા હો જાતા હૈ। અતઃ હસ અવસ્થા મેં વે સવ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદીરક હોતે હૈં। હસી પ્રકાર સે અન્તરાય તક કહ દેનાં ચાહિયે કિન્તુ દર્શનાવરણીય કર્મ સે લગાકર અન્તરાય તક કે કર્મોં કે વે અનુદીરક નહીં હોતે હૈં કિન્તુ એક પત્રાવસ્થા મેં

તે ઉત્પલસ્થ જીવો શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદીરક હોય છે, કે અનુદીરક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા” હે ગૌતમ ! “જો અણુદીરગા ઉદીરણ વા, ઉદીરગા વા, એવં જાવ અંતરાહ્યસ્સ, નવરં વેયણિજ્જાઉણ્ણુ અટ્ટ મંગા” ઉત્પલસ્થ જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અનુદીરક (અનુદીરણાવળા) હોતા નથી, કારણ કે આ અવસ્થામાં તેમનામાં અનુદીરતાનો સર્વથા અભાવ રહે છે. પરંતુ જ્યારે ઉત્પલ એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં એક જ જીવ હોય છે, તે એક જ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદીરક હોય છે, ત્યાર બાદ જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રોથી યુક્ત થાય છે, ત્યારે તેમાં જે અનેક જીવો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે તે બધા જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદીરક હોય છે એજ પ્રમાણે અંતરાય સુધી કહેવું જોઈ એ. પરંતુ દર્શનાવરણીયથી લઈને અન્તરાય પર્યન્તના કર્મના પશુ તેઓ અનુદીરક હોતા નથી, પરંતુ એક પત્રાવસ્થાની અપેક્ષાએ

ચત્વારો મજ્ઞાઃ ૪, સર્વમેલનેન અષ્ટૌ મજ્ઞા ભવન્તિ ૮, । અગ્રેદં બોધ્યમ્-વેદનીયે કર્મણિ સાતાસાતાપેક્ષયા, આયુષ્યે કર્મણિ તુ ઉદીરકત્વાપેક્ષયા અષ્ટૌ મજ્ઞા અવ-
સેયાઃ, આયુષ્યસ્ય કર્મણઃ અનુદીરકત્વં ચ ઉદીરકત્વં ચ ઉદીરણાયાઃ કાદાચિ-
ત્કત્વાત્ સંભવતિ, ઇતિ અષ્ટમમ્ ઉદીરણાદ્વારમ્ । ૮ ।

અથ નવમમ્ લેશ્યાદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મતે ! જીવા કિં
કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા, તેઝલેસ્સા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલુ ઉત્પલ-
વર્તિનો જીવાઃ કિં કુળ્ણલેશ્યા મયન્તિ ? કિંવા નીલલેશ્યાઃ કિંવા કાપોતલેશ્યાઃ
કિંવા તેજોલેશ્યા મયન્તિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા ! કળ્હલેસે વા, જાવ તેઝલેસે

હોતે હું ઓર સ્વ જીવ અનુદીરક હોતે હું’ હવ પ્રકાર સે દ્વિત્તયોગ મેં
યે ચાર ભંગ હો જાતે હું । પૂર્વ કે એકત્વ યોગ કે ૪ ભંગ ઓર દ્વિત્ત-
યોગ કે ૪ ભંગ કુલ જિલકર સ્વ ૮ ભંગ વન જાતે હું । તાત્પર્ય કઢ્ઢને
કા યહ હૈ કિં વેદનીય કર્મ મેં સાતા ઓર અસાતા કી અપેક્ષા સે તથા
આયુષ્ક કર્મ મેં ઉદીરકત્વ ઓર અનુદીરકત્વ કી અપેક્ષા સે પૂર્વવત્ ૮
ભંગ હોતે હું એસા જાનના ચાહિયે । આયુષ્ક કર્મ કી અનુદીરકતા ઉદી-
રણા કી કાદાચિત્કતા હોને સે સંભવની હૈ ।

અથ નૌવેં લેશ્યાદ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા
પૂછતે હું-‘તેણં મતે ! જીવા કિં કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા,
તેઝલેસ્સા’ હે મદન્ત ! ઉત્પલવર્તી લે જીવ વયા કુળ્ણલેશ્યાવાલે હોતે
હું ? યા નીલલેશ્યાવાલે હોતે હું ? યા કાપોતલેશ્યાવાલે હોતે હું ? યા
તેજોલેશ્યાવાલે હોતે હું ? હવકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હું-‘ગોયમા ! કળ્હ-

અને બધાં જીવો અનુદીરક હોય છે પૂર્વના ચાર એક સંયોગી ભાગામાં
આ ચાર દ્વિત્ત સંયોગી ભાગા ઉમેરવાથી કુલ ૮ ભાગા થઈ જાય છે.
આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે વેદનીય કર્મમાં સાતા અને અસાતાની અપેક્ષાએ
તથા આયુષ્કર્મમાં ઉદીરકત્વ અને અનુદીરકત્વની અપેક્ષાએ આઠ વિદ્યેષો
થાય છે, એમ સમજવું આયુષ્કર્મની અનુદીરકતા ઉદીરણની કદાચિતતા
હોવાથી સંભવે છે આ પ્રકારનું આ આઠમું ઉદીરણાદ્વાર છે

હવે સૂત્રકાર નવમાં લેશ્યાદ્વારની પ્રશ્નણા કરે છે— ગૌતમ સ્વામીને।
પ્રશ્ન—“તેણં મતે ! જીવા કિં કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા, તેઝલેસ્સા ?”
હે ભગવન્ ! ઉત્પલવર્તી જીવો શું કુળ્ણલેશ્ય વાળા હોય છે ? કે નીલલેશ્યાવાળા
હોય છે ? કે કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે ? કે તેજોલેશ્યાવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા ! કળ્હલેસે વા, જાવ તેઝલેસે વા,
મૃ ૩૧

વા, કળ્હલેસા વા, નીલલેસા વા કાઝલેસા વા, તેઝલેસા વા ' હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થો જીવઃ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ કૃષ્ણલેશ્યો વા ભવતિ, યાવત્, યાવત્પદેન નીલલેશ્યો વા ભવતિ, કાપોતલેશ્યો વા ભવતિ, તેજોલેશ્યો વા ભવતિ, દ્વચાદિપત્રતાયાં તુ જીવાનાં વહુત્વાત્ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કૃષ્ણલેશ્યા વા ભવન્તિ, નીલલેશ્યા વા ભવન્તિ, કાપોતલેશ્યા વા ભવન્તિ, તેજોલેશ્યા વા ભવન્તિ, इत्येवं રીત્યા એકકયોગે અષ્ટૌ મદ્ગા ભવન્તિ । ૮ ।

અથ દ્વિરુ ત્રિક ચતુષ્કયોગે દ્વાસપ્તર્તિ મદ્ગાન્ પ્રતિપાદયિતુમાદ્—'અહવા કળ્હલેસે ય, નીલલેસે ય, એવં એ દુગા સંજોગતિયામંયોગચરકસંયોગેણં અસીતી મંગા ભવંતિ ૯ ' અથવા ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ ઉત્પલ-લેસે વા, જાવ તેઝલેસે ' વા કળ્હલેસા વા, નીલલેસા વા, તેઝલેસા વા ' હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં જીવ કે એક હોને સે કૃષ્ણલેશ્યાવાલા ખી હોતા હૈ યાવત્ યાવત્પદ સે નીલ-લેશ્યાવાલા ખી હોતા હૈ, અથવા કાપોતલેશ્યાવાલા ખી હોતા હૈ, તેજોલેશ્યાવાલા ખી હોતા હૈ ૪ તથા જવ વહી ઉત્પલ અનેક પત્રોં વાલા હો જાતા હૈ તવ જીવોં કી વહુતા હોને સે ઉત્પલસ્થ અનેક જીવ કૃષ્ણ-લેશ્યા વાલે ખી હોતે હૈં, અથવા નીલલેશ્યા વાલે ખી હોતે હૈં, કાપોત-લેશ્યાવાલે ખી હોતે હૈં, તેજોલેશ્યાવાલે ખી હોતે હૈં, હસ રીતિસે એક કે યોગ મેં આઠ ભંગ હોતે હૈં ૮ । અથ દ્વિકયોગ મેં ત્રિકયોગ મેં ઓર ચતુષ્કયોગ મેં હોને વાલે ૭૨ વહત્તર ભંગોં કો સૂત્રકાર કહતે હૈં—'અહવા કળ્હલેસે ય, નીલલેસે ય, એવં એ દુગા સંજોગ-તિયાસંજોગ-ચરકસંજોગેણ અસીદ્ મંગા ભવંતિ,' ઉત્પલ કી અનેક પત્રાવસ્થા મેં

કળ્હલેસા વા, નીલલેસા વા, કાઝલેસા વા તેઝલેસા વા " હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામા એક જ હોય છે. તે એક જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો પણ હોય છે, નીલલેશ્યાવાળો પણ હોય છે, કાપોત લેશ્યાવાળો પણ હોય છે અને તેજોલેશ્યાવાળો પણ હોય છે પરંતુ જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રો-વાળું થાય છે, ત્યારે તેમાં અનેક જોડો રહેલા હોય છે, તે બધાં જોડો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પણ હોય છે, નીલલેશ્યાવાળા પણ હોય છે, કાપોતલેશ્યાવાળા પણ હોય છે અને તેજોલેશ્યાવાળા પણ હોય છે. આ રીતે એકના યોગમાં આઠ ભાંગા થાય છે, તથા દ્વિકયોગ, ત્રિકયોગ અને ચતુષ્ક યોગમાં કુલ ૭૨ ભાંગા થાય છે. તે ભાંગાઓને પ્રકટ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે "અહવા કળ્હલેસે ય, નીલલેસે ય એવં એ દુગાસંજોગ, તિયાસંજોગ, ચરકસંજોગેણ

સ્થો જીવઃ કૃષ્ણલેશ્યશ્ચ, નીલેશ્યશ્ચ ભવતિ, એવમનયા રીત્યા એતે ઉક્તાઃ દ્વિક-
સંયોગત્રિકસંયોગચતુષ્કસંયોગેન અશીતિઃ ભજ્ઞાઃ ભવન્તિ તથાહિ-એકકયોગે
એકવચનેન ચત્વારઃ ૪, બહુવચનેનાપિ ચત્વાર એવ ૪, એવમષ્ટૌ ૮। ભજ્ઞા એકક-
યોગે જાતાઃ ૮। દ્વિકયોગેતુ યથાયોગમેકવચનબહુવચનાભ્યાં ચતુર્ભજ્ઞાઃ ૪, ચતુર્ણાં
ચ પદાનાં ષડ્દ્વિકયોગાઃ, તે ચ ચતુર્ગુણાશ્ચતુર્વિંશતિઃ ૨૪ એતે ચતુર્વિંશતિર્ભજ્ઞા
દ્વિકયોગે જાતાઃ ૨૪। ત્રિકયોગે પુનઃ ત્રયાણાં પદાનામષ્ટૌ ભજ્ઞાઃ, ચતુર્ણાં ચ પદાનાં
ચત્વારસ્ત્રિકસંયોગાઃ, તેચ અષ્ટભિર્ગુણિતાઃ દ્વાત્રિંશત ૩૨, એતે દ્વાત્રિંશદ્ભજ્ઞાસ્ત્રિક-
યોગે જાતાઃ ૩૨' ચતુષ્કસંયોગેતુ પોઢશભજ્ઞાઃ ૧૬ એવં દ્વિકત્રિકચતુશ્ચસંયોગે
દ્વાસપ્તતિ ભજ્ઞાઃ જાતાઃ ૭૨। પૂર્વોક્તા એકક સંયોગે જાતા અષ્ટૌ ૮। સર્વસંમેલનેતુ
અશીતિર્ભજ્ઞાઃ ભવન્તિ' ઇતિ નવમ લેશ્યાદ્વારમ્ ૧।

દ્વ્યાદિજીવ હોને સે ઉત્પલસ્થ એક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા ઓર એક જીવ
નીલલેશ્યાવાલા હોતા હૈ, હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રીતિ સે યે કહે ગયે દ્વિક-
સંયોગ ત્રિકસંયોગ ઓર ચતુષ્ક સંયોગ કો લેકર ૮૦ અસ્સી ભંગ હો
જાતે હૈં। એક કે યોગ મેં એક વચન કો લેકર ચાર ૪ ઓર બહુવચન
કો લેકર ભી ચાર ૪, યે આઠ ભંગ એક કે યોગ મેં હુએ ૮। દ્વિક કે છહ
દ્વિક કે યોગ મેં યથાયોગ એકવચન બહુવચન કો લેકર ચાર ભજ્ઞ હોતે
હૈં, ચાર પદોં કે છહ દ્વિકયોગ કો ચાર સે ગુણાકરને પર ચૌવીસ ૨૪,
ત્રિકયોગ મેં ત્રીન પદોં કે આઠ ભંગ હોતે હૈં, ચાર પદોંકે ત્રિક સંયોગમેં
ચાર બનતે હૈં હનકે સાથ ૮ કા ગુણ કરને પર બત્તીસ ૩૨ ઓર ચતુષ્ક
સંયોગ મેં સોલહ ૧૬, હસ પ્રકાર પૂર્વ કે આઠ ઓર યે બહત્તર ૭૨ સબ
મિલકર કુલ અસ્સી ૮૦ ભંગ હોતે હૈં। યહ નવમલેશ્યા દ્વાર હૈ ૧।

અસીતિ ભમગા ભવન્તિ " ઉપક્ષની એક પત્રાવસ્થામાં તેમાં નહેલો એક એવ
કૃષ્ણલેશ્યાવાળો અને નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, આ રીતે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ
અનુસાર દ્વિકસંયોગ, ત્રિકસંયોગ અને ચતુષ્કસંયોગ કરવાથી ૭૨ ભાગા
બને છે. એકસંયોગી પૂર્વોક્ત આઠ ભાગા સાથે તેનો સરવળો કરવાથી કુલ
૮૦ ભાગા બને છે. એકના યોગમાં એક વચનની અપેક્ષાએ ચાર અને
બહુવચનની અપેક્ષાએ ચાર ભાગા બને છે. દ્વિકસંયોગમાં યથાયોગ એક વચન
બહુવચનની અપેક્ષાએ ચાર ચાર પદોના દ્વિકયોગ ૬ ને ચાર વડે ગુણુવાથી
૨૪ ભાગા બને છે. ત્રિકયોગમાં ત્રણ પદોના ૮ ભાગાને ચાર પદોના ત્રિક-
સંયોગ ૪ વડે ગુણુવાથી ૩૨ ભાગા બને છે અને ચતુષ્ક સંયોગમાં ૧૬
ભાગા બને છે. આ રીતે $૮+૨૪+૩૨+૧૬=૮૦$ ભાગા થાય છે.

આ પ્રકારનું નવમું લેશ્યાદ્વાર છે. ૧૧૬।

અથ દશમં દૃષ્ટિદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો ભવન્તિ ? વા મિથ્યા દૃષ્ટયો ભવન્તિ ? સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટયો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો સમ્મદિટ્ઠી, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી વા, મિચ્છાદિટ્ઠિણો વા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવાઃ નો સમ્યગ્દૃષ્ટયો ભવન્તિ, નો વા સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટયો વા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયામ્ જીવસ્ય એકત્વાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિર્ભવતિ વા, દ્વ્યાદિપત્રતાયાં તુ જીવાનાં વહુત્વાત્ મિથ્યાદૃષ્ટયો વા ભવન્તિ, इति दशमं दृष्टिद्वारम् १०।

અથ દશમે દૃષ્ટિદ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી’ હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા સમ્યક્દૃષ્ટિ હોતે હૈં ? અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ? યા સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ નો સમ્મદિટ્ઠી, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી વા, મિચ્છાદિટ્ઠિણો વા’ ઉત્પલસ્થ વે જીવ ન સમ્યક્દૃષ્ટિ હોતે હૈં, ન સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં કિન્તુ એક મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતા હૈં ઓર અનેક મી મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં । યદિ ઉત્પલ એકપત્રાવસ્થા વાલા હૈં તો એસી હાલત મેં વહ એક જીવ વાલા હોતા હૈં—અતઃ વહ એક જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતા હૈં ઓર જબ વહ ઉત્પલ અનેક પત્રો વાલા હો જાતા હૈં—તબ ઉસમેં અનેક જીવ હો જાતે હૈં ઓર વે અનેક મી મિથ્યા દૃષ્ટિ હોતે હૈં । યહ દશમં દૃષ્ટિ દ્વાર હૈં ।

હસમાં દૃષ્ટિદ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણં મંતે ! જીવો કિં સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ?” હે ભગવન્ ! ઉત્પલસ્થ તે જીવો શુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! નો સમ્મદિટ્ઠી, નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી વા, મિચ્છાદિટ્ઠિણો વા’ ઉત્પલસ્થ જીવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોતા નથી, અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ (મિશ્રદૃષ્ટિ) પણ હોતા નથી, પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. ને ઉત્પલ એક પત્રાવસ્થાવાળું હોય છે, તે એવી પરિસ્થિતિમાં તે એક જીવવાળું હોય છે, તેથી તે એક જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, અને જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રોવાળું થાય છે, ત્યારે તેમાં અનેક જીવ પેદા થાય છે, અને તે બધા જીવો મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. આ પ્રકારનું દસમું દૃષ્ટિદ્વાર છે. ॥ ૧૦ ॥

અથ એકાદશં જ્ઞાનદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ? હે મદન્ત ! તે સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? સગવાનાહ—ગોયમા ! નો નાણી, અણ્ણાણી વા, અણ્ણાણિણો વા ?’ હે ગૌતમ ! તે ઉત્પલસ્થા જીવાઃ નો જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ અજ્ઞાની વા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રતાયાં તુ જીવાનાં તત્ર વહુત્વાત્ અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ, इति एकादशं ज्ञानद्वारम् । ११ ।

અથ દ્વાદશં યોગદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં મળ-જોગી, વયજોગી, કાયજોગી ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલુ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં મનો-યોગિનો ભવન્તિ ? કિં વા વચોયોગિનો ભવન્તિ ? કિં વા કાયયોગિનો ભવન્તિ ?

અથ ગ્યારહવે જ્ઞાનદ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસાં પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ વ્હતે હૈં—‘ગોયમા ! નો નાણી અન્નાણી વા અન્નાણિણો વા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલ-સ્થ વે જીવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં—કિન્તુ અજ્ઞાની હોતે હૈં । ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન એક જીવ અજ્ઞાની હોતા હૈં । ઓર ઉત્પલ કી અનેક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ સર્વ અજ્ઞાની હોતે હૈં । યહ ગ્યારહવાં જ્ઞાનદ્વાર હૈં । ૧૧ ।

અથ ચારહ વે યોગદ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસાં પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં મળજોગી, વયજોગી, કાયજોગી ?’ હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ ઉત્પલ—કષ્લ મેં રહનેવાલે વે જીવ કયા મનોયોગી હોતે હૈં, યા વચનયોગી હોતે હૈં યા કાયયોગી હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં

અગિયારમા જ્ઞાનદ્વારની પ્રશ્નણ—ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ તેણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ એવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! નો નાણી, અન્નાણી વા, અન્નાણિણો વા, ઉત્પલસ્થ તે એવો જ્ઞાની હોતા નથી પણ અજ્ઞાની હોય છે. ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામાં તેમાં રહેલો એક એવ અજ્ઞાની હોય છે, અને તેની અનેક પત્રાવસ્થા મા તેમાં રહેલા બધાં એવો અજ્ઞાની હોય છે.

બારમાં યોગદ્વારની પ્રશ્નણ—ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન— તેણં મંતે ! જીવા કિં મળજોગી વયજોગી, કાયજોગી ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલના એવો શું મનોયોગી હોય છે ? કે વચનયોગી હોય છે ? કે કાયયોગી હોય છે ?

મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જો મળજોગી, જો વચજોગી, કાયજોગી વા, કાયજોગિણો વા ૧૨’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવાઃ નો મનોયોગિનો ભવન્તિ, નો વા વચ્ચોયોગિનો ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયામ્ જીવસ્ય એકત્વાત્ કાયયોગી ભવતિ, દ્વ્યાદિપત્રતાયાં તુ જીવાનામનેકત્વાત્ કાયયોગિનો વા ભવન્તિ ।
 इति द्वादशं योगद्वारम् १२ ॥

અથ ત્રયોદશમુપયોગદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેજં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા, અણાગારોવઉત્તા?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં સાકારોપયુક્તાઃ ભવન્તિ ? કિં વા અનાકારોપયુક્તાઃ ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સાગારોવઉત્તેવા, અણાગારોવઉત્તેવા, અદ્દુ મંગા ૧૩’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ ઉત્પલસ્થો જીવઃ સાકારોપયુક્તો વા ભવતિ, ૧ અનાકારો-

પ્રસુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! જો મળજોગી, જો વચજોગી, કાયજોગી વા કાયજોગિણો વા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ ન મનોયોગી હોતે હૈં, ન વચનયોગી હોતે હૈં કિન્તુ કાયયોગી હોતે હૈં । ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન એક જીવ કાયજોગી હોતા હૈં ઓર ઉત્પલ કી અનેકપત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ સર્વ કાયયોગવાલે હોતે હૈં । યહ ૧૨ વાં યોગદ્વાર હૈં ।

અવ ગૌતમ તેરહવે ઉપયોગદ્વાર કો આશ્રિત કરકે પ્રસુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેજં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા, અણાગારોવઉત્તા’ હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા સાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં અથવા અનાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! સાગારોવઉત્તે વા અણાગારોવઉત્તે વા અદ્દુ મંગા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ સાકારોપયોગવાલે મી હોતે હૈં ઓર અનાકારોપયોગવાલે મી હોતે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! જો મળજોગી, જો વચજોગી, કાય જોગી વા કાયજોગિણો વા ” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ તે જીવો મનોયોગી હોતા નથી, વચનયોગી પણ હોતા નથી, પરન્તુ કાયયોગી હોય છે. ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામાં ઉત્પલસ્થ એક જીવ કાયયોગી હોય છે અને તેની અનેક પત્રાવસ્થામાં તેમાં રહેલા બધાં જીવો કાયયોગી હોય છે. ॥૧૨॥

તેમાં ઉપયોગદ્વારની પ્રપ્તિ જૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેજં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા, અણાગારોવઉત્તા ? ” હે ભગવન્ ! ઉત્પલસ્થ તે જીવો શુ સાકારોપયોગવાળા હોય છે ? કે અનાકારોપયોગવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— ‘ ગોયમા ! સાગારોવઉત્તે વા, અણાગારોવઉત્તે ? ” વા અદ્દુ મંગા ” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવો સાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકારોપયોગવાળા પણ હોય છે. એટલે કે ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થા

પયુક્તો વા ભવતિ, ૨ દ્વયાદિપત્રતાયાં તુ જીવાનામનેકત્વાત્ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ સાકારોપયુક્તા વા ભવન્તિ ૩ અનાકારોપયુક્તા વા ભવન્તિ ૪ ઇતિ એકકયોગે ચત્વારો ભક્ષાઃ ૪ । અથ દ્વિકસંયોગે ચતુરો ભક્ષાન્ આહ-સાકારોપયુક્તાશ્ચ અનાકારોપયુક્તશ્ચ ભવતિ ૧, સાકારોપયુક્તશ્ચ અનાકારોપયુક્તાશ્ચ ૨, અનાકારોપયુક્તાશ્ચ સાકારોપયુક્તશ્ચ ૩, સાકારોપયુક્તાશ્ચ અનાકારોપયુક્તાશ્ચ ભવન્તિ ૪ । ઇત્યેવમુભય-સંમેલનેન અષ્ટૌ ભક્ષા ભવન્તિ, ઇતિ ત્રયોદશમુપયોગદ્વારમ્ ૧૩ ।

હૈં-અર્થાત્-ઉત્પલ જબ એકપત્રાવસ્થા વોલા હોતા હૈં-તવ ઉસમેં એક હી જીવ હોતા હૈં-અતઃ વહ એક જીવ હી સાકાર ઉપયોગવાલા હોતા હૈં અથવા અનાકાર ઉપયોગવાલા હોતા હૈં । ઓર જબ વહ ઉત્પલ અનેક પત્રોવાલા હો જાતો હૈં તવ ઉસમેં અનેક જીવ હો જાતે હૈં । અતઃ વે તવ જીવ સાકાર ઉપયોગવાલે અથવા અનાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં । હસ પ્રકાર એક કે યોગ મેં ચારભક્ષ ઓર દ્વિકયોગ મેં ચાર ભંગ, કુલ આઠ ભંગ હોતે હૈં । વે હસ પ્રકાર સે હૈં-ઉત્પલકી દ્વયાદિપત્રાવસ્થામેં વર્તમાન દ્વયાદિજીવોમેં સે એક જીવ સાકારોપયોગવાલા ઓર એક જીવ અનાકારોપયોગવાલા હોતા હૈં ૧' ઉત્પલકી દ્વયાદિપત્રાવસ્થા મે એક જીવ સાકારોપયોગવાલા ઓર અનેક જીવ અનાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં ૨ । એવં અનેક જીવ સાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં ઓર એક જીવ અનાકારોપયોગવાલા હોતા હૈં ૩ । અનેક જીવ સાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં ઓર અનેક હી અનાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં ૪ । હસ પ્રકાર એક કે યોગ કે

હોય ત્યારે તેમા રહેલો એક જીવ સાકારોપયોગવાળો પણ હોય છે અને અનાકારોપયોગવાળો પણ હોય છે. પણ જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રોવાળું થાય છે, ત્યારે તેમા અનેક જીવો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ઉત્પલસ્થ તે બધા જીવો સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. આ રીતે એકના યોગથી ૪ ભગ્ના (વિકલ્પો) બને છે અને દ્વિકસં-યોગી ચાર ભાંગા નીચે પ્રમાણે બને છે (૧) ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થા વખતે ઉત્પલ વિગેરે બે ત્રણ વિગેરે પત્રોની અવસ્થામાં રહેલા બે વિગેરે જીવોમાથી એક જીવ સાકારોપયોગવાળો અને એક જીવ અનાકારોપયોગવાળો હોય છે ૧ ઉત્પલની બે વિગેરે પત્રાવસ્થામાં એક જીવ સાકારોપયોગવાળો અને અનેક જીવો અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે ૨ તથા અનેક જીવો સાકાર ઉપ-યોગવાળા હોય છે અને એક જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળો હોય છે. ૩ અનેક જીવો સાકારોપયોગવાળા હોય છે અને અનેક જીવો અનાકારોપયોગવાળા હોય છે (૪) તથા ઉત્પલની અનેક પત્રાવસ્થા વખતે તેમાં રહેલા અનેક

અથ ચતુર્દશં પञ્ચદશં ચ વર્ણાદિદ્વારયાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેસિં જં મંતે ! જીવાણં સરીરગા કહ્વન્ના, કહ્વંઘા, કહ્વરસા, કહ્વફાસા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! તેપાં સ્વલ્લુ ઉત્પલ્લર્વિનાં જીવાનાં શરીરાણિ કતિવર્ણાણિ, કતિગન્ધાણિ, કતિરસાણિ, કતિસ્પર્શાણિ પ્રજ્ઞતાણિ ? સમવાનાહ—‘ગૌયસા ! પંચવન્ના, પંચરસા, દુગંધા, અઢ્ઢફાસા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! તેપામુત્પલજીવાનાં શરીરાણિ પંચવર્ણાણિ-કૃષ્ણનીલપીતલોદિતશુક્લવર્ણયુક્તાણિ, પંચ રસાણિ તિક્તકટુકષાયામ્લમધુરસયુક્તાણિ, દ્વિગન્ધાણિ-સુરભિ-દુરભિગન્ધયુક્તાણિ, અષ્ટસ્પર્શાણિ-કર્કશ-મૃદુ-શુરુલઘુ-શીતો-ષ્ણ-રિનઘ-રુક્ષ સ્પર્શયુક્તાણિ પ્રજ્ઞતાણિ, કિન્તુ ‘તે પુણ અપ્પણા ૪ અંગ ઓર દ્વિકયોગ કે ચે ૪ અંગ મિલકર સઘ ઘઘાં આઠ અંગ હોતે હૈં । ઇત્થ પ્રકાર તેરહવાં યોગ ઘાર હૈં ।

અથ ગૌતમ સ્વૈદહ્વેં ઓર પન્દ્રહ્વેં વર્ણાદિ ઘાર કો આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એમો પૂછતે હૈં—‘તેસિં જં મતે ! જીવાણં સરીરગા કહ્વન્ના, કહ્વંઘા, કહ્વરસા કહ્વફાસા. પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થે ઉન જીવોં કે શરીર કિનને વર્ણવાલે, કિતની ગંધવાલે, કિતને રસવાલે ઓર કિતને સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહ્તે હૈં—‘પંચવન્ના, પંચરસા, દુગંધા, અઢ્ઢફાસા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થે ઉનજીવોં કે શરીર પાંચવર્ણવાલે, પાંચરસવાલે, દો ગંધવાલે ઓર આઠ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં । કૃષ્ણ, નીલ, શુક્લ, લાલ ઓર પીત્તા ચે પાંચવર્ણ હૈં, તિક્ત, કટુ, કષાય, આમ્લ, ઓર મધુર ચે પાંચ રસ હૈં સુગંધ ઓર દુર્ગંધ ચે દો પ્રકાર કી

જીવો (મધાં જીવો) સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. આ રીતે એકના યોગથી ૪ ભંગ અને દ્વિકયોગથી ૪ ભંગ મળીને કુલ આઠ ભાગ થાય છે આ પ્રકારનું ૧૩ મું ઉપયોગદ્વાર છે ॥૧૩॥

ચૌદમાં અને પંદરમાં વર્ણાદિ દ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“તેસિં જં મતે ! જીવાણ સરીરગા કહ્વન્ના, કહ્વંઘા, કહ્વ રસા, કહ્વ ફાસા, પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! ઉત્પલસ્થે તે જીવોનાં શરીર કેટલા વર્ણવાળાં, કેટલી ગંધવાળાં, કેટલાં રસવાળાં અને કેટલા સ્પર્શવાળાં હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“પંચવન્ના, પંચરસા, દુગંધા, અઢ્ઢફાસા પળ્ણત્તા” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થે તે જીવોનાં શરીર પાંચ વર્ણવાળાં, પાંચ રસવાળાં, બે ગંધવાળાં અને આઠ સ્પર્શવાળાં હોય છે કૃષ્ણ, નીલ, સફેદ, લાલ અને પીળો. આ પાંચ વર્ણ છે. તીખો, ઠંડો તુરો, ખાટો અને મીઠો, આ પાંચ રસ છે ગંધના બે પ્રકારછે—સુગંધ અને દુર્ગંધ સ્પર્શના આઠ પ્રકાર છે.

અવન્તા, અગંધા, અરસા, અફાસા પળ્ળન્તા ૧૪-૧૫' તે પુનઃ ઉત્પલજીવાઃ આત્મના-સ્વરૂપેણ અવર્ણાઃ-વર્ણગદ્ધિતાઃ ભવન્તિ, તેષામપૂર્તત્વાત્, એવમ્ અગંધાઃ ગંધવર્જિતા, અરસાઃ-રસરહિતાઃ, અસ્પર્શાઃ-સ્પર્શરહિતાશ્ચ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઇતિ ચતુર્દશં પશ્ચદશંચ વર્ણાદિદ્વારમ્ ૧૪-૧૫।

અથ ષોડશમુચ્છવાસનિઃશ્વાસદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેળં મંતે! જીવા કિં ઉસ્સામા, નિસ્સામા, નો ઉસ્સામનિસ્સાસા?’ હે ભદ્રન્ત! તે સ્વલુ ઉત્પલસ્થા જીવા કિય્ ઉચ્છવાસાઃ-ઉચ્છવાસવન્તઃ શ્વાસગ્રાહકાઃ ભવન્તિ? કિં વા નિઃશ્વાસાઃ-નિઃશ્વાસવન્તઃ શ્વાસમોચકા ભવન્તિ? કિં વા નો ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસાઃ-ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ રહિતા વા યવન્તિ? મગવાનાદ-‘ગોયમા! ઉસ્સાસણવા ૧, નિસ્સાસ-ણવા ૨, નો ઉસ્સાસનિસ્સાસણવા ૩,’ હે ગૌતમ! ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવમ્ય

ગંધ હૈં. કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ એ આઠ સ્પર્શ હૈં। તે પુનઃ અપ્પણા અવન્તા, અગંધા, અરસા, અફાસા પળ્ળન્તા’ પરન્તુ એ ઉત્પલ જીવ અણે મૂલરૂપ સે વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત ઓર સ્પર્શરહિત હોતે હૈં। ક્યોં કિ જીવ અમૂર્ત કહા ગયા હૈં। ૧૪-૧૫।

અથ ગૌતમ સોલહવે ઉચ્છ્વાસદ્વારકો આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘તેળં મંતે! જીવા કિં ઉસ્સાસા, નિસ્સાસા નો ઉસ્સાસ-નિસ્સાસા’ હે ભદ્રન્ત! એ ઉત્પલસ્ય જીવ કયા ઉચ્છ્વાસવાલે-શ્વાસ ગ્રહણ કરને વાલે ઓર નિઃશ્વાસવાલે-શ્વાસ છોડનેવાલે હોતે હૈં? યા ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ વાલે નહીં હોતે હૈં કયા? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા! ઉસ્સાસણ વા ૧, નિસ્સાસણ વા ૨, નો ઉસ્સાસનિસ્સાસણ વા ૩, હે ગૌતમ! ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થા મેં જીવકે એક હોને સે વદ્ ઉત્પલસ્ય

કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ લઘુ શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ “તે પુનઃ અપ્પણા અવન્તા, અગંધા, અરસા, અફાસા પળ્ળન્તા” પરન્તુ તે ઉત્પલસ્ય એવો પોતાના મૂળ રૂપની અપેક્ષાએ તો વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય છે, કારણ કે એવને અમૂર્ત કહ્યો છે ॥૧૪-૧૫॥

સોળમાં ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસદ્વારની પ્રરૂપણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેળં મંતે! જીવા કિં ઉસ્સાસા, નિસ્સાસા, નો ઉસ્સાસનિસ્સાસા?” હે ભગવન્! તે ઉત્પલસ્ય એવો શું ઉચ્છવાસવાળા (શ્વાસ ગ્રહણ કરનાર) અને નિઃશ્વાસ-વાળા (શ્વાસ છોડનાર) હોય છે? કે ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસ વિનાના હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા! હે ગૌતમ! “ઉસ્સાસણવા ૧, નિસ્સાસણવા ૨ નો ઉસ્સાસનિસ્સાસણ વા ૩” ઉત્પલ ન્યારે એક પત્રાવસ્થા-

એકત્વાત્ ઉચ્છ્વાસકો વા ભવતિ ૧ નિઃશ્વાસકો વા ભવતિ ૨, નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકો વા ભવતિ અપર્યાપ્તાવસ્થાયામ્ ૩, 'ઉસ્સાસગા વા ૪, નિસ્સાસગા વા ૫, નો ઉસ્સાસનિસ્સાસગા વા ૬' દ્વયાદિપત્રતાયાંતુ જીવાનાં વહુત્વાત્ ઉચ્છ્વાસકા વા ભવન્તિ ૪, નિઃશ્વાસકા વા ભવન્તિ ૫, નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકા વા ભવન્તિ ૬, इति एककयोगे षड्भङ्गाः, अथ द्विकयोगे द्वादशभङ्गानाह—'अहवा उस्सासए य, निस्सासए य ४' अथवा उच्छ्वासकश्च निःश्वासकश्च १, उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकाश्च २, उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकाश्च ३, उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकाश्च ४, भवन्ति,

एक जीव उच्छ्वासक होता है १ अथवा निःश्वासक होता है २ अथवा जब वह अपर्याप्तावस्था में होता है तब वह उच्छ्वास निःश्वासक नहीं भी होता है ३ 'उस्सासगा ४, निस्सासगा वा ५, नो उस्सासनिस्सासगावा ६' तथा उत्पल जब द्वयादिपत्रावस्थावाला हो जाता है तब इस स्थिति में उसमें जीव बहुत हो जाते हैं इसलिये वे अनेक जीव उच्छ्वासवाले ४ अथवा निःश्वासवाले होते हैं ५ अथवा अपर्याप्तावस्था में ये सब नो उच्छ्वासनिःश्वासवाले होते हैं ६। इस प्रकार से एक के योग में ये ६ भंग होते हैं। अब द्विक (दो) के योग में १२ भंग इस प्रकार से होते हैं 'अहवा उस्सासए य, निस्सासए य ४, अथवा उत्पल की एक पत्रावस्था में वर्तमान एक जीव उच्छ्वासवाला होता है और निःश्वासवाला भी होता है १, तथा उत्पल की एकपत्रावस्था में वर्तमान एक जीव उच्छ्वास वाला होता है और अनेक पत्रावस्थामें वर्तमान अनेक जीव

વાળુ હોય છે, ત્યારે તેમાં રહેલો એક જીવ ઉચ્છ્વાસક પણ હોય છે, નિશ્વાસક પણ હોય છે અને જ્યારે તે અપર્યાપ્તાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ વિનાનો પણ હોય છે. “ઉસ્સાસગા ૪, નિસ્સાસગા વા ૫, નો ઉસ્સાસનિસ્સાસગા વા ૬” પરન્તુ જ્યારે તે ઉત્પલ બે ત્રણ આદિ પત્રાવસ્થાવાળું હોય છે, ત્યારે તેમાં રહેલાં બધાં જીવો ઉચ્છ્વાસક હોય છે. અથવા નિઃશ્વાસક પણ હોય છે અથવા અપર્યાપ્તાવસ્થામાં તે બધાં જીવો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસથી રહિત પણ હોય છે. આ રીતે એકના યોગમાં છ ભાંગા થાય છે દ્વિક સંયોગી ૧૨ ભાંગા આ પ્રમાણે બને છે—“અહવા ઉસ્સાસએ ય, નિસ્સાસએ ય ૪” (૧) અથવા જ્યારે ઉત્પલ એક પત્રાવસ્થાવાળું હોય છે. ત્યારે તેમાં રહેલો એક જીવ ઉચ્છ્વાસક પણ હોય છે અને નિઃશ્વાસક પણ હોય છે. (૨) તથા ઉત્પલની અનેક પત્રાવસ્થામાં તેમાં અનેક જીવો રહેલા હોય છે, તે બધાં જીવો ઉચ્છ્વાસક (ઉચ્છ્વાસવાળાં) હોય છે, અને

નિઃશ્વાસવાલે હોતે હૈં ૨, ઉત્પલ કી અનેક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ ઉચ્છ્વાસવાલે હોતે હૈં ઓર ઉત્પલ કી એક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન એક જીવ નિઃશ્વાસવાલા હોતા હૈ ૩, ઉત્પલકી અનેક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ ઉચ્છ્વાસવાલે હોતે હૈં ઓર અનેક હી નિઃશ્વાસ વાલે હોતે હૈં ૪ । ‘અહવા ઉસ્સાસણ ય નો ઉસ્સાસ નિસ્સાસણ ય ૪, અથવા એકજીવ-ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન એક જીવ ઉચ્છ્વાસવાલા હોતા હૈ ઓર વહી જીવ અપર્યાસાવસ્થા મેં નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાલા હોતા હૈ ૧, એક જીવ ઉચ્છ્વાસવાલા હોતા હૈ ઓર અનેક જીવ નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ વાલે હોતે હૈં ૨, અનેક જીવ ઉચ્છ્વાસવાલે હોતે હૈં ઓર અપર્યાસાવસ્થા કી અપેક્ષા એક જીવ નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાલા હોતા હૈ ૩, અનેક જીવ ઉચ્છ્વાસવાલે હોતે હૈં, ઓર અનેક જીવ હી નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાલે અપર્યાસાવસ્થા મેં હોતે હૈં ૪ । ‘અહવા-નિસ્સાસણ ય, નો ઉસ્સાસનીસાસણ ય ૪’ અથવા ઉત્પલ કી એક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન એક જીવ નિઃશ્વાસક હોતા હૈ ઓર જવ વહ અપર્યાસાવસ્થા મેં રહતા હૈ તવ વહ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક હોતા હૈ ૧, ઉત્પલ કી એક

તેની એક પત્રાવસ્થામાં તેમા જે એક જીવ રહેલો હોય છે તે નિઃશ્વાસક હોય છે. (૩) એક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલનો એક જીવ ઉચ્છ્વાસવાળો હોય છે અને અનેક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલના અનેક જીવો નિઃશ્વાસવાળા હોય છે (૪) “અહવા ઉસ્સાસણ ય નો ઉસ્સાસનિસ્સાસણ ય ૪” અથવા એક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલો એક જીવ ઉચ્છ્વાસવાળો હોય છે અને એજ જીવ અપર્યાસાવસ્થામાં ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ વિનાનો હોય છે (૫) અથવા અનેક જીવ ઉચ્છ્વાસવાળા હોય છે અને એક જીવ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસ વિનાનો હોય છે. (૩) અથવા એક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલો એક જીવ ઉચ્છ્વાસવાળો હોય છે અને અનેક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલા અનેક અપર્યાસક જીવો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ વિનાના હોય છે. (૪) અથવા બધાં જીવો ઉચ્છ્વાસવાળા હોય છે અને તે બધા જીવો અપર્યાસાવસ્થામાં ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસથી રહિત હોય છે.

“અહવા નિસ્સાસણ ય, નો ઉસ્સાસનીસાસણ ય ૪ (૧) અથવા ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થામાં તેમા રહેલો એક જીવ નિઃશ્વાસક હોય છે અને એજ જીવ બધા સુધી અપર્યાસક અવસ્થાવાળો હોય છે, ત્યાં સુધી ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ વિનાનો હોય છે. (૨) અથવા ઉત્પલની અનેક પત્રાવસ્થામાં તેમા

‘અહવા ઉસ્સાસણ્ય, નો ઉસ્સાસનિસ્સાસણ્ય ૪’ અથવા ઉચ્છ્વાસકથ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકથ ૧, ઉચ્છ્વાસકથ નો ઉચ્છ્વામનિઃશ્વાસકાથ ૨, ઉચ્છ્વાસકાથ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકાથ, ૩ ઉચ્છ્વાસકાથ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકાથ ૪ ભવન્તિ-
 इति भावः ४ । ‘અહવા નિસ્સાસણ્ય, નો ઉસ્સાસનીસાસણ્ય ૪’ અથવા નિઃશ્વાસકથ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકથ, ૧ નિઃશ્વાસકથ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકાથ ૨ નિઃશ્વાસકાથ નો ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસકાથ ૩, નિઃશ્વાસકાથ નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસકાથ ૪, અથ ત્રિકયોગે અષ્ટમજ્ઞાનાદ-‘અહવા ડસાસણ્ય, નીમાસણ્ય, નો ઉસ્સાસ-
 પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન એક જીવ નિઃશ્વાસક હોતા હૈં ઓર અપર્યાસા-
 વસ્થા કી અપેક્ષા અનેક જીવ નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસક હોતે હૈં ૨, ઉત્પલ કી અનેક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ નિઃશ્વાસક હોતે હૈં ઓર અપર્યાસાવસ્થા કી અપેક્ષા ઉત્પલ કા એક જીવ નો ઉચ્છ્વાસ-
 નિઃશ્વાસક હોતા હૈં ૩ । ઉત્પલ કી અનેક પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ નિઃશ્વાસક હોતે હૈં ઓર અપર્યાસાવસ્થા મેં વર્તમાન વે અનેક જીવ નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસક હોતે હૈં ૪ । યે ૪, ૪, ૪, ચારહ ભંગ ટિક સંયોગ મેં હુએ ૧૨ ।

અવ તિનકે યોગ મેં હોનેવાલે આઠભંગોં કો પ્રકટ કિયા જાતા હૈં-એક ઉચ્છ્વાસક, એક નિઃશ્વાસક, એક નો ઉચ્છ્વાસ-
 નિઃશ્વાસક ૧, અથવા એક ઉચ્છ્વાસક, એક નિઃશ્વાસક ઓર અનેક નો ઉચ્છ્વાસક ૨, અથવા એક ઉચ્છ્વાસક, અનેક નિઃશ્વાસક ઓર એક નો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસક ૩, અથવા-એક ઉચ્છ્વાસક, અનેક-નિઃશ્વાસક

રહેલાં બધાં જીવો નિઃશ્વાસક હોય છે, અને અપર્યાસક અવસ્થાવાળો એક જીવ ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ વિનાનો હોય છે. (૩) એક પત્રવસ્થાવાળા ઉત્પલનો એક જીવ નિઃશ્વાસક હોય છે અને અપર્યાસાવસ્થાની અપેક્ષાએ અનેક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલના બધાં અપર્યાસ અવસ્થાવાળાં જીવો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસથી રહિત હોય છે (૪) અનેક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલના બધાં પર્યાસક જીવો નિઃશ્વાસવાળા હોય છે પણ બધાં અપર્યાસક જીવો ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ વિનાના હોય છે.

હવે ત્રિકસંયોગી આઠ ભાંગાઓ પ્રકટ કરવામાં આવે છે-(૧) એક ઉચ્છ્વાસક, એક નિઃશ્વાસક અને એક ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસથી રહિત (૨) અથવા એક ઉચ્છ્વાસક, એક નિઃશ્વાસક અને બધા ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસથી રહિત. (૩) અથવા એક ઉચ્છ્વાસક, બધાં નિઃશ્વાસક અને એક ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસથી રહિત. (૪) અથવા એક ઉચ્છ્વાસક, બધાં નિઃશ્વાસક અને બધાં

निश्वासण्य अट्ट भंगा ८ एए छवीसं भंगा भवन्ति २६' अथवा उच्छ्वासकश्च, निःश्वासकश्च, नो उच्छ्वासनिःश्वासकश्च, भवति १ अथवा उच्छ्वासकश्च, निःश्वासकश्च, नो उच्छ्वासनिःश्वासकाश्च भवन्ति २, अथवा उच्छ्वासकश्च, निःश्वासकाश्च नो उच्छ्वासनिःश्वासकश्च भवति ३, अथवा उच्छ्वासकश्च निःश्वासकाश्च नो उच्छ्वासनिःश्वासकाश्च भवन्ति ४, अथवा उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकश्च, नो उच्छ्वासनिःश्वासकश्च भवति ५, अथवा उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकश्च नो उच्छ्वासनिःश्वासकाश्च भवन्ति ६, अथवा उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकाश्च नो उच्छ्वासनिःश्वासकश्च भवति ७, अथवा उच्छ्वासकाश्च निःश्वासकाश्च नो उच्छ्वासनिःश्वासकाश्च भवन्ति ८ इत्येवं रीत्या अष्टौ भङ्गाः वक्तव्याः । एते उपरि वर्णिताः षड्विंशतिः भङ्गाः भवन्ति २६ । तथा च एककयोगे एकवचनान्तास्त्रयः, बहुवचनान्ता अपित्रय, इति पट् ६' द्विकयोगेतु यथायोगमेकत्र बहुत्वाभ्यां तिस्रश्चतुर्भङ्गिका इति द्वादश १२, त्रिकयोगेतु अष्टौ भङ्गा ८ भवन्तीति सर्वमेलनेन षड्विंशतिरिति भावः । इति षोडशमुच्छ्वासनिःश्वासद्वारम् । १६ ।

और अनेक नो उच्छ्वासक निःश्वासक ४, अथवा अनेक उच्छ्वासक, एक निःश्वासक, एक नो उच्छ्वासनिःश्वासक ५, अथवा अनेक उच्छ्वासक, एक निःश्वासक, अनेक नो उच्छ्वासक निःश्वासक ६, अथवा-अनेक उच्छ्वासक, अनेक निःश्वासक, एक नो उच्छ्वासक निःश्वासक ७, अथवा-अनेक उच्छ्वासक, अनेक निःश्वासक, अनेक नो उच्छ्वास निःश्वासक होते हैं ८ । इस प्रकार से त्रिक संयोग में ये आठ भंग होते हैं । एक योग में एक वचनान्त ३, बहुवचनान्त भी ३, ऐसे छह ६, दो के योग में १२, और त्रिक योग में ८ ये बीस २० इस प्रकार सब मिलाकर छवीस २६ भंग होते हैं । इस प्रकार से यह सोलहवां उच्छ्वास निःश्वासद्वार हैं १६ ।

उच्छ्वास निश्वासथी रक्षित (५) अथवा अधां उच्छ्वासक, ओक निःश्वासक अने ओक उच्छ्वास निश्वासथी रक्षित. (६) अधां उच्छ्वासक, ओक निश्वासक अने अधां उच्छ्वास निश्वासथी रक्षित. (७) अथवा अधां उच्छ्वासक, अधा निःश्वासक अने ओक उच्छ्वास निःश्वासथी रक्षित. (८) अथवा अधां उच्छ्वासक अधा निःश्वासक अने अधां उच्छ्वासनिःश्वासथी रक्षित होय छे. आ रीते त्रिकसंयोगी आठ लागा अने छे ओक योगमां ओक वचनवाणा ३ अने बहुवचनवाणा ३ लांगा, द्विकयोगमां १२ लागा अने त्रिकयोगमां ८ लांगा मणीने कुल २६ लांगा अने छे. आ प्रकारनुं आ १६मुं उच्छ्वास निश्वास द्वार छे. ॥१६॥

અથ સપ્તદશમાહારદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવા કિમ્-અ હારકા ભવન્તિ ? કિંવા અનાહારકા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! આહારણવા, અણાહારણવા, एवं अट्ट भंगा १७’ હે ગૌતમ ! કશ્ચિત્ આહારકોવા ભવતિ, કશ્ચિદ્ વિગ્રહગતૌ અનાહારકોવા ભવતિ, કેચિત્ આહારકાવા ભવન્તિ, કેચિદ્ અનાહારકાવા ભવન્તિ, इति एकयोगे चत्वारो भङ्गाः। अथ द्विकयोगे चतुरो भङ्गान् आह कश्चिद् आहारकश्च कश्चिद् अनाहारकश्च १, કેચિદ્ આહારકશ્ચ કેચિત્ અનાહારકશ્ચ ૨, કેચિદ્ આહારકાશ્ચ, કેચિદ્ અનાહારકશ્ચ૨, કેચિદ્ આહારકાશ્ચ કેચિદ્ અનાહાર

અવ સત્રહવે આહાર દ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ? જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા’ હે મદન્ત ! વે ઉત્પલસ્થ જીવ કયા આહારક હોતે હૈં અથવા અનાહારક હોતે હૈં ? હસ કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ગોયમા આહારણ વા અણાહારણ વા एवं अट्ट भंगा’ હે ગૌતમ ! કોઈ એક આહારક હોતા હૈં ? ઓર કોઈ એક વિગ્રહગતિ મેં રહા હુઆ અનાહારક હોતા હૈં ૨ । તથા અનેક આહારક હોતે હૈં ૩ ઓર અનેક અનાહારક હોતે હૈં ૪ । હસ પ્રકાર સે યે ચાર ભંગ એક કે યોગ મેં હુણ હૈં ૪ । અવ દ્વિકયોગ મેં જો ચાર ભંગ હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં—કોઈ એક જીવ આહારક, કોઈ એક જીવ અનાહારક ૧, કોઈ એક જીવ આહારક ઓર કિતનેક અનાહારક ૨, કિતનેક આહારક, કોઈ એક અનાહારક૨, ઓર કિતનેક આહારક હોતે હૈં ૪ । હસ

૧૭ માં આહારધારની પ્રશ્નણુ — ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?” હે લગવન્ ! તે ઉત્પલવતીં જીવો આહારક હોય છે ? કે અનાહારક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર — “ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “જો અણાહારગા, આહારણ વા, અણાહારણ વા, एवं अट्ट भंगा” તેઓ અનાહારક હોતા નથી, પણ (૧) કોઈ જીવ આહારક હોય છે અને (૨) વિગ્રહગતિમાં રહેલો કોઈ એક જીવ અનાહારક પણ હોય છે. (૩) બધાં જીવો આહારક હોય છે. (૪) અથવા બધાં જીવો અનાહારક હોય છે. આ રીતે એકના યોગથી ચાર ભાંગા બને છે હવે દ્વિકસંયોગી ચાર ભાંગા પ્રકટ કરવામાં આવે છે (૧) કોઈ એક જીવ આહારક અને કોઈ એક જીવ અનાહારક હોય છે. (૨) અનેક જીવો આહારક અને કોઈ એક જીવ અનાહારક હોય છે. (૩) અથવા અનેક જીવો અનાહારક અને કોઈ એક જીવ આહારક હોય છે (૪) અથવા અનેક જીવો

કાશ્ચ ભવન્તિ ૪ ઇત્યુભયસંમેલનેન અઘૌ ભવન્તિ । ઇતિ સપ્તદશમાહારકદ્વારમ્ । ૧૭।

અથ અષ્ટાદશં વિરતિદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મંતે ! જીવા કિં વિરયા, અવિરયા, વિરયા વિરયા ?’ હે ભદન્ત ! તે સ્વલુ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં વિરતાઃ-વિરતિમન્તો ભવન્તિ ? કિંવા અવિરતાઃ-વિરતિરહિતા ભવન્તિ ? કિંવા વિરતાઽવિરતાઃ ભવન્તિ ? મગધાનાહ-‘ગોયમા ! નો વિરયા, નો વિરયા વિરયા, અવિરયા, અવિરયા વા ૧૮’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવા નો વિરતાઃ ભવન્તિ, નો વા વિરતાઽવિરતા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકસ્વાત્ અવિરતોવા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રતાયાંતુ જીવાના મનેકસ્વાત્ અવિરતાવા ભવન્તિ ઇતિ । ઇત્યષ્ટાદશં વિરતિદ્વારમ્ ॥ ૧૮ ॥

પ્રકાર એક યોગ કે ૪ ઓર દ્વિયોગ કે ચાર મિલાકર સઘ જોડકર આઠ ભંગ હો જાતે હૈં । સ્સ તરહ સે યહ સત્રહ વાં આહારક દ્વાર હૈ । ૧૭।

અઠારહવે વિરતિદ્વાર કો લેકર ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં- તેણં મંતે ! જીવા કિં વિરયા, અવિરયા, વિરયાવિરયા ?’ હે ભદન્ત ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા વિરતિયુક્ત હોતે હૈં ? અથવા અવિરતિયુક્ત હોતે હૈં ? અથવા વિરતાવિરત હોતે હૈં ? સ્સકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો વિરયા, નો વિરયાવિરયા, અવિરયા વા, અવિરયા વા’ ઉત્પલસ્થ વે જીવ ન વિરતિયુક્ત હોતે હૈં ઓર ન વિરતાવિરત હોતે હૈં કિન્તુ ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં એક જીવ અવિરતિયુક્ત હોતા હૈ તથા ઉત્પલ કી અનેકપત્રાવસ્થા મેં અનેક જીવોં કે સદ્ભાવ હો જાને સે વે સઘ જીવ અવિરતિવાલે હોતે હૈં । સ્સ પ્રકાર યહ અઠારહવાં વિરતિદ્વાર હૈ । ૧૮।

આહારક અને અનેક અનાહારક હોય છે. આ રીતે એકના યોગથી ૪ અને દ્વિયોગથી ૪ ભાંગા મળી કુલ આઠ ભાંગા બને છે. ॥ ૧૭ ॥

૧૮માં વિરતિદ્વારની પ્રશ્નણા— ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેણં મંતે ! કિં વિરયા, અવિરયા, વિરયા વિરયા ? ” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલના જીવો શું વિરતિયુક્ત હોય છે ? કે અવિરતિયુક્ત હોય છે ? કે વિરતાવિરત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ નો વિરયા, નો વિરયાવિરયા, અવિરયા વા, અવિરયા વા ” તે ઉત્પત્તવતી જીવો વિરતિયુક્ત હોતા નથી, વિરતાવિરત પણ હોતા નથી. પરન્તુ ઉત્પલની એક પત્રાવસ્થાની અપેક્ષાએ તેમાં રહેલો એક જીવ અવિરતિયુક્ત હોય છે. તથા તે ઉત્પલની અનેક પત્રાવસ્થાની અપેક્ષાએ તેમાં રહેલા અનેક જીવો અવિરતિયુક્ત હોય છે. ॥ ૧૮ ॥

અથ એકોનવિંશં ક્રિયાદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે? જીવા કિં સકિરિયા, અકિરિયા?’ હે મદન્ત! તે સ્વલુ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં સક્રિયા ભવન્તિ? કિંવા અક્રિયા ભવન્તિ? મગવાનાહ—‘ગોયમા! નો અકિરિયા, સકિરિયા, સકિરિયાવા ૧૯’ હે ગૌતમ! ઉત્પલસ્થાજીવાઃ નો અક્રિયા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રાવસ્થાયામ્ જીવસ્ય એકત્વાત્ સક્રિયોવા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાંતુ જીવાનામનેકત્વાત્ સક્રિયા વા ભવન્તિ। इत्येकोनविंशं क्रियाद्वारम् ॥ ૧૯ ॥

અથ ત્રિંશતિતમં બન્ધકદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે! જીવા કિં સત્ત્વિહવંધગા, અદ્વિહવંધગા?’ હે મદન્ત! તે સ્વલુ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં સત્ત્વિહવંધકમ્? કિંવા અષ્ટવિધકર્મવન્ધકા ભવન્તિ? મગવાનાહ—

અથ ઉત્તીસ વેં ક્રિયાદ્વારકો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્નુસે એના પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે? જીવા કિં સકિરિયા, અકિરિયા, હે મદન્ત! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા સક્રિય હોતે હૈં અથવા અક્રિય હોતે હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ગોયમા! નો અકિરિયા, સકિરિયા, સકિરિયાવા’ હે ગૌતમ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ અક્રિયા વાલે નહીં હોતે હૈં કિન્તુ ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં જીવ કી એકતામેં વહ જીવ સક્રિય હોતા હૈં ઓર ઉત્પલ કી દ્વયાદિપત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવોં કે હોજાને સે વે સઘ જીવ સક્રિય હોતે હૈં। હસ પ્રકાર સે ગહ ઉત્તીસવાં ક્રિયાદ્વાર હૈં। ૧૯।

અથ ગૌતમ સ્વામી ૨૦ વેં બન્ધકદ્વાર કો આશ્રિત કરકે પ્રશ્નુ સે એના પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે! જીવા કિં સત્ત્વિહ વંધગા, અદ્વિહવંધગા’ હે મદન્ત! વે ઉત્પલસ્થ જીવ કયા સાત પ્રકાર કે કર્મોં કે વંધક હોતે

૧૯માં ક્રિયાદ્વારની પ્રશ્નપણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણં મંતે! જીવા કિં સકિરિયા, અકિરિયા?” હે ભગવન્! ઉત્પલના તે જીવો સક્રિય હોય છે કે અક્રિય હોય છે?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા! નો અકિરિયા, સકિરિયા, સકિરિયાવા” હે ગૌતમ! ઉત્પલના તે જીવો અક્રિય (ક્રિયા રહિત) હોતા નથી, પરંતુ એક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલો એક જીવ સક્રિય હોય છે, અને ઉત્પલની અનેક પત્રાવસ્થાની અપેક્ષાએ તેમાં રહેલા અનેક જીવો સક્રિય હોય છે. ॥ ૧૯ ॥

૨૦ માં બન્ધકદ્વારની પ્રશ્નપણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણં મંતે! જીવા કિં સત્ત્વિહ વંધગા, અદ્વિહવંધગા?” હે ભગવન્! ઉત્પલવતી તે જીવો સાત પ્રકારનાં કર્મોના બન્ધક હોય છે? કે આઠ પ્રકારનાં કર્મોના બન્ધક હોય છે?

‘ગોયમા ! સત્તવિહ્વંધવા, અદ્વિહ્વંધવા, અદ્વમંગા ૨૦’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલ સ્થો જીવઃ સપ્તવિધ કર્મવંધકો વા ભવતિ, અષ્ટવિધકર્મવંધકોવા ભવતિ અથવા સપ્તવિધ કર્મવંધકા ભવન્તિ, અષ્ટવિધ કર્મ વંધકા વા ભવન્તિ, इत्येकके चत्वारो भङ्गाः ४, अथ द्विके चतुरो भङ्गानाह—सप्तविधकर्मवन्धकश्च अष्ट-विध कर्मवन्धकश्च भवति १, अथवा सप्तविध कर्मवन्धकश्च अष्टविध कर्मवन्धकाश्च भवन्ति २, अथवा सप्तविध कर्मवन्धकाश्च अष्टविधकर्मवन्धकश्च भवति ३, अथवा सप्तविध कर्मवन्धकाश्च अष्टविधकर्मवन्धकाश्च भवन्ति ४, इत्येवम् अष्टौ भङ्गा भवन्तीति । इति विंशतितमं बन्धकद्वारम् ॥२०॥

है अथवा आठ प्रकार के कर्मों के बंधक होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सत्तविह्वंघवा, अद्विह्वंघवा, अद्वमंगा’ उत्पलस्थ जीव सात प्रकार के कर्मों का बंधक भी होता है १ और आठ प्रकार के कर्मों का बंधक भी होता है २ । अथवा अनेक जीव सात प्रकार के कर्मों के बंधक होते हैं ३ और अनेक आठ प्रकार के कर्मों के भी बंधक होते हैं ४ । इस प्रकार से ये ४ भंग एक के योग में हुए हैं । द्विक योग में होने वाले चारभंग इस प्रकार से हैं—कोई एक जीव सात प्रकार के कर्मों का बंधक होता है और कोई एक जीव आठ प्रकार के कर्मों का बंधक होते हैं १, अथवा एक जीव सात प्रकार के कर्मों का बंधक होता है और अनेक जीव आठ प्रकार के कर्मों के बंधक होते हैं २, अथवा अनेक जीव सात प्रकार के कर्मों के बंधक होते हैं और एक जीव आठ प्रकार के कर्मों का बंधक हैं ३, अथवा अनेक जीव सात

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! સત્તવિહ્ વંધવા, અદ્વિહ્ વંધવા, અદ્વ મંગા ” ઉત્પલસ્થ એક જીવ સાત પ્રકારના કર્મોના બંધક પણ હોય છે અને આઠ પ્રકારનાં કર્મોના પણ બંધક હોય છે અથવા ઉત્પલસ્થ બધા જીવો સાત પ્રકારનાં કર્મોના પણ બંધક હોય છે અને આઠ પ્રકારનાં કર્મોના પણ બંધક હોય છે આ રીતે એકના યોગવાળા ૪ ભાંગા બને છે. દ્વિકસ યોગી ચાર ભાગા નીચે પ્રમાણે બને છે. (૧) અથવા કોઈ એક જીવ સાત પ્રકારનાં કર્મોના બંધક હોય છે અને કોઈ એક જીવ આઠ પ્રકારનાં કર્મોના બંધક હોય છે (૨) અથવા કોઈ એક જીવ સાત પ્રકારનાં કર્મોના બંધક હોય છે અને અનેક જીવો આઠ પ્રકારનાં કર્મોના બંધક હોય છે (૩) અથવા કોઈ એક જીવ સાત પ્રકારના કર્મોના બંધક હોય છે.

અથ એકવિંશતિતમં સંજ્ઞાદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મંતે ! જીવા કિં આહારસન્નોવચ્ચતા, મયસન્નોવચ્ચતા, મેહુણસન્નોવચ્ચતા, પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિમ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિંવા મયસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિંવા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ, કિં વા પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! આહારસન્નોવચ્ચતાવા, અસીતી મંગા ૨૧’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવાઃ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાવા ભવન્તિ, મયસંજ્ઞોપયુક્તાવા ભવન્તિ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાવા ભવન્તિ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાવા ભવન્તિ, इत्यादिरीत्या अशीतिं भेदा भवन्ति, तथाहि-एकक्रयोगे एकवचनेन चत्वारः ४, बहुवचनेनापि चत्वार एव ४।

પ્રકાર કે કર્મો કે બંધક હોતે હૈં ઓર અનેક જીવ આઠ પ્રકારકે કર્મો કે બંધક હોતે હૈં ૪, ઇસ પ્રકાર સે યે આઠ ભંગ હૈં. બીસર્વાં યહ બંધદ્વાર હૈ | ૨૦ |

અથ ગૌતમ ઇક્ષીસવે સંજ્ઞાદ્વાર કો આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-તેણં મંતે ! જીવા કિં આહારસન્નોવચ્ચતા, મયસન્નોવચ્ચતા મેહુણસન્નોવચ્ચતા, પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા’ હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ જીવ કયા આહારસંજ્ઞોપયુક્ત હોતે હૈં, યા મયસંજ્ઞોપયુક્ત હોતે હૈં ? અથવા મૈથુનસંજ્ઞાવાલે હોતે હૈં ? અથવા પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયુક્ત હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ આહારસન્નોવચ્ચતા વા અસીતીમંગા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ આહારસંજ્ઞાવાલે મી હોતે હૈં, મયસંજ્ઞોપયુક્ત મી હોતે હૈં, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત મી હોતે હૈં, ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત મી હોતે હૈં. ઇસરીતિ સે યહાં પર અસ્સી ભંગ હોતે હૈં. વે ઇસ પ્રકાર સે હોતે હૈં-એક કે યોગ મેં એક વચન કો લેકર ચાર ભંગ ઓર બહુવચન

અને અનેક જીવો આઠ પ્રકારના કર્મોના બંધક હોય છે (૪) અથવા અનેક જીવો સાત પ્રકારનાં કર્મોના પણ બંધક હોય છે અને આઠ પ્રકારનાં કર્મોના પણ બંધક હોય છે. આ રીતે કુલ આઠ ભાંગા અને છે. || ૨૦ ||

૨૧ માં સંજ્ઞાદ્વારની પ્રશ્નણા-ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ તેણં મંતે ! જીવા કિં આહારસન્નોવચ્ચતા, મય સન્નોવચ્ચતા, મેહુણસન્નોવચ્ચતા પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા ? ” હે ભગવન ! ઉત્પલના તે જીવો આહારસંજ્ઞાથી યુક્ત હોય છે ખરાં ? ભય-સંજ્ઞાથી યુક્ત હોય છે ખરાં ? મૈથુનસંજ્ઞાથી યુક્ત હોય છે ખરાં ? પરિગ્રહ સંજ્ઞાથી યુક્ત હોય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ અહારસન્નોવચ્ચતા વા અસીતી મંગા ” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ તે જીવો આહાર સંજ્ઞાથી પણ યુક્ત હોય છે, ભય સંજ્ઞાથી પણ યુક્ત હોય છે, મૈથુન સંજ્ઞાથી પણ યુક્ત હોય છે અને પરિગ્રહ સંજ્ઞાથી પણ યુક્ત હોય છે. અહીં કુલ ૮૦ ભાંગા અને છે. તે ભાંગા (વિકલ્પો) નીચે પ્રમાણે સમજવા-એકના યોગથી એક વચનવાળા ૪ ભાંગા અને બહુ-

દ્વિક યોગેતુ યથાક્રમમ્ એવચન્નવહુવચનાભ્યા ચતુર્મદ્વી ૪, ચતુર્ણાં ચ પદાનાં
ષડ્ દ્વિકયોગાસ્તે ચ ચતુર્ગુણાશ્ચતુર્વિંશતિઃ ૨૪, ત્રિકયોગેતુ ત્રયાણાં પદાનામ્ ૩૪
મદ્વા ૮, ચતુર્ણાં પદાનાં ચત્તારસ્ત્રિકયોગાસ્તે ચાષ્ટાભિર્ગુણેતા દ્વાવિંશત્ ૨૨,
ચતુષ્કસંયોગેતુ ષોડશ મદ્વાઃ ઇતિ સર્વમેલનેન ચાશીતિર્મદ્વા ભવન્તીતિ । ઇત્યેક-
વિંશતિતમં સંજ્ઞાદ્વારમ્ ૨૧ ।

અથ દ્વાવિંશ કષાયદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમ પૃચ્છતિ-તેણં મંતે ! જીવા કિં કોહ-
કસાઈ, માણકપાઈ, માયાકસાઈ, લોભકસાઈ ?' હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા
જીવાઃ કિં ક્રોધકષાયિણો ભવન્તિ ? કિં વા માનકષાયિણો ભવન્તિ ? કિં વા
માયાકષાયિણો ભવન્તિ ? કિં વા લોભકષાયિણો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘અસીતી-
મંગા ૨૨’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવાઃ ક્રોધકષાયિણોવા ભવન્તિ, માનકષાયિણો
વા ભવન્તિ, માયાકષાયિણોવા ભવન્તિ, લોભકષાયિણોવા ભવન્તિ, ઇત્યાદિરીત્યા

કો લેકર મો ચાર મંગ હોતે હૈં । દ્વિકયોગ મેં એકવચન ઓર વહુવચન
કો લેકર ચાર મંગ હોતે હૈં, ચારપદોં કે દ્વિકયોગમેં છહ હોતે હૈં इनके
साथ चार मंगाका गुणा करने पर चौबीस द्विकयोगी मंग आते हैं ।
ચાર સંજ્ઞાઓં કે ત્રિક સંયોગી ૮ મંગ હોતે હૈં, इनका चउमंगी के
साथ गुणा करने पर ३२ त्रिसंयोगी मंग आते हैं । चतुष्कसंयोग में १६
મંગ હોતે હૈં । सब मंग मिलकर कुल यहां ८० मंग हो जाता है ।

અવ ૨૨ વેં કષાયદ્વાર કો આશ્રિત કરકે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈં-તેણં મંતે ! જીવા કિં કોહકસાઈ, માણકસાઈ, માયાકસાઈ,
લોભકસાઈ ?' હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા ક્રોધકષાયવાલે હોતે
હૈં ? અથવા માનકષાયવાલે હોતે હૈં ? અથવા માયા કષાયવાલે હોતે હૈં ?
અથવા લોભકષાયવાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અસીતી

વચનવાળા ૪ ભાગા બને છે દ્વિકસંયોગમા એક વચન અને બહુવચનવાળા
ચાર ભાગા બને છે ચાર પદોના છ દ્વિકયોગ થાય છે તેથી કુલ $4 \times 4 = 16$
દ્વિકસંયોગી ભાગા બને છે. ચાર સંજ્ઞાઓના ત્રિકસંયોગી ૮ ભાગા થાય
છે. તે આઠ ભાગ ને ચાર પદો વડે ગુણતા કુલ ૩૨ ત્રિકસંયોગી ભાગા બને
છે. અને ચતુષ્કસંયોગી ૧૬ ભાગા બને છે આ રીતે કુલ ૮૦ ભાગા બને છે ॥૨૧॥

૨૨માં કષાયદ્વારની પ્રશ્નણા-ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ તેણં મંતે ! જીવા
કિં કોહકસાઈ, માણકસાઈ, માયાકસાઈ, લોભકસાઈ ? ” હે ભગવન્ ! ઉત્પલસ્થ
તે જીવો શું ક્રોધકષાયવાળા હોય છે ? કે માનકષાયવાળા હોય છે ? કે
માયાકષાયવાળા હોય છે ? કે લોભ કષાયવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ અસીતિ મંગા ” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવો
ક્રોધકષાયવાળા પણ હોય છે, માનકષાયવાળા પણ હોય છે, માયાકષાયવાળા

અશીતિર્ભંગા ભવન્તિ, તથાહિ—એકકયોગે એકવચનેન ચત્વારઃ, વહુવચનેનાપિ ચત્વાર એવ ભવન્તિ इत्यष्टौ, દ્વિકયોગેતુ યથાયોગમેકવચનવહુવચનાભ્યાં ચતુર્ભજી, ચતુર્ણાં ચ પદાનામ્ પદ્ધદ્વિકયોગાસ્તેચ ચતુર્ગુણાશ્ચતુર્વિંશતિઃ, ત્રિકયોગેતુ ત્રયાણાં પદામષ્ટૌ મજ્ઞાઃ, ચતુર્ણાં ચ પદાનાં ચત્વારસ્ત્રિક સંયોગાસ્તે ચાષ્ટાભિર્ગુણિતા દ્વાત્રિંશત્, ચતુષ્કસંયોગેતુ ષોડશમજ્ઞા, સર્વમેલનેન ચાશીતિરિતિ । इति द्वाविंशं कषायद्वारम् । ૨૨ ।

અથ ત્રયોર્વિંશં સ્ત્રીવેદાદિદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેજં મંતે ! જીવા કિં હત્યીવેદગા, પુરિસવેદગા, નપુંસગવેદગા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્લ ઉત્પલ્લસ્થા ‘ભંગા’ હે ગૌતમ’ ઉત્પલ્લસ્થ જીવ ક્રોધકષયવાલે ભી હોતે હૈં, માનકષાયવાલે ભી હોતે હૈં, માયાકષાયવાલે ભી હોતે હૈં ઓર લોભકષાયવાલે ભી હોતે હૈં । इत्यादि रीति से यहां ८० भग होते हैं । એકયોગ મેં એકવચન કો લેકર ચાર ભંગ ઓર વહુવચન કો લેકર ભી ૪ ભંગ હોતે હૈં । इस प्रकार ये आठ भग हो जाते हैं । દો કેયોગ મેં યથાયોગ એકવચન ઓર વહુવચન કો લેકર ૪ ચતુર્ભંગી હોતી હૈં । ચાર પદોંકે દ્વિકયોગ ૬ હોતે હૈં, इनके साथ ४ भंगो का गुण करने पर २४ द्विकयोगी भग आते हैं । ચાર કષાયોંકે ત્રિકસંયોગી ભંગ ૮ હોતે હૈં, इनका चउभंगी के साथ गुणा करने पर ३२ तीनसंयोगी भग आते हैं । ચતુષ્ક સંયોગ મેં ૧૬ ભંગ હોતે હૈં । सब मिलकर कुल अस्सी ८० भग हो जाते हैं । इस प्रकार से यह २२ वां कषायद्वार है ।

અવ ગૌતમસ્વામી ૨૩ વે સ્ત્રીવેદાદિદ્વાર કો લેકર પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘તેજં મંતે ! જીવા કિં હત્યીવેદગા, પુરિસવેદગા, નપુંસગવેદગા’

પણુ હોય છે અને લોભકષાયવાળા પણુ હોય છે. અહીં પણુ સંજ્ઞાદ્વારની જેમ ૮૦ લાગા બને છે એક યોગમાં એક વચનવાળા ૪ લાંગા અને બહુ વચનવાળા ચાર લાંગા બને છે. આ રીતે તેમના એક સંયોગી લાંગા કુલ ૮ થાય છે. દ્વિકયોગમાં યથાયોગ એક વચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ ૪ ચતુર્ભંગી થાય છે. ચાર પદોના ૬ દ્વિકયોગ થાય છે, તે ૬ ને ૪ લાંગા વડે ગુણવાથી કુલ ૨૪ દ્વિકસંયોગી લાંગા બને છે ચાર કષાયોના ત્રિકસંયોગી ૮ લાંગા થાય છે તેમને ચતુર્ભંગી (ચાર લાંગા) વડે ગુણવાથી કુલ ૩૨ ત્રિકસંયોગી લાંગા બને છે અને ચતુષ્ક સંયોગી ૧૬ લાંગા બને છે. આ રીતે બધાં મળીને ૮૦ લાંગા બને છે. ॥ ૨૨ ॥

૨૩ માં સ્ત્રીવેદાદિ દ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેજં મંતે ! જીવા કિં હત્યીવેદગા, પુરિસવેદગા, નપુંસગવેદગા ? ” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલ્લવતી”

જીવાઃ કિં સ્ત્રીવેદકા ભવન્તિ ? કિંવા પુરુષવેદકા ભવન્તિ ? કિંવા નપુંસકવેદકા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો હત્થિવેદગા, નો પુરિસવેદગા, નપુંસગવેદગા, નપુંસગવેદગાવા ૨૩’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવાઃ નો સ્ત્રીવેદકા ભવન્તિ, નો વા પુરુષવેદકા ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ નપુંસકવેદ-કશ્ચ ભવતિ, દ્વયાદિપત્રતાયાંતુ જીવાનામનેકત્વાત્ નપુંસકવેદકા ભવન્તિ । ઇતિ ત્રયોવિંશં સ્ત્રીવેદદ્વારમ્ । ૨૩ ।

અથ ચતુર્વિંશબન્ધકદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં હત્થીવેદબંધગા, પુરિસવેદબંધગા, નપુંસગવેદબંધગા ? ’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્લ ઉત્પલ-સ્થા જીવાઃ કિં સ્ત્રીવેદકર્મબન્ધકા ભવન્તિ ? કિંવા પુરુષવેદકર્મબન્ધકા ભવન્તિ ?

હે મદન્ત ! ઉત્પલસ્થ વે જીવ કયા સ્ત્રીવેદવાલે હોતે હૈં । અથવા પુરુષ વેદવાલે હોતે હૈં ? યા નપુંસક વેદવાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! નો હત્થિવેદગા નો પુરિસવેદગા, નપુંસગવેદ ગવા નપુંસગવેદગા વા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ વે જીવન સ્ત્રી વેદવાલે હોતે હૈં ઓર ન પુરુષ વેદવાલે હોતે હૈં કિન્તુ ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં જીવ કી એકતા મેં વહ જીવ નપુંસક વેદવાલા હોતા હૈં ઓર ઉત્પલકી દ્વયાદિ પત્રાવસ્થા મેં જીવોં કી અનેકતા મેં વે સબ જીવ નપુંસક વેદ વાલે હોતે હૈં । હસ પ્રકાર સે યહ ૨૩વાં સ્ત્રી વેદાદિ દ્વાર હૈં ।

અથ ગૌતમ ૨૪ વેં બન્ધક દ્વાર કો ઓશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં ‘તેણં મંતે ! જીવા કિં હત્થીવેદબંધગા, પુરિસવેદબંધગા, નપુંસગવેદબંધગા’ હે મદન્ત । વે ઉત્પલસ્થ જીવ કયા સ્ત્રી વેદકર્મ કે બંધક હોતે હૈં ? અનવા-પુરુષવેદ કર્મ કે બંધક હોતે હૈં ? યા નપુંસક

જીવો સું સ્ત્રીવેદવાળા હોય છે ? કે પુરુષવેદવાળા હોય છે ? કે નપુંસકવેદવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર— “ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ નો હત્થિવેદગા, નો પુરિસવેદગા, નપુંસગવેદગા વા, નપુંસગવેદગા વા ” તે ઉત્પલસ્થ જીવો સ્ત્રીવેદવાળા પણ હોતા નથી, પુરુષવેદવાળા પણ હોતા નથી, પરંતુ જ્યારે તે ઉત્પલ એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં રહેલો એક જીવ નપુંસક વેદવાળો હોય છે અને જ્યારે તે ઉત્પલ અનેક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં રહેલા બધાં જીવો નપુંસક વેદવાળા હોય છે

૨૪ માં સ્ત્રીવેદાદિ બન્ધક દ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— “ તેણં મંતે ! જીવા કિં હત્થીવેદબંધગા, પુરિસવેદબંધગા, નપુંસગવેદબંધગા ? ”

કિંવા નપુંસકવેદકર્મવન્ધકા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! इत्थीवेदबंधएवा, पुरिसवेदबंधएवा, नपुंसगवेदबंधएवा छव्वीसं भंगा २४’ हे गौतम ! उत्पलस्थो जीवः स्त्रीवेदबन्धकोवा भवति, पुरुषवेदबन्धको वा भवति, नपुंसववेदबन्धको वा भवति, इत्यादिरीत्या षड्विंशतिर्भङ्गा भवन्ति २४, तथाहि एककयोगे एकवचनान्तास्त्रयः, बहुवचनान्ता अपि त्रयः इति पद, द्विकयोगे तु यथायोगम् एकत्वबहुत्वाभ्यां तिस्रश्चतुर्भङ्गिका इति द्वादश, त्रिकयोगे तु अष्टौ भङ्गा भवन्ति, इति सर्वमेलनेन षड्विंशतिर्भङ्गाः, इति चतुर्विंशम् बन्धकद्वारम् । २४ ।

વેદ કર્મ કે બંધક હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— ‘ગોયમા । इत्थीवेदबंधएवा, पुरिसवेदबंधएवा, नपुंसगवेदबंधएवा छव्वीसं भंगा’ हे गौतम ! उत्पलस्थजीव स्त्रीवेदबंधक भी होता है पुरुषवेद बंधक भी होता है, और नपुंसकवेदबंधक भी होता है । इत्यादि रीति से यहां २६ भंग होते हैं । ये इस प्रकार से समझना चाहिये— एक योग में एक वचन को लेकर ३ भंग और बहुवचन को लेकर भी ३ भंग होते हैं इस प्रकार ये ६ भंग होते हैं । दोकेयोग में यथा योग एक वचन और बहुवचन को लेकर चार भंगोंवाली तीन भंगी होती है, इस प्रकार ये १२ भंग हो जाते हैं । त्रिकयोग में आठ भंग होते हैं । इस प्रकार सब मिलकर यहाँ २६ भंग आ जाते हैं । इस प्रकार से यह २४ वां बंधकद्वार है ।

હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવે શું સ્ત્રીવેદ કર્મના બન્ધક હોય છે ? કે પુરુષવેદ કર્મના બન્ધક હોય છે ? કે નપુંસક વેદકર્મના બન્ધક હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ” । હે ગૌતમ ! “ इत्थीवेदबंधएवा, पुरिसवेदबंधएवा, नपुंसगवेदबंधएवा, छव्वीसं भंगा ” ઉત્પલમા રહેલો જીવ સ્ત્રીવેદનો બંધક પણ હોઈ શકે છે, પુરુષવેદનો બન્ધક પણ હોઈ શકે છે અને નપુંસકવેદનો બન્ધક પણ હોઈ શકે છે અહીં કુલ ૨૬ ભાંગા બને છે. તે ભાંગા આ પ્રમાણે સમજવા એક યોગમાં એક વચનની અપેક્ષાએ ૩ ભાંગા અને બહુવચનની અપેક્ષાએ ૩ ભાંગા બને છે. આ રીતે એક યોગમાં કુલ ૬ ભાંગા બને છે. દ્વિકયોગમાં યથાયોગ્ય એક વચન અને બહુ વચન લેવાથી ચાર ભાંગાઓવાળી ત્રિભાગી બને છે તેથી $4 \times 3 = 12$ ભાંગા બને છે. અને ત્રિકયોગમાં આઠ ભાંગા બને છે. આ રીતે કુલ $6 + 12 + 8 = 26$ ભાંગા બને છે તે પ્રત્યેક ભાંગ ૧૬માં ઉચ્છ્રવાસ નિઃશ્વાસ દ્વારમાં બતાવ્યા પ્રમાણે અહીં પણ બતાવી શકાય છે. ॥ ૨૪ ॥

અથ પञ્ચવિંશં સંજ્ઞિદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સન્ની, અસન્ની ?’ હે ભદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં સંજ્ઞિનો ભવન્તિ ? કિંવા અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો સન્ની, અસન્ની વા, અસન્નિણો વા ૨૫’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવા નો સંજ્ઞિનો ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્ર-તાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ અસંજ્ઞીવા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રતાયાંતુ જીવાનામનેકત્વાત્ અસંજ્ઞિનો વા ભવન્તિ । ઇતિ પञ્ચવિંશં સંજ્ઞિદ્વારમ્ ૨૫ ।

અથ षઢ્વિંશમિન્દ્રિયદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સંદિયા, અણિદિયા ?’ હે ભદન્ત ! તે સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થા જીવાઃ કિં સેન્દ્રિયાઃ—ઈન્દ્રિયસહિતાઃ ભવન્તિ ? કિંવા અનિન્દ્રિયાઃ—ઈન્દ્રિયરહિતા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—

અવ ગૌતમ ૨૫ વે સંજ્ઞિદ્વારકો આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સન્ની, અસન્ની’ હે ભદન્ત ! વે ઉત્પલસ્થ જીવ કયા સંજ્ઞી હોતે હૈ યા અસંજ્ઞી હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા ! નો સન્ની, અસન્ની વા, અસન્નિણોવા’ હે ગૌતમ ! વે ઉત્પલસ્થ જીવ સંજ્ઞી નહીં હોતે હૈ, કિન્તુ ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થા મેં એક જીવ અસંજ્ઞી હોતા હૈ તથા દ્વયાદિ પત્રાવસ્થા મેં વર્તમાન અનેક જીવ અસંજ્ઞી હોતે હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ ૨૫ વાં સંજ્ઞિદ્વાર હૈ ।

અવ ગૌતમ ૨૬ વે ઈન્દ્રિયદ્વાર કો આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સંદિયા, અણિદિયા’ હે ભદન્ત ! વે ઉત્પલસ્થ જીવ કયા ઈન્દ્રિય સહિત હોતે હૈ અથવા વિના ઈન્દ્રિયોં કે હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નોઅણિદિયા,

૨૫ મા સંજ્ઞિદ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“તેણં મંતે ! જીવા કિં સન્ની, અસન્ની ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલવતીં જીવો સંજ્ઞી હોય છે ? કે અસંજ્ઞી હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “નો સન્ની, અસન્ની વા, અસન્નિણો વા” તે ઉત્પલસ્થ જીવો સંજ્ઞી હોતા નથી, પરન્તુ એક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમા રહેલો એક જીવ અસંજ્ઞી હોય છે, અને અનેક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમા રહેલા અનેક જીવો અસંજ્ઞી હોય છે. ॥ ૨૫ ॥

૨૬ મા ઈન્દ્રિયદ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સંદિયા, અણિદિયા ?’ હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલમા રહેલા જીવો ઈન્દ્રિયોવાળા હોય છે ? કે ઈન્દ્રિયોથી રહિત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “નો અણિદિયા, સંદિયા વા, સંદિયા વા” ઉત્પલસ્થ તે જીવો ઈન્દ્રિયોથી રહિત હોતા નથી

‘ગોયમા ! નો અર્ણિદિયા, સંદિવા, સંદિયાવા ૨૬’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થા જીવા નો અનિન્દ્રિયાઃ—ઇન્દ્રિયરહિતા નો ભવન્તિ, અપિતુ ઉત્પલસ્ય એકપત્રતાયાં જીવસ્ય એકત્વાત્ સેન્દ્રિયો વા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રતાયાંતુ જીવાનામનેકત્વાત્ સેન્દ્રિયાવા ભવન્તિ । ઇતિ સપ્તવિંશમિન્દ્રિયદ્વારમ્ । ૨૬ ।

અથ સપ્તવિંશમનુબન્ધપર્યાયતયા ઉત્પલસ્ય સ્થિતિદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સેણં મંતે ! ઉત્પલજીવેત્તિ કાલઑ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે ભદન્ત ! સ સ્વલ્પ ઉત્પલસ્થો જીવઃ ઉત્પલજીવ ઇતિ—ઉત્પલજીવત્વરૂપેણ કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા કિય-ચ્ચિરં ભવતિ ? ઉત્પલન્વસ્થિતિઃ કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગધાનાઠ—‘ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્ત, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં ૨૭’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલ સ્ય જીવસ્ય ઉત્પલજીવત્વરૂપેણ સ્થિતિઃ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તં ભવતિ, ઉત્કુષ્ટેન અસંખ્યેયં કાલં ભવતિ ઇતિ સપ્તવિંશમનુબન્ધદ્વારમ્ । ૨૭ ।

સંદિવા વા સંદિયા વા’ ઉત્પલસ્થ વે જીવ ઇન્દ્રિય સહિત હોતે હૈં વિના ઇન્દ્રિયોં કે નહીં હોતે હૈં । ઉત્પલ કી એકપત્રાવસ્થાવાલા હો જાતા હૈ, તબ ઉસમેં વર્તમાન અનેક જીવ ઇન્દ્રિય સહિત હોતે હૈં । હસ પ્રકાર સે યહ ૨૬ વાં ઇન્દ્રિયદ્વાર હૈ ।

અવ ગૌતમ ૨૭ વેં અનુબન્ધ પર્યાય રૂપ ઉત્પલત્વ સ્થિતિદ્વાર કો લેકર પ્રશ્ન સે એસા પૃચ્છતે હૈ—‘સેણં મંતે ! ઉત્પલજીવેત્તિ કાલઑ કેવચ્ચિરં હોઈ ?’ હે ભદન્ત ! ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલ જીવ રૂપસે કાલકી અપેક્ષા કય તક રહતા હૈ અર્થાત્ ઉત્પલકી સ્થિતિ કિતને કાલ તક કી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવ કી ઉત્પલ જીવ

પરંતુ એક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલા એક જીવ ઇન્દ્રિય સહિત હોય છે અને અનેક પત્રાવસ્થાવાળા ઉત્પલમાં રહેલા અનેક જીવો ઇન્દ્રિય સહિત હોય છે ॥ ૨૬ ॥

૨૭ માં અનુબન્ધ દ્વારની પ્રશ્નણા—હવે ગૌતમ સ્વામી અનુબન્ધપર્યાય રૂપ ઉત્પલત્વ સ્થિતિ દ્વારની અપેક્ષાએ મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “સેણ મંતે ! ઉત્પલજીવેત્તિ કાલઑ કેવચ્ચિરં હોઈ ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલના જીવ રૂપે કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી રહે છે ? એટલે કે ઉત્પલની સ્થિતિ કેટલા કાળની હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા” હે ગૌતમ ! “જહ્ણણેણં અંતો-મુહુત્તં ઉક્કોસેણ અસંખેજ્જં કાલં” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલના જીવ રૂપે ઓછામાં ઓછો અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે ॥ ૨૭ ॥

अथाष्टविंश संवेधद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति—‘सेणं भंते ! उप्पलजीवे पुढवी जीवे पुणरवि उप्पलजीवे त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा ? केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ?’ हे भदन्त ! स खलु उत्पलजीवः उत्पलजीवत्वं पणित्यज्य पृथिवीजीवो भवेत् पृथिवी जीवतया उत्पद्येत, अथच पुनरपि उत्पलजीवो भवेत् उत्पलजीवतया उत्पद्येत इति भवान्तरात् पुनस्तद् भवग्रहणे कियन्तं कालं सेवेत ? कियन्तं कालं गतिमागतिं गमनागमनं कुर्यात् ? भगवानाह—‘गोयमा ! भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं भवग्गहणाइं’ हे गौतम ! स उत्पलजीवः भवादेसेन भवप्रकारेण भवापेक्षयेत्यर्थः जघन्येन द्वे भवग्रहणे—एकं पृथिवीकायिकत्वे, ततो द्वितीयम् उत्पलत्वे, तदनन्तरं मनुष्यादिगतिं गच्छेदिति भावः ।

रूप से स्थिति जघन्य से तो अन्तर्जुहूर्त की होती है और उत्कृष्ट से असंख्यात काल की होती है । इस प्रकार यह २७ वां अनुबंधद्वार है ।

अब गौतम २८ वें संवेधद्वार को आश्रित करके प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘से णं भंते ! उप्पलजीवे पुढवीजीवे पुणरवि उप्पलजीवे त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा ? केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा’ हे भदन्त ! उत्पल का जीव उत्पलरूप पर्याय को छोड़कर यदि पृथिवी जीवरूप से उत्पन्न हो जाता है और बाद में उस पर्याय को छोड़कर वह पुनः उसी उत्पल जीव रूप से उत्पन्न हो जाता है इस प्रकार भवान्तर से पुनः उसी भवके ग्रहण करने में वह कितने कालका सेवन करता है ? कितने काल तक वह गमनागमन करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं भवग्गहणाइं’ यह उत्पल जीव भवकी अपेक्षा से कमसे कम दो भवग्रहण तक—एक पृथिवी कायिक में और

२८ भां संवेधद्वारणी प्रश्न—गौतम स्वाभीना प्रश्न—‘से णं भंते ! उप्पलजीवे पुढवी जीवे पुणरवि उप्पलजीवे त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा ? केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ?’ हे भगवन् ! उत्पलने एव उत्पलरूप पर्यायने छोडीने पृथ्वीकायिक एव इये उत्पन्न थय् भव, तो आ रीते भवान्तर करीने इरीथी ओअ भवने अकुण्ठ करवाभां ते केटवा काणत्तं सेवन करे छे ? केटवा काण सुधी ते गमनागमन करे छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा” हे गौतम ! “भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं भवग्गहणाइं” ते उत्पलवती एव भवनी अपेक्षाओ ओछाभां ओछा पे भवअकुण्ठ पर्यन्त—ओक पृथ्वीकायिकभां

ઉત્કૃષ્ટેનતુ અસંખ્યેયાનિ ભવગ્રહણાનિ સેવેત, ગતિમાગતિં ચ કુર્યાત્, 'કાલાદેસે
 ણં જહણેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, એવતિયં કાલં સેવેજ્જા,
 એવતિયં કાલં ગતિરાગતિં કરેજ્જા' કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયાતુ જઘન્યેન દ્વે
 અન્તર્મુહૂતે, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અસંખ્યેયં કાલમ્-ઇયત્કાલં સેવેત, ઇયત્કાલં ગતિમાગતિં
 કુર્યાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સે ણં મંતે ! ઉપ્પલજીવે આઝીવે ?' હે મદન્ત !
 સ સ્વલુ ઉત્પલ્લજીવઃ ઉત્પલ્લજીવત્ત્વં પરિત્યજ્ય અપ્પજીવો ભવેત્-અપ્પકાયિકતયા
 ઉત્પથેત, અથ ચ પુનરપિ, ઉત્પલ્લજીવો ભવેત્ ઉત્પલ્લજીવતયા ઉત્પથેત ઇતિ ભવાન્ત-
 રાત્ પુનસ્તદ્ભવગ્રહણે કિયન્ત કાલં સેવેત ? કિયન્તં કાલં ગતિમાગતિં કુર્યાત્ ?

દૂસરા ઉત્પલ્લ મેં ભવગ્રહણ કરને મેં રહતા હૈ બાદ મેં ફિર વહ
 મનુષ્યાદિ ગતિ મેં ચલા જાતા હૈ । ઓર અધિક સે અધિક અસંખ્યાત
 ભવગ્રહણ તક રહતા હૈ ઓર ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ । 'કાલાદેસે-
 ણં જહણેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં એવતિયં કાલં
 ગતિરાગતિં કરેજ્જા' તથા કાલ કી અપેક્ષાસે જઘન્યસે દો અંતર્મુહૂત તક
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલતક રૂપ કાલ કા સેવન કરતા હૈ
 ઓર ઇતને હી કાલતક વહ ગમનાગમન કરતા હૈ । અથ ગૌતમ સ્વામી
 પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ 'સે ણં મંતે ! ઉપ્પલજીવે આઝીવે' હે મદન્ત !
 વહ ઉત્પલ્લસ્થ જીવ ઉત્પલ્લ જીવરૂપતા કો છોડકર યદિ અપ્પ જીવરૂપ સે
 અપ્પકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર પુનઃ વહ અપ્પકાયિકાવસ્થા
 કો છોડકર ઉત્પલ્લ જીવરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ-હસ પ્રકાર ભવાન્તર
 સે પુનઃ ઉત્ત ભવગ્રહણ કરને મેં વહ કિતને કાલ કા સેવન કરતા

અને ખીજે ઉત્પલ્લમા ભવ ગ્રહણ કરવા સુધી રહે છે, ત્યાર બાદ તે મનુષ્યાદિ
 ગતિમાં જતો રહે છે અને વધારેમા વધારે અસંખ્યાત ભવગ્રહણ સુધી
 રહે છે અને ગમનાગમન કરતો રહે છે. " કાલાદેસેણં જહણેણં દો અંતો-
 મુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં એવતિય કાલં સેવેજ્જા, એવતિયં કાલં ગતિ-
 રાગતિં કરેજ્જા " તથા કાળની અપેક્ષાએ તે ઓછામાં ઓછા બે મુહૂર્ત
 સુધી અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત કાળનું સેવન કર્યા કરે છે અને એટલા
 કાળ પર્યન્ત તે ગમનાગમન કરતો રહે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-" સેણં મંતે ! ઉપ્પલજીવે આઝીવે ? " હે
 ભગવન્ ! તે ઉત્પલ્લસ્થ જીવો જો ઉત્પલ્લપર્યાયને છોડીને અપ્પકાયિક જીવ રૂપે
 ઉત્પન્ન થઈ જાય અને અપ્પકાયિક પર્યાયને છોડીને ફરીથી ઉત્પલ્લજીવ રૂપે ઉત્પન્ન

इति प्रश्नः मगधानाह—‘एव चे। एव जहा पुढवि जीवे भणि ए तहा जाव वाउ जीवे भाणियव्वे’ हे गौतम ! एवमेव—पूर्वोक्तरीत्यैव अप्कायिकत्वेऽपि अवसेयम् एवं प्रकारेण यथा पृथिवीजीवो भणितस्तथैव यावत् तेजस्कायिको जीवः, वायुकायिको जीवश्च भणितव्यो—वक्तव्यः । गौतमः पृच्छति—‘सेणं भंते । उत्पलजीवे से वणस्सइ जीवे, से पुणरवि उत्पलजीवे त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा ? केवइयं कालं गतिरागतिं कज्जइ ?’ हे भदन्त ! स खलु उत्पलजीवः तत्—अथ उत्पलजीवत्वं परित्यज्य वनस्पतिजीवो भवति—वनस्पतिकायिकतया उत्पद्यते, तत्—अथ पुनरपि उत्पलजीवो भवति—उत्पलजीवतया उत्पद्यते इति भवान्तरात् पुनस्तदभवग्रहणे कियन्तं कालं सेवेत ? कियन्तं कालं गतिरागतिं—गमनागमनं करोति ?

है ! कितने कालतक गमनागमन करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘एवं चेव एवं जहा पुढवि जीवे भणि ए तहा जाव वाउजीवे, भाणियव्वे’ हे गौतम ! जैसा पृथिवी जीव कहा गया है उसी प्रकार से अप्कायिकत्व में भी जानना चाहिये । तथा जिस प्रकार से पृथिवी जीव कहा गया है उसी प्रकार यावत् तेजस्कायिक और वायुकायिक जीव भी कहना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सेणं भंते ! उत्पलजीवे से वणस्सइजीवे से पुणरवि उत्पलजीवे, त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा केवइयं कालं गतिरागतिं कज्जइ’ हे भदन्त ! वह उत्पल जीव यदि उत्पल जीवत्वकी पर्याय को छोड़कर वनस्पति जीवरूप पर्याय धारण कर लेता है और वनस्पति जीवरूप पर्याय को छोड़कर पुनः उत्पल

થઈ બાય, તો આ રીતે ભવાન્તર કરીને ફરીથી એજ ભવગ્રહણ કરવામા તે કેટલા કાળનુ સેવન કરે છે ? કેટલા કાળ સુધી તે ગમનાગમન કરતો રહે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘ एवं चेव, एवं जहा पुढविजीवे तहा जाव वाउजीवे भाणियव्वे’ हे गौतम ! उत्पलની પર્યાયમાથી અપ્કાયિકમા ઉત્પન્ન થઇને ફરીથી ઉત્પલના એવ રૂપે ઉત્પન્ન થનાર એવનુ કથન ઉપર્યુક્ત પૃથ્વીકાયિક પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થનારા એવના કથન અનુસાર સમજવું. અને એજ પ્રમાણે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકમાથી ઉત્પલની પર્યાયમાં ફરી આવનાર એવવિષે પણ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ સેણં ભંતે ! ઉત્પલજીવે સે વણસ્સઇ જીવે, પુણરવિ ઉત્પલજીવે, તિ કેવઇયં કાલ સેવેજ્જા, કેવઇયં કાલં ગતિરાગતિં કજ્જઇ ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ એવ જો ઉત્પલ એવત્વની પર્યાય છોડીને વનસ્પતિ એવ રૂપ પર્યાય ધારણ કરે અને ત્યાર બાદ વનસ્પતિ એવ રૂપ પર્યાયને

મગધનાહ—‘ગોયમા ! મવાદેસેણં જહણેણં દો મવગ્ગહણાઈં, ઉક્કોસેણં અણંતાઈં મવગ્ગહણાઈં’ હે ગૌતમ ! સ ઉત્પલ્લજીવઃ મવાદેશેન મવાપેક્ષયા જધન્યેન દ્વે મવગ્ગહણે એકમ્ અપ્પકાયિકત્વે, તતો દ્વિતીયમ્પલ્લત્વે, તદનન્તરં મનુષ્યાદિગતિગચ્છેત્, ઉત્કુષ્ટેન તુ અનન્તાનિ મવગ્ગહણાનિ સેવેત, ‘કાલાદેસેણં જહણેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં તરુકાલં, એવ્વયં કાલં સેવેજ્જા, એવ્વયં કાલં ગતિરાગતિં કચ્છહ’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા જધન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે—અપ્પકાયિકત્વેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, પુનરુપલ્લત્વેનાન્તર્મુહૂર્તમિત્યેવં કાલાપેક્ષયા દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે इत्यर्थः,

જીવરૂપ પર્યાયવાલા ઘન જાતા હૈ, હસ પ્રકાર અઘાન્તર સે પુનઃ ઉસ મવગ્ગહણ કરને મેં વહ કિતને કાલકા સેવન કરતા હૈ ? કિતને કાલતક ગમનાગમન કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ— ‘ગોયમા ! મવાદેસેણં જહણેણં દો મવગ્ગહણાઈં ઉક્કોસેણં અણંતાઈં મવગ્ગહણાઈં’ હે ગૌતમ ! મગધી અપેક્ષા વહ કમસે કમ દો મવગ્ગહણ રૂપ કાલકા સેવન કરતા હૈ । પહિલા ધ્વજ વનસ્પતિકાયિક મેં ઓર દ્વિતીય મવ ઉત્પલ મેં લેકર કે વાદ મેં વહ મનુષ્યાદિ ગતિ મેં ચલા જાના હૈ । ઉત્કુષ્ટ સે વહ અનન્ત મર્ષોકા સેવન કરતા હૈ । ‘કાલાદેસેણં જહણેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં તરુકાલ એવ્વયં કાલં સેવેજ્જા, એવ્વયં કાલં ગતિરાગતિં કચ્છહ’ કાલકી અપેક્ષા સે વહ દો અન્તર્મુહૂર્ત-કાલકા—એક અન્તર્મુહૂર્ત વનસ્પતિ કાયિક મેં ઓર દ્વિતીય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્પલ મેં રહને રૂપ કાલકા—સેવન કરતા હૈ ઓર ઉત્કુષ્ટ સે તરુકાલ—

છોડીને ફરીથી ઉત્પલજીવ રૂપ પર્યાયમાં આવી જાય, તો આ રીતે અન્ય ભવમાથી એ ભવમાં આવવામાં તે કેટલા કાળનું સેવન કરે છે ? કેટલા કાળ સુધી તે ગમનાગમન કરે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! “મવાદેસેણં જહણેણં દો મવગ્ગહણાઈં, ઉક્કોસેણં અણંતાઈં મવગ્ગહણાઈં” ભવની અપેક્ષાએ તે ઓછામાં ઓછા બે ભવગ્રહણ રૂપ કાળનું સેવન કરે છે. એટલે કે પહેલો ભવ અપ્પકાયિકમાં અને બીજો ભવ ઉત્પલમાં લઈને, ત્યાર બાદ તે મનુષ્યાદિ ગતિમાં આવ્યો જાય છે. અને વધારેમાં વધારે અનેક ભવોનું સેવન કરે છે “કાલાદેસેણં જહણેણં દો અંતોમુહુત્તા, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં—તરુકાલં એવ્વયં કાલં સેવેજ્જા, એવ્વયં કાલં ગતિરાગતિં કચ્છહ” કાળની અપેક્ષાએ તે બે અન્તર્મુહૂર્ત રૂપ કાળનું સેવન કરે છે, એટલે કે એક અન્તર્મુહૂર્ત અપ્પકાયિકમાં અને બીજું અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્પલમાં રહે છે. ઉત્કુષ્ટની અપેક્ષાએ તે તરુકાળનું

ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં તરુકાલં—વનસ્પતિકાલમ્ હતિ હ્યન્તં કાલં સેવેત, હ્યન્તં કાલં ગતિમાગર્તિ—ગમનાગમન કરોતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે ણં મંતે ! ઉપ્પલજીવે વેહંદિયજીવે પુણરવિ ઉપ્પલજીવે ત્તિ કેવહ્યં કાલં સેવેજ્જા ? કેવહ્યં કાલં ગતિરાગર્તિ કજ્જહ ?’ હે મદન્ત ! સ સ્વલુ ઉત્પલજીવઃ ઉત્પલજીવત્વં પરિત્યજ્ય દ્વીન્દ્રિયજીવો ભવેત્—દ્વીન્દ્રિયજીવતયા ઉત્પલજીવ, પુનરપિ ઉત્પલજીવઃ ઉત્પલજીવ-તયા ઉત્પલજીવેતિ—મધાન્તરાત્ પુનસ્તદભવગ્રહણે ક્રિયન્ત કાલ સેવેત ? ક્રિયન્તં કાલં ગતિમાગર્તિ—ગમનાગમનં કરોતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! મવાદેસેણં જહ-ણેણં દો મવગ્ગહણાહં, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જાહં મવગ્ગહણાહં’ હે ગૌતમ ! મવાદેશેન મવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે મવગ્રહણે—એકં દ્વીન્દ્રિયજીવત્વે, તત્તો દ્વિતીયમુત્પલજીવત્વે તદન-વનસ્પતિ કાલરૂપ અનન્તકાલકા સેવન કરતા હૈ—હસ પ્રકાર સે હતને કાલ તક ગમનાગમન કરતા હૈ ।

અય ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ ‘સે ણં મંતે ! ઉપ્પલજીવે વે-હંદિયજીવે પુણરવિ ઉપ્પલજીવે ત્તિ કેવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, કેવહ્યં કાલં ગતિરાગર્તિ કજ્જહ’ હે મદન્ત ! વહ ઉત્પલજીવ યદિ ઉત્પલ જીવ રૂપ પર્યાય કો છોડકર દ્વીન્દ્રિયરૂપ પર્યાય ધારણ કરલે ઓર ફિર વસ પર્યાય કો છોડકર પુનઃ ઉત્પલજીવ રૂપ પર્યાય કો ધારણ કરે તો હસ પ્રકાર સે મવાન્તર સે પુનઃ ડસી મવ મેં આને મેં વહ કિતને કાલકા સેવન કરતા હૈ ? કિતને કાલતક ગમનાગમન કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! મવાદેસેણં જહણેણં દો મવગ્ગહણાહં, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જાહં મવગ્ગહણાહં’ હે ગૌતમ ! મવકી અપેક્ષા સે વહ

વનસ્પતિકાળ રૂપ અનન્ત કાળનું સેવન કરે છે. આ રીતે આટલા કાળ સુધી તે ગમનાગમન કરતો રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સેણં મંતે ! ઉપ્પલજીવે વેહંદિય જીવે પુણરવિ ઉપ્પલજીવે ત્તિ કેવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, કેવહ્યં કાલં ગતિરાગર્તિ કજ્જહ ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલજીવ જીવ જો ઉત્પલજીવરૂપ પર્યાયનો ત્યાગ કરીને દ્વીન્દ્રિયરૂપ પર્યાયમાં જન્મ ધારણ કરે અને ત્યાર બાદ તે પર્યાયનો ત્યાગ કરીને ફરીથી ઉત્પલ જીવરૂપ પર્યાયને ધારણ કરે, તો આ રીતે અન્ય ભવમાં જન્મને જોઈ ભવમાં આવવામાં તે કેટલા કાળનું સેવન કરે છે ? કેટલા કાળ પર્યાન્ત ગમનાગમન કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “મવાદેસેણ જહણેણં દો મવગ્ગહણાહં, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જાહં મવગ્ગહણાહં.” ભવની અપેક્ષાએ તે ઓછામાં

ન્તરં મનુષ્યાદિગતિં ગच्छેत्, उत्कृष्टेन संख्येयानि भवग्रहणानि सेवेत, 'कालादे-
 सेणं जहण्णेणं दो अंतोमुहुत्ता, उक्कोसेणं संखेज्ज कालं, एवइयं कालं सेवेज्जा,
 एवइयं कालं गतिरागतिं कज्जइ' कालादेशेन कालापेक्षया जघन्येन द्वे
 अन्तर्मुहूर्त्त-द्वीन्द्रियत्वेन अन्तर्मुहूर्त्त पुनरुत्पलत्वेनान्तर्मुहूर्त्तमित्येवं कालादेशेन
 जघन्यतो द्वे अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्टेन संख्येयं कालम्, इयन्तं कालं सेवेत्.
 इयन्तं કાલં ગતિમાગતિ-ગમનાગમનં કરોતિ, 'एवं तेइंदियजीवे वि'
 एवं-द्वીन्द्रियोक्तरीत्या त्रीन्द्रियजीवः एवमुक्तरीत्यैव चतुरिन्द्रियजीवोऽपि
 बोध्यः, तथा च-उत्पलजीवः उत्पलजीवत्व परित्यज्य त्रीन्द्रिय जीवो-
 भवेत्-एवं चतुरिन्द्रियजीवो भवेत्, अथ च पुनरपि उत्पलजीवो भवेत् इति-
 तत्तद् भवान्तरात् पुनस्तद् भवग्रहणे कियन्तं कालं गतिमागतिं कुर्यात् इति प्रश्नः,

जघन्य दो भवग्रहणरूप एक भव द्वीन्द्रिय में रहने तक के कालका
 और दूसरा भव उत्पल में रहने तक के कालका सेवन करता है, इसके
 बाद वह मनुष्यादि गति में चला जाता है। तथा उत्कृष्ट से संख्यात
 भवग्रहण रूप कालका सेवन करता है। कालकी अपेक्षासे वह
 जघन्य में दो अन्तर्मुहूर्तरूप कालका और उत्कृष्ट से संख्यात कालका
 सेवन करता है। इस प्रकार वह इतने कालतक गमनागमन करता है।
 'एवं तेइंदियजीवे एवं चउरिंदियजीवे वि', इस दो प्रकार द्वीन्द्रिय वाले जीव
 के कथन के अनुसार त्रीन्द्रियजीव और चौरिन्द्रियजीव भी जानना चाहिये
 तथा उत्पलजीवत्व को छोड़कर त्रीन्द्रियजीव हो जाता है चौरिन्द्रियजीव
 हो जाता है और पुनः वह वहांसे सरकर उत्पलजीव हो जाता है-इस
 प्रकार उस भवान्तर से पुनः उस उत्पल भवके ग्रहण करने में वह
 कितने कालका सेवन करता है-कितने कालतक गमनागमन करता

આછા બે ભવગ્રહણ રૂપ કાળનું સેવન કરે છે એટલે કે-એક ભવ દ્વીન્દ્રિયોમાં
 રહે છે અને બીજો ભવ ઉત્પન્નમાં રહે છે ત્યાર બાદ તે મનુષ્યાદિ ગતિમાં
 ચાલ્યો જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ તે સંખ્યાત ભવગ્રહણ રૂપ કાળનું
 સેવન કરે છે. કાળની અપેક્ષાએ તે આછામાં આછા બે અન્તર્મુહૂર્ત રૂપ
 કાળનું અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાળનું સેવન કરે છે. આ રીતે આટલા
 કાળ પર્યન્ત તે ગમનાગમન કર્યા કરે છે. “ एवं તેइंदिय जीवे, एवं चउरिंदिय-
 जीवे वि” એજ પ્રમાણે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ વિષે પણ સમજવું.
 એટલે કે ઉત્પલસ્થ જીવ બે ઉત્પલપર્યાયને છોડીને ત્રીન્દ્રિય અથવા ચતુરિન્દ્રિય
 જીવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી ઉત્પલ જીવ રૂપે ઉત્પન્ન
 થઈ જાય, તો આ રીતે તે પ્રત્યેક ભવાન્તરમાંથી ફરીથી ઉત્પલભવમાં આવવામાં

ભવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે, ઉત્ક્રાંટેન સંખ્યેયાનિ-ભવગ્રહણાનિ સેવેત, કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહર્તે, ઉત્ક્રાંટેન સંખ્યેયં કાલં સેવેત, ગતિમાગતિં ચ કુર્યાત્ इति भावः । ગૌતમઃ પૂછતિ-‘સે ણં મંતે ઉપ્પલજીવે પંચિદિયતિરિવસ્વજો-ણિયજીવે, પુનરવિ ઉપ્પલજીવે તિ પુચ્છા ?’ હે મદન્ત સ સ્વલ્લ ઉત્પલજીવઃ ઉપ્પલજીવત્વં પરિત્યજ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવો ભવેત્, અથ ચ પુનરપિ ઉત્પલજીવો ભવેત્, इति भवान्तरात् पुनस्तद्भवग्रहणे कियन्तं कालं सેવેત, કિયન્તં કાલં ગતિમાગતિં કુર્યાત્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! મવાદેસેણં જહણ્ણેણં દો હૈ ? તો હસકા ઉત્તર યહી હૈ કિ ભવકો અપેક્ષા સે વેહ જીવ જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણરૂપ કાલકા ઓર ઉત્ક્રાંટ સે સંખ્યાત ભવગ્રહણરૂપ કાલકા સેવન કરતા હૈ, તથા કાલકો અપેક્ષા સે જઘન્ય દો અન્તર્મુહર્ત-કા ઓર ઉત્ક્રાંટ સે સંખ્યાતકાલ કા સેવન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે વહ હતને કાલ તક ગમનાગમન કરતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સે ણં મંતે । ઉપ્પલજીવે પંચિ-દિયતિરિવસ્વજોણિયજીવે પુનરવિ ઉપ્પલજીવે તિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! વહ ઉત્પલસ્થજીવ યદિ અપની ઉત્પલપર્યાય કો છોડકર પંચેન્દ્રિયતિર્ય-ગ્ય કો પર્યાય કો ધારણ કરલેતા હૈ ઓર પુનઃ વહ ઉત્પલપર્યાય કે પરિ-ત્યાગ સે ઉત્પલપર્યાય મેં આ જાતા હૈ હસ પ્રકાર મવાન્તર સે પુનઃ ઉત્પલરૂપ પર્યાય કે ગ્રહણ કરને મેં વહ જીવ કિતને કાલકા સેવન કરતા હૈ ? કિતને કાલ તક ગમનાગમન કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! મવાદેસેણં જહણ્ણેણં દો અવગગહ-

કેટલા કાળનું સેવન કરે છે ? અને કેટલા કાળ સુધી ગમનાગમન કરે છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન બને છે તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર સમજવો ભવની અપેક્ષાએ તે જીવ જોઈમાં જોઈ બે ભવગ્રહણ ૩૫ કાળનું અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ભવગ્રહણ ૩૫ કાળનું સેવન કરે છે. આ રીતે આટલા કાળ પર્યાન્ત તે ગમનાગમન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- “સે ણ મંતે । ઉપ્પલજીવે પંચિદિયતિરિવસ્વ જોણિયજીવે પુનરવિ ઉપ્પલજીવે તિ પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવ બે પોતાની ઉત્પલ જીવ ૩૫ પર્યાયને છોડીને પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી ઉત્પલ જીવ ૩૫ પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો આ રીતે અન્ય ભવમાથી ઉત્પલ જીવ ૩૫ પર્યાયમાં ગમન કરતા તે કેટલા કાળનું સેવન કરે છે ? કેટલા કાળ સુધી ગમનાગમન કરે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર- “ગોયમા ” હે ગૌતમ ! ‘મવાદેસેણં જહણ્ણેણં દો મવાગહણાઈ, ઉક્કોસેણં બદ્ધ મવગગહણાઈ ” ભવની અપેક્ષાએ બે ભવગ્રહણ

મવગ્રહણાઈ' ઉકોસેળં અદ્ધ મવગ્રહણાઈ' હે ગૌતમ ! મવાદેશેન-મવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે મવગ્રહણે એકં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે, તતો દ્વિતીયઉત્પલત્વે, તતઃપરં મનુષ્યાદિગતિ ગચ્છેત્, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટમવગ્રહણાનિ ચત્વારિ પંચેન્દ્રિયતિરશ્ચ શ્રત્વારિ ચોત્પલજીવસ્ય ઇત્યેવમષ્ટમવગ્રહણાનિ ઉત્કૃષ્ટેન સેવેત, 'કાલાદેસેળં જહણેળં દો અંતોમુહુત્તાઈ, ઉકોસેળં પુવ્વકોહિપુહુત્તાઈ, એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવહ્યં કાલં ગતિરાગતિ કરેજ્જા' કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે અન્તર્મુહૂર્તે-પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વેનાન્તર્મુહૂર્તમ્, પુનરુત્પલત્વેનાન્તર્મુહૂર્તમિત્યર્થઃ, ઉત્કૃષ્ટત્વેન પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વં ચતુર્ણાં -પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યમવગ્રહણેષુ ચતસ્રઃ પૂર્વકો-

ણાઈ ઉકોસેળં અદ્ધમવગ્રહણાઈ' હે ગૌતમ ! મવકી અપેક્ષા સે દો મવગ્રહણ તક પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચ કા ઓર દ્વિતીય ઉત્પલકા હસ પ્રકાર સે દો મવગ્રહણ તક કે કાલ કા જઘન્ય સે સેવન કરતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ મવગ્રહણ તક કે કાલકા સેવન કરતા હૈ । ચાર મવ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચ કે ઓર ચાર મવ ઉત્પલ કે હસ પ્રકાર સે આઠ મવગ્રહણ કે કાલકા સેવન કરતા હૈ । 'કાલાદેસેળં જહણેળં દો અંતોમુહુત્તાઈ, ઉકોસેળં પુવ્વકોહિપુહુત્તાઈ, એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવહ્યં કાલં ગતિ રાગતિ કરેજ્જા' કાલકી અપેક્ષા વહ દો અન્તર્મુહૂર્તરૂપ કાલકા સેવન જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વ કોટિપૃથક્ત્વરૂપ કાલકા સેવન કરતા હૈ । પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચ યોનિ મેં રહનેકા એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત ઓર ઉત્પલ પર્યાય મેં રહનેકા એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત હસ પ્રકાર સે દો અન્તર્મુહૂર્ત્ત કા સમય જાનના ચાહિયે હસકે વાદ વહ મનુષ્યાદિ ગતિ મેં ચલા જાતા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કહા ગયા હૈ સો ચાર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યમ-

પર્યાન્ત (એટલે કે એક ભવ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચના અને બીજો ભવ ઉત્પલનો) ના કાળનું તે સેવન કરે છે અને વધારેમાં વધારે આઠ ભવગ્રહણ પર્યાન્તના કાળનું સેવન કરે છે એટલે કે ચાર ભવ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચના અને ચાર ભવ ઉત્પલના, એ રીતે આઠ ભવગ્રહણ સુધીના કાળનું સેવન કરે છે “કાલાદેસેળં જહણેળં દો અંતોમુહુત્તાઈ, ઉકોસેળં પુવ્વકોહિપુહુત્તાઈ, એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા, એવહ્યં કાલં ગતિરાગતિ કરેજ્જા” કાળની અપેક્ષાએ તે ઓછામાં ઓછા બે અન્તર્મુહૂર્ત્ત પર્યાન્તના કાળનું અને વધારેમાં વધારે કોટિપૃથક્ત્વરૂપ કાળનું સેવન કરે છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચમાં રહેવાનો એક અન્તર્મુહૂર્ત્તનો કાળ, આ રીતે બે અન્તર્મુહૂર્ત્તનો જઘન્ય કાળ સમજવો, ત્યાર બાદ તે મનુષ્યાદિ ગતિમાં આવ્યો જાય છે હવે ઉત્કૃષ્ટ કાળનું સ્પષ્ટી કરણ કરવામાં

ટયઃ, ઉત્કૃષ્ટકાલસ્ય વિવક્ષિતત્ત્વેન ઉત્પલકાયોદયુત્ત જીવયોગ્યોત્કૃષ્ટપંચેન્દ્રિયતિર્યક્સ્થિતે ગ્રહણાત્, ઉત્પલજીવન ચૈતાસ્વધિકમિત્યેવમુત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વં વોધ્યમ્, ઇયન્તં કાલં સેવેત ઇયન્તં કાલં ગતિરાગતિ-ગમના-ગમનં કુર્યાદિતિ શ્વાવઃ । ‘એવં મણુસ્સેણ વિ સમં જાવ એવં કાલં ગતિરાગતિ કરેજ્જા’ એવમુક્તરીત્યા મનુષ્યેનાપિ સમં યાવત્-ઉત્પલજીવઃ ઉત્પલજીવત્વં પરિત્યજ્ય મનુષ્યજીનો ભવતિ, અથ ચ પુનરપિ ઉત્પલજીવગ્રહણે મર્યાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટભવગ્રહણાનિ સેવેત, કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વે ગ્રહણોં મેં ચાર પૂર્વકોટિ કાલ ઉત્કૃષ્ટ સે વિવક્ષિત હુમા હૈ, કયોં કિ ઉત્પલ કાયકે ઉદયુત્ત હુએ જીવ કે યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્થિતિ કા ગ્રહણ કિયા જાતા હૈ । ઉત્પલ કા જીવન ઇનમેં અવિક હૈ । ઇસલિયે ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કહા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર સે વહ ઇતને કાલકા સેવન કરતા હૈ, ઇતને કાલતક ગમનાગમન કરતા હૈ । ‘એવં મણુસ્સેણ વિ સમં જાવ એવં કાલં ગતિરાગતિ કરેજ્જા’ ઇસી પ્રકાર સે ઉત્પલજીવ ઉત્પલજીવત્વ કા પરિત્યાગ કરકે જઘ મનુષ્ય હોતા હૈ ઓર મનુષ્યપર્યાય કે પરિત્યાગ સે પુનઃ ઉત્પલ પર્યાય મેં જન્મ ધારણ કરતા હૈ ઇસ પ્રકાર ભવાન્તર સે પુનઃ ડસીંબવકે ગ્રહણ કરને મેં ભવકી અપેક્ષા વહ જીવ જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણરૂપ કાલકા સેવન કરતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અષ્ટભવગ્રહણરૂપ કાલકા સેવન કરતા હૈ । તથા કાલકી અપેક્ષા સે જઘન્ય મેં વહ દો અન્તર્મુહૂર્તરૂપ કાલકા ઓર

આવે છે-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ જે પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વ કાળ (બેથી લઈને નવ-પૂર્વકોટિ કાળ) કહ્યો છે તેનું કારણ એ છે કે ચાર પંચેન્દ્રિયતિર્યચ ભવ-અહણુમાં વધારેમા વધારે ચારકોટિકાળ વ્યતીત થાય છે, કારણ કે ઉત્પલજીવ રૂપ પર્યાયમાંથી નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ચેતનમાં ઉત્પન્ન થનાર જીવની જે યોગ્ય પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્થિતિ (આયુષ્ય) હોય છે, તે આઢી અહણુ કરવામાં આવેલ છે તેમાં ઉત્પલનું જીવન અધિક હોય છે, તે કારણે ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ કાળ કહ્યો છે, એમ સમજવું. આ રીતે તે એટલા કાળનું સેવન કરે છે, એટલા કાળ સુધી ગમનાગમન કરે છે. “એવં મણુસ્સેણ વિ સમં જાવ એવં કાલં ગતિરાગતિ કરેજ્જા” આ રીતે ઉત્પલ જીવ ઉત્પલ એવ પર્યાયનો ત્યાગ કરીને જ્યારે મનુષ્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી મરીને ફરીથી ઉત્પલ જીવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે ભવાન્તરમાંથી ફરી એજ ભવમાં આવતા તે જઘન્યની અપેક્ષાએ જે ભવઅહણુ રૂપ કાળનું અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ આઠ ભવઅહણુ રૂપ કાળનું

અન્તર્મુહૂર્તે, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વાનિ હ્યન્તં કાલં સેવેત, હ્યન્તં કાલં ગતિમાગતિં કુર્યાત્ । इत्यष्टाविंशं संवेधद्वारम् । ૨૮।

अथैकोनविंशम् आहारकद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति—‘तेणं भंते ! जीवा किमाहारमाहारेति’ हे भदन्त ! ते खलु उत्पलजीवाः किमाहारम् आहरन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा ! द्रव्यो अणंतपएसियाइं द्रव्याइं, एवं जहा आहारुदेसए वणस्सइकाइयाणं आहारो तहेव जाव सव्वप्पणयाए आहारमाहारेति’ हे गौतम ! द्रव्यतः द्रव्यापेक्षया अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि, एवं यथा आहारोद्देशके प्रज्ञापनाया विंशतितमे पदे आहारः प्रज्ञप्तस्तथैव यावत् सर्वात्मना सर्वप्रदेशेन आहार-
उत्कृष्ट से पूर्वकोटिपृथक्त्वरूप कालका सेवन करता है ऐसा जानना चाहिये । इतने कालतक वह गमनागमन करता है । इस प्रकार से यह २८ वां संवेधद्वार है ।

अब गौतम २९ वें आहारद्वार को आश्रित करके प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘तेणं भंते ! जीवा किमाहारमाहारेति’ हे भदन्त ! वे उत्पल-स्थजीव किसका आहार लेते हैं ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं—‘गोयमा ! द्रव्यो अणंतपएसियाइ द्रव्याइं, एवं जहा आहारुदेसए वणस्सइकाइयाणं आहारो तहेव जाव सव्वप्पणयाए आहारमाहारेति’ हे गौतम ! वे उत्पलस्थजीव द्रव्य की अपेक्षा से तो अनन्त प्रदेशोंवाले द्रव्योंका आहार करते हैं इस प्रकार से जैसा प्रज्ञापना के आहारक उद्देशक में जो कि उसका बीसवां पद है, कहा है वैसा ही यहां

સેવન કરે છે, તથા કાળની અપેક્ષાએ તે ઓછામાં ઓછા બે અન્તર્મુહૂર્ત કાળનું અને વધારેમા વધારે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વરૂપ (બેથી લઈને નવ પૂર્વકોટિ) કાળનું સેવન કરે છે. આટલા કાળ પર્યન્ત તે ગમનાગમન કરતો રહે છે. આ પ્રકારનું આ ૨૮ મું “ સંવેધદ્વાર ” છે. ॥ ૨૮ ॥

૨૯ માં આહારકદ્વારની પ્રશ્નણા— ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ તેણં ભંતે ! જીવા કિમાહારમાહારેતિ ? ” છે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવ કયાં દ્રવ્યોનેા આહાર લે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! દ્રવ્યો અણંતપેસિયાઈ દ્રવ્યાઈ, એવં જહા આહારુદેસે વણસ્સઈકાહયાણં આહારો તહેવ જાવ સવ્વપ્પણયાએ આહારમાહારેતિ ” છે ગૌતમ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો અનંતપ્રદેશોવાળાં દ્રવ્યોનેા આહાર કરે છે. આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૭ માં પદમાં—આહારક ઉદ્દેશમાં વનસ્પતિકાયિકોના આહાર વિષયક જેવું

માહરન્તિ, યાવત્કરણાત્ ક્ષેત્રતઃ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાનિ, કાલાત્ કસ્મિન્નપિ એકતરસ્મિન્ કાલે અન્યતરકાલસ્થિતિકાનિ, ભાવતો વર્ણવન્તિ-વર્ણયુક્તાનિ, ઇત્યાદિ, ‘નવરં નિયમા છદ્ધિસિં તંચેવ ૨૯’ નવરં-વિશેષસ્તુ નિયમાત્ નિયમતઃ પદ્મુ દિક્ષુ પૃથિવીકાયિકાદયઃ સૂક્ષ્મતયા નિષ્કુટગલત્વેન સ્યાદિતિ સ્યાત્-કદા-ચિત્ તિસ્રષુ દિક્ષુ, સ્યાત્-કદાચિત્ ચતસ્રષુ દિક્ષુ ઇત્યાદિનાપિ પ્રકારેણ આહાર-માહરન્તિ, ઉત્પલજીવાસ્તુ વાદરત્વેન તથાવિધનિષ્કુટેષુ તદભાવાન્નિયમાત્ પદ્મુ દિક્ષુ આહારમાહરન્તીતિ, શેષં તદેવ । ઇત્યેકોનત્રિશમાહારકદ્વારમ્ । ૨૯।

અથ સ્થિતિદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેસિણં મંતે ! જીવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈ પળ્લત્તા ?’ હે મદન્ત ! તેણં સ્વલ્લુ ઉત્પલજીવાણં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ

પર કહનાં ચાહિયે-યાવત્ વે સર્વાત્મના-સર્વપ્રદેશ સે આહાર ગ્રહણ કરતે હૈં-યહાં યાવત્પદ સે-‘ક્ષેત્રતઃ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાનિ, કાલતઃ કસ્મિન્નપિ એકતરસ્મિન્ કાલે અન્યતરકાલસ્થિતિકાનિ ભાવતો વર્ણવન્તિ’ ઇત્યાદિ પાઠકા સગ્રહ હુઆ હૈ ‘નવરં નિયમા છદ્ધિસિં તંચેવ વિશેષતા ઇનકે આહારગ્રહણ કરને મેં કેવલ ઇતની હી હૈ કિ ચે પૃથિવી-કાયિકાદિજીવ સૂક્ષ્મ હોને સે છહોંદિશાઓં સે નિયમસે આહારગ્રહણ કરતે હૈં-કદાચિત્ ત્રીન દિશાઓં મેં સે કદાચિત્ ચાર દિશાઓં મેં સે, ઇત્યાદિ પ્રકાર સે ચે આહાર કરતે હૈં ! પરન્તુ ઉત્પલજીવ વાદર હોને સે તથાવિધ નિષ્કુટોં મેં સૂક્ષ્મતા કે અભાવ કે કારણ છહોં દિશાઓં મેં સે આહાર ગ્રહણ કરતે હૈં । ઘાકી કા ઓર સવ કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ । ઇસ પ્રકાર સે યહ ૨૯ વાં આહાર દ્વાર હૈ ।

અવ સ્થિતિદ્વારકો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘તેસિણં મંતે ! જીવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈ પળ્લત્તા’ હે મદન્ત ! ઇન

કથન કરવામાં આવ્યું છે એવું કથન “ સર્વાત્મના-સર્વ પ્રદેશમાથી આહાર ગ્રહણ કરે છે, ” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું. અહીં “ યાવત્ (પર્યન્ત) ” પદથી નીચેના પાઠને ગ્રહણ કરવો જોઈએ- “ ક્ષેત્રતઃ : અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાનિ, કાલતઃ : કસ્મિન્નપિ એકતરસ્મિન્ કાલે અન્યતરકાલસ્થિતિકાનિ, ભાવતો વર્ણવન્તિ ”

“ નવરં છદ્ધિસિં તંચેવ ” તેમના આહાર ગ્રહણમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવ સૂક્ષ્મ હોવાથી નિયમથી જ છ એ દિશાઓમાથી ઇત્યાદિ પ્રકારે પણ તેઓ આહાર ગ્રહણ કરે છે. પરન્તુ ઉત્પલ જીવ વાદર હોવાથી તથાવિધ નિષ્કુટોમાં સૂક્ષ્મત્વના અભાવને કારણે છ એ દિશાઓમાથી આહાર ગ્રહણ કરે છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર સમજવું ॥૨૬॥

પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં ૩૦’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલજીવાનામ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કુષ્ટેન દશવર્ષસહસ્રાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા । ઇતિ ત્રિંશત્તમં સ્થિતિદ્વારમ્ । ૩૦ ।

અથ એકત્રિંશત્તમં સમુદ્ઘાતદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તૈસિં ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! તેષાં સ્વલુ ઉત્પલજીવાનાં કતિ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! તઓ સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પલજીવાનાં ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તંજહા—વેયણાસમુગ્ધાએ, કસાય-સમુગ્ધાએ, મારણંતિયસમુગ્ધાએ ૩૧’ તથા—વેદનાસમુદ્ઘાતઃ કપાયસમુદ્ઘાતઃ, મારણાન્તિક—સમુદ્ઘાતથ્થ । ઇત્યેકત્રિંશત્તમં સમુદ્ઘાતદ્વારમ્ । ૩૧ ।

ઉત્પલસ્થ જીવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? હિસ્કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા । જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દસવાસ-સહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! હન ઉત્પલસ્થ જીવોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે તો એક અન્તર્મુહૂર્ત કી કહી ગઈ હૈ ઓર ઉત્કુષ્ટ સે દશ હજાર વર્ષકી કહી ગઈ હૈ યહ તીસવાં સ્થિતિદ્વાર હૈ ।

અથ ગૌતમ સમુદ્ઘાતદ્વાર કો આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘તૈસિં ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા !’ હે ભદન્ત ! હન ઉત્પલ જીવોં કે કિતને સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈ ? હિસ્કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! તઓ સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ હન ઉત્પલજીવોં કે તીન સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈ—‘તંજહા’ જો હિસ પ્રકાર સે હૈ—‘વેયણાસમુગ્ધાએ, કસાયસમુગ્ધાએ, મારણંતિયસમુગ્ધાએ’

૩૦માં સ્થિતિદ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તૈસિં ણં મંતે ! કેવદ્દયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈ” હે ગૌતમ ! ઉત્પલસ્થ જીવોની જોડામાં જોડી અન્તર્મુહૂર્તની અને વધારેમાં વધારે દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે. ॥ ૩૦ ॥

૩૧ માં સમુદ્ઘાત દ્વારની પ્રશ્નણા—ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તૈસિં ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવોના કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! તઓ સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા” હે ગૌતમ ! તે ઉત્પલસ્થ જીવોના ત્રણ સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, “તંજહા” જે નીચે પ્રમાણે

अथ द्वात्रिंशं च्यवनद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति—‘तेणं भंते ! जीवा मारणं-
तियसमुग्घाएणं किं समोहया मरंति, असमोहया मरंति ? हे भदन्त ! ते खलु
उत्पलस्था जीवाः मारणान्तिकसमुद्घातेन किं समवहताः सन्तो म्रियन्ते ? किंवा
मारणान्तिक—समुद्घातेन असमवहताः म्रियन्ते ? भगवानाह—‘गोयमा ! समोहया वि
मरंति, असमोहया वि मरति ३२’ हे गौतम ! उत्पलजीवाः मारणान्तिक समुद्घातेन
समवहता अपि म्रियन्ते, असमवहता अपि म्रियन्ते, इति द्वात्रिंशं च्यवनद्वारम् ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशमूलादिषु उपपातद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति—‘तेणं भंते !
जीवा अणंतरं उवट्ठित्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति ?’ हे भदन्त ते खलु
वेदना समुद्घात, कषाय समुद्घात और मारणान्तिक समुद्घात । इस
प्रकार से यह इकतीसवां समुद्घात द्वार है ।

अब ३२ वें च्यवनद्वार को लेकर गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—
‘तेणं भंते ! मारणंतियसमुग्घाए णं किं समोहया मरंति, असमोहया
मरंति’ हे भदन्त ! वे उत्पलस्थ जीव मारणान्तिक समुद्घात से समव-
हत होकर मरते हैं, अथवा मारणान्तिक समुद्घात से असमवहत
होकर मरते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! समो-
हया वि मरंति, असमोहयावि मरंति’ हे गौतम ! वे उत्पलस्थ जीव
मारणान्तिक समुद्घात से समवहत होकर भी मरते हैं और असमव-
हत होकर भी मरते हैं । इस प्रकार से यह ३२ वां च्यवनद्वार है ।

अब गौतम मूलादिकों में उपपात रूप ३३ वें द्वार को आश्रित करके
प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘तेणं भंते ! जीवा अणंतरं उवट्ठित्ता कहिं गच्छंति,

छे—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए ” (१) वेदना समुद्घात,
(२) कषाय समुद्घात अने (३) मारणान्तिक समुद्घात ॥ ३१ ॥

उ२ मां च्यवनद्वारिणी प्रश्नपुत्रा—गौतम स्वामीने। प्रश्न—“ तेणं भंते !
जीवा मारणंतियसमुग्घाएणं किं समोहया मरंति, असमोहया मरति ? ” छे
लगवन् ! ते उत्पलवतीं एवे। शुं मारणान्तिक समुद्घातथी समवडत थधने
भरे छे ? छे मारणान्तिक समुद्घातथी असमवडत थधने भरे छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“ गोयमा ! समोहया वि मरंति, असमोहया वि
मरंति ” छे गौतम ! तेओ मारणान्तिक समुद्घातथी समवडत थधने पणु
भरे छे अने असमवडत थधने पणु भरे छे ॥ ३२ ॥

मूलादिकेमां उत्पत्ति ३५ उ३मुं उपपातद्वार—गौतम स्वामीने। प्रश्न—
“ तेणं भंते ! जीवा अणंतरं उवट्ठित्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति ? ” छे

ઉત્પલસ્થા જીવાઃ અનન્તરમ્—ઉત્પલજીવભવાનન્તરમ્ ઉદ્ભવ્ય કુત્ર ગચ્છન્તિ, કુત્ર ઉત્પદ્યન્તે? ‘કિં નૈરદ્વૈસુ ઉવવજ્જન્તિ, તિરિક્ષ્ણજોણિસુ ઉવવજ્જન્તિ?’ કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે? કિંવા તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે? ભગવાનાહ—‘એવં જહા વક્કતીં ઉવદ્દુણાં વણસ્સઙ્કાહયાણં તહા ભાણિયવ્વં’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા વ્યુત્ક્રાન્તિકે પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પઠે વ્યુત્ક્રાન્તિપદે, ઉદ્વર્તનાધિકારે વનસ્પતિકાયિકાનાં તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, પ્રોક્તમ્—યથા—કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે? ગૌતમ! નો નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, તિર્યગ્યોનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે इति, તથા ભણિતવ્યમ્,

કહિં ઉવવજ્જન્તિ’ હે ભદન્ત! વે ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલજીવ રૂપ ભવકે અનન્તર મર કર કહાં જાતે હૈં? કહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, “કિં નૈરદ્વૈસુ ઉવવજ્જન્તિ, તિરિક્ષ્ણજોણિસુ ઉવવજ્જન્તિ’ કયા નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, યા તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં? હસ કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં જહાવક્કતીં ઉવદ્દુણાં વણસ્સઙ્કાહયાણં તહા ભાણિયવ્વં’ હે ગૌતમ! જૈસા પ્રજ્ઞાપના કે છઠે ઉદ્વર્તનાધિકાર મેં વનસ્પતિકાયિકોં કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ—જૈસે કયા વે નૈરયિકો મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં? યા તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં? યા મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં? અથવા દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં? તો હે ગૌતમ! વે ન નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં. ન દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, કિન્તુ તિર્યગ્યોનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં—વૈસા યહાં કહના ચાહિયે।

ભગવન્! ઉત્પલસ્થ જીવ ઉત્પલ જીવ રૂપ ભવને છોડીને—ત્યાથી મરીને કયાં જાય છે? કયા ઉત્પન્ન થાય છે?” “કિં નૈરદ્વૈસુ ઉવવજ્જન્તિ, તિરિક્ષ્ણજોણિસુ ઉવવજ્જન્તિ?” શું તેઓ નારકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“એવં જહા વક્કતીં ઉવદ્દુણાં વણસ્સઙ્કાહયાણં તહા ભાણિયવ્વં” હે ગૌતમ પ્રજ્ઞાપનાના છઠા ઉદ્વર્તનાધિકારમાં જેવું વનસ્પતિકાયિકોની ઉદ્વર્તના વિષે કથન કરવામાં આવ્યું છે એવું કથન અહીં પણ અહીં કરવું. ત્યાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ગૌતમ સ્વાર્માનો પ્રશ્ન—“શું તેઓ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે? કે દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—હે ગૌતમ! તેઓ દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, નારકોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, પરન્તુ તિર્યગ્યોનિકોમાં અથવા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે” આ કથન ઉત્પલના જીવોને પણ લાગૂ પડી શકે છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અહ મંતે ! સઽવપાણા, સઽવભૂયા, સઽવજીવા, સઽવસત્તા, ઉત્પલમૂલત્તાણ, ઉત્પલકંદત્તાણ, ઉત્પલનાલત્તાણ, ઉત્પલપત્તત્તાણ, ઉત્પલકેસરત્તાણ, ઉત્પલકન્નિયત્તાણ, ઉત્પલથિમુગત્તાણ, ઉવવન્ન પુઞ્વા ?’ હે મદન્ત ! અથ સર્વપ્રાણાઃ સર્વભૂતાઃ, સર્વજીવાઃ, સર્વસત્ત્વાઃ, ઉત્પલમૂલતયા, ઉત્પલકન્દતયા, ઉત્પલનાલતયા, ઉત્પલપત્રતયા, ઉત્પલકેસરતયા, ઉત્પલકર્ણિકતયા, ઉત્પલવીજકેશરતયા, ઉત્પલ-થિમુગતયેતિ ઉત્પલપત્રમૂલસ્થાનતયા કિમ્ ઉપપન્નપૂર્વાઃ ? પૂર્વં કદાચિત્ ઉત્પન્નાઃ ? ભગવાનાહ—‘હંતા ગોયમા ! અસહ્ અદુવા અણંતકલ્પુત્તો’ હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યમ્ સર્વપ્રાણાદય ઉત્પલભૂતાદિતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્ અનન્તકૃત્વઃ અનન્તવારમ્ પૂર્વમુત્પન્નાઃ, ઇતિ ત્રયસ્ત્રિંશત્તમં મૂલાદિષૂપપાતદ્વારમ્ ।૩૩।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘અહ મંતે ! સઽવપાણા, સઽવભૂયા, સઽવજીવા, સઽવસત્તા, ઉત્પલમૂલત્તાણ, ઉત્પલકંદત્તાણ, ઉત્પલનાલત્તાણ, ઉત્પલપત્તત્તાણ, ઉત્પલકેસરત્તાણ, ઉત્પલકન્નિયત્તાણ, ઉત્પલથિમુગત્તાણ ઉવવન્નપુઞ્વા’ હે મદન્ત ! કયા સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્તભૂત, સમસ્તજીવ, સમસ્તસત્ત્વ, ઉત્પલ કે મૂલરૂપ સે ઉત્પલ કે કન્દરૂપ સે, ઉત્પલ કે નાલરૂપ સે, ઉત્પલકે પત્રરૂપ સે, ઉત્પલ કે કેશર રૂપ સે, ઉત્પલ કી કર્ણિકા રૂપ સે ઓર ઉત્પલ કે થિમુગરૂપ સે કયા પહિલે કદાચિત્ ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં ‘હંતા, ગોયમા ! અસહ્ અદુવા અણંતકલ્પુત્તો’ હાં ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણાદિક ઉત્પલ આદિ રૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । ઇસ પ્રકાર સે યહ ૩૩ વાં મૂલાદિકોં મેં ઉત્પત્તિદ્વાર હૈ ૥૩૩।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“અહ મંતે ! સઽવપાણા, સઽવભૂયા, સઽવ જીવા, સઽવ સત્તા, ઉત્પલમૂલત્તાણ, ઉત્પલકંદત્તાણ, ઉત્પલનાલત્તાણ, ઉત્પલપત્તત્તાણ, ઉત્પલ-કેસરત્તાણ, ઉત્પલકન્નિયત્તાણ, ઉત્પલથિમુગત્તાણ ઉવવન્નપુઞ્વા ?” હે ભગવન્ ! શું સમસ્ત પ્રાણુ, સમસ્ત ભૂતો, સમસ્ત જીવો અને સમસ્ત સત્ત્વો; ઉત્પલના મૂળ રૂપે ઉત્પલના કન્દ રૂપે, ઉત્પલની નાલ રૂપે, ઉત્પલનાં પાન રૂપે, ઉત્પલના કેશરરૂપે, ઉત્પલની કર્ણિકારૂપે અને ઉત્પલના થિમુગરૂપે પહેલાં કદી પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા હોય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“હંતા, ગોયમા ! અસહ્ અદુવા અણંતકલ્પુત્તો” હા, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણુ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વો ઉત્પલના મૂળ આદિ રૂપે અનેક વાર અથવા અનંતવાર પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા હોય છે. ॥ ૩૩ ॥

અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં મદદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! મદદુક્તં સત્યમેવે તિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પંચદશભાષા-

કલિતલલિતકલાપાઝાપકપ્રવિશ્વદ્રગધપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક

વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરાજપ્રદત્ત-

‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલ્હાપુરગાજગુરુ-

વાલ્લભચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર

-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયા

શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-

સ્વપાયાં વ્યાખ્યાયાં એકાદશશતકસ્ય

॥પ્રથમોદ્દેશઃ સમાપ્તઃ॥૧૧-૧॥

અવ અન્ત મેં મગવાન કે કથન મેં સત્યતા પ્રકટ કરતે હુએ કહતે હૈં—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! જો આપને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી કહા હૈ, હે મદન્ત ! જો આપને કહા હૈં વહ સર્વથા સત્ય હી કહા હૈ ॥સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ગ્યારહવેં શતકકા પહલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૧॥

હવે સૂત્રને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” “હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે.” આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા

વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૧ ॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે—

શાલૂકસમ્બન્ધિજીવ વક્તવ્યતા

મૂલમ્—“સાલુણં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે, અણેગજીવે ? ગૌયમા ! એગજીવે, એવં ઉપ્પલુદ્દેસગવત્તવ્યા અપરિસેસા ભાણિ-
યઠ્ઠવા જાવ અણંતચુત્તો, નવરં સરીરોગાહના જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહામં ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં, સેસં તંવેવ, સેવં મંતે !
સેવં મંતે ત્તિ ” ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—શાલૂકઃ સ્વલુ મદન્ત ! એકપત્રકઃ કિમ્ એકજીવઃ ? અનેકજીવઃ ?
ગૌતમ ! એકજીવઃ, એવમ્ ઉત્પલોદ્દેશકવક્તવ્યતા અપરિશેષા મણિતવ્યા, યાવત્
અનન્તકૃત્વઃ, નવરં શરીરાવગાહના જઘન્યેન અંગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન
ધનુષ્પૃથક્ત્વમ્, શેષં તદેવ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—અનન્તરોદ્દેશકે ઉત્પલજીવાઃ પ્રરૂપિતાઃ અથ ઉદ્દેશકાર્થસંગ્રહગાથોક્તં
દ્વિતીયં શાલૂકોદ્દેશમાહ—‘સાલુણં મંતે’ इत्यादि, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—સાલુણં
મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે, અણેગજીવે ? હે મદન્ત ! શાલૂકઃ સ્વલુ વનસ્પતિ
વિશેષઃ એકપત્રકઃ એકં પત્રં यस્ય સ તાદૃશઃ, એકપત્રાવસ્થાયાં કિમ્ એકજીવઃ ?

દ્વસરે ઉદ્દેશકો પ્રારંભ—

શાલૂક સંબંધી વક્તવ્યતા—

“સાલુણં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે અણેગજીવે” इत्यादि

ટીકાર્થ—અનન્તર ઉદ્દેશક મેં ઉત્પલ જીવોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ ।

અથ સૂત્રકાર ઉદ્દેશકાર્થ સંગ્રહ ગાથા મેં કહે ગયે દ્વિતીય શાલૂક-
ઉદ્દેશો કા કથન કરતે હૈ—‘સાલુણં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે,
અણેગજીવે’ હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ હે મદન્ત ! વન-

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

શાલૂકજીવ વક્તવ્યતા

“સાલુણં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે અણેગજીવે” इत्यादि

ટીકાર્થ—આગલા ઉદ્દેશામાં ઉત્પલજીવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.

હવે સૂત્રકાર ઉદ્દેશકાર્થસંગ્રહગાથામાં કહેલા બીજા શાલૂકોદ્દેશકની નીચે
પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે—

एको जीवो यस्मिन् स तथा विधो भवति ? किं वा अनेकजीवः ? अनेके जीवा यस्मिन् स तथाविधो भवति ? । भगवानाह—‘गोयमा ! एगजीवे, एवं उत्पल्लुद्देशगवत्तव्वया अपरिसेसा भाणियव्वा’ हे गौतम ! शालूकः खलु एकपत्रावस्थाम् एकजीवो भवति, द्वयादिपत्रावस्थायां तु अनेकजीवो भवति, इत्यभिप्रायेणाह—एवं पूर्वोक्त-
रोत्या अत्र शालूकप्रकरणे उत्पल्लोद्देशकवक्तव्यता अपरिशेषा—सर्वा भणितव्या वक्तव्या, तदवधिमाह—‘जाव अणंतखुत्तो’ यावत्—यावत्पदेन—उपपातादीनि त्रय-
स्त्रिसद्व द्वााराणि सर्वाणि अत्र उत्पल्लवदेव वाच्यानि किन्तु उत्पलेति स्थाने शालूकेति वक्तव्यम् । तथा सर्वमाणाः, सर्वभूताः, सर्वजीवाः, सर्वसत्त्वाः शालूकमूलादितया

સ્પતિ વિશેષ રૂપ જો શાલૂકકમલકંદ હૈ વહ એકપત્રાવસ્થા મેં એકજીવ હૈ યા અનેક જીવ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ ગોયમા ’ હૈ ગૌતમ ! ‘ એગજીવે, એવં ઉત્પલ્લુદ્દેસગવત્તવ્વયા અપરિસેસા ભાણિયવ્વા’ શાલૂક એકપત્રાવસ્થા મેં એક જીવવાલા હોતા હૈ ઓર દો આદિ પત્ર કી અવસ્થા મેં અનેક જીવવાલા હોતા હૈ । હસ પ્રકાર સે ઉત્પલ ઉદ્દેશક કી યહાં સમસ્ત વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે ઓર વહ ‘ જાવ અણંતખુત્તો’ હસ પાઠ તક ગ્રહણ કરની ચાહિયે । યહાં જો યાવત્ પદ આયા હૈ વહ “ ઉત્પાતાદિક સ્વ ૩૩ દ્વાર ઉત્પલ ઉદ્દેશક કે જૈસા યહાં પર કહના ચાહિયે—યહી બાત કહતા હૈ । પરન્તુ ‘ ઉત્પલ ’ શબ્દ કે સ્થાન મેં શાલૂક હસ શબ્દ કા પ્રયોગ કરકે ઓન ૩૩ દ્વારોં કા પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે કથન

“ સાલુદ્દેશક મંતે ! એગવત્તે કિ એગજીવે, અણેગજીવે ? ” ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “ હે ભગવન્ ! વનસ્પતિ વિશેષ રૂપ જે શાલૂક એટલે કે—કમળકંદ હોય છે, તે બ્યારે એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે એક જીવવાળું હોય છે ? કે અનેક જીવવાળું હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— “ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ એગજીવે, એવં ઉત્પલ્લુદ્દેસગવત્તવ્વયા અપરિસેસા ભાણિયવ્વા ” એક પત્રાવસ્થાવાળા શાલૂકમાં એક જીવ હોય છે, પરન્તુ બ્યારે તે બે વિગેરે પત્રાવસ્થાવાળું બને છે, ત્યારે તે અનેક જીવવાળું હોય છે. આ રીતે ઉત્પલ ઉદ્દેશક અનુસારનું સમસ્ત કથન અહીં પણ થકણ કરવું જોઈએ “ જાવ અણંતખુત્તો ” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત થકણ કરવું જોઈએ અહીં જે “ યાવત્ ” પદ વપરાયું છે તેના દ્વારા સૂત્રકાર એ વાત સૂચિત કરે છે કે “ ઉત્પલ ઉદ્દેશકમાં ઉત્પાત આદિ તેત્રીસ દારાનું જેવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ પ્રતિપાદન અહીં પણ થવું જોઈએ. ઉત્પલ ઉદ્દેશકની વક્તવ્યતામાં ‘ ઉત્પલ’ને સ્થાને “ શાલૂક ” પદ મૂકીને તે ૩૩ દારાનું પ્રશ્નોત્તર રૂપે અહીં કથન થયું

અથવા અસકૃત્-અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ પૂર્વમુત્પન્ના इति પર્યન્તં વક્ત-
વ્યમ્ । કિન્તુ-‘નવરં સરીરોગાહના જહ્વણેણં અંગુલસ્ય અસંખેજ્જહ્મગં,
ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં, સેસં તંચેવ’ નવરમ્-ઉત્પલાપેક્ષયા શાલૂકજીવસ્ય શરીરાવગા-
હના જઘન્યેન અંગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ધણુઃપૃથક્ત્વમ્, શેષં તદેવ-
ઉત્પલવક્તવ્યતાવદેઽ શાલૂકવક્તવ્યતાઽપિ બોધ્યા । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાવચ્યં
સત્યાપયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં મ્બદુક્ત સત્યમેવ,
હે મદન્ત ! તદેવં મ્બદુક્ત સત્યમેવેતિ ॥મૂં ૧॥

इति श्री विश्वदिख्यात जगद्बलभादिपदभूषित बालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलाल ब्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥मू० ११-२॥

करना चाहिये । तथा-इस प्रकरण को ‘सर्वप्राण, सर्वभूत, सर्वजीव,
सर्वसत्त्व, शालूक मूलादि रूप से अनेक बार अथवा अनन्तबार पहिले
उत्पन्न हो चुके हैं ॥’ इस अन्तिम पाठतक संबंधित कर कहना चाहिये ।
‘नवरं सरीरोगाहणा जह्वणेणं अंगुलस्य असंखेज्जह्मगं, उक्कोसेणं
धणुपुहुत्तं, सेसं तंचेव’ परन्तु पूर्व उत्पल जीव संबंधी प्रकरण से इस
शालूक जीव के प्रकरण में “शरीर की अवगाहना जघन्य से अंगुल
के असंख्यातवे” भागप्रमाण और उत्कृष्ट से धणुषपृथक्त्व है ” इतनी

નેધએ. “ સર્વ પ્રાણ સર્વ ભૂત, સર્વ જીવ અને સર્વ સત્ત્વ શાલૂકમૂળાદિ
રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યાં હોય છે ” આ સૂત્રપાઠ
પર્યન્તનું કથન અહીં થઈ જાય છે. “ નવરં સરીરોગાહના જહ્વણેણં
અંગુલસ્ય અસંખેજ્જહ્મગ, ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં, સેસં તં ચેવ ” પરન્તુ ઉત્પલ
જીવ સંબંધી વક્તવ્યતા કરતા શાલૂક જીવ સંબંધી વક્તવ્યતામાં ફક્ત શરી-
રની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાના પ્રમાણ પુરતું જ અન્તર છે. ઉત્પલજીવના શરીરની
ઓછામાં ઓછી અવગાહના પણ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે અને
શાલૂક જીવોની શરીરની ઓછામાં ઓછી અવગાહના પણ આંગળના અસં-
ખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ છે પરન્તુ ઉત્પલ જીવોના શરીરની વધારેમાં વધારે
અવગાહના એક હજાર થોડા કરતાં થોડી અધિક છે. ત્યારે શાલૂકના જીવોનો

હી વિશેષતા હૈ ઓર કોઈ વિશેષતા નહીં હૈ ક્યોંકિ વાકીકા ઓર સબ કથન ઉત્પલજીવ કી વક્તવ્યતા કે જૈસા હી હૈ ' અવ અન્ત મેં ભગવાન્ ગૌતમ ભગવાન કે વાક્ય કો સત્યરૂપ મેં પ્રકટ કરતે હુએ કહતે હૈં ' સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ' હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા વહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ ॥ હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ગ્યારહવેં શતકકા દૂસરા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૨॥

શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ધનુષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ (બેથી લઈને નવધનુષ પ્રમાણ) કહી છે. બાકીનું સમસ્ત કથન ઉત્પદ જીવના કથન અનુસાર જ સમજવું.

“સેવં મંતે સેવં મંતે ! ત્તિ” ગૌતમ સ્વામી ભગવાનનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે “હે ભગવન ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય છે. હે ભગવન ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય છે,” આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ૦ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૨॥

અથ તૃતીયોદ્દેશઃ પ્રારંભ્યતે-

પલાશસમ્બન્ધિજીવવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“પલાસેળં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે, અણેગ-
જીવે ? એવં ઉપ્પલુદ્દેસગવત્તવ્વયા અપરિસેસા માણિયઠ્ઠા, નવરં
સરીરોગાહણા, જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં, ઉક્કોસેળં
ગાઉયપહુત્તા, દેવા એસુ ન ઉવવજ્જંતિ । લેસાસુ તે ણં મંતે !
જીવા કિં કણ્ણહલેસ્સા, નીલલેસ્સા કાઉલેસ્સા ? ગોયમા ! કણ્ણ-
લેસ્સા વા, નીલલેસ્સા વા, કાઉલેસ્સા વા, છવીસં મંગા, સેસં
તંચેવ, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ ॥સૂ૦૨॥

છાયા-પલાશઃ સ્વલુ ભદન્ત ! એકપત્રકઃ કિમ્ એકજીવઃ ? અનેકજીવઃ ?
એવમ્ ઉત્પલોદ્દેશકવક્તવ્યતા અપરિશેષા મણિતવ્યા, નવરં શરીરાવગાહના જઘ-
ન્યેન અક્કુલસ્ય અસંખ્યેયમાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ગવ્યુતિ પૃથક્ત્વમ્ । દેવા એતેષુ ન
ઉપવધન્તે, લેશ્યાસુ તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં કૃણ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ
કાપોતલેશ્યાઃ ? ગૌતમ ! કૃણ્ણલેશ્યા વા, નીલલેશ્યા વા, કાપોતલેશ્યા વા, પહ્વિંશ-
તિર્ભક્ષાઃ, શેષં તદેવ, તદેવં ભદન્ત ! તદેવ ભદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦૧॥

ટીકા—અથ તૃતીયં પલાશોદ્દેશક માહ—‘પલાસે ણં મંતે ’ ઇત્યાદિ, ‘પલાસે
ણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે ? અણેગજીવે ?’ હે ભદન્ત ! પલાશઃ સ્વલુ વનસ્પતિ

ત્રીસરે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ-

પલાશ સંબંધી જીવવક્તવ્યતા

“પલાસે ણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા પલાશોદ્દેશક કા કથન કિયા
હૈ, હસમેં ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘પલાસે ણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં
એગજીવે ? અણેગજીવે ’ હે ભદન્ત ! પલાશ (લાલરા) નામકા વનસ્પતિ

ત્રીભ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

પલાશવર્તિભવ વક્તવ્યતા

“પલાસેળં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા ‘પલાશોદ્દેશકત્વં કથનં કર્યું’ છે. આ
વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-
પલાસે ણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે ? અણેગજીવે ? ” હે ભગવન્ ! પલાશ

વિશેષ: એકપત્રક:-એકપત્રાવસ્થાયાં કિમ્ એકજીવો ભવતિ? કિંવા અનેકજીવો ભવતિ? ભગવાનાહ-‘એવં ઉપ્પલુદ્દેસગવત્તવ્વયા અપરિસેસા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા અત્રાપિ પલાશપ્રકરણે ઉત્પલોદેશકવત્તવ્વયા અપરિ-શેષા-સર્વા ભણિતવ્વા-વત્તવ્વા, ‘નવરં સરીરોગાહના જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંસે-જ્જહ્માગં, ઉક્કોસેણં ગાઝયપુહુત્તા, દેવા એસુ ન ઉવ્વજ્જંતિ’ નવરમ્-ઉત્પલા-પેલયા પલાશજીવસ્ય શરીરાવગાહના જઘન્યેન અંગુલસ્ય અસંસ્યેયભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વમ્-કોશદ્વયાદારભ્ય નવકોશપર્યન્તમિત્યર્થઃ, તથા દેવા

જ્ય એક પત્રાવસ્થા મેં હોતા હૈ, ત્ય વહ કયા એક હૈ જીવ જિસ મેં એસા હોતા હૈ? યા અનેક હૈ જીવ જિસ મેં એસા હોતા હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- ‘એવ ઉપ્પલુદ્દેસગવત્તવ્વયા અપરિસેસા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત રીતિ સે યહાં પર મી પલાશપ્રકરણ મેં ઉત્પલોદેશ-કવત્તવ્વયા સમ્પૂર્ણરૂપ સે યોજિત કરના ચાહિયે। પરન્તુ હસ પ્રકરણ મેં જો ઉસ પ્રકરણ કી અપેક્ષા વિશેષતા હૈ વહ શરીર કી અવગાહના કો લેકર હૈ યતઃ યહાં શરીર કી અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે અસં-સ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ-દો કોશ સે લેકર નૌ કોશ પર્યન્ત કી હૈ। તથા હન મેં દેવ ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ। યહી બાન ‘નવર સરીરોગાહના જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહ્માગં ઉક્કોસેણં ગાઝયપુહુત્તા, દેવા એસુ ન ઉવ્વજ્જંતિ’ હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા

(આખરો) નામની જે વનસ્પતિ થાય છે તે બ્યારે એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં શું એક જીવ હોય છે? કે અનેક જીવ હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- “એવં ઉપ્પલુદ્દેસગવત્તવ્વયા અપરિસેસા માણિ-યવ્વા” હે ગૌતમ! ઉત્પલોદેશકમાં ઉત્પલ વિષે જેવી વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એવી જ વક્તવ્યતા અહીં પલાશ વિષે પણ સમજવી. પરન્તુ ઉત્પલની વક્તવ્યતા કરતાં પલાશની વક્તવ્યતામાં જે વિશેષતા છે, તે નીચેના સૂત્રમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

“નવરં સરીરોગાહના જહ્ણણેણ અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહ્માગં, ઉક્કોસેણ ગાઝયપુહુત્તા, દેવા એસુ ન ઉવ્વજ્જંતિ” પલાશના શરીરની અવગાહનામાં ઉત્પલના શરીરની અવગાહના કરતાં નીચે પ્રમાણે અન્તર છે.

પલાશના શરીરની જઘન્ય અવગાહના આગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ પ્રમાણ-જે-કોશથી લઈને નવ કોશ પર્યન્તની-કહી છે. તથા દેવો પલાશજીવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા

એતેષુ પલાશેષુ ન ઉત્પન્નન્તે, પલાશસ્યા પ્રશસ્તત્વાત્, દેવાનાં ચ પ્રશસ્તેષ્વેવ ઉત્પલાદિ વનસ્પતિષુ ઉત્પત્તિસંભવાત્, અતઃ ઉત્પલોદેશકે દેવેભ્યઃ ઉદ્દૃષ્ટા ઉત્પન્નન્તે इत्यુક્તम् । ગૌતમઃ પૂછતિ-‘લેસાસુ-તેણં મંતે ! જીવા કિં કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા ?’ હે મદન્ત ! લેશ્યાસુ પદ્મવિધાસુ મધ્યે લેશ્યાદ્વારે इत्यर्थः, તે સહ જીવાઃ કિં કૃષ્ણલેશ્યા ભવન્તિ ? કિંવા નીલલેશ્યા ભવન્તિ ? કિંવા કાપોતલેશ્યા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ’ કળ્હલેસ્સા વા, નીલલેસ્સા વા, કાઝલેસ્સા વા, છઞ્ઞીસં મંગા, સેમં તંવેવ’ હે ગૌતમ ! પલાશજીવાઃ કૃષ્ણલેશ્યા વા ભવન્તિ, નીલલેશ્યા વા ભવન્તિ, કાપોતલેશ્યા વા ભવન્તિ, એવં રીત્યા ઉત્પલોક્ત-

પ્રદર્શિત કી ગઈ હૈ । દેવ જો પલાશ વનસ્પતિ મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં હસકા કારણ વહ હૈ કિ પલાશ વનસ્પતિ અપ્રશસ્ત વનસ્પતિ હૈ । અપ્રશસ્ત વનસ્પતિયોં મેં દેવોં કા ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ । પ્રશસ્ત વનસ્પતિયોં મેં ઉત્પલાદિ જૈસી સુન્દર વનસ્પતિયોં મેં હી હનકા ઉત્પાદ હોતા હૈ । હસીલિયે ઉત્પલોદેશક મેં “દેવોં સે ચલ્લકર જીવ ઉત્પલોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં” એસા કહા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- ‘લેસાસુ ણં મંતે ! જીવા કિં કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા’ હે મદન્ત ! હહ પ્રકાર કી લેશ્યાઓં-મેં સે યે જીવ કયા કૃષ્ણલેશ્યાવાલે હોતે હૈં યા નીલલેશ્યાવાલે હોતે હૈં, યા કાપોતલેશ્યાવાલે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- ‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! પલાશ જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ભી હોતે હૈં, નીલલેશ્યાવાલે ભી હોતે હૈં ઓર કાપોતલેશ્યાવાલે ભી હોતે હૈં ? હસ પ્રકાર

નથી. દેવો ત્યા ઉત્પન્ન ન થવાનું કારણ એ છે કે પલાશ અપ્રશસ્ત વનસ્પતિ ગણાય છે. અપ્રશસ્ત વનસ્પતિઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી- પ્રશસ્ત વનસ્પતિઓમાં જ- ઉત્પલાદિ જેવી સુંદર વનસ્પતિમાં જ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ ઉત્પલોદેશકમાં એવું કહ્યું છે કે દેવગતિમાંથી અ્યવીને એવ ઉત્પલોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે ”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- “લેસાસુ ણં મંતે ! જીવા કિં કળ્હલેસ્સા, નીલલેસ્સા, કાઝલેસ્સા ?” હે ભગવન્ ! તે એવો કઈ કઈ લેશ્યાઓવાળા હોય છે ? શું કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય છે ? કે નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે ? કે કાપોત લેશ્યાવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- હે ગૌતમ ! પલાશસ્થ એવો કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા પણ હોય છે, નીલ લેશ્યાવાળા પણ હોય છે અને કાપોતલેશ્યાવાળા પણ

ક્રમેણ षड્વિંશતિઃ મહ્નાઃ વક્તવ્યાઃ, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ સર્વં बोध्यम्, તથાચ-
 યદા સ્વલુ તેજોલેશ્યાયુક્તો દેવો દેવભવાદુદ્વર્તનાં કૃત્વા વનસ્પતિપૂત્પદ્યતે તદા
 વનસ્પતિષુ તેજોલેશ્યા લભ્યતે, કિન્તુ પલાશે દેવત્વાદુદ્વૃત્તો નોત્પદ્યતે તસ્યા
 પ્રશસ્તત્વાત્, અત એવ પલાશોદેશકે પલાશજીવે તેજોલેશ્યા ન સંભવતિ,
 તદભાવાદાદ્યા એવાત્ર તિસ્રોલેશ્યા ભવન્તિ, એતાસુ તિસ્રષુ લેશ્યાસુ षड્વિંશતિર્મહ્ના
 ભવન્તિ, ત્રયાણાં પદાનામેતાવતામેવ સદ્ભાવાત્, અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યા-
 પયન્નાહ-સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે
 મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવેતિ ॥મૂ. ૧॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषित वाल्मह्यचारी 'जैनाचार्य'
 पूज्यश्री घासीलाल त्रतिविरचिता श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
 ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥मू० ११-३॥

ઉત્પલોક્ત ક્રમ સે યહાં ૨૬ ભંગ હોતે હૈં । બાકી કા ઓર સવ કથન
 યહાં પૂર્વોક્તરૂપ સે હી જાનના ચાહિયે । તથા-જબ તેજોલેશ્યાયુક્ત દેવ,
 દેવભવ સે ચવકર વનસ્પતિકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથ વન-
 સ્પતિકાયિકોં મેં તેજોલેશ્યા પાઈજાતી હૈ । કિન્તુ પલાશ મેં દેવગતિ
 સે ચવકર જીવ ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ યહ વનસ્પતિ અપ્રશસ્ત
 હૈ, અતઃ હસ પલાશોદેશક મેં પલાશ જીવ મેં તેજોલેશ્યા સંભવિત
 નહીં હોતી હૈ, હંસલિયે આદિ કી ત્રીન લેશ્યાઈ હી યહાં હોતી હૈં ।
 હન ત્રીન લેશ્યાઓં મેં ૨૬ ભંગ હોતે હૈં । ક્યોં કિ ત્રીન પદોં કે હતને
 હી ભંગોં કા યહાં સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ ।

હોય છે ? આ પ્રમાણે ઉત્પલોક્ત ક્રમ અનુસાર અહીં ૨૬ ભાંગા (વિકલ્પો)
 બને છે. બાકીનું સમસ્ત કથન અહીં પૂર્વોક્ત રૂપે જ સમજવું. તથા બ્યાદે
 તેજોલેશ્યાયુક્ત દેવ દેવભવમાંથી અવધીને વનસ્પતિકાયિક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે,
 ત્યાદે વનસ્પતિકાયિકોમાં તેજોલેશ્યાનો સદ્ભાવ રહે છે. પરન્તુ પલાશ
 અપ્રશસ્ત હોવાથી દેવગતિમાંથી અવધેલો જીવ તેમાં ઉત્પન્ન થતો નથી, તે
 કારણે પલાશસ્થ જીવોમાં તેજોલેશ્યા સંભવતી નથી પણ પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓનો
 જ સદ્ભાવ હોય છે. આ ત્રણ લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ અહીં ૨૬ ભાંગા જ
 સંભવી શકે છે. અહીં એક સંયોગી ૮, દ્વીકસંયોગી ૧૨ અને ત્રિકસંયોગી
 ૬ ભાંગા બને છે,

अब अन्त में गौतम प्रभु के वचनों में सत्यता का स्थापन करने के लिये कहते हैं कि 'सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति' हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है । इस प्रकार कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याका ग्यारहवें शतकका तीसरा उद्देशा समाप्त ॥११-३॥

सूत्रने अन्ते भडावीर प्रभुनां वचनोभां पोतानी अपार श्रद्धा व्यक्त करता गौतम स्वामी कहे छे—“ सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति ” हे भगवन् ! आपे जे कछुं ते सत्य छे. हे भगवन् ! आ विषयनुं आपे जे प्रतिपादन कथुं ते सर्वथा सत्य छे ” आ प्रमाणे कहीने भगवानने वंदणा नमस्कार करीने तेओ पोताने स्थाने विराजमान थया. ॥सू० १॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अगियारभा शतकने त्रीने उद्देशक समाप्त ॥११-३॥

અથ ચતુર્થોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે—
કુમ્ભિકસંબન્ધીજીવવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“કુંભિણ ણં મંતે ! એગપત્તણ કિં એગજીવે, અણેગ-
જીવે ? એવં જહા પલાસુદ્દેસણ તહા માણિયદ્વે, નવરં ઠિતી જહ-
ણેણં અંતોસુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાસપુહુત્તં, સેસં તંચેવ, સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ । ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—કુમ્ભિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! એકપત્રકઃ કિમ્ એકજીવઃ, અનેકજીવઃ ?
એવં યથા પલાશોદ્દેશકસ્તથા મણિતવ્યઃ, નવર સ્થિતિઃ જગ્યન્યેન અન્તર્મુદ્ધર્તમ્,
ઉત્કૃષ્ટેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્, શેપં તદેવ, તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ । ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—અથ ચતુર્થં કુમ્ભિકોદ્દેશમાહ—‘કુંભિણ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘કુંભિણ ણં મંતે ! એગપત્તણ કિં એગજીવે, અણેગજીવે ?’ હે ભદન્ત !
કુમ્ભિકઃ સ્વલુ વનસ્પતિવિશેષઃ એકપત્રકઃ—એકપત્રાવસ્થાયાં કિમ્ એકજીવો
ભવતિ ? કિંવા અનેકજીવો ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘એવં જહા પલાસુદ્દેસણ તહા

ચોથે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

કુંભિક સંબંધી જીવવક્તવ્યતા

“કુંભિણ ણં મંતે ! એગપત્તણ ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા કુમ્ભિકોદ્દેશક કા પ્રતિપાદન
કિયા હૈ । હસમેં ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ—‘કુંભિણ ણં મંતે એગપત્તણ
કિં એગજીવે, અણેગજીવે ’ હે ભદન્ત ! જો વનસ્પતિ વિશેષ કુમ્ભિક
વનસ્પતિ હૈ—વહ જબ એક પત્રાવસ્થા મેં રહતી હૈ તબ કયા વહ એક
જીવ યુક્ત હોતી હૈ અથવા અનેક જીવ યુક્ત હોતી હૈ ? હસ કે ઉત્તર મેં

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

કુંભિકસ્થિતિવ વક્તવ્યતા

“કુંભિણં મંતે ! એગપત્તણ ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હવે સૂત્રકાર સંબંધગાયોક્ત ચોથા કુંભિકોદ્દેશકની પ્રશ્નપણા કરે છે
ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કુંભિણં મંતે ! એગપત્તણ કિં એગજીવે, અણેગ
જીવે ?” હે ભગવન્ ! કુંભિક નામની જે વનસ્પતિ થાય છે, તે ન્યારે એક
પત્રાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે શું તે એક જીવથી યુક્ત હોય છે ? કે અનેક
જીવથી યુક્ત હોય છે ?

માણિયવ્વં' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા પલાશોદેશકે પલાશસમ્બન્ધિજીવ-
વક્તવ્યતા તૃતીયોદેશકે મણિતાઃ તથાઽત્રાપિ મણિતવ્યમ્, તથા ચ કુમ્ભિકઃ
એકપત્રાવસ્થાયામ્ એકજીવઃ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ અનેકજીવો ભવતિ, इत्यादિકं
સ્વયમૂહનીયમ્, કિન્તુ-‘નવરં ઠિઈ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાસપુહુત્તં,
સેસં તં ચેવ’ નવરં-પલાશાપેક્ષયા કુમ્ભિકસ્ય વિશેષસ્તુ-સ્થિતિઃ આયુષ્યં જઘન્યેન
અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્ વર્ષદ્વયાદારભ્ય નવ વર્ષપર્યન્તમ્ શેષં તદેવ-
પલાશોક્તવદેવ બોધ્યમ્ । અન્તે ગૌતમો મગ્ધવાક્યં સત્યાપયન્નાહ-‘સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્તં
સત્યમેવ વર્તતે ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलाल ब्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥सू० ११-४॥

પ્રશ્ન કહેતે હૈં- ‘એવં જહા પલાશુદેસણ તહા માણિયવ્વે, નવરં ઠિઈ
જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વાસપુહુત્તં સેસં તં ચેવ, સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર જૈસા પલાશો-
દેશક મેં કહા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર સે વહ સવ વિષય યહાં પર મી
કહના ચાહિયે । તથાચ કુમ્ભિક એકપત્રાવસ્થા મેં એક જીવવાલા હોતા
હૈં ઓર દો આદિરૂપ અનેક પત્રાવસ્થા મેં અનેક જીવવાલા હોતા હૈ ।
इत्यादि सब विषय समझलेना चाहिये । કિન્તુ પલાશાપેક્ષયા જો હસ
પ્રકરણ મેં વિશેષતા હૈ વહ સ્થિતિ કો લેકર હૈ । યહાં સ્થિતિ જઘન્ય
સે અન્તર્મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વર્ષપૃથક્ત્વ-દો વર્ષ સે લેકર નૌ

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર— ‘ગોયમા ।’ હે ગૌતમ ! “ એવં જહા પલા-
શુદેસણ તહા માણિયવ્વે, નવરં ઠિઈ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાસપુહુત્તં,
સેસં તં ચેવ) હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પલાશોદેશકમા પલાશવતી” એવો વિષે
જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં કુલિકવર્તી એવો વિષે
પણ કરવું જોઈએ. એટલે કે એક પત્રાવસ્થાવાળા કુલિકમાં એક જીવ હોય
છે, બે, ત્રણ આદિ પત્રાવસ્થાવાળા કુલિકમાં અનેક એવો હોય છે, ઇત્યાદિ
સમસ્ત કથન અહીં શ્રદ્ધા કરવું જોઈએ. પરંતુ પલાશોદેશક કરતા આ
ઉદેશમાં સ્થિતિની અપેક્ષાએ જ નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે— કુલિકવર્તી
એવાની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વર્ષપૃથક્ત્વની હોય

વર્ષ તક કી હૈ । ચાકી કા ઓર સબ કથન પલાશ પ્રકરણ મૈં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ ।

અવ અન્ત મૈં પ્રભુ કે વચનોં મૈં સત્યતા રુપાન કરને કે લિયે ગૌતમ કહતે હૈં કિ હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈં વહ સબ વૈસા હી હૈં-હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈં વહ સબ વૈસા હી હૈં । હસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦૧॥
જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ગ્યારહવેં શતકકા ચોથા ઉદ્દેશા સમાપ્ત ॥૧૧-૪॥

છે. (બે વર્ષથી નવ વર્ષ સુધીના કાળને વર્ષપૃથક્ત્વ કહે છે) “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે- “હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે.” આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બિરાજમાન થયા ॥સૂ૦ ૧॥
જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૪॥

અથ પશ્ચમોદેશકઃ પ્રારમ્ભયતે
નાલિકજીવ વક્તવ્યતા ।

સૂત્રમ્—“નાલિણં મંતે ! એગપત્તણ કિં એગજીવે, અણેગ-
જીવે ? એવં ઉદેસગવત્તવ્વયા નિરવસેસા માણિયવ્વા, સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ” ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—નાલિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! એકપત્રકઃ કિમ્ એકજીવઃ, અનેકજીવઃ ?
એવં કુમ્ભિકોદેશકવક્તવ્યતા નિરવશેષા મણિતવ્વા, તદેવં મદન્ત ! તદેવં
મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

અથ પશ્ચમં નાલિકોદેશકમાહ—‘નાલિણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
‘નાલિણં મંતે ! એગપત્તણ કિં એગજીવે, અણેગજીવે ?’—હે મદન્ત ! નાલિકઃ
સ્વલુ વનસ્પતિ વિશેષઃ એકપત્રકઃ એકપત્રાવસ્થાયાં કિમ્ એકજીવો ભવતિ ? કિંવા
અનેકજીવો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘એવં કુમ્ભિકોદેસગવત્તવ્વયા નિરવસેસા માણિયવ્વા’

પાંચવે ઉદેશે કા પ્રારંભ
નાલિકા જીવ વક્તવ્યતા—

‘નાલિણં મંતે એગપત્તણ કિં એગજીવે અણેગજીવે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા પાંચવે નાલિકોદેશક કો કહા
હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘નાલિણં મંતે ! એગપત્તણ
કિં એગજીવે અણેગજીવે’ હે મદન્ત ! નાલિકા જો વનસ્પતિ હૈ વહ
જબ એકપત્રાવસ્થા મેં રહતી હૈ તબ વહ એક જીવવાલી હોતી
હૈ ? યા અનેક જીવોવાલી હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—
‘એવં કુમ્ભિકોદેસગવત્તવ્વયા નિરવસેસા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! યહાં

પાંચમા ઉદેશાનો પ્રારંભ—

નાલિકસ્થ જીવવક્તવ્યતા—

“નાલિણં મંતે ! એગપત્તણ કિં એગજીવે અણેગજીવે ?” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પાંચમા નાલિકોદેશકની પ્રશ્નપણા કરી
છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“નાલિણં મંતે ! એગપત્તણ
કિં એગજીવે, અણેગજીવે ?” હે ભગવન્ ! નાલિકા નામની જે વનસ્પતિ છે
તે બ્યારે એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં કેટલા જીવો રહેલા હોય
છે ? શું ત્યારે તેમાં એક જીવ હોય છે ? કે અનેક જીવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“એવં કુમ્ભિકોદેસગવત્તવ્વયા નિરવસેસા માણિયવ્વા”

એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા કુસ્મિન્નકરૂપ વનસ્પતિવિશેષસમ્બન્ધિનઃ ઉદ્દેશકસ્ય યા વક્તવ્યતા-સા નિરવશેષા-સરપૂર્ણા મણિતવ્યા-વક્તવ્યા, તથા ચ નાલિકઃ સ્વલુ વનસ્પતિવિશેષઃ એકપત્રાવસ્થાયામ્ એકજીવો ભવતિ, દ્વ્યાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ અનેકજીવો ભવતિ, इत्यादિકં સ્વયમૂહનીયમ્ । અન્તે ગૌતમો મગદ્વાક્યં સત્યાપ-યન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સત્યમેવેતિ । સૂ૦ ૧॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचिता श्री “मगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० ११-५॥

કુસ્મિન્નકરૂપ વનસ્પતિ વિશેષ સંબંધી ઉદ્દેશક કી જો વક્તવ્યતા પૂર્વ મેં કહી ગઈ હૈ-વહી સ્વ વક્તવ્યતા યહાં પર ઓ કહની ચાહિયે । તથા-નાલિકા વનસ્પતિ વિશેષ એકપત્રાવસ્થા મેં એક જીવરૂપ હોતી હૈ ઓર અનેક પત્રાવસ્થા મેં અનેક જીવરૂપ હોતી હૈ । इत्यादि સ્વ કથન અપને આપ લગા લેના ચાહિયે । અન્ત મેં ગૌતમ મગદાન્ કે વચન કો સત્ય પ્રમા-ણિત કરતે હુએ કહતે હૈ ‘સેવં મંતે સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે મદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ । એસા કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “मगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके ग्यारहवें शतकका पांचवां उद्देशक समाप्त॥११-५॥

હે ગૌતમ ! યોથા ઉદ્દેશમાં કુલિકસ્થ જીવોની જેવી વક્તવ્યતા આપી છે, એવી જ વક્તવ્યતા અહીં પણ સંપૂર્ણત ગ્રહણ કરવી જોઈએ એટલે કે “નાલિકા નામની વનસ્પતિ તેની એકપત્રાવસ્થામાં એક જીવથી યુક્ત હોય છે અને અનેકપત્રાવસ્થામાં અનેક જીવોથી યુક્ત હોય છે,” इत्यादि સમસ્ત કથન અહીં લાગૂ પાડીને સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

અન્તે ભગવાનનાં વચનોમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે- “સેવ મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે,” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નેમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “मगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अगियारमा शतकेनो पञ्चमो उद्देशक समाप्त ॥११-५॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारम्भ्यते

पञ्चसम्बन्धिजीव वक्तव्यता ।

मूलम्—“पउमेणं भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे, अणेगजीवे ?
उप्पलुद्देसगवत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा, सेवं भंते ! सेवं
भंते ! त्ति” ॥सू०१॥

छाया—पदम् खलु भदन्त ! एकपत्रकम् किम् एकजीवम्, अनेकजीवम् ?
उत्पलोद्देशकवक्तव्यता निरवशेषा मणितव्या । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !
इति ॥सू०१॥

टीका—अथ षष्ठं पदमोद्देशकमाह—‘पउमेणं भंते !’ इत्यादि । गौतमः
पृच्छति—‘पउमेणं भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे, अणेगजीवे ?’ हे भदन्त ! पदम्
खलु कमलविशेषो नाम एकपत्रम्—एकपत्रावस्थायाम् किम् एकजीव भवति ?
किंवा अनेकजीवं भवति ? भगवानाह—‘उत्पलोद्देशकवक्तव्यता निरवशेषा—सकला,
मणितव्या—वक्तव्या, तथा च पदम् खलु कमलविशेषः एकपत्रावस्थायाम् एकजी-

छट्टे उद्देशे का प्रारम्भ—

पञ्च संबन्धी जीव वक्तव्यता—

“पउमेणं भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे, अणेगजीवे ॥ इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने छट्टा पञ्चोद्देशक कहा है । इसमें
गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘पउमेण भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे,
अणेगजीवे’ हे भदन्त ! पञ्च जब एक पत्रकी अवस्था में होता है तब
वह क्या एक जीववाला होता है या अनेक जीवोंवाला होता है ?
इसके उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा—‘उप्पलुद्देसगवत्तव्वया निरवसेसा

छट्टा उद्देशानो प्रारंभ—

पञ्चसंबन्धी अववक्तव्यता—

“पउमेणं भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे, अणेगजीवे ?” इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रमां सूत्रकारे छट्टा पञ्च विषयक उद्देशानुं प्रतिपादन कथुं
छे आ विषयने अनुलक्षीने गौतम स्वामी भडावीर प्रभुने ओवो प्रश्न पूछे
छे के ‘पउमेणं भंते ! एगपत्तए किं एगजीवे, अणेगजीवे ?’ छे लगवन् !
न्यारे पञ्च पोतानी ओक पत्रावस्थाभां डोय छे, त्यारे शुं तेमां ओक अववतुं
अस्तित्व डोय छे ? के अनेक अववतुं अस्तित्व डोय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“उप्पलुद्देसगवत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा”

વમ્ ભવતિ, દ્વયાદિ પત્રાવસ્થાયાં તુ અનેકજીવં ભવતિ, इत्यादિકम् पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम् । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं—भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं—भवदुक्तं सत्यमेवेति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित वालव्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका

ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य पण्ठोद्देशकः समाप्तः ॥सू० ११-६॥

‘ભાણિયવ્વા’ હે ગૌતમ હસ પદ્મજીવ વક્તવ્યતા મેં ઉત્પલોદ્દેશક વક્તવ્યતા સબ કી સવ યહાં કહની ચાહિયે । તથા—કમલવિશેષરૂપ પદ્મ એકપત્રાવસ્થા મેં એક હૈ જીવ જિસમેં એસા હોના હૈ ઓર જવ વહ દ્વયાદિરૂપ અનેક પત્રોવાલા હો જાતા હૈ—તથા ઉસમેં અનેક જીવ હો જાતે હૈ—હસલિયે વહ અનેક હૈ જીવ જિસમેં એસા હો જાતા હૈ । હત્યાદિરૂપ સે સવ કથન ઉત્પલ સંબંધી જૈસા કિ ઉત્પલોદ્દેશક મેં કિયા ગયા હૈ યહાં પર કહ લેના ચાહિયે । અન્ત મેં ગૌતમ ભગવાન્ કે વચનો મેં સત્યતા રૂપાપન કરને કે નિમિત્ત ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! એસા કહતે હૈ । હસ પ્રકાર કહકર ફિર અપને સ્થાન પર યાવત્ વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ० ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકાવ્યાખ્યાકા ગ્યારહવેં શતકકા છઠ્ઠા ઉદ્દેશા સમાપ્ત ॥૧૧-૬॥

હે ગૌતમ ! આગળ પહેલા ઉત્પલોદ્દેશકમાં ઉત્પલવતીં ઊવોની જેવી પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે, એવી જ પ્રરૂપણા અહીં પદ્મવતીં ઊવોના વિષયમાં પણ સંપૂર્ણ રૂપે થવી જોઈએ. એટલે કે “કમળવિશેષ રૂપ પદ્મ જ્યારે એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં એક ઊવનું અસ્તિત્વ હોય છે, પણ જ્યારે તે અનેક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં અનેક ઊવોના સદ્ભાવ હોય છે,” ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન અહીં ઉત્પલોદ્દેશકમાં કહ્યા પ્રમાણે ગ્રહણ થવું જોઈએ.

ઉદ્દેશાને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે “સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય જ છે.” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ० ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૬॥

અથ સપ્તમોદેશકઃ પ્રારમ્ભતે
કર્ણિકાજીવ વક્તવ્યતા

મૂલમ્—‘કર્ણિણે નં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે, અણેગ-
જીવે ? એવં ચેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! સિ ।

છાયા—કર્ણિકા સ્વલુ મદન્ત ! એકપત્રિકા કિમ્ એકજીવા, અનેકજીવા ?
એવમેવ નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—અથ સપ્તમં કર્ણિકોદેશકમાહ—‘કર્ણિણે નં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘કર્ણિણે નં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે ? અણેગજીવે ? હે મદન્ત !
કર્ણિકા સ્વલુ વનસ્પતિ વિશેષઃ, એકપત્રિકા—એકપત્રાવસ્થાયામ્ કિમ્ એકજીવા
મવતિ ? કિંવા અનેકજીવા મવતિ ? મગવાનાહ—‘એવં ચેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં’

સાતવે ઉદ્દેશે કો પ્રારમ્ભ—

“ કર્ણિકા જીવ વક્તવ્યતા—

“ કર્ણિણે નં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે અણેગજીવે । ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે ને સાતવે કર્ણિકોદેશકકા કથન
કિયા હૈ । હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એના પૂછા હૈ—‘ કર્ણિણે નં મંતે !
એગપત્તે કિં એગજીવે ? અણેગજીવે ?’ હે મદન્ત ! વનસ્પતિ વિશેષ-
રૂપ જો કર્ણિકા હૈ—વહ કયા એક પત્રાવસ્થા મેં એક જીવવાલી હોતી હૈ ?
અથવા અનેક જીવવાલી હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ એવં
ચેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત ઉત્પલ કે કથન કે
જેસા પ્રકાર યહાં પર મી સમ્પૂર્ણરૂપ સે કથિત કરના ચાહિયે । તથા—

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

કર્ણિકા જીવવક્તવ્યતા—

“ કર્ણિણે નં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે, અણેગજીવે ? ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે સાતમાં કર્ણિકા ઉદ્દેશક નામના ઉદ્દેશકની
પ્રશ્નપણા કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને
એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ કર્ણિણે નં મંતે ! એગપત્તે કિં એગજીવે ? અણેગ-
જીવે ? ” હે ભગવન ! કર્ણિકા નામની જે વનસ્પતિ છે, તે બ્યારે એક
પત્રાવસ્થાવાળી હોય છે, ત્યારે શું તે એક જીવવાળી હોય છે ? કે અનેક
જીવવાળી હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં ” હે ગૌતમ !
પહેલા ઉદ્દેશમાં ઉત્પલસ્થ જીવો વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું

હે ગૌતમ ! એવમેવ—પૂર્વોક્તોત્પલવદેવ અત્રાપિ નિરવશેષં સર્વં મણિતવ્યમ્—વક્તવ્યમ્ । તથા ચ કર્ણિકાઽપિ એકપત્રાવસ્થાયામ્ એકજીવા ભવતિ, દ્વયાદિપત્રાવસ્થાયાં તુ અનેકજીવા ભવતિ, इत्यादિકं सर्वमूहनीयम् । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યા-
પન્નાહ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સત્યમેવેતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिषदभूषित बालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलाल त्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० ११-७॥

કર્ણિકા भी एकपत्रावस्था में एक है जीव जिसमें ऐसी होती है और
द्वयादि पत्ररूप अवस्था में वह अनेक हैं जीव जिसमें ऐसी होती है।
इत्यादि सब उत्पल प्रकरणोक्त कथन यहां पर उत्पल के स्थान में
कर्णिका शब्द रखकर करना चाहिये ।

अब अन्त में भगवान् के कथन में सत्यता का ख्यापन करने के
निमित्त गौतम कहते हैं—‘ सेवं मंते ! सेवं मंते ! त्ति’ हे मदन्त !
आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है, आपके द्वारा
कहा गया यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कहकर
वै गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० १॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके ग्यारहवें शतकका सातवां उद्देशक समाप्त ॥११ ७॥

જ સંપૂર્ણ કથન અહીં કર્ણિકાના જીવો વિષે પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.
એટલે કે “ જ્યારે કર્ણિકા એક પત્રાવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેમાં એક
જીવનો સદ્ભાવ હોય છે, અને જ્યારે અનેક પત્રાવસ્થામાં હોય છે. ત્યારે
તેમાં અનેક જીવોનો સદ્ભાવ હોય છે. ” ઇત્યાદિ ઉત્પલપ્રકરણોક્ત સમસ્ત
કથન અહીં ‘ ઉત્પલ ’ સ્થાને “ કર્ણિકા ” શબ્દ મૂકીને ગ્રહણ કરવું જોઈએ.
“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” ઉચ્ચારે ઉપસંહાર (સમાપ્તિ) કરતા ગૌતમ સ્વામી
કહે છે— “ હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કેયું ” તે સર્વથા
સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે, ” આ પ્રમાણે કહીને
મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥સૂ૦ ૧॥
જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ ભગવતીસૂત્ર ” ની પ્રમેયચન્દ્રિકા
વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૭॥

અથાષ્ટમોદ્દેશઃ પ્રારમ્ભતે
નલિનજીવ વક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“નલિણે ણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે, અણેગ-
જીવે ? એવં ચેવ નિરવસેસં જાવ અણંતવચ્ચુત્તો, સેવં મંતે ! સેવં
મંતે ! ત્તિ” ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—નલિનં ચલુ મદન્ત ! એકપત્રકં કિમ્ એકજીવમ્, અનેકજીવમ્ ?
એવમેવ નિરવશેષં યાવત્ અનન્તકૃત્વઃ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકા—અથાષ્ટમં નલિનોદ્દેશકમાહ—‘નલિણે ણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘નલિણે ણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે, અણેગજીવે ?’ હે મદન્ત ! નલિનં
ચલુ કમલવિશેષઃ એકપત્રકમ્—એકપત્રાવસ્થાયાં કિમ્ એકજીવં ભવતિ કિંવા
અનેકજીવં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘એવં ચેવ નિરવસેસં જાવ અણંતવચ્ચુત્તો’ હે ગૌતમ !
એવમેવ—પૂર્વોક્તોત્પલવદેવ નિરવશેષં સર્વં યાવત્ અનન્તકૃત્વઃ અનન્તવારમ્ અત્રાપિ

આઠવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ-
નલિન જીવ વક્તવ્યતા-

‘ નલિણે ણં મંતે ! ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા આઠવેં નલિનોદ્દેશક કા કથન
કિયા હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ કિ ‘ નલિણેણં મંતે !
એગપત્તણ્ કિં એગજીવે અણેગજીવે’ હે મદન્ત ! કમલ વિશેષરૂપ જો
નલિન હૈ વહ જવ એક પત્રાવસ્થા મેં હોતા હૈ તવ વ્યા એક હૈ જીવ
જિસમેં એસા હોતા હૈ અથવા અનેક હૈ જીવ જિસમેં એસા હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહેતે હૈ—એવં ચેવ નિરવસેસં જાવ અણંતવચ્ચુત્તો’
હે ગૌતમ ! હસ વિષય કે ઉત્તર મેં ઉત્પલ પ્રકરણ ગત સમસ્ત કથન

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

નલિન જીવવક્તવ્યતા-

“ નલિણેણં મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમા આઠમા નલિનોદ્દેશક નામના ઉદ્દેશકની
પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને
એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “ નલિણેણ મંતે ! એગપત્તણ્ કિં એગજીવે, અણેગજીવે ? ”
હે ભગવન્ ! કમલ વિશેષ રૂપ જો નલિન થાય છે, તે બ્યારે એક પત્રાવસ્થા-
વાળું હોય છે, ત્યારે તેમાં શું એક જીવ હોય છે ? કે અનેક જીવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ નિરવસેસ જાવ અણંતવચ્ચુત્તો ” હે
ગૌતમ ! આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે ઉત્પલપ્રકરણગત સમસ્ત કથન “ અનન્તકૃત્વઃ ”

“ સાલુંમિ ધનુપુહત્તં, હોઈ પલાસેય ગાઉયપુહત્તં ।
 જોયણસહસ્રમહિયં અવસેસાણં તુ છળંપિ ॥૧॥
 કુંભીઈ, નાલિયાણ, વાસપુહત્તં ઠિઈઉ વોદ્ધવ્વા ।
 દસવાસસહસ્રાઈ અવસેસાણં છળંપિ ॥૨॥
 કુમ્ભીઈ નાલિયાણ, ઘોંવિ, પલાસેય તિણ્ણિ હેસાઓ ।
 ચત્તારિ ઉ હેસાઓ અવસેસાણં તુ પંચળં ॥૩॥

છાયા—શાલૂકે ધનુપૃથક્ત્વં ભવતિ પલાશે ચ ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વમ્ ।
 યોજનસહસ્રમધિકમ્ અવશેષાણાંતુ પળ્ણામપિ ॥૧॥
 કુમ્ભિકે નાલિકાયાં વર્ષપૃથક્ત્વં સ્થિતિસ્તુ વોદ્ધવ્યા ।
 દશવર્ષસહસ્રાણિ અપિ શેષાણાં તુ પળ્ણામપિ ॥૨॥

વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર ચિરાજમાન હો ગયે । દ્વિતીય ઉદ્દેશક સેલેકર અષ્ટમ ઉદ્દેશકતક કે હેન સાત ઉદ્દેશકોં મેં પ્રતિપાદિત અવગાહના એવં સ્થિતિરૂપ વિષય કો સંગ્રહ કરકે કથન કરનેવાલી ત્રીન ગાથાંઈ હસ પ્રકાર સે હેં— ‘સાલુંમિ’ ઇત્યાદિ । વનરપતિ વિશેષ રૂપ શાલૂક મેં શરીર કી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ સે ધનુષ પૃથક્ત્વ હૈ (જઘન્ય સે અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગપ્રમાણ હૈ) પલાશરૂપવનસ્પતિ વિશેષકી શરીરાવગાહના ‘ગાઉયપુહત્તં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ હૈ (જઘન્ય અવગાહના અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગપ્રમાણ હૈ) હન દો વનસ્પતિયોં સે વાકી વચે હુણ ઉત્પલ, કુંભિક, નાલિક પદ્મ કર્ણિકા ઓર નલિન હનકી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ સે કુછ અધિક એક હજાર યોજન કી હૈ । તથા હન સંવ કી જઘન્ય અવગાહના અંગુલ

બીજા ઉદ્દેશાથી શરૂ કરીને આઠમાં ઉદ્દેશા પર્યન્તના સાત ઉદ્દેશાઓમાં પ્રતિપાદિત વિષયોને પ્રકટ કરનારી ત્રણ સંગ્રહગાથાઓ નીચે પ્રમાણે છે—

“ સાલુંમિ ” ઇત્યાદિ આ ગાથાઓનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

વનસ્પતિ વિશેષ રૂપ શાલૂકના શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ધનુષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ—એથી લઈને નવ ધનુષ પ્રમાણ—કહી છે (તેની જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ છે) પલાશ નામની વનસ્પતિના શરીરની અવગાહના “ ગાઉયપુહત્ત ” ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ (એથી નવ કોશ) પ્રમાણ કહી છે. (તેની જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ છે આ એ સિવાયની વનસ્પતિઓની—એટલે કે ઉત્પલ, કુલિક; નાલિકા, પદ્મ, કર્ણિકા અને નલિનની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજન કરતાં સહેજ વધારે છે, તથા જઘન્ય અવગાહના આંગળના

કુમ્ભિકે નાલિકાયાં ભવન્તિ પલાશે ચ તિસ્રો લેશ્યાઃ ।

ચતસ્રસ્તુ લેશ્યા અવશેષાણાં તુ પञ્ચાનામપિ ॥૩॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વધિખ્યાત-જગદ્વરલભ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-

કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈઋગ્ન્યનિર્માપક

વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-

‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-

બાલવ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર

-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં

શ્રી “ભગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-

ત્યાયાં વ્યાખ્યાયાં એકાદશશતકસ્ય

॥અષ્ટમોદેશઃ સમાપ્તઃ॥૧૧-૮॥

કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પ્રમાણ છે । કુંભિક અને નાલિકા અને પલાશની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વર્ષ પૃથક્ત્વની છે । જગન્ય સ્થિતિ અને અન્તર્મુદ્ધર્તની છે । બાકી ૬ કી ૧૦ હજાર વર્ષની છે । કુંભિક, નાલિકા અને પલાશ અને કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રીણ લેશ્યાઈ હોતી હે । બાકી પાંચો કે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ એ ચાર લેશ્યાઈ હોતી હે ॥ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ગ્યારહવેં શતકના આઠવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૮॥

અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ છે. કુંભિક અને નાલિકાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વર્ષ પૃથક્ત્વની (૨થી લઈને ૬ વર્ષની) છે, અને તેમની જગન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુદ્ધર્તની છે કુંભિક અને નાલિકા સિવાયની બાકીની છ વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષની છે અને જગન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુદ્ધર્તની છે. કુંભિક, નાલિકા અને પલાશવતી એવા કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યાવાળા હોય છે અને બાકીની પાંચે વનસ્પતિવર્તી એવા કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ-લેશ્યાવાળા હોય છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૮॥

अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते-

एकादशशतके नवमोद्देशकस्य सक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

हस्तिनापुरनगरवर्णनम्, शिवराजवर्णनम्, शिवभद्रपुत्रस्य वर्णनम्, शिवराजस्य संकल्पः, शिवभद्रस्य राज्याभिषेकः, शिवराजस्य प्रव्रज्याग्रहणम्, शिवराजर्षेः अभिग्रहस्वीकरणम्, शिवराजर्षेः विभङ्गज्ञानोत्पत्तिवर्णनम्, सप्तैव द्वीपाः, सप्तैव समुद्राश्च सन्ति, इत्येवं शिवराजर्षेः अध्यवसायः, शिवराजर्षिसंमतसप्तद्वीप-सप्तसमुद्रसम्बन्धे प्रश्नोत्तरम्, जम्बूद्वीपे वर्णादिरहितवर्णादिसहितद्रव्यस्थिति-विषये प्रश्नोत्तरम्, लवणसमुद्रे तादृशद्रव्यस्थितिनिरूपणम्, धातकीखण्डे द्रव्य-स्थितिविचारः, शिवराजर्षेः कथनमप्रामाणिकम्, असंख्यातद्वीपसमुद्राः सन्तीति महावीरस्वामिनः कथनम्। शिवराजर्षेः महावीरसमीपे समागमनम्।

नवमे उद्देशिका प्रारंभ

ग्यारहवें शतक के इस नौवें उद्देशक का विषयविवरण संक्षेप से इस प्रकार से है—हस्तिनापुरनगर का वर्णन शिवराज का वर्णन शिवभद्र पुत्र का वर्णन शिवराज के संकल्प का कथन शिवभद्रका राज्याभिषेक शिवराजका प्रव्रज्याग्रहण. शिवराजऋषिका अभिग्रह स्वीकारका कथन शिवराजऋषि को विभङ्गज्ञानकी उत्पत्ति का वर्णन 'सात ही द्वीप और सात ही समुद्र हैं इस प्रकार का शिवराजऋषिका अध्यवसाय. शिवराजऋषि संमत सप्तद्वीप, सप्तसमुद्र के संबध में प्रश्नोत्तर जम्बूद्वीप में वर्णादिरहित, एवं वर्णादिसहित द्रव्य की स्थिति के विषय में प्रश्नोत्तर लवणसमुद्र में ऐसे द्रव्य की स्थिति का निरूपण धातकी खण्ड में द्रव्य की स्थिति का विचार शिवराजऋषि का कथन

नवमा उद्देशानो प्रारंभ

आ नवमा उद्देशानुं सक्षिप्त विषयविवरणम्—

हस्तिनापुर नगरनुं वर्णन, शिवराजनुं वर्णन, शिवभद्रपुत्रनुं वर्णन, शिवराजना संकल्पनुं कथन-शिवभद्रनो राज्याभिषेक-शिवराज द्वारा प्रमन्या ग्रहण कराय छे शिवराज ऋषिना अभिग्रहनुं कथन तेमने विलंग ज्ञाननी उत्पत्ति थयानुं कथन—“ सात ज द्वीप छे अने सात ज समुद्र छे, ” अयेवा तेमनो अलिप्राय-शिवराज ऋषिसंमत सात द्वीप अने सात समुद्र विषे प्रश्नोत्तर-जम्बूद्वीपमां वर्णादि रहित अने वर्णादि सहित द्रव्यनी स्थिति विषयक प्रश्नोत्तर-लवण समुद्रमां अयेवा द्रव्यनी स्थितिनुं निरूपण धातकी-

शिवराजर्षि वक्तव्यता ।

मूलम्—“तेणं कालेणं, तेणं समएणं हत्थिणापुरे नामं नयरे होत्था, वण्णओ, तस्स णं हत्थिणापुरस्स नयरस्स बहिया उत्तर पुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं सहसंबवणे णामं उज्जाणे होत्था, सव्वोडय पुक्कफलसमिद्धे रस्से णंदणवणसंनिप्पमासे सुहसी-यलच्छाए मणोरमे सादुफले अकंटए पासादीए जाव पडिरूवे, तत्थ णं हत्थिणापुरे नयरे सिवे नामं राया होत्था, महया हिमवंत. वण्णओ, तस्स णं सिवस्स रन्नो धारिणी नामं देवी होत्था, सुकु-मालपाणिपाया, वण्णओ तस्स णं सिवस्स रन्नो पुत्ते धारिणीए अत्तए सिवभदए नामं कुमारे होत्था, सुकुमालपाणिपाये जहा सूरियकंत जाव पच्चुवेक्खमाणे पच्चुवेक्खमाणे विहरइ। तएणं तस्स सिवस्स रन्नो अन्नया कथाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि रज्जधुरं चिंतेमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्प-ज्जित्था,—अत्थि तामे पुरा पोरणाणं जहा तामलिस्स जाव पुत्तेहिं वड्ढामि, पसूहिं वड्ढामि, रज्जेणं वड्ढामि, एवं रट्ठेणं, बलेणं, वाहणेणं, कोसेणं, कोट्टागारेणं, पुरेणं, अंतेउरेणं वड्ढामि, विपुल-

अप्रमाणभूत है क्यों की द्वीप और समुद्र असंख्यात हैं ऐसा महा-वीर स्वामी का कथन शिवराजऋषि के संशय से युक्त होने का कथन शिवराजऋषिका महावीरस्वामी के पास आने का संकल्प पश्चात् महावीरस्वामी के पास आना इसका कथन ।

अ'उमां द्रव्यनी स्थितितुं निःपणु-शिवराज ऋषिनी मान्यता अप्रमाणभूत होवातुं महावीर प्रभुद्वारा प्रतिपादन अने असंख्यात द्वीप समुद्रो हे, ये वाततुं प्रतिपादन शिवराज ऋषिने आ विषयमां स शय थवानुं कथन-महावीर प्रभु पासे जवानो संकल्प-महावीर प्रभु पासे तेमना आगमनतुं कथन.

धणकणगरयणजाव संतसारसावएज्जेणं अईव अईव अभिवड्ढामि,
तं किं णं अहं पुरा पोराणाणं. जाव एगंतसोक्खयं उव्वेहमाणे
विहरामि ? तं जाव ताव अहं हिरण्णेणं वड्ढामि, तंचेव जाव अभि-
वड्ढामि, जाव मे सामंतरायाणोऽवि वसे वट्ठंति, तावता मे सेयं
कल्लं पाउप्पभायाए जाव जलंते सुवहुं लोही लोहकडाहए कडु-
च्छुयं तंबियं तावसभंडगं घडावेत्ता सिवभहं कुमारं रज्जे ठावेत्ता
तं सुवहुं लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं तंबियं तावसभंडगं गहाय जे
इमे गंगाकूले वाणपत्था तावसा भवंति तंजहा-होत्तिया, पोत्तिया,
कोत्तिया जन्नई, सड्ढई, थालई, हुंवउट्टदंतुक्खलिया उम्मज्जगा
संमज्जगा निमज्जगा संपक्खाला उद्धकंडूयगा अहोकंडूयगा,
दाहिणकूलगा, उत्तरकूलगा संखधमगा, कूलधमगा, निगलुद्धया,
हत्थितावसा, जलाभिसेयकिडिणगाया अंबुवासिणो वाउवा-
सिणो वक्कलवासिणो चेलवासिणो अंबुभक्खिणो वाउभक्खिणो
सेवालभक्खिणो मूलाहारा कंदाहारा पत्ताहारा तथाहारा पुप्फा-
हारा फलाहारा बीयाहारा परिसडियकंदमूलपंडुपत्तपुप्फ-
फलाहारा उदंडगा रुक्खमूलिया मंडलिया वणवासिणो दिसा
पोक्खिणो आयावणाहिं पंचगितावेहिं इंगालसोल्लियंपिव कंडु-
सोल्लियंपिव कट्टसोल्लियं पिव अप्पाणं जाव करेसाणा विहरंति,
तत्थणं जेते दिसापोकखियतावसा तेसिं अंतिए मुंडे भवित्ता
दिसापोकखियतावसत्ताए पवइत्तए । पवइत्तए वि य णं समाणे
अयमेयारूवं अभिगहं अभिगिण्हिस्सामि—कप्पइ मे जावज्जी-

वाए छटुं छट्टेणं अणिविखत्तेणं दिता चक्रवालेणं तवोकम्पेणं
 उडुं बाहाओ पगिज्झय पगिज्झय जाव विहरित्तए त्तिकट्टु, एवं
 संपेहेइ, संपेहेत्ता, कल्लं जाव जलंते सुवहुं लोहीलोह जाव घडा-
 वेत्ता कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता, एवं वयासी-खिप्पा-
 मेव भो देवाणुप्पिया ! हत्थिणागपुरं नयरं सविंभतरवाहिरियं
 आसिय, जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति । तएणं से सिवे राया
 दोच्चंपि कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी-
 खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सिवभइस्स कुमारस्स महत्थं
 महग्धं महरिहं विउलं रायाभिसेयं उवट्टवेह । तएणं ते कोडुं-
 बियपुरिस्सा तहेव जाव उवट्टवेति । तएणं से सिवे राया अणैग-
 गणनायगदंडनायग. जाव संधिपालसद्धिं संपरिवुडे सिवभहं
 कुमारं सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहं निसीयावेइ, निसीयावेत्ता
 अट्टसएणं सोवन्नियाणं कलसाणं जाव अट्टसएणं शोमेज्जाणं
 कलसाणं सविडिणं जाव रवेण महया रायाभिसेएणं अभिसिं-
 चइ, अभिसिंचित्ता पम्हलसुकुमालाए सुरभीए गंधकासाईए
 गायाइं लुहेइ, लहित्ता सरसेणं गोसीसेणं एवं जहेव जमालिस्स
 अलंकारो तहेव जाव कप्परुक्खगं पिव अलंकियविभूसियं करेइ,
 करित्ता करयल. जाव कट्टु सिवभइं कुमारं जएणं विजएणं वच्चा-
 वेइ, वच्चावित्ता ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं जहा उववाइए
 कोणियस्स जाव परमाउं पालयाहि इट्टजणसंपरिवुडे हत्थिणा-
 पुरस्स नयरस्स अन्नेसिंच बहूणं गामागरणगर जाव विहराहि

सिकटु जयजय सद्दं पउंजइ, तएणं से सिवभदे कुमारे राया
जाए सहया हिमयंत. वण्णओ, जाव विहरइ ”॥सू० १॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये हस्तिनापुरं नाम नगरम् आसीत्,
वर्णकः तस्य खलु हस्तिनापुरस्य नगरस्य बहिः उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे अत्र खलु
सहस्राब्रवनं नाम उद्यानम् आसीत्, सर्वर्तुषु पुष्पफलसमृद्धं रम्यं नन्दनवनसन्नि
प्रकाशं सुखशीतलच्छायं, मनोमयम्, स्वादुफलम् अकण्टकम्, प्रासादीयं यावत्
प्रतिरूपम् । तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे शिवो नाम राजा अभवत्, महाहिमवत्,
वर्णकः, तस्य खलु शिवस्य राज्ञो धारिणीनाम देवी आसीत्, सुकुमारपाणिपादा,
वर्णकः, तस्य खलु शिवस्य राज्ञो पुत्रो धारिण्या आत्मजः शिवभद्रको नाम कुमारः
आसीत्, सुकुमारपाणिपादः, यथा सूर्यकान्तो, यावत्—प्रत्युपेक्षमाणः प्रत्युपेक्षमाणो
विहरति, ततः खलु तस्य शिवस्य राज्ञोऽन्यदा कदाचित् पूर्वरात्राऽपररात्रकाल-
समये राज्यधुरां चिन्तयतः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत—अस्ति-
तावत् मे पुरा पुराणानां यथा तामलैः यावत् पुत्रैः वर्द्धे, पशुभिः वर्द्धे, राज्येन वर्द्धे,
एवं रथेन, वलेन, बाह्वेन, कोपेन कोष्ठागारेण, पुरेण, अन्तःपुरेण वर्द्धे, विपुलधन-
कनकरत्नं यावत् सत्साराणापतेयेन अतीव अतीव अभिवर्द्धे, तत् किं खलु अहं पुरा-
पुराणानां यावत् एकान्तसीरुषम् उद्वहन् विहरामि ? तत् यावत् तवत् अहं हिर-
ण्येन वर्द्धे, नदेन यान्त्रं अभिवर्द्धे, यावत् मे सामन्तराजानोऽपि वशे वर्तन्ते,
तावत् मे श्रेष्ठः, कस्ये प्रादुःमभायां यावत् ज्वलति, सुबहुलोही लौहकटाहकडु-
च्छुक्रं ताम्रकं तापसभाण्डकं घटयित्वा शिवभद्रं कुमारं राज्ये स्थापयित्वा तत्
सुबहुलौहकटाहकडुच्छुक्रं ताम्रकं तापसभाण्डकं गृहीत्वा ये इमे गङ्गाकूले वान-
प्रस्थातापसा भवन्ति, तद्यथा—होतृकाः, पोतृकाः, कोत्रिकाः, यज्ञिन श्राद्धकिनः,
स्थालकिनः, ‘हुंवउद्वा’—कुण्डिका ध्रमगाः—कुण्डिकाधारिणः, दन्तोखलिकाः,
उन्मज्जकाः, संमज्जकाः, निमज्जका, संप्रक्षालकाः, ऊर्ध्वकण्डूयकाः, अधःकण्डू-
यकाः, दक्षिणकूलकाः, उत्तरकूलकाः, शङ्खध्मायकाः, कूलध्मायकाः, मृगलुब्धकाः,
हस्तितापसाः, जलाभिषेकविलम्बनात्राः, अम्बुवाससः, वायुवाससः, वल्कलवा-
ससः, चेलवाससः, अम्बुमक्षिणः, वातमक्षिणः, शैवालमक्षिणः, मूलाहाराः,
कन्दाहाराः, पत्राहाराः, त्वग्नाहाराः, पुष्पाहाराः, फलाहाराः, बीजाहाराः,
परिशदितकन्दमूलपाण्डुयत्रपुष्पफलाहाराः, उदण्डगा, वृक्षमूलकाः मण्डलिकाः
वनवासिनो दिशाप्रोक्षिणः, आनापनैः पञ्चाग्नितापैः अङ्गारपक्वमिव, कन्दुपक्व-
मिव, काष्ठपक्वमिव आत्मानं यावत् कुर्वन्तो विहरन्ति । तत्र खलु ये ते दिशा

प्रोक्षकतापसा स्तेषामन्तिके मुण्डो भूत्वा दिशाम्रोक्षकतापसतया प्रव्रजितुम्, प्रव्रजितोऽपि च खलु सन् इममेतद्रूपम् अभिग्रहम् अभिग्रहीष्यामि-कल्पते मम यावज्जीव पृष्ठपष्ठेन अनिक्षिप्तेन दिशाचक्रवालेन तपःकर्मणा ऊर्ध्वबाहू प्रगृह्य प्रगृह्य यावत् विहर्तुमिति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य कल्यं यावत् ज्वलति सुबहुं लौहीलौह यावत् घटयित्वा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीन्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः । हस्तिनापुरं नगरं सर्वाभ्यन्तरवाह्यम्, आसिक्त यावत् ताम् आज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति, ततः खलु स शिवो राजा द्वितीयानपि कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीन्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ? शिवभद्रस्य कुमारस्य महार्थं महार्थं महार्हं विपुलं राज्याभिषेकम् उपस्थापयत । ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषास्तथैव यावत् उपस्थापयन्ति, ततः खलु स शिवो राजा अनेकगणनायकदण्डनायक यावत् सन्धिपालैः सार्द्धं संपरिवृतः शिवभद्रं कुमारं सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखं निषादयति, निषद्य अष्टशतेन सौवर्णिकानां कलशानां यावत् अष्टशतेन भौमेयानां कलशाकां सर्वद्वयं यावत् रवेण सहता महता राज्याभिषेकेण अभिषिञ्चति, अभिषिञ्च्य पक्ष्मसुकुमारया सुरभिकया गन्धकापायिकया गात्राणि रूक्षयति, रूक्षयित्वा सरसेन गोशीर्षेण एवं यथैव जमालेः, अलङ्कारस्तथैव यावत् कल्पवृक्षकमिव अलङ्कृतविभूषितं करोति, कृत्वा करतल यावत् कृत्वा शिवभद्रं कुमारं जयेन विजयेन वर्द्धयति, वर्द्धयित्वा ताभिः इष्टाभिः कान्ताभिः प्रियाभिः यथा औपपातिके कूणिकस्य यावत् परमायुष्यं पालय इष्ट जनसंपरिवृतः हस्तिनापुरस्य नगरस्य अन्येषां च बहूनां ग्रामाकरनगर यावत् विहर इति कृत्वा जयजयशब्दं प्रयुङ्क्ते । ततः खलु स शिवभद्रः कुमारो राजा जातः, महाहिमवत्, वर्णकः, यावत् विहरति ॥ मू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके उत्पलादीनामर्थानां निरूपितत्वेन तांश्चार्थान् सर्वज्ञ एव यथावद्ज्ञातुं समर्थः नतु अन्यः शिवराजर्षिरिवेति शिवराजर्षिचरित्रं प्ररूपयितु-

शिवराजऋषिवक्तव्यता

‘तेजं कालेण तेजं समणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—पूर्व उद्देशे भे उतपल आदि पदार्थाका वर्जन किया गया है । इन पदार्थों को यथार्थस्वरूप से सर्वज्ञ ही जान सकता है । शिव-

शिवराज ऋषिनी वक्तव्यता

“ तेजं कालेण तेजं समणं ” इत्यादि

टीकार्थ—पूर्वना उद्देशाभां उत्पल आदिपदार्थानुं प्रतिपादन करवाभां आण्युं छे. ते पदार्थानुं यथार्थस्वरूप तो सर्वज्ञ नाली शके छे.-शिवराज

માહ-‘તેણં કાલેણં’ इत्यादि, ‘तेण कालेणं, तेणं समएणं हत्थिणापुरे नाम नयरे होत्था, वण्णओ’ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये हस्तिनापुरं नाम नगरम् आसीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनम् औपपातिके चम्पानगरी वर्णनवद् विज्ञेयम्, ‘तस्स णं हत्थिणापुरस्स नगरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे, एत्थणं सहसंववणे णामं उज्जाणे होत्था’ तस्य खलु हस्तिनापुरस्य नगरस्य बहिः उत्तरपौरस्थे दिग्भागे- ईशानकोणे, अत्र खलु सहस्राश्रवनं नाम उद्यानमासीत् ‘सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे णंदणवणसंनिप्पगासे सुहसीयलच्छाए, मणोरमे सादुफले अकटए जाव पडिरुवे’ तदुद्यानम् सर्वतुपुष्पफलसमृद्धं-वसन्तादि पङ्कतु सम्बन्धि पुष्पफल-सम्पन्नम्, रम्यं-रमणीयम् नन्दनवनसन्निप्रकाशं-नन्दनवनसदृशम्, सुखशीतल-

राजऋषि के जैसे अन्य छद्मस्थ प्राणी नहीं, इसीलिये यहां शिव-राजऋषि के चरित्र का वर्णन किया है। ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं हत्थिणापुरे नयरे होत्था वण्णओ’ उसकाल और उस समय में हस्ति-नापुर नामका नगर था इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में जैसा चंपा नगरीको वर्णन किया गया है वैसा ही जानना चाहिये। ‘तस्स णं हत्थिणा पुरस्स नगरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे, एत्थणं सह-संववणे णामं उज्जाणे होत्था’ उस हस्तिनापुर नगर के बाहर ईशानकोन में सहस्राश्रवन नामका उद्यान था. ‘सव्वोउय पुप्फफलसमिद्धे, रम्मे, णंदणवणसंनिप्पगासे, सुहसीयलच्छाए, मणोरमे, सादुफले, अकटए, जाव पडिरुवे’ यह उद्यान वसन्तादि छह ऋतुओं संबंधी पुष्पफलों से सम्पन्न था, रमणीय था, और नन्दनवन के जैसा सुहावन था, सुखप्रद

ऋषि જેવા છદ્મસ્થ જીવો તે બાણી શકતા નથી. તેથી અહિં ‘શિવરાજ ઋષિના ચારિત્રની પરિપણા કરવામાં આવી છે. “તેણં કાલેણં તેણં સમएणं હત્થિણાપુરે ણામ નયરે હોત્થા”

તે કાળે અને તે સમયે હસ્તિનાપુર નામે નગર હતું. “વણ્ણઓ” ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું અંપા નગરીતું વર્ણન કર્યું છે, એવું જ તેતું વર્ણન સમજવું. “તસ્સ ણં હત્થિણાપુરસ્સ નગરસ્સ બહિયા ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીભાગે, એત્થણં સહસંવવણે ણામં ઉજ્જાણે હોત્થા” તે હસ્તિનાપુર નગરની બહાર, તેના ઈશાન ખૂણામાં સહસ્રાશ્રવન નામનો એક બાગ હતો. “સવ્વોઉયપુષ્પફલસમિદ્ધે, રમ્મે, ણંદણવણસંનિપ્પગાસે, સુહસીયલચ્છાએ, મણોરમે, સાદુફલે, અકંટએ જાવ પડિરુવે” તે બાગ વસન્ત આદિ છએ ઋતુઓનાં પુષ્પો અને ફલોથી સંપન્ન હતો, રમણીય હતો, નંદનવન સમાન સુંદર હતો,

છાયું-સુખકારકશીતલચ્છાયાયુક્તમ્. મનોરમમ્-હૃદયાહ્વાદકમ્, સ્વાદુફલં-સ્વાદિષ્ટ-ફલયુક્તમ્, અકુટકં-કુટકરહિતમ્, પ્રાસાદીયં-હૃદયોલ્લાસજનકમ્, યાવત્-દર્શનીયમ્-અતિરમણીયમ્ યતનયા પ્રતિક્ષણં દ્રષ્ટું યોગ્યમ્, અભિરૂપમ્-અભિ-મતમ્ અનુકૂલં રૂપં યસ્ય તત્ પ્રતિરૂપમ્-અસાધારણરૂપમ્ આત્મીત્, 'તત્થ ણ હત્થિનાપુરે નયરે સિવે નામ રાગા હોત્થા, મહયા હિમવંત. વણ્ણઓ' તત્ર खलु हस्तिनापुरे नगरे शिवो राजा आसीत्, महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रवत्सारः महाहिमवत्सदृशः सर्वराजश्रेष्ठः मलयाचलमन्दरमहेन्द्रवत्सारः प्रधानः, वर्णकः, अस्य वर्णनम् कृणिकवर्णनवद् अवसेयम्, 'तस्मिन् सितस्तरन्नो धारिणीनामं देवी होत्था, सुकुमालपाणिपाया, वण्णओ' तस्य खलु शिवस्य राज्ञो धारिणीनाम देवी अग्रमहिषी

શીતલ છાયા સે યુક્ત એવં હૃદયાહ્વાદકારક થા. इसमें स्वादिष्ट फल थे, यहाँ की भूमि कुटक आदि के उपद्रव्यों से रहित थी. यह हृदयो-ल्लासजनक यावत्-दर्शनीय-अतिरमणीय होने से प्रतिक्रिय देखने योग्य, अभिरूप-अनुकूलरूपवाला एवं प्रतिरूप-असाधारणरूप से युक्त था 'तत्थ णं हत्थिनापुरे नयरे सिवે नामं रागा होत्था, महया हिमवंत. वण्णओ' उस हस्तिनापुरनगर में शिवनामका राजा था. यह विशाल हिमवान पर्वत के तुल्य समस्त राजाओं में श्रेष्ठ था. " मलयाचल मन्दर महेन्द्रवत्सारः " मलयाचल एवं सुमेरुपर्वत के जैसी इसकी विशिष्ट शक्ति थी. कृणिकराजा के जैसे इसका वर्णन समझना चाहिये 'तस्मिन् सितस्तरन्नो धारिणी नामं देवी होत्था, सुकुमाल पाणिपाया, वण्णओ' इस शिवराजा की धारिणी नामकी पटरानी थी.

સુખદાયક શીતલ છાયાથી યુક્ત હતો અને હૃદયને આહ્વાદદાયક હતો. તેમા સ્વાદિષ્ટ ફલો થતાં હતા, અને તે ખાગ કટક આદિ ઉપદ્રવોથી ખિલકુલ રહિત હતો. તે હૃદયમા ઉલ્લાસ ઉત્પન્ન કરનારો, દર્શનીય-અતિશય રમણીય હોવાથી પ્રતિક્ષણ દેખવા યોગ્ય, અભિરૂપ-અનુકૂલ રૂપવાળો અને પ્રતિરૂપ-અસાધારણ સૌંદર્ય સંપન્ન હતો. " તત્થ ણ હત્થિનાપુરે નયરે સિવે નામં રાગા હોત્થા, મહયા હિમવંત. વણ્ણઓ " તે હસ્તિનાપુર નગરમાં શિવ નામનો રાજા હતો, તે મહાન હિમાવચની જેમ સઘળા રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ હતો. " મલયાચલમન્દર મહેન્દ્રવત્ સારઃ " મલયાચલ અને સુમેરુ પર્વતના જેવી તેની વિશિષ્ટ શક્તિ હતી તેનું વર્ણન કૃણિક રાજાના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. " તસ્મિન્ સિવસ્સરણ્ણો ધારિણી નામં દેવો હોત્થા, સુકુમાલપાણિપાયા, વણ્ણઓ " તે શિવ રાજાને ધારિણી નામની પટરાણી હતી. તેના હાથ અને પગ અત્યંત

આસીત્, સા ચ ધારિણી સુકુમારપાણિપાદા-અત્યન્તકોમલચરચરણા આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્યા વર્ણનમ્ કૂળિકદેવીધારિણી વર્ણનવદ્ અવસેયમ્ 'તસ્મ જં સિવસ્મ રણ્ણો પુત્તે ધારિણીએ અત્તે સિવમદ્દ નામં કુમારે હોત્થા' તથ્ય સ્વલુ શિવસ્ય રાજ્ઞઃ પુત્રઃ ધારિણ્યાઃ આત્મજઃ શિવમદ્રકો નામ કુમારઃ આસીત્, સુકુમાલપાણિપાદ જહા સૂરિયકંત જાવ પચ્છુવેવસ્વમાણે વિહરઈ' સ સ્વલુ શિવમદ્રકઃ કુમારઃ સુકુમારપાણિપાદઃ-અત્યન્તકોમલચરચરણઃ લક્ષણવ્યજ્જનગુણોપેતઃ इत्यादि कुमारस्य वर्णनं यथा राजप्रश्नीये सूर्यकान्तस्य राजकुमारस्य वर्णनं कृतं तथैव अवसेयम्, यावत्-सः शिवमद्रको राजकुमारः राज्यं, राष्ट्रं, सैन्यादिकंच प्रतीक्षमाणः प्रतीक्षमाणः- राज्यादिकस्य पीनः पुन्येन निरीक्षणं कुर्वन् विहरति, तिष्ठति, तथा च स स्वलु शिवमद्रकः कुमारो युवराजश्चापि आसीत् शिवस्य राज्ञो राज्यंच, राष्ट्रंच,

यह धारिणीदेवी-पहरानी-इसके हाथ पैर अत्यन्त कोमलता से युक्त थे. इसका वर्णन कूणिक राजा के धारिणी के वर्णन जैसा जानना चाहिये. 'तस्म जं सिवस्म रण्णो पुत्ते धारिणीए अत्तए सिवमदए नामं कुमारे होत्था' इस शिवराजा का शिवमद्र नामका पुत्रथा. जो धारिणी की कृक्षि से उत्पन्न हुआ था 'सुकुमाल पाणिपाए जहा सूरियकंत जाव पच्छुवेवस्वमाणे विहरइ' इसके हाथ पैर भी बहुत सुकुमार थे. लक्षणव्यज्जनगुणों से यह युक्त था. इत्यादिरूप से कुमार का वर्णन जैसा राजप्रश्नीय में राजकुमार सूर्यकान्त का वर्णन किया गया है वैसा ही जानना चाहिये। यावत्-वह शिवमद्रराजकुमार अपने राज्यराष्ट्र और सैन्य आदिका पुनःपुनः निरीक्षण करता रहता था. तात्पर्य कहने का यह है कि शिवमद्र राजकुमार युवराज पद को भी

કોમળ હતા. તેનુ વર્ણન કૂણિક રાજાની મહારાણી ધારિણીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવુ. “ તસ્મ જં સિવસ્મ રણ્ણો પુત્તે ધારિણીએ અત્તે સિવમદ્દ નામ કુમારે હોત્થા ” તે શિવ રાજાને શિવમદ્ર નામનો એક કુમાર હતો, જે ધારિણીની કૃષ્ણે ઉત્પન્ન થયેલો હતો. “ સુકુમાલપાણિપાદ જહા સૂરિયકંત જાવ પચ્છુવેવસ્વમાણે વિહરઈ ” તેના હાથ અને પગ ઘણા સુકોમળ હતાં તે ઉત્તમ લક્ષણવ્યજ્જન ગુણોથી યુક્ત હતો. તે રાજકુમાર પોતાના રાજ્ય, રાષ્ટ્ર અને સૈન્યનું વારંવાર નિરીક્ષણ કરતો રહેતો હતો, આ કથન પર્યન્તનું રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં રાજકુમાર સૂર્યકાન્તનું જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે સમસ્ત વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તે શિવમદ્રકુમાર યુવરાજ પદને પણ શોભાવતો હતો. તે કારણે તે શિવ રાજાના રાજ્યની, રાષ્ટ્રની, સૈન્યની,

बलंच, दाहनंच, कोशंच, कोष्ठागारंच, पुरंच, अन्तःपुरंच जनपदंच स्वयमेव प्रतीक्षमाणो विहरति-इति भावः 'तएणं तस्स सिवस्स रण्णो अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि रज्जधुरं चित्तेमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य शिवस्य राज्ञः अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापररात्र-कालसमये-पूर्वरात्रस्य पश्चाद्भागे, राज्यधुरां-राज्यकार्यभारं चिन्तयतो विचारयत्तः अयमेतद्रूपः वक्ष्यमाणप्रकारः आध्यात्मिकः आत्मगतः यावत्-चिन्तितः प्रार्थितः कल्पितः मनोगतः-संकल्पः-अध्यवसायः समुदपद्यत-समुत्पन्नः, तदेव संकल्पस्वरूपं प्रतिपादयितुमाह-'अत्थितामे पुरापोराणाणं जहा तामल्लिस्स जाव पुत्तेहिं वड्डामि, पसूहिं वड्डामि, रज्जेणं वड्डामि अस्ति नावत् सम पुरा पुराणा

सुशोचित करता था इसलिये वह शिवराजा के राज्यका, राष्ट्र का, बल का, दाहन का, कोश का, कोष्ठागार का, पुर का, अन्तःपुर का, एवं जनपद का स्वयं ही बहुत अच्छी प्रकार से निरीक्षण करता रहता था 'तएणं तस्स सिवस्स रण्णो अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि रज्जधुरं चित्तेमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' एक समयकी बात है जब कि वह शिवराजा अपने राज्य के कार्यभार का विचार करने में मग्न हो रहा था-तब उसे पूर्वरात्र के पश्चाद्भाग में यह इस प्रकार का आध्यात्मिक-आत्मगत यावत् चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत संकल्प-अध्यवसाय उत्पन्न हुआ. वह संकल्प इस प्रकार से है-'अत्थिता मे पुरापोराणाणं जहा तामल्लिस्स

वाड्ढेनानी, केशानी, कोष्ठागारानी, पुरानी, अन्तःपुरानी अने जनपदानी धण्णी न सारी देवमाण राखतो हुतो.

" तएणं तस्स सिवस्स रण्णो अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि रज्जधुरं चित्तेमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था " डेवे केधं ओक दिवसे ओपुं भन्थुं के पूर्वरात्रिना पाछला लाग हरमियान ते शिव राजा पे ताना राज्य कारभारने लगती केध जाणतनेा विचार करवाभां दीन थधं गथेा हुतो, त्यारे तेना मतभां आ प्रकारनेा आध्यात्मिक-आत्मगत, चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित अने मनोगत अध्यवसाय (विचार) उत्पन्न थथेा. आध्यात्मिक आदि शब्दनेा अर्थ आगण नभादीना प्रकरणभां आध्या प्रमाणे समजवेा. तेने शेा विचार उद्बलव्येा ते सूत्रकार डेवे प्रकट करे छे-

" अत्थिता मे पुरा पोराणाणं जहा तामल्लिस्स जाव पुत्तेहिं वड्डामि, पसूहिं वड्डामि, रज्जेण वड्डामि " त्रीण शतकेना पडेला उदेशाभां तामल्लिना

નામ્ પૂર્વોપાર્જિતાનાં યથા તામલેઃ યાવત્-ગાથાપતે તૃતીયશતકસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે પ્રોક્તસ્ય વર્ણનં તથા વિજ્ઞેયમ્ । સુચીર્ણાનાં સુવિહિતાનાં કર્મણાં પ્રભાવો આહાત્મ્યં ફલમિત્યર્થઃ, યદહં પુત્રૈઃ વર્દે, પશુભિઃ વર્દે, રાજ્યેન વર્દે, 'એવં રટ્ટેણં, વલેણં, વાહણેણં, કોસેણં, કોઢાગારેણં, પુરેણં, અંતેરેણં વદ્ધામિ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા રાટ્ટેણ, વલેન-સૈન્યેન, વાહનેન હસ્તશ્વાદિના, કોશેન, કોઢાગારેણ, પુરેણ, અન્તઃપુરેણ વર્દે, 'વિપુલધનકળગરયણ જાવ સંતસારસાવણ્ણેણં અર્હવ અર્હવ અભિવદ્ધામિ' વિપુલધનકનકરત્ન યાવત્ સત્સારસ્વાપતેયેન-વિપુલં પ્રધાનં યદ્ધનં, કનકસૂ, રત્ન યાવત્ સત્સારં સ્વાપતેયચ પદ્મરાગાદિરૂપં ધનમ્-તેન અતીવેતિ અતિશયમ્ અભિવર્દે, 'તં કિં ણં અહં પુરા પોરાણાણં જાવ એગંતસોક્ખયં

જાવ પુત્તેહિં વદ્ધામિ, પસુહિં વદ્ધામિ, રજ્જેણં વદ્ધામિ' જૈસા વર્ણન તામલિ કે વિચારોં કા-સંકલ્પ કા તૃતીય શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં ક્રિયા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર સેં ઇસ શિવરાજા કે ઓ વિચારોં કા સંકલ્પ કા વર્ણન વહાં કરનાં ચાહિયે-તથા ઉસનેં એસા વિચાર ક્રિયા ફિ મેરે પૂર્વોપાર્જિત પુણ્ય કર્મોં કા હીં યદ્ધ પ્રભાવ હૈં જો મેં પુત્રોં સે, પશુસંપત્તિ સેં ઓર રાજ્ય સે, વદ્ધ રહાં હું 'એવં રટ્ટેણં, વલેણં, વાહણેણ, કોસેણં, કોઢાગારેણં, પુરેણં, અંતેરેણં, વદ્ધામિ' એવં રાષ્ટ્ર સે, વલ સે-સૈન્ય સે-હસ્તિ, અશ્વ આદિરૂપ વાહન સે, સ્વજાનેરૂપકોશ સે, મંડાર-રૂપ કોઢાગાર સે, પુર સે ઓર અન્તપુર સે વદ્ધ રહાં હું 'વિપુલધન-કળગરયણજાવ સંતસારસાવણ્ણેણ અર્હવ અર્હવ અભિવદ્ધામિ' પ્રધાન ધન સે કનક સે, રત્નોં સે યાવત્-સત્સારભૂત પદ્મરાગાદિરૂપ મણિયોં સે સ્ત્રૂબ અઠ્ઠી પ્રકાર સે વદ્ધ રહાં હું 'તં કિં ણ અહં પુરા પોરાણાણં

સંકલ્પનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવી જ રીતે અહીં શિવ રાજાના સંકલ્પનું પણ વર્ણન કરવું જોઈએ તે વર્ણન આ પ્રમાણે સમજવું-તેણે એવો વિચાર કર્યો કે પૂર્વોપાર્જિત મારાં પુણ્યકર્મોનાં પ્રભાવથી મારા પુત્રોની, પશુસંપત્તિની અને ગભ્યની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. "એવં રટ્ટેણં, વલેણં, વાહણેણં, કોસેણં, કોઢાગારેણં, પુરેણં, અંતેરેણં વદ્ધામિ" અને રાજ્યની, સૈન્યની, હસ્તિ, અશ્વ આદિ રૂપ વાહનોની, ખજાના રૂપ કોશની ભંડારરૂપ કોઢાગારની, પુરની અને અન્તપુરની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. "વિપુલધનકળગરયણ જાવ સંતસારસાવણ્ણેણ અર્હવ અર્હવ અભિવદ્ધામિ" વળી વિપુલ ધન, કનક, રત્ન, પદ્મરાગ આદિ સારભૂત ધનથી હું અતિશય સમૃદ્ધ છું "તં કિં અહં પુરા પોરાણાણં જાવ એગંતસોક્ખયં ઉવેહમાણે વિહરામિ" તે શું પૂર્વોપાર્જિત

उवेहमाणे विहरामि?' तत् किं खलु अहं पुरापुराणानां पूर्वोपार्जितानां यावत् सुचीर्णानां सुविहितानां शुभानां कर्मणाम् एकान्तशः क्षयम् आत्यन्तिकं नाशम् उपेक्षमाणः शुभकर्मक्षयस्य उपेक्षां कुर्वाणः उदासीनः सन् विहरामि-तिष्ठामि किम्? यन्मम एतावत् वर्तमान सुखादिकं विद्यते तावन्मात्रमेव पर्याप्तमिति धिया पारलौकिकसुखसाधनादौ औदासीन्यमवलम्ब्य निष्क्रियत्वेन कालक्षेपणं नोचितमिति भावः । 'तं जाव ताव अहं हिरण्णेणं वड्ढामि, तंचेव जाव अभिवड्ढामि, जाव मे सामंतरायाणोऽपि वसे वट्ठंति, तावता मे सेयं कल्लं पाउप्पभायाए जाव जलंते' तत्-तस्मात् कारणात् यावत् तावद् अहं हिरण्येन वर्द्धे, तदेव-पूर्वोक्तवदेव यावत् सुवर्णादिना वर्द्धे, यावद्-यदवधि ममवशे-अधीने, सामन्तराजानोऽपि-स्वतन्त्रभूषतयोऽपि वर्तन्ते, तावत् मम श्रेयः प्रव्रजितुमित्यग्रेणान्वयः कल्ये-आगामि

जाव एगंतसोक्खयं उवेहमाणे विहरामि' तो क्या मैं पूर्वोपार्जित सुविहित शुभ कर्मों के एकान्तरूप से क्षय की अपेक्षा करनेवाला बना रहूँ ? अर्थात् जो मुझे इतना वर्तमान में सुखादिक प्राप्त है वही पर्याप्त है इस बुद्धि से पारलौकिक सुखसाधनादिक में उदासीन बनकर निष्क्रिय भाव से कालक्षेप करना मेरे लिये उचित नहीं है । 'तं जाव ताव अहं हिरण्णेणं वड्ढामि, तंचेव जाव अभिवड्ढामि, जाव मे सामंतरायाणो वि वसे वट्ठंति, तावता मे सेयं कल्लं पाउप्पभायाए जाव जलंते' इसकारण जब तक मैं हिरण्य से एवं सुवर्णादि से समृद्ध बना हुआ हूँ और जब तक स्वतंत्र रहने वाले राजाजन मेरे अधीन बने हुए हैं तबतक मुझे यही श्रेयस्कर है कि मैं आगामी दिवस, जब रात्रि प्रभातकाल से युक्त हो जावे और सूर्यका प्रकाश फैल जावे,

સુવિહિત શુભકર્મોનો એકાન્ત રૂપે ક્ષય કરનારો બની રહેવું તે મારે માટે યોગ્ય છે ખરું ! કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મને જે સુખની પ્રાપ્તિ થયેલી છે, એજ પર્યાપ્ત છે હાલમાં મારા સુખમાં કશી કમીના નથી. આવો વિચાર કરીને પારલૌકિક સુખ પ્રત્યે ઉદાસીન બનીને નિષ્ક્રિય બાવે કાલક્ષેપ કરવો તે મારે માટે ઉચિત નથી. “તં જાવ તાવ અહં હિરણ્ણેણં વડ્ઢામિ, તંચેવ જાવ અભિવડ્ઢામિ, જાવ મે સામંતરાયાણો વિ વસે વટ્ઠંતિ, તાવતા મે સેયં કલ્લં પાઉપ્પભાયાએ જાવ જલંતે” તેથી જ્યાં સુધી હું હિરણ્ય (ચાંદી), સોના આદિથી સમૃદ્ધ છું, જ્યાં સુધી મારા સામંત રાજાઓ મારી સર્વોપરિસત્તાની સામે માથું ઉચકતા નથી અને મારી અધીનતા સ્વીકારે છે, ત્યાં સુધી મારે માટે એ વાત જ શ્રેયસ્કર છે કે મારે આ સંસારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. કહે જ્યારે રાત્રિ પૂરી થઈને પ્રભાતકાળ થાય અને જ્યારે સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ

दिवसे प्रादुष्पभायां रजन्यां रजन्याः प्रभातकाले इत्यर्थः यावत् सूर्ये ज्वलति प्रकाशमाने सति 'सुबहुं लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं, तंबियं, तावसभंडगं घडावेत्ता, सिवभदं कुमार रज्जे ठावेत्ता' सुबहु-अनेकम्, लोहीलोहकटाह-कडुच्छुकम्, ताम्रकम्, तापसभाण्डकं श्रमणपात्रं घटयित्वा-विरचय्य, शिवभद्रं कुमारं राज्ये स्थापयित्वा युवराजपदे अभिषिच्य 'तं सुबहुं लोहीलोहकटाहकडुच्छुयं तंबियं तावसभंडगं गहाय जे इमे गंगाकूले वाणपत्था तावसा भवंति'-तत् सुबहु अनेकं लौही-लोहकटाह-कडुच्छुकं ताम्रकं, तापसभाण्डकं गृहीत्वा ये इमे अग्रे वक्ष्यमाणा गङ्गाकूले गङ्गायास्तटे वानप्रस्थाः वने भवा वानप्रस्था प्रस्थानम् अवस्थितिः येषां ते वानप्रस्थाः, ब्रह्मचर्य-गृहस्थ-वानप्रस्थ-संन्यस्तरूपाणां चतुर्णामाश्रमाणां मध्ये तृतीयाश्रमवर्तिनः वानप्रस्थाः, तापसाः तपस्विनो भवन्ति-निवसन्ति 'तजहा-होत्तिया, पोत्तिया, कोत्तिया, जमई, सडूई, थालई, हुंवउठा दंतुखलिया, उम्म-

तव में " सुबहुं लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं, तंबियं, तावसभंडगं घडावेत्ता, सिवभदं कुमारं रज्जे ठावेत्ता 'अनेक लोही लोहकटाह, कडुच्छुक, तांबे का श्रमणपात्र-इन सब को बनवाकर और शिवभद्र राजकुमार को राज्य में स्थापित कर-राज्यपद में अभिषिक्त कर ' त सुबहुं लोहीलोहकटाहकडुच्छुयं तंबियं तावसभंडगं गहाय जे इमे गंगाकूले वाणपत्था तावसा भवंति' तथा उस लोहकटाह, कडुच्छुय एवं तांबे का कमण्डलु-तापसभाण्ड, लेकर जो ये गंगाके तटपर वानप्रस्थ-ब्रह्मचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ और संन्यस्तरूपचार आश्रमों में से तृतीय आश्रमवर्ती तापस रह रहे हैं कि जिनके नाम इस प्रकार से

झेलाववा भांडे, तयारे हु " सुबहुं लोहीलोह कडाहकडुच्छुयं, तंबियं, तावसभंडगं घडावेत्ता, सिवभदं कुमार रज्जे ठावेत्ता " दोढानी अनेक दोढी, दोढ कडाढीओ, अने यमथा तथा तांभाना श्रमणयोग्य पात्रो तैयार करावीने शिवभद्र राजकुमारने राजगोहीओ जेसाडीने-तेनो राज्याभिषेक करीने, " तं सुबहुं लोही लोहकटाहकडुच्छुयं तंबियं तावसभंडगं गहाय जे इमे गंगाकूले वाणपत्था तावसा भवंति " ते दोढी, दोढानी कडाढी, यमथा अने तांभानुं कमंडल (तापसपात्र) लधने, गंगा तटे आ जे वानप्रस्थ (ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम अने संन्यस्त आश्रम इप तार आश्रमोभांथी त्रीलो आश्रम) तापसो रडे छे, अने जे तापसोनां नाम नीचे प्रमाणे छे, (तेमनी साथे हुं पण तापस णनीने रडीश, जेवो संभंध अही' अडणु करवो जेधओ)

ज्जगा, संमज्जगा, निमज्जगा, संपक्खालगा, उद्धकंडूयगा अहोक्कंडूयगा दाहिण-
कूलगा उत्तरकूलगा' होत्रिकाः-अग्निहोत्रिणः, पोत्रिकाः-वस्त्रधारिणः, कौत्रिकाः-
भूमिशायिनः, यज्ञकिनः-यज्ञयाजिनः, श्राद्धकिनः-श्राद्धकारकाः, स्थलकिनः-
भोजनपात्रधारकाः, 'हुंवउट्टा' कुण्डिकश्रमणाः कुण्डिकाधारिणः 'हुंवउट्टा' इति
देशीयोऽयं शब्दः, दन्तोलूखलिकाः दन्ता एव उलूखलमिव उलूखलं येषां ते तथा
दन्तैश्चर्चयित्वा फलभोजिन इत्यर्थः, उन्मज्जकाः-जलोपरितरणमात्रेण स्नानकर्त्तारः,
संमज्जकाः-असकृज्जलोपरितरणेन ये स्नान्ति ते, निमज्जकाः-जले क्षणं निमज्ज्य
स्नानकारिणः, संपक्खालकाः-ये मृत्तिकादि वर्षणपूर्वकमङ्गानि प्रक्षालयन्ति ते,
उर्ध्वकंडूयकाः-नाभेरुपरि खर्जूकारिणः, अधःकंडूयकाः-नाभेरधः खर्जूकारकाः,
दक्षिणकूलकाः पूर्वाभिमुखगामिन्या गङ्गायाः दक्षिणतटवास्तव्याः उत्तरकूलकाः

हैं " होत्रिक-अग्निहोत्री, पोत्रिक-वस्त्रधारी, कौत्रिक-भूमिपर सोने-
वाले, यज्ञकी-यज्ञयाजी, श्राद्धकी-श्राद्धकारक, स्थल की-भोजनपात्र-
धारक, हुंवउट्ट ' कुण्डिकाधारी, ' हुंवउट्ट ' यह देशीयशब्द है, दन्तो-
लूखलिक-उलूखल के समानदातोंवाले अर्थात् दान्तों से ही चबाकर
फलों का भोजन करनेवाले, उन्मज्जक-जल के ऊपर तैरने मात्र से
स्नान करनेवाले, समज्जक-बार बार जलके ऊपर तैरने मात्रसे स्नान
करलेवाने निमज्जक-जल में क्षण भर डुबकी लगाकर स्नान
करनेवाले, संप्रक्षालक-पहिले मृत्तिकादि से शरीर को रगड़ कर बाद
में अङ्गों का प्रक्षालन करनेवाले, उर्ध्वकंडूयक-नाभि के ऊपर के अंगों
का खुजानेवाले, अधःकंडूयक-नाभि से नीचे के अङ्गों को खुजानेवाले,
दक्षिण-कूलक-पूर्वाभिमुखगामी गंगा के दक्षिण तटपर रहनेवाले,

होत्रिक-अग्निहोत्री, पोत्रिक-वस्त्रधारी, कौत्रिक-भूमिपर शयन करना, यज्ञकी-यज्ञ करना, श्राद्धकी-श्राद्ध करना, स्थलकी-भोजनपात्रधारक, हुंम-
उट्ट-कुंडिकाधारी (कमंडलधारी) " हुंमउट्ट " आ गामठी शब्द छे.
दन्तोलूखलिक-दांत पड़े यावीने जे इणोने आहार करना, उन्मज्जक-
पाणीना उपर तरीने जे स्नान करना, समज्जक-बार-बार पाणी उपर
तरीने जे स्नान करना, निमज्जक-जलमा क्षणभर डूणधी भारीने स्नान
करना, संप्रक्षालक-पड़ेलां शरीर पर भाटी आदि याणीने, त्थार भाद
शरीरनुं प्रक्षालन करना, उर्ध्वकंडूयक-नाभिथी उपर रहेलां अंगोने जे
अजवाणनारा, अधःकंडूयक-नाभिथी नीचे रहेलां अंगोने जे अजवाणनारा,
दक्षिणकूलक-पूर्वदिशाभां पड़ेती ओवी गंगा नदीने दक्षिण किनारे रहेनारा,
उत्तरकूलक-गंगा नदीना उत्तर किनारे रहेनारा, शंभमायक-शंभ वगाडनारा

तस्या एव गङ्गाया उत्तरतटवासिनः 'संखधामगा मिगलुब्धया हत्थितावसा जलामिसे-
यकिदिणगया' संखधामयकाः शङ्खवादकाः शङ्खवादयित्वा ये भुञ्जते ते, कूलधाम-
यकाः नद्यारतटे शब्दं कृत्वा ये भुञ्जते ते, मृगलुब्धकाः-मृगमांसभोजिनः, हस्ति-
तापसाः-हस्तिमांसभोजिनः, जलामिषेकक्लिन्नगात्राः जलामिषेकेण आर्द्रशरीराः,
'अंबुवासिणो, वाउवासिणो, वक्कलवासिणो, चेलवासिणो' अम्बुवाससः अम्बुन्येव
वासांसि येषां ते तथा-नग्नीभूय जले स्थायिनः, वायुवाससः-वायव एव वासांसि
येषां ते तथा अनावृतशरीरत्वात्, वल्कलवाससः-वल्कलान्येव वासांसि येषां ते
तथा-वृक्षत्वचाधारिणः इत्यर्थः चेलवाससः-चेलानि वस्त्रखण्डान्येव वासांसि येषां
ते तथा कन्थाधारिण इत्यर्थः। अंबुभक्खिणो, वाउभक्खिणो, सेवालभक्खिणो'
अम्बुभक्षिणः-जलमात्रपायिनः, वायुभक्षिण-वायुमात्राहारकारका, शैवालभक्षिणः
शैवालमात्राहारकारकाः, 'मूलाहारा, कंदाहारा, पत्ताहारा, तथाहारा, पुष्पाहारा,
उत्तरकूलक-उसी गंगा के उत्तर तट पर रहनेवाले, संखधामयक-
शङ्ख बजानेवाले, अर्थात् शंख बजाकर भोजन करनेवाले, कूलधामयक-
नदी के तट पर शब्द करके भोजन करनेवाले, मृगलुब्धक-मृग के
मांस का भोजन करनेवाले, हस्तितापस-हाथी के मांसका भोजन
करनेवाले, जलामिषेकक्लिन्नगात्र-जलस्नान से गीले हुए शरीरवाले,
अंबुवासस-नग्न होकर के जल में बैठे रहनेवाले, वायुवासस-विल-
कुल नग्न रहनेवाले, वल्कलवासस-वृक्षों की छाल धारण करनेवाले,
चेलवासस-वस्त्रखंडों को-कन्था को धारण करनेवाले, 'अंबुभक्खिणो,
वाउभक्खिणो, सेवालभक्खिणो' जलमात्र पी कर के रहनेवाले, वायु-
मात्र आहारवाले, शैवालमात्र आहारवाले, 'मूलाहारा, -कंदाहारा,

अथवा शंख बजातीने भोजन करना, कूलधामयक-नदीना तटपर शब्द करीने
भोजन करना, मृगलुब्धक-मृगना मांसनु' भोजन करना, हस्तितापस-
हाथीना मांसनु' भोजन करना, जलामिषेक क्लिन्नगात्र-जलस्नान पडे रुहा
पीना शरीरवाला अणुवासस-नग्नावस्थाभा पाणीमां भेसी रडेनारा, वायुवासस-
वायुइपी वस्त्रधारणु कन्नारा-विलकुल नग्न रडेनारा, वल्कलवासस वृक्षानी
छाल धारणु करना, चेलवासस-वस्त्रखंडोने (कन्थाने धारणु करना, 'अंबु-
भक्खिणो' मात्र पाणी पीने रडेनारा, वायुभक्षी-मात्र वायुनोज आहार
करनारा, शैवालभक्षी-शैवालनो ज आहार करनारा, 'मूलाहारा' धृत्यादि
भूणाहारी-मात्र भूणनो ज आहार करनारा, कंदाहारी-सूरणुआदि कंठनो
ज आहार करनारा, पत्ताहारी-मात्र पानडानो ज आहार करनारा, "तथाहारा"

फलाहारा, बीयाहारा' मूलाहारा-मूलकभक्षिणः, कन्दाहाराः-सूरणादिकन्द-
भक्षिणः, एवं पत्राहाराः, त्वचाहाराः, पुष्पाहारा, फलाहाराः, बीजाहारा
विज्ञेयाः। 'परिसडियकंदमूलपंडुपत्तपुष्पफलाहारा' परिमडितकन्दमूलपाण्डुपत्रपुष्प-
फलाहागः-परिशटितानि-जीर्णजीर्णभूतानि कन्दमूलपाण्डुपत्रपुष्पफलानि आहारो-
येषां ते तथाविधाः, 'उदंडगा, रुक्खमूलिया, मंडलिया, वणवासिणो, दिसापो-
क्खिणो' उदण्डकाः-उर्ध्वोक्तदण्डा ये सञ्चरन्ति ते तथा, वृक्षमूलिकाः-
वृक्षमूले निवसन्ति ये ते तथा, मण्डलिकाः-मण्डलाकारेण वासिनः, वनवासिनः
वनएव वास्तुं शीलं येषां ते तथा, दिशाप्रोक्षिणः, दिशः प्रोक्षितुं शीलं येषां ते तथा
उदकेन दिशं प्रोक्ष्य ये पुष्पफलादि-संचिन्वन्ति ते दिशाप्रोक्षिणः, 'आयावणाहिं,
पंचगितावेहिं, इंगालसोल्लियं पिव, कंदूसोल्लियं पिव, कट्टसोल्लियं पिव, अप्पाणं

पत्ताहारा, तथाहारा, पुष्पाहारा, फलाहारा, बीयाहारा ' मूल का आहार
करनेवाले, सूरण आदि कन्द का आहार करनेवाले, पत्र का आहार
करनेवाले, छाल का आहार करनेवाले, पुष्पों का आहार करनेवाले,
फलों का आहार करने वाले, बीजों का आहार करनेवाले, 'परिसडि-
यकंदमूलपंडुपत्तपुष्पफलाहारा, जीर्णभूत कन्दमूल, पाण्डुपत्र, पुष्प
फलों का आहार करनेवाले, 'उदंडगा, रुक्खमूलिया, मंडलिया, वण-
वासिणो, दिसापोक्खिणो' दण्डे को ऊपर करके चलनेवाले, वृक्षों के
मूल में निवास करनेवाले, मण्डलाकार से निवास करनेवाले, वन में
ही रहने के स्वभाववाले, उदक से दिशा को सींच कर पुष्पफलादि
कों को लेनेवाले, दिशाप्रोक्षी। सब के सब 'आयावणाहिं, पंचगितावेहिं
इंगालसोल्लियं पिव, कंदूसोल्लियं पिव, कट्टसोल्लियं पिव, अप्पाणं

मात्र छालने न आहार करना, पुष्पाहारी-मात्र फूलोने न आहार
करना, इलाहारी-मात्र इणोने न आहार करना, भीनहारी-मात्र भीनेने
न आहार करना, "परिसडियकंदमूलपंडुपत्तपुष्पफलाहारा" लक्ष्मं भूत
कन्द-भूण-पीणां पान-पुष्प-इणोने आहार करना, "उदंडगा" दंड
लेथे राणीने आलनारा, "रुक्खमूलिया" वृक्षोना भूणभा निवास करना,
"मंडलिया" मंडलाकारे निवास करना "वणवासिणो" वनभा न रहेनारा,
"दिसापोक्खिणो" दिशाप्रोक्षी-पाणी वडे दिशाने सिंथीने पुष्प इलाहिने
आहार करना, धत्यादि प्रकारना तापपो गंगाना तट पर रहेता हुता.
लेथे अधां "आयावणाहिं, पंचगितावेहिं, इंगालसोल्लियं पिव, कंदूसोल्लियं पिव,
कट्टसोल्लियं पिव, अप्पाणं करेमाणा विहरइ" सूर्यना तडकाभां आतापना सहन

કરેમાણા વિહરંતિ' આતપનાભિઃ-સૂર્યાતપે ક્રિયમાણાભિઃ, પચ્ચાગ્નિતાપૈઃ-પચ્ચાગ્નીનાં યે તાપાસ્તૈઃ 'અંગાલસોલ્લિયંપિવ' इति, અક્ષારેષુ પક્વમિવ 'કંદુસોલ્લિયં પિવ' इति, કન્દુઃ-ચળકાદિભર્જનપાત્રમ્, તત્ર પક્વમિત્ર, કદ્દુસોલ્લિયં પિવ' इति કાષ્ઠે-કાષ્ઠાગ્નૌ પક્વમિવ આત્માનં-શરીરં કુર્વન્તૌ વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તીતિ । 'તત્થ ણં જે તે દિસાપોક્ખિયતાવસા તેસિં અંતિણ મુંહે ભવિત્તા દિસાપોક્ખિયતાવસત્તા પવ્વહત્તણ' તત્ર તેષુ પૂર્વોક્તેષુ ચલુ યે તે દિશાપ્રોક્ષિણ સ્તાપસાઃ સન્તિ તેવા મન્તિકે-સમીપે મુણ્ઢો ભૂત્વા દિશા પ્રોક્ષકતાપસતયા પ્રવ્રજિતું પ્રવ્રજ્યાં ગ્રહીતું મમ શ્રેયઃ इति પૂર્વેણાન્વયઃ, 'પવ્વહણવિ ય ણં સમાણે અયમેયારુવં અભિગ્ગહં અભિગિણ્હિસ્સામિ'-પ્રવ્રજિતોઽપિ ચ ચલુ સન્ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણાનન્તમ્ ઇમમેતદ્રૂપમ્ વક્ષ્યમાણ સ્વરૂપમ્ અભિગ્રહમ્ અભિગ્રહીષ્યામિ-સ્વીકરિષ્યામિ,-તદેવાહ-'કપ્પહ મે

કરેમાણા વિહરંતિ' સૂર્ય કે આતપ મેં કી ગઈ આતાપનાર્આં સે પંચાગ્નિતાપોં સે-ચારોં દિશાઓં મેં-અપની ચારોં ઓર જલાઈ હુઈ અગ્નિયોં કે ઓર ડપર મેં તપતે હુઈ સૂર્ય કે તાપોં સે અંગારોં સે પકાયે હુઈ કન્દુ-ચના ભૂજને કે પાત્ર મેં ભૂંજે ગયે કી પ્રકાર, તથા લકડી કી અગ્નિ મેં પકાયે ગયે કી તરહ અપને શરીર કો કર રહે હૈં । સો ઇનમેં જો 'દિસાપોક્ખિયતાવસા તેસિં અંતિણ મુંહે ભવિત્તા દિસાપોક્ખિયતાવસત્તા પવ્વહત્તણ' દિશાપ્રોક્ષી તાપસ હૈં ડનકે પાસ જાઝં ઓર મુંહિત હોકર મેં દિશાપ્રોક્ષક તાપસરૂપ સે પ્રવ્રજ્યા કો ધારણ કરલું ઇસી મેં મેરી ભલાઈ હૈ ! 'પવ્વહણ વિ ય ણં સમાણે અયમેયારુવં અભિગ્ગહં અભિગિણ્હિસ્સામિ' ઓર જય મેં દીક્ષા લે લુંગા-તથ દીક્ષા લેતે હી મેં ઇસ પ્રકાર કે ઇસ અભિગ્રહ કો ધારણ કર લુંગા, "કપ્પહ મે

કરતા હતા, પંચાગ્નિતાપો વડે-એટલે કે પોતાની ચારે દિશાઓમાં આગ સળગાવીને તથા ઉપર તપી રહેલા સૂર્યના તાપથી આતાપના લેતા હતા, આ રીતે આતાપનાનું સેવન કરીને તેઓ ચણા શેકવાના પાત્રમાં શેકાતા ચણાની જેમ, તથા કાષ્ઠના અગ્નિમાં પકાવવામાં આવતી વસ્તુની જેમ પોતાના શરીરને આતાપનાજન્ય પીડા પહોંચાડી રહ્યા હતા. "દિશાપાક્ખિયતાવસા તેસિં અંતિણ મુંહે ભવિત્તા દિસાપોક્ખિયતાવસત્તા પવ્વહત્તણ" આ પ્રકારના તાપસોમાંથી જે દિશાપ્રોક્ષી તાપસ છે, તેમની પાસે જઈને મુંહિત થઈને હું દિશાપ્રોક્ષક તાપસરૂપ પ્રવ્રજ્યાને અંગીકાર કરી લઉં, એમાં જ મારું શ્રેય છે. "પવ્વહણ વિ ય ણં સમાણે અયમેયારુવં અભિગ્ગહં અભિગિણ્હિસ્સામિ" દીક્ષા અંગીકાર કર્યા બાદ તુરંત જ હું આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરીશ

જાવજીવાણ છટ્ટં છટ્ટેણ અનિવિવત્તેણ દિસાચક્રવાલેણં તવોકમ્મેણં ઉટ્ટુ વાહાઓ પમિલ્લય પમિલ્લય જાન વિહરિત્તણ તિઉટ્ટુ એવં સંપેહેટ' કલ્પતે-યુજ્યતે મમ યાવજ્જીવં-જીવનપર્યન્તં પાઠપાઠેન અનિક્ષિતેન નિરન્તરેણ દિશાચક્રવાલેન-એકચ્ચિન પારણે પૂર્વસ્યાં દિશિ યાનિ ફલાદીનિ તાન્યાહન્ય યુજ્જતે. દ્વિતીયેતુ પારણે દક્ષિણસ્યાં દિશિ ઇત્યેવં દિક્ ચક્રવાલેન યત્ર તપઃ કર્મણિ પારણકરણં તત્તપઃકર્મ દિક્ચક્રવાલમુચ્યતે તાદૃશેન તપઃકર્મણા ઝ-ર્વવાહ પ્રગૃહ્ય પ્રગૃહ્ય સંસ્થાપ્યેત્યર્થઃ યાવત્ વિહર્તુ સ્થાતુ કલ્પતે ઇતિકૃત્વા એવં સપ્રેક્ષતે-વિચારયતિ, 'સંપેહેતા કલ્લ જાવ જલતે સુવહુ લોહીલોહ જાવ ઘડાવેત્તા કોટુંવિયપુરિસે સદાવેહ, સદાવેત્તા એવ વયાસી' સંપ્રેક્ષ્ય-સમ્યગ્વિચાર્ય મન્યે-શ્રાતામિ દિવસે યાવત્ પ્રાટુપ્પ-

જાવજીવાણ છટ્ટં છટ્ટેણ અનિવિવત્તેણ દિસાચક્રવાલેણં તવોકમ્મેણં ઉટ્ટુ વાહાઓ પમિલ્લય ૨ જાવ વિહરિત્તણ તિ કટ્ટુ એવં સંપેહેટ' કિ જિજ્ઞાસે મેં યાવજ્જીવ છટ્ટુ છટ્ટુ કી તપસ્યા નિરન્તર કરતાં રહું. હવ તપસ્યા કા દુસરા નામ દિશાચક્રવાલ મી હૈ, હવ તપસ્યા મેં સાધક એક પારણા મેં પૂર્વદિશા મેં જિતને ફલાદિક મિલતે હૈં ઉન્હેં લાકર વહ ચાતા હૈ, દુસરી પારણા મેં દક્ષિણદિશા મેં ઉસે જિતને ફલાદિક મિલતે હૈં ઉન્હે લાકર વહ ચાતા હૈ, હવ પ્રકાર સે દિક્ચક્રવાલ સે જિસ તપસ્યા મેં પારણા કિયા જાતા હૈં ઉસ તપસ્યા કા નામ દિક્ચક્રવાલ હૈ. હવ તપસ્યા મેં દોનોં દાથોં કો ઝંચા કર કે સ્વહા રહના હોતા હૈ. હવ પ્રકાર સે ઉસને વિચાર કિયા. 'સંપેહેતા' વિચાર કરકે 'કલ્લ' જાવ જલતે સુવહુ લોહીલોહ જાવ ઘડાવેત્તા કોટુંવિયપુરિસે સદાવેહ, સદાવેત્તા એવં વયાસી' જવ દુસરે દિન પ્રાતઃકાલ

“ કાપ્પહ મે જાવજીવાણ છટ્ટં છટ્ટેણ અનિવિવત્તેણ દિસાચક્રવાલેણં તવોકમ્મેણં ઉટ્ટુ વાહાઓ પમિલ્લય ૨ જાવ વિહરિત્તણ, તિ કટ્ટુ એવં સંપેહેટ ” આરે નિરંતર આજીવન છટ્ટને પારણે છટ્ટની તપસ્યા કરવી અને પારણાને દિવસે પૂર્વદિ કોઈ પણ એક દિશામાંથી બેટલા ફળાદિક મળે તેનાથી પ.રણું કરવું. ” આ વ્રતને દિશાચક્રવાલ કહે છે એક પારણા વખતે પૂર્વ દિશામાંથી, બીજા પારણા વખતે-દક્ષિણ દિશામાંથી આ રીતે અમુક એક દિશામાંથી જ ફળો લાવીને તે-ફળોથી આ તપસ્યા કરનાર પારણું કરે છે આ તપસ્યા કરનારે બન્ને હાથ ઊંચા-રાખીને ઊભા રહેવું પડે છે આ પ્રમાણે તે શિવ રાજાએ સંકલ્પ કર્યો.

“ સંપેહેતા કલ્લ જાવ જલતે સુવહુ લોહીલોહ જાવ ઘડાવેત્તા કોટુંવિયપુરિસે સદાવેહ, સદાવેત્તા એવં વયાસી ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને, બીજા

भातायां रजःयां प्रातःकाले इत्यर्थः सूर्ये ज्वलति सति सुबहु अनेकम् लोहीलोह
यावत् कडाह कडुच्छुक्रं ताम्रक तापसभाण्डकं घटयित्वा निर्माय कौटुम्बिकपुरुष
पान् शब्दयति—आहवयति, शब्दयित्वा एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘खिप्पामेव
भो देवानुप्पिया ! हत्थिणापुरं नगरं सन्निभतरवाहिरियं आमियजाव तमाणत्तियं
पच्चप्पिणंति’ भो देवानुप्पिया ! क्षिपमेव—शीघ्रातिशीघ्रमेव हस्तिनापुरं नाम नगरं
साभ्यन्तवाह्यम्—आभ्यन्तरवाह्यसहितम् आभ्यन्तरं बाह्य चेत्यर्थः आसिक्त यावत्
सुसज्जितं कृत्वा मम एतामाज्ञप्तिकाम्—आज्ञां प्रत्यर्पयत, ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषा
हस्तिनापुरं नगरम् सर्ववः सुमज्जितं कृत्वा शिवस्य ताम् आज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयन्ति ।
‘तएणं से सिवे राया दोच्चंपि कोडुं बिचपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एवं वयासी’—

हुआ और सूर्यका प्रकाश फैल गया—तब उसने अनेक लोही, लोह
कटाह, कडुच्छुक्र, तथा ताँबे के तापस भाण्डक को बनवाया और
बनवा कर फिर उसने कौटुम्बिक पुरुषों को बुलाया. ‘सदावित्ता
एवं वयासी’ बुलाकर उनसे उसने ऐसा कहा—‘खिप्पामेव भो
देवानुप्पिया ! हत्थिणापुरं नगरं सन्निभतरवाहिरियं आसियजाव तमा-
णत्तियं पच्चप्पिणंति’ भो देवानुप्पियो ! तुम लोग आज हस्तिनापुर
नगर को भीतर बाहिर से खूब साफ सुधरा कराओ. उसमें पानी
का छिड़काव कराओ, यावत् उसे सुसज्जित कराओ, याद में जब कहे
हुए अनुसार सब काम हो जावे—तब मुझे इसकी खबर दो, इस प्रकार
उसकी आज्ञा के अनुसार उन लोगों ने सब काम ठीक ठाक करके
इसकी खबर शिवराजा के पास भेज दी, ‘तएणं से सिवे राया दोच्चंपि

दिवसने। प्रातःकाल यथा न्यारे सूर्य पोताने। प्रकाश येभेर इलाववा लाग्ये।
त्यारे तेणे अनेक लोढी, लोढानी कडाहीओ, यमयाओ तथा तांभानुं कभंडण
आदि तापसने योग्य पात्रे तैयार करायां तयार भाइ तेणे पोताना कौटुम्बिक
पुरुषोने (अनुचरोने गोदावीने आ प्रभाणे आज्ञा करी— “ खिप्पामेव भो
देवानुप्पिया ! हत्थिणापुरं नगरं सन्निभतरवाहिरियं आमिय जाव तमाणत्तियं
पच्चप्पिणंति ” छे देवानुप्पियो ! तमे भनी शके ओटली त्वराथी हस्तिनापुर
नगरनी अंदरना बागेने तथा अडारना बागेने साइ करावे, अने तेना
पर पाणी छटावे अने तेने शणुगारीने सुसज्जित करावे। सारी आज्ञा
प्रभाणे करीने भने तेनी भअर पडोयाओ शिवराजनी आज्ञा प्रभाणे नगरने
साइ करावीने तेमणे तेना रस्ताओ पर पाणी छटावुं अने धनपताका
आदि वडे नगरने शणुगारीने तेमणे शिव राजने भअर आया छे “ आपनी
आज्ञानुसार शहेरने शणुगारवानां आवुं छे.”

ततःखलु स शिवो राजा द्वितीयमपि वारं कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सिवभद्रस्स कुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं रायाभिसेयं उवट्टवेह’ भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव शीघ्रातिशीघ्रमेव शिवभद्रस्य कुमारस्य महार्थं-महाप्रयोजनम्, महार्ध्यं-बहुमूल्यम्-अतीव महत्त्वपूर्णम्, महार्हं-महतां योग्यम्, विपुलं-प्रचुरं राजाभिषेकम् राजत्वयोग्यां सामग्रीम् उपस्थापयत-समानयत, ‘तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तद्देव जाव उवट्टवेति’ ततःखलु ते कौटुम्बिकपुरुषा-आज्ञाकारिणः तथैव शिवस्याज्ञानुसारमेव यावत् शिवभद्रस्य कुमारस्य महार्थं महार्ध्यं महार्हं विपुलं राजाभिषेकम्-राजाभिषेकोत्सवससामग्रीम् उपस्थापयन्ति-समायोजयन्ति ‘तएणं से सिवे राया

कोडुंबियपुरिसे सद्दावेह’ शिव राजाने पुनः उन कौटुम्बिकपुरुषों को बुलाया ‘सद्दावित्ता एवं वयासी’ और बुलाकर फिर से उसने उनसे ऐसा कहा-‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पियो ! सिवभद्रस्स कुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं रायाभिसेयं उवट्टवेह’ हे देवानुप्रियो ! तुम लोग अब बहुतजल्दी शिवभद्रकुमार के निमित्त महाप्रयोजन साधक बहुमूल्य महत्व पूर्ण तथा महापुरुषों के योग्य ऐसी प्रचुर राजत्व योग्य सामग्री को उपस्थित करो । ‘तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तद्देव जाव उवट्टवेति’ इसके बाद ही उन कौटुम्बिकपुरुषोंने आज्ञाकारी-जनोंने-शिवराजा की आज्ञा के अनुसार ही यावत्-शिवभद्रकुमार के निमित्त महाप्रयोजनवाली, बहुमूल्य, महत्वपूर्ण तथा महापुरुषों के योग्य ऐसी प्रचुर राजत्व योग्य सामग्री को उपस्थित कर दिया ‘तएणं से सिवे राया अणेगगणनायग-दंडनायग जाव

“तएणं ते सिवराया दोच्चं पि कोडुंबियपुरिसे सद्दावेह” त्थारभाह ते शिव राज्ञे ते कौटुम्बिक पुरुषेणे इरीथी ओलाव्या एवं वयासी” अने तेमने आ प्रभाणे कहुं- “खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सिवभद्रस्स कुमारस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं रायाभिसेयं उवट्टवेह” हे देवानुप्रियो ! तमे ण्णी शके ओट्टी त्वराथी शिवभद्र कुमारने निमित्ते भडा प्रयोजन साधक बहु मूल्य, महत्वपूर्ण तथा भडा पुरुषेणे योग्य ओवी विपुल राज्याभिषेक सामग्रीओ उपस्थित करे। “तएणं ते कोडुंबियपुरिसा तद्देव जाव उवट्टवेति” त्थार भाह ते कौटुम्बिक पुरुषेओ-आज्ञाकारी लोकैओ-शिव राजन्नी आज्ञा अनुसार शिवभद्रकुमारने निमित्ते भडा प्रयोजनवाणी, बहुमूल्य, महत्वपूर्ण तथा भडापुरुषेणे योग्य ओवी राज्याभिषेकने योग्य सामग्रीओ उपस्थित करी दीधी. “तएणं से सिवे राया अणेगगणनायग-दंडनायग जाव

अणेगगणनायकदण्डनायक जाव मंधिवालसद्धि संपरिवुडे सिवभद्रं कुमारं सीहासण-
वरंसि पुरत्थाभिमुहं निसीयावेति' ततःखलु स शिवोराजा अनेकगणनायकदण्ड-
नायक-यावत् राजेश्वरतलवरमाडम्बिक-कौटुम्बिकमन्त्रिमहामन्त्रिगणकदौवा-
रिकामात्यचेटपीठमर्दकनगरनिगमश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहदूतसन्धिपालैः सार्द्धम्
संपरिवृतः संवेष्टितः शिवभद्रं कुमारं सिंहासनवरे श्रेष्ठसिंहासने पौरस्त्या-
भिमुखं-पूर्वाभिमुखम् निषीदयति-उपवेशयति, 'निसीयावेत्ता अट्टसएणं सोवन्नि-
याणं कलसाणं जाव अट्टसएणं भोमेज्जाणं कलसाणं सब्बुणीए जाव रवेणं महया
महया रायाभिसेएणं अभिसिंचइ' निषीद्य-उपवेश्य अष्टशतेन सौवर्णिकानां-
सुवर्णमयानां कलशानाम्, यावत् अष्टशतेन रजतमयानां कलशानाम्, अष्टशतेन
भौमेयानां मृत्तिकानां कलशानाम्, सर्वद्वर्था यावत् सर्वद्युत्या सर्वयशसा महता-

संधिवालसद्धि संपरिवुडे सिवभद्रं कुमारं सीहासणवरंसि पुरत्थाभि-
मुहं निसीयावेति' इस के बाद उस शिवराजाने अनेक गणनायक,
दण्डनायक, यावत्-राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, मंत्री,
महामंत्री, गणक, दौवारिक, अमात्य चेठ, पीठमर्दक, नगर निगम
के सेठ, सेनापति, सार्थवाह दूत और संधिपाल इन सब से युक्त
होकर शिवभद्रकुमार को उत्तम सिंहासन पर पूर्वाभिमुख कर के
बैठाया. 'निसीयावेत्ता अट्टसएणं सोवन्नियाण कलसाणं जाव अट्टस-
एणं भोमेज्जाणं कलसाणं सब्बुणीए जाव रवेणं महया महया रायाभि-
सेएणं अभिसिंचइ' बैठाने के बाद फिर उसने १०८ सुवर्ण के कलशों
यावत् १०८ चांदी के कलशों से और १०८ मिट्टी के कलशों से अपनी
समस्त ऋद्धि के अनुरूप एवं अपने यश के अनुरूप, वाजों की तुल्य

संधिवालसद्धि संपरिवुडे सिवभद्रं कुमारं सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहं निसीया-
वेति' त्थार भाद ते शिवराजाने अनेक गणनायक, दंडनायक, राजेश्वर, तलवर,
माडम्बिक, कौटुम्बिक, मंत्री, महामंत्री, गणक, दौवारिक, अमात्य, चेठ,
पीठमर्दक, नगर निगमना श्रेष्ठि, सेनापति, सार्थवाह दूत अने सन्धिपालथी
युक्त थयने शिवभद्र कुमारने उत्तम सिंहासन पर, पूर्वदिशाभां मुख राखीने
पेसाडये. "निसीयावेत्ता अट्टसएणं सोवन्नियाण कलसाणं जाव अट्टसएणं
भोमेज्जाणं कलसाणं सब्बुणीए जाव रवेण महया महया रायाभिसेएणं अभिसिंचइ"
तेने सिंहासन पर पेसाडीने तेणे १०८ सुवर्ण कणशो वडे, १०८ रजत
कणशो वडे, अने १०८ भाटीना कणशो वडे, पोतानी समस्त ऋद्धिने अनुरूप
अने पोताना यशने अनुरूप, वांजिनेना तुमुलनाद सद्धित, अति महत्वपूर्ण

रवेण वादित्रादिशब्दोच्चारणेन सद्यता महता-अतिमहत्त्वपूर्णेन राज्याभिषेकेण अभि-
विश्रन्ति, राजत्वयोग्य संस्कारेण संस्कृत्य संस्थापयितुं स्नपयन्ति 'अभिसिंचेत्ता
पम्हलसुकुमालाए सुरभीए गंधकासाईए गायाई लूहेइ' अभिषिच्य राजाभिषेकं
कृत्वा पक्ष्मलसुकुमारया सुरभिणा रोमयुक्तकोमलया गन्धकापायिकया शाटि-
कया कोमलसुवासितवस्त्रेण गात्राणि शरीरावयवान् मुखादिकान् रुक्षयति प्रोच्छ-
यति, 'लूहेत्ता सरसेणं एवं जहेव जमालिस्स अलंकारो तहेव जाव कप्परुक्खगं
पिव अलंकियविभूसियं करेइ, करेत्ता करयलजावकट्टु सिवभइं कुमारम् जएणं
विजएणं वद्धावेइ' रुक्षयित्वा प्रोच्छय सरसेन गोशीर्षेण चन्दनेन एवं पूर्वोक्तरीत्या
यथैव जमालेः अलङ्कारः प्रतिपादिन रतथैव शिवभद्रस्यापि प्रतिपत्तव्यः, यावत्
कल्पवृक्षमिव अलंकृतविभूषितं करोति, कृत्वा करतल यावत् शिरसावर्तं मस्तके

ध्वनि के नीचे अति महत्त्व पूर्ण राज्याभिषेक से राजत्व योग्य संस्कार
से-सुसंस्कृत करके शिवभद्रकुमार का राज्याभिषेक किया-राज पद
पर उसे स्थापित करने के लिये स्नान कराया. 'अभिसिंचित्ता पम्हल-
सुकुमालाए सुरभीए गंधकासाईए गायाई लूहेइ' शिवभद्रकुमार का
जब ठाठ बाठ के साथ राज्याभिषेक हो चुका-तब इसके बाद उसने
उसके शरीर को पक्ष्मल सुकुमार सुरभि शाटिका से-कोमल सुवा-
सित वस्त्र से-पोंछा. 'लूहेत्ता सरसेणं एवं जहेव जमालिस्स अलंकारो
तहेव जाव कप्परुक्खगं पिव अलंकियविभूसियं करेइ' पोंछकर फिर
उसने शरीर पर गोशीर्षचन्दन का लेप किया इस प्रकार जैसा जमालि
का अलंकार करना कहा है, उसी प्रकार से यहां पर शिवभद्रकुमार के
अलंकार होने के विषय में भी जानना चाहिये. राजाने यावत् कल्पवृक्ष
के जैसा उसे अलंकृत विभूषित कर के बना दिया अर्थात् जब वह
विविध प्रकारों के अलंकारों से विभूषित हो चुका. तब वह कल्पवृक्ष

राज्याभिषेक कराव्यो-राज्य पद पर तेने स्थापित करवाने भाटे तेने स्नान
कराव्युं. अभिसिंचित्ता पम्हलसुकुमालाए सुरभीए गंधकासाईए गायाई लूहेइ”
आ रीते अभिषेक कराव्या पछी तेमणे तेना शरीरने इवाटीना जेवां डोभण
अने सुगंधयुक्त वस्त्र वडे लूछ्युं. “लूहेत्ता सरसेणं एवं जहेव जमालिस्स
अलंकारो तहेव जाव कप्परुक्खगंपिव अलंकियविभूसियं करेइ” शरीरने लूछीने
तेमणे तेना शरीर पर गोशीर्ष चन्दनने लेप कर्छो त्यार आठ तेने विविध
अलंकारोथी विभूषित करवाभां आव्यो जमालिना अलंकारोना वळुंन जेवुं
ज शिवभद्रना अलंकारोनुं पणु पर्थन समजवुं. शिव राजाये तेने जेवो
तो अलंकारोथी विभूषित कर्छो के ते कल्पवृक्षना समान शोभवा लाव्यो

અજ્ઞાં કૃત્વા શિવભદ્ર કુમારં યુવરાજં જયેન્ વિજયેન્ વર્ધયતિ, 'વદ્ધાવેત્તા તાર્હિં
 હટ્ઠાર્હિં, કંતાર્હિં પિયાર્હિં જહા ઉવવાહૃણ કોણિયસ્સ જાવ પરમાડં પાલયાહિં'
 વર્ધયિત્વા તામિઃ હટ્ઠામિઃ કાન્તામિઃ, યથા ઔપપાતિકે કૂણિકસ્ય પ્રતિષાદિતં
 તથૈવ શિવભદ્રસ્યાપિ પ્રતિપત્તન્યસ્, યાવત્ મનોજ્ઞામિઃ મનોમામિઃ વાગ્મિઃ અન,
 વરતમ્ અભિનન્દંશ્ચ અમિષ્ટુચંશ્ચ એવમાચાદીત્ જયજયનન્દ ! જયજય ભદ્ર ! જય-
 જયનન્દ ! ભદ્રંતે, અજિતં જય, જિતં પાલય, જિતમધ્યે વસ, અજિતં ચ જય
 શત્રુપક્ષં, જિતં ચ પાલય મિત્રપક્ષમ્, જિતવિધ્નોઽપિ ચ વસ તત્ દેવ ! સ્વજનમધ્યે
 ઇન્દ્રઇવ દેવાનામ્, ચન્દ્રઇવ તારાણામ્, ધરણઇવ નાગાનામ્, ભરતઇવ મનુષ્યાણામ્,

જૈસા જચને લગ ગયા. હસ કે વાડ ઉસને દોનોં હાથ જોડુકર નમસ્કાર
 ક્રિયા ઔર ઉસ શિવભદ્ર રાજા કો જય વિજય શબ્દોં સે વધાઈ દી.
 'વદ્ધાવેત્તા તાર્હિં હટ્ઠાર્હિં, કંતાર્હિં, પિયાર્હિં જહાં ઉવવાહૃણ કોણિયસ્સ
 જાવ પરમાડં પાલયાહિં' વધાઈ દેકર ફિર ઉસને ઉન હષ્ટ, કાન્ત,
 પ્રિય, યાવત્ મનોજ્ઞ એવં મનોમ વચનોં દ્વારા જૈસા કિ ઔપપાતિક
 સૂત્ર મેં કૂણિક રાજા કે લિયે દિયા હૈ વૈસા હી શુભાશીર્વાદ શિવભદ્ર
 કો દિયા-એસે હી વચનોં દ્વારા ઉસને ઉસકા અભિનન્દન એવં સ્તવન
 કરતે હુએ કહા- 'જય જય નન્દ ! જય જય ભદ્ર ! જય જય નન્દ ! ભદ્રંતે,
 અજિતં જય, જિતં પાલય, જિય મધ્યે વસ' અજિતં ચ જય-શત્રુપક્ષ કો
 જીતો, મિત્રપક્ષ કા પાલન કરો સ્વજનોં કે વીચ તુમ દેવોં કી વીચ ઇન્દ્ર
 કે સમાન રહો, તારાગણોં કે વીચ ચન્દ્રમા કે સમાન રહો, નાગદેવોં

ત્યાર બાદ તેણે બન્ને હાથ બેડીને તેને નમસ્કાર કર્યાં અને “ તારો જય
 હો ! તારો વિજય હો, ” એવા નાદોથી તેને વધાવ્યો. “ વદ્ધાવેત્તા તાર્હિં
 હટ્ઠાર્હિં કંતાર્હિં, પિયાર્હિં જહા ઉવવાહૃણ કોણિયસ્સ જાવ પરમાડં પાલયાહિં ”
 ત્યાર બાદ તેણે તેને આ પ્રકારના ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, અને મનોમ
 વચનો દ્વારા શુભાશીર્વાદ દીધાં ઔપપાતિકસૂત્રમાં કૂણિક રાજાને જેવા
 આશીર્વાદ દેવામાં આવ્યું હતું છે, એવાં જ આશીર્વાદ અહીં શિવભદ્ર
 કુમારને આપવામાં આવ્યાં, એમ સમજવું જેમ કે—

“ જય જય નન્દ ! જય જય ભદ્ર ! જય જય નન્દ ! ભદ્રંતે, અજિત જય,
 જિતં પાલય, જિયમધ્યે વસ ” “ હે નન્દ ! તું શત્રુપક્ષ પર વિજય પ્રાપ્ત
 કરજે મિત્ર પક્ષનું પાલન કરજે, દેવોની મધ્યે જેમ ઇન્દ્ર શેણે તેમ તું
 સ્વજનો વચ્ચે શેણજે, તારાગણોની વચ્ચે રહેલો ચન્દ્રની જેમ તું રહેજે,
 નાગોની વચ્ચે રહેતા ધરણીની જેમ તું રહેજે, મનુષ્યોની વચ્ચે તું ભરતની

बहूनि वर्षशतानि, बहूनि वर्षसहस्राणि अनुभव भोगान्, दृष्टतुष्टः परमायुष्यं पालय
 'इदृजणसंपरिवुडे हत्थिणापुरस्स नगरस्स अन्नेसिं च बहूणं गामागरनगर जाव
 विहराहिति कट्टु जयजयसदं पउंजइ' इष्टजनसंपरिवृतो हरितनापुरस्य नगरस्य
 अन्येषां च बहूनां ग्रामाकरनगर यावत् सन्निवेशकर्बटादिषु विहर इति कृत्वा
 जयजय शब्दं प्रयुङ्क्ते । 'तए णं से सिवमहे कुमारे राया जाए महया हिमवंत-
 मलयमंदरमहिंदसारे, वण्णओ जाव विहरइ' ततःखलु स शिवभद्रः कुमारो राजा
 जातः महाहिमवान् इव महान् तथा मलयः मलयाचलनामकः पर्वतविशेषः,
 मन्दरः-मेरुः, महेन्द्रः शकादिः देवराजः तद्वत् सारः प्रधानो यः स तथा भूत्वा
 वर्णकः अस्य वर्णनम् अन्यराजवर्णवदवसेयम्, यावत् विहरति-तिष्ठति ॥मृ० १॥

के बीच धरण के समान रहे और मनुष्यों के बीच भरत के समान रहे।
 अनेक वर्षों तक, सेकड़ों वर्षों तक, हजारों वर्षों तक तुम भोगों को
 भोगो। तथा संतुष्टचित्त रहकर दीर्घ आयु प्राप्त करो। 'एवं इदृजण
 संपरिवुडे हत्थिणापुरस्स नगरस्स अन्नेसिं च बहूणं गामागरनगर जाव
 विहराहिति कट्टु जय जय सदं पउंजइ' इष्टजनों से परिवृत होकर तुम
 हरितनापुर के और दूसरे देशों के ग्राम, नगर सन्निवेश, कर्बट आदि
 को मैं सुखपूर्वक विहार करो। इस प्रकार कह कर उसने पुनः जय जय
 शब्द का प्रयोग किया। इस प्रकार के शुभाशीर्वादों से युक्त हुआ वह
 'से सिवमहे कुमारे राया जाए, महया हिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे
 वण्णओ जाव विहरइ' वह शिवभद्रकुमार राजा हो गया महान्
 हिमवान् पर्वत के समान महान् वह बन गया। मलयाचल पर्वत, मन्दर-
 सुमेरु एवं महेन्द्रदेवराज के जैसा वह राजाजनों में प्रधान हो गया।
 इसका वर्णन अन्यराजाओं के वर्णन के जैसा जानना चाहिये ॥सू० १॥

जेम रडेजे. अनेक वर्षों सुधी, सेकड़ों वर्षों सुधी, हजारों वर्षों सुधी तुं
 लोगोने लोगोथा कर अने सतुष्ट रहिने दीर्घायु प्राप्त कर. ”

“ एवं इदृजणसंपरिवुडे हत्थिणापुरस्स नगरस्स अन्नेसिं च बहूणं गामागरनगर
 जाव विहराहि ति कट्टु जयजयसदं पउंजइ ” धृष्ट ज्ञेनोत्थी वीटणाधने (युक्त
 यधने) तु हस्तिनापुरना अने भीम देशोनां ग्राम, नगर, सन्निवेश, कर्बट
 आदिमां सुखपूर्वक विहरतो रहे. ” आ प्रभाणु कहीने तेणु इरीथी तेने जय
 पोकार्थी आ रीते पिताना शुभाशीर्वाद सहित “ से सिवभद्रकुमारे राया जाए ”
 ते शिवभद्र कुमार राजा थयो. “ महया हिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे वण्णओ
 जाव विहरइ ” ते महान् हिमालयना जेवो महान् थय गयो, मलयाचल
 पर्वत, मंदर (सुमेरु) अने महेन्द्रना जेवो ते राजाओमां सुख्य अनीने
 शोभवा लाज्यो. तेनुं वर्षान् अन्य राजाओना वर्षान् अनुसार समजवुं ॥सू० १॥

मूलम्—“तए णं से सिवे राया अन्नया कयाइं सोभणंसि
तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि विउलं असणपाणखाइम
साइमं उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइनियगसयण
संबंधिपरिजणं रायाणो य खत्तिया आमंतेइ, आमंतित्ता तओ
पच्छा ण्हाए जाव सरीरे भोयणवेलाए भोयणमंडवंसि सुहा-
सणवरगए तेणं मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेणं राए-
हिय खत्तिएहिय, सद्धिं विउलं असणपाणखाइमसाइमं एवं
जहा तालली जाव सक्कारेइ, संमाणेइ, सक्कारेत्ता, संमाणेत्ता,
तं मित्तणाइ जाव परिजणं रायाणो य खत्तिए य सिवभइं च रायाणं
आपुच्छइ, आपुच्छित्ता सुवहुं लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं जाव
भंडगं गहाय जे इमे गंगाकुलगा वाणपत्था तावसा भवंति,
तंचेव जाव तेसिं अंतियं मुंडे भवित्ता दिसापोक्खिय-तावसत्ताए
पव्वइएऽवियणं समाणे अयमेयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ,—
कप्पइ मे जावजीवाए छट्ठं तंचेव जाव अभिगिण्हइ, अभिगि-
ण्णेत्ता पढमं छट्ठक्खमणं उवसंपजित्ताणं विहरइ, तएणं से सिवे
रायरिसी पढमछट्ठक्खमणपारणगंसि, आयावणभूमीओ
पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता वागलवत्थनियत्थे जेणेव सए उदए,
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता किट्ठिण-संकाइयगं गिण्हइ,
गिण्हित्ता, पुरत्थिमं दिसं पोक्खेइ, पुरत्थिमाए दिसाए सोमे
महाराथा पत्थाणेपत्थियं अभिरक्खउ सिवं रायरिसिं अभिरक्खेत्ता
जाणिय, तत्थ कंदाणिय, मूलाणिय, तयाणिय, पत्ताणिय,

पुष्पाणिय, फलाणिय, बीयाणिय, हरियाणिय, ताणि अणु
जाणउ त्तिकट्टु पुरत्थिमं दिसं पसरइ, पुरत्थिमं दिसं पसरित्ता
जाणिय, तत्थ कंदाणिय जाव हरियाणिय ताइ गेण्हइ, गेण्हित्ता
किढिणसंकाइयं भरेइ, भरित्ता, दब्भे य, कुसे य, समिहाओ
य पत्तामोडं च गेण्हइ, गेण्हित्ता जेणेव सए उडए तेणेव उवा
गच्छइ, उवागच्छित्ता किढिणसंकाइयगं ठवेइ, ठवित्ता, वेदिं
वड्ढेइ, वड्ढित्ता, उवलेवणसंमज्जणं करेइ, करित्ता, दब्भसगब्भ-
कलसहत्थगए जेणेव गंगामहानई तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छित्ता गंगामहानइं ओगाहेइ, ओगाहित्ता, जलमज्जणं करेइ,
करित्ता, जलकीडं करेइ, करित्ता जलाभिसेयं करेइ, करित्ता,
आयंते चोक्खे परमसुइ भूए, देवय पिइकयकजे दब्भसगब्भ-
कलसहत्थगए गंगाओ महानईओ पच्चुत्तरइ, पच्चुत्तरेत्ता,
जेणेव सए उडए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता दब्भेहिय,
कुसेहिय, वालुयाएहिय, वेइं एणइ, रइत्ता सरएणं अरणिं महेइ,
महित्ता, अग्गि पाडेइ, पाडित्ता, अग्गि संधुक्खइ संधुक्खित्ता,
समिहा कट्ठाइं पक्खिवइ, पक्खिवित्ता अग्गि उज्जालेइ, उज्जालित्ता-
“अग्गिस्स दाहिणे पासे, सत्तं गाइं समादहे, सकहं वक्कलं ठाणं,
सिज्जाभंडं कसंडलुं ॥१॥ दंडदारुं तथा पाणं, अहे ताइं समादहे ॥

महुणाय, घएणय तंदुलेहिय, अग्गि हुणइ, हुणित्ता चरुं
साहेइ, साहित्ता, बलिवइस्सदेवं करेइ, बलिवइस्सदेवं करित्ता
अतिहिपूयं करेइ, करित्ता, तओपच्छा, अप्पणा आहारमाहारेइ।

तएणं सिवे रायरिसी दो चं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ।
तएणं से सिवे रायरिसी दोच्चे छट्ठक्खमणपारणगंसि आयावण-
भूमीओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहिता एवं जहा पढमपारणगं,
नवरं दाहिणगं दिसं पोक्खेइ पोक्खेत्ता दाहिणाए दिसाए जमे
महाराया पत्थाणे पत्थियं सेसं तंचेव आहारमाहारेइ, तएणं
से सिवे रायरिसी तच्चं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ,
तएणं से सिवे रायरिसी सेसं तंचेव, नवरं पच्चत्थिमाए दिसाए
वरुणे महाराया पत्थाणे पत्थियं सेसं तंचेव जाव आहारमाहारेइ।
तएणं से सिवे रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं
विहरइ, तएणं से सिवे रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणपारणगंसि
एवं तंचेव नवरं उत्तरदिसं पोक्खेइ। उत्तराए दिसाए वेसमणे
महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवं, सेसं तंचेव जाव
तओ पच्छा अप्पणा आहारमाहारेइ ॥सू० २॥

छाया—ततः खलु स शिवो राजा अन्यदा कदाचित् शोभने तिथिकरण-
दिवसमुद्धर्त नक्षत्रे विपुलम् अशनपानखादिमस्वादिमम् उपस्थापयति, उपस्थाप्य
मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनं राज्ञश्च क्षत्रियांश्च आमन्त्रयति, आमन्त्र्य
ततः पश्चात् स्नातो यावत् शरीरो भोजनवेलायां भोजनमण्डपे सिंहासनवरगतस्त्वेन
मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन राजभिश्च क्षत्रियैश्च सार्द्धम् विपुलम्
अशनपानखादिमस्वादिमम् एव यथा तामलिः यावत् सत्कारयति, सम्मानयति,
सत्कार्यं—सम्मान्य त मित्रज्ञाति यावत् परिजनं राज्ञश्च क्षत्रियांश्च शिवभद्रं च
राजानम् आपृच्छति, आपृच्छ्य सुवहुलौहीलौहकटाहकडुच्छुकं यावत् भाण्डकं
गृहीत्वा ये इमे गङ्गाकूलगा वानप्रस्था स्तापसा भवन्ति तदेव यावत् तेषामन्तिके
मुण्डो भूत्वा दिशाप्रोक्षकतापसतया प्रव्रजितः, प्रव्रजितोऽपि खलु सन् इमयेतद्ब्रू-
पम् अभिग्रहम् अभिगृह्णाति—कल्पते मम यावज्जीवं षष्ठं तदेव यावत् अभिग्रहम्
अभिगृह्णाति, अभिगृह्य प्रथमं षष्ठक्षमणम् उपसंपद्य विहरति, ततः खलु स शिवो

राजर्षिः प्रथमषष्ठक्षपणपारणे आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवच्छ्व वल्कल-
 वस्त्रनिवसितो यत्रैव स्वकम् उटजं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य किटिनसांकायिकं
 गृह्णाति, गृहीत्वा पौरस्त्यायां दिशि सोमो महाराजः प्रस्थाने प्रस्थितम् अभिरक्षतु
 शिवं राजर्षिम्, अभिरक्ष्य यानि च तत्र कन्दानि च, मूलानि च त्वचश्च, पत्राणि च,
 पुष्पाणि च, फलानि च, बीजानि च, हरितानि च, तानि अनुजानातु इतिकृत्वा
 पौरस्त्यां दिशं प्रसरति, प्रसृत्य यानि तत्र कन्दानि च चाग्रद् हरितानि च तानि-
 गृह्णाति, गृहीत्वा किटिनसांकायिकं भरति, श्रुत्वा दर्भाश्च, समिधश्च पत्रामोटकं
 च गृह्णाति, गृहीत्वा यत्रैव स्वकः उटजः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य किटिनसां
 कायिकं स्थापयति, स्थापयित्वा वेदिम् वर्द्धयति, वर्द्धयित्वा उपलेपनसंयार्जनं
 करोति, कृत्वा दर्भसगर्भकलशहस्तगतो यत्रैव गङ्गामहानदी तत्रैव उपागच्छति,
 उपागत्य गङ्गामहानदीम् अवगाहते, अवगाह्य जलमञ्जनं करोति, कृत्वा जलक्रीडां
 करोति, कृत्वा जलाभिषेकं करोति, कृत्वा आचान्तः चोक्षः परमशुचीभूतो दैवत-
 पितृकृतकार्यः दर्भसगर्भकलशहस्तगतो गङ्गाया सहानघ्राः प्रत्यवतरति, प्रत्य-
 वतीर्य यत्रैव स्वकउटजः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य दर्भैश्च कुशैश्च बालुकाभिश्च
 वेदिं रचयति, रचयित्वा शरकेण अरणिं मथ्नाति, मथित्वा अग्निं पातयति,
 पातयित्वा अग्निं संधुक्ष समित्काष्ठानि प्रक्षिपति, प्रक्षिप्य अग्निमुज्ज्वालय, अग्नेः
 दक्षिणे पार्श्वे सप्ताङ्गानि समादधाति, तद्यथा—सकथाम् १, वल्कलम् २, स्था-
 नम् ३, शय्याभाण्डम् ४, कमण्डलुम् ५, दण्डदारु ६, तथाऽऽत्मानम् ७, अथ तानि
 समादधाति, मधुना च घृतेन च तण्डुलैश्च अग्निं जुहोति, हुत्वा चरुं साधयति,
 साधयित्वा बलिवैश्वदेवं करोति कृत्वा अतिथिपूजां करोति, कृत्वा ततःपश्चात्
 आत्मना आहारमाहरति । ततः खलु शिवो राजर्षिः द्वितीयं षष्ठक्षपणम् उपसंपद्य
 विहरति, ततःखलु स शिवो राजर्षिः द्वितीये षष्ठक्षपणपारणे आतापनभूमितः
 प्रत्यवरोहति, प्रत्यवच्छ्व एव यथा प्रथमपारणे, नवरं दक्षिणां दिशं प्रोक्षति, प्रोक्ष्य
 दक्षिणस्थां दिशि यमो महाराजः प्रस्थाने प्रस्थितं वेप तदेव आहारमाहरति ।
 ततः खलु स शिवो राजर्षिः तृतीयं षष्ठक्षपणम् उपसंपद्य विहरति, ततःखलु स
 शिवो राजर्षिः, शेषं तदेव नवरं पश्चिमायां दिशि वरुणो महाराजः प्रस्थाने
 प्रस्थितं शेषं तदेव यावत्—आहारमाहरति । ततःखलु स शिवो राजर्षिः चतुर्थं षष्ठ-
 क्षपणपारणके, एवं तदेव, नवरम् उत्तरदिशं प्रोक्षति, उत्तरस्थां दिशि वैश्रमणो
 महाराजः प्रस्थाने प्रस्थितम् अभिरक्षतु शिवम्, शेषं तदेव यावत्, ततःपश्चात्
 आत्मना आहारमाहरति ॥सू० २॥

टीका—‘तएणं से सिवे राया अन्नया कयाइं सोभणंसि तिहिकरण-
दिवसमुहुत्तनखत्तंसि विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेइ’ ततः खलु स
शिवो राजा अन्यदा कदाचित् शोभने तिथिकरणदिवसमूहतेनक्षत्रे विपुलम्
अशनपानखादिमरवादिमम् उपस्कारयति—निर्मापयति ‘उवक्खडावेत्ता मित्तणाइ-
नियगसयणसंबंधिपरिजणं रायाणो य खत्तिया य आमंतेइ, आमंतेत्ता’ उपस्कार्य—
निर्माप्य मित्रज्ञातिनिजकम्पजनसम्बन्धि—परिजनं राज्ञश्च क्षत्रियांश्च आमन्त्रयति,
आमन्त्र्य ‘तओ पच्छाण्हाए जाव सरीरे भोयणवेलाए भोयणमंडवंसि सुहासणवर-
गए तेणं मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेणं राएहिय खत्तिएहि य सद्धिं’ ततः

‘तएणं से सिवे राया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘तएणं से सिवे राया अन्नया कयाइं सोभणंसि तिहि-
करणदिवसनखत्तमुहुत्तंसि विउलं असणपाणखाइमसाइमं उव
क्खडावेइ’ इसके बाद उस शिवराजा ने अन्यदा कदाचित् शुभ
तिथि, शुभ करण, शुभ दिवस, शुभ नक्षत्रवाले मुहूर्त्त में विपुल
अशन, पान, खादिम एवं स्वादिमरूप चार प्रकार का आहार तैयार
करवाया, ‘उवक्खडावेत्ता मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरिजणं
रायाणो य खत्तिया य आमंतेइ, आमंतेत्ता’ चारों प्रकार का आहार
तैयार करवा करके फिर उसने मित्रजनों को ज्ञातिजनों को अपने
जनों को सम्बन्धियों को एवं परिजनों को तथा राजाओं को आमन्त्रित
किया. आमन्त्रित करके ‘तओ पच्छा ण्हाए जाव सरीरे भोयणवेलाए
भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए तेणं मित्तणाइनियगसयणसंबंधि-

“तएणं से सिवे राया” इत्यादि—

टीकार्थ—“तएणं से सिवे राया अन्नया कयाइं सोभणंसि तिहिकरण-
दिवसनखत्तमुहुत्तंसि विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेइ” तयार
भाइ डोइ अथ शुभ तिथि, शुभ करण, शुभ दिवस अने शुभ नक्षत्रवाणा
मुहूर्त्तमा ते शिवराजअने विपुल आहार, पान, अथ अने स्वाद्य इप आर
प्रकारना खोजन तैयार कराव्या. “उवक्खडावेत्ता मित्तणाइनियगसयणसंबंधि
परिजणं रायाणो य खत्तियाय आमंतेइ” आर प्रकारना आहार तैयार करावीने
तेणु पोताना मित्रजनोने, ज्ञातिजनोने, स्वजनोने, संधीजनोने, परिजनोने,
राजजनोने अने क्षत्रियोने अभवानु आमन्त्रणु आप्थु “आमंतेत्ता तओ
पच्छा ण्हाए जाव सरीरे भोयणवेलाए भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए तेणं मित्त-
णाइनियगसयणसंबंधिपरिजणेणं राएहिय खत्तिएहि य सद्धिं” तयार भाइ

પશ્ચાત્ સ્નાતો યાવત્ કૃતવલિકર્મા કૃતકૌતુકમદ્વલપ્રાયશ્ચિતઃ શુદ્ધપ્રવેશ્યાનિ માદ્ગલ્યાનિ વસ્ત્રાણિ પ્રવરપરિહિતઃ અલ્પમહાર્ગાભરણાલ્કૃતશરીરો ભોજનવેલાયાં ભોજનસમયે ભોજનમણ્ડપે સુખાસનવરગતઃ તેન મિત્રજ્ઞાતિનિજકસ્વજનસમ્બન્ધિ-પરિજનૈન રાજમિત્ર ક્ષત્રિયૈશ્ચ સાર્દ્દમ્ 'વિપુલં અસળપાણલાહમસાહમં એવં જહા તામલી જાવ સકારેહ, સંમાણેહ' વિપુલં પ્રચુરમ્ અશનપાનલાદિમસ્વાદિમમ્ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા તામલેઃ પ્રકરણે તૃતીયશતકે પ્રથમોદેશકે પ્રતિપાદિતં તથૈવ અત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યં યાવત્-સ શિવો રાજા સર્વાન્ સત્કારયતિ સમ્માનયતિ

પરિજણેણં રાણહિ ય સ્તુતિણહિ ય સદ્ધિં' ફિર ઉસ્તને સ્નાન કિયા, કાક આદિ પક્ષિયોં કે લિયે અન્ન કા ભાગરૂપ વલિ કર્મ ક્રિયા, કૌતુક, મંગલ, પ્રાયશ્ચિત્ત કિયા, વાદ મેં શુદ્ધ ભોજનમંડપ મેં પ્રવેશ યોગ્ય માંગલિક વસ્ત્રોં કો અચ્છી પ્રકાર સે પહિરા, વેશ કીમતી અલ્પ ભારવાલે આભૂષણ પહિરે, હસ પ્રકાર સે અલંકૃત શરીર હોકર વહ ભોજન સમય મેં ભોજન મંડપ મેં સુખાસન પર આકર બેઠ ગયા ઓર ઉસ આમંત્રિત મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક સ્વજન સમ્બન્ધિ પરિજન કે સાથ, રાજાઓં કે સાથ એવં ક્ષત્રિયોં કે સાથ 'વિપુલં અસળપાણલાહમસાહમં એવં જહા તામલી જાવ સકારેહ સમ્માણેહ' ઉસ વિપુલ, અનશન પાન લાદિમ સ્વાદિમ રૂપ ચતુર્વિધ આહાર કો કિયા હસ વિષય કા કથન તામલી કે પ્રકરણ મેં તૃતીય શતક મેં પ્રથમોદેશક મેં જૈસા કહા હૈ વૈસા હી યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે. યાવત્ ઉસ શિવ રાજાને

તેણે સ્નાન કર્યું, કાગડા આદિને માટે અન્નનો વિભાગ અલગ કરવા રૂપ બલિકર્મ કર્યું, કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ પતાવી, ત્યાર બાદ ભોજનમંડપમાં પ્રવેશવા યોગ્ય માંગલિક વસ્ત્રોને પરિધાન કર્યા, અતિ કીમતિ પણુ અલ્પ ભારવાળાં આભૂષણોથી શરીરને વિભૂષિત કર્યું, આ રીતે સુંદર વસ્ત્રો અને અલંકારોથી સુસજ્જિત થઈને તે ભોજનને સમયે ભોજનમંડપમાં આવીને એક ઉત્તમ સુખાસન પર બિરાજમાન થઈ ગયો. તેણે તે આમંત્રિત મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, સંબંધીઓ, પરિજનો, રાજાઓ અને ક્ષત્રિયો સાથે બેસીને “વિપુલં અસળપાણલાહમસાહમં એવં જહા તામલી, જાવ સકારેહ, સમ્માણેહ” તે વિપુલ અશન, પાન ખાધ અને સ્વાદ્ય રૂપ ચતુર્વિધ આહાર આરોગ્યા. આ વિષયને અનુલક્ષીને ત્રીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં તામલીના પ્રકરણમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું.

“તે શિવ રાજાએ તે સૌ આમંત્રિતોનો સત્કાર કર્યો અને સન્માન કર્યું,” આ સૂત્ર પાઠ પર્યાન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

च, 'सकारेत्ता संमानेत्ता तं मित्तणाइ जाव परिजणं रायाणो य खत्तिएय सिवभद्रं
च रायाणं आपुच्छइ' सत्कार्यं संमान्य यावत् तस्यैव मित्रादिकस्य राज्ञां क्षत्रियाणां
च पुरतः शिवभद्रं कुमारं राज्ये स्थापयित्वा तं मित्रज्ञाति यावत् स्वजनसम्बन्धि-
परिजनान् राज्ञश्च क्षत्रियांश्च शिवभद्रं च राजानम् आपृच्छति, 'आपुच्छिता सुबहुं
लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं जाव भंडगं गहाय ये इमे गंगाकूलगा वाणपत्था तावसा
भवन्ति, तंचेव जाव तेसिं अंतिए मुंडे भवित्ता दिसापोकियतावसत्ताए पव्वइए'
आपृच्छय सुबहु लोहीलोहकडाहकडुच्छुकं यावत् ताम्रकं तापसभाण्डकं गृहीत्वा
ये इमे पूर्वोक्ता गङ्गाकूलगाः वानप्रस्थास्तापसा भवन्ति, तदेव पूर्वोक्तवदेव यावत्
तेषामन्तिके मुण्डो भूत्वा दिशाप्रोक्षकतापसतया प्रव्रजितः, 'पव्वइएऽवियणं

आगत उन सबका सत्कार किया, और सन्मान किया. 'सकारेत्ता
संमानेत्ता तं मित्तणाइ जाव परिजणं रायाणो य खत्तिए य सिवभद्रं
च रायाणं आपुच्छइ' सब का सत्कार सन्मान कर के यावत् उसी
मित्रादिक राजाओं के एवं क्षत्रियों के समक्ष शिवभद्रकुमार को राज्य
में स्थापित किया-स्थापित कर के फिर शिवराजा ने मित्र ज्ञाति यावत्
स्वजन संबंधि परिजनों से राजाओं से, एवं क्षत्रियों से तथा शिव-
भद्र राजा से पूछा-'आपुच्छित्ता सुबहुं लोही-लोहकडाह-कडुच्छुयं
जाव भंडगं गहाय जे इमे गंगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवन्ति तं
चेव जाव तेसिं अंतिए मुंडे भवित्ता दिसापोकियतावसत्ताए
पव्वइए' पूछकर वह तैयार किये हुए उन लोही लोहकडाह एवं कर
छली आदि तापस योग्य उपकरणों को लेकर गंगा तटवासी उन
वानप्रस्थों के पास पहुँचा वहाँ पहुँच कर उसने उन के पास मुंडित

“सकारेत्ता संमानेत्ता तं मित्तणाइ जाव परिजणं रायाणो य खत्तिए य सिवभद्रं
च रायाणं आपुच्छइ” सौने। सत्कार तथा सन्मान करीने तेहे पोताना
मित्रेने, ज्ञातिजनेने, स्वजनने, संबंधीजनेने अने परिजनने तथा राज-
जनेने अने क्षत्रियेने तथा शिवभद्र राजने पूछु-“अटवे के तापस प्रव्रज्या
अंगीकार करवा माटे तेमनी अनुमति भागी. “आपुच्छित्ता” तेमनी अनुमति
भेजवीने “सुबहु लोही-लोहकडाह-कडुच्छुयं जाव भंडगं गहाय जे इमे
गंगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवन्ति तं चेव जाव तेसिं अंतिए मुंडे भवित्ता
दिसापोकियतावसत्ताए पव्वइए” पडेवेथी ज तैयार करावेव तवा, कडाही,
कडछी, ताभानु कमंडल आदि लधने ते गंगातटवासी ते वानप्रस्थ तापसा
पासे पडोच्यी गये। त्यां पडोच्यीने तेहे दिशाप्रोक्षी तापसोनी पासे मुंडित
थधने दिशाप्रोच्छक तापस इपे दीक्षा अंगीकार करी लीधी. “पव्वइए वि

સમાણે અયમેયારૂઢં અભિગ્ગહં અભિગિઢ્હ’-પ્રવ્રજિતોઽપિ ચ રહુ સન હમમેત-
 દ્રૂપ્મ્ અભિગ્રહ્મ્ અભિગૃહ્ણતિ-‘કપ્પહ્મે જાવજ્જીવાણ છટ્ઠં તચેવ જાવ અભિગ્ગહ
 અભિગિઢ્હિત્તા પઢ્મં છટ્ઠકલ્લમણં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરહ્’ કલ્પતે-યુજ્યતે, મમ
 યાવજ્જીવં-જીવનપર્યન્તય્ પ્ષ્ઠપ્ષ્ઠેન તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ યાવત્ અનિશ્ચિત્તેન
 દિશાચક્રવાલેન તપઃકર્મણા ઉર્ધ્વવાહુ પ્રગૃહ્ય પ્રગૃહ્ય યાવદ્ વિઠ્ઠુમિત્યાદિરીત્યા
 અભિગ્રહ્મ્ અભિગૃહ્ણતિ, અભિગૃહ્ય પ્રથમં પ્ષ્ઠમસ્તતપઃઉપસંપદ્ય સ્વીકૃત્ય વિહ-
 રતિ-તિષ્ઠતિ । ‘તણ્ણં સે સિવે રાયરિસી પઢ્મછટ્ઠકલ્લમણ પારણગસિ આયા
 વળભૂમીઓ પચ્ચોરુહ્હ, પચ્ચોરુહિત્તા વાગલવત્થનિયન્થે જેણેવ સણ ઉહણ્ તેણેવ
 ઉવાગન્છહ્’ તતઃ સ્વહુ સ શિવો રાજર્ષિઃ પ્રથમપ્ષ્ઠક્ષપણપારણે આતાપનભૂમિતઃ
 પ્રત્યવરોહતિ, અવતરતિ, પ્રત્યવસ્થા-અવતીર્ય, વલ્કલવસ્ત્રનિવસિતઃ વલ્કલનિર્મિતં
 વસ્ત્રં નિવસિતં પરિહિતં યેન સ વાલ્કલવસ્ત્રનિવસિતઃ, યત્રેવ રવકઃ ઉટ્તજઃ-પર્ણકુટી

હોકર દિશાપ્રોક્ષક તાપસરૂપ સે દીક્ષા ધારણ કી ‘પવ્વહ્મણ વિ ય ણં
 સમાણે અયમેયારૂઢં અભિગ્ગહ અભિગિઢ્હ’ દીક્ષા ધારણ કરતે હી ડસને
 એલા અભિગ્રહ લે લિયો કિ અવ મુઝે ‘કપ્પહ્મે જાવજ્જીવાણ છટ્ઠં તં ચેવ
 જાવ અભિગ્ગહં અભિગિઢ્હ’ જન્મપર્યન્ત છટ્ઠ છટ્ઠ તપસ્યા કરના હી
 યોગ્ય હૈ । અતઃ ડસને ડસ તપસ્યા કો કરના પ્રારંભ કર દિયા હસ
 પ્રથમ છટ્ઠ કી તપસ્યા મેં જૈલા કિ પહિલે કહા ગયા હૈ ડસને દિશા
 ચક્રાવાલ તપઃ કર્મ ક્રિયા-ડોનોં હાથ ડપર ક્રિયે ‘તણ્ણં સે સિવે
 રાયરિસી પઢ્મ છટ્ઠકલ્લમણપારણગસિ આયાવળભૂમીઓ પચ્ચોરુહ્હ’
 હલકે વાદ જય ડસ શિવરાજકૃષિ કી પ્રથમ છટ્ઠ તપસ્યા કી પારણા
 કરને કા દિન આયા. તવ વહ આતાપન ભૂમિ સે નીચે ડતર કર
 અપની જહાં ડ્રોપડી થી વહાં આયા-ડ્રોપડી સે આને કે પહિલે ડસને

ય ણં સમાણે અયમેયારૂઢં અભિગ્ગહં અભિગિઢ્હ” દીક્ષા અંગીકાર કરીને
 તેણે એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે “કપ્પહ્મે જાવજ્જીવાણ છટ્ઠં” તચેવ જાવ
 અભિગ્ગહં અભિગિઢ્હ” જીવનપર્યન્ત હું છટ્ઠ કરીશ છટ્ઠની તપસ્યા દરમિયાન
 હું ણ-ને હાથ ઊઠા કરીને આતાપના લઈશ અને પારણાને દિવસે અમુક
 દિશામાંથી ૦ ડ્રણાદિ લાવીને પારણું કરીશ.” આ પ્રકારનું દિશાચક્રવાલ
 નામનું તપ તેણે આરાધવા માંડ્યું. “તણ્ણં સે સિવે રાયરિસી પઢ્મછટ્ઠ-
 કલ્લમણપારણગસિ આયાવળભૂમીઓ પચ્ચોરુહ્હ” આ રીતે શિવરાજર્ષિના પહેલા
 છટ્ઠના પારણાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. ત્યારે તે આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે
 ઉતર્યો તેણે વેડડલ (ઝાડની છાલના વસ્ત્ર) ધારણ કર્યો અને તે પોતાની શૂંપડીમાં

आसीत् तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छता किढिणसंकाइयगं गिण्हइ, गिण्हत्ता पुरत्थिमं दियं पोव्वेइ' उपागत्य किढिनसांकायिकं-किढिनयोः वंशमयतापस-भाजनविशेषयोः सांकायिक-भारोदहनयन्त्रम्. 'कावड' इति भाषाप्रसिद्धम् वंशनिर्मितपात्रविशेषम् गृह्णाति, गृहीत्वा पौरस्त्यां-पूर्वां दिशं प्रोक्षति-जलादिना सिञ्चति, 'पुरत्थिमाए दिसाए सोमे महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवं रायरिसि' पौरस्त्यायाः पूर्वस्याः दिशः सोमो महाराजः प्रस्थाने प्रस्थित धर्मसाधने प्रवृत्तम् अभिरक्षतु शिवं राजर्षिम्, 'अभिरक्खत्ता जाणिय तत्थ कंदाणिय, मूलाणि य, तयाणि य, पत्ताणि य, पुप्फाणि य, फलाणि य, बीयाणि य, हरियाणि य, ताणि जाणउ तिकडु पुरत्थिमं दिसं पसरइ' अभिरक्ष्य यानिच तत्र कन्दानि च,

छालरूप वस्त्रों को पहिर लिया था 'उवागच्छता किढिणसंकाइयग गिण्हइ' वहां आते ही उसने वांसी की पंचों से घने हुए पात्र विशेष को अपने हाथ में उठाया-उठाकर फिर वह पूर्वदिशाकी ओर चलने को तैयार हुआ. इसके पहिले उसने उस दिशा की ओर जल डालकर उसका प्रोञ्छन किया प्रोञ्छन करके फिर उसने ऐसा कहा कि 'पुरत्थिमाए दिसाए सोमे महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवे रायरिसि' पूर्वदिशा के लोकपाल सोम महाराज धर्मसाधन में प्रवृत्त हुए मुझ शिवराजकृषि की रक्षा करें। 'अभिरक्खत्ता जाणिय तत्थ कंदाणि य, मूलाणि य, तयाणि य, पत्ताणि य, पुप्फाणि य, फलाणि य, बीयाणि य, हरियाणि य, ताणि अणुजाणउ त्ति कडु पुरत्थिमं दिसं पसरइ' रक्षा कर के फिर वे मुझे आज्ञा देवें कि उस दिशा में जितने भी

आव्यो. "उवागच्छता किढिणसंकाइयगं गिण्हइ" त्यां आवीने तेणे वांसनी सणीआभांथी जनावेल्ले' जेठ किढिन नामनु पात्रविशेष पोताना हाथमा लीधुं' अने ते पूर्वदिशा तरइ इलाहिनी शोधमा जवाने नीकणी पड्यो. ते दिशामा आगण वधता पडेलो तेणे ते दिशा तरइ जलनु सिञ्चन करीने पूर्व दिशाना लोकपाल सोम महाराजने आ प्रमाणे प्रार्थना करी- "पुरत्थिमाए दिसाए सोमे महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवं रायरिसि" "पूर्व दिशाना अधिपति जेवा हे सोम महाराज! धर्मसाधनमा प्रवृत्त थयेला जेवा आ शिवराजर्षिनुं संरक्षणु करले "अभिरक्खत्ता जाणिय तत्थ कंदाणि य, मूलाणि य, तयाणि य, पत्ताणि य, पुप्फाणि य, फलाणि य, बीयाणि य, हरियाणि य, ताणि जाणउत्ति क पुरत्थिमं दिसं पसरइ" "हे सोम लोकपाल! पूर्व दिशाभांथी जे केठ कन्द, भूण, छाल, पान, कुल, इण, भीज अने

મૂલાનિ ચ, ત્વચાશ્ચ, પત્રાણિ ચ, પુષ્પાણિ ચ, ફલાનિ ચ, વીજાનિ ચ, હરિતાનિ ચ, તાનિ ગ્રહીતુમ્ અનુજાનાતુ અનુજ્ઞાં દદાતુ इति कृत्वा-इत्युक्त्वा पौरस्त्यां पूर्वादिशं प्रसृत्य यानि च तत्र कन्दानि च. यावत्-मूलानि च, त्वचाश्च, पत्राणि च, पुष्पाणि च, फलानि च, बीजानि च, हरितानि च, तानि गृह्णाति, 'गिण्हित्ता किढिणसंकाइयं भरेइ, भरेत्ता, दग्भेय, कुसेय, समिद्धाओय, पत्तामोडं च गेण्हइ' तानि कन्दादीनि गृहीत्वा किढिनसांकायिक-वंशनिर्मितपात्रविशेषं भरति-कन्दादिभिः परिपूरयति, किढिनसांकायिकं भृत्वा-परिपूर्य, दर्भाश्च मूलसहितान्-कुशांश्च-छिन्नमूलान् दर्भानित्यर्थः, समिधश्च-हवनयोग्यकाष्ठखण्डानि, पत्रामोटकंच-तरुशाखामोटितपत्रं गृह्णाति 'गिण्हित्ता' जेणेव सए उडए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता किढिणसंकाइयगं ठवेइ' दर्भादिकं गृहीत्वा, यत्रैव स्वकः उटजः-

જો કન્દ હોં, મૂલ હોં, છાલ હોં, પત્ર હોં પુષ્પ હોં, ફલ હોં વીજ હોં, ઓર હરિત વનસ્પતિ હોં-उन सब को मैं लेलूं-इस प्रकार कह कर वह उस दिशा की ओर चल दिया 'पसरित्ता जाणिय तत्थ कंदाणिय जाव हरियाणि य ताइ गेण्हइ' चलकर उसने उस दिशावर्ती जितने कंद यावत् हरित पदार्थ थे-उन सबको ले लिया. 'गिण्हित्ता किढिण-संकाइयं भरेइ' लेकर अर्थात् उठाकर फिर उसने उन सब को उसवंश निर्मित पात्र विशेष में रख लिया इसके बाद उसने मूल सहित दर्भों को छिन्न मूलवाले कुशों को, हवन योग्य लकड़ियों के टुकड़ों को और वृक्षों की शाखाओं को जुकाकर तोड़ेगये पत्रों को लिया. गिण्हित्ता जेणेव सए उडए तेणेव उवागच्छइ' लेकर फिर वह जहां अपनी जोंपडी थी वहां पर चला आया 'उवागच्छित्ता किढिणसंका

લીલી વનસ્પતિ મળી શકે, તે ગ્રહણ કરવાની આપ મને અનુમતિ આપો.” આ પ્રમાણે સોમ લોકપાલને પ્રાર્થના કરીને તેઓ પૂર્વ દિશા તરફ ગયા. “પસરિત્તા જાણિય તત્થ કંદાણિય ચ, જાવ હરિયાણિ ચ તાઈ” ગેણ્હઈ” પૂર્વ દિશામાં જઈને, તે દિશામાંથી જે જે કન્દ આદિ લીલી વનસ્પતિ પર્યન્તના પદાર્થો મળ્યા, તે તેણે લઈ લીધાં. “ગિણ્હિત્તા કિઢિણસંકાઈય” ભરેઈ” અને તે પદાર્થોને તેણે તે વાંસ નિર્મિત પાત્ર વિશેષમાં ભરી લીધાં. ત્યાર બાદ તેણે મૂળ યુક્ત ફળોને, છિન્નમૂળવાળાં કુશને અને હવનને યોગ્ય સમિધોને (હવનમાં હોમવાને યોગ્ય કાષ્ઠોને) ગ્રહણ કર્યાં, અને વૃક્ષોની શાખાઓને નીચે નમાવીને પાન તોડ્યાં “ગિણ્હિત્તા જેણેવ સએ ઉડએ તેણેવ ઉવાગચ્છઈ” આ કન્દાદિ સામગ્રીને લઈને તે પોતાની જોંપડીમાં ગયો કર્યો “ઉવાગચ્છિત્તા કિઢિણસંકાઈયગં ઠવેઈ” ત્યાં આવીને તેણે તે વાંસનિર્મિત પાત્ર વિશેષને

पर्णकुटी आसीत् तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य किंदिनसांकायिकं स्थापयति, 'ठवेत्ता, वेदिं बड्ढेइ, बड्ढित्ता उवलेवणसंमज्जणं करेइ' किंदिनसांकायिकं स्थापयित्वा वेदिकां बर्द्धयति-प्रमार्जयति, बर्द्धयित्वा-प्रमार्ज्य उपलेपनसंमार्जनं करोति, तत्र गोमयादिना उपलेपलेपनम्, संमार्जनं-संमार्जनिकया शोधनम्, 'उवलेवणसंमज्जणं करित्ता दब्भसगब्भकलसहत्थगए, जेणेव गंगामहानई तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता गंगामहानइ ओगाहेइ' उपलेपनसंमार्जनं कृत्वा दर्भसगर्भकलशहस्तगतः-दर्भैः सगर्भोयुक्तः कलशो हस्तगतो यस्य स तथाविधः सन् यत्रैव गङ्गामहानदी आसीत्-तत्रैव-उपागच्छति, उपागत्य महानदीम् अवगाहते स्नातुं गङ्गां प्रविशति, 'ओगाहेत्ता जलमज्जणं करेइ, करेत्ता, जलकीड करेइ' गङ्गां महानदीम् अवगाह्य-प्रविश्य जलमज्जणं-जलान्तर्वुडनं करोति, कृत्वा, जल-क्रीडां-जले इतस्ततस्तरणरूपां करोति, 'करेत्ता, जलाभिसेयं करेइ, करेत्ता,

इयगं ठवेइ' वहां आकर के उसने उस वंशनिर्मित पात्र को एक ओर रख दिया ' ठवेत्ता वेदिं बड्ढेइ' रख कर उसने वेदी को साफ-झाड़कर स्वच्छ किया. 'बड्ढित्ता उवलेवणसंमज्जणं करेइ' स्वच्छ करके फिर उसने उसे गोबर आदि से लीपा, फिर उसे बुहारी से बुहारा, 'उवले-णसंमज्जणं करित्ता दब्भसगब्भकलसहत्थगए जेणेव गंगामहानई तेणेव उवागच्छइ' लीपने और बुहारने के बाद फिर वह दर्भयुक्तकलश को हाथ में लेकर गंगा महानदी की ओर चला 'उवागच्छित्ता गंगा महानइ ओगाहेइ' वहां पहुँच कर उसने उस नदी में नहाने के लिये प्रवेश किया, 'ओगाहेत्ता जलमज्जणं करेइ' प्रवेश करते ही उसने पहिले उसमें डुबकी लगाई। 'करेत्ता जलकीड करेइ' डुबकी लगा कर फिर वह कुछ समयतक उस में इधर उधर तैरा. 'करेत्ता जलाभिसेयं

એક બાજુ પર મૂકી દીધું " ઠવેત્તા વેદિં બડ્ઢેइ " ત્યાર બાદ તેણે વેદીને વાળીઝૂંડીને સાફ કરી " બડ્ઢિત્તા ઉવલેવણસંમજ્જણં કરેइ " ત્યાર બાદ તેણે તે વેદિકાને લી પીગૂંપીને હવન કરવાને યોગ્ય બનાવી " ઉવલેવણં સંમજ્જણં કરિત્તા દબ્ભસગબ્ભકલસહત્થગए જેણેવ ગંગામહાનઈ તેણેવ ઉવાગ-ચ્છइ " વેદિકાને લી પીગૂંપીને, હાથમાં દર્ભયુક્ત કળશ ધરણ કરીને તેણે ગંગા મહાનદી તરફ પ્રયાણ કર્યું. " ઉવાગચ્છિત્તા ગંગા મહાનઈ ઓગાહેइ " ત્યાં પહોંચીને તે ગંગા મહા નદીના પ્રવાહમાં ઉતર્યો. " ઓગાહેત્તા જલમજ્જણં કરેइ, " પાણીમાં ઉતરીને પહેલાં તે તેણે તેમાં ડૂબકી મારી, " કરેત્તા જલકીહ કરેइ " ત્યાર બાદ તેમાં થોડી વાર સુધી જળક્રીડા કરી-આમ તેમ તર્યા, " કરેત્તા જલાભિસેયં કરેइ " ત્યાર બાદ તેણે પોતાના મસ્તક પર પાણી

आयंते, चोक्खे परमसुइभूए, देवयपित्तिकयकज्जे' जलक्रीडां कृत्वा, जलाभिषेक-
मस्तकोपरि जलक्षरणं करोति, कृत्वा, आचान्तः-कृताचमनः चोक्षः-धूल्यादिद्रव्या-
पनयनात् पवित्रीभूतः, अतएव परमशुचिभूतः, दैवत-पितृकृतकार्यः दैवतानां
पितृणां च कृतं कार्यं जलाञ्जलिदानादिकं येन स तथाविधः सन् 'दग्धसगग्धकलस-
हृत्थगए, गंगाओ महानईओ पच्चुत्तरइ' दर्भसगग्धकलशहस्तगतः-दर्भयुक्त कलश-
सहितः गङ्गाया महानद्या प्रत्युत्तरति-वह्निर्निच्छति 'पच्चुत्तरेत्ता, जेणेव सए
उडए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, दग्धेहिय, कुसेहिय, वालुयाएहिय,
वेइं रएइ, रइत्ता, सरएणं अरणिं महेइ' गङ्गाया महानदीतो निसृत्त्व यत्रैव स्वको
निजः, उटजः-पर्णकुटी आसीत्, तत्रैव-उपागच्छति, उपागत्य, दर्भैश्च-समूलैः,
कुशैश्च-निर्मूलैः, बालुकाभिश्च वेदिं रचयति, रचयित्वा शरकेण निर्मन्थनकाष्ठेन
अरणिं निर्मन्थनीयकाष्ठं मन्थयति-घर्षयति, 'महेत्ता, अग्गि पाडेइ, पाडेत्ता, अग्गि

करेइ' तैर कर उसने अपने माथे पर पानी डाला. पानी डालकर
'आयते, चोक्खे, परमसुइभूए देव य पित्तिकयकज्जे' आचमन
किया, (अंजली में पानी लेकर पिया) इस प्रकार धूलि आदि
को अपने शरीर ऊपर से हटाने से परमशुचिभूत हुए उसने
पितरों को एवं देवताओं को जलांजलि आदि देने रूप कार्य
किया. फिर वह दर्भयुक्त कलश को हाथ में लिये हुए ही गंगा महा-
नदी में से बाहर निकल आया. 'पच्चुत्तरेत्ता जेणेव सए उडए तेणेव
उवागच्छइ' निकल कर वह जहां अपनी झोंपड़ी थी. वहां पर आया.
'उवागच्छित्ता दग्धेहिय कुसेहिय वालुयाए हिय वेइं रएइ, रइत्ता
सरएणं अरणिं महेइ' वहां आ करके उसने समूल दर्भों से, निर्मूल
कुशों से और बालुका से वेदी की रचना की, रचना कर शरक से-
निर्मन्थन काष्ठ से-दूसरे निर्मन्थनीय काष्ठ को घिसा, 'महेत्ता अग्गि

नाभ्युं. "आयंते, चोक्खे परमसुइभूए देव य पित्तिकयकज्जे" त्थार भाद तेष्से
आयमनं कथुं. आ रीते शरीरं परंथी भेल आदि द्वरं थवाने कारेष्से परम
शुचिभूतं थयेत्ता ते शिवराजर्षिंस्ते देवतांस्ते तथा पितृंस्ते जलांजलि
अर्पणं करी. त्थार भाद दर्भयुक्त कलशने हाथमां लधने ते महानदी गंगा-
मांथी भद्वार नीकल्यो. "पच्चुत्तरेत्ता जेणेव सए उडए तेणेव उवागच्छइ" भद्वार
नीकलीने ते पोतानी भूपडीमा पाछे इर्यो. "उवागच्छित्ता दग्धेहिय, कुसेहिय,
बालुयाएहिय वेइं रएइ, रइत्ता सरएणं अरणिं महेइ" त्थां आवीने तेष्से
समूणं दर्भो, निर्मूणं कुशो अने बालुका (रेती) नी भद्वथी होम करवानी
वेदी बनवी आ रीते वेदीनी रचना करीने तेष्से निर्मन्थन काष्ठ वडे भील
निर्मन्थन काष्ठने धर्युं. (जे लाकड़ांस्ते धसवाथी अग्नि प्रकटे छे ते लाकड़ांने

સંધુક્ષેઢ' શરકેણ અરણિ મથિત્વા અગ્નિ પાડયતિ-ઉત્પાદયતિ, પાડયિત્વા, અગ્નિ સંધુક્ષયતિ-ઉદીપયતિ, 'સંધુક્ષેત્તા, સમિહા કટ્ટાઈ પક્ષિલ્લવ્ઢ, પક્ષિલ્લવિત્તા અગ્નિ ઉજ્જાલેઢ, ઉજ્જાલેત્તા'-અગ્નિસંધુક્ષય ઉદીપ્ય સમિત્કાઠાનિ પ્રક્ષિપતિ, પ્રક્ષિપ્ય અગ્નિમ્ ઉજ્જ્વાલયતિ, ઉજ્જ્વાલ્ય તતઃ કિમિત્યાહ-'અગ્નિસ્સ દાહિણે પાસે, ઇત્યાદિ, 'અગ્નિસ્સ દાહિણે પાસે' અગ્નેશ્ચ દક્ષિણે પાર્શ્વે 'સત્તંગઈ સમાદહે' સપ્તાઙ્ગાનિ અગ્રે વક્ષ્યમાણસ્વરૂપાણિ સમાદધાતિ સ્થાપયતિ' 'સકહં, વક્કલં ઠાણં' સકથા-તત્સમયપ્રસિદ્ધમુપકરણવિશેષમ્, વલ્કલં-વૃક્ષત્વચામ્, સ્થાન-જ્યોતિઃસ્થાનમ્ દીપપાત્રસ્થાનં વા, 'સિજ્જામંડકમંડલું' શય્યામાણં-શય્યોપકરણમ્, કમંડલું તાપસ-જલપાત્રમ્, 'દંડદારું તહપ્પાણં' દણ્ડદારું-કાઠદણ્ડં તથા આત્માનં સ્વકમ્ પાડેઢ' ઘિસ કર ઉસને અગ્નિ કો ઉસમેં સે તૈયાર કિયા બાહર નિકાલા -' પાડેત્તા અગ્નિ સંધુક્ષેઢ' અગ્નિ કો ઉત્પન્ન કર કે ઉસને ઉસે ધોકા, 'સંધુક્ષિલ્લવિત્તા સમિહાકટ્ટાઈ પક્ષિલ્લવ્ઢ' ધોકકર ઉસને લકડિકોં કે છોટે રટુકડોં કો ઉસ અગ્નિમેં ઢાલા. 'પક્ષિલ્લવિત્તા અગ્નિ-ઉજ્જાલેઢ' ઢાલકર ઉસને ઉસ અગ્નિ કો સ્ત્રૂવ પ્રજ્જ્વલિત કિયા બાદ મેં 'અગ્નિસ્સ દાહિણે પાસે' ઇત્યાદિ. ઉસને ઉસ અગ્નિ કો દક્ષિણદિશા કે પાસ મેં ઇન સાત અંગોં કો સ્થાપિત કિયા- 'સકહં, વક્કલં ઠાણ' સકથા કો-ઉપકરણ વિશેષ કો, વલ્કલ-છાલ કો, સ્થાન-જ્યોતિઃસ્થાન અથવા-દીપપાત્રસ્થાન કો, 'સિજ્જામંડ', કમંડલ' શય્યા-માણં કો-શય્યોપકરણ કો કમંડલુ કો-તાપસજલપાત્ર કો, 'દંડદારું, તહપ્પાણં' દણ્ડદારું-કાઠ દણ્ડ કો તથા અપને આપ કો ઇસ પ્રકાર સે ઇન વસ્તુઓં

નિર્મિત થન કાઠ કહે છે. સામાન્ય રીતે અરણીના લાકડાં આ કાર્ય માટે વપરાય છે.) “મહેત્તા અગ્નિ પાડેઢ” આ રીતે બે કાઠોને ઘસીને તેણે અગ્નિ પેટાવ્યો. “પાડેત્તા અગ્નિ સંધુક્ષેઢ” ત્યાર પછી લાકડા મુકીને અગ્નિને પ્રજ્વલિત કર્યો” સંધુક્ષિલ્લવિત્તા સમિહાકટ્ટાઈ પક્ષિલ્લવ્ઢ” ત્યાર બાદ તેણે તેમાં સમિધો નાખ્યા. “પક્ષિલ્લવિત્તા અગ્નિ ઉજ્જાલેઢ” આ રીતે સમિધો હોતીને તેણે અગ્નિને ખૂબ જ પ્રજ્વલિત કર્યા ત્યાર બાદ “અગ્નિસ્સ દાહિણે પાસે” ઇત્યાદિ તેણે અગ્નિની દક્ષિણ દિશા તરફ નીચેની સાત વસ્તુઓ મૂકી— “સકહ, વક્કલ, ઠાણ” (૧) સકથા-ઉપકરણ વિશેષ (કંઠી), (૨) વલ્કલ-છાલનાં પત્રો, (૩) સ્થાન એટલે કે જ્યોતિઃસ્થાન અથવા દીપપાત્ર સ્થાન, “સિજ્જામંડ, કમંડલ” (૪) શય્યાભાંડ-શય્યાનાં ઉપકરણ (૫) કમંડળ (જળપાત્ર), “દંડદારું, તહપ્પાણં” (૬) કાઠ-નિર્મિત દંડ આ છ વસ્તુઓને અગ્નિની દક્ષિણ દિશામાં ગોઠવીને સાતમો પોતે પણ એજ દિશામાં

इत्यर्थः 'अहे' अथ 'ताई' एतद्वस्तूनि 'समादहे' समादधाति स्थापयति, स्थापयित्वा 'महुणा य, घण य, तंदुलेहि य, अग्निं हुणइ, हुणित्ता चरुं साहेइ, साहेत्ता बलिवइस्सदेवं करेइ, करेत्ता अतिहिपूयं करेइ' मधुना च, घृतेन च, तण्डुलैश्च अग्निं जुहोति-मध्वादिकम् अग्नौ प्रक्षिपतीत्यर्थः, अग्निं हुत्वा चरुं साधयति-निष्पादयति, चरुः-भाजनविशेषः स्तत्र पच्यमानद्रव्यमपि चरुरेव तं चरुं बलिमित्यर्थः, रन्धयति, चरुं साधयित्वा बलिवैश्वदेवं करोति-वायसादिभ्योऽन्नादिदानं करोतीति भावः, बलिवैश्वदेवं कृत्वा अतिथिपूजाम्-अतिथेः-अभ्यागतस्य पूजाम्-अन्नादिदानरूपां करोति, 'करेत्ता तओ पच्छा अप्पणा आहारमाहारेइ' अतिथिपूजां कृत्वा ततः पश्चात् आत्मना-स्वयम् आहारम् आहरति-करोति । 'तए णं से सिवे रायरिसी दोच्चं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' ततः खलु स शिवो

को रखा. रखने के बाद 'महुणा य, घण य, तंदुलेहिय अग्निं हुणइ' हुणित्ता चरु साहेइ, साहित्ता बलिवइस्सदेवं करेइ, करेत्ता अतिहिपूयं करेइ' उसने मधु से, घृत से और तन्दुलों से अग्नि का हवन किया इन चीजों को उसने अग्नि में डाला. अग्नि का होम कर उसने चरु को निष्पन्न किया चरु नाम पात्र विशेष का है. उस में पकाये हुए द्रव्य को भी चरु कहा जाता है । इस चरु को-बलि को उसने रांधा, रांध कर के वैश्वदेव को बलि दी अर्थात् काक आदि कोंके लिये अन्नादि प्रदान किया. वैश्वदेव को बलि देने के बाद फिर उसने अतिथि की पूजा की-अर्थात् अभ्यागत के लिये भोजन कराया. 'करेत्ता तओ पच्छा अप्पणा आहारमाहारेइ' भोजनादि कराने के बाद फिर उसने स्वयं आहार किया. 'तएण' से सिवे रायरिसी दोच्चं छट्ठक्खमणं

એસી ગયો. ત્યાર બાદ તેણે મહુણા ય, ઘણ ય, તંદુલેહિ ય, અગ્નિં હુણइ, હુણિત્તા ચરુ સાહેइ, સાહિત્તા બલિવइસ્સદેવં કરેइ, કરેત્તા અતિહિપૂયં કરેइ" મધ, ઘી અને તાંદુલની અગ્નિને આહુતિ આપી, આ ચીજોને હોમીને તેણે ચરુને તૈયાર કર્યો. એક પ્રકારના પાત્રવિશેષને ચરુ કહે છે. અહીં તેમાં પકાવેલા દ્રવ્યને ચરુ કહેલ છે. આ પ્રમાણે ચરુમાં રાધીને તેણે વૈશ્વદેવ બલિ અર્પણ કર્યો એટલે કે કાગડાદિને અન્ન પ્રદાન કર્યું. ત્યાર બાદ તેણે અતિથિની પૂજા કરી એટલે કે તે ભોજન વડે અતિથિને જમાડયા. 'કરેત્તા તઓ પચ્છા અપ્પણા આહારમાહારેइ" અતિથિને ભોજન જમાડયા બાદ તેણે ભોજન કર્યું.

"તएण" સેવે શિવ રાયરિસી દોચ્ચં છટ્ઠક્ખમણં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરइ" હવે તે શિવ રાજર્ષિએ બીજા છટ્ઠની આરાધના શરૂ કરી. "તएण" સે સિવે

राजर्षिः द्वितीयपष्ठक्षपणं पष्ठभक्ततपः उपसम्पद्य-अङ्गीकृत्य खलु विहरति-
तिष्ठति, 'तएणं से सिवे रायरिसी दोच्चे छट्ठक्खमणपारणगंसि आयावणभूमीओ
पच्चोरुहइ' ततः खलु स शिवो राजर्षिः द्वितीये पष्ठक्षपणपारणके पष्ठतपः
पारणसमये आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति-अवतरति, 'पच्चोरुहेत्ता, एवं जहा
पढमपारणगं' आतापनभूमितः प्रत्यवरुह-अवतीर्य, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा-
प्रथमपारणके प्रतिपादितं तथैव अत्रापि द्वितीयपारणके प्रतिपत्तव्यम्, किन्तु-
'नवर दाहिणगं दिसं पोक्खेइ, पोक्खेत्ता, दाहिणाए दिसाए जमे महाराया
पत्थाणे पत्थियं, सेसं तंचेव आहारमाहारेइ' नवरम् पूर्वदिशाप्रोक्षणापेक्षया विशेष-
पस्तु दक्षिणां दिशं प्रोक्षयति-जलादिना सिञ्चति, प्रोक्ष्य जलादिना अभिषिच्य,
दक्षिणस्याः दिशः यमो महाराजः प्रस्थाने प्रस्थितं शेषं तदेव-पूर्वदिशोक्तवदेव

उचसंपज्जित्ता णं विहरइ' इस के बाद उस शिव राजर्षिने द्वितीय
छट्ठभक्त तप की आराधना की 'तएणं से सिवे रायरिसी दोच्चे छट्ठ-
क्खमणपारणगंसि आयावणभूमिओ पच्चोरुहइ' इसके अनन्तर जब
उसने उस द्वितीय छट्ठ तपस्या का पारणा किया तब वह इसके पहिले
आतापनभूमि से उतरा और 'पच्चोरुहत्ता एवं जहा पढमपारणगं'
उतर कर जिस प्रकार से उसने प्रथम पारणा के दिन काम किया उसी
प्रकार से इस द्वितीय पारणा के दिन भी वही सब काम किया. परन्तु
इस पारणा में यही विशेषता रही कि इसमें इसने 'दाहिणगं दिसं
पोक्खेइ०' दक्षिणदिशा का जलादि से सिंचन किया और सिंचन
करने के बाद उस दिशा के लोकपाल हे यम महाराज से ऐसी प्रार्थना
की, इस दिशा के लोकपाल यम महाराज धर्मकार्य में प्रवृत्त हुए सुझ

रायरिसी दोच्चे छट्ठक्खमणपारणगंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ" आ
भील छट्ठेना पारणाने द्विसे ते शिवराजर्षि आतापना भूमि परथी नीचे
उतर्या. "पच्चोरुहत्ता एवं जहा पढमपारणगं" त्थार भाद प्रथम पारणाने
द्विसे जे जे विधि तेणु करी हुती, ते ते विधि तेणु भील पारणाने द्विसे
पणु करी परन्तु आ भील पारणानी विधिमां आटली ज विशेषता हुती-
"दाहिणगं दिसं पोक्खेइ० धत्थादि" आ वणते तेणु दक्षिण दिशाने जण
वडे सिञ्चिने ते दिशाना यम महाराज नामना लोकपालने ओवी प्रार्थना
करी के "तमे धर्मसाधनमां प्रवृत्त थयेला आ शिवराजर्षिनी रक्षा करजे,"
त्थार भादनु समस्त कथन प्रथम पारणाना कथन अनुसार समणवुं. अही
पूर्व दिशाने पहिले दक्षिण दिशामा जेटलां कन्द भूण, छाल, पान, कूद, इण,
भील अने वीवी वनस्पति भजे, ते अडणु करवा भाटे तेमणु यमलोकपालनी

बोध्यम्, तथा शिवं राजर्षिम् अभिरक्षतु, प्रस्थाने प्रस्थितं-धर्मसाधने प्रवृत्तं शिवं राजर्षिम् अभिरक्ष्य, यानिच तत्र दक्षिणस्यां दिशि कन्दानि च, मूलानि च, त्वचाश्च, पत्राणि च, पुष्पाणि च, फलानि च, बीजानि च, हरितानि च, वर्तन्ते, तानि अनुजानातु-ग्रहीतुम् अनुज्ञां ददातु इति कृत्वा दक्षिणां दिशं प्रसरति, प्रसृत्य यानि च तत्र कन्दादीनि हरितान्तानि सन्ति तानि गृह्णाति, गृहीत्वा तैः किञ्चिन्-सांकायिकं वंशमयपात्रविशेषं भरति इत्यादिकं सर्वं पूर्वदिशावद् अवसेयम्, अन्ते च आहारमाहरति, 'तएणं से सिवरायरिसी तच्चं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' ततः खलु स शिवराजर्षिः तृतीयं पण्ठक्षपणं-पण्ठभक्ततपः उपसंपध-स्त्री-कृत्य विहरति-तिष्ठति, 'तएणं से सिवे रायरिसी सेसं तं चेव, नवरं पच्चत्थिमाए दिसाए वरुणे महाराया पत्थाणे पत्थियं सेसं तं चेव जाव आहारमाहारेइ'

शिवराजश्रुषि की रक्षा करें इत्यादि सब कथन आगे का जैसा प्रथम पारणा के दिन धें कहा गया वैसा यहां समझना चाहिये। यहां पूर्व-दिशा के स्थान में दक्षिण दिशा का उच्चारण करके उसने ऐसा कहा-दक्षिणदिशा में जितने भी कन्द, मूल, त्वचा, पत्र, पुष्प, फल, बीज और हरित वनस्पति हैं-उन्हे लेने के लिये उस दिशा के लोकपाल हे यम महाराज मुझे आज्ञा दे। इस प्रकार कह कर वह दक्षिण दिशा की ओर चला, वहां जाकर उसने वहां के कन्दादि हरितान्त पदार्थों को लिया, लेकर उसने उन्हे वंशमयपात्र विशेष में रखा, इत्यादि सब पूर्वदिशा के जैसा यहां कहना चाहिये। अन्त में उसने आहार किया 'तएणं से सिवे रायरिसी तच्चं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ' इसके बाद उस शिव राजश्रुषिने तृतीय पण्ठभक्त की आराधना की 'तएणं से सिवे रायरिसी सेसं तंचेव, नवरं पच्चत्थिमाए दिसाए वरुणे महाराया पत्थाणे पत्थियं सेसं तंचेव जाव आहारमाहारेइ' इसके

आज्ञा भागी त्थार णाह दक्षिण दिशाभा प्रयाणु करीने तेणु कन्दादि पदार्थो लधने ते वासनिर्मित पात्रमां भूक्या, इत्यादि समस्त पूर्वोक्त कथन अही अडणु करवुं लेईये. "अन्ते तेणु पोते लोअनकथुं," आ कथन पर्यन्तनु समस्त पूर्वोक्त कथन अही अडणु करवुं लेईये.

"तएणं से सिवे रायरिसी तच्चं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताण विहरइ" त्थार णाह ते शिव राजर्षिंये त्रीण छट्ठकणी (पण्ठभक्तानी-ये द्विवसना उपवासनी) आराधना शइ करी. "तएणं से सिवे रायरिसी सेसं तंचेव, नवरं पच्चत्थिमाए दिसाए वरुणमहाराया पत्थाणे पत्थियं सेसं तंचेव जाव अहारमाहारेइ" त्रीण

ततः खलु स शिवो राजर्षिः शेष तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव तृतीयपठतपःपारणके विज्ञेयम् । नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु पश्चिमाया दिशः वरुणो महाराजः प्रस्थाने प्रस्थितं शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव आहारम् आहरतीति । 'तएणं से सिवे रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' ततः खलु स शिवो राजर्षिः चतुर्थम् पष्ठक्षपणं-पष्ठभक्ततपः उपसम्पद्य विहरति-तिष्ठति, 'तएणं से सिवे रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणपारणगंसि, एवं तं चेव, नवरं उत्तरदिसं पोक्खेइ, उत्तराए दिसाए वेसमणे महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवं, सेसं तं चेव जाव तओ पच्छा अप्पणा आहारमाहारेइ ततः खलु स शिवो राजर्षिः चतुर्थ-पष्ठक्षपणपारणके, एवं रीत्या तदेव-पूर्वोक्तवदेव सर्वमुद्यम्, नारं विशेषस्तु उत्तर-

पारणों के दिन का कर्तव्य उसने पूर्वोक्तरूप से ही किया यहां उसने पश्चिमदिशा के लोकपाल वरुण महाराज से ऐसा कहा-कि हे पश्चिम दिशा के लोकपाल वरुण महाराज ! तुम धर्मकार्य में प्रवृत्त हुए मुझ शिवराजऋषि की रक्षा करो बाकी का और सब इसके आगे का कथन पूर्वोक्त जैसा ही है । अन्त में उसने आहार किया 'तएणं से सिवे-रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' इसके बाद उस शिवराजऋषिने चौथे छट्ठभक्त की तपस्या स्वीकार की, 'तएणं सिवे रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणपारणगंसि, एवं तंचेव, नवरं उत्तर-दिसं पोक्खेइ, उत्तराए दिसाए वेसमणे महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवं, सेसं तंचेव जाव तओ पच्छा अप्पणा आहारमाहारेइ' उस छट्ठ भक्त तपस्या के पारणा के दिन उस शिवराजऋषिने पूर्वोक्त

छट्ठना पारणाने दिवसे पणु तेणु पूर्वोक्त पडेला छट्ठना पारणा जेवी विधि करी. आ वअते तेणु पश्चिम दिशाना लोकपाल वरुण महाराजने जेवी प्रार्थना करी के " धर्मकार्यमां प्रवृत्त थयेला आ शिव राजर्षिनी तमे रक्षा करणे " आकीतु " तेणु पोते आहार कर्यो " आ कथन पर्यन्तनुं समस्त कथन अही ग्रहणु करवुं जेधजे.

' तएणं से सिवे रायरिसी चउत्थं छट्ठक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' त्थार आइ ते शिव राजर्षिजे जेथा छट्ठ तपनी आराधना शरु करी " तएणं से सिवे रायरिसी छट्ठक्खमणपारणगंसि, एवं तं चेव, नवरं उत्तरदिसं पोक्खेइ, उत्तराए दिसाए वेसमणे जाव तओ महाराया पत्थाणे पत्थियं अभिरक्खउ सिवं, सेसं तंचेव जाव तओ पच्छा अप्पणा आहारमाहारेइ " आ जेथा छट्ठना पारणाने दिवसे पणु ते शिव राजर्षिजे पूर्वोक्त अधणी विधि करी, परन्तु आ

दिशं प्रोक्षयति उत्तरस्याः दिशो वैश्रमणो महागजः प्रस्थाने प्रस्थितं शिवं राजर्षिम्
अभिरक्षतुः शेषं तदेव यावत्, ततः पश्चाद् आत्मना आहारम् आहरति ॥सू० २॥

शिवराजर्षिसिद्धि वक्तव्यता ॥

मूलम्—तए णं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स छट्ठं छट्ठेणं अनि-
क्खित्तेणं दिसाचक्रवालेणं जाव आयावेमाणस्स पगइभइयाए
जाव विणीययाए अन्नया कयाइं, तथावरणिज्जाणं कम्माणं
खओवससेणं ईहापोह मग्गणगवेसणं करेमाणस्स विभंगे नामं
अन्नाणे समुप्पन्ने, सेणं तेणं विभंगनाणेणं समुप्पन्नेणं पासइ,
अस्सि लोए, सत्तदिवे, सत्तसमुद्दे, तेण परं न जाणइ, न पासइ,
तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव
समुप्पजित्था,—अत्थिणं ममं अइसेत्ते नाणदंसणे समुप्पन्ने,
एवं खलु अस्सि लोए, सत्तदीवा, सत्तसमुद्दा, तेण परं वोच्छिन्ना
दीवा य, समुद्दा य, एवं संपेहेइ, संपेहिता, आयावणभूमीओ
पच्चोरुहइ, पच्चोरुहेत्ता, वागलवत्थनियत्थे जेणेव सए उडए,

अनुसार ही सब कृत्य किया ऐसा अपने आप समझ लेना चाहिये
परन्तु यहां पर उसने उत्तर दिशा का प्रोक्षण किया और उस दिशा
के लोकपाल वैश्रमण महाराज से धर्मकार्य में प्रवृत्त हुए अपनी रक्षा
करने की प्रार्थना की इस के बाद का और सब कथन जैसा पूर्वदिशा
के प्रकरण में प्रथम पारणा के अवसर पर कहा जा चुका है वैसा ही
जानना चाहिये इस के बाद अन्त में उसने पारणा किया ॥सू० २॥

वअते तेष्से उत्तर दिशाभा जणनुं सिंथन करीने उत्तर दिशाना लोकपाल
वैश्रमणु महाराजने ओवी प्रार्थना करी के “ धर्मकार्यमां प्रवृत्त थयेला आ
शिव राजर्षिनी आप रक्षा करणे, ” तयार भादनुं समस्त कथन पड़ेला
छट्ठना पारणुना कथन अनुसार समजवुं. “ तयार भाद तेष्से पीते लोअन
करीने पारणुं कथुं, ” आ सूत्रपाठ सुधीनुं समस्त कथन अदी
अइलु करवुं नेधये. ॥ सू० २ ॥

तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, सुबहुं लोहीलोहकडाह कडु-
 च्छुयं जाव भंडगं किढिणसंकाइयं च गेण्हइ, गेणहेत्ता जेणेव
 हत्थिणाउरे नयरे, जेणेव तावसावसहे, तेणेव उवागच्छइ, उवा-
 गच्छित्ता भंडनिक्खेवं करेइ, करित्ता, हत्थिणाउरे नयरे सिंघाडग-
 तिगजाव पहेसु बहुजणस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ-
 अत्थिणं देवाणुप्पिया ! समं अतिसेसे नाणदंसणे समुप्पन्ने,
 एवं खलु अस्सि लोए, जाव दीवाय, समुदाय, तएणं तस्स
 सिवस्स रायरिसिस्स अंतियं एवमट्ठं सोच्चा, निसम्म, हत्थि-
 णाउरे नयरे सिंघाडगतिगजाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एव-
 माइक्खइ, जाव परूवेइ—एवं खलु देवाणुप्पिया ! सिवे रायरिसी
 एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ—अत्थिणं देवाणुप्पिया ! समं
 अतिसेसे नाणदंसेणं जाव तेण परं वोच्छिन्ना, दीवा य, समुदा य,
 से कहमेयं मन्ने एवं ? । तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी ससो-
 सढे, परिसा जाव पडिगया, तेणं कालेणं, तेणं समएणं, सम-
 णस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी जहा बित्तिएसए
 निपंटुद्देसए, जाव अडमाणे बहुजणसदं निसामेइ, बहुजणो
 अन्नमन्नस्स एवं आइक्खइ, एवं जाव परूवेइ—एवं खलु
 देवाणुप्पिया ! सिवे रायरिसी एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ—
 अत्थिणं देवाणुप्पिया ! तंचेव जाव वोच्छिन्ना दीवा य, समुदा य
 से कहमेयं मन्ने एवं ? तएणं भगवं गोयमे बहुजणस्स अंतिए
 एवमट्ठं सोच्चा, निसम्म, जाव सड्ढे जहा नियंटुद्देसए जाव

तेण परं वोच्छिन्ना दीवा य, समुदा य, से कहमेयं भंते ! एवं ? ।
 गोयमा समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-जं
 णं गोयमा ! से बहुजणं अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, तंचेव सव्वं
 भाणियव्वं, जाव भंडनिक्खेवं करेइ, हत्थिणापुरे नयरे सिंघाडगं
 तंचेव जाव वोच्छिन्ना दीवा य, समुदा य, तएणं तस्स सिवस्स
 रायसिस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म, तंचेव सव्वं भाणि-
 यव्वं जाव तेण परं वोच्छिन्ना दीवा य, समुदा य, तं णं मिच्छा,
 अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खाभि जाव परुवेमि-एवं खलु जंबु-
 दीवादिया दीवा लवणादिया समुदा, संठाणओ एगविहिविहाणा
 वित्थारओ अणेगविहिविहाणा एवं जहा जीवाभिगमे जाव सयंभूर-
 मणपज्जवसाणा अस्सि तिरियलोए असंखेज्जा दीवसमुदा पण्णत्ता
 समणाउसो ? । अत्थिणं भंते ! जंबुदीवे दीवे दव्वाइं सवन्नाइं पि,
 अवन्नाइं पि, सगंधाइं पि, अगंधाइं पि, सरसाइं पि, अरसाइं पि,
 सफासाइं पि, अफासाइं पि, अन्नमन्नवद्धाइं, अन्नमन्नपुट्ठाइं जाव
 घडत्ताए चिट्ठंति ? हंता, अत्थि । अत्थिणं भंते ! लवणसमुदे
 दव्वाइं सवन्नाइं पि, अवन्नाइं पि, सगंधाइं पि, अगंधाइं पि, सर-
 साइं पि, अरसाइं पि, सफासाइं पि, अफासाइं पि, अन्नमन्नवद्धाइं,
 अन्नमन्नपुट्ठाइं जाव घडत्ताए चिट्ठंति ? हंता अत्थि, अत्थि
 णं भंते ! धायइसंडे दीवे दव्वाइं सवन्नाइं पि, अवन्नाइं पि, एवं
 चेव, एवं जाव सयंभूरमणसमुदे ? जाव हता, अत्थि, तएणं सा
 महइमहालया महच्चपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स

अंतिए एयमट्टं सोच्चा, निसम्म, हट्टतुट्टा समणं भगवं महावीरं
 वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव
 दिसं षडिगया। तएणं हत्थिणापुरे नयरे सिंघाडग जाव पहेसु
 बहुजणा अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ—जं णं देवा-
 णुप्पिया! सिवे रायरिसी एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ—अत्थिणं
 देवाणुप्पिया! ममं अतिसेसे नाणे जाव समुदाय, तं नो इणट्ठे
 समट्ठे समणे भगवं महावीरे एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ—एवं खलु
 एयस्स सिवस्स रायरिसिस्स छट्ठं छट्ठेणं तंचेव जाव भंडनिक्खेवं
 करेइ, करित्ता, हत्थिणापुरे नयरे सिंघाडगजाव समुदाय। तएणं
 तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अंतिए एयमट्टं सोच्चा, निसम्म
 जाव समुदाय, तं णं मिच्छा, समणे भगवं महावीरे एवमाइ-
 क्खइ जाव एवं परूवेइ—एवं खलु जंबुदीवादिया दीवा लव-
 णादिया समुदा तंचेव, जाव असंखेज्जा दीवसमुदा पणत्ता,
 समणाउसो! तएणं से सिवे रायरिसी बहुजणस्स अंतिए एय-
 मट्टं सोच्चा निसम्म संकिए, कंखिए, वित्तिगिच्छिए भेदसमा-
 वन्ने कलुससमावन्ने, जाए यावि होत्था। तएणं तस्स सिवस्स
 रायरिसिस्स संकियस्स, कंखियस्स जाव कलुससमावन्नस्स से
 विभंगे अण्णाणे खिप्पामेव परिवडिए। तएणं तस्स सिवस्स
 रायरिसिस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—एवं
 खलु समणे भगवं महावीरे आदिगरे तित्थगरे जाव सव्वन्नू
 सव्वदरिसी आगासगएणं चक्रेणं जाव सहसंववणे उज्जाणे

अदापडिरूवं जाव विहरइ, तं महाफलं खलु तहारूवाणं
अरहंताणं भगवंताणं नामगोयस्स जहा उववाइए जाव गहण-
याए, तं गच्छामि णं समणं भगवं महावीरं वंदामि जाव पज्जु-
वासामि, एयं णं इहभवे य, परभवे य, जाव भविस्सइ त्तिकट्ठु
एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता, जेणेव तावसावसहे तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता, तावसावसहं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता सुबहुं
लोहीलोहकडाहजाव किढिणसंकाइगं च गेणहइ, गेणित्ता ताव-
सावसहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता परिवडियविभंगे
हात्थिणापुरं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता, जेणेव
सहसंववणे उज्जाणे. जेणेव समणे भगवं महावीरं, तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरे त्तिक्खुत्तो आया-
हिणपयाहिणं करेइ, करित्ता, वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता,
नच्चासन्ने, नाइदूरे जाव पंजलिउडे पज्जुवासइ । तएणं समणे
भगवं महावीरे सिवस्स रायरिसिस्स तीसेय महइमहालियाए
जाव आणाए आराहए भवइ । तएणं से सिवे रायरिसी समण-
स्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म, जहा
खंदओ जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिभागं अवक्कमइ, अवक्कमेत्ता,
सुबहुं लोहीलोहकडाह जाव किढिणसंकाइगं एगंते एडेइ,
एडेत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, करित्ता, समणं भगवं
महावीरं एवं जहेव उसभदत्ते तहेव पव्वइओ, तहेव इक्कारसे-
अंगाइं अहिज्जइ, तहेव सवं जाव सवदुक्खप्पहीणे ॥ सू० ३ ॥

छाया—ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन दिशाचक्र-
वालेन यावत् आतापयतः प्रकृतिभद्रतया यावत् विनीततया अन्यदा कदाचित्
तदावरणीयानां कर्मणां क्षयोपशमेन ईहापोह—मार्गणगवेषणं कुर्वतो विभङ्गो नाम
अज्ञानं समुत्पन्नम् । स खलु तेन विभङ्गज्ञानेन समुत्पन्नेन पश्यति—अस्मिन् लोके
सप्तद्वीपाः सप्तसमुद्राः, तेन परं न जानाति, न पश्यति । ततः खलु तस्य शिवस्य
राजर्षेः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत—अस्ति खलु मम अतिशयं
ज्ञानदर्शनं समुत्पन्नम्, एवं खलु अस्मिन् लोके सप्तद्वीपाः सप्तसमुद्राः, तेन परं
व्युच्छिन्ना द्वीपाश्च, समुद्राश्च, एवं संप्रेक्ष्यते, संप्रेक्ष्य आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति,
प्रत्यवरुह्य बालकलवस्त्रनिवसितो यत्रैव स्वकः, उटजस्तत्रैव उपागच्छति, उपाग-
त्य सुबहु लोहीलोहकटाहकडुच्छुकं यावत् भाण्डकं किङ्किनसांकायिकंच गृह्णाति,
गृहीत्वा यत्रैव हस्तिनापुरं नगरं, यत्रैव तापसावस्थः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य
भाण्डनिक्षेपं करोति, कृत्वा हस्तिनापुरे नगरे शृङ्गाटकत्रिकयावत्पथेषु बहुजनस्य
एवमाख्याति, यावत् एवं प्ररूपयति—अस्ति खलु देवानुप्रियाः ! मम अतिशयं
ज्ञानदर्शनं समुत्पन्नम्—एवं खलु अस्मिन् लोके यावद् द्वीपाश्च, समुद्राश्च । ततः खलु
तस्य शिवस्य राजर्षेः अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हस्तिनापुरे नगरे शृङ्गाटक-
त्रिक यावत्पथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य एवमाख्याति यावत् प्ररूपयति—एवं खलु
देवानुप्रियाः ! शिवो राजर्षिः एवमाख्याति यावत्प्ररूपयति—अस्ति खलु देवानु-
प्रियाः ! मम अतिशयं ज्ञानदर्शनं यावत् तेन परं व्युच्छिन्नाः द्वीपाश्च, समुद्राश्च,
तत् कथमेतद् मन्ये एवम् ? । तस्मिन् काले, तस्मिन् समये स्वामी समवसृतः,
पर्षद यावत्प्रतिगता, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
ज्येष्ठोऽन्तेवासी यथा द्वितीयशतके निर्ग्रन्थोद्देशके यावत् अटन् बहुजनशब्दं
निशम्यति, बहुजनोऽन्योन्यस्य एवम् आख्याति, एवं यावत् प्ररूपयति—एवं खलु
देवानुप्रियाः ! शिवो राजर्षिः एवम् आख्याति यावत्प्ररूपयति—अस्ति खलु देवा-
नुप्रियाः ! तदेव यावत् व्युच्छिन्ना द्वीपाश्च, समुद्राश्च, तत्कथमेतद् मन्ये एवम् ? ।
ततः खलु भगवान् गौतमो बहुजनस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य यावत्—श्रद्धो
यथा निर्ग्रन्थोद्देशके यावत् तेन परं व्युच्छिन्ना द्वीपाश्च, समुद्राश्च, तत्कथमेतत्
भदन्त ! एवम् ? गौतम इति ! श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम्
अवादीत्—यत् खलु गौतम ! स बहुजनः अन्योन्यस्य एवमाख्याति तदेव सर्वं
भणितव्यम् यावत् भाण्डनिक्षेपं करोति, कृत्वा, हस्तिनापुरे नगरे शृङ्गाटकत्रिक
यावत्—व्युच्छिन्ना द्वीपाश्च, समुद्राश्च, । ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः अन्तिके
एतमर्थं श्रुत्वा, निशम्य तदेव सर्वं भणितव्यम् यावत्—तेन परं व्युच्छिन्ना द्वीपाश्च,

समुद्राश्च, तत् खलु मिथ्या, अहं पुनर्गौतम ! एवमाख्यामि यावत् प्ररूपयामि-एवं खलु जम्बूद्वीपादिका द्वीपाः, लवणादिकाः समुद्राः संस्थानतः एकविधविधानाः, विस्तारतः अनेकविधविधाना एवं यथा जीवाभिगमे यावत् स्वयम्भूरमणपर्यवसोनाः अस्मिन् तिर्यग्लोके असंख्येयाः द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे द्रव्याणि सवर्णान्यपि, अवर्णान्यपि, सगन्धान्यपि, अगन्धान्यपि सरसान्यपि, अरसान्यपि, सस्पर्शान्यपि, अस्पर्शान्यपि, अन्योन्यवद्धानि, अन्योन्यस्पृष्टानि यावत्-घटतया तिष्ठन्ति ? हन्त, अस्ति । अस्ति खलु भदन्त ! लवण-समुद्रे द्रव्याणि सवर्णान्यपि, अवर्णान्यपि, सगन्धान्यपि, अगन्धान्यपि, सरसान्यपि, अरसान्यपि सस्पर्शान्यपि, अस्पर्शान्यपि, अन्योन्यवद्धानि, अन्योन्यस्पृष्टानि यावत् घटतया तिष्ठन्ति ? हन्त, अस्ति । अस्ति खलु भदन्त ! धातकीखण्डे द्वीपे द्रव्याणि सवर्णान्यपि, अवर्णान्यपि, सगन्धान्यपि, अगन्धान्यपि, सरसान्यपि, अरमान्यपि, सरपशान्यपि, अस्पर्शान्यापि, एवमेव एवं यावत् स्वयंभूरमणसमुद्रः ? यावत् हन्त, अस्ति । ततः खलु सा महातिमहालया महापर्वत् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टाः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूता तामेव दिशं प्रति-गता । ततः खलु हस्तिनापुरे नगरे शुङ्गाटकयावत् पथेषु बहुजनोऽन्योन्यस्य एव-माख्याति यावत् प्ररूपयति यत् खलु देवानुप्रियाः ! शिवो राजर्षिः एवमाख्याति यावत् प्ररूपयति-अस्ति खलु देवानुप्रियाः ! मम अतिशयं ज्ञानं यावत् समुद्राश्च, तत् नायमर्थः समर्थः, श्रमणो भगवान् महावीरः एवमाख्याति यावत् प्ररूपयति-एवं खलु एतस्य शिवस्य राजर्षेः षष्ठषष्ठेन तदेव यावत्-भाण्डनिक्षेपं करोति, कृत्वा हस्तिनापुरे नगरे शुङ्गाटकयावत् समुद्राश्च । ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा, निशम्य, यावत् समुद्राश्च, तत् खलु मिथ्या, श्रमणो भगवान् महावीरः एवमाख्याति यावत् एवं प्ररूपयति-एवं खलु जम्बूद्वीपादिका द्वीपाः, लवणादिकाः समुद्राः तदेव यावत् असंख्येयाः द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ता श्रमणायुष्मन् ! । ततः खलु स शिवो राजर्षिः बहुजनस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य शङ्कितः काङ्क्षेतो विचिकित्सितो भेदसमापन्नः कलुपसमापन्नो जातश्चापि अभवत् ॥ ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः शङ्कितस्य काङ्क्षितस्य यावत् कलुप-समापन्नस्य तद्विभङ्गज्ञानं क्षिपमेव परिपतितम् । ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-एवं खलु श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरः तीर्थकरो यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी आकाशगतेन चक्रेण यावत् सहस्राश्रवने उद्याने यथामतिरूपं यावत् विहरति, तत् महाफलं खलु तथारूपाणाम् अर्हतां

भगवतां नामगोत्रस्य यथा औपपातिके यावत् ग्रहणतया, तद्गच्छामि खलु श्रमणं भगवन्तं महावीर वन्दे यावत् पर्युपासे, एतत् खलु इहमवेच, परमवे च, यावद् भविष्यति इति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य यत्रैव तापसावसथ स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तापसावसथम् अनुपविशति, अनुप्रविश्य सुबहु लौहीलौहकटाहयावत् किंदिनसांकायिकं च गृह्णाति, गृहीत्वा तापसावसथात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य परिपतितविभङ्गो हस्तिनापुरस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गम्य यत्रैव सहस्राश्रयनम् उद्यानम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर स्तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे यावत् प्राञ्जलिपुटः पर्युपास्ते । ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः शिवस्य राजर्षेः, तस्याश्च महतिमहालया यावत् आज्ञायाः आराधको भवति । ततः खलु स शिवो राजर्षिः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य यथा स्कन्दको यावत् उत्तरपौरस्त्यं दिशा भागम् अपक्रामति, अपक्रम्य सुबहु लौहीलोहकटाह यावत् किंदिनसांकायिकम् एकान्ते एडयति, एडयित्वा स्वयमेव पञ्चमुष्टिकं लोचं करोति, कृत्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरम् एवं यथैव ऋषभदत्तस्तथैव प्रव्रजितः, तथैव एकादश अङ्गानि अधीते, तथैव सर्वं यावत् सर्वदुःखप्रहीणः ॥ सू० ३ ॥

टीका—अथ शिवराजर्षेः सिद्धिवक्तव्यतामाह—‘तएणं तस्स’ इत्यादि, ‘तए णं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स छट्ठं छट्ठेणं अनिक्खित्तेणं दिसाचक्खालेणं जाव आयावेमाणस्स पगइभदयाए जाव विणीययाए’ ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः षष्ठषष्ठेन एतन्नामकेन, अनिक्षिप्तेन—निरन्तरेण, दिक्चक्रवालेन यावत् तपसा

‘तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने शिवराजऋषि की सिद्धि की वक्तव्यता का कथन किया है—इस में यह प्रकट किया गया है कि शिवराजऋषि जब निरन्तर छट्ठ छट्ठ की तपस्या की आराधना में तल्लीन थे और इस प्रकार वे दिशाचक्रवाल के अनुष्ठान से आतापना लेते रहते थे—तब उनके स्वभावकी सरलता से यावत् विनम्रतासे ‘अन्नया

“तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स” इत्यादि—

टीकार्थ—आ सूत्र द्वारा सूत्रकारे शिवराज ऋषिनी सिद्धिनी वक्तव्यतानुं प्रतिपादन कथुं छे. अहीं ये वात प्रकट करवाभां आवी छे के शिवराज ऋषि निरन्तर छठने पारणे छट्ठ करता होता, निरन्तर आतापना देता होता अने दिशाचक्रवाल मतनी आराधना करता होता सरल स्वभाव, विनम्रता

આતપતઃ આતાપનાં કુર્વતઃ પ્રકૃતિભદ્રતયા-સ્વભાવસરલતયા યાવત્ વિનીત-
તયા-વિનમ્રતયા 'અન્નયા કયાઈં તયાવરણિજ્જાણં કમ્માણં સ્વઓવસમેણં ઈહાપોહ-
મગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પન્ને' અન્યદા કદાચિત્ તદા-
વરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમેન ઈહાપોહમાર્ગણગવેષણં કુર્વતઃ વિભજ્ઞો નામ અજ્ઞાનં
સમુત્પન્નમ્, 'સે ણં તેણં વિભંગનાણેણં સમુપ્પન્નેણં પાસહ-અસ્સિલોએ સત્તદીવે,
સત્તસમુદ્દે, તેણપરં ન જાણહ, ન પાસહ' સ સ્વલ્લુ શિવો રાજર્ષિઃ તેન વિભજ્ઞજ્ઞાનેન
સમુત્પન્નેન પશ્યતિ-અવલોકયતિ-યત્-અસ્મિન્ લોકે સપ્તદ્વીપાન્ સપ્ત એવ
સમુદ્રાંશ્ચ પશ્યતિ, તેન પરં તદરિક્તં દ્વીપસમુદ્રાદિકં ન જાનાતિ, ન પશ્યતિ, 'તણ
ણં તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઞતિથિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા' તતઃ
સ્વલ્લુ તસ્ય શિવસ્ય રાજર્ષેઃ અયમેતદ્રૂપ આધ્યાત્મિકઃ આત્મગતઃ યાવત્ ચિન્તિતઃ,

કયા ઈં ' કિસી એક સમય ' તયાવરણિજ્જાણં કમ્માણં ' તદાવરણીય
કર્મો' કે ક્ષયોપશમ કે અનુસાર 'ઈહાપોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ
વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પન્ને ' ઈહા, અપોહ, માર્ગણ ઓર ગવેષણ
કરતે સમય વિભંગ નામ કા અજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો ગયા 'સેણં તેણં વિભં-
ગનાણેણં સમુપ્પન્નેણં પાસહ' ઉસને ઉસ ઉત્પન્ન હુએ વિભંગ જ્ઞાન
સે એસા દેલા કિ 'અસ્સિલોએ સત્ત દીવે; સત્તસમુદ્દે; તેણ પરં ન
જાણહ, ન પાસહ' હસલોક મેં સાત દ્વીપ હેં ઓર સાત સમુદ્ર હેં, હનકે
સિવાય દ્વીપ સમુદ્રાદિ કો ન ઉસને જાના ઓર ન દેલા 'તણં તસ્સ
સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઞતિથિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા'
સો હસ કારણ ઉસ શિવરાજકૃષિ કો એસા યહ આધ્યાત્મિક-આત્મગત
યાવત્ ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન હુઆ કિ

આદિ શુભ્રાથી તેમને વિભંગ નામનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું. એજ વાત
સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે-

“અન્નયા કયાઈં” કેઈ એક સમયે “તયાવરણિજ્જાણં કમ્માણં” તેને
આવરણ કરનારા કર્મોના (અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોના) ક્ષયોપશમ થઈ
જવાથી “ઈહાપોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ વિભંગે નામં અન્નાણે સમુપ્પન્ને”
તેને ઈહા, અપોહ, માર્ગણ અને ગવેષણ કરતાં કરતાં વિભંગ નામનું
અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું. “સે ણં તેણં વિભંગનાણેણં સમુપ્પન્નેણં પાસહ”
તેણે તે ઉત્પન્ન થયેલા વિભંગ જ્ઞાનના પ્રભાવથી જોયું કે “અસ્સિં લોએ”
સત્તદીવે, સત્ત સમુદ્દે, તેણ પરં ન જાણહ, ન પોસહ” આ લોકમાં સાત દ્વીપો
છે અને સાત સમુદ્રો છે, તે સિવાયના અન્ય દ્વીપોને અને સમુદ્રને તે બહુ-
દેખી શક્યો નહીં. “તણં તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઞતિથિએ
જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા” તે કારણે તે શિવ રાજર્ષિને એવો આધ્યાત્મિક (આત્મગત),

सुबहु-अनेकं लौहीलोहकटाहकडुन्नुकं यावत् ताभ्रकं भाण्डकं क्रिडिनसांकायिकं-
वंशमयपात्रविशेषं च गृह्णाति, 'गेण्हत्ता, जेणेव हत्थिणापुरे नगरे जेणेव तावसा-
वसहे, तेणेव उवागच्छिइ, उवागच्छित्ता भंडनिक्खेवं करेइ, करित्ता' गृहीत्वा
यत्रैव हस्तिनापुरं नगरं, यत्रैव तापसावसथं-तापसाश्रम आसीत्: तत्रैवोपागच्छति,
उपागत्य भाण्डनिक्षेपं-पात्रादिस्थापनं करोति-पात्रानुपकरणानि स्थापयतीत्यर्थः,
कृत्वा-पात्रादिकं स्थापयित्वा 'हत्थिणापुरे नगरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणस्स
एवमाइक्खइ, जाव एवं परूवेइ' हस्तिनापुरे नगरे शृङ्गाटकत्रिकयावत् चतुष्क-
चत्वर महापथपथेषु बहुजनस्य एवं वक्ष्यमाणरीत्या आख्याति, यावत्-भापते,

संकाहयंच गेण्हइ' वहां आकर के उसने अपने उन अनेक लोही, लो
हकटाह, कडछी आदि को तथा तांबे के तापस योश्य भाण्डोपकरण
को एवं वंशनिर्मित पात्र को लिया 'गेण्हत्ता जेणेव हत्थिणापुरे नगरे
जेणेव तावसावसहे तेणेव उवागच्छइ' लेकर वह जहां हस्तिनापुर
नगर में तापसों का आश्रम था वहां पर आया, 'उवागच्छित्ता भंड-
निक्खेवं करेइ, करित्ता' वहां आकर के उसने अपने उन समस्त
पात्रादिक उपकरणों को एक ओर रख दिया रखकर 'हत्थिणापुरे नगरे
सिंघाडग जाव पहेसु बहु जणस्स एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ'
फिर उसने हस्तिनापुर नगर में शृङ्गाटक आदि मार्गों पर एवं राज-
मार्ग पर मिले हुए अनेक मनुष्यों से इस प्रकार कहा-यावत् भाषण
किया, प्रज्ञापित किया और प्ररूपणा की यहाँ यावत् शब्द से 'त्रिक,
चतुष्क, चत्वर, महापथ' इन मार्गों का ग्रहण किया गया है। 'अस्थि-

च गेण्हइ' त्यां आवीने तेण्हे पोतानां अनेक तवा, लोह कडाही, कडछी आदि
उपकरणोंने तथा तांबाना तापसयोग्य भांडोपकरणोंने तथा वांस निर्मित
क्रिडिनने (पात्रविशेषने) उठावी दीधां "गेण्हत्ता जेणेव हत्थिणापुरे नगरे
जेणेव तावसावसहे तेणेव उवागच्छइ" अने ते हस्तिनापुर नगरमां तापसोने
ने आश्रम डेतो त्यां आव्यो. "उवागच्छित्ता भंडनिक्खेवं करेइ, करित्ता"
त्यां आवीने तेण्हे पोतानां ते समस्त पात्रा अने उपकरणोंने ओंठ भाजु
भूडी दीधां. त्थार णाह "हत्थिणापुरे नगरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणस्स
एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ" तेण्हे हस्तिनापुर नगरना शृङ्गाटक आदि
मार्गों पर अने राजमार्ग पर (अही 'जाव') पदथी त्रिक, चतुष्क, चत्वर
अने महापथ, आटला मार्गोंने अडणु करवामां आव्या छे) ओंठ थयेला
अनेक मनुष्योंने आ प्रमाणे कळुं, लांभुं, प्रज्ञापित कयुं अने प्ररूपणा करी-

प्रज्ञापयति, 'प्ररूपयति च—'अस्थिणं देवाणुप्पिया ! मम अतिसेसे नाणदंसणे समुप्पन्ने, एवं खलु अस्सि लोए जाव दीवाय, समुदाय' अस्ति खलु सम्भवति भो देवानुप्पिया ! मम अतिशयं ज्ञानदर्शनं समुत्पन्नम्, यत्—अस्मिन्लोके यावत्—सप्तैव द्वीपाः, सप्तैव समुद्राश्च सन्ति, तेन परं व्युच्छिन्नाः द्वीपाश्च समुद्राश्चेति, 'तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अतिए एयमट्टं सोच्चा निसम्म हत्थिणाउरे नयरे सिंघाडगतिगजाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ'—ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः अन्तिके—समीपे, एतमर्थ—पूर्वोक्तं वृत्तान्तं श्रुत्वा, निशम्य हृदये अवधार्य, हस्तिनापुरे नगरे शृङ्गाटकत्रिक यावत् चतुष्क चत्वर—महापथपथेषु बहुजनः अन्नोऽन्यस्य एवं—वक्ष्यमाणरीत्या आख्याति, यावत्—भापते, प्रज्ञापयति, 'एव खलु देवाणुप्पिया ! सिवे रायरिसी एवं आइक्खइ, जाव परूणं देवाणुप्पिया ! मम अतिसेसे नाणदंसणे समुप्पन्ने ' हे देवानुप्पियो ! मुझे अतिशय ज्ञान और दर्शन उत्पन्न हुआ है 'एव खलु अस्सि लोए जाव दीवा य समुदा य' इससे मैं ऐसा जानता और देखता हूँ कि इस लोक में सात ही द्वीप हैं और सात ही समुद्र हैं । इनके आगे द्वीप और समुद्र व्युच्छिन्न हैं । 'तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अतिए एयमट्टं सोच्चा निसम्म हत्थिणाउरे नयरे सिंघाडगतिग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव परूवेइ' इस प्रकार से उस शिवराजकवि के कथन को सुनकर और उसे हृदय में धारण कर हस्तिनापुर में अनेक लोक शृङ्गाटक त्रिक यावत् राजमार्ग पर आपल में इस प्रकार से कहने लगे और प्ररूपणा करने लगे—यहां यावत् शब्द से 'भापते, प्रज्ञापयति' इन क्रियापदों का अध्याहार हुआ है । 'एवं

“ अस्थिणं देवाणुप्पिया । मम अतिसेसे नाणदंसणे समुप्पन्ने ” भने अतिशय ज्ञान अने दर्शन उत्पन्न થયું છે “એવં खलु अस्सि लोए जाव दीवा य समुदा य” તે જ્ઞાન અને દર્શનના પ્રભાવથી હું એવું બાણી-દેખી શકું છું કે આ લોકમાં સાત જ દ્વીપો છે અને સાત જ સમુદ્રો છે. તેનાથી અધિક દ્વીપો પણ નથી અને સમુદ્રો પણ નથી.”

तएणं तस्स सिवरायरिसिस्स अतिए एयमट्टं सोच्चा निसम्म हत्थिणाउरे नयरे सिंघाडगतिग जाव पहेसु बहुजणो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परूवेइ” शिवराज ऋषिना आ प्रकारना कथनने श्रवण करीने अने तेने हृदयमा धारण करीने हस्तिनापुर नगरना शृङ्गाटक, त्रिक आदि मार्गो पर तथा राजमार्ग पर अेकत्र थयेला अनेक भाणसे अेक जीजने अेषु कडेवा लाग्या, आपणु करवा लाग्या, प्रज्ञापना अने प्ररूपणा करवा लाग्या के—“ एवं खलु देवाणु-

વેઈ-‘મોદેવાનુપ્રિયા ! એવં સ્વલુ પૂર્વોક્તરીત્યા શિવો રાજર્ષિઃ એવં-વક્ષ્યામાણ-પ્રકારેણ આશ્વ્યાતિ-યાવત્-ભાપતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ યત્-‘અત્યિયં દેવાણુ-પ્પિયા ! મમં અતિસેસે નાણદંસણે જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના દીવા ય, સમુદ્દા ય, સે કહમેયં મન્ને એવં ?’ મોદેવાનુપ્રિયા ! અસ્તિ સંભવતિ સ્વલુ મમ અતિશયં જ્ઞાનદર્શનં યાવત્ સમુત્પન્નમ્-યત્-અસ્મિનલોકે સપ્તૈવ દ્વીપ્તાઃ, સપ્તૈવ સમુદ્રાથ, તેન પરં-તદરિક્તાઃ વ્યુચ્છિન્ના દ્વીપાથ સમુદ્રાથેતિ, તત્ કથમેતત્ મન્યે એવં ? શિવરાજર્ષિપ્રતિપાદિતં પૂર્વોક્તં વિષયં કથં યથાર્થતયા મન્યે ? इति भावः युक्ते-रभावात्, अत्र मन्ये इति क्रियापदं वितर्कार्थे प्रयुक्तं वेदितव्यम्, ‘तेणं कालेणं, तेणं समणं सामी समोसढे, परिसा जाव पडिगया’ तस्मिन् काले, तस्मिन्

સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! સિવે રાયરિસી એવં આહ્વસ્વહ, જાવ પરુવેઈ ‘હે દેવાનુપ્રિયો ! શિવ રાજઋષિ હસ પ્રકાર સે કહતા હૈ આપણ કરતા હૈ, પ્રજ્ઞાપિત કરતા હૈ ઓર પ્રરૂપિત કરતા-કિ ‘અત્યિયં’ દેવાણુપ્પિયા ! મમં અહસેસે નાણદંસણે જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના, દીવા ય, સમુદ્દાય-સે કહમેયં મન્ને એવં’ હે દેવાનુપ્રિયો ! મુક્તે અતિશય જ્ઞાન ઓર દર્શન ઉત્પન્ન હુઆ હૈ-સો જનસે મૈને એસા જાના હૈ ઓર દેખા હૈ કિ હસ લોકમેં સાત હી દ્વીપ હૈ ઓર સાત હી સમુદ્ર હૈ હન કે વાદ ન દ્વીપ હૈ ન ઓર સમુદ્ર હૈ । સો શિવરાજઋષિ કે દ્વારા પ્રતિપાદિત પૂર્વોક્ત વિષય કો યથાર્થ રૂપ સે યુક્તિ કે અભાવ મેં હમ કૈસે માને । યહાં ‘મન્યે’ યહ ક્રિયાપદ વિતર્કાર્થ મેં પ્રયુક્ત હુઆ હૈ । ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં સામી સમોસઢે, પરિસા જાવ પડિગયા’ જલ પરસ્પર મેં લોગોં કી હસ પ્રકાર સે

પિયા ! સિવે રાયરિસી એવમાહ્વસ્વહ, જાવ પરુવેઈ ” હે દેવાનુપ્રિયે ! શિવ રાજર્ષિ આ પ્રમાણે કહે છે, બાળે છે, પ્રજ્ઞાપિત કરે છે અને પ્રરૂપણા કરે છે કે “ અત્યિયં દેવાણુપ્પિયા ! મમં અહસેસે નાણ દંસણે જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના, દીવા ય, સમુદ્દા ય-સે કહમેયં મન્ને એવં ? ” હે દેવાનુપ્રિયો ! મને અતિશય જ્ઞાન અને દર્શન ઉત્પન્ન થયું છે. તેના પ્રભાવથી હું એવું જાણી અને દેખી શકું છું કે આ લોકમાં સાત જ દ્વીપો અને સાત જ સમુદ્રો છે. તે સિવાય બીજા દ્વીપ કે સમુદ્રો નથી ” તે શિવરાજ ઋષિ દ્વારા પ્રતિપાદિત આ વિષયને યુક્તિના અભાવે કરીને યથાર્થ રૂપે કેવી રીતે માની શકાય ? અહીં “ મન્યે ” આ ક્રિયાપદ વિતર્કાર્થમાં વપરાયું છે

“ તેણં કાલેણં તેણ સમણં સામી સમોસઢે, પરિસા જાવ પડિગયા ” અથાવે લોકોમાં આ પ્રકારની ચર્ચા ચાલી રહી હતી, તે કાળે અને તે સમયે

समये स्वामी समवसृतः पर्वत् धर्मोपदेशं श्रोतुं निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रति-
गता पर्वत्, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेठ्ठे अंते-
वासी जहा वितियसए नियंतुद्देसए जाव अडमाणे बहुजणसइं निसामेइ, बहुजणो
अन्नमन्नस्स एवं आइक्खइ, एव जाव परूवेइ'—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये,
श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नाम यथा द्वितीयशतके
निर्ग्रन्थोद्देशके पञ्चमे यावत् भिक्षार्थं अटन्-गृहाद् गृहान्तरं परिभ्रमन् बहुजन-
शब्दं निशाम्यति-शृणोति, बहुजनः अन्योऽन्यस्य एवम् आख्याति, एवं यावत्
भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति-एवं खलु देवाणुप्पिया ! सिवे रायरिसी एवं

कहा सुनी हो रही थी-की उसकाल और उस समय में महावीर स्वामी
वहां हस्तिनापुर नगर में पधारे, परिषदा-जन समूह धर्मोपदेश सुनने
के लिये प्रभु के पास आई, और धर्मोपदेश सुनकर फिर वह वापिस
अपने २ स्थान पर चली गई 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स
भगवओ महावीरस्स जेठ्ठे अंतेवासी जहा वितियसए नियंतुद्देसए जाव
अडमाणे बहुजणसइं निसामेइ, बहुजणो अन्नमन्नस्स एवं आइक्खइ,
एव जाव परूवेइ' उस काल और उस समय में श्रमण भगवान महा-
वीर के बड़े शिष्य जो इन्द्रभूति नाम के अनगार थे वे जैसा कि
द्वितीय शतक में पांचवे निर्ग्रन्थोद्देशक में कहा गया है उसके अनुसार
भिक्षा के लिये एक घर से दूसरे घर फिरते हुए आये उन्होंने उस
समय उन अनेक भनुष्यों की वातचीत के शब्दों को सुना-वे परस्पर
में कह रहे थे कि 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सिवे रायरिसी एवं आइक्खइ,

महावीर प्रभु हस्तिनापुर नगरमां पधायो. प्रणहा (जनसमूह) तेमने वड्ढा
नमस्कार करवाने तथा तेमनी धर्मदेशना सांभलवाने भाटे तेमनी पासे
पडोत्थी गर्ध वड्ढा नमस्कार करीने तथा प्रभुना धर्मोपदेश सांभलीने बोडो
पोत पोताने घेर पाछां इयां. 'तेण कालेण तेणं समएणं समणस्स भगवओ
महावीरस्स जेठ्ठे अंतेवासी जहा वितियसए नियंतुद्देसए जाव अडमाणे बहुजण
सइं निसामेइ, बहुजणो अन्नमन्नस्स एवं आइक्खइ, एव जाव परूवेइ' ते
काणे अने ते समये, श्रमणु भगवान महावीरना इन्द्रभूति अणुगार (गौतम
स्वामी) नामना जे शिष्य डता, तेओ भील शतकना निर्ग्रन्थोद्देशक नामना
पांचमा उद्देशकमा कइया प्रमाणेनी पद्धतिथी गोचरीने भाटे नीकल्या. गोचरीने
भाटे हस्तिनापुर नगरना ओक घेरथी भील घेर इरता ओवां ते इन्द्रभूति
अणुगादे अनेक भनुष्योनी आ अकारनी वातचीत सांभली.—एवं खलु देवाणु-

આફ્કલ્લ' જાવ પરુવેહ'—મો દેવાનુપ્રિયાઃ ! એવં ચલુ પૂર્વોક્તરીત્યા શિવો રાજર્પિઃ
 એવમ્—ઉક્તપ્રકારેણ આરુયાતિ, યાવત્ ભાપતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ—'અત્થિયં
 દેવાણુપ્પિયા ! તંચેવ જાવ વોચ્છિન્ના દીવા ય, સમુદ્દા ય, સે કહમેયં મન્ને એવં ?'
 મો દેવાનુપ્રિયાઃ ! અસ્તિ સંભવતિ ચલુ તદેવ—પૂર્વોક્તદેવ યાવત્—મમ અતિશયં
 જ્ઞાનદર્શનં સમુત્પન્નમ્—યત્—અરિમન્ લોકે સપ્તૈવ દ્વીપાઃ, સપ્તૈવ સમુદ્રાઃ સન્તિ,
 તેન પર વ્યુચ્છિન્નાઃ દ્વીપાશ્ચ, સમુદ્રાશ્ચ ઇતિ, તત્ કથમેતત્ મન્યે અહમ્, એવં ?
 સત્યમેવૈતત્ શિવરાજર્પિકથનમિતિકથં સત્યતયા મન્યે પ્રમાણાભાવત્ ઇતિ લોક-
 વાક્યમ્ । 'તણં ભગવં ગોયમે વહુજણસ્સ અંતિણ્ણે એયમટ્ટં સોચ્ચા, નિસમ્મ, જાવ
 સહું જહા નિયંતુદેસણ્ણે જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના દીવા ય, સમુદ્દા ય, સે કહમેયં
 મંતે ! એવં ?' તતઃ ચલુ ભગવાન્ ગૌતમો મિશ્નાર્થં ઋમન્ વહુજનસ્ય અન્તિકે—

જાવ પરુવેહ' હે દેવાનુપ્રિયો ! શિવરાજક્રપિ હસ પ્રકાર સે કહ
 રહે હૈં યાવત્ ભાષણ કર રહે હૈં, પ્રજ્ઞાપિત કર રહે હૈં ઓર પ્રરૂપિત કર
 રહે હૈં કિ 'અત્થિયં દેવાણુપ્પિયા ! તંચેવ જાવ વોચ્છિન્ના દીવા ય
 સમુદ્દા ય સે કહમેયં મન્ને એવં' મુદ્દે અતિશય જ્ઞાન ઓર દર્શન ઉત્પન્ન
 હુઆ હૈં સો મેં એસા ડનસે જાનતા ઓર દેવતા હું કિ હસ લોક મેં
 સાત હી દ્વીપ હૈં ઓર સાત હી સમુદ્ર હૈં—હન કે બાદ ફિર દ્વીપ સમુદ્ર
 નહીં હૈ, સો મેં ડન કે હસ કથન કો "યહ સત્ય હી હૈ" એસા કૈસે
 માનું—ક્યોં કિ હસ મેં કોઈ પ્રમાણ તો વે ઉપસ્થિત કારતે નહીં હૈં ।
 'તણં ભગવં ગોયમે વહુજણસ્સ અંતિણ્ણે એયમટ્ટં સોચ્ચા, નિસમ્મ
 જાવ સહું જહા નિયંતુદેસણ્ણે જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના, દીવા ય સમુદ્દા
 ય સે કહમેયં મંતે ! એવં' હસ પ્રકાર સે લોકવાક્ય કો સુનકર ઓર

પ્પિયા ! સિવે રાયરિસી એવં આફ્કલ્લ, જાવ પરુવેહ—અત્થિયં દેવાણુપ્પિયા ।
 તંચેવ જાવ વોચ્છિન્ના દીવા ય, સમુદ્દાય કહમેયં મન્ને એવં" હે દેવાણુપ્રિયો ।
 શિવરાજ ક્રપિ આ પ્રમાણે કહે છે, લાખે છે, પ્રજ્ઞાપિત કરે છે અને પ્રરૂ-
 પિત કરે છે કે 'મને અતિશય જ્ઞાન અને દર્શન ઉત્પન્ન થયેલ છે તે જ્ઞાન
 અને દર્શનના પ્રભાવથી હું બાણી શકું છું અને દેખી શકું છું આ લોકમા
 સાત જ દ્વીપ છે અને સાત જ સમુદ્રો છે. તેનાથી વધારે દ્વીપો પણ નથી
 અને સમુદ્રો પણ નથી.' તેમના આ કથનને હું કેવી રીતે સત્ય માની શકું ?
 તેઓ તેમના આ કથનને પુરવાર કરવા માટે કોઈ પ્રમાણ તો બતાવતાં જ
 નથી. પ્રમાણને અભાવે તેમની તે વાત કેવી રીતે સ્વીકાર્ય બની શકે ?—

"તણં ભગવં ગોયમે વહુજણસ્સ અંતિણ્ણે એયમટ્ટં સોચ્ચા નિસમ્મ જાવ
 સહું જહા નિયંતુદેસણ્ણે જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના દિવા સમુદ્દાય—સે કહમેયં મંતે !

સમીપે, એતમર્થ—શિવરાજર્પિયુક્તં વહુજનમુખાત્ શ્રુત્વા, નિશમ્ય હૃદિ અવધાર્યં યાવત્-
શ્રદ્ધઃ—જાતશ્રદ્ધઃ, જાતસંશયઃ, જાતકુતૂહલઃ, इत्यादि, यथा निर्ग्रन्थोद्देशके—
દ્વિતીયશતકસ્ય પશ્ચમોદ્દેશકે કથિતં તથાઽત્રાપિ વિજ્ઞેયમ્, યાવત્ ભિક્ષાં ગૃહીત્વા
સમાગતો ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા
એવમ્ અવાદીત્—ભગવતઃ સમીપે સમાગત્ય હે ભદન્ત ! હસ્તિનાપુરે નગરે શ્રૃંગાટકા-
દિમાર્ગેષુ વહુજનઃ એવમાખ્યાતિ, ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ ચત્—શિવોરાજર્પિઃ
એવમાખ્યાતિ યત્ મમ અતિશયં જ્ઞાનદર્શન સમુત્પન્ન યત્—અરિમન લોકે સપ્તૈવ
દ્વીપાઃ, સપ્તૈવ સમુદ્રાઃ, તેન પરં વ્યુચ્છિન્ના દ્વીપાશ્ચ, સમુદ્રાશ્ચ इति, तत्कथमेतत्—

उसे हृदय में धारण कर वे गौतम श्रद्धावाले, संशयवाले एवं कुतूह-
लवाले हो गये इत्यादि जैसा निर्ग्रन्थोद्देशक में—द्वितीयशतक के पांचवें
उद्देशक में कहा है उसी प्रकार से यहां पर भी जानना चाहिये—यावत्
वे भिक्षा को लेकर आये और आकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर
को वन्दना की—उन्हे नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर के फिर
उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा—हे भदन्त ! हस्तिनापुर नगर में श्रृङ्गाटक
आदि मार्गों पर अनेक जन इस प्रकार से आपस में कह रहे थे, भाषण
कर रहे थे, प्रज्ञापित एवं प्ररूपित कर रहे थे कि शिवराजऋषि ऐसा
कहते हैं कि मुझे अतिशय ज्ञान और दर्शन उत्पन्न हुआ है सो उनसे
मैं ऐसा जानता और देखता हू कि इसलोक में सात ही द्वीप और
सात ही समुद्र हैं इन के बिना न द्वीप हैं और न समुद्र हैं—सो उनका

एवं” आ प्रकारतां ते भाषुसेना शृङ्गे सांभजीने अने तेमने હૃદયમાં ધારણ
કરીને તે ગૌતમસ્વામીના મનમાં શ્રદ્ધા, સંદેહ અને કુતૂહલના લાવેા ઉત્પન્ન
થયા. બીજા શતકના પાંચમાં નિર્ગ્રન્થોદ્દેશકમાં કહ્યા અનુસારનું કથન અહીં
અહણ કરવું જોઈએ. આ કથનનો લાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—તેઓ ગોચરી
કરીને પાછાં કર્યા ત્યાર ગાઢ તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી
અને નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—
“ હે ભગવન્ ! હસ્તિનાપુર નગરના શ્રૃંગાટક ત્રીકચતુષ્ક આદિ માર્ગો પર
અનેક લોકો આ પ્રમાણે કહેતા હતા, ભાષણ કરતા હતા, પ્રજ્ઞાપિત અને
પ્રરૂપિત કરતા હતા કે શિવરાજ ઋષિ એવું કહે છે, એવું પ્રતિપાદન કરે છે
કે મને અતિશય જ્ઞાન અને દર્શન ઉત્પન્ન થયું છે. તેના પ્રભાવથી હું એ વાત
જાણી દેખી શકું છું કે આ લોકમાં સાત જ દ્વીપ છે અને સાત જ સમુદ્ર છે.
તેના કરતાં વધારે દ્વીપો કે સમુદ્રો નથી. ” હે ભગવન્ ! શું તેમણે કથન

એવં ? સત્યમેવૈતત્ કિમ્ ? મગધાનાહ-‘ગોયમાઙ્ સમણે મગધં મહાવીરે મગધં ગોયમં એવં વયાસી’-હે ગૌતમ ! ઇતિ સંવોધ્ય શ્રમણો મગધાન્ મહાવીરો મગધન્તં ગૌતમમ્ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘જં ણં ગોયમા ! સે વહુજણે અન્નમન્ન-સ્સ એવમાઙ્કલ્લહ, તંચેવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં જાવ મંહનિકલ્લેવં કરેહ’ હે ગૌતમ ! યત્ત્વલ્લ સ વહુજનઃ અન્યોઽન્યસ્ય એવમ્-ઉક્તપ્રકારેણ આરુયાતિ, તદેવ-પૂર્વોક્તં સર્વમેવ મણિતવ્યમ્ યાવત્-સ શિવો રાજર્ષિઃ પૂર્વોક્તરીત્યા માણ્ડનિક્ષેપં કરોતિ, કૃત્વા ‘હત્થિણાઝરે નયરે સિંઘાઢગતિગ તંચેવ જાવ વોચ્છિન્ના દીવા ય સમુદ્દા ય’ હસ્તિનાપુરે નગરે શૃંગાટકત્રિક તદેવ યાવત્-ચતુષ્કચત્ત્વામહાપથપથેષુ શિવો રાજર્ષિઃ વહુજનસ્ય એવારુયાતિ, યત્-દમ અતિશયં જ્ઞાનદર્શનં યમુત્પન્નમ્-

ऐसा कहना क्या सत्य है तत्र भगवान् ने उनसे ‘गोयमाङ् समणे मगधं महावीरे मगधं गोयमं एवं वयासी’ हे गौतम ! ऐसा सम्बोधित करते हुए कहा-‘जं णं गोयमा ! से बहु जणे अन्नमन्नस्स एवमाङ्कल्लह, तंचेव सघ्वं भाणियघ्वं जाव मंहनिकल्लेवं करेह’ हे गौतम ! जो वे मनुष्य परस्पर में एक दूसरे से पूर्वोक्तरूप में कहते हैं वह पूर्वोक्त सब कथन वहां पर कर लेना चाहिये-यावत् वे शिवराजकृपि पूर्वोक्तिरीति से आकर के अपने भाण्डों को रख देते हैं. और रखकर ‘हत्थिणाउरे नयरें सिंघाडगतिग तंचेव जाव वोच्छिन्ना दीवा य समुद्दा य, वे हस्ति-नापुर नगर में शृङ्गाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर, महापथ एवं पथ ऊपर ऐसा अनेक जनों से कहते हैं-कि मुझे अतिशय ज्ञान, दर्शन उत्पन्न हुआ है-सो मैं ऐसा जानता देखता हूं कि इस लोक में सात

સત્ય છે ? “ગોયમાઙ્ સમણે મગધં મહાવીરે મગધં ગોયમં એવં વયાસી” ત્યારે “હે ગૌતમ ! એવું સંબોધન કરીને મહાવીર પ્રભુએ તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો “જં ણં ગોયમા ! સે વહુજણે અન્નમન્નસ્સ એવમાઙ્કલ્લહ, તંચેવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં જાવ મંહનિકલ્લેવં કરેહ” હે ગૌતમ ! તે લોકો અન્યોન્યને આ પ્રમાણે જો કહે છે. અહીં “શિવરાજકૃપિએ તાપસાશ્રમમાં આવીને પોતાનાં પાત્રો અને ઉપકરણો મૂકી દીધાં” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તતુ પૂર્વોક્ત કથન અહણ કરવું જોઈએ. ત્યાર બાદ તે “હત્થિણાઝરે નયરે સિંઘાઢગતિગ તંચેવ જાવ વોચ્છિન્ના દીવા ય સમુદ્દા ય” હસ્તિનાપુર નગરના શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ અને રાજમાર્ગ ઉપર અનેક લોકોને એવું કહેવા લાગ્યો કે “મને અતિશય જ્ઞાન અને દર્શન ઉત્પન્ન થયું છે. તેના પ્રભાવથી હું જાણી-હેખી શકું છું કે આ લોકમાં સાત જ દીવો અને સાત જ

અસ્મિન્ લોકે સપ્તૈવ દ્વીપાઃ સપ્તૈવ સમુદ્રાશ્ચ સન્તિ, તેન પર વ્યુચ્છિન્ના દ્વીપાશ્ચ સમુદ્રાશ્ચેતિ । ‘તણં તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અંતિણ, ઇયમટ્ઠં સોચ્ચા નિસમ્મ તંચેવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના દીવા ય, સમુદ્દાય તં ણં મિચ્છા’ તતઃ સ્વલુ તસ્ય શિવસ્ય રાજર્ષેઃ અન્તિકે—સમીપે પતમર્થ—પૂર્વોક્તાર્થ શ્રુત્વા, નિશમ્ય—હૃદિઅવધાર્ય તદેવ—પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વં મણિતવ્યમ્, યાવત્—અસ્મિન્ લોકે સપ્તૈવ દ્વીપાઃ, સપ્તૈવ સમુદ્રાઃ સન્તિ, તેન પર વ્યુચ્છિન્ના દ્વીપાશ્ચ, સમુદ્રાશ્ચેતિ, તત્ સ્વલુ સર્વં મિથ્યા અસત્યમેવ, તથા ચ શિવરાજર્ષિણા યત્ પ્રતિપાદિતં—સપ્તૈવ દ્વીપાઃ સપ્તૈવ સમુદ્રા ઇતિ, તન્મિથ્યૈવ તદન્યેષામપિ દ્વીપસમુદ્રાણાં સદ્ભાવાદિતિ-ભાવઃ તદેવ વિશદયન્નાહ—‘અહં પુણ ગોયમા ! ઇવમાહ્વામિ, જાવ પરુવેમિ’—

દ્વીપ હૈં ઓર સાત હી સમુદ્ર હૈં—ઇનકે આગે ઓર દ્વીપ સમુદ્ર નહીં હૈં—‘તણં તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અંતિણ ઇયમટ્ઠં સોચ્ચા, નિસમ્મ તંચેવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં, જાવ તેણ પરં વોચ્છિન્ના, દીવા ય સમુદ્દાય ય, તં ણં મિચ્છા’ સો હસ શિવરાજઋષિ કે પાસ હસ પ્રકાર કી બાત કો સુનકર જો વે લોગ એસા કહતે હૈં—યહાં પર પૂર્વોક્ત સબ કથન કહના ચાહિયે યાવત્ ઇનકે દ્વીપ સમુદ્ર નહીં હૈં—સો ડનકા એસા કથન સબ મિથ્યા હૈં । શિવરાજઋષિ કા એસા કથન મિથ્યા હસલિયે હૈં કિ ઇનકે આગે ભી અન્ય દ્વીપ ઓર સમુદ્રોં કા સદ્ભાવ હૈં । હસી બાત કો સૂત્રકાર વિશદરૂપ સે પ્રકટ કરને કે લિયે કહતે હૈં—‘અહં પુણ ગોયમા ! ઇવમાહ્વામિ, જાવ પરુવેમિ’ હે ગૌતમ ! મેં તો એસા કહતા હૂં યાવત્—એસા ભાષણ કરતા હૂં એસા પ્રજ્ઞાપિત કરતા હૂં, એવં એસા પ્રરૂપિત કરતા હૂં કિ ‘ એવં સ્વલુ જંબુદીવાદિયા દીવા, લવણા દિયા સમુદ્દા,

સમુદ્રો છે. ત્યાર બાદ બીજો એકે દ્વીપ પણ નથી અને સમુદ્ર પણ નથી.

“ તણં તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અંતિણ ઇયમટ્ઠં સોચ્ચા, નિસમ્મ તંચેવ જાવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં, જાવ તેણ પર વોચ્છિન્ના, દીવા ય સમુદ્દાય ય, તં ણં મિચ્છા ” શિવરાજ ઋષિની પાસે આ પ્રકારની વાત સાંભળીને અને હૃદયમાં ધારણ કરીને તે લોકે “ ત્યાર બાદ દ્વીપ પણ નથી અને સમુદ્ર પણ નથી ” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું જે કથન કરે છે, તે તેમનું કથન સત્ય નથી પણ મિથ્યા કથન જ છે. શિવરાજર્ષિનું આ કથન મિથ્યા હોવાનું કારણ એ છે કે આ સાત દ્વીપો અને સાત સમુદ્રો ઉપરાંત બીજાં પણ અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો આ લોકમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એજ વિષયનું સૂત્રકાર હવે વિસ્તારપૂર્વક પ્રતિપાદન કરે છે—

“ અહં પુણ ગોયમા ! ઇવમાહ્વામિ, જાવ પરુવેમિ ” હે ગૌતમ ! હું તો એવું કહું છું, એવું પ્રતિપાદન કહું છું, એવું પ્રજ્ઞાપિત કરું છું અને

હે ગૌતમ ! અહં પુનરેવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આશ્વામિ યાવત્-ભાપે, પ્રજ્ઞાપયામિ, પ્રરૂપયામિ,—એવં સ્વલુ જંબુદ્વીવાદિયા દ્વીવા, લવણાદિયા સમુદ્ધા સંઠાણઓ એગ-વિહિવિહાણા, વિત્થારઓ અણેગવિહિવિહાણા’ એવં સ્વલુ વક્ષ્યમાણરીત્યા જમ્બૂદ્વીપા-દિકા દ્વીપાઃ, લવણાદિકાઃ સમુદ્રાશ્ચ સંસ્થાનતઃ આકારેણ વૃત્તાકારતયા એકવિધિ-વિધાનાઃ એકેન વિધિના—પ્રકારેણ વિધાનં વ્યવસ્થાનં યેષાં તે તથાવિધાઃ એક સદૃશા સન્તીત્યર્થઃ, કિન્તુ વિસ્તારતઃ દૈર્ઘ્યેણ વિશાલતયા અનેકવિધિવિધાનાઃ—અનેકેન વિધિના—પ્રકારેણ વિધાનં યેષાં તે તથાવિધાઃ નૈકસદૃશાઃ સન્તીત્યર્થઃ, તેષાં દ્વિગુણદ્વિગુણવિસ્તારસ્વાત્, ‘એવં જહા જીવાભિગમે જાવ સયંભૂરમણપજ્જ-વસાણા, અહિંસ તિરિયલોએ અસંસેજ્જા દીવસમુદ્ધા પળ્લત્તા સમણાહસો ?’ એવં—

સંઠાણઓ એગવિહિવિહાણા, વિત્થારઓ અણેગવિહિવિહાણા’ કિ હસ લોક મેં—મધ્યલોક મેં જમ્બૂદ્વીપ આદિ દ્વીપ ઓર લવણસમુદ્ર આદિ સમુદ્ર સંસ્થાન—આકાર કી અપેક્ષા એક જૈસે એવં વિસ્તાર કી અપેક્ષા અનેક પ્રકાર કે હૈં । કયો કિ હનકા વિસ્તાર દૂના ૨ કહા ગયા હૈ । દ્વીપ કી અપેક્ષા સમુદ્ર કા ઓર સમુદ્ર કી અપેક્ષા દ્વીપ કા હસ પ્રકાર સે વિસ્તાર—વિશાલતા હનકી સિદ્ધાન્તકારોં ને કહી હૈ । ‘એવં જહા જીવાભિગમે જાવ સયંભૂરમણપજ્જવસાણા, અહિંસ તિરિયલોએ અસં સેજ્જા દીવસમુદ્ધા પળ્લત્તા સમણાહસો !’ હસ પ્રકાર સે જીવાભિગમ સૂત્ર મેં વર્ણિત રીતિ કે અનુસાર હસ તિર્યગ્લોક મેં—મધ્યલોક મેં સ્વયં-ભૂરમણ તક અસંખ્યાત દ્વીપોં ઓર અસંખ્યાત સમુદ્રોં કા અસ્તિત્વ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । જીવાભિગમ સૂત્ર કા પાઠ જો કિ યહાં તૃતીય પ્રતિપત્તિ

એવું પ્રસ્પિત કરું છું કે “એવં સ્વલુ જંબુદ્વીવાદિયા દ્વીવા, લવણાદિયા સમુદ્ધા, સંઠાણઓ એગવિહિવિહાણા, વિત્થારઓ અણેગવિહિવિહાણા” આ લોકમાં—મધ્યલોકમાં જંબૂદ્વીપ આદિ જે દ્વીપો અને લવણસમુદ્ર આદિ જે સમુદ્રો છે, તેઓ સંસ્થાન (આકાર) ની અપેક્ષાએ એક સરખા આકારવાળા—ચૂડીના આકારના—છે. પરન્તુ તેઓ વિસ્તારની અપેક્ષાએ અનેક પ્રકારના છે, કારણ કે તેમને બમણો બમણો વિસ્તાર કહ્યો છે. દ્વીપ કરતાં સમુદ્રને અને સમુદ્ર કરતાં દ્વીપને આ પ્રકારને વિસ્તાર (વિશાળતા) સિદ્ધાન્તકારોએ કહેલ છે. “એવં જહા જીવાભિગમે જાવ સયંભૂરમણપજ્જવસાણા, અહિંસ તિરિયલોએ અસં-સેજ્જા દીવસમુદ્ધા પળ્લત્તા સમણાહસો !” આ રીતે જીવાભિગમ સૂત્રમાં વર્ણિત રીત અનુસર આ તિર્યગ્લોકમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધીમાં અસંખ્યાત દ્વીપો અને અસંખ્યાત સમુદ્રોનું અસ્તિત્વ પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. જીવા-

पूर्वोक्तरीत्या यथा जीवाभिगमे तृतीयप्रतिपत्तौ यावत्-स्वयम्भूरमण-पर्यवसानाः स्वयम्भूरमणनामकसमुद्रपर्यन्ताः अस्मिन् तिर्यग्लोके असंख्येयाः द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः भो श्रमण ! आयुष्मन् !

तथा चोक्तं जीवाभिगमे-‘दुगुणादुगुणं पडुप्पाएमाणा २ पवित्थरमाणा ओभासमाणवीईया, बहुप्पलकुमुदनलिणसुभगसोगंधियपुंडरीयसयपत्ता-सहस्सपत्त सयसहस्सपत्तपप्फुलकेशरोववेया, पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खत्ता, पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खत्तोत्ति’ द्विगुणद्विगुणाः प्रतिपद्यमानाः प्रविस्तरन्तः अवभासमानवीचयः-शोभमानतरङ्गः इति समुद्रविशेषणम्, बहुप्पलकुमुदनलिणसुभगसोगन्धिकपुण्डरीक महापुण्डरीक शतपत्रसहस्रपत्रशतसहस्रपत्रप्रफुल्लकेशरोपचिताः, बहूनाम् अनेकेषाम् उत्पलादीनाम्, प्रफुल्लानां विकसितानां यानि केशराणि तैरुपचिता व्याप्ता ये ते तथाविधाः सन्तीत्यर्थः, प्रत्येकं प्रत्येकं पन्नवरवेदिका परिक्षिप्ताः, प्रत्येकं प्रत्येकं वनषण्डपरिक्षिप्ता द्वीपा समुद्राश्च सन्ति, इत्यादि-सर्वं तत्रत्य तृतीयप्रतिपत्तितोऽवगन्तव्यम्। गौतमः पृच्छति-‘अत्थिणं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दव्वाइं सवन्नाइं पि, अवन्नाइं पि, संगंधाइं पि, अगंधाइं पि, सरसाइं पि, अरसाइं पि, सफासाइं पि, अफासाइं पि, अन्नमन्नबद्धाइ, अन्नमन्न-

में कहा गया है. इस प्रकार से है ‘दुगुणादुगुणं पडुप्पाएमाणा २ पवित्थरमाणा, ओभासमाणवीईया, बहुप्पलकुमुदनलिणसुभगसोगंधियपुंडरीयसयपत्ता, सहस्सपत्तसयसहस्सपत्तपप्फुलकेशरोववेया, पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइयापरिक्खत्ता पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खत्तोत्ति’ इस पाठ में समुद्रों और द्वीपों के विषय में कथन किया गया है। ‘ओभासमाणवीईया’ तक के विशेषण समुद्रों के संबंध में और बाकी के विशेषण द्वीपों के संबंध में कहे गये हैं।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अत्थि णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दव्वाइं सवन्नाइं पि, अवन्नाइं पि संगंधाइं पि अगंधाइं पि, सरसाइं पि अरसाइं पि, सफासाइं पि अफासाइं पि

लिगम सूत्रभां आ विषयने अनुवक्षीने नीचे प्रमाणे कहु छे- “ दुगुणा दुगुणं पडुप्पाएमाणा २ पवित्थरमाणा, ओभासमाणवीईया, बहुप्पलकुमुदनलिणसुभगसोगंधियपुंडरीयसयपत्ता, सहस्सपत्तसयसहस्सपत्तपप्फुलकेशरोववेया, पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खत्ता, पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खत्ता, ति ” आ सूत्रपाठ द्वारा समुद्रों अने द्वीपोंना विषे कथन करवामा आओथुं छे. “ ओभासमाणवीईया ” आ विशेषण पर्यन्तनां विशेषणो समुद्रोने लागू पडे अने आक्षीना विशेषणो द्वीपोने भाटे वपरायां छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ अत्थिणं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दव्वाइं सवन्नाइं पि, अवन्नाइं पि, संगंधाइं पि, अगंधाइं पि, सरसाइं पि अरसाइं पि सफासाइं पि

ન્તિ ? ભગવાનાહ—‘હંતા, અત્થિ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, અસ્તિ-સંભવતિ સ્વલુ
દ્રવ્યાણિ પુદ્ગલાત્મકાણિ, વર્ણગન્ધરસસ્પર્શવન્તિ સન્તિ, ધર્માસ્તિકાયાદીનિ ચ
દ્રવ્યાણિ અવર્ણાઽગન્ધાઽરસાઽસ્પર્શાણિ સન્તિ, તાનિ ચ ઉભયાણિ દ્રવ્યાણિ અન્યો-
ન્યવદ્ધાણિ, અન્યોન્યસ્પૃષ્ઠાણિ યાવત્ સમભરઘટતયા તિષ્ઠન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘અત્થિણં મંતે ! લવણસમુદ્દે દ્વઘાઈં સવન્નાઈં પિ, અવન્નાઈં પિ, સગંધાઈં પિ, અગંધાઈં પિ,
સરસાઈં પિ, અરસાઈં પિ, સફાસાઈં પિ, અફાસાઈં પિ, અન્નમન્નવદ્ધાઈં, અન્નમન્નપુટ્ટાઈં
જાવ ઘટ્તાણ ચિદ્ધંતિ ?’ હે મદન્ત ! અસ્તિ સંભવતિ સ્વલુ લવણસમુદ્દે દ્રવ્યાણિ સવર્ણા-
ન્યપિ, અવર્ણાન્યપિ, સગન્ધાન્યપિ, અગન્ધાન્યપિ, સરસાન્યપિ, અરસાન્યપિ, સસ્પ-
ર્શાન્યપિ, અસ્પર્શાન્યપિ અન્યોન્યવદ્ધાણિ, યાવત્ સમભરઘટતયા તિષ્ઠન્તિ કિમ્ ?
ભગવાન આહ—‘હંતા અત્થિ’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્, અસ્તિ-સંભવતિ સ્વલુ લવણસમુદ્દે
પુદ્ગલાત્મકાણિ દ્રવ્યાણિ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શસહિતાણિ ભવન્તિ, ધર્માસ્તિકાયાદીનિ ચ
દ્રવ્યાણિ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શસહિતાણિ ભવન્તિ તાનિ ચ ઉભયાન્યપિ પરસ્પરવદ્ધાણિ
પરસ્પરસ્પૃષ્ઠાણિ, યાવત્ સમભરઘટતયા તિષ્ઠન્તિ, ઇતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘અત્થિણં મંતે ! ધાયઈસંઢે દીવે દ્વઘાઈં સવન્નાઈં પિ, અવન્નાઈં પિ, સગંધાઈં પિ,
અગંધાઈં પિ, સરસાઈં પિ, અરસાઈં પિ, સફાસાઈં પિ, અફાસાઈં પિ, અન્નમન્ન-
વદ્ધાઈં, અન્નમન્નપુટ્ટાઈં જાવ ઘટ્તાણ ચિદ્ધંતિ ? એવં ચેવ જાવ સયંભૂરમણસમુદ્દે ?’
હે મદન્ત ! અસ્તિ-સંભવતિ સ્વલુ ધાતકીચ્છંદે દ્વીપે દ્રવ્યાણિ સવર્ણાન્યપિ, અવ-

વાચક છે । ડસી પ્રકાર સે જીવપુદ્ગલાદિક દ્રવ્ય કયા હસ જમ્બૂદ્વીપ મેં
હસી પ્રકાર સે ભરે હોકર રહતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—‘જાવ
હંતા, અત્થિ’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ સે લેકર ધાતકીચ્છંદ મેં ઓર સ્વયં-
ભૂરમણ સમુદ્ર તક મેં અર્થાત્-સમસ્ત અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો મેં વર્ણ,
ગંધ, ઓર રસ સ્પર્શ યુક્ત પુદ્ગલ દ્રવ્ય એવં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત
ધર્માસ્તિકાયાદિય દ્રવ્ય યે ડોનો પ્રકાર કે દ્રવ્ય અન્યોન્ય વદ્ધ એવં અન્યોન્ય
સ્પૃષ્ઠ હોકર યાવત્-સમભર ઘટ કી તરહ રહતે હેં । તાત્પર્ય કહને કા

અર્થાન્તુ વાચક છે) એજ પ્રમાણે શું છવપુદ્ગલાદિક દ્રવ્ય પણ આ જંબૂદ્વી-
પમાં સંપૂર્ણ રૂપે ભરેલું રહે છે ખરું ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ જાવ હંતા, અત્થિ ” હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપથી
લઇને ધાતકી ખડ પર્યન્તમાં અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્તના અસંખ્યાત
દ્વીપ સમુદ્રોમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શયુક્ત પુદ્ગલ દ્રવ્ય, અને વર્ણ
ગંધ, રસ અને સ્પર્શરહિત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય, આ બંને પ્રકારનાં દ્રવ્યો
અન્યોન્ય વદ્ધ અને અન્યોન્ય સ્પૃષ્ઠ થઇને સમભર ઘડાની જેમ રહે છે.

ર્ણાન્યપિ, સગન્ધાન્યપિ, અગન્ધાન્યપિ, સરસાન્યપિ, અરસાન્યપિ, સસ્પર્શાન્યપિ, અસ્પર્શાન્યપિ. અન્યોન્યવદ્ધાનિ, અન્યોન્યસ્પૃષ્ટાનિ યાવત્ સમભરઘટતયા કિં તિષ્ઠન્તિ? એવમેવ-તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્રપર્યન્તેષ્વપિ સર્વેષુ દ્વીપેષુ સમુદ્રેષુ ચ દ્રવ્યાણિ સર્વર્ણાન્યપિ, અર્વર્ણાન્યપિ, સગન્ધાન્યપિ, અગન્ધાન્યપિ, સરસાન્યપિ, અરસાન્યપિ, સસ્પર્શાન્યપિ, અસ્પર્શાન્યપિ, અન્યોન્યવદ્ધાનિ, અન્યોન્યસ્પૃષ્ટાનિ યાવત્ સમભરઘટતયા તિષ્ઠન્તિ કિમ્? મગધાનાહ-‘જાવ હંતા, અત્થિ’ હે ગૌતમ! યાવત્-ધાતકીચ્છન્દે દ્વીપે, સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્રપર્યન્તેચ હન્ત-સત્યમ્, અસ્તિ-સંભવતિ-દ્રવ્યાણિ પુદ્ગલાત્મકાનિ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શસહિતાનિ ભવન્તિ, ધર્માસ્તિક્રાયાદીનીચ દ્રવ્યાણિ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શસહિતાનિ ભવન્તિ, તાનિ ચ ઉભયાન્યપિ અન્યોન્યવદ્ધાનિ, અન્યોન્યસ્પૃષ્ટાનિ યાવત્ સમભરઘટતયા તિષ્ઠન્તીતિ ભાવઃ ‘તણં સા મહતિમહાલિયા મહચ્ચપરિસા સમણસ્સ મગ્ગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ્ણેયમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્ધતુદ્ધા સમણં મગ્ગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા નમંસિત્તા, જામેવ દિસં પાઞ્ચભૂઆ, તામેવ દિસં પહિગયા’ તતઃ સ્વલ્લુ સા. યા ગૌતમમહાવીરયોઃ પ્રશ્નોત્તરસમયે તત્રસ્થિતા સા મહતિમહાલયા-અતિવિશાલા મહાપર્ષત્ શ્રમણસ્ય મગધતો મહાવીરસ્ય અન્તિકે-સમીપે એતમ્-પૂર્વોક્તમ્

ચહ હૈ કિ જીવાદિક સમસ્ત મૂર્ત અમૂર્ત દ્રવ્ય લોકાકાશ મેં પરસ્પર મેં સંબદ્ધ ઔર સ્પૃષ્ટ હોકર રહતે હૈં ફિર બી યે અપને ૨ સ્વભાવ કો નહીં છોડતે હૈં । અતઃ હસ પ્રકાર સે રહને મેં હનમેં કિસી બી પ્રકાર કી વાધા નહીં આતી હૈ । ‘તણં સા મહતિમહાલિયા મહચ્ચા પરિસા સમણસ્સ મગ્ગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ્ણેયમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્ધતુદ્ધા સમણં મગ્ગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા નમંસિત્તા જામેવ દિસં પાઞ્ચભૂઆ-તામેવ દિસં પહિગયા’ હસ પ્રકાર ગૌતમ એવં મહાવીર કે પ્રશ્નોત્તર કે સમય મેં વહાં ઉપસ્થિત હુણ અતિવિશાલ જનપરિષદા શ્રમણ મગધાના

આ કથનતું તાર્પયં એ છે કે જીવાદિ સમસ્ત મૂર્ત અમૂર્ત દ્રવ્ય લોકાકાશમાં પરસ્પરની સાથે સંબદ્ધ અને સ્પૃષ્ટ થઇને રહે છે, છતાં પણ તેઓ પોતા પોતાને સ્વભાવ છોડતાં નથી. તેથી આ પ્રમાણે રહેવામાં તેમને કોઈ બાધા નડતી નથી.

“તણં સા મહતિમહાલિયા મહચ્ચા પરિસા સમણસ્સ મગ્ગવઓ મહાવીર-સ્સ અંતિણ્ણેયમદ્દં સોચ્ચા-નિસમ્મ હદ્ધતુદ્ધા સમણ મગ્ગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા જામેવ દિસં પાઞ્ચભૂઆ-તામેવ દિસં પહિગયા” ગૌતમ સ્વામી અને મહાવીર પ્રભુ વચ્ચે આ પ્રકારના જે પ્રશ્નોત્તરો થયા; તે ત્યાં ઉપસ્થિત થયેલી વિશાળ જનપ્રમદાએ સાંભળ્યા. આ પ્રકારની વાત સાંભ-

અસંખ્યાતદ્વીપસમુદ્રરૂપમ્ અર્થમ્-વિષયમ્, શ્રુત્વા, નિશ્ચય હૃદિ અવધાર્ય, હૃષ્ટ-
તુષ્ટા સતી શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા,
યામેવ દિશમાશ્રિત્ય શ્રાદુર્ભૂતા, તામેવ દિશં પ્રતિગતા, 'તદ્દેવં હૃત્થિનાપુરે નયરે
સિંઘાડગજાવ પદેસુ વહુજણો અન્નમન્નસ્સ એવમાહ્વલ્લહ જાવ પરુવેહ્'-તતઃ સ્વલ્લ
હસ્તિનાપુરે નગરે શૃંગાટક યાવત્ ત્રિકચતુષ્કચત્વર મહાપથપથેષુ વહુજનઃ અન્યો
ન્યસ્ય એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આહ્યાતિ, યાવત્-ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ-
'જં ણં દેવાણુપ્પિયા ! સિવે રાયરિસી એવમાહ્વલ્લહ જાવ પરુવેહ્'-હે દેવાનુપ્રિયા !
યત્ સ્વલ્લ શિવો રાજર્ષિઃ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણાહ્યાતિ, યાવત્ ભાષતે, પ્રજ્ઞા-
પયતિ, પ્રરૂપયતિ-'અત્થિણ દેવાણુપ્પિયા ! મમં અતિસેસે નાણે જાવ સમુદાય,

મહાવીર સે હસ પ્રકાર કે અર્થ કો-વિષય કો સુનકર ઓર ઉસે હૃદય
મેં ધારણ કર-બઢી પ્રસન્ન હુઈં બહુત સંતુષ્ટ હુઈં-ઉસને ચલતે સમય પ્રભુ
કો વન્દના કી-ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા વંદના નમસ્કાર કર વહ જહાં સે
આઈ થી-વહાં વાપિસ ચલી ગઈં। 'તદ્દેવં હૃત્થિનાપુરે નયરે સિંઘાડગ જાવ
પદેસુ વહુજણો અન્નમન્નસ્સ એવમાહ્વલ્લહ જાવ પરુવેહ્' હસકે વાદ શૃંગા-
ટક યાવત્-ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ એવં રાજમાર્ગ હન સબ રાસ્તેાં
કે ઉપર મનુષ્ય હસ પ્રકાર સે કહને લગે યાવત્ પ્રરૂપણા કરને લગે-
યહાં યાવત્ શબ્દસે 'ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ' હન ક્રિયાપદોં કા ગ્રહણ હુઆ
હૈ, 'જં ણં દેવાણુપ્પિયા ! સિવે રાયરિસી એવમાહ્વલ્લહ જાવ પરુવેહ્'
હે દેવાનુપ્રિયો ! શિવ રાજઋષિ ને જો એસા કહા હૈ યાવત્ પ્રરૂપિત કિયા
હૈ, કિ- અત્થિણં દેવાણુપ્પિયા ! મમં અહસેસે નાણે જાવ સમુદાય તં ણો

ખીને તેમને ઘણા હર્ષ અને સતોષ થયો ત્યાર બાદ તે પ્રખદાએ મહાવીર
પ્રભુને વદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં. વંદણા નમસ્કાર કરીને તે પ્રખદા (પરિષદ)
જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં પાછી ફરી એટલે કે લોકો પેતપોતાને ઘેર પાછાં
ફર્યાં. ત્યાર બાદ શું બન્યું તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે

“તદ્દેવં હૃત્થિનાપુરે નયરે સિંઘાડગ જાવ પદેસુ વહુજણો અન્નમન્નસ્સ
એવમાહ્વલ્લહ જાવ પરુવેહ્” ત્યાર બાદ હસ્તિનાપુર નગરના શૃંગાટકો, ત્રિક,
ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ અને રાજમાર્ગ પર ટોળે મળીને લોકો એક બીજાને
એવું કહેવા લાગ્યા, ભાષણ કરવા લાગ્યા, પ્રજ્ઞાપિત અને પ્રરૂપિત કરવા
લાગ્યા કે “જં ણં દેવાણુપ્પિયા ! સિવે રાયરિસી એવમાહ્વલ્લહ જાવ પરુવેહ્”
હે દેવાનુપ્રિયો ! શિવરાજઋષિ એવું બે કહે છે, ભાષે છે, પ્રજ્ઞાપિત અને
પ્રરૂપિત કરે છે કે “અત્થિણં દેવાણુપ્પિયા ! મમં અહસેસે નાણે જાવ સમુદાય,

તં જો ઇણદ્દે સમદ્દે ?' હે દેવાનુમિયા ! અસ્તિ-સંભવતિ સ્વલુ મમ અતિશયં જ્ઞાનં દર્શનં યાવત્ દર્શનં સમુત્પન્નમ્-એવં સ્વલુ અસ્મિન્ લોકે સપ્તૈવ દ્વીપા, સપ્તૈવ સમુદ્રાઃ સન્તિ, તેન પરં વ્યુચ્છિન્નાઃ દ્વીપાશ્ચ, સમુદ્રાથેતિ, તત્ નાયમર્થઃ સમર્થઃ નૈતત્ સંભવતિ, 'સમણે મગવં મહાવીરે એવમાહસ્સહ જાવ પરુવેહ' શ્રમણો મગવાન્ મહાવીરઃ, એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આરુયાતિ-યાવત્-માપતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ-એવં સ્વલુ એયસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ છદ્દં છદ્દેણં, તંચેવ જાવ મંડનિક્કલેવં કરેહ, કરેત્તા હત્થિણાપુરે નયરે સિંઘાડગજાવ સમુદ્દાય' એવં સ્વલુ પૂર્વોક્તરીત્યા એતસ્ય શિવસ્ય રાજર્પેઃ પઞ્ચપઠ્ઠેન પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-અનિક્ષિપ્તેન દિક્કચ્ચક્રવાલેન આતાપયતઃ અન્યદા કદાચિત્ તદાવરણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમેન ર્હાપોહમાર્ગણગવેપણં કુર્વતઃ વિમદ્ધો નામ અજ્ઞાનં સમુત્પન્નમ્, તેન વિમદ્ધજ્ઞાનેન

ઇણદ્દે સમદ્દે 'હે દેવાનુમિયો ! મુદ્ધે અતિશય જ્ઞાન ઓર દર્શન ઉત્પન્ન હુઆ હૈં સો ઉનસે મૈં એસા જાનતા હૂં કિ હસ લોક મૈં સાત દ્વીપ ઓર સાત સમુદ્ર હૈં, હનકે વિના દ્વીપ સમુદ્ર નહીં હૈં-સો એસા ઉનકા યહ કથન ઠીક નહીં હૈં ! પરન્તુ- 'સમણે મગવં મહાવીરે એવમાહસ્સહ' શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર ને જો એસા કહા હૈં યાવત્ પ્રરૂપિત કિયા હૈં કિ 'એવં સ્વલુ એયસ્સ રાયરિસિસ્સ છદ્દં છદ્દેણં તં ચેવ જાવ મંડનિક્કલેવં કરેહ, કરિત્તા હત્થિણાપુરે નયરે સિંઘાડગ જાવ સમુદ્દાય' હસ રાજકૃષિ શિવ કો જો કિ નિરન્તર છદ્દ છદ્દ કી તપસ્યા કે દ્વારા દિક્કચ્ચક્રવાલ વ્રત કી આરાધના કે નિમિત્ત આતાપના લેતા રહતા થા અન્યદા કદાચિત્ તદાવરણીય કર્મોં કે ક્ષયોપશમ સે ર્હા, અપોહ, માર્ગણ એવ ગવેષણા કરતે

તં જો ઇણદ્દે સમદ્દે ” : “ હે દેવાનુમિયો ! મને અતિશય જ્ઞાન અને દર્શન ઉત્પન્ન થયું છે. તેના પ્રભાવથી હું એવું બાણી દેખી શકું છું કે આ લોકમાં સાત ૪ દ્વીપો અને સાત ૪ સમુદ્રો છે. ત્યાર બાદ એકે દ્વીપ પણ નથી અને સમુદ્ર પણ નથી ” તો શિવરાજકૃષિનું આ કથન સત્ય નથી, તેમનું આ કથન તો મિથ્યાકથન જ છે. પરન્તુ “ સમણે મગવં મહાવીરે એવમાહસ્સહ, જાવ પરુવેહ ” શ્રમણ ભંજવાન મહાવીર એવું કહે છે (યાવત્) એવી પ્રશ્ન પણા કરે છે કે- “ એવં સ્વલુ એયસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ છદ્દં છદ્દેણં તંચેવ જાવ મંડનિક્કલેવં કરેહ, કરિત્તા હત્થિણાપુરે નયરે સિંઘાડગ જાવ સમુદ્દાય ” “ આ શિવરાજકૃષિ કે જે નિરન્તર છદ્દને પારણે છદ્દની તપસ્યા દ્વારા દિશાચક્રવાલ વ્રતની આરાધનાને નિમિત્તે આતાપના લેતાં હતાં, તેમને કોઈ એક સમયે અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થયો. તેથી ઇહા, અપોહ, માર્ગણ

પશ્યતિ-અસ્મિન્ લોકે સપ્તૈવ દ્વીપાઃ, સપ્તૈવ સમુદ્રાશ્ચ સન્તિ, તેન પરં ન જાનાતિ, ન પશ્યતિ, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તરીત્યા હસ્તિનાપુરે નગરે, તાપસાવસથે ઉપાગત્યં, ભાષ્ડનિક્ષેપં કરોતિ, કૃત્વા, હસ્તિનાપુરે નગરે શૃંગાટક યાવત્-ત્રિકંચતુષ્કચત્વર-પથેષુ વહુજનસ્ય એવમ્ આખ્યાતિ-અસ્તિ સ્વલુ દેવાનુપ્રિયાઃ ! મમ અતિશયં જ્ઞાન-દર્શનં સમુત્પન્નમ્, એવં સ્વલુ અસ્મિન્ લોકે સપ્તૈવ દ્વીપાઃ, સપ્તૈવ સમુદ્રાઃ, તેન પરં વ્યુચ્છિન્નાઃ દ્વીપાશ્ચ, સમુદ્રાશ્ચતિ, 'તણં' તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અંતિણ્ણ એમદ્દં સોચ્ચા, નિસમ્મ, જાવ સમુદ્દાય, તં ણં મિચ્છા' તતઃસ્વલુ તસ્ય શિવસ્ય

સમય વિભંગ નામ કા અજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો ગયા-સો ઉસસે એસા જાના ઓર દેસા કિ હસ લોક મેં સાત હી દ્વીપ ઓર સાત હી સમુદ્ર હૈં-હનકે વિના ન દ્વીપ ઓર ન કોઈ સમુદ્ર હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર વહ હસ્તિનાપુર નગર મેં તાપસોં કે આશ્રમ મેં આયા-આકર કે ઉસને અપને ભાષ્ડોં કો એક ઓર રાખ દિયા-ફિર વાદ મેં શૃંગાટક યાવત્-ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ એવં પથ હન રાસ્તોં પર મિલે હુણ અનેક મનુષ્યોં સે અપને હસ મન્તવ્ય કો કહને લગા-કિ હે દેવાનુપ્રિયો ! મુદ્ધે અતિશય જ્ઞાન ઓર દર્શન ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં-હસસે મેં એસા જાન ગયા હું કિ હસ લોક મેં કેવલ સાત હી દ્વીપ ઓર સાત હી સમુદ્ર હૈં-હનકે સિવા દ્વીપ સમુદ્ર નહીં હૈં 'તણં' તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અંતિણ્ણ એમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ જાવ સમુદ્દાય તં ણં મિચ્છા' સો જનતા

અને ગવેષણા કરતી વખતે તેને વિભંગ નામનું અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું. તેના પ્રભાવથી તેણે જાણ્યું કે આ લોકમાં સાત જ દ્વીપ અને સાત જ સમુદ્ર છે, તે સિવાય કોઈ દ્વીપ પણ નથી અને સમુદ્ર પણ નથી, ઇત્યાદિ “તે હસ્તિનાપુર નગરમાં આવ્યો,” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. ત્યાં તાપસોના આશ્રમમાં જઈને તેણે પોતાનાં પાત્રો અને ઉપકરણોને કોઈ એક જગ્યાએ મૂકી દીધાં. ત્યાર બાદ તે હસ્તિનાપુર નગરના શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ અને રાજમાર્ગ પર એકત્ર થયેલા જનસમૂહ પાસે પોતાનું આ પ્રકારનું મંતવ્ય પ્રકટ કરવા લાગ્યો- “હે દેવાનુપ્રિયો ! મને અતિશય જ્ઞાન અને દર્શન ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેના પ્રભાવથી મેં એવું જાણી લીધું છે અને દેખી લીધું છે કે આ લોકમાં સાત જ દ્વીપ અને સાત જ સમુદ્રો છે ત્યાર બાદ કોઈ દ્વીપ કે સમુદ્રોનું અસ્તિત્વ નથી. “તણં” તસ્સ સિવસ્સ રાયરિસિસ્સ અંતિણ્ણ એમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ, જાવ સમુદ્દાય તં ણં મિચ્છા” લોકોએ જ્યારે તેમનું આ પ્રકારનું મંતવ્ય સાંભળ્યું

રાજર્ષેઃ અન્તિકે-સમીપે એતં પૂર્વોક્તમ્, અર્થમ્ શ્રુત્વા, નિશમ્ય હૃદિ અવધાર્ય, યાવત્-સપ્તૈવ દ્વીપાઃ સપ્તૈવ સમુદ્રાશ્ચ સન્તિ તતઃ પરં વ્યુચ્છિન્ના દ્વીપાશ્ચ, સમુદ્રાશ્ચેતિ લોકોઽન્યોન્યસ્ય કથયતિ સપ્તૈવ દ્વીપાઃ સપ્તૈવ સમુદ્રા इति, તત્ સ્વલ્પ મિથ્યા-અસત્યસેવ, વસ્તુતસ્તુ-‘સમણે મગવં મહાવીરે એવમાઙ્કલ્પજ્ઞ-જાવ પરુવેહ’-શ્રમણો મગવાન મહાવીરઃ, એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આશ્ચર્યાતિ, યાવત્ ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ, ‘એવં સ્વલ્પ જંબુદ્વીવાદિયા દીવા, લવણાદિયા સમુદ્રા, તંચેવ જાવ અસંખેજ્ઞા, દીવસમુદ્રા પળ્લન્તા સમણાઽસો!’ એવં સ્વલ્પ-પૂર્વોક્તરીત્યા જમ્બૂદ્વીપાદિકા દ્વીપાઃ, લવણાદિકાઃ સમુદ્રાઃ, તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ યાવત્-સંસ્થાનતઃ એકવિધવિધાનાઃ, વિસ્તરતઃ અને ત્રિવિધવિધાનાઃ સન્તિ, યાવત્-સ્વયંભૂરમણપર્યવસાનાઃ અસ્મિન્ તિર્યગ્લોકે અસંખ્યેયાઃ દ્વીપસમુદ્રાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, હે શ્રમણ!

ને જાવ ઉત્તરે હસ પ્રકાર કે મન્તવ્ય કો સુના ઓર ઉસે હૃદય મેં ધારણ કિયા-સો વે લોગ ઓ આપસ મેં એસા હી કહને લગે કિ હસ લોક મેં સાત હી દ્વીપ સમુદ્ર હૈં ઓર દ્વીપ સમુદ્ર નહીં હૈં-સો એસા કથન અસત્ય હી હૈ-વસ્તુતઃ તો ‘સમણે મગવં મહાવીરે એવમાઙ્કલ્પજ્ઞ જાવ પરુવેહ’ શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર જો એસા કહ રહે હૈં કિ ‘એવં સ્વલ્પ જંબુદ્વીવાદિયા દીવા, લવણાદિયા સમુદ્રા, તંચેવ જાવ અસંખેજ્ઞા દીવસમુદ્રા પળ્લન્તા સમણાઽસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્! હસ લોક મેં જમ્બૂદ્વીપાદિક દ્વીપ ઓર લવણસમુદ્રાદિક સમુદ્ર હૈં- વે સ્વ સંસ્થાન કી અપેક્ષા તુલ્ય હૈં ઓર વિસ્તાર કી અપેક્ષા તુલ્ય નહીં હૈં યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્ત હસ તિર્યગ્લોક મેં અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર કહે ગયે હૈં સો એસા હી કથન

અને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કર્યું, ત્યારે લોકો પણ અન્યોન્યને એવું જ કહેવા લાગ્યા કે “આ લોકમાં સાત જ દ્વીપ અને સાત જ સમુદ્ર છે. તે ઉપરાન્ત બીજાં દ્વીપો અને સમુદ્રો છે જ નહીં,” તો આ કથન અસત્ય જ છે. “સમણે મગવં મહાવીરે એવમાઙ્કલ્પજ્ઞ જાવ પરુવેહ” ખરી રીતે તો શ્રમણ મગવાન આ પ્રમાણે જે કહે છે, જે પ્રતિપાદન કરે છે, જે પ્રજ્ઞાપિત કરે છે અને પ્રશ્નિત કરે છે, એજ સત્ય છે. મહાવીર પ્રભુ જે પ્રજ્ઞાપિત કરે છે, તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—“એવં સ્વલ્પ જંબુદ્વીવાદિયા દીવા, લવણાદિયા સમુદ્રા, તંચેવ જાવ અસંખેજ્ઞા દીવસમુદ્રા પળ્લન્તા સમણાઽસો” હે શ્રમણ આયુષ્મન્! આ લોકમાં જે જંબૂદ્વીપાદિક દ્વીપો અને લવણાદિ સમુદ્રો છે તે બધાં આકારની અપેક્ષાએ સમાન છે, પરન્તુ વિસ્તારની અપેક્ષાએ સમાન નથી-વિવિધ વિસ્તારવાળાં છે. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્તમાં અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો આવેલાં છે” મહાવીર પ્રભુ આ કથન જ સત્ય અને પ્રમાણભૂત છે.”

आयुष्मन् !, 'तएणं से सिवे रायरिसी-बहुजणस्स अंतिय एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म, संकिए, कंखिए, वित्तिगिच्छिए, भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने जाएयाहि होत्था' ततः खलु स शिवो राजर्षिः बहुजनस्य अन्तिके-समीपे एतं-पूर्वोक्तम्, अर्थम् श्रुत्वा, निशम्य, शङ्कितः, काङ्क्षितः-आकाङ्क्षायुक्तः, विचिकित्सितः-विचिकित्सायुक्तः, भेदसमापन्नः, कलुषसमापन्नो जातश्चापि कालुष्यमुपगतश्चापि आसीत्, 'तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स संकियस्स, कंखियस्स, जाव कलुससमावन्नस्स से विभंगे अन्नाणे खिप्पामेव परिवडिए' ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः शङ्कितस्य, काङ्क्षितस्य, यावत्-विचिकित्सितस्य, भेदभावसमापन्नस्य, कलुषसमापन्नस्य तत् विभङ्गो नाम अज्ञानं क्षिप्रमेव-झटित्येव, परिपतितम्-विनष्टम्, 'तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अयमेयारुवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था'-ततः खलु तस्य शिवस्य राजर्षेः अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकः-आत्मगतः,

सत्य है । 'तएणं से सिवे रायरिसी बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म संकिए कंखिए वित्तिगिच्छिए भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने, जाए यावि होत्था' इस प्रकार से जब शिवराज ऋषिने अनेक मनुष्यों के मुख से ऐसा सुना तब वह उसे हृदयमें धारण कर शंकित हुआ आकाङ्क्षा युक्त हुआ, विचिकित्सायुक्त हुआ, भेदयुक्त हुआ और कालुष्ययुक्त भी हुआ-अतः 'तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स कंखियस्स जाव कलुस समावन्नस्स से विभंगे अन्नाणे खिप्पामेव परिवडिए' शंकित, काङ्क्षित, यावत्-विचिकित्सायुक्त एवं कालुष्ययुक्त उस शिवराज ऋषि का वह विभंग अज्ञान परिपतित हो गया-शीघ्र ही छूट गया. 'तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अयमेयारुवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था'

“ तएणं से सिवे रायरिसी बहुजणस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म संकिए कंखिए वित्तिगिच्छिए भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने, जाए यावि होत्था ” इतिनापुरना बोझोने भुणे भडावीर प्रभुना आ प्रकारना भंतव्यने श्रवणु करीने तथा तेने पोताना हृदयमा धारणु करीने शिवराज ऋषिनुं मन शंकाथी कांक्षाथी अने विचिकित्साथी (संदेहथी) युक्त थयु वणी तेनुं मन लेदयुक्त अने कलुषलावयुक्त पणु थयुं. “ तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स संकियस्स, कंखियस्स जाव कलुससमावन्नस्स से विभंगे अन्नाणे खिप्पामेव परिवडिए ” शंका, कांक्षा, विचिकित्सा लेदलाव अने कलुषलावथी युक्त थयेला ते शिवराज ऋषिनुं विभंग अज्ञान तुरत न परिपतित (नष्ट) दध गयुं “ तएणं तस्स सिवस्स रायरिसिस्स अयमेयारुवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था ” त्याइ

યાવત્-ચિન્તિતઃ, કલ્પિતઃ, પ્રાર્થિતઃ, મનોગતઃ સંકલ્પઃ, સમુદ્પદ્યત-સમુત્પન્નઃ-
 ‘એવં સ્વલુ સમણે ભગવં મહાવીરે, આદિગરે, તિત્થગરે. જાવ સવ્વન્નૂ સવ્વદરિસી,
 આગાસગણં ચક્કેણં જાવ સહસંવવણે ઉજ્જાણે અહાપહિરૂવં જાવ વિહરહ’ એવં સ્વલુ
 શ્રૂયતે-શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ આદિકરઃ-ધર્મસ્ય આદિકર્તા, તીર્થકરો યાવત્-
 સર્વજ્ઞઃ, સર્વદર્શી, આકાશગતેન ચક્રેણ યાવત્-સહસ્રાશ્રવને ઉદ્યાને યથાપ્રતિરૂપં
 યાવત્ અભિગ્રહમ્ અભિગૃહ્ય, વિહરતિ, ‘તં મહાફલં સ્વલુ તહારૂવાણં અરહંતાણં ભગ-
 વંતાણં નામગોયસ્સ જહા ઉવવાહ્ણે જાવ ગહણયાએ’ તત્ મહાફલમ્ અત્યન્તં શ્રેયઃ
 સ્વલુ ભવિષ્યતિ તથારૂપાણામ્ અર્હંતાં ભગવતાં નામગોત્રસ્ય યથા ઔપપાતિકે
 પ્રતિપાદનં કૃતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, યાવત્-એતસ્ય ધાર્મિકવચનસ્ય યદા
 શ્રવણતયાપિ, મહાફલં ભવતિ, તદા કિમુત વક્તવ્યમ્, અભિગમનવન્દનાદેઃ, મહા-

હસકે વાદ ઉસ શિવરાજકૃષિ કો યહ હસ પ્રકાર કા આધ્યાત્મિક-
 આત્મગત યાવત્-ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન
 હુઆ-‘એવં સ્વલુ સમણે ભગવં મહાવીરે આદિગરે તિત્થગરે જાવ સવ્વન્નૂ
 સવ્વદરિસી આગાસગણં ચક્કેણં જાવ સહસંવવણે ઉજ્જાણે અહાપહિ-
 રૂવં જાવ વિહરહ’ મુઝ્ઝે એસા સુનને મેં આયો હૈ કિ ધર્મ કે આદિ કર્તા,
 તીર્થકર યાવત્-સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર આકાશગત
 ધર્મચક્ર સે યુક્ત હુએ સહસ્રાશ્રવન નામ કે ઉદ્યાન મેં યથાપ્રતિરૂપ અવ-
 ગ્રહ ગ્રહણ કર વિચરતે હૈં ‘તં મહાફલં સ્વલુ તહારૂવાણં અરહંતાણં નામ-
 ગોયસ્સ જહા ઉવવાહ્ણે જાવ ગહણયાએ’ તો જૈસા ઔપપાતિક સૂત્ર મેં
 કહા ગયા હૈં ઉસકે અનુસાર તથારૂપ અર્હંતોં કે નામ ગોત્ર કે શ્રવણ
 સેજીવોં કો અત્યન્તશ્રેય હોનેરૂપ જબ ફલ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તોં ફિર

બાદ તે શિવરાજકૃષિને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક (આત્મગત), ચિન્તિત,
 કલ્પિત પ્રાર્થિત અને મનોગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો- “ એવં સ્વલુ સમણે ભગવં
 મહાવીરે આદિગરે તિત્થગરે જાવ સવ્વન્નૂ સવ્વદરિસી આગાસગણં ચક્કેણં જાવ
 સહસંવવણે ઉજ્જાણે અહાપહિરૂવં જાવ વિહરહ ” એવું સાંભળ્યું છે કે
 ધર્મના આદિ કર્તા, તીર્થકર, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર
 સહસ્રાશ્રવન નામના ઉદ્યાનમાં યથાપ્રતિરૂપ (સાધુને યોગ્ય એવી) આજ્ઞા
 લઈને વિચરી રહ્યા છે. તેમનું ધર્મચક્ર વિગેરે આકાશમાં ચાલે છે.
 “ ત મહાફલં સ્વલુ તહારૂવાણં અરહંતાણં ભગવંતાણં નામગોયસ્સ જહા ઉવવાહ્ણે
 જાવ ગહણયાએ ” ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યા અનુસારનું સમસ્ત કથન અહીં
 ગ્રંથે કરવું જોઈએ- “ આ પ્રકારના અર્હંત ભગવંતોના નામ ગોત્રના
 શ્રવણ માત્રથી જ ને અતિશય મહાફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો તેમના એક

ર્થસ્ય ગ્રહણતયા-અવધારણતયા, યદા નામગોત્રસ્ય શ્રવણેનાપિ મહાફલં ભવતિ તદા અભિગમનવન્દનાદેઃ કથૈવકા, 'તંગચ્છામિણં સમણં ભગવં મહાવીરં વંદામિ જાવ પજ્જુવાસામિ' તત્ તસ્માત્ કારણાત્-ગચ્છામિ સ્વલુ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દે, યાવત્-નમસ્યામિ, પર્યુપાસે, 'એયં જે રૂઢભવેય, જાવ ભવિસ્સહ તિકદ્દુ એવં સંપે-હેહ, સંપેહિત્તા, જેણેવ તાવસાવસહે તેણેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા, તાવસાવસહ અણુપ્પવિસહ' એતત્ સ્વલુ ભગવદભિગમનાદિકં શ્રેયઃ કારણમ્, રૂઢભવે ચ, પરભવે ચ યાવત્-આનુગામિકતયા ભવિષ્યતિ, ઇતિ કૃત્વા એવમુક્તપ્રકારેણ સંપેક્ષતે-વિચાર-

એક ધાર્મિક વચન કે શ્રવણ સે કિતના ઘડા ફલ જીવોં કો પ્રાપ્ત નહીં હોતા હોગા । અવશ્ય હી કોઈ અનિર્વચનીય મહાફલ પ્રાપ્ત હોગા-હસમેં તો કુલ્લ કહના હી નહીં હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જબ નામ ગોત્ર કે શ્રવણ સે ભી મહાફલ હોતા હૈ તો અભિગમન વન્દનાં આદિ સે તથા મહાર્થ કે ગ્રહણ એવં અવધારણ સે જીવ કો મહાફલ પ્રાપ્ત હોતા હી હૈ-હસમેં તો કહના હી ક્યા હૈ । 'તં ગચ્છામિ ણં સમણં ભગવં મહાવીરં વંદામિ, જાવ પજ્જુવાસામિ' હસલિયે મેં જાઝં ઓર ડન શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વંદના કરું યાવત્-નમસ્કાર કરું-ઓર ડનકી પર્યુપાસના કરું 'એયં જે રૂઢભવે ય જાવ ભવિસ્સહ ત્તિ કદ્દુ એવં સંપેહેહ' યે મેરે લિયે હસ ભવ મેં શરણભૂત હોગેં ઓર પરભવમેં ભી શરણભૂત હોગેં-એસા શિવરાજ ક્ષત્રિને વિચાર કિયા 'સંપેહિત્તા જેણેવ તાવસાવસહે તેણેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા તાવસાવસહં અણુપ્પવિસહ' હસ પ્રકાર વિચાર કરકે ઘહ

પણુ ધાર્મિક વચનના શ્રવણથી પ્રાપ્ત થતાં ફળની તો વાત જ શી કરવી ? તેમની દેશના સાંભળવાથી તો જીવને અવશ્યનીય મહાફળની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થતી જ હશે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જેના નામગોત્રના શ્રવણથી પણ મહાફલ પ્રાપ્ત થતું હોય, તેમની પાસે જઈને વંદણા નમસ્કાર આદિ કરવાથી અને તેમની સમક્ષ ધર્મતાત્વનું શ્રવણ કરવાથી જીવને અત્યંત મહા-ફળની પ્રાપ્તિ થાય તેનું કહ્યાણુ થઈ જાય-એમાં નવાઈ પામવા જેવું શું છે ! "તં ગચ્છામિ ણં સમણ ભગવં મહાવીરં વંદામિ, જાવ પજ્જુવાસામિ" મારે તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમક્ષ જવું જોઈએ. તેમને વંદણા અને નમસ્કાર કરવા જોઈએ. અને તેમની પર્યુપાસના કરવી જોઈએ "એયં જે રૂઢ-ભવે ય જાવ ભવિસ્સહ ત્તિ કદ્દુ એવ સંપેહેહ" એમ કરવાથી આ લવમાં અને પરલવમાં મારું કહ્યાણુ થશે. તેમને શરણે જવામાં જ મારું શ્રેય રહેલું છે. ("સંપેહેત્તા જેણેવ તાવસાવસહે તેણેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા તાવસાવહં અણુપ્પવિસહ" આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે જ્યાં તાપસાશ્રમ હતો ત્યાં જવા

યતિ, એવં સંપ્રેક્ષ્ય-ત્રિવાર્ય, યત્રેવ તાપસાવસથઃ-તાપસાશ્રમ આસીત્, તત્રૈવ-
 ઉપાગચ્છતિ, ઉપાગત્ય તાપસાવસથમ્ અનુપ્રવિશતિ, 'અણુપ્પવિસિત્તા, સુવહુ'
 લોહીલોહકડાહ જાવ કિઢિણસંકાદ્ગં ચ ગેખહ્' તાપસાવસથમ્ અનુપ્રવિશ્ય, સુવહુ-
 અનેકમ્-લોહીલોહકડાહ-યાવત્ તામ્રકં માણ્ડકં કિઢિણસાંકાર્યિકં ચ-વંશમય
 પાત્રવિશેષં ગૃહ્ણતિ, 'ગેખેત્તા તાવસાવસદાઓ પડિણિક્લમહ' ગૃહીત્વા તાપસાવસ-
 થાત્. પ્રતિનિષ્ક્રામતિ નિર્ગચ્છતિ, 'પડિનિક્લમેત્તા, પરિવડિયવિભંગે હત્થિણાપુરં
 નગરં મઙ્ગમઙ્ગેણં નિગચ્છહ, નિગચ્છિત્તા' તાપસાવસથાત્-પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય-નિર્ગત્ય
 પરિપતિતવિમ્બઃ પરિપતિતઃ-નપ્ટઃ વિમ્બો-મિથ્યાજ્ઞાનં યસ્ય સ તથા વિમ્બ-
 જ્ઞાનરહિતો ભૂત્વેત્યર્થઃ, હસ્તિનાપુરસ્ય નગરસ્ય મધ્યમધ્યેન-મધ્યમાગેન નિર્ગચ્છતિ,
 નિર્ગત્ય 'જેખેવ સહસંવવણે ઉજ્જાણે, જેખેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેખેવ ઉવાગ-
 ચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં તિવસુત્તો આવાઢિણપયાઢિણં કરેહ'

જહાં તપસ્વિયોં કા આશ્રમ થા-વહાં પર ગયા વહાં જાકર વહ ઉસમેં
 પ્રવિષ્ટ હુઆ, અણુપ્પવિસિત્તા સુવહું લોહી, લોહકડાહ જાવ કિઢિણસં-
 કાદ્ગં ચ ગેખહ્' વહાં પ્રવિષ્ટ હોરુર ઉસને અપને વેં અનેક લોહી-તવા,
 લોહકડાહ-કડાહી, યાવત્ તામ્રક માણ્ડક એવં વંશમયપાત્રવિશેષ હન
 સવકો ઉઠાયા-'ગેખેત્તા તાવસાવસદાઓ પડિનિક્લમહ' ઉઠાકર
 વહ ફિર ઉસ તાપસાશ્રમ સે બાહર નિકલા 'પડિનિક્લમિત્તા પડિવડિય-
 વિભંગે હત્થિણાપુરં નગરં મઙ્ગમઙ્ગેણં નિગચ્છહ, નિગચ્છિત્તા' બાહર
 નિકલ કર વહ કિ જિસકા વિભંગજ્ઞાન પરિપતિત હો ચુકા હૈં હસ્તિ-
 નાપુર નગર કે બીચોંબીચ સે હોકર નિકલા-નિકલકર 'જેખેવ સહસં-
 વવણે ઉજ્જાણે જેખેવ સમણે ભગવં મહાવીરે, તેખેવ ઉવાગચ્છહ, ઉવા-

ઉપડયે. ત્યાંજઈને તેણે તાપસોના આશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો. "અણુપ્પવિસિત્તા સુવહું
 લોહી, લોહકડાહજાવ કિઢિણસંકાદ્ગં ચ ગેખહ્" ત્યાં પ્રવેશ કરીને તેણે પોતાનાં
 તે તવા, લોહકડાહી, કડાહી, તામ્રકમંડળ અને વાંસનિર્મિત પાત્રને ઉઠાવ્યાં
 "ગેખેત્તા તાવસાવસદાઓ પડિનિક્લમહ" અને ત્યાર બાદ તે તાપસોના
 આશ્રમમાંથી બહાર નીકળ્યો. "પડિનિક્લમિત્તા પડિવડિયવિભંગે હત્થિણાપુરં નયરં
 મઙ્ગમઙ્ગેણં નિગચ્છહ, નિગચ્છિત્તા" જેતું વિભંગજ્ઞાન નપ્ટ થઈ ગયું છે
 એવો તે શિવરાજકવિ હસ્તિનાપુર નગરની વચ્ચેવચ્ચ થઈને આવી નીકળ્યો.
 આ રીતે આલતા આલતાં "જેખેવ સહસંવવણે ઉજ્જાણે જેખેવ સમણે ભગવં
 મહાવીરે, તેખેવ ઉવાગચ્છહ" તે સહસ્રાબ્રવન ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યો. ઉદ્યા-
 નમાં પ્રવેશ કરીને તે જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજતા હતા ત્યાં.

यत्रैव सहस्राग्रवनम् उद्यानम् आसीत् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः आसीत्-
तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रद
क्षिणं करोति, कृत्वा 'वन्दइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, नच्चासन्ने, नाइदूरे जाव
पंजलिउडे पज्जुवासइ' वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा नात्यासन्ने-न प्र-
त्यासन्ने, नातिदूरे यावत् विनयेन शुश्रूषमाणो नमस्यन् प्राञ्जलिपुटो भूत्वा पथु-
पास्ते । 'तए णं समणे भगवं महावीरे सिवस्स रायरिसिस्स तीसे य महत्तिमहा-
लियाए जाव आणाए आराहए भवइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः शिवस्य
राजर्षेः तस्याश्च महातिमहालयायाम्-अतिविशालायां यावत्, पर्पदि धर्मकथां
कथयति, अत्र सर्वा धर्मकथा वक्तव्या धर्मकथाया अवधिमाह-'आणाए आराहओ

गच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ'
और निकल कर वह वहां सहस्राग्रवन उद्यान में पहुंचा कि जहां श्रमण
भगवान् महावीर विराजमान थे. वहां पहुंच कर उसने श्रमण भगवान्
महावीर को प्रदक्षिणा पूर्वक तीन बार वन्दना की-नमस्कार किया
वन्दना, नमस्कार करके वह न उनसे अधिक दूर और न अधिक पास
किन्तु समुचित स्थान पर दोनों हाथजोड़ कर जाकर खड़ा हो गया-
'तएणं समणे भगवं महावीरे सिवस्स रायरिसिस्स तीसे य महत्तिमहा-
लियाए जाव आणाए आराहए भवइ' तव श्रमण भगवान् महावीर ने
शिवराजऋषि को उस बड़ी विशाल परिषदा में धर्मकथा कही-यहां पर
सर्व धर्मकथा कहनी चाहिये यावत् 'आणाए आराहओ भवइ' वह

गया. "उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं
करेइ." त्यां जेधने तेणे आदक्षिण प्रदक्षिण पूर्वक श्रमण भगवान् महा-
वीरने वंदणु करी, नमस्कार कर्या वंदणु नमस्कार करीने ते तेमनाथी
अधिक दूर पणु नहीं' अने णहु नलक पणु नहीं', जेवां उचित स्थाने धन्ने
हाथ जोडीने जेला रह्यो. "तएण समणे भगवं महावीरे सिवस्स रायरिसिस्स
तीसे य महत्तिमहालयाए जाव आराहए भवइ" त्थार आद श्रमण भगवान्
महावीरे ते शिवराजऋषिने ते धणी विशाल परिषदमां धर्मदेशना संलग्गावी
अही' सर्व धर्मकथानुं वणुन करवुं जेधजे ते तेमनी धर्मदेशना सांलग्गीने
तेमनी आज्ञाने आराधक थई गये "आ सूत्रपाठ पथन्तु" कथन अही
थइणु करवुं जेधजे. तेनी साथे आ सूत्रपाठने योजित करीने तेनुं विस्तृत
वणुन औपपातिक सूत्रना पद भा पदनी में जे पीयूषवर्षिणी टीका दपी छे.
तेमांथी जेध देवुं नीचेने सूत्रपाठ पूर्वोक्त सूत्रपाठ साथे अही' योजवे जेधजे-

भवइ' अज्ञाया आराधको भवति, "अयमाउसो अगारसामाइए धम्मे पणत्ते, एयस्य धम्मस्स सिक्खाए उवट्टिए, समणोवासएवा, समणोवासियावा विहरमाणे" इति संयोज्य अस्य विस्तृतवर्णनम् औपपातिकस्य पट्पञ्चाशत्तमे सूत्रे मत्कृतायां पीयूषवर्षिणीटीकायां विलोकनीयम्, 'तएणं से सिवे रायरिसी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म, जहा खंदओ जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसि-भागं अवक्कमइ' ततः खलु स शिवो राजर्षिः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके-समीपे धर्मं श्रुत्वा, निश्चय-हृदि अवधार्य, यथा स्कन्दको राजर्षिः द्वितीये शतके प्रथमोद्देशके प्रतिपादितस्थैवात्रापि शिवो राजर्षिः प्रतिपत्तव्यः यावत्-उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम्-ईशानकोणम् अपक्रामति, गच्छति, 'अवक्कमेत्ता सुबहुं लोहीलोहकडाह जाव किट्ठिणसंकाइगं एगंते एडेइ', उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम्

आराधक हो जाता है- इस पाठ तक 'अयमाउसो अगारसामाइए धम्मे पणत्ते, एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्टिए, समणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे' इस पाठ को योजित करके. इसका विस्तृत वर्णन औपपातिक सूत्र के ५६ वें सूत्र की पीयूषवर्षिणी टीका में जो कि मेरे द्वारा रची गई है देख लेना चाहिये. 'तएणं से सिवे रायरिसी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म, जहा खंदओ, जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिभागं अवक्कमइ' इसके बाद वे शिवराजकृषि श्रमण भगवान् महावीर के पास धर्म श्रवण करके और उसे हृदय में धारण करके स्कन्दक के जैसे यावत् ईशान कोन में चले गये 'अवक्कमेत्ता सुबहुं लोही लोहकडाह जाव किट्ठिणसंकाइगं एगंते एडेइ' वहां जाकर उन्होंने अनेक अपने लोही, लोहकडाह यावत् किट्ठिण-संकायिक को-वंशनिर्मित पात्रविशेष को-एकान्त में रख दिया. 'एगंते

"अयमाउसो अगारसामाइए धम्मे पणत्ते, एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्टिए, समणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे"

"तएणं से सिवे रायरिसी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म, जहा खंदओ, जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिभागं अवक्कमइ" त्थार आद ते शिवराजकृषि श्रमण भगवान् महावीरनी समक्ष धर्मश्रवणु करीने तथा तेने हृदयमां धारणु करीने स्कन्दनी जेम (यावत्) ईशान कोणमां गाल्या गया. "अवक्कमित्ता सुबहुं लोहीलोहकडाह जाव किट्ठिणसंकाइगं एगंते एडेइ" त्यां जधने तेणु पोतानां अनेक तवा, वेाड कडाही, कडछीआ, तांआनुं कभंडण अने किट्ठिण संकायिकने (वांसनिर्मित पात्रविशेषने) एकान्त स्थाने

અપક્રમ્ય, સુબહુ-જનેકમ્, લૌહીલોહકટાહં યાવત્, કિઠિનસાંકાયિકમ્-એકાન્તે
 ઇડયતિ-સ્થાપયતિ, 'એગંતે ઇડેત્તા સયમેવ પંચમુદ્વિયં લોયં કરેઈ, કરેત્તા, સમણં
 ભગવં મહાવીરં' એવં જહેવ ઉસમદત્તે, તહેવ પવ્વહ્ઓ, તહેવ ઇકારસ અંગાઈ અહિ-
 જ્જઈ, તહેવ સવ્વં જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણે' એકાન્તે તાપસોચિતોપકરણાનિ ઇડ-
 યિત્વા-સંસ્થાપ્ય સ્વયમેવ પશ્ચમુષ્ટિકમ્-પશ્ચમુષ્ટિપ્રમાણં, લોચં-કેશલુચ્ચનં કરોતિ,
 કૃત્વા શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરમ્ એવં યથૈવ ઋષભદત્તો નવમશતકે ત્રયસ્તિશત-
 મોદેશકે પ્રવ્રજિતઃ તથૈવ શિવો રાજર્ષિઃ પ્રવ્રજિતઃ, એકાદશ અઙ્ગાનિ અધીતે,
 તથૈવ સર્વં યાવત્ સિદ્ધઃ મુક્તઃ સર્વદુઃખપ્રહીણશ્ચાપિ સંજાતઃ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

સિદ્ધિગમનયોગ્ય સંહનનાદિવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-“ભંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઈ,
 નમસઈ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા, એવં વયાસી-જીવા ણં ભંતે ! સિજ્ઞ-
 માણા કયરાંમિ સંઘયણે સિજ્ઞંતિ? ગોયમા ! વયરોસમણારાય-
 સંઘયણે સિજ્ઞંતિ, એવં જહેવ ઉવવાઈએ, તહેવ-સંઘયણં, સંઠાણં,

ઇડેત્તા સયમેવ પંચમુદ્વિયં લોયં કરેઈ' એકાન્ત મેં રલ્લકર ફિર ઉન્હોને
 અપને હાથ સે અપને કેશોં કા પંચમુષ્ટિપ્રમાણ લુચ્ચન કિયા 'કરિત્તા, સમણં
 ભગવં મહાવીરં' એવં જહેવ ઉસમદત્તે તહેવ પવ્વહ્ઓ, તહેવ ઇકારસ-
 અંગાઈ અહિજ્જઈ, તહેવ સવ્વં જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણે' પંચમુષ્ટિ પ્રમાણ
 કેશલુચ્ચન કરકે ફિર વહ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે પાસ નૌવે
 શતક કે ૩૩ વેં ઉદેશક્ર મેં પ્રવ્રજિત રૂપસે પ્રતિપાદિત હુએ ઋષભદત્ત કે
 જૈસે પ્રવ્રજિત હો ગયા., ગ્યારહ અંગોંકા ઉસને અધ્યયન કિયા અન્ત મેં
 વહ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત હુઆ સમસ્ત દુઃખોં સે રહિત હો ગયા ॥ સૂ૦ ૩ ॥

મૂકી ટીકાં. “એગંતે ઇડેત્તા સયમેવ પંચમુદ્વિયં લોયં કરેઈ” ત્યાર બાદ તેણે
 પોતાના હાથથી જ પોતાના પાંચ મુષ્ટિપ્રમાણ કેશોનું લુંચન કર્યું. “કસ્તિ,
 સમણં ભગવં મહાવીરં' એવં જહેવ ઉસમદત્તે તહેવ પવ્વહ્ઓ, તહેવ ઇકારસ અંગાઈ
 અહિજ્જઈ, તહેવ સવ્વં જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણે” ત્યાર બાદ તેણે જે પ્રવ્રજ્યા
 અંગીકાર કરી તેનું વર્ણન તથા તેના તપ, સંયમ આદિનું વર્ણન નવમાં
 શતકના ૩૩ માં ઉદેશમાં વર્ણિત ઋષભદેવ પ્રાદ્યણના કથન અનુસાર સમજવું
 પ્રવ્રજ્યા લઈને તેણે અગિયાર અંગોના અભ્યાસ કર્યો અને અન્તે તે સિદ્ધ,
 બુદ્ધ, મુક્ત, શીતલીભૂત અને સમસ્ત દુઃખોથી રહિત થઈ ગયો. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

उच्चत्तं, आउयं च परिवसणा, एवं सिद्धिगण्डिया निरवसेसा
भाणियत्वा जाव अत्वाबाहं सोक्खं अणुहवन्ति सासया सिद्धा,
सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति ॥सू०४॥

सिवो समत्तो ॥११-९

छाया—भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते,
नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवम् अवादीत्—जीवाः खलु भदन्त ! सिध्यन्तः
कतरस्मिन् संहनने सिध्यन्ति, ? गौतम ! वज्रक्रपभनाराच संहनने सिध्यन्ति,
एवं यथैव औपपातिके तथैव संहननम्, संस्थानम्, उच्चत्वम्, आयुष्यंच, परि-
वसना, एवं सिद्धिगण्डिका निरवशेषा भणितव्या, यावत्—अव्यावाधम्, सौख्यम्
अनुभवन्ति शाश्वताः सिद्धाः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० ४॥

शिवः समाप्तः ॥११-९।

टीका—इतः पूर्वं शिवराजर्षेः सिद्धिरुक्ता तत् प्रस्तावात् तां संहननादिभिः
प्ररूपयितुमाह—‘भन्ते’ त्ति’ इत्यादि, ‘भन्ते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं
वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी’—हे भदन्त ! इत्येवम् सम्बोध्य
भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यि-
त्वा, एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘जीवाणं भन्ते सिज्झमाणा कयरंमि संघ-

‘भन्ते ! त्ति भगवं गोयमे’ इत्यादि।

टीकार्थ—यहां से पहिले शिवराजऋषि की सिद्धि कही गई है।
अतः इस सिद्धि के प्रस्ताव को लेकर सूत्रकार उसका निरूपण संहनन
आदि द्वारा इस सूत्र में कर रहे हैं—इसमें भगवान् गौतमने ‘भन्ते.’ त्ति।
भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता
एवं वयासी’ हे भदन्त. ‘ऐसा कहकर श्रमण भगवान् महावीर को
पहिले वन्दना की उन्हे नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर

भन्ते ! त्ति भगवं गोयमे ” इत्यादि—

टीकार्थ—आगता सूत्रमां शिवराजऋषिनी सिद्धिनी वातने। उल्लेख
कराये। छे. ते संभोधने अनुलक्षिने सूत्रकार अच्छी ते सिद्धितुं संहनन
आदिनी अपेक्षाये निष्पद्य करे छे— “ भन्ते ! त्ति ! भगवं गोयमे समणं भगवं
महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ” “ छे लगवन् ” एवुं
संभोधन करीने, लगवान् गौतम महावीर प्रबुद्धे वंदइ करी, नमस्कार कर्या,

યણે સિજ્ઞંતિ ?' હે ભદન્ત ? જીવાઃ સ્વલુ સિધ્યન્તઃ કતરસ્મિન્ સંહનને સિધ્યન્તિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! વયરોસમળારાયસંઘયણે સિજ્ઞંતિ' હે ગૌતમ ! જીવાઃ સ્વલુ સિધ્યન્તઃ વજ્રઋષમનારાચસંહને સિધ્યન્તિ, 'એવં જહેવ ઉવવાહણ તહેવ સંઘયણં, સંઠાણં, ઉચ્ચત્તં, આડયં ચ પરિવસણા', એવં રીત્યા પૂર્વોક્તપ્રકારેણ યથૈવ ઔપપાતિકે સિદ્ધાન્ અધિકૃત્ય સંહનનાદિકં પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તત્રચ સંહનનાદિદ્વારાણં સંગ્રહાય ગાથાપૂર્વાર્દ્ધમાહ—સંહનનમ્, સંસ્થાનમ્, ઉચ્ચત્ત્વમ્, આયુષ્યંચ, પરિવસના, તત્ર સંહનનમુક્તમ્, સંસ્થાનાદિકન્ત્વેવં વોધ્યમ્,—તત્ર સંસ્થાને

ઉન્હોં ને ઉનસે એસા પૂછા—'જીવાણં મંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરંમિ સંઘ-યણે સિજ્ઞંતિ' હે ભદન્ત ! જીવ જબ સિદ્ધ હોંને લગતે હૈં—તબ વે કૌન સે સંહનન સે સિદ્ધ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—' ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'વયરોસમળારાયસંઘયણે સિજ્ઞંતિ' જીવ જબ સિદ્ધ હોંને લગતે હૈં—તબ વે વજ્રઋષમનારાચસંહનન સે સિદ્ધ હોતે હૈં 'એવં જહેવ ઉવવાહણ તહેવ સંઘયણં, સંઠાણં, ઉચ્ચત્તં, આડયં ચ પરિવસણા' જિસ પ્રકાર ઔપપાતિક સૂત્ર મેં સિદ્ધોં કો લેકર સંહનન આદિકા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે યહાં પર મી હનકા પ્રતિપા-દન કરના ચાહિયે ! સંહનન આદિ દ્વારોં કે સંગ્રહ કે લિયે યહાં સૂત્રકાર ને યહ ગાથા કા પૂર્વાર્ધ કહા હૈં—'સંહનનમ્, સંસ્થાનમ્, ઉચ્ચત્ત્વમ્, આયુષ્યં ચ પરિવસના' " હન દ્વારોં મેં આયે હુણ સંહનન કે વિષય મેં તો કહા

અને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો— “ જીવા ણં મંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરંમિ સંઘયણે સિજ્ઞંતિ ” હે ભગવન્ ! સિદ્ધ ગતિમાં જતા હોવો કયા સંહનનમાંથી સિદ્ધ ગતિમાં જાય છે ? એટલે કે જ્યારે હવ સિદ્ધ ગતિમાં જાય છે ત્યારે કયા સંહનનથી યુક્ત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—વયરોસમળારાયસંઘયણે સિજ્ઞંતિ ” હે ગૌતમ ! સિદ્ધ ગતિમાં જતા હોવો વજ્રઋષભનારાય સંહનનથી યુક્ત હોય છે. આ પ્રકારના સંહનનવાળા હોવો જ સિદ્ધગતિમાં જઈ શકે છે.

“ એવં જહેવ ઉવવાહણ તહેવ સંઘયણં, સંઠાણં ઉચ્ચત્તં, આડયં ચ પરિ-વસણા ” જે પ્રમાણે ઔપપાતિક સૂત્રમાં સિદ્ધ થનારા હોવાના સંહનન, આદિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ તેમનું પ્રતિપાદન થવું જોઈએ. સંહનન આદિ દ્વારોના સંગ્રહ નિમિત્તે અહીં સૂત્ર-કારે ગાથાનો આ પૂર્વાર્ધ આપ્યો છે—સંહનનમ્, સંસ્થાનમ્, ઉચ્ચત્ત્વમ્, આયુષ્યં ચ પરિવસના ” આ પાંચ દ્વારોમાંથી સંહનન દ્વારનું તો આગળ આ પ્રમાણે

પણાં સંસ્થાનાનામ્ એકતરસ્મિન્ સિદ્ધ્યન્તિ, ઉચ્ચત્વેચ જઘન્યેન સપ્તરત્નપ્રમાણે, ઉત્કૃષ્ટેન તુ પશ્ચધનુઃશતકે, આયુષ્યે તુ જઘન્યેન સાતિરેકાષ્ટવર્ષપ્રમાણે, ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટીપ્રમાણે, પરિવસના-વાસસ્તુ રત્નપ્રભાદિપૃથિવીનાં સૌધર્માદીનાં ચેષ્ટપ્રાગ-ભારાન્તાનામ્ ક્ષેત્રવિશેષાણામથઃ સિદ્ધાઃ ન પરિવસન્તિ, અપિતુ સર્વાર્થસિદ્ધમહા-વિમાનસ્યોપરિતનાત્ સ્તૂપિકાગ્રાદૂર્ધ્વ દ્વાદશા યોજનાનિ વ્યતિક્રમ્ય ર્ષપ્તમાગ્મારા-નામ પૃથિવી પશ્ચચત્વારિંશદ્ યોજનલક્ષપ્રમાણાઽઽયામવિષ્કમ્ભાભ્યાં વર્ણતઃ શ્વેતા અત્યન્તરમ્યા, તદુપરિયોજને લોકાન્તો ભવતિ, તસ્યચ યોજનસ્યોપરિતનગવ્યૂતો-પરિતનપદ્મભાગે સિદ્ધાઃ પરિવસન્તીતિભાવઃ, । “એવં સિદ્ધિગંડિયા નિરવસેસા

જા ચુકા હૈ કિ જીવ વજ્રકૃષ્ણભનારાચ સંહનન સે સિદ્ધ હોતા હૈ. હ્રદ્ય સંસ્થાનોં મેં જીવ કિસી એક સંસ્થાન સે સિદ્ધ હોતા હૈ ! ઉચ્ચત્વ કી અપેક્ષા જીવ જઘન્ય સે સાત રત્ન પ્રમાણ ઉચ્ચત્વ સે સિદ્ધ હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પાંચ સૌ ધનુષ પ્રમાણ ઉચ્ચત્વ સે સિદ્ધ હોતા હૈ । આયુષ્ય કી અપેક્ષા જઘન્ય સે કુછ અધિક આઠ વર્ષ મેં સિદ્ધ હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટીપ્રમાણ આયુષ્ય મેં સિદ્ધ હોતા હૈ । પરિવસના-વાસ કી અપેક્ષા-જીવ રત્નપ્રભા આદિ પૃથિવિયોં કે, સૌધર્મ આદિ વિમાનોં કે ઓર ર્ષપ્ત પ્રાગ્ભારાન્ત ક્ષેત્ર વિશેષોં કે નીચે સિદ્ધ નહીં રહતે હૈં, અપિ તુ વે સર્વાર્થસિદ્ધમહાવિમાન કે ઉપરિતન સ્તૂપિકાગ્ર સે ઝંચે ૧૨ યોજન આગે જાકર ર્ષપ્તપ્રાગ્ભારા નામકી જો એક પૃથિવી હૈ, કિ જો આયામ ઓર વિષ્કમ્ભ સે ૪૫ લાખયોજન કી હૈ, વર્ણ સે જો શ્વેત હૈ, અત્યન્ત રમ્ય હૈ, ઉસકે ડપર એક યોજન મેં લોકાન્ત હૈ. ઉસ

પ્રતિપાદક કરવામાં આવી ચુક્યું છે કે એવ વજ્રકૃષ્ણભનાચ સંહનનથી ચુકા હોય ત્યારે જ સિદ્ધ થાય છે. છ સંસ્થાનો (આકારો) માથી ગમે તે સંસ્થા-નચુકા એવ સિદ્ધ થઈ શકે છે. ઓછામાં ઓછા સાત રત્ની પ્રમાણ અને વધારેમાં વધારે ૫૦૦ ધનુષ પ્રમાણ ઊંચાઈવાળો મનુષ્ય સિદ્ધ થાય છે. ઓછામાં ઓછા આઠ વર્ષ કરતાં અધિક આયુષ્યવાળો અને વધારેમાં વધારે પૂર્વકોટિ પ્રમાણ આયુષ્યવાળો એવ સિદ્ધ થાય છે રત્નપ્રભા આદિ નરકો, સૌધર્મ આદિ વિમાનો અને ઈષ્ટ પ્રાગ્ભારાન્ત ક્ષેત્ર વિશેષોની નીચે સિદ્ધ રહેતાં નથી, તેઓ સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનના ઉપરિતન સ્તૂપિકાગ્રથી ઊંચે ૧૨ યોજન આગળ જતાં જે ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામની પૃથ્વી આવે છે, જેની લંબાઈ પહોળાઈ ૪૫ લાખ યોજનની છે, શ્વેત વર્ણુવાળી અને અત્યન્ત રમ્ય છે, તે ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાની ઉપર એક યોજનના વિસ્તારમાં લોકાન્ત છે, તે યોજનમાં

માણિયન્વા, જાવ અવ્વાવાહં સોક્ષ્મં અણુહંતિ સાસયં સિદ્ધા, ' એવં રીત્યા પૂર્વોક્ત-
સંહનનાદિદ્વારનિરૂપણક્રમેણ, સિદ્ધિગંડિકા-સિદ્ધિસ્વરૂપપ્રતિપાદનપરાં વાક્ય-
પદ્ધતિઃ ઔપપાતિકે "કર્હિં પઢિહયા સિદ્ધા" ઇત્યાદિસપ્તોત્તરશતતમગાથાત આરમ્ભ્ય
"નિત્થિણ્ણસવ્વદુક્ખા" ઇતિ સપ્તતિસમાધિકૈઃશતતમ ૧૦૭-૧૭૦ ગાથાપર્યન્તં
પ્રસિદ્ધાઽત્રપઠિતવ્યા । તદ્વધિમાહ-યાવત્ નિસ્તીર્ણસર્વદુઃખા, -જાતિજરામરણ-
બન્ધનવિયુક્તા, અવ્યાબાધં સૌખ્યમ્ અનુભવન્તિ શાશ્વતં સિદ્ધાઃ ॥૧૨૭॥ ઇતિ ।
અન્તે ગૌતમ આહ-તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥સૂ૦ ૪॥

ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત જગદ્વલ્લભાદિપદભૂષિત બાલબ્રહ્મચારિ 'જૈનાચાર્ય'
પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતા શ્રી "મગવતી" સૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા
વ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં એકાદશશતકસ્ય નવમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥સૂ૦ ૧૧-૧૧॥

યોજન મેં ઉપરિતન ગચ્ચૂતિ કે ઉપરિતન છટે ભાગ મેં સિદ્ધ રહતે હૈં ।
' એવં સિદ્ધિગંડિકા નિરવસેસાં માણિયન્વા-જાવ અવ્વાવાહં સોક્ષ્મં
અણુહંતિ સાસયં સિદ્ધા' હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત સંહનનાદિ દ્વાર નિરૂપણક્રમ
સે સિદ્ધિગંડિકા-સિદ્ધિ કે સ્વરૂપ કો પ્રતિપાદન કરને મેં તત્પર વાક્ય-
પદ્ધતિ જો ઔપપાતિક સૂત્ર મેં 'કર્હિં પઢિહયા સિદ્ધા' ઇત્યાદિ ૧૦૭ વીં
ગાથા સે લેકર 'નિત્થિણ્ણસવ્વદુક્ખા' હસ ૧૭૦ વીં ગાથા તક પ્રસિદ્ધ
હૈ વહાં યહ પઢના ચાહિયે., હસ અન્તિમ ૧૭૦ વીં ગાથાકી સંસ્કૃત
છાયા હસ પ્રકાર સે હૈ-" નિસ્તીર્ણસર્વદુઃખા, જાતિજરામરણબન્ધન-
વિયુક્તા, અવ્યાબાધં સૌખ્યં અનુભવન્તિ શાશ્વતં સિદ્ધાઃ " અથ અન્ત મેં

ઉપરિતન ગચ્ચૂતિના (કોશના) ઉપરિતન ૬ ભાગમાં સિદ્ધો રહે છે. " એવં
સિદ્ધિગંડિકા નિરવસેસા માણિયન્વા જાવ અવ્વાવાહં સોક્ષ્મં અણુહંતિ સાસયં
સિદ્ધા " આ રીતે પૂર્વોક્ત સંહનનાદિ દ્વારા નિરૂપણ ક્રમે જે સિદ્ધિગંડિકાનું
ઔપપાતિક સૂત્રમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તેનું અહીં કથન થવું
જોઈએ. સિદ્ધિના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરનાર વાક્યપદ્ધતિને-વર્ણનને સિદ્ધિ
ગંડિકા કહે છે. " કર્હિં પઢિહયા સિદ્ધા " ઇત્યાદિ ૧૦૭ ગાથાથી લઈને
" નિત્થિણ્ણસવ્વદુક્ખા " આ ૧૭૦ મી ગાથા પર્યન્તની ગાથાઓ અહીં
કહેવી જોઈએ તે છેલ્લી-૧૭૦ મી ગાથાની સંસ્કૃત છાયા નીચે પ્રમાણે છે
" નિસ્તીર્ણસર્વદુઃખા, જાતિજરામરણબન્ધનવિયુક્તા, અવ્યાબાધં સૌખ્યં અનુ
ભવન્તિ શાશ્વતં સિદ્ધાઃ. " તે સિદ્ધો સર્વદુઃખોને તરી જઈને, બતિ જરા અને
મરણના બન્ધનોથી મુક્ત થઈને શાશ્વત અને અવ્યાબાધ સુખનો અનુભવ કરે છે.

ગૌતમ પ્રભુ કે હસ કથન મેં સત્યતાઁખ્યાપન કરને કેલિયે 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત ! જૈસા આપને યહ કહા હૈ વહ વૈસા હી હૈ-હે મદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ વૈસા હી હૈ " એસા કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૪॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "મગવતીસૂત્ર" કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ગ્યારહવેં શતક કાનવવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૧॥

અન્તે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણુભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે "સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ" હે ભગવન્ ! આપના દ્વારા આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન થયું છે તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે, " આ પ્રમાણે કહીને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ૦ ૪ ॥

જૈન ચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૬॥

અથ દશમોદેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે

एकादशशतके दशमोदेषकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्—

લોકપ્રકારવક્તવ્યતા, ક્ષેત્રલોકપ્રકારવર્ણનમ્, અધોલોકક્ષેત્રલોકવક્તવ્યતા પ્રકારઃ, તિર્યગ્લોકવક્તવ્યતાપ્રકારઃ, ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકપ્રકારવર્ણનમ્, અધોલોક-સંસ્થાનવર્ણનમ્, તિર્યગ્લોકસંસ્થાનવર્ણનમ્, ઉર્ધ્વલોકસંસ્થાનવર્ણનમ્, લોકસંસ્થા-નવર્ણનમ્, અલોકસંસ્થાનવર્ણનમ્, કિમ્ અધોલોકો જીવરૂપો વર્તતે ? इत्यादि प्रश्नः, किं तिर्यग्लोको जीवरूपो वर्तते ? इत्यादि प्रश्नः, किम् अलोकाकाशो जीवरूपो वर्तते इत्यादि प्रश्नः, किम् अधोलोकस्य एकस्मिन् आकाशप्रदेशे जीवो वर्तते ? इत्यादि प्रश्नः, किम् तिर्यग्लोकस्य एकस्मिन् आकाशप्रदेशे जीवो वर्तते ? इत्यादि प्रश्नः, लोकस्य एकस्मिन् आकाशप्रदेशे किं जीवो वर्तते ! इत्यादि प्रश्नः,

ग्यारहवें शतकके दसवें उद्देशका प्रारंभ—

ગ્યારહવે' શતક કે इस दशवे उद्देशक में वर्णित विषय का संक्षिप्त विवरण इस प्रकार से है—लोकप्रकार कथन, क्षेत्रलोक प्रकार का वर्णन अधोलोक क्षेत्र लोक की वक्तव्यता का प्रकार., तिर्यग्लोक की वक्तव्यता का प्रकार उर्ध्वलोक क्षेत्रलोक के प्रकार का वर्णन. अधोलोक संस्थान का वर्णन तिर्यग्लोक संस्थान का वर्णन उर्ध्वलोकसंस्थान का वर्णन, लोकसंस्थान का वर्णन अलोकसंस्थान का वर्णन क्या अधोलोक जीव-रूप है ? इत्यादि प्रश्न क्या तिर्यग्लोक जीवरूप है ? इत्यादि प्रश्न क्या अलोकाकाश जीवरूप है ? इत्यादि प्रश्न, क्या अधोलोक के एक आकाश प्रदेश में जीव रहता है ? इत्यादि प्रश्न क्या तिर्यग्लोक के एक आकाश प्रदेश में जीव रहता है ? इत्यादि प्रश्न लोक के एक आकाश प्रदेश में

अगियारमां शतकना दसमा उद्देशानो प्रारंभ—

આ ઉદ્દેશામાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ લોકના પ્રકારનું કથન-ક્ષેત્રલોક પ્રકારનું વર્ણન-અધોલોક ક્ષેત્રલોકની વક્તવ્ય-તાનો પ્રકાર-તિર્યગ્લોકની વક્તવ્યતાનો પ્રકાર-ઉર્ધ્વલોક ક્ષેત્રલોકના પ્રકારનું વર્ણન અધોલોક સંસ્થાનનું વર્ણન-તિર્યગ્લોક સંસ્થાનનું વર્ણન-ઉર્ધ્વલોક સંસ્થાનનું વર્ણન-લોકસંસ્થાનનું વર્ણન-અલોકસંસ્થાનનું વર્ણન-શું અધોલોક જીવરૂપ છે ? શું તિર્યગ્લોક જીવરૂપ છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો શું અલોકાકાશ જીવરૂપ છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો શું અધોલોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવ રહે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો શું તિર્યગ્લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવ રહે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો લોકના એક આકાશપ્રદેશમાં શું જીવ રહે છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો

અલોકસ્ય એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે કિં જીવો વર્તતે ! इत्यादि प्रश्नः, द्रव्यादीनाम-
पेक्षया अधोलोकादिविचारवक्तव्यता, लोकस्य विस्तारवर्णनम्, अलोकस्य विस्ता-
रवर्णनम्, लोकस्य एकस्मिन् आकाशप्रदेशे जीवस्य प्रदेशाः किं परस्परसम्बद्धाः
सन्ति ?। अथ किं ते परस्परं पीडाप्रुत्पादयन्ति ? एकस्मिन् आकाशप्रदेशे जघन्ये
उत्कृष्टे च पदे स्थितानां जीवप्रदेशानाम्, सर्वजीवानां च अल्पबहुत्ववक्तव्यता ।

લોકવક્તવ્યતા

મૂલમ્—‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી—કઙ્કિવિહેળં મંતે ! લોણ
પળળત્તે ? ગોયમા ? ચ્ચઙ્કિવિહે લોણ પળળત્તે, તંજહા—દ્વલોણ,
ચ્ચેત્તલોણ, કાલલોણ માવલોણ । ચ્ચેત્તલોણ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે
પળળત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે પળળત્તે, તં જહા અહોલોચચેત્તલોણ ૧,
તિરિયલોચચેત્તલોણ ૨, ઙ્કલોણ ચ્ચેત્તલોણ ૩ । અહોલોચચેત્ત-
લોણ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળળત્તે ? ગોયમા ? સત્તવિહે પળળત્તે,
તં જહા—ચ્ચળળપ્પમાપુઢવિ અહોલોચચેત્તલોણ, જાવ અહે સત્તમા-
પુઢવિ અહોલોચચેત્તલોણ । તિરિયલોચચેત્તલોણ, ણં મંતે ! કઙ્ક-

કયા जीव रहता है ? इत्यादि प्रश्न अलोक के एक आकाश प्रदेश में क्या
जीव रहता है ? इत्यादि प्रश्न द्रव्यादिकों की अपेक्षा से अधोलोक आदि के
विचार की वक्तव्यता लोक के विस्तारका वर्णन अलोक के विस्तार
का वर्णन लोक के एक आकाश प्रदेश में क्या जीव के प्रदेश परस्पर में
सम्बद्ध है ? क्या वे आपस में पीडा को उत्पन्न करते हैं ? एक आकाश-
प्रदेश में जघन्य और उत्कृष्टपद में स्थित जीवप्रदेशों के और सर्व-
जीवों के अल्पबहुत्व वक्तव्यता.

અલોકના એક આકાશપ્રદેશમાં શું જીવ રહે છે ? इत्यादि प्रश्नो द्रव्यादिकानी
अपेक्षाये अधोलोक आदिनी वक्तव्यता, लोकना विस्तारं वर्णन, अधोलो-
कना विस्तारं वर्णन, लोकना એક આકાશ પ્રદેશમાં શું જીવના પ્રદેશો
પરસ્પર સાથે સંબદ્ધ હોય છે ? શું તેઓ પરસ્પર પીડા ઉત્પન્ન કરે છે
એક આકાશ પ્રદેશમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં સ્થિત જીવપ્રદેશોના અને
સર્વ જીવોના અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા આ વિષયોનું આ ઉદ્દેશમાં પ્રતિપાદન
કરવામાં આવ્યું છે.

विहे पणत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जविहे पणत्ते, तंजहा—जंबुदीवे
 दीवे तिरियलोयखेत्तलोए, जाव सयंभूरमणसमुदे, तिरियलोय-
 खेत्तलोए । उड्डुलांगखेत्तलोए णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा !
 पन्नरसविहे पणत्ते, तंजहा—सोहम्मकप्पउड्डुलोगखेत्तलोए,
 जाव अच्चुयउड्डुलोयखेत्तलोए, गेवेज्जविमाणउड्डुलोयखेत्त-
 लोए, अणुत्तरविमाणउ लोयखेत्तलोए, इप्पिपब्भारिणुढवि उ -
 लोयखेत्तलोए । अहोलोगखेत्तलोए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?
 गोयमा ! तप्पागारसंठिए पणत्ते । तिरियलोय—खेत्तलोए णं
 भंते ! किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! झल्लरीसंठिए पणत्ते ।
 उ लोयखेत्तलोय पुच्छा, उड्डुमुइंगाकारसंठिए पणत्ते । लोएणं
 भंते ! किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! सुपइट्ठगसंठिए लोए पणत्ते,
 तंजहा—हेट्ठा वित्थिन्ने, मज्झे संखित्ते जहा सत्तमसए पढमुद्देसए
 जाव अंतं करोति । अलोए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ? गोयमा !
 झुसिरगोलसंठिए पणत्ते । अहेलोयखेत्तलोए णं भंते ! किं जीवा,
 जीवदेसा, जीवपएसा ? एवं जहा इंदादिसा तहेव निरवसेसं
 भाणियव्वं जाव अट्ठासमए । तिरियलोयखेत्तलोए णं भंते !
 किं जीवा, जीवदेसा, जीवपएसा ? एवं चेव, एवं उड्डुलोयखेत्त-
 लोए वि, नवरं अरूवी छव्विहा, अट्ठासमओ नत्थि । लोए णं
 भंते ! किं जीवा जहा वित्थिएसए अत्थिकायउद्देसए लोयागासे
 नवरं अरूवी सत्तवि जाव अहम्मत्थिकायस्स पएसा, णो आगा-
 सत्थिकाए, आगासत्थिकायस्स देसे, आगासत्थिकायस्स पएसा,

अद्धासमए, सैसं तंचेव । अलोएणं भंते ! किं जीवा, जीवदेसा, जीवप्पएसा ? एवं जहा अत्थिकायउद्देसए अलोयागासे तहेव निरवसेसं जाव अणंतभागूणे । अहेलोयखेत्तलोयस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे किं जीवा, जीवदेसा जीवप्पएसा ? अजीवा, अजीवदेसा, अजीवपएसा ? गोयमा ! णो जीवा, जीवदेसा वि, जीवपएसा वि, अजीवा वि, अजीवदेसा वि, अजीवपएसा वि, जे जीवदेसा ते नियमा एगिंदियदेसा १ अहवा एगिंदियदेसाय, बेइंदियस्स देसे २, अहवा एगिंदियदेसा य, बेइंदियाण य देसा ३, एवं मज्झल्लविरहिओ जाव अणिंदिएसु जाव, अहवा एगिंदियदेसाय, अणिंदियाणय देसा, जे जीवपएसा, ते नियमा एगिंदियपएसा १ अहवा एगिंदियपएसाय, बेइंदियस्स पएसा २, अहवा एगिंदियपएसा य, बेइंदियाण य पएसा ३, एवं आइल्लविरहिओ जाव पंचिंदिएसु, अणिंदिएसु, तियभंगो जे अजीवा, ते दुविहा पणत्ता, तंजहा—रूवी अजीवाय, अरूवी अजीवाय, रूवी तहेव, जे अरूवी अजीवा ते पंचविहा पणत्ता, तंजहा—णो धम्मत्थिकाए, धम्मत्थिकायस्स देसे १, धम्मत्थिकायस्स पएसे २, एवं अहम्मत्थिकायस्स वि ४, अद्धासमए ५ । तिरियलोयखेत्तलोयस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे किं जीवा, जीवदेसा, जीवप्पएसा ? एवं जहा अहोलोग खेत्तलोगस्स तहेव, एवं उड्डलोगखेत्तलोगस्स वि, नवरं अद्धासमओ नत्थि, अरूवी चउत्तिहा, लोगस्स जहा अहेलोगखेत्तलोगस्स एगंमि आगा-

सपएसे अलोगस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे पुच्छा, गो-
यमा ! णो जीवा, नो जीवदेसा, तंचेव जाव अणंतोहिं अगुरुय-
लहुयगुणेहिं संजुत्ते सव्वागासस्स अणंतभागूणे, दव्वओ णं
अहेलोगखेत्तलोए, अणंताइं जीवदव्वाइं, अणंताइं अजीवदव्वाइं,
अणंता जीवाजीवदव्वा, एवं तिरियलोयखेत्तलोए वि, एवं-
उड्डलोयखेत्तलोए वि, दव्वओणं अलोए णेवत्थि जीवदव्वा,
नेवत्थि अजीवदव्वा, नेवत्थि जीवाजीवदव्वा, एगे अजीवदव्व-
देसे, जाव सव्वागास अणंतभागूणे, कालओ णं अहेलोयखेत्त-
लोए न कयाइ, नासि, जाव निच्चे एवं जाव अहोलोए, भावओ
णं अहेलोगखेत्तलोए अणंता वन्नपज्जवा, जहा खंदए जाव
अणंता अगुरुयलहुयपज्जवा एवं जाव लोए, भावओ णं अलोए,
नेवत्थि वन्नपज्जवा जाव नेवत्थि अगुरुलहुयपज्जवा एगे अजीव-
दव्वदेसे जाव अणंतभागूणे ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत्—एवम् अवादीत्—कतिविधः खलु 'भदन्त ! लोकः
प्रज्ञप्तः गौतम ! चतुर्विधो लोकः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—द्रव्यलोकः, क्षेत्रलोकः, काल-
लोकः, भावलोकः । क्षेत्रलोकः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिविधः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अधोलोकक्षेत्रलोकः । तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकः २, ऊर्ध्वलोक-
क्षेत्रलोकः ३ अधोलोकक्षेत्रलोकः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः गौतम !
सप्तविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—रत्नप्रभापृथिव्यधोलोकक्षेत्रलोकः, यावत्—अधःसप्तमी
पृथिव्यधोलोकक्षेत्रलोकः । तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ?
गौतम ! असंख्येयविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा जम्बूद्वीपः तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकः, यावत्
स्वयम्भूरमणसमुद्रस्तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकः । ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः खलु भदन्त !
कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चदशविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सौधर्मकलोर्ध्वलोकः,
यावत्—अच्युतोर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः, प्रैवेयकविमानोर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः, अनुत्तर-
विमानोर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः, ईषत्मागृभारपृथिव्यूर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः । अधोलोक-

क्षेत्रलोकः खलु भदन्त ! किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तत्राकारसंस्थितः प्रज्ञप्तः । तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकः खलु भदन्त ! किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जललरीसंस्थितः प्रज्ञप्तः । ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकपृच्छा, ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थितः प्रज्ञप्तः । लोकः खलु भदन्त ! किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सुप्रतिष्ठकसंस्थितो लोकः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अन्ते विस्तीर्णः, मध्ये संक्षिप्तः, यथा सप्तमशतके प्रथमोद्देशके यावत् अन्तं करोति । अलोकः खलु भदन्त ! किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! शुपिरगोलसंस्थितः प्रज्ञप्तः अधोलोकक्षेत्रलोके खलु भदन्त ! किं जीवाः, जीवदेशाः, जीवप्रदेशाः ? एवं यथा ऐन्द्रीदिक, तथैव निरवशेषं भणितव्यम्, यावत् अद्वासमयः, । तिर्यग्लोकक्षेत्रलोके खलु भदन्त ! किं जीवाः, जीवदेशाः, जीवप्रदेशाः ? एवमेव, एवम् ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकोऽपि, नवरम्-अरूपिणः पञ्चविधाः, अद्वासमयो नास्ति । लोके खलु भदन्त ! किं जीवाः, यथा द्वितीयशतके अस्तिकायोद्देशके (१०) लोकाकाशः नवरम्-अरूपिणः सप्तापि यावत् अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशाः, नो आकाशास्तिकायः, आकाशास्तिकायस्य देशः, आकाशास्तिकायस्य प्रदेशाः, अद्वासमयः, शेषं तदेव, अलोके खलु भदन्त ! किं जीवाः, जीवदेशाः, जीवप्रदेशाः ? एवं यथा अस्तिकायोद्देशके (श० २-३० १०) अलोकाकाशस्तथैव निरवशेषं यावत्-अनन्तभागोनम् । अधोलोकक्षेत्रलोकस्य खलु भदन्त ! एकस्मिन् आकाशप्रदेशे किं जीवाः, जीवदेशाः, जीवप्रदेशाः, अजीवाः, अजीवदेशाः, अजीवप्रदेशाः ? गौतम ! नो जीवाः, जीवदेशा अपि, जीवप्रदेशा अपि, अजीवा अपि, अजीवदेशा अपि अजीवप्रदेशा अपि, ये जीवदेशास्ते नियमात् एकेन्द्रियदेशाः ? अथवा एकेन्द्रियदेशाश्च द्वीन्द्रियस्य देशः २, अथवा एकेन्द्रियदेशाश्च, द्वीन्द्रियाणां च देशाः ३, एवं मध्यमविरहितो यावत्-अनिन्द्रियेषु यावत् अथवा एकेन्द्रियदेशाश्च, अनिन्द्रियाणां च देशाश्च, ये जीवप्रदेशास्ते नियमात् एकेन्द्रियप्रदेशाः १, अथवा एकेन्द्रियप्रदेशाश्च, द्वीन्द्रियस्य प्रदेशाः २, अथवा एकेन्द्रियप्रदेशाश्च, द्वीन्द्रियाणां प्रदेशाः ३ । एवम् आदि विरहितो यावत् पञ्चेन्द्रियेषु, अनिन्द्रियेषु त्रिकभङ्गः, ये अजीवास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रूप्यजीवाश्च, अरूप्यजीवाश्च, रूपिणस्तथैव, ये अरूप्यजीवास्ते पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-नो धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः १, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः २, एवम् अधर्मास्तिकायस्यापि ४, अद्वासमयः ५ । तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकस्य खलु भदन्त ! एकस्मिन् आकाशप्रदेशे किं जीवाः, जीवदेशाः, जीवप्रदेशाः ? एवं यथा अधोलोकक्षेत्रलोकस्य तथैव, एवम् ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकस्यापि, नवरम् अद्वासमयो नास्ति । अरूपिणश्च-

तुर्विधाः, लोकस्य यथा अधोलोकक्षेत्रलोकस्य, एकस्मिन् आकाशप्रदेशे अलोकस्य खलु भदन्त । एकस्मिन् आकाशप्रदेशे पृच्छा, गौतम । नो जीवाः, नो जीवदेशास्तदेव यावत्-अनन्तैः अगुरुकलघुकगुणैः संयुक्तः सर्वाकाशस्य अनन्तभागोनः । द्रव्यतः खलु अधोलोकक्षेत्रलोके अनन्तानि जीवद्रव्याणि, अनन्तानि अजीवद्रव्याणि, अनन्तानि जीवाजीवद्रव्याणि, एवं तिर्यग्लोकक्षेत्रलोकेऽपि, एवम् ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकेऽपि । द्रव्यतः खलु अलोके नैव सन्ति जीवद्रव्याणि, नैव सन्ति अजीवद्रव्याणि, नैव सन्ति जीवाजीवद्रव्याणि, एकः अजीवद्रव्यदेशः यावत् सर्वाकाशानन्तभागोनः । कालतः खलु अधोलोकक्षेत्रलोकः न कदाचित् नासीत्, यावत् नित्यः एवं यावत्-अधोलोके । भावतः खलु अधोलोकक्षेत्रलोके अनन्तवर्णपर्यवाः, यथा स्कन्दके, यावत् अनन्ताः अगुरुकलघुकपर्यवाः, एवम्-लोके । भावतः खलु अलोके नैव सन्ति वर्णपर्यवाः यावत् नैव सन्ति अगुरुकलघुकपर्यवाः, एक अजीवद्रव्यदेशो यावत् अनन्तभागोनः ॥ सू० १ ॥

टीका—नवमोद्देशकान्ते लोकान्ते सिद्धनिवासस्य उक्तत्वेन दशमे लोकस्वरूपमेव प्ररूपयितुमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि । ‘रायगिहे जाव एवं वयासी—’ राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः धर्मोपदेशं श्रोतुं पर्वत् निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रतिगता पर्वत्, ततो विनयेन प्राञ्जलिपुटो गौतमः पर्युपासीनः,

लोकवक्तव्यता—

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—नौवे उद्देशक के अन्त में ऐसा कहा है कि सिद्ध लोक के अन्त में रहते हैं—अतः उस लोक के स्वरूप को बताने के लिये सूत्रकारने इस दशवे उद्देशक का कथन किया है—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगर में बहावीर स्वामी पधारे—धर्मोपदेश सुनने के लिये परिषद् आई, वह धर्मोपदेश सुनकर अपने २ स्थान को चली गई, तब विनयावनत होकर गौतम ने दोनों हाथ जोड़ कर प्रभु की पर्युपासना

लोक विषयक वक्तव्यता—

“रायगिहे जाव एवं वयासी”

टीकार्थ—नवमां उद्देशाने अन्ते एवे। उल्लेख थये छे के सिद्ध लगवन्ते। लोकना अन्त लागमा रहे छे ते संजधने अनुलक्षिने सूत्रकारे अछी। लोकना स्वरूपतु नीचे प्रमाणे प्रतिपादन कर्युं छे—“रायगिहे जाव एवं वयासी” राजगृह नगरमा महावीर स्वामी पधार्या धर्मोपदेश सांलगवाने परिषद आवी, पदव्या नमस्कार करीने तथा धर्मोपदेश सांलगवीने परिषद पाछी करी तयार आइ विनयपूर्वक छे हाथ जोडीने, पदव्या नमस्कार करीने गौतम स्वामीअ

અવ-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત-‘કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! લોપ પળ્લત્તે’ કતિવિધઃ
 સ્વલુ લોકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ચડવ્વિહે લોપ પળ્લત્તે- ‘હે ગૌતમ !
 ચતુર્વિધો લોકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તંજહા-દ્વલોપ, સેત્તલોપ, કાલલોપ, માવલોપ ?
 તથથા-દ્રવ્યલોકઃ ૧, ક્ષેત્રલોકઃ ૨, કાલલોકઃ ૩, માવલોકઃ ૪, અથ ક્ષેત્રલોક-
 માહ-‘સેત્તલોપ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ? ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-હે મદન્ત ! ક્ષેત્રલોકઃ
 સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ! મગવાનાહ-‘ગોયમા ! તિવિહે પળ્લત્તે’ હે
 ગૌતમ ! ક્ષેત્રલોકઃ સ્વલુ ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તંજહા-અહોલોચસેત્તલોપ ૧,
 તિરિયલોચસેત્તલોપ ૨, ઉડ્ડલોચસેત્તલોપ ૩ તથથા-અધોલોકક્ષેત્રલોકઃ,
 તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ, ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકઃ, ક્ષેત્રરૂપો લોકઃ સઃ- ક્ષેત્રલોકઃ-

કરતે સમયે ઉત્તરે એસા પૂછા-‘કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! લોપ પળ્લત્તે’ હે મદન્ત !
 લોક કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નને એસા કહા-
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચડવ્વિહે લોપ પળ્લત્તે’ લોક ચાર પ્રકાર કા કહા
 ગયા હૈ । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દ્વલોપ, સેત્તલોપ, કાલલોપ,
 માવલોપ’ દ્રવ્યલોક, ક્ષેત્રલોક, કાલલોક ઓર માવલોક । અથ ક્ષેત્રલોક
 કે વિષય મેં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ કિ-‘સેત્તલોપ ણં મંતે !
 કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે’ હે મદન્ત ! ક્ષેત્રલોક કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે પળ્લત્તે’
 ક્ષેત્રલોક ત્રીનપ્રકાર કહા ગયા હૈ ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘અહો-
 લોચસેત્તલોપ ૧, તિરિયલોચસેત્તલોપ ૨, ઉડ્ડલોચસેત્તલોપ ૩’ અધો-
 લોકક્ષેત્રલોક ૧, તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોક ૨, ઓર ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોક ૩.

મહાવીર પ્રશ્નને આ પ્રમાણે પૂછ્યું- “કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! લોપ પળ્લત્તે ?”
 હે ભગવન્ ! કોઈ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર- “ગોયમા”
 હે ગૌતમ ! “ચડવ્વિહે લોપ પળ્લત્તે-તંજહા” કોઈ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે,
 જે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે “દ્વલોપ, સેત્તલોપ, કાલલોપ, માવલોપ, દ્રવ્યલોક,
 ક્ષેત્રલોક, કાળલોક અને ભાવલોક હવે ક્ષેત્રલોક વિષે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રકાર-
 નો પ્રશ્ન પૂછે છે- ‘સેત્તલોપ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે” હે ભગવન્ ! ક્ષેત્રલોક
 કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર- “ગોયમા” હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે પળ્લત્તે’
 ક્ષેત્રલોક ત્રણ પ્રકારનો કહ્યો છે “તંજહા” તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-
 “અહોલોચસેત્તલોપ ૧, તિરિયલોચસેત્તલોપ ૨, ઉડ્ડલોચસેત્તલોપ” (૧) અધોલોક
 ક્ષેત્રલોક, (૨) તિર્યગ્લોક ક્ષેત્રલોક અને (૩) ઉર્ધ્વલોક ક્ષેત્રલોક. કહ્યું પણ છે કે

તદુક્તમ્-‘ આગાસસ્સ પપ્પસા ઉઢુંચ અહેય તિરિયલોય ય । જાણાહિ ચેત્તલોયં, અણંતજિણદેસિયં સમ્મં ॥ ૧ ॥

છાયા-આકાશસ્થ પ્રદેશઃ, ઊર્ધ્વેચ, અધશ્ચ તિર્યગ્લોકે ચ, જાની હિ ક્ષેત્રલોકમ્
અનન્તજિનદેશિત સમ્યક્ ॥ ૧ ॥ ‘કાલઃ સમયાદિઃ તદ્રૂપો લોકઃ કાલલોકઃ
તથાચોક્તમ્-‘ સમયાવલીમુહુત્તા દિવસઅહોરત્તપક્ષમાસાય ।

સંવચ્છરજુગપલિયા, સાગર ઉસ્સપ્પિપરિયટ્ઠા ॥ ૧ ॥

છાયા-સમયાવલીમુહૂર્તાઃ દિવસાહોરાત્રપક્ષમાસશ્ચ ।

સંવત્સરઃ યુગપલ્યાનિ, સાગરોત્સર્પિણી પરિવર્તાઃ । ૧ ॥

પરિવર્તેતિ મુદ્ગલપરાવર્તેઃ, ભાવરૂપો લોકો ભાવલોકઃ, સ ચ દ્વિવિધઃ-આગમતઃ,
નોઆગમત શ્ચ, તન્નાગમતો લોકશબ્દાર્થજ્ઞસ્તત્ર ચોપયુક્તો ભાવરૂપો લોકઃ, નો
આગમતન્તુ ભાવાઃ-ઔદયિકાદયસ્તદ્રૂપો લોકો ભાવલોકઃ, તથા ચોક્તમ્-‘ ઔદહ્વ,

ક્ષેત્રરૂપલોક કા નામ ક્ષેત્રલોક હૈ । સો હી કહા હૈ-‘ આગાસસ્સ પપ્પસા
ઉઢુંચ અહેય તિરિયલોય ય, જાણાહિ ચેત્તલોય અણંતજિણદેસિયં સમ્મં ’
આકાશ કે પ્રદેશ, ઊંચે, નીચે, તિરછે સર્વત્ર હૈ હસી કાં નામ અનન્તજિને-
ન્દ્રો દ્વારા કહા ગયા ક્ષેત્રરૂપ લોક હૈ । કાલ, સમય આદિરૂપ કાલલોક
હૈ. તથા ચોક્તમ્-‘ સમયાવલી મુહુત્તા ’ ઇત્યાદિ । સમય આવલી, મુહૂર્ત, દિવસ,
અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, સંવત્સર, યુગ, પલ્લ, સાગર, ઉત્સર્પિણી
ઔર પરિવર્તન અવસર્પિણી ચે સબ કાલરૂપ લોક હૈ, ભાવરૂપ લોક કા
નામ ભાવ લોક હૈ-યહ ભાવરૂપ લોક આગમ ઔર નો આગમ કી અપેક્ષા
સે દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-આગમ કી અપેક્ષા ભાવલોક વહ હૈ,
જો લોક શબ્દ કે અર્થ કા જ્ઞાતા હૈ ઔર ઉસમેં ઉપયુક્ત હૈ. નો આગમ કી
અપેક્ષા ભાવલોક ઔદયિક આદિ ભાવરૂપ હૈ સો હી કહા હૈ-‘ ઔદહ્વ ’

“ આગાસસ્સ પપ્પસા ઉઢું ચ અહેય તિરિયલોય ય, જાણાહિ ચેત્તલોય
અણતજિણદેસિય સમ્મં ” આકાશના પ્રદેશ ઊંચે, નીચે અને તિરછાં, એમ
સર્વત્ર હોય છે. તેનું જ નામ જિનેન્દ્રોદ્ધારા કથિત ક્ષેત્રરૂપ લોક છે. કાળ,
સમય આદિ રૂપ કાળલોક છે કહ્યું પણ છે કે- “ સમયાવલીમુહુત્તા ”
ઈત્યાદિ. સમય, આવલી, મુહૂર્ત, દિવસ, અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, વર્ષ, યુગ,
પલ્લ, સાગર, ઉત્સર્પિણી અને પરિવર્તન (અવસર્પિણી), એ બધાં કાળરૂપ
લોક છે. ભાવરૂપ લોકને ભાવલોક કહે છે. તે ભાવરૂપ લોક આગમ અને નો-
આગમની અપેક્ષાએ બે પ્રકારનો કહ્યો છે. આગમની અપેક્ષાએ ભાવલોક એ
છે કે જે લોક શબ્દના અર્થનો જ્ઞાતા હોય છે અને તેમાં ઉપયુક્ત હોય છે.
નોઆગમની અપેક્ષાએ ભાવલોક ઔદાયિક આદિ ભાવરૂપ છે. એજ વાત

ઉવસમિએ, સ્વરૂપે ય, તદા સ્વઓવસમિએય । પરિણામસન્નિવારે ય છન્નિહો
ભાવલોગોઽ” ॥ ૧ ॥

છાયા—ઔદયિકઃ, ઔપશમિકઃ, ક્ષાયિકશ્ચ, તથા ક્ષાયોપશમિકશ્ચ,
પરિણામઃ સન્નિપાતશ્ચ, પદ્ધતિરિધો ભાવલોકસ્તુ ॥ ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘અહોલોય-
સ્વેત્તલોએ ણં મંતે । કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! અધોલોકક્ષેત્રલોકઃ સ્વલુ-
કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગધનાદ—‘ગોયમા ! સત્તવિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! અધો-
લોકક્ષેત્રલોકઃ સપ્તવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા રયણપ્પમાપુઢવિ અહેલોયસ્વેત્તલોએ
જાવ અહે સત્તમાપુઢવિ અહેલોયસ્વેત્તલોએ’ તથા—રત્નપ્રમા પૃથિવ્યધોલોક-
ક્ષેત્રલોકઃ, યાવત્ શર્કરાપ્રમાપૃથિવ્યધોલોકક્ષેત્રલોકઃ, વાલુકાપ્રમાપૃથિવ્યધો-
લોકક્ષેત્રલોકઃ, પદ્મપ્રમાપૃથિવ્યધોલોકક્ષેત્રલોકઃ, ધૂમપ્રમાપૃથિવ્યધોલોક-
ક્ષેત્રલોકઃ, તમઃપ્રમાપૃથિવ્યધોલોકક્ષેત્રલોકઃ, અધઃસપ્તમીપૃથિવ્યધોલોક-

ઇત્યાદિ । ઔદયિક ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, પારિણામિક,
ઔર સાન્નિપાતિક હસ પ્રકાર સે ભાવલોક છહ પ્રકાર કા હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘અહોલોયસ્વેત્તલોએ ણં
મંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોક કિતને
પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! અધોલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક ‘સત્તવિહે પણ્ણત્તે’ સાત પ્રકાર કા
કહા ગયા હૈ । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘રયણપ્પમાપુઢવિ અહે-
લોયસ્વેત્તલોએ’ જાવ અહેસત્તમા પુઢવિ અહેલોયસ્વેત્તલોએ રત્ન-
પ્રમાપૃથિવીરૂપ અધોલોકક્ષેત્રલોક યાવત્-શર્કરાપ્રમાપૃથિવીરૂપ
અધોલોકક્ષેત્રલોક, વાલુકાપ્રમાપૃથિવીરૂપ અધોલોકક્ષેત્રલોક પદ્મપ્રમા-
પૃથિવીરૂપ અધોલોકક્ષેત્રલોક, ધૂમપ્રમાપૃથિવીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક

“ ઓદરૂપ ” ઇત્યાદિ દ્વારા પ્રકટ કરી છે ઔદયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયો-
પશમિક, પારિણામિક અને સાન્નિપાતિક, આ રીતે ભાવલોકના છ પ્રકાર કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— “ અહોલોય સ્વેત્તલોએ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ? ”
હે ભગવન્ ! અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોક કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ સત્તવિહે પણ્ણત્તે-
તંજહા ” અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના નીચે પ્રમાણે સાત પ્રકાર કહ્યાં છે

“ રયણપ્પમા પુઢવિ અહેલોયસ્વેત્તલોએ, જાવ અહે સત્તમાપુઢવિ અહેલોય-
સ્વેત્તલોએ ” (૧) રત્નપ્રમા પૃથ્વીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક, (૨) શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીરૂપ
અધોલોક ક્ષેત્રલોક, (૩) વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક, (૪) પદ્મપ્રમા
પૃથ્વીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક, (૫) ધૂમપ્રમા પૃથ્વીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક, (૬) તમઃ-

ક્ષેત્રલોકઃ । તત્ર અધોલોકરૂપઃ ક્ષેત્રલોકોઽધોલોકક્ષેત્રલોકઃ, અત્ર મેરુમધ્યે કિલા-
 ઽષ્ટકપ્રદેશોરુચકસ્તસ્ય ચાધસ્તનપ્રતરસ્યાધો નવયોજનશતપર્યન્તં તિર્યગ્લોક
 સ્તતઃ પરમધઃ સ્થિતત્વાત્ અધોલોકઃ સાધિકસપ્તરજ્જુપ્રમાણઃ । ગૌતમઃ
 પૃચ્છતિ-‘તિરિયલોય-સ્વેતલોણ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! તિર્ય-
 ગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞન્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! અસંસ્વેજ્જવિહે
 પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ અસંસ્વેયવિધઃ પ્રજ્ઞન્તઃ, તત્ર રુચકાપેક્ષ્યા
 અધઃઉપરિ ચ નવનવયોજનગતમાનસ્તિર્યગ્ રૂપત્વાત્ તિર્યગ્લોકસ્તદ્રૂપઃ ક્ષેત્રલોકઃ
 તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ, તસ્યાસંસ્વેયવિધત્વં પ્રતિપાદયતિ-‘તંજહા-જંબુદીવ-
 તિરિયલોયસ્વેતલોણ, જાવ સયંધૂરમણસમુદ્ધતિરિયલોયસ્વેતલોણ’ તદ્વથા-

તમઃ પ્રભાપૃથિવીરૂપ ઇધોલોકક્ષેત્રલોક ઓર અધઃ સસમીપૃથિવી-
 રૂપ અધોલોકક્ષેત્રલોક મેરુ કે મધ્ય મેં આઠ પ્રદેશ હેં ફનકા નામ રુચક
 પ્રદેશ હેં ફસકે અધસ્તન પ્રતર કે નીચે નૌ સૌ યોજન પર્યન્ત તિર્યગ્લોક
 હેં ફસસે નીચે સ્થિત હોને કે કારણ અધોલોક કુછ અધિક સાતરાજૂ-
 પ્રમાણ કા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં-‘તિરિયલોયસ્વેત-
 લોણ ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકરૂપક્ષેત્રલોક કિતને
 પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં ? ફસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં ‘ગોયમા’ હે
 ગૌતમ । ‘અસંસ્વેજ્જવિહે પળ્લત્તે’ તિર્યગ્લોકરૂપક્ષેત્રલોક અસંસ્વ્યાત
 પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં યહ તિર્યગ્લોક રુચક કે અધસ્તન પ્રતર નીચે નૌ
 સૌ યોજનતક હૈં ઓર જગર મેં બી નૌ સૌ યોજન તક હૈં યહ તિર્યગ્રૂપ
 હૈં ફસલિયે ફસકા નામ તિર્યગ્લોક એમા હુઆ હૈં । યહ અસંસ્વ્યાત પ્રકાર કા
 કેસે હૈં સો અવ ફસી જ્ઞાત કો સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હેં । જંબુદીવે “તિરિ-

પ્રભા પૃથ્વીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક, અને (૭) અધઃસસમી (તસ્મતમપ્રભા)
 પૃથ્વીરૂપ અધોલોક ક્ષેત્રલોક મેરુની મધ્યમાં આઠ પ્રદેશ છે. તેમનું નામ રુચક
 પ્રદેશ છે તેના અધસ્તન પ્રતરની નીચે ૬૦૦ યોજનપર્યન્તમાં તિર્યગ્લોક છે.
 તેની નીચે રહેલો એવો અધોલોક સાત રાજૂપ્રમાણથી સહેજ મોટો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— “તિરિયલોયસ્વેતલોણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્લત્તે ?”
 હે મગવન ! તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર— “ગોયમા” હે ગૌતમ ! “અસંસ્વેજ્જવિહે
 પળ્લત્તે” તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના અસંખ્યાત પ્રકાર કહ્યા છે. આ તિર્યગ્લોક
 ઉપર્યુક્ત રુચક પ્રદેશના અધસ્તન પ્રતરની નીચે ૬૦૦ યોજન સુધીના વિસ્તારમાં
 પથરાયેલો છે. તે તિર્યગ્રૂપ (તિરકસ) હોવાથી તેને તિર્યગ્લોક કહે છે

જમ્બૂદ્વીપતિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ, યાવત્-સ્વયંભૂરમણસમુદ્રતિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ ।
 ગૌતમઃ પૂછતિ-‘ઉદ્દુલોયચેત્તલોએ ણં મંતે! કઙ્કિદે પણ્ણત્તે ? ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકઃ
 ચલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગધાનાહ-‘ગોયમા ! પન્નરસવિદે પણ્ણત્તે ’ હે ગૌતમ !
 ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકઃ પચ્ચદશવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તત્ર-તિર્યગ્લોકરયોપરિદેશોનસપ્ત-
 રજ્જુપમાણઃ ઉર્ધ્વભાગવર્તિત્વાત્ ઉર્ધ્વલોકમ્તદ્રૂપઃ ક્ષેત્રલોકઃ ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકઃ
 અથવા અધઃ-વાહુલ્યેન દ્રવ્યાણામ્ અશુભઃ પરિણામઃ ક્ષેત્રાનુભાવાત્ યત્ર લોકે
 અસૌ અધોલોકઃ, એવં તિર્યગ્મધ્યમાનુભાવં ક્ષેત્રં નાતિશુભં નાપ્યત્યશુભં તદ્રૂપોલોક-

ચલોયચેત્તલોએ, જાવ સયંભૂરમણસમુદ્દે તિરિયલોયચેત્તલોએ,” જંબૂદ્વીપ
 તિર્યગ્લોરૂપક્ષેત્રલોક યાવત્ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રતિર્યગ્લોરૂપક્ષેત્રલોક

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ ઉદ્દુલોયચેત્તલોએ ણં
 મંતે! કઙ્કિદે પણ્ણત્તે ’ હે મદન્ત ! ઉર્ધ્વલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કિતને પ્રકાર
 કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ! પન્નરસવિદે
 પણ્ણત્તે ’ હે ગૌતમ ! ઉર્ધ્વલોકરૂપક્ષેત્રલોક ૧૫ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ.
 ઉર્ધ્વલોક કા પ્રમાણ કુછ કમ સાતરાજૂ કા હૈ । યહ તિર્યગ્લોક કે ઉપર
 હૈ ! હસલિયે ઉર્ધ્વ ભાગવત્તી હોને કે કારણ હસકા નામ ઉર્ધ્વલોક
 હુઆ હૈ । અથવા-દ્રવ્યોં કા અશુભ પરિણામ વદ્યુત કરકે ક્ષેત્ર કે પ્રભાવ
 સે જિસ લોક મેં હોતા હૈ વહ અધોલોક હૈ જો ક્ષેત્ર મધ્યમ અનુભાવ
 ચાલા હોતા હૈ ન અતિશુભ હોતા હૈ ઓર ન અતિ અશુભ હોતા હૈ વહ

“ તંજહા ” તે કેવી રીતે અસંખ્યાત પ્રકારનો છે, તે નીચે પ્રકટ કરવામાં
 અ. ૦. યુ. છે “ જંબુદ્વીપતિર્યગ્લોયચેત્તલોએ, જાવ સયંભૂરમણસમુદ્રતિર્યગ્લોય-
 ચેત્તલોએ ” જંબુદ્વીપ તિર્યગ્લોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકથી લઈને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર
 તિર્યગ્લોક ૩૫ ક્ષેત્રલોક પર્યન્તના અસંખ્યાત તિર્યગ્લોક ક્ષેત્રો ત્યાં આવેલા
 હોવાથી તેના અનેક પ્રકાર કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ઉદ્દુલોયચેત્તલોએ ણં મંતે! કઙ્કિદે પણ્ણત્તે ? ”
 હે ભગવન્! ઉર્ધ્વલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

“ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ પન્નરસવિદે પણ્ણત્તે ” ઉર્ધ્વલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકના
 પંદર પ્રકાર કહ્યા છે. ઉર્ધ્વલોકનું પ્રમાણ સાતરાજૂ કરતાં કંઈક ઓછું છે. તે
 તિર્યગ્લોકની ઉપર આવેલો છે આ રીતે ઉર્ધ્વભાગમાં હોવાથી તેનું નામ
 ઉર્ધ્વલોક પડ્યું છે. અથવા દ્રવ્યોનું અશુભ પરિણામ જ્યાં વધારે પ્રમાણમાં
 ભાગમાં આવે છે ક્ષેત્રના પ્રભાવથી જે લોકમાં દ્રવ્યોનું અધિક અશુભ પરિણામ
 હોય છે તે ક્ષેત્રને અધોલોક કહે છે. જે ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યોનું પરિણામ મધ્યમ-
 સરવ્વ અતિ શુભ પણ નહીં અને અતિ અશુભ પણ નહીં એવું હોય છે, તે

સ્તિર્યગ્લોકઃ, તથા ऊर्ध्वम् शुभः परिणामो द्रव्याणां बाहुल्येन यत्रासौ ऊर्ध्वलोकः,
તથા ચોક્તમ્-‘અહવ અહો પરિણામો સ્વેતાણુભાવેન જેણ ઓસણ્ણં ।

અસુહો અહોત્તિ મણિઓ દવ્વાણં તેણાઽહોલોગો ॥૧॥

છાયા-અથવા અધઃ પરિણામઃ ક્ષેત્રાણુભાવેન પ્રાયશઃ ।

અશુભઃ અધ ઇતિ મણિતઃ દ્રવ્યાણાં તેનાધોલોકઃ ॥

इत्यादि, एवं तिर्यग्ऊर्ध्वलोकविषयेऽपि विज्ञेयम् । तमेव पञ्चदशविधम् ऊर्ध्वलोक-
क्षेत्रलोकं प्रतिपादयति-‘तंजहा-सोहम्मकप्पउड्डुलोगखेत्तलोए, जाव अच्चुय-
उड्डुलोगखेत्तलोए, गेवेज्जविमाणउड्डुलोगखेत्तलोए, अणुत्तरविमाणउड्डुलोग-
खेत्तलोए, इस्सि पव्वभारपुढवि उड्डुलोगखेत्तलोए’ तद्यथा-१सौधर्मकल्पोर्ध्वलोक-
क्षेत्रलोकः, यावत्-२ईशानकल्पोर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः, ३ सनत्कुमार-४माहेन्द्र-५ब्रह्म-
लोक-६लान्तक-७महाशुक-८सहस्र-९राऽऽनत-१०प्राणतऽऽ ११रणाऽ १२च्यु-
तोर्ध्वलोकक्षेत्रलोकाः, १३प्रेवेयकविमानोर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः, १४अनुत्तरविमानोर्ध्व-

तिर्यक्લોક છે । ઓર જહાં પર વહુતકરકે દ્રવ્યોં કા પરિણામ શુભ હોતા
હૈ વહ ऊर्ध्वलोक है । सो ही कहा है-‘ अहव अहो परिणामो ’ इत्यादि ।
इसी प्रकार से तिर्यग्लोक ऊर्ध्वलोक के विषय में भी जानना चाहिये
ऊर्ध्वलोक रूप क्षेत्र पन्द्रह प्रकार का किस प्रकार से है-सो सूत्रकार इसी
घात को प्रकट करने के लिये कहते हैं ‘ तंजहा-सोहम्मकप्प उड्डुलोग-
खेत्तलोए, जाव अच्चुय उड्डुलोगखेत्तलोए, गेवेज्जविमाणउड्डुलोगखेत्त-
लोए अणुत्तरविमाणउड्डुलोगखेत्तलोए, इस्सि पव्वभारपुढवि उड्डुलोगखेत्त-
लोए’ सौधर्मकल्प ऊर्ध्वलोक रूप क्षेत्रलोक १, यावत्-ईशानकल्पऊर्ध्व-
लोक रूप क्षेत्रलोक २, सनत्कुमार ३-साहेन्द्र ४-ब्रह्मलोक ५-लान्तक ६-
महाशुक ७-सहस्रार ८-आनत ९-प्राणत १०-आरण ११-अच्युत १२

ક્ષેત્રને તિર્યગ્લોક કહે છે. જ્યાં મોટે ભાગે દ્રવ્યોંનુ પરિણામ શુભ હોય છે,
તે ક્ષેત્રનું નામ ઉર્ધ્વલોક છે.

એજ વાત “ અહવ અહો પરિણામો ” ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી
છે. એજ પ્રમાણે તિર્યગ્લોક ઉર્ધ્વલોક વિષે પણ સમજવું “ તંજહા ” ઉર્ધ્વ-
લોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકના ૧૫ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે

“ સોહમ્મકપ્પઉડ્ડુલોગખેત્તલોએ, જાવ અચ્ચુયઉડ્ડુલોગખેત્તલોએ, ગેવેજ્જ
વિમાણઉડ્ડુલોગખેત્તલોએ, અણુત્તરવિમાણઉડ્ડુલોગખેત્તલોએ, ઇસ્સિપવ્વભારપુઢવિ ઉડ્ડુલોગ-
ખેત્તલોએ ” (૧) સૌધર્મકલ્પ ઉર્ધ્વલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોક, (૨) ઇશાનકલ્પ ઉર્ધ્વ-
લોક ૩૫ ક્ષેત્રલોક, (૩) સનત્કુમાર, (૪) માહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬)
લાન્તક, (૭) મહાશુક, (૮) સહસ્રાર (૯) આનત, (૧૦) પ્રાણત, (૧૧) આરણ્ય

લોકક્ષેત્રલોકઃ ૧૫ઈષ્ટપ્રાગ્ભારપૃથિવ્યુર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
અહોલોગચેત્તલોણં મંતે ! કિં સંઠિણ પળ્લન્તે ?' હે મદન્ત ! અધોલોકક્ષેત્રલોકઃ
સ્વલુ કિં સંસ્થિતઃ, કિમ્-કીદૃશ, સંસ્થિતં-સંસ્થાનં યસ્ય સઃ તથાવિષઃ કિમા-
કારકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! તપ્પાગારસંઠિણ પળ્લન્તે’ હે ગૌતમ !
અધોલોકક્ષેત્રલોકઃ તપાકારસંસ્થિતઃ-તપઃ-લઘુનૌકા તદાકારઃ અધોમુલ્લશરા
વાકારસંસ્થાનઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદાકારો યથા \triangle ઇતિ । ગૌતમ પૃચ્છતિ-‘તિરિયલોચ-
ચેત્તલોણં મંતે ! કિં સંઠિણ પળ્લન્તે ?’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ સ્વલુ
કિં સંસ્થિતઃ કિમાકારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જ્વલ્લરિસંઠિણ પળ્લન્તે’

ઊર્ધ્વલોકરૂપક્ષેત્રલોક ૧૨-ગ્રૈવેયકવિમાન ઊર્ધ્વલોકરૂપક્ષેત્રલોક
અનુત્તરવિમાન ઊર્ધ્વલોકરૂપક્ષેત્રલોક, ૧૪ એવં ઈષ્ટપ્રાગ્ભારપૃથિવી-
ઊર્ધ્વલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક ૫ ? ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં-‘અહો લોગચેત્તલોણ
મંતે ! કિં સંઠિણ પળ્લન્તે’ હે મદન્ત ! અધોલોકરૂપ જો ક્ષેત્ર-
લોક હૈં ડસકા સંસ્થાન-આકાર કૈસા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તપ્પાગારસંઠિણ પળ્લન્તે’ અધોલોકરૂપ ક્ષેત્ર લોક
કા આકાર તપ્ર કે આકાર જૈસા હૈં, લઘુ નૌકા કા નામ તપ્ર હૈં । હસકા
સંસ્થાન અધોમુલ્લવાલે શરાવ કે જૈસા હોતા હૈં, હસકા આકાર કા પ્રતીક
ટીકા મેં દિયા હૈં સો વહાં દેખ લેવેં.

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં-‘નિરિલોચ ચેત્તલોણ મંતે !
કિં સંઠિણ પળ્લન્તે’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કા આકાર કૈસા
હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જ્વલ્લરિસંઠિણ

(૧૨) અચ્યુત ઊર્ધ્વલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોક, (૧૩) ગ્રૈવેયક વિમાન ઊર્ધ્વલોક ૩૫
ક્ષેત્રલોક, (૧૪) અનુત્તર વિમાન ઊર્ધ્વલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોક અને (૧૫) ઈષ્ટપ્રા-
ગ્ભાર પૃથ્વી ઊર્ધ્વલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોક

હવે ગૌતમ સ્વામી તે પ્રત્યેકના સંસ્થાન (આકાર) વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે
“અહોલોગચેત્તલોણં મંતે ! કિં સંઠિણ પળ્લન્તે ?” હે ભગવન્ !
અધોલોક ૩૫ જે ક્ષેત્રલોક છે તેનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર.. “ગોયમા” હે ગૌતમ ! “તપ્પાગારસંઠિણ
પળ્લન્તે” અધોલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકનો આકાર તપ્ર (નાની નૌકા) ના જેવો હોય
છે તેનું સંસ્થાન (આકાર) ઊંધા પાડેલા શરાવ (શકોરા) જેવો હોય છે.
તેનો આકાર ટીકામાં બતાવવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે સમજ લેવો.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-“તિરિયલોચચેત્તલોણ મંતે ! કિં સંઠિણ
પળ્લન્તે ?” હે ભગવન્ ! તિર્યગ્લોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકનો આકાર કેવો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- “ગોયમા” હે ગૌતમ ! “જ્વલ્લરિસંઠિણ પળ્લન્તે”

હે ગૌતમ ! તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકો ઘ્રલ્લરીસંસ્થિતઃ, ઘ્રલ્લરીવત્ સંસ્થિતં-સંસ્થાનં
યસ્ય સ તથાવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ અલ્પોચ્છ્રાયત્વાત્ મહાવિસ્તારત્વાચ્ચ તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકો
ઘ્રલ્લરીસંસ્થાનં इत्यर्थः તદાકારો યથા—○ इति। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘उद्धृत्रोयखेत्त-
छोय पुच्छा’ ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोक पृच्छा, तथा च ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः खलु किं
संस्थितः किमाकारः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘उद्धृमुङ्गाकारसंठिए पण्णत्ते’ हे
गौतम ! ऊर्ध्वलोकक्षेत्रलोकः खलु ऊर्ध्वमुखमृदङ्गाकारसंस्थितः शरावसंपुटाकार
इत्यर्थः प्रज्ञप्तः, तदाकારો यथा—□ इति, गौतमः पृच्छति—‘लोए णं भंते ! किं
संठिए पन्नत्ते ?’ हे भदन्त ! लोकः खलु किं संस्थितः—किं कीदृशं संस्थितं संस्थानम्
आकारो यस्य स तथाविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा ! सुपइद्दुगसंठिए लोए

પન્નત્તે’ તિર્યગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કા આકાર ઘ્રલ્લરી કે આકાર જૈસા હૈ।
ઘ્રલ્લરી ઝંચાહ મેં તો કમ હોતી હૈ, પર ડસકા વિસ્તાર ઘટુત હોતા હૈ.
તિર્યગ્લોક ભી એસા હી હૈ. હસલિયે હસે ઘ્રલ્લરી કે આકાર જૈસા કહા
ગયા હૈ। અબ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે પૂછતે હૈં—‘उद्धृलोयखेत्तछोयपुच्छा’ હે
ભદન્ત ! ઉર્ધ્વલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કા આકાર કૈસા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘उद्धृमुङ्गाकारसंठिए पण्णत्ते’ હે ગૌતમ ! ઉર્ધ્વલોકરૂપ-
ક્ષેત્રલોક કા આકાર ઉર્ધ્વમુખ કર રચે મયે મૃદંગ કે આકાર જૈસા કહા
ગયા હૈ। હસકા આકાર ટીકામેં દીલાયે અનુસાર સમજા લેવે. અબ ગૌતમસ્વા-
મી પ્રભુ સે પૂછતે હૈં—‘लोए णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते’ હે ભદન્ત ! લોક
કા આકાર કૈસા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘गोयमा !
सुपइद्दुगसंठिए लोए पण्णत्ते’ હે ગૌતમ ! લોક કા આકાર સુપ્રતિષ્ઠકકે

હે ભગવન્ તિર્યંગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોકનો આકાર ઝલ્લરી (ઝલર) ના જેવો હોય છે.
ઝલ્લરી બહુ બડી હોતી નથી પણ તેનો વિસ્તાર ઘણો જ હોય છે, તિર્યંગ્લોક
પણ એવો જ હોવાથી તેનો આકાર ઝલ્લરી જેવો કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ उद्धृलोयखेत्तछोय पुच्छा ? ” હે ભગવન્ !
ઉર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકનો આકાર કેવો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ उद्धृमुङ्गाकारसंठिए पण्णत्ते ” હે ગૌતમ !
ઉર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકનો આકાર ઉર્ધ્વમુખ સ્થિત મૃદગના જેવો હોય છે.
તે આકાર ટીકામાં આપ્યા પ્રમાણે સમજા લેવો.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ लोए णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? ” હે
ભગવન્ ! લોકનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર “ गोયમા ! सुपइद्दुगसंठिए पण्णत्ते ” હે ગૌતમ !

પન્નત્તે ' હે ગૌતમ ! છોરુઃ સુપતિષ્ઠકસંસ્થિતઃ-સુપતિષ્ઠકં-સંસ્થાપનકં ઘટસ્થા-
પનોપકરણં, તસ્મિન્સ્થાપિતં ઘટાદિ ગ્રહીતવ્યમ્, તાદૃશેનૈવ લોરુસાદૃશ્યોપપત્તિ સંભ-
વાત્, તદાકારો યથા- ॥૧૧૯॥ ઇતિ, તદેવ દર્શયતિ-‘તંજહા-હેદ્વા વિત્થિન્ને મજ્ઞે

સંખિત્તે જહા સત્તમસણ પઢમુદેસણ જાવ અંતં કરેતિ’ । તથથા-અન્તે વિસ્તીર્ણઃ મધ્યે
સંક્ષિપ્તઃ યથા સપ્તમશતકે પ્રથમોદ્દેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ,
યાવત્-ઉપરિવિશાલઃ, અધઃપલ્લવદ્ગ્ધસંસ્થાનસંસ્થિતઃ, મધ્યે વરવજ્રવિગ્રહીતઃ
વરવજ્રમધ્યમાગવત્ પ્રાલઃ, ઉપરિ ઊર્ધ્વપૃદગ્ધાકારસંસ્થિતઃ, તસ્મિન્શ્ચ સ્વલુ શાશ્વતે-
લોકે અન્તે વિસ્તીર્ણો, મધ્યે સંક્ષિપ્તો, ઉપરિ વિશાલો, અધઃપલ્લવદ્ગ્ધસંસ્થાનસંસ્થિતો,

આકાર જૈસા કહા ગયા હૈ । ઘટ જિસ પર રક્ષા જાતા હૈ એસા ઉપક-
રણ કા નામ સુપતિષ્ઠક હૈ । હસ પર સ્થાપિત હુઆ ઘટાદિ પદાર્થ સહિત
યહ યહાં ગ્રહણ કરના ચાહિયે. ક્યોં કિ એસી સ્થિતિ મેં હી લોક કે આકાર
કા સાદ્રશ્ય ઘટ સકતા હૈ । યહ નીચે વિસ્તૃત, મધ્ય મેં સંકીર્ણ ઓર ફિર
વિસ્તૃત હોકર ઊપર મેં સંકીર્ણ હોતા હૈ । હસકા આકાર ટીકામેં દિયા હૈ સો
હસકે અનુસાર સનજ્ઞ લેવેં. દોનોં હાથ ફેલા કર-કટિ પર દોનોં હાથ રખને
પર મનુષ્ય કા જૈસા આકાર બન જાતા હૈ-ઠીક હસી પ્રકાર સે યહ આકાર
હોતા હૈ । હસી વાત કો સૂત્રકાર ‘તંજહા-હેદ્વા વિત્થિન્ને, મજ્ઞે સંખિત્તે, જહા
સત્તમસણ પઢમુદેસણ જાવ અંતં કરેતિ’ જિસ પ્રકાર સે સપ્તમશતક કે
પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં લોક કે આકાર કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ-વૈસા
હી આકારપ્રતિપાદન યહાં પર બી કરના ચાહિયે-યહ લોક નીચે વિસ્તીર્ણ
હૈ, મધ્ય મેં સંક્ષિપ્ત-સંકીર્ણ હૈ. ઊપર મેં ઊર્ધ્વમુખ વાલે મૃદગ્ધાકે આકાર

લોકનો આકાર સુપતિષ્ઠના આકાર જેવો હોય છે જેના પર ઘડો રાખવામાં
આવે છે, તે સાધનને સુપતિષ્ઠક કહે છે. ઘટાદિ પદાર્થ સહિત તે ઉપકરણના
આકારને અહીં સુપતિષ્ઠક કહેવામાં આવેલ છે, કારણ કે એવી સ્થિતિમાં
વિચાર કરવામાં આવે તો જ લોકનો એવો આકાર ઘટાવી શકાય છે તે નીચેથી
વિસ્તૃત, મધ્યમાં સંકીર્ણ અને ફરીથી વિસ્તૃત થઈને ઉપર જતા સંકીર્ણ હોય
છે. બન્ને પગ પડોળા કરીને તથા બન્ને હાથ કેડ પર રાખીને ઉભેલા મનુષ્યના
જેવો તે આકાર હોય છે. તેનો આકાર ટીકામાં દેખાડ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો.
એજ વાતને સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે- “ તંજહા-હેદ્વા
વિત્થિન્ને, મજ્ઞે સંખિત્તે, જહા સત્તમસણ પઢમુદેસણ જાવ અંતં કરેતિ ” સાતમાં
શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં લોકના આકાર વિષે જેવું પ્રતિપદન કરવામાં આવ્યું
છે, એવું પ્રતિપાદન અહીં પણ કરવું જોઈએ, આ લોક નીચે વિસ્તીર્ણ છે,

મધ્યે વરવજ્રવિગ્રહીતે, ઉપરિ ઊર્ધ્વમૃદઙ્ગાકારસંસ્થિતે ઉત્પન્નજ્ઞાનદર્શનધરઃ અર્હન્ત જિનઃ કેવલી જીવમપિ જાનાતિ, અજીવમપિ જાનાતિ, તતઃ પશ્ચાત્ સિધ્યતિ, બુદ્ધ્યતે, મુચ્યતે, સર્વદુઃસ્વાનામન્તં વરોતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અલોપ્પણં મંતે ! કિં સંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે ?’ હે ભદન્ત ! અલોક સ્વલુ કિં સંસ્થિતઃ કીટક્કસંસ્થાનવાન્ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ઘુસિરગોલસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! અલોકઃ સ્વલુ શુષિરગોલકસંસ્થિતઃ-અન્તઃસ્થિદ્રગોલાકારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથાદિ-અલોકસ્ય લોકઃ શુષિરમિવાભાતિ તદાકારો યથા- ૐ ઇતિ । સમ્પતિ જીવદેશપ્રદેશાદિ-વક્ત-વ્યતામાહ-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અદેલોગચેત્તલોપ્પણં મંતે ! કિં જીવા, જીવદેશા, જીવ જૈસા હૈ । હસી ચાત કો “ચાવત્ ઉપરિ વિશાલઃ, અધઃ પલ્લયદ્ધસંસ્થાન-સંસ્થિતઃ, મધ્યે વરવજ્રવિગ્રહીતઃ, ઉપરિ મૃદઙ્ગાકારસંસ્થિતઃ” ફન પદોં દ્વારા યહાં પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । યહ લોક શાશ્વત હૈ । હસ શાશ્વત-લોક મેં ઉત્પન્ન હુઅ અનન્તજ્ઞાન દર્શન ધારી અર્હન્ત જિન કેવલી જીવ કો બી જાનતે હૈ, અજીવ કો બી જાનતે હૈ । હસકે પશ્ચાત્ વે સિદ્ધ હો જાતે હૈ, બુદ્ધ વન જાતે હૈ, સંસાર સે મર્વથા છૂટ જાતે હૈ ઓર શારીરિક એવં માનસિક સમસ્ત દુઃખોં કા અંત કરદેતે હૈ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ-‘અલોપ્પણં મંતે ! કિં સંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે’ હે ભદન્ત ! અલોક કા આકાર કૈસા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! ઘુસિરગોલસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! અલોક કા આકાર ખીતર મેં જિસ કો પોલ હૈ એસે ગોલા કે આકાર જૈસા હૈ । લોક અલોક કે શુષિર-છિદ્ર જૈસા માલુમ હોતા હૈ । ટીકા મેં દિયે અનુસાર સમજ્ઞ લેવો । અથ ગૌતમસ્વામી

મધ્યમા સંક્ષિપ્ત (સંકીર્ણ) છે, અને ઉપરના ભાગમાં ઉર્ધ્વમુખવાળા મૃદગના આકારનો છે. એજ વાતને સૂત્રકારે અહીં આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે “ચાવત્ ઉપરિ વિશાલઃ, અધઃ પલ્લયદ્ધસંસ્થાનસંસ્થિતઃ, મધ્યે વરવજ્રવિગ્રહીતઃ, ઉપરિ મૃદઙ્ગાકારસંસ્થિતઃ” આ લોક શાશ્વત છે આ શાશ્વત લોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા અનન્ત જ્ઞાનદર્શનધારી અર્હન્ત જિન કેવલી મગવાનો જીવોને પણ જાણુતા હતા. અજીવોને પણ જાણુતા હતા. આ પ્રકારના કેવળજ્ઞાની જીવો આ લોક-માંથી સિદ્ધગતિમાં જાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, સમસ્ત સાંસારિક પરિતાપોથી રહિત થઈ જાય છે અને સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરી નાખે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ગોયમા ! ઘુસિરગોલસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે” હે ગૌતમ અલોકનો આકાર અંદરથી પોલા ગોળાના જેવો હોય છે. લોક અલોકના શુષિર (છિદ્ર) જેવો લાગે છે. ટીકામાં બતાવ્યા પ્રમાણેનો તેનો આકાર સમજ લેવો.

પણ? 'હે ભદ્રન્ત ! અધોલોકક્ષેત્રલોકે સ્વલુ કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવ પ્રદેશા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘એવં જહા હંદા દિસા તહેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં જાવ અદ્ધાસમણઃ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યાયથા એન્દ્રી પૂર્વા દિક્ દશમશતકે પ્રથમોદેશકે પ્રતિ-પાદિત્તા તથેવાત્રાપિ નિરવશેષં સર્વમ્ અધોલોકક્ષેત્રલોકસ્વરૂપં મણિતવ્યમ્-પ્રતિપત્તવ્યમ્, યાવત્-અદ્ધાસમયઃ, યાવત્કરણાત્-અધોલોકક્ષેત્રલોકે સ્વલુ ભદ્રન્ત ! કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ, કિંવા અજીવાઃ, અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ? ગૌતમ ! જીવા અપિ, જીવદેશા અપિ, જીવપ્રદેશા અપિ, અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ, ઇત્યાદિ સંગ્રહ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિયલોચસ્વેત્ત

જીવ દેશ-પ્રદેશ આદિ કી વક્તવ્યતા કે વિષય મેં પૂછતે હૈં-‘અહેલોગ-સ્વેત્તલોચ ણં મંતે । કિં જીવા, જીવદેશા, જીવપણસા’ હે ભદ્રન્ત ! અધો-લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક મેં કયા જીવ હૈં ? યા જીવદેશ હૈં ? યા જીવ પ્રદેશ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં જહા હંદા દિસા તહેવ નિરવ-સેસં માણિયવ્વં જાવ અદ્ધાસમણ’ જૈસા કથન પૂર્વદિશા કે સંબંધ મેં દશવેં શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં કિયા ગયા હૈં વૈસા હી વહ સમ્પૂર્ણ કથન યહાં પર મી કરના ચાહિયે વહાં હસ વિષય મેં એસા કથન આયા હૈં-હે ભદ્રન્ત ! અધોલોકરૂપક્ષેત્રલોક મેં કયા જીવ હૈં ? જીવદેશ હૈં ? યા જીવ પ્રદેશ હૈં ? યા અજીવ હૈં ? અજીવદેશ હૈં ? યા અજીવ પ્રદેશ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-હે ગૌતમ ! અધોલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક મેં જીવ મી હૈં જીવ દેશ મી હૈં ઓર જીવપ્રદેશ મી હૈં, અજીવ મી હૈં, અજીવદેશ મી હૈં ઓર અજીવ-

હવે ગૌતમસ્વામી જીવદેશ, જીવપ્રદેશ આદિ વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે

“ અહેલોગસ્વેત્તલોચ ણં મંતે ! કિં જીવા, જીવદેશા, જીવપણસા ” હે ભગવન્ ! અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં શું જીવો છે ખરાં ? શું જીવદેશો છે ખરાં ? શું જીવપ્રદેશો છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ એવં જહા હંદા દિસા તહેવ નિરવસેસં માણિ-યવ્વં જાવ અદ્ધાસમણ ” હે ગૌતમ ! દશમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં પૂર્વદિશા વિષે જેવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સંપૂર્ણ કથન અહીં પણ કરવું જોઈએ. તે કથનને આધારે અહીં આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો બનાવી શકાય

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-હે ભગવન્ ! અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં શું જીવો છે ખરાં ? જીવદેશો છે ખરાં ? જીવપ્રદેશો છે ખરાં ? અજીવો છે ખરાં ? અજીવદેશો છે ખરાં ? અજીવ પ્રદેશો છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ હે ગૌતમ ! અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં જીવો પણ છે, જીવદેશો પણ છે, જીવપ્રદેશો પણ છે, અજીવો પણ છે, અજીવ

લોએ નં મંતે ! કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપ્રદેસા ? ' હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકક્ષેત્ર-
લોકે સ્વલુ કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ ભવન્તિ ? કિંવા અજીવાઃ,
અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ ભવન્તિ ? મગવાનાહ—'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! એવમેવ—
પૂર્વોક્તરીત્યેવ તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકે. જીવા અપિ, જીવદેશા અપિ, જીવપ્રદેશા
અપિ, તથા અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ ભવન્તિ, 'એવં
ઉદ્દલોચસ્તેત્તલોએવિ' એવં—પૂર્વોક્તરીત્યેવ ઊર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકેઽપિ જીવા અપિ,
જીવદેશા અપિ, જીવપ્રદેશા અપિ, તથા અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવ-
પ્રદેશા અપિ ભવન્તીતિભાવ', 'નવરં અરુવી છન્વિહા, અદ્ધાસમયો નત્થિ' નવરમ્—

પ્રદેશ ઓ હૈં, ઇત્યાદિ યહ સચ કથન યહાં યાવત્ શબ્દ સે ગૃહીત કિયા
ગયા હૈ. અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'તિરિયલોચસ્તેત્તલોએ
નં મંતે ! કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપ્રદેસા, હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકરૂપ-
ક્ષેત્રલોક મેં કયા જીવ હૈં જીવદેશ હૈં યા જીવપ્રદેશ હૈં ? અજીવ હૈં, યા
અજીવદેશ હૈં યા અજીવપ્રદેશ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'એવં
ચેવ' પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોક મેં જીવ ઓ હૈં, જીવ-
દેશ ઓ હૈં, જીવપ્રદેશ ઓ હૈં, તથા અજીવ ઓ હૈં, અજીવદેશ ઓ હૈં
ઔર અજીવપ્રદેશ ઓ હૈં. 'એવં ઉદ્દલોચસ્તેત્તલોએવિ' હસી પ્રકાર સે
ઊર્ધ્વલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક મેં ઓ જીવ, જીવદેશ ઔર જીવપ્રદેશ તથા
અજીવ, અજીવદેશ ઔર અજીવપ્રદેશ હૈં 'નવરં અરુવી છન્વિહા, અદ્ધા
સમયો નત્થિ' અધોલોક ઔર તિર્યગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કી અપેક્ષા

દેશે (અંશે) પણ છે અને અણવપ્રદેશે પણ છે ” ઇત્યાદિ અદ્ધાકાળ
(કાળ) પર્યન્તનું કથન અહીં અહણ કરવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તિરિયલોચસ્તેત્તલોએ નં મંતે ! કિં જીવા,
જીવદેસા, જીવપ્રદેસા ? ” હે ભગવન્ ! તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં શું જીવો
છે ખરાં ? જીવદેશે છે ખરાં ? જીવપ્રદેશે છે ખરાં ? અજીવો કે અજીવદેશે
છે ખરાં ? અજીવ પ્રદેશે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ એવં ચેવ ” હે ગૌતમ ! અધોલોકની જેમ તિર્ય-
ગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં પણ જીવો, જીવદેશે, જીવપ્રદેશે અજીવો, અજીવદેશે અને
અજીવપ્રદેશેનું અસ્તિત્વ હોય છે. “ એવં ઉદ્દલોચસ્તેત્તલોએવિ ” એજ પ્રમાણે
ઊર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં પણ જીવો, જીવદેશે, અને જીવપ્રદેશે અજીવો, અજીવ-
દેશે અને અજીવ પ્રદેશે હોય છે. “નવરં અરુવી છન્વિહા, અદ્ધાસમયો નત્થિ”

અધોલોક તિર્યગ્લોકાપેક્ષયા ઊર્ધ્વલોકસ્ય વિશેષસ્તુ અસ્મિન્ ઊર્ધ્વલોકે અરુપિણઃ પદ્મવિધાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, કિન્તુ અદ્વાસમયો નાસ્તિ, તથાચ અધોલોકતિર્યગ્લોકયોઃ ધર્માધર્માકાશાસ્તિકાયાનાં દેશાસ્ત્રયઃ, પ્રદેશાસ્ત્રયઃ કાલશ્ચેત્યેવં રુપેણ અરુપિણઃ સપ્તવિધાઃ પૂર્વં પ્રતિપાદિતાઃ, અધોલોકતિર્યગ્લોકયોઃ સૂર્યપ્રકાશાભિવ્યજ્ઞચક્રાલસદ્ભાવાત્, અધોલોકે સલિલાવતી વિજયાપેક્ષયા સૂર્યપ્રકાશો વિજેયઃ। ઊર્ધ્વલોકેતુ સૂર્યપ્રકાશાભિવ્યજ્ઞચક્રાલો નાસ્તિ, અતઃ પઢેદ્ધારુપિણઃ ઉક્તાઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-લોણં મંતે ! કિં જીવા જહા વિતિયસે અસ્થિકાયઽદેસે લોયાગાસે' હે મદન્ત ! લોકે સ્વલુ કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ, કિં વા અજીવાઃ

ઊર્ધ્વલોકરૂપ ક્ષેત્ર કે કથન મેં વિશેષતા કેવલ હતની હી હૈ કિ ઉસ-કથન મેં અદ્વાસમય વહાં પર નહીં હોને સે ઉમકા કથન નહીં કરના ચાહિયે. હસ પ્રકાર યહાં અરૂપી ૬ પ્રકાર કે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ અધોલોક એવં તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોક મેં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ઓર આકાશાસ્તિકાય હન તીન અસ્તિકાયોં કે દેશ તીનોં કે પ્રદેશ ઓર કાલ. અર્થાત્ ઊર્ધ્વલોક મેં સૂર્યકા પ્રકાશ ન હોને સે કાલ નહીં હૈં । હસ રૂપ સે અરૂપી ૭ સાત પ્રકાર કે પહિલે કહે જા ચુકે હૈં ક્યોં કિ હન દોનોં ક્ષેત્ર લોકોં મેં સૂર્ય કે પ્રકાશ દ્વારા અભિવ્યજ્ઞય કાલ કા સદ્ભાવ હૈ. અધોલોક મેં સલિલાવતી વિજય કી અપેક્ષા સે સૂર્યપ્રકાશ હૈ એસા જાનના ચાહિયે. પરન્તુ ઊર્ધ્વલોક મેં તો સૂર્યપ્રકાશાભિવ્યજ્ઞય કાલ હૈ હી નહીં । હસલિયે યહાં ૬ પ્રકાર કે હી અરૂપી કહે ગયે હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘લોણં મંતે ! કિં જીવા, જહા વિતિયસે અસ્થિકાયઽદેસે લોયાગાસે ’ હે મદન્ત ! લોક મેં

પરન્તુ અધોલોક અને તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોક કરતાં ઊર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં (ઊર્ધ્વલોકમાં) અદ્વાસમય (કાળ) હોતો નથી. તેથી અહીં કાળ સિનાયવા ૧, અરૂપી દ્રવ્યોનું જ કથન થવું જોઈએ. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે અધોલોક અને તિર્યગ્લોકમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશાસ્તિકાય, આ ત્રણ અસ્તિકાયોના ત્રણ દેશ, ત્રણ પ્રદેશ અને કાળ રૂપ સાત અરૂપી દ્રવ્યોનું અસ્તિત્વ હોય છે. આ પ્રકારના સાત અરૂપી દ્રવ્યોનું પ્રતિપાદન આગળ કરવામાં આવી ચુક્યું છે. કારણ કે તે બન્ને ક્ષેત્રમાં સૂર્યના પ્રકાશ દ્વારા અભિવ્યંજ્ય કાળનો સદ્ભાવ હોય છે. અધોલોકમાં સલિલાવતી વિજયની અપેક્ષાએ સૂર્યપ્રકાશ છે એમ સમજવું. પરન્તુ ઊર્ધ્વલોકમાં તો સૂર્યપ્રકાશ દ્વારા અભિવ્યંજ્ય કાળનો સદ્ભાવ જ નથી તેથી ત્યાં છ પ્રકારના અરૂપી દ્રવ્યો પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે.

अजीवदेशाः, अजीवप्रदेशाः सन्ति ? यथा द्वितीयशतके अस्तिकायोद्देशके इत्यर्थः
लोकाकाशे विषयभूते जीवादयः प्रतिपादितास्तथैव प्रतिपत्तव्याः, तथाच लोके जीवा
अपि, जीवदेशा अपि, जीवप्रदेशा अपि, एवम्-अजीवा अपि, अजीवदेशा अपि
अजीवप्रदेशा अपि, सन्तीतिभावः, किन्तु-‘नवरं अरुवीसत्तवि जाव अहम्मत्थिकाय-
स्स पएसा४, नोआगासत्थिकाए, आगासत्थिकायस्सदेसे५, आगासत्थिकायस्स
पएसा६, अद्दासमये७, सेसं तंचेव’ नवरं विशेषस्तु केवलमयमेव तत्र द्वितीयशतकास्त्यु-
द्देशे अरूपिणः पञ्चविधाः प्रतिपादिताः तथाहि-‘धम्मत्थिकाए१ नो धम्मत्थिकाय-
स्सदेसे, धम्मत्थिकायस्सपदेसा २, अधम्मत्थिकाए ३ नो अधम्मत्थिकायस्सदेसे,
अधम्मत्थिकायस्सपदेसा४ अद्दासमए५” इति । अत्रतु सप्तापि-सप्तविधाः प्रतिपत्त-

जीव हैं ? या जीवदेश हैं ? या अजीवप्रदेश हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-हे गौतम ! ‘जहा वितियसए अत्थिकाय उद्देसए लोयागासे’ जिस प्रकार
द्वितीयशतक में अस्तिकाय उद्देशक में (दशवे उद्देशक में) लोकाकाश
में जीवादिक कहे गये हैं-उसी प्रकार से वे यहां पर भी कहना चाहिये
तथा लोक में जीव भी हैं, जीवदेश भी हैं और जीवप्रदेश भी हैं । इसी
प्रकार से वहां अजीव भी हैं, अजीव देश भी हैं और अजीव प्रदेश भी
हैं । किन्तु ‘नवरं अरुवी सत्तवि जाव अहम्मत्थिकायस्स पएसा, नो आग-
सत्थिकाए आगासत्थिकायस्स देसे, आगासत्थिकायस्स पएसा अद्दास-
मए, सेसं तंचेव’ नवरं-उस वक्तव्यता की अपेक्षा इस वक्तव्यता में
इतना ही अन्तर है कि वहां पर पांच प्रकार के ही अरूपी प्रतिपादित
किये हैं, आकाश के भेद वहां प्रतिपादित नहीं हुए तबकि लोक में

गौतम स्वाभीने। प्रश्न-“लोएणं मते ! किं जीवा., ? “डे भगवन् !
शुं लोकमां भवे छे भरां ? भव देशो छे भरां ? भव प्रदेशो छे भरां ?
अभवो छे भरां ? अभव देशो छे भरां ? अभव प्रदेशो छे भरां ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर-“जहा वितियसए अत्थिकायउद्देसए लोयागासे”

हे गौतम ! भील शतकना दशमां अस्तिकायोद्देशकमां, लोकाकाशमां
‘अवादिकनुं’ जेवुं कथन करवामां आब्युं छे, जेज प्रमाणे अही पणु कहेवुं
लेछे, जेम के-लोकमां भवे पणु छे, भवदेशो पणु छे अने भवप्रदेशो
पणु छे, जेज प्रमाणे त्यां अभवो पणु छे, अभवदेशो पणु छे अने
अभवप्रदेशो पणु छे. “नवरं” ते वक्तव्यता करतां आ वक्तव्यतामां जेटले
ज तक्षवत छे के त्यां पांच प्रकारना ज अरूपी प्रतिपादित करवामां आवेल
छे, आकाशना लेहोनुं त्यां प्रतिपादन करवामां आब्यु नथी, तयारे लोकमां

व्याः, तत्रास्त्युद्देशके हि लोकाकाश आधारतया प्रतिपादयितुमिष्टः, अतएवाकाशस्य देशप्रदेशात्मकौ भेदौ तत्र नोक्तौ अत्र तु लोकोऽस्तिकायसमुदायरूपः आधारतया प्रतिपादयितुमिष्टोऽत आकाशस्य द्वौ भेदौ अपि आधेयौ भवतु, इति सप्तविधाः बोध्याः, ते चैव-१ धर्मास्तिकायः लोके परिपूर्णस्य तस्य विद्यमानत्वात्, धर्मास्तिकायदेशस्तु न भवति धर्मास्तिकायस्यैव तत्र सद्भावात्, धर्मास्तिकायप्रदेशाश्च सन्ति धर्मास्तिकायस्य तद्रूपत्वादिति द्वयम् २, तथैव

सातों प्रकार के अरूपी प्रतिपादित हुए हैं-धर्मास्तिकाय १, धर्मास्तिकाय के प्रदेश २, अधर्मास्तिकाय ३, अधर्मास्तिकाय के प्रदेश ४, नो आकाशास्तिकाय यहाँ आकाशास्तिकाय कानिषेध है क्योंकि कि लोक आकाशास्तिकाय का देशरूप है अतः आकाशास्तिकायदेश ५ आकाशास्तिकाय-प्रदेश ६, और काल ७। कहने का तात्पर्य यह है कि वहाँ दूसरे शतक के दसवें अस्तिकाय उद्देशक में लोकाकाश आधाररूपसे प्रतिपादन करना इष्ट है, इसलिये लोकाकाश में आकाश के दो भेद-आकाशास्तिकाय और इसके प्रदेश नहीं प्रतिपादित हुए हैं। परन्तु यहाँ तो अस्तिकाय का समुदाय रूप लोक आधारपने से प्रतिपादन करने के लिये इष्ट हुआ है. इसलिये आकाश के दो भेद भी आधेय (आधार में रहनेवाला पदार्थ) हो जाते हैं इसलिये वहाँ सातों प्रकार के अरूपी प्रकट किये गये हैं। धर्मास्तिकाय लोक में परिपूर्णरूप-व्यापकरूप से विद्यमान है। धर्मास्तिकाय का देश तो होता नहीं है क्योंकि कि पूरा धर्मास्तिकाय ही वहाँ

साते प्रकारना अइपीनु प्रतिपादन करवामां आब्युं छे. ते सात प्रकारना अइपी नीचे प्रमाणे छे.

“अरूवी सत्तविहा जाव अहमत्थिकायस्स पएसा, ने आगासत्थिकाय-आगासत्थिकायस्सदेसे, आगासत्थिकायस्स पएसा अद्धासमए, सेसं तंचेव”

(१) धर्मास्तिकाय, (२) धर्मास्तिकायना प्रदेशो, (३) अधर्मास्तिकाय, (४) अधर्मास्तिकायना प्रदेशो, (५) नो आकाशास्तिकाय आकाशास्तिकाय देश, (६) आकाशास्तिकाय प्रदेश अने (७) काण आ कथननुं तात्पर्यं अे छे के त्यां लोकाकाशनी अपेक्षाअे प्रतिपादन थवुं न्नेछि. तेथी लोकाकाशमां आकाशना लेह-आकाशास्तिकायना देशो अने प्रदेशो-नुं प्रतिपादन थवुं नथी. परन्तु अही तो अस्तिकायना समुदाय इप लोकांनी अपेक्षाअे प्रतिपादन करवानुं होवाथी आकाशना लेहोना पणु समावेश करवामां आवेल छे. ते कारणे अही साते प्रकारना अइपीना सद्भाव जनाव्ये छे धर्मास्तिकाय लोकमां परिपूर्णइपे-व्यापक इपे रहेल छे. धर्मास्तिकायना देश (अंश) तो होतो नथी, कारण के पूरं धर्मास्तिकाय ज त्यां वर्तमान होय छे.

અધર્માસ્તિકાયોઽપિ ૩ અધર્માસ્તિકાયઃ તત્પ્રદેશશ્ચેતિ દ્વયં વોધ્યમ્ ૪ તથા નોઆકાશાસ્તિકાયઃ, આકાશાસ્તિકાયો નાસ્તિ લોકસ્ય તસ્ય એતદ્દેશત્વાત્, કિન્તુ-આકાશદેશઃ સંભવતિ, લોકસ્ય તદંશત્વાત્ ૫ આકાશપ્રદેશાશ્ચ સન્તિ ૬, કાલશ્ચાસ્તિ ૭, ઇત્યભિપ્રાયેનાહ-યાવત્-અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાઃ, નો આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશઃ આકાશાસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાઃ, અદ્વાસમયઃ કાલઃ, શેષ-તદેવ-દ્વિતીયશતકસ્થ દશમોદ્દેશકવદેવ વોધ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અલોણં મંતે ! કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણસા ? અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપણસા ?’ હે મદન્ત ! અલોકે ખલુ કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ, કિંવા અજીવાઃ, અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘એવં જહા-અસ્થિકાયઽદ્દેસણ

વિચ્ચમાન રહતા હૈં હસલિચે ધર્માસ્તિકાય હૈં ૧ । ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ હોતે હૈં-કયોં કિ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશરૂપ હોતા હૈં ૨ । અધર્માસ્તિકાય હૈં ૩ ઓર અધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ હૈં ૪ તથા આકાશાસ્તિકાય નહોં હૈં કિન્તુ ઉત્તકા દેશ હૈં કયોં કિ લોક જો હૈં વહ આકાશાસ્તિકાય કા એકદેશ હૈં ૫ આકાશ કે પ્રદેશ ભી હૈં. કયોં કિ આકાશ પ્રદેશરૂપ હોતા હૈં ૬ ઓર કાલ ભી હૈં ૭ એસે સાત હોતે હૈં ઘાકી કા ઓર સવ કથન દ્વિતીયશતક કે દશવેં ઉદ્દેશક કે સમાન હી જાનના ચાહિયે. ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અલોણં મંતે કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણસા ? અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપણસા’ હે મદન્ત ! અલોક મેં કયા જીવ હૈં ? જીવદેશ હૈં ? યા જીવપ્રદેશ હૈં ? અજીવ હૈં ? અજીવદેશ હૈં યા અજીવ પ્રદેશ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એવં જહા-અસ્થિકાયઽદ્દેસણ અલોચાગાસે, તદ્દેવ નિરવસેસં

ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો હોય છે, કારણ કે ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશરૂપ હોય છે. અધર્માસ્તિકાય છે અને અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો છે તથા નો આકાશાસ્તિકાય રૂપ આકાશ દેશ છે, કારણ કે આ જે લોક છે તે આકાશાસ્તિકાયનો એક દેશ છે. આકાશના પ્રદેશો પણ છે, કારણ કે આકાશ પ્રદેશરૂપ હોય છે, અને કાળ પણ છે. બાકીનું સમસ્ત કથન બીજા શતકના દશમા ઉદ્દેશમાં કહ્યા અનુસર જે સમજવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અલોણં મંતે ! કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણસા ? અજીવા, અજીવદેસા અજીવપણસા ?” હે ભગવન્ ! શું અલોકમાં જીવો છે ખરાં ? જીવદેશો છે ખરાં ? જીવપ્રદેશો છે ખરાં ? અજીવો કે અજીવદેશો છે ખરાં ? અજીવપ્રદેશો છે ખરાં ?

અલોચાગાસે, તદેવ નિરવસેસં જાવ અણંતભાગૂણે' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા અસ્થિકાયોદેશકે દ્વિતીયશતકે દશમોદેશકે અલોકાકાશે અલોકાકાશવક્તવ્યતાયાં જીવાદયઃ ઉક્તા સ્તથૈવાત્રાપિ નિરવશેષં યાવત્-અનન્તભાગોનઃ સર્વાકાશ અનન્ત-ભાગન્યૂનઃ ઇતિપર્યન્તં વક્તવ્યમ્, તથાચ યાવત્કરણાત્='અલોચાગાસેણં મંતે । કિં જીવા પુચ્છા તદ્દેવ । કિં જીવાઃ જીવદેસાઃ, જીવપદેસા ? કિં અજીવા, અજીવ-દેસા, અજીવપદેસા ? ગોચમા ! જાવ નો જીવા, નો જીવદેસા, નો જીવપદેસા, નો અજીવા, નો અજીવદેસા, નો અજીવપદેસા, એતે અજીવદ્રવ્યદેસે અગુરુચલહુપ

જાવ અણંતભાગૂણે' હે ગૌતમ ! દ્વિતીયશતક કે દશવે ઉદ્દેશક મેં અલોકાકાશ કી વક્તવ્યતા મેં જિસપ્રકાર સે જીવાદિક સંબંધી વક્ત-વ્યતા કહી ગઈ હૈ, ડસી પ્રકાર સે હસ વક્તવ્યતા મેં મી વે સમ્પૂર્ણરૂપ સે યહાં પર કહના ચાહિયે. યાવત્ વહ અલોક અનન્તવે ભાગ સે ન્યૂન હૈ । તાત્પર્યે હસ કથન કા એસા હૈ-જબ પ્રમુ સે ગૌતમ ને એસા પૂછા કિ અલોકાકાશ મેં કયા જીવ હૈં ? યા જીવદેશ હૈં ? યા જીવપ્રદેશ હૈં ? યા અજીવ હૈં ? અજીવદેશ હૈં ? યા અજીવપ્રદેશ હૈં ? તવ પ્રમુ ને ડનસે કહા-હે ગૌતમ ! અલોક મેં ન જીવ હૈં, ન જીવદેશ હૈં, ન જીવપ્રદેશ હૈં, ન અજીવ હૈં ન અજીવદેશ હૈં ઓર ન અજીવપ્રદેશ હૈં કિન્તુ વહ અલોકાકાશ સ્વયં સર્વાકાશ કે અનન્તવે ભાગ સે ન્યૂન એક અજીવ દ્રવ્ય કા દેશ રૂપ હૈ અર્થાત્ અલોકાકાશ મેં યહ દેશતા લોકાલોકરૂપ આકાશ દ્રવ્ય કા

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર--“ એવં જહા-અસ્થિકાયુદેસે અલોચાગાસે, તદેવ નિરવસેસં જાવ અણંતભાગૂણે ” હે ગૌતમ ! બીજા શતકના દસમાં ઉદ્દેશમાં અલોકાકાશની વક્તવ્યતામાં જે પ્રકારની જીવાદિક સંબંધી વક્તવ્યતાનું પ્રતિ પાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ તે વક્તવ્યતાનું સંપૂર્ણ કથન થવું જોઈએ. “ તે અલોક અનન્તમાં લાગે ન્યૂન છે, ” આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

ગૌતમ સ્વામીએ જ્યારે મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે અલોકાકાશમાં શું જીવ, જીવદેશ, જીવપ્રદેશ, અજીવ, અજીવદેશ અને અજીવપ્રદેશ હોય છે ખરા ? ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ તેમને એવો જવાબ આપ્યો કે હે ગૌતમ ! અલોકમાં જીવો પણ નથી, જીવદેશો પણ નથી, જીવપ્રદેશો પણ નથી, અજીવો પણ નથી, અજીવદેશો પણ નથી અને અજીવપ્રદેશો પણ નથી. પરંતુ તે અલોકાકાશ પોતે જ સર્વાકાશના અનન્તમાં લાગે ન્યૂન એક અજીવ દ્રવ્યના દેશરૂપ છે. એટલે કે અલોકાકાશમાં આ દેશના લોકાલોક

અણંતેર્હિ અગુરુલઘુયગુણેર્હિ સંજુતે સન્વાગાસે અણંતભાગૂણે' इति अलोकाकाशे जीवादयः षडपि न सन्ति किन्तु एकः अजीवद्रव्यदेशः, अजीवद्रव्यस्य देशरूपः अलोकाकाशस्य देशत्वं लोकालोकरूपाकाशद्रव्यस्य भागरूपत्वात् अगुरुलघुकः गुरुत्वलघुत्वव्यपदेशरहितत्वात्, अनन्तैः स्वपर्याय परपर्यायरूपैरगुरुलघुकगुणैः अगुरुलघुस्वभावैः संयुक्तः सर्वाकाशः अनन्तभागोनः इति संग्राह्यम्, तत्र सर्वाकाशः अनन्तभागोन इत्यस्यायमर्थः सर्वाकाशस्य अनन्तभागेन लोकस्वरूपेण न्यूनः लोकाकाशस्य अलोकाकाशापेक्षया अनन्तभागरूपत्वात् एतादृशः सर्वाकाशः अलोको व्यपदिश्यते । गौतमः पृच्छति—‘अहेलोगखेत्तलोगस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे किं जीवा, जीवदेसा, जीवप्पएसा, अजीवा अजीवदेसा, अजीवप्पएसा ?’ हे भदन्त ! अधोलोकक्षेत्रलोकस्य खलु एकस्मिन् आकाशप्रदेशे किं जीवाः, जीव-

एक भागरूप होने से आई है । अनन्त स्वपर्याय परपर्यायरूप अगुरुलघुक गुणों से यह अलोकाकाश युक्त है । सर्वाकाश के अनन्तवे भाग से यह अलोकाकाश न्यून है—इसका तात्पर्य ऐसा है कि सर्वाकाश का अनन्तवा भाग लोकाकाश है—उससे यह न्यून है. अलोकाकाश की अपेक्षा लोकाकाश अनन्तभागरूप है । ऐसे अनन्तवे भाग से न्यून सर्वाकाश अलोक कहा गया है । अब गौतमस्वामी ऐसा पूछते हैं—‘अहे लोग खेत्तलोगस्स णं भंते ! एगंमि आगासपएसे किं जीवा, जीव देसा, जीवप्पएसा, अजीवा, अजीवदेसा, अजीवप्पएसा’ हे भदन्त ! अधोलोक-रूप क्षेत्रलोक के एक आकाश प्रदेश में क्या जीव हैं ? जीवदेश हैं ? जीवप्रदेश हैं ? या अजीव हैं ? अजीव देश हैं ? या अजीवप्रदेश हैं ?

इय आकाशद्रव્યના એક ભાગરૂપે તે હોવાની અપેક્ષા ગ્રહણ કરવી. નોંધએ. અનન્ત સ્વપર્યાય પરપર્યાય રૂપ અગુરુ લઘુકગુણોથી આ અલોકાકાશ યુક્ત છે “ સર્વાકાશના અનન્તમાં ભાગથી આ અલોકાકાશ ન્યૂન છે, ” આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—સર્વાકાશના અનન્તમાં ભાગરૂપ લોકાકાશ છે, તે લોકાકાશ કરતાં આ અલોકાકાશ ન્યૂન છે એમ સમજવું. અલોકાકાશ કરતાં લોકાકાશ અનન્ત ભાગ રૂપ છે. એવો અનન્તમાં ભાગે ન્યૂન સર્વાકાશ અલો-કરૂપ કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ અહેલોગખેત્તલોગસ્સ ણં મંતે ! એગમિ આગાસ પપ્પસે કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપ્પપ્પસા, અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપ્પપ્પસા ? ” હે ભગવન ! અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના એક આકાશપ્રદેશમાં શું જીવો હોય છે ? જીવદેશો (જીવદેશો) હોય છે ? શું જીવપ્રદેશો હોય છે ? અથવા શું અજીવો હોય છે ? અજીવદેશો હોય છે ? અજીવપ્રદેશો હોય છે ?

દેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ, અજીવા, અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ—સન્તિ ? મગવાનાહ—
 ‘ગોયમા ! નોજીવા, જીવદેસાવિ, જીવપણસાવિ, અજીવાવિ, અજીવદેસાવિ,
 અજીવપણસાવિ’ હે ગૌતમ ! અધોલોકક્ષેત્રલોકસ્યૈકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે નોજીવાઃ
 સન્તિ, એકપ્રદેશે તેષામનવગાહનાત્, કિન્તુ જીવદેશા અપિ સન્તિ, જીવપ્રદેશ
 અપિ સન્તિ, વહૂનાં જીવાનાં દેશસ્ય પ્રદેશસ્ય ચાવગાહનાત્ । અજીવા અપિ સન્તિ—
 ધર્માસ્તિકાયાદ્યજીવદ્રવ્યસ્ય એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે અવગાહનાયા અભાવેऽપિ,
 પરમાણુકાદિ દ્રવ્યાણાં કાલદ્રવ્યસ્ય ચાવગાહન સંભવાદુચ્યતે—અજીવા અપિ સન્તીતિ ।
 અજીવદેશા અપિ સન્તિ—દ્વ્યણુકાદિસ્કન્ધદેશાનામવગાહનાદુચ્યતે—અજીવ
 દેશા અપિ સન્તીતિ, અજીવપ્રદેશા અપિ સન્તિ—ધર્માધર્માસ્તિકાયાપ્રદેશયોઃ પુદ્ગલ-

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं— ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो जीवा, जीव-
 देसा वि, जीवपणसा वि, अजीवा वि, अजीव देसा वि, अजीवपणसा
 वि’ अधोलोकरूपक्षेत्र के एक आकाश प्रदेश में जीव नहीं हैं क्यों कि
 एक प्रदेश में उनका अवगाह नहीं होता है । किन्तु उस एक आकाश
 प्रदेश में जीवदेश भी हैं, जीवप्रदेश भी हैं । क्यों कि अनेक जीवों का
 देश और प्रदेश उसमें अवगाहित होता है । उसके एक प्रदेश में अजीव
 भी हैं । यद्यपि धर्मास्तिकायादिक अजीव द्रव्य का एक आकाशप्रदेश
 में अवगाहना नहीं हो सकती हैं, परन्तु फिर भी परमाणु आदि द्रव्यों
 की और काल द्रव्य की उस एक प्रदेश में अवगाहना होती है इसलिये
 ऐसा कहा है कि उस एक प्रदेश में अजीव भी हैं । अजीवदेश भी हैं
 अजीवप्रदेश भी हैं । द्वाणुकादिस्कन्धदेशों की उसमें अवगाहना होती

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ નો જીવા, જીવદેસા
 વિ, જીવપણસા વિ, અજીવા વિ, અજીવદેસા વિ, અજીવપણસા વિ ” અધોલોક
 રૂપ ક્ષેત્રના એક આકાશપ્રદેશમાં જીવો નથી, કારણ કે એક પ્રદેશમાં તેમનો
 અવગાહ થતો નથી. પરન્તુ તે એક આકાશપ્રદેશમાં જીવદેશો પણ હોય છે
 અને જીવપ્રદેશો પણ હોય છે; કારણ કે અનેક જીવોના દેશ અને પ્રદેશ
 તે આકાશપ્રદેશમાં અવગાહિત હોય છે. વળી અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રના એક
 આકાશપ્રદેશમાં અજીવ પણ હોય છે. જો કે ધર્માસ્તિકાયા આદિ અજીવ દ્રવ્યોની
 એક આકાશપ્રદેશમાં અવગાહના થઈ શકતી નથી, પરન્તુ પરમાણુ આદિ
 દ્રવ્યોની અને કાળદ્રવ્યની તે એક પ્રદેશમાં અવગાહના થઈ શકે છે, તે કારણે
 એવું કહ્યું છે કે તે એક આકાશપ્રદેશમાં અજીવો પણ હોય છે. વળી તે એક
 આકાશપ્રદેશમાં અજીવદેશો અને અજીવપ્રદેશોનો સદ્ભાવ હોય છે. એ આદિ

દ્રવ્યપ્રદેશાનાં ચાવગાહનાદુચ્યતે-અજીવપ્રદેશા અપિ સન્તીતિ । ‘ જે જીવદેસા તે નિયમા ઈર્ગિદિયદેસા ? ’ તત્ર યે જીવદેશાસ્તત્ર ભવન્તિ, તે નિયમાત્-નિયમતઃ એકેન્દ્રિયદેશાઃ સન્તિ, ‘ અહવા ઈર્ગિદિયદેસાય, વેંદિયસ્સ દેસે ૨ ’ અથવા એકેન્દ્રિયદેશાશ્ચ, દ્વીન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ, ભવતિ ૨, ‘ અહવા ઈર્ગિદિયદેસાય, વેંદિયાણયદેસા ૩ ’ અથવા એકેન્દ્રિયદેશાશ્ચ, દ્વીન્દ્રિયાણાં ચ દેશાઃ ભવન્તિ । ‘ એવં મજ્જિલ્લવિરહિઓ જાવ અર્ણિદિયસુ જાવ અહવા ઈર્ગિદિયદેસા ય અર્ણિદિયાણ ય દેસા ય ’ એવં-પૂર્વોક્ત દશમશતકે પ્રથમોદેશકે પ્રદર્શિતત્રિકભંગરીત્યા મધ્યમજ્જવિરહિતઃ-“અથવા એકેન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ દ્વીન્દ્રિયસ્ય દેશાશ્ચ, इत्येवं रूपमध्यमज्जविरहितोऽ-

है इसलिये तो वहां अजीवदेश भी हैं तथा धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय के प्रदेश की और एतलद्रव्य के प्रदेशों की अवगाहना होती है इसलिये अजीवप्रदेश भी हैं । ‘ જે જીવદેસા તે નિયમા ઈર્ગિદિયદેસા ? ’ વહાં જો જીવદેગ હૈં વે નિયમ સે એકેન્દ્રિય જીવ કે દેશ હૈં ‘ અહવા ઈર્ગિદિયદેસા ય વેંદિયસ્સદેસે ૨, ’ અથવા એકેન્દ્રિયોં કે દેશ હૈં ઔર એક દ્વીન્દ્રિયા એકદેશ હૈ ‘ અહવા ઈર્ગિદિયદેસા ય વેંદિયાણ ય દેસા ૩ ’ અથવા-એકેન્દ્રિયોં કે દેશ હૈં ઔર યે દ્વિન્દ્રિયોં કે દેશ હૈં ૩ । ‘ એવં મજ્જિલ્લવિરહિઓ જાવ અર્ણિદિયસુ જાવ અહવા ઈર્ગિદિયદેસા ય અર્ણિદિયાણ ય દેસા ય ’ હસ પ્રકાર-દશમ શતક મેં પ્રથમ ઉદેશક મેં પ્રદર્શિત ત્રિકભંગ રીતે કે અનુસાર ‘ એકેન્દ્રિયોં કે ઔર એક દ્વીન્દ્રિય કે દેશ ’ હસ રૂપ મધ્યમવિકલ્પ સે રહિત યે પૂર્વોક્ત દો ભંગ અનિન્દ્રિય-

આણુવાળા સ્કન્ધદેશોની તેમાં અવગાહના થાય છે, તેથી ત્યાં અણુવદેશ પણ છે અને ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોની અને પુદ્ગલ દ્રવ્યના પ્રદેશોની અવગાહના થાય છે તેથી ત્યાં અણુવપ્રદેશો પણ છે તે વાત પુરવાર થાય છે “ જે જીવદેસા તે નિયમા ઈર્ગિદિય દેસા ૧ (૧) ત્યાં જે અણુવદેશો છે તેઓ નિયમથી જ એકેન્દ્રિય અવના દેશો હોય છે “ અહવા ઈર્ગિદિય દેસા ય વેંદિયસ્સ દેસે ૨ ’ (૨) અથવા એકેન્દ્રિય અવના દેશો અને એક દ્વીન્દ્રિય અવના એક દેશ હોય છે “ અહવા ઈર્ગિદિયદેસાય વેંદિયાણય દેસા ૩ ” (૩) અથવા એકેન્દ્રિય અવના દેશો અને દ્વીન્દ્રિય અવના દેશો હોય છે. “ એવં મજ્જિલ્લવિરહિઓ જાવ અર્ણિદિયસુ જાવ અહવા ઈર્ગિદિયદેસા ય અર્ણિદિયાણ ય દેસા ય ” એજ પ્રમાણે-દસમાં શતકના પહેલા ઉદેશામાં પ્રદર્શિત ત્રિકભંગ રીત અનુસાર “ એકેન્દ્રિય અવના દેશો અને એક દ્વીન્દ્રિય અવના એક દેશ ” આ મધ્યમ વિકલ્પ (ભાંગા) થી રહિત પૂર્વોક્ત બે ભાગા (વિકલ્પો)

સૌત્રિકમદ્વઃ મદ્વદ્વયમિત્યર્થઃ, યાવત્-દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપञ્ચન્દ્રિયેષુ
અનિન્દ્રિયેષુ યાવત્ ૧ એકેન્દ્રિયદેશાશ્ચ, ત્રીન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, ૨-એકેન્દ્રિયદેશાશ્ચ,
ચતુરિન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ, ૩ એકેન્દ્રિયદેશાશ્ચ પञ્ચન્દ્રિયાણાં દેશાશ્ચ અથવા એકેન્દ્રિ-
યદેશાશ્ચ, અનિન્દ્રિયાણાંચ દેશાશ્ચ ભવન્તિ, 'જે જીવપણા તે નિયમા ઈર્ગિદિય-
પણા?' તત્ર યે જીવપ્રદેશા ભવન્તિ, તે નિયમાત્-એકેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ સન્તિ,
'અહવા ઈર્ગિદિયપણા ય, વેઈંદિયસ્સ પણમાર' અથવા એકેન્દ્રિયપ્રદેશાશ્ચ,
દ્વીન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશાશ્ચ સન્તિ ૨, 'અહવા ઈર્ગિદિયપણા ય, વેઈંદિયાણ ય પણા ૩'
અથવા એકેન્દ્રિયપ્રદેશાશ્ચ, દ્વીન્દ્રિયાણાંચ પ્રદેશાઃ સન્તિ, 'એવં આહલ્લવિરહિઓ

સિદ્ધોં મેં જાનના ચાહિયે। યાવત્ અથવા વહાં એકેન્દ્રિયોં કે દેશ ઓર
અનિન્દ્રિયોં કે દેશ હેં। યહાં યાવત્ શબ્દસે-‘દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય ઓર
ચૌહન્દ્રિય એવં પંચેન્દ્રિય હનકા સંગ્રહ હુવા હૈ। તથા-વહાં પર એકેન્દ્રિયોં
કા દેશ હેં ૩, એકેન્દ્રિયોં કે દેશ હેં ઓર પંચેન્દ્રિયોં કે દેશ હેં, અથવા-એકે-
ન્દ્રિયોં કે દેશ હેં ઓર અનિન્દ્રિયોં દેશ હેં” હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ।
'જે જીવપણા તે નિયમા ઈર્ગિદિયપણા ૧' વહાં જો જીવપ્રદેશ હેં વે
નિયમ સે એકેન્દ્રિય જીવ કે પ્રદેશ હેં। 'અહવા-ઈર્ગિદિયપણા ય,
વેઈંદિયસ્સ પણમા' અથવા-વહાં એકેન્દ્રિય કે પ્રદેશ હેં ઓર વેહન્દ્રિય
કે પ્રદેશ હેં। 'અહવા ઈર્ગિદિયપણા ય વેઈંદિયાણયપણા ૩' અથવા
વહાં એકેન્દ્રિયોં કે પ્રદેશ હેં ઓર વેહન્દ્રિયોં કે પ્રદેશ હેં ૩, 'એવં

અનિન્દ્રિયોનાં (સિદ્ધોનાં) પણ સમજવા જોઈએ. આ રીતે છેલ્લો વિકલ્પ આ
પ્રમાણે બનશે-“ ત્યાં એકેન્દ્રિયોના દેશો (અશો) અને અનિન્દ્રિયો (સિદ્ધો)
ના દેશોનો સદ્ભાવ હોય છે ‘યાવત્’ પદ્ધતી દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય
અને પંચેન્દ્રિયનો સંગ્રહ કરાયો છે. વચ્ચેના વિકલ્પો આ પ્રમાણે સમજવા
અથવા ત્યાં એકેન્દ્રિયોના દેશો અને તેહન્દ્રિયોના દેશો હોય છે. અથવા
એકેન્દ્રિયોના દેશો અને ચતુરિન્દ્રિયોના દેશો હોય છે અથવા એકેન્દ્રિયોના
દેશો અને પંચેન્દ્રિયોના દેશો હોય છે. અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને
અનિન્દ્રિયોના દેશો હોય છે.

“જે જીવપણા તે નિયમા ઈર્ગિદિયપણા ૧” (૧) ત્યાં જે જીવપ્રદેશો
હોય છે, તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો હોય છે, “અહવા ઈર્ગિદિય
પણા ય, વેઈંદિયસ્સ પણમા” (૨) અથવા ત્યાં એકેન્દ્રિયના પ્રદેશો છે અને
દ્વીન્દ્રિયના પ્રદેશો છે. “અહવા ઈર્ગિદિયપણા ય, વેઈંદિયાણ ય પણા”
(૩) અથવા ત્યાં એકેન્દ્રિયના પ્રદેશો અને દ્વીન્દ્રિયોના પ્રદેશો હોય છે,

જાવ પંચિદિદસુ, 'એવં-સૂત્રપ્રદર્શિત મજ્જકદ્વયરૂપોઽધ્યેતવ્યઃ, આદ્યમજ્જકવિરહિતઃ
'અથવા એકેન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશાશ્ચ દ્વીન્દ્રિયસ્ય પ્રદેશશ્ચ" इत्येवं रूपाद्यमज्जकविरहित-
स्त्रિકમज्जो बोध्यः, आद्यमज्जकस्येहा संभवात्, एकस्मिन्नेव आकाशप्रदेशे सम्भवो
नास्त्येव, असंख्यातानामेव भावात्-यावत् द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियेषु
प्रतिपत्तव्यम्। 'अणिदिदसु त्रियमंगो' अनिन्द्रियेषु त्रिकमज्जः-पूर्वोक्तमज्जक त्रयमाप
संभवतीति कृत्वा तेषु तत् त्रयमाप वक्तव्यम्। तथाहि-एकेन्द्रियप्रदेशाश्च, अनिन्द्रि-
यप्रदेशाश्च १' एकेन्द्रियप्रदेशाश्च, अनिन्द्रियस्य प्रदेशाश्च २, एकेन्द्रियप्रदेशाश्च अनि-
न्द्रियाणां प्रदेशाश्च ३' 'जे अजीवा ते दुविहा पणत्ता' अधोलोकक्षेत्रलोकस्य एकस्मिन्

આહલ્લવિરહિઓ જાવ પંચિદિદસુ' અથવા એકેન્દ્રિય કે પ્રદેશ હૈં
और द्वीन्द्रिय जीव का प्रदेश है " ऐसा जो आद्यविकल्प है उस आद्य-
विकल्प के सिवाय यहां दो विकल्प यावत् पंचेन्द्रियों तक में जानना
चाहिये. आद्यमज्ज को जो यहां छोड़ा गया है उसका कारण यह है कि
यहां आद्यमज्ज बनता नहीं है। क्यों कि एक आकाश के प्रदेशमें केवल
समुद्घात का छोड़कर एक जीव के एक प्रदेश का रहना संभव नहीं
है. क्यों कि वहां पर जीव के असंख्यात प्रदेशों का ही रहना होता है।
यहां यावत् शब्द से द्वीन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रिय
जीवों में ऐसा ही कथन जानना चाहिये. वह कहा गया है। 'अणिदि-
दसु त्रियमंगो' अनिन्द्रियों में पूर्वोक्त मज्ज त्रय भी संभवित होते हैं
ऐसा समझकर उनमें उन तीन मज्जों को कहना चाहिये जैसे वहां
एकेन्द्रियों के प्रदेश हैं और एक अनिन्द्रिय का प्रदेश है १, एके-

“एव आहल्लविरहिओ जाव पंचिदिदसु” अथवा એકેન્દ્રિયના પ્રદેશો છે
અને દ્વીન્દ્રિય જીવનો પ્રદેશ છે, ” એવો જ પહેલો વિકલ્પ છે તે સિવાયના
બીજા વિકલ્પો પંચેન્દ્રિયો પર્યન્તમાં સમજવા પડેલા ભાંગાને (વિકલ્પને) છોડી
દેવાનું કારણ એ છે કે અહીં પહેલો વિકલ્પ બનતો નથી, કારણ કે એક
આકાશપ્રદેશમાં કેવલિસમુદ્ધાતને છોડીને એક જીવના એક પ્રદેશનું અસ્તિત્વ
સંભવી શકતું નથી, કારણ કે ત્યાં જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશોનું જ અસ્તિત્વ
સંભવી શકે છે. અહીં “ જાવ (યાવત્) પદ્ધતી દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય
અને પંચેન્દ્રિય જીવોમાં પણ એવું જ કથન બહુ કરવાનું કહ્યું છે.
“ અણિદિદસુ ત્રિયમંગો ” અનિન્દ્રિયોમાં (સિદ્ધોમાં) પૂર્વોક્ત ત્રણ ભાંગા
પણ સંભવી શકે છે, તેથી તેમના વિષે તે ત્રણ ભાંગા કહેવા ભેઈએ. તે
ત્રણ ભાંગા નીચે પ્રમાણે સમજવા

(૧) ત્યાં એકેન્દ્રિયના પ્રદેશો હોય છે અને અનિન્દ્રિય જીવનો પ્રદેશ
હોય છે (૨) એકેન્દ્રિયના પ્રદેશો હોય છે અને એક અનિન્દ્રિય જીવના
પ્રદેશો હોય છે (૩) એકેન્દ્રિયના પ્રદેશો હોય છે અને અનિન્દ્રિય જીવોના

આકાશપ્રદેશે યે અજીવાઃ સન્તિ તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તંજહા-રૂપી અજીવા ય, અરૂપી અજીવા ય’ તથા—રૂપ્યજીવાશ્ચ, અરૂપ્યજીવાશ્ચ, ‘રૂપી તદેવ’ રૂપ્યજીવા સ્તથૈવ—પૂર્વોક્તરીત્યૈવ રસ્કન્ધાઃ, દેશાઃ, પ્રદેશાઃ પરમાણવથ્યેતિ ભાવઃ । ‘જે અરૂપી અજીવા તે પંચવિદ્યા પળ્લતા’ યે અરૂપ્યજીવાઃ સન્તિ, તે પશ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તંજહા—નો ધર્મસ્થિકાદ ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે ?’ તથા—નો ધર્માસ્થિકાયઃ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે ધર્માસ્થિકાયો ન સંભવતિ તસ્યા સંસ્ક્રુયાતપ્રદેશાવગાહિવાત્, અપિતુ ધર્માસ્થિકાયસ્ય દેશોઽસ્તિ ૧, એતદં બોધયમ્—ધર્માસ્થિકાયસ્ય એકસ્મિન્ આકાશ-

ન્દ્રિયોં કે પ્રદેશ હૈં ઔર એક અનિન્દ્રિય જીવ કે પ્રદેશ હૈં ૨, એકેન્દ્રિયોં કે પ્રદેશ હૈં ઔર અનિન્દ્રિયોં કે પ્રદેશ હૈં ૩, ‘જે અજીવા તે દુવિદ્યા પળ્લતા’ અધોલોકરૂપક્ષેત્રલોક કે એક આકાશપ્રદેશ સેં જો અજીવ હૈં, ‘વે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં—‘તંજહા’ જૈસે—‘રૂપી અજીવા ય, અરૂપી અજીવા ય’ રૂપી અજીવ ઔર અરૂપી અજીવ ‘રૂપી તદેવ’ રૂપી અજીવ સ્કન્ધ કે દેશ, સ્કન્ધ કે પ્રદેશ ઔર પરમાણુ હૈં । ‘જે અરૂપી અજીવા—તે પંચવિદ્યા પળ્લતા’ તથા જો અરૂપી અજીવ હૈં વે પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં—‘તંજહા’ વે વે હૈં—‘નો ધર્મસ્થિકાદ, ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે ૧,’ ‘નો ધર્માસ્થિકાય ધર્માસ્થિકાયકા દેશ, એક આકાશપ્રદેશ સેં ધર્માસ્થિકાય પૂરા કા પૂરા નહીં રહ સકતા હૈ, કયોં કિ યહ દ્રવ્ય અસંસ્ક્રુયાતપ્રદેશા-વગાહી હૈ । અતઃ વહાં ધર્માસ્થિકાય કા દેશ હૈ ૧ । યહાં યહ સમજ્ઞના

પ્રદેશો હોય છે. “જે અજીવા તે દુવિદ્યા પળ્લતા” અધોલોક ૩૫ ક્ષેત્રલોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં જે અણુવો છે, તે બે પ્રકારના હોય છે. “તંજહા” તે બે પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે. ‘રૂપો અજીવા ય, અરૂપો અજીવા ય’ (૧) ૩૫ી અણુવ અને (૨) અ૩૫ી અણુવ. “રૂપી તદેવ” ૩૫ી અણુવ સ્કન્ધ, સ્કન્ધના દેશો સ્કન્ધના પ્રદેશો અને પરમાણુ ૩૫ હોય છે. “જે અરૂપી અજીવા તે પંચવિદ્યા પળ્લતા” તથા જે અ૩૫ી અણુવ છે તેના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. “તંજહા” જેવાં કે “નો ધર્મસ્થિકાદ, ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે ૧,” (૧) નો ધર્માસ્થિકાય ૩૫ ધર્માસ્થિકાયનો દેશ (અંશ) એક આકાશ પ્રદેશમાં ધર્માસ્થિકાય પૂરેપૂરું રહી શકતું નથી, કારણ કે તે દ્રવ્ય અસંસ્ક્રુયાત પ્રદેશા-વગાહી હોય છે. તેથી ત્યાં ધર્માસ્થિકાયનો દેશ (અંશ) જ સલાવી શકે છે.

પ્રદેશે યદ્યપિ પ્રદેશ એવાસ્તિ તથાપિ દેશશબ્દસ્યાવયવાર્થતયા અવયવમાત્રસ્યેવ વિવક્ષિ-
તત્ત્વેન નિરંશત્વરય ચ તન્ન સતોઽપિ અવિવક્ષિતત્વાત્ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશ इत्युक्तम्,
પ્રદેશસ્તુ સ્વાભાવિક એવાસ્તિ इत्याभिપ્રાયેणाહ-‘ધર્મસ્તિકાયસ્સ પપ્પસે ૨’ ધર્મા
સ્તિકાયરય પ્રદેશોઽસ્તિ ૨, ‘એવં અહમ્મસ્તિકાયસ્સ વિ ૪’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યેવ અધ-
ર્માસ્તિકાયસ્યાપિ વિજ્ઞેયમ્-તથાચ તત્સૂત્રમ્-“નો અધમ્મસ્તિકાએ, અધમ્મસ્તિકા
યસ્સ દેસે, અધમ્મસ્તિકાયસ્સ પપ્પસે” इति, એવં ધર્માસ્તિકાયવદ્
અધર્માસ્તિકાયો નાસ્તિ કિન્તુ અધર્માસ્તિકાયરય દેશઃ, પ્રદેશસ્તિ ૪, ‘અદ્દા
સમ્પે’ ૫’ અદ્દાસમ્પઃ-કાલશ્ચેત્થર્થઃ’ ૫’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિયલોગ્ગલ્લેલોગ-

ચાહિયે-યદ્યપિ આકાશ કે એકપ્રદેશ મેં ધર્માસ્તિકાય કા એક હી પ્રદેશ હૈ-
તો બી અવયવાર્થવાલા હોને સે દેશ શબ્દ કા અર્થ અવયવમાત્રરૂપ વિવ-
ક્ષિત હોતા હૈ. ઇસલિયે નિરંશ ઉસકા વહાં સદ્ભાવ હોને પર બી અવિ-
વક્ષિત હોને કે કારણ વહાં ધર્માસ્તિકાય કા દેશ હૈં ઇસરૂપ સે કહા ગયા
હૈ. ‘ધર્મસ્તિકાયસ્સ પપ્પસે ૨’ ધર્માસ્તિકાય કા પ્રદેશ ૨, યહ વહાં સ્વા-
ભાવિકરૂપ સે હી હૈ. ‘એવં અહમ્મસ્તિકાયસ્સ વિ’ ઇસી પ્રકાર સે વહાં
અધર્માસ્તિકાય કા દેશ ૬, ઓર અધર્માસ્તિકાય કા પ્રદેશ હૈ ૪, અધર્મા-
સ્તિકાય પૂરા કા પૂરા નહીં હૈ, પરન્તુ ઉસકા દેશ ઓર પ્રદેશ યહાં હૈ. યહી
વાત-‘નો અધમ્મસ્તિકાએ, અધમ્મસ્તિકાયસ્સદેસે, અધમ્મસ્તિકાયસ્સ-
પપ્પસે’ ઇસ સૂત્ર દ્વારા સમજાઈ ગઈ હૈ. અદ્દાસમ્પે’ ૫ આકાશ કે એક-
પ્રદેશ મેં કાલ હૈ હી. ઇસ પ્રકાર સે ચે અરૂપી અજીવ પાંચ પ્રકાર કે હૈં ।

અહીં એવુ સમજવુ જોઈએ કે—આકાશના એક પ્રદેશમાં ધર્માસ્તિકા-
યાનો એક જ પ્રદેશ હોય છે, તો પણ અવયવાર્થવાળો હોવાથી દેશ શબ્દનો
અર્થ અવયવમાત્રરૂપ વિવક્ષિત થાય છે. તેથી નિરંશ તેનો ત્યાં સદ્ભાવ
હોવા છતાં પણ અવિવક્ષિત હોવાને કારણે “ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો દેશ હોય
છે,” આ પ્રકારનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.

“ધર્મસ્તિકાયસ્સ પપ્પસે” (૨) ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ તો સ્વાભાવિક
રીતે જ હોય છે “એવં અહમ્મસ્તિકાયસ્સ વિ” (૩) એજ પ્રમાણે તો
અધર્માસ્તિકાયનો દેશ અને (૪) અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ હોય છે ત્યાં
અધર્માસ્તિકાય પૂરેપૂરું હોઈ શકતું નથી, પરન્તુ તેનો દેશ અને પ્રદેશ જ ત્યાં
સલામી શકે છે. એજ વાત સૂત્રકારે “નો અધમ્મસ્તિકાએ, અધમ્મસ્તિકાયસ્સ
દેસે, અધમ્મસ્તિકાયસ્સ પપ્પસે” આ સૂત્રપાઠદ્વારા સમજાવી છે. “અદ્દા સમ્પે”
(૫) અને આકાશના એક પ્રદેશમાં કાળ હોય છે જ. આ રીતે આ અરૂપી
પાંચ પ્રકારના અણુઓ અણુદેક રૂપ ક્ષેત્રના એક આકાશપ્રદેશમાં હોય છે.

સ્સ ણં ંતે ! એગંમિ આગાસપણ્સે કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણ્સા ? અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપણ્સા ?' હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકસ્ય સ્વલુ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ સન્તિ ? કિંવા અજીવાઃ, અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—‘એવં’ જહા—અહોલોગચેત્તલોગસ્સ તહેવ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા યથા અધોલોકક્ષેત્રલોકસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, ‘એવં—ઉડ્ડલોગચેત્તલોગસ્સ વિ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ઊર્ધ્વલોકક્ષેત્રલોકસ્યાપિ અધોલોકક્ષેત્રલોકવદેવ, પ્રતિપત્તવ્યમ્, —તવરં અદ્દાસમઓ નત્થિ, અરુવી વડવ્વિદ્દા’ નવમ્ અધોલોકતિર્યગ્લોકાપેક્ષયા ઊર્ધ્વલોકસ્ય વિશેપસ્તુ અત્ર અદ્દાસમઓ નાસ્તીતિ કૃત્વા, અરુપિણશ્વતુ-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈ—‘તિરિયલોચચેત્તલોગસ્સ ણં ંતે ! એગંમિ આગાસપણ્સે કિં જીવા જીવદેસા જીવપણ્સા ?’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કે એક આકાશ પ્રદેશ મેં કયા જીવ હૈ, જીવદેશ હૈ, જીવપ્રદેશ હૈ ? ‘અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપણ્સા ?’ અજીવ હૈ, અજીવદેશ હૈ યા અજીવપ્રદેશ હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એવં’ જહા અહોલોક ચેત્તલોગસ્સ તહેવ’ જિસ પ્રકાર સે અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોક કે એક પ્રદેશ મેં કહા ગયા હૈ उसी प्रकार से यहां पर भी जानना चाहिये—‘એવં ઉડ્ડલોગચેત્તલોગસ્સ વિ’ इसी प्रकारका कथन ऊर्ध्वलोकरूप क्षेत्रलोक के एक आकाशप्रदेश के विषय में भी समझना चाहिये । परन्तु जो विशेषता है वह इस प्रकार से है कि यहां पर ‘अद्दासमओ नत्थि’ काल नहीं है । इसलिये चार अरूपी यहां हैं ।

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ તિરિયલોચચેત્તલોગસ્સ ણં ંતે ! એગંમિ આગા સપણ્સે કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપણ્સા, અજીવા, અજીવદેસા અજીવપણ્સા ?” હે ભગવન્ ! તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના એક આકાશપ્રદેશમાં શું જીવો હોય છે ખરા ? અથવા જીવદેશ છે ? કે જીવપ્રદેશ છે ? અજીવો અજીવ દેશ કે અજીવ પ્રદેશ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—એવં જહા અહોલોગ ચેત્તલોગસ્સ તહેવ ” અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના એક આકાશપ્રદેશમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના એક આકાશપ્રદેશ વિષે પણ સમજવું. “ એવં ઉડ્ડલોગચેત્તલોગસ્સ વિ ” એવું જ કથન ઉર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકના એક આકાશપ્રદેશ વિષે પણ સમજવું. પરન્તુ તે કથન કરતાં આ કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે “ અદ્દાસમઓ નત્થિ ” ઉર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં કાળનો સદ્ભાવ હોતો નથી. તેથી ત્યાં ચાર અરૂપી દ્રવ્યોનો જ સદ્ભાવ હોય છે,

વિંધાઃ ધર્માસ્તિકાયત્યાધર્માસ્તિકાયસ્ય ચ દેશાઃ પ્રદેશાશ્ચ પૂર્વોક્તાઃ ઝર્વ્વલોકે
 એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે સંભવન્તિ, 'લોગસ્સ જહા અહેલોગચ્છેતલોગસ્સ એગંમિ
 આગાસપએસે' લોકસ્ય સથા અધોલોકક્ષેત્રલોકસ્ય એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે
 યદ્વક્તવ્યત્વં પૂર્વ પ્રતિપાદિતં તદ્ લોકરયાપિ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે પ્રતિપત્તવ્યમ્
 તદભિલાપથેત્યમ્—'લોકસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે કિં જીવાઃ,
 જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ સન્તિ, કિંવા અજીવાઃ, અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ નન્તિ?
 ગૌતમ ! નો જીવાઃ, જીવદેશા અપિ, જીવપ્રદેશાશ્ચાપિ અજીવા અપિ, અજીવદેશા
 અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ સન્તિ ઇત્યાદિ વ્રોધ્યમ્, ગૌતમ. છન્છતિ—'અલોગસ્સ

ધર્માસ્તિકાય ઓર અધર્માસ્તિકાય કે દેશ ઓર પ્રદેશ થે ચાર પ્રકાર કે
 હી અરૂપી અજીવ ઝર્વ્વલોક કે એક આકાશ પ્રદેશ મેં હૈં । 'લોગસ્સ
 જહા અહેલોગચ્છેતલોગસ્સ એગંમિ આગાસપએસે' અધોલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક
 કે એક આકાશપ્રદેશ મેં જો કથન પહિલે કિયા ગયા હૈં વહી કથન લોક
 કે એક આકાશપ્રદેશ મેં જાનના ચાહિયે અભિલાપ એસા હૈં—'લોકસ્ય
 સ્વલુ ભદન્ત ! એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ જીવ-
 પ્રદેશાઃ સન્તિ, કિં વા અજીવાઃ અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ સન્તિ '
 હે ભદન્ત ! લોક કે એક આકાશ પ્રદેશ મેં જીવ હૈં ? જીવદેશા હૈં ?
 જીવપ્રદેશા હૈં ? યા અજીવ હૈં ? અજીવદેશા હૈં ? યા અજીવપ્રદેશા હૈં ? ઇસકે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' ! હે-ગૌતમ ! 'નો જીવાઃ જીવદેશા અપિ

એમ સમજવું. ધર્માસ્તિકાયના દેશ અને પ્રદેશ તથા અધર્માસ્તિકાયના દેશ
 અને પ્રદેશ, આ ચાર અરૂપી અલ્પ દ્રવ્યો જ ઉદ્ભવલોકના એક આકાશ
 પ્રદેશમાં હોય છે.

“લોગસ્સ જહા અહેલોગચ્છેતલોગસ્સ એગંમિ આગાસપએસે' અધોલોક
 રૂપ ક્ષેત્રના એક આકાશપ્રદેશ વિષે જેવું કથન પહેલા કરવામાં આવ્યું છે,
 એવું જ કથન લોકના એક આકાશ પ્રદેશ વિશે પણ થવું જોઈએ. તેના
 પ્રશ્નોત્તર નીચે પ્રમાણે સમજવા—“લોકસ્ય સ્વલુ ભંતે ! એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે
 કિં જીવાઃ જીવદેશાઃ જીવપ્રદેશાઃ સન્તિ, કિંવા અજીવાઃ, અજીવદેશાઃ અજીવ
 પ્રદેશાઃ સન્તિ ?” હે ભગવન્ ! લોકના એક આકાશપ્રદેશમાં શું હોયો હોય
 ખરાં ? હોવદેશો હોય છે ખરાં ? હોવપ્રદેશો હોય છે ખરાં ? અથવા અહોવો
 હોય છે ખરાં ? અહોવદેશો હોય છે ખરાં ? અહોવપ્રદેશો હોય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! નો જીવા, જીવદેશા અપિ જીવપ્રદેશાઃ
 અપિ, અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ સન્તિ ” હે

જાં મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે પુચ્છા ' હે મદન્ત ! અલોકસ્ય ચ્વલુ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે કિં જીવાઃ, જીવદેશાઃ, જીવપ્રદેશાઃ સન્તિ ? કિંચા અજીવાઃ, અજીવદેશાઃ, અજીવપ્રદેશાઃ સન્તિ ? इति पृच्छा । मगधानाह—' गोयमा ! जो जीवा, जो जीवदेसा, तंचेव जाव अणंतेहिं अगुरुलह्यगुणेहिं संजुत्ते सव्वागासस्स अणंतभागूणे ' हे गौतम ! अलोक्स्थ एकरिमन् आकाशप्रदेशे नो जीवाः, नो जीवदेषाः, तदेव यावत्— नो जीवप्रदेशा, नो अजीवाः, नो अजीवदेषाः, नो अजीवप्रदेशाः, किन्तु एकः अजीवद्रव्यदेगः अगुरुलघुजः अनन्तैः अगुरुलघुगुणैः संयुक्तः सर्वाकाशस्य अनन्तभागोनः, अथ द्रव्यादिना तान् वर्णयति—

જીવપ્રદેશા અપિ, અજીવા અપિ, અજીવદેશા અપિ, અજીવપ્રદેશા અપિ સન્તિ ' લોક કે એક આકાશ પ્રદેશ મેં જીવ નથી હેં, જીવદેશ મી હેં, જીવપ્રદેશ મી હેં, અજીવ મી હેં અજીવદેશ મી હેં ઓર અજીવ પ્રદેશ મી હેં, इत्यादि अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—' अलोगस्स ज्ञं मंते ! एगंमि आगासपएसे पृच्छा ' हे मदन्त ! अलोक के एक आकाशप्रदेश में क्या जीव है ? जीवदेश हैं ? जीवप्रदेश हैं ? अजीव हैं ? अजीव देश हैं ? अजीव प्रदेश हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—' गोयमा ' हे गौतम ! ' जो जीवा, जो जीवदेसा, तं चेव जाव अणंतेहिं अगुरुलह्यगुणेहिं संजुत्ते सव्वागासस्स अणंतभागूणे ' अलोकाकाश के एक आकाशप्रदेश में न जीव हैं, न जीवदेश हैं न जीवप्रदेश हैं, न अजीव हैं, न अजीवदेश हैं और न अजीवप्रदेश हैं । यह अलोकाकाश तो एक अजीवद्रव्यदेशरूप है अनन्त अगुरुलघुगुणों से यह सदा संयुक्त रहता है । सर्वाकाश के अनन्तदे भाग

ગૌતમ ! લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવો નથી, પરંતુ જીવદેશો પણ છે, જીવપ્રદેશો પણ છે, અજીવો પણ છે, અજીવદેશો પણ છે અને અજીવપ્રદેશો પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ અલોગસ્સ જ્ઞં મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે પુચ્છા ” હે મગધન ! અલોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં શું જીવો છે ? જીવદેશો છે ? જીવપ્રદેશો છે ? અજીવો છે ? અજીવદેશો છે ? અજીવપ્રદેશો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “ જો જીવા, જો જીવદેશા, તંચેવ જાવ અણંતેહિં અગુરુલહ્યગુણેહિં સંજુત્તે સવ્વાગાસસ્સ અણંત-ભાગૂણે ” અલોકાકાશના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવો પણ નથી, જીવદેશો પણ નથી, જીવપ્રદેશો પણ નથી, અજીવો પણ નથી, અજીવદેશો પણ નથી અને અજીવપ્રદેશો પણ નથી. તે અલોકાકાશ તો એક અજીવ દ્રવ્યદેશ રૂપ

‘દ્વઓ ણં અહેલોગચેત્તલોએ અણંતાઈં જીવદ્વ્યાઈં, અણંતાઈં અજીવદ્વ્યાઈં, અણંતા જીવાજીવદ્વ્યા’ દ્રવ્યતઃ સ્વલુ અધોલોકક્ષેત્રલોકે અનન્તાનિ જીવદ્રવ્યાણિ સન્તિ, અનન્તાનિ અજીવદ્રવ્યાણિ સન્તિ, અનન્તાનિ જીવાજીવદ્રવ્યાણિ સન્તિ, ‘એવં તિરિયલોચચેત્તલોએવિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકેઽપિ અનન્તાનિ જીવદ્રવ્યાણિ, અનન્તાનિ અજીવદ્રવ્યાણિ, અનન્તાનિ જીવાજીવદ્રવ્યાણિ સન્તીતિ ભાવઃ, ‘એવં ઉઢ્ઢલોચચેત્તલોએ વિ, એવં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ઉઢ્ઢલોકક્ષેત્રલોકેઽપિ અનન્તાનિ જીવદ્રવ્યાણિ, અનન્તાનિ અજીવદ્રવ્યાણિ, અનન્તાનિ જીવાજીવદ્રવ્યાણિ સન્તીતિભાવઃ, ‘દ્વઓ ણં અલોએ ણેવત્થિ જીવદ્વ્યા, નેવત્થિ અજીવદ્વ્યા, નેવત્થિ જીવાજીવદ્વ્યા, એગે અજીવદ્વ્યદેસે જાવ સવ્વા-ગાસઅણંતભાગૂણે’ દ્રવ્યતઃ સ્વલુ અલોકે નૈવ સન્તિ જીવદ્રવ્યાણિ, નૈવ સન્તિ

સે યહ ન્યૂનરૂપ હૈં । અથ સૂત્રકાર દ્રવ્યાદિકોં કી અપેક્ષા લેકર હન જીવાદિકોં કા વર્ણન કરતે હૈં-‘દ્વઓ ણં અહેલોગચેત્તલોએ અણં-તાઈં જીવદ્વ્યાઈં, અણંતાઈં અજીવદ્વ્યાઈં અણંતા જીવા જીવદ્વ્યા’ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અધોલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક મેં અનન્ત જીવદ્રવ્ય હૈં, અનન્ત અજીવ દ્રવ્ય હૈં ઓર અનન્ત જીવાજીવ દ્રવ્ય હૈં । “એવં તિરિયલોચચેત્ત-લોએ વિ” હસી પ્રકાર સે તિર્યગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક મેં ભી જાનના ચાહિયે-અનન્તજીવદ્રવ્ય હૈં. અનન્ત અજીવ દ્રવ્ય હૈં ઓર અનન્ત જીવાજીવ દ્રવ્ય હૈં । ‘એવં ઉઢ્ઢલોચચેત્તલોએ વિ, હસી પ્રકાર સે ઉઢ્ઢલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક મેં ભી જાનના ચાહિયે । ‘દ્વઓ ણં અલોએ ણેવત્થિ જીવદ્વ્યા, નેવત્થિ અજીવદ્વ્યા, નેવત્થિ જીવાજીવદ્વ્યા, એગે અજીવદ્વ્યદેસે, જાવ સવ્વા-

છે. અનન્ત અશુરુલધુક શુણ્ણાથી તે સદા સ યુક્ત રહે છે. સર્વાકાશના અનન્તમાં ભાગથી તે ન્યૂન રૂપ છે.

હવે સૂત્રકાર દ્રવ્યાદિકોની અપેક્ષાએ આ જીવાદિકાનું વર્ણન કરે છે.

“દ્વઓ ણં અહેલોગચેત્તલોએ અણંતાઈં, જીવદ્વ્યાઈં અણંતાઈં અજીવ-દ્વ્યાઈં, અણંતા જીવાજીવદ્વ્યા” દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અધોલોક રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં અનન્ત જીવદ્રવ્ય છે, અનન્ત અજીવ દ્રવ્ય છે અને અનન્ત જીવાજીવ દ્રવ્ય છે.

“એવં તિરિયલોચચેત્તલોએ વિ” એવું જ કથન તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોક વિષે પણ સમજવું. ત્યાં પણ અનન્ત જીવ દ્રવ્ય છે, અનન્ત અજીવ દ્રવ્ય છે અને અનન્ત જીવાજીવ દ્રવ્ય છે. “એવં ઉઢ્ઢલોચચેત્તલોએ વિ” એવું જ કથન ઉઢ્ઢલોક રૂપ ક્ષેત્રલોક વિષે પણ અહીં કરવું. “દ્વઓ ણં અલોએ ણેવત્થિ જીવદ્વ્યા, નેવત્થિ અજીવદ્વ્યા, નેવત્થિ જીવાજીવદ્વ્યા, એગે અજીવ-

અજીવદ્રવ્યાણિ, નૈવ સન્તિ જીવાજીવદ્રવ્યાણિ, કિન્તુ એકઃ અજીવદ્રવ્ય-
દેશોડાંસ્ત, યાવત્-અનન્તૈઃ અગુરુકલઘુકગુણૈઃ સંયુક્તઃ સર્વાકાશઃ અનન્તભાગોનઃ
હાંત માવઃ, 'કાલઓળં અહેલોયચેત્તલોએ ન કયાઈ નાસિ, જાવ નિચ્ચે એવં જાવ
અલોગે' કાલતઃ સ્વલુ અધોલોકક્ષેત્રલોકો ન કદાપિ નાસીત્, અપિતુ સર્વદૈવાસીત્,
યાવત્ નૈવ કદાચિત્ નાસિત્, નૈવ કદાપિ ન ભવિષ્યતિ, અપિતુ સર્વદૈવાભૂત્, સર્વ-
દૈવાસ્તિ, સર્વદૈવ ચ ભવિષ્યતિ, ધ્રુવઃ, શાશ્વતઃ, અવ્યયઃ નિત્યો વર્તતે, એવં-
પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-તિર્યગ્લોકક્ષેત્રલોકઃ, ઊર્ધ્વલોકઃ, ક્ષેત્રલોકઃ, લોકઃ,
અલોકશ્ચ ન કદાપિ નાસીત્, નૈવ કદાપિ ન ભવતિ, નૈવ કદાચિત્ ન ભવિષ્યતિ,

માસઅણંતભાગુણે' દ્રવ્યની અપેક્ષા જીવદ્રવ્ય અલોકમાં નહીં છે, અજીવ
દ્રવ્ય અલોકમાં નહીં છે, જીવાજીવદ્રવ્ય અલોકમાં નહીં છે, કિન્તુ
એક અજીવ દ્રવ્યદેશ વહાં છે. યાવત્ વહાં અલોક અનન્ત અગુરુકલઘુક
ગુણોં સે યુક્ત છે ઓર વહાં સર્વાકાશ કે અનન્તવેં ભાગ સે ન્યૂન છે.
'કાલઓળં અહેલોયચેત્તલોએ ન કયાઈ નાસિ, જાવ નિચ્ચે, એવં જાવ
અલોગે' કાલની અપેક્ષા સે અધોલોકરૂપ ક્ષેત્રલોક કમી નહીં થા એસા
નહીં છે, અપિ તુ વહાં સર્વદા હી થા. યાવત્-વહાં સર્વદા સે છે ઓર સર્વદા
હી રહેગા. યહ ધ્રુવ છે, શાશ્વત છે, અવ્યય છે ઓર નિત્ય છે. હસી પ્રકાર
સે યાવત્-તિર્યગ્લોકરૂપ ક્ષેત્રલોક, ઊર્ધ્વલોકરૂપક્ષેત્રલોક, લોક એવં
અલોક ચે સબ પહિલે સે થે, અવ હીં ઓર સદા રહેંગે, એસા નહીં છે કિ
ચે સબ પહિલે નહીં થે, વર્તમાન મેં નહીં હીં ઓર ભવિષ્યત્ મેં નહીં રહેંગે.
કયોં કિ ચે સબ કે સબ ધ્રુવ હીં, શાશ્વત હીં, અવ્યય હીં ઓર નિત્ય હીં.

દ્રવ્યદેસે. જાવ સઘ્વાગાસ અણંતભાગુણે " દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અલોકમાં જીવ
દ્રવ્ય પણ નથી, અજીવ દ્રવ્ય પણ નથી, જીવાજીવ દ્રવ્ય પણ નથી, પરંતુ
એક અજીવ દ્રવ્ય દેશ ત્યાં હોય છે. તે અલોક અનંત અગુરુક લઘુક
ગુણોથી યુક્ત છે અને તે સર્વાકાશના અનંતમાં ભાગે ન્યૂન છે.

"કાલઓળં અહેલોયચેત્તલોએ ન કયાઈ નાસિ જાવ નિચ્ચે, એવં જાવ
અલોગે" કાળની અપેક્ષાએ અધોલોક રૂપ ક્ષેત્ર ભૂતકાળમાં કયારેય ન હોતો
એવું નથી, એટલે કે તેનું અસ્તિત્વ હોતું જ, વર્તમાનમાં પણ તેનું
અસ્તિત્વ છે અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. તે ધ્રુવ છે, શાશ્વત છે, અવ્યય છે
અને નિત્ય છે એજ પ્રમાણે તિર્યગ્લોક રૂપ ક્ષેત્રલોક, ઊર્ધ્વલોક રૂપ ક્ષેત્રલોક,
લોક અને અલોક પણ ભૂતકાળમાં હતાં, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ
હશે. એવું નથી કે તે ભૂતકાળમાં ન હતાં, વર્તમાનમાં નથી અને ભવિષ્યમાં નહીં
હોય, કારણ કે તેઓ પણ ધ્રુવ છે, શાશ્વત છે, અવ્યય છે અને નિત્ય છે.

ધ્રુવઃ, શાશ્વતઃ, અઘાયઃ, નિત્યશ્ચ વર્તતે इति भावः, 'भावओ णं अहेलोगखेत्तलोए अणंता वन्नपज्जवा जहा खंदए, जाव अणंता अगुरु य लहुयपज्जवा, एवं जाव लोए' भावतः खलु अधोलोकक्षेत्रलोके अनन्ता वर्णपर्यवाः वर्णपर्यायाः सन्ति, एकगुण-
कालिकादीनाम् अनन्तगुणकालाध्व सान्तानां पुद्गलानां तत्र सद्भावात्, यथा स्कन्दके
द्वितीयशतके प्रथमोद्देशके प्रतिपादितम् तथैव अत्रापि प्रतिपत्तव्यम्—यावत् अनन्ताः
अगुरुकलघुकपर्यवाः सन्ति, एव—पूर्वोक्तरीत्या यावत्—तिर्यग्लोकक्षेत्रलोके, ऊर्ध्व-
लोक क्षेत्रलोके, लोके च अनन्ता वर्णादिपर्यवाः सन्तीति भावः । 'भावओ णं
अलोए नेवत्थि वन्नपज्जवा जाव नेवत्थि अगुरुयलहुयपज्जवा, एगे अजीवदव्व-
देसे जाव अणंतभागूणे' भावतः खलु अलोके नैव सन्ति वर्णपर्यवाः, यावत्—नैव
'भावओ णं अहेलोगखेत्तलोए अणंता वन्नपज्जवा जहा खंदए, जाव
अणंता अगुरु य लहुयपज्जवा, एवं जाव लोए' वर्ण की अपेक्षा से
अधोलोकरूप क्षेत्रलोक में अनन्त वर्णपर्याये हैं क्योंकि एक गुणकृष्ण-
वर्णवाले, दो गुणकृष्णवर्णवाले आदि अनन्तगुणकृष्णवर्णवाले पुद्गलों
का वहां पर सद्भाव है । जैसा स्कन्दक नामके, द्वितीयशतक के प्रथमो-
द्देशक में कहा गया है—वैसा ही यहां पर यावत्—अनन्तरसादिपर्याये हैं,
अनन्तअगुरुकलघुकपर्याये हैं, इसी प्रकार से यावत्—तिर्यग्लोक क्षेत्रलोक
में और ऊर्ध्वलोक क्षेत्रलोक में एव लोक में अनन्त वर्णादि पर्याये हैं ।
'भावओ णं अलोए नेवत्थि वण्णपज्जवा जाव नेवत्थि अगुरु य लहु य
पज्जवा, एगे अजीवदव्वदेसे, जाव अणंतभागूणे' भाव की अपेक्षा अलोक
में वर्णपर्यव नहीं हैं, यावत् रसादि पर्याये नहीं हैं, और अगुरुकलघुकप-

“भावओ णं अहेलोगखेत्तलोए अणंता वन्नपज्जवा जहा खंदए, जाव
अणंता अगुरु य लहुयपज्जवा, एव जाव लोए” વર્ણની અપેક્ષાએ અધોલોક
રૂપ ક્ષેત્રલોકમાં અનંત વર્ણપર્યાયો છે, કારણ કે એક ગુણિત કૃષ્ણવર્ણવાળાં,
બે ગુણિત કૃષ્ણવર્ણવાળાં આદિ અનંત ગુણિત કૃષ્ણવર્ણવાળા પુદ્ગલોના ત્યા
સદ્ભાવ છે. બીજા શતકના સ્કન્દક નામના પહેલા ઉદ્દેશમાં જેવું કથન કર-
વામાં આવ્યું છે. એવું જ કથન અહીં પણ ગ્રહણ થવું જોઈએ. આ કથન
“અનંત રસાદિ પર્યાયો છે, અનંત અગુરુક લઘુક પર્યાયો છે.” આ સૂત્રપાઠ
પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એજ પ્રમાણે તિર્યગ્લોક ક્ષેત્રલોકમાં ઉર્ધ્વલોક
ક્ષેત્રલોકમાં અને લોકમાં પણ અનંત વર્ણાદિ પર્યાયો છે, એમ સમજવું “ભાવઓ
ણં અલોએ નેવત્થિ વણ્ણપજ્જવા, નેવત્થિ અગુરુય લહુયપજ્જવા, એગે અજીવદવ્વદેસે
જાવ અણંતભાગૂણે” લાવની અપેક્ષાએ અલોકમાં વર્ણ પર્યાયો પણ નથી,

સન્તિ રસાદિ પર્યવાઃ, નૈવ સન્તિ અગુરુકલઘુકપર્યવાઃ, અગુરુલઘુપર્યાયયુક્તદ્રવ્યાણાં પુદ્ગલાનાં તત્રાભાવાત્, કિન્તુ અગુરુકલઘુકગુણૈઃ સંયુક્તઃ સર્વાકાશસ્ય અનન્ત-
ભાગોનો વર્તતે इति भावः ॥ सू० १ ॥

લોકાલોકપરિમાણવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—‘લોણં ભંતે ! કે મહાલણ પળણસે ? ગોયમા !
અયં ણં જંબુદ્વીવે દીવે સઠ્વ દીવા. જાવ પરિવ્થેવે ણં । તેણં
કાલેણં, તેણં સમણં છ દેવા મહિઙ્ગીયા જાવ મહાસોવ્થા જંબુ-
દ્વીવે દીવે મંદરે પઠ્વણ મંદરચૂલીયં સઠ્વઓ સમંતા, સંપરિવિથ-
ત્તાણં ધિટ્ઠેજ્ઞા, અહેણં ચત્તારિ દિસાકુમારીઓ મહત્તરિયાઓ,
ચત્તારિ બલિપિંડે ગહાય જંબુદ્વીવસ્સ દીવસ્સ ચડસુ વિ દિસાસુ બહિ-
યામિમુહીઓ ઠિચ્છા તે ચત્તારિ બલિપિંડે જમગસમગં વહિગા-
મુહે પવિથ્થવેજ્ઞા, પમ્ભૂણં ગોયમા ! તાઓ ઇગમેગે દેવે તે ચત્તારિ
બલિપિંડે ધરણિતલમસંપત્તે ચિપ્પામેવ પહિસાહરિત્તણ, તેણં
ગોયમા ! દેવા તાણ ઉક્કિટ્ઠાણ, જાવ દેવગઈણ, ઇમે દેવે પુરત્થા-
મિમુહે પયાણ, एवं दाहिणाभिमुहे, एवं पञ्चत्थाभिमुहे एवं
उत्तराभिमुहे, एवं उड्ढाभिमुहे, एगे अहोभिमुहे पयाण, તેણં
કાલેણં, તેણં સમણં વાસસહસ્સાઉણ, દારણ, પયાણ, તણં
તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પહીણા ભવંતિ, ણો ચેવણં તે દેવા

ચાંચેં નહીં હૈં । क्यों कि अगुरुलघुक पर्याय युक्त अन्य द्रव्यपुद्गलों का
वहां अभाव है । किन्तु अगुरुलघुक गुणों से युक्त तथा सर्वाकाश के
अनन्तवे भाग से न्यून वह अलोक ही वहां एक अजीव द्रव्यरूप है ॥ सू० १ ॥

ગંધ, રસાદિ પર્યાયો પણ નથી, અને અગુરુ લઘુક પર્યાયો પણ નથી, કારણ
કે અગુરુ લઘુક પર્યાય યુક્ત અને દ્રવ્યપુદ્ગલોનો ત્યાં અભાવ છે. કારણ કે
અગુરુ લઘુક શુદ્ધોત્તી યુક્ત તથા સર્વાકાશના અનન્તમાં લાગતી ન્યૂન એવો
તે અલોક એક અજીવ દ્રવ્ય દેશ ૩૫ જ છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

लोगंतं संपाउणंति, तए णं तस्स दारगस्स आउए पहीणे भवइ, णो चेवणं जाव संपाउणंति, तए णं तस्स दारगस्स अट्ठिमिजा-
 पहीणा भवंति, णो चेवणं ते देवा लोगंतं संपाउणंति, तए णं
 तस्स दारगस्स आसत्तमे वि कुलवंसे पहीणे भवइ, णो
 चेव णं ते देवा लोगंतं संपाउणंति तए णं तस्स
 दारगस्स नामगोएवि पहीणे भवइ, णो चेवणं ते देवा
 लोगंतं संपाउणंति। तेसिं णं भंते! देवाणं किं गए बहुए अगए
 बहुए? गोयमा! गए बहुए, नो अगए बहुए, गयाउसे अगए
 असंखेज्जभागे अगयाउसे गए असंखेज्जगुणे, लोए णं गोयमा!
 ए महालए पण्णत्ते। अलोए णं भंते! के महालए पण्णत्ते?
 गोयमा! अयं णं समयखेत्ते पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं
 आयामविकखंभेणं, जहा खंदए जाव परिकखेवेणं, तेणं कालेणं,
 तेणं समएणं दसदेवा सहिद्धिया तहेव जाव संपरिकखेत्ताणं
 संचिट्ठेजा, अहे णं अट्ठ दिसाकुमारीओ महत्तरियाओ, अट्ठ बलि-
 पिंडे गहाय माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स चउसु वि दिसासु चउसुवि
 विदिसासु बहियाभिमुहीओ ठिच्चा अट्ठ बलिपिंडे गहाय, माणु-
 सुत्तरस्स पव्वयस्स जमगसमगं बहियाभिमुहीओ पक्खिखेज्जा,
 पभूणं गोयमा! तओ एगमेगे देवे ते अट्ठबलिपिंडे धरणितल-
 मसंपत्ते खिप्पामेव पडिसाहरित्तए, ते णं गोयमा! देवा ताए
 उक्किट्ठाए जाव देवगईए लोगंसि ठिच्चा असब्भावपट्टवणाए एगे
 देवे पुरत्थाभिमुहे पयाए, एगे देवे दाहिणपुरत्थाभिमुहे पयाए,
 एवं जाव उत्तरपुरत्थाभिमुहे, एगे देवे उट्ठाभिमुहे, एगे देवे
 अहोभिमुहे पयाए, तेणं कालेणं, तेणं समएणं वाससयसहस्सा-

उए दारए पयाए, तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पहीणा भवन्ति, णो चेव णं ते देवा अलोयंतं संपाउणंति, तंचेव०, तेसिं णं देवाणं किं गए बहुए, अगए बहुए? गोयमा! णो गए बहुए, अगए बहुए, गयाउसे अगए अणंतगुणे, अगयाउसे गए अणंतभागे, अलोएणं गोयमा! ए महालए पण्णत्ते ॥सू० २॥

छाया—लोकः खलु भदन्त! किं महालयः प्रज्ञप्तः? गौतम! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपानां यावत् परिक्षेपेण, तस्मिन्काले, तस्मिन् समये षड्-देवाः महर्द्धिकाः यावत् महासौख्याः जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरे पर्वते मन्दरचूलिकां सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठेयुः, अधःखलु चतस्रो दिक्कुमार्यो महत्तरिकाः चतुरो बलिपिण्डान् गृहीत्वा जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य चतसृष्वपि दिक्षु बाह्याभिमुख्यः स्थित्वा तान् चतुरो बलिपिण्डान् यमकसमकं बाह्याभिमुखं प्रक्षिपेयुः, प्रभुः खलु गौतम! तेभ्यः एकैको देवः तान् चतुरो बलिपिण्डान् धरणितलमसंप्राप्तान् क्षिप्रमेव प्रतिसंहर्युः, ते खलु गौतम! देवाः तथा उत्कृष्टया यावत् देवगत्या एको देवः पौरस्त्याभिमुखः प्रयातः, एवं दक्षिणाभिमुखः, एवं पश्चिमाभिमुखः, एवम् उत्तराभिमुखः, एवम् ऊर्ध्वाभिमुखः, एकः अधोऽभिमुखः प्रयातः, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये वर्षसहस्रायुष्को दारकः प्रजातः, ततः खलु तस्य दारकस्य अम्वापितरो प्रहीणो भवतः, नोचैव खलु ते देवा लोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ततः खलु तस्य दारकस्य आयुष्यं प्रहीणं भवति, ततः खलु तस्य दारकस्य अस्थिमज्जा प्रहीणा भवन्ति नोचैव खलु ते देवा लोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ततः खलु तस्य दारकस्य आसप्तमोऽपि कुलवंशः प्रहीणो भवति, नोचैव खलु ते देवा लोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ततः खलु तस्य दारकस्य नामगोत्रमपि प्रहीणं भवति, नोचैव खलु ते देवा लोकान्तं संप्राप्नुवन्ति। तेषां खलु भदन्त! देवानां किं गतं बहुकम्, अगतं बहुकम्? गौतम! गतं बहुकम्, नो अगतं बहुकम्, गतात् तत्-अगतम् असंख्येयभागम्, अगतात् तत् गतम् असंख्येयगुणम्, लोकः खलु गौतम! इयन्महालयः प्रज्ञप्तः। अलोकः खलु भदन्त! किं महालयः प्रज्ञप्तः? गौतम! इदं खलु समयक्षेत्रम् पञ्चचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, यथा स्कन्दके यावत् परिक्षेपेण, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये दश देवाः महर्द्धिका तथैव यावत् संपरिक्षिप्य खलु संतिष्ठेरन्, अधः खलु अष्ट दिक्कुमार्यो महत्तरिकाः अष्टबलिपिण्डान् गृहीत्वा मानुषोत्तरस्य पर्वतस्य चतसृष्वपि दिक्षु चतसृष्वपि विदिक्षु बाह्याभिमुख्यः स्थित्वा अष्टौ बलिपिण्डान् गृहीत्वा, मानुषोत्तरस्य पर्वतस्य यमकसमकं बाह्याभिमुखं प्रक्षिपेयुः, प्रभुः खलु गौतम! तेभ्यः एकैको देवः

તાન્ અષ્ટવલિપિણ્ડાન્ ધરણિતલમપ્રાપ્તવાન્ સિપ્રમેવ પ્રતિસંહર્તુમ્, તે ચલુ ગૌતમ !
 દેવાઃ તયા ઉત્કૃષ્ટયા યાવત્ દેવગત્યા લોકે સ્થિત્વા અસદ્ભાવપ્રસ્થાપનયા ઇકો-
 દેવઃ પૌરંસ્ત્યાભિમુખઃ પ્રયાતઃ, ઇકો દેવો દક્ષિણપૌરંસ્ત્યાભિમુખઃ પ્રયાતઃ, એવં
 યાવત્-ઉત્તરપૌરંસ્ત્યાભિમુખઃ, ઇકો દેવઃ ઝઘ્વાભિમુખઃ, ઇકો દેવઃ અધોઽભિ-
 મુખઃ પ્રયાતઃ, તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે વર્ષશતસહસ્રાયુષ્કો દારકઃ પ્રયાતઃ,
 તતઃ ચલુ તસ્ય દારકસ્ય અમ્વાપિતરૌ પ્રહીણૌ ભવતઃ નો ચૈવ ચલુ તે દેવા અલો-
 કાન્તં સંપ્રાપ્નુવન્તિ, તદેવ૦, તેષાં ચલુ દેવાનાં કિં ગતં બહુકમ્ અગતં બહુકમ્ ?
 ગૌતમ ! નો ગતં બહુકમ્, અગતં બહુકમ્, ગતાત્ તત્ અગતમ્ અનન્તગુણમ્, અગતાત્
 તત્ ગતમ્ અનન્તમાગમ્, અલોકઃ-ચલુ ગૌતમ ! એતન્મહાલયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ॥મૂ૦ ૨॥

ટીકા—લોકાલોકપ્રસ્તાવાત્ તત્પરિમાણવક્તવ્યતામાહ ‘લોએ ણં મંતે !’
 ઇત્યાદિ, ‘લોએ ણં મંતે ! કે મહાલએ પણ્ણત્તે’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! લોકઃ
 ચલુ કિં મહાલયઃ કીદગ્ વિશાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! અયં ણં જંબુ-
 દ્વીવે દીવે સન્વદીવાણં જાવ પરિક્ષેવેણં’ હે ગૌતમ ! અયં ચલુ જમ્બૂદ્વીપો મધ્ય-
 જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ સર્વદ્વીપાનાં યાવત્ સર્વસમુદ્રાણામ્ આભ્યન્તરિકઃ સર્વશુદ્રકો

લોકાલોકપરિમાણવક્તવ્યતા-

‘લોએ ણં મંતે ! કે મહાલએ પણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-લોકાલોક કે કથન સે યહાં સૂત્રકાર ને ઉનકે પરિમાણ
 કી વક્તવ્યતા કા કથન કિયા હૈ-હસમેં ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-
 ‘લોએ ણં મંતે ! કે મહાલએ પણ્ણત્તે’ હે ભદન્ત ! લોક કિતના ઘડા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-‘ગોયમા ! અયં ણં જંબુદ્વીવે દીવે સન્વદી-
 વાણં જાવ પરિક્ષેવેણં’ હે ગૌતમ ! યહ જંબુદ્વીપ નામકા દ્વીપ-મધ્ય-
 જંબુ દ્વીપ-સમસ્ત દ્વીપોં કે યાવત્-સમસ્ત સમુદ્રોં કે ઘીચમેં હૈ અર્થાત્

લોક અને અલોકના પરિમાણની વક્તવ્યતા

“લોએ ણં મંતે ! કે મહાલએ પણ્ણત્તે” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં લોક અને અલોકના પ્રમાણનું નિરૂપણ
 કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન
 પૂછે છે કે-“લોએ ણં મંતે !” કે મહાલએ પણ્ણત્તે ?” હે ભગવન્ ! લોક
 કેટલો વિશાળ મોટો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! અયં ણં જંબુદ્વીવે દીવે સન્વદીવાણં
 જાવ પરિક્ષેવેણં” હે ગૌતમ ! આ જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ-મધ્ય જંબુદ્વીપ-
 સમસ્ત દ્વીપો અને સમસ્ત સમુદ્રોની વચ્ચે આવેલો છે અને તે સમસ્ત દ્વીપો

વર્તે, તૈલાપૂર્ણસંસ્થાનસંસ્થિતો વર્તે, રથચક્રવાલસંસ્થાનસંસ્થિતો વર્તે, પુષ્કર-
કર્ણિકા સંસ્થાનસંસ્થિતો વર્તે, પ્રતિપૂર્ણચંદ્રસંસ્થાનસંસ્થિતઃ, એકં યોજન-
શતસહસ્રમ્ આયામધિષ્કમ્બેણ, ત્રીણિ યોજનશતસહસ્રાણિ, શોડશચ સહસ્રાણિ દ્વે ચ
સપ્તવિંશતિઃ યોજનશતે, ત્રીણિ ચ ક્રોશાનિ, અષ્ટાવિંશતિશ્ચ ધનુશ્ચતમ્, ત્રયોદશ
અજુલાનિ, અર્ધાજુલંચ કિશ્ચિદ્ વિશેષાધિકમ્, તથાચ કિશ્ચિદ્ વિશેષાધિકસાર્દ-
ત્રયોદશાજુલાધિકાષ્ટાવિંશત્યધિકશતધનુરુત્તરક્રોશત્રયાધિકસપ્તવિંશત્યધિકશતદ્વય-
યોજનાધિક-પોડશસહસ્રોત્તરલક્ષત્રયપ્રમાણો જમ્બૂદ્વીપઃ, પરિક્ષેપેણ પરિધિના
પ્રવ્રજાઃ, 'તેણં કાલેણં, તેણં સમર્ણં છ દેવા મહિદ્વિયા જાવ મહાસોઽવ્યા જંબુદ્વીવે
દીવે મંદરે પવ્વણ મંદરચૂલિયં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ષિત્તાણં ચિદ્દેજ્જા' તસ્મિન્
કાલે, તસ્મિન્ સમયે યદા પદ્મ દેવાઃ મહર્દ્ધિકાઃ યાવત્ મહાદ્યુતિકાઃ, મહાયશસઃ,
મહાવજ્રાઃ, મહાસૌર્યાઃ જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે, મંદરે પર્વતે મંદરચૂલિકાં-મેરુશિખરં

સહ સે છોડા છે. તૈલ સે વને હુએ અપૂર્ણ-પૂર્ણં કા જેસા આકાર હોતા
હૈ- વૈસા હી હસકા આકાર હૈ. અથવા રથ કે ચક્રવાલ (જો લોહે કા
ગોળપટ્ટા હોતા હૈ) હસ કે આકાર જેસા હૈ. અથવા કનલ કી
જૈસી કર્ણિકા હોતી હૈ હસકે આકાર જેસા હૈ. અથવા પૂર્ણિમા કે ચંદ્રમા
કે જેસા આકાર હોતા હૈ વૈસા આકાર વાલા હૈ. એક લાખ યોજન કા
હસકા વિસ્તાર હૈ. હસકી પરિધિ ત્રીન લાખ સોલહ હજાર દો સૌ સત્તાવીસ
યોજન, ત્રીન કોશ એક સૌ અઠ્ઠાઈસ ધનુષ ઓર ૧૩૧૧ સ્તાડા તેરહ અંગુલ
સે કુછ અધિક હૈ. "તેણં કાલેણં તેણં સમર્ણં છ દેવા મહિદ્વિયા જાવ
મહાસોઽવ્યા જંબુદ્વીવે દીવે મંદરે પવ્વણ મંદરચૂલિયં સવ્વઓ સમંતા સંપ-
રિક્ષિત્તા ણં ચિદ્દેજ્જા" હસ કાલ મેં ઓર હસ સમય મેં મહાકદ્ધિવાલે
યાવત્-મહાદ્યુતિવાલે, મહાયશવાલે, મહાવજ્રવાલે-મહાસુખવાલે એસે છ

અને સમુદ્રોથી નાનો છે તેનો આકાર તેલથી ભરપૂર માલપુવા જેવો છે.
અથવા રથના પૈડાની વાટ જેવો તેનો આકાર છે. અથવા કમલની કર્ણિકા
જેવી ગોળ હોય છે, એવો તેનો આકાર છે. અથવા તેનો આકાર પૂર્ણિમાના
ચંદ્ર જેવો છે તેનો વિસ્તાર એક લાખ યોજનનો અને પરિધિ ત્રણ
લાખ સોળ હજાર બસો સત્તાવીસ (૩૧૬૨૨૭) યોજન, ત્રણ કોશ, ૧૨૮
ધનુષ અને ૧૩૧૧ આંગળથી પણ સહેજ વધારે છે. "તેણં કાલેણં તેણં સમર્ણં
છ દેવા મહિદ્વિયા જાવ મહાસોઽવ્યા જંબુદ્વીવે દીવે મંદરે પવ્વણ મંદરચૂલિયં
સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ષિત્તાણં ચિદ્દેજ્જા" તે કાળે અને તે સમયે (ધારો કે
અત્યારે જ) કોઈ મહાકદ્ધિવાળા, મહાદ્યુતિવાળા, મહાયશવાળા, મહાવજ્રવાળા,

सर्वतः—परितः, समन्तात्—सर्वदिक्षु संपरिक्षिप्य—संवेष्टय खलु तिष्ठेयुः, 'अहे णं चत्तारि दिसाकुमारीओ महत्तरियाओ चत्तारि बलिपिंडे गहाय जंबुद्वीवस्स दीवस्स चउसु वि दिसासु बहियाभिमुहीओ ठिच्चा ते चत्तारि बलिपिंडे जमगसमगं बहियाभिमुहे पक्खिवेज्जा' अधः खलु अधोभागे चतस्रो दिक्कुमार्यो महत्तरिकाः अतिमहत्यः चतुरो बलिपिण्डान् गृहीत्वा जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य चतसृषु वि दिक्षु पूर्वादिदिशासु, बाह्याभिमुखाः बाह्येऽभिमुखीभूय स्थित्वा तान् चतुरो बलिपिण्डान् यमकसमकं—युगपदेव—एकदैवेत्यर्थः, बहिराभिमुखं प्रक्षिपेयुः तदा—'पभूणं गोयमा ! ताओ एगमेगे देवे ते चत्तारि बलिपिंडे धरणितलमसंपत्ते खिप्पामेव पडिसाहरित्तए' हे गौतम ! प्रभुः समर्थः खलु तेभ्यो देवेभ्यः एकैको देवस्तान् चतुरो बलिपिण्डान् धरणितलं—पृथिवीतलम्, असंप्राप्तं क्षिप्रमेव प्रतिसंहर्तुम्—ग्रहीतुं

देव जंबूद्वीप नाम के इस द्वीप में स्थित मन्दर पर्वत ऊपर मन्दर की चूलिका को सब ओर से घेर कर खड़े हो जावे ' अहे णं चत्तारि दिसा कुमारीओ महत्तरियाओ चत्तारि बलिपिंडे गहाय जंबुद्वीवस्स दीवस्स चउसु दिसासु बहियाभिमुहीओ ठिच्चा ते चत्तारि बलिपिंडे जमगसमगं बहियाभिमुहे पक्खिवेज्जा ' और उसके नीचे चार महत्तरिका देवियां चार बलिपिण्डों को लेकर जंबूद्वीपकी चार दिशाओं में—पूर्वपश्चिम आदि दिशाओं में बाहिर की ओर मुख करके खड़ी हों जावे और इस स्थिति से खड़ी होकर वे उन चारों ही बलिपिण्डों को एक साथ ही बाहिर फेंके 'पभू णं गोयमा ! ताओ एगमेगे देवे ते चत्तारि बलिपिंडे धरणितलमसंपत्ते खिप्पामेव पडिसाहरित्तए ' तो हे गौतम ! उन देवों में एक एक देव उन चार बलिपिण्डों को जघनक कि वे जमीन

अने भडासुअवाणा ६ देवो आ ज'बूद्वीपमां रडेवा मन्दर पर्वत उपर, मन्दरनी चूलिका (टीक) ने घेरीने अधी आबुअे जमा रही जाय, "अहेणं चत्तारि दिसाकुमारीओ महत्तरियाओ चत्तारि बलिपिंडे गहाय जंबुद्वीवस्स दीवस्स चउसु दिसासु बहियाभिमुहीओ ठिच्चा ते चत्तारि बलिपिंडे जमगसमगं बहियाभिमुहे पक्खिवेज्जा" अने तेनी नीचे चार महत्तरिका दिशाकुमारीओ चार बलिपिंडोने लधने चार दिशाओमां (पूर्व पश्चिम आदि दिशाओमां) भडारनी तरङ्ग भुअं राणीने जमा रडे, अने ते स्थितिमां जमा रहीने तेओ ते चारे बलिपिंडोने ओक साथे ज भडार डे'डे, तो "पभूणं गोयमा ! ताओ एगमेगे देवे ते चत्तारि बलिपिंडे धरणितलमसंपत्ते खिप्पामेव पडिसाहरित्तए" हे गौतम ! ते छ देवोमां ने प्रत्येक देव ते चार बलिपिंडोने जमीन उपर

સમર્થઃ इति पूर्वेण अन्ययः, 'तेणं गोयमा । देवा ताए उक्किट्ठाए जाव देवगईए, एगे देवे पुरस्थाभिमुहे पयाए' हे गौतम ! ते खलु देवाः तया उत्कृष्टया-विशिष्टया, यावत्-त्वरितया-आकुलया, चपलया-शरीरचापल्येन, चण्डया-रौद्रया-गत्युत्कर्षयोगात्, सिंहया-दाढ्यस्थिरतया, उद्धृतया-दर्पातिशयेन, जयिन्या-विपक्षजेवृतया, छेदया-निपुणया, दिव्यया-दिविमवया, देवगत्या एको देवः पुरस्थाभिमुहे' पौरસ્त्वाभिमुखः प्रयातः, 'एवं दाहिणाभिमुहे, एवं पञ्चस्थाभिमुहे, एवं उत्तराभिमुहे, एवं उड्ढाभिमुहे, एगे अहोगिमुहे पयाए' एवं-तथैव एको देवो दक्षिणाभिमुखः, एवमेव एको देवः पश्चिमाभिमुखः, एवं तथैव-एको देवः उत्तराभिमुखः, एवं-तथैव एको देवः ऊर्ध्वान्निमुखः, एको देवः अधोऽभिमुखः प्रयातः, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं वाससहस्साउए दारए पयाए' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये वर्षसहस्रायुष्क-वर्षाणां सहस्रम् आयुर्यस्य स तथाविधः, दारकः-वालकः

ऊपर नहीं गिर पाते हैं. इतने में ही बहुतजल्दी ग्रहण करने में समर्थ है । 'तेणं गोयमा । देवा ताए उक्किट्ठाए जाव देवगईए एगे देवे पुरस्थाभिमुहे पयाए' हे गौतम ! अब उन देवों में से कोई एक देव अपनी उस उत्कृष्ट, स्वरित, चपल, आदि विशेषणों वाली देव गतिसे चलकर पूर्व दिशा की तरफ चला गया. 'एवं दाहिणामुहे, एवं पञ्चस्थाभिमुहे-एवं उत्तराभिमुहे, एवं उड्ढाभिमुहे, एगे अहोमुहे पयाए' इसी प्रकार से कोई एक दूसरा देव दक्षिणदिशा की तरफ चला गया, एक देव पश्चिमदिशा की तरफ चला गया, इसी प्रकार से एक देव उत्तर-दिशा की तरफ चला गया. एक देव ऊर्ध्वदिशा की तरफ और एक देव अधोदिशा की तरफ चला गया 'तेणं कालेणं तेणं समएणं वाससहस्साउए दारए पयाए' उस काल और उस समय में एक हजार वर्ष

આવી પડે તે પહેલાં-વચ્ચેથી જ ઘણી જ ઝડપથી થઇશુ કરી શકવાને સમર્થ હોય છે. “ તેણં ગોયમા ! દેવા તાએ ઉક્કિટ્ઠાએ જાવ દેવગઈએ એગે દેવે પુરસ્થા-ભિમુહે પયાએ ” હે ગૌતમ ! તે દેવોમાંનો કોઈ એક દેવ પોતાની તે ઉત્કૃષ્ટ, ત્વરિત, ચપલ આદિ વિશેષણોવાળી દેવગતિથી પૂર્વદિશા તરફ ચાલવા માંડે, “ એવં દાહિણાભિમુહે, એવ પંચસ્થાભિમુહે, એવં ઉત્તરાભિમુહે, એવં ઉડ્ઢાભિમુહે, એવં એગે અહોમુહે પયાએ ” એજ પ્રમાણે બીજો એક દેવ દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલવા માંડે, ત્રીજો એક દેવ પશ્ચિમ તરફ ચાલવા માંડે ચોથો એક દેવ ઉત્તર તરફ ચાલવા માંડે પાંચમો એક દેવ ઉર્ધ્વદિશા તરફ ચાલવા માંડે અને છઠો એક દેવ અધોદિશા તરફ ચાલવા માંડે, “ તેણં કાલેણં તેણં સમ્પણં વાસસહસ્સાઉએ દારએ પયાએ ” બરાબર એજ સમયે કોઈ એક પુરુષને ત્યાં ૧૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળો એક બાળક

પ્રજાતઃ—સમુત્પન્ન इत्यर्थः, ‘तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पहीणा भवंति’ ततः खलु तस्य दारकस्य—बालकस्य अम्बापितरौ प्रहीणौ—मृतौ भवतः, किन्तु ‘णो चेव णं ते देवा लोगंतं संपाउणंति’ नो चेव—नैव खलु ते देवा लोकान्तं—लोकस्य-पारं संप्राप्नुवन्ति, ‘तएणं तस्स दारगस्स आयुए पहीणे भवइ, णो चेव णं जाव संपाउणंति’ ततः खलु तस्य दारकस्य आयुष्यं प्रहीणं—क्षीणं भवति, तथापि नोचेव—नैव खलु यावत्—ते देवाः लोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ‘तएणं तस्स दारगस्स अट्ठिमिजा पहीणा भवंति णो चेवणं ते देवा लोगंतं संपाउणंति’ ततः तस्य दारकस्य अत्थिमज्जाः प्रहीणाः नष्टा भवन्ति, किन्तु तथापि नोचेव—नैव खलु ते देवा लोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ‘तएणं तस्स दारगस्स आसत्तमे वि कुलवंसे पहीणे भवइ, णो चेवण ते देवा लोगंतं संपाउणंति’ ततः खलु तस्य दारकस्य—बालकस्य

की आयुवाला एक बालक जन्म लेवे, ‘तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पहीणा भवंति’ बाद में उसके माता पिता भी मर जावे किन्तु ‘णो चेव णं ते देवा लोगंतं संपाउणंति’ तो भी प्रस्थित हुए वे देव लोक के अन्त को नहीं पा सकते हैं। ‘तएणं तस्स दारगस्स आयुए पहीणे भवइ’ उस बच्चे की एक हजार वर्ष की आयु भी समाप्त हो जावे ‘णोचेव णं जाव संपाउणंति’ तो भी तबतक चलते हुए वे देवलोक के अन्त को प्राप्त नहीं कर सकते, ‘तएणं तस्स दारगस्स अट्ठिमिजा पहीणा भवंति’ उस बालक की हड्डियां और मज्जा भी नष्ट हो जावे—तो भी तबतक चलते हुए वे देवलोक के अन्त को नहीं पा सकते ‘तएणं तस्स दारगस्स आसत्तमे वि कुलवंसे पहीणे भवइ’ उस बालक की सात पीढ़ी तक भी नष्ट हो जावे तो भी तबतक चलते हुए वे उस

જન્મ પામે, “ તણ તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પહીણા ભવંતિ ” ત્યાર બાદ—તેના આયુકાળ દરમિયાન કોઈ સમયે તે બાળકના માતાપિતા મરી જાય છે, પરંતુ “ ણો ચેવ ણં તે દેવા લોગંતં સંપાઉણંતિ ” આટલા લાંબા કાળની સતત મુસાફરી કરવા છતાં પણ તે દેવો લોકના અન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી, “ તણ તસ્સ દારગસ્સ આયુએ પહીણે ભવઈ ” ત્યાર બાદ તે બાળક એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરીને કાળધર્મ પામી જાય છે, પરંતુ “ ણો ચેવ ણં જાવ સંપાઉણંતિ ” એટલા વર્ષ પર્યન્ત સતત મુસાફરી કરવા છતાં પણ દેવો લોકાન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી, “ તણ તસ્સ દારગસ્સ અટ્ઠિમિજા પહીણા ભવતિ ” તે બાળકના હાડકા અને મજ્જા પણ નષ્ટ થઈ જાય છે, તે પણ તે દેવો લોકના અન્તને પામી શકતા નથી, “ તણ તસ્સ દારગસ્સ આસત્તમે વિ કુલવંસે પહીણે ભવઈ ” ત્યાર બાદ તે બાળકની સાત પેઢીઓ પણ નષ્ટ થઈ જાય છે, પરંતુ સતત મુસાફરી કરતા તે દેવો લોકના અન્ત સુધી

આસપ્તમોઽપિ—સપ્તમપુરુષપર્યન્તોઽપિ કુલવંશઃ કુલરૂપો વંશઃ પ્રહીણો ભવતિ, કિન્તુ નોચૈવ-નૈવ સ્વલુ તે દેવાઃ લોકાન્તં સંપ્રાપ્નુવન્તિ, ‘તદ્દેવં તસ્મૈ દારગસ્સ નામગોણિ પહીણે ભવદ્, ણો ચૈવ ણં તે દેવા લોગંતં સંપાઞ્ણંતિ’ તતઃ સ્વલુ તસ્ય દારકસ્ય-વાલકસ્ય નામગોત્રમપિ પ્રહીણં-નષ્ટં ભવતિ, તથાપિ નો ચૈવ-નૈવ સ્વલુ તે દેવાઃ લોકાન્તં સંપ્રાપ્નુવન્તિ, ‘તેસિં ણં મંતે ! દેવાણં કિં ગણં વહુણ, અગણં વહુણ ?’ ગૌતમઃ પૂછતિ-હે મદન્ત ! તેણાં સ્વલુ પૂર્વોક્તાનાં પદ્મં દિશુ પ્રયાતાનાં દેવાનાં કિં ગતં-વ્યતિક્રાન્તં ક્ષેત્રમ્ વહુકમ્-અધિકં ભવતિ ? કિંવા અગતમ્-અવ્યતિક્રાન્તં ક્ષેત્રં વહુકમ્-અધિકં ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ગણં વહુણ, ણો અગણં વહુણ’ હે ગૌતમ ! તેણાં દેવાનાં ગતં-વ્યતિક્રાન્તં ક્ષેત્રં વહુકમ્-અધિકં

લોક કે અન્ત કો નહીં પા સકતે હૈં । ‘તદ્દેવં તસ્મૈ દારગસ્સ નામગોણિ પહીણે ભવદ્-નોચૈવ ણં તે દેવા લોગંતં સંપાઞ્ણંતિ’ યહાં તક કિં હસ વાલક કા નામગોત્ર મી નષ્ટ હો જાય તત્કાલ મી વે દેવ ચલતે ૨ લોક કા અન્ત નહીં પા સકતે હૈં । એસા વડા યહ લોક હૈં ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં-‘તેસિં ણં મંતે ! દેવાણં કિં ગણં વહુણ, અગણં વહુણ’ હે મદન્ત ! છહોં દિશાઓં મેં ગયે હુણ ઉન દેવોં કા વ્યતિક્રાન્ત-પાર કિયા જા ચુકા ક્ષેત્ર વહુત હૈં ? યા નહોં પાર કિયા ગયા-જિસે પાર કરના વાકી હૈં-એસે ક્ષેત્ર વહુત હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ગણં વહુણ ણો અગણં વહુણ’ હે ગૌતમ ! જિતના ક્ષેત્ર દેવોં ને પાર કર લિયા હૈં-વહ ક્ષેત્ર વહુત હૈં, ઓર જિસે અમી

પહોંચી શકતા નથી. “તદ્દેવં તસ્મૈ દારગસ્સ નામગોણિ પહીણે ભવદ્, “ ણો ચૈવ ણં તે દેવા લોગંતં સંપાઞ્ણંતિ ” અરે ! તે બાલકના નામ ગોત્રનો પણ નાશ થઈ જાય છે, પરન્તુ આટલા લીધાં કાળ પર્યન્ત સુસાક્ષી કરવા છતાં પણ તે દેવો લોકના અન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી, એટલો અધો વિશાળ આ લોક છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેસિં ણં મંતે ! દેવાણં કિં ગણં વહુણ, અગણં વહુણ ?” હે ભગવન્ ! છએ દિશાઓમાં ગયેલા તે દેવો દ્વારા ઉલ્લંઘિત (પાર કરાયેલું) ક્ષેત્ર વધારે મોટું છે ? કે અનુલ્લંઘિત (પાર કરવાનું ને બાકી છે) તે ક્ષેત્ર વધારે મોટું હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! ગણં વહુણ, ણો અગણં વહુણ” હે ગૌતમ ! દેવોએ જેટલું ક્ષેત્ર પાર કર્યું છે-તે ક્ષેત્ર અધિક છે અને જે પાર

ભવતિ, નો અગતમ્-અવ્યતિક્રાન્તં ક્ષેત્રં વહુકમ્-અધિકં ન ભવતિ, 'ગયાડસે અગણ અસંખેજ્જહ માગે, અગયાડસે ગણ અસંખેજ્જગુણે' ગતાત્-વ્યતિક્રાન્તાત્ તત્-અગતમ્ અવ્યતિક્રાન્તમ્ અસંખ્યેયમાગં ન્યૂનં ભવતિ, અથ ચ અગતાત્-અવ્યતિક્રાન્તાત્ ક્ષેત્રાત્ તત્ ગતં વ્યતિક્રાન્તં ક્ષેત્રમ્ અસંખ્યેયગુણમ્ અધિકં ભવતિ, इति भावः । अत्र कश्चिदाशङ्कते-ननु पूर्वादिदिक्षु प्रत्येकस्यां दिशि लोकः अर्द्धरज्जु प्रमाणो वर्तते ऊर्ध्वाधश्च लोकः किञ्चिन्न्यूनाधिकसप्तरज्जुप्रमाणो वर्तते तर्हि तुल्यया गत्या गच्छतां तेषां देवानां क्षेत्रवैषम्यात् कथं पट्स्वपि दिक्षु गताद्-अगतं क्षेत्रमसंख्यातभागमात्रम्, अगताच्च गतं क्षेत्रमसंख्यातगुणम्? इति । अत्राह-घनचतुरस्रीकृतस्य लोकस्यैव कल्पितत्वान्न दोष इति । अस्त्वेवम्-पुनरपि श्रूयताम्-ननु यद्युक्तस्वरूपया गत्यापि गच्छन्तो देवाः बहुनाऽपि कालेन लोकान्तं

પાર કરના બાકી હૈ-જો ક્ષેત્ર પાર નહીં કિયા હૈ-વહ ક્ષેત્ર બહુત નહીં હૈ । ક્યોં કિ-' ગયાડસે અગણ અસંખેજ્જહ માગે, અગયાડસે ગણ અસં-ખેજ્જગુણે ' ગનક્ષેત્ર સે વહ અગતક્ષેત્ર-અવ્યતિક્રાન્તક્ષેત્ર, અસંખ્યાતવે' માગ હૈ ઓર અગતક્ષેત્ર સે વહ ગતક્ષેત્ર અસંખ્યાતગુણિત હૈ । યહાં એસી આશંકા હો સકતી હૈ-કિ પૂર્વાદિદિશાઓં મેં સે પ્રત્યેકદિશા મેં લોક અર્ધરાજૂપમાણ હૈ, ઓર ઉર્ધ્વ એવં અધોદિશા મેં કિચ્ચિન્ન્યૂનાધિક સાત રાજૂ પ્રમાણ હૈ તચ તુલ્ય ગતિ સે જાને વાલે દેવોં કે ક્ષેત્ર મેં વિપમતા હોને સે છહોં દિશાઓં મેં ગતક્ષેત્ર સે અગતક્ષેત્ર અસંખ્યાતમાગમાત્ર કૈસે માના જા સકતા હૈ ? ઓર અગતક્ષેત્ર સે ગતક્ષેત્ર અસંખ્યાતગુણિત કૈસે કહા જા સકતા હૈ ? સો હસ શંકાં કા એસા ઉત્તર હૈ કિ ઘનચતુ-રસ્રીકૃત લોક હી કલ્પિત હૈ-અતઃ હસમેં કોઈ દોષ નહીં હૈ । સૈર કોઈ દોષ ન હો, પરન્તુ ફિર બી શંકા એસી બની હી રહતી હૈ કિ ઉક્ત સ્વરૂપ-

કરવાનું ખાકી છે કે જે ક્ષેત્ર ને પાર કયું નથી તે ક્ષેત્ર ઓછું છે. “ગયાડસે અગણ અસંખેજ્જમાગે, અગયાડસે ગણ અસંખેજ્જગુણે” ઉદ્ભવિત ક્ષેત્ર કરતાં અનુદ્ભવિત ક્ષેત્ર અસંખ્યાતમાં ભાગ જેટલું છે. અને અનુદ્ભવિત ક્ષેત્ર કરતાં ઉદ્ભવિત ક્ષેત્ર અસંખ્યાત ગણું મોટું હોય છે.

શંકા-પૂર્વાદિ પ્રત્યેક દિશામાં લોક અર્ધરાજૂ પ્રમાણ છે અને ઉર્ધ્વદિશામાં તથા અધોદિશામાં તે સાત રાજૂપ્રમાણ કરતા કંઈક ન્યૂનાધિક પ્રમાણ છે. છતાં સમાન ગતિથી ચાલનારા દેવાના અનુદ્ભવિત ક્ષેત્રને ઉદ્ભવિત ક્ષેત્રના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ શા માટે કહ્યું છે ? અને અનુદ્ભવિત ક્ષેત્ર કરતા ઉદ્ભવિત ક્ષેત્રને અસંખ્યાત ગણું અધિક કેમ કહ્યું છે ? ઉત્તર-આ શંકાનું સમા-ધાન આ પ્રમાણે છે-ઘનચતુરસ્રીકૃત (ચતુષ્કોણાકાર) લોક જ કલ્પિત છે તેથી તે કથનમાં કંઈ દોષ નથી.

ન લભન્તે તદા જિનાનાં જન્માદિકલ્યાણકેષુ ક્ષેત્રસ્ય બહુત્વે, અવતરણકાલસ્ય ચાલત્વેऽપિ કથમચ્યુતદેવલોકાદેવા દ્રાગવતરન્તીતિ । સત્યમ્, કિન્તુ ત્વરિતાદિ વિશેષણવિશિષ્ટાઽપીયં ગતિર્મન્દૈવ જિનજન્માદિષુ અવતરણગતિસ્તુ શીઘ્રતમેતિ વિજ્ઞેયમ્ । અથ લોકપરિમાણમુપસંહરન્નાહ-‘લોણં ગોયમા ! એ મહાલણ પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! લોકઃ સ્વલ્લ ઇયન્મહાલયઃ ઇયત્પરિમિતો મહાવિશાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । અથા

વાલી ગતિ દ્વારા જાતે હુએ દેવ યદિ યહુત કાલ કે વાદ મી લોકાન્ત કો પ્રાસ નહીં કર પાતે હીં તો જિનેન્દ્રોં કે જન્મ કલ્યાણકોં મેં અચ્યુત દેવલોક ક્ષેત્ર કી અધિકતા હોને કે કારણ થોડે સે સમય મેં કૈસે જલ્દી આ જાતે હીં-પૂછને કા તાત્પર્ય એસાં હૈ કિ અચ્યુતદેવલોક સે દેવ મગવાન્ કે પંચકલ્યાણકોં મેં આતે હીં અવ યદિ એસી વાત માની જાવે કિ દેવ ત્વરિતાદિવિશેષણોં વાલી ગતિ સે ગમન કરને પર મી લોકાન્ત કો બહુત કાલ કે વાદ મી નહીં પા સકતે હીં-તો ફિર વે મગવાન્ કે પંચકલ્યાણકોં મેં જલ્દી કૈસે આતે હીં । ક્યોં કિ અચ્યુતદેવલોક સે યહાં-તક આનેકાક્ષેત્ર તો વહુત હૈ ઓર અવતરણ કા સમય અલ્પ હૈ ? તો હસકા સમાધાન એસાં હૈ કિ જિન જન્માદિકોં મેં દેવોં કે આને કી જો ગતિ હૈ વહ તો શીઘ્રતમા હૈ ઓર ત્વરિતાદિ વિશેષણોં વાલી જો ગતિ હૈ વહ મન્દ હૈ । એસાં જાનનાં ચાહિયે । અવ લોક કે પરિમાણ કા ઉપ-સંહાર કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હીં કિ-‘લોણં ગોયમા ! એ મહાલણ પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ લોક ઇતનાં બડાં હૈ । અર્થાત્ વહુત અધિક વિશાલ હૈ ।

શંકા-ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપવાળી ગતિ દ્વારા પણ જો તે દેવો અતિ ઘીર્ઘ કાળ પર્યન્ત મુસાફરી કરવા છતાં પણ લોકાન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી, તો જિનેન્દ્રોના જન્મકલ્યાણકોમાં અચ્યુત દેવલોક જેવાં ઘણાં હરના ક્ષેત્રો-માંથી પણ થોડા સમયમાં દેવો કેવી રીતે આવી શકે છે ? અચ્યુત દેવલોકથી અહીં સુધી આવવાનું ક્ષેત્ર તો બહુ જ વિશાળ છે અને અવતરણનો સમય ઘણો અલ્પ હોય છે.

ઉત્તર- જિનેન્દ્રોના જન્મકલ્યાણકોમાં દેવોની આવવાની ગતિ તો શિઘ્રતમ (સૌથી ઝડપી) હોય છે, બ્યારે ત્વરિતાદિ વિશેષણોવાળી જે ગતિ છે તે તો તેના પ્રમાણમાં મન્દ હોય છે, એમ સમજવું હવે લોકના પ્રમાણનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે “લોણં ગોયમા ! એ મહાલણ પળ્લત્તે” હે ગૌતમ ! લોક આટલો બધો મોટો છે એટલે કે તે અતિશય વિશાળ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી અલોકના પ્રમાણની અપેક્ષાએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે

લોકપરિમાણં ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અલોણં મંતે ! કે મહાલયે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત !
અલોક સ્વલુ કિયન્મહાલયઃ કીદગ્વિશાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !
અયં ણં સમયસેત્તે પળ્યાલીસં જોયણસયસહસ્સાઈં આયામવિક્કમ્મેણં, જહા
સંદણ જાવ, પરિક્કસેવેણં’ ગૌતમ ! હંદં સ્વલુ સમયક્ષેત્રં-મનુષ્યક્ષેત્રં, પશ્ચત્તવારિશદ્
યોજનશતસહસ્રાણિ આયામવિક્કમ્મેણ દૈર્ઘ્યવિસ્તારેણ યથા સ્કન્દકે પ્રકરણે
દ્વિતીયશતકસ્ય પ્રથમોદેશકે પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્-યાવત્-પરિ-
ક્ષેપેણ-પરિધિના પ્રજ્ઞપ્તમ્ । ‘તેણં કાલેણં, તેણં સમણં દસદેવા મહિઠ્ઠિયા તદેવ
જાવ સંપરિક્કિત્તાણં સંચિદ્દેજ્ઞા’ તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે દશદેવા મહદ્દિકાઃ
તથૈવ-પૂર્વોક્તવદેવ યાવત્-મહાયુત્તિકાઃ, મહાયગમઃ, મહાવલાઃ, મહાસૌર્યાઃ,
જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે, મન્દરે પર્વતે મન્દરચૂલિકાઃ સર્વતઃ-સમન્તાન્ સંપરિક્ષિપ્ય-સંવે-
ષ્ટ્ય સ્વલુ સંતિષ્ઠેત્ત, ‘અહેણં અદ્ધિસાકુમારીઓ મહત્તરિયાઓ અદ્ધવલિપિઠે

અવ ગૌતમ અલોક કા પરિમાણ પૂછતે હૈં-‘અલોણં મંતે ! કે
મહાલયે પળ્લત્તે’ હે મદન્ત ! અલોક કિતના વડા હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં
પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! અયં ણં સમયસેત્તે પળ્યાલીસં જોયણસયસ-
હસ્સાઈં આયામવિક્કમ્મેણં, જહા સંદણ જાવ પરિક્કસેવેણં’ હે ગૌતમ !
યહ મનુષ્ય ક્ષેત્ર આયામ વિક્કમ્મ કી અપેક્ષા સે ૪૫ લાખ યોજન કા
કહા ગયા હૈં । સો જૈસા વહાં કહા ગયા હૈં વૈસા હી યહાં પર મી કહના
ચાહિયે. પરિધિતક ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં દસ દેવા મહિઠ્ઠિયા
તદેવ જાવ સંપરિક્કિત્તા ણં સંચિદ્દેજ્ઞા’ ઉસ કાલ ઓર ઉસ સમય મૈં
મહદ્દિક આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલે ૧૦ દેવ જમ્બૂદ્વીપસ્થ સુમેરુપર્વત
કે ડપર મન્દરચૂલિકા કૈ ચારોં ઓર સે ઘેરકર સ્વડે હો જાવેં ઓર

પ્રશ્ન પૂછે છે “અલોણં મંતે ! કે મહાલયે પળ્લત્તે ?” હે ભગવન્ ! અલોક
કેટલો વિશાળ છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા ! અયં ણં સમયસેત્તે પળ્યાલીસં જોયણ-
સયસહસ્સાઈં આયામવિક્કમ્મેણં, જહા સંદણ જાવ પરિક્કસેવેણં હે ગૌતમ !
આ મનુષ્યક્ષેત્રની લંબાઈ અને પહોળાઈ ૪૫ લાખ યોજનની કહી છે. તેનું
વર્ણન બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં સ્કન્દકના પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર
અહણ કરવું ભેદાયે. તેની પરિધિ પર્યન્તનું વર્ણન અહીં અહણ કરવું ભેદાયે.

“તેણં કાલેણં તેણં સમણં દસ દેવા મહિઠ્ઠિયા તદેવ જાવ સંપરિ-
ક્કિત્ત ણ સંચિદ્દેજ્ઞા” તે કાળે અને તે સમયે ૧૦ દેવા જમ્બૂદ્વીપના મન્દર
પર્વતની (સુમેરુ પર્વતની) મન્દરચૂલિકા (શિખર) ને ઘેરીને ચારે દિશામાં

गहाय माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स चउसु वि दिसासु चउसु वि विदिसासु बहियाभिमु-
हीओ ठिच्चा अट्ठबलिपिंडे गहाय माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स जमगसमगं बहियाभिमु-
हीओ पक्खिवेज्जा' अधः—अधोभागे खलु अष्टौ दिक्कुमार्यो महत्तरिकाः अति-
महत्तयः अष्टौ बलिपिण्डान् गृहीत्वा मानुषोत्तरस्य—एतन्नामकस्य पर्वतस्य चतसृ-
ष्वपि दिक्षु चतसृष्वपि विदिक्षु बाह्याभिमुख्यः रिथत्वा अष्टौ बलिपिण्डान् गृहीत्वा
मानुषोत्तरस्य पर्वतस्य यमकसमकं—युगपदेव यदा बाह्याभिमुखाः प्रक्षिपेयुस्तदा—
'पभूणं गोयमा ! तओ एगमेगे देवे ते अट्ठ बलिपिंडे धरणितलमसंपत्ते खिप्पामेव
पडिसाहरित्तए' हे गौतम ! प्रभुः समर्थः खलु तेभ्यो देवेभ्यः एकैको देवस्तान्
अष्टौ बलिपिण्डान् धरणितलमसंपाप्तान् क्षिप्रमेव प्रतिसंहर्तुं—ग्रहीतुं समर्थः,
इतिपूर्वेणान्वयः, 'तेणं गोयमा ! देवा ताए उक्किट्ठाए जाव देवगईए लोणंसि ठिच्चा

‘अहेणं अट्ठदिसाकुमारीओ महत्तरियाओ अट्ठबलिपिंडे गहाय माणु-
सुत्तरस्स पव्वयस्स चउसु वि दिसासु चउसु वि विदिसासु बहियाभि-
मुहीओ ठिच्चा अट्ठबलिपिंडे गहाय माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स जमगसमगं
बहियाभिमुहीओ पक्खिवेज्जा' नीचे आठ महत्तरिका दिक्कुमारियां आठ
बलिपिण्डों को लेकर मानुषोत्तर पर्वत की चारों दिशाओं में और चारों
विदिशाओं में बाहर की ओर मुह करके खड़ी हो जावे और खड़ी
होकर के फिर वे एक ही साथ मानुषोत्तर पर्वत से बाहिर की ओर उन
आठ बलिपिण्डों को फेंके, 'पभूणं गोयमा ! तओ एगमेगे देवे ते अट्ठ
बलिपिंडे धरणितलमसंपत्ते खिप्पामेव पडिसाहरित्तए' तो हे भगवन्
उन देवों में से एक देव उन आठ बलिपिण्डों को जबतक वे जमीन पर
नहीं गिर पावे ग्रहण करने में समर्थ है । 'तेणं गोयमा ! देवा ताए

जिला रहे, अने “अहेणं अट्ठ दिसाकुमारीओ महत्तरियाओ अट्ठबलिपिंडे गहाय
माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स चउसु वि दिसासु चउसु वि विदिसासु बहियाभिमुहीओ
ठिच्चा अट्ठ बलिपिंडे गहाय माणुसुत्तरस्स पव्वयस्स जमगसमगं बहियाभिमुहीओ
पक्खिवेज्जा” नीचे आठ महत्तरिका दिशाकुमारीओ आठ बलिपिंडोने लधने,
माणुषोत्तर पर्वतनी आरे दिशाओमां (पूर्वादि आर दिशाओमां) अने आरे
विदिशाओमां (धशान आदि आरे भूषुमां) अडारनी तरइ भुण करीने जिली
रहे, अने तेओ ओक साथे माणुषोत्तर पर्वतनी अडारनी तरइ ते आठ
बलिपिंडोने डेके, “पभूण गोयमा ! तओ एगमेगे देवे ते अट्ठ बलिपिंडे धर
णितलमसंपत्ते खिप्पामेव पडिसाहरित्तए” तो हे गौतम ! ते दस देवोमाने।
प्रत्येक देव पोतानी शीघ्र गतिथी गभन करीने ते आठ बलिपिंडोने जमीन
पर पडतां पडेला ज पचेथी ज—अडणु करी देवाने समर्थ होय छे,

અસંભાવપટ્ટવળાણ એગે દેવે પુરત્થામિમુહે પયાણ. એગે દેવે દાહિણપુરત્થામિમુહે પયાણ, એવ જાવ ઉત્તરપુરત્થામિમુહે, એગે દેવે ઉડ્ઠામિમુહે, એગે દેવે અહોમિમુહે પયાણ' હે ગૌતમ ! તે સ્વલુ દેવાઃ તયા ઉત્કુષ્ટયા-વિલક્ષણયા યાવત્-ત્વરિતયા, ચપલયા, ચણ્ડયા, સિંહયા, ઉદ્ધતયા, જયિન્યા, લેકયા, દિવ્યયા દેવગત્યા લોકે સ્થિત્વા અસંજ્ઞાવપ્રધાપનયા-અસદ્સૂતાર્થકલ્પનયા ઈકો દેવઃ પૌરસ્ત્યામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ-પ્રસ્થિતઃ, ઈકો દેવો દક્ષિણપૌરસ્ત્યામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ, એવ-પૂર્વોક્તરીત્યા-યાવત્-ઈકો દેવો દક્ષિણામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ, ઈકો દેવો દક્ષિ-ણપશ્ચિમામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ, ઈકો દેવઃ પશ્ચિમામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ, ઈકો દેવઃ, પશ્ચિમોત્તરામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ, ઈકો દેવઃ ઉત્તરામિમુલ્લઃ પ્રયાતઃ, ઈકો દેવઃ ઉત્તરપૌરસ્ત્યામિમુલ્લઃ, ઈકો દેવઃ ઊર્ધ્વામિમુલ્લઃ ઈકો દેવઃ અધોમુલ્લઃ

ઉક્ષિટ્ટાણ જાવ દેવગઈણ લોગંસિ ઠિચ્ચા' અસંભાવપટ્ટવળાણ એગે દેવે પુરત્થામિમુહે પયાણ, એગે દેવે દાહિણપુરત્થામિમુહે પયાણ, એવ જાવ ઉત્તરપુરત્થામિમુહે પયાણ, એગે દેવે ઉડ્ઠામિમુહે, એગે દેવે અહોમિમુહે પયાણ' હે ગૌતમ ! એ દેવ ઉસ ઉત્કુષ્ટ-વિલક્ષણ યાવત્ ત્વરિતા, ચપલા, ચણ્ડા, સિંહા, ઉદ્ધૂતા, જયિની, લેકા ઓર દિવ્યા વિશેષણોં વાલી દેવ-ગતિ સે જાનોં ચલકર લોક કે અન્ત મેં પહુંવ જાવેં ઓર વહાં સે ફિર ઉનમેં સે કોઈ ઈક દેવ હસી ગતિ સે ચલકર પૂર્વદિશા કી તરફ ચલા જાવે, ઈક દેવ દક્ષિણ પૂર્વ કી તરફ ચલા જાવે, હસી પ્રકાર સે યાવત્ ઈક દેવ દક્ષિણદિશા કી તરફ ચલા જાવે, ઈક દેવ દક્ષિણપશ્ચિમ કી તરફ ચલા જાવે, ઈક દેવ પશ્ચિમદિશા કી તરફ ચલા જાવે, ઈક દેવ પશ્ચિમ ઉત્તરદિશા કી તરફ ચલા જાવે, ઈક દેવ ઉત્તરદિશા કી તરફ

“તેજં ગોયમા ! દેવા તાણ ઉક્ષિટ્ટાણ જાવ દેવગઈણ લોગંસિ ઠિચ્ચા અસંભાવપટ્ટ-વળાણ એગે દેવે પુરત્થામિમુહે પયાણ, એગે દેવે દાહિણપુરત્થામિમુહે પયાણ, એવ જાવ ઉત્તરપુરત્થામિમુહે પયાણ, એગે દેવે ઉડ્ઠામિમુહે, એગે દેવે અહોમિમુહે પયાણ” હે ગૌતમ ! તે દેવો પોતાની તે ઉત્કુષ્ટ (વિલક્ષણ), ત્વરિતા, ચપલા, ચંડા, સિંહા, ઉદ્ધૂતા, જયિની, દિવ્યા વગેરે વિશેષણોવાળી દેવગતિથી ચાલીને ધારો હે (આ કલ્પનાનો જ વિષય છે. સંભવી શકે એવું નહીં હોવાથી ધારવાનું કહ્યું છે) લોકના અન્ત ભાગમાં પહોંચી જાય છે. હવે ત્યાંથી એક દેવ પોતાની એવી જ ગતિથી પૂર્વદિશામાં ચાલવા માંડે, એક દેવ અગ્નિ દેશમાં ચાલવા માંડે, એક દેવ દક્ષિણ દિશામાં ચાલવા માંડે, એક દેવ નૈઋત્ય દેશમાં ચાલવા માંડે, એક પશ્ચિમમાં, એક વાયવ્ય દેશમાં એક ઉત્તરમાં અને એક ઈશાનમાં ચાલવા માંડે, એક દેવ ઉર્ધ્વ દિશામાં ચાલવા

પ્રયાતઃ ‘તેણં કાલેણં, તેણં સમણં, વાસસયસહસ્સાઉપ દારણ પયાણ’ તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે, વર્ષશતસહસ્રાયુષ્કો-લઘવર્ષાયુષ્કો દારકો-વાલકઃ પ્રજાતઃ ઉત્પન્નઃ ‘તણં તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પહીણા ભવંતિ, ણો ચેવણં તે દેવા આલોયતં સંપાણંતિ’ તતઃ સ્વલુ તસ્ય દારકસ્ય-વાલકસ્ય અમ્માપિતરૌ પ્રહીણૌ-મૃતૌ ભવતઃ કિન્તુ નો ચૈવ-નૈવ કિલ તે દેવાઃ અલોકાન્તમ્-અલોકસ્ય પારં સંપાણુવન્તિ, ‘તંચેવ’ તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ યાવત્-તતઃ સ્વલુ તસ્ય દારકસ્ય આયુષ્યં પ્રહીણં ભવતિ, કિન્તુ નો ચૈવ સ્વલુ તે દેવઃ અલોકાન્તં સંપાણુવન્તિ, તતઃ

ચલા જાવે, એક દેવ ઉત્તરપૂર્વ કી તરફ ચલા જાવે, એક દેવ અર્ધ્વદિશા કી તરફ ચલા જાવે ઓર એક દેવ અધોદિશા કી તરફ ચલા જાવે ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણ વાસસયસહસ્સાઉપ દારણ પયાણ’ અથા ઉસ કાલ ઓર ઉસ સમય મેં કોઈ એક વાલક ઉત્પન્ન હો જાવે કિ જિલકી આયુ એક લાખ વર્ષ કી હો ‘તણં તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પહીણા ભવંતિ’ ઉસકે માતા પિતા મર જાવે તો ભી ‘ણોચેવ ણં તે દેવા આલોયતં સંપાણંતિ’ વે દેવ અલોક કે અન્ત કો નહીં પા સકતે હૈં. તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એક લાખ વર્ષ કી આયુવાલે ઉસ વાલક કે માતા પિતા કે મરવે તક મેં જિલના સમય લગતા હૈ ઉતને સમયતક વે દેવ નિરન્તર ચલતે રહે’ તો ભી અલોક કે અન્ત કો નહીં પા સકતે હૈં. ‘હસકે વાદ ઉસ વાલક કી ‘તંચેવ’ આયુ સમાપ્ત હો જાવે-અર્થાત્ ઉસ વાલક કી આયુ કાલ તક વે દેવ નિરન્તર ચલતે રહે’-તય ભી અલોક કે અન્ત કો

માંડે અને એક દેવ અધોદિશામાં ચાલવા માડે, “ તેણં કાલેણં તેણં સમણં વાસસયસહસ્સાઉપ દારણ પયાણ ” હવે બરાબર તે કાળે અને તે સમયે એક લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા કોઈ એક બાળકનો જન્મ થાય છે, “ તણં તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો પહીણા ભવંતિ ” ત્યાર બાદ તે બાલકના માતા-પિતાનું અવસાન થઈ જાય છે, આટલા કાળ પર્યન્ત પોતાની શીઘ્ર ગતિથી ગમન કરવા છતાં પણ “ ણો ચેવણં તે દેવા આલોયતં સંપાણંતિ ” તે દેવો અલોકના અન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એક વર્ષના આયુવાળા તે બાલકના માતાપિતા એક લાખ વર્ષ કરતાં ઓછા સમયમાં મર્યા હશે પરન્તુ એટલા દીર્ઘ કાળ પર્યન્ત નિરન્તર ચાલતાં રહેવા છતાં પણ તેઓ અલોકાન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી. “ તંચેવ ” ત્યાર બાદ એક લાખ વર્ષનું આયુષ્ય લોગવીને તે બાલક અવસાન પામે છે, એટલા કાળ પર્યન્ત નિરન્તર ચાલવા છતાં પણ તે દેવો અલોકના અન્ત સુધી પહોંચી

खलु तस्य दारकरय अस्थिमज्जा. प्रहीणा भवन्ति, किन्तु नो चैव खलु ते देवाः अलोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ततः खलु तस्य दारकस्य आसप्तमोऽपि कुलवंशः प्रहीणो भवति, किन्तु नो चैव खलु ते देवाः अलोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, ततः खलु तस्य दारकस्य नामगोत्रमपि प्रहीणं भवति किन्तु नो चैव खलु ते देवाः अलोकान्तं संप्राप्नुवन्ति, इति भावः। गौतमः पृच्छति—‘तेसि णं देवाणं किं गए बहुए, अगए बहुए?’ हे भदन्त ! तेषां खलु पदस्वपि दिक्षु प्रयातानां देवानां किं गतं-व्यतिक्रान्तं क्षेत्रं बहुकम्-अधिकं भवति ? किंवा अगतम्-अव्यतिक्रान्तं क्षेत्रं बहुकम् अधिकं भवति ? ‘गोयमा ! नो गए बहुए, अगए बहुए’ हे गौतम ! नो खलु नहीं पा सकते हैं। उस बालक की हड्डियों और मज्जा के नष्ट होने तक भी वे देव अलोक का अन्त नहीं पा सकते हैं। उस बालक की सात पीढीतक भी नष्ट हो जावे तो जितना समय इनके नष्ट होने में लगता है-उतने समयतक भी वे देव निरन्तर चलते रहे-तब भी अलोक का अन्त नहीं पा सकते हैं। यहां तक कि उस बालक के नाम गोत्र भी समाप्त हो जावे-तो इनकी समाप्ति होने में जितना काल समाप्त हुआ है उतने समय तक भी निरन्तर चलने पर वे देव अलोक का अन्त नहीं पा सकते हैं।

अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं-‘तेसिणं देवाणं किं गए बहुए, अगए बहुए’ हे भदन्त ! दशों दिशाओं में एक २ कर गये हुए उन देवों का क्या गत-व्यतिक्रान्त-क्षेत्र अधिक है, अथवा अव्यतिक्रान्त क्षेत्र अधिक है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- गोयमा !’ हे

શકતા નથી, તે બાલકનાં હાડકા અને મજ્જા નષ્ટ થઈ જવા છતાં પણ તે દેવો અલોકાન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી. તે બાલકની સાત પેઢી પણ નષ્ટ થઈ જાય છે. તે સાત પેઢીને નષ્ટ થવામાં જેટલો કાળ લાગે છે એટલા કાળ પર્યન્ત ચાલવા છતાં પણ તે દેવો અલોકાન્ત સુધી પહોંચી શકતા નથી આટલો વિશાળ અલોક છે, એમ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ તેસિણ દેવાણં કિં ગએ બહુએ, અગએ બહુએ ?” હે ભગવન ! દશે દિશાઓમાં ગયેલા તે પ્રત્યેક દેવ દ્વારા જે ક્ષેત્રને ઉલ્લંઘિત કરવામાં આવ્યું છે તે ક્ષેત્ર અધિક હોય છે ? કે અનુલ્લંઘિત ક્ષેત્ર (તેમનાં દ્વારા પાર કરવાનું બાકી છે તે ક્ષેત્ર) અધિક હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ” નો ગએ બહુએ, અગએ બહુએ ” તેમણે વ્યતિક્રાન્ત (ઉલ્લંઘિત) કરેલું ક્ષેત્ર અધિક હોતું નથી, પરંતુ

તેષાં દેવાનાં ગત-વ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્રં વહુકં ભવતિ, અપિતુ અગતસ્-અવ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્રં વહુકમ્-અધિકં ભવતિ, 'ગયાઉસે અગણ અણંતગુણે, અગયાઉસે ગણ અણંતભાગે' ગતાત્-વ્યતિક્રાન્તાત્ ક્ષેત્રાત્ તત્-અગતમ્-અવ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્રમ્ અનન્તગુણાધિકં ભવતિ, અગતાત્-અવ્યતિક્રાન્તાત્ ક્ષેત્રાત્ તત્ ગત-વ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્રમ્ અનન્તભાગમ્-અધિકં ભવતિ । અન્તે ભગવાન્ અલોકમુપસંહરન્ આહ-‘અલોણં ગોયમા ! એમહાલણં પળ્લણં’ હે ગૌતમ ! અલોકઃ સ્વલ્લુ ઇયન્મહાલયઃ ઈદ્દશવિશાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ॥ સૂ. ૦૨ ॥

લોકૈકપ્રદેશ વક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-લોગસ્સ ણં મંતે ! એગંમિ આગાસપણ્ણસે જે એગિંદિયપણ્ણસા જાવ પાંચિદિયપણ્ણસા, અણિંદિયપણ્ણસા અન્નમન્નવદ્ધા, અન્નમન્નપુદ્ધા જાવ અન્નમન્નસમભરઘડત્તાણં ચિદ્ધંતિ ? અત્થિ ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ કિંચિ આવાહંવા, વાવાહંવા ઉપ્પાયંતિ, છવિચ્છેદંવા કરેતિ ? ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ! સે કેણદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્છહ-લોગસ્સ ણં એગંમિ આગાસપણ્ણસે જે એગિંદિયપણ્ણસા જાવ ચિદ્ધંતિ, પાત્થિ ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ કિંચિ આવાહંવા જાવ કરેતિ ? ગોયમા ! સે જહા નામણં નદ્ધિયા સિયા સિંગારા-ગૌતમ ! ‘નો ગણ વહુણ, અગણ વહુણ’ એનાં દેવોં કા વ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્ર અધિક નહીં હૈ અપિ તુ જો અગત ક્ષેત્ર હૈ વહુ વહુત હૈ ક્યોં કિ ‘ગયાઉસે અગણ અણંતગુણે, અગયાઉસે ગણ અણંતભાગે’ વ્યતિક્રાન્તક્ષેત્ર સે અવ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્ર અનન્તગુણા અધિક હૈ ઓર અવ્યતિક્રાન્ત ક્ષેત્ર સે વ્યતિક્રાન્તક્ષેત્ર અનન્તવેં ભાગ હૈ । અન્ત મેં ભગવાન્ અલોક કા ઉપસંહાર કરતે હુણ કહતે હે ‘અલોણં ગોયમા ! એ મહાલણં પળ્લણં’ હે ગૌતમ ! અલોક ઇતના વડા હૈ ॥ સૂ. ૦૨ ॥

અવ્યતિક્રાન્ત (અનુદ્વેષિત) ક્ષેત્ર અધિક હોય છે, કારણ કે ‘ગયાઉસે અગણ અણંતગુણે, અગયાઉસે ગણ અણંતભાગે’ ગત ક્ષેત્ર (ઉદ્વેષિત ક્ષેત્ર) કરતાં અગત ક્ષેત્ર (અનુદ્વેષિતક્ષેત્ર) અનંત ગણુ હોય છે અને અગતક્ષેત્ર કરતાં ગતક્ષેત્ર અનંતમા ભાગ પ્રમાણુ હોય છે. અન્તે અલોકના પ્રમાણુનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે ‘અલોણં ગોયમા ! એ મહાલણં પળ્લણં’ હે ગૌતમ ! અલોક આટલો બધો વિશાળ કહ્યો છે. ॥ સૂ. ૦૨ ॥

गारचारुवेसा जाव कलियारंगट्टाणंसि जणसयाउलंसि जणसय-
सहस्साउलंसि वत्तीसइविहरस्स नट्टस्स अन्नयरं नट्टविहिं
उवदंसेजा, से नूणं गोयमा! ते पेच्छगतं नट्टियं अणिमिसाए
दिट्ठीए सव्वओ समंता समभिलोएति? हंता समभिलोएति,
ताओ णं गोयमा! दिट्ठीओ तीसे नट्टियाए सव्वओ समंता
संनिवडियाओ? हंता, संनिवडियाओ, अत्थिणं गोयमा! ताओ
दिट्ठीओ तीसे नट्टियाए किंचिवि आवाहं वा, वावाहं वा, उप्पा-
एति, छविच्छेदं वा करेति? णो इणट्ठे समट्ठे, अहवा सा नट्टिया
तासिं दिट्ठीणं किंचि आवाहं वा, वावाहं वा, उप्पाएति, छवि-
च्छेदं वा करेति? णो इणट्ठे समट्ठे, ताओ वा दिट्ठीओ अन्न-
मन्नाए दिट्ठीए किंचि आवाहं वा, वावाहं वा, उप्पाएति छवि-
च्छेदं वा करेति? णो इणट्ठे समट्ठे, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं
वुच्चइ तंचेव जाव नो छविच्छेदं वा करेति ॥सू० ३॥

छाया-लोकस्य खलु भदन्त ! एरुस्मिन् आकाशप्रदेशे ये एकेन्द्रियप्रदेशाः,
यावत् पञ्चेन्द्रियप्रदेशाः, अनिन्द्रियप्रदेशाः, अन्योन्यवद्वाः, अन्योन्यस्पृष्टाः
यावत् अन्योन्यस्य किञ्चिद् आवाधां वा, व्यावाधां वा उत्पादयन्ति, छविच्छेदं वा,
कुर्वन्ति ? नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-लोकस्य खलु एक-
स्मिन् आकाशप्रदेशे ये एकेन्द्रियप्रदेशाः यावत् तिष्ठन्ति, नास्ति खलु भदन्त !
अन्योन्यस्य किञ्चिद् आवाधां वा यावत्-कुर्वन्ति ? गौतम ! तत् यथानाम नर्तकी
स्यात् ज्ञाराकारचारुवेसा, यावत् कलिता रङ्गस्थाने जनशताकुले जनशतसह-
स्राकुले द्वात्रिंशद्विधस्य नाट्यस्य अन्यतर नाट्यविधिम् उपदर्शयेत्, तत् नूनं
गौतम ! ते प्रेक्षकाः तद् नाट्यम् अनिमेषया दृष्ट्या सर्वतः समन्तात् समभिलो-
कयन्ति ? हन्त, समभिलोकरयन्ति, ताः खलु गौतम ! दृष्टयः तस्यां नर्तक्यां सर्वतः
समन्तात् मन्निपतिताः ? हन्त, सन्निपतिताः, अस्ति खलु गौतम ! ताः दृष्टयः
तस्याः नर्तक्याः किञ्चिदपि आवाधां वा, व्यावाधां वा उत्पादयन्ति, छविच्छेदं वा

કુર્વન્તિ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અથવા સા નર્ત્તકી તાસાં દૃષ્ટીનાં કિશ્ચિદ્ આવાધાં વા વ્યાવાધાં વા ઉત્પાદયતિ, છવિચ્છેદં વા કરોતિ, નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તા વા દૃષ્ટયઃ અન્યોન્યસ્યાઃ દૃષ્ટયાઃ કિશ્ચિદ્ આવાધાં વા, વ્યાવાધાં વા ઉત્પાદયન્તિ, છવિચ્છેદં વા કુર્વન્તિ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-તદેવ યાવત્-નો છવિચ્છેદં વા કુર્વન્તિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા—અથ લોકપ્રસ્તાવાત્ તદેકપ્રદેશગતાં વિશેષવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુ-
માહ-‘લોગસ્સ ણં’ इत्यादि, ‘લોગસ્સ ણં મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે જે એગિંદિય-
પરસા જાવ પંચિંદિયપએસા, અગિંદિયપએસા અન્નમન્નવદ્ધા, અન્નમન્નપુદ્ધા જાવ
અન્નમન્નસમમરઘહત્તાએ ચિદ્દંતિ ? અત્થિ ણં મંતે ! અન્નમન્નસ્સ કિંચિ આવાહં
વા વાવાહં વા ઉપ્પાએતિ, છવિચ્છેદં વા કરેતિ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મહન્ત !
લોકસ્ય સ્વલુ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે યે એકેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, યાવત્-દ્વીન્દ્રિય-
ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ, અનિન્દ્રિયપ્રદેશાશ્ચ અન્યોન્યવદ્ધાઃ, અન્યો-

લૌકિકપ્રદેશવક્તવ્યતા-

‘લોગસ્સ ણં મંતે !’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-લોક કા સ્વરૂપ ચલ રહા હૈ અતઃ સૂત્રકાર ને હસકે એક
પ્રદેશગત વક્તવ્યતા કી પ્રરૂપના હસ સૂત્ર દ્વારા કી હૈ । હસમેં ગૌતમ
ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘લોગસ્સ ણ મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે જે
એગિંદિયપએસા જાવ પંચિંદિયપએસા, અગિંદિયપએસા અન્નમન્નવદ્ધા
અન્નમન્નપુદ્ધા જાવ અન્નમન્નસમમરઘહત્તાએ ચિદ્દંતિ ? અત્થિ ણં મંતે !
અન્નમન્નસ્સ કિંચિ આવાહાં વા વાવાહં વા ઉપ્પાએતિ, છવિચ્છેદં વા
કરેતિ’ હે મહન્ત ! લોક કે એક આકાશ પ્રદેશ મેં જો એકેન્દ્રિય જીવ
પ્રદેશ, યાવત્ દ્વીન્દ્રિય જીવ પ્રદેશ, તેહન્દ્રિય જીવપ્રદેશ, ચૌ હન્દ્રિય-

-લૌકિક પ્રદેશ વક્તવ્યતા-

“લોગસ્સ ણં મંતે !” इत्यादि

ટીકાર્થ-લોકના સ્વરૂપનું નિરૂપણ ચાલી રહ્યું છે. તેથી સૂત્રકારે અહીં
તેના એક પ્રદેશગત જીવપ્રદેશોની પ્રરૂપણ કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“લોગસ્સ ણં મંતે !
એગંમિ આગાસપએસે જે એગિંદિયપએસા જાવ પંચિંદિયપએસા, અગિંદિયપએસા
અન્નમન્નવદ્ધા અન્નમન્નપુદ્ધા જાવ અન્નમન્નસમમરઘહત્તાએ ચિદ્દંતિ ? અત્થિ ણં
મંતે ! અન્નમન્નસ્સ કિંચિ આવાહાં વા વાવાહં વા ઉપ્પાએતિ, છવિચ્છેદં વા
કરેતિ ?) હે ભગવન્ ! લોકના એક આકાશપ્રદેશમાં એકેન્દ્રિય જીવપ્રદેશો,
દ્વીન્દ્રિય જીવપ્રદેશો, ત્રીન્દ્રિય જીવપ્રદેશો, ચતુરિન્દ્રિય જીવપ્રદેશો, પચ્ચેન્દ્રિય

न्यस्पृष्टाः, यावत्-अन्योन्यावगाहा अन्योन्यस्नेहप्रतिबद्धाः, अन्योन्यसमभरघट-
तया सर्वथा जलभृतघटाकारतया तिष्ठन्ति, हे भदन्त ! अस्ति-संभवति खलु
किम् अयं पक्षः अन्योन्यस्य किञ्चिद् आवाधां वा-पीडां वा, व्यावाधां वा-विशेष-
पीडां वा, उत्पादयन्ति ? छविच्छेदं वा-आकृतिभङ्गं वा कुर्वन्ति ? भगवानाह-‘ णो
इणट्ठे समट्ठे ’ हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः नैतत्संभवति, लोकस्य एकस्मिन्
आकाशप्रदेशे एकेन्द्रियादिप्रदेशाः परस्परसंबद्धस्पृष्टा अपि नो अन्योन्यस्य
किञ्चिद् आवाधां वा, व्यावाधां वा उत्पादयन्ति, छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, ‘ गौतमः
पृच्छति-‘से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ-लोगस्स णं एगमि आगासपएसे जे

जीव प्रदेश, पंचेन्द्रिय जीव प्रदेश और अनिन्द्रिय जीव प्रदेश, अन्योन्य
बद्धहोकर अन्योन्य स्पृष्ट होकर यावत् अन्योन्य अवगाह होकर और
अन्योन्य स्नेहप्रतिबद्ध होकर, अन्योन्य समभर घट की तरह-सर्वथा
जलभृत घट के आकार की तरह रहते हैं, तो क्या हे भदन्त ! वे
परस्पर में एक दूसरे को आवाधा-पीडा, व्यावाधा-अत्यन्तपीडा उत्पन्न
करते हैं ? और क्या अन्योन्य में एक दूसरे की छवि का-आकृतिका भङ्ग
करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ णो इणट्ठे समट्ठे ’ हे गौतम !
यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् ऐसी यात संभवित नहीं होती है कि
लोक के एक आकाशप्रदेश में परस्पर संबद्ध एवं स्पृष्ट रूप से रहते
हुए भी एकेन्द्रियादि प्रदेश परस्पर में एक दूसरे को थोड़ी सी भी पीड़ा
या व्यावाधा उत्पन्न करते हों ! अथवा उनकी आकृति का भंग करते हों ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ से केणट्ठे णं भंते ! एवं
वुच्चइ, लोगस्स णं एगमि आगासपएसे जे एगंदियपएसा जाव चिट्ठंति,

एवप्रदेशो अने अने अनिन्द्रिय एवप्रदेशो अन्योन्य भद्ध, अन्योन्य स्पृष्ट,
अन्योन्य अवगाह अने अन्योन्य स्नेहप्रतिबद्ध थर्हने समभर घडानी जेम
(सर्वथा जलपूरुथुं घडाना आकारनी जेम) रहे छे, तो शुं तेओ ओक
भीलने आभाधा (पीडा), व्याभाधा (विशेष पीडा) पडोआउता नथी ? शुं
तेओ ओक भीलनी छणिने (आकृतिने) भंग करता नथी ?

मंडावीर प्रभुने उत्तर-“ णो इणट्ठे समट्ठे ” छे गौतम ! ओबुं संलवी
शक्तुं नथी कडेवानुं तात्पर्यं ओ छे के परस्पर संबद्ध अने स्पृष्ट रूपे
रहेला ओकेन्द्रियादि प्रदेशो ओक भीलने सहेज पणु आभाधा अथवा व्या-
भाधा उपजवता नथी, अने तेमनी आकृतिने भंग पणु करता नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ, लोगस्स णं
एगमि आगासपएसे जे एगंदिय पएसा जाव चिट्ठंति, पत्थिणं भंते ! अन्नमन्नस्स

एणेन्द्रियपएसा जाव चिट्ठंति, जस्थि णं भंते ! अन्नमन्नस्स किंचि आवाहं वा जाव करेति ?' हे भदन्त ! तत् केनार्येन एवमुच्यते—लोकस्य खलु एकस्मिन् आकाश-प्रदेशे ये एकेन्द्रियप्रदेशाः यावत्-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-प्रदेशाः अनिन्द्रियप्रदेशाश्च अन्योन्यबद्धाः, अन्योन्मरपृष्ठाः अन्योन्यावगाढाः—अन्योन्यस्नेहप्रतिबद्धाः, अन्योन्यसमभरघटाकाररूपया तिष्ठन्ति, किन्तु हे भदन्त ! नास्ति न संभवति खलु अन्योन्यस्य किञ्चिद् आवाधां वा यावद् व्यावाधां वा उत्पादयन्ति, छविच्छेदं वा कुर्वन्ति ? तत्र किं कारणमितिप्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा ! से जहा नामए नट्टिया सिया, सिंगारागरचारुवेसा जाव कलिया, रंगट्ठाणंसि जणसयाउलंसि, जणसयसहस्साउलंसि वत्तीसइविहस्स नट्टस्य अन्नयरं नट्टविहिं उवदंसेज्जा' हे गौतम ! तत् यथानाह नर्तकी स्यात्—कदाचित् गृङ्गारा-

जस्थि णं भंते ! अन्नमन्नस्स किंचि आवाहं वा, जाव करेति' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि लोक के एक आकाश प्रदेश में जो एकेन्द्रिय जीव के प्रदेश, यावत् वे द्वीन्द्रिय जीव के प्रदेश, त्रैन्द्रिय जीव के प्रदेश, चोद्वीन्द्रिय जीव के प्रदेश, पञ्चेन्द्रिय जीव के प्रदेश और अनिन्द्रिय जीव के प्रदेश अन्योन्यबद्ध होकर, अन्योन्य स्पृष्ट होकर, अन्योन्य अवगाढ होकर और अन्योन्यस्नेहप्रतिबद्ध होकर अन्योन्यसमभरघटाकाररूप से रहते हैं—वे परस्पर में एक दूसरे को कुछ भी पीड़ा या व्याधावा उत्पन्न नहीं करते हैं और न एक दूसरे की आकृति का भंग करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए नट्टियासिया—सिंगारागरचारुवेसा, जाव कलिया, रंगट्ठाणंसि जणसयाउलंसि, जणसयसहस्साउलंसि वत्तीसइविहस्स

किंचि आवाहं वा, जाव करेति" हे भगवन् ! आप शांकारणे अबुं डोडो छो डे लोकना ओक आकाशप्रदेशमां ओ ओकेन्द्रिय जवनो प्रदेशो, द्वीन्द्रिय जवनो प्रदेशो, त्रीन्द्रिय जवनो प्रदेशो, चतुरिन्द्रिय जवनो प्रदेशो, पञ्चेन्द्रिय जवनो प्रदेशो अने अनिन्द्रिय जवनो प्रदेशो परस्पर बद्ध, परस्पर स्पृष्ट, परस्पर अवगाढ अने परस्पर स्नेहप्रतिबद्ध थयने परस्पर समभर घटानी भाइक रहे छे, ते जवनप्रदेशो ओक भीजने सामान्य पीडा डे विशेष पीडा पडोयाउता नथी अने ओक भीजनी आकृतिनो भंग पणु करता नथी ।

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“ गोयमा ! हे गौतम ! “से जहा नामए नट्टिया सिया—सिंगारागरचारुवेसा, जाव कलिया, रंगट्ठाणंसि जणसयाउलंसि, जणसयसहस्साउलंसि वत्तीसइविहस्स नट्टस्स अन्नयर नट्टविहिं उवदंसेज्जा”

કારચારુવેષા શૃંગારસ્ય આકારેણ ચારુર્વેષો યસ્યાઃ સા તથાવિધા, યાવત્-સંગત-
ગતહસિતભણિતસ્થિતવિલાસસલીલસંલાપનિપુણયુક્તોપચારકલિતા રક્તસ્થાને-
નૃત્યશાલાયામ્, જનશતાકુલે-શતજનવ્યાપ્તે, જનશતસદસ્રાકુલે-લક્ષજનવ્યાપ્તે
દ્વાત્રિશદ્વિધસ્ય નાટ્યસ્ય અન્યતરમ્-અકતરમ્ નાટ્યવિધિ-નૃત્યાદિકલામ્ ઉપદ-
ર્શયેત્ અભિનયેત્, 'સે નૂળં ગોયમા ! તે પેચ્છગા તં નદ્વિયં અણિમિસાણ દિટ્ટીણ
સવ્વઓ સમંતા સમભિલોપંતિ ?' હે ગૌતમ ! તત્-અથ, નૂનં-નિશ્ચિતં તે પ્રેક્ષકાઃ-
દર્શકાઃ નર્ત્તકીમ્ અનિમેષયા-પક્ષમપાતરહિતયા, દૃષ્ટયા સર્વતઃ સમન્તાત્ સમ-
ભિલોકયન્તિ-પશ્યન્તિ નુ ? ગૌતમઃ રત્નીકરોતિ-'હંતા, સમભિલોપંતિ' હે મદન્ત !
હન્ત-સત્યમ્ તે પ્રેક્ષકાઃ સર્વથા તાં નર્ત્તકીમ્ અનિમેષયા દૃષ્ટયા સમભિલોકય-

નદસસ અન્નચરં નદ્વિહિં ઉવદંસેજ્ઞા' દેહો-જેસે કોઈ એક નર્તકી હો
ઔર વહ શૃંગાર કે આકાર સે સુન્દર વેષવાલી હો, યાવત્-સંગતગત,
હસિત, અણિત, સ્થિત, વિલાસ મેં એવં સંગીત સંલાપ મેં નિપુણ હો તથા
યુક્તોપચાર સે કલિત હો વહ રંગશાલા મેં-નૃત્યશાલા મેં આકર જો કિ
પહિલે સે હો સૈકડો મનુષ્યો સે, એક લાખ જનો સે સ્વચાલ્લચ અર ગયી
હો, નૃત્ય કરને કે લિયે ઉપસ્થિત હો જાવે ઔર ૩૨ પ્રકાર કી નાટ્ય-
વિધિ મેં સે કિસી એક નાટ્યવિધિ કા પ્રદર્શન કરને લગે (સે નૂળં ગોયમા !
તે પેચ્છગા તં નદ્વિયં અણિમિસાણ દિટ્ટીણ સવ્વઓ સમંતા-સમભિલો-
પંતિ' તો ગૌતમ ! વે પ્રેક્ષક જન-દર્શકગણ ઉસ નર્તકી કી ઔર અનિમિષ-
નિમેષ રહિત દૃષ્ટિ સે ચારોં ઔર સે દેખતે હૈં ન ? ઉત્તર મેં ગૌતમ કહતે
હૈં, 'હંતા સમભિલોપંતિ' હાં, મદન્ત ! લોગ ઉસે સ્વ તરફ સે દેખતે હૈં !

ધારો કે કોઈ એક નર્તકી છે. તે શૃંગારના આકાર જેવી છે (અનેક સુંદર
આભૂષણાદિને લીધે શૃંગારની જ મૂર્તિ જેવી શોભે છે), તેણે સુંદર વેષ
પરિધાન કર્યો છે, જે સંગત, હસિત, અણિત, સ્થિત, વિલાસમા અને સંગી-
તમાં તથા સંલાપમાં નિપુણ છે, એવી ઉપર્યુક્ત ગુણોથી સંપન્ન તે નર્તિકા
રંગશાળામાં કે જે ખીચાખીચ ભરાઈ ગઈ છે, ત્યાં આવીને નૃત્ય
કરે છે અને ૩૨ પ્રકારની નાટ્યવિધિમાંથી એક નાટ્યવિધિની રજુઆત કરે છે.
(સે નૂળં ગોયમા ! તે પેચ્છગા તં નદ્વિયં અણિમિસાણ દિટ્ટીણ સવ્વઓ સમંતા
સમભિલોપંતિ ?) તો હે ગૌતમ ! તે રંગશાળામાં બેઠેલા તે પ્રેક્ષકો ચારે
તરફથી તેની સામે અનિમિષ નજરે બેઠે રહે છે કે નહીં ?

ગૌતમ સ્વામીનેા ઉત્તર—"હંતા ! સમભિલોપંતિ" હા, બગવન્ !
લોકો તેની સામે બધી દિશામાંથી અનિમિષ નજરે બેઠે રહે છે.

ન્તિ ? । મગવાન્ પુનઃ પ્રશ્નયતિ-‘તાઓળં ગોયમા ! દિટ્ઠીઓ તંસી નદ્વિયંસિ સવ્વઓ સમંતા સન્નિવહિયાઓ ?’ હે ગૌતમ ! તાઃ સ્વલ્લુ દૃષ્ટયઃ તસ્યાં નર્તક્યાં સર્વતઃ સમન્તાત્ સન્નિપતિતાઃ ભવન્તિ નુ ? ગૌતમઃ સ્વીકરોતિ-‘હંતા સન્નિવહિયાઓ’ હે મદન્ત ! હન્ત-સત્યમ્, તાઃ દૃષ્ટયઃ સર્વથા નર્તક્યાં સન્નિપતિતા ભવન્તિ । મગવાન્-પ્રશ્નયતિ-‘અત્થિળં ગોયમા ! તાઓ દિટ્ઠીઓ તીસે નદ્વિયાણં કિંચિ વિ આવાહં વા, વાવાહં વા ઉપ્પાણંતિ, છવિચ્છેદં વા કરેતિ ?’ હે ગૌતમ ! અસ્તિ-મંભવતિ સ્વલ્લુ તાઃ દર્શકાનાં દૃષ્ટયઃ તસ્યા નર્તક્યાઃ કિંચિદપિ આવાધાં વા-ઈષત્પીઠાં વા, વ્યાવાધાં વા-વિશેષપીઠાં વા ઉત્પાદયન્તિ ? છવિચ્છેદંવા-આકૃતિમજ્ઞં વા કુર્વન્તિ કિમ્ ? ગૌતમઃ પ્રાહ-‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે મદન્ત ! નાય-મર્થઃ સમર્થઃ, નૈતત્સંભવતિ, મગવાનાહ-‘અહવા સા નદ્વિયા તાસિં દિટ્ઠીળં કિંચિ આવાહં વા, વાવાહં વા ઉપ્પાણં, છવિચ્છેદંવા કરેઈ ? ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ અથવા

પુનઃ પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘તાઓળં ગોયમા ! દિટ્ઠીઓ તંસિ નદ્વિયંસિ સવ્વઓ સમંતા સન્નિવહિયાઓ’ હે ગૌતમ ! વિચારો સર્વ પ્રેક્ષકોં કી દૃષ્ટિયાં ઉસ નર્તકી પર એક સાથ પડતી હૈં ન ?’ હંતા, સન્નિવહિયાઓ’ હાં, મદન્ત ! પડતી તો હૈં । ‘અત્થિળં ગોયમા ! તાઓ દિટ્ઠીઓ તીસે નદ્વિયાણં કિંચિ વિ, આવાહંવા વાવાહં વા ઉપ્પાણંતિ, છવિચ્છેદં વા કરેતિ’ ગૌતમ ! તો કહો ઉસ નર્તકી કે ઉપર પડી હુઈ વે દૃષ્ટિયાં કયા ઉસે કુછ મી વાધા યા વ્યાવાધા ઉત્પન્ન કરતી હૈં ? ઉસકી આકૃતિ કા ભંગ કરતી હૈં ? ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ ગૌતમ ને કહા-હે મદન્ત ! એસી વાત નહીં હૈં. તવ પ્રશ્ન ને ઉનસે ફિર પૂછા-‘અહવા સા નદ્વિયા તાસિં દિટ્ઠીળં કિંચિ આવાહં વા વાવાહં વા

મહાવીર પ્રભુનો પ્રશ્ન-“ તાઓળં ગોયમા ! દિટ્ઠીઓ તંસિ નદ્વિયંસિ સવ્વઓ સમંતા સન્નિવહિયાઓ ? ” હે ગૌતમ ! વિચાર કર. તે બધાં પ્રેક્ષકોની દૃષ્ટિઓ એક સાથે તે નર્તકી પર પડે છે કે નહીં ?

ગૌતમ સ્વામીનો ઉત્તર-“ હંતા, સન્નિવહિયાઓ ” હા મગવન્ ! પડે તો છે જ.

મહાવીર પ્રભુનો પ્રશ્ન-“ અત્થિળં ગોયમા ! તાઓ દિટ્ઠીઓ તીસે નદ્વિયાણં કિંચિ વિ આવાહં વા વાવાહં વા, ઉપ્પાણંતિ, છવિચ્છેદં વા કરેતિ ? ”

હે ગૌતમ ! કહો, તે નર્તકી ઉપર તે પ્રેક્ષકોની જે દૃષ્ટિઓ પડે છે, તે દૃષ્ટિઓ શું તે નર્તકીને સહેજ પણ બાધા અથવા વ્યાબાધા ઉત્પન્ન કરે છે ખરી ? શું તે દૃષ્ટિઓ તેની આકૃતિમાં ભંગ પાડે છે ખરી ?

ગૌતમનો ઉત્તર-“ ળો ઇણદ્દે સમદ્દે ” હે મગવન્ ! એવું સંભવી શકતું નથી.

મહાવીર પ્રભુનો પ્રશ્ન-“ અહવા સા નદ્વિયા તાસિં દિટ્ઠીળં કિંચિ આવાહં વા વાવાહં વા ઉપ્પાણં, છવિચ્છેદં વા કરેઈ ? ” શું તે નર્તકી તે

सा नर्तकी तासां दृष्टीनां किञ्चित् आवाधां वा व्यावाधां वा, उत्पादयति, छवि-
च्छेदं वा करोति. गौतमः प्राह—नायमर्थः समर्थः नैतत् संभवति। भगवान् पुनः
पृच्छति—‘ताओ वा दिट्ठीओ अन्नमन्नाए किञ्चि आवाहं वा वावाहं वा उप्पाएति ?
छविच्छेदं वा करेति ?’ ताः वा दर्शकानां दृष्टयः, अन्योन्यं—परस्परम्, किञ्चिद्
आवाधां वा—ईषत्पीडां वा, व्यावाधां वा—वशेषपीडां वा किम् उत्पादयन्ति ?
छविच्छेदं वा—आकृतिभङ्गं वा किं कुर्वन्ति ? गौतमः प्राह—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे
भदन्त ! नायमर्थः समर्थः, नैतत् संभवति, भगवान् प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘से तेण
ट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—तंचेव जाव नो छविच्छेदं वा करेति ? हे गौतम ! तत्

उप्पाएइ, छविच्छेदं वा करेइ’ क्या वह नर्तकी उन पतित दृष्टियों में
आवाधा अथवा व्यावाधा उत्पन्न करती है ? या उनका आकृति का छेद
करती है ? उसके उत्तर में गौतमने कहा—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे भदन्त !
ऐसा नहीं होता है। तब प्रभु ने पुनः उनसे ऐसा पूछा—‘ताओ वा
दिट्ठीओ अन्नमन्नाए किञ्चि आवाहं वा, वावाहं वा उप्पाएति, छविच्छेदं
वा करेति’ तो क्या वे दर्शकों की दृष्टियां परस्पर में एक दूसरी दृष्टि
को आवाधा अथवा व्यावाधा उत्पन्न करती हैं ? या उसकी आकृति का
छेदन करती हैं ? तब गौतम ने इस पर भी ‘णो इणट्ठे—समट्ठे’ यही
कहा कि हे भदन्त ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अब प्रकृतविषय का
उपसंहार करते हुए प्रभु कहते हैं—‘से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ तं
चेव जाव नो छविच्छेदं वा करेति’ हे गौतम ! इसी कारण मैं ने ऐसा

पतित दृष्टियोंने कौन पणु आवाधा के व्यावाधा पडोयाउ छे ? अथवा
तेमनी आकृतिने विच्छेद करे छे भरी ?

गौतम स्वामीने उत्तर—“णो इणट्ठे समट्ठे” भगवन् ! ओवुं अनतुं
नथी. त्यारे महावीर प्रभु तेमने नीले ओक प्रश्न पूछे छे—“ताओ वा
दिट्ठीओ अन्नमन्नाए किञ्चि आवाहं वा, वावाहं वा उप्पाएति ? छविच्छेदं वा
करेति ?” हे गौतम ! शुं ते प्रेक्षकेनी दृष्टिओ परस्परमां ओक नीलानी
दृष्टिने कौन आवाधा के व्यावाधा पडोयाउ छे भरी ? तेनी आकृतिनु
छेदन करे छे भरी ?

गौतम स्वामीने उत्तर—“णो इणट्ठे समट्ठे” हे भगवन् ! ओ पात
पणु संभवी शकती नथी.

इवे आलु विषयने उपसंहार करता महावीर प्रभु गौतम स्वामीने
कहे छे के “से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव नो छविच्छेदं वा

અથ, તેનાર્થેન એવ મુચ્યતે-તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ યાવત્-લોકસ્ય સ્વલુ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે યે એકન્દ્રિયદ્વીન્દ્રિયપ્રદેશાદયઃ અનિન્દ્રિયપ્રદેશાશ્ચ અન્યોન્યવદ્ધાઃ અન્યોન્યસ્પૃષ્ઠાઃ યાવત્-અન્યોન્યસમભ્રમરઘટતયા તિષ્ઠન્તિ, કિન્તુ નો અન્યોન્યસ્ય કિશ્ચિદ્ આવાધાં વા, વ્યાવાધાં વા ઉત્પાદયન્તિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

જીવપ્રદેશવિશેષાધિક વક્તવ્યતા

મૂલ-લોગસ્ય ણં મંતે! એગંમિ આગાસપણ્ણે જહન્નપણ્ણ જીવપણ્ણાણં, ઉક્કોસપણ્ણ જીવપણ્ણાણં સઠ્ઠજીવાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા? ગોયસા! સઠ્ઠત્થો વા લોગસ્ય એગંમિ આગાસપણ્ણે જહન્નપણ્ણ જીવપણ્ણા, સઠ્ઠજીવા અસં-લ્લેજજગુણા ઉક્કોસપણ્ણ જીવપણ્ણા વિસેસાહિયા, સેવં મંતે! સેવં મંતે! ત્તિ” ॥ સૂ૦ ૪ ॥

એકારસસયસ્ય દસમો ઉદેસો સમત્તો ।

છાયા—લોકસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે જઘન્યપદે જીવ-પ્રદેશાનામ્, ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશાનાં-સર્વજીવાનાંચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ લોકસ્ય એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે જઘન્ય-પદે જીવપ્રદેશઃ સર્વજીવાઃ અસંલ્લેજયગુણાઃ, ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશો વિશેષાધિકાઃ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

એકાદશશતકસ્ય દશમોદેશકઃ સમાપ્તઃ

કહા હૈ કિ લોક કૈ એક આકાશપ્રદેશ મેં જો એકેન્દ્રિય, દ્વે હન્દ્રિય આદિ જીવ કૈ પ્રદેશ હૈં ઓર અનિન્દ્રિય જીવ કૈ પ્રદેશ હૈં વે સ્વ યદ્યપિ અન્યોન્ય વદ્ધ અન્યોન્ય સ્પૃષ્ઠ યાવત્ અન્યોન્ય સ્વભ્રમર ઘટાકાર કૈ રૂપ સે રહતે હૈં, પરન્તુ ફિર ખી વે પરસ્પર મેં એક દૂસરે કો કુછ ખી આવાધા ઉત્પન્ન નહીં કરતે હૈં ॥ સૂ૦ ૩ ॥

કરેતિ” હે ગૌતમ ! તે કારણે જ મેં એવું કહ્યું છે કે લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં રહેલા એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિય જીવના પ્રદેશો અન્યોન્ય બદ્ધ, અન્યોન્ય સ્પૃષ્ઠ અને અન્યોન્ય સંસ્પૃષ્ઠ થઈને સમભ્રમર (પાણીથી ભરેલા) ઘડાની જેમ રહેલા હોવા છતાં પણ, તેઓ એક બીજાને બિલકુલ આબાધા (પીડા) કે વ્યાબાધા (વિશેષ પીડા) ઉપજાવતા નથી અને એક બીજાની આકૃતિને ભંગ કરતા નથી. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા—લોકૈકપ્રદેશપ્રસ્તાવાત્ તેષામલ્પવહુન્વાદિકમાહ—‘લોગસ્સ ણં મંતે !’
 इत्यादि, ‘लोगस्स णं मंते ! एगंमि आगासपएसे जहन्नपए जीवपएसाणं,
 उक्कोसपए जीवपएसाणं सव्वजीवाणय कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’
 गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! लोकस्य खलु एकस्मिन् आकाशप्रदेशे जघन्यपदे
 जघन्यतया जीवप्रदेशानाम् उत्कृष्टपदे उत्कृष्टतया जीवप्रदेशानाम्, सर्वजीवानां
 च मध्ये कतरे जीवप्रदेशादयः, कतरेभ्यो जीवप्रदेशादिभ्यः यावत्—अल्पा वा,
 बहुका वा, तुल्यावा विशेषाधिका वा सन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा ! सव्वत्थो वा
 लोगस्स एगंमि आगासपएसे जहन्नपए जीवपएसा, सव्वजीवा असंखेज्जगुणा,

जीवप्रदेशविशेषाधिक वक्तव्यता—

‘लोगस्स णं મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—લોક કે એક પ્રદેશ કે સ્વરૂપ કો લેકર સૂત્રકાર હસ સૂત્ર
 દ્વારા એક પ્રદેશ મેં વર્તમાન જીવ પ્રદેશોં કી અલ્પવહુતા કા કથન કરતે
 હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘લોગસ્સ ણં મંતે ! એગમ્મિ
 આગાસપએસે જહન્નપએ જીવપએસાણં, ઉક્કોસપએ જીવપએસાણં સવ્વજી-
 વાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ હે ભદન્ત ! લોક કે
 એક આકાશપ્રદેશ મેં જઘન્યરૂપ સે વર્તમાન જીવપ્રદેશોં કે બીચ, તથા
 ઉત્કૃષ્ટ જીવપ્રદેશોં કે બીચ ઓર સમસ્ત જીવોં કે બીચ કૌન જીવ-
 પ્રદેશાદિક કિન જીવાદિક પ્રદેશોં સે અલ્પ હૈ ? કૌન જીવપ્રદેશાદિક
 કૌન જીવપ્રદેશાદિકોં કે બરાબર હૈ ઓર કૌન જીવપ્રદેશાદિક કૌન
 જીવપ્રદેશાદિકોં સે વિશેષાધિક હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—

જીવપ્રદેશ વિશેષાધિક વક્તવ્યતા—

“ લોગસ્સ ણં મંતે ! એગંમિ આગાસપએસે. ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—લોકના એક પ્રદેશના સ્વરૂપનું કથન ચાલી રહ્યું છે. તેથી
 સૂત્રકાર આ સૂત્રદ્વારા એક પ્રદેશમાં રહેલા જીવપ્રદેશોની અલ્પબહુતાનું કથન
 કરે છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન
 પૂછે છે કે—“લોગસ્સ ણં મંતે ! એગમ્મિ આગાસપએસે જહન્નપએ જીવપએસાણં,
 ઉક્કોસપએ જીવપએસાણ સવ્વ જીવાણ ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?”
 હે ભગવન્ ! લોકના એક આકાશપ્રદેશમાં જઘન્ય રૂપે વર્તમાન (રહેલા)
 જીવપ્રદેશો, તથા ઉત્કૃષ્ટ રૂપે રહેલા જીવપ્રદેશો તથા સમસ્ત જીવોમાંથી કેણ
 કેના કરતાં અલ્પ છે ? કયા જીવપ્રદેશાદિક કયા જીવાદિકોથી અધિક છે ?
 કયા જીવપ્રદેશાદિક કયા જીવપ્રદેશાદિકની બરાબર છે ? અને કયા જીવપ્રદે-
 શાદિક કયા જીવપ્રદેશાદિક કરતાં વિશેષાધિક છે ?

‘ઉક્કોસપ્પ જીવપપ્પસા વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ-સર્વેભ્યોઽરૂપાઃ લોકસ્ય એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે જઘન્યપદે જઘન્યતયા જીવપ્રદેશાઃ સન્તિ, સર્વ-જીવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટપદે ઉત્કૃષ્ટતયા જીવપ્રદેશાઃ વિશેષાધિકાઃ સન્તિ । અસ્ય સૂત્રસ્ય વિસ્તરથો યથા-એતેષુ ત્રયોદશસુ પ્રદેશેષુ ત્રયોદશપ્રદેશકાનિ દિગ્દશકસ્પર્શાનિ દશમુ દિક્ષુ વ્યાપ્તાનિ ત્રયોદશદ્રવ્યાણિ સ્થિતાનિ સન્તિ, તેષાં ચ પ્રત્યાકાશપ્રદેશં ત્રયોદશત્રયોદશપ્રદેશા ભવન્તિ, એવં લોકાકાશપ્રદેશેઽનન્ત-જીવાવગાહેન એકૈકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે અનન્તા જીવપ્રદેશા ભવન્તિ, લોકેચ સૂક્ષ્મા અનન્તજીવાત્મકા નિગોદા પૃથિવ્યાદિ સર્વજીવા સંખ્યેયકતુલ્યાઃ સન્તિ,

‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા લોગસ્સ એગમ્મિ આગાસપપ્પસે જહન્નપ્પ જીવપ-પ્પસા સવ્વજીવા અસંખેજ્જગુણા ઉક્કોસપ્પ જીવપપ્પસા વિસેસાહિયા’ હે ગૌતમ ! લોક કે એક આકાશપ્રદેશ મેં જઘન્યરૂપ સે વર્તમાન જીવ-પ્રદેશ સબ સે કમ હેં-તથા इनकी अपेक्षा जो जीव हैं वे सब असंख्यात गुणित हैं । और इन सब जीवों की अपेक्षा एक आकाशप्रदेश में वर्त-मान नो उत्कृष्टपदी जीव हैं वे विशेषाधिक हैं । इस सूत्र का विस्तृत-રૂપ સે અર્થ એસા હૈ-इन १३ तेरह प्रदेशों में तेरह प्रदेशो वाले, दश दिशाओं का स्पर्श करने वाले दशदिशाओं में व्याप्त होकर रहने वाले तेरह द्रव्य स्थित हैं, इनके प्रत्येक आकाश प्रदेश में १३-१३ प्रदेश होते हैं । इस प्रकार लोकाकाश के एक प्रदेश में अनन्तजीवों को अवगाह होने से एक २ आकाशप्रदेश में अनन्तजीवप्रदेश होते हैं । लोक में अनन्तजीवात्मक सूक्ष्म-निगोद जीव, पृथिव्यादिक सर्व जीवों के असं-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ સવ્વત્થોવા લોગસ્સ એગમ્મિ આગાસપપ્પસે જહન્નપ્પ જીવપપ્પસા, સવ્વજીવા અસંખેજ્જગુણા, ઉક્કોસપ્પ જીવપપ્પસા વિસેસાહિયા ”

લોકના એક આકાશપ્રદેશમાં જઘન્ય રૂપે રહેલા જીવપ્રદેશો સૌથી ઓછાં હોય છે, તેના કરતાં જે જીવો છે તે અસંખ્યાત ગુણો હોય છે. એક આકાશપ્રદેશમાં રહેલા જીવો કરતાં એક આકાશપ્રદેશમાં રહેલા ઉત્કૃષ્ટપદી જીવો વિશેષાધિક છે આ સૂત્રનો અર્થ નીચે પ્રમાણે સમજવો.

“ તે તેર પ્રદેશોમાં તેર પ્રદેશોવાળા, દસ દિશાઓનો સ્પર્શ કરનારા દસ દિશાઓમાં વ્યાપ્ત થઈને રહેનારા ૧૩ દ્રવ્ય સ્થિત (રહેલા) છે. તેમના પ્રત્યેક આકાશ પ્રદેશમાં ૧૩-૧૩ પ્રદેશ હોય છે. આ રીતે લોકાકાશમાં એક અનન્ત જીવોનો અવગાહ હોવાથી, એક એક પ્રદેશમાં અનન્ત જીવપ્રદેશ

તેણાં ચ ઇકૈકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે જીવપ્રદેશાઃ અનન્તા ભવન્તિ તેણાં ચ જઘન્યપદે
 એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે સર્વસ્તોકાઃ જીવપ્રદેશાઃ, તેભ્યશ્ચ સર્વજીવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ
 ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટપદે પુનસ્તેભ્યો વિશેષાધિકાઃ જીવપ્રદેશાઃ સન્તીતિ ભાવઃ ॥
 અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સત્યાપયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત !
 તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવ સર્વમ્ ॥સૂ૦ ૪॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’
 पूज्यश्री घासीलाल ब्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
 ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य दशमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० ११-१०॥

ख्याત કે તુલ્ય હૈં । इनके जीवप्रदेश एक एक आकाशप्रदेश में अनन्त
 होते हैं । और जघन्यपद में इनके जीवप्रदेश एक आकाशप्रदेश में सब से
 कम होते हैं । इन जघन्यपदी प्रदेशों की अपेक्षा समस्त जीव असंख्यात
 गुणित हैं । तथा एक आकाश में जितने उत्कृष्टपदी जीवप्रदेश हैं, वे
 उनसे-सबजीवों से विशेषाधिक हैं । अब अन्त में गौतम भगवान् के
 वचन में सत्यता ख्यापन करने के निमित्त कहते हैं-‘ सेवं मंते ! सेवं
 मंते ! त्ति’ हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय बिल्कुल
 सत्य है, हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय बिल्कुल
 सत्य है ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की
 प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके ग्यारहवें शतकका दशवां उद्देशक समाप्त ॥ ११-१०॥

હોય છે. લોકમાં અનંત જીવાત્મક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ, પૃથ્વીઆદિક સર્વજીવોના
 અસંખ્યાતની તુલ્ય છે. તેમના જીવપ્રદેશ એક એક આકાશપ્રદેશમાં અનંત
 હોય છે. અને જઘન્યપદમાં તેમના જીવપ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશમાં સૌથી
 ઓછાં હોય છે. તે જઘન્યપદી પ્રદેશો કરતા સમસ્ત જીવ અસંખ્યાત ગણા
 છે. તથા એક આકાશપ્રદેશમાં જેટલાં ઉત્કૃષ્ટપદી જીવપ્રદેશો છે, તેમના કરતાં
 (સમસ્ત જીવો કરતાં) વિશેષાધિક છે.”

અન્તે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણુભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે
 કે-‘ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભગવન્ ! આપની વાત સત્ય છે હે ભગવન્ !
 આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે, ” આ પ્રમાણે
 કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા ॥ સૂ૦ ૪ ॥
 જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા
 વ્યાખ્યાના અગિયારમા શતકનો દશમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૧-૧૦॥

अथ एकादशोद्देशकः प्रारभ्यते

एकादशशतके एकादशोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

वाणिज्यग्रामवर्णनम्, दूतिपलाशकनामचैत्यवर्णनम्, कालस्य प्रकारः प्रमाणकाल-
निरूपणम्, हस्तिनापुरनगरवर्णनम्, बलराजवर्णनम्, प्रभावती पट्टराज्ञी वर्णनम्,
वासगृहनिरूपणं, शय्यावर्णनम्, महास्वप्नदर्शनानन्तरं प्रभावत्या जागरणम्,
सिंहस्य वर्णनम्, सिंहस्वप्नदर्शनानन्तरं प्रभावत्या जागरणम्, बलराजस्य शयनगृहा
भिमुखमागमनं च । राजद्वारा स्वप्नफलप्रतिपादनम् । प्रभावत्याः देव्याः स्वप्नफल-
स्वीकरणम्, राज्ञोव्यायामशालायां स्नानगृहे च प्रवेशः, स्वप्नपाठकानामाह्वानार्थमा-
ज्ञाप्रदानम्, तेषामागमनं च । स्वप्नपाठकान् प्रति स्वप्नफलप्रश्नः गर्भसंरक्षणम्,

ग्यारहवें शतकके ग्यारहवें उद्देशकोका प्रारंभ

ग्यारहवें शतक के इस ग्यारहवें उद्देशक में कथित विषय का विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—वाणिज्य ग्राम का वर्णन, दूतिपलाशक चैत्य का वर्णन, काल का प्रकार, प्रमाण काल का निरूपण हस्तिनापुर नगर का वर्णन; बलराज का वर्णन प्रभावती पट्टरानी का वर्णन वासगृह का निरूपण शय्या वर्णन, सिंहवर्णन, सिंहस्वप्नदर्शन के अनन्तर प्रभावती का प्रबुद्ध होना और बलराजा के शयनगृह की ओर जाना, राजा द्वारा स्वप्नफल प्रतिपादन प्रभावती द्वारा स्वप्नफल का स्वीकार करना राजा का व्यायामशाला में और स्नानगृह में जाना स्वप्नपाठकों को बुलाने के लिये आज्ञा देना उनका आना उनसे स्वप्नफल जानने निमित्त प्रश्न

अगियारमा शतकना अगियारमा उद्देशानो प्रारंभ

११मां शतकना ११मां उद्देशकमां प्रतिपादित विषयनुं संक्षिप्त वर्युन वाणिज्य ग्रामनुं वर्युन—दूतिपलाशक चैत्यन्यनुं वर्युन—काणना प्रकार, प्रभाषु काणनुं निरूपण—हस्तिनापुरनगरनुं वर्युन—बलराजनुं वर्युन—प्रभावती पट्ट-
राणीनुं वर्युन, वासगृहनुं निरूपण—शय्यावर्युन, महास्वप्नावलोकन आह प्रभावती नगे छे तेनुं वर्युन—सिंहवर्युन, सिंहस्वप्न दर्शन आह प्रभावतीनुं प्रबुद्ध थधने बलराजना शयनगृह तरङ्ग गमन, राजा द्वारा स्वप्नफलप्रति-
पादन, प्रभावती द्वारा स्वप्नफलनो स्वीकार, राजनुं व्यायामशालाभां अने स्नानगृहभां गमन, स्वप्नपाठकाने आमंत्रण, तेमनुं आगमन, स्वप्नफल नणुवा निमित्ते तेमने प्रश्नो पूछया तेनुं वर्युन, गर्भसंरक्षण, पुत्रजन्य

पुत्रजन्मनिरूपणम्, वद्धापनम्, पुत्रजन्ममहोत्सव वर्णनम्, पुत्रनामकरणमहोत्सव वर्णनम्, पञ्चधात्रीभिः पुत्रपरिपालनम् महाबलकुमारस्याध्ययनार्थं गुरुसमीपे प्रेषणम्, महाबलस्य पाणिग्रहणवर्णनम्, प्रीतिदानवर्णनम्। धर्मघोषनामकानगर-स्यागमनम्, महाबलस्य वन्दनार्थं गमनम्। धर्मकथा श्रवणेन महाबलस्य वैराग्यो-त्पत्तिः दीक्षार्थं निवेदनम्, आज्ञाग्रहणं च, महाबलकुमारस्य राज्याभिषेकस्य दीक्षायाश्च वर्णनम्। षष्ठिभक्तानशनेन कालकरणम्, ब्रह्मदेवलोके उत्पत्तिवर्णनम्, ततः प्रच्युत्य सुदर्शनश्रेष्ठितया उत्पत्तिवर्णनम्। सुदर्शनश्रेष्ठिनो जातिस्मरणम्, सुदर्शनश्रेष्ठिनः प्रव्रज्याग्रहणंचेति।

कालद्रव्यवक्तव्यता।

मूलम्—“तेणं कालेणं, तेणं समएणं, दाणियगामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ दूतिपलासे चेइए, वन्नओ, जाव—पुढवि सिला

करना गर्भसंरक्षण पुत्र जन्मनिरूपण वद्धापन पुत्रजन्म के महोत्सव का वर्णन पुत्र के नाम करने रूप संस्कार के महोत्सव का वर्णन पांच धायमाताओं द्वारा पुत्र परिपालन वर्णन महाबल कुमार को पढ़ने के लिये गुरु के पास भेजने का वर्णन महाबल के विवाह का वर्णन प्रीति-दानवर्णन धर्मघोष अनगर के आगमन का कथन, महाबल का उनके पास वन्दना करने जाना धर्मकथा श्रवण से महाबल को वैराग्य होने का वर्णन दीक्षा के निमित्त निवेदन आज्ञाग्रहण महाबल के राज्याभि-षेक का वर्णन और दीक्षा का वर्णन षष्ठिभक्तानशन से कालकरना ब्रह्मदेवलोक में उत्पन्न होना वहां से च्युत होकर सुदर्शनश्रेष्ठिरूप से उत्पन्न होना सुदर्शन सेठ को जातिस्मरण होना और प्रव्रज्या का ग्रहण करना.

निइपणु, वद्धापन पुत्रजन्मना महोत्सवनं वणुं, पुत्रना नामकरणं संस्कारं वणुं, पांच धायमाताओ द्वारा तेना परिपालनं वणुं महाबल कुमारने गुरु पास लणुवा भोक्खवानुं वणुं, तेना विवाहं वणुं, प्रीतिदान वणुं, धर्मघोष अणुगारना आगमनं कथन, महाबलं तेमने वंइए नमस्कार करवा भाटे गमन, धर्मकथा श्रवण करीने तेने वैराग्य उत्पन्न थवानुं वणुं, दीक्षानी आज्ञा प्राप्तिं वणुं, षष्ठिभक्तानशन (भास अमणु) द्वारा काण करवानुं कथन, ब्रह्मलोक देवलोकमां उत्पत्ति, त्याथी न्यवीने सुदर्शन शेठ इये उत्पन्न थवानुं कथन, सुदर्शन शेठने जातिस्मरणं ज्ञान थवानुं अने तयार पाइ दीक्षा अणीकार करवानुं कथन इत्यादि विषयनु आ उद्देशाभां प्रतिपादन करवाभां आणुं छे.

पट्टओ । तत्थणं वाणियगामे नयरे सुदंसणे नामं सेट्ठी परिवसइ, अट्टेजाव-अपरिभूए, समणोवासए अभिगयजीवाजीवे जाव विहरइ । सामी समोसढे, जाव परिसा पज्जुवासइ । तएणं से सुदंसणे सेट्ठी इमीसे कहाए लद्धट्टे समाणे हट्टतुट्टे० पहाए कय-जाव पायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिए साओ गिहाओ पडिनि-क्खमइ, पडिनिक्खमित्ता सकोरेंट मल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्ज-माणेणं पायविहारचारेणं सहया पुरिसवग्गुरापरिक्खित्ते वाणिय-गामं नयरं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता, जेणेव दूइपलासे चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे, तेणेव उवाग-च्छइ, उवागच्छित्ता समणे भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिग-मेणं अभिगच्छइ, तंजहा-सच्चित्ताणं दव्वाणं जहा उसभदत्तो जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ । तएणं समणे भगवं महावीरे सुदंसणस्स सेट्ठिस्स, तीसे य महतिमहालयाए जाव आराहए भवइ, तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणस्स भगवओ महा-वीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म, हट्टतुट्ट. उट्टाए उट्टेइ, उट्टेत्ता समणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो जाव नमंसित्ता एवं वयासी-कइविहेणं भंते ! काले पणत्ते ? सुदंसणा ! चउविहे काले पणत्ते, तंजहा-पमाणकाले १, अहाउनिव्वत्तिकाले २, मरणकाले ३, अट्ठाकाले ॥सू० १॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये वाणिजग्रामं नामनगरम् आसीत्, वर्णकः, दूतिपलाशं चैत्यम्, वर्णकः, यावत् पृथिवी शिलापट्टकः, तत्र खलु वाणि-जग्रामे नगरे सुदर्शनो नाम श्रेष्ठी परिवसति, आढ्यो यावत्-अपरिभूतः,

श्रमणोपासकः, अभिगतजीवाजीवो यावत्-विहरति, स्वामी समवसृतः, यावत्
पर्युपास्ते । ततः खलु सुदर्शनो श्रेष्ठी अस्याः कथायां लब्धार्थः सन्
हृष्टतुष्टं स्नातः कृत यावत्-प्रायश्चित्तः सर्वालङ्कारविभूषितः स्वस्माद् गृह्णात्
प्रतिनिष्क्राम्यति, प्रतिनिष्क्रम्य सकोरुणमालयदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन पादं
विहारचारेण महता पुरुषवागुरापरिक्षिप्तो वाणिजग्रामं नगरं मध्यमध्येन निर्ग-
च्छति, निर्गम्य यत्रैव दूतिपलाशं चैत्यम्, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवो-
पागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेन अभिगमेन अभिगच्छति,
तद्यथा सचित्तानां द्रव्याणां यथा ऋषभदत्तो यावत् त्रिविधया पर्युपासनया
पर्युपास्ते । ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः सुदर्शनस्य श्रेष्ठिनः तस्यां महाति-
महालयायां यावत् आराधको भवति । ततः खलु सुदर्शनः श्रेष्ठी श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निश्चयं हृष्टतुष्टं उत्थया उत्तिष्ठते, उत्थया उत्थाय
श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिः कृत्वो यावत् नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-कातविधः
खलु कालः प्रज्ञप्तः ? सुदर्शन ! चतुर्विधः कालः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-प्रमाणकालः १,
यथायुर्निर्वर्तितकालः २, मरणकालः ३, अद्धाकालः ४, इति ॥ सू० १ ॥

टीका—पूर्वोद्देशके लोकवक्तव्यता प्रतिपादिता, सम्प्रति लोकवर्तिकाल-
द्रव्यवक्तव्यतागर्भितसुदर्शनचरित्रं प्ररूपयितुमाह—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि, ‘तेणं
कालेणं, तेणं समएणं, वाणियगामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ’ तस्मिन् काले
तस्मिन् समये वाणिजग्रामं नाम नगरम् वर्णकः, अस्य वर्णनम् औपपातिके

कालद्रव्यवक्तव्यता—

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—पहिले उद्देशे में लोक की वक्तव्यता कही जा चुकी है,
अब लोकवर्ती कालद्रव्य की वक्तव्यता से युक्त सुदर्शन चरित्र की
प्ररूपणा इस सूत्र द्वारा सूत्रकार कर रहे हैं—‘तेणं कालेणं, तेणं सम-
एणं, वाणियगामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ’ उस काल में और उस

कालद्रव्यवक्तव्यता

“तेणं कालेणं तेणं समएणं” इत्यादि

टीकार्थ—आगणना (दिसमा) उद्देशाभा लोकनी वक्तव्यतानुं प्रतिपादन
करवाभां आणुं छे हवे लोकवर्ती कालद्रव्यनी वक्तव्यताथी युक्त सुदर्शन
चरित्रनी सूत्रकार आ सूत्रद्वारा नीचे प्रमाणे प्ररूपणा करे छे—

“तेणं कालेणं तेणं समएणं, वाणियगामे नामं नयरे होत्था, वण्णओ”
ते काले आने ते समये वाणिजग्राम नामे नगर छेत्तु. औपपातिक सूत्रभां

ચમ્પાનગરિવર્ણનવદ્ વિજ્ઞેયમ્ । ‘દૂતિપલાસે ચેદ્દે, વણ્ણઓ, જાવ પુઢવિ સિલા-
પટ્ટઓ’ દૂતિપલાસં નામ ચૈત્યમ્-ઉદ્યાનમ્ આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્ય વર્ણનં પૂર્ણમદ્ર-
ચૈત્યવર્ણનવદ્ વિજ્ઞેયમ્, યાવત્-તસ્મિન્ દૂતિપલાસે ચૈત્યે પૃથિવી શિલાપટ્ટકઃ
આસીત્ ‘તત્થ ણં વાણિયગામે નયરે સુદંસણે નામં સેટ્ઠી પરિવસઈ, અહ્ઠે જાવ-
અપરિભૂણ, સમણોવાસણ અભિગયજીવાજીવે જાવ વિહરઈ’ તસ્મિન્ સ્વલ્લુ વાણિજ-
ગ્રામે નગરે સુદર્શનો નામ શ્રેષ્ઠી પરિવસતિ, આઢ્યઃ-સમૃદ્ધિશાલી, યાવત્-દીપ્તઃ-
પૂર્ણતેજસ્વી. વિસ્તીર્ણવિપુલમધનશયનાસનયાનવાહનાકીર્ણઃ, बहुधनबहुजातरूप-
रजतः, આયોગપ્રયોગસંપ્રયુક્તઃ, વિચ્છર્દિતવિપુલમક્તપાનઃ, बहुदासीदासगोमहि-

સમય મેં વાણિજગ્રામ નામ કા નગર થા હસકા વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર
મેં વર્ણિત ચંપા નગરી કે જૈસા હૈ. ‘દૂતિપલાસે ચેદ્દે, વણ્ણઓ-જાવ
પુઢવિસિલા પટ્ટઓ’ ઉસમેં દૂતિપલાસ નામકા ઉદ્યાન થા. હસકા
વર્ણન પૂર્ણમદ્ર ચૈત્ય કે વર્ણન કે જૈસા હૈ ઉસ દૂતિપલાસચૈત્ય મેં પૃથિવી
શિલાપટ્ટક થા ‘તત્થ ણં વાણિયગામે નયરે સુદંસણે નામં સેટ્ઠી પરિવસઈ’
ઉસ વાણિજગ્રામ નગર મેં સુદર્શન નામ કા સેઠ રહતા થા. ‘અહ્ઠે જાવ
અપરિભૂણ, સમણોવાસણ અભિગયજીવાજીવે જાવ વિહરઈ’ જો
બહુત ધનસંપન્ન થા. યાવત્-“દીપ્ત, પૂર્ણતેજસ્વી થા, વિસ્તીર્ણ વિપુલ
ભવન, શયન, આસન, યાન, વાહન સે પરિપૂર્ણ થા बहुधन, बहुजात-
रूप एवं रजत से युक्त था, आयोग प्रयोग में कुशल था, विच्छर्दित
विपुल भक्त पान वाला था, अनेक दासी दासों से युक्त और अनेक

અ’થા નગરીનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેવું તેનું વર્ણન સમજવું.
“દૂતિપલાસે ચેદ્દે, વણ્ણઓ, જાવ પુઢવિસિલાપટ્ટઓ” તેમાં દૂતિપલાસ નામે ચૈત્ય
ઉદ્યાન હતો. ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું પૂર્ણમદ્ર ચૈત્યનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું
છે, એવું તેનું વર્ણન સમજવું. તે દૂતિપલાસ ચૈત્યમાં એક પૃથ્વીશિલાપટ્ટક
હતું. “તત્થ ણં વાણિયગામે નયરે સુદંસણે નામં સેટ્ઠી પરિવસઈ” તે વાણિજ-
ગ્રામ નગરમાં સુદર્શન નામે એક શેઠ રહેતા હતા. “અહ્ઠે જાવ અપરિભૂણ,
સમણોવાસણ અભિગયજીવાજીવે જાવ વિહરઈ” તે ઘણા ધનવાન હતો, દીપ્ત
હતો, તેજસ્વી હતો, વિપુલ ભવન, શયન, આસન, યાન, વાહન આદિથી
સંપન્ન હતો. તે વિપુલ ધન, સૌંદર્ય, રજત, સુવર્ણ આદિથી યુક્ત હતો, તે
આયોગ (લાભ માટે વ્યાપાર ઉદ્યોગ કરવો તે) પ્રયોગમાં (કાર્ય
પ્રારંભ કરતાં પહેલાં તેના પરિણામનો નિશ્ચય કરવો તે) કુશળ
હતો, તેને ત્યાં વિપુલ અનાજ આદિ ખાદ્ય સામગ્રી, અનેક દાસ
દાસી, અનેક ગાય, ભેંસ, ઘેટાં વગેરેનો સમુદાય હતો. તે એટલો
પ્રભાવશાળી હતો કે તેનો પરાજય કરવાને કોઈ સમર્થ ન હતું. “યાવત્”
પદથી ગૃહીત દીપ્ત આદિ વિશેષણોના અર્થ ઉપાસક દર્શાંગસૂત્રની અગારધર્મ-
સંભવની નામની મારા દ્વારા લખવામાં આવેલી ટીકામાં-આનંદ શ્રાવકના

पगवेलकप्रभूतः बहुजनस्य. अपरिभूतः-अपराजितः, एतेषामर्थः उपासकदशाङ्ग-
सूत्रस्य मत्कृतायामगारधर्मसंजीवनीव्याख्यायाम् आनन्दश्रावकवर्णनप्रसङ्गे
विलोकनीयः, श्रमणोपासकः श्रावकः अभिगतजीवाजीवः-प्राप्तजीवाजीवतत्त्व-
विवेकः यावत्-उपलब्धपुण्यपापः इत्यादि विशेषणविशिष्टः विहरति, औपपातिक-
सूत्रस्य उत्तरार्द्धे त्रिषष्टितमसूत्रस्य मत्कृतायां पीयूषवर्षिणीव्याख्यायां यावत्पद-
संग्राह्यानि पदानि, तदर्थंश्च विलोकनीयाः 'सामीसमोसढे जाव परिसा पज्जु
वासइ' ततः स्वामी-महावीरः समवसृतः यावत् पर्षत् पर्युपास्ते 'तएणं से सुदं-
सणे सेट्ठी इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठे ण्णाए कय जाव पायच्छित्ते सव्वा-

गाय, महिष एवं गवेलकों-भेड़ों से युक्त था" किसी में भी ऐसी
शक्ति नहीं थी-जो इसका पराभव (पराजय) कर सके यावत् शब्द से
गृहीत इन सब पदों का अर्थ उपासक दशांगसूत्र की मेरे द्वारा कृत
अगारधर्मसंजीवनी व्याख्या में आनन्द श्रावक के वर्णन प्रसङ्ग में
किया गया है अतः वहीं से देख लेना चाहिये, यह सुदर्शन सेठ श्रमणो-
पासक था-श्रावक था. जीव और अजीव तत्त्व का विवेक इसे प्राप्त था
यावत् पुण्य और पाप के स्वरूप को यह जानता था इत्यादि विशेषणों
से यह विशिष्ट था यहां यावत् शब्द से गृहीतपद और उनका अर्थ
औपपातिक सूत्र के उत्तरार्द्ध के ६३वें सूत्र की पीयूष वर्षिणी टीका में लिखा
गया है-सो वहां देखलेना चाहिये 'सामी समोसढे जाव परिसा पज्जु
वासइ' वहां महावीर स्वामी पधारे, यावत् परिषद् ने उनकी पर्युपासना
की 'तएणं से सुदंसणे सेट्ठी इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ तुट्ठे ण्हाए

प्रकरणुभां-आपवामां आवेल छे. तो जिशासु पाठकेछे ते त्यांथी वांछी लेवा.
ते सुदर्शन सेठ श्रमणोपासक छता-श्रावक छता, तेओ लव अने अलव
तत्त्वना ज्ञता छता, (यावत्) तेओ पुण्य अने पापना स्वरूपने सारी रीते
जानता छता. अही 'यावत् (पर्यन्त)' पदथी जे सूत्रपाठ अछलु करवामां
आओछे, ते सूत्रपाठ तथा तेनो विस्तृत अर्थ औपपातिक सूत्रना उत्तरा-
र्द्धना ६३मां सूत्रनी पीयूषवर्षिणी टीकांमां आपवामां आवेल छे. तो ते
त्यांथी वांछी लेवे।

“सामीसमोसढे जाव परिसा पज्जुवासइ” वाणिज्याभ नगरना ह्ति-
पदाश त्रैत्यमां श्रमणु लगवान भडावीर स्वामी पधार्या त्यांना दोडोनो
समूह (ग्रन्थ) ह्तिपदाश त्रैत्यमां गथे. तेमणु पदंणु नमस्कार पूर्वक
तेमनी पर्युपासना करी. “तएणं से सुदंसणे सेट्ठी इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे

लंकारविभूषिए साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ' ततः खलु स सुदर्शनो नाम श्रेष्ठी
 अस्याः कथायाः भगवदागमनरूपायाः लब्धार्थः ज्ञातार्थः सन्, हृष्टतुष्टः-हर्षतोष-
 युक्तः, स्नातः कृतस्नानः यावत्-प्रायश्चित इति कृतवत् बलिकर्मकृतकौतुकमङ्गल-
 प्रायश्चितः सर्वालङ्कारविभूषितः स्वस्मात् गृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति-निर्गच्छति,
 'पडिनिक्खमित्ता सकोरेंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं पायविहारचारेणं
 महया पुरिसवग्गुरापारिक्खित्ते वाणियगामं नयरं मज्झं मज्झेणं निगच्छइ'
 प्रतिनिष्क्रम्य-स्वगृहात् निर्गत्य सकोरण्टमाल्यदाम्ना-कोरण्टनामकपुष्पविशेष-
 माल्यदामसहितेन, छत्रेण, ध्रियमाणेन मस्तकोपरि उह्यमानेन पादविहारचारेण-
 पद्भ्यां विहारं कुर्वन्, महत्या पुरुषवागुरया-महत्पुरुषसमूहेन परिक्षिप्तः-
 परिवेष्टितः, वाणिजग्रामनगरस्य मध्यमध्येन-मध्यभागेन, निर्गच्छति, 'निग-
 च्छित्ता जेणेव दूइपलासए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ'

कथं जाव पायच्छित्ते, सत्वालंकारविभूषिए साओ गिहाओ पडिनिक्ख-
 मइ' जब सुदर्शन को प्रभु के पधारने का समाचार ज्ञात हुआ-तब
 वह आनन्द युक्त बन गया और अधिक संतुष्टचित्त होकर उसने बाद
 में स्नान किया, वायसादि पक्षियों के लिये अन्नादि का भाग देने रूप
 बलिकर्म किया, कौतुक, मंगल प्रायश्चित्त किये, बाद में समस्त अलङ्कारों
 से विभूषित होकर वह अपने घर से निकला 'पडिनिक्खमित्ता सको-
 रेंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं पायविहारचारेणं महया पुरिस-
 वग्गुरापारिक्खित्ते वाणियगामं नयरं मज्झंमज्जेणं निगच्छइ' निक-
 लकर वह पैदल ही बड़े २ पुरुषों के समूह से युक्त हुआ उस वाणिज-
 ग्राम नगर के बीचों बीच से होकर चला उस समय उसके मस्तक पर

हट्टुट्टे पहाए कथं जाव पायच्छित्ते, सत्वालंकारविभूषिए साओ गिहाओ पडिनि-
 क्खमइ" ज्यारे सुदर्शन शेठने महावीर प्रभुना आगमनना समाचार भज्या,
 त्यारे तेना आनंद अने संतोषने पार न रह्यो. तेनुं हिल आनंदथी नाथी
 उठ्युं. तेणु स्नान क्युं, कागडादिने भाटे अन्नने लाग अलग करवा इप
 भलिकर्म क्युं, कौतुक, मंगल प्रायश्चित्त आदि विधि पतावी. त्यार जाह
 समस्त अलंकाराथी विभूषित थधने ते महावीर प्रभुना दर्शनाथे पोताना
 घेरथी नीकज्यो. "पडिनिक्खमित्ता सकोरेंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं
 पायविहारचारेणं महया पुरिसवग्गुरा पारिक्खित्ते वाणियगामं नयरं मज्झं मज्जेणं
 निगच्छइ" ते वणते तेना मस्तक पर केरंट पुष्पोनी भावाओथी युक्त छत्र
 शोली रह्युं उठुं. धणु भोटा भोटा पुरुषोना समूहनी साथे, पगपाणा ते

નિર્ગત્ય, યત્રૈવ-દૂતિપલાશકં ચૈત્યમુદ્યાનમ્ આસીત, યત્રૈવ-શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર આસીત, તત્રૈવોપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં પંચ-વિદ્ધેણં અભિગમેણં અભિગચ્છહ' ઉપાગત્ય શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં પશ્ચવિધેન-વંધ્યમાણપશ્ચપ્રકારેણ અભિગમેન અભિગચ્છતિ-અભિમુખં ગચ્છતિ 'તંજહા-સચ્ચિત્તાણં દઘ્વાણં જહા ઉસમ્ભદત્તો જાવ તિવિહાણ પજ્જુવાસણયા પજ્જુવાસહ' તથા-સચ્ચિતાનાં દ્રવ્યાણાં પરિત્યાગેન ૧, યથા ઋષભદત્તો નવમશતકસ્ય ત્રય-સ્થિત્તમોદેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવાયમપિ સુદર્શનઃ પ્રતિપત્તવ્યઃ, સ સુદર્શનો નામ

કોરંદપુષ્પોં કી માલા સે યુક્ત છત્ર લગા હુઆ થા 'નિગચ્છિત્તા જેણેવ દૂહપલાસણે ચેહણ, જેણેવ ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ' ચલ કર વહ જહાં દૂતિપલાશક ઉદ્યાન થા, ઓર ઉસ મેં જહાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વિરાજમાન થે વહાં પર આયા વહાં 'ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં પંચવિદ્ધેણં અભિગમેણં અભિગચ્છહ' આકરકે વહ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે પાસ પાંચ પ્રકાર કે અભિગમ સે યુક્ત હુઆ પહુંચા 'તંજહા' વે પાંચ પ્રકાર કે અભિગમ હસ પ્રકાર સે હૈં- 'સચ્ચિત્તાણં દઘ્વાણં જહા ઉસમ્ભદત્તો જાવ તિવિહાણ પજ્જુવાસણયાણે પજ્જુવાસહ' સચ્ચિત્તદ્રવ્યોં કા પરિત્યાગ કરના જૈસા કિ ૧, યાવત્-અચિત્ત દ્રવ્યોં કા-વસ્ત્રાભરણાદિકોં કા પરિત્યાગ નહીં કરના ૨, એક-શાટિક સે (વિનાસિયે વસ્ત્ર સે) ઉત્તરાસંગ કરના ૩, દેખતે હી અંજલિ જોડના ૪, ઓર મનકા એકાગ્ર કરના ૫, વહાં પહુ ચકર ઉસ નૌવેં શત-કંકે ૩૩ વેં ઉદેશક મેં ઋષભદત્ત કે વિષય મેં જૈસા કથન કિયા ગયા હૈં- વૈસા હી કથન યહાં સુદર્શન કે વિષય મેં મી જાન લેના ચાહિયે ।

આગળ વધ્યો, અને વાણિજ્યામ નગરના મધ્યભાગે થઈને, નિગચ્છિત્તા જેણેવ દૂહપલાસણે ચેહણ, જેણેવ ભગવં મહાવીરે, તેણેવ ઉવાગચ્છહ" તે દૂતિપલાશ ચૈત્યમાં આવી પહોંચ્યો, ત્યાર બાદ તે બધાં શ્રમણુ લગવાન મહાવીર ગિરા-જતા હતા તે તરફ આગળ વધ્યો. "ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં પંચવિદ્ધેણં અભિગમેણં અભિગચ્છહ તંજહા" નીચે દર્શાવેલા પાંચ પ્રકારના અભિગમ પૂર્વક તે મહાવીર પ્રભુ પાસે ગયો. "સચ્ચિત્તાણં દઘ્વાણં જહા ઉસમ્ભદત્તો જાવ તિવિહાણ પજ્જુવાસણયાણે પજ્જુવાસહ" સચ્ચિત્ત દ્રવ્યોનેા પરિત્યાગ આદિ પાંચ અભિગમ નવમા શતકના ૩૩ માં ઉદેશામાં ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણના સંબંધનાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, જેમ કે-યાવત્ અચિત્ત દ્રવ્યોનું-વસ્ત્રાભરણુ વિગેરેના પરિત્યાગન કરવો. ૨ એકશાટિકથી (વગરસિવેલા વસ્ત્રથી) ઉત્તરાસંગ કરવો. ૩ ભેઈને જ અંજલી ભેડવી. ૪ અને મનનું એકાગ્ર કરવું. ૫ ત્યાં જઈને સુદર્શન શેઠે મન, વચન અને કાયાથી શ્રમણુ લગવાન

श्रेष्ठी त्रिविधया-त्रिप्रकारिकया मनोवचःकायिकया पर्युपासनया भगवन्तं पर्युपास्ते । 'तएणं समणे भगवं महावीरे सुदंसणस्स सेट्ठीस्स तीसे य महइ महा-लयाए जाव आराहए भवइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः सुदर्शनस्य श्रेष्ठिनः, तस्यां च महातिमहालयायां यावत्-परिषदि धर्मकथां कथयति, किय-त्पर्यन्तां कथयतीत्याह-'जाव आराहए भवइ' यावत्-एतस्य धर्मस्य शिक्षाया-मुपस्थितः श्रमणोपासको वा श्रमणोपासिका वा विहरन् आज्ञायाः आराधको भवति, 'तए णं से सुदंसणे सेट्ठी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म हट्ठुट्ठो उट्ठाए उट्ठेइ' ततः खलु स सुदर्शनः श्रेष्ठी श्रमणस्य भगवतो

सुदर्शन सेठ ने मन वचन काय संबंधी त्रिविध पर्युपासना से भगवान् की पर्युपासना की 'तएणं समणे भगवं महावीरे सुदंसणस्स सेट्ठीस्स तीसे य महइमहालयाए जाव आराहए भवइ' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने उस सुदर्शन सेठ को उस विशालजनसमुदायरूप सभा में धर्मोपदेश दिया. यावत् वे सुदर्शन सेठ आराधक हो गये-सच्चे श्रावक बन गये. 'जाव आराहए भवइ' इस सूत्रांश से सूत्रकार ने यह प्रकट किया है कि यहां तक प्रभु ने उन्हें उपदेश दिया उनके उपदेश में उपस्थित प्राणी-श्रमणोपासक या श्रमणो-पासिका होकर उनकी आज्ञा का आराधक हो जाता है सुदर्शन सेठ भी इसी प्रकार से प्रभु की आज्ञा के आराधक बने 'तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठो उट्ठाए उट्ठेइ'

महावीरनी त्रय प्रकारनी पर्युपासना करी. "तएणं समणे भगवं महावीरे सुदंसणस्स सेट्ठीस्स तीसे य महइमहालयाए जाव आराहए भवइ" तयार भाइ महावीर प्रभुओ ते सुदर्शन सेठने तथा ते अति विशाल जनसमुदाय ३५ प्रभुदाने धर्मोपदेश संलग्गान्यो. (यावत्) ते सुदर्शन सेठ आराधक (साथा श्रावक) बनी गया. "जाव आराहए भवइ" या सूत्रांश द्वारा सूत्रकारे ओ बात प्रकट करी छे के महावीर प्रभुने उपदेश संलग्ननार ल्यो, श्रमणोपासक के श्रमणोपासिका बनीने प्रभुनी आज्ञाना आराधक बनी जतां छतां, ओज प्रभाणे सुदर्शन सेठ पण तेमनी आज्ञाना आराधक बनी गया.

"तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठो उट्ठाए उट्ठेइ" तयार भाइ श्रमण भगवान् महावीरनी

મહાવીરસ્ય અન્તિકે-સમીપે ધર્મ શ્રુત્વા, નિશમ્ય હૃદિ અવધાર્ય હૃષ્ટતુટાઃ સન્
ઉત્થયા-ઉત્થાનેન ઉત્તિષ્ઠતે, 'ઉઢાણ ઉઢેત્તા સમણં મગવં મહાવીરં તિવ્સુત્તો જાવ
નમંસિત્તા એવં વયાસી'—ઉત્થયા ઉત્થાય શ્રમણં મગવન્તં મહાવીરં ત્રિઃકુલઃ—વાર-
ત્રયંયાવત્—આદક્ષિણપ્રદક્ષિણં કરોતિ, કૃત્વા વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિ-
ત્વા એવં—વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્—'કહ્વિહેણં મંતે ! કાલે પળ્ણત્તે ?' હે
મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલુ કાલઃ પ્રજ્ઞન્તઃ ? મગવાનાહ—સુદંસણા ! ચઙ્ગવિહે કાલે
પળ્ણત્તે' હે સુદર્શન ! ચતુર્વિધઃ સ્વલુ કાલઃ પ્રજ્ઞન્તઃ, 'તંજહા—'પમાણકાલે ૧,
અહાઙનિઘ્વત્તિકાલે ૨, મરણકાલે ૩, અદ્ધાકાલે' ૪, તથા—પમાણકાલઃ ૧, યથાયુ
નિર્વૃત્તિકાલઃ ૨, મરણકાલ. ૩, અદ્ધાકાલશ્ચ ૪, તત્ર પ્રગ્રીયતે—પરિચ્છિદ્યતે યેન

હસકે બાદ વે સુદર્શન સેઠ શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કે પાસ શ્રુતચા-
રિષ્ઠરૂપ ધર્મ કા શ્રવણ કર ઓર ઉસે અચ્છી રીતી સે અપને હૃદય મેં
ધારણ કર આનન્દ યુક્ત બન ગયે । બડે હી અધિક સંતુષ્ટ હુએ ઓર ઝટે
'ઉઢાણ ઉઢેત્તા સમણં મગવં મહાવીરં તિવ્સુત્તો જાવ નમંસિત્તા એવં
વયાસી' ઓર ઝઠકર વે શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કે પાસ આયે વહાં
આકર ઊન્હોં ને ઉત્તકો ત્રીન વાર વન્દના કી નમસ્કાર કિયા વન્દના
નમસ્કાર કર ફિર ઊન્હોં ને પ્રભુ સે એસા પ્રશ્ન કિયા—'કહ્વિહેણં મંતે !
કાલે પળ્ણત્તે' હે મદન્ત ! કાલ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હેં ? તત્ત મગ-
વાન્ ને ઉત્તસે કહા—'સુદંસણા ચઙ્ગવિહે કાલે પળ્ણત્તે' હે સુદર્શન !
કાલ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । 'તંજહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈ—
'પમાણકાલે, અહાઙનિઘ્વત્તિકાલે, મરણકાલે, અદ્ધાકાલે' પ્રમાણકાલ ૧,
યથાયુનિર્વૃત્તિકાલ ૨, મરણકાલ, ૩, ઓર અદ્ધાકાલ ૪, જિસ કાલ સે

સમીપે શ્રુતચારિત્ર ૩૫ ધર્મજુ' શ્રવણ કરીને અને તેને સારી રીતે હૃદયમાં
ધારણ કરીને સુદર્શન શેઠ અત્યંત હર્ષ અને સંતોષ પામ્યા, અને તેઓ
પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઊભા થયા. “ઉઢાણ ઉઢેત્તા સમણં મગવં મહાવીરં
તિવ્સુત્તો જાવ નમસિત્તા એવં વયાસી” ઊભા થઈને તેઓ—મહાવીર પ્રભુ
પાસે ગયા. ત્યાં જઈને તેમણે તેમને ત્રણ વાર વદણા કરી અને નમસ્કાર
કર્યા વદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે
“કહ્વિહેણં મંતે ! કાલે પળ્ણત્તે ?” હે ભગવન્ ! કાળ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘સુદંસણા ચઙ્ગવિહે કાલે પળ્ણત્તે—તંજહા’ હે
સુદર્શન ! કાળના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહ્યાં છે.

“પમાણકાલે, અહાઙનિઘ્વત્તિકાલે, મરણકાલે અદ્ધાકાલે” (૧) પ્રમાણકાળ,
(૨) યથાયુનિર્વૃત્તિકાલ, (૩) મરણકાળ અને (૪) અદ્ધાકાળ. જે કાળથી વર્ષશત

વર્ષશતાદિ તત્ પ્રમાણં. તત્ત્વાસૌ કાલશ્ચેતિ પ્રમાણકાલઃ, અથવા પ્રમાણં-વર્ષાદિઃ પરિચ્છેદનં તત્પ્રધાનરતદર્થો વા કાલઃ પ્રમાણકાલઃ, સ ચ અદ્વાકાલસ્ય વિશેષો દિવસાદિસ્વરૂપો बोध्यः,

તથાચોક્તમ્-‘દુવિહો પમાણકાલો દિવસપમાણં ચ હોહ રાઈ ય ।

ચઉ પોરિસિઓ દિવસો રાઈ ચઉપોરિસી ચેવ ॥ ૧

છાયા-દ્વિવિધઃ પ્રમાણકાલઃ, દિવસપ્રમાણ ચ ભવતિ રાત્રિશ્ચ ।

ચતુઃ પૌરિષિકો દિવસો, રાત્રિશ્ચતુઃપૌરિષિકી ચૈવ ॥૧॥ ઇતિ ॥૧॥

યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલસ્તુ-યથા-યેન પ્રકારેણાયુષો નિર્વૃત્તિઃ બન્ધનં તથાવિધો યઃ કાલઃ-અવસ્થિતિરસૌ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલઃ-નારકાધાયુષ્કસ્વરૂપો बोध्यः, અયં ચ અદ્વાકાલ એવ આયુઃકર્માનુભવયુક્તઃ સર્વેષામેવ સંસારિજીવાનાં ભવેત્, તથા ચોક્તમ્-‘નેરહ્યતિરિયમણુયા દેવાણ અહાઉયં તુ જં જેણં ।

નિવ્વત્તિયમન્નભવે પાલેંતિ અહાઉકાલો સો’ ॥૧॥

છાયા-નૈરયિક તિર્યગ્મનુષ્યાઃ દેવાઃ સ્વલ્લ યથાયુષ્કં તુ યત્ યેન ।

નિર્વર્તિતમન્યભવે પાલયન્તિ યથાયુઃ કાલોઽસૌ ” ઇતિ ।૨।

વર્ષશત આદિ રૂપ પ્રમાણ જાના જાતા હૈં વહ પ્રમાણકાલ હૈં અથવા-વર્ષાદિ કે પરિચ્છેદ નિર્ણય કી પ્રધાનતા ચાલા, યા વર્ષાદિ રૂપ અર્થવાલા જો કાલ હૈં વહ પ્રમાણકાલ હૈં । વહ અદ્વાકાલ કા વિશેષ દિવસાદિ રૂપ હોતા હૈં । સો હી કહા હૈં-‘દુવિહો’ ઇત્યાદિ. ।

યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ-જિસ પ્રકાર સે આયુ કા બન્ધન હો એસા જો કાલ હૈં-અવસ્થિતિ હૈં, વહ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ હૈં-યહ નારકાદિ આયુષ્કરૂપ હોતા હૈં । આયુકર્માનુભવન યુક્ત યહ અદ્વાકાલ હી સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતા હૈં । સો હી કહા હૈં-‘નેરહ્યતિરિય’ ઇત્યાદિ ।

આદિ રૂપ પ્રમાણ જાણી શકાય છે, તે કાળને પ્રમાણકાળ કહે છે. અથવા વર્ષાદિના પરિચ્છેદ (વિભાગ) નિર્ણયની પ્રધાનતાવાળા, અથવા વર્ષાદિ રૂપ અર્થવાળો જે કાળ છે, તેને પ્રમાણકાળ કહે છે. તે અદ્વાકાળના વિશેષ દિવસાદિ રૂપ હોય છે એજ વાત “દુવિહો” ઇત્યાદિ સૂત્રદ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

જે પ્રકારનો આયુનો બંધ હોય, એ પ્રકારનો જે અવસ્થિતિ કાળ તેને યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાળ કહે છે. તે નારકાદિ આયુષ્ક રૂપ હોય છે. આયુકર્મના અનુભવનથી યુક્ત અદ્વાકાળ તો સમસ્ત સંસારી જીવોમાં મોજૂદ હોય છે, એજ વાત “નેરહ્યતિરિય” ઇત્યાદિ સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે.

મરણકાલઃ પુનઃ-મરણેન યુક્તઃ કાલઃ-મરણકાલઃ-અદ્વાકાલૈવ, અથવા-મરણસ્ય કાલ પર્યાયત્વાત્-મરણમેવકાલો મરણકાલઃ, इति १ અદ્વાકાલસ્તુ-અદ્વાઃ સમયાદયો વિશેષાસ્તદ્રૂપઃ કાલોઽદ્વાકાલઃ, ચન્દ્રસૂર્યાદિક્રિયા વિશિષ્ટોઽર્દ્ધતૃતીયદ્વીપ-સમુદ્રાન્તર્વર્તી સમયાદિઃ,

તથા ચોક્તમ્-‘સમયાવલિયમુહુત્તા, દિવસ અહોરત્તપક્ષમાસા ય ।

સંવચ્છરજુગપલિયા સાગર ઓસપ્પિપરિયટ્ઠા” ॥૧॥

છાયા-સમયાવલિકામુહૂર્ત્તી, દિવસાહોરાત્રપક્ષમાસાશ્ચ ।

સંવત્સરયુગપલ્યા, સાગરોત્સર્પિણી પરિવર્તીઃ ॥૧॥ इति ।

પરિવર્ત્તે इति પુદ્ગલપરિવર્ત્તો વિજ્ઞેયઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

પ્રમાણકાલવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-“સે કિં તં પમાણકાલે ? પમાણકાલે દુવિહે પળણત્તે તંજહા-દિવસપ્પમાણકાલે ૧, રાઙ્ગપ્પમાણકાલે ય ૨, ચ્વપોરિ-સિણ દિવસે ચ્વપોરિસિયા રાઙ્ગભવઙ્, ઉક્કોસિયા અદ્ધપંચમ-મુહુત્તા દિવસસ વા, રાઙ્ગે વા પોરિસી ભવઙ્ । જહન્નિયા તિમુ-

મરણકાલ-મરણ સે યુક્ત જો કાલ હૈ વહ મરણકાલ હૈ-યહ કાલ અદ્વાકાલરૂપ હી હૈ અથવા-મરણ સ્વયં કાલ કી પર્યાય હૈ અતઃ મરણ રૂપ જો કાલ હૈ વહી મરણકાલ હૈ ।

અદ્વાકાલ-સમયાદિ વિશેષોં કા નામ અદ્વા હૈ इन रूप जो काल हॆ वॆह अद्वॆकाल हॆ चन्द्र सूर्य आदि की क्रिया विशिष्ट ऐसे जो ढाई-द्वीपान्तर्वर्ती-अढाईद्वीप एवं दो समुद्रान्तर्वर्ती जो समयादिक हैं वे सब अद्वॆकाल रूप हैं । सो ही कहा है-‘समयावलिय’ इत्यादि ! पुद्गलपरिवर्त्त का नाम परिवर्त्त है ॥सू० १॥

મરણકાળ-મરણથી યુક્ત જે કાળ છે તેને મરણકાળ કહે છે. તે કાળ અદ્વાકાળ રૂપ જ છે અથવા ‘મરણ’ પોતે જ “કાળ”ની પર્યાય છે. તેથી મરણરૂપ જે કાળ છે તેને મરણકાળ કહે છે.

અદ્વાકાળ-સમયાદિ વિશેષોત્તુ’ નામ ‘અદ્વા’ છે. તે અદ્વારૂપ જે કાળ છે તેને અદ્વાકાળ કહે છે. ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિથી ક્રિયા વિશિષ્ટ જે અઢી દ્વીપ અને અઢી સમુદ્રાન્તર્વર્તી જે સમયાદિક છે, તે પણ અદ્વાકાળ રૂપ જ છે. એજ વાત “સમયાવલિય” ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે. પુદ્ગલપરિવર્ત્તુ’ નામ પરિવર્ત છે. સૂ૦ ॥ ૧ ॥

हुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ । जयाणं भंते !
 उक्कोसिया अद्धपंचममुहुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ,
 तथाणं कइ भाग मुहुत्तभागेणं परिहायमाणी परिहायमाणी
 जहन्निया तिसुहुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ ?
 जयाणं जहन्निया तिसुहुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ,
 तथाणं कइभागमुहुत्तभागेणं परिवड्ढमाणी परिवड्ढमाणी उक्को-
 सिया अद्धपंचममुहुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ ?
 सुदंसणा ! जयाणं उक्कोसिया अद्धपंचममुहुत्ता दिवसस्स वा,
 राईए वा पोरिसी भवइ, तथाणं बावीससयभागमुहुत्तभागेणं
 परिहायमाणी परिहायमाणी जहन्निया तिसुहुत्ता दिवसस्स,
 राईए वा पोरिसी भवइ, जयाणं जहन्निया तिसुहुत्ता, दिवसस्स
 वा, राईए वा पोरिसी भवइ, तथाणं बावीससयभागमुहुत्तभा-
 गेणं परिवड्ढमाणी, परिवड्ढमाणी उक्कोसिया अद्धपंचममुहुत्ता दिव-
 सस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ । कयाणं भंते ! उक्कोसिया
 अद्धपंचममुहुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ ? कया
 वा जहन्निया तिसुहुत्ता दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ ?
 सुदंसणा ! जयाणं उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, जह-
 न्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, तथाणं उक्कोसिया अद्धपंच-
 ममुहुत्ता दिवसस्स पोरिसी भवइ, जहन्निया तिसुहुत्ता राईए
 पोरिसा भवइ, जयाणं उक्कोसिया अट्टारसमुहुत्तिया राई भवइ,
 जहन्निए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तथाणं उक्कोसिया अद्ध-

पंचममुहुत्ता, राईए पोरिसी भवइ, जहन्निया तिमुहुत्ता दिवस-
स्स पोरिसी भवइ। कयाणं भंते! उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे
भवइ, जहन्निया दुवालमुहुत्ता राई भवइ? कया वा उक्कोसिया
अट्टारसमुहुत्ता राई भवइ, जहन्निए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ?
सुदंसणा! आसाढपुन्निमाए उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे
भवइ, जहन्निया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, पोसस्स पुन्निमा ए
णं उक्कोसिया अट्टारसमुहुत्ता राई भवइ, जहन्नए दुवालस-
मुहुत्ते दिवसे भवइ। अत्थि णं भंते! दिवसा य, राईओ य, समा
चेव भवंति! हंता, अत्थि। कया णं भंते! दिवसा य, राईओ य
समा चेव भवंति? सुदंसणा! चित्तासोयपुन्निमासु णं, एत्थ णं
दिवसा य, राईओ य समा चेव भवंति, पन्नरसमुहुत्ते दिवसे
पन्नरसमुहुत्ता राई भवइ, चउभागमुहुत्तभागूणा चउमुहुत्ता
दिवसस्स वा, राईए वा पोरिसी भवइ, से त्तं पमाणकाले ॥सू० २॥

छाया—अथ कोऽसौ प्रमाणकालः? प्रमाणकालो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—
दिवसप्रमाणकालः १, रात्रिप्रमाणकालश्च २। चतुष्पौरुषिको दिवसः चतुष्पौरुषिकी
रात्रि भवति। उत्कृष्टा अर्द्धपञ्चममुहूर्त्ता दिवसस्य वा, रात्रे वा पौरुषी भवति,
जघन्यिका त्रिमुहूर्त्ता दिवसस्य वा, रात्रे वा पौरुषी भवति, यदा खलु भदन्त।
उत्कृष्टा अर्द्धपञ्चममुहूर्त्ता दिवसस्य वा, रात्रे वा पौरुषी भवति, तदा खलु कति-
भागमुहूर्त्तभागेन परिहीयमाणा परिहीयमाणा जघन्यिका त्रिमुहूर्त्ता दिवसस्य वा,
रात्रे वा पौरुषी भवति? यदा खलु जघन्यिका त्रिमुहूर्त्ता दिवसस्य वा, रात्रे वा
पौरुषी भवति, तदा खलु कतिभागमुहूर्त्तभागेन परिवर्द्धमाना, परिवर्द्धमाना उत्क-
र्षिका अर्द्धपञ्चममुहूर्त्ता दिवसस्य वा रात्रे वा पौरुषी भवति? सुदर्शन! यदा खलु
उत्कर्षिका अर्द्धपञ्चममुहूर्त्ता दिवसस्य वा, रात्रे वा पौरुषी भवति, तदा खलु
द्वाविंशतिशतभागमुहूर्त्तभागेन परिहीयमाणा परिहीयमाणा जघन्यिका त्रिमुहूर्त्ता
दिवसस्य वा, रात्रे वा पौरुषी भवति, यदा खलु जघन्यिका त्रिमुहूर्त्ता दिवसस्य

વા, રાત્રે વર્ષા પૌરુષી ભવતિ, તદા खलु દ્વાવિંશતિશતભાગમુહૂર્તભાગેન પરિવર્દમાના પરિવર્દમાના ઉત્કર્ષિકા અર્દ્ધપશ્ચમમુહૂર્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રે વર્ષા પૌરુષી ભવતિ । કદા खलु ભદન્ત ! ઉત્કર્ષિકા અર્દ્ધપશ્ચમમુહૂર્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રે વર્ષા પૌરુષી ભવતિ ? કદા વા જઘન્યિકા ત્રિમુહૂર્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ ? સુદર્શન ! યદા खलુ ઉત્કૃષ્ટઃ અષ્ટાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ, જઘન્યિકા દ્વાદશમુહૂર્ત રાત્રિર્ભવતિ, તદા खलુ ઉત્કર્ષિકા અર્દ્ધપશ્ચમમુહૂર્ત દિવસસ્ય પૌરુષી ભવતિ, જઘન્યિકા ત્રિમુહૂર્ત રાત્રેઃ પૌરુષી ભવતિ, યદા खलુ ઉત્કર્ષિકા અષ્ટાદશમુહૂર્તિકા રાત્રિર્ભવતિ, જઘન્યિકો દ્વાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ, તદા खलુ ઉત્કર્ષિકા અર્દ્ધપશ્ચમમુહૂર્ત રાત્રેઃ પૌરુષી ભવતિ, જઘન્યિકા ત્રિમુહૂર્ત દિવસસ્ય પૌરુષી ભવતિ । કદા खलુ ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટકઃ અષ્ટાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ ? જઘન્યિકા દ્વાદશમુહૂર્ત રાત્રિ ભવતિ ? કદા વા ઉત્કૃષ્ટિકા અષ્ટાદશમુહૂર્ત રાત્રિ ભવતિ, જઘન્યિકો દ્વાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ ? સુદર્શન ! આષાઢપૂર્ણિમાયામ્ ઉત્કૃષ્ટકઃ અષ્ટાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ, જઘન્યિકા દ્વાદશમુહૂર્ત રાત્રિ ભવતિ, પૌષસ્ય પૌર્ણિમાયાં खलુ ઉત્કૃષ્ટિકા અષ્ટાદશમુહૂર્તિકા રાત્રિ ભવતિ, જઘન્યિકા દ્વાદશમુહૂર્તકો દિવસો ભવતિ । અરિત खलુ ભદન્ત । દિવસાશ્ચ, રાત્રયશ્ચ સમાશ્ચૈવ ભવન્તિ ? હન્ત, અસ્તિ, કદા खलુ ભદન્ત ! દિવસાશ્ચ રાત્રયશ્ચ સમાશ્ચૈવ ભવન્તિ ? સુદર્શન ! ચૈત્રાશ્વિનપૂર્ણિમયોઃ खलુ અત્ર खलુ દિવસાશ્ચ રાત્રયશ્ચ સમાએવ ભવન્તિ, પશ્ચદશમુહૂર્તો દિવસઃ, પશ્ચદશમુહૂર્ત રાત્રિ ભવતિ, ચતુર્ભાગમુહૂર્તભાગોના ચતુર્મુહૂર્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રે વર્ષા પૌરુષી ભવતિ, સોઽસૌ પ્રમાણકાલઃ ॥મૂ૦ ૨॥

ટીકા—પૂર્વ કાલસ્ય ચાતુર્વિધ્યં પ્રોક્તમ્, સમ્પ્રતિ તં પ્રથમં પ્રમાણકાલમાહ—‘સે કિં તં પ્રમાણકાલે’ इत्यादि, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં પ્રમાણકાલે’

પ્રમાણકાલવક્તવ્યતા—

‘સે કિં તં પ્રમાણકાલે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પહિલે કાલ કે ચાર ભેદ પ્રકટ કિયે જા ચુકે હૈં । उनमें से अब सूत्रकार इस सूत्र द्वारा पहिले प्रमाण काल का कथन करते हैं । इसमें सुदर्शन ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘સે કિં તં પ્રમાણકાલે ?’ હે ભદન્ત !

પ્રમાણકાળવક્તવ્યતા

ટીકાર્થ—આનાથી પહેલાના સૂત્રમાં કાળના ચાર ભેદ બતાવવામાં આવ્યા છે હવે સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં કાળના પ્રથમ ભેદ રૂપ પ્રમાણકાળનું પ્રતિપાદન કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને સુદર્શન શેઠ મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—‘સે કિં તં પ્રમાણકાલે ?’ હે ભગવન્ ! પ્રણામ કાળનું કેવું સ્વરૂપ થયું છે ? એટલે કે પ્રમાણકાળ કેટલા પ્રકારનો થયો છે ?

અથકોડસૌ પ્રમાણકાલઃ કતિવિધઃ પ્રમાણકાલઃ इत्यर्थः । મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! 'પમાણકાલે દુવિદ્દે પળ્લત્તે' પ્રમાણકાલઃ દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તંજહા' તથથા-સ યથા-દિવસપ્રમાણકાલઃ ૧, રાત્રિપ્રમાણકાલશ્ચ ૨, અથ પૌરુષી પ્રમાણમાહ- "ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવહ્" ઉત્કૃષ્ટા-સર્વત ઉત્કર્ષેણ અર્દ્ધપંચમમુહૂર્ત્તા-અર્દ્ધઃપંચમો યેષુ મુહૂર્ત્તેષુ તે અર્દ્ધપંચમમુહૂર્ત્તાઃ-સાર્દ્ધચતુષ્ટયમુહૂર્ત્તા इत्यर्थः, તે અર્દ્ધપંચમા મુહૂર્ત્તાઃ યસ્યા સા અર્દ્ધપંચમમુહૂર્ત્તા, અષ્ટાદશ-મુહૂર્ત્તસ્ય દિવસસ્ય રાત્રે વા ચતુર્થો ભાગઃ નવઘટિકા રૂપઃ સાર્દ્ધચતુષ્ટયમુહૂર્ત્તાત્મક इत्यर्थः, દિવસસ્ય વા રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ, 'જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા

પ્રમાણકાલ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? અર્થાત્ પ્રમાણ કાલ કિતને પ્રકાર કા હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ઉનસે એસા કહા- 'પમાણકાલે દુવિદ્દે પળ્લત્તે' હે સુદર્શન ! પ્રમાણકાલ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । 'તં જહા' જૈસે-દિવસપ્રમાણકાલ ઓર રાત્રિપ્રમાણ કાલ (ચડપોરિસિય દિવસે ચડપોરિસિયા રાઈ ભવહ્) ચાર પહર કા દિન ઓર ચાર પહર કી રાત્રિ હોતી હૈ । અબ પૌરુષી કે પ્રમાણ કા કથન સૂત્રકાર કરતે હૈ- 'ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ્' જિન ચાર મુહૂર્ત્તો મેં પાંચવાં મુહૂર્ત્ત આયા હૈ વે મુહૂર્ત્ત અર્દ્ધ પંચમ મુહૂર્ત્ત હૈ । યે અર્દ્ધપંચમમુહૂર્ત્ત જિસ પૌરુષી મેં હોતે હૈ એસી વહ પૌરુષી અર્દ્ધપંચમમુહૂર્ત્તા હૈ । અઠારહમુહૂર્ત્તવાલે દિનકા અથવા અઠારહ મુહૂર્ત્તવાલી રાત્રિ કા જો નૌ ઘડી રૂપ ચૌથાભાગ હૈ વહ સાર્દ્ધ ચતુષ્ટય મુહૂર્ત્તાત્મક અર્થાત્ સાદે ચાર ઠા|| મુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ । એસી સાર્દ્ધ ચતુષ્ટય મુહૂર્ત્તાત્મક પૌરુષી દિવસ કી અથવા રાત્રિ કી હોતી હૈ । યહ દિન રાત કી ઉત્કૃષ્ટ પૌરુષી કા પ્રમાણ

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“પમાણકાલે દુવિદ્દે પળ્લત્તે” હે ગૌતમ । પ્રમાણકાળ એ પ્રકારનેા કહ્યો છે. “તંજહા” તે પ્રકારેા આ પ્રમાણે છે-(૧) દિવસપ્રમાણકાળ અને (૨) રાત્રિપ્રમાણકાળ

હવે સૂત્રકાર પૌરુષી (પહોર) ના પ્રમાણનું નિરૂપણ કરે છે—

“ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ્” ચાર મુહૂર્ત્ત અને પાંચમું અર્ધું મુહૂર્ત્ત મળીને અર્દ્ધ પંચમમુહૂર્ત્ત થાય છે. એવાં અર્દ્ધપંચમ મુહૂર્ત્ત (૪|| મુહૂર્ત્ત) ની પૌરુષી (પહોર) ને અર્ધપંચમમુહૂર્ત્તા પૌરુષી કહે છે. અઠાર મુહૂર્ત્તવાળા દિવસનેા અથવા ૧૮ મુહૂર્ત્તવાળી રાત્રિનેા જે નવ ઘડીરૂપ ચોથો ભાગ છે તે ૪|| મુહૂર્ત્તપ્રમાણ હોય છે. આ રીતે દિવસ અથવા રાત્રિના એક પહોરની ઉત્કૃષ્ટ લંબાઈ કાળની અપેક્ષાએ ૪|| મુહૂર્ત્તની હોય છે, તથા દિવસ અને રાત્રિના એક પહોરની કાળની

રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ' જઘન્યિકા-સર્વતો જઘન્યેન ત્રિમુહૂર્ત્ત-દ્વાદશમુહૂર્ત્તસ્ય દિવસાદેશ્વતુર્થોભાગસ્ત્રિમુહૂર્ત્તો ભવતિ, અતઃસ્યયોમુહૂર્ત્તોઃ પટ્ઘટિકા યસ્યાં સા તથા-વિધા દિવસસ્ય વા રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ । સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ-‘જયાણં મંતે ! ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહૂત્તા દિવસસસ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ, તયાણં કઈભાગ-મુહૂત્તભાગેણ પરિહાયમાણી પરિહાયમાણી જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસસ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ’ હે મદન્ત ! યદા સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટા અદ્વપંચમમુહૂર્ત્તો સાર્દ-

કહા હૈ । તથા દિનરાત્રી કી સઘ સે જઘન્ય પૌરુષી કા પ્રમાણ ત્રિન મુહૂર્ત્ત કા હૈ । ૧૨ મુહૂર્ત્તવાલે દિન કા અથવા ૧૨ મુહૂર્ત્તવાલી રાત્રી કા જો ચૌથા ભાગ હૈ વહ ત્રિમુહૂર્ત્તાત્મક હોતા હૈ । અતઃ સઘ સે જઘન્ય પૌરુષી કા પ્રમાણ મી ત્રિમુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ । દો ઘડી કા એક મુહૂર્ત્ત હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર ત્રિન મુહૂર્ત્ત મેં ૬ ઘડી હોતી હૈ । સો ચાહે જઘન્ય પૌરુષી કા પ્રમાણ ત્રિનમુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ-એસા કહિયે યા વહ ૬ ઘટિકા રૂપ હોતા હૈ એસા કહિયે દોનોં એકરૂપ હી હૈ । યહ દિનરાત્રી કી જઘન્ય પૌરુષી કા પ્રમાણ કહા । તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ પૌરુષી કા અધિક સે અધિક પ્રમાણ સાઢે ચાર મુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ ઓર કમ સે કમ પ્રમાણ ત્રિન મુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ । અવ સુદર્શન સેઠ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ-‘જયાણં મંતે ! ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહૂત્તા, દિવસસસ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ ’ હે મદન્ત ! જવ દિન અથવા રાત્રી કી પૌરુષી કા પ્રમાણ ૪૥ સાઢે ચાર મુહૂર્ત્ત કા અધિક સે અધિક હોતા હૈ-અર્થાત્ ૨૧૬ મિનટકા યા નૌ ૯ ઘડી કા હોના હૈ. (ત્રિન ઘંટે ૩૬ છત્તીસ મિનટ કા હોતા હૈ)-‘તથા

અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછી લંબાઈ ૩ મુહૂર્ત્તની હોય છે. ૧૨ મુહૂર્ત્તવાળા દિવસનો અથવા ૧૨ મુહૂર્ત્તવાળી રાત્રીનો જે એથા ભાગ (પહોર) હોય છે, તે ત્રણ મુહૂર્ત્તપ્રમાણ હોય છે. તેથી જઘન્ય (ટુંકામાં ટુંકો) પહોર ત્રણ મુહૂર્ત્તનો થાય છે. એ ઘડીનું એક મુહૂર્ત્ત થાય છે. આ રીતે ત્રણ મુહૂર્ત્તની ૬ છ ઘડિ થાય છે. તેથી જઘન્ય પહોરનું પ્રમાણ ત્રણ મુહૂર્ત્તનું અથવા ૬ ઘડીનું સમજવું. આ દિનરાત્રીની જઘન્ય પૌરુષી (પહોર) નું પ્રમાણ સમજવું આ સમસ્ત કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે અધિકમાં અધિક ૪૥ મુહૂર્ત્તનો અને ઓછામાં ઓછા ૩ મુહૂર્ત્તનો એક પહોર થાય છે.

સુદર્શન શેઠનો પ્રશ્ન-“ જયાણં મંતે ! ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહૂત્તા દિવસસસ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ ” હે ભગવન્ ! જ્યારે દિવસ અથવા રાત્રીનો પ્રત્યેક પહોર અધિકમાં અધિક ૪૥ મુહૂર્ત્તનો (૬ ઘડીનો અથવા ૨૧૬ મિનિટનો) થાય

ચતુષ્ઠયમુહૂર્ત નવઘટિકાત્મિકા દિવસસ્ય વા, રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ. તદા સ્વલ્પ કતિભાગઃ કતિતમભાગસ્તદ્રૂપો મુહૂર્તભાગઃ કતિભાગમુહૂર્તભાગસ્તેન કતિભાગમુહૂર્ત-ભાગેન-મુહૂર્તસ્ય ક્રિયતાભાગેન અંશેન પરિહીયમાણા પરિહીયમાણા જઘન્યિકા-ત્રિમુહૂર્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ? તથૈવ 'જયાળં જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા, રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ, તયાળં કઈભાગમુહૂત્તભાગેળં પરિવહુમાણી પરિવહુમાણી ઉક્કોસિયા અદ્વપશ્ચમમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા, રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ?' યદા સ્વલ્પ જઘન્યિકા-જઘન્યેન, ત્રિમુહૂર્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ, તદા સ્વલ્પ કતિભાગમુહૂર્તભાગેન-કતિભાગઃ કતિતમભાગઃ તદ્રૂપો મુહૂર્તભાગઃ કતિભાગમુહૂર્તભાગસ્તેન ક્રિયતા મુહૂર્તશેનેત્યર્થઃ પરિવર્દ્ધવાના પરિવર્દ્ધમાના પૌનઃપુન્યેનોપચીયમાના ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ અદ્વપશ્ચમમુહૂર્ત સાર્દ્ધચતુષ્ઠયમુહૂર્ત-રૂપા નવઘટિકાત્મિકા દિવસસ્ય વા રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ? મગનાનાહ-'સુદં-

ળં કઈભાગમુહૂત્તભાગેળં પરિહાયમાણી પરિહાયમાણી જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ' તવ વહ દિન રાત્રી કી પૌરુષી મુહૂર્ત કે કિતને અંશ સે ઘટતી ઘટતી જઘન્યરૂપ સે ત્રીનમુહૂર્ત પ્રમાણ-વાલી રહજાતી હૈ। તથા-'જયા ળં જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ, તયા ળં કઈભાગમુહૂત્તભાગેળં પરિવહુમાણી પરિવહુમાણી ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ' તથા દિન એવં રાત્રી કી જો વહ જઘન્ય પૌરુષી ત્રીનમુહૂર્ત કી હોતી હૈ વહ મુહૂર્ત કે કિતને ભાગ સે વઢતી ઘટતી ઉત્કૃષ્ટ સે ૪॥ સાઢે ચાર મુહૂર્તવાલી બન જાતી હૈ? અર્થાત્ નો ઘડી વાલી બન જાતી હૈ? હસકે ઉત્તરે મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'સુદંમણા। જયા ળં ઉક્કોસિયા અદ્વપચમમુહૂત્તા દિવ

છે, "તયાળં કઈભાગમુહૂત્તભાગેળં પરિહાયમાણી પરિહાયમાણી જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ?" ત્યારે તે દિવસ અને રાત્રીના પહોરમાં દરરોજ મુહૂર્તના કેટલાંયે ભાગ ઘટતાં ઘટતાં ત્રણ મુહૂર્તના જઘન્ય પ્રમાણવાળો પહોર થઈ જાય છે? તથા "જયા ળં જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ, તયાળં કઈભાગમુહૂત્તભાગેળં પરિવહુમાણી પરિવહુમાણી ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્ય વા રાઈૅ વા પોરિસી ભવઈ?" જ્યારે દિવસ અને રાત્રીના પહોર જઘન્યની અપેક્ષાએ ત્રણ મુહૂર્તના (૧ ઘડી અથવા ૧૪૪ મિનિટના) થાય છે, ત્યારે તે દિવસ અને રાત્રીના પહોરમાં દરરોજ મુહૂર્તના કેટલાંયે ભાગને વધારે થતાં થતાં ૪॥ મુહૂર્તના ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણવાળો પહોર થઈ જાય છે?

સળા ! જયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધપંચમમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ, તયાળં વાવીસસયમાગમુહુત્તમાગેળં પરિહાયમાળી, પરિહાયમાળી જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવહ' હે સુદર્શન ! યદા સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ અર્ધપશ્ચમમુહૂર્ત્ત-સાર્દ્ધચતુષ્ટયમુહૂર્ત્તરૂપા દિવસસ્ય વા, રાત્રે વા પૌરુષી ભવતિ, તદા સ્વલુ દ્વાવિંશતિશતમાગમુહૂર્ત્તમાગેન-દ્વાવિંશત્યુત્તરશતતમમાગરૂપેણ મુહૂર્ત્તમાગેન પરિહીયમાળા પરિહીયમાળા અતિશયેન અપચીયમાના જગ્નિયકા-જગ્ન્યેન ત્રિમુહૂર્ત્ત દિવસસ્ય વા, રાત્રેવા પૌરુષી ભવતિ, તથા ચાત્ર સાર્દ્ધચતુષ્ટયાનાં ત્રયાળાં ચ મુહૂર્ત્તનાં વિશેષઃ સાર્દ્ધો મુહૂર્ત્તઃ, સ ચ ત્રયશીત્યધિકેન દિનશતેન ઉપચીયતે, અપચીયતે ચ, સ ચ સાર્દ્ધો મુહૂર્ત્તસ્ત્રયશીત્યધિકશતમાગતયા વ્યવસ્થાપ્યતે, તત્રચ

સસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ, તયા ણ વાવીસસયમાગમુહુત્તમાગે-
ળં પરિહાયમાળી પરિહાયમાળી જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ
વા પોરિસી ભવહ 'હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હેં-હે સુદર્શન ! જબ દિન
ઔર રાત્રિ કી પૌરુષી ૪॥ મુહૂર્ત કી ૨૧૬ મિનટ-યા નૌ ઘડી અથવા ત્રીન
ઘંટે ૩૬ મિનટ કી હોતી હૈ-તવ વહ મુહૂર્ત કે ૧૨૨ ભાગ સે ઘટતી ૨
જગ્ન્યત્રીન મુહૂર્ત કે પ્રમાણ મેં આ જાતી હૈ । હસ પ્રકાર યહ દિન ઔર
રાત કી પૌરુષી ત્રીન મુહૂર્ત કી જગ્ન્ય સે હોતી હૈ । યહાં પર સાર્દ્ધમુહૂર્ત ૧॥
મુહૂર્ત કા સાર્ધચતુષ્ટય (સાઢે ચાર) ઔર ત્રીન મુહૂર્ત इनके बीच में अन्तर
रहता है । यह सार्धमुहूर्त १८२ दिन से बढ़ता है और घटता है । इस-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ સુદંસળા ! જયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધપંચમમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ, તયાળં વાવીસસયમાગમુહુત્તમાગેળં પરિહાયમાળી પરિહાયમાળી જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ” હે સુદર્શન શેઠ ! ત્યારે દિવસ અને રાત્રિને પ્રત્યેક પહોર અધિકમાં અધિક ૪॥ સાડાચાર મુહૂર્તનો થાય છે-૬ ઘડીનો અથવા ૨૧૬ મિનિટનો અથવા ૩ કલાક ૩૬ મિનિટનો થાય છે, ત્યારે દરરોજ મુહૂર્તના ૧૨૨ માં ભાગપ્રમાણ ઘટાડો થતાં થતાં દિવસ અને રાત્રિના પ્રત્યેક પહોરની લાંબાઈ ઓછામાં ઓછા ૩ મુહૂર્તની થઈ જાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે લાંબામાં લાંબા ૨૧૬ મિનિટના પહોરમાં દરરોજ ૧૨૨ મુહૂર્તનો (૬ ઘડીને અથવા ૩૬ મિનિટનો) ઘટાડો થતાં થતાં નાનામાં નાનો ૩ મુહૂર્તનો (૧૪૪ મિનિટનો) પહોર થઈ જાય છે.

લાંબામાં લાંબો પહોર ૪॥ મુહૂર્તનો અને ટૂંકામાં ટૂંકો પહોર ૩ મુહૂર્તનો થતો હોવાથી, તે બન્ને વચ્ચે ૧॥ મુહૂર્તનો તફાવત પડે છે.

દરરોજ ૧૨૨ મુહૂર્ત ઘટતાં ઘટતાં ૧૮૩ દિવસમાં કુલ $(\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4})$
૧॥ મુહૂર્તનો ઘટાડો થઈ જાય છે, ત્યાર બાદ દરરોજ ૧૨૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ

મુહૂર્તે દ્વાવિંશત્યધિકં ભાગશતં ભવતીત્યભિપ્રાયેનોક્ત-દ્વાવિંશત્યધિકશતભાગ
મુહૂર્તભાગેનેતિ, એવમેવ-‘જયાણં જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા
પોરિસી ભવહ, તયાણં વાવીસસયભાગમુહૂત્તભાગેણં પરિવહૂમાણી, પરિવહૂમાણી
ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવહ’ યદા સ્વલ્લ
જઘન્યિકા-જઘન્યેન ત્રિમુહૂર્તી દિવસસ્ય વા, રાત્રેર્વા પૌરુષી ભવતિ તદા સ્વલ્લ
દ્વાવિંશતિશતભાગમુહૂર્તભાગેન-દ્વાવિંશત્યધિકશતતમભાગરૂપમુહૂર્તભાગેન પરિવર્દ્ધ-
માના, પરિવર્દ્ધમાના-અતિશયેનોપચીયમાના ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ, અર્દ્ધપશ્ચમ-
મુહૂર્તી-સાર્દ્ધચતુષ્ટયમુહૂર્તરૂપા દિવસસ્ય વા, રાત્રેર્વા પૌરુષી ભવતિ । સુદર્શનઃ
પૃચ્છતિ-‘કયાણં મંતે ! ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા
પોરિસી ભવહ ?’ હે મદન્ત ! કદા સ્વલ્લ ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ અર્દ્ધપશ્ચમમુહૂર્તી-

લિયે યહ ૧૮૩ કે ભાગરૂપ સે વ્યવસ્થાપિત હોતા હુઆ એક મુહૂર્ત મેં
૧૨૨ ભાગરૂપ હોતા હૈ । હસી અભિપ્રાય સે ‘દ્વાવિંશતિ અધિક શત-
ભાગ મુહૂર્તભાગેન’ એસા કહા હૈ । હસી પ્રકાર ‘જયાણં જહન્નિયા તિમુ-
હૂત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ, તયા ણં વાવીસસયભાગ-
મુહૂત્તભાગેણં પરિવહૂમાણી પરિવહૂમાણી ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા
દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ’ હસી પ્રકાર સે જવ દિન ઓર રાત્રિ
કી પૌરુષી ત્રીન મુહૂર્ત કી હોતી હૈ તવ વહ ૧૨૨ ભાગરૂપ મુહૂર્ત ભાગ સે
વઢતી વઢતી દિનરાત કી ૪॥ સાઢે ચાર મુહૂર્ત કી પૌરુષી હો જાતી હૈ ।

અવ સુદર્શન સેઠ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘કયા ણં મંતે ! ઉક્કોસિયા
અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવહ’ હે મદન્ત !

વધતા વધતાં ૧૮૩ દિવસમા ૧॥ મુહૂર્તનો વધારો થઈને લાંબામાં લાંબો
૪॥ મુહૂર્તનો પહોર બની જાય છે. ૧૮૩ દિવસમા ૧॥ મુહૂર્ત પ્રમાણુ પહોરની
લાંબાઈ વધે ઘટે છે. તેથી દરરોજ વૃત્તિ મુહૂર્ત પ્રમાણુ વધ-ઘટ થાય છે, એવો
હિસાબ મળી રહે છે તેથી જ “દ્વાવિંશતિ અધિક શતભાગમુહૂર્તભાગેન” આ
પ્રમાણુ ઠહ્યુ છે. એજ પ્રમાણુ “જયાણ જહન્નિયા તિમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા
રાઈએ વા પોરિસી ભવહ, તયાણં વાવીસસયભાગમુહૂત્તભાગેણં પરિવહૂમાણી ૨
ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ” જ્યારે દિવસ
અને રાત્રિનો પ્રત્યેક પહોર જઘન્યની અપેક્ષાએ ૩ મુહૂર્તનો થાય છે, ત્યારે
તેમાં મુહૂર્તના ૧૨૨માં ભાગપ્રમાણુ વધારો થતાં થતા દિવસ અને રાત્રિનો
પહોર આધિકમા અધિક ૪॥ મુહૂર્તપ્રમાણુ થઈ જાય છે

સુદર્શન શેઠનો પ્રશ્ન-“કયાણં મંતે ! ઉક્કોસિયા અદ્દપંચમમુહૂત્તા દિવ-
સસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવહ ?” હે ભગવાન ! દિવસ અને રાત્રિનો પહોર

સાર્દ્ધ ચતુષ્ટયમુહૂર્તરૂપા દિવસસ્ય વા, રાત્રે વાં પૌરુષી ભવતિ ? 'કયા વા જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ વા, રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ ?' કદા વા જઘન્યિકા-જઘન્યેન ત્રિમુહૂર્ત્તા-મુહૂર્ત્તત્રયરૂપા દિવસસ્ય વા, રાત્રે વાં પૌરુષી ભવતિ ? મંગવા-નાહ-‘સુદંસણા ! જયાળં ઉક્કોસએ અદ્ધારસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ-જહન્નિયા દુવાલસ-મુહુત્તા રાઈ ભવઈ, તયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધપંચમમુહુત્તા દિવસસ્સ પોરિસી ભવઈ, જહન્નિયા તિમુત્તા રાઈએ પોરિસી ભવઈ’ હે સુદર્શન ! યદા સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટકા-ઉત્કર્ષેણ અષ્ટાદશમુહૂર્ત્તા દિવસો ભવતિ, અથ ચ જઘન્યિકા-જઘન્યેન દ્વાદશમુહૂર્ત્તા રાત્રિ ભવતિ, તદા સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ અર્દ્ધપશ્ચમમુહૂર્ત્તા-સાર્દ્ધચતુષ્ટયમુહૂર્ત્તરૂપા દિવસસ્ય પૌરુષી ભવતિ, અથ ચ જઘન્યેન ત્રિમુહૂર્ત્તા-મુહૂર્ત્તત્રયાત્મિકા રાત્રેઃ પૌરુષી ભવતિ । ‘જયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધારસમુહુત્તિયા રાઈ ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તે

જો યહ પૌરુષી દિન ઓર રાત કી ૪૥ મુહૂર્ત કી હોતી હૈ સો કય હોતી હૈ, ‘કયા વા જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ’ તથા તોન મુહૂર્ત કી જો દિન કી ઓર રાત્રિ કી પૌરુષી હોતી હૈ વહ કય હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ-‘સુદંસણા ! જયાળં ઉક્કોસએ અદ્ધારસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈ ભવઈ તયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધપંચમમુહુત્તા દિવસસ્સ પોરિસી ભવઈ, જહન્નિયા તિમુહુત્તા રાઈએ પોરિસી ભવઈ’ હે સુદર્શન ! જિસ સમય ઉત્કૃષ્ટ સે દિન ૧૮ મુહૂર્ત કા હોતા હૈ ઓર રાત્રિ કમ સે કમ ૧૨ મુહૂર્ત કી હોતી હૈ, તય દિનકી પૌરુષી ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે ૪૥ મુહૂર્ત કી હો જાતી હૈ ઓર રાત્રિ કી પૌરુષી કમ સે કમ તોન મુહૂર્ત કી હો જાતી હૈ । તથા-‘જયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધારસમુહુત્તિયા રાઈ ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તે દિવસે

અધિકમાં અધિક ૪૥ મુહૂર્તનો ક્યારે થાય છે ? “કયા વા જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈએ વા પોરિસી ભવઈ ?” તથા દિવસ અને રાત્રિનો પહેર ટુંકામાં ટુંકા ૩ મુહૂર્તનો ક્યારે થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“સુદંસણા ! જયાળં ઉક્કોસએ અદ્ધારસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈ ભવઈ તયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધપંચમ-મુહુત્તા દિવસસ્સ પોરિસી ભવઈ, જહન્નિયા તિમુહુત્તા રાઈએ પોરિસી ભવઈ” હે ગૌતમ ! ક્યારે લાંબામાં લાંબો ૧૮ મુહૂર્તનો દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકો ૧૨ મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે, ત્યારે દિવસનો પહેર અધિકમાં અધિક ૪૥ મુહૂર્તનો થાય છે અને રાત્રિનો પહેર ઓછામાં ઓછો ૩ ત્રણ મુહૂર્તનો થાય છે. તથા “જયાળં ઉક્કોસિયા અદ્ધારસમુહુત્તિયા રાઈ ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસ-

દિવસે ભવઈ, તયાળં ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહુત્તા રાઈં પોરિસી ભવઈ, જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ પોરિસી ભવઈ' યદા સ્વલ્લ ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ અષ્ટાદશ-મુહૂર્ત્તિકા રાત્રિ ભવતિ, અથ ચ જઘન્યકઃ-જઘન્યેન દ્વાદશમુહૂર્ત્તો દિવસો ભવતિ, તદા સ્વલ્લ ઉત્કૃષ્ટિકા અદ્વપંચમમુહૂર્ત્તી રાત્રેઃ પૌરુષી ભવતિ, અથ ચ જઘન્યિકા ત્રિમુહૂર્ત્તી દિવસસ્ય પૌરુષી ભવતિ । સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ-‘કયાળં મંતે ! ઉક્કોસણ અદ્વારસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલમુહુત્તા રાઈં ભવઈ?’ હે ભદન્ત ! કદા સ્વલ્લ ઉત્કૃષ્ટિકઃ અષ્ટાદશમુહૂર્ત્તો દિવસો ભવતિ, અથ ચ જઘન્યિકા દ્વાદશ-મુહૂર્ત્તી રાત્રિ ભવતિ ? ‘કદા વા ઉક્કોસિયા અદ્વારસમુહુત્તા રાઈં ભવઈ, જહન્નિય દુવાલસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ?’ કદા વા ઉત્કૃષ્ટિકા અષ્ટાદશમુહૂર્ત્તી રાત્રિ ભવતિ,

ભવઈ’ જવ ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે ૧૮ મુહૂર્ત્ત કી રાત્રિ હોતી હૈ ઓર જઘન્ય સે ૧૨ મુહૂર્ત્ત કા જવ દિન હોતી હૈ, ‘તયા ણં ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહુત્તા રાઈં પોરિસી ભવઈ, જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ પોરિસી ભવઈ’ તથ ઉત્કૃષ્ટ સે ૪૥ મુહૂર્ત્ત કી રાત્રિ કી પોરુષી હોતી હૈ ઓર જઘન્ય સે ત્રીન મુહૂર્ત્ત કી દિન કી પૌરુષી હોતી હૈ ।

અવ સુદર્શન સેઠ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘કયા ણં મંતે ! ઉક્કોસણ અદ્વારસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈં ભવઈ’ હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ-વડા દિન જો કિ ૧૮ મુહૂર્ત્ત કા હોતી હૈ-વહ કવ હોતી હૈ ઓર છોટી રાત્રિ જો કિ ૧૨ મુહૂર્ત્ત કી હોતી હૈ-વહ કવ હોતી હૈ ? ‘કયા વા ઉક્કોસિયા અદ્વાસમુહુત્તા રાઈં ભવઈ, જહન્નિય દુવાલસ-મુહુત્તે દિવસે ભવઈ’ તથા કવ વડી રાત્રિ જો કિ અદ્વારસ મુહૂર્ત્ત કી

મુહુત્તે દિવસે ભવઈ, તયાળં ઉક્કોસિયા અદ્વપંચમમુહુત્તા રાઈં પોરિસી ભવઈ, જહન્નિયા તિમુહુત્તા દિવસસ્સ પોરિસી ભવઈ” ક્યારે લાંબામાં લાંબી ૧૮ મુહૂર્ત્તની રાત્રિ અને ટુંકમાં ટુંકો ૧૨ મુહૂર્ત્તનો દિવસ થાય છે, ત્યારે રાત્રિનો પહોર અધિકમાં અધિક ૪૥ મુહૂર્ત્તનો થાય છે અને દિવસનો પહોર ઓછામાં ઓછા ત્રણ મુહૂર્ત્તનો થાય છે.

સુદર્શન શેઠને પ્રશ્ન-“ કયાળં મંતે ! ઉક્કોસણ અદ્વારસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈં ભવઈ ? ” હે ભગવન્ ! લાંબામાં લાંબો જે ૧૮ મુહૂર્ત્તનો દિવસ છે તે ક્યારે (કઈ તિથિએ) થાય છે ? ટુંકામાં ટુંકો ૧૨ મુહૂર્ત્તની રાત્રિ ક્યારે થાય છે ? “ કયા વા ઉક્કોસિયા અદ્વારસમુહુત્તા રાઈં ભવઈ, જહન્નિય દુવાલસમુહુત્તે દિવસે ભવઈ ? ” તથા લાંબામાં લાંબી ૧૮ અદ્વાર મુહૂર્ત્તની રાત્રિ અને ટુંકામાં ટુંકો ૧૨ અદ્વાર મુહૂર્ત્તનો દિવસ ક્યારે થાય છે ?

અથ ચ જઘન્યકો દ્વાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ ? મગધાનાહ-‘ સુદંસણા ! આસાદ-
પુન્નિમાએ ઉકોસએ અદ્ધારસમુહુત્તે દિવસે ભવહ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈ
ભવહ’ હે સુદર્શન ! આષાઢપૂર્ણિમાયામ્ ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ,
અથ ચ જઘન્યેન દ્વાદશમુહૂર્તો રાત્રિ ભવતિ, અત્ર આષાઢપૌર્ણમાસ્યામિતિ કથનં
પચ્ચસંવત્સરિકયુગસ્યાન્તિમવર્ષાપેક્ષયા વિજ્ઞેયમ્, યતસ્તત્રૈવ આષાઢપૌર્ણમાસ્યા-
મષ્ટાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ, સાર્દ્ધચતુષ્ટયમુહૂર્તો ચ તત્પૌરુષી ભવતિ, વર્ષાન્તરે
તુ યત્ર દિવસે કર્કસંક્રાન્તિ ભવતિ તત્રૈવાસૌ સંભવતિ ઇતિ બોધ્યમ્, તથૈવ-
‘ પોસસ્સ પુન્નિમાએ ણં ઉકોસિયા અદ્ધારસમુહુત્તા રાઈ ભવહ, જહન્નએ દુવાલસમુહુત્તે
દિવસે ભવહ’ પૌષસ્ય પૂર્ણિમાયાં સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટિકા-ઉત્કર્ષેણ અષ્ટાદશમુહૂર્તો રાત્રિ

હોતી હૈ, ઓર કચ છોટા દિન જો કિ ૧૨ મુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ સુદંસણા ! આસાદપુન્નિમાએ ઉકોસએ અદ્ધારસ-
મુહુત્તે દિવસે ભવહ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈ ભવહ ’ હે સુદર્શન !
આષાઢમાસ કી પૂર્ણિમા મેં દિન ૧૮ મુહૂર્ત્ત કા હોતા હૈ ઓર રાત્રિ ૧૨
મુહૂર્ત્ત કી હોતી હૈ । ‘ આષાઢમાસ કી પૂર્ણિમા મેં ’ એસા જો કથન કિયા
હૈ વહ પાંચ વર્ષ કે યુગ કે અન્તિમ વર્ષ કી અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ
કયોં કિ ડસી આષાઢી પૂર્ણિમા મેં ૧૮ મુહૂર્ત્ત કા દિન હોતા હૈ । ઓર
ડસ સમય ૪૥ મુહૂર્ત્ત કી પૌરુષી હોતી હૈ । તથા વર્ષાન્તર મેં
જિન દિન કર્ક સંક્રાન્તિ હોતી હૈ ડસી દિન યહ પૌરુષી હોતી હૈ એસા
જાનના ચાહિયે । હસી પ્રકાર ‘ પોસસ્સ પુન્નિમાએ ણં ઉકોસિયા અદ્ધા
રસ મુહુત્તા રાઈ ભવહ જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તે દિવસે ભવહ ’ પૌષ
માસ કી પૂર્ણિમા મેં ઉત્કૃષ્ટ રુપ સે ૧૮ મુહૂર્ત્ત કી રાત્રિ હોતી હૈ ઓર

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ સુદંસણા ! આસાદપુન્નિમાએ ઉકોસએ અદ્ધારસમુહુત્તે
દિવસે ભવહ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તા રાઈ ભવહ ” હે સુદર્શન ! અષાઢ માસની
પૂર્ણિમાએ વધારેમાં વધારે ૧૮ મુહૂર્ત્તનો દિવસ અને એછામાં એછા ૧૨
મુહૂર્ત્તની રાત્રિ થાય છે ‘ અષાઢ માસની પૂર્ણિમાએ ’ એવું જે કથન કરવામાં
આવ્યું છે તે પાંચ વર્ષના યુગના અન્તિમ વર્ષની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું
છે, કારણ કે એજ અષાઢી પૂર્ણિમાએ ૧૮ મુહૂર્ત્તનો દિવસ હોય છે ત્યારે
૪૥ મુહૂર્ત્તનો એક પહોર થાય છે તથા વર્ષમાં જ્યારે કર્કસંક્રાન્તિ થાય છે,
ત્યારે જ આ મુહૂર્ત્તનો પહોર થાય છે એમ સમજવું. એજ પ્રમાણે “ પોસસ્સ
પુન્નિમાએ ણં ઉકોસિયા અદ્ધારસમુહુત્તા રાઈ ભવહ, જહન્નિયા દુવાલસમુહુત્તે
દિવસે ભવહ ” પૌષ માસની પૂર્ણિમાએ લાંબામાં લાંબી ૧૮ મુહૂર્ત્તની રાત્રિ અને

ભવતિ, જઘન્યેન ચ દ્વાદશમુહૂર્તો દિવસો ભવતિ, અત્રાપિ પૌષ્પૌર્ણમાસ્યાં પૂર્વોક્ત-
રીત્યા પશ્ચસંવત્સરિકયુગસ્યાન્તિમવર્ષાપેક્ષયૈવૌચિત્યેન અષ્ટાદશમુહૂર્તત્વં રાત્રિર્માન
મવસેયમ્, દિવસસ્ય ચ દ્વાદશમુહૂર્તત્વં તદપેક્ષયૈવેતિ ભાવઃ, એવં રીત્યા રાત્રિ-
દિવસયોર્વૈષમ્યમભિધાય તયોરેવ સમતામભિધાતુમાહ—‘અત્થિ ણં મંતે ! દિવસા ય,
રાઈઓ ય, સમાચેવ ભવંતિ’ સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ—‘હે ભદન્ત ! અસ્તિ સંભવતિ સ્વલુ
દિવસાશ્ચ, રાત્રયશ્ચ સમાથૈવ તુલ્યા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘હંતા, અત્થિ,’ હે સુદ-
ર્શન ! હન્ત—સત્યમ્, અસ્તિ—સંભવતિ સ્વલુ દિવસાશ્ચ રાત્રયશ્ચ સમા ભવન્તિ ।
સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ—‘કયાણં મંતે ! દિવસા ય, રાઈઓ ય સમાચેવ ભવંતિ ?’ હે
ભદન્ત ! કદા સ્વલુ દિવસાશ્ચ રાત્રયશ્ચ સમાએવ—તુલ્યા સમપ્રમાણા ભવન્તિ ?
મગવાનાહ—‘સુદંસણા ! ચિત્તાસોયપુન્નિમાસુ ણં, એત્થણં દિવસાય, રાઈઓ ય

૧૨ મુહૂર્ત કા જઘન્ય રૂપ સે દિન હોતા હૈ । યહ કથન મકરસંક્રાન્તિ
કી અપેક્ષા સે કહા ગયા જાનના ચાહિયે હસ પ્રકાર રાત્રિ ઓર દિન કી
વિષમતા કહ કર અવ સૂત્રકાર ડનકી સમતા કા કથન કરને કે લિયે
પ્રશ્ન કરવાતે હૈ ‘અત્થિ ણં મંતે ! દિવસા ય રાઈ ઓય સમા ચેવ ભવંતિ’
હે ભદન્ત ! કયા દિન ઓર રાત્રિ સમાન મી હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ
કહતે હૈ—‘ હંતા, અત્થિ ’ હે સુદર્શન ! દિન ઓર રાત્રિ સમાન મી હોતે
હૈ । સુદર્શન સેઠ પૂછતે હૈ—‘ કયા ણં મંતે ! દિવસા ય રાઈઓ ય સમા ચેવ
ભવંતિ ’ હે ભદન્ત ! દિન ઓર રાત્રિ સમાનતુલ્યપ્રમાણવાલી—કથ હોતી
હે ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—‘ સુદંસણા ! ચિત્તાસોયપુન્નિમાસુ ણં એત્થ

હુંકામા હુંકો ૧૨ મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે આ કથન પણ પાંચ વર્ષના
યુગના અન્તિમ વર્ષની અપેક્ષાએ થયું છે, એમ સમજવું.

આ રીતે રાત્રિ અને દિવસની વિષમતાનું કથક કરીને હવે સૂત્રકાર
તેમની સમતાનું કથન કરે છે—

સુદર્શન શેઠનો પ્રશ્ન—“અત્થિ ણં મંતે ! દિવસા ય રાઈઓ ય સમાચેવ ભવંતિ ?”
હે ભગવન્ ! રાત્રિ અને દિવસ કદી સરખાં થાય છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘ હંતા, અત્થિ ’ હા સુદર્શન ! દિવસ અને રાત્રિ
સરખાં પણ થાય છે ખરાં.

સુદર્શન શેઠનો પ્રશ્ન—“ કયાણં મંતે ! દિવસા ય રાઈઓ ય સમાચેવ ભવંતિ ? ”
હે ભગવન્ ! દિવસ અને રાત્રિ કયારે સરખાં થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ સુદંસણા ! ચિત્તાસોયપુન્નિમાસુ ણં એત્થણં
દિવસા ય રાઈઓ ય સમાચેવ ભવંતિ ” હે સુદર્શન ! ચૈત્ર અને આસો માસની

સમાચેવ ભવંતિ' હે સુદર્શન ! ચૈત્રાશ્વિનપૂર્ણિમયોઃ-ચૈત્રપૌર્ણમાસ્યામ્, આશ્વિન પૌર્ણમાસ્યાં ચ ચલુ, અત્ર ચલુ દિવસા શ્ચ રાત્રયશ્ચ સમા એવ-તુલ્યા એવ ભવન્તિ, અત્ર ચૈત્રાશ્વિનપૂર્ણિમયોરિતિ કથનં વ્યવહારનયાપેક્ષં વોધ્યમ્, નિશ્ચયનયાપેક્ષયા તુ કર્કમકરસંક્રાન્તિ દિનાદારભ્ય યો દ્વિનવતિતમઃ અદ્દોગત્રો ભવતિ તસ્પાર્દે સમા દિવસરાત્રિપ્રમાણતાઽવસેયા, તત્ર ચ પશ્ચદશમુહૂર્તે દિને રાત્રી વા પૌરુષીપ્રમાણં ત્રયોમુહૂર્ત્ત્રાયશ્ચ મુહૂર્તચતુર્થભાગા ભવન્તિ, પૌરુષ્યાઃ દિવસરાત્રિચતુર્થભાગરૂપ ત્વાત્, ઇત્યભિપ્રાયેનાહ-‘પન્નરસમુહુત્તે દિવસે, પન્નરસમુહુત્તા રાઈ ભવઈ, ચડ-ભાગમુહુત્તભાગૂણા ચડમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈણ વા પોરિસી ભવઈ’ પશ્ચદશમુહૂર્ત્તો દિવસો ભવતિ, પશ્ચદશમુહૂર્ત્તો રાત્રિ ભવતિ, ચતુર્ભાગમુહૂર્તભાગોના-ચતુર્ભાગઃ-ચતુર્થભાગરૂપો યો મુહૂર્તભાગસ્તેનોના મુહૂર્તસ્ય ચતુર્થભાગન્યૂના ચતુર્મુહૂર્ત્તો ચત્વારો

ળં દિવસા ય રાઈઓ ય સમા ચેવ ભવંતિ' હે સુદર્શન ! ચૈત્ર ઓર આશ્વિનમાસ કી પૂર્ણિમા મેં દિન ઓર રાત દોનોં વરાવર હોતે હેં ! યહાં “ચૈત્ર ઓર આસોજ કી પૂર્ણિમા મેં ” એસા જો કહા ગયા હૈ વહ વ્યવ-હાર નય કી અપેક્ષા સે હી કહા ગયા હૈ-એસાં જાનના ચાહિયે । વૈસે તો નિશ્ચય નય કી અપેક્ષા કર્ક મકર સંક્રાન્તિ સે લેકર જો ૧૨ ઘાનવે દિનરાત હોતા હૈ ડસકે આધે મેં દિનરાત કી પ્રમાણતા સમાન હોતી હૈ-એસા સમજના ચાહિયે । યહાં ૧૫ મુહૂર્ત વાલે દિન મેં ઓર ૧૫ મુહૂર્તવાલી રાત્રિ મેં પૌરુષી કા પ્રમાણ ત્રીન મુહૂર્ત કા ઓર એક મુહૂર્ત કે ચૌથે ભાગ સે ન્યૂન મુહૂર્ત કા હોતા હૈ । કયોં કિ પૌરુષી દિનરાત્રિ કે ચતુર્થભાગરૂપ હોતી હૈ । ડસ પ્રકાર યહાં દિનરાત કી પૌરુષી કા પ્રમાણ ૩૥૥ મુહૂર્ત કા હોતા હૈ । ડસી અભિપ્રાય સે ‘પન્નરસમુહુત્તે દિવસે પન્ન-રસમુહુત્તા રાઈ ભવઈ, ચડભાગમુહુત્તભાગૂણા ચડમુહુત્તા દિવસસ્સ વા

પૂર્ણિમાએ દિવસ અને રાત્રિ સરખાં હોય છે. અહીં એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે “ચૈત્ર અને આસો માસની પૂર્ણિમાએ દિવસ અને રાત્રિ સરખાં હોય છે,” આ કથન વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે, એમ સમ-જવું. નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો કર્ક સંક્રાન્તિ ને મકરસંક્રાન્તિ બાદ જે ૯૨મો દિવસ રાત થાય છે, તે દિવસ અને રાત્રિ સરખાં થાય છે, એમ સમજવું. ત્યારે ૧૫ મુહૂર્તનો દિવસ અને ૧૫ મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે, અને દિવસ અને રાત્રિનો પ્રત્યેક પહેર ૩૥૥ પોણાચાર મુહૂર્તનો થાય છે, કારણ કે દિવસ અથવા રાત્રિના ચોથા ભાગ જેટલો એક પહેર હોય છે. તેથી જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે-“પન્નરસમુહુત્તે દિવસે પન્નરસમુહુત્તા રાઈ ભવઈ, ચડભાગ-મુહુત્તભાગૂણા ચડમુહુત્તા દિવસસ્સ વા રાઈણ વા પોરિસી ભવઈ” કહેવાનું તાત્પર્ય

મુહૂર્ત્તાં યસ્યાં પૌરુષ્યાં સા તથાવિશ્વા પૌરુષી દિવસસ્ય વા, રાત્રેર્વા પાદોન ચતુ-
ષ્ટયમુહૂર્ત્તરૂપા સાર્ધસત્ત્વદિત્તાપરિમિતા પૌરુષી ભવતિ, સમરાત્રિ દિવસયોરિતિ-
માત્રઃ, 'સેત્તં પમાણકાલે' તદેપ મમાણકાલઃ પ્રરૂપિતઃ ॥ સ્લો ૨ ॥

યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલાદિવક્તવ્યતા ।

મૂલ્ય—“સે કિં તે અહાઉનિવૃત્તિકાલે ? અહાઉનિવૃત્તિ-
કાલે જં ણં જેણં નેરહણ વા, તિરિક્કલ્લજોણિણ વા, મણુસ્સેણ
વા, દેવેણ વા અહાઉયં નિવૃત્તિયં, સેતં પાલેમાણે અહાઉ નિવૃ-
ત્તિકાલે । સે કિં તં મરણકાલે ? મરણકાલે જીવા વા સરીરાઓ
વિઉજ્જહુ સરીરં વા જીવાઓ, વિઉજ્જહુ' સે ત્તં મરણકાલે । સે કિં
તં અદ્ધાકાલે ? અદ્ધાકાલે અણેમવિહે પણ્ણત્તે, સે ણં સમયદ્વયાણ
આવલિયદ્વયાણ જાવ ડસ્સપ્પિણીદ્વયાણ, એત્ત ણં સુદંસણા !
અદ્ધાદોહારચ્છેદે વા છિઉજ્જમાણી જાહે વિભાગં નો હવ્વમાગ-
ચ્છહુ, સે ત્તં સમણ । સમયદ્વયાણ અસંખેજ્જાણં સમયાણં સમુદય-
સમિહસમાગમેણં સા એમા આવલિયત્તિ પવુચ્ચહુ, સંખેજ્જાઓ
આવલિયાઓ જહા જ્ઞાલિઉદ્દેસણ જાવ સાગરોવમસ્સડ એતસ્સ
ભવે પરિમાણં, એણિ ણં ભતે ! પલઓવમસાગરોવમેહિં કિં
પયોયણં ? સુદંસણા ! એણિ પલિઓવમસાગરોવમેહિં નેરહય-
તિરિક્કલ્લજોણિયમણુસ્સદેવાણં આઉયાહં મવિજ્જંતિ ॥ સ્લો ૩ ॥

છાયા—તત્ કિં સ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલઃ ? યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલો યત્ સ્વલ્પ યેન
નેરયિક્કેણ વા, તિર્યગ્ગોનિક્કેન વા, મણુષ્યેણ વા, દેવેન વા, યથાયુષ્કં નિર્વૃત્તિં

રાઈણ વા પોરિસી ભવહુ' એસા કહા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા ગ્રહ કિં ફન
દિનોં મેં દિન ઓર ગત્ત કી પૌરુષી કા પ્રમાણ ૭ ॥ ઘડી કા હોતા હૈ ॥ સ્લો ૨ ॥

જો છ કે યેત્ર અને આસો ગાસની પૂર્ણિમાએ દિવસ અને રાત્રિના પહોરનું પ્રમાણ
૩ ॥ પોણુચાર મુહૂર્ત અથવા ૭ ॥ ઘડીનું અથવા ૩ કલાકનું હોય છે ॥ સ્લો ૨ ॥

તદેતત્ પાલયન્ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલઃ । અથ કિં સઃ-મરણકાલઃ ? મરણકાલઃ-
જીવો વા શરીરાદ્ વિયુજ્યતે, શરીરં વા જીવાત્ વિયુજ્યતે સ એવ મરણકાલઃ ।
અથ કિં સ અદ્ધાકાલઃ ? અદ્ધાકાલઃ અનેકવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ खलુ સમયાર્થતયા,
આવલિકાર્થતયા, યાવત્ ઉત્સર્પિષ્યર્થતયા, એવા खलુ સુદર્શન ! અદ્ધદ્વિદ્ધારચ્છેદેન
ચ્છિદ્યમાના યદા વિભાગં નો દ્રવ્યમ્ આગચ્છતિ, સ એવ સમયઃ, સમયાર્થતયા
અસંખ્યેયાનાં સમયાનાં સમુદયમસિતિસમાગમેન સા એકા આવલિકા ઇતિ પ્રોચ્યતે,
સંખ્યેયા આવલિકા યથા શાલ્યુદેશકે યાવત્ સાગરોપમસ્ય તુ એકસ્ય ભવે પ્રમા-
ણમ્ । એતાભ્યાં खलુ ભદન્ત ! પલ્યોપમસાગરોપમાભ્યાં કિમ્ પ્રયોજનમ્ ?
સુદર્શન ! એતાભ્યાં પલ્યોપમસાગરોપમાભ્યાં નૈરયિકતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યદેવાનામ્
આયુષ્કાણિ મીયન્તે ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા—અથ દ્વિતીયં યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલં પ્રરૂપયતિ—‘સે કિં તં અહાઉનિવ્વ-
ત્તિકાલે’ ઇત્યાદિ, સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં અહાઉનિવ્વત્તિકાલે’ હે ભદન્ત !
અથ, કિં સ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ—‘અહાઉનિવ્વત્તિકાલે
જં ણં જેણં નેરહ્વેણ વા, તિરિક્ખજોણિણ વા, મણુસ્સેણ વા, દેવેણ વા, અહાઉયં
નિવ્વત્તિયં સેત્તં પાલેમાણે અહાઉનિવ્વત્તિકાલે’ હે સુદર્શન ! યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલો,

યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલવક્તવ્યતા—

‘સે કિં તં અહાઉનિવ્વત્તિકાલે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ આદિ કાલ
કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં સુદર્શન ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘સે કિં તં
અહાઉનિવ્વત્તિકાલે’ હે ભદન્ત ! યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ કા કયા સ્વરૂપ
કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા—‘અહાઉનિવ્વત્તિકાલે જં ણં
જેણં નેરહ્વેણ વા, તિરિક્ખજોણિણ વા, મણુસ્સેણ વા દેવેણ વા અહાઉયં
નિવ્વત્તિયં સેત્તં પાલેમાણે અહાઉનિવ્વત્તિકાલે’ હે સુદર્શન ! જિસ કિસી

યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલની વક્તવ્યતા—

સે કિં તં અહાઉનિવ્વત્તિકાલે ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ આદિ કાલોની પ્રરૂ-
પણા કરી છે આ વિષયને અનુલક્ષીને સુદર્શન શેઠ મહાવીર પ્રશ્નને એવો
પ્રશ્ન પૂછે છે કે—‘સે કિં તં અહાઉનિવ્વત્તિકાલે ” હે ભગવન્ કાળના ધીન
લેહરૂપ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલનું કેવું સ્વરૂપ કહ્યું છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“અહાઉનિવ્વત્તિકાલે જં ણં જેણં નેરહ્વેણ વા,
તિરિક્ખજોણિણ વા, મણુસ્સેણ વા, દેવેણ વા, અહાઉયં નિવ્વત્તિયં સેત્તં પાલેમાણે
અહાઉનિવ્વત્તિકાલે ” હે સુદર્શન ! જે કેઈ નારકે અથવા તિર્થંચ્યોનિકે જીવે,

યત્ સ્વલ્પ યેન કેનચિન્ નૈરયિકેન વા, તિર્યગ્યોનિકેન વા, મનુષ્યેન વા, દેવેન વા, યથાયુષ્ક-યત્પ્રકારઋત્ આયુષ્કમ્ અન્તર્મુહૂર્ત્તાદિ યથાયુષ્કં નિર્વૃત્તિતં નિવદ્ધમ્, તદેતત્ પાલયન્ તત્પ્રકારકમાયુષ્કં સંરથન્ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । અથ તૃતીયં મરણકાલમાહ-સુદર્શન પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં મરણકાલે ?’ હે ભદન્ત ! અથ કિમ્ સ મરણકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘મરણકાલે, જીવો વા સરીરાઓ વિડ-જ્જહ સરીરં વા જીવાઓ વિડજ્જહ સેત્તં મરણકાલે’ હે સુદર્શન ! મરણકાલઃ સ્વલ્પ યદા જીવો વા શરીરાદ્ વિયુજ્યતે, શરીરં વા જીવાદ્ વિયુજ્યતે, સ એષ, મરણ-કાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । અથ ચતુર્થમદ્ધાકાલમાહ-સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં અદ્ધાકાલે ?’ હે ભદન્ત ! અથ કિં સ અદ્ધાકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘અદ્ધાકાલે અણેગવિહે પળ્લપ્પે, સે ણં સમયદ્વયાણ, આવલિયદ્વયાણ, જાવ ઉસ્સપ્પિણીદ્વયાણ’ હે સુદર્શન !

નૈરયિક ને, અથવા તિર્યગ્યોનિક ને, અથવા મનુષ્ય ને, અથવા દેવ ને જિસ પ્રકારકે જિસ આયુષ્ય કા અન્તર્મુહૂર્ત્તાદિરૂપ સે બંધ ક્રિયા હૈ, ઉસે ઉસી પ્રકાર સે સંરક્ષણ કરના-ભોગના હસકા નામ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ હૈ. ।

અવ સુદર્શન પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સે કિં તં મરણકાલે’ હે ભદન્ત ! વહ મરણકાલ કયા હૈ-અર્થાત્ મરણકાલ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-‘મરણકાલે, જીવો વા સરીરાઓ વિડજ્જહ, સરીરં વા જીવાઓ સે ત્ત મરણકાલે’ જીવ કા શરીર સે જિસ કાલ મેં વિયોગ હોતા હૈ, અથવા શરીર કા જીવ સે જિસ કાલ મેં વિયોગ હોતા હૈ-ઉસકા નામ મરણ કાલ હૈ. ।

અવ સુદર્શન પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સે કિં તં અદ્ધાકાલે’ હે ભદન્ત ! વહ અદ્ધાકાલ કયા હૈ ? અર્થાત્ પૂર્વનિર્દિષ્ટ અદ્ધાકાલ કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-‘અદ્ધાકાલે અણેગવિહે પળ્લપ્પે, સે ણં

અથવા મનુષ્યે અથવા દેવે જે પ્રકારના જે આયુષ્યનો અન્તર્મુહૂર્ત્તાદિ રૂપે બંધ કર્યો હોય, તેને તે પ્રકારે ભોગવવું તેનું નામ યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાળ છે.

હવે સુદર્શન શેઠ મરણકાળ વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે-“સે કિં ત મરણકાલે?” હે ભગવન્ ! કાળના ત્રીજા ભેદરૂપ મરણકાળનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“મરણકાલે, જીવો વા સરીરાઓ વિડજ્જહ, સરીરં વા જીવાઓ, સે ત્ત મરણકાલે” જે કાળે જીવનો શરીરથી વિયોગ થાય છે, અથવા શરીરનો જીવથી વિયોગ થાય છે, તે કાળને મરણકાળ કહે છે

સુદર્શન શેઠનો પ્રશ્ન-“સે કિં તં અદ્ધાકાલે” હે ભગવન્ ! કાળના ચોથા ભેદરૂપ અદ્ધાકાળનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

અદ્વાકાલઃ અનેકવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ યથા સ સ્વલુ સમયાર્થતયા-સમયરૂપોઽર્થઃ સમયાર્થસ્તદ્જ્ઞાવસ્તત્તા તયા, સમયભાવેનેત્યાશયઃ, આવલિકાર્થતયા-આવલિકારૂપોઽર્થઃ આવલિકાર્થસ્તદ્જ્ઞાવસ્તત્તાતયા, યાવદ્-સ્તોકલવાર્થતયા હત્યારમ્બ્ય ઉત્સર્પિણ્યર્થ-તયા ઉત્સર્પિણીરૂપોઽર્થઃ ઉત્સર્પિણ્યર્થસ્તદ્જ્ઞાવસ્તત્તા તયા इति પર્યન્તમ્ અનેકવિધઃ અદ્વાકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ‘एस णं सुदंसणा ! अद्वादोहारच्छेदेणं छिज्जमाणी जाए विभागं नो हव्वमागच्छइ, सेत्तं समए’ हे सुदर्शन ! एषा खलु अद्वाकाल द्विहारच्छेदेन-द्वौ हारौ-भागौ यत्र छेदने तद् द्विहारं, तेन तथाविधेन छिद्यमाना अपि यदा विभागं पृथक्त्वम्, नो नैव कथमपि आगच्छति तदा समयः इति प्रोच्यते, स एष समयः प्रज्ज्ञप्तः । ‘समयद्वयाए असंखेज्जाणं समयणं समु-

समयद्वयाए, आवलियद्वयाए, जाव उत्सर्पिणीद्वयाए’ हे सुदर्शन ! अद्वाकाल અનેકપ્રકાર का कहा गया है-जैसे-समयार्थता, जिस काल का अर्थ समय हो उसका नाम समयार्थ है इसका जो भाव है वह समयार्थता है इस समयार्थता से-समयभाव से, आवलिकार्थता से, आवलिकारूप अर्थ के भाव से, यावत्-स्तोक लवार्थता से, तथा उत्सर्पिणीरूपार्थता से । अर्थात्-समयार्थता से लेकर उत्सर्पिणीरूपार्थता तक अद्वाकाल અનેક પ્રકાર का कहा गया है । ‘एस णं सुदंसणा ! अद्वादोहारच्छेदेणं छिज्जमाणी जाए विभागं नो हव्वमागच्छइ, से त्तां समए’ जिस छेदन में दो भाग हों-वह द्विहार है-ऐसे द्विहार से छिद्यमान भी काल जब विभाग को प्राप्त न होसके अर्थात् जिस काल का किसी प्रकार विभाग न होसके उस अविव्यक्ती काल का नाम समय है ।

મહાવીર પ્રભુને કહ્યું-“ અદ્વાકાલે અણેકવિદ્ધે પજ્ઞપ્તે, સેણં સમયદ્વયાએ, આવલિયદ્વયાએ, જાવ ઉત્સર્પિણીદ્વયાએ ” હે સુદર્શન ! અદ્વાકાળ અનેક પ્રકારનો કહ્યો છે. જેમ કે સમયાર્થતા, આવલિકાર્થતા અદિથી લઈને ઉત્સર્પિણી રૂપાર્થતા પર્યન્તના અદ્વાકાળના અનેક ભેદ કહ્યા છે.

જે કાળનો અર્થ સમય હોય, તેને સમયાર્થ કહે છે તેનો જે ભાગ તેને સમયાર્થતા કહે છે. આવલિકારૂપ અર્થના ભાવને આવલિકાર્થતા કહે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સમય, આવલિકા, સ્તોક, લવ અદિથી લઈને ઉત્સર્પિણી પર્યન્તના તેના (અદ્વાકાળના) અનેક ભેદ કહ્યા છે.

“ एस णं सुदंसणा ! अद्वादोहारच्छेदेणं छिज्जमाणी जाए विभाग नो हव्वमागच्छइ, से त्तां समए ” જે છેદનમાં જે ભાગ થાય છે તે છેદનને દ્વિહાર છેદન કહે છે. જે કાળનું એવું દ્વિહાર છેદન ન થઈ શકે એવા કાળના નાનામાં નાના વિભાગને સમય કહે છે. એટલે કે કાળનો જે અવિભાગી અંશ છે તેને

દયસમિહસમાગમેણં સા ઇગા આવલિયત્તિ પવુચ્ચઈ' સમપાર્થતગા અસંખ્યેયા-
નામ્-અસંખ્યાતનામ્, સમપાનામ્, સમુદયસમિતિસમાગમેન-અસંખ્યાતસમય-
સમ્બન્ધિનો ચે સમુદયાઃ-સમૂહાસ્તેપાં યાઃ સમિતયઃ-મીલનાનિ તાસાં યઃ સમા-
ગમઃ-સંયોગઃ, સ સમુદયસમિતિસમાગમરતેન યત્ કાલમાનં ભવતિ સા ઇકા
આવલિકા ઇતિ પ્રોચ્યતે, 'સંલેજ્જાઓ આવલિયાઓ જહા સાલિઉદેસઈ જાવ
સાગરોવમસ્સઽ ઇગસ્સભવે પરિમાણં' સંખ્યેયાઃ-સંખ્યાતાઃ આવલિકાઃ ઇકઃ
ઉચ્છવાસઃ પ્રોચ્યતે, ઇત્યાદિ યથા શાલિઉદેશકે-પ્લઠશતકસ્ય સપ્તમોદેશકે પ્રતિ-
પાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ-યાવત્ 'ઈઈસિં પલ્લાણં'
ઇતિ ગાથાયાઃ 'તં સાગરોવમસ્સઽ ઇગસ્સ ભવે પરિમાણં' "તત્ સાગરોવમસ્ય તુ
ઈકસ્ય ભવે પરિમાણમ્" ઇત્યન્તિમપદપર્યન્તમવસેયમ્. સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ-‘ઈઈ
ઈં ભંતે ! પલિઓવસસાગરોવમેહિં કિં પયોયણં ?’ હે મદન્ત ! ઇત્તૈઃ સ્વલ્લ પલ્યો-

‘સમયદ્વયાઈ અસંલેજ્જાણં સમયાણં સમુદયસમિહસમાગમેણં સા
ઈસા આવલિયત્તિ પવુચ્ચઈ’ અસંખ્યાત સમયોં કે મિલાપ સે જો
સંયોગ હોતા હૈ ઉસ સંયોગ સે જો કાલ કા માન હોતા હૈ વહ ઇક
આવલિકા હૈ અર્થાત્-અસંખ્યાત સમયોં કી ઇક આવલિકા હોતી હૈ ।
‘સંલેજ્જાઓ આવલિયાઓ જહા સાલિઉદેસઈ જાવ સાગરોવમસ્સ
ઽ ઇગસ્સ ભવે પરિમાણં’ તથા સંખ્યાત આવલિકાઓં કા ઇક ઉચ્છ-
વાસ કાલ હોતા હૈ ઇત્યાદિ કથન જૈસા શાલિ ઉદેશક મેં-છટે શતક
કે સસમ ઉદેશક મેં કિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર બી જાનના
ચાહિયે વહ કથન ‘ઈઈસિં પલ્લાણં’ ઇસ ગાથા કે ‘ત સાગરોવમસ્સ ઽ
ઈગસ્સ ભવે પરિમાણં’ ઇસ અન્તિમ પદ પર્યન્ત વહાં કહા ગયા હૈ ।
અથ સુદર્શન પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ-‘ઈઈઈં ણ ભંતે ! પલિઓવસસાગ-

સમય કહે છે. “સમયદ્વયાઈ અસંલેજ્જાણં સમયાણ સમુદયસમિહસમાગમેણં સા
ઈગા આવલિયત્તિ પવુચ્ચઈ” અસંખ્યાત સમયો લેગા મળીને એક આવલિકા બને
છે. આ રીતે આવલિકા પ્રમાણુકાળ અસંખ્યાત સમયોના સમૂહરૂપ હોય છે.

“સંલેજ્જાઓ આવલિયાઓ જહા સાલિઉદેસઈ જાવ સાગરોવમસ્સ ઽ ઇગસ્સ
ભવે પરિમાણં” તથા સંખ્યાત આવલિકાઓનો એક ઉચ્છવાસકાળ થાય છે,
ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન છઠા શતકમા પાચમાં ઉદેશામા-શાલિઉદેશામા-કદ્દા
અનુસાર સમજવું. તે કથન “ઈઈસિં પલ્લાણં” આ ગાથાના “તં સાગરો
વમસ્સ ઽ ઇગસ્સભવે પરિમાણં” આ અન્તિમ પદ પર્યન્ત ત્યાં આપવામાં
આવેલ છે. તે તે સમસ્ત કથન અહીં થણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

પમસાગરોપમાભ્યાં કિં પ્રયોજનં વર્તેત ? મગવાનાદ-‘છુદંસણા ! એઈં પલિઓ-
વમસાગરોવમેઈં નેરહયતિરિવ્વજોણિયમણુસ્સદેવાણં આડયાઈં મવિજ્જંતિ’ હે
સુદર્શન ! એતાભ્યાં પલ્યોપમસાગરોપમાભ્યાં નૈરયિકતિર્યગ્યોનિકમનુબ્બદેવાનામ્
આયુષ્કાણિ મીયન્તે-પરિચ્છિદ્યન્તે, ॥સૂ. ૩॥

નૈરયિકાદિસ્થિતિ વક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-“નેરહયાણં મંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈં પળ્લપ્પા ? એવં
ઠિઈપદં નિરવસેસં માણિયવ્વં, જાવ અજહન્નમણુક્કોસેણં તેત્તીસં
સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લપ્પા ।

છાયા-નૈરયિકાણામ્ મદન્ત ! કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? એવં સ્થિતિ-
પદં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, યાવત્-અજવન્યાનુત્કુષ્ટેન ત્રયદ્વિશત્ સાગરોપમાનિ
સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ।

ટીકા-પૂર્વે પલ્યોપમસાગરોપમાભ્યાં નૈરયિકાદીનામ્ આયુષ્કાણિ મીયન્તે
इत्यस्योक्तत्वेन अथ तेषामायुष्कमानमेव प्ररूपयितुमाह-‘नेरहयाणं ! केवइयं
रोवमेईं किं प्रयोयणं’ हे भदन्त ! इन पल्योपम एवं सागरोपम-दोनों
से किस प्रयोजन की सिद्धि होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं
‘छुदंसणा ! एएहिं पलिओवमसागरोवमेईं नेरहयतिरिक्खजोणियम-
णुस्सदेवाणं आडयाईं मविज्जंति’ हे सुदर्शन ! इन पल्योपम और
सागरोपम इन दोनों से नैरयिक, तिर्यग् योनिक, अनुब्य एवं देव इनके
आयुष्य कर्म जाने जाते हैं ॥सू. ३॥

नैरयिकादि स्थितिवक्तव्यता-

‘नेरहयाणं मंते ! केवहयं कालं ઠિઈં પળ્લપ્પા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-પહિલે ‘પલ્યોપમ એવં સાગરોપમ સે નૈરયિક આદિકોં કી

સુદર્શન શેઠને પ્રશ્ન-“એઈં ન મંતે ! પલિઓવમસાગરોવમેઈં કિં
પયોયણં ?” હે ભગવન્ ! આ પલ્યોપમ અને સાગરોપમ કાળથી કયા પ્રયો-
જનની સિદ્ધિ થય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“સુદક્ષણા ! એઈં પલિઓવમસાગરોવમેઈં
નેરહયતિરિવ્વજોણિયમણુસ્સદેવાણ આડયાઈં મવિજ્જંતિ” હે સુદર્શન ! આ
પલ્યોપમ અને સાગરોપમપ્રમાણ કાળની મદદથી નારક, તિર્યગ્ય, મનુષ્ય અને
દેવોના આયુષ્ય કર્મ બાબતી શકાય છે. । ૩॥

નારકાદિ જીવોની સ્થિતિની વક્તવ્યતા-

“નેરહયાણં મંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈં પળ્લપ્પા” ઇત્યાદિ-

ટીકાર્થ-ત્રીજા સૂત્રમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “પલ્યોપમ અને

કાલં ઠિઈ પન્નત્તા ?' સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકાણાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગ્ગલાહ-‘એવ સ્થિતિપદં નિરવસેસં માણિયવ્વં, જાવ અજહન્નમણુકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, સ્થિતિપદં પ્રજ્ઞાપનાયા ચતુર્થે પદં નિરવશેષં સર્વં મણિતવ્વમ્ યાવત્-અજઘન્યાનુત્કર્ષણ, ત્રયસ્ત્રિ-શત્સાગરોવમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ॥સૂં ૩॥

સુદર્શનચરિતવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-અતિથિ ણં મંતે ! એએસિં પલિઓવમસાગરોવમાણં
 ય્વએતિ વા, અવચ્ચએતિ વા ? હંતા, અતિથિ, સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં
 વુચ્છહ-અતિથિ ણં એએસિં ણં પલિઓવમસાગરોવમાણં જાવ અવ-
 ચ્ચએતિ વા ? । એવં ય્વલુ સુદંસણા ! તેણં કાલેણં, તેણં સમએણં
 હત્થિણાપુરે નામં નયરે હોત્થા, વણ્ણઓ, સહસંવવણે ઉજ્જાણે,

સ્થિતિ કા આયુષ્ક કર્મ કા માપ હોતા હૈ ’ એસા કહાગયા હૈ-હસલિયે સુદર્શન ને યહાં ડનકી આયુ કા હી માન પૂઝા હૈ-‘ નેરહયાણં મંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા ’ હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ એવ ઠિઈપદં નિરવસેસં માણિયવ્વ, જાવ અજહન્નમણુકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા ’ હે સુદર્શન ! પ્રજ્ઞાપના કા ચતુર્થપદ જો સ્થિતિપદ હૈ ડસે યહાં પૂર્ણરૂપ સે કહના ચાહિયે યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધિક દેવોં કી અજઘન્ય અનુત્ક્રુષ્ટ ૩૩ સાગરોવમ કી આયુ હૈ યહાં તક ઘહાં નારકાદિકોં કી આયુ કા વર્ણન હુઆ હૈ ॥સૂં ૪॥

સાગરોવમની મહદથી નારકાદિની સ્થિતિનું-તેમના આયુકર્મનું માપ નીકળે છે, ” આ સમંધને અનુલક્ષીને અહીં સુદર્શન શેઠ તેમના આયુષ્યનું માપ બાણવા માટે પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“નેરહયાણં મંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ? ” હે ભગવન્ ! નારકોની સ્થિતિ (નરકોમાં રહેવાનો કાળ) કેટલા કાળની ઠહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ એવં ઠિઈપદં નિરવસેસં માણિયવ્વ, જાવ અજહન્નમણુકોસેણ તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા ” હે સુદર્શન ! આ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું સ્થિતિપદ નામનું ચોથું પદ અહીં સંપૂર્ણ રૂપ ઠહેલું બોધબો. “ પર્યામ સર્વાર્થસિદ્ધિક દેવોની અજઘન્ય ઝઘન્ય બો સૂત્રનું કથન અહીં મહદ્દુ કરવું બોધબો ॥૪॥

वण्णओ, तत्थणं हत्थिणापुरे नवरे बले नामं राया होत्था,
 वण्णओ। तस्स णं बलस्स रन्नो पभावई नामं देवी होत्था,
 सुकुमालपाणिपाया वण्णओ, जाव विहरई। तएणं सा पभावई
 देवी अन्नया कयाई तंति तारिसगांसि वासघरंसि अविमनरओ
 सच्चित्तकस्मे बाहिरओ दूमिअवट्टमट्टे विचिनउल्लोयच्चिल्लियतले
 मणिरयणपणासिअंधयारे बहुसमसुविभत्तदेसभाए, पंचवन्नस-
 रस सुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिए, कालाशुरुववरकुंदुरुक्कतुरु-
 कखमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामे सुगंधिवरगंधिए, गंधववट्टिभूए
 तंसि, तारिस्सगंधि सयणिज्जांसि सालिंगणवट्टिए उभओ
 विव्वोयणे दुहओ उन्नए मज्झेणयगंभीरे गंगापुलिणवालुय-
 उद्दालसालिसए उवच्चियखोभियदुगुल्लपट्टपडिच्छायणए सुवि-
 रइयरयत्ताणे रत्तंसुयसंवुए सुरस्मे आइणगरूयवूरणवणीयतू-
 लफासे सुगंधवरकुसुमचुन्नसपणोवयारकलिए अद्वरत्तकाल
 समयंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी अयमेयारूवं
 ओरालं कल्लाणं सिवं धन्नं संगल्लं तस्सिरीयं महासुविणं
 पासित्ताणं पडिबुद्धा ह्रासरययखीरेत्तागरत्तसंककिरणदगरययय-
 महात्तेलपंडुरतरोरुरमणिज्जपेच्छणिज्जं थिरलट्टपउट्टवट्टपीवर-
 सुसलिट्टविसिट्ट तिक्खदाढाविडंविथमुहं परिकम्मियजच्च
 कमलकोतलमाइयसोभंतलट्टइहं रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमाल-
 तालुजीहं मूसागययवरकणगताविथआवत्तायंतवट्टतडि-
 विमलसरिसनयणं विसालपीवरोरुं पडिपुन्नविमलखंधं सिउ-

विसय सुहुमलवखणपसत्थविथिन्न केसर सडोवसोभियं उसिय
 सुनिम्मियसुजाग्रअप्फोडियलंगूलं सोम्मं सोमाकारं लीलायंतं
 जंभायंतं न्हयलाओ ओवयमाणं निययवयणमतिवयंतं सीहं
 सुविणे पासित्ता णं पडिबुद्धा। तएणं सा पभावती देवी अय-
 मेयारूवं ओरालं जाव सस्सिरीयं महासुविणं पासित्ता णं पडिबद्धा
 समाणी हट्टुत्तु जाव हियया धाराहयकलंबपुप्फगंपिव समूस-
 सीयरोमकूवा तं सुविणं ओगिणहइ, ओगिणिहत्ता सयणिज्जाओ
 अब्भुट्टेइ, अब्भुट्टेत्ता, अतुरियमच्चवलमसंभंताए अविलंबियाए
 रायहंस सरिसिए गईए, जेणेव बलस्स रण्णो सयणिज्जे तेणेव
 उवागच्छइ, उवागच्छित्ता बलं रायं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं
 मणुन्नाहिं मणामाहिं ओरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं धन्नाहिं
 मंगलाहिं सस्सिरीयाहिं सियमहुरमंजुलाहिं गिराहिं संलवमाणी
 संलवमाणी पडिबोहेइ, पडिबोहेत्ता बलेणं रन्ना अब्भणुन्नाया
 समाणी नाणामणिरयणभत्तिचित्तंसि भद्दासणंसि णिसीयइ,
 णिसीइत्ता आसत्था वीसत्था सुहासणवरगया बलं रायं ताहिं
 इट्ठाहिं कंताहिं जाव संलवमाणी संलवमाणी एवं वयासी-एवं
 खलु अहं देवाणुप्पिया ! अज्ज तंसि तारिसगंसि सयणिज्जंसि
 सालिंगणे. तंवेव जाव नियगवयणमइवयंतं सीहं सुविणे
 पासित्ता णं पडिबुद्धा, तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स
 जाव महासुविणस्स के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भवि-
 स्सइ ?। तएणं से बले राया पभावईए देवीए अंतिए एयमट्टं

सोच्चा निसम्म हट्टुत्तुट्ट जाव हियए धाराहयनीव सुरभिकुसुम-
 चंचुमालइयतणुयऊसवियरोमकूत्रे तं सुविणं ओगिण्हइ,
 ओगिणिहत्ता ईहं पविसइ, पविसित्ता अप्पणोसाभाविणं मइपुव-
 णं बुद्धिविन्नाणेणं तस्स सुविणस्स अत्थोग्गहणं करेइ, करेत्ता,
 पभावइं देवीं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव मंगल्लाहिं मियमहु-
 रस्सस्सि० संलवमाणे संलवमाणे एवं वयासी-ओराले णं तुमे
 देवी ! सुविणे दिट्ठे कल्लाणे णं तुमे जाव सस्सिसरीएणं तुमे
 देवी ! सुविणे दिट्ठे आरोग्गतुट्ठिदीहाउ कल्लाणं मंगल्लकारणं
 तुमे देवी ! सुविणे दिट्ठे अत्थलाभो देवाणुप्पिए ! भोगलाभो
 देवाणुप्पिए ! पुत्तलाभो देवाणुप्पिए ! रज्जलाभो देवाणुप्पिए !
 एवं खलु तुमे देवाणुप्पिए ! णवणहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं
 अद्धमाणराइंदियाणं विइक्कंताणं अम्हं कुलक्रेडं कुलदीवं कुल-
 पव्वयं, कुलवडैसयं, कुलतिलगं, कुलकित्तिकरं, कुलनंदिकरं, कुल-
 जसकरं, कुलाधारं, कुलपायवं कुलविवद्धणकरं, सुकुमालपाणिपायं
 अहीणपडिपुन्नपंचिदियसरीरं जाव सस्सिसोमागारं कंतं पिय-
 दंसणं, सुरूयं देवकुमारसमप्पभं दारगं पयाहिसि, सेऽविय णं
 दारए उम्मुक्कवालभावे विन्नायपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुपत्ते,
 सूरे वीरे विक्कंते त्रिथिन्नविउलबलवाहणे रज्जवई राया भवि-
 स्सइ, तं उरालं णं तुमे जाव, सुमिणे दिट्ठे आरोग्गतुट्ठि जाव
 मंगल्लकारणं तुमे देवी ! सुविणे दिट्ठे तिकट्ठु पभावइं देविं
 ताहिं इट्ठाहिं जाव वग्गूहिं दोच्चंपि, तच्चंपि अणुवूहइ । तएणं सा
 पभावइं देवी बलस्स रण्णो अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्टुत्तुट्ट०

करथल जाव एवं वयासी-एयमेयं देवाणुप्पिया ! तहमेयं देवाणुप्पिया ! अवितहमेयं देवाणुप्पिया, असंदिद्धमेयं देवाणुप्पिया, इच्छियमेयं देवाणुप्पिया ! पडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया ! इच्छियपडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया ! से जहेयं तुब्भे वदहत्तिकट्टु तं सुविणं सम्मं पडिच्छइ, पडिच्छित्ता बलेणं रन्ना अब्भणुन्नाया समाणी णाणामणिरयणभत्तिचित्ताओ भद्दासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठेत्ता अतुरियमचवल जाव गईए जेणेव सए सयणिज्जे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सयणिज्जंसी निसीयइ, निसीइत्ता एवं वयासी-मा मे से उत्तमे पहाणे मंगल्ले सुविणे अन्नेहिं पावसुमिणेहिं पडिहम्मिस्सइ त्तिकट्टु देवगुरुजणसंबद्धाहिं पसत्थाहिं मंगल्लाहिं धम्मियाहिं सुविण-जागरियं पडिजागरमाणी पडिजागरमाणी विहरइ ॥सू०४॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त ! एतयो पल्योपमसागरोपमयोः क्षयइति वा, अपचयइति वा ? इन्त, अस्ति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—अस्ति खलु एतेषां खलु पल्योपमसागरोपमानां यावत् अपचय इति वा ? एवं खलु सुदर्शन ! तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, हस्तिनापुरं नाम नगरम् आसीत्, वर्णकः, सहस्रा-अवनम् उद्यानं वर्णकः, तत्र खलु हस्तिनापुरे बलो नाम राजा आसीत्, वर्णकः, तस्य खलु बलस्य राज्ञः प्रभावती नाम देवी आसीत्, सुकुमारपाणिपादा वर्णकः, यावत् विहरति । ततः खलु सा प्रभावती देवी अन्यदा कदाचित् तस्मिन् तादृशके बासगृहे आभ्यन्तरतः सचित्रकर्मणि, बाह्यतो दूमितघृष्टमृष्टे, विचित्रोल्लोकचिल्लिततले मणिरत्नप्रणाशितान्धकारे बहुसमसुविभक्तदेशभागे, पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्त-पुष्पपुञ्जोपचारकलिते, कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानगन्धोदधू-ताभिरामे सुगन्धिवरगन्धिते, गन्धवर्तिकाभूते, तस्मिन्, तादृशके शयनीये सहा-लिंगनवर्तिते, उभयतो विबोक्ने (उपधानके) उभयतः उन्नते, मध्ये नतगम्भीरे, गङ्गापुल्लिनवालुकाऽवदालसदृशके, उपचितक्षौमिकदुकूलपट्टप्रतिच्छादनके सुचिर-

चितरजस्त्राणे रक्तांशुकसंवृते, सुरम्ये, अजिनक-रुतवूरनवनीततूलस्पर्शे, सुगन्धि-
 वरकुसुमचूर्णशयनोपचारकलिते अर्द्धरात्रकालसमये सुप्तजागरा निद्राती निद्राती
 इदमेतद्रूपम् उदारं कल्याणं शिवं धन्यं मङ्गलं सश्रीकं महास्वप्नं पश्यन्ती प्रति-
 बुद्धा, हाररजतक्षीरसागर-शशाङ्क किरण-दकरजो-रजतमहाशैल-पाण्डुरतरोरु
 रमणीयप्रेक्षणीयम्. स्थिरलण्टप्रकोष्ठवृत्तपीवर-सुश्लिष्टविशिष्टतीक्ष्ण-दंष्ट्रा-
 विडम्बितमुखं परिकर्मितजात्यकमलकोमलमात्रिकशोभमानलण्टौष्टम्, रक्तोत्पल-
 पत्रमृदुरसुकुमारतालुजिह्वम्, मूषागतप्रवरकनकतापितम् आवर्तयद्वृत्ततडिद्विम-
 लसदृशनयनम्, विशालपीवरोरुम्, परिपूर्णविपुलस्कन्धम्, मृदुविशदसूक्ष्मलक्षणप्रश-
 स्तविस्तीर्णकेशरसटोपशोभितम्, उच्छ्रितसुनिर्मितसुजातास्फोटितलाङ्गुलं, सौम्यं
 सौम्याकारं लीलायन्तम्, जृम्भायमाणं नभस्तलात् अवपतन्तम् निजकवदनम् अति-
 पतन्तं सिंहं स्वप्ने दृष्ट्वा खलु प्रतिबुद्धा । ततः खलु सा प्रभावती देवी इममेतद्रूपम्
 उदारं यावत् सश्रीकं महास्वप्नं दृष्ट्वा खलु प्रतिबुद्धा सती हृष्टतुष्ट यावत्-हृदया-
 धाराहतकदम्बपुष्पकमिव समुच्छ्वसितरोमकूपा तं स्वप्नमवगृह्णाति, अवगृह्य शयनतः
 अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय अत्वरितमचपलमसंभ्रान्ततया अविलम्बितया राजहंस-
 सदृश्या गत्या यत्रैव बलस्य राज्ञः शयनीयं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य बलं राजान
 तामिः इष्टामिः कान्तामिः प्रियामिः मनोज्ञामिः, मनोऽमामिः उदाराभिः कल्या-
 णामिः शिवामिः धन्यामिः मङ्गल्यामिः, सश्रीकामिः मितमधुरमञ्जुलामिः गीर्भिः
 संलपन्ती प्रतिबोधयति । प्रतिबोध्य बलेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाता सती नानामणिरत्न-
 भक्तिचित्रे भद्रासने निषीदति, निषद्य आश्वस्ता, विश्वस्ता सुखासनवरगता बलं
 राजानम् तामिः इष्टामिः कान्तामिः यावत् संलपन्ती संलपन्ती एवम् अवादीत्-एवं
 खलु अहं देवानुप्रियाः । अद्य तस्मिन् तादृशके शयनीये सालिङ्गने तदेव यावत्
 निजकवदनमतिपतन्तं सिंहं स्वप्ने दृष्ट्वा, खलु प्रतिबुद्धा, तत् खलु देवानुप्रियाः !
 एतस्य उदारस्य यावत् महास्वप्नस्य किं मन्ये कल्याणः फलवृत्तिविशेषो भवि-
 ष्यति ? । ततः खलु स बलो राजा प्रभावत्याः देव्याः अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा
 निशम्य हृष्टतुष्ट यावत्-हृत्तहृदयो धाराहतनीपसुरभिकुसुमचञ्चुषाढायिततनुकः
 उच्छ्रितरोमकूपः तं स्वप्नम् अवगृह्णाति, अवगृह्य ईहां प्रविशति, प्रविश्य आत्मनः
 स्वाभाविकेन मतिपूर्वकेण बुद्धिविज्ञानेन तस्य स्वप्नस्य अर्थावग्रहणं करोति,
 कृत्वा प्रभावतीं देवीं तामिः इष्टामिः कान्तामिः यावत्-मङ्गल्यामिः मितमधुर-
 सश्रीकामिः संलपन् संलपन् एवम् अवादीत्-उदारः खलु त्वया देवि ! स्वप्नः
 दृष्टः, कल्याणः खलु त्वया देवि० ! यावत्, सश्रीकः खलु त्वया देवि० ! स्वप्नः

दृष्टः, आरोग्यतुष्टिदीर्घायुः कल्याणमङ्गलकारकः खलु त्वया देवि ! स्वप्नो दृष्टः, अर्थलाभो देवानुप्रिये ! भोगलाभो देवानुप्रिये ! पुत्रलाभो देवानुप्रिये ! राज्यलाभो देवानुप्रिये ! एवं खलु त्वं देवानुप्रिये ! नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम्, अर्द्धाष्टमानरात्रिदिवानां व्यतिक्रान्तानाम्, अस्माकं कुलकेतु कुलपर्वतम्, कुलावतंसकं, कुलतिलकं, कुलकीर्तिकरं, कुलानन्दकरं, कुलयशस्करम्, कुलाधारम्, कुलपादपं, कुलवर्द्धनकरम्, सुकुमारपाणिपादम्, अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरम्, यावत् शशिसौम्याकारं कान्तं प्रियदर्शनम्, सुरूपम्, देवकुमारसमप्रभं, दारकम् प्रजनयिष्यसि, सोऽपि च खलु दारकः उन्मुक्तबालभावो विज्ञातपरिणतमात्रो यौवनकमनुप्राप्तः, शूरो वीरः विक्रान्तः विस्तीर्णविपुलबलवाहनः राज्यपतिः राजा भविष्यति, स उदारः खलु त्वया यावत् स्वप्नो दृष्टः, आरोग्यतुष्टि यावत् मङ्गलकारकः खलु त्वया देवि ! स्वप्नो दृष्टः इति कृत्वा प्रभावतीं देवीं ताभिः इष्टाभिः यावत् बलगूभिः द्वितीयमपि, तृतीयमपि अनुब्रूह्यति । ततः खलु सा प्रभावती देवी बलस्य राज्ञः अन्तिकात् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्ट करतलयावत् एवम्—अवादीत्—एवमेतत् देवानुप्रियाः ! तथैतत् देवानुप्रियाः ! अवितथमेतत् देवानुप्रियाः ! असंदिग्धमेतत् देवानुप्रियाः ! इष्टमेतत् देवानुप्रियाः ! प्रतीष्टमेतत् देवानुप्रियाः ! इष्टप्रतीष्टमेतत् देवानुप्रियाः ! तत् यथैतत् यूयं वदथ इति कृत्वा तं स्वप्नं सम्यक् प्रतीच्छति, प्रतीष्य बलेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाता, सती नानामणिरत्नभक्तिचित्रात् भद्रासनात् अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय अत्वरितमचपलम् यावत् गत्या यत्रैव स्वकं शयनीयं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य शयनीये निषीदति, निषद्य एवमवादीत् मा मम स उत्तमः प्रधानः मङ्गलः स्वप्नः अन्यैः पापस्वप्नैः प्रतिहन्यताम् इतिकृत्वा देवगुरुजनसम्बद्धाभिः प्रशस्ताभिः मङ्गल्याभिः धार्मिकीभिः कथामिः स्वप्नजागरणं प्रतिजाग्रती प्रतिजाग्रती विहरति ॥ सू० ४ ॥

टीका—इतः पूर्वं पल्योपमसागरोपमयोः प्ररूपितत्वेन तयोश्चातिप्रचुरकालतया क्षयमसंभावयन् सुदर्शनः पृच्छति—‘अत्थिणं भन्ते ! एएसिं पल्योवमसागरो-

सुदर्शन चरितवक्तव्यता—

‘अत्थि णं भन्ते ! एएसिं पलिओवमसागरोवमाणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इससे पहिले पल्योपम और सागरोपम की प्ररूपणा की है । इन में काल की अति प्रचुरता का कथन सुनकर सुद-

सुदर्शन चरित्र—

“अत्थि णं भन्ते ! एएसिं पलिओवमसागरोवमाणं” इत्यादि—

टीकार्थ—यथा सूत्रमां सूत्रकारे पल्योपम अने सागरोपमनी प्ररूपणा करी छे. तेमां काणनी अति प्रचुरतानुं कथन सांख्यीने सुदर्शन शेठे ओषुं

વમાણં સ્વણતિ વા, અવચણતિ વા ?' સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! અસ્તિ સંભવતિ સ્વલુ એતયોઃ ઉપરિ પ્રતિપાદિતયોઃ પલ્યોપમસાગરોપમયોઃ ક્ષયઃ—સર્વનાશઃ इति वा, અવચયઃ—દેશતોઽપગમઃ इति वा સંભવતિ કિમ્ ? इति पूर्वणान्वयः । મગવાનાહ—‘હંતા, અત્થિ’ હે સુદર્શન ! હન્ત, સત્યમ્, અસ્તિ—સંભવતિ તાવત્ પલ્યોપમસાગરોપમયોઃ ક્ષયઃ અપચયશ્ચેતિભાવઃ । સુદર્શનઃ પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્વેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-अत्थिणं एएसिणं पलिओवमसागरोवमाणं जाव अवचण ति वा ?’ હે ભદ્રન્ત ! તત્ કેનાર્થેન—કથં તાવત્ એવમુચ્યતે—યત્—અસ્તિ—સંભવતિ સ્વલુ એતયોઃ કિલ પલ્યોપમસાગરોપમયોઃ યાવત્—ક્ષય इति वा, અપચય इति वा ?, મગવાનુર્શન ને એલા સમજ્ઞા કિં હનકા ક્ષય હી નહીં હોતા હોગા, હસી અભિપ્રાય સે ઉક્તને પ્રશ્ન સે એસા પ્રશ્ન કિયા—‘અત્થિ ણં મંતે ! એસિં પલિઓવમસાગરોવમાણં સ્વણતિ વા, અવચણતિ વા’ હે ભદ્રન્ત ! હન પલ્યોપમ ઓર સાગરોપમ કાલોં કા કયા કમી ક્ષય—સર્વનાશ હોના હૈ ? અપચય—દેશતઃ નાશ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને ડનસે કહા—‘હંતા અત્થિ’ હાં, સુદર્શન ! હન કાલોં કા સર્વથા મી ક્ષય હોતા હૈ ઓર દેશતઃ મી ક્ષય હોતા હૈ । હસ પ્રકાર હન કાલોં કા ક્ષય ઓર અપચય હોના સુનકર ડન સુદર્શન ને પ્રશ્ન સે પુનઃ એસા પૂછા—‘સે કેળદ્વેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, अत्थिणं एएसिणं पलिओवमसागरोवमाणं जाव अवचणत्ति वा ?’ હે ભદ્રન્ત ! એસા આપ કિલ્લ કારણ સે કહતે હૈં કિં હન પલ્યોપમ ઓર સાગરોપમ કાલોં કા ક્ષય ઓર અપચય

માન્યું કે તેમનો ક્ષય જ નહીં થતો હોય, તેથી આ વાતનો ખુલાસો કરાવવા માટે તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—“અત્થિણ મંતે ! એસિં પલિઓવમસાગરોવમાણ સ્વણતિ વા, અવચણતિ વા ?” હે ભગવન્ ! આ પલ્યોપમ અને સાગરોપમ કાળોનો શું કદી ક્ષય (સર્વનાશ) થાય છે ખરો ? અથવા શું તેમનો દેશતઃ (અંશતઃ) નાશ થાય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“હંતા અત્થિ” હા સુદર્શન ! આ કાળનો સર્વથા નાશ પણ થાય છે અને અંશતઃ નાશ પણ થાય છે.

આ કાળનો ક્ષય અને અપચય થવાની વાત સાંભળીને, સુદર્શન શેઠે ફરી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—“સે કેળદ્વેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, अत्थिणं एएसिणं पलिओवम सागरोवमाणं जाव अवचणत्ति वा ?” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે આ પલ્યોપમ અને સાગરોપમ કાળનો ક્ષય અને અપચય થાય છે ?

पल्योपमसागरोपमयोः क्षयादिकं तस्यैव सुदर्शनस्य चरितेन प्ररूपयन्नाह—‘एवं खलु सुदंसणा ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं हत्थिणापुरे नामं नयरे होत्था, वण्णओ’ हे सुदर्शन ! एवं खलु तस्मिन् काले, तस्मिन् समये हस्तिनापुरं नाम नगरम्, आसीत्, वर्णकः, अस्य वर्णनं चम्पानगरीवर्णनवदवसेयम्, ‘सहसंबवणे उज्जाणे, वण्णओ’ सहस्राश्रवनं नाम उद्यानमासीत्, वर्णकः अस्यापि वर्णनं पूर्णभद्रचैत्यवर्णनवद् विज्ञेयम्, ‘तत्थ णं हत्थिणापुरे नयरे बले नामं राया होत्था, वण्णओ’ तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे बलो नाम राजा आसीत्, वर्णकः, अस्यापि वर्णनम् औपपातिक-सूत्रगतैकादशतमसूत्रवर्णितकूणिकराजवर्णनवद् विज्ञेयम्। ‘तस्स णं बलस्स रण्णो पभावई नामं देवी होत्था, सुकुमालपाणिपाया, वण्णओ, जाव विहरई’

होता है ? इस प्रश्न का उत्तर देने के लिये प्रभु अब यहाँ से उन्हीं सुदर्शन सेठ के चरित्र का निरूपण करते हैं कि—‘एवं खलु सुदंसणा ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं हत्थिणापुरे नामं नयरे होत्था, वण्णओ’ हे सुदर्शन ! उस काल में और उस समय में हस्तिनापुर नाम का नगर था इसका वर्णन जैसा औपपातिक सूत्र में चंपानगरी का वर्णन आया है वैसा ही जानना चाहिये ‘सहसंबवणे उज्जाणे’ उस हस्तिनापुर नगर में सहस्राश्रवन नाम का उद्यान था ‘वण्णओ’ इसका भी वर्णन पूर्णभद्र चैत्य के जैसा जानना चाहिये। ‘तत्थ णं हत्थिणापुरे नयरे बले नाम राया होत्था’ उस हस्तिनापुर नगर में बलनाम का राजा था इसका भी वर्णन औपपातिक सूत्र के ११ वें सूत्र में वर्णित कूणिक राजा के वर्णन के समान से जानना चाहिये। ‘तस्स णं बलस्स रण्णो

आ प्रश्नना उत्तरनुं प्रतिपादन करवा निमित्ते सूत्रकार अच्छी ओर सुदर्शन सेठना चरित्रनुं निरूपण करे छे—“एवं खलु सुदंसणा ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं हत्थिणापुरे नामं नयरे होत्था वण्णओ” हे सुदर्शन ! ते काले अने ते समये हस्तिनापुर नामे नगर હતું. औપપાતિક સૂત્રમાં જેવું થયું નગરીનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ હસ્તિનાપુરનું વર્ણન સમજવું.

“સહસંબવણે ઉજ્જાણે” તે હસ્તિનાપુર નગરમાં સહસ્રાશ્રવન નામનો ઉદ્યાન હતો. “વણ્ણઓ” તેનું વર્ણન પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. “તત્થ ણં હત્થિણાપુરે નયરે બલે નામ રાયા હોત્થા” તે હસ્તિનાપુર નગરમાં બલ નામનો રાજા હતો. ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું કૂણિક રાજાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું અહીં બલ રાજાનું વર્ણન સમજવું. “તસ્સ ણં બલસ્સ રણ્ણો પમાવઈ નામં દેવી હોત્થા” તે બલરાજાને પ્રભાવતી નામની

तस्य खलु बलस्य राज्ञः प्रभावती नाम देवी आसीत्, सा च सुकुमारपाणिपादा, वर्णकः - 'अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा' इत्यादि वर्णनप्रकारः औपपातिकसूत्रोक्तद्वादशतमसूत्रवर्णितकूणिकराज्ञी धारिणीदेवी वद् विज्ञेयः, यावत्-प्रत्यनुभवन्ती विहरति-तिष्ठति, 'तएणं सा पभावई देवी अन्नया कयाई तंसि तारिसगंसि वासघरंसि अविभतरओ सचित्तकम्मे, वाहिरओ दूमियघट्टमट्टे' ततः खलु सा प्रभावती देवी अन्यदा कदाचित् तस्मिन्, तादृशके पुण्यशालिनां योग्ये, वासगृहे, आभ्यन्तरतः सचित्रकर्मणि-चित्रकलारचनासहिते, बाध्यतो. दूमितघट्टमट्टे-दूमितं-धवलितं, घट्टं कोमलप्रस्तगादिना, अत एव मृष्टं-मसृणं चिकणं यत्तत्तथा,

पभावई नामं देवी होत्था 'उरा बल राजा की प्रभावती नाम की पट्टरानी थी 'सुकुमालपाणिपाया वण्णओ' इसके हाथ पैर बहुत अधिक सुकुमारता से युक्त थे। इसका भी वर्णन औपपातिक सूत्र के ११ वें सूत्र में 'अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीराः' इत्यादिरूप से वर्णित हुए कूणिकराजा की रानी धारिणी देवी के समान जानना चाहिये वहां पर यह वर्णन "प्रत्यनुभवन्ती विहरति" इस अन्तिम पाठतक आया हुआ है। 'तएणं सा पभावई देवी अन्नया कयाई, तंसि तारिसगंसि वासघरंसि अविभतरओ सचित्तकम्मे, वाहिरओ दूमियघट्टमट्टे' एक समय की बात है कि वह प्रभावती अपने पुण्यशालियों के निवास योग्य वासगृह में सो रही थी-यह वासगृह भीतर में तो नानाप्रकार के चित्रों से सुसज्जित था, और बाहर में लिपापुता था, चूने की सफेदी से धवलित किया हुआ था तथा मसाले के पत्थर से घिसकर चिकना किया

पट्टराणी होती. "सुकुमालपाणिपाया, वण्णओ" तेना हाथ अने पांज अति-शय सुकुमार (कौमल) होतां. औपपातिक सूत्रमां दृष्टिक राज्ञी राज्ञी धारिणीनुं जेवुं वण्णं करवामां आण्थुं छे, जेवुं तेनुं वण्णं पणुं समञ्ज देवुं. "अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा" तेनां पधां अणो प्रतिपूणुं-अधूनाधिक रहित होतां अने ते पांजे धन्द्रियेथी प्रतिपूणुं होती. प्रत्यनुभवन्ती विहरति" पांजे धन्द्रियेना सुजेनेना अनुभव करती होती आ अन्तिम सूत्रपाठ पर्यन्तनु समस्त वण्णं अहीं अहणुं करवुं जेधजे

"तएणं सा पभावई देवी अन्नया कयाई, तंसि तारिसगंसि वासघरंसि अविभतरओ सचित्तकम्मे, वाहिरओ दूमियघट्टमट्टे" ओक वण्णत जेवुं अण्थुं के प्रभावती राज्ञी पुण्यशालीयेना निवासने योग्य जेवां पोताना शयनगृहमा शयन करी रही होती ते शयनगृहने अंदरने लाग विविध प्रकारनां चित्रेथी सुसज्जित होता, तथा णहारने लाग अधूनाथी घेणेदेता होता तथा मसालाना पत्थरथी घसी घसीने मुलायम ने यमकदार करवामां आवेदेता होता. 'विचित्त वण्णो

तस्मिन् 'विचित्तउल्लोयचिल्लिततले' विचित्रोल्लोक-चिल्लिततले-विचित्र-
विविधचित्रयुक्तः उल्लोकः-उपरितनभागो यत्र चिल्लित-दीप्यमान तलं चाधो-
भागो यत्र तत्तथा. तत्र 'मणिरत्नमण्णासियंधकारे' मणिरत्नमण्णाशितान्धकारे,
मणिरत्नैः-मणिरत्नज्योतिर्मिरित्यर्थः मण्णाशितोऽन्धकारो यत्र तस्मिन्, 'बहुसम-
सुविभक्तदेसभाए' बहुसमसुविभक्तदेशभागे, -बहवः, समाः-समतलाः, सुवि-
भक्ताश्च देशभागा यत्र तस्मिन्, 'पंचवन्नसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोवयारकलिए'
पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोवयारकलिते-पञ्चवर्णानाम् सरससुरभीणां स्निग्ध-
सुगन्धयुक्तानां मुक्तानां स्थापितानां पुष्पपुञ्जानाम् उपचारेण-रचनाप्रकारेण कलिते
-युक्ते, 'कालागुरुपवरकुंदरुक्कधुवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामे' कालागुरुपवर-
कुंदरुक्क-तुरुक्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामे-तत्र कालागुरुप्रभृतीनां पवर
धूपानां यो मघमघायमानो गन्धः उद्धूतः उद्भूतरतेनाभिरामं रमणीयं यत्तत्तथा
तस्मिन्, तत्र कुंदरुक्का-चीडापदवाच्यो गन्धद्रव्यविशेषः, तुरुक्कं-सिलहकम्

हुआ था-चमकीला बनाया हुआ था 'विचित्तउल्लोयचिल्लिततले'
इसका ऊपरीभाग विविध प्रकार से चित्रों से चित्रित किया हुआ था
और नीचे का तलभाग चमकीला बना हुआ था 'मणिरत्नमण्णासि-
यंधकारे' इस वासगृह में जो मणिरत्न खचित थे उनसे यहाँ का
अंधकार नष्ट हो गया था 'बहुसमसुविभक्तदेसभाए' उसकी प्रत्येक
जगह समतल वाली थी और अच्छे प्रकार से विभक्त थी 'पंचवन्नसर-
ससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोवयारकलिए' यहाँ पर जो पुष्पस्थापित किये
गये थे-वे पंचवर्ण के थे सरस और खुशबूदार थे 'कालागुरुपवरकुंद-
रुक्कतुरुक्कधुवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामे' यह हमेशा कालागुरु-
कृष्णागुरु आदि धूपों की महकती हुई गंध से सुंदर बना रहता था,

चिल्लिततले" तेनी उपरनेो बाग (छत) विविध प्रकारनां चित्रेथी सुशोभित
करवाभां आयेो. हुतेो अने लोयतजियानेो बाग अक्यकित बनाववाभां
आयेो. हुतेो. 'मणिरत्नमण्णासियंधकारे' ते शयनगृहमा. जेठेलां मणि
अने रत्नेो वडे त्यानेो अधकार नष्ट भई गयेो. हुतेो. 'बहुसमसुविभक्त
देसभाए' तेनेो प्रत्येक बाग समतल अने सुंदर रीने विभक्त थयेवेो. हुतेो.
"पंचवन्नसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोवयारकलिए" तेमां जे पुणेो गोठवेलां
हुतां, ते पांच वधुना, सरस अने सुगन्ध युक्त हुता. "कालागुरुपवर-
कुंदरुक्कतुरुक्कधुवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामे" ते हमेशा श्रेष्ठ काणा अगुरु,
कद्रुप, लेणन आदि धूपनी सुंदर सुगन्धथी मघमघी उठनेो. हुतेो. ते शय-

‘લોવાન’ इति प्रसिद्धम् ‘सुगंधवरगंधिए, गंधवद्विभूए’ सुगन्धवरगन्धिते-सुगन्धयः सदृगन्धाः, वरगन्धा, वरवासाः सन्ति यत्र तत्तथा तरिमन्-अत्यन्तसुगन्धयुक्ते गन्धवर्तिभूते-सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुटिकासदृशके, ‘तंसि तारिसगंसि सयणिज्जंसि सालिंगणवद्विए’ तस्मिन्-पूर्वोक्ते, तादृशके-शयनीये, सालिङ्गनवर्तिके-शालिङ्गनवत्त्या-शरीरप्रमाणोपधानेन सह वर्तते यत्तत्तथा तस्मिन्, ‘उभओ विव्वोयणे, दुहओ उन्नए, मज्झेण य गंभीरे’ उभयतः-मस्तकान्तपादान्तौ आश्रित्य विव्वोकने-उपधानके यत्र तत्तथा, तस्मिन्, उभयतः-उभयपार्श्वतः, उन्नते, मध्ये नतगम्भीरे-मध्ये-मध्यभागे नतं-निम्नं, गम्भीरंच महत्त्वाद् यत्तत्तथा तस्मिन्, अथवा मध्येन-मध्यभागेन गम्भीरे ‘गंगापुलिनवालुयउद्दालसालिसए’ गङ्गापुलिनवालुकाऽवदालसदृशके-गङ्गापुलिनवालुकायाः गङ्गायाः सैकतस्य योऽवदालः-अवदलनं पादादिभ्योऽधोगमनं तेन सदृशके, अतिमृदुत्वादितिभावः । ‘उव-

कुन्दरुक्क-चीडा और तुरुक्क लोवान इनकी सुन्दर सुगंध से यह सुगन्धित बना हुआ था । अतिशय सुगंधि के कारण यह देखने वालों के लिये ऐसा प्रतीत होता था कि मानों यह गन्धद्रव्य की एक गुटिका ही है । ‘तंसि तारिसगंसि सयणिज्जंसि सालिंगनवद्विए’ ऐसे उस पूर्वोक्त निवासगृह में एक शय्या थी जो सालिङ्गनवर्तिक-शरीर उपधान वाली थी, ‘उभयओ विव्वोयणे दुहओ उन्नए, मज्झेण य गंभीरे’ दोनों ओर-पैरों की तरफ और शिर की तरफ जिसके ऊपर दो उपधान-रखे थे, बड़ी होने से मध्य भाग में-बीच में जो निम्न एवं गंभीर थी, अथवा-केवल जो मध्यभाग से ही गंभीर थी ‘गंगापुलिनवालुयउद्दालसालिसए’ अतिमृदु होने से जो गंगा के रेतीले प्रदेश जैसी नरम थी ‘पैर रखते ही जो नीचे से सरक जाती है ऐसी शय्या का नाम अवदाल है’

નગૃહ અત્યંત સુગન્ધથી યુક્ત હોવાને કારણે સુગંધિત દ્રવ્યની ગોટી જેવું લાગતું હતું “ તસિ તારિસગંસિ સયણિજ્જંસિ સાલિંગનવદ્વિએ ” એવાં તે શયનગૃહમાં એક શ્રેષ્ઠ શય્યા હતી, જે સાલિંગન વર્તિક (શરીરપ્રમાણયુક્ત ઉપધાનવાળી) હતી, અથવા તે તક્રિયાથી યુક્ત હતી “ ઉભયઓ વિવ્વોયણે, દુહઓ ઉન્નએ, મજ્જેણ ય ગંભીરે ” જેની બંને તરફ-માથું રાખવાની જગ્યાએ અને પગ રાખવાની જગ્યાએ-જે ઉપધાન (તક્રિયા, ઓશીકાં) રાખેલાં હતાં, જે મધ્યભાગમાં નિમ્ન (નીચે નમેલી) અને ગંભીર હતી, અથવા જે માત્ર મધ્યભાગે જ ગંભીર હતી, “ ગંગાપુલિનવાલુયઉદ્દાલસાલિસએ ” અતિ મૃદુ હોવાને લીધે જે ગંગાના કાંપના પ્રદેશ જેવી હતી, (જેના પર પગ મૂકતાં જ જે નીચે ખેંસી જાય એવી શય્યાને “ અવદાલ શય્યા ” કહે છે)

चियखोमियदुगुल्लपट्टपडिच्छायणए' उपचितक्षौमिकदुक्कळपट्टप्रतिच्छादनके-
उपचितं परिकर्मितं संस्कारयुक्तं यत् क्षौमिकं क्षौममयं, दुक्कळम्-कार्पासिकम्,
अतसीमयं वा वस्त्रं युगचापेक्षया यः पट्टः-शाटकः स प्रतिच्छादनम्-आच्छादनं
यत्र तस्मिन्, 'सुविरइयरयत्ताणे रत्तंसुयसंबुए, सुरम्मे' सुविरचितरजस्त्राणे-
सुष्ठु विरचितं रजस्त्राणं-रजोनिवारणार्थम् आच्छादनविशेषोऽपरिभोगावस्थायां
यस्मिन् तत्र, रक्तांशुकसंवृते-रक्तांशुकेन-मशकगृहाभिधानस्त्रविशेषेणावृते अत-
एव सुरम्मे अत्यन्तरमणीये, 'आइणगरूयवूरणवणीयतूलफासे' आजिनकरुत-
वूरनवनीततूलस्पर्शे-तत्र आजिनकं चर्ममयोवस्त्रविशेषः स च स्वभावादेव अतिको-
मलो भवति, रुतंच-कर्पासपक्ष्म, वूरंच-कोमलवनस्पतिविशेषः, नवनीतंच 'मक्खन'
इति भाषा प्रसिद्धम्, अत्यन्तप्रक्षणम्, तूलश्च-अर्कतूलः, एतेषामिव स्पर्शो यस्य

'उवचियखोमियदुगुल्लपट्टपडिच्छायणए' संस्कारयुक्त-कसीदा वाले,
क्षौमिक-रेशमी वस्त्र से तथा कपास के या (अलसी) के बने हुए वस्त्र से
जो आच्छादित थी, 'सुविरइयरयत्ताणे रत्तंसुयसंबुए, सुरम्मे'
अपरिभोगावस्था में जिसके ऊपर धूलि निवारणार्थ आच्छादनविशेष
रखा रहता था और जो मच्छरदानी रूप रक्तांशुक-लालवस्त्र से ढकी
रहा करती थी, इसीसे वह अत्यन्त रमणीय बनी हुई थी, 'आइणग-
रूयवूरणवणीयतूलफासे' चर्ममयवस्त्रविशेषरूप आजिनक के समान,
रुत-रुई के समान, कोमल वनस्पति विशेष रूप वृक्ष के समान
नवनीत-मक्खन के समान, तथा अर्कतूल के समान जिसका कोमल
स्पर्श था, आजिनक स्वभाव से ही अतिकोमल होता है, कपास (रुई) भी
स्वभावतः कोमल होता है, नवनीत-मक्खन भी इसी प्रकार का होता
है तथा अर्कतूल (आकडे की रुई) भी ऐसा ही होता है-इसी कारण उस

“उवचियखोमियदुगुल्लपट्टपडिच्छायणए” के संस्कार युक्त (भूलवाणा),
रेशमी वस्त्राधी तथा कपासना अथवा अतलसना वस्त्राधी आच्छादित होती,
“सुविरइयरयत्ताणे रत्तंसुयसंबुए, सुरम्मे” अपरिभोगावस्थाभां (न्यारे तेने
उपयोग न करवाने होय तयारे) केना उपर धूण जामती अटकाववा भाटे
रजस्त्राणु (रज पडती अटकाववा भाटेनुं आच्छादन) राखवाभां आवतुं हेतुं,
तथा के दाद रंगनी मच्छरदानीथी आच्छादित रहेती होती अने ते कारणे
के अत्यन्त रमणीय लागती होती., “आइणगरूयवूरणवणीयतूलफासे” के
चर्म निर्मित जूनना समान, इना समान, कोमल वृक्ष (वृक्ष) ना समान,
माधुना समान तथा अर्कतूल (आकडाना कूल) समान कोमल स्पर्शवाणी

તસ્મિન્ 'સુગંધવરકુસુમચુન્નમઘ્નોવધારકલિષ્' સુગંધવરકુસુમચૂર્ણાયનોપચાર-
કલિષ્તે-સુગંધાનિ યાનિ વરકુસુમાનિ, ચૂર્ણાશ્ચ, એતદ્વ્યતિરિક્તા સ્તથાદિધાઃ
શયનોપચારાશ્ચ-શય્નોપયોગદ્રવ્યાણિ, તૈઃ કલિષ્તે-કુલ્લે, 'અદ્વરત્તકાલસમયસિ સુત્ત
જાગરા ઓહીરમાળી ઓહીરમાળી' અદ્વરત્તકાલસમયે-અદ્વરત્તરૂપઃ કાલસમયઃ
અદ્વરત્તકાલસમયસ્તસ્મિન્, અત્ર સમયપદેન સમાચારસ્ય ગ્રહણં મા મૂલ્લિકાલેન
વિશેષિતઃ, કાલરૂપઃ સમયઃ કાલસમયઃ તસ્મિન્, સુપ્તજાગરા નાતિસુપ્તા નાતિ-
જાગરેતિ ભાવઃ તથાવિધા સતી, નિદ્રાતી નિદ્રાતી પોનઃપુન્યેન પ્રચલાયમાના
નિદ્રાયમાના સુપ્તજાગરાવસ્થાયમેવ સ્વપ્નસંભવાત્ 'અયમેવાત્ત્વં ઓરાલં વલ્લાણં
સિવં ધન્નં મંગલલં સસિસરીયં મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પલ્લિવુદ્ધા' इदम्-एतद्रूपं-

શય્યા કે સ્પર્શ કો પ્રકટ કરને કે લિયે વહ યહાં ફલ સ્વ કે સ્પર્શ કે
સાથે ઉપમિત કિયા ગયા હૈ । 'સુગંધવરકુસુમચુન્નમઘ્નોવધારકલિષ્' સુગંધિન ઉત્તમ પુષ્પોં સે, સુગંધિન ઉત્તમ ચૂર્ણોં સે, પાટલરોં સે તથા
શય્નોપયોગ ઓર દૂસરે દ્રવ્યોં સે વહ યુક્ત થી, અદ્વરત્તકાલસમયસિ,
સુત્તજાગરા ઓહીરમાળી, ઓહીરમાળી' દેસી ઉત્ત શય્યા પર ન ચિલકુલ
નિદ્રા લેની હુઈ, ન ચિલકુલ જગતી હુઈ કિન્તુ સુત્તજાગરાવસ્થાં મેં રહી હુઈ
ઉત્ત પ્રભાવતી ને અદ્વરત્ત અપરરાત્રરૂપ કાલ મેં 'અયમેવાત્ત્વં ઓરાલં,
કલ્લાણ, સિવં, ધન્નં, મંગલલં સસિસરીયં, મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પલ્લિવુદ્ધા'
હસપ્રકાર કે મહાસ્વપ્ન કો દેસા, 'ઓહીરમાળી ૨' પદસે યહાં યહી પ્રકટ
કિયા ગયા હૈ કિ અત્યન્ત નિદ્રા કી અવસ્થા મેં યા ચિલકુલ જગતી હુઈ
અવસ્થા મેં સ્વપ્ન નહીં આના હૈ સ્વપ્ન તો કુલ્લ નિદ્રિત હુઈ ઓર કુલ્લ

હતી, (જન સ્વાભાવિક રીતે જ મુલાયમ હોય છે, ૩. અર્કતૂલ અને માખણ
પણ એવાં જ મુલાયમ હોય છે. તે કારણે તે શય્યાના સ્પર્શને તે વસ્તુઓ
સાથે સંખ્યાવચના આવેલ છે) “સુગંધવરકુસુમચુન્નમઘ્નોવધારકલિષ્” જે
સુગંધિત ઉત્તમ પુષ્પોથી, સુગંધિત ઉત્તમ ચૂર્ણોથી (પાઉડરોથી), અને ખીનાં
પણ શય્યાને ઉપયોગી અનેક દ્રવ્યોથી યુક્ત હતી, “અદ્વરત્તકાલસમયસિ,
સુત્તજાગરા ઓહીરમાળી ઓહીરમાળી” એવી તે શય્યાપર શયન કરતી એવી
તે પ્રભાવતી રાણીએ સુપ્તજાગરાવસ્થામાં (સંપૂર્ણ નિદ્રાથી ન હોય અને
મિલકુલ જાગૃત પણ ન હોય એવી અવસ્થામાં) મધ્યરાત્રિને સમયે “અયમે-
વાત્ત્વં ઓરાલં, કલ્લાણં, સિવં, ધન્નં, મંગલલં, સસિસરીયં, મહાસુવિણં પાસિ-
ત્તાણં પલ્લિવુદ્ધા” આ પ્રકારનું આ મહાસ્વપ્ન દેખ્યું. “ઓહીરમાળી ૨”
આ પદના પ્રયોગ દ્વારા અહીં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે અત્યન્ત
નિદ્રામાં હોઈએ એવી અવસ્થામાં કે મિલકુલ જાગૃતાવસ્થામાં સ્વપ્ન આવતું

વક્ષ્યમાણસ્વરૂપ ઉદારમ્ કલ્યાણ—કલ્યાણકારકમ્, શિવં, ધન્યં, મજ્જલ્યં—
મજ્જલ્યુક્તમ્, સશ્રીકં—શ્રિયાયુક્તમ્, મહાસ્વપ્ન દૃષ્ટ્વા પ્રતિબુદ્ધા—જાગરિત્રવતી, અથ
સ્વપ્નદૃષ્ટપદાર્થ વર્ણયતિ—‘ હારરયયચીરસાગરસસંકકિરણદગરયરયમહાસેલ
પંડુરતરોરુરમણિજ્જપેચ્છણિજ્જ ’ હારરજત—ક્ષીરસાગર—શશાઙ્ક કિરણ—દકરજો—
રજતમહાશૈલપાણ્ડુરતરોરુરમણીય—પ્રેક્ષણીયમ્—તત્ર હારઃ—મુક્તાહારઃ, રજતં—ચાંદી
પદવાચ્યમ્, ક્ષીરસાગરઃ—ક્ષીરસમુદ્રઃ, શશાઙ્ક કિરણાઃ—ચન્દ્રકિરણાઃ, દકરજઃ—
જલચિન્દુઃ, રજતમહાશૈલઃ—રજતપર્વતઃ વૈતાલચગિરિરિત્યર્થઃ, તદ્વત્ પાણ્ડુરતરઃ—
અતિધવલઃ, ઉરુઃ વિશાલઃ, રમણીયઃ—રમ્યઃ, અતઃપ્રેક્ષણીયશ્ચ દર્શનીયો ય
સ તથા તમ્, ‘ ચિરલઢ્ઢપઉટ્ટીવરસુસિલિઢ્ઢવિસિઢ્ઢતિવલ્લદાઢ્ઢાઢ્ઢિઢ્ઢવિયમુઢ્ઢ ’

જગતી હુઈ અવસ્થા મેં હી આતા હૈ સો હસી પ્રકાર કી અવસ્થા મેં વહ
પ્રભાવતી થી, उसने जो स्वप्न देखा वह उदार था, कल्याण कारक था,
शिवरूप था, धन्य रूप था, मज्जलमहित था सश्रीक-श्रीयुक्त था, इस
प्रकार के स्वप्न को देखते ही वह जग गई, स्वप्न में जो उसने आकाश
से उतरते हुए सिंह को अपने मुख में प्रवेश करते देखा—उसी स्वप्न-
दृष्टपदार्थका अब सूत्रकार वर्णन करते हैं—‘ हार, रयय खीरसागर,
ससंककिरण, दगरय, रययमहासेल, पंडुरतरोरुमणिज्जपेच्छणिज्ज ’
वह स्वप्न हार-मुक्ताहार, रजतचांदी, क्षीरसागर-क्षीरसमुद्र, शशाङ्क-
किरण-चन्द्रकिरण, दकरज-जलचिन्हु और रजतमहाशैल-रजतपर्वत-
वैतालचगिरि, इनके जैसा धवल था, उरु-विशाल था, रमणीय था, और
हसीसे वह दर्शनीय था, ‘ चिरलढ्ढपउट्टीवरसुसिलिढ्ढविसिढ्ढतिवल्लद
दाढ्ढाढ्ढिढ्ढवियमुढ्ढ ’

નથી પરન્તુ અર્ધનિદ્રિત અને અર્ધજાગૃતાવસ્થામા જ સ્વપ્ન આવે છે અહીં
એ વાત પ્રકટ કરવામા આવી છે કે સ્વપ્ન દેખતી વખતે પ્રભાવતી રાણી
પણ અર્ધનિદ્રિત અને અર્ધ જાગૃતાવસ્થામા જ હતા તેમણે જે સ્વપ્ન
દેખ્યુ તે ઉદાર (ઉત્તમ) હતું, કલ્યાણકારી હતું, શિવરૂપ હતું, ધન્યરૂપ
હતું, માગલિક હતું અને સશ્રીક-શ્રીયુક્ત (સુદર) હતું તેણે આકાશમાંથી
ઉતરતા સિંહને પોતાના મુખમા પ્રવેશ કરતો જોયો આ પ્રકારનુ સ્વપ્ન
દેખીને તે જાગી ગઈ હવે સૂત્રકાર તે સ્વપ્નમા જોયેલા સિંહનુ વર્ણન કરે
છે “ હાર, રયય, ચીરસાગર, સસંકકિરણ, દગરય, રયયમહાસેલ, પંડુરતરોરુરમ-
ણિજ્જપેચ્છણિજ્જ ” તે સ્વપ્નદૃષ્ટ સિંહ મોતીના હાર, ચાંદી, ક્ષીરસમુદ્ર,
ચન્દ્રનાં કિરણો, જલચિન્દુ અને રજતપર્વત (વૈતાલચ પર્વત)ના સમાન થેત
હતો, તેની છાતી વિશાળ હતી, અને તે રમણીય હોવાથી દર્શનીય હતો
“ ચિરલઢ્ઢપઉટ્ટીવરસુસિલિઢ્ઢવિસિઢ્ઢતિવલ્લદાઢ્ઢાઢ્ઢિઢ્ઢવિયમુઢ્ઢ ” તે સિંહની બન્ને

स्थिरलघ्वप्रकोष्ठवृत्तपीवरसुश्लिष्टविशिष्टतीक्ष्णदंष्ट्राविडम्बितमुवम्-तत्र स्थिरौ-
प्रकम्परहितौ, लघौ-मनोज्ञौ, प्रकोष्ठौ-कूर्परग्रेवनभागौ यस्य स तथा तम्,
वृत्ताः-वर्चुला, पीवराः-स्थूलाः, सुश्लिष्टाः-सुसंबद्धाः, विशिष्टाः-श्रेष्ठाः,
तीक्ष्णाः या दंष्ट्रास्ताभिः विडम्बितं-विकरालं मुखं यस्य स तथा तम्, तथावि-
धम्, 'परिकम्पियजच्चकमलकोमलमाह्वसोभंतलट्टउट्टं' परिकर्मितजात्यकमल
कोमल मात्रिकशोभमानलघोष्ठम्-परिकर्मितं-कृतसंस्कार यज्जात्यकमलं तद्वत्
कोमलौ मात्रिकौ-प्रमाणोपपन्नौ, शोभमानानां मध्ये लघौ-मनोज्ञौ, ओष्ठौ यस्य
स तं तथाविधम्, 'रत्नुपलपत्तमउयसुकुमालतालुजीह्वं' रक्तोत्पलपत्रमृदुकुमार
तालुजिह्वम्-तत्र रक्तोत्पलपत्रवत् मृदुकानां मध्ये सुकुमारे-अतिकोमले, तालुजिह्वे-
तालुजिह्वाचेति यस्य स तं तथाविधम् 'मूसागयपवरकणगतावियआवत्तायंतवट्टतडि-
विमलसरिसनयणं' मूपागतप्रवरकनकतापितावर्तायमानवृत्ततडिद् विमलसदृशनय-
नम्-मूपा-स्वर्णादितापनपात्रम्, तद्भव यत्प्रवरकनकं, तापितम्-अग्निना तापितं सत्

दाढाविडंघियमुहं ' उस सिंह के दोनों कुहनियों के अग्रतन भाग स्थिर
प्रकम्परहित थे तथा लघ-मनोज्ञ थे, दाढ़ें उसकी वृत्त-गोल, पीवर-
स्थूल, सुश्लिष्ट-सुसंबद्ध, विशिष्ट-श्रेष्ठ और तीक्ष्ण-नुकीली थीं,
इससे उसका मुख विकराल बना हुआ था ' परिकम्पियजच्चकमलको-
मलमाह्वसोभंतलट्टउट्टं' उसके दोनों ओष्ठ परिकर्मित कृतसंस्कार
वाले, जात्यकमल जैसे कोमल थे, मात्रिक-प्रमाणोपेत थे एवं सुन्दर से
सुन्दर पदार्थों की अपेक्षा वे मनोज्ञ थे ' रत्नुपलपत्तमउयसुकुमालता-
लुजीह्वं' उसका तालु एवं जिह्वा ये दोनों लालकमल के पत्ते के समान
नरम-सुकुमार थे अर्थात् अतिकोमल थे, 'मूसागयपवरकणगताविय-
आवत्तायंतवट्टतडिविमलसरिसनयणं' उसकी दोनों 'आखें' मूपा-
गत-स्वर्णादितापनपात्रगत, सुवर्ण के समान जो कि अग्नि के द्वारा

दाढना भूषणानां अग्रतन भाग स्थिर (प्रकम्प रहित) तथा लघ (मनोज्ञ) हुतो,
तेनी दाढा वृत्त (गोला), स्थूल, सुश्लिष्ट (सुसंबद्ध) विशिष्ट (श्रेष्ठ) અને
तीक्ष्ण हुती, ते कारण्ये तेनुं मुख विकराल भासतुं हुतुं. " परिकम्पिय-
जच्चकमलकोमलमाह्वसोभंतलट्टउट्टं " तेना અને હોઠ પરિકર્મિત (કૃત
સંસ્કારવાળા) કમલ જેવાં કોમલ. સપ્રમાણ અને સુંદર હતા, અને તે
કારણે તે મનોહર લાગતાં હતા. " રત્નુપલપત્તમઉયસુકુમાલતાલુજીહ્વં "
તાળવું અને જીભ લાલ કમળના પાનના સમાન સુકુમાર (આતશય નાજુક)
હતાં. " મૂસાગયપવરકણગતાવિચ આવત્તાયતવટ્ટતડિવિમલસરિસનયણં " સુવર્ણ
ગાળવાના પાત્રમાં ગાળવામાં આવતા સુવર્ણના જેવી તથા વિજળીના

आवर्तयमानम्-आवर्तनं कुर्शणम् एतादृशसुवर्णवत् ये वर्णतः, वृत्ते च गोलाकारे तडिदिव-विशुदिव विमले-उज्ज्वले च सदृशे च परस्परेण द्वे अपि समाने नयने-नेत्रे यस्य त तथाविधम्, 'विसालपीवरोरुं, पडिपुन्नविपुलखं' विशालपीवरो-रुम्-विशाले-विस्तीर्णे, पीवरे-स्थूले, ऊरु-जङ्घे यस्य तं तथाविधम्, परिपूर्णो विपुलश्च स्कन्धो यस्य तं तथाविधम्, 'मिउविसयसुहुमलक्खणपसत्थवित्थिन्न केसरसडोवसोभियं' मृदुविशदसूक्ष्मलक्षणप्रशस्तविस्तीर्णकेशरसटोपशोभितम्-तत्र मृदवः-कोमला, विशदाः-एकैकशः स्पृष्टाः, सूक्ष्माः, लक्षणप्रशस्ताः-प्रश-स्तलक्षणाः, विस्तीर्णाः-विकीर्णाः याः केसरसटाः-स्कन्धकेशच्छटास्ताभिरुप-शोभितम्, 'उसियसुनिम्मिय सुजाय अफ्फोडियलंगूलं' उच्छ्रितसुनिर्मितसुजा-तास्फोटितलाङ्गलम्-उच्छ्रितम्-ऊर्ध्वीकृतम्, सुनिर्मित-सुष्ठुअधोमुखीकृतम्, सुजातम्-शोभनातयाजातम्, आस्फोटितंच-भूमौ आस्फालितं लाङ्गूलं-पुच्छो येन तं तथाविधम्, 'सोम्यं, सोम्मागारं, लीलायंतं, जंभायंतं, नहयलाओ ओवयमाणं

तपाया गया हो और आवर्त्त कर रहा हो थीं, तथा विजली के समान चमकीली थीं और गोल थीं कहने का तात्पर्य यह है कि दोनों आंखें वर्ण की अपेक्षा उक्त सुवर्ण के जैसी थीं, गोल थीं और विजली के जैसी उज्ज्वल थीं। 'विसालपीवरोरुं, पडिपुन्नविपुलखं' इसकी दोनों जंघाएँ विस्तीर्ण एवं स्थूल थीं, दोनों कन्धे परिपूर्ण और विपुल थे, 'मियविसयसुहुमलक्खणपसत्थवित्थिन्नकेसरसडोवसोभियं' इसकी केशरसटा-गर्दन के बाल-मृदु-कोमल थे, विशद आपस में एक दूसरे से मिले हुए थे, सूक्ष्म थे, लक्षणों से प्रशस्त थे और इधर उधर गर्दन पर बिखरे हुए थे, इनसे यह बड़ा सुहावना लगता था 'ऊसियसुनिम्मिय-सुजायअफ्फोडियलंगूलं' यह अपनी पूँछ को नीचे ऊँचे कर रहा था

जेवी अमकती तथा गोण-गोण तेनी आणेो હતી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે બંને આંખોનો વર્ણ તમ સુવર્ણના જેવો હતો, આકાર ગોળ હતો અને તેઓ વિજળીના જેવી તેજસ્વી હતી. “વિસાલપીવરોરું, પડિપુન્નવિપુલ-ખં” તેની બંને જાંઘ વિશાળ અને સ્થૂલ હતી, અને બંને ખભા વિશાળ અને પરિપૂર્ણ હતાં “મિયવિસયસુહુમલક્કણપસત્થવિત્થિન્નકેસરસડોવસોભિયં” તેની કેશવાળીના વાળ કોમળ, વિશદ-એક બીજાને મળેલા હતાં, અને પ્રશસ્ત લક્ષણવાળાં હતાં, અને ગર્દન પર આમનેમ વિખરાયેલાં હતાં તેને લીધે તે ખૂબ સુંદર લાગતો હતો. “ऊसिय सुनिम्मियसुजायअफ्फोडिय-लंगूलं” તે પોતાની પૂંછડીને ઊંચી નીચી કરી રહ્યો હતો અને જમીન પર

निययवयणमइवयंतं सीहं सुविणे पासित्ताणं पडिबुद्धा' तत्र सौम्यं-भद्रम्, सौम्या-
कारम् सौम्यः आकारः-आकृतिर्यस्य तं तथाविधम्, लीलायंतम्-लीलां कुर्वन्तम्,
जृम्भमाणं-जृम्भां कुर्वाणम्, नभस्तलात्-आकाशप्रदेशात् अवपतन्तम्-अधोनि पत-
न्तम्, निजकवदनम्-स्वमुखम्, अतिपतन्तं-प्रविशन्तम्, सिंहम्, स्वप्ने दृष्टा
खलु प्रतिबुद्धा-जागरितवती, 'तएणं सा पभावई देवी अयमेयारुवं ओरालं जाव
सस्सिरियं महासुविणं पासित्ताणं पडिबुद्धा समाणी, हृष्टुष्ट जाव हियया' ततः
खलु सा प्रभावती देवी इमम् पतद्गुपम्-उक्तस्वरूपम्, उदारम्, यावत्-कल्याणं,
शिवम्, धन्यम्, मङ्गलम्, सश्रीकम्, महास्वप्नं दृष्टा खलु प्रतिबुद्धा-जागरिता
सती, हृष्टुष्ट यावत् हृदया, इति हृष्टुष्टा चित्तानन्दिता, प्रीतिमनस्का, परमसौम-
नस्विता, हर्षवशविसर्पद् हृदया 'धाराहयकलंबपुष्पकंपिव समूससियरोमकूवा तं

और जभीन पर पछाड़ता था 'सौम्यं, सोमागारं, लीलायंतं, जंभायंतं,
नहयलाओ, ओवयमाणं, निययवयणमइवयंतं सीहं सुविणे पासित्ता
णं पडिबुद्धा' यह स्वयं सौम्य था और आकार में भी सौम्य लगता
था। जब यह आकाश से उतरा तो विविधप्रकार की ढीडा करता हुआ
इस प्रकार के इन पूर्वोक्त विशेषणों से युक्त हुए सिंह को आकाश से
उतरते प्रभावती ने अपने मुख में प्रवेश करते देखा। स्वप्न को देखकर
वह जग गई। 'तएणं सा पभावई देवी अयमेयारुवं ओरालं जाव
सस्सिरियं महासुविणं पासित्ता णं पडिबुद्धा' इसके बाद इस प्रकार के
इस उदार यावत्-कल्याण कारक, शिवरूप, धन्य, मङ्गलरूप एवं सश्रीक,
महास्वप्न को देखकर जागृत हुई उस प्रभावती ने कि जिसका हृदय
मारे आनन्द के उछल रहा था और संतुष्ट हो गया है 'धाराहयकलं

पछाडतो ढतो. "सौम्य, सोमागारं, लीलायंतं, जंभायत, नहयलाओ, ओवय-
माणं निययवयणमइवयंतं सीहं सुविणे पासित्ता णं पडिबुद्धा" ते पोते सौम्य
स्वभावनेो ढतो. अने तेनेो देखाव सौम्य लागतो ढतो. ते विविध प्रकारनी
ढीडा करतो करतो आकाशभांथी नीचे उतर्यो अने प्रभावतीना सुणमा तेणे
प्रवेश क्यो." आ प्रकारनुं स्वप्न नेधने ते जगी गर्ध.

"तएण सा पभावई देवी अयमेयारुवं ओराल जाव सस्सिरियं महासु-
विणं पासित्ताणं पडिबुद्धा०" आ प्रकारना उदार (उत्तम), कल्याणकारक,
शिवरूप, धन्य, भांगदिक अने सश्रीक (सुंदर) महास्वप्नने देणीने जगृत
थयेली ते प्रभावती राणीना आनंदनेो पार न रह्यो. तेनुं हृदय आनंदथी
नाथी उठ्युं अने तेने धन्य सुतोष थयो. "धाराहयकलंबपुष्पकंपिव समूससि-

સુવિણં, ઓગિણહૃ' ધારાહતકદમ્બપુષ્પકમિવ-તત્ર ર્ષાધારાપાતેન પ્રફુલ્લકદમ્બ
પુષ્પમિવ સમુચ્છવસિતરોમકૂવા-રોમાશ્ચિતા સતી તં સ્વપ્નમ્ અવગૃહ્ણતિ-અવદ-
ધાતિ સ્મરતીત્યર્થઃ. 'ઓગિણિહત્તા સયણિજ્જાઓ અબ્બુદ્દેહ, અબ્બુ ત્તા' તં સ્વપ્નમ્
અવગૃહ્ણ-અવધાર્ય, સ્મૃત્વા શયનીયતઃ અભ્યુત્તિષ્ઠતિ, અભ્યુત્થાય, 'અતુરિયમચવલમ-
સંભંતાણ, અવિલંબિયાણ, રાયહંસસરિસીણ ગઈણ, જેણેવ વલસ્સ રન્નો સયણિજ્જે
તેણેવ ઉવાગચ્છહ' અત્વરિતમચપલમસંભ્રાન્તતયા, તત્ર અત્વરિતમ્-ત્વરારહિતમ્,
અવપલમ્-શરીરમનસો શ્રાપલ્યરહિતમ્ યથાસ્યાત્તથા-અસંભ્રાન્તતયા-વેગરહિતયા,
અવિલમ્બિતયા-વિલમ્બરહિતયા, રાજહંસસદૃશ્યા-રાજહંસગતિસદૃશ્યા, ગત્યા-ગમ-
નેન-પરમરમણીયગત્યેત્યર્થઃ યત્રૈવ વલસ્ય રાજઃ શયનીયમાસીત્ તત્રૈવ-ઉપાગચ્છતિ,
'ઉવાગચ્છિત્તા, વલં રાયં તાહિં દટ્ટાહિં, કંતાહિં, પિયાહિં, મણુન્નાહિં, મણામાહિં,
ઓરાલાહિં, કલ્લાણાહિં, સિવાહિં, ધન્નાહિં, મંગલ્લાહિં, સસ્સિરીયાહિં, મિયમહુર-
વપુષ્પગંપિવ સસૂસસિયરોમકૂવા તં સુવિણં ઓગિણહૃ' એવં જિસકા
સમસ્ત શરીર ધારાહત કદંબપુષ્પ કી તરહ રોમાશ્ચિત હો રહા હૈ, દેખે
હુણે ઉસસ્વપ્ન કો યાદ ક્રિયા 'ઓગિણિહત્તા સયણિજ્જાઓ અબ્બુદ્દેહ'
યાદ કરકે ફિર વહ શય્યા સે ઉઠી 'અબ્બુદ્દેહ્તા અતુરિયમચવલમસંભં-
તાણ, અવિલંબિયાણ, રાયહંસસરિસીણ, ગઈણ, જેણેવ વલસ્સ રન્નો સય
ણિજ્જે, તેણેવ ઉવાગચ્છહ' ઉઠકર વહ ત્વરારહિત, ચપલતારહિત-શારી-
રિક એવં માનસિક ચચ્ચલતા રહિત, વેગરહિત ઓર વિલમ્બરહિત હોને
કે કારણ રાજહંસ કી ગતિ જૈસી ગતિ સે ચલકર જહાં વલરાજા કી
શય્યા થી-વહાં પર ઓઈ-'ઉવાગચ્છિત્તા વલં રાયં તાહિં દટ્ટાહિં કંતાહિં
પિયાહિં, મણુન્નાહિં, મણામાહિં, ઓરાલાહિં, કલ્લાણાહિં, સિવાહિં, ધન્નાહિં,

યરોમકૂવા ત સુવિણ ઓગિણહૃ" મેધની ધારાથી કદંબપુષ્પની જેવી દશા
થાય છે એવી તેની દશા થઈ એટલે કે હૃષ્ણે લીધે તે રોમાશ્ચિત થઈ ગઈ
અને તે મહાસ્વપ્નને યાદ કરવા લાગી " ઓગિણિહત્તા સયણિજ્જાઓ અબ્બુદ્દેહ"
સ્વપ્નને યાદ કરીને તે શય્યા પરથી ઉઠી " અબ્બુદ્દેહ્તા અતુરિયમચવલમસંભંતાણ,
અવિલંબિયાણ, રાયહંસસરિસીણ, ગઈણ, જેણેવ વલસ્સ રન્નો સયણિજ્જે, તેણેવ
ઉવાગચ્છહ" ઉઠીને ત્વરારહિત, ચપલતારહિત (શારીરિક અને માનસિક ચચ્ચ
લતા રહિત), વેગરહિત, અને વિલમ્બરહિત હોવાને કારણે રાજહંસના જેવી
ગતિથી ચાલતી ચાલતી, ન્યાં બલરાજાની શય્યા હતી ત્યાં તે આવી.
" ઉવાગચ્છિત્તા વલં રાયં તાહિં દટ્ટાહિં કંતાહિં પિયાહિં, મણુન્નાહિં, મણામાહિં,
ઓરાલાહિં, કલ્લાણાહિં, સિવાહિં, ધન્નાહિં, મંગલ્લાહિં, સસ્સિરીયાહિં, મિયમહુર-

મંજુલાહિં, ગિરાહિં, સંલવમાણી, સંલવમાણી પઢિબોહેઈ' ઉપાગત્ય ચલં રાજાનમ્, તામિઃ ઇષ્ટામિઃ, કાન્તામિઃ, કમનીયામિઃ, પ્રિયામિઃ-હૃદ્યામિઃ, મનોજ્ઞામિઃ શ્રેષ્ઠામિઃ, મનોઽમામિઃ-મનસા અભ્યન્તે-પ્રાપ્યન્તે ઇતિ મનોઽમાસ્તામિઃ-મનોઽનુ-કૂલામિઃ, ઉદારામિઃ, કલ્યાણામિઃ, શિવામિઃ, ધન્યામિઃ મજ્જલામિઃ, સશ્રીકામિઃ-શ્રિયાયુક્તામિઃ, મિત્રમધુરમન્જુલામિઃ, ગીર્મિઃ-વાગ્મિઃ સંલપન્તી સંલપન્તી-પુનઃ પુનર્વાહરન્તી પ્રતિબોધયતિ-જાગરયતિ, એતેપાં વિશેષાર્થઃ. કલ્પસૂત્રસ્ય કલ્પમ-જ્જરી વ્યાખ્યાયામેકોનત્રિશત્તમસૂત્રે ત્રિશલાસ્વપ્નપ્રકરણે વિલોકનીયઃ । 'પઢિ-બોહેત્તા, બલેણ રણ્ણા અબ્ભણુન્નાયા સમાણી નાણામણિરયણભત્તિચિત્તંસિ, મદ્દાસણંસિ ણિસીયઈ' પ્રતિબોધ્ય-જાગરયિત્વા બલેણ રાજા અભ્યનુજ્ઞાતા-આજ્ઞાતા સત્તી નાનામણિરત્નભક્તિચિત્રે-અનેકવિધમણિરત્નપરિપૂર્ણચિત્રકલાયુક્તે, મદ્દાસને નિષીદતિ-ઉવચિશતિ 'ણિસીઈત્તા, આસત્થા, વીસત્થા, સુહાસણવરગયા ચલં રાયં તાહિં ઇદ્દાહિં કંતાહિં જાવ સંલવમાણી સંલવમાણી એવં વયાસી' મદ્દાસને નિષદ-

મંગલોહિં, સસિરીયાહિં, મિથમહુરમંજુલાહિં, ગિરાહિં, સંલવમાણી સંલવ-માણી પઢિબોહેઈ' વહાં આકર કે ઉસને ઉન ઇષ્ટ, કાન્તકમનીય, પ્રિય-હૃદ્ય, મનોજ્ઞ શ્રેષ્ઠ, મનોમ-મનોનુકૂલ, ઉદાર, કલ્યાણરૂપ, શિવરૂપ, ધન્ય, મજ્જલભૂત, સશ્રીક, તથા મિત્ર મધુર ઓર મંજુલ વચનોં સે ચલ રાજા કો જગાયા-ઇન વચનોં કે વિશેષણોંકા વિશેષાર્થ કલ્પસૂત્ર કી કલ્પ-મજ્જરી કી વ્યાખ્યા મેં ૨૯ વેં સૂત્રમેં ત્રિશલાસ્વપ્નપ્રકરણ મેં લિખા ગયા હૈ અતઃ વર્હા સે દેખ લેના ચાહિયે. 'પઢિબોહેત્તા બલેણ રણ્ણા અબ્ભ-ણુન્નાયા સમાણી નાણામણિરયણભત્તિચિત્તંસિ મદ્દાસણંસિ ણિસીયઈ' જગા કરકે ફિર ચલ રાજા કે દ્વારા આજ્ઞાપાકર અનેકવિધ મણિરત્ન સે પરિપૂર્ણ ચિત્રકલાયુક્ત મદ્દાસન પર બેઠ ગઈ 'ણિસીઈત્તા આસત્થા, વીસત્થા સુહાસણવરગયા ચલં રાયં તાહિં ઇદ્દાહિં કંતાહિં જાવ સંલવ-

મંજુલાહિં, ગિરાહિં, સંલવમાણી સંલવમાણી પઢિબોહેઈ" ત્યાં આવીને તેણે ઇષ્ટ, કાન્ત, (કમનીય), પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનોમ (મનોનુકૂલ), ઉદાર, હૃદ્યાણુરૂપ, ધન્ય, માંગલિક, સશ્રીક તથા મિત્ર, મધુર અને મંજુલ વચનોથી બહારાજને જગાડ્યો. આ વિશેષણોના અર્થ કલ્પસૂત્રના ૨૯માં સૂત્રની-ત્રિશલાસ્વપ્ન પ્રકરણની ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે. તે ત્રિશાસુ પાઠકોએ તે ત્યાંથી વાંચી લેવા. "પઢિબોહેત્તા બલેણ રણ્ણા અબ્ભણુન્નાયા સમાણી નાણામણિરયણભત્તિચિત્તંસિ મદ્દાસણંસિ ણિસીયઈ" બહારાજને જગાડીને, તેમની આજ્ઞા લઈને તે વિવિધ મણિરત્નોથી પરિપૂર્ણ અને ચિત્રકલાયુક્ત સુખાસન પર બેસી ગઈ. "ણિસી-ઈત્તા આસત્થા, વીસત્થા, સુહાસણવરગયા ચલં રાયં તાહિં ઇદ્દાહિં કંતાહિં જાવ

उपविश्य, आश्वत्ता-गजिनितश्रमाभावात्, विश्वस्ता संक्षोभाभावात्, सुखासन-
वरगता श्रेष्ठासनोपरि उपविष्टा बलं राजानम् ताभिः पूर्वोक्ताभिः, इष्टाभिः,
कान्ताभिः यावत्-प्रियाभिः, मनोज्ञाभिः, मनेऽप्याभिः, उदाराभिः, कल्याणाभिः,
शिवाभिः, धन्याभिः, मङ्गल्याभिः, सश्रीकाभिः मितमधुरमञ्जुलाभिः गीर्भिः
संलपन्ती संलपन्ती एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘एवं खलु अहं देवाणुप्पिया !
अज्ज तस्मिं तारिसगंसि सयणिज्जंसि सालिंगणवट्टिए, तच्चेव जाव नियगवयणमइ-
वयंत सीहं सुविणे पासित्ताणं पडिबुद्धा’ हे देवानुप्रियाः ! एवं खलु पूर्वोक्तरीत्या
अहम्, अद्य तस्मिन् तादृशके, शयनीये सालिङ्गनवर्तिके-आलिङ्गवर्तिकया-शरीर-
प्रमाणोपधानेन सहवर्तते यत् तस्मिन्-तथाविधे, तदेव-पूर्वोक्तधदेव यावत्-उभ-
यतो विबोयणे, उभयतः उन्नते, मध्ये नतगंभीरे, गङ्गापुलिनवालुकाऽवदाल
सदृशके-इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टे शयनीये इति पूर्वोक्तान्वयः, अर्द्धरात्र-
कालसमये पूर्वोक्तविशेषण-विशिष्टं नभस्तलात् अवपतन्तं निजकवदनमतिपतन्तं

माणी संलवमाणी एवं वयासी ' बैठ करके यह वहां मार्गजनितपरि-
श्रम से रहित होकर संक्षोभ के अभाव से विश्वस्त होती हुई बल
राजा से कहने लगी-कहते समय उसने उसी प्रकार की पूर्वोक्त उदार
आदि विशेषणों वाली वाणी से ही अपने अभिप्राय को कहा-‘एवं खलु
अहं देवाणुप्पिया ! अज्ज तंसि तरिसगंसि सयणिज्जंसि सालिंगण-
वट्टिए, तं चेव जाव नियग वयण मइवयंत सीहं सुविणे पासित्ता णं
पडिबुद्धा’ हे देवानुप्रिय ! मैं ने आज उस प्रकार के उस पूर्वोक्त सालिङ्गन
आदि विशेषणों वाली शय्या पर कुछ सोती सी कुछ जगती सी
अवस्था में अर्द्धरात्रि के समय एक स्वप्न देखा है-यहां पर शय्या के
पहिले कहे गये समस्त विशेषणों का कथन जान लेना चाहिये । स्वप्न
में आकाशसे उतरता हुआ एक सिंह मेरे मुँह में प्रवेश कर गया है ।

संलवमाणी संलवमाणी एव वयासी ” त्थार आद भागं जनित परिश्रमथी
रहित थयने तथा संक्षोभना त्याग पूर्वक विश्वस्त अनेकी ऐसी ते प्रभावती
राणीये ते उत्तम सुखासन पर ठेकां ठेकां, डात, प्रिय आदि पूर्वोक्त विशे
षण्णोवाणी व एणीथी जलराजने आ प्रभाण्णे कहु - “एवं खलु अहं देवाणुप्पिया !
अज्ज तंसि तारिसगंसि सयणिज्जंसि सालिंगणवट्टिए, तच्चेव जाव नियगवयणम-
इवयंत सीहं सुविणे पासित्ताणं पडिबुद्धा ” “ हे देवानुप्रिय ! आगे मध्यरात्रे,
पूर्वोक्त सालिंगन आदि विशेषणोवाणी शय्यामां न्यारे हुं सूती छती, त्यारे
मे अर्धनिद्रित अने अर्धजगृतावस्थामां ओक स्वप्न जेथुं. (अही शय्यानां
आगण कहुआ सुज्जनां जधां विशेषण्णे अडणु करवा जेधये.) स्वप्नमां मे

सिंहं स्वप्ने दृष्ट्वा खलु प्रविबुद्धा-जागरितवती, 'तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव महासुविणस्स के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ?' हे देवानुप्रिया ! तत्र खलु एतस्य पूर्वोक्तस्य उदारस्य यावत् कल्याणस्य शिवस्य धन्यस्य, मङ्गल्यस्य सश्रीकस्य महास्वप्नस्य किं मन्ये कल्याणः फलवृत्तिविशेषो भविष्यति ? 'तएणं से बले राया पभावइए देवीए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म हट्ठुट्ठ जाव हियये' ततः खलु स बलो राजा प्रभावत्याः देव्याः अन्तिके-समीपे एतमर्थ-पूर्वोक्तार्थं श्रुत्वा, निश्चय-हृदि अवधार्य, हृष्टं यावत् हृदयः 'धाराहय-नीवसुरभिकुसुमचंचुमालइयतणुयउसवियरोमकूवे तं सुविणं ओगिण्हइ' धाराहत-

यहां स्वप्न दृष्ट सिंह के पूर्वोक्त समस्त विशेषणों का कथन समझ लेना चाहिये। स्वप्न के देखते ही मैं जग गई मोई नहीं 'तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव महासुविणस्स के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ' अतः हे देवानुप्रिय ! तो क्या मैं ऐसा मानू कि इस उदार आदिविशेषणों वाले महास्वप्न का फलवृत्तिविशेषवाला कल्याणरूप फल होगा ? अर्थात् इस दृष्ट स्वप्न का क्या विशिष्ट कल्याणकारी फल होगा ? 'तएणं से बले राया पभावइए देवीए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठ जाव हियए' बल राजा ने जब प्रभावती देवी के द्वारा कही गई स्वप्न की बात सुनी तब उसके विचार से उसका हृदय आनन्दित हो गया। 'धाराहयनीवसुरभिकुसुमचंचुमालइयतणुयउसवियरोमकूवे तं सुविणं ओगिण्हइ' उसका शरीर अविच्छिन्न

आकाशमाथी उतरता ओह सिंङने भारा सुभभां प्रवेशतो जेथे। (अही स्वप्नदृष्ट सिंङना पूर्वोक्त भधां विशेषणो ग्रहण करवा जेधजे) स्वप्नने जेधने तुरत ज हुं जगी गर्ध।"

"तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव महासुविणस्स के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ" तो हे देवानुप्रिय ! शु भारे जेवुं भानवुं जेधजे के आ उदार आदि विशेषणोवाणा महास्वप्ननुं इलवृत्ति विशेषवाणु कल्याणकारक इल शुं प्राप्त थशे ? जेटले के भे जेथेला ते स्वप्ननुं विशिष्ट कल्याणकारी इल प्राप्त थशे भइ ? " "तएणं से बले राया पभावइए देवीए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठ जाव हियए" भदराजजे नयारे प्रभावती राणीने भुजे ते स्वप्ननी बात सांभणी, त्यारे तेने धरे। ज आनंद भने संतोष थथे। तेनुं हृदय आनंदथी नाथी उठथु। "धाराहयनीवसुरभिकुसुमचंचुमालइयतणुयउसवियरोमकूवे तं सुविणं ओगिण्हइ" अविच्छिन्न

नीपसुरभिक्षुसुममिव-अविच्छिन्नवर्षाधारापातेन प्रफुल्लितकदम्बसुगन्धिपुष्पमिव चञ्चुमालयिता-पुलकिता तनुः-शरीरं यस्य स तथाविधः, अत एव उच्छ्रित-रोमकूपः-उच्छ्रितानि रोमाणि कूपेषु-कूपसदृशत्वात् कूपेषु-रोमोत्पत्तिस्थानेषु यस्य स तथाविधः, तं पूर्वोक्तं स्वप्नम् अवगृह्णाति-अवधारयति, 'ओगिण्हित्ता ईहं पविसइ, पविसित्ता, अप्पणो साभाविणं मइपुव्वएणं बुद्धिविन्नाणेणं तस्स सुविणस्स अत्थोग्गहणं करेइ' अवगृह्य-पूर्वोक्तस्वप्नावग्रहणं कृत्वा ईहां-विचारविशेषं प्रविशति, प्रविश्य, आत्मनः स्वाभाविकेन-स्वभावसिद्धेन मतिपूर्वकेण-आभिनिबोधिकप्रभवेण, बुद्धिविज्ञानेन-मतिविशेषरूपोत्पत्तिकयादि-बुद्धिरूपपरिच्छेदेन, तस्य-पूर्वोक्तस्य स्वप्नस्य अर्थावग्रहणं-फलनिश्चयम् करोति, 'करेत्ता पभावइं देविं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव मंगल्लाहिं सस्सिरीयाहिं मियमहुरमंजुलाहिं गिराहिं संलवमाणे संलवमाणे एवं वयासी'-तस्य स्वप्नस्य फलनिश्चयं कृत्वा धारापातवाली वर्षा के गिरने से प्रफुल्लित सुगन्धित कदम्ब पुष्प की तरह पुलकित हो उठा और रोमकूपों में रोमोत्पत्ति स्थानों में-रोमराजि खड़ी हो गई। राजा ने उस महास्वप्न को पहिले तो सामान्यरूप से सोचा-बाद में 'ओगिण्हित्ता ईहं पविसइ' उसको उसने ईहारूप से तर्क वितर्क का विषय बनाया 'पविसित्ता अप्पणो साभाविणं मइ-पुव्वएणं बुद्धिविन्नाणेणं तस्स सुविणस्स अत्थोग्गहणं करेइ' पश्चात् उसने अपने स्वाभाविक मतिज्ञानजन्य बुद्धिविज्ञान से-मतिविशेष रूप औत्पत्तिकी आदि बुद्धिरूप ज्ञान से-उस पूर्वोक्त महास्वप्न का फल-निश्चय किया 'करेत्ता पभावइं देविं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव मंगल्लाहिं सस्सिरीयाहिं मियमहुरमंजुलाहिं गिराहिं संलवमाणे संलवमाणे एवं

वरसाहनी धारा पडती डोय त्थारे जेम सुगन्धित कदम्बपुष्प पुलकित थाय छे, तेम आनंदने वीधे ते पणु पुलकित थयो-तेनी रोमराजि उभी थछ गछ-सामायित थछ गयो पडेला तो अल राजने ते स्वप्न विषे सामान्य इये विचार कर्यो त्थार भाद "ओगिण्हित्ता ईह पविसइ" तेले तेने छडाइये तर्कवितर्क करीने ते विषे उठा विचार कर्यो "पविसित्ता अप्पणो साभाविणं मइपुव्वएणं बुद्धिविन्नाणेणं तस्स सुविणस्स अत्थोग्गहणं करेइ" त्थार भाद तेले पोताना स्वाभाविक मतिज्ञान जन्य बुद्धिविज्ञानथी-मतिविशेषइय औत्पत्तिकी आदि बुद्धिइय ज्ञानथी-ते पूर्वोक्त महास्वप्नना इत्तने निश्चय कर्यो. "करेत्ता पभावइं देविं ताहिं इट्ठाहिं, कंताहिं जाव मंगल्लाहिं सस्सिरीयाहिं मियमहुरमंजुलाहिं गिराहिं संलवमाणे संलवमाणे एव वयासी" त्थार भाद तेले

પ્રભાવતીં દેવીમ્ તામિઃ પૂર્વોક્તામિઃ, દૃષ્ટામિઃ કાન્તામિઃ.—કમનીયામિઃ, યાવત્-
પ્રિયામિઃ, મનોજ્ઞામિઃ, મનોઽમામિઃ, ઉદારામિઃ, કલ્યાણામિઃ, શિવામિઃ,
ધન્યામિઃ, મજ્જલ્યામિઃ, સશ્રીકામિઃ, મિતમધુરમઞ્જુલામિઃ ગીર્મિઃ સંલપન્
સંલપન્-પુનઃપુનઃવ્યાહરન્, એવમ્-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘ઓરાલેણં તુમે
દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે’ હે દેવિ ! ઉદારઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, ‘કલ્લાણે ણં તુમે
જાવ સસ્સિરીણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે’ હે દેવિ ! કલ્યાણઃ સ્વલુ ત્વયા
યાવત્-શિવો, ધન્યઃ, મજ્જલ્યઃ, સશ્રીક-શ્રિયાયુક્તઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ,
‘આરોગ્ગતુદ્ધિ દીહાઽકલ્લાણમંગલ્લકારણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે’ હે દેવિ !
આરોગ્ય-તુષ્ટિ-દીર્ઘાયુષ્ય-કલ્યાણ મંગલ્યકારકઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, અથ
કલ્યાણપદેન અર્થપ્રાપ્તિઃ, મજ્જલપદેન ચ અનર્થપ્રતિઘાતો ગ્રાહ્યઃ, ‘અત્થલાભો દેવા-
ણુપ્પિણ ! ભોગલાભો દેવાણુપ્પિણ ! પુત્તલાભો દેવાણુપ્પિણ ! રઙ્ગલાભો દેવાણુપ્પિણ !’

વયાસી ‘ફલ નિશ્ચય કરને કે વાદ ફિર ડસને ઇન દૃષ્ટ, કાન્ત યાવત્
મંગલકારક સશ્રીક, મિત, મધુર એવં મંજુલ શબ્દોં સે યારં ધાર સ્વપ્ન
કી પ્રશંસા કરતે હુણ્ હસ પ્રકાર કહા-‘ ઓરાલેણં તુમે દેવી ! સુવિણે
દિદ્ધે, ’ હે દેવી ! તુમને જો સ્વપ્ન દેખા હૈ વહ ઘડા ઉદાર-પ્રધાન હૈ
‘ કલ્લાણે ણં તુમં દેવી સુવિણે દિદ્ધે, જાવ સસ્સિરીણં તુમે દેવી !
સુવિણે દિદ્ધે ’ હે દેવી ! વહુત હી અધિક કલ્યાણ કારક સ્વપ્ન તુમને
દેખા હૈ, યાવત્ શિવ, ધન્ય, મંગલરૂપ એવં સશ્રીક-શોભાજનક સ્વપ્ન હૈ
‘ આરોગ્ગતુદ્ધિદીહાઽકલ્લાણમંગલ્લકારણં તુમે દેવી સુવિણે દિદ્ધે ’
હે દેવિ ! આરોગ્ય દેને વાલા, તુષ્ટિ દેને વાળા, દીર્ઘાયુષ્ય દેને વાલા,
અર્થ પ્રાપ્તિ કરાને વાલા ઓર અનર્થ કા વિહાસ કરને વાલા વહ સ્વપ્ન
તુમને દેખા હૈ ‘ અત્થલાભો દેવાણુપ્પિ , ભોગલાભો દેવાણુપ્પિણ

દૃષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનોમ, મગલક. , સશ્રીક, મિત, મધુર અને
મંજુલ શબ્દોના ઉચ્ચારણ દ્વારા તે સ્વપ્નની વારંવાર પ્રશંસા કરતા કરતાં
પ્રભાવતી રાણીને આ પ્રભાણે કહ્યું-“ ઓરાલેણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિ ” હે
દેવી ! તમે જે સ્વપ્ન જોયું છે તે ઘણું ઉદાર (ઉત્તમ) છે. “ કલ્લાણે ણં
તુમં દેવી સુવિણે દિ, જાવ સસ્સિરીણં તુમે દેવી સુવિણે દિદ્ધે ” હે દેવી ! તમે
ઘણું જ કલ્યાણકારી સ્વપ્ન જોયું છે. હે દેવી ! તમે શિવ, ધન્ય, મંગલરૂપ અને
સશ્રીક (શોભાયુક્ત) સ્વપ્ન જોયું છે. “ આરોગ્ગતુદ્ધિદીહાઽકલ્લાણમંગલકારણં
તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે ” હે દેવી ! તમે આરોગ્યદાયક, તુષ્ટિદાયક (તૃપ્તિદાયક),
દીર્ઘાયુષ્યદાયક, અર્થપ્રાપ્તિ કરાવનાર અને અનર્થનો વિદ્વંસ (નાશ) કરનાર
સ્વપ્ન જોયું છે. “ અત્થલાભો દેવાણુપ્પિણ ! ભોગલાભો દેવાણુપ્પિણ !, પુત્તલાભો

तस्मात् स्वप्नदर्शनात् हे देवानुप्रिये ! तव अर्थलाभो भविष्यति, हे देवानुप्रिये तस्मात् स्वप्नात् तव भोगलाभो भविष्यति, हे देवानुप्रिये ! तस्मात् स्वप्नात् तव पुत्रलाभो भविष्यति, हे देवानुप्रिये ! तस्मात् स्वप्नात् तव राज्यलाभो भविष्यति, 'एवं खलु तुमं देवानुप्पिए ! नवण्ह मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्टमाणं राइंदियाणं विइकंताणं' हे देवानुप्रिये ! एवं खलु निश्चयेन त्वम् नवानां मासानाम्, बहुप्रति-पूर्णानाम्, अर्द्धाष्टमानाम् सार्द्धसप्तानाम् रात्रिन्दिनानां व्यतिक्रान्तानाम् सार्द्ध-सप्तरात्रिदिवसाधिकनवमासव्यतिक्रमणानन्तरमित्यर्थः, 'अम्हं कुलकेउं कुलदीवं कुलपव्वयं, कुलवडेसयं, कुलतिलगं, कुलकित्तिकरं, कुलनंदिकरं, कुलजसकरं, कुलाधारं, कुलपायवं, कुलविवद्वणकरं' अस्माकं कुलकेतुम्-कुलध्वजायमानम्, कुलस्य केतुरिवकेतुः अद्भूतत्वात्, कुलदीपं-कुलस्य दीपइवदीपः प्रकाशजनकत्वात् तं तथाविधम्, कुलपर्वतम्-कुलस्य पर्वतः-अनभिभवनीयस्थिराश्रयता साधर्म्यात् तं तथाविधम्, कुलावतंसरूपम्-कुलस्यावतंसकः-शिरोमणिः उत्तमत्वात्, तादृशम्, पुत्तलाभो देवानुप्पिए ! रज्जलाभो देवानुप्पिए' हे देवानुप्रिये उस दृष्ट स्वप्न के प्रभाव से तुम्हें अर्थ का लाभ होगा, भोग का लाभ होगा, पुत्र का लाभ होगा, राज्य लाभ होगा 'एवं खलु तुमं देवानुप्पिए ! नवण्ह मासाणं बहुपडिपु-ण्णाणं अद्धट्टमाणं राइंदियाणं विइकंताणं' हे देवानुप्रिये ! तुम साढे सातदिन अधिक ९ मास के पूर्णरूप से निकल जाने के बाद 'अम्हं कुलकेउं, कुलदीवं, कुलपव्वयं, कुलवडेसयं, कुलतिलगं, कुलकित्तिकरं, कुलनंदिकरं, कुलजसकरं कुलाधारं, 'कुलपायवं, कुलविवद्वणकरं' हमारे कुलके केतुरूप-अद्भुत होने से वंश की ध्वजारूप, प्रकाशक होनेसे कुल के दीपरूप, अनभिभवनीय होने से, स्थिरस्वभाववाला होने से एवं सब का आधारभूत होने से कुल के पर्वत रूप, उत्तम होने से कुल के शिरोमणिरूप, अलंकार रूप होने से कुल के तिलक रूप,

देवानुप्पिए ! रज्जलाभो देवानुप्पिए !" हे देवानुप्रिय ! तसे ज्ञेयेला स्वप्नतुं आ इण तमने प्राप्त थसे-आ दृष्ट स्वप्नना प्रभावथी तमने अर्थलाभ थसे, पुत्रनी प्राप्ति थसे अने राज्यलाभ प्राप्त थसे. "एवं खलु तुमं देवानुप्पिए ! नवण्ह मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्टमाणं राइंदियाणं विइकंताणं" हे देवानु-प्रिया ! पूरा नव मास अने ७१ दिवस व्यतीत थया आढ "अम्हं कुलकेउं, कुलदीवं, कुलपव्वयं, कुलवडेसयं, कुलतिलगं, कुलकित्तिकरं, कुलनंदिकरं, कुल-जसकरं, कुलाधारं, कुलपायवं, कुलविवद्वणकरं" आपणा कुलमां केतु समान-अद्भुत डोवाथी ध्वज समान प्रकाशक डोवाथी कुलना दीपक समान, कुलमां पर्वत समान (स्थिर स्वभाववाणे) अने कुलना आधाररूप, अने ज्ञेय

કુલતિલકમ્-કુલસ્ય તિલકઃ-તિલકરૂપઃ અલङ્કરણત્વાત્, તાદૃશમ્, કુલકીર્તિ-
કરમ્-કુલસ્ય કીર્તિઃ એકદિગ્ગામિની પ્રસિદ્ધિઃ તસ્યાઃ કારકમિત્યર્થઃ, કુલાનન્દ-
કરમ્ તત્સમૃદ્ધિકારકત્વાત્, કુલયશઃકરમ્-કુલસ્ય યશઃ સર્વદિગ્ગામી પ્રસિદ્ધિવિ-
શેષઃ તસ્ય કારકમ્, કુલાધારમ્-કુલસ્ય આધારભૂતમ્, કુલપાદપમ્-કુલસ્ય
પાદપો-વૃક્ષઃ અવશ્યાશ્રયણીયચ્છાયાત્વાત્, તથાવિધમ્, કુલવિવર્દનકરમ્-કુલસ્ય
વિવિધૈઃ પ્રકારૈઃ વૃદ્ધનં વિવર્દનમ્ તત્કરણશીલમ્ 'સુકુમાલપાણિપાયં, અહીળ-
પટ્ટિપુણ્ણપંચિદિયસરીરં જાવ સસિસોમાકારં કંતં પિયદંસણં સુરૂવં દેવકુમારસમ-
પ્પમં દારગં પયાહિસિ' સુકુમારપાણિપાદમ્, અત્યન્તકોમલકરચરણમ્, અહીને-
પરિપૂર્ણપશ્ચેન્દ્રિયશરીરમ્-સ્વરૂપતઃ અહીનાનિ, સંખ્યયા પરિપૂર્ણાનિ પશ્ચેન્દ્રિયાણિ
યત્તત્તથા તદેવંવિધં શરીરં યસ્ય સ તથાવિધમ્, યાવત્-લક્ષણવ્યજ્જનગુણોપપેતમ્-
તત્ર લક્ષણાનિ જન્મજાતાનિ સ્વસ્તિકાદીનિ, વ્યજ્જનાનિ જન્માનન્તરજાતાનિ મષ-

કુલ કી એકદિગ્પ્રસિદ્ધિ કરાને વાલે, સમૃદ્ધિકારક હોને સે કુલ મેં
આનન્દકારક, કુલ કા ચારોં ઓર યશ ફેલાને વાલે, અવશ્ય આશ્રય-
ણીય-ઠંડી છાયા વાલે હોને કે કારણ કુલ કે પાદપ (વૃક્ષ રૂપ), હરેક
પ્રકાર સે કુલ કી વૃદ્ધિ કરને વાલે હોને સે કુલ વિવર્દન કર 'સુકુમા-
લપાણિપાયં, અહીળપટ્ટિપુણ્ણં, પંચિદિયસરીરં જાવ સસિસોમાકારં કંતં
પિયદંસણં સુરૂવં દેવકુમારસમપ્પમં દારગં પયાહિસિ' અત્યન્તકોમલ
કર ચરણ વાલે, સ્વરૂપ, સે અહીન એવં સંખ્યા સે પરિપૂર્ણ પાંચોં
ઇન્દ્રિયોં સે યુક્ત શરીરવાલે, યાવત્-"લક્ષણવ્યજ્જનગુણોપપેતમ્"
જન્મજાત સ્વસ્તિકાદિ લક્ષણવાલે એવં જન્મપશ્ચાત્ મષાતિલ આદિ વ્યજ્જનોં

હોવાથી આ ઉપમા આપી છે), ઉત્તમ હોવાથી કુલમાં શિરોમણી સમાન,
અલંકાર રૂપ હોવાથી કુળના તિલક રૂપ, કુળની કીર્તિ ફેલાવનાર, સમૃદ્ધિ-
કારક હોવાથી કુળને આનંદદાયક, આરે દિશામાં કુળનો યશ ફેલાવનાર,
કુળના આધાર રૂપ, કુળમાં પાદપ રૂપ (વૃક્ષ જેમ ઠંડી છાયા આપે છે તેમ
આશરે આવનારનું રક્ષણ કરનાર), હરેક રીતે કુળની વૃદ્ધિ કરનાર "સુકુ-
માલપાણિપાયં અહીળપટ્ટિપુણ્ણં, પંચિદિયસરીરં જાવ સસિસોમાકારં કંતં પિયદંસણં
સુરૂવં દેવકુમારસમપ્પમં દારગં પયાહિસિ" અત્યન્ત નાગુક દર અને ચરણવાળા,
ખોડખાંપણ રહિત શુભલક્ષણોથી યુક્ત પરિપૂર્ણ અંગોવાળા, પરિપૂર્ણ પાંચે ઇન્દ્રિ-
યોથી યુક્ત શરીરવાળા, ('યાવત્' પદથી "લક્ષણવ્યજ્જનગુણોપપેતમ્" જન્મથી જ
સ્વસ્તિક આદિ લક્ષણોવાળા અને જન્મબાદ તલ્લભસા આદિ વ્યંજનોવાળા),

તિલાદીનિ તેષાંયો ગુણઃ પ્રાશસ્ત્યમ્, તેનોપેતો યુક્તઃ તં તથાવિધમ્, શશિસૌમ્યા-
કારમ્-શશિવત્સૌમ્યઃ ભવ્યઃ આકારો यस્ય તમ્, કાન્તમ્-કમનોયમ્, અત એવ
પ્રિયદર્શનમ્-પ્રિયં-રમણીયં દર્શનં-રૂપં यस્ય તમ્, સુરૂપમ્-સુષ્ટુ રૂપં यस્ય તં
તથાવિધં પરમસુન્દરમિત્યર્થઃ, દેવકુમારસમપ્રભમ્, દેવકુમારસ્ય સમા-તુલ્યા
પ્રભા-કાન્તિર્યસ્ય તં તથાવિધમ્, દારકં-બાલકમ્ પ્રજનયિષ્યસિ-‘સેઽવિ ય ણં
દારણ ઉમ્મુક્કબાલભાવે વિન્નાયપરિણયમિત્તે જોવ્વણગમણુપત્તે સૂરે વીરે વિક્કંતે,
વિત્થિન્નવિઝલલવાહુણે રજ્જવર્દે રાયા ભવિસ્સઈ’ સોઽપિ ચ સ્વલ્લુ નિશ્ચયેન
દારકો બાલકઃ ઉન્મુક્તબાલભાવઃ, ઉન્મુક્તઃ પરિત્યક્તો બાલભાવો-બાલ્યં યેન
સ તથાવિધઃ વ્યતિક્રાન્તબાલ્યાવસ્થઃ બાલ્યાત્પરં વયઃ પ્રાપ્તઃ સન્નિત્યર્થઃ, વિજ્ઞક-
પરિણતમાત્રઃ-વિજ્ઞ એવ વિજ્ઞકઃ સ ચાસો પરિણતમાત્રશ્ચ કલાદિષુ ઇતિ વિજ્ઞકપરિ-
ણતમાત્રઃ પરિપક્વજ્ઞાન ઇત્યર્થઃ, યૌવનમનુપ્રાપ્તઃ-યુવાવસ્થામાપન્નઃ, શૂરઃ-શૌર્યયુક્તઃ
દાનાત્, સ્વીકૃતપરિપાલનાદ્વા, વીરઃ સંગ્રામકરણાત્, વિક્રાન્તઃ-વિક્રમયુક્તઃ
પરાક્રમયુક્તઃ પરકીયભૂમણ્ડલાક્રમણાત્, વિસ્તીર્ણવિપુલલવાહનઃ-વિસ્તીર્ણવિપુલે-

વાલે, ચન્દ્રમા કે સમાન ભવ્ય આકાર વાલે, મનોહર રૂપ વાલે, રમ-
ણીય દર્શનવાલે, એસે દેવકુમારસ્વરૂપ જૈસી કાન્તિવાલે બાલક કો જન્મ
દોગી, ‘સેવિય ણં દારણ ઉમ્મુક્કબાલભાવે, વિન્નાયપરિણયમિત્તે જોવ્વ-
ણગમણુપત્તે સૂરે, વીરે, વિક્કંતે, વિત્થિન્નવિઝલલવાહુણે રજ્જવર્દે રાયા
ભવિસ્સઈ’ વહ બાલક ભી જય અપને બાલ્યકાલ કી અવસ્થા કો છોડ-
કર યૌવન અવસ્થા મેં પ્રાપ્ત હોગા-તવ વહ કલાદિકોં મેં પરિપક્વ
જ્ઞાનવાલા હોગા, દાનસે અથવા સ્વીકૃતિ કે પરિપાલન સે શૌર્યયુક્ત
હોગા, સંગ્રામ કરને સે વીર હોગા, પરકીય ભૂમણ્ડલ પર આક્રમણ
કરને સે વિક્રમ યુક્ત હોગા, અતિવિસ્તીર્ણ લલવાહન-સૈન્ય હસ્તી આદિ

ચન્દ્રમાના જેવી ભવ્ય આકૃતિવાળા, મનોહર રૂપવાળા, રમણીય દર્શનવાળા,
અને દેવકુમારના જેવી કાન્તિવાળા યુવનો તમે જન્મ આપશો. “સેવિ ય
ણં દારણ ઉન્મુક્કબાલભાવે, વિન્નાયપરિણયમિત્તે જોવ્વણગમણુપત્તે સૂરે, વીરે, વિક્કંતે,
વિત્થિન્નવિઝલલવાહુણે રજ્જવર્દે રાયા ભવિસ્સઈ” ન્યાયે તે બાલક પોતાની બાલ્યા-
વસ્થા પૂરી કરીને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરશે, ત્યાયે તે કલાદિમાં પરિપક્વ જ્ઞાન-
વાળો (નિપુણ) થશે, તે દાનથી અથવા શરણાગતનું રક્ષણ કરવાને કારણે
શૌર્યયુક્ત થશે. સંગ્રામમાં વીરતા બતાવશે, તે ઘણા પરાક્રમી હશે (અન્યના
પ્રદેશો પર આક્રમણ કરીને વિજય પ્રાપ્ત કરશે) તે અતિ વિશાળ સેના અને
હાથી, રથ, ઘોડા, પાદબી આદિ વિસ્તીર્ણ સૈન્ય અને લાહનોવાળો બનશે,

અતિવિસ્તીર્ણે બલવાહને સૈન્યહસ્ત્યાદિકે યસ્ય સ તથાવિધઃ, રાજ્યપતિઃ-સ્વ-
તન્ત્રો રાજા મવિપ્યતિ, 'તં ઉરાલેણં તુમે જાવ સુવિણે દિદ્ધે' હે દેવિ ! સ પૂર્વોક્તઃ
ઉદારઃ સ્વલુ ત્વયા યાવત્-કલ્યાણઃ-શિવઃ, ધન્યઃ, મંગલ્યઃ, સશ્રીકઃ, સ્વપ્નો
દૃષ્ટઃ, 'આરોગ્યતુદ્ધિ જાવ મંગલકારણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે તિકદ્ધુ પમાવતિ
દેવિ તાહિં દ્વિદ્ધાહિં જાવ વગ્ગૂહિં દોચ્ચંપિ તચ્ચપિ અણુબૂહહ' હે દેવિ ! આરોગ્યતુદ્ધિ-
યાવત્ દીર્ઘાયુષ્યકલ્યાણમંગલ્યકારકઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ ઇતિ કૃત્વા ઉક્ત-
પ્રકારેણ પ્રમાવતીં દેવીમ્ તામિઃ ઇષ્ટામિઃ યાવત્-કાન્તામિઃ, પ્રિયામિઃ, મનો-
જ્ઞામિ, મનોઽમામિઃ ઉદારામિઃ, કલ્યાણામિઃ, શિવામિઃ, ધન્યામિઃ, મંગલ્યામિઃ,
સશ્રીકામિઃ, મિતમધુરમઞ્જુલામિઃ, રાગિમઃ-ગીર્મિઃ દ્વિતીયમપિવારં, તૃતીયમપિ
વારમ્ અનુવ્રંહયતિ અનુવર્ધયતિ-પ્રશંસાં કરોતિ, 'તણં સા પમાવઈ દેવી બલસસ
રન્નો અંતિણ્ણ ઇયમદ્ધં સોચ્ચા, નિસમ્મ દ્વિદ્ધુદ્ધં કરયલ જાવ એવં વયાસી'-તતઃ

વાલા હોને સે વિસ્તીર્ણબલવાહનવાલા હોગા, ઓર સ્વતન્ત્ર રાજા હોગા
'તં ઉરાલેણં તુમે જાવ સુવિણે દિદ્ધે' અતઃ હે દેવિ ! તુમને ઉદાર યાવત્-
કલ્યાણરૂપ, શિવરૂપ, ધન્ય, મંગલકારક, સશ્રીક, સ્વપ્ન દેખા હૈ,
'આરોગ્ય તુદ્ધિ જાવ મંગલકારણં, તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે, ત્તિ કદ્ધુ
પમાવતિ દેવિ તાહિં દ્વિદ્ધાહિં જાવ વગ્ગૂહિં દોચ્ચંપિ અણુબૂહહ' યહ સ્વપ્ન
હે દેવિ ! આરોગ્ય ! તુદ્ધિ, યાવત્ દીર્ઘાયુષ્ય કલ્યાણ મંગલ્યકારક
તુમને દેખા હૈ । હસ પ્રકાર કહકર પ્રમાવતી દેવી કી ઉસ રાજા ને
દૃષ્ટ, યાવત્ કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનોહ્રુકલ, ઉદાર, કલ્યાણરૂપ, શિવ,
ધન્યરૂપ, એવં મંગલ્ય, સશ્રીક, મિત, મધુર ઓર મંજુલ વચનોં સે
દ્વિતીયવાર ઓર તૃતીયવાર ઓ પ્રશંસા કી 'તણં સા પમાવઈ દેવી,
બલસસ રણ્ણો અંતિણ્ણ ઇયમદ્ધં સોચ્ચા, નિસમ્મ દ્વિદ્ધુદ્ધં કરયલ જાવ

અને સ્વતન્ત્ર રાજા બનશે 'તં ઉરાલેણં તુમે જાવ સુવિણે દિદ્ધે' હે દેવી ! તમે આવું
ઉત્તમ, કલ્યાણકારી, શિવરૂપ, ધન્ય, મંગલકારી, અને સશ્રીક (શોભાયુક્ત)
સ્વપ્ન દેખ્યું છે "આરોગ્યતુદ્ધિ જાવ મંગલકારણં, તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્ધે, ત્તિ
કદ્ધુ પમાવતિ દેવિ તાહિં દ્વિદ્ધાહિં જાવ વગ્ગૂહિં દોચ્ચંપિ, તચ્ચંપિ અણુબૂહહ"
હે દેવી ! તમે આરોગ્યદાયક તુદ્ધિદાયક, દીર્ઘાયુદાયક, કલ્યાણકારી અને મંગ-
લકારી સ્વપ્ન દેખ્યું છે. આ પ્રમાણે કહીને તે બલરાજાએ દૃષ્ટ, કાન્ત,
પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનોહ્રુકલ, ઉદાર કલ્યાણરૂપ, શિવ, ધન્યરૂપ, મંગલ, સશ્રીક,
મિત, મધુર અને મંજુલ વચનોથી પ્રભાવતી દેવીની બીજી વાર પણ પ્રશંસા
કરી અને ત્રીજી વાર પણ પ્રશંસા કરી. "તણં સા પમાવઈ દેવી, બલસસ
રણ્ણો અંતિણ્ણ ઇયમદ્ધં સોચ્ચા, નિસમ્મં કરયલ જાવ એવં વયાસી" બલરાજાના

खलु सा प्रभावती देवी बलस्य राज्ञः-अन्तिके एतमर्थ-पूर्वोक्तार्थं श्रुत्वा, निशम्य-
हृदि अवधार्य, हृष्टतुष्टा करतलं यावत् मस्तके शिरसावर्तम् अञ्जलिं कृत्वा एव-
वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘एवमेयं देवाणुप्पिया ! तहमेयं देवाणुप्पिया !
अवितहमेयं देवाणुप्पिया !’ हे देवानुप्रियाः ! एवमेतत्, हे देवानुप्रियाः !
तथैतत्-यथा भवता कथितं हे देवानुप्रियाः ! अवितथमेतत्-सत्यमेतत्, असंदिद्ध-
मेयं देवाणुप्पिया ! इच्छियमेयं देवाणुप्पिया ! पडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया !’ हे
देवानुप्रियाः ! असंदिग्धं-निश्चितमेतत् पुत्रलाभविषयकं भवत्कथनम्, हे देवानु
प्रियाः ! इच्छितमेतत् अभिलषितं पुत्रलाभरूपं वस्तु, हे देवानुप्रिया ! प्रतीष्टमेतत्
विशेषरूपेण वाञ्छितम् हृदयेन स्वीकृतमेतत् कथनम् ‘इच्छियपडिच्छियमेयं

एवं वयासी’ इसके बाद उस प्रभावती देवी ने बल राजा के मुख से
जब इस प्रकार की बात सुनी-तब वह उस बात का विचार करके
बहुत अधिक हर्षित हुई संतुष्ट चित्त हुई उसी समय उसने दोनों
हाथ जोड़कर राजा को नमस्कार किया और फिर वह इस प्रकार से
कहने लगी-‘एवमेयं देवाणुप्पिया ! तहमेयं देवाणुप्पिया ! अवितहमेयं
देवाणुप्पिया !’ हे देवानुप्रिय ! जैसा आपने यह कहा है वह वैसा ही
है । हे देवानुप्रिय ! यह सत्य है । ‘असंदिद्धमेयं देवाणुप्पिया ! इच्छिय-
मेयं देवाणुप्पिया ! पडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया ! हे देवानुप्रिय ! यह
पुत्रलाभ विषयक आपका कथन असंदिग्ध-संदेहरहित निश्चित है
यह पुत्रलाभरूप वस्तु मुझे अभिलषित है । हे देवानुप्रिय ! यह पुत्रलाभ
रूप वस्तु मुझे विशेष रूप से वाञ्छित है-हृदय से स्वीकृत है । ‘इच्छिय-

મુખે સ્વપ્નના ફલ વિષેની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને અને તેને હૃદયમાં
ધારણ કરીને પ્રભાવતી રાણીને ઘણું જ હર્ષ અને સંતોષ થયો. તેનું હૃદય
આનંદથી નાચી ઉઠ્યું. તેણે બંને હાથ જોડીને રાજાને નમસ્કાર કર્યા અને
નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું—

“एवमेयं देवाणुप्पिया ! तहमेयं देवाणुप्पिया ! अवितहमेयं देवाणुप्पिया !
हे देवानुप्रिय ! आपनी बात भरी છે हे देवानुप्रिय ! आपના કહેવા મુજબ
જ સ્વપ્નનું ફલ પ્રાપ્ત થશે. હે દેવાનુપ્રિય ! આપે આ સ્વપ્ન વિષે જે નિર્ણય
કર્યો છે તે સર્વથા સત્ય જ છે “અસંદિગ્ધમેયં દેવાણુપ્પિયા ! ઇચ્છિયમેયં
દેવાણુપ્પિયા ! પડિચ્છિયમેયં દેવાણુપ્પિયા ! હે દેવાનુપ્રિય ! આ પુત્રલાભ વિષયક
આપનું કથન અસંદિગ્ધ (નિશ્ચિત-સંદેહરહિત) છે. આ પુત્રલાભ રૂપ વસ્તુ
મને અભિલષિત (મારી અભિલાષાને અનુરૂપ) છે. હે દેવાનુપ્રિય ! આ પુત્ર-
લાભ રૂપ વસ્તુ મને ઘણી જ રુચિકર છે-ખરા અંતઃકરણપૂર્વક સ્વીકાર્ય છે,

દેવાણુપ્પિયાઃ ! સે જહેયં તુજ્ઞે વદહ ત્તિકદ્ધુ તં સુવિણં સમ્મં પહિચ્છહ' હે દેવાનુ-
પ્રિયાઃ ! ઇચ્છિતપ્રતીચ્છિતમેતત્ સર્વથા હૃદયેન અભિલપિતમ્ ઇદં પ્રતીષ્ઠં-સ્વીકૃત-
મેતત્-પુત્રપ્રાપ્તિવિષયકસ્વપ્નદર્શનમ્, તત્ યથૈતત્ યુયં વદથ-પ્રતિપાદયથ, ઇતિ
કૃત્વા-વિવાર્ય, તં સ્વપ્નં સમ્યક્તયા પ્રતીચ્છતિ-સ્વીકરોતિ. 'પહિચ્છિત્તા વલેણં
રણ્ણા અબ્ભણુન્નાયા સમાણી ણાણામણિરયણમત્તિચિત્તાઓ મહાસણાઓ અબ્ભુદ્દેહ,
અબ્ભુદ્દેત્તા' પ્રતીષ્ઠ્ય તં સ્વપ્નં સમ્યક્ સ્વીકૃત્ય વલેન રાજા અભ્યનુજ્ઞાતા-આજ્ઞાસ-
સતી નાનામણિરત્નમત્તિચિત્રાત્-અનેકમણિરત્નરચનાપરિપૂર્ણચિત્રયુક્તાત્ મહા-
સનાત્-શ્રેષ્ઠાસનાત્, અભ્યુત્તિષ્ઠતિ, અભ્યુત્થાય 'અતુરિયમચવલ જાવ ગઈં, જેણેવ
સણ સયણિજ્જે તેણેવ ઉવાગચ્છહ' અત્વરિતમ્, અચપલમ્, શરીરમનશ્ચા-
પલ્પરહિતં યથાસ્યાત્તથા, યાવત્-અસંભ્રાન્તયા અવિલમ્બિતયા રાજહંસસદૃશ્યા

પહિચ્છિયમેયં દેવાણુપ્પિયા-સે જહેયં તુજ્ઞે વદહ ત્તિકદ્ધુ તં સુવિણં
સમ્મં પહિચ્છહ' હે દેવાનુપ્રિય ! યહ પુત્રપ્રાપ્તિ વિષયક સ્વપ્નદર્શન મુક્ષે
હૃદય સે સર્વથા અભિલપિત હૈ, ઇષ્ટ હૈ, પ્રતીષ્ઠ હૈ, સ્વીકૃત હૈ, જૈસા
આપને કહા હૈ વહ વૈસા હી હૈ ! હિસ પ્રકાર કહ કર ઉસને ઉસ સ્વપ્ન
કે ફલ કો સ્વીકાર કર લિયા 'પહિચ્છિત્તા વલેણં રણ્ણા અબ્ભણુન્નાયા
સમાણી ણાણામણિરયણમત્તિચિત્તાઓ મહાસણાઓ અબ્ભુદ્દેહ અબ્ભુ-
દ્દેત્તા', સ્વપ્ન કે ફલ કો સ્વીકાર કરકે વહ પ્રભાવતી રાની બલ રાજા
સે આજ્ઞાસ હુઈ ઉસ નાનામણિરત્નોં કો રચના સે પરિપૂર્ણ ચિત્રોં સે
યુક્ત મહાસન સે ઉઠી, ઉઠકર વહ 'અતુરિયમચવલ જાવ ગઈં, જેણેવ
સણ સયણિજ્જે, તેણેવ ઉવાગચ્છહ' અત્વરિત, અચપલ-શારીરિક માન-
સિક ચપલતા રહિત એસી હંસગતિ જૈસી ગતિ સે વિના વિલમ્બ કિયે,

“ ઇચ્છિયપહિચ્છિયમેયં દેવાણુપ્પિયા ! મે જહેયં તુજ્ઞે વદહ ત્તિ કદ્ધુ તં સુવિણં
સમ્મં પહિચ્છહ ” હે દેવાનુપ્રિય ! આ પુત્રપ્રાપ્તિ વિષયક સ્વપ્નદર્શન મારા
અતઃકરણની ઇચ્છાને અનુરૂપ છે, ઇષ્ટ છે, અત્યન્ત ઇષ્ટ છે અને સ્વીકાર્ય છે.
આપે તે સ્વપ્ન વિષે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે આ પ્રમાણે કહીને તેણે
બલરાજા દ્વારા કથિત તે સ્વપ્નફલનો સ્વીકાર કર્યો “ પહિચ્છિત્તા વલેણં
રણ્ણા અબ્ભણુન્નાયા સમાણી ણાણામણિરયણમત્તિચિત્તાઓ મહાસણાઓ અબ્ભુદ્દેહ,
અબ્ભુદ્દેત્તા ” ત્યાર બાદ પોતાના પતી બલરાજાની આજ્ઞા લઈને તે વિવિધ મણિ-
રત્નોથી યુક્ત અને ચિત્રોથી અલંકૃત એવા તે સુખાસન પરથી ઊભી થઈ. ત્યાંથી
ઊઠીને “ અતુરિયમચવલ જાવ ગઈં, જેણેવ સણ સયણિજ્જે, તેણેવ ઉવાગચ્છહ ”
ત્વરાવહિન, અચપલતા રહિત, અને હંસના સમાન ગતિથી, વિલંબ કર્યા વિના,
અસંભ્રાન્તરૂપે તે જ્યાં પોતાની શય્યા હતી. ત્યાં આવી. “ ઉવાગચ્છિત્તા,

ગત્યા, યત્રૈવ સ્વકં શયનીયમાસીત્, તત્રૈવોપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા સયણિજ્જંસિ નિસીયહ, નિસીહત્તા એવં વયાસી'—ઉપાગત્ય શયનીયે નિવીદતિ, નિષદ્ય—ઉપવિશ્ય, એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્—'મા મે સે ઉત્તમે પહાણે મંગલ્લે સુવિણે અન્નેહિં પાવસુમિણેહિં પહિહમ્મિસ્સહ ત્તિકદ્દુ' મા મમ સ—પૂર્વોક્તઃ, ઉત્તમઃ—સ્વરૂપતઃ શ્રેષ્ઠ, પ્રધાનઃ—અભીષ્ટપ્રાપ્તિરૂપપ્રધાનફલતઃ, મદ્ગલ્યઃ—અનર્થ-પ્રતિઘાતરૂપફલાપેક્ષયા, સ્વપ્નઃ, અન્યૈઃ પાપસ્વપ્નૈઃ પ્રતિહનિષ્યતિ, પ્રતિહન્યતામ્, પ્રતિહતો મા ભૂદિતિ કૃત્વા—વિચાર્ય 'દેવગુરુજણસંબદ્ધાહિં પસત્થાહિં મંગલ્લાહિં ધમ્મિયાહિં કહાહિં સુવિણજાગરિયં પહિજાગરમાણી પહિજાગરમાણી વિહરહ' દેવગુરુજનસમ્બદ્ધાભિઃ—દેવગુરુજનસમ્બન્ધિનીભિઃ, પ્રશસ્તાભિઃ—પ્રશંસાર્હાભિઃ, મદ્ગલ્યાભિઃ—મદ્ગલ્યુક્તાભિઃ, ધાર્મિકાભિઃ—ધર્મસમ્બન્ધિનીભિઃ, કથાભિઃ વાર્તાભિઃ, સ્વપ્નજાગરિકાં—સ્વપ્નસંરક્ષાર્થમ્ જાગરિકા—નિદ્રાનિષેધઃ સ્વપ્નજાગરિકા, તામ્ પ્રતિજાગ્રતી—પ્રતિજાગ્રતી પૌનઃપુન્યેન જાગરણં કુર્વતી, વિહરતિ—તિષ્ઠતિ ॥સૂ૦ ૫॥

અસંભ્રાન્તરૂપ સે જહાં અપની શય્યા થી વહાં પર આઈ, 'ઉવાગચ્છિત્તા, સયણિજ્જંસિ, નિસીયહ, નિસીહત્તા એવ વયાસી' વહાં આકર વહ અપની ઉસ શય્યા પર બેઠ ગઈ. બેઠકર ફિર ઉસને હસ પ્રકાર કહા— 'મા મે સે ઉત્તમે પહાણે મંગલ્લે સુવિણે અન્નેહિં પાવસુમિણેહિં પહિ-હમ્મિસ્સહ ત્તિકદ્દુ' મેરા યહ સ્વરૂપ સે ઉત્તમ, અભીષ્ટ પ્રાપ્તિ રૂપ ફલ કી અપેક્ષા સે પ્રધાન, તથા અનર્થ પ્રતિઘાતકરૂપ ફલ કી અપેક્ષા સે મંગલકારક સ્વપ્ન અન્ય પાપસ્વપ્નો દ્વારા નષ્ટ ન હો જાય, 'દેવ ગુરુ જણસંબદ્ધાહિં પસત્થાહિં મંગલ્લાહિં ધમ્મિયાહિં કહાહિં સુવિણજાગ-રિયં પહિજાગરમાણી પહિજાગરમાણી વિહરહ' એસા વિચાર કરકે વહ દેવ, ગુરુ, જન સંબંધી, પ્રશસ્ત, —પ્રશંસા યોગ્ય, મંગલયુક્ત, ધાર્મિક કથાઓ કો કરતી ૨ સ્વપ્ન સંરક્ષણ કે નિમિત્ત સ્વપ્ન જાગરિકા કરતી રહી ॥સૂ૦ ૫॥

સયણિજ્જંસિ, નિસીયહ, નિસીહત્તા એવં વયાસી” ત્યાં આવીને તે પોતાની શય્યા પર બેસી ગઈ શય્યા પર બેસીને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું—“મા મે સે ઉત્તમે પહાણે મંગલ્લે સુવિણે અન્નેહિં પાવસુમિણેહિં પહિહમ્મિસ્સહ ત્તિકદ્દુ” મામ્. આ ઉત્તમ, અભીષ્ટ અને મંગલ સ્વપ્ન અન્ય પાપસ્વપ્નો દ્વારા નષ્ટ થવું બોધ્યું નહીં. તે સ્વપ્ન ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરાવનાર હોવાથી તેને ઉત્તમ કહ્યું છે. અને અનર્થનો વિધ્વંસ કરનાર હોવાથી તેને મંગલ કહ્યું છે. “દેવગુરુજણસંબદ્ધાહિં પસત્થાહિં મંગલ્લાહિં ધમ્મિયાહિં કહાહિં સુવિણજાગરિયં પહિજાગરમાણી ૨ વિહરહ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે દેવ અને ગુરુ સંબંધી પ્રશસ્ત, માંગલિક અને ધાર્મિક કથાઓ કરતી થકી સ્વપ્નસંરક્ષણ નિમિત્તે જાગરણ કરવા લાગી ॥સૂ૦ ૫॥

मूलम्—“तएणं से बले राया कोडुंवियपुरिसे सदावेइ, सदा-
वेत्ता, एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुपिया ! अज्ज सविसेसं
बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्तसुइयसंमज्जिओवलित्तं सुगं-
धवरपंचवण्णपुप्फोवयारकलियं कालागुरुपवरकुंदरुक्क जाव गंध-
वट्ठिभूयं करेहय, करावेहय, करेत्ता, करावेत्ता सीहासणं रएह, रया-
वेत्ता ममेत्तं जाव पच्चप्पिणह । ‘तएणं ते कोडुंविय जाव पडिसुणेत्ता
खिप्पामेव सविसेसं बाहिरियं उवट्ठाणसालं जाव पच्चप्पिणंति ।
तएणं से बले राया पच्चूसकालसमयंसि सयणिजाओ अब्भुट्ठेइ,
अब्भुट्ठेत्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता, जेणेव अट्ठण-
साला तेणेव उवागच्छइ, अट्ठणसालं अणुपविसइ, जहा उववाइए
तहेव अट्ठणसाला, तहेव मज्जणघरे, जाव ससिब्ब पियदंसणे नर-
वई मज्जनघराओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता जेणेव बाहि-
रिया उवट्ठाणसाला, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सीहासण-
वसंति पुरत्थाभिमुहे निसीयइ, निसीइत्ता अप्पणो उत्तरपुरत्थिमे
दिसीभागे अट्ठमहासणाइं सेयवत्थपच्चुत्थुयाइं, सिद्धत्थगकय-
मंगलोवयाराइं रयावेइ, रयावेत्ता अप्पणो अदूरसामंते णाणा-
भणिरयणमंडियं अहियपेच्छणिज्जं महग्घवरपट्ठणुग्गयं सण्ह
पट्ठवहुभत्तिसयचित्तताणं ईहा मिय—उसभ जाव भत्तिचित्तं
अब्भिमतरियं जवणियं अंछावेइ, अंछावेत्ता, नाणामाणिरयणभत्ति-
चित्ते अच्छरयमउयमसूरगोच्छगं सेयवत्थपच्चुत्थुयं अंगसुह-
फासुयं सुमउयं पभावईए देवीए भदासणं रयावेई, रयावेत्ता

कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो
 देवाणुप्पिया ! अटुंगमहानिमित्तसुत्तत्थधारए विविहसत्थकुसले
 सुविणलक्खणपाढए सदावेहा तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडि-
 सुणेत्ता बलस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता
 सिग्घं तुरियं चवलं चंडं वेइयं हत्थिणापुरं नगरं मज्झं मज्झेणं
 जेणेव तेसिं सुविणलक्खणपाढगाणं गिहाइं तेणेव उवागच्छंति,
 उवागच्छित्ता ते सुविणलक्खणपाढए सदावेति । तएणं ते सुविण-
 लक्खणपाढगा बलस्स रण्णो कोडुंबियपुरिसेहिं सदाविया समाणा
 हट्टुट्टु० पहाया कय जाव सरीरा सिद्धत्थगहरियालिया कय-
 मंगलमुद्धाणा सएहिं सएहिं गिहेहितो निग्गच्छंति, निग्गच्छित्ता
 हत्थिणापुरं नगरं मज्झं मज्झेणं बलस्स रण्णो भवणवरवडेंसए,
 तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता भवणवरवडेंसगपडिदुवारंसि
 एगओ मिलंति, मिलित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव
 उवागच्छंति, उवागच्छित्ता करयल० बलं रायं जएणं, विजएणं
 बद्धावेति । तएणं सुविणलक्खणपाढगा बलेणं रन्नो वंदियपूइयं-
 संक्कारियसंमाणिया समाणा पत्तेयं पत्तेयं पुव्वन्नत्थेसु भद्दासणेसु
 निसीयंति । तएणं से बले राया पभावइं देविं जवणियंतरियं
 ठावेइ, ठावेत्ता पुफ्फफलपडिपुन्नहत्थे परेणं विणएणं ते सुविण-
 लक्खणपाढए एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! पभावईं
 देवी अज्ज तंसि तारिसगंसि वासघरंसि जाव सीहं सुविणे पासि-
 त्ताणं पडिबुद्धा, तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव

के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ?। तएणं सुविण-
लक्खणपादगा बलस्स रन्नो अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म
हट्ठतुट्ठं तं सुविणं ओगिण्हंति, ओगिण्हत्ता ईहं अणुप्पविसंति,
अणुप्पविसित्ता तस्स सुविणस्स अत्थोगहणं करेंति, करेत्ता
अन्नमन्नेणं सद्धिं संचालेंति, संचालेत्ता तस्स सुविणस्स लद्धट्ठा
गहियट्ठा पुच्छियट्ठा विणिच्छियट्ठा अभिगयट्ठा, बलस्स रण्णो
पुरओ सुविणसत्थाइं उच्चारेमाणा उच्चारेमाणा एवं वयासी-
एवं खलु देवाणुप्पिया। अस्मं सुविणसत्थंसि बायालीसं सुविणा,
तीसं महासुविणा वावत्तरि सव्वसुविणा दिट्ठा, तत्थणं देवाणु-
प्पिया ! तित्थगरमायरो वा, चक्कवट्ठिमायरो वा, तित्थगरंसि वा,
चक्कवट्ठिसि वा गब्भं वक्कममाणंसि एएसिं तीसाए महासुवि-
णाणं इमे चोदसमहासुविणे पासित्ताणं पडिबुज्झंति तंजहा-गय-
-वसह-सीह-अभिसेय-दाम-ससि-दिणयरं झयं-कुंभं ।

पउम-सर-सागर-विमाण-भवण-रयणुच्चय-सिहिंवा॥१॥

वासुदेवमायरो वा, वासुदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसिं
चोदसण्हं महासुविणाणं अन्नयरे सत्तमहासुविणे पासित्ताणं
पडिबुज्झंति, बलदेवमायरो वा, बलदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि
एएसिं चोदसण्हं महासुविणाणं अन्नयरे चत्तारि महासुविणे
पासित्ताणं पडिबुज्झंति, मंडलियमायरो वा मंडलियंसि गब्भं
वक्कममाणंसि एसिणं चउदसण्हं महासुविणाणं अन्नयरे एगं
महासुविणाणं पासित्ताणं पडिबुज्झंति, इमे य णं देवाणुप्पिया !

पभावईए देवीए; एगे महासुविणे दिट्ठे तं ओरालेणं देवाणु-
 प्पिया ! पभावईए देवीए सुविणे दिट्ठे जाव आरोग्ग तुट्ठि जाव
 मंगल्लकारणं देवाणुप्पिया ! पभावईए देवीए सुविणे दिट्ठे,
 अत्थलाभो, देवाणुप्पिया ! भोगलाभो, रज्जलाभो देवाणुप्पिया !
 एवं खल्ल देवाणुप्पिया ! पभावई देवी नवण्हं मासाणं बहुपडि-
 पुन्नाणं जाव वीतिक्रंताणं तुम्हं कुलकेतुं जाव पयाहिति सेऽविय
 णं दारए उम्मुक्कवालभावे जाव रज्जवई राया भविस्सइ, अण-
 गारे वा भावियप्पा, तं ओरालेणं देवाणुप्पिया ! पभावईए देवीए
 सुविणे दिट्ठे जाव आरोग्गतुट्ठदीहाउयकल्लाण जाव दिट्ठे।
 तएणं से बले राया सुविणलक्खणपाढगाणं अंतिए एयमट्ठंसोच्चा,
 निसम्म हट्ठतुट्ठ करयल जाव कट्ठु तं सुविणलक्खणपाढगे एवं
 वयासी-एवमेयं देवाणुप्पिया ! जाव से जहेयं तुब्भे वदह त्तिकट्ठु
 तं सुविणं सम्मं पडिच्छइ, पडिच्छित्ता सुविणलक्खणपाढए विउ-
 लेणं असणपाणखाइमसाइमपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्का-
 रेइ, संमाणेइ, सक्कारेत्ता संमाणेत्ता विउलं जीवियारिहं पीइद्वाणं
 दलयइ, दलयित्ता, पडिविसज्जेइ, पडिविसज्जेत्ता सीहासणाओ
 अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठेत्ता जेणेव पभावई देवी तेणेव उवागच्छइ,
 उवागच्छित्ता, पभावइं देविं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव संलवमाणे
 संलवमाणे एवं वयासी-एवं खल्ल देवाणुप्पिया ! सुविणसत्थंसि
 बायालीसं सुविणा, तीसं सहासुविणा बावत्तरि सव्वसुविणा
 दिट्ठा, तत्थणं देवाणुप्पिए !। तित्थगरमायरोवा चक्कवट्ठिमायरोवा

तं चेव जाव अन्नयरे एगे महासुविणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति, इमे
 य णं तुमे देवाणुप्पिया ! एगे महासुविणे दिट्ठे, तं ओराले तुमे
 देवी ! सुविणे दिट्ठे जाव रज्जवई राया भविस्सइ, अणगारे वा
 भावियप्पा, तं ओरालेणं तुमे देवी ! सुविणे दिट्ठे जाव दिट्ठे
 तिकट्ठु पभावइं देविं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव दोच्चंपि,
 तच्चंपि, अणुबूहइ । तएणं सा पभावई देवी वलस्स रण्णो
 अंति ए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ करयल जाव एवं वयासी-
 एयमेयं देवाणुप्पिया ! जाव तं सुविणे सम्मं पडिच्छइ, पडि-
 च्छित्ता बलेणं रण्णा अब्भणुन्नाया समाणी नाणामाणिरयण-
 भत्तिचित्त जाव अब्भुट्ठेइ, अतुरियमच्चवल जाव गईए जेणेव
 सए भवणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सयं भवणमणु-
 प्पाविट्ठा ॥सू० ६॥

छाया—ततः खलु स बलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा
 एवम् अवादीत्—क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! अद्य सविशेषं बाह्याम् उपस्थानशालाम्
 गन्धोदकसिक्तशुचिरुसंमार्जनोपलिप्तां सुगन्धवरपञ्चवर्णपुष्पोपचारकलितां काका-
 गुरुपवरकुन्दुरुष्क जाव गन्धवर्तिभूतां कुरुत च, कारयत च, कृत्वा कार-
 यित्वा च सिंहासनं रचयत, रचयित्वा मम एतां यावत् प्रत्यर्पयत । ततः खलु ते
 कौटुम्बिक यावत् प्रतिश्रुत्य क्षिप्रमेव सविशेषं बाह्याम् उपस्थानशालां यावत्
 प्रत्यर्पयन्ति । ततः खलु स बलो राजा प्रत्यूषकाळसमये शयनीयात् अभ्युत्तिष्ठति,
 अभ्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य यत्रैव अट्टनशाला तत्रैव उपागच्छति,
 अट्टनशालाम्, अनुप्रविशति यथा आपपातिके तथैव अट्टनशाला तथैव
 मज्जनगृहं यावत् शशीव प्रियदर्शनो नरपतिः मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति
 प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरे
 पौरस्त्याभिमुखो निषीदति, निषद्य आत्मनः उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे अष्टौ भद्रासनानि
 श्वेतवस्त्रप्रत्यवस्तृतानि सिद्धार्थककृतमङ्गलोपचाराणि रचयति, रचयित्वा आत्मनः

अदूरसामन्ते नानामणिरत्नमण्डिताम् अधिकप्रेक्षणीयां महार्घवरपत्तनोद्भिताम्,
सूक्ष्मपट्टबहुभक्तिशतचित्रिताम्, ईहामृगवृषभ यावत् भक्तिचित्राम् आभ्यन्तरिकीम्
यवनिकाम् आकर्षयति, आकृष्य नानामणिरत्नभक्तिचित्रम्, आस्तरणमृदुकममूर
वस्त्रखण्डावस्तृतम्, श्वेतवस्त्रप्रत्यवस्तृतम्, अङ्गसुखस्पर्शम्, सुमृदुकं प्रभावत्यै
देव्यै भद्रासनं रचयति, रचयित्वा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम्
अवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! अष्टाङ्ग महानिमित्तसूत्रार्थधारकान् विविध-
शास्त्रकुशलान् स्वप्नलक्षणपाठकान् शब्दयत् । ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः,
यावत् प्रतिश्रुत्य बलस्य राज्ञः अन्तिकात् प्रतिनिष्क्राम्यन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य शीघ्रं
त्वरितं चपलं, चण्डं वेगितं हस्तिनापुरं नगरं मध्यमध्येन यत्रैव तेषां स्वप्नलक्षण-
पाठकानां गृहाणि तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् शब्द-
यन्ति, ततः खलु ते स्वप्नलक्षणपाठकाः बलस्य राज्ञः कौटुम्बिकपुरुषैः शब्दयिताः
सन्तः हृष्टतुष्टाः स्नाताः कृत यावत् शरीराः सिद्धार्थकहरितालिकाकृतमङ्गल-
मूर्द्धानः स्वभ्यः स्वभ्यो गृहेभ्यो निर्गच्छन्ति, निर्गत्य हस्तिनापुरं नगरं मध्य-
मध्येन यत्रैव बलस्य राज्ञो भवनवरावतंसकस्तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य भवन-
नवरावतंसकप्रतिद्वारे एकतो मिलन्ति, मिलित्वा यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला
तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य करतल यावत् बलं राजानं जयेन विजयेन वर्द्धयन्ति ।
ततः खलु स्वप्नलक्षणपाठकाः बलेन राज्ञा वन्दितरूजितसत्कारितसम्मानिताः
सन्तः प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्वन्त्यस्तेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति । ततः खलु स बलो राजा
प्रभावतीं देवीं यवनिकान्तरे स्थापयति, स्थापयित्वा पुष्पफलप्रतिपूर्णहस्तः
परेण विनयेन तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् एवम्-अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाः !
प्रभावती देवी अद्य तस्मिन् तादृशके वासगृहे यावत् सिंहं स्वप्ने दृष्ट्वा खलु
प्रतिबुद्धा, तत् खलु देवानुप्रियाः ! एतस्य उदारस्य यावत् किं मन्ये कल्याणः
फलवृत्तिविशेषो भविष्यति ? । ततः खलु स्वप्नलक्षणपाठकाः बलस्य राज्ञः
अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टाः तं स्वप्नम् अवगृह्णन्ति, अवगृह्य ईहाम्
अनुप्रविशन्ति, अनुप्रविश्य तस्य स्वप्नस्य अर्थवग्रहणं कुर्वन्ति, कृत्वा अन्योन्येन
सार्द्धं संचारयन्ति, संचार्य तस्य स्वप्नस्य लब्धार्थाः, गृहीतार्थाः पृष्टार्थाः, विनि-
र्णीतार्थाः, अभिगतार्थाः बलस्य राज्ञः पुरतः स्वप्नशास्त्राणि उच्चारयन्तः उच्चा-
रयन्तः एवम् अवादिषु-एवं खलु देवानुप्रियाः ! अस्माकं स्वप्नशास्त्रे द्वाचत्वारिं-
शत् स्वप्नाः, त्रिंशत् महास्वप्नाः, द्वासप्ततिः सर्वस्वप्नाः दृष्टाः, तत्र खलु देवानु-
प्रियाः ! तीर्थकरमातरो वा, चक्रवर्तिमातरो वा तीर्थकरे वा, चक्रवर्तिनि वा गर्भम्
व्युत्क्राम्यति एतेषां त्रिंशतो महास्वप्नानाम् इमान् चतुर्दशमहास्वप्नान् दृष्ट्वा खलु

प्रतिबुध्यन्ते, तद्यथा—गज—वृषभ—सिंह—अभिषेक—दाम—शशि—दिनकर—ध्वज,
कुम्भ, पद्मसरः—सागर—विमान—भवन—स्तोत्रय—शिखिनश्च १४॥१॥

वासुदेवमातरो वा वासुदेवे गर्भं व्युत्क्राम्यति, एतेषां चतुर्दशानां महास्वप्ना-
नाम् अन्यतरान् सप्त महारवणान् दृष्ट्वा खलु प्रतिबुध्यन्ते, बलदेवमातरो वा बलदेवे
गर्भं व्युत्क्राम्यति, एतेषां चतुर्दशानां महास्वप्नानाम् अन्यतरान् चतुरो महास्व-
प्नान् दृष्ट्वा खलु प्रतिबुध्यन्ते, माण्डलिकमातरो वा मण्डलिके गर्भं व्युत्क्राम्यति,
एतेषां खलु चतुर्दशानां महास्वप्नानाम् अन्यतरम् एकं महास्वप्नं दृष्ट्वा खलु
प्रतिबुध्यन्ते, अनया च खलु देवानुमियाः ! प्रभावत्या देव्या एको महास्वप्नो
दृष्टः, तत् उदारः खलु देवानुमियाः ! प्रभावत्या देव्या स्वप्नो दृष्टः,
यावत् आरोग्यतुष्ट यावत् मङ्गलकारकः खलु देवानुमियाः ! प्रभावत्या देव्या
स्वप्नो दृष्टः, अर्थलाभो देवानुमिय ! भोगलाभः, पुत्रलाभः राज्यलाभो देवानु-
मिय ! एवं खलु देवानुमिय ! प्रभावती देवी नवानां मामानाम्, बहुप्रतिपूर्णा-
नाम्, यावत् वृत्तिक्रान्तानाम् युष्माकं कुलकेतुं यावत् प्रजनयिष्यति, सोऽपि च
खलु दारकः उन्मुक्तबालभावो यावत् राज्यपतिः राजा भविष्यति, अनगारो वा
भावितात्मा, तत् उदारः खलु देवानुमियाः प्रभावत्या देव्या स्वप्नो दृष्टो यावत्-
आरोग्यतुष्टि दीर्घायुष्यकल्याण यावत् दृष्टः, ततः खलु स बलो राजा स्वप्न
लक्षणपाठकानाम् अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निश्चयं हृष्टतुष्टः करतल यावत् कृत्वा
तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् एवम् अवादीत्—एवमेतत् देवानुमियाः ! यावत् तत्
यथैव यूयं वदथ इति कृत्वा तं स्वप्नं सम्यक् प्रतीच्छति, तं स्वप्नं सम्यक् प्रतीप्य
स्वप्नलक्षणपाठकान् विपुलेन अग्नयानखादिमस्वादिमपुष्पवस्त्रगन्धमाल्याल-
ङ्कारेण सत्कारयति, सम्मानयति, सत्कार्यं, संमान्य विपुलं जीविकार्हं प्रीतिदानं
ददाति, विपुल जीविकार्हं प्रीतिदानं दत्त्वा प्रतिविसर्जयति, पतिविसृज्य सिंहास-
नात् अभ्युत्तिष्ठति, सिंहासनात् अभ्युत्थाय यत्रैव प्रभावती देवी तत्रैव उपागच्छति
तत्रैव उपागत्य प्रभावतीं देवीं ताभिः इष्टाभिः, कान्ताभिः, यावत् संलपन्
संलपन् एवम् अवादीत्—एवं खलु देवानुमिये ! स्वप्नशास्त्रे द्वाचत्वारिंशत् स्वप्नाः,
त्रिंशत् महास्वप्नाः द्वासप्ततिः सर्वस्वप्नाः दृष्टाः, तत्र खलु देवानुमिये ! तीर्थकर-
मातरो वा चक्रवर्त्तिमातरो वा तच्चैव यावत्—अन्यतरम् एकं महारवणं दृष्ट्वा खलु
प्रतिबुध्यन्ते, अयं च खलु त्वया देवानुमिये ! एको महास्वप्नो दृष्टः, तत् उदारः
खलु त्वया देवि ! स्वप्नो दृष्टः, यावत् राज्यपतिः राजा भविष्यति, अनगारो वा
भावितात्मा, तत् उदारः खलु त्वया देवि ! स्वप्नो दृष्टः, यावत् दृष्टः इतिकृत्वा
प्रभावतीं देवीं ताभिः इष्टाभिः, कान्ताभिः, यावत् द्वितीयमपि, तृतीयमपि

अनुब्रूयति, ततः खलु सा प्रभावती देवी बलस्य राज्ञः अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा करतल यावत्-एवम्-अवादीत्-एवमेतत् देवानुप्रियाः। यावत् तं स्वप्नं सम्यक् प्रतीच्छति, तं स्वप्नं सम्यक् प्रतीप्य बलेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाता सती नानामणिरत्नभृतचित्र यावत् अभ्युत्तिष्ठति, अत्वरितमचपलं यावत् गत्या यत्रैव स्वकं भवनं तत्रैव उपागच्छति, तत्रैव उपागत्य स्वकं भवनमनुप्रविष्टा ॥सू० ६॥

टीका—ततः किम् ? इत्याह—‘तएणं से’ इत्यादि, ‘तएण से बले राया कोडुं बियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता, एवं वयासी’—ततः स बलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान्-आज्ञाकारिजनान्, शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘खिप्पामेव भो देवानुप्रिया ! अज्ज सविसेसं बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्तसुइयसंमज्जिओवलित्तं’ भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव अद्य सविशेषं-विशेषरीत्या बाह्यां-वर्हिर्भवाम् उपस्थानशालाम्-गन्धोदकसिक्तशुचिकसम्मार्जितोपलिप्ताम्-गन्धोदकेन सिक्ता, शुचिका-पवित्रिता, समार्जिता-कचवरापनयनेन संशोधिता, उपलिप्ता गोमयादिना या सा तथाविधाम्, ‘सुगंध-वर्षचवन्नपुष्फोवयारकलियं, सुगन्धवरपञ्चवर्णपुष्पोपचारकलिताम्-सुगन्धेषु

‘तएण’ से बले राया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘तएणं से बले राया कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी, खिप्पामेव भो ! देवानुप्रिया ! अज्ज सविसेसं बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्तसुइयसंमज्जिओवलित्तं सुगंधवरपञ्चवर्णपुष्फोवयारकलियं’ इसके बाद उस बल राजा ने कौटुम्बिक-आज्ञाकारी पुरुषों को बुलाया-बुला कर के उनसे ऐसा कहा-हे देवानुप्रिय ! तुमलोग शीघ्र ही आज विशेषरीति से बाहर की उपस्थानशाला को गन्धोदक (सुगंधित जल से सिक्त करो, -सोंचो, कचरा वगैरह निकाल कर उसे साफ करो, गोबर आदि से लीप कर उसे स्वच्छ अच्छी करो. सुगंधो में उत्तम पांच वर्णों के पुष्पों की सजावट से उसे सजाओ ‘कालागुरुपरकुंदरुक्

“तएणं से बले राया कोडुंबियपुरिसे सदावेइ” इत्यादि-

टीकार्थ—“तएणं से बले राया कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी खिप्पामेव, भो देवानुप्रिया ! अज्ज सविसेसं बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्तसुइयसंमज्जिओवलित्तं सुगंधवरपञ्चवर्णपुष्फोवयारकलियं” त्थार भाद भत्त राज्ञे पोताना कौटुम्बिक पुरुषो ने (आज्ञाकारी सेवके ने) बोलाव्या अने तेभने आ प्रभाणु कलु-हे देवानुप्रियो ? तमे भनी शके ओटली त्वराथी, आणे अडारनी उपस्थानशालामा (दीवान्भानाने) विशिष्ट प्रकारे गंधोदक छंटावो. तेभांथी कथरे वगेरे कढावीने तेने वाणीभूडीने साइ करावो, तेने छांणु आदि वडे लीपीगूपीने सुंदर बनावो, उत्तम सुगंधयुक्त पांचे वस्तुनां

વરાણિ-શ્રેષ્ઠાણિ પશ્ચવર્ણાનિચ યાનિ પુષ્પાણિ તેષામુપચારેણ-રચનયા વિન્યાસેને-
ત્યર્થઃ કલિતાં-યુક્તામ્, 'કાલાગુરુપવરકુંદરુક્ક જાવ ગંધવટ્ટિભૂયં કરેહ ય કરા-
વેહય' કાલાગુરુપવરકુંદરુક્ક યાવત્-તુરુક્કધૂપમધમઘાયમાનગન્ધોદ્ભૂતામિ-
રામામ્, સુગન્ધવરગન્ધિતામ્, ગન્ધવર્તિભૂતામ્ સૌરભ્યાતિશયાદ ગન્ધદ્રવ્યગુટિકા
કલ્પામ્, કુરુત ચ, કારયત ચ, 'કરેત્તા, કરાવેત્તા, સીદાસણં રણહ, રયાવેત્તા
મમેતં જાવ પચ્ચપ્પિણહ' પૂર્વોક્તસ્વરૂપામ્ ઉપસ્થાપનશાલામ્ કૃત્વા, કારયિત્વા,
સિદાસણં રચયત-ઉપસ્થાપયત, રચયિત્વા-ઉપસ્થાપ્ય મમ-એતાં-પૂર્વોક્તાં યાવત્-
આજ્ઞાપ્તિમ્-આજ્ઞામ્, પ્રત્યર્પયત, મમાડ્ડજ્ઞાનુસારં કાર્યં વિધાય આજ્ઞાં પરાવર્તયત,
'તણ્ણં તે કોહુંવિય જાવ પહિસુણેત્તા સિપ્પામેવ સવિસેસં વાહિરિયં ઉવટ્ઠાણસાલં
જાવ-પચ્ચપ્પિણંતિ' તતઃ સ્વલુ તે કૌટુમ્બિક યાવત્ પુરુષાઃ એતાં-પૂર્વોક્તામ્ આજ્ઞ-
પ્તિકામ્-આજ્ઞાં પ્રતિશ્રુત્ય, ક્ષિપમેવ સવિશેષમ્-વિશેષરીત્યા વાહ્યાં બહિઃ સ્થિતામ્

જાવ ગંધવટ્ટિભૂયં કરેહ ય, કારવેહ ય ' કાલાગુરુ, પવરકુંદરુક્ક યાવત્
તુરુક્ક દ્વનકી ધૂપ સે મહકની હુઈ ગન્ધ સે સુન્દર કરો, સૌરભ્યાતિશય
સે ઉસે ગંધદ્રવ્ય કી એક ગોલી જેસી બનાઓ એવં બનવાઓ 'સીદા-
સણં રણહ' એક સિદાસન વહાં વિઠાઓ, 'રયાવેત્તા મમેતં જાવ પચ્ચ-
પ્પિણહ' વિઠાકર ફિર હમેં " બેરી હચ્છાનુસાર સબ કામ બન ગયા
હે " હસકી સ્વર દો ' તણ્ણં તે કોહુંવિય જાવ પહિસુણેત્તા સિપ્પામેવ
સવિસેસં વાહિરિયં ઉવટ્ઠાણસાલં જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ ' હસ પ્રકાર સે
બલ રાજા કે દ્વારા કહે ગયે વચનોં કો સુનકર વે કૌટુમ્બિક વહાં સે
શીઘ્ર હી વાહર કી ઉપસ્થાન શાલામેં આયે ઓર ઉસે વિશેષ રૂપ સે
કહે અનુસાર ગંધજલ સે સિત્ત કર દિયા, કૂડા કચરા વગેરહ દૂર કર

પુષ્પોથી તેની સમવંટ કરાવે. " કાલાગુરુપવરકુંદરુક્ક જાવ ગંધવટ્ટિભૂયં
કરેહ ય, કારવેહ ય " કાળા અગરુ, ઉત્તમ કદ્રૂપ, લોખાન આદિ ધૂપ વડે
તેને એવે તો સુગંધયુક્ત બનાવે. કે બાણે કે તે તેના મધમઘાટથી સુગંધની
ગુટિકા બેવે બની બાય આ પ્રમાણે કરી કરાવીને " સીદાસણં રણહ " ત્યાં એક
સિદાસન ગોઠવે. " રયાવેત્તા મમેતં જાવ પચ્ચપ્પિણહ " સિદાસન ગોઠવીને
" મારી આજ્ઞાનુસાર બધી તૈયારી થઈ ગયાની બળર મને પહોંચાડે. " તણ્ણં
તે કોહુંવિય જાવ પહિસુણેત્તા સિપ્પામેવ સવિસેસં વાહિરિયં ઉવટ્ઠાણસાલં જાવ
પચ્ચપ્પિણંતિ " બલરાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞા સાંભળીને તે આજ્ઞાકારી સેવકો
તુરંત જ બહારની ઉપસ્થાનશાલામાં આવ્યા, તેમણે તે ઉપસ્થાનશાલામાં
વિશેષરૂપે સુગંધયુક્ત જળ, છાંટયું, કચરો વગેરે સાફ કર્યો અને છાણુ આદિ

उपस्थानशालाम् यावत्-गन्धोदकसिक्तधुचिकसमार्जितोपलिप्ताम्, सुगन्धवरपञ्च-
वर्णपुष्पोचारकलिताम्, कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धृता
भिरामाम्, सुगन्धवरगन्धिताम्, गन्धवर्तिभूतां कृत्वा, कारयित्वा च बलस्य राज्ञः
पूर्वोक्ताम् आज्ञप्तिकाम् प्रत्यर्पयन्ति, 'तएण से बळे राया' पच्चूसकालसमयंसि
सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेह, अब्भुट्ठेत्ता, पायपीढाओ पच्चोरुहइ' ततः खलु स बलो राजा
प्रत्युपकालसमये प्रातःकाले शयनीयात्-शय्यातः अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय, पाद-
पीठात् लघुचतुष्कात्, प्रत्यवरोहति-प्रत्यवतरति, 'पच्चोरुहत्ता, जेणेव अट्टणसाला,
तेणेव उवागच्छइ, अट्टणसालं अणुपविमइ' पादपीठात् प्रत्यवरुह-अवतीर्य, यत्रैव
अट्टनशाला-व्यायामशाला आसीत् तत्रैव उवागच्छति, उपागत्य अट्टनशालाम्-व्या-
यामशालाम् अनुप्रविशति, 'जहा उववाइए, तहेव अट्टणसाला तहेव मज्जणघरे

स्वच्छ किया और गोधर से लीपकर शुद्ध किया फिर कालागुरु, उत्तम
कुन्दुरुक्क, तुरुक्ककी धूपसे उसे सहकती हुई बनाई, उसमें से निकलती
हुई गंध से वह ऐसी जचने लगी कि मानों यह उपस्थानशाला एक
गंधद्रव्य की सुगंधित गोली है। फिर बलराजा के पास 'आप की आज्ञा
के अनुसार सब कार्य हो चुका है' ऐसी खबर भेज दी 'तएण से
बळे राया पच्चूसकालसमयंसि सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेह, अब्भुट्ठेत्ता
पायपीढाओ पच्चोरुहइ' इसके बाद वे राजा प्रातः काल होने पर
अपनी शय्या से ऊठे और पादपीठपर पैर रखकर उससे नीचे उतरे
'पच्चोरुहत्ता जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ' नीचे उतर कर वे
जहां व्यायाम शाला थी वहां पर गये वहां जाकर वे उसमें प्रविष्ट हुए
'जहा उववाइए तहेव अट्टणसाला तहेव मज्जणघरे जाव ससिब्ब

वडे ली'पीगुपीने तेने शुद्ध करी तयार भाद'काता अगळ, उत्तम कंदूप अने
बोभान आदि धूपथी तेने जेवी भघभघती करी हीधी डे तेमांथी नीकणती
भडेकने लीधे ते उपस्थानशाला सुगंधित द्रव्यनी जेके श्रुटिका जेवी जनी
गछ. तयार भाद तेजोअने जलराजनी पासे आवीने तेभने कहुं--“ डे राजन्।
आपनी आज्ञानुसार जधी तयारी थछ गछ छे. “ तएण से बळे राया पच्चूस-
कालसमयंसि सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेह, अब्भुट्ठेत्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ” तयार
भाद प्रातःकाल थर्ता ते राजा पोतानी शय्या परथी ठठ्यो. ठठीने पादपीठ
पर (पग भूकवाना आनेठ पर) पग भूकीने पोताना पदंग परथी नीचे
ठठ्यो. “ पच्चोरुहत्ता जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ” तयार भाद जया
पोतानी व्यायामशाला हती, ते तरइ गयो. त्यां जधने तेथे ते व्यायामशा-
लां प्रवेश क्यो. “ जहा उववाइए तहेव अट्टणसाला तहेव मज्जणघरे जाव

જાવ સસિવ્વ પિયદંસणे नरवई मज्जनघराओ पडिनिक्खमइ' यथा औपपातिक
 सूत्रपूर्वार्धे अष्टचत्वारिंशत्तमे सूत्रे अट्टनशालावर्णनं मज्जनगृहवर्णनंच प्रतिपादितं
 तथैवात्रापि अट्टनशाला, तथैव मज्जनगृहंच प्रतिपत्तव्यम्, यावत् तत्र अनेकव्या-
 यामयोग्यावलानव्यामर्दनमल्लयुद्धकरणैः-इत्यादि, तत्र अनेकानि व्यायामार्थ-
 यानि योग्यादीनि तानि तथाविधैरित्यर्थः, तत्र योग्या-गुणनिका, वल्लनम्-
 उल्ललनम्, व्यामर्दनम्-परस्परमङ्गमोटनम्, इत्यादिरीत्या व्यायामशालाव्यति-
 करः प्रतिपादितः, मज्जनगृहव्यतिकरस्तु-यत्रैव मज्जनगृहम् तत्रैव उपागच्छति,
 उपागत्य मज्जनगृहम् अनुप्रविशति, समन्ततो जालकाभिरमणीये विचित्रमणिरत्न-
 कुट्टिमन्त्रे, रमणीये स्नानमण्डपे नानामणिरत्नभक्तिचित्रे स्नानपीठे सुखनिपण्णः,

પિયદંસणे नरवई मज्जनघराओ पडिनिक्खमइ' जिस प्रकार से
 औपपातिक सूत्र के पूर्वार्धमें ४८ वें सूत्र में अट्टनशाला-व्यायामशाला
 का वर्णन आया है और स्नानगृह का वर्णन आया है-उसी प्रकार से
 यहां पर भी इन दोनों का वर्णन जानना चाहिये यावत्-“तत्र अनेक
 व्यायामयोग्यावलानव्यामर्दनमल्लयुद्धकरणे” इत्यादि तात्पर्य यह है
 कि वहां अनेक व्यायामयोग्य आदिकों से उसने व्यायाम किया योग्या
 शब्द का अर्थ गुणनिका, वलान शब्द का अर्थ उल्ललन-दौड़ना, और
 व्यामर्दन का अर्थ परस्पर में अङ्गों को भी ना है इत्यादि रीति से
 व्यायाम का वर्णन वहां कहा गया है। तथा मज्जनगृह का वर्णन भी
 वहीं पर किया गया है। इस प्रकार वे बल राजा व्यायाम शाला से
 निकलकर स्नानगृह की ओर गये और जाकर उसमें प्रविष्ट हुए।
 स्नानगृह का वर्णन “समन्ततो जालकाभिरमणीये, विचित्रमणिरत्न-

સસિવ્વ પિયદંસणे नरवई मज्जनघराओ पडिनिक्खमइ” औपपातिक 'सूत्र'ના
 પૂર્વાર્ધના ४८માં सूत्रમાં व्यायामशालા અને स्नानगृहનું જેવું વર્ણન કરવામાં
 આવ્યું છે, એવું જ વર્ણન બલરાજાની व्यायामशाला અને તેમના स्नानगृह
 વિષે અહીં થયેલું કરવું જોઈએ “तत्र अनेक व्यायामयोग्यावलानव्यामर्दनमल्लयु-
 द्धकरणैः” व्यायामનું આ પ્રમાણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે-व्यायामशा-
 लाમાં જઈને તેણે व्यायामના અનેક ઢાવ કર્યા, દોડવાની તથા મદદો સાથે
 કુસ્તી કરવાની કસરત આદિ કર્યા. “योग्या” એટલે ગુણનિકા, “वलान”
 એટલે દોડવું અને “व्यामर्दन” એક બીજાની સાથે અંગોને બીડાવવા રૂપ કુસ્તી.
 व्यायामशालામાંથી નીકળીને તે स्नानगृहમાં આવ્યા औपपातिक सूत्रમાં
 स्नानगृहનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે-“समन्ततो जालकाभिरमणीये, विचित्रम

इत्यादिरीत्या प्रतिपादितः, शशीव प्रियदर्शनो नरपतिः, मञ्जनगृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति, 'पडिनिक्खमिन्ता, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता, सीहासणवरसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ' प्रतिनिष्क्रम्य-मञ्जनगृहात् निर्गत्य, यत्रैव बाह्या बहिःस्थिता उपस्थानशाला आसीत्, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरे-श्रेष्ठसिंहासने पौरस्त्याभिमुखो निषीदति-उपविशति, 'निसीइत्ता अप्पणे उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए अट्ठमहासणाइं सेयवत्थपच्चुत्थुयाइ, सिद्धत्थगकयमंगलोवयाराइं रयावेइ' निषद्य-उपविश्य आत्मनः-स्वस्य, उत्तर-पौरस्त्ये दिग्भागे-ईशानकोणे अष्टौ भद्रासनानि-उत्तमासनानि श्वेतवस्त्रप्रत्यवस्तृतानि-शुक्लवस्त्राच्छादितानि, सिद्धार्थककृतमङ्गलोपचाराणि सिद्धार्थकैः सर्पपद्-

कुट्टिमतले, रमणीये, स्नानमंडपे, नानामणिरत्नभक्तिचित्रे, स्नानपीठे सुखनिषण्णः" इत्यादिरीति से कहा गया है। चारों ओर गवाक्षों से रमणीय चित्रविचित्र मणियों से सचित्र तलवाला सुंदर ऐसा तथा अनेक प्रकार के मणिरत्नों की वेलों से सचित्र स्नानपीठ पर सुखपूर्वक बैठ कर स्नान किया और स्नानकरके बहलसे जैसे चंद्रमा बाहर निकले वैसे ही बलराजा स्नानगृहसे बाहर निकला अर्थात् चंद्रमा के तुल्य है प्यारा दर्शन जिनका ऐसे वे बल राजा उस स्नानगृह से बाहर निकले 'पडि-निक्खमिन्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ' बाहर निकल कर फिर वे बाहर की उपस्थानशाला में आये 'उवागच्छिता सीहासणवरसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ' वहां आकर वे पूर्वदिशा की तरफ मुंहकर के सिंहासन पर बैठ गये 'निसीइत्ता अप्पणे उत्तरपुर-त्थिमे दिसीभाए अट्ठमहासणाइं सेयवत्थपच्चुत्थुयाइं सिद्धत्थगकय-मंगलोवयाराइं रयावेइ' बैठकर फिर उन्होंने ने अपने से ईशानकोने में आठ भद्रासनों को जो कि सफेदवस्त्र से ढंके हुए थे तथा सिद्धार्थक-

णिरत्नकुट्टिमतले, रमणीये, स्नानमंडपे, नानामणिरत्नभक्तिचित्रे, स्नानपीठे सुख-निषण्णः" स्नान करीने, अन्द्रना जेत्तुं जेत्तुं प्रिय दर्शन छे जेवे। अल्लसण स्नानगृहमांथी अडार नीकय्थो। "पडिनिक्खमिन्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ" त्यांथी नीकणीने ते पोतानी आछ उपस्थान शालाभां आंथो। "उवागच्छिता सीहासणवरसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ" त्यां आवीने ते पूर्व दिशा तरइं मुण्ण शभीने, पडेवेथी न त्यां गोठवेला उत्तम सिंहासन पर जेसी गथो। "निसीइत्ता अप्पणे उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए अट्ठमहासणाइं सेयवत्थपच्चु-त्थुयाइं सिद्धत्थगकयमंगलोवयाराइं रयावेइ" सिंहासन पर विराजमान थडने तेणे पोतानी ईशान दिशाभां आठ लद्रासने गोठयां ते लद्रासने सद्ध

વાચ્યૈઃ કૃતો મઙ્ગલોપચારઃ યેષુ તાનિ, રચયતિ-સજ્જયતિ 'રયાવેત્તા અપ્પણો અદૂરસામંતે ણાણામણિરયણમંડિયં અહિયપેચ્છણિજ્જં' રચયિત્વા-મદ્રાસનાનિ સ્થાપયિત્વા સજ્જયિત્વેત્યર્થઃ આત્મનઃ-સ્વસ્ય અદૂરસામન્તે-નાતિદૂરે નાતિ-પ્રત્યાસન્ને, નાનામણિરત્નમણિડતામ્-વિવિધમણિરત્નભૂષિતામ્, અત એવ અધિક-પ્રેક્ષણીયામ્-અત્યન્તદર્શનીયામ્, 'મહગ્ધવરપટ્ટણુગ્ગયં, સળ્હપટ્ટવહુમત્તિસયચિત્તિ-ત્તાણં' મહાર્ધવરપત્તનોદ્ગતામ્-મહાર્ધા-વહુમૂલ્યકા ચાસૌ વરપત્તનોદ્ગતાવેતિ, ઉત્તમનગરનિષ્પાદિતા-શ્રેષ્ઠવસ્ત્રોત્પત્તિસ્થાનસમ્ભવેત્યર્થઃ તામ્, અથવા-મહાર્ધા ચાસૌ વરપટ્ટનાત્-પ્રધાનવેષ્ટનકાત્ ઉદ્ગતા-નિર્ગતા યા સા તામ્, શ્લક્ષણપટ્ટ-વહુમત્તિશતચિત્રિતાનામ્ શ્લક્ષણપટ્ટઃ-ચિક્કણસૂત્રમયઃ વહુમત્તિશતચિત્રઃ-અનેકવિચ્છિત્તિશતચિત્રયુક્તઃ તાનઃ-તાનકો યસ્યાં-સા તથાવિધામ્, 'ઈહામિયઉસમજાવમત્તિચિત્તં અર્ઘિમતરિયં જવણિયં અંછાવેહ' ઈહામૃગવ્રણમ યાવત્-નર-તુરગ-મકર-વિહગ-વપાલ-કિન્નર-રુરુ-શરભ-ચમર-કુન્નર-વનલ-

સરસોં સે જિન પર મઙ્ગલોપચાર કિયા ગયા હૈ સ્થાપિતકરવાયા 'રયા-વેત્તા અપ્પણો અદૂરસામંતે ણાણામણિરયણમંડિયં અહિયપેચ્છણિજ્જં' સ્થાપિત એવં સજ્જિત કરવાકર ફિર ઉસને અપને સે ન અધિક દૂર ઓર ન અધિક પાસ એસે ડચિત સ્થાન પર અનેક મણિયોં એવં રત્નોં સે મણિડત. વડા સુદાવના લગનેવાલા 'મહગ્ધવરપટ્ટણુગ્ગયં, સળ્હપટ્ટ વહુમત્તિસયચિત્તિતાણં' વેશ વહુમૂલ્ય વસ્ત્ર કા બના હુઆ, ઉત્તમ ઉત્તમ વસ્ત્ર જહાં બનાયે જાતે હૈ-એસે સ્થાન પર વિશેષ મૂલ્ય દેકર બનવાયા હુઆ, સૂક્ષ્મ-બારીક સૂત્ર કે સૈકદોં પ્રકાર કી કારીગરીયુક્ત વિચિત્ર તાનવાલે 'ઈહામિય ઉસમ જાવ મત્તિચિત્તં' ઈહામૃગ એવં ઘેલ કે ચિત્રોં સે સુસજ્જિત 'અર્ઘિમતરિયં જવણિયં અંછાવેહ' એસે અન્દર કે પદ્દા કો

વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત હતાં અને સિદ્ધાર્થક (સરસ્વ) વડે તેમના ઉપર મંગલો-પચાર કરેલ હતો. “રયાવેત્તા અપ્પણો અદૂરસામંતે ણાણામણિરયણમંડિયં અહિય પેચ્છણિજ્જં” ત્યાર બાદ તેણે પોતાનાથી ન અધિક દૂર અને ન અધિક પાસે એવાં સ્થાને અનેક મણિઓ અને રત્નોથી મંડિત, દેખાવમાં ઘણોજ સુંદર “મહગ્ધવરપટ્ટણુગ્ગયં, સળ્હપટ્ટવહુમત્તિસયચિત્તિતાણં” અતિશય કીમતી વસ્ત્રોથી બનાવેલો, જ્યાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્ત્રો અને છે એવી જગ્યાએ વિશેષ મૂલ્ય આપીને ખાસ તૈયાર કરાવેલો, સૂક્ષ્મ તારની (દોરાની) સેંકડો પ્રકારની અનેક કારીગરીવાળો, “ઈહામિયઉસમ જાવ મત્તિચિત્તં” ઈહામૃગ, વૃષભ આદિનાં ચિત્રોથી શોભાયમાન, “અર્ઘિમતરિયં અંછાવેહ” એવા અંદ-રના પદાર્થો તેણે ત્યાં તણાવ્યો. અહીં “યાવત્” પદથી “નર, તુરગ,

તા-પદ્મમલતાભક્તિચિત્રામ્-તત્ર હામૃગાઃ-વૃકાઃ, ઋષભાઃ-વૃષભાઃ, નરતુરગ-
મકરવિહગાસ્તુ પ્રસિદ્ધા એવ, વ્યાલાઃ-શ્વાપદસર્પાઃ, કિન્નરાઃ-વ્યન્તરવિશેષાઃ,
રુરવઃ-મૃગવિશેષાઃ, શરભાઃ-આરણ્યાઃ અષ્ટાપદવાચ્યાઃ પશવઃ, ચમરાઃ-આટઘ્યાઃ
ગાવઃ, કુંજરાઃ-હસ્તિનઃ, વનલતાઃ-અશોકાદિલતાઃ, પદ્મલતાઃ-કમલિન્યઃ, એતાસાં
યા ભક્તયો-વિચ્છિન્તયો રચના સ્તાભિ ચિત્રા યા સા તથાવિધામ્, અભ્યન્તરામ્-
અન્તઃસ્થિતાં યવનિકામ્ આર્પયતિ-પાતયતિ, 'અંછાવેત્તા નાનામણિરયણભક્તિ-
ચિત્તે' આકૃષ્ય-યવનિકાં પાતયિત્વા નાનામણિરત્નભક્તિચિત્રમ્-નાનામણિરત્નાનાં
ભક્તિભિઃ રચનાભિ વિચ્છિન્તિભિ યુક્તાનિ ચિત્રાણિ યત્ર તત્, વક્ષ્યમાણભદ્રાસ-
નસ્ય વિશેષણમેતત્, 'અત્થરયમઝયમસૂરગોત્થગં' આસ્તરકમૃદુકમસૂરકાવસ્તુતમ્-

ઉસને તનવાયા યહાં યાવત્ શબ્દ સે “ નર, તુરગ, મકર, વિહગ, વ્યાલ, કિન્નર, રુર, શરભ ચમર, કુંજર, વનલતા, પદ્મલતા ’ ઇન સબ કાગ્રહણ હુઆ હૈ । ઈહામૃગ એક જાત કે જંગલી જાનવર કા નામ હૈ-જિસે વૃક-ભેડિયા કહતે હૈ । ઋષભ નામ બૈલ કા હૈ । વ્યાલ નામ સર્પ કા હૈ । કિન્નર નામ-વ્યન્તર વિશેષ દેવ કા હૈ, રુર નામ મૃગવિશેષકા હૈ, શરભ નામ-અષ્ટાપદ કા હૈ, ચમર નામ-ચમરી ગાયકા હૈ. કુંજર નામ-હાથી કા હૈ, વનલતા નામ-અશોકાદિલતાઓં કા હૈ ઓર પદ્મલતા-કમલિની કા નામ હૈ ઇન સબ કે ચિત્ર ઉસ પદ્દે પર અંકિત કિયે હુએ થે. ‘અંછાવેત્તા નાનામણિરયણભક્તિચિત્તે’ પરદા તનવાકર ફિર ‘ઉસને ઉસકે ભીતર એક ભદ્રાસન રચવાયા વહ ભદ્રાસન અનેક પ્રકાર કે મણિ-રત્નોં સે યુક્ત થા ‘અત્થરયમઝયમસૂરગોત્થગં’ હિસ પર કોમલ ગાદી ઓર તકિયા વિછાયે ગયે થે ભદ્રાસન પર જો વસ્ત્ર વિછાયા ગયા

મકર, વિહગ, વ્યાલ, કિન્નર, રુર, શરભ, ચમર, કુંજર, વનલતા અને પદ્મલતાનાં ચિત્રો ગ્રહણ કરવાના છે. એક જાતના જંગલી જાનવરનું નામ ઈહા-મૃગ (વરુ) છે ઋષભ એટલે બળદ, વ્યાલ એટલે સર્પ કિન્નર એટલે એક પ્રકારના વ્યન્તરવિશેષ દેવ, ‘રુર’ એક પ્રકારના મૃગવિશેષને કહે છે, શરભ એટલે અષ્ટાપદ નામનું જાનવર, ચમર એટલે ચમરી ગાય, કુંજર એટલે હાથી, અશોકાદિ લતાઓને વનલતા કહે છે, અને કમલિનીને પદ્મલતા કહે છે. આં બધાં ચિત્રો તે પદ્મા પર દોરેલાં હતાં. “અંછાવેત્તા નાનામણિરયણ-ભક્તિચિત્તે” પદ્મા તથા વ્યાલ બાદ તેણે તે પદ્માની પાછળ એક સુદર ભદ્રાસન ગોઠવ્યું. તે ભદ્રાસન અનેક મણિ અને રત્નોથી મંડિત ચિત્રોથી યુક્ત હતું. “અત્થરયમઝયમસૂરગોત્થગં” તેના ઉપર કોમલ ગાદી અને તકિયા બિછા.

આસ્તરકેણ-આસ્તરવિશેષેણ, મૃદુકમસૂરકેણ-ગોળાકારલઘૂપધાનેન અવસ્તૃતમ્-
 આચ્છાદિતં યત્તત્થા, 'સેયવત્થપચ્ચુત્થુયં' શ્વેતવસ્ત્રપત્યવસ્તૃતમ્-શુક્લપાવરણ-
 પટાચ્છાદિતમ્, 'અંગસુહફાસુયં, સુમડયં, પમાવર્ણે દેવીએ ભદ્રાસણં રયાવેઈ'
 અન્નમુલ્લસ્પર્શમ્ અન્નમુલ્લઃ-શરીરમુલ્લહેતુઃ સ્પર્શો યસ્ય તત્, અન્નમુલ્લજનકસ્પર્શયુક્તમ્,
 સુમૃદુકમ્-અત્યન્તકોમલમ્, ભદ્રાસનં પ્રભાવત્યૈ દેવ્યૈ રચયતિ-સજ્જયતિ 'રયા-
 વેત્તા કોઢુંબિયપુરિસે સદાવેઈ, સદાવેત્તા એવં વયાસી'-રચયિત્વા-ભદ્રાસનં પ્રભા-
 વત્યાઃ ઉપવેશનાર્થં સજ્જયિત્વા, કૌટુમ્બિકપુરુષાન્-આજ્ઞાકારિસેવકાન્ શબ્દયતિ
 આહ્વયતિ, શબ્દયિત્વા-કૌટુમ્બિકપુરુષાન્ આહ્વય, એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણાવાદીત્
 સ્ત્રિપ્પામેવ મો દેવાણુપ્પિયા ! અદ્દંગ મહાનિમિત્તમુત્તત્થધારણ, વિવિહસત્થકુસલે
 સુવિણલક્ષણપાઠે સદાવેઈ' મો દેવાણુપ્પિયાઃ ! સ્ત્રિપ્પમેવ-શીઘ્રાતિશીઘ્રમેવ
 અષ્ટાન્નમહાનિમિત્તસૂત્રાર્થધારકાન્-અષ્ટાન્નમ્-અષ્ટાવયમ્ યત્ મહાનિમિત્તમ્-

થા ઉસકા નામ આસ્તરક હૈ તથા ગોલ આકાર વાલી જો છોટી તકિયા
 હોતી હૈ ઉસ કા નામ મસૂરક હૈ । 'સેયવત્થપચ્ચુત્થુયં', ગાદી કે
 ઉપર જો વસ્ત્ર બિછાયા ગયા થા વહ બિલકુલ સફેદ થા 'અંગસુહફા-
 સુયં, સુમડયં, પમાવર્ણે દેવીએ ભદ્રાસણં રયાવેઈ' હસ ભદ્રાસન કા
 સ્પર્શ શરીર કો સુલ્લકારક થા, કયોં કિ યહ અત્યન્ત કોમલ થા, હસ
 પ્રકાર કે વિશેષણો વાલે ભદ્રાસન પ્રભાવતી દેવી કો બૈઠને કે લિયે
 વિચ્છવારુર 'કોઢુંબિયપુરિસે સદાવેઈ' ફિર ઉસને કૌટુમ્બિક પુરુષો
 કો બુલાયા-'સદાવિત્તા એવંવયાસી' બુલાકર એસા કહા-'સ્ત્રિપ્પામેવ
 મો દેવાણુપ્પિયા ! અદ્દંગમહાનિમિત્તમુત્તત્થધારણ, વિવિહસત્થકુસલે,
 સુવિણલક્ષણપાઠે સદાવેઈ' હે દેવાણુપ્પિયો ! તુમ લોગ શીઘ્ર હી

દેલા હતાં તે ભદ્રાસન પર જે સુંદર વસ્ત્ર બિછાવવામાં આવ્યું હતું તેનું
 નામ આસ્તરક (ચાદર) આપવામાં આવેલ છે. વળી તેના પર ગોળ આકાર-
 ની મસૂરક (નાના તકિયા જેવું) પણ ગોઠવેલી હતી. "સેયવત્થ પચ્ચુત્થુયં"
 ગાદિના ઉપર જે વસ્ત્ર બિછાવવામાં આવ્યું હતું તે બિલકુલ સફેદ હતું.
 "અંગસુહફાસુયં, પમાવર્ણે દેવીએ ભદ્રાસણં રયાવેઈ" આ ભદ્રાસનને સ્પર્શ
 શરીરને સુખકારી હતો, કારણ કે તેના ઉપર અત્યંત કોમલ ગાદી બિછાવેલી
 હતી. આ પ્રકારનું ભદ્રાસન પ્રભાવતી દેવી માટે ગોઠવાવીને તેણે "કોઢુંબિય-
 પુરિસે સદાવેઈ" પોતાના આજ્ઞાકારી સેવકોને બોલાવ્યા. "સદાવિત્તા એવં
 વયાસી" અને તેણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—"સ્ત્રિપ્પામેવ મો દેવાણુપ્પિયા !
 અદ્દંગ મહાનિમિત્તમુત્તત્થધારણ, વિવિહસત્થકુસલે, સુવિણલક્ષણપાઠે સદાવેઈ"

परोक्षार्थप्रतिपत्तिकारकं महाशास्त्रम्, तस्य सूत्रार्थो ये धारयन्ति हृदये-अवधारयन्ति तान्, अष्टनिमित्ताङ्गानि १-दिव्यम् २-औत्पातः ३-आन्तरिक्षम् ४-भौमं च ५-आङ्गम् ६-सरः ७-लक्षणम् ८-व्यञ्जनञ्च त्रिविधं पुनरेकैकम्। तथा-विधशास्त्रकुशलान्-अनेकशास्त्रकुशलान्, स्वप्नलक्षणपाठकान्-स्वप्नलक्षणज्ञापकान् शब्दयत-आह्वयत। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडिमुणेत्ता बलस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमइ' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः-आज्ञाकारिणो यावत्-बलस्य राज्ञ स्ताम् आज्ञासिकां प्रतिश्रुत्य बलस्य-राज्ञोऽन्तिकात्-समीपात् प्रतिनिष्क्राम्यन्ति-निर्गच्छन्ति, 'पडिनिक्खमित्ता, सिग्घं तुरियं चवलं चंडं वेइयं हत्थिणपुरं नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव तेसिं सुविणलक्खणपाढगाणं गिहाइं, तेणेव उवागच्छंति' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य शीघ्रं त्वरितं, चपलं, चण्डम्, वेगितम्-

अष्टाङ्गमहानिमित्त के-आठ प्रकार के परोक्षार्थ की प्रतिपत्ति कराने वाला महास्वप्नशास्त्र के-सूत्र एवं अर्थ को हृदय में धारण करने वाले तथा अनेक शास्त्रों में कुशल ऐसे स्वप्नलक्षण के जानने वालों को बुला लाओ। अष्ट निमित्ताङ्ग इस प्रकार से हैं-दिव्य १, औत्पात २, आन्तरिक्ष ३, भौम ४, आङ्ग ५, सर ६, लक्षण ७, और व्यञ्जन ८, इनमें एक एक के मूल अर्थ और तदुभय इस प्रकार से तीन तीन भेद और हैं। 'तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडिमुणेत्ता बलस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमइ' इस प्रकार की बल राजा की उस आज्ञा को स्वीकार करके वे आज्ञाकारी पुरुष बल राजा के पास से चले आये 'पडिनिक्खमित्ता सिग्घं तुरियं चवलं चंडं वेइयं हत्थिणापुरं नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सुविणलक्खणपाढगाणं गिहाइं, तेणेव उवागच्छंति' चले आकर वे शीघ्र ही त्वरापूर्वक, चपलतापूर्वक

हे देवानुप्रियो ! तमे घण्टी ७ अङ्गुली अष्टाङ्ग महानिमित्तना-आठ प्रकारना परोक्षार्थना निष्ठुय करवन्तार महाशास्त्रोना-सूत्र अने अर्थने हृदयमां धारण करन्तार तथा अनेक शास्त्रोमां निष्ठुय जेवां स्वप्नलक्षणने जानन्तार स्वप्नपाठकाने जालावी लावो। अष्टनिमित्ताङ्ग आ प्रमाणे छे-(१) दिव्य, (२) औत्पात, (३) आन्तरिक्ष, (४) भौम, (५) आङ्ग (६) सर, (७) लक्षण अने (८) व्यञ्जन। ते प्रत्येकना त्रय त्रय लेह कइया छे। "तएणं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पडिमुणेत्ता बलस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमइ" राजन्नी आ प्रकारनी आज्ञाने भाथे जालावीने ते आज्ञाकारी पुरुषे भलराजन्नी पासैथी जाली नीकइया। "पडिनिक्खमित्ता सिग्घं तुरियं चवलं चंडं वेइयं हत्थिणापुरं नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव सुविणलक्खणपाढगाणं गिहाइं, तेणेव उवागच्छंति" त्यांथी

અત્યન્તવેગપૂર્વકમ્ હસ્તિનાપુરં નગરમાશ્રિત્ય મધ્યમધ્યેન-મધ્યભાગેન, યત્રૈવ તેષાં સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાનામ્ ગૃહાણિ આસન્, તત્રૈવ ઉપાગચ્છન્તિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા તે સુવિળલક્ષણપાઢૅ સદાવૈતિ' ઉપાગત્ય તાન્ સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાન્-સ્વપ્નસ્વરૂપ-ફલજ્ઞાપકાન્ શબ્દયન્તિ, આહ્વયન્તિ, 'તદ્દર્શનં તે સુવિળલક્ષણપાઢગા વલસ્સ રન્નો કોઢુંવિયપુરિસેહિં સદાવિયા સમાણા હદ્દતુદ્ધ પ્હાયા કય જાવ સરીરા' તતઃ સ્વલ્ભ તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાઃ વલસ્ય રાજ્ઞઃ કૌટુમ્બિકપુરુષૈઃ શબ્દયિતાઃ-આહૂતાઃ, સન્તઃ, હૃદ્દતુષ્ટાઃ સ્નાતાઃ કૃતયાવત્ વલિકર્માણઃ દત્તવાયસાધન્નમાગાઃ કૃતકૌતુકમદ્ગલપ્રાયશ્ચિત્તાઃ અલ્પમહાર્ધામરણાલદ્ધૃતશરીરાઃ 'સિદ્ધત્થગહરિયાલિયા-કયમંગલમુદ્ધાણા સદ્દર્શિં સદ્દર્શિં ગિહેહિંતો નિગ્ગચ્છન્તિ' સિદ્ધાર્થક-હરિતાલિકાકૃત-

ઔર અત્યન્તવેગપૂર્વક હસ્તિનાપુર નગર કે બીચોં બીચ સે હોકર-વહાં પર ગયે કિ જહાં સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોં કે ઘર થે । 'ઉવાગચ્છિત્તા તે સુવિ-ળલક્ષણપાઢૅ સદાવૈતિ' વહાં જાકર ઝન્હોં ને ઝન સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોં કો બુલાયા 'તદ્દર્શનં તે સુવિળલક્ષણપાઢગા વલસ્સ રન્નો કોઢુંવિયપુરિ-સેહિં સદાવિયા સમાણા હદ્દ તુદ્ધ પ્હાયા કય જાવ સરીરા' હસકે બાદ સ્વપ્ન કે ફલ કો બતાને વાલે વે સ્વપ્નલક્ષણ પાઠક બલરાજા કે કૌટુમ્બિક પુરુષોં દ્વારા બુલાયે જાને પર બઢે હી આનન્દિત હુૅ ઔર સંતુષ્ટ હુૅ ઝસી સમય ઝન્હોં ને સ્નાન ક્રિયા વાયસાદિકોં કાક આદિ કો અન્ન દેને રૂપ વલિકર્મ ક્રિયા, કૌતુક, મંગલ ંવં પ્રાયશ્ચિત્ત ક્રિયા, વહુમૂલ વાલે થોઢે સે આભૂષણ પહિરે 'સિદ્ધત્થગ હરિયા-લિયા કયમંગલમુદ્ધાણા સદ્દર્શિં સદ્દર્શિં ગિહેહિંતો નિગ્ગચ્છન્તિ'

નીકળીને તુરન્ત જ ત્વરાપૂર્વક, અપસ્રતાપૂર્વક ંને અત્યન્ત વેગપૂર્વક હસ્તિના-પુર નગરની વચ્ચે વચ્ચ થઈને, જ્યાં સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોનાં ઘર હતાં, ત્યાં આવી પહોંચ્યા. “ઉવાગચ્છિત્તા તે સુવિળલક્ષણપાઢૅ સદાવૈતિ” ત્યાં જઈને તેમણે તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને બોલાવ્યા-એટલે કે તેમણે તેમને સંભળની આજ્ઞા કહી સંભળાવી. “તદ્દર્શનં તે સુવિળલક્ષણપાઢગા વલસ્સ રન્નો કોઢુંવિ-યપુરિસેહિં સદાવિયા સમાણા હદ્દ તુદ્ધ પ્હાયા કય જાવ સરીરા” બોલતાના આજ્ઞા-કારી સેવકો દ્વારા બલરાજાએ જેમને બોલાવ્યા હતા, એવાં તે સ્વપ્નલક્ષણ-પાઠકો ઘણાજ હર્ષ અને સંતોષ પામ્યા એજ સમયે તેમણે સ્નાન કર્યું. ત્યાર બાદ વાયસાદિને અન્ન દેવારૂપ બલિકર્મ તેમણે કર્યું. ત્યાર બાદ મથના તિલક આદિ રૂપ કૌતુક મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિ પતાવીને તેમણે સુંદર વસ્ત્રો તથા ખડું જ મૂલ્યવાન અને વજનમાં હલકાં એવાં આભૂષણો પહેર્યા. “સિદ્ધત્થગહરિયાલિયા, કયમંગલમુદ્ધાણા સદ્દર્શિં સદ્દર્શિં ગિહેહિંતો

मङ्गलमूर्द्धानः—सिद्धार्थकाः—सर्षपाः हरितालिका—दूर्वा तत्स्वरूपाणि तैर्वा कृतानि—
स्थापितानि मङ्गलानि मूर्ध्नि—मस्तके यै स्ते तथाविधाः, स्वकेभ्यो स्वकेभ्यो निज-
निजेभ्यो गृहेभ्यो निर्गच्छन्ति, 'निर्गच्छित्ता हस्तिनापुरं नगरं मज्झं मज्झेणं जेणेव
बलरस रन्नो भवणवरवडेंसए, तेणेव उवागच्छंति' स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो गृहेभ्यो
निर्गत्य हस्तिनापुरं नगरमाश्रित्य मध्यमध्येन—मध्यभागेन, यत्रैव बलस्य राज्ञो
भवनवरावतंसकः—उत्तमप्रासादः, आसीत्, तैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता
भवणवरवडेंसगपडि दुवारंसि एगओ मिलंति' उपागत्य भवनवरावतसकप्रतिद्वारे
एकतो मिलन्ति—एकत्री भवन्ति, 'एगओ मिलित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्टाणसाला
तेणेव उवागच्छंति' एकतो मिलित्वा—संधीभूय, यत्रैव बाह्या उपस्थापनशाला आसीत्
तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता करयल जाव बलरायं जएणं, विजएणं वद्धा-
वेति' उपागत्य करतलेन यावत्—मस्तके शिरसावर्तम् अञ्जलिं कृत्वा, बलं राजान

अपने २ मस्तकों के ऊपर उन्होंने ने सिद्धार्थक-सरसों से
और हरितालिका-दूर्वा शिर पर धारण किया और अपने २
घरों से बाहर निकले 'निर्गच्छित्ता हस्तिनापुरं नगरं मज्झंमज्झेणं
जेणेव बलस्स रण्णो भवणवरवडेंसए तेणेव उवागच्छंति' बाहर निक-
लकर वे हस्तिनापुर नगर के बीचों बीच से होकर जहाँ बल राजा का
श्रेष्ठ राजमहल था वहाँ पर आये 'उवागच्छित्ता भवणवरवडेंसग पडि-
दुवारंसि एगओ मिलंति' वहाँ आकर वे सब के सब उसश्रेष्ठ राज-
महल के दरवाजे पर एकत्रित हुए 'एगओ मिलित्ता जेणेव बाहिरिया
उवट्टाणसाला तेणेव उवागच्छंति' इकट्ठे होकर फिर वे जहाँ पर बाह्य
उपस्थान शाला थी वहाँ पर आये 'उवागच्छित्ता करयल जाव बलं-
रायं जएणं विजएणं वद्धावेति' वहाँ आकर के उन्होंने ने दोनों हाथ
जोड़कर बलराजा को नमस्कार करते हुए जय विजय शब्दों से बधाया

निगच्छन्ति " त्थार आइ तेभण्णे पोत पोताना मस्तक पर सरसव अने हरि
तालिका (दूर्वा) वडे भंगलोपचार कय्यो, पछी तेण्णो भलराजाना उत्तम भडेल
पासे आवी पडोअथा. " उवागच्छित्ता भवणवरवडेंसगपडिदुवारंसि एगओ
मिलंति " त्थां आवीने तेण्णो अधां राजाना ते उत्तम भडेलना हरवान पासे
लेगा थया. " एगओ मिलित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्टाणसाला तेणेव उवाग-
च्छंति " लेगा थधने तेण्णो राजनी भडारनी उपस्थानशाणाभां आन्था.
" उवागच्छित्ता करयल जाव बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेति " त्थां आवीने
तेभण्णे अन्ने हाथ लेडीने राजने नमस्कार कय्यो अने " तमारो जय हो,
तमारो विजय हो " अथा शब्देथी तेभण्णे राजने वधाण्थो, " तएणं सुवि-

અત્યન્તવેગપૂર્વકમ્ હસ્તિનાપુરં નગરમાશ્રિત્ય મધ્યમધ્યેન-મધ્યભાગેન, યત્રૈવ તેષાં સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાનામ્ ગૃહાણિ આસન્, તત્રૈવ ઉપાગચ્છન્તિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા તે સુવિળલક્ષણપાઠઘ્ સદાવૈતિ' ઉપાગત્ય તાન્ સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાન્-સ્વપ્નસ્વરૂપ-ફલજ્ઞાપકાન્ શબ્દયન્તિ, આહ્વયન્તિ, 'તદ્દેશં તે સુવિળલક્ષણપાઠગા બલસ્સ રન્નો કોઢુંબિયપુરિસેહિં સદાવિયા સમાણા હદ્દતુદ્દ પ્હાયા કય જાવ સરીરા' તતઃ સ્વલ્ભ તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાઃ બલસ્ય રાજ્ઞઃ કૌટુમ્બિકપુરુષૈઃ શબ્દયિતાઃ-આહૂતાઃ, સન્તઃ, હૃદ્દતુષ્ટાઃ સ્નાતાઃ કૃતયાવત્ વલિ કર્માણઃ દત્તવાયસાધન્નમાગાઃ કૃતકૌતુકમજ્જલપ્રાયશ્ચિત્તાઃ અલ્પમહાર્ષામરણાલ્કૃતશરીરા 'સિદ્ધત્થગહરિયાલિયા-કયમંગલમુદ્દાણા સદ્દહિં સદ્દહિં ગિહેહિંતો નિગ્ગચ્છંતિ' સિદ્ધાર્થક-હરિતાલિકાકૃત-

और अत्यन्तवेगपूर्वक हस्तिनापुर नगर के बीचों बीच से होकर वहाँ पर गये कि जहाँ स्वप्नलक्षणपाठकों के घर थे। 'उवागच्छित्ता ते सुवि-
णलक्खणपाढए सदावैति' वहाँ जाकर उन्होंने ने उन स्वप्नलक्षणपाठकों को बुलाया 'तएणं ते सुविणलक्खणपाढगा बलस्स रन्नो कोडुंबियपुरि-
सेहिं सदाविया समाणा हदु तुदु पहाया कय जाव सरीरा' इसके बाद स्वप्न के फल को बताने वाले वे स्वप्नलक्षण पाठक बलराजा के कौटुम्बिक पुरुषों द्वारा बुलाये जाने पर बड़े ही आनन्दित हुए और संतुष्ट हुए उसी समय उन्होंने ने स्नान किया वायसादिकों काक आदि को अन्न देने रूप बलिकर्म किया, कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त किया, बहुमूल वाले थोड़े से आभूषण पहिरे 'सिद्धत्थग हरिया-
लिया कयमंगलमुद्वणा सएहिं सएहिं गिहेहिंतो निगगच्छंति'

નીકળીને તુરત જ ત્વરાપૂર્વક, અપડતાપૂર્વક અને અત્યંત વેગપૂર્વક હસ્તિના-
પુર નગરની વચ્ચે વચ્ચે થઈને, જ્યાં સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોનાં ઘર હતાં, ત્યાં
આવી પહોંચ્યા. “ઉવાગચ્છિત્તા તે સુવિળલક્ષણપાઠગદ્દ સદાવૈતિ” ત્યાં જઈને
તેમણે તે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકોને બોલાવ્યા—એટલે કે તેમણે તેમને રાત્રની
આજ્ઞા કહી સંભળાવી “તદ્દેશં તે સુવિળલક્ષણપાઠગા બલસ્સ રન્નો કોડુંબિ-
યપુરિસેહિં સદાવિયા સમાણા હદ્દ તુદ્દ પ્હાયા કય જાવ સરીરા” પોતાના આજ્ઞા-
કારી સેવકો દ્વારા બલરાજાએ જેમને બોલાવ્યા હતા, એવાં તે સ્વપ્નલક્ષણ-
પાઠકો ઘણાજ હર્ષ અને સંતોષ પામ્યા એજ સમયે તેમણે સ્નાન કર્યું. ત્યાર
બાદ વાયસાદિને અન્ન દેવારૂપ બલિકર્મ તેમણે કર્યું. ત્યાર બાદ મશના
તિલક આદિ રૂપ કૌતુક મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિ પતાવીને તેમણે
સુંદર વસ્ત્રો તથા ખડું જ મૂલ્યવાન અને વજનમા હલકાં એવાં આભૂષણો
પહેરાં. “સિદ્ધત્થગહરિયાલિયા, કયમંગલમુદ્દાણા સદ્દહિં સદ્દહિં ગિહેહિંતો

मङ्गलमूर्द्धानः-सिद्धार्थकाः-सर्षपाः हरितालिका-दूर्वा तत्स्वरूपाणि तैर्वा कृतानि-
स्थापितानि मङ्गलानि मूर्ध्नि-मस्तके यै स्तेतथाविधाः, स्वकेभ्यो स्वकेभ्यो निज-
निजेभ्यो गृहेभ्यो निर्गच्छन्ति, 'निग्गच्छित्ता हत्थिणापुरं नगरं मज्झंमज्झेणं जेणेव
बलस रन्नो भवणवरवडेंसए, तेणेव उवागच्छंति' स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो गृहेभ्यो
निर्गत्य हस्तिनापुरं नगरमाश्रित्य मध्यमध्येन-मध्यभागेन, यत्रैव बलस्य राज्ञो
भवनवरावतंसकः-उत्तमप्रासादः, आसीत्, तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता
भवणवरवडेंसगपडि दुवारंसि एगओ मिलंति' उपागत्य भवनवरावतंसकप्रतिद्वारे
एकतो मिलन्ति-एकत्री भवन्ति, 'एगओ मिलित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्टाणसाला
तेणेव उवागच्छंति' एकतो मिलित्वा-संधीभूय, यत्रैव बाह्या उपस्थापनशाला आसीत्
तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता करयल जाव बलरायं जएणं, विजएणं वद्धा-
वेंति' उपागत्य करतलेन यावत्-मस्तके शिरसावर्तम् अञ्जलिं कृत्वा, बलं राजान

अपने २ मस्तकों के ऊपर उन्होंने ने सिद्धार्थक-सरसों से
और हरितालिका-दूर्वा शिर पर धारण किया और अपने २
घरों से बाहर निकले 'निग्गच्छित्ता हत्थिणापुरं नगरं मज्झंमज्झेणं
जेणेव बलस्स रण्णो भवणवरवडेंसए तेणेव उवागच्छंति' बाहर निक-
लकर वे हस्तिनापुर नगर के बीचों बीच से होकर जहाँ बल राजा का
श्रेष्ठ राजमहल था वहाँ पर आये 'उवागच्छित्ता भवणवरवडेंसग पडि-
दुवारंसि एगओ मिलंति' वहाँ आकर वे सब के सब उसश्रेष्ठ राज-
महल के दरवाजे पर एकत्रित हुए 'एगओ मिलित्ता जेणेव बाहिरिया
उवट्टाणसाला तेणेव उवागच्छंति' इकट्ठे होकर फिर वे जहाँ पर बाह्य
उपस्थान शाला थी वहाँ पर आये 'उवागच्छित्ता करयल जाव बलं-
रायं जएणं विजएणं वद्धावेंति' वहाँ आकर के उन्होंने ने दोनों हाथ
जोड़कर बलराजा को नमस्कार करते हुए जय विजय शब्दों से वधाया

निम्बन्ति" त्थार आइ तेमणे पोत पोताना मस्तक पर सरसव अने छुरि
तालिका (दूर्वा) वडे भंगदोपयार कुर्यो, पछी तेओ अलराजना उत्तम भडेल
पासे आवी पडेअ्या. "उवागच्छित्ता भवणवरवडेंसगपडिदुवारंसि एगओ
मिलंति" त्या आवीने तेओ अधां राजना ते उत्तम भडेलना दरवाजा पासे
लेगा थया. "एगओ मिलित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्टाणसाला तेणेव उवाग-
च्छंति" लेगा थएने तेओ राजनी अहारनी उपस्थानशाणाभां आअ्या.
"उवागच्छित्ता करयल जाव बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेंति" त्या आवीने
तेमणे अन्ने हाथ ओडीने राजने नमस्कार कयो अने "तमारो जय हो,
तमारो विजय हो" जेवा शब्दोथी तेमणे राजने वधाओ, "तएणं सुवि-

जयेन, विजयेन वर्द्धयन्ति । 'तएणं सुविणलक्खणपाढगा बलेणं रन्ना वंदिय पूइय-
सकारियसंमाणिया मनाणा, पत्तेयं पत्तेयं पुव्वन्नत्थेसु भद्दासणेसु निसीयंति' ततः
खलु स्वप्नलक्षणपाठकाः बलेन राज्ञा वन्दितपूजितसत्कारितसम्मानिताः सन्तः
प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्वन्त्यस्तेषु-पूर्वकालादेव स्थापितेषु, भद्रासनेषु निषीदन्ति-उप-
विशन्ति 'तएणं से बले राया पभावइं देविं जवणियंतरियं ठावेइ' ततः खलु स
बलो राजा प्रभावतीं देवीं यवनिकान्तरितां-यवनिकाभ्यन्तरे स्थापयति-उपवेश-
यति 'ठावेत्ता पुप्फफलपडिपुन्नहत्थे परेणं विणएणं ते सुविणलक्खणपाढए एवं
वयासी'-स्थापयित्वा-पुष्पफलपरिपूर्णहस्तः परेण-अतिशयेन विनयेन तान्
स्वप्नलक्षणपाठकान् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'एवं खलु देवाणुप्पियां ।
पभावती देवी, अज्ज तंसि तारिसगंसि वासघरंसि जाव सीहं सुविणे पासित्ताणं
पडिबुद्धा' हे देवानुप्रियाः ! एवं खलु निश्चयेन प्रभावती देवी, अद्य तस्मिन्

'तएणं सुविणलक्खणपाढगा बलेणं रन्ना वंदिय पूइयसकारिय संमा-
णिया सम्माणा पत्तेयं पत्तेयं पुव्वन्नत्थेसु भद्दासणेसु निसीयंति' इसके
बाद बलराजा ने उन्हें नमस्कार किया, उनका आदर किया उनका सत्कार
किया, सम्मान किया, बादमें वे सब पहिले से रखे हुए उन भद्रासनों
पर बैठ गये 'तएणं से बले राया पभावइं देविं जवणियंतरियं
ठावेइ' उनके बैठ जानेपर बलराजा ने प्रभावती देवी को परदा के
भीतर बैठाया 'ठावेत्ता पुप्फफलपडिपुन्नहत्थे-परेणं विणएणं ते सुविण-
लक्खणपाढए एवं वयासी' भीतर बैठाकर फिर बल राजा ने कि
जिसका हाथ पुष्प और फलों से पूर्ण-भरा हुआ है बड़ी विनयपूर्वक
स्वप्नलक्षणपाठकों से इस प्रकार कहा-पूछा-'एवं खलु देवाणुप्पियां ।
पभावइं देवी अज्ज तंसि तारिसगंसि वासघरंसि जाव सीहं सुविणे

णलक्खणपाढगा बलेणं रन्ना वंदिय पूइय सकारिय संमाणिय सम्माणा पत्तेयं पत्तेयं
पुव्वन्नत्थेसु भद्दासणेसु निसीयंति " त्थार आह भल्लरान्नेत्थे तेमने नमस्कारं कुर्यां,
तेमने आदरं कुर्यां, तेमने सत्कारं कुर्यां अने तेमनुं सम्मानं कुर्यां, त्थार
आह तेओ अधां आगणथी गोठवेदां भद्रासने। पर ओसी गया. "तएणं से
बले राया पभावइं देविं जवणियंतरियं ठावेइ" त्थार आह भल्लरान्नेत्थे
प्रभावती राक्षीने पढीनी पाछण ओसाड्यां. "ठावेत्ता पुप्फफलपडिपुन्नहत्थे,
परेणं विणएणं ते सुविणलक्खणपाढए एवं वयासी" राक्षीने पढीनी पाछणने
भद्रासन पर ओसाडने, इदं अने इलोथी नेना हाथ परिपूषुं छता अधां ते
भल्लरान्नेत्थे धण्डान् विनयपूर्वकं ते स्वप्नलक्षणपाठकेने आ प्रभाणे कथुं—
" एवं खलु देवाणुप्पियां ! पभावइं देवी अज्ज तंसि तारिसगंसि वासघरंसि जाव

तादृशके सुन्दरे वासगृहे यावत्-पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं सिंहं स्वप्ने दृष्ट्वा खलु प्रतिबुद्धा-जागरिता । 'तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ?' हे देवानुप्पिया ! तत् खलु तस्य उदारस्य यावत्-कल्याणः मन्ये कः फलवृत्तिविशेषो भविष्यति ? 'तएणं सुविणलक्खणपाढगा बलस्स रन्नो अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म हट्ठतुट्ठं तं सुविणं ओगिण्हंति' ततः खलु स्वप्नलक्षणपाठकाः बलस्य राज्ञोऽन्तिके-समीपे एतमर्थं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य हृष्टतुष्टाः तं स्वप्नम् अवगृह्णन्ति-स्वप्नानामवग्रहणं कुर्वन्ति, 'ओगिण्हत्ता, ईह अणुप्पविसंति' अवग्रह-अवग्रहणविषयं कृत्वा, ईहाम्-विशेषणविचाररूपाम् अनुप्रविशन्ति, 'अणुप्पविसित्ता तस्स सुविणस्स अत्थोगगहणं

पासित्ताणं पडिबुद्धा' हे देवानुप्पियो ! आज भाग्यशालियों के योग्य उस वासगृह में सोती हुई प्रभावती ने यावत् सिंह को स्वप्न में देखा है और देखकर फिर वे जग गई 'तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ' तो हे देवानुप्पियो ! क्या मैं ऐसा मानूँ कि इस उदार स्वप्न या यावत् फलवृत्ति विशेषवाला कल्याणरूप फल होगा ? 'तएणं सुविणलक्खणपाढगा बलस्स रण्णो अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठं तं सुविणं ओगिण्हंति' बल राजा के मुख से इस बात को सुनकर और उसे चित्त में धारणकर उन स्वप्नलक्षण पाठकों ने उस स्वप्न पर पहिले तो अवग्रह-रूप से-सामान्यरूप से विचार किया-'ओगिण्हत्ता ईह अणुप्पविसंति'

सीहं सुविणे पासित्ताणं पडिबुद्धा" हे देवानुप्पियो ! आने भाग्यशालीने योग्य जेवां ते (पूर्वोक्त वरुणवाणा) शयनगृहमां सूतेसां प्रभावती राज्ञीने स्वप्नामां (पूर्वोक्तविशेषणवाणा) जेक सिहने पोताना मुभमां प्रवेश करतो जेथे छे अने तयार भाद तेजो जगी गयां छे. "तं णं देवाणुप्पिया ! एयस्स ओरालस्स जाव के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ" तो शु' भारेज्जि' मानवु' के ते उदार आदि विशेषणवाणा स्वप्ननु' "इलवृत्ति विशेषवाणु' (विशिष्ट प्रकारनु') कल्याणरूप इण प्राप्त थये ?

"तएणं सुविणलक्खणपाढगा बलस्स रण्णो अतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठ तुट्ठं तं सुविणं ओगिण्हंति" जल राजने मुपेथी आ बात सांजानीने अने तेने चित्तमां धारण करीने ते स्वप्नलक्षणपाठकेने धरे जे छे अने अंते प थये. तेमणे पडेसां तो ते स्वप्न पर अवग्रह इये-सामान्य इये विचार कर्यो. "ओगिण्हत्ता ईह अणुप्पविसंति" तयार भाद छे इये (विशेष इये)

करेति' ईदामनुप्रविश्य तस्य स्वप्नस्य अर्थावग्रहणं कुर्वन्ति, 'करेत्ता, अन्नमण्णेणं सद्धिं संचालेति' कृत्वा-फलं विज्ञाय अन्योन्येन सार्द्धम् संचारयन्ति-परस्पर-स्वप्नफलं विचारयन्ति, 'संचालेत्ता तस्स सुविणस्स लद्धट्ठा गहियट्ठा, पुच्छियट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा, बलस्स रण्णो पुरओ सुविणसत्थाइं उच्चारमाणा उच्चारमाणा एवं वयासी'-परस्परं संचार्य-विचार्य, तस्य स्वप्नस्य लब्धार्थाः-स्वतो-ज्ञातार्थाः, गृहीतार्थाः-परतो निश्चितार्थाः, संशये सति परस्परतः पृष्टार्थाः, विनिश्चितार्थाः प्रश्नानन्तरं विनिर्णीतार्थाः, अभिगतार्थाः-अभिगतार्थाः, बलस्य राज्ञः

बाद में विशेषरूप से-ईहा रूप से-विचार किया 'अणुप्पविमिस्सित्ता तस्स सुविणस्स अत्थोग्गहणं करेति' विचार करने के बाद फिर उन्होंने उस स्वप्न की यथार्थता का निश्चय किया 'करेत्ता अन्नमण्णेणं सद्धिं संचालेति' यथार्थता का निश्चय करके फिर परस्पर में उन्होंने इस में स्वप्नफल का विचार किया 'संचालेत्ता तस्स सुविणस्स लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा, बलस्स रण्णो पुरओ सुविणसत्थाइं उच्चारमाणा उच्चारमाणा एवं वयासी' स्वप्नफल का विचार करके जब वे स्वतः उस स्वप्नफल के लद्धट्ठा लब्धार्थवाले हो गये, दूसरों से निश्चित किये गये उसके अर्थवाले हो गये, पुच्छियट्ठा पूछ पाछ कर अपने संशय को दूर करने वाले बन गये, विणिच्छियट्ठा स्वप्न के अर्थ को बिलकुल अच्छी तरह से निर्णीत कर चुकने वाले बन गये और अभिगयट्ठा सब प्रकार से अर्थ के ज्ञाता बन गये, तब

विचार किये। "अणुप्पविमिस्सित्ता तस्स सुविणस्स अत्थोग्गहणं करेति" के प्रश्नभां उ'डा उतरने तेमणे ते स्वप्ननी यथार्थताने निष्पत्ति किये। "करेत्ता अन्नमण्णेणं सद्धिं संचालेति" तयार भाद तेमणे ओक'णील साधे अर्था विचारणु। करीने ते स्वप्नना इल विषे विचार किये। "संचालेत्ता तस्स सुविणस्स लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा, बलस्स रण्णो पुरओ सुविणसत्थाइं उच्चारमाणा उच्चारमाणा एवं वयासी" स्वप्न इलने विचार करीने न्यारे तेमणे ते स्वप्न इलने 'लद्धट्ठा' अर्थ लण्णी लीघा, ओक'णील साधे तेमना निष्पत्ति भणपी जेयां, 'पुच्छियट्ठा' पूछपरछ करीने न्यारे तेओ कोठ'पणु प्रकारना संशयथी रद्धित भनी गया, न्यारे तेमणे तेना अर्थने 'विणिच्छियट्ठा' भराभर निष्पत्ति करी लीघा, अने न्यारे तेमणे भधी रीते 'अभिगयट्ठा' पूर्वापर इये अर्थने लण्णी लीघा, तयारे तेमणे भलराजनी समक्ष स्वप्नशास्त्रोने करी करीने आधार आपी

પુરતઃ-અગ્રે, સ્વપ્નશાસ્ત્રાણિ ઉચ્ચારયતઃ-ઉચ્ચારયતઃ-પુનઃપુનઃ પઠન્તઃ, એવં-
વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ-અવાદિષુઃ-‘એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હં સુવિણસત્થંસિ,
વાયાલીસં સુવિણા તીસં મહાસુવિણા વાવત્તરિ સવ્વસુવિણા દિટ્ઠા’ હે દેવાનુપિયા !
એવં સ્વલુ નિશ્ચયેન, અસ્માકં સ્વપ્નશાસ્ત્રે દ્વાચત્વારિંશત્ સ્વપ્નાઃ, ત્રિંશત્ મહાસ્વપ્નાઃ,
દ્વાસપ્તતિઃ સર્વસ્વપ્નાઃ દૃષ્ટાઃ-કથિતાઃ સન્તિ, ‘તત્થ ણં દેવાણુપ્પિયા તિત્થગર-
માયરો વા, ચક્કવટ્ટિમાયરો વા’ હે દેવાનુપિયા ! તત્ર સ્વલુ દ્વાસપ્તતી સ્વપ્નેષુ મધ્યે-
તીર્થંકરમાતરો વા. ચક્રવર્તિમાતરો વા ‘તિત્થગરંસિ વા ચક્કવટ્ટિંસિ વા ગવ્ભં વક્કમ-
માણંસિ, એસિં તીમાએ મહાસુવિણાણં ઇમે ચોદસ મહાસુવિણે પાસિત્તા ણં પઢિ-
બુજ્જંતિ’ તીર્થંકરે વા, ચક્રવર્તિની વા ગર્ભં વ્યુત્ક્રામતિ-ગર્ભાભ્યન્તરે આગચ્છતિ-
સતિ, એતેષાં ત્રિંશતો મહાસ્વપ્નાનાં મધ્યે ઇમાન્-વક્ષ્યમાણાન્ ચતુર્દશમહાસ્વપ્નાન્ દૃષ્ટ્વા
સ્વલુ પ્રતિબુધ્યન્તે જાગ્રતિ, ‘તંજહા-ગયવસહસીહઅભિસેયદામસસિદિણયરજ્ઞયં કુંભ ।

અહીંને વલ રાજા કે સમક્ષ પુનઃ ૨ સ્વપ્નશાસ્ત્રોં કા ઉચ્ચારણ કરતે
હુએ હસ પ્રકાર કહા-એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હં સુવિણસત્થંસિ
વાયાલીસં સુવિણા, તીસ મહાસુવિણા વાવત્તરિ સવ્વ સુવિણા દિટ્ઠા’
હે દેવાનુપ્રિય ! હમારે સ્વપ્નશાસ્ત્ર મેં ૪૨ વયાલીસ સ્વપ્ન તો સાધારણ
કહે ગયે હેં ઓર ૩૦ મહાસ્વપ્ન કહે ગયે હેં । હસ પ્રકાર કુલ ૭૨
વહત્તર સ્વપ્ન કહે હુએ હેં-‘તત્થ ણં દેવાણુપ્પિયા ! તિત્થગરમા-
યરો વા ચક્કવટ્ટિમાયરો વા’ હનમેં સે તીર્થંકર કી માતાએં અથવા ચક્ર
વર્તી કી માતાએં ‘તિત્થગરંસિ વા ચક્કવટ્ટિંસિ વા ગવ્ભંવક્કમમાણંસિ
એસિં તીસાએ મહાસુવિણાણં ઇમે ચોદસમહાસુવિણે પાસિત્તાણં પઢિ-
બુજ્જંતિ’ જવ તીર્થંકર યા ચક્રવર્તીં ડનકી કુક્ષિમેં આતે હેં તવ વે
હન તીસ ૩૦ મહાસ્વપ્નોં મેં કોઈ સે ૧૪ મહાસ્વપ્નોં કો દેસકર જગતી
હેં । વે ૧૪ મહાસ્વપ્ન ‘તંજહા’ હસ પ્રકાર સે હેં-

આપીને આ પ્રમાણે કહ્યું-“એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હં સુવિણસત્થંસિ
વાયાલીસં સુવિણા, તીસં મહાસુવિણા વાવત્તરિ સવ્વસુવિણાદિટ્ઠા ” હે દેવાનુપ્રિય !
અમારા સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં ૪૨ સામાન્ય સ્વપ્નાં કહ્યા છે અને ૩૦ મહાસ્વપ્નો
કહ્યાં છે. આ રીતે કુલ ૭૨ સ્વપ્નો કહેલાં છે

“ તત્થ ણં દેવાણુપ્પિયા ! તિત્થગરમાયરો વા ચક્કવટ્ટિમાયરો વા ” તેમાંથી
તીર્થંકરની માતાએ. અથવા ચક્રવર્તીની માતાએ. “ તિત્થગરંસિ વા ચક્ર-
વટ્ટિંસિ વા ગવ્ભંવક્કમમાણંસિ એ સિ તીસાએ મહાસુવિણાણં ઇમે ચોદસમહાસુ-
વિણે પાસિત્તાણં પઢિબુજ્જંતિ ” બ્યારે તીર્થંકર અથવા ચક્રવર્તી તેમની કૃષ્ણે
ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે આ ૩૦ મહાસ્વપ્નોમાંથી કોઈ ૧૪ મહાસ્વપ્નો દેખીને
જાગૃત થાય છે. “ તંજહા ” તે ૧૪ મહાસ્વપ્નો નીચે પ્રમાણે છે-“ ગયવસહ ”

પદમસર સાગર વિમાન ભવનરયણુચ્ચયસિદ્ધિં ॥૧॥

તથા-ગજ-વૃષભ-સિંહા-ભિષેક-દામ-શશિ-દિનકર-ધ્વજ-કુમ્ભ ।

પદ્મસર:-સાગર-વિમાન ભવન-રત્નોચ્ચય શિશિનશ્ચ ॥૧॥

વાસુદેવમાયરો વા વાસુદેવંસિ ગર્ભં વક્ત્રમમાણંસિ એસિં ચોદસપ્તહં મહા-
સુવિનાળં અન્નયરે સત્તમહાસુવિને પાસિત્તાળં પઢિબુજ્ઞંતિ' વાસુદેવમાતરો વા
વાસુદેવે ગર્ભે વ્યુત્ક્રામ્યતિ-પ્રવિશતિ સતિ, એતેષાં પૂર્વોક્તાનાં ચતુર્દશાનાં મહા-
સ્વપ્નાનાં મધ્યે અન્યતરાન્-અન્યતમાન્, સપ્તમહાસ્વપ્નાન્ દૃષ્ટ્વા સ્વલુ પ્રતિબુદ્ધ્યન્તે-
જાગ્રતિ, 'બલદેવમાયરો વા, બલદેવંસિ ગર્ભં વક્ત્રમમાણંસિ એસિં ચોદસપ્તહં મહા-
સુવિનાળં અન્નયરે ચત્તારિ મહાસુવિને પાસિત્તાળં પઢિબુજ્ઞંતિ' બલદેવમાતરો વા
બલદેવે ગર્ભે વ્યુત્ક્રામ્યતિ-પ્રવિશતિ સતિ, એતેષાં-પૂર્વોક્તાનાં, ચતુર્દશાનાં મહાસ્વ-
પ્નાનાં મધ્યે, અન્યતરાન્-અન્યતમાન્, ચતુરો મહાસ્વપ્નાન્ દૃષ્ટ્વા સ્વલુ પ્રતિબુદ્ધ્યન્તે-
જાગ્રતિ, 'મંડલિયમાયરો વા મંડલિયંસિ ગર્ભં વક્ત્રમમાણંસિ એસિં ણં ચૌદસપ્તહં

‘ગયવસહ’ ઇત્યાદિ । ગજ ૧, વૃષભ ૨, સિંહ ૩, લક્ષ્મી ૪, દામ ૫, શશી ૬, દિનકર ૭, ધ્વજા ૮, કુમ્ભ ૯, પદ્મસરોવર ૧૦, સાગર ૧૧, વિમાન ૧૨, ભવન ૧૩, રત્નરાશિ ૧૪ ઓર શિશી ‘વાસુદેવ માયરો વા વાસુદેવંસિ ગર્ભં વક્ત્રમમાણંસિ એસિં ચોદસપ્તહં મહાસુવિનાળં અન્નયરે સત્ત મહાસુવિને પાસિત્તાળં પઢિબુજ્ઞંતિ’ વાસુદેવ કી માતાએ જબ વાસુદેવ ગર્ભમેં આતે હૈં, તબ્બે હન ૧૪ મહાસ્વપ્નોં મેં સે કોઈ સે ૭ સાત મહાસ્વપ્ન દેલકર જગતી હૈં । ‘બલદેવ માયરો વા બલદેવંસિ ગર્ભં વક્ત્રમમાણંસિ એસિં ચોદસપ્તહં મહાસુવિનાળં અન્નયરે ચત્તારિ મહાસુવિને પાસિત્તાળં પઢિબુજ્ઞંતિ’ તથા બલદેવ કી જો માતાએં હોતી હૈં વે જબ બલદેવ ગર્ભ મેં આતે હૈં તબ્બે હન ૧૪ મહાસ્વપ્નોં મેં કોઈ સે ચાર મહાસ્વપ્નોં કો દેલકર

ઈત્યાદિ-(૧) ગજ, (૨) વૃષભ, (૩) સિંહ, (૪) લક્ષ્મીનો અભિષેક, (૫) પુષ્પમાળા, (૬) અન્દ્રમાં, (૭) સૂર્ય, (૮) ધ્વજ, (૯) કૂંભ, (૧૦) પદ્મસરોવર, (૧૧) સાગર, (૧૨) વિમાન અથવા ભવન, (૧૩) રત્નરાશિ અને (૧૪) નિર્ધૂમ અગ્નિ. “વાસુદેવમાયરો વા વાસુદેવંસિ ગર્ભંવક્ત્રમમાણંસિ એસિં ચોદસપ્તહં મહાસુવિનાળં અન્નયરે સત્ત મહાસુવિને પાસિત્તાળં પઢિબુજ્ઞંતિ” જ્યારે માતાના ગર્ભમાં વાસુદેવ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે વાસુદેવની માતાઓ એ ૧૪ મહાસ્વપ્નોમાથી કેઈ પણ સાત મહાસ્વપ્નો દેખીને જાગી જાય છે. “બલદેવમાયરો વા બલદેવંસિ ગર્ભં વક્ત્રમમાણંસિ એસિં ચોદસપ્તહં મહાસુવિનાળં અન્નયરે ચત્તારિ મહાસુવિને પાસિત્તાળં પઢિબુજ્ઞંતિ” જ્યારે માતાના ગર્ભમાં બલદેવ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે બલદેવની માતાઓ એ ૧૪ મહાસ્વપ્નો.

મહાસુવિનાળં અન્નચરં એગં મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પઢિબુજ્ઞંતિ, માળ્ડલિકમાતરો વા માળ્ડલિકે-મળ્ડલાધિપે ગર્ભં વ્યુત્ક્રામ્યતિ-પ્રવિશતિ સતિ એતેષાં-પૂર્વોક્તાનાં સ્વલુ ચતુર્દશાનાં મહાસ્વપ્નાનાં મધ્યે, અન્યતરમ્-એકતરમ્ એકં મહાસ્વપ્નં દૃષ્ટ્વા સ્વલુ પ્રતિબુધ્યન્તે-જાગ્રતિ, 'હમેય ણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ, દેવીએ એગે મહાસુવિણે દિદ્ધે' હે દેવાનુપ્રિયાઃ અયં ચ સ્વલુ પ્રમાવત્યા દેવ્યા એકો મહાસ્વપ્નઃ-સિંહધિષ-યક્રો દૃષ્ટઃ, 'તં ઓરાલેણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ સુવિણે દિદ્ધે' હે દેવા-નુપ્રિયાઃ ! તત્-તસ્માત્ કારણાત્, ઉદારઃ સ્વલુ પ્રમાવત્યા દેવ્યા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, 'જાવ આરોગ્ગતુટ્ટ જાવ મંગલ્લકારણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ સુવિણે દિદ્ધે, યાવત્-કલ્યાણઃ, શિવઃ, ધન્યઃ, મઙ્ગલ્યઃ સ્વલુ પ્રમાવત્યા-દેવ્યા સ્વપ્નો જંગતી હૈં । 'મંડલિમાયરો વા મંડલિયંસિ, ગર્ભં વક્કમમાણંસિ એએસિ ણં ચડ્ડસળ્હં મહાસુવિનાળં અન્નચરં એગં મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પઢિબુજ્ઞંતિ' એવં જો માંડલિક રાજા કી માતાએ હોતી હૈં વે જચ માંડલિક રાજા ગર્ભં મેં આતે હૈં તચ હન ૧૪ મહાસ્વપ્નોં મેં સે કોહ સા એક મહાસ્વપ્ન દેસકર જગતી હૈં । 'હમે ય ણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ એગે મહાસુવિણે દિદ્ધે' હે દેવાનુપ્રિય ! દેવી પ્રમાવતી ને યહ સિંહ વિષયક એક મહાસ્વપ્ન દેસા હૈ । 'તં ઓરાલેણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ સુવિણે દિદ્ધે', અતઃ હે દેવાનુપ્રિય ! પ્રમાવતી દેવી દ્વારા દેસા ગયા યહ સ્વપ્ન ઉદાર હૈ 'જાવ આરોગ્ગ તુટ્ટ જાવ મંગલ્લકારણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ સુવિણે દિદ્ધે' યાવત્ હે દેવાનુપ્રિય ! આરોગ્ય, તુષ્ટિ, યાવત્-દીર્ઘાયુષ્ય, કલ્યાણ ઓર મંગલકારક હૈ । યહાં

માંથી કોઈ ચાર મહાસ્વપ્નો દેખીને જાણી જાય છે. "મંડલિયમારો વા મંડલિયંસિ, ગર્ભં વક્કમમાણંસિ એએસિ ણં ચડ્ડસળ્હં મહાસુવિનાળં અન્નચરં એગં મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પઢિબુજ્ઞંતિ" અને જ્યારે માંડલિક રાજા માતાના ગર્ભમાં આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેમની માતાઓ તે ૧૪ મહાસ્વપ્નો-માંથી કોઈ પણ એક મહાસ્વપ્ન દેખીને જાણી જાય છે. "હમે ય ણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ એગે મહાસુવિણે દિદ્ધે" હે દેવાનુપ્રિય ! પ્રમાવતીએ સ્વપ્નામાં જે સિંહને જોયો છે, તે એક મહાસ્વપ્ન જ દેખ્યું છે. "તં ઓરાલેણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ સુવિણે દિદ્ધે" તેથી હે દેવાનુપ્રિય ! પ્રમાવતી દેવીએ જોયેલું આ સ્વપ્ન ઉદાર (ઉત્તમ) જ છે "જાવ આરોગ્ગ તુટ્ટ જાવ મંગલ્લકારણં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્હિ દેવીએ સુવિણે દિદ્ધે" હે દેવાનુપ્રિય ! પ્રમાવતી દેવીએ કલ્યાણકારક, શિવરૂપ, ધન્યરૂપ, અને મંગલકારી

દૃષ્ટઃ, આરોગ્યતુષ્ટિ યાવત્ દીર્ઘાયુષ્યકલ્યાણમદ્ગલ્યકારકઃ સ્વલ્લ મો દેવાનુ-
પ્રિયાઃ । પ્રભાવત્યા દેવ્યા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, ‘અત્યલામો, દેવાણુપ્રિયા । મોગલામો,
પુત્તલામો, રજ્જલામો દેવાણુપ્રિયા ।’ હે દેવાનુપ્રિયાઃ । તવ અર્થલામો મવિષ્યતિ,
હે દેવાનુપ્રિયાઃ । તવ મોગલામો મવિષ્યતિ, પુત્રલામો મવિષ્યતિ, રાજ્યલામો
મવિષ્યતિ, ‘એવં સ્વલ્લ દેવાણુપ્રિયા । પ્રભાવદેવી નવવ્હં માસાણં વહુપહ્નિપુષ્પાણં
જાવ વીતિકંતાણં તુમ્હ કુલકેતું જાવ પયાદિહ’ હે દેવાનુપ્રિયાઃ । ‘એવં સ્વલ્લ નિશ્ચ-
યેન પ્રભાવતી દેવો નવાનાં માસાનાં વહુપરિપૂર્ણાનાં યાવત્ સાર્દસસદિનાધિક-
નવમાસાનન્તરમિત્યર્થઃ, યુષ્માકં કુલકેતું વંશપતાકાયમાનમ્, યાવત્-કુલદીપકમ્,
કુલપર્વતમ્, કુલાવતંસમ્, કુલતિલકમ્ કુલકીર્તિકરમ્, કુલનન્દિકરમ્, કુલયશ-

‘યાવત્ શબ્દ સે “કલ્યાણઃ, શિવઃ, ધન્ય, મદ્ગલ્યઃ” હન સ્વપ્નવિશેષણો
કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । ‘અત્યલામો દેવાણુપ્રિયા । મોગલામો, પુત્તલામો,
રજ્જલામો, દેવાણુપ્રિયા ।’ હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ્હે હસકે પ્રભાવ સે અર્થ
કા લાભ હોગો, પુત્ર કા લાભ હોગો, મોગકા લાભ હોગો રાજ્ય કા લાભ
હોગો । ‘એવં સ્વલ્લ દેવાણુપ્રિયા । પ્રભાવદેવી નવવ્હં માસાણં જાવ વીર્ઘ-
કંતાણં તુમ્હં કુલકેતું જાવ પયાદિહ’ હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ યહ નિશ્ચય સમજો
કિ સાઢે સાત દિન અધિક જબ નૌ માસ બિલકુલ સમાસ હો જાવેંગે અર્થાત્
નવ માસ ઓર સાઢે સાત દિન પૂર્ણ હોગે—તબ પ્રભાવતી દેવી આપકે
વંશ મેં પનાકારૂપ, યાવત્-કુલદીપક રૂપ, કુલપર્વતતુલ્ય, કુલાવતંસ-
મૂત, કુલ કા મૂષ્ણરૂપ, કુલતિલકસદૃશ, કુલકીર્તિકારક, કુલઆનન્દ
કારક, કુલયશોવર્દક, કુલ કે આધારમૂત, કુલ મેં પાદપરૂપ, (વૃક્ષ)

સ્વપ્ન દેખ્યું છે. તે સ્વપ્ન આપને આરોગ્ય, તુષ્ટિ (સંતોષ) દીર્ઘાયુ આદિ
પ્રાપ્ત કરાવશે “અત્યલામો દેવાણુપ્રિયા । મોગલામો, પુત્તલામો, રજ્જલામો,
દેવાણુપ્રિયા ।” હે દેવાનુપ્રિય ! આ સ્વપ્નને પ્રભાવે કરીને આપને અર્થલાભ
(ધન આદિ સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ) થશે, ભોગલાભ થશે, પુત્રલાભ થશે અને
રાજ્યલાભ થશે. “એવં સ્વલ્લ દેવાણુપ્રિયા । પ્રભાવદેવી નવવ્હં માસાણં વહુપહ્નિપુ-
ષ્પાણં જાવ વીતિકંતાણં તુમ્હં કુલકેતું જાવ પયાદિહ ” હે દેવાનુપ્રિય ! નવ
માસ અને ૭૧ દિવસરાત્રિ વ્યતીત થયા બાદ પ્રભાવતી દેવી એક એવા
પુત્રનો જન્મ આપશે કે જે આપના વંશમાં પતાકા સમાન, દીપક સમાન,
કુલમાં પર્વતસમાન, કુલાવતંસ સમાન (કુળના ભૂષણ રૂપ) અને કુલતિલક
સમાન શોભશે વગી તે કુળની કીર્તિ વધારશે, કુળના યશની વૃદ્ધિ કરશે,

સ્કરમ્, કુલાધારમ્, કુલપાદપમ્, કુલવિવર્દનકરમ્, સુકુમારપાણિપાદમ્, અહીન-
પરિપૂર્ણપન્થેન્દ્રિયશરીરમ્, શશિસૌમ્યાકારં કાન્તમ્, પ્રિયદર્શનમ્, સુરૂપમ્, દેવ-
કુમારસમપ્રભં દારકં પ્રજનયિષ્યતિ, સેડવિયળં દારણ ઉન્મુક્તવાલભાવે જાવ
રજ્જવર્દે રાજા ભવિસ્સહ, અણગારો વા ભાવિયપ્પા' સોડપિ ચ સ્વલુ દારકો-વાલકઃ,
ઉન્મુક્તવાલભાવઃ-પરિત્યક્તવાલ્યઃ પ્રાપ્તયૌવનો, યાવત્-રાજ્યપતિઃ રાજાભવિષ્યતિ,
અનગારો વા ભાવિતાત્મા ભવિષ્યતિ, 'તં ઓરાલેળં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્દે દેવીણ
સુવિણે દિદ્ધે જાવ આરોગ્ગતુદ્દીહાડય કલ્લાણ જાવ દિદ્ધે' તત્-તસ્માત્ કારણાત્
મો દેવાણુપ્રિયાઃ! ઉદારઃ સ્વલુ પ્રમાવત્યા દેવ્યા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, યાવત્-
કલ્યાણઃ, શિવઃ, ધન્યઃ, મંગલ્યઃ, સ્વલુ પ્રમાવત્યા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, આરોગ્યતુષ્ટિ
કલ્યાણ યાવત્ મંગલ્યકારકઃ સ્વલુ પ્રમાવત્યા દેવ્યા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, 'તણં સે વલે

કુલ કી સર્વ પ્રકાર વૃદ્ધિ કારક, સુકોમલ પાણિપાદ-કરચરણવાલે,
અહીનપરિપૂર્ણ પન્થેન્દ્રિયશરીરવાલે, ચન્દ્રમા કે જૈસે સૌમ્ય આકાર-
વાલે, કાન્ત, પ્રિયદર્શનવાલે એવં અચ્છે રૂપવાલે, દેવકુમાર જૈસી
કાન્તિવાલે પુત્રકો જન્મ દેગી 'સે વિયળં દારણ ઉન્મુક્તવાલભાવે જાવ
રજ્જવર્દે રાજા ભવિસ્સહ, અણગારો વા ભાવિયપ્પા' યહ કુમાર મી
જબ ચાલ્યકાલ કા પરિત્યાગ કર યાવત્-યૌવન અવસ્થાવાલા હોગા
તબ વહ યા તો રાજ્ય કા પતિ રાજા હોગા યા ભાવિતાત્મા અનગાર
હોગા 'તં ઓરાલેળં દેવાણુપ્પિયા ! પમાવર્દે દેવીણ સુવિણે દિદ્ધે,
જાવ આરોગ્ગતુદ્દીહાડયકલ્લાણ જાવ દિદ્ધે' હસ કારણ હે દેવાણુપ્રિય
પ્રમાવતી દેવી ને ઉદાર સ્વપ્ન દેસા હૈ। યાવત્ કલ્યાણકારક, શિવરૂપ,
ધન્ય, મંગલપ્રદ યહ સ્વપ્ન પ્રમાવતી ને દેસા હૈ આરોગ્ય, તુષ્ટિ, દીર્ઘા-
યુષ્ય, કલ્યાણરૂપ મંગલકારક યહ સ્વપ્ન પ્રમાવતી દેવી ને દેસા હૈ।

કુળના આધાર રૂપ હશે, કુળમાં પાદપ રૂપ (વૃક્ષની જેમ આશ્રય દાતા) અને
કુળની દરેક રીતે વૃદ્ધિ કરનારો હશે તે સુકોમળ કર અને ચરણવાળો
હશે, પરિપૂર્ણ પાંચે ઇન્દ્રિયોવાળો હશે-અંગોની ખોડ વિનાનો હશે, ચન્દ્ર-
માના જેવી સૌમ્ય તેની આકૃતિ હશે, જે કાન્ત અને પ્રિયદર્શનવાળો તથા
દેવકુમારો જેવો સુંદર હશે “સે વિયળં દારણ ઉન્મુક્તવાલભાવે જાવ રજ્જ-
વર્દે રાજા ભવિસ્સહ, અણગારો વા ભાવિયપ્પા” તે કુમાર બધારે બાધ્યાવસ્થા
પસાર કરીને યૌવનાવસ્થામાં આવશે, ત્યારે તે કાંતો રાબ્યેનો માલિક (રાજા)
મશે અથવા તો ભાવિતાત્મા અણગાર મશે. “તં ઓરાલેળં દેવાણુપ્પિયા !
પમાવર્દે દેવીણ સુવિણે દિદ્ધે, જાવ આરોગ્ગતુદ્દીહાડયકલ્લાણ જાવ દિદ્ધે” તે
કારણે, હે દેવાણુપ્રિય ! પ્રમાવતી દેવીએ જે સ્વપ્ન દેખ્યું છે, તે ઉદાર

રાયા સુવિલક્ષણપાઠગાણં અંતિય ઇયમદ્ સોચ્ચા, નિસમ્મ દ્વદ્વતુદ્ધ કરયલ જાવ કદ્દુ તે સુવિલક્ષણપાઠગે એવં વયાસી'—તતઃ સ્વલુ સ વલો રાજા સ્વપ્નલક્ષણ-પાઠકાનાં—સ્વપ્નફલપ્રતિપાદકાનામ્, અન્તિકે—સમીપે એતમર્થ—પૂર્વોક્તાર્થ શ્રુત્વા, નિશ્ચય—હૃદિ, અવધાર્ય, દ્વદ્વતુદ્ધઃ કરતલ પરિગૃહીતં યાવત્ શિરસાવર્તે મસ્તકે અઙ્ગિ કૃત્વા તાન્ સ્વપ્નલક્ષણપાઠકાન્ એવં—વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ—અવાદીત્—'એવમેયં દેવાણુપ્પિયા ! જાવ સે જહેયં તુભે વદહ ત્તિકદ્દુ તં સુવિણં સમ્મં પઢિ-ચ્છહ' મો દેવાણુપ્પિયા : ! એવમેતત્—ભવત્કથનં સત્યમેવ, યાવત્—તથૈતત્ વર્તતે, તત્ યથા એતત્ યુયં વદથ, ઇતિ કૃત્વા—વિચાર્ય, તં સ્વપ્નં સમ્યક્ સત્યતયા પ્રતીચ્છતિ—સ્વીકરોતિ 'પઢિચ્છિત્તા સુવિલક્ષણપાઠે વિડલેણં અસણપાણલાઇમસાઇમ-

‘ તણ સે વલે રાયા સુવિલક્ષણપાઠગાણં અંતિય ઇયમદ્ સોચ્ચા નિસમ્મ દ્વદ્વતુદ્ધ કરયલ જાવ કદ્દુ તે સુવિલક્ષણપાઠગે એવં વયાસી’ હસકે વાદ ચલરાજા ને સ્વપ્નફલ કહનેવાલે પાઠકોં કે મુખ સે જય હસપ્રકાર કે વક્તવ્યકો સુના ઓર ઉસકા જવ વહ નિશ્ચય કર ચુકા તથા ઉસે અપાર હર્ષ હુઆ ઓર ઉસકા ચિત્ત સંતોષ સે ભર ગયા, ઉસી સમય ઉસને કરચદ્ધ હોકર ઉન સ્વપ્નફલજ્ઞાપક પાઠકોં સે કહા— ‘ એવમેયં દેવાણુપ્પિયા ! જાવ સે જહેયં તુભે વદહ, ત્તિકદ્દુ તં સુવિણં સમ્મં પઢિચ્છહ ’ હે દેવાણુપ્પિયો ! આપકા કહના સત્ય હી હૈ । આપ જૈસા કહતે હૈં વહ ઇસા હી હૈ, ઇસા કહકર ઉસને ઉસ સ્વપ્ન કો સત્યરુપ સે અંગીકાર કર લિયા ’ ‘ પઢિચ્છિત્તા સુવિલક્ષણપાઠે વિડલેણં

(ઉત્તમ), કલ્યાણકારક, શિવરૂપ, ધન્ય, મંગલકારક અને આરોગ્યદાયક, તુષ્ટિ-દાયક, કલ્યાણકારક અને મંગલકારક છે.

“ તણ સે વલે રાયા સુવિલક્ષણપાઠગાણં અંતિય ઇયમદ્ સોચ્ચા, નિસમ્મ દ્વદ્વતુદ્ધ કરયલ જાવ કદ્દુ તે સુવિલક્ષણપાઠગે એવં વયાસી ” સ્વપ્ન-લક્ષણ પાઠકોના મુખેથી આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તથા તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને બલરાજાને ઘણો જ હર્ષ થયો, તેનું ચિત્ત સંતોષથી ભરાઈ ગયું. એજ વખતે તેણે બન્ને હાથ બોડીને સ્વપ્નનું ફલ બતાવનાર તે સ્વપ્ન પાઠકોને આ પ્રમાણે કહ્યું—“ એવમેયં દેવાણુપ્પિયા ! જાવ સે જહેયં તુભે વદહ, ત્તિકદ્દુ તં સુવિણં સમ્મં પઢિચ્છહ ” હે દેવાણુપ્પિયો ! આપની વાત ખરી છે. આપના કહ્યા અનુસાર જ આ સ્વપ્નનું ફલ પ્રાપ્ત થશે, એવી મને ખાતરી છે. આ પ્રમાણે કહીને તેમણે સ્વપ્નલક્ષણપાઠકો દ્વારા બતાવવામાં આવેલા સ્વપ્નલક્ષણો સ્વીકાર કર્યા. “ પઢિચ્છિત્તા સુવિલક્ષણપાઠે વિડલેણં અસ-

पुष्पवत्थगंधमल्लालंकारेण सकारेइ, संमाणेइ' तं स्वप्नं सम्यक्तया प्रतीप्य-
स्वीकृत्य स्वप्नलक्षणपाठकान् विपुलेन-प्रचुरेण, अशनपानखादिमस्वादिस-
पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण सत्कारयति, सम्मानयति, 'सकारेत्ता, संमाणेत्ता
विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ' सत्कार्यं, सम्मान्य, विपुलम्-प्रचुरम्
जीविकाहं-जीविकोचित्तम्, प्रीतिदानम्-प्रसन्नता निमित्तकम् उपदौकनं-धनं
दापयति, 'दलयित्ता, पडिविसज्जेइ' दापयित्वा प्रतिविसर्जयति, पडिविसज्जेत्ता
सीहासणाओ अब्भुट्टेइ' प्रतिविसृज्य, सिंहासनात् अभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्टेत्ता जेणेव
पभावई देवी तेणेव उवागच्छइ' अभ्युत्थाय, यत्रैव-प्रभावती देवी आसीत्, तत्रैव
उवागच्छति, 'उवागच्छित्ता, पभावइ' देविं तर्हि इद्वर्हि कतर्हि जाव संलवमाणे
संलवमाणे एवं वयासी'-उपागत्य प्रभावतीं देवीं ताभिः, इष्टाभिः, कान्ताभिः,

अक्षणपाण ग्वाइमस्वाहम पुष्पवत्थगंधमल्लालंकारेण सकारेइ संमाणेइ'
जय वह स्वप्न को स्वरूप से अंगीकार कर चुका-तब उसने स्वप्न-
लक्षण पाठकों का विपुल अशन पान, खादिन, स्वादिम रूप चारों
प्रकार के आहार से तथा पुष्प, वस्त्र, गंध, और अलंकारों से सत्कार
किया सम्मान किया 'सकारेत्ता, संमाणेत्ता, विउलं जीवियारिह पीइ-
दाणं दलयइ, दलयित्ता पडिविसज्जेइ, पडिविसज्जेत्ता सीहासणाओ
अब्भुट्टेइ, अब्भुट्टेत्ता जेणेव पभावई देवी, तेणेव उवागच्छइ' सत्कार
और सम्मान करके फिर उस ने उन सब के लिये जीविका के योग्य
प्रसन्नता निमित्तक प्रीतिदान दिलाया प्रीतिदान दिला करके उन सबकी
फिर उसने विदा की विदा करके वह सिंहासन से उठा, उठकर प्रभा-
वती के पास आया-'उवागच्छित्ता पभावइ' देविं तर्हि इद्वर्हि कतर्हि
जाव संलवमाणे संलवमाणे एवं वयासी' प्रभावती के पास आकर

णपाणखाइमस्वाहमपुष्पवत्थगंधमल्लालंकारेण सकारेइ, संमाणेइ" स्वप्न-
क्षणने स्वीकार करीने तेणे विपुल अशन, पान, खादिम अने स्वादिमइप
आरे प्रकारना आहारथी तथा पुष्प, वस्त्र, गंध भाणा अने अलंकारेथी
तेमने सत्कार कर्था अने तेमनु' सम्मान यथु". "सकारेत्ता समाणेत्ता,
विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ, दलयित्ता पडिविसज्जेइ, पडिविसज्जेत्ता
सीहासणाओ अब्भुट्टेइ, अब्भुट्टेत्ता जेणेव पभावई देवी, तेणेव उवागच्छइ"
सत्कार अने सम्मान करीने तेणे तेमने अविधाने लायइ प्रीतिदान अपाव्यु".
ते दान द्वारा पोतानी प्रसन्नता व्यक्त करी तेणे तेमने विदाय कर्था त्थार
आइ ते सिंहासन परथी उठीने प्रभावती देवीनी पासे गये। "उवागच्छित्ता
पभावई' देविं तर्हि इद्वर्हि कतर्हि जाव संलवमाणे संलवमाणे एवं वयासी" त्था

યાવત્-કલ્યાણાભિઃ, પ્રિયાભિઃ, ધન્યાભિઃ, સશ્રીકાભિઃ, મિતમધુરમિશ્રતાભિઃ, ગોર્મિઃ સંલપન્ સંલપન્, પૌનઃપુન્યેન વ્યાહરન્, એવં-વશ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-
'એવં' સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા ! સુવિણસત્થંસિ વાયાલીસં સુવિણા, તીસં મહાસુવિણા
વાવત્તરિ સ્વસુવિણા દિદ્ધા' મો દેવાનુપ્રિયાઃ ! એવં સ્વલ્લુ નિશ્ચયેન, સ્વપ્નશાસ્ત્રે
દ્વાચત્વારિંશત્ સ્વપ્નાઃ, ત્રિંશત્ મહાસ્વપ્નાઃ દ્વાસપ્તતિઃ સર્વસ્વપ્નાઃ દૃષ્ટાઃ-કથિતાઃ
'તત્થળં દેવાણુપ્પિય ! તિત્થગરમાયરોવા ચક્કવટ્ટિમાયરોવા, તંચેવ જાવ અન્નયરં
એગં મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પહિબુજ્જંતિ' હે દેવાનુપ્રિયે ! તત્ર સ્વલ્લુ દ્વાસપ્તતૌ સર્વ
સ્વપ્નેષુ તીર્થંકરમાતરો વા, ચક્રવર્તિમાતરો વા, તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ, યાવત્-
તીર્થંકરે વા ચક્રવર્તિનિ વા ગર્ભં વ્યુત્ક્રામ્યતિ-પ્રવિગતિ સતિ ત્રિંશતો મહાસ્વપ્નાનાં
મધ્યે ચતુર્દશમહાસ્વપ્નાન્ દૃષ્ટ્વા સ્વલ્લુ પ્રતિબુધ્યન્તે इत्यादिरीत्या माण्डલિકમાતરો
વા માણ્ડલિકે ગર્ભં વ્યુત્ક્રામ્યતિ સતિ ચતુર્દશાનાં મહાસ્વપ્નાનાં મધ્યે એકમ્ મહા-

કે ઉસને ઉન ઇઠ્ટ, કાંત, યાવત્-કલ્યાણ, પ્રિય, ધન્ય, મંગલકારક, સશ્રીક, મિત એવં મધુર મિશ્રિત વચનોં સે વારંવાર બોલતે હુએ ઉસસે
હેસ પ્રકાર કહ્યા-‘એવં સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા ! સુવિણસત્થંસિ વાયાલીસં
સુવિણા તીસં મહાસુવિણા વાવત્તરિ સ્વસુવિણા દિદ્ધા’ હે દેવાનુપ્રિયે!
સ્વપ્નશાસ્ત્ર મેં સાધારણ સ્વપ્ન ૪૨ ઓર મહાસ્વપ્ન ૩૦ કહે ગયે હેં । હસ
પ્રકાર કુલ સવ સ્વપ્નેં ૭૨ વહત્તર હોતે હેં । ‘તત્થળં દેવાણુપ્પિય ! તિત્થ-
ગરમાયરો વા ચક્કવટ્ટિમાયરો વા, તં ચેવ, જાવ અન્નયરં એગં મહાસુ-
વિણં પાસિત્તાણં પહિબુજ્જંતિ’ યહાં પર બલ રાજા ને “ તીર્થંકર અથવા
ચક્રવર્તી” કી માતાએં તીર્થંકર ઓર ચક્રવર્તી” જવ ગર્ભ મેં આતે હેં
તથ વે કિતનેક મહાસ્વપ્નોં કો દેવકર જગંતી હેં તથા માંડલિકરાજા

જાઇને ઇઠ્ટ, કાન્ત, કલ્યાણરૂપ, પ્રિય, ધન્ય, મંગલકારક, સશ્રીક, મિત અને મધુર
વાણીને । ઉત્તર કરતાં કરતાં તેણે પ્રભાવતી દેવીને આ પ્રમાણે કહ્યું-“એવં
સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા ! સુવિણસત્થંસિ વાયાલીસં સુવિણા તીસં મહાસુવિણા વાવત્તરિ
સ્વસુવિણા દિદ્ધા” હે દેવાનુપ્રિયે ! સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં કુલ ૭૨ સ્વપ્નાં કહ્યાં છે.
તેમાંથી ૪૨ સાધારણ સ્વપ્નાં ગણાય છે અને ૩૦ મહાસ્વપ્નાં ગણાય છે.
“તત્થળં દેવાણુપ્પિય ! તિત્થગરમાયરો વા ચક્કવટ્ટિમાયરો વા, તંચેવ જાવ અન્નયરં
એગં મહાસુવિણં પાસિત્તાણં પહિબુજ્જંતિ” “હે દેવાનુપ્રિયે ! જ્યારે તીર્થંકર
અથવા ચક્રવર્તી રાજા ગર્ભમાં આવે છે ત્યારે તેમની માતાઓ તે ૩૦ મહા-
સ્વપ્નોમાંથી કોઈ પણ ૧૪ મહાસ્વપ્નાં જોઈને જાગી જાય છે.” આ કથનથી
શરૂ કરીને “જ્યારે માંડલિક રાજા ગર્ભમાં આવે છે, ત્યારે તેની માતા
કોઈ એક મહાસ્વપ્ન જોઈને જાગી જાગી જાય છે,” આ કથન પર્યંતનું

સ્વપ્નમ્ દૃષ્ટ્વા સ્વલુ પ્રતિબુદ્ધ્યન્તે, 'હમે ય ણં તુમે દેવાણુપિણ ! એમે મહાસુવિણે દિદ્દે' હે દેવાણુપ્રિયાઃ ! અયં ચ સ્વલુ ત્વયા ઇકો મહાસ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, 'તં ઓરાલેણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્દે જાવ રજ્જવર્હ રાયા ભવિસ્સહ' હે દેવિ ! તત્-ઉદારઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, યાવત્-કલ્યાણઃ, શિવઃ, ધન્યઃ, મદ્ગલ્યઃ, સશ્રીકઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, આરોગ્યતુષ્ટિ દીર્ઘાયુષ્યકલ્યાણમદ્ગલ્યકારકઃ સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટઃ, ઇત્યાદિરીત્યા ત્વં સાર્દ્ધગતરાત્રિદિનાધિકનવમાસાન્તરં પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટં દારકં પ્રજનયિષ્યસિ, સોઽપિચદારકઃ, ઉન્મુક્તવાલભાવો રાજ્યપતિઃ રાજા ભવિષ્યતિ, 'અણગારે વા ભાવિયપ્પા' અનગારો વા ભાવિતાત્મા ભવિષ્યતિ, 'તં ઓરાલેણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્દે જાવ દિદ્દે ત્તિકદ્દુ પમાવર્હ' દેવિ તાર્હિં દ્ઢાર્હિં કંતાર્હિં

કી માનાઈ માંડલિક કે ગર્ભ મેં આને પર એક મહાસ્વપ્ન કો દેખતી હૈ " યહાં તક કા સચ પૂર્વોક્ત કથન ઉસે સુનાયા ' હમે ય ણં તુમે દેવાણુપિણ ! એમે મહાસુવિણે દિદ્દે ' સુગા કરકે ફિર ઉસને ઉસસે એસા કહા કિ હે દેવાણુપ્રિયે ! તુમને જોં યહ સ્વપ્ન દેખા હૈ વહ મહાસ્વપ્નો મેં સે દેખા હૈ ઓર વહ 'તં ઓરાલેણં તુમે દેવી સુવિણે દિદ્દે જાવ રજ્જવર્હ રાયા ભવિસ્સહ' બહુત હી ઉદારાદિ વિશેષણોં સે યુક્ત તુમને દેખા હૈ । હસકા ફલ ઉન સ્વપ્નલક્ષણજ્ઞાપકોં ને એસા કહા હૈ-તુમ નૌ માસ સાદે સાત ૭૧ રાત્રિ અધિક પૂર્ણ હો જાને પર પૂર્વોક્ત વિશેષણોંવાલે પુત્ર કો જન્મ દોગી યહ પુત્ર જબ બાલ્યકાલ કે નિકલ જાને પર યુવવાસ્થા વાલા હોગા-તબ યા તો રાજ્ય કા પતિ રાજા બનેગા યા 'અણગારે વા ભાવિયપ્પા' ભાવિતાત્મા અનગાર બનેગા ' તં ઓરાલેણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્દે,

સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં " જાવ (યાવત્) પદ્ધતી અહણુ કરવામાં આંચુ' છે. " હમે ય ણં તુમે દેવાણુપિણ ! એમે મહાસુવિણે દિદ્દે " હે દેવાણુપ્રિયે ! તમે ૩૦ મહાસ્વપ્નોમાંનું આ એક મહાસ્વપ્ન દેખ્યું છે. અને તે " ઓરાલેણ તુમે દેવી સુવિણે દિદ્દે જાવ રજ્જવર્હ રાયા ભવિસ્સહ " હે દેવાણુપ્રિયે ! તમે ઉદારાદિ વિશેષણોથી યુક્ત સ્વપ્ન દેખ્યું છે. સ્વપ્નલક્ષણ પાઠકોએ તેનું એવું શુભ ફળ કહ્યું છે કે-નવ માસ અને ૭૧ દિવસરાત્રિ વ્યતીત થતાં તમે દેવાના સમાન કાન્તિવંશી પુત્રનો જન્મ આપશો. (તે પુત્ર કેવો હશે તે પહેલાં ખતાવવામાં આંચું છે, તો તે પૂર્વોક્ત સમસ્ત વર્ણન અહીં અહણુ કરવું જોઈએ.) તે પુત્ર જ્યારે બાલ્યવસ્થા પસાર કરીને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે કાં તો રાજા થશે અને "અણગારે વા ભાવિયપ્પા" કા તો ભાવિતાત્મા અણુગાર બનશે.

"તં ઓરાલેણં તુમે દેવી ! સુવિણે દિદ્દે, જાવ.દિદ્દે ત્તિકદ્દુ પમાવર્હ' દેવિ તાર્હિં દ્ઢાર્હિં કંતાર્હિં" જાવ દોઠવંપિ, તત્ત્વપિ અણુબૂહર " અત્યંત હર્ષથી

જાવ દોચ્ચંપિ, તચ્ચંપિ, અણુબૂહર ' તત્-ઉદાર: સ્વલુ: ત્વયા હે દેવિ ! સ્વપ્નો દૃષ્ટ:, યાવત્-કલ્યાણ:, ધન્ય:, મંગ્ગલ્ય:, સશ્રીક: સ્વલુ ત્વયા સ્વપ્નો દૃષ્ટ:, આરોગ્યતુષ્ટિ દીર્ઘાયુષ્ક-કલ્યાણમંગ્ગલ્યકારક: સ્વલુ સ્વપ્નો દૃષ્ટ સ્વયા, ઇતિ કૃત્વા-ઇત્યાદિ-રીત્યા, પ્રભાવતીં દેવીં તામિ:, ઇષ્ટામિ:, કાન્તામિ:, યાવત્-કલ્યાણામિ:, શિવામિ:, ધન્યામિ:, મંગ્ગલ્યામિ:, સશ્રીકામિ:, મિતમધુરમિશ્રિતામિ:, ગીર્મિ:, દ્વિતીયમપિવારમ્, તૃતીયમપિવારમ્ અનુવૃંહયતિ-અનુવર્ધયતિ, 'તદ્દેવં સા પમાવર્દે દેવી વલસ્સ રણ્ણો અંતિદેવમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ દ્દટ્ઠતુદ્દ કરયલ જાવ દ્દવં વયાસી-તત: સ્વલુ સા પ્રમાવતી દેવી વલસ્ય રાજ્ઞ: અન્તિકે, દત્તમર્થ-પૂર્વોક્તાર્થ શ્રુત્વા નિશમ્ય-હૃદિ અવધાર્ય, દ્દષ્ટતુષ્ટા કરતલ પરિગૃહીતં યાવત્ શિરસાવર્તે મસ્તકે

જાવ દિદ્દે ત્તિકદ્દે પમાવર્દે દેવિં તાહિં દ્દદ્દાહિં કંતાહિં જાવ દોચ્ચંપિ અણુબૂહર ' સ્વુશી સે ફૂલે હુદ્દે ઉસ વલ રાજા ને પ્રમાવતી દેવી સે પુન-રપિ યહી કહા-દેવી ! તુમને જો સ્વપ્ન દેખા હૈ વહ કલ્યાણ રૂપ, ધન્ય, મંગલપદ, સશ્રીક સ્વપ્ન દેખા હૈ આરોગ્ય, તુષ્ટિ, દીર્ઘાયુષ્ક, કલ્યાણ, મંગલકારક, સ્વપ્નદેખા હૈ-ઇત્યાદિ રૂપસે પ્રમાવતી દેવી કી ઉન્હીં પૂર્વોક્ત દૃષ્ટ, કાન્ત, યાવત્-કલ્યાણરૂપ, શિવરૂપ, ધન્યરૂપ, મંગલરૂપ સશ્રીક, મિત, મધુરમિશ્રિત વચનોં સે દુધારા સી પ્રશંસા કી ઔર તિવારા સી પ્રશંસા કી-ઉસે વધાર્દે દી ' તદ્દેવં સા પમાવર્દે દેવી વલસ્સ રણ્ણો અંતિદેવમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ દ્દટ્ઠતુદ્દ કરયલ જાવ દ્દવં વયાસી' હસ પ્રકાર સે અપને પતિ વલરાજા કે મુખ સે હસ પ્રકાર કી વાત કો જવ પ્રમાવતી ને સુના ઔર ઉસપર વિચાર કિયા-તો વહ વહુત અધિક પ્રસન્ન દિલ્લાઈ દી ઔર સંતોષ સે ઉસકા હૃદય ભર ગયા ઉસી સમય

જેતું હૃદય નાચી ઉઠયું હતું એવા બલરાજાએ બીજી વાર અને ત્રીજી વાર પણ ઈષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય આદિ વિશેષણો વાણી વાણીથી પ્રભાવતી રાણીને આ પ્રમાણે કહ્યું-“ હે દેવી ! તમે ઉત્તમ સ્વપ્ન દેખ્યું છે. હે દેવી ! કલ્યાણ-કારક, ધન્ય, મંગલકારી, અને સશ્રીક સ્વપ્ન દેખ્યું છે હે દેવી ! તમે આરોગ્ય, તુષ્ટિ, દીર્ઘાયુષ્ય, કલ્યાણ અને મંગલકારક સ્વપ્ન દેખ્યું છે. આવી વાણી દ્વારા તેણે પ્રભાવતી દેવીની વારવાર પ્રશંસા કરી અને તેને વધાવી “ તદ્દેવં સા પમાવર્દે દેવી વલસ્સ રણ્ણો અંતિદેવમદ્દં સોચ્ચા નિસમ્મ દ્દટ્ઠતુદ્દ કરયલ જાવ દ્દવં વયાસી ” પોતાના પતિ બલરાજાના મુખથી આ પ્રકારનાં વચનો સાંભળીને અને તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને પ્રભાવતીને અત્યંત હર્ષ અને સંતોષ થયો. પુલકિત હૃદયે બંને હાથ બેસીને તેણે બલરાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું -

અજ્ઞાતિ કૃત્વા, એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘એયમેયં દેવાણુપ્પિયા ! જાવ તં સુવિણં સમ્મં પહિચ્છહ’ હે દેવાણુપ્પિયા ! એવમેતત્-ભવત્કથનાનુસારમેવૈતત્ વર્તતે, યાવત્-તથૈતત્ વર્તતે, યથા યુયં વદથ્વેતિ કૃત્વા-વિચાર્ય તં સ્વપ્નં સમ્યક્-સત્યતથા પ્રતીચ્છતિ-સ્વીકરોતિ, ‘પહિચ્છિત્તા, વલેણ રન્ના અઘ્મણુન્નાયાસમાણી નાણામણિરયણભત્તિચિત્ત જાવ અઘ્મુદ્દેહ’ પ્રતીઘ્ય-સ્વીકૃત્ય, વલેણ રાજ્ઞા અભ્યનુ-જ્ઞાતા-આજ્ઞાતા સતી નાનામણિરત્નભત્તિચિત્ત યાવત્ પૂર્વોક્તાત્ મદ્રાસનાત્ અભ્યુત્પિઠતિ ‘અતુરિયમચવલ જાવ ગઈએ જેણેવ સણે ભવણે તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ અત્વરિતમચપલપ્રસંગાન્તયા, અવિલમ્બિતયા રાજહંસસદૃશ્યા ગત્યા, યત્રૈવ-સ્વકં ભવનમાસીત્, તત્રૈવ ઉપાગચ્છતિ, ‘ઉવાગચ્છિત્તા સયં ભવણમણુપ્પવિટ્ઠા’ ઉપાગત્ય સ્વકં ભવનમ્ અનુપવિષ્ટા ॥સૂ. ૬॥

उसने दोनों हाथ जोड़ कर ऐसा कहा-‘ एयमेयं देवाणुप्पिया ! जाव तं सुविणं सम्मं पडिच्छह ’ हे देवाणुप्पिय ! आप के कथन के अनुसार ही है, जैसा आप कहते हैं वैसा ही यह है-ऐसा कह कर उसने उस स्वप्न को सत्यरूपसे अंगीकार किया-‘ पडिच्छित्ता वलेण रन्ना अघ्मणुन्नाया समाणी नाणामणिरयणभत्तिचित्त जाव अघ्मुद्वेह ’ अंगीकार करके फिर वह बल राजा की आज्ञा प्राप्त कर उस अनेक प्रकार के रत्नों और द्रवियों की कारीगरी से युक्त चित्रवाले सिंहासन से उठी ‘अतुरियमचवल-जाव गइए जेणेव सए भवणे तेणेव उवागच्छह’ उठकर वह अत्वरित अचपल एवं असंभ्रान्त चाल से चलकर राजहंस जैसी गतिसे चलकर-अपने भवन की ओर आई और ‘उवागच्छित्ता सयं भवणमणुपविट्ठा’ आकर उसने उस अपने भवन में प्रवेश किया ॥सू. ६॥

“ एयमेयं देवाणुप्पिया ! जाव तं सुविणं सम्मं पडिच्छह ” हे देवाणुप्पिय ! आपनी बात ખરી છે. આપના કહ્યા અનુસાર જ આ સ્વપ્નનું ફળ પ્રાપ્ત થશે. આ પ્રકારના વચનો દ્વારા તેમનાં વચનોમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરીને તેણે બલરાજની વાતનો સ્વીકાર કર્યો-“ પહિચ્છિત્તા વલેણ રન્ના અઘ્મણુન્નાયા સમાણી નાણામણિરયણભત્તિચિત્ત જાવ અઘ્મુદ્દેહ ” ત્યાર બાદ બલરાજની અનુમતિ લઈને, વિવિધ રત્નો અને મણિઓની કારીગરીથી યુક્ત, ચિત્રવાળા ભદ્રાસન ઉપરથી તે ઊભી થઈ, “ અતુરિયમચવલ જાવ ગઈએ જેણેવ સણે ભવણે તેણેવ ઉવાગચ્છહ ” અને અત્વરિત, અચપલ અને અસંભ્રાંત ચાલથી ચાલીને (હંસના જેવી ગતિથી ચાલીને) તે પોતાના ભવન તરફ આગળ વધી. “ ઉવાગચ્છિત્તા સયં ભવણમણુપવિટ્ઠા ” પોતાના ભવન પાસે પહોંચીને તેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥સૂ. ૬॥

मूलम्—“तएणं सा पभावई देवी ण्हाया कयवन्निकम्मा जाव सव्वालंकारविभूसिया तं गव्भं णाइ सीएहिं णाइ उण्णेहिं नाइ तित्तेहिं नाइ कडुएहिं नाइ कसाएहिं नाइ अंबिलेहिं नाइ मधुरेहिं उउभयमाणसुहेहिं भोयणच्छायणगंधमल्लेहिं जं तस्स गव्भस्स हियं मियं पत्थं गव्भपोसणं तं देसेय आहारमाहारे साणी विवित्तमउएहिं सयणासणेहिं पइरिक्खसुहाए मणोणु-
 कूलाए विहारभूमीए पसत्थदोहला, संपुन्नदोहला, सम्माणिय दोहला, वोच्छिन्नदोहला, ववणीयदोहला, ववगयरोगमोह भयपरित्तासा तं गव्भं सुहं सुहेणं परिवहति। तएणं सा पभावई देवी नवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धट्टमाण राइंदियाणं वीतिक्रंताणं सुकुमालपाणिपायं अहीणपडिपुन्नपंचिंदिय-
 सरीरं लक्खणवंजणगुणोववेयं जाव ससिसोमागारं कंतं पिय-
 दसणं सुरूवं दारयं पयाया, तएणं तीसे पभावईए देवीए अंगपडियारियाओ पभावइं देविंपसूयं जाणेत्ता जेणेव बले राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता करयल जाव बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेति, वद्धावेत्ता एवं वयासी एवं खलु देवाणु-
 प्पिया ! पभावई देवी० पियट्टयाए पियं निवेदेमो, पियं मे भवउ तएणं से बले राया अंगपडियारियाणं अंतिए एयमट्टं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ट जाव धाराहयनीव जाव रोमकूवे तासिं अंग-
 पडियारियाणं मउडवज्जं जहामालियं ओमोयं दलयइ, दलयित्ता सेयं रययामयं विमलसलिलपुन्नं भिगारंच गिण्हइ, गिणिहत्ता

मत्थणं धोवेइ, धोवित्ता विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ
दलयित्ता सक्कारेइ, सम्माणेइ' ॥सू०७॥

छाया—ततः खलु सा प्रभावती देवी स्नाता कृतबलिकर्मा यावत् सर्वाल-
ङ्कारविभूषिता तं गर्भं नातिशतैः, नात्युष्णैः, नातिशतैः, नातिकटुकैः, नाति-
कषायैः, नात्यम्लैः, नातिमधुरैः, ऋतुभवत्सुखैः, भोजनाच्छादनगन्धमाल्यैश्च तस्य
गर्भस्य हितं, मितं, पथ्यम्, गर्भपोषणं तम् देशे च, काले च आहारमाहरन्ती
विविक्तमृदुकैः शयनासनैः प्रतिरिक्तसुखया मनोऽनुकूलया विहारभूम्या प्रशस्त
दोहदा, सम्पूर्णदोहदा, सम्मानितदोहदा, व्युच्छिन्नदोहदा, व्यपनीतदोहदा,
व्यपगतरोगमोहभयपरित्रासा तं गर्भं सुखंसुखेन परिवहति, ततः खलु सा प्रभा-
वती देवी नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम् अर्द्धाष्टमानरात्रिदिनानां व्यति-
क्रान्तानां सुकुमारपाणिपादम् अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरं लक्षणव्यञ्जनगुणो-
पेतं यावत् शशिसौम्याकारम् कान्तं प्रियदर्शनम् सूरूपं दारकं प्रजनिता, ततः खलु
तस्याः प्रभावत्याः देव्याः अङ्गपरिचारिकाः प्रभावतीं देवीं प्रसूतां ज्ञात्वा यत्रैव
बलो राजा तत्रैव उपागच्छन्ति, तत्रैव उपागत्य करतलं यावत् बलं राजानं जयेन
विजयेन वर्द्धयित्वा एवम् अवादिषुः—एवं खलु देवानुप्रियाः ! प्रभावती देवी०
दारकं प्रजनिता इति प्रियार्थतायै प्रियं भवतां भवतु, ततः खलु स बलो राजा
अङ्गपरिचारिकाणाम् अन्तिकम् एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य दृष्टतुष्ट यावत् धाराहत-
नीप यावत् रोमकूपः, तासाम् अङ्गपरिचारिकाणाम् मुकुटवर्जं यथामालितम् अव-
मोकं ददाति, यथामालितम् अवमोकं दत्वा श्वेतं रजतमयं विमलसलिलपूर्णं
भृङ्गारं च गृह्णाति, गृहीत्वा मस्तकानि धावति, मस्तकानि धावित्वा, विपुलं जीवि-
काहं, प्रीतिदानं ददाति, प्रीतिदानं दत्वा सत्कारयति सम्मानयति ॥सू०७॥

टीका—“तएणं सा पभावई देवी ण्हाया कयबलिकम्मा जाव सव्वालंकार-
विभूसिया’ ततः खलु सा प्रभावती देवी स्नाता—कृतस्नाना, कृतबलिकर्मा,

‘तएणं सा पभावई देवी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘तएणं सा पभावई देवी ण्हाया कयबलिकम्मा जाव
सव्वालंकारविभूसिया’ इसके बाद प्रभावती देवीने स्नान किया,
वायसादिकों के लिये अन्न देने रूप बलिकर्म किया यावत्—

“तएणं सा पभावई देवी ण्हाया” इत्यादि.

टीकार्थ—“तएणं सा पभावईदेवी ण्हाया कयबलिकम्मा जाव सव्वालंकार-
विभूसिया” त्थार आह प्रभावती राणीअे स्नान कथुं, वायसादिने (आइडा)

યાત્ર કૃતકૌતુકમઙ્ગલપ્રાયશ્ચિત્તા સર્વાલક્ષ્યારવિભૂષિતશરીરા સતી, 'તં ગર્ભં ણાહ-
સીઈહિં, નાઈ ઉળ્હેઈ, નાઈ તિત્તેઈ, નાઈ કહુઈ, નાઈ કસાઈ, નાઈ અંવિલેઈ,
નાઈ મહુરેઈ' તં ગર્ભં નાતિ શીતૈઃ, નાત્યુષ્ણૈઃ, નાતિતિત્તૈઃ, નાતિકહુકૈઃ, નાતિક-
ષાયૈઃ, નાત્યમ્લૈઃ, નાતિમધુરૈઃ 'ઉત્તમૂયમાણમુદેઈ મોયણચ્છાયણગંધમલ્લેઈ'
ઋતુમુજ્યમાનસુતૈઃ-ઋતૌ ઋતૌ મુજ્યમાનાનિ યાનિ સુખાનિ-સુખનિમિત્તાનિ,
શુભાનિ વા, તથાવિધૈઃ, મોજનાચ્છાદનગન્ધમાલયૈઃ સંરક્ષયન્તી 'જં તસ્સ ગર્ભસ્સ
હિયં મિયં પત્થં ગર્ભપસણં, તં દેસે ય કાલે ય, આહારમાહારેમાણી' યત્-યાદ્દશં
સ્વલ્લુ તસ્ય ગર્ભસ્ય હિતં-હિતકારમ્, મિતં-પરિમિતમ્-નાત્યધિકં નાતિન્યૂનં વા,
પથ્યં ગર્ભપોષણં-ગર્ભઃ પુષ્યતે અનેનેતિ ગર્ભપોષણં-ગર્ભસ્ય પુષ્ટિકારકમ્ ભવતિ,
તત્-તાદૃશમ્ આહારમ્-મોજનમ્, દેશે ચ, -યોગ્યસ્થાને, કાલે ચ-સમુચિતાદસરે

કૌતુક મંગલ ઓર પ્રાયશ્ચિત્ત ક્રિયા ઓર સમસ્ત અલંકારોં સે અપને
શરીર કો વિભૂષિત ક્રિયો 'તં' ગર્ભં ણાહસીઈહિં, ણાહઉળ્હેઈ, ણાહ-
તિત્તેઈ, નાઈકહુઈ, નાઈકસાઈ, નાઈઅંવિલેઈ, નાઈમહુરેઈ, અધિ-
કશીત નહીં, અધિક ઉષ્ણ નહીં, અધિક તિત્ત-ચરપરે નહીં, અધિક-
કહુવે નહીં, અધિક કષાયરસોપેત નહીં, અધિક સ્વદે નહીં ઓર અધિક
મધુર નહીં તથા ઋતુ કે અનુકૂલ જો સ્થાને પર સુખકાર હોતે હૈં એસે
મોજનોં સે, ગંધ ઓર માલાઓં સે ઉસ ગર્ભ કી રક્ષા કરતી હુઈ અવ
વહ 'જં તસ્સ ગર્ભસ્સ હિયં મિયં પત્થં ગર્ભપસણં તં દેસે ય કાલે ય
આહારં આહારેમાણી' હસી પ્રકાર કે ઓર મી ઉસ ગર્ભ કે લિયે હિત,
મિત, પથ્યકારક ઓર ગર્ભપોષક આહાર કો દેશ કાલકે અનુસાર ઉચિત

વિગેરે માટે અન્નનો અન્નગ ભાગ કાઢવા રૂપ બલિકર્મ કથું અને કૌતુકમંગળ,
પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ વિધિ પતાવી. પછી તેણે સમસ્ત અલંકારોંથી પોતાના શરીરને
વિભૂષિત કથું. "તં ગર્ભં ણાહ સીઈહિં, ણાહ ઉળ્હેઈ, ણાહ તિત્તેઈ, નાઈ કહુઈ,
નાઈકસાઈ, નાઈ અંવિલેઈ, નાઈમહુરેઈ" ત્યારથી તેણે કેવા આહારનું
સેવન કરવા માંડ્યું તે હવે સૂચકાર પ્રકટ કરે છે-અધિક ઠંડા ન હોય,
અધિક ગરમ ન હોય, અધિક તીખોતમતમતો ન હોય, અધિક કડવો ન
હોય, અધિક તુરો ન હોય, અધિક ખાટો ન હોય અને અધિક મીઠો ન
હોય એવો તથા ઋતુને અનુકૂળ તથા ખાવામાં સુખકારક હોય એવો જ
આહાર તે લેતી હતી. આ પ્રકારના ઉચિત આહાર. આચ્છાદનો, ગંધ અને
માલાઓંથી તે ગર્ભનું તે સંરક્ષણ કરવા લાગી વળી તે "જં તસ્સ ગર્ભસ્સ
હિયં મિયં પત્થં ગર્ભપસણં તં દેસે ય કાલે ય આહારં આહારેમાણી" ગર્ભને
માટે હિત, મિત અને પથ્યકારક અને ગર્ભપોષક એવા અન્ય આહારોંનું

आहरन्ती-आहारं कुर्वती विविक्तमउएहिं सयणासणेहिं पइरिक्कसुहाए मणोणुकूलाए, विहारभूमीए' विविक्तमृदुकैः-विविक्तानि-दोषरहितानि मृदुकानि च कोमलानि यानि तानि तथाविधैः, शयनासनैः, प्रतिरिक्तसुखया, -प्रतिरिक्तत्वेन तादृश-जना-पेक्षया विजनस्त्वेन सुखा-सुखकारिका, सुभा वा, या सा तथाविधया, एकान्तसुख-कारिकयेत्यर्थः, मनोऽनुकूला-हृदयज्ञमया, विहारभूम्या 'पसत्थदोहला, संपुन्न-दोहला, सम्माणियदोहला, प्रशस्तदोहदा इष्टदायकत्वात् सम्पूर्णदोहदा-अभिल-षितार्थपूरणात्-परिपूर्णमनोरथा, सम्मानितदोहदा-अभिलषितार्थस्य भोगप्राप्तेः सफलमनोरथा अविमानितदोहदा-लेशमात्रमपि नापूर्णमनोरथा, अतएव-'वोच्छिन्न-दोहदा, ववणीयदोहदा, ववगयरोगमोहभयपरित्तासा, तं गव्वं सुहं सुहेणं परिवहइ' व्यु-च्छिन्नदोहदा शान्तमनोरथा, ववणीयदोहदा व्यवच्छिन्नमनोरथा, ववगयरोगमोह

अवसर पर लेने लगी 'विविक्तमउएहिं सयणासणेहिं पइरिक्क सुहाए मणो-णुकूलाए विहारभूमीए' वह ऐसे दोषरहित और कोमल आसनों पर बैठती थी जो अपने जैसे व्यक्तियों से अधिष्ठित नहीं होते थे तथा सुखकारक होते थे, या शुभ होते थे अर्थात् एकान्त सुखकारक होते थे मनको रुचते थे गर्भ के समय का 'पसत्थदोहला' इसका दोहला अनिन्दनीय था 'संपुण्णदोहला' संपूर्ण था-क्यों कि इसका अभिलषित अर्थ पूर्ण हो जाता था 'संमाणियदोहला' सम्माननीय था क्यों कि उसे आदर मिलता था (अविमानियदोहला) जिसके मनोरथ सम्पूर्ण कर दिये हैं इसीलिये-'वोच्छिन्नदोहदा, ववणीयदोहदा, ववगयरोगमोहभयपरि-त्तासा, तं गव्वं सुहं सुहेणं परिवहइ' उसकी हरतरह से पूर्ति की जाती थी, अतः उसका मनोरथ शान्त हो जाता था इस तरह व्यवच्छिन्न

पणु देशकाण अनुसार उचित समये सेवन करवा लागी. "विविक्त मउएहिं सयणासणेहिं पइरिक्कसुहाए मणोणुकूलाए विहारभूमीए' ते दोषरहित अने कोमल आसने पर मनोनुकूल उचित स्थाने बैसती હતી, તે શયનાસને સુખકારક જ હત અથવા શુભ હતાં એટલે કે તે આસને બિલ્કુલ સુખકારક જ હતાં અને મનને ગમે તેવાં હતાં. "પસત્થદોહલા" ગર્ભાવ-સ્થામાં તેને જે દેહલો (દોહલ) ઉત્પન્ન થયો હતો તે પ્રશસ્ત હતો. "સંપુણ્ણદોહલા" તેનો જે દોહલ (અભિલાષા) ઉત્પન્ન થતો હતો-અભિલ-ષિત વસ્તુ મળી જવાથી તેનો દોહલો સંપૂર્ણ થતો હતો, "સમાણિય દોહલા" તેનો દોહલો સમ્માનનીય હતો કારણ કે તેનો અનાદર થતો નહીં, "વોચ્છિન્નદોહલા, વવણીયદોહલા, વવગયરોગમોહભયપરિત્તાસા, તં ગવ્વં સુહં સુહેણં પરિવહइ" તેના દોહલની કોઈ પણ રીતે પૂર્તિ કરવામાં આવતી હતી. તેથી તેના મનોરથ શાન્ત થઈ જતાં હતાં. આ રીતે જેના મનોરથો વ્યવ-

મયપરિત્રાસા-વ્યપગતઃ-દૂરીશૂતઃ-રોગો-વ્યાધિઃ, મોહો-મૂઢતા, મયં-મીતિ-માત્રમ્, પરિત્રાસઃ-આતઙ્કઃ અકસ્માત્ મયં યસ્યા. સા તથાવિધા સતી તં ગર્ભં સુખંસુખેન-યથેષ્ટસુખેન પરિવહતિ, 'તણં સા પભાવઈ દેવી નવણં માસાણં વહુ પહિપુન્નાણં અદ્દટ્ટમાણરાઈંદિયાણં વીરૂકંતાણં' તનઃ સ્વલુ સા પ્રભાવતી દેવી, નવસુ માસેષુ વહુપતિપૂર્ણેષુ અર્દ્ધાષ્ટમાનરાત્રિન્દિવેષુ-સાર્દ્ધસપ્તરાત્રિદિવસેષુ વ્યતિક્રાન્તેષુ-વ્યતીતેષુ સત્સુ-સાર્દ્ધસપ્તદિનાધિક નવમાસાનન્તરમિત્યર્થઃ 'સુકુમાલપાણિપાયં અહીળપહિપુન્નપંચિદિયસરીર લક્ષણવંજણગુણોવવેયં જાવ સસિસોમાકારં કંતં પિયદંસણં સુરૂવં દારયં પયાયા' સુકુમારપાણિપાદમ્, અહીન પરિપૂર્ણશ્ચેન્દ્રિયશરીરમ્, લક્ષણવજ્જનગુણોપેતમ્ લક્ષણાનિ-સ્વસ્તિકાદીનિ, વ્યજ્જનાનિ મપતિલકાદીનિ તેપાં પ્રાશસ્ત્યાદિગુણૈરુપેતો યુક્તસ્તમ્, યાવત્-શશિ સૌમ્યાકારં-ચન્દ્રવત્ ભવ્યાકૃતિમ્, કાન્તં-કમનીયમ્, પ્રિયદર્શનમ્, સુરૂપં-પરમ-

મનોરથવાલી होती हुई उसने रोग, मोह, भय और परित्रास से रहित होकर अच्छी तरह से गर्भ को धारण किया 'तणं सा पभावई देवी नवणं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्वट्टमाणराइंदियाणं वीरूकंताणं' इस प्रकार से जब उसके नौ मास और साढे सात ७।। दिनरात रात्रि अच्छी तरह से निकल चुके तब उस प्रभावती देवी ने 'सुकुमालपाणिपायं, अहीणपडिपुन्नपंचिदियसरीरं लक्खणवज्जणगुणोववेयं जाव ससिस्वोमाकारं कंतं पियदंसणं सुरूवं दारयं पयाया' सुकुमार कर चरण वाले, अहीनप्रतिपूर्णपांचों इन्द्रियों से युक्त शरीर वाले स्वस्तिकादिक लक्षणों के, एवं मपतिल आदि व्यज्जनो के, प्रशस्त आदि गुणोंवाले यावत्-चन्द्रमा जैसे भव्य आकृति वाले, कमनीय, प्रिय दर्शन वाले, परमसुन्दर बालक को

ચિત્ર થઈ ગયા છે એવી તેણે રોગ, મોહ, ભય અને પરિત્રાસથી રહિત થઈને સારી રીતે ગર્ભનું વહન કર્યું. “તણ સા પભાવઈ દેવી નવણં માસાણં વહુપહિપુન્નાણં અદ્દટ્ટમાણરાઈંદિયાણં વીરૂકંતાણં” આ રીતે નવ માસ અને ૭।। દિવસ-રાત્રિ વ્યતીત થતા પ્રભાવતી રાણીએ “સુકુમાલપાણિપાયં, અહીળપહિપુન્નપંચિદિયસરીરં લક્ષણવંજણગુણોવવેયં જાવ સસિસોમાકારં કંતં પિયદંસણં સુરૂવં દારયં પયાયા” એક સુંદર બાળકનો જન્મ આપ્યો. તે બાલકના હાથ અને પગ સુકોમળ હતાં, તેનું શરીર કોઈ પણ પ્રકારની જોડ વિનાનું પાંચે ઇન્દ્રિયોથી યુક્ત અને સપ્રમાણ હતું તેના શરીર ઉપર સ્વતિક આદિ ઉત્તમ લક્ષણો અને તલ, મશા આદિ વ્યંજનો હતાં. તે ઉત્તમ ગુણોથી યુક્ત હતો, તે ચન્દ્રમા જેવો સુંદર કમનીય, અને પ્રિયદર્શન અને સૌંદર્ય-

सुन्दरम्, दारकं-वालकं प्रजनिता, उत्पादयामास । 'तएणं तीसे पभावई देवीए अंगपरियारियाओ पभावई देवि पसूयं जाणेत्ता, जेणेव बले-राया तेणेव उवा-गच्छंति' ततः खलु तस्याः प्रभावत्याः देव्याः अङ्गपरिचारिकाः-दास्यः, प्रभावती देवीं प्रसूतां ज्ञात्वा, यत्रैव बलो राजा आसीत्, तत्रैव उवागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता करयल जाव बल राय जएणं विजयेणं बद्धावेति' उपागत्य करतलपरिगृहीतं यावत् शिरसावर्तं मस्तके अङ्गि कृत्वा बलं राजानं जयेन विजयेन वर्द्धयन्ति 'बद्धावेत्ता एवं वयासी'-वर्द्धयित्वा एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अत्रादिषुः-एवं खलु देवानुप्पिया ! पभावई० पियट्टयाए पियं निवेदेमो, पियं भे भवउ' भो देवानु-प्रियाः ! एवं खलु निश्चयेन प्रभावती० नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेणु अर्द्धाष्टमान रात्रिन्दिवेषु प्रतिपूर्णेणु सत्सु सुकुमारपाणिपादादिविशेषणविशिष्टं दारकं प्रजनिता

जन्म दिया 'तएणं तीसे पभावई देवीए अंगपरियारियाओ, पभावई देवि पसूयं जाणेत्ता जेणेव बले राया तेणेव उवागच्छंति' जब प्रभावती देवी की अङ्गपरिचारिकाओं-दासियों को पुत्र होने का समाचार ज्ञात हो चुका तब वे जहाँ बल राजा थे वहाँ पर गई 'उवागच्छित्ता करयल जाव बल राय जएणं विजयेणं बद्धावेति' वहाँ आकर के उन्होंने ने राजा को दोनों हाथ जोड़ कर नमस्कार किया और जय विजय शब्दों का उच्चारण करते हुए उन्हें वधाया "बद्धावेत्ता एवं वयासी" वधाकर फिर उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा- 'एवं खलु देवानुप्पिया ! पभावई० पियट्टयाए पियं निवेदेमो पियं भे भवउ' हे देवानुप्रिय ! प्रभावती देवी ने नौ मास साढ़े सात दिन रात्रि पूर्ण होने पर सुकुमार करचरण आदि विशेषणों वाले पुत्र को जन्मदिया है। इसलिये हम

संपन्न हुँतो. " तएणं तीसे पभावई देवीए अंगपरियारियाओ, पभावई देवि पसूयं जाणेत्ता जेणेव बले राया तेणेव उवागच्छंति " प्रभावती राणीએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો છે એવા સમાચાર બ્યારે તેની અંગપરિચારિકાઓએ બહુયા, ત્યારે તેઓ બલરાજની પાસે વધામણી આપવાને માટે પહોંચી ગઈ " ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ जाव बल राय जएणं विजयेणं बद्धावेति " त्यां જઈને તેમણે બન્ને હાથ બેડીને રાજાને નમસ્કાર કર્યા અને " બલરાજનો જય હો, બલરાજનો વિજય હો, " એવાં શબ્દોથી રાજાને વધાવ્યો " बद्धावेत्ता एवं वयासी " वधावीने તેમણે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું—

" एवं खलु देवानुप्पिया ! पभावई० पियट्टयाए पियं निवेदेमो पियं भे भवउ " हे देवानुप्रिय ! गर्भ रह्याने नव मास અને ७।। दिन रात्रि व्यतीत થતાં પ્રભાવતી રાણીએ સુકૌમળ કર ચરણ આદિ વિશેષણોથી યુક્ત પુત્રનો

તત્ સ્વલુ વયં દેવાનુપ્રિયાણાં પ્રિયાર્થતાયૈ-પ્રીત્યર્થમ્, પ્રિયં-પુત્રજન્મરૂપં નિવેદ-
યામઃ-સૂચયામઃ એતચ્ચ પ્રિયનિવેદનમ્ પ્રિયં ભવતાં ભવતુ અન્યદ્વા રાજ્યલક્ષ્મ્યાદિ
વૃદ્ધિરૂપં પ્રિયં શુભં ભવતુ 'તણં સે વલે રાયા અંગપરિયારિયાણં અંતિએ એમદ્દ
સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્દતુદ્દ જાવ ધારાહયણીવ જાવ રોમકૂવે તાસિં અંગપરિયારિયાણં
મહાવજ્જં જહામાલિયં ઓમોયં દલયહ' તતઃ સ્વલુ સ વલો રાજા અજ્ઞપરિચારિ-
કાણામ્ અન્તિકે-સમીપે એતમર્થ-પૂર્વોક્તાર્થમ્ શ્રુત્વા, નિશમ્ય-હૃદિ અવધાર્ય
હૃદ્દતુષ્ટો યાવત્-હર્ષવશવિસર્પદ્હૃદયો ધારાહતનીપ યાવત્ મુરભિકુમુમચચ્ચુમાલ-
યિતતનુકોચ્ચવસિત-રોમકૂપઃ, તામ્યઃ અજ્ઞપરિચારિકામ્યઃ મુકુટવર્જ-મુકુટં વિઠાય,
તસ્ય રાજચિહ્નત્વાત્, યથામાલિતં-યથા પરિહિતમ્, અવમોઝમ્-અવમુચ્યતે-પરિ-

આપની પ્રસન્નતા વધાવવાનાં કે લેવાનાં-પ્રીતિ કે લેવાનાં-પુત્રજન્મ હોવાનાં કે
સમાચારનાં કે નિવેદન કરવાનાં આઈ છે-યહ પુત્રજન્મરૂપ પ્રિય નિવેદન
આપને શુભકારી હો અથવા-રાજલક્ષ્મી આદિકા વૃદ્ધિરૂપ હો. 'તણં
સે વલે રાયા અંગપરિયારિયાણં અંતિએ એમદ્દ સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્દ-
તુદ્દ જાવ ધારાહયણીવ જાવ રોમકૂવે તાસિં અંગપરિયારિયાણં મહા-
વજ્જં જહામાલિયં ઓમોયં દલયહ' ધલરાજાને-હસ પ્રકારનાં સમાચાર
જવે તેને અજ્ઞપરિચારિકાઓનાં કે મુખનાં સુના તવે વહ હર્ષનાં ફૂલા
નહીં સમાયા તેનાં ચિત્તમાં સંતોષ ભરગયા અને તેનાં શરીર વેગવતી
વૃદ્ધિનાં આહત હુએ નીપ-કદમ્બ પુષ્પનાં તરહ રોમરાજિનાં સે વ્યાસ હો
ગયા. તેની સમય તેને રાજચિહ્ન હોવાનાં કે કારણ મુકુટનાં છોડ-

જન્મ આવ્યો છે. આ ખુશાલીના સમાચાર આપને આપવાનાં માટે અમે
આપની પાસે આવ્યાં છીએ. આ પુત્રજન્મ આપને માટે શુભકારી હો. અથવા
રાજલક્ષ્મી આદિકા વૃદ્ધિરૂપ હો. "તણં સે વલે રાયા અંગપરિયારિયાણં
અંતિએ એમદ્દ સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્દતુદ્દ જાવ ધારાહયણીવ જાવ રોમકૂવે તાસિં
અંગપરિયારિયાણં મહાવજ્જં જહામાલિયં ઓમોયં દલયહ" રાણીની અંગપરિ-
ચારિકાઓનાં મુખે આ ખુશાલીના સમાચાર સાંભળીને તેના હૃદયનાં પાર ન
રહ્યો. તેને અત્યંત સંતોષ થયો. વરસાદની વેગવતી ધારાથી જેમ કદમ્બ
પુષ્પ વિકસિત થાય છે તેમ ધલરાજાની રોમરાજિ પણ આનંદના અતિરેકને
લીધે ખડી થઈ ગઈ-તેણે રોમાંચ અનુભવ્યો. એજ સમયે તેણે તે પરિચા-
રિકાઓને પોતાના મુકુટ સિવાયના સઘળાં આભૂષણો બક્ષિસ આપી દીધાં.

ધીયતે યઃ સોઽવમોકઃ—અલક્ષાર સ્તં દદાતિ, પ્રયચ્છતિ, ‘દલહ્તા સેતં રયયામયં વિમલસલિલપુણં મિંગારં ચ ગિણ્દહ’ દત્વા શ્વેતં રજતમયં વિમલસલિલપૂર્ણં મૃદ્ધારં—જલપાત્રવિશેષં વૃદ્ધાતિ, ‘ગિણ્દહતા મત્થણ ધોવેહ’ પૂર્વોક્તં મૃદ્ધારં મૃદ્ધીત્વા મસ્ત-કાનિ—તાસાં શિરાંસિ ધાવતિ—પ્રક્ષાલયતિ, દાસત્વાપનયનાર્થમ્, સ્વામિના મસ્ત-કધાવને કૃતે હિ દાસસ્ય દાસત્વમપગચ્છતીતિ લોકવ્યવહારઃ, ‘ધોવિત્તા, વિઝલં જીવીયારિહં પીઢદાણં, દલયહ’ ધાવિત્વા મસ્તકાનિ પ્રક્ષાલય, ત્રિપુલં—પ્રચુરમ્ જીવિકાર્હ—જીવિકોચિતમ્, પ્રીતિદાનમ્—પ્રસન્નતાનિમિત્તકં દાનં દદાતિ, ‘દલહ્તા સકારેહ, સમ્માણેહ’ દત્વા સત્કારયતિ સમ્માનયતિ ચેતિ ॥સૂં ૭॥

કર (કયોં કિ રાજચિહ્નરૂપ હોને સે સુકુટ કા દાન નિષિદ્ધ હૈ) પહિરે હુણ શેષ અલંકાર ઉન્હે દે દિયે। ‘દલહ્તા સે તં રયયામયં વિમલસલિલપુણં મિંગારં ચ ગિણ્દહ’ દેને કે બાદ શ્વેત, રજતમય—ચાંદી કી કિ જો નિર્મલ જલ સે ભરી હુઈ થી, દ્વારી ઉસને અપને હાથ મેં લિયા ‘ગિણ્દહતા મત્થણ ધોવેહ’ લેકર ઉન સબ કે મસ્તકોં કો દાસત્વ દૂર કરને કે નિમિત્ત ધુલાયા। એસા લોક વ્યવહાર હૈ કિ સ્વામી યદિ જલ લેકર દાસ કા મસ્તક ધોતા હૈ તો ઉસકા દાસપના દૂર હો જાતા હૈ। ‘ધોવિત્તા વિઝલં જીવીયારિહં પીઢદાણં દલયહ,’ મસ્તક ધોકર કે ફિર ઉસને ઉન્હેં જીવિકા કે ઉચિત પ્રીતિદાન—પ્રસન્નતાનિમિત્તકદાન દિયા ‘દલહ્તા સકારેહ, સમ્માણેહ’ દાન દેકર કે ફિર ઉસને ઉન સબ કા સત્કાર કિયા ઔર સન્માન કિયા ॥સૂં ૭॥

(સુગટ રાજચિહ્ન ગણાય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરાય નહીં, વળી સુગટ રાજચિહ્નરૂપ હોવાથી તેનું દાન અનુચિત ગણાય છે. માટે સુગટ સિવાયના આભૂષણો અક્ષિપ્ત આપવાની વાત કરી છે.) “દલહ્તા સે તં રયયામયં વિમલસલિલપુણં મિંગારં ચ ગિણ્દહ” ત્યાર બાદ તેણે ચાંદીની બનાવેલી અને નિર્મળ જલથી ભરેલી શ્વેત ઝારી પોતાના હાથમાં લીધી, “ગિણ્દહતા મત્થણ ધોવેહ” અને તે બધી પરિચારિકાઓનાં મસ્તકને ધોવરાવ્યા આ ક્રિયા તેમને દાસત્વમાંથી મુક્ત કરવા નિમિત્તે કરવામાં આવી (એ વખતે એવો રિવાજ હતો કે માલિક પોને પાણી લઈને દાસ કે દાસીના મસ્તકને ધોવે તો તેમનું દાસત્વ આપોઆપ દૂર થઈ જતું હતું.) “ધોવિત્તા વિઝલં જીવીયારિહં” પીઢદાણં દલયહ મસ્તક ધોવરાવીને તેણે તેમને આજીવિકાને યોગ્ય—જીવનપર્યંત નભે તેવું પ્રીતિદાન દીધું (પ્રસન્નતા દર્શક દાનને પ્રીતિદાન કહે છે.) “દલહ્તા સકારેહ, સમ્માણેહ” આ પ્રકારે દાન દઈને તેણે તેમનો સત્કાર કર્યો અને સન્માન કર્યું ॥સૂં ૭॥

॥ महाबलवक्तव्यता ॥

मूलम्—“तएणं से बले राया कोडुब्बियपुरिसे सदावेइ, सदा-
वेत्ता, एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हात्थिणापुरे
नयरे चारगसोहणं करेह, करेत्ता, माणुम्माणं वड्डणं करेह, करेत्ता,
हात्थिणापुरं नयरं सविंभतर—बाहिरियं आसियसंमज्जिओवलित्तं
जाव करेह, कारवेह, करेत्ता य, कारवेत्ता य, जूयसहस्सं वा, चक्क-
सहस्सं वा पूयासहामहिमसक्कारं वा, उस्सवेह, उस्सवेत्ता ममेय-
माणत्तियं पच्चप्पिणह । तएणं ते कोडुब्बियपुरिस्सा बलेणं रन्ता
एवं दुत्ता समाणा जाव पच्चप्पिणंति । तएणं से बले राया जेणेव
अट्ठगसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तंचेव जाव मज्जण-
घगओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, उस्सुकं, उक्करं, उक्किट्ठं,
अदिजं, अमिजं, अभट्ठप्पवेसं, अदंडकोडंडिसं, अधरिमं, गणि-
यावरनाडइज्जकलियं अणेगतालाचराणुचरियं अणुद्धूयमुड्ढं
अमिलायमल्लदामं पसुइयपक्कीलियं सपुरजणजाणवयं दस-
दिवसे ठिइवडियं करेइ, तएणं से बले राया दसाहियाए ठिइ-
वडियाए वट्टमाणीए सइए य, साहस्सिए य, सय साहस्सिए य,
दाए य, दलमाणे य, दवावेमाणे य, सए य, साहस्सिए य, सय-
साहस्सिए य लंभे, पडिच्छेमाणे पडिच्छावेमाणे एवं विहरइ ।
तएणं तस्स दारगस्स अस्मापिचरो पढसे दिवसे ठिइवडियं
करेइ, तइए दिवसे चंदसूरदंसणियं करेइ, छहे दिवसे जाग-
रियं करेइ, एक्कारसमे दिवसे वीतिकंते निव्वत्ते असुइजाय-
कस्सकरणे संपत्ते, चारसाह दिवसे त्रिउलं असणं, पाणं खाइमं,

साइमं उक्खवडाविंति, उक्खवडावेत्ता जहा सिवो जाव खत्तिए य,
 आमंतेइ, आमंतेत्ता, तओ पच्छा पहाया कयवलिकम्मा तंचेव
 जाव सक्कारेति, सम्माणेति, सक्कारेत्ता, सम्माणेत्ता तस्सेव मित्त-
 णाति जाव राईण य, खत्तियाण य पुरओ अज्जयपज्जय-पिउपज्ज-
 यागयं बहुपुरिसपरंपरप्परूढं कुलाणुरूवं कुलसरिसं कुलसंताण-
 तंतुवद्धणकरं अयमेयारूवं गोन्नं गुणनिष्फन्नं नामधेज्जं करेति,
 जम्हाणं अम्हं इसे दारए वलस्स रण्णो पुत्ते पभावईए देवीए
 अत्तए तं होउणं अम्हं एयस्स दारगस्स नामधेज्जं महब्बले, तएणं
 तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करेति महावले ति ।
 तएणं से महब्बले दारए पंचधाईपरिगगहिए, तंजहा—खीर
 धाईए, एवं जहा दढप्पइन्ने जाव, निवायनिव्वाघायंसि सुहं-
 सुहेणं परिवड्ढइ । तएणं तस्स महब्बलस्स दारगस्स अम्मा-
 पियरो अणुपुब्बेणं ठितिवडियं वा चंदसूदंसावणियं वा, जाग-
 रियं वा, नामकरणं वा, परंगामेण वा, पयचंक्रमणं वा, जेसामणं वा,
 पिंडवद्धणं वा, पज्जपावणं वा, कण्णवेहणं वा, संवच्छरपडिलेहणं
 वा, चोलोयणगं च, उवणयणं च अन्नाणि य बहूणि गब्भाधान-
 जम्मणमादियाइं कोउयाइं करेति । तएणं तं महब्बलं कुमारं
 अम्मापियरो सातिरेगट्टवासगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरण-
 मुहुत्तंसि० एवं जहा—दढप्पइन्नो जाव अलं भोगसमत्थे जाए
 यावि होत्था । तएणं तं महब्बलं कुमारं उम्मुक्कवालभावं जाव
 अलं भोगसमत्थं विजाणित्ता अम्मापियरो अट्टपासायवडेंसए

करेति, करेत्ता अब्भुग्गयमूसिय-पहसिए इव वण्णओ, जहा रायप्पसेणइज्जे जाव पडिरूवे । तेसिं णं पासायवडेंसगाणं बहु-मज्झदेसभागे एत्थ णं महेगं भवणं करेति, अणेगखंभसय-संनिविट्ठं, वण्णओ, जहा रायप्पसेणइज्जे पेच्छा घरमंडवांसि जाव पडिरूवे ॥सू० ८॥

छाया—ततः खलु स बलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्—क्षिप्रमेव भो देवानुमियाः ! हस्तिनापुरे नगरे चारकशोधनं कुरुत, कृत्वा मानोन्मानवर्द्धनं कुरुत, कृत्वा हस्तिनापुरं नगरं साभ्यन्तरवाह्यम् आसित्त संमार्जितोपलिप्तं यावत् कुरुत, कारयत, कृत्वा च कारयित्वा च यूपसहस्रं वा चक्र-सहस्रं वा, पूजामहामहिमसत्कार वा, उत्सवयत उत्सवय्य मम एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पयत । ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः बलेन राजा एवमुक्ताः सन्तो यावत्-प्रत्यर्पयन्ति, ततः खलु स बलो राजा यत्रैव अट्टनशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य तदेव यावत् मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति, प्रतिनिष्क्रम्य उच्छुल्काम्, उत्तराम्, उत्कृष्टाम्, अदेयाम्, अमेयाम्, अभटप्रवेशाम्, अदण्डकुदण्डिमाम्, अधार्याम्, गणिकावरनाटकीयकलिताम्, अनेकतालचरानुचरिताम्, अनुद्धूतमृदङ्गाम्, अम्लानमाल्यदामाम्, प्रमुदितप्रक्रीडिताम्, सपुरजनजानपदाम्, दशदिवसान् स्थिति पतितां करोति । ततः खलु स बलो राजा दशाहिकायां स्थितिपतितायां वर्तमानायाम्, शतिकांश्च, शतसाहसिकांश्च, यागांश्च, दायांश्च, भागांश्च, ददच्च, दापयच्च, शतिकांश्च, साहसिकांश्च, शतसाहसिकांश्च लाभान् प्रतियच्छन्, प्रति-यामयन् एवं विहरति, ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ प्रथमे दिवसे स्थिति पतितां कुरुतः, तृतीये दिवसे चन्द्रसूर्य दर्शनं कुरुतः, पष्ठे दिवसे जागरिकां कुरुतः, एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्ते, निवृत्ते अशुचिजातकर्मकरणे, संप्राप्ते द्वादशाह-दिवसे, विपुळम् अशनं, पानं, खादिमं, स्वादिमम् उपस्थापयतः, उपस्थाप्य, यथा शिवो यावत् क्षत्रियांश्च आमन्त्रयतः, आमन्त्र्य ततः पश्चात् स्नातौ कृतबलि कर्माणीं तदेव यावत् सत्कारयतः, सम्मानयतः, सत्कार्यं, सम्मान्य, मित्रज्ञाति यावत् राजन्यस्य च क्षत्रियाणांश्च पुरतः आर्यकपर्यकपितृपर्यकागतं बहुपुरुषपरम्पराप्ररूढम् कुलानुरूपं कुलसदृशम्, कुलसन्तानतन्तुवर्द्धनकरम् इदमेतद्रूपं गौणं गुणनिष्पन्नं नामधेयं कुरुतः—यस्मात् खलु अस्माकम् अयं दारको बलस्य राज्ञः, पुत्रः, प्रभावत्याः देव्याः आत्मजः, तस्मात् भवतु खलु अस्माकम् एतस्य दार-

कस्य नामधेयं महाबलः, ततः खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ नामधेयं कुरुतः महाबल इति, ततः खलु स महाबलो दारकः, पञ्चधात्रीपरिगृहीतः, तद्यथा-क्षीरधात्र्या, एवं यथा दृढप्रतिज्ञो यावत्-निर्वाते निर्व्याघाते, सुखसुखेन परिवर्द्धते, ततः खलु तस्य महाबलस्य दारकस्य अम्बापितरौ आनुपूर्व्येण स्थिति पतितां वा, चन्द्रसूर्यदर्शनं वा, जागरिकां वा, नामकरणं वा, परंगमनं वा, पदचक्रमणं वा, जेमनं वा, पिण्डवर्द्धनं वा, म्लयपनं वा, कर्णवेधनं वा, संवत्सरप्रति-छेदनं वा, चौलोननकंच, उपनयनंच अन्यानिच बहूनि गर्भाधानजन्मादिकानि कौतुकानि कुरुतः, ततः खलु तं महाबलं कुमारम् अम्बापितरौ सातिरेकाष्टवर्षकं ज्ञात्वा शोभने तिथिकरणमुहूर्ते, एवं यथा दृढप्रतिज्ञो यावत् अल भोगसमर्थो जातश्चापि अभवत्, ततः खलु तं महाबलं कुमारम्, उन्मुक्तबालभावं यावत्-अलं भोगसमर्थं विज्ञाय अम्बापितरौ अष्टौ प्रासादावतंसकान् कुरुतः, कृत्वा अभ्युदगतो-च्छ्रितान् प्रहसितानिव, वर्णकः, यथा राजप्रश्रीये यावत्-प्रतिरूपान्, तेषां खलु प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे-अत्र खलु महदेकं भवनं कुरुतः, अनेकस्तम्भ-शतसन्निविष्टम्, वर्णकः, यथा राजप्रश्रीये प्रेक्षागृहमण्डपे यावत् प्रतिरूपम्॥सू.८॥

टीका—अथ पुत्रजन्ममहोत्सवे वन्दिभोचनादिकं वर्णयितुमाह—‘तएणं से बले’ इत्यादि, ‘तएणं से बले राया कोडुंवियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता, एवं वयासी’—ततः खलु पुत्रजन्ममृतान्तश्रवणानन्तरं स बलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान्-आज्ञाकारिजनान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-उक्तवान् ‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हत्थिणापुरे नयरे चारगसोहणं

‘तएणं से बले राया’ इत्यादि ।

टीकार्थ-सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा यह प्रकट किया है कि बलराजा ने पुत्रजन्म महोत्सवपर क्या २ कार्य किये-‘तएणं से बले राया कोडु-वियपुरिसे सदावेइ-एवं वयासी’ बलराजा ने जब अङ्गपरिचारिकाओं को विसर्जित कर दिया तब उसने कौटुम्बिक पुरुषों को बुलाया और उन्हें इस प्रकार की आज्ञा दी-‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हत्थिणा-

“तएणं से बलेराया” इत्यादि-

टीकार्थ-सूत्रकारे आ सूत्रभां ओ वात प्रकट करी छे के अलराज्जो पुत्रजन्मने भोटासव केवी रीते होव्यो-“तएणं से बलेराया कोडु वियपुरिसे सदावेइ-एवं वयासी” अंगपरिचारिकाओने (दासीयो) विदाय कयां आठ अलराज्जो पोताना कौटुम्बिक पुरुषोने (अनुचरोने) ओलावीने आ प्रभावे आज्ञा आपी-“खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हत्थिणापुरे नयरे चारगसोहणं करेइ” डे देवा-

કરેહ' મો દેવાનુપ્રિયા: ! ક્ષિપમેવ હસ્તિનાપુરે નગરે ચારકશોધનં-વન્દિમોચનેં કુરુત; વન્દીકૃતજનાન્ કારાગારાદ્ વિમોચયત્ત્વમ્મિત્યર્થઃ 'કરેત્તા, માણુમ્માણવઢૂળં કરેહ' ચારકશોધનં કૃત્વા માનોન્માનવર્દનં કુરુત, તત્ર માનં-રસધાન્યાદિ વિષયકો માપઃ-પરિમાણરૂપઃ, ઉન્માનં તુ-ઊર્ધ્વમાનં તુલારૂપં વોધ્યમ્ તયોઃ-વર્ધનં-વૃદ્ધિ-મિત્યર્થઃ 'કરેત્તા, હસ્તિનાપુરં નગરં સન્નિમતરવાહિરિયં આસિયસંમજ્જિઓવલિત્તં જાવ કરેહ કારવેહ' માનોન્માનવર્દનં કૃત્વા, હસ્તિનાપુરં નગરમ્ સામ્યન્તરેણ વાહ્યેન ચ સહિતં-સામ્યન્તરવાહ્યમ્ સામ્યન્તરમ્, સ વાહ્ય ચેત્યર્થઃ, આસિત્ત સંમા-ર્જિતોપલિપ્તમ્-ગન્ધોદકેન આ-સમન્તાત્ સિત્તમ્, કચવરાપનયનાદિના સંમાર્જિતં-

પુરે નયરે ચારગસોહણં કરેહ ' હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ લોગ સવ સે પહિલે હસ ઉત્સવ કે નિમિત્ત હસ્તિનાપુરનગર મેં કૈદિયોં કો કારાવાસ સે સુક્ત કરો-કારાગાર સે ઉન્હે છોડ દો-' કરેત્તા માણુમ્માણવઢૂળં કરેહ' ઉસકે વાદ માન ઓર ઉન્માન કી વૃદ્ધિ કરો-અમીતક જિસ માપ સે ઓર તરા જૂસે વસ્તુએં તૌલકર દી જાતી રહી હૈં-અવ ૧૦ દિનતક કે લિયે હનમેં વૃદ્ધિ કરા દો-રસ-તૈલ આદિ રૂપ પદાર્થોં કે એવં અનાજ આદિ કે નોપને કે સાધન કા નામ માન ઓર તરાજૂરૂપ ઊર્ધ્વમાનકા નામ ઉન્માન હૈ અર્થાત્ સવ चीजे सस्ती बेचनेका हुक्म करदो । ' કરેત્તા હસ્તિનાપુરં નગર સન્નિમતરવાહિરિયં આસિય સંમજ્જિઓવલિત્તં જાવ કરેહ કારવેહ' હન દોનોં કી વૃદ્ધિ કરાને કે વાદ હસ્તિનાપુર નગરકો મીતર વાહિર સે સ્વૃબ સાફ કરો-પહિલે ઉસમેં સુગંધિત પાની સે છિદ્ધ-કાવ કરો, વાદ મેં ઉસકે કચરા કો સાફ કરો ઓર ગોવર આદિ સે

નુપ્રિયો ! પુત્રજન્મની ખુશાલી નિમિત્તે હસ્તિનાપુર નગરના જે કેહીઓ છે તેમને તુરંત જ કારાવાસમાંથી મુક્ત કરો. " કરેત્તા માણુમ્માણવઢૂળં કરેહ" ત્યાર બાદ ૧૦ દિવસ માટે માન અને ઉન્માનની વૃદ્ધિ કરાવી દો એટલે કે વસ્તુના વજનમાં-તોલમાપમાં વૃદ્ધિ કરાવી દો તેલ આદિ રૂપ પદાર્થોના અને અનાજ આદિના માપના સાધનનું નામ માન છે અને ત્રાજવારૂપ ઊર્ધ્વમા-નનું નામ ઉન્માન છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે હસદિવસ પર્યન્ત પુત્ર-જન્મના ઉત્સવ નિમિત્તે દરેક ચીજ સોંધી વેચવાની બહેરાત કરી દો. " કરેત્તા હસ્તિનાપુરં નગરં સન્નિમતરવાહિરિયં આસિયસંમજ્જિઓવલિત્તં જાવ કરેહ કારવેહ" ત્યાર બાદ હસ્તિનાપુર નગરની બહારના અને અંદરના ભાગોને ખૂબ સાફ કરાવો, તેને સાફ કરાવીને રસ્તાઓ પર સુગંધિત પાણી છંટાવો અને છાણુ આદિ વડે લીંપીગૂંપીને તેને શેણુગારો અહીં " જાવ

સંશોધિતમ્, ગોમયાદિના-ઉપલિપ્ત યાવત્-પુષ્પમાલ્યતોરણાદિના સુસજ્જિતં ચ કુરુત, કારયત ચ, 'કરેત્તા ય, કારવેત્તા ય, જૂયસહસ્સં વા, ચક્રસહસ્સં વા, પૂયા' મહામહિમસત્કારં વા ઉસ્સવેહ, ઉસ્સવેત્તા, મમેયમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણહ' હસ્તિના-પુરં નગરં સુસજ્જિતં કૃત્વા, કારયિત્વા ચ, યૂપસહસ્સં વા, યુગસહસ્સં, સર્વયુગાન્, ચક્રસહસ્સં વા, શકટાલ્પપેષણીનાંચ સર્વચક્રાણિ, પૂજામહામહિમસત્કારં વા ઉત્સવ-યત ઉત્સાહપૂર્વકં કુરુત તત્ર પૂજા-પૂજનીયજનસત્કારઃ, મહામહિમસાધુજનગુણા-નુવાદઃ, સત્કારઃ-પૂજ્યજનનાં વસ્ત્રાદિના સત્કરણમ્, ઉત્સવયિત્વા મમ એતામ્ પૂર્વોક્તામ્, આજ્ઞાપ્તિકામ્-આજ્ઞાં પ્રત્યર્પયત-પરાવર્તયત, 'તણં તે કોઢું વિયપુરિસા બલેણં રણ્ણા એવં વુત્તા સમાણા જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ' તતઃ સ્વલુ તે કૌટુમ્બિકપુરુષાઃ-આજ્ઞાકારિપુરુષાઃ બલેન રાજ્ઞા એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા ઉક્તાઃ સન્તો યાવત્-હસ્તિનાપુરં

ઉસે લીપો પોતો 'યવાં યાવત્ પદ સે "પુષ્પમાલ્યતોરણાદિના સુસ-જ્જિતં કુરુત કારયત" ઇન પદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ। યહ સઘ સફાઈ આદિ કા કામ સ્વદ કરો ઔર દૂસરોં સે ભી કરાઓ-'કરેત્તા કાર-વેત્તા જૂયસહસ્સં વા ચક્રસહસ્સં વા, પૂયામહામહિમસત્કારં વા ઉસ્સવેહ ઉસ્સવેત્તા મમેયમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણહ" જબ હસ્તિનાપુર નગર કો સફાઈ સઘ પ્રકાર સે અચ્છી તરહ હો જાવે-તઘ સઘ યૂપોં કી-યુગોં કી, સઘ ચક્રોં કી પૂજ્ય જનોં કી, યથાયોગ્ય રીતિ સે વસ્ત્રાદિકોં કે દ્વારા ઉનકા સઘકા સત્કાર કરો। જબ સઘ યહ હો ચુકે તઘ હસકી હમેં સ્વર દો 'તણં તે કોઢું વિયપુરિસા બલેણં રણ્ણા એવં વુત્તા સમાણા જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ' હસ પ્રકાર સે વલ રાજા કે આદેશ દેને પર ઉન આજ્ઞાકારી પુરુષોંને હસ્તિનાપુર નગર કો સુગંધિત જલ સે સીંચા-સંમા:

યાવત્" ૫૬થી "પુષ્પમાલ્યતોરણાદિના સુસજ્જિતં કુરુત કારયત" શહેરને ફૂલની માળાઓ, તોરણો, ધ્વજ, પતાકા આદિથી સુસજ્જિત કરવાની આજ્ઞા આપવામાં આવી છે. આ બધી સ્થળવટ તમે જાતે કરો અને અન્યની પાસે કરાવો. "કરેત્તા કારવેત્તા જૂહસહસ્સં વા ચક્રસહસ્સં વા, પૂયામહામહિમસત્કારં વા ઉસ્સવેહ, ઉસ્સવેત્તા મમેયમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણહ" આ પ્રમાણે શહેરને સુસજ્જિત કરીને સમસ્ત યૂપોની (યુગોની), અને સઘણાં ચક્રોની પૂજા કરો, મહાપુરુષોના શુભોર્નુ કીર્તન કરો, અને સાધુ આદિને વસ્ત્રાદિકોનું દાન દઈને તેમનો સત્કાર કરો. ભારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીને મને ખબર આપો. 'તણં તે કોઢું વિયપુરિસા બલેણં રણ્ણા એવં વુત્તા સમાણા જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ' બલ-રાજાનો આ પ્રકારનો આદેશ સાંભળીને તે આજ્ઞાકારી પુરુષોએ હસ્તિનાપુર નગરને વાળીશ્રુતીને સાફ કરાવ્યું, તેના માર્ગો પર સુગંધિત જળ છંટાવ્યું,

नगरम् आसिक्तसंमार्जितोपलिप्तादि सर्वं कृत्वा बलस्य राज्ञस्तामाज्ञप्तिकां प्रत्य-
र्पयन्ति-परावर्तयन्ति, 'तएणं से बले राया जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ'
ततः खलु स बलो राजा, यत्रैव अट्टणशाला-व्यायामशाला आसीत्, तत्रैव उपा-
गच्छति, 'उवागच्छित्ता तंचेव जाव मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ' उपागत्य,
तदेव-अन्यत्र प्रतिपादितस्नानविधिवदेव, यावत्-योग्यावलानव्यामर्दन-युद्ध-
करणैः व्यायामं कृत्वा, तत्र योग्या-गुणनिका, बलानम्-उल्ललनं, व्यामर्दनं-पर-
स्परेणाङ्गमोटनम् इत्यवसेयम्, ततो यत्रैव मज्जनगृहं-रनानागारमासीत्, तत्रैव-
उपागच्छति, उपागत्य मज्जनगृहम्-अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य समन्ततो जलाभि-
रमणीये, विचित्रमणिरत्नकुट्टिमतले रमणीये स्नानमण्डपे नानामणिरत्नभक्तिचित्रे
स्नानपीठे सुखपूर्वकं निषण्णः ततः स्नानादिकं विधाय चन्दनानुलिप्तगात्रः शरीरः

जित किया, गोमथादि से उसे अच्छी तरह से लीपा पोता इत्यादि सब
काम करके वह राजा को पीछे उन्होंने ने इसकी खबर दी "तएणं से बले
राया जेणेव अट्टणसाला, तेणेव उवागच्छइ" इसके पश्चात् वे बलराजा
जहां पर अट्टणशाला-व्यायामशाला थी वहां पर आये 'उवागच्छित्ता
तंचेव जाव मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ' वहां आकर के उन्होंने ने
गुणनिका की, बलान किया, व्यामर्दन-परस्पर में अङ्गों का मोटन किया,
इत्यादि रूप से व्यायाम किया, इसके बाद वे जहां पर स्नानगृह था वहां
गये वहां जाकर उन्होंने अन्यत्र प्रतिपादित स्नानविधि की तरह से स्नान
किया स्नान करने का स्थान "जलाभिरमणीये, विचित्रमणिरत्न कुट्टिम-
तले, रमणीये स्नानमण्डपे नानामणिरत्न भक्तिचित्रे स्नानपीठे सुखपूर्वकं
निषण्णः ततः स्नानादिकं विधाय चन्दनानुलिप्तगात्रः-शरीरः सन् मज्ज-

छाणु आदिथी 'तेने ली'पाण्यु' गू'पाण्यु', राज्ञन्नी आज्ञानुं 'पूरेपूरे' पालन
करीने तेमण्णे भलराज्जने अणर आपी के आपनी आज्ञानुसार अधुं करवाभां
आण्यु' छे. " तएणं से बले राया जेणेव अट्टणसाला, तेणेव उवागच्छइ " त्थार
आद ते भलराज्ज व्यायाम शाणाभां गया. " उवागच्छित्ता तं चेव जाव
मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ " त्यां जधने तेमण्णे गुणुनिका, बलान कुस्ती आदि
व्यायामना दाव कर्था त्थार आद तेमो स्नानगृहभां गया. त्यां जधने तेमण्णे
स्नान कर्थुं ते स्नानविधिनुं वण्णुन अन्य शास्त्रो द्वारा नाण्णी देवु'. डवे
स्नानगृहनुं वण्णुन करवाभां आवे छे-" जलाभिरमणीये, विचित्रमणिरत्नकुट्टि-
मतले, रमणीये स्नानमण्डपे नानामणिरत्नभक्तिचित्रे स्नानपीठे सुखपूर्वकं निषण्णः
ततः स्नानादिकं विधाय चन्दनानुलिप्तगात्रः शरीरः सन् मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति"

सन् मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति- निर्गच्छति 'पडिनिक्खमिच्छा, उस्सुकं, उक्करं, उक्किटं, अदिज्जं, अमिज्जं, अभडप्पवेसं' प्रतिनिष्क्रम्य-मज्जनगृहान्निर्गत्य, उच्छुल्लकां-मुक्तशुल्लकां भुल्लकरहितामित्यर्थः, स्थितिपतितां कारयतीति वक्ष्यमाणे-
नान्वयः, भुल्लकं तावत् विक्रेयभाण्डं प्रति राज्ञे देयं द्रव्यम्, तदूरहितां पुत्रजन्म
महोत्सवप्रक्रियारूपाम्, एवम्-उत्कराम्-उन्मुक्तः करो यस्यां ताम् उन्मुक्तकरां
करदानरहितामितिभावः, करो हि गवादिविषयं प्रति प्रतिवर्षं राज्ञे देयं द्रव्यमुच्यते,
तथा-उत्कृष्टाम्-कर्षणनिषेधाद् उत्कृष्टा-क्षेत्रकर्षणरहिताम्, अदेयाम्-विक्रय-
निषेधेन अविद्यमानदातव्याम्, अमेयाम्-विक्रयप्रतिषेधादेव अविद्यमानदातव्याम्,
अमटप्रवेशाम्-अविद्यमानो भटानाम्-राजाज्ञाकारिणां पुरुषाणां प्रवेशः कुटुम्बि-
गेहेषु यस्यां सा तथाविधाम् राजदण्डरहितामित्यर्थः पुत्रजन्ममहोत्सवप्रक्रिया-
रूपाम् अग्रे वक्ष्यमाणां स्थितिपतितां कारयतीतिभावः, एवमेव 'अदंडकोडंडिमं
अधरिमं, गणियावरनाडइज्जकलियं, अणेगतालाचराणुचरियं, अणुद्धूयमुइंगं'
अदण्डकुदण्डिमाम्-दण्डलभ्यं द्रव्यमपि दण्डपदेनैवोच्यते, कुदण्डेन निर्वृत्तं-

नगृहात् प्रतिनिष्क्राम्यति" जल भरा हुआ होने के कारण परमरमणीय
था उसकी नीचे की भूमि विचित्र मणियों और रत्नों की बनी हुई थी,
उसमें एक स्नानपीठ था, जो विविध प्रकार के मणि और रत्नों से युक्त
था, उस पर बैठ कर इसने बड़े ही आनन्द के साथ स्नान किया। स्नान
करके फिर चन्दन के लेप को शरीर पर लगाया इस प्रकार से स्नान-
विधि समाप्त कर वह स्नानघर से बाहर निकला 'पडिनिक्खमिच्छा
उस्सुकं, उक्करं उक्किटं, अदिज्जं, अमिज्जं, अभडप्पवेसं, अदंडकोडंडिमं,
अधरिमं, गणियावरनाडइज्जकलियं, अणेगतालाचराणुचरियं अणुद्धूयमु-
इंगं अमिलायमदल्लामं, पमुइयपक्कीलियं, सपुरजणजाणवयं दसदिवसे

स्नान करवानुं स्थान जणथी लरेलुं डोवाने डारणे अतिशय रमणीय
हुतुं. स्नानगृहहुतुं लोयतणीयुं विचित्र मण्णि अने रत्नोथी जडित हुतुं त्यां
ओके स्नानपीठ (तावानो णाणेठ) पणु हुतुं जे विविध प्रकारना मण्णि अने
रत्नोथी आलोआयेलां चित्रोथी युक्त हुतुं. ते स्नानपीठ पर ओसीने णल-
संलओ धण्णां ज आनंदपूर्वक स्नान कथुं. स्नान करीने तेमणे पोताना
शरीर पर अंदनो लेप कथो. आ रीते स्नानविधि पतापीने तेओ स्नानगृह-
भांथी अडारनीकल्या. " पडिनिक्खमिच्छा उस्सुकं, उक्करं, उक्किटं, अदिज्जं,
अमिज्जं, अभडप्पवेसं अदंडकोडंडिमं अधरिमं, गणियावरनाडइज्जकलियं, अणेग
तालाचराणुचरियं अणुद्धूयमुइंगं, अमिलायमल्लदामं, पमुइयपक्कीलियं सपुरजणजा-

निष्पन्नं द्रव्यं कुदण्डिभम्, तन्नास्ति यस्यां स्थितिपतितायां सा अदण्डकुदण्डिमा ताम्
तत्र यथाऽपराधं राजग्राह्यं द्रव्यं दण्डः, कुदण्डस्तु कार्यकारिणाम् अधिकारिणां
प्रज्ञापराधात् महत्यपि अपराधिनोऽपराधे अल्पं राजग्राह्यं द्रव्यम्, तथैव अधरि-
माम्-अधार्याम्-अविद्यमानधारणीयद्रव्याम्, ऋणादुन्मोचनात् धारणीयद्रव्य-

ठिह्वडिय करेइ' बाहर निकलकर उसने पुत्रजन्मका उत्सव पुरवा-
सियों के और देश के लोगो के साथ मिलकर दश दिनतक मनाया
इस उत्सव में उसने कर लेना माफ कर दिया था, गवादि ऊपर जो
राज्य की ओर से कर लिया जाता था वह भी दश दिन के लिये बन्द
कर दिया था यह उत्सव कर्पण (!) से रहित था विक्रय का निषेध हो
जाने से देने योग्य वस्तु से रहित था, नापने योग्य वस्तु से हीन था
सुभट के प्रवेश से वर्जित था अर्थात् राजदण्ड से रहित था दण्ड का
द्रव्य इसमें माफ कर दिया था दण्ड लभ्य द्रव्य भी यहां दण्डपद से
कहा गया है-इसलिये दण्ड शब्द से यहां अपराध करनेवाले अपराधी
से जो जुर्माने के रूप में द्रव्य लिया जाता है ऐसा वह द्रव्य भी राजा
की ओर से छोड़ दिया गया था इसी प्रकार से कार्यकारी अधिका-
रियों की प्रज्ञा के अपराध से-भूल से अपराधी के बड़े अपराध में भी
किया गया थोड़ा सा भी जुर्माना यहां कुदण्ड से ग्रहण किया गया है
सो यह कुदण्ड भी इसमें माफ कर दिया गया था, राज्य की ओर से

णवय दसदिवसं ठिह्वडिय करेइ" तयार आह तेणु नगरवासीओ, अने ग्राम
वासीओ साथे भणीने दश दिवस सुधी पुत्रजन्मने उत्सव उज्यो आ
उत्सव हरमियान तेणु कर लेवाने। अंध करी दीधो-गाय आदि पर जे कर
लेवाभां आवतो હતો તે દસ દિવસને માટે માફ કરી નાખવામાં આવ્યો.
આ ઉત્સવ-કર્ષણથી (રાજ્ય દ્વારા કર આદિ રૂપે ખેંચાતી રકમથી) રહિત
હતો, વિક્રયનો નિષેધ થઈ જવાથી દેવા યોગ્ય વસ્તુથી રહિત હતો, માપવા
યોગ્ય વસ્તુથી રહિત હતો, સુભટના પ્રવેશથી રહિત હતો એટલે કે રાજદં-
ડથી વિહીન હતો. આ ઉત્સવ દરમિયાન દંડ માફ કરવામાં આવ્યો હતો.
દંડ દ્વારા પ્રાપ્ત થતી રકમને અહીં દંડ પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવી છે.
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અપરાધી પાસેથી દંડ રૂપે જે પૈસા લેવામાં આવે
છે તે લેવાનું પણ દસ દિવસને માટે બંધ કરી નાખવામાં આવ્યું હતું.
એને પ્રમાણે કાર્યकारी अधिकारीઓની ભૂલને કારણે મોટા અપરાધમાં પણ
ભૂલથી કરાયેલ નાના દંડને અહીં 'કુદંડ' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ
છે. તે પ્રકારનો 'કુદંડ' પણ માફ કરી નાખવામાં આવ્યો હતો. રાજ્યનું પ્રજા

रहिताम् तथा-गणिकावरनाटकीयकलिताम्-गणिकावरैः-वेश्याप्रधानैः नाटकीयैः-नाटकसम्बन्धिभिः जनैः कलिता-युक्ताम्, अनेकतालचरानुचरिताम्-अनेकप्रकारकप्रेक्षाचारिसेविताम्, अनुद्धूतमृदङ्गाम्-अनुद्धूता-वादकैर्वादनार्थमविमुक्ताः मृदङ्गाः यस्यां सां तथाविधाम्, 'अमिलायमल्लदामं, पमुइयपकीलियं सपुरजणजानवयं दस दिवसे ठिइवडियं करेइ' अम्लानमाल्यदामाम्-अम्लानकुसुममालायुक्ताम्, प्रमुदितप्रक्रीडिताम्-प्रमुदितजनसम्पर्कात्-प्रमुदिताम्, प्रक्रीडितजनसम्पर्कात् प्रक्रीडितामित्यर्थः, सपुरजनजानपदाम्-पुरजनैर्न जानपदेनच-जनपदसम्बन्धिजनेन सह वर्तते या सा तथाविधाम्, दशदिवसान् दशदिवसपर्यन्तमित्यर्थः, स्थितिपतितां-स्थितौ-कुलस्य लोकस्य वा मर्यादायां पतिता-गता या पुत्रजन्ममहोत्सवप्रक्रिया सा स्थितिपतिता तां करोति। 'तएणं से बले राया दसाहियाए ठिइवडियाए वट्टमाणीए' ततः खलु स बलो राजा दशाहिकायां-दिया गया ऋण भी छोड़ दिया गया था उसकी वसुली नहीं की गई थी इसमें उत्तम उत्तम गणिकाओं से युक्त नाटक करने वाले पुरुषों द्वारा उत्तम २ नाटक करवाये गये थे, अनेक प्रकार के प्रेक्षाचारी जनों से यह उत्सव सेवित था, निरन्तर मृदङ्गों की ध्वनि से यह युक्त था, ताजे २ पुष्पों की मालाओं की इसमें एकदम निरन्तर महक उठती रहती थी, इसमें प्रत्येकजन आनन्द में डूबा हुआ और क्रीडारस में मग्न हुआ दिखलाई देता था, स्थितिपतिता का तात्पर्य पुत्रजन्म के महोत्स की प्रक्रिया से है क्यों कि यह कुल अथवा लोक की मर्यादा में पतित होती है अर्थात् कुल और लोक की मर्यादा के अनुसार की जाती है। 'तएणं से बले राया दसाहियाए ठिइवडियाए, वट्टमाणीए'

पासेनुं देखुं पणु भाइ करी नाअवामां आवुं हुतुं. ओटवे तेनी वसुलात ज करवामां आवती न हुती उत्तम नटे। अने उत्तम उत्तम गणिकाओ पासे ओठ नाटके ज करवामां आवतां हुता अनेक प्रेक्षके आ उत्सव देखवा आवता हुता. निरन्तर मृदङ्गेनो ध्वनि आह्वा करतो हुतो, ताकां ताणं पुणेनी माकाओथी घणी ज सुंदर भडेक व्यापी जती हुती. आ उत्सवने दीधे हरेक भाणुस आनन्दमग्न लागता हुता अने क्रीडारसमां तराण जयाता हुता. पुत्रजन्मना महोत्सव प्रक्रियाने अही 'स्थितिपतिता' पहथी अइणु करायेछे; कारण के ते कुल अथवा लोकनी मर्यादामां पतित थाय छे ओटवे के कुल अने लोकनी मर्यादानुसार ज ते करवांमां आवे छे.

“तएणं से बले राया दसाहियाए ठिइवडियाए, वट्टमाणीए” आ रीते दस दिवस सुधी आहु रहेला आ पुत्रजन्मोत्सवमां “सईए य, साहस्सिए य,

દશદિવસનિર્વર્ત્યાં, સ્થિતિપતિતાયાં-પુત્રજન્મમહોત્સવપ્રક્રિયાયામ્, વર્તમાનાયાં-મવર્તમાનાયામ્, 'સર્ઈય, સાહસ્સિય, સયસાહસ્સિય, જાણ, દાણ, માણ, દલમાણેય, દવાવેમાણેય' શતિકાંશ્વ-શતરૂપ્યકનિષ્પદમાનાન્, સાહસ્સિકાંશ્વ-સહસ્રરૂપ્યકનિષ્પદમાનાન્, શતસાહસ્સિકાંશ્વ-લક્ષરૂપ્યકનિષ્પદમાનાન્, યાગાંશ્વ-સત્કારવિશેષાંશ્વ, દાયાંશ્વ-દાનાનિચ, ભાગાંશ્વ-વિવિક્ષિતદ્રવ્યાંશ્ચાન્, દદત્ત, દાપયંશ્વ 'સણ, સાહસ્સિણ, સયસાહસ્સિણ, લંમે પઢિચ્છેમાણે, પઢિચ્છેમાણે એવં વિહરઈ' શતંચ, સાહસંચ, શતસાહસંચ-લક્ષંચ લાભં પ્રતીચ્છન્-સ્વીકુર્વન્, પ્રત્યેષયન્-સ્વીકારયન્ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા વિહરતિ-તિષ્ઠતિ । 'તણ તસસ દારગસસ અમ્માપિયરો પઢમે દિવસે ઠિહ્વડિયં કરેતિ' તતઃ સ્વલ્પ તસ્ય દાર-

હસ તરહ સે ૧૦ દિન તક ચાલૂ રહે હસ પુત્રજન્મોત્સવ મેં 'સર્ઈય, સાહસ્સિય, સયસાહસ્સિય, જાણ, દાણ, માણ, દલમાણેય, દવાવેમાણેય' ચલરાજા ને એક સૌ રૂપિયોં કે દ્વારા કિયે જાને યોગ્ય, હજારરૂપિયોં કે દ્વારા કિયે જાને યોગ્ય ઓર એક લાખરૂપિયોં કે દ્વારા કિયે જાને યોગ્ય સત્કાર વિશેષોં કો સ્વયં કિયા ઓર કરવાયા દાનોં કો સ્વયં દિયા ઓર દિલવાયા તથા-વિવક્ષિત દ્રવ્યાંશોં કો ઓ સ્વયં દિયા ઓર દિલવાયા 'સણ સાહસ્સિણ સયસાહસ્સિણ લંમે, પઢિચ્છેમાણે, પઢિચ્છાવેમાણે એવં વિહરઈ' તથા સૌરૂપિયોં કે, હજાર રૂપિયોં કે એવં એક લાખ રૂપિયોં કે હુણ લાભ કો સ્વયં સ્વીકાર કિયા; દૂસરોં કો ઓ સ્વીકાર કરવાયા । હસ તરહ સે ડસને ૧૦ દિનતક બહે બાનન્દ કે સાથ ઠાટઘાટ સે પુત્રજન્મોત્સવ કિયા હસ ઉત્સવ મેં 'તસસ દારગસસ અમ્માપિયરો પઢમે દિવસે ઠિહ્વડિયં કરેતિ' ડસ બાલક કે

સયસાહસ્સિય જાણ, દાણ, માણ, દલમાણેય, દવાવેમાણેય" સેંકડો રૂપીઆ દ્વારા કરવા યોગ્ય, હજારો રૂપીઆ દ્વારા કરવા યોગ્ય, અને લાખો રૂપીઆ દ્વારા કરવા યોગ્ય સત્કારવિશેષો યોતે કર્યા અને અન્યની પાસે કરાવ્યાં, યોતે દાન દીધાં અને અન્યની પાસે દાન દેવરાવ્યાં, તથા વિવાક્ષત (અમુક) દ્રવ્યાંશો યોતે આપ્યાં અને અન્યની પાસે અપાવ્યાં, "સણ સાહસ્સિય સયસાહસ્સિય લંમે, પઢિચ્છેમાણે, પઢિચ્છાવેમાણે એવં વિહરઈ" તથા આ પુત્રજન્મોત્સવ દરમિયાન બલરાજા સેંકડો રૂપીઆના, હજારો રૂપીઆના લાખો રૂપીઆના લાખોનો સ્વયં સ્વીકાર કર્યો અને અન્યને પણ એ પ્રકારનો લાભ પ્રાપ્ત કરાવ્યો. આ રીતે હસ દિવસ માટે પૂરેપૂરા બાનન્દ અને ઠાઠમાઠથી પુત્રજન્મોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. આ ઉત્સવના "તસસ

कस्य-वालकस्य अम्बापितरौ प्रथमे दिवसे स्थितिपतितां-पुत्रजन्ममहोत्सव-
प्रक्रियां कारयतः, 'तइए दिवसे चंदसूरदंस्त्रणं करेति' तृतीये दिवसे चन्द्रसूर्य-
दर्शनं-चन्द्रसूर्यदर्शननामकं महोत्सवं कुरुतः, 'छठे दिवसे जागरियं करेति' षष्ठे
दिवसे जागरिकाम्-रात्रिजागरणरूपं महोत्सवविशेषं कुरुतः, 'एक्कारसमे दिवसे
वीइकंते' एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्ते-व्यतीते सति 'निव्वत्ते असुइ जाय कम्म-
करणे' निव्वत्ते-अतिक्रान्ते, अशुचिजातकर्मकरण-अशुचीनां जातकर्मणां करणम्
अशुचिजातकर्मकरणं तस्मिन् व्यतीते सति 'संपत्ते बारसाइदिवसे' संपाप्ते द्वाद-
शाहदिवसे. द्वादशानाम्-अहां समाहारः द्वादशाहं तस्य दिवसो द्वादशाहदिवसो
येन स पूर्यते, तस्मिन्, 'विउलं असणं पाणं, खाइमं, साइमं उवक्खडाविति'
विपुलं-पुष्कलम्, अशनम्, पानं खादिमम्, स्वादिमम्, उपस्कारयतः, रन्धनपाका-
दिना उपस्कृतं निष्पन्नं कारयतः 'उवक्खडावेत्ता जहा सिवो जाव खत्तिए य,
आमंतेति' उपस्कार्य-संस्कार्य निष्पाद्य यथा शिवो यावत् राजर्षिः एकादशशतके

माता पिता ने प्रथम दिवस तो पुत्रजन्ममहोत्सव की प्रक्रिया की 'तइए
दिवसे चंदसूरदंस्त्रणं करेति' तीसरे दिन चन्द्रसूर्यदर्शननामक महोत्सव
का आयोजन किया 'छठे दिवसे जागरियं करेति' छठे दिन, रात्रि जाग-
रणरूप महोत्सव किया 'एक्कारसमे दिवसे वीइकंते निव्वत्ते असुइजाय-
कम्मकरणे' ग्यारहवां दिन जब समाप्त हो-गया एवं अशुचि जात कर्मा
का करना भी समाप्त हो चुका तब 'बारसाहे दिवसे संपत्ते' बारहवें
दिन उन मातापिताने 'विउलं असणं पाणं खाइमं, साइमं उवक्ख
डाविति' एक विस्तृत भोज्य की आयोजना की उसमें अशन, पान,
खादिम और स्वादिम रूप चारों प्रकार का आहार बहुत अधिक रूप में
तैयार करवाया 'उवक्खडावेत्ता जहा सिवो जाव खत्तिए य आमं-
तेति' ग्यारहवें शतक के नौवें उद्देशक में प्रतिपादित शिव राजा की

दारगस्त अम्बापियरो पढमे दिवसे ठिइवडियं करेति" प्रथम दिवसे ते आह्वकना
मातापिताये पुत्रजन्ममहोत्सवनी प्रक्रिया करी "तइए दिवसे चंदसूरदंस्त्रणं
करेति" त्रीने दिवसे चन्द्रसूर्यदर्शन नामना महोत्सवनु आयोजन करवाभां
आव्युं. "छठे दिवसे जागरियं करेति" छठे दिवसे रात्रिजागरणरूप महो-
त्सव करवाभां आव्यो. "एक्कारसमें दिवसे वीइकंते निव्वत्ते असुइजायकम्म-
करणे" अगियारमे दिवस न्यारे व्यतीत थई गयो आने अशुचि जातकर्मो
(सूतक) पण न्यारे पतावी नाभवामां आव्या, तयारे "बारसाहे दिवसे संपत्ते"
आरमे दिवसे ते आह्वकना मातापिताये "विउलं असणं पाणं खाइमं उवक्ख-
डाविति" ओइ मोटे लोअनसमारंल योअयो. ते लोअनसमारंलभां पीर-
सवाने भाटे अशन पान, आद्य आने स्वाद्य इय तयारे प्रकारना आहार धणु
अ मोटे प्रमाणुभां तैयार कराववाभां आव्या. "उवक्खडावेत्ता जहा सिवो
जाव खत्तिए य आमंतेति" अगियारभां शतकना नवभां उद्देशाभां शिवराजो

नवमोद्देशके प्रतिपादितस्तथैव अयमपि बली राजा प्रतिपत्तव्यः, तथाच मित्रज्ञाति-
कुटुम्बादीन् राजन्यांश्च, क्षत्रियांश्च अम्बापितरौ आमन्त्रयतः 'आमंतेत्ता, तओ पच्छा
ण्हाया कयवलिकम्मा तं चेव जाव सक्कारेति, सम्माणेति' आमन्त्र्य ततः पश्चात्
स्नातौ कृतवलिकर्माणौ तदेव-पूर्वोक्तवदेव यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तौ, सर्वा-
लङ्कारविभूषितशरीरौ आमन्त्रितान् राजन्यान् क्षत्रियांश्च सत्कारयतः, सम्मानयतश्च,
'सक्कारेत्ता, सम्माणेत्ता तस्सेव मित्तणाइ जाव राईण य खत्तियाण य पुरओ' सत्कार्य्य,
संमान्य, तस्यैव मित्रज्ञाति यावत् स्वजनसम्बन्धिपरिजनस्य च राजन्यानां च क्षत्रि-

तरह पुत्र के मातापिताने मित्र, ज्ञाति, कुटुम्बजन राजाओं और
क्षत्रियों को उसमें आमंत्रित किया 'आमंतेत्ता तओ पच्छा ण्हाया-
कयवलिकम्मा तं चेव जाव सक्कारेति, आमंत्रित करके फिर उन्होंने ने
स्वयं स्नानादि से निवृत्त कर वायसादि को अन्नादि का भाग देने रूप धर्मा-
कर्म किया, कौतुक, मंगल एवं दुःस्वप्न का प्रायश्चित्त कर्म किये,
और बहुमूल्य अल्पालंकारों को धारण कर पूर्व की तरह यावत् उसमें
पधारे हुए उन आये हुए राजाओं एवं क्षत्रियों का सत्कार किया और
सन्मान किया 'सक्कारित्ता, सम्माणेत्ता तस्सेव मित्तणाइ जाव राईण
य खत्तियाण य पुरओ' इस प्रकार सत्कार सन्मानविधि पर्यन्त कृत्य
समाप्त कर उन्होंने ने उन्हीं मित्र, ज्ञाति यावत् स्वजन, संबंधि परिजन

दीक्षा पडेलां पोताना सगांसंभंधीने जमवानुं जे आमंत्रणु आपेवुं तेना
जेवुं ज वणुंन अही पणुं समजवुं. जेठे के भल राजा अने प्रभावती
राणीजे पोताना मित्रो, ज्ञातिजो, कुटुंबीजो, राजजो अने क्षत्रियोने
जमवा आववानुं आमंत्र आभ्युं. "आमंतेत्ता तओ पच्छा ण्हाया कयवलि-
कम्मा तं चेव जाव सक्कारेति, संमाणेति" त्थार भाद तेणे स्नानविधि आदि
पतावीने वायसादिने भाटे अन्नने अलगलाग अठवा रुप धर्माकर्म कथुं,
कौतुक अने मंगल कथीं अने दुःस्वप्नना निवारणु निमित्ते प्रायश्चित्त कर्म
कथीं. त्थार भाद तेणे भहुं भूत्यवान पणुं अल्पभारवाणां अलंकारो धारणु
कथीं. भाडीनुं समस्त वणुंन शिव राजजो करेला सोजनसमारंभना वणुंन
प्रभाणे समजवुं. "तेणे त्यां पधारेला राजजो अने क्षत्रियो आदिने
सत्कार कथीं अने सन्मान कथुं." आ कथन पर्यन्तनुं समस्त कथन अही
अहणुं करवुं जेधजे "सक्कारेत्ता, सम्माणेत्ता तस्सेव मित्तणाइ जाव राईण
य खत्तियाण य पुरओ" तेमने। सत्कार अने सन्मान करीने तेमणे जेज
मित्रो, ज्ञातिजो, स्वजनो, संभंधी, परिजनो, राजजो अने क्षत्रियोनी

याणां च पुरतः—अग्रे, ‘अज्जयपज्जयपिउपज्जयागयं बहुपुरिसपरंपरप्परुढं कुला-
णुरुवं, कुलसरिसं, कुलसंताणतंतुवद्धणकरं अयमेयारुवं गोन्नं गुणनिष्पन्नं नामधेज्जं
करेति’ आर्यकप्रार्यकपितृप्रार्यकागतम्—आर्यकः—पिता, प्रार्यकः—पितामहः, पितृ-
प्रार्यकः—प्रपितामहः, तेभ्यः आगतम्—पित्रादि त्रिकपुरुषानुगतम्, बहुपुरुषपरम्परा-
प्ररुढम्, कुलानुरूपम्—कुलोचितम्, अतएव कुलसदृशम् तत्कुलस्य बलवत्पुरुषकुल-
त्वात् तत्सदृशम्, कुलसन्तानतन्तुवर्द्धनकरम्—कुलरूपो यः सन्तानः सएव तन्तु
दीर्घत्वात् तद्वर्द्धनकरं मङ्गलत्वात् यत्र तत्तथाविधम्, इदमेतद्रूपम्, गौणं—गुणा-
दागतम्, तच्चाप्रधानमपि भवतीत्यत उच्यते—गुणनिष्पन्नम्, गुणप्रयोज्यम्,
नामधेयं—नाम कुरुतः. ‘जम्ह णं अम्हं इमे दारए बलस्स रण्णो पुत्ते, पभावईए
देवीए अत्तए, तं होउ णं अम्हं एयस्स दारगस्स नामधेज्जं महब्बले’ यस्मात् खलु
कारणात् अस्माकम् अयं दारको बालकः, बलस्य राज्ञः पुत्रः, अथ च प्रभावत्याः
देव्याः आत्मजः—आत्मनो जातः, तत्—तस्मात् कारणात् भवतु खलु अस्माकम्

राजाओं और क्षत्रियों के समक्ष ही ‘अज्जयपज्जयपिउपज्जयागयं बहुपुरिसपरंपरप्परुढं कुलाणुरुवं कुलसरिसं कुलसंताणतंतुवद्धणकरं अयमेयारुवं गोन्नं गुणनिष्पन्नं नामधेज्जं करेति’ आर्य-पिता, प्रार्यक-पितामह पितृप्रार्यक-प्रपितामह इनसे आगत अर्थात् पित्रादित्रिक पुरुषानुगत अतएव—बहुपुरुषपरंपराद्वाराप्ररुढ, कुलानुरूप-कुलोचित, बलिष्ठ पुरुषों का कुल होने से कुलसदृश और कुलसन्तानरूप तन्तु की वृद्धिकारक ऐसा यह गुणनिष्पन्न नाम रखा ‘जम्हाणं अम्हं इमे दारए बलस्स रण्णो पुत्ते, पभावईए देवीए अत्तए, तं होउ णं अम्हं एयस्स दारगस्स नामधेज्जं महब्बले’ यह बालक बल राजा का लड़का है और प्रभावती देवी का आत्मज—है इसलिये इसका नाम ‘महाबल’

समक्ष ७ “अज्जयपज्जयपिउपज्जयागयं बहुपुरिसपरंपरप्परुढं कुलाणुरुवं कुल-
सरिसं कुलसंताणतंतुवद्धणकरं अयमेयारुवं गोन्नं गुणनिष्पन्नं नामधेज्जं करेति”
आर्य (पिता), प्रार्यक (पितामह), पितृप्रार्यक (प्रपितामह) अटले के पिता
आदि त्रय पुरुषानुगत, अने ते शरणे बहुपुरुष परम्पराप्ररुढ, कुलानुरूप
(कुलोचित), बलिष्ठ पुरुषानु कुल होवार्थी ते कुलने भाटे शोभास्पद अने
कुलसन्तानरूप तंतुनी वृद्धि करनाइं एव (वशवेदानी वृद्धि करनाइं) आ
गुणनिष्पन्न नाम राख्यु—“जम्हाणं अम्हं इमे दारए बलस्स रण्णो पुत्ते, पभा-
वईए देवीए अत्तए, तं होउणं अम्हं एयस्स दारगस्स नामधेज्जं महब्बले”
आ भावक बल राजाने पुत्र छे अने प्रभावती राणीनी हूणो उत्पन्न थयेले

एतस्य दारकस्य नामधेयं-नाम महाबल इति । 'तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो-
नामधेज्जं करे'ति-महव्वले'ति' ततः खलु तस्य दारकस्य अम्मापितरौ नामधेयं-
नाम, कुरुतः-महाबल इति, 'तएणं से महव्वले दारए पंचधाइपरिग्गहिए' ततः
खलु स महाबलो दारकः पञ्चधात्रीपरिगृहीतः-वक्ष्यमाणपञ्चसंख्यकधात्रीभिः
परिगृहीतः परिपालितः सेवितः, 'तंजहा-खीरधाईए, एवं जहा दढपइन्ने जाव
निवाय० निव्वाघायंसि सुहं सुहेणं परिवड्ढुइ' तद्यथा-क्षीरधात्री-दुग्धपानकार-
यित्री एव रीत्या, यथा दृढप्रतिज्ञः प्रतिपादितस्तथैव अयमपि महाबलः प्रति-
पत्तव्यः, तथाच यावत् २-मज्जनधात्री-स्नानकारयित्री, ३-मण्डनधात्री-अल-
ङ्करणपरिधापयित्री, ४-क्रीडनधात्री-क्रीडयित्री ५-अङ्गधात्री-क्रोडे उपवेशयित्री
च ततो निर्वाते-वायुरहितप्रदेशे गिरिकन्दरालीनः चम्पकपादपइव निर्व्याघाते

ऐसा हो 'तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो नामधेज्जं करे'ति मह-
व्वले'ति' इस प्रकार गुणानुरूप नाम संस्कार उस बालक का 'महाबल'
ऐसा हो गया अब वे 'महव्वले दारए पंचधाइपरिग्गहिए' महाबल
कुमार पांच धायमाताओं की देखरेख में पलने लगा 'तंजहा' पांच
धायमाताएँ ये हैं-'खीरधाईए एवं जहा दढपइन्ने जाव निवाय० निव्वा-
घायंसि सुहं सुहेणं परिवड्ढुइ' क्षीरधात्री-दुग्धपानकराने वाली, मज्ज-
नधात्री-स्नानकराने वाली, मण्डनधात्री-अलंकार पहिरानेवाली, क्रीड-
नधात्री-झांझ में खेलनेवाली और अङ्गधात्री गोद में लेने वाली इस प्रकार
दृढप्रतिज्ञ की तरह महाबल कुमारका लालनपालन होने लगा वायुर-
हित प्रदेश में गिरिकन्दरालीन चम्पक लता के जैसे वे महाबलकुमार

છે, તેથી તેનું નામ "મહાબલ" પાડવું જોઈએ. "તણ તસ્સ દારગસ્સ અમ્માપિયરો નામધેજ્જ કરે'તિ મહવ્વલે ત્તિ" આ રીતે બાલકનું "મહાબલ" એવું શુશ્રુણુરૂપ નામ પાડવામાં આવ્યું. "મહવ્વલે દારણ પંચધાઈપરિગ્ગહિણ" હવે તે મહાબલ કુમાર પાંચ ધાવમાતાઓની દેખરેખ નીચે ઉછરવા લાગ્યો. "તંજહા" તે પાંચ ધાવમાતાઓ આ પ્રમાણે સમજવી-

ખીરધાઈણ એવું જહા દઢપઈન્ને જાવ નિવાય૦ નિવ્વાઘાયસિ સુહં સુહેણં પરિવડ્ઢુઈ" (૧) ક્ષીરધાત્રી-દુગ્ધપાન કરાવનારી, (૨) મજ્જનધાત્રી-સ્નાન કરાવનારી, (૩) મંડનધાત્રી-અલંકાર આદિ પહેરાવનારી, (૪) ક્રીડનધાત્રી સાથે ખેલનારી-બાલકને રમાડનારી માતા, (૫) અંગધાત્રી-બાળકને બોળામાં લેનારી ધાત્રી. આ રીતે આ પાંચ ધાત્રીઓ દ્વારા દૃઢપ્રતિજ્ઞની જેમ મહાબલ કુમારનું લાલનપાલન થવા માંડ્યું. ગિરિકન્દરા જેવા વાયુરહિત પ્રદેશમાં જેમ અમ્પકલતા વૃદ્ધિ પામે છે. તેમ મહાબલ કુમાર અત્યંત સુખપૂર્વક

बाधारहितस्थाने च सुखंसुखेन-अत्यन्तसुखपूर्वकम्, परिवर्द्धते, 'तएण तस्स महब्बलस्स दारगस्स अम्मापियरो आणुपुब्बेण ठिइवडियं वा, चंदसूरदंसावणियं वा' ततः खलु तस्य महाबलस्य दारकस्य-बालकस्य अम्बापितरौ, आनुपूर्व्या-क्रमशः, स्थितिपतिता वा-पुत्रजन्ममहोत्सवप्रक्रियां वा, चन्द्रसूर्यदर्शनं वा, 'जागरियं वा, नामकरणं वा, परंगामणं वा, पयचंकमणं वा, जेमावणं वा, पिंडवद्धणं वा पज्जपावणं वा' जागरिकां वा-रात्रिजागरणरूपं महोत्सवविशेषम्, नामकरणं वा, उत्सवम्, परंगमनं वा-भूमौ सर्पणम्, पदचङ्क्रमणं वा-पादाभ्यां सञ्चारणम्, जेमनं वा-अन्नप्राशनोत्सवम्, पिण्डवर्द्धनं वा-उत्तरोत्तरकवलाधिकग्राहणम्, प्रजल्पनं वा भाषणक्रमशिक्षणम्, 'कण्णवेहणं वा, संवच्छरपडिलेहणं वा, चोलोयणगं वा, उवनयणं वा, संवत्सरप्रतिष्ठेहणं वा'-कर्णवेधनं-अलङ्कारपरिधापनार्थं कर्ण-च्छिद्रकरणम्-वर्षग्रंथिपदवाच्यमहोत्सवविशेषकरणम्, चौलोन्नयनं-चूडाकरणं च, शिखाधारणमित्यर्थः, उपनयनं च-कलाग्रहणार्थं गुरुममीपे

अत्यन्त सुखपूर्वक बढने लगे 'तएणं तस्स महब्बलस्स दारगस्स अम्मापियरो आणुपुब्बेण ठिइवडियं वा चंदसूरदंसावडियं वा, नामकरणं वा परंगामणं वा, पयचंकमणं वा, जेमावणं वा, पिंडवद्धणं वा, पज्जपावणं वा कण्णवेहणं वा, संवच्छरपडिलेहणं वा, चोलोयणगं वा, उवनयणं वा' इत्येव प्रकार से महाबल कुमार के माता पिता ने क्रमशः पुत्रजन्ममहोत्सव प्रक्रिया को, चन्द्रसूर्यदर्शन करानेरूप महोत्सव को रात्रिजागरणरूप महोत्सव को नामकरण करानेरूप महोत्सव को, पृथ्वीपर सरकनेरूप महोत्सव को, पैरोंसे चलानेरूप महोत्सव को, अन्नप्राशनरूप महोत्सव को उत्तरोत्तर कवलादिक ग्रहण करानेरूप महोत्सव को, भाषणक्रमसीखनेरूप महोत्सव को, कर्णवेधनरूप महोत्सव को, वर्षगांठमनानेरूप महोत्सव को, चूडाकर्मरूप (शिखा रखनेरूप) महोत्सव को, एवं कलाग्रहण करने के लिये

भेदे। तथा लाग्ये. "तएणं तस्स महब्बलस्स दारगस्स अम्मापियरो आणुपुब्बेण ठिइवडियं वा चंदसूरदंसावडियं वा, जागरियं वा, नामकरणं वा, परंगामणं वा, पयचंकमणं वा, जेमावणं वा, पिंडवद्धणं वा, कण्णवेहणं वा, संवच्छरपडिलेहणं वा, चोलोयणगं वा, उवनयणं वा" आरीते भडाभल कुमारना मातापिताये अनुकमे नीयेना आनंदमहोत्सवे। उज्ज्या-(१) पुत्रजन्म महोत्सव प्रक्रिया, (२) चन्द्रसूर्यदर्शन इयं महोत्सव, (३) छद्दीना रात्रिजागरण इयं महोत्सव, (४) नामकरण इयं महोत्सव, (५) जमीन पर सरकता शीथ पानी शुशालीना महोत्सव, (६) पगे आलता शीथपानी शुशालीना महोत्सव, (७) अन्नप्राशन इयं महोत्सव, (८) उत्तरोत्तर कवलादिक ग्रहण कलाग्रहण इयं महोत्सव, (९) लाषा शीथवा इयं महोत्सव, (१०) कर्णवेधन इयं महोत्सव, (११) वर्षगांठ उज्जवाला महोत्सव, (१२) चूडाकर्म इयं महोत्सव.

प्रेषणं वा, 'अन्नाणि य बहूणि गर्भाधानजन्मणमादियाइ' कोडयाइ करेति' अन्यानि च बहूनि-अनेकानि गर्भाधानादिषु यानि कौतुकानि रक्षाविधानादीनि, तान्यपि गर्भाधानजन्मादिकपदेनोच्यन्ते, तथाच गर्भाधानजन्मादिकानि कौतुकानि-कुतूहलानन्दजनकमहोत्सवविशेषान् कुरुतः । 'तएणं तं महव्वलं कुमारं अम्मापियरो सातिरेगट्टवासगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणमुहुत्तंसि एवं जहा दढप्पइन्नो जाव अलंभोगसमत्थे जाए यावि होत्था' ततः खलु तं महावलं कुमारं-बालकम्, अम्मापितरौ सातिरेकाष्टवर्षवयस्कम् ज्ञात्वा शोभने, तिहिकरणमुहूर्ते, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा दृढप्रतिज्ञः प्रतिपादितस्तथैव महाबलोऽत्र प्रतिपत्तव्यः । कलाचार्यसमीपे कलाध्ययनार्थं प्रेषयतः, यावत् अलंभोगसमर्थः परिपूर्णभोगयोग्यो जातश्चापि आसीत् । 'तएणं तं महव्वलं कुमारं उम्मुक्कवाल भावं जाव अलंभोगसमत्थंविजाणित्ता अम्मापियरो अट्टपासायवड्डेसए करेति'

गुरु के पास भेजने रूप महोत्सव को तथा इसीप्रकार के और भी अनेक गर्भाधान संबंधी तथा जन्मादि संबंधी कुतूहल, आनन्दमहोत्सव-विशेषोंको किया 'तएणं तं महव्वलं कुमारं अम्मापियरो सातिरेगट्टवासगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणमुहुत्तंसि एवं जहा दढप्पइन्नो जाव अलंभोगसमत्थे जाए यावि होत्था' बाद में जब वह महाबलकुमार आठवर्ष से कुछ अधिक वर्ष का हो गया-तब उसके मातापिता ने उसे ऐसा जानकर दृढप्रतिज्ञ की तरह कलाचार्य के पास कलाध्ययन के लिये भेजा-यावत् यह परिपूर्ण भोग योग्य हो गया 'तएणं तं महव्वलं कुमारं उम्मुक्कवाल भावं जाव अलं भोगसमत्थं विजाणित्ता अम्मापियरो अट्टपासायवड्डेसए करेति' मातापिता ने जब कुमार को बाल-

अने (१३) विधा, कला आदि शीघ्रवा भाटे शुरुने त्यां जवानो महोत्सव, तथा अन्य प्रकारना भीजां पणु अनेक गर्भाधान संबंधी तथा जन्मादि संबंधी कुतूहल, अने आनन्दजनक भास महोत्सवो कर्था.

“तएणं तं महव्वलं कुमारं अम्मापियरो सातिरेगट्टवासगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणमुहुत्तंसि एवं जहा दढप्पइन्नो जाव अलं भोगसमत्थे जाएयावि होत्था” त्थार भाद-ज्यादे महोत्सव कुमार आठ वर्षनी उमर पसार करी, त्यादे तेना मातापिताये तेने दृढप्रतिज्ञनी जेम-कलाचार्यनी पास कलाध्ययन करवाने भाटे भोक्कयो “ते परिपूर्ण होगयेग्य उमरे पडोथी गये,” त्या सुधीनु समस्त कथन दृढप्रतिज्ञना कथन अनुसर सम-जधु- “तएणं तं महव्वलं कुमार उम्मुक्कवाल भावं जाव अलंभोगसमत्थं विजाणित्ता अम्मापियरो अट्टपासायवड्डेसए करेति” ज्यादे महोत्सवकुमार

ततः खलु तं महाबलं कुमारम् उन्मुक्तबालभावं-बाल्यात्परं वयः प्राप्तम्, यावत् कलाविज्ञं युवावस्थापन्नम्, अलंभोगसमर्थम्-पर्याप्ततया भोगसामर्थ्य-शालिनं विज्ञाय, अम्बापितरौ तदर्थम्, अष्टौ प्रासादावतंसकान्-उत्तमप्रासादान् कारयन्तः, 'करेत्ता अब्भुग्गयमूसियपहसिए-इव, वण्णओ, जहा रायप्पसेणइज्जे जाव पडिरुवे' कारयित्वा-महाबलस्य निवासार्थम् अष्ट प्रासादावतंसकान्-श्रेष्ठ-प्रासादान् निर्माप्य तानेव विशिनष्टि-अभ्युद्गतोच्छ्रितान्-अत्युच्चान्-गगनचुम्बिन इत्यर्थः, प्रहसितानिव-शुभ्रप्रभापटलप्रकटनया-हसतइव इत्युपप्रेक्षा, वर्णकः एतेषां प्रासादानां वर्णनं यथा-राजप्रश्रीये कृतं तथा विज्ञेयम्, यावत् प्रासादीयान् दर्शनीयान् अभिरूपान् प्रतिरूपान्-अत्यन्तमनोहरान्-अष्टप्रासादावतंसकान् कारयत् इति पूर्वेष्वान्वयः। 'तेसिं णं पासायवढेसगाणं बहुमज्झदेसभागे, एत्थणं

भाव से रहित यावत् कलाविज्ञ, युवावस्थापन्न परिपूर्ण भोगयोग्य वय-बाला जाना तब उन्होंने " यह जब पर्याप्त रूपसे भोग भोगने की शक्तिवाला हो गया है " ऐसा जानकर उसके लिये आठ उत्तम प्रासादों को-महलों को-बनवाया 'करेत्ता अब्भुग्गय मूसियपहसिए इव वण्णओ जहा रायप्पसेणइज्जे जाव पडिरुवे' ये आठों प्रासाद बहुत बड़े ऊँचे थे-गगन चुम्बी थे-शुभ्रप्रभापटल से प्रकाशित होते रहने के कारण ये ऐसे ज्ञात होते थे कि मानों ये सब हँस से रहे हैं। इन समस्त प्रासादों का वर्णन जैसा राजप्रश्रीय सूत्र में किया गया है-वैसा जानना चाहिये यावत् " प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप, प्रतिरूप, अत्यन्तमनोहर ऐसे आठ श्रेष्ठ प्रासाद बनवाये। इस प्रकार से इन विशेषणोंको आठ प्रासादों के साथ लगाकर उनका वर्णन कर लेना चाहिये 'तेसिं णं

प्रासादावस्था पूरी करीने युवावस्थाके पड़ोसियों अने कलाविज्ञ थे। त्थारे मातापिताने अबुं लाग्गुं के हुवे " महाबल कुमार पर्याप्त इये भोग भोग-ववाने समर्थ थये छे " तेथी तेमणे तेने भाटे आठ उत्तम प्रासादो (महेदो) अंधाव्या. " करेत्ता अब्भुग्गयमूसियपहसिए इव वण्णओ जहा राय-प्पसेणइज्जे जाव पडिरुवे " ते आठे महेदे धण्डा, गिथा-गगनचुम्भी हुता शुभ्रप्रभापटलथी प्रकाशित थया करता होवाने क्षीधे अबुं लाग्तुं हुतु के ते प्रासादो नणे के हुसी रह्या हुतां, राजप्रश्रीय सूत्रमा प्रासादोनुं जेवु वर्णन अही पणु ते आठे प्रासादो विषे समञ्ज लेवुं. " प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप, प्रतिरूप (अत्यन्त मनोहर) जेवा आठ प्रासादो अंधाववामा आंव्या, " आ कथन पर्यन्तनुं समस्त कथन अही पणु अहणु करवु नोर्धजे

महेगं भवणं करेति' तेषां खलु पूर्वोक्तानाम् अद्यानां प्रासादावतंसकानां बहुमध्य-
देशभागे, अत्र खलु महदेकं भवनं कारयतः, मध्यस्थितं भवनं विशिनष्टि-अणेग-
खंभसयसंनिविष्टं, वण्णओ, जहा रायप्पसेणइज्जे, पेच्छाघरमंडवंसि जाव
पडिरुवे' अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टम्-अनेकेषु स्तम्भशतेषु सन्निविष्टं-संस्थापि-
तम्, अथवा अनेकानि स्तम्भशतानि सन्निविष्टानि यत्र तत् तथाविधम्-मध्य-
स्थितभवनमिति पूर्वेण सम्बन्धः, वर्णकः, अस्य वर्णनं यथा राजप्रश्नीये 'प्रेक्षागृह-
मण्डपे' इत्यादिवर्णनं यावद्-प्रासादीयं दर्शनीयम् अभिरूपं, प्रतिरूपम्-परममनो-
हर तन्मध्य भवनमिति भावः ॥सू० ८॥

महाबलस्य पाणिग्रहणवक्तव्यता ।

मूलम्-तएणं तं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो अन्नया
कथाइं सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि ण्हायं कय-
बलिकम्म कयकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं
पमक्खणगण्हाणगोयवाइयपसाहणटुंगतिलगकंकणअविहवबहु-
उवणीयं मंगलसुजांपिण्हिय वरकोउयमंगलोवयारकयसंति-

प्रासायवडेंसगाणं बहुमज्झदेसभागे एत्थणं महेगं भवणं करेति ।
उन आठ प्रासादों के ठीक बिलकुल बीच में उन्होंने ने फिर एक और
बहुत बड़ा भवन बनवाया जो 'अणेगखंभसयसंनिविष्टं, वण्णओ,
जहा रायप्पसेणइज्जे पेच्छाघरमंडवंसि जाव पडिरुवे' अनेक सैकड़ों
खंभोंवाला था, इसका वर्णन जैसा राजप्रश्नीय सूत्रमें "प्रेक्षागृहमण्डपे"
इत्यादि वर्णन तक आया है, वैसा यावत् यह प्रासादीय, दर्शनीय,
अभिरूप, प्रतिरूप परममनोहर था इत्यादि कथन यहां पर भी
करलेना चाहिये ॥सू० ७॥

"तेसिं णं प्रासायवडेंसगाणं बहुमज्झदेसभागे एत्थणं महेगं भवणं करेति"
ते आठ प्रासादोंनी अशाअर वन्थे तेमण्णे णीणुं ओक अहुं न विशाण भवन
यथांथुं ने "अणेगखंभसयसंनिविष्टं, वण्णओ, जहा रायप्पसेणइज्जे, पेच्छाघर-
मण्डवसि जाव पडिरुवे" ते सेंकडे स्तंभोवाणुं हतुं. राजप्रश्नीय सूत्रमां "प्रेक्षा-
गृहमंडपे" इत्यादि वणुंन पर्यन्तनुं समस्त वणुंन अहीं पणुं अहणुं करवुं
लेधंजे. ते भवन प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप, प्रतिरूप अने वणुं न
मनोहर हतुं, इत्यादि कथन अहीं पणुं अहणुं करवुं लेधंजे ॥सू० ७॥

कम्मं सरिसयाणं सरिसत्तयाणं सरिसव्वयाणं सरिसलावन्नरूव-
जोव्वणगुणोव्वेयाणं विणीयाणं कयकोउयसंगलपायच्छित्ताणं
सरिसएहिं रायकुलेहिंतो आपिल्लियाणं अट्ठण्हं रायवरकन्नाणं
एगदिवसेणं पाणिं गिण्हाविंसु, तएणं तस्स महव्वलस्स कुमा-
रस्स अम्मापियरो अयमेयारूवं पीइदाणं दलयंति, तंजहा-
अट्ठ हिरण्णकोडीओ अट्ठसुवन्नकोडीओ, अट्ठ मउडे, मउडप्पवरे,
अट्ठकुंडलजुए, कुंडलजुयप्पवरे, अट्ठहारे, हारप्पवरे, अट्ठअच्छहारे,
अच्छहारप्पवरे, अट्ठएगावलीओ, एगावलीप्पवराओ, एवं मुत्ता-
वलीओ, एवं कणगावलीओ, एवं रयणावलीओ, अट्ठकडगजोए,
कडगजोयप्पवरे, एवं तुडियजोए, अट्ठखोमजुयलाइं, अट्ठसिरीओ,
अट्ठहिरीओ, एवं धिईओ, कित्तीओ, बुद्धीओ, लच्छीओ, अट्ठ-
नंदाइं, अट्ठभद्दाइं, अट्ठतले, तलप्पवरे, सव्वरयणामए, णियगवर
भवणकेऊ, अट्ठज्झए, ज्झयप्पवरे, अट्ठवए, वयप्पवरे, दसगो-
साहस्सिएणं, वएणं, अट्ठनाडगाइं, नाडगप्पवराइं, बत्तीसबद्धेणं
नाडएणं, अट्ठआसे, आसप्पवरे, सव्वरयणामए, सिरिघरपडिरू-
वए, अट्ठहत्थी, हत्थिप्पवरे, सव्वरयणामए सिरिघरपडिरूवए,
अट्ठजाणाइं, जाणप्पवराइं, अट्ठजुगाइं, जुगप्पवराइं, एवं सिद्धि-
याओ, एवं संदमाणीओ, एवं गिल्लीओ, थिल्लीओ, अट्ठ वियड-
जाणाइं, वियडजाणप्पवराइं, अट्ठरहे, पारिजाणिए, अट्ठरहे संग्गा-
मिए, अट्ठआसे, आसप्पवरे, अट्ठहत्थी, हत्थिप्पवरे, अट्ठगामे,
गामप्पवरे, दसकुलसाहस्सिएणं गामेणं, अट्ठदासे, दासप्पवरे,

एवं चेव दासीओ, एवं किंकरे, एवं कंचुइजे, एवं वरिसधरे, एवं
 महत्तरए, अट्टसोवन्निए, ओलंबणदीवे, अट्टरुप्पामए ओलंबण-
 दीवे, अट्टसुवण्णरुप्पामए ओलंबणदीवे, अट्टसोवन्निए उक्कंचण-
 दीवे अट्टपंजरदीवे, एवंचेव तिन्निवि, अट्टसोवन्निए थाले,
 अट्टरुप्पमए थाले, अट्टसुवण्णरुप्पमए थाले, अट्टसोवणियाओ
 पत्तीओ ३, अट्टसोवन्नियाइं थासयाइं ३, अट्टसोवन्नियाइं मंग-
 लाइं ३, अट्टसोवन्नियाओ तलियाओ, अट्टसोवन्नियाओ कावइ-
 आओ, अट्टसोवन्निए अवएडए, अट्टसोवन्नियाओ अवयक्काओ,
 अट्टसोवणिए पायपीढए ३, अट्टसोवन्नियाओ भिसियाओ,
 अट्टसोवन्नियाओ करोडियाओ, अट्टसोवन्निए पल्लंके, अट्ट-
 सोवन्नियाओ पडिसेज्जाओ, अट्ट हंसासणाइं, अट्ट कोंचासणाइं,
 एवं गरुलासणाइं, उन्नयासणाइं, पणयासणाइं, दीहासणाइं,
 भद्दासणाइं, पक्खासणाइं, मगरासणाइं, अट्ट पउमासणाइं, अट्ट
 दिसासोवत्थियासणाइं, अट्ट तेल्लसमुग्गे, जहा रायप्पसणइज्जे
 जाव अट्ट सरिसवसमुग्गे, अट्ट खुज्जाओ जहा उववाइए, जाव अट्ट
 पारिसीओ, अट्ट छत्ते, अट्ट छत्तधारीओ, चेडीओ, अट्ट चामराओ,
 अट्ट चमरधारीओ चेडीओ, अट्ट तालिबंटे, अट्ट तालियंटधारीओ
 चेडीओ, अट्ट करोडियाधारीओ चेडिओ, अट्ट खीरधाईओ, जाव
 अट्ट अंकधाईओ, अट्ट अंगमहियाओ, अ उम्महियाओ, अट्ट
 पहावियाओ, अट्ट पसाहियाओ, अट्ट बन्नगपेसीओ, अट्ट चुन्नग-
 पेसीओ, अट्ट कोट्टागारीओ, अट्ट दव्वकारीओ, अट्ट उवत्थाणि-

याओ, अट्ट नाइडजाओ, अट्ट कोडुंबिणीओ, अट्ट महाणसि-
णीओ, अट्ट भंडागारिणीओ, अट्ट अज्झाधारिणीओ, अट्ट पुप्फा-
धारणीओ, अट्ट पाणिधारणीओ, अट्ट बलिकारीओ, अट्ट सेज्जा-
कारीओ, अट्ट अब्भित्तारियाओ, पडिहारीओ, अट्ट बाहिरीयाओ,
पडिहारीओ, अट्ट मालाकारीओ, अट्ट पेसणकारीओ, अन्नंवा
सुबहुं हिरण्णं वा, सुवण्णं वा, कंसं वा, दूस वा, विउलधणकणग-
जाव संतसारसावएज्जं अलाहि जाव आसत्तमाओ कुलवं-
साओ पकामं दाउं, पकामं भोत्तुं, पकामं परिभाएउं, तएणं से
महब्बले कुमारे एगमेगाए भज्जाए, एगमेगं हिरण्णकोडिं दल-
यइ, एगमेगं सुवण्णकोडिं दलयइ, एगमेगं मउडं, मउडप्प-
वरं दलयइ, एवं तंचेव सव्वं जाव एगमेगं पेसणकारिं दलयइ,
अन्नं वा, सुबहुं, हिरण्णं वा जाव परिभाएउं, तएणं से महब्बले
कुमारे उप्पिं पासायवरगए जहा जमाली जाव विहरइ ॥सू० ९॥

छाया—ततः खलु तं महाबलं कुमारम् अम्बापितरौ अन्यदा कदापि शोभने
तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते स्नातं कृतवलिकर्माणं, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तं,
सर्वालङ्कारविभूषितं प्रस्रक्षणकस्नानगीतवादितप्रसाधनाष्टाङ्गतिलककङ्कणाविध-
वधूपनीतम्, मङ्गलसुजलिपतेश्च वरकौतुकमङ्गलोपचारकृतशान्तिकर्माणं सदृशीनां
सदृक्त्वचाम्, एतादृग्वयसाम्, सदृशलावण्यरूपयौवनगुणोपेतानां विनीतानां
कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तानाम् सदृशेभ्यो राजकुलेभ्यः आनीतानाम् अष्टानाम्,
राजवरकन्यानाम् एकदिवसेन पाणिम् अग्राहयताम्, ततः खलु तस्य महाबलस्य
कुमारस्य अम्बापितरौ इदमेतद्रूपं प्रीतिदानं दापयतः, तद्यथा—अष्टौ हिरण्यकोटीः,
अष्टौ सुवर्णकोटीः, अष्टौ मुकुटानि मुकुटप्रवराणि, अष्टौ कुण्डलयुगानि, कुण्डलयुग-
प्रवराणि, अष्टौ हारान्, हारप्रवरान्, अष्टौ अर्द्धहारान्, अर्द्धहारप्रवरान्, अष्टौ
एकावलीः, एकावलीप्रवराः, एवं मुक्तावलीः, एवं कनकावलीः, एवं रत्नावलीः,
अष्टौ कटकयुगानि, कटकयुगप्रवराणि, एवं त्रुटिकयुगानि, अष्टौ क्षौमयुगलानि,

क्षौमयुगलप्रवराणि, एवं वटकुयुगलानि, एवं पट्टयुगलानि, एवं दुकूलयुगलानि, अष्टौ श्रियः, अष्टौ ह्रियः, एवं वृत्तिः, कीर्त्तिः, बुद्धीः, लक्ष्मीः, अष्टौ नन्दानि, अष्टौ भद्राणि, अष्टौ तलान्, तलप्रवरान्, सर्वरत्नमयान् निजरुवरभवनकेतून्, अष्टौ ध्वजान्, ध्वजप्रवरान्, अष्टौ व्रजान्, व्रजप्रवरान्, दशगोसाहसिकेण व्रजेण, अष्टौ नाटकानि नाटकप्रवराणि, द्वात्रिंशद्वद्वेन नाटकेन, अष्टौ अश्वान्, अश्वप्रवरान्, सर्वरत्नमयान् श्रीगृहप्रतिरूपकान्, अष्टौ हरितनः, हस्तिप्रवरान् सर्वरत्नमयान् श्रीगृहप्रतिरूपकान्, अष्टौ यानानि, यानप्रवराणि, अष्टौ युग्यानि, युग्यप्रवराणि, एवं स्यन्दसानिकाः, एवं गिल्लीः, थिल्लीः, अष्टौ वितनयानानि, विततयानप्रवराणि, अष्टौ स्थान्, पारियानिकान्, अष्टौ स्थान् सांग्रामिकान्, अष्टौ अश्वान्, अश्वप्रवरान्, अष्टौ हस्तिनः, हस्तिप्रवरान्, अष्टौ ग्रामान्, ग्रामप्रवरान्, दशकु-साहसिकेण ग्रामेण, अष्टौ दासान्, दासप्रवरान्, एवं चैव दासीः, एवं किङ्करान्, एवं कञ्चुकिनः, एवं वर्षधरान्, एवं महत्तरकान्, अष्टौ सौवर्णिकान् अवलम्बनदीपान्, अष्टौ रूप्यमयान् अवलम्बनदीपान्, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयान् अवलम्बनदीपान्, अष्टौ सौवर्णिकान् उत्कञ्चनदीपान्, एवं चैव त्रीनपि, अष्टौ सौवर्णिकान् स्थालान्, अष्टौ रूप्यमयान्, अष्टौ सुवर्णरूप्यनयान् स्थालान्, अष्टौ सौवर्णिकीः पात्रीः, अष्टौ रूप्यमयीः पात्रीः, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयीः पात्रीः, अष्टौ सौवर्णिकान् स्थासकान्, अष्टौ रूप्यमान् स्थासकान्, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयान् स्थासकान्, अष्टौ सौवर्णिकानि मङ्गलानि, अष्टौ रूप्यमयानि मङ्गलानि, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयानि मङ्गलानि, अष्टौ सौवर्णिकीः तालिकाः, अष्टौ सौवर्णिकीः कलाचिकाः, अष्टौ सौवर्णिकीः अशैडकाः, अष्टौ सौवर्णिकीः अवपाक्याः, अष्टौ सौवर्णिकान् पादपीठान्, अष्टौ रूप्यमयान् पादपीठान्, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयान् पादपीठान्, अष्टौ सौवर्णिकीः भिसिकाः, अष्टौ सौवर्णिकीः करोटिकाः, अष्टौ सौवर्णिकान् पल्यङ्कान्, अष्टौ सौवर्णिकीः प्रतिशय्याः, अष्टौ हंसासनानि, अष्टौ क्रौञ्चासनानि, एवं गरुडासनानि, उन्नतासनानि, प्रणतासनानि, दीर्घासनानि, भद्रासनानि, पक्षासनानि, मकरासनानि, अष्टौ पद्मासनानि, अष्टौ दिक्स्वस्तिकासनानि, अष्टौ तैलसमुद्रकानि, यथा राजप्रश्नीये यानत्-अष्टौ सर्पसमुद्रकानि, अष्टौ कुब्जाः यथा औपपातिके यावत् अष्टौ पारसिकीः, अष्टौ छत्राणि, अष्टौ छत्रधारिणीः चेटीः, अष्टौ चामराणि, अष्टौ चामरधारिणीश्चेटीः, अष्टौ तालवृन्तानि, अष्टौ तालवृन्तधारिणीश्चेटीः, अष्टौ करोटिकाधारिणीश्चेटीः, अष्टौ क्षीरधात्रीः, यावत् अष्टौ अङ्गधात्रीः, अष्टौ अङ्गमर्दिकाः, अष्टौ उन्मर्दिकाः, अष्टौ स्नापिकाः, अष्टौ प्रसाधिकाः, अष्टौ वर्णकपेपिकाः, अष्टौ चूर्णकपेपिकाः, अष्टौ कोष्ठागारिकीः, अष्टौ द्रवधारिणीः,

अष्टौ औपस्थानिकीः, अष्टौ नाटकीयाः, अष्टौ कौटुम्बिकीः, अष्टौ महानसीः, अष्टौ माण्डागारिकीः, अष्टौ माल्यधारिणीः, अष्टौ पुष्पधारिणीः, अष्टौ पानीयधारिणीः, अष्टौ बलिकारिणीः, अष्टौ शय्याकारिणीः, आभ्यरन्तरिकीः प्रतिहारीः, अष्टौ बाष्पाः प्रतिहारीः, अष्टौ मालाकारिणीः, अष्टौ पेणकारिणीः, अन्यं वा सुबहु-
हिरण्यं वा, सुवर्णं वा, कांस्यं वा, दूष्यं वा, विपुलधनकनक यावत् सत्सारस्वाप-
तेयम्, अलं हि यावत् आसप्तमात् कुलावतसात् प्रकामं दातुं, प्रकामं भोक्तुं, प्रकामं
परिभाजयितुम्, ततः खलु स महाबलः कुमारः एकैकस्यै भार्यायै एकैकां हिर-
ण्यकोटिम् दापयति, एकैकां सुवर्णकोटिम् दापयति, एकैकं मुकुटं, मुकुटप्रवरं
दापयति, एवं तदेव सर्वयावत्-एकैकां प्रेणकारिणीं दापयति, अन्यं वा
सुबहुं हिरण्यं वा, यावत् परिभाजयितुम्, ततः खलु स महाबलः कुमारः उपरि
प्रसादवर्गतो यथा जसालिः यावत् विहरति ॥सू० ९॥

टीका—अथ महाबलस्य कुमारस्य पाणिग्रहणादिकं प्ररूपयितुमाह—‘तएणं तं’
इत्यादि । ‘तएणं तं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो अन्नया कयावि, सोभणंसि
तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि’ ततः खलु तं पूर्वोक्तं महाबलं कुमारम् अम्मा-
पितरौ, अन्यदा कदाचित् शोभने, तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते, ‘ण्हायं कयवलि
कम्मं कयकोउयमंगलपायच्छित्तं, सव्वालंकारविभूसियं’ स्नातं-कृतस्नानम्,

महाबल पाणिग्रहण की वक्तव्यता—

‘तएणं तं’ इत्यादि

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने महाबल कुमार के पाणिग्रहण
आदिका वर्णन किया है—‘तएणं तं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो
अन्नया कयावि सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि’ इसके
बाद किसी एक समय महाबलकुमार के मातापिता ने महाबल कुमार
का शुभतिथि में, शुभकरण में, शुभदिवस में, शुभ नक्षत्र में और
शुभमुहूर्त में विवाहकिया—ऐसा सम्बन्ध यहां पर लगा लेना चाहिये

—महाबलना विवाहनी वक्तव्यता

“तएणं तं” इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रमां सूत्रकारे महाबल कुमारना विवाह आदिनुं वणुं न
कथुं छे “तएणं तं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो अन्नया कयावि सोभणंसि
तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तंसि” त्थार भाद योग्य समये महाबल कुमा-
रना मातापिताये शुभ तिथिमां, शुभ दिवसे, शुभ ऋतुमां, शुभ नक्षत्रमां
अने शुभ मुहूर्तमा महाबल कुमारना लग्न कयां विवाह थया पडेलां महा-

કૃતવલિકર્મણમ્, કૃતં વલિકર્મ-વાયસાદિभ्योऽन्नदानं येन तं तथाविधम्, कृत
 कौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तम्-कृतं रक्षाविधानार्थं कौतुकं मङ्गलं प्रायश्चित्तं येन तं तथा-
 विधम्, एवं सर्वालङ्कारविभूषितम्-सर्वालङ्कारैर्विभूषितम्, 'पमक्खणगण्हाणगीय-
 वाइयपसाहणट्ठंगतिलगकंकणअविहववहुउवणीयं' प्रम्रक्षणकस्नानगीतवादितप्रसा-
 धनाष्टाङ्गतिलककङ्कणाविधववधूपनीतम्-तत्र प्रम्रक्षणकम्-अभ्यञ्जनम्, स्नान-
 गीतवादितानि-प्रसिद्धान्येव, प्रसाधनं-मण्डनम्, अष्टसु अङ्गेषु तिलकाः-
 पुण्ड्राणि अष्टाङ्गतिलकाः, कङ्कणं च-रक्तदवरकरूपम्, एतानि अविधववधूमिः-
 सौभाग्यवतीभिः स्त्रीभिः उपनीतानि यस्य तं तथाविधम्, 'मंगलसुजंपिएहि य
 वरकोउयमंगलोवयारकयसतिकम्मं' मङ्गलसुजल्पितैश्च-मङ्गलानि-मङ्गलजनकगी-

વિવાહ હોને કે પહિલે उस अवसर पर महाबलकुमार को स्नान कर-
 वाया गया, स्नान कराने के बाद उन्होंने काक आदिकों के लिये अन्नप्र-
 दानरूप वलिकर्म किया रक्षा के निमित्त या दुःस्वप्न आदिकों के विघात
 के निमित्त उन्होंने कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त किया, फिर उनके
 शरीर को समस्त अलंकारों से विभूषित किया गया 'पमक्खणग
 ण्हाणगीयवाइयपसाहणट्ठंगतिलगकंकणअविहववहु उवणीयं' बादमें
 सौभाग्यवती स्त्रियों ने महाबल कुमार का उषटन किया, उषटन
 के बाद उनका जल से अभिषेक किया, फिर सब ने मिलकर विवाह के
 गीत गाये ढोलक आदि बाजे बाद में वैवाहिक समय पर पहिरने योग्य
 आभूषणों को उन्हें पहिराया उनके आठों अङ्गों में तिलक लगाये
 लालडोरे का उनकी कलाई में कङ्कण बांधा 'मंगल सुजंपिएहि य वरको

બલ કુમારને સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું, સ્નાનવિધિ પતાવીને તેણે કાગડા વિગેરેને
 અન્ન પ્રદાન કરવા રૂપ વલિકર્મ કર્યું. રક્ષા, દુઃસ્વપ્નનિવારણ આદિ નિમિત્તે
 તેણે કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ કરી. ત્યાર બાદ તેના શરીરને
 સમસ્ત અલંકારોથી વિભૂષિત કરવામાં આવ્યું. “પમક્ખણગણ્હાણગીય-
 વાઈયપસાહટ્ઠંગતિલગકંકણઅવિહવવહુઉવણીય” ત્યાર બાદ સૌભાગ્યવતી
 સ્ત્રીઓએ મહાબલકુમારને ઉપટન કર્યું (ચણાનો લોટ અને સુગંધિત દ્રવ્ય
 શરીરે ચોળવાની ક્રિયાને ઉપટન કહે છે), ઉપટન કરીને જળથી તેનો અભિ-
 શેક કરવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ તેમણે વિવાહનાં ગીત ગાયાં, ઢોલક આદિ
 વાજિત્રો વગડાવ્યા ત્યારબાદ વિવાહને સમયે પહેરાવવા યોગ્ય આભૂષણો
 તેને પહેરાવવામાં આવ્યાં. તેના આઠે અંગો પર ચાંદલા કરવામાં આવ્યા
 અને તેના કાંડે લાલ દોરાવાળું કંકણ બાંધવામાં આવ્યું. “મંગલસુજંપિયહિય

तगानविशेषरूपाणि, सुजल्पितानि-आशीर्वचनानि तैः करणभूतैः वरकौतुकमङ्गलोप-
चारकृतशान्तिकर्माणम्-तत्र-वराणि-श्रेष्ठानि यानि कौतुकानि-भूतिरक्षादीनि,
मङ्गलानिच सर्षपादीनि तद्रूपो यः उपचारः-रक्षानिमित्तकक्रियारूपः, तेन कृतं
शान्तिकर्मविघ्नोपशमनक्रिया यस्य येन वा तं तथाविधम्, महाबलमितिपूर्वेण
सम्बन्धः, 'सरिसयाणं सरित्तयाणं सरिसव्वयाणं, सरिसळावण्णरूवजोव्वणगुणोव-
वेयाणं' सदृशीनां-परस्परं महाबलापेक्षया वा तुल्यानां-महाबलानुरूपाणाम्,
सदृक्त्वचां-सदृशच्छवीनाम्, सदृशास्त्वचो यासां तासामित्यर्थः, सदृग्वयसाम्-
सदृशानि वयांसि यासां तासां समानयस्वकानाम् सदृशलावण्यरूप-
यौवनगुणोपेतानाम्-तत्र लावण्यं-मनोज्ञता, रूपम्-आकृतिः सौन्दर्यम्, यौवनं

उयमंगलोवयारकयसंतिकम्म' फिर मंगल जनक गीतों के गाने से तथा
आशीर्वाद के वचनों से श्रेष्ठ भूति रक्षादित कौतुक रूप, सर्षपादि
मंगलरूप उपचार से उसके निमित्त शान्ति कर्म किया 'सरिसयाणं'
सरित्तयाणं, सरिसव्वयाणं, सरिसळावण्णरूवजोव्वणगुणोववेयाणं' इस
प्रकार से जब महाबल कुमार के विवाह होने के पहिले का जो कुछ
लोकाचार के अनुरूप कृत्य किया जाना चाहिये था। वह जब यथायोग्य-
रीति से हो चुका-तब उसका ऐसी कन्याओं से साथ पाणिग्रहण
संस्कार संपन्न हुआ-जो आपस में तुल्य थीं या महाबल की अपेक्षा से
तुल्य थीं-अर्थात् महाबल के अनुरूप थीं,-जिन की छवि आपस में एक
दूसरी से कमती बढ़ती नहीं थीं, जो समान एक सी-छविवाली थीं,
त्वचा-चमड़ी भी जिनकी एकसी थीं, उमर भी जिनकी एकसी थीं,

वरकोउयमंगलोवयारकयसंतिकम्म" तयार भाड मंगल गीतो गावामां
आव्यां, आशीर्वाद ना वयनेना भोलवामां आव्यां, आंभमां काजल आंजवा
इप अने काजल आंढला करवा इप कौतुकविधि अने भस्तक पश्यी सरसव
उतारवा इप मंगलविधि करीने भलराज कुमारने निमित्ते शान्तिकर्म कर-
वामां आव्युं. "सरिसयाणं, सरित्तयाणं, सरिसव्वयाणं, सरिसळावण्णरूवजोव्वण-
गुणोववेयाण" आ रीते दस पडेलों के के दोकाथारने अनुइप विधि करवी
नेछओ ते ते विधि यथायोग्य रीते करवामां आवी. तयारभाड तेना दस
ओवी आठ कन्याओनी साथे करवामां आव्या के ओओ भडाभलने भाटे
अनुइप डती, के कन्याओ इपमां समान डती, ओक पणु कन्या अन्य
कन्याओ करतां इपमां थडियाती पणु न डती अने न्यून पणु न डती. ते
आठ कन्याओ ओक सरथा देभाववाणी, ओक सरणी त्वयावाणी, ओक सरथा

યુવત્વમ્, ગુણાઃ-પ્રિયમધુરભાષણાદયસ્તૈ રુપેતાનાં-યુક્તાનામ્, 'વિણીયાણં કય-
કોઝયમંગલપાયચ્છિન્તાણં, સરિસ્સર્પહિં રાયકુલેહિંતો આણિલ્લિયાણં' વિનીતાનાં-
વિનયગુણસંપન્નાનામ્, કૃતકૌતુકમંગલપ્રાયશ્ચિન્તાનામ્, સદૃશેભ્યો રાજકુલેભ્ય આની-
તાનામ્ 'અદૃઢં રાયવરકન્નાણં એગદિવસેણં પાણિ ગિણ્હાવિસુ' અષ્ટાનાં રાજવરકન્યાનાં-
રાજવરકુમારીણામ્, એકદિવસેન-એકસ્મિન્ દિને શુભમુહૂર્તે પાણિમ્ અગ્રાદયતામ્-
પાણિગ્રહણં કારિત્વન્તૌ । 'તણં તસ્સ મહવ્વલસ્સ કુમારસ્સ અમ્માપિયરો અયમેયા-
રુવં પીઠ્ઠાણં દલયંતિ' તતઃ સ્વલુ તસ્ય મહાવલસ્ય કુમારસ્ય અમ્વાપિતરૌ પુત્ર-
વિવાહમદ્દાત્સવોપલક્ષ્યે ઇદં વક્ષ્યમાણસ્વરૂપમ્, એતદ્ભૂપં પ્રીતિદાનં-દત્તઃ, દાપયતો

જો સમાન લાવણ્ય સે-મનોજ્ઞતા સે, સમાન આકૃતિ સે-સૌંદર્ય સે,
સમાન યૌવન સે ઓર સમાન પ્રિય, મધુર ભાષણ આદિ ગુણો સે
યુક્ત થીં " વિણીયાણં કયકોઝયમંગલપાયચ્છિન્તાણં, સરિસ્સર્પહિં, રાય-
કુલેહિંતો, આણિલ્લિયાણં " વિનયગુણ સે જો મરપૂર થીં, કૌતુક, મંગલ
ઓર પ્રાયશ્ચિત્ત જો કિયા કરતી થીં-અથવા જિનકે દ્વારા કૌતુક,
મંગલ એવં પ્રાયશ્ચિત્ત કિયે જા ચુકે યે-જો સદૃશ રાજવરાનોં સે લાઈ
નઈં થીં એસી 'અદૃઢં રાયવરકન્નાણં એગદિવસેણં પાણિગિણ્હાવિસુ'
આઠ ઉત્તમ રાજકન્યાઓં કે સાથ ઉસકા એક હી દિન મેં પાણિગ્રહણ
સંસ્કાર હુઆ 'તણં તસ્સ મહવ્વલસ્સ કુમારસ્સ અમ્માપિયરો અયમે-
યારુવં પીઠ્ઠાણં દલયંતિ' પાણિગ્રહણ હો જાને કે વાદ મહાવલકુમાર
કે માતાપિતા ને હસ વિવાહ કે ઉપલક્ષ્ય મેં હસ પ્રકાર કા પ્રીતિદાન

લાવણ્યવાળી, એક સરખા રૂપ સંપન્ન અને એક સરખા યૌવન સંપન્ન હતી.
તે આઠે કન્યાઓ પ્રિય અને મધુર ભાષા બોલનારી અને ખીજા પશુ ધણા
સમાન ગુણોવાળી હતી. " વિણીયાણં કયકોઝયમંગલપાયચ્છિન્તાણં સરિસ્સર્પહિં
રાયકુલેહિંતો, આણિલ્લિયાણં " તેઓ વિનયગુણથી યુક્ત હતી, તેઓ કૌતુક,
મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ કર્યા કરતી હતી અથવા જેમના દ્વારા કૌતુક,
મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં આવી ચુક્યા હતા, એવી તે આઠે કન્યાઓ
સમાન રાજકુળોમાંથી પસંદ કરવામાં આવી હતી. " અદૃઢં રાયવરકન્નાણં
એગદિવસેણં પાણિ ગિણ્હાવિસુ " એવી આઠે કન્યાઓ સાથે એક જ દિવસે
મહાબલ કુમારના લગ્ન કરવામાં આવ્યા.

" તણં તસ્સ મહવ્વલસ્સ કુમારસ્સ અમ્માપિયરો અયમેયારુવં પીઠ્ઠાણં
દલયંતિ " મહાબલ કુમારનું પાણિગ્રહણ થઈ ગયા બાદ, આ વિવાહ નિમિત્તે
તેના માતાપિતાએ નીચે પ્રમાણે પ્રીતિદાન દીધું અથવા અપાંચુ " તજ્જહાં

वा, तदेव प्रीतिदानस्वरूपमाह—‘तंजहा-अट्टहिरण्यकोडीओ, अट्टसुवण्णकोडीओ, अट्टमउडे, मउडप्पवरे’ तद्यथा-अष्टौ हिरण्यकोटीः १, अष्टौ सुवर्णकोटीः २, अष्टौ मुकुटानि ३, मुकुटप्रवराणि-मुकुटेषु प्रवराणि-श्रेष्ठानि, ‘अट्ट कुंडलजुए, कुंडलजुयप्पवरे, अट्टहारे, हारप्पवरे’ अष्टौ कुण्डलयुगानि, कुण्डलयुगप्रवराणि कुण्डलयुगेषु प्रवराणि-श्रेष्ठानि ४, एवम् उत्तरत्रापि बोध्यम्, अष्टौ हारान्, हारप्रवरान् ५, ‘अट्ट अट्टहारे, अट्टहारप्पवरे’ अष्टौ अट्टहारान्, अट्टहारेषु प्रवरान् ६, ‘अट्ट एगावलीओ, एगावलिप्पवराओ’ अष्टौ एकावलीः, एकावली प्रवराः, ‘एवं मुक्तावलीओ, एवं कणगावलीओ, एवं रयणावलीओ’ एवं-तथैव अष्टावित्यर्थः, मुक्तावलीः, एवमेव-अष्टौ कनकावलीः, एवमेव-अष्टौ रत्नावलीः, ‘अट्ट कडगजुए, कडगजुयप्पवरे, एवं तुडियजुए’ अष्टौ कटकयुगानि-वलयभरणयुगानि, कटकयुगेषु प्रवराणि,

दिया अथवा-दिलवाया ‘तंजहा-अट्टहिरण्यकोडीओ, अट्टसुवण्णकोडीओ, अट्टमउडे मउडप्पवरे’ आठहिरण्य कोटी १, आठ सुवर्णकोटी २, मुकुटों में श्रेष्ठ आठ मुकुट ३, ‘अट्ट कुंडलजुए कुंडलजुयप्पवरे अट्टहारे हारप्पवरे’ कुंडल जोड़ियों में श्रेष्ठ आठ कुण्डलों की जोड़ी ४, हारों में उत्तम आठ हार ५, ‘अट्ट अट्टहारे, अट्टहारप्पवरे’ अट्टहारों में उत्तम आठ अट्टहार ६, ‘अट्ट एगावलीओ एगावलिप्पवराओ’ एकावलिओं में श्रेष्ठ आठ एकावलियां ‘एवं मुक्तावलीओ, एवं कणगावलीओ, एवं रयणावलीओ, इसी प्रकार से आठ मुक्तावलियां, आठ कनकावलियां, आठ रत्नावलियां ‘अट्ट कडगजुए कडगजुयप्पवरे, एवं तुडियजुए’ आठ कटककडा युगों में श्रेष्ठ कटकों की जोड़ी, इसी प्रकार से बाहुओं के भूषणरूप आठ त्रुटिकयुग,

अट्टहिरण्यकोडीओ, अट्टसुवण्णकोडीओ अट्ट मउडे मउडप्पवरे ” आठ हिरण्य-कोटी १ (आठ करोड चांदीना सिक्का), आठ सुवर्णकोटी २ (आठ करोड सोनाना सिक्का) श्रेष्ठमां श्रेष्ठ जेवां आठ मुगटो, ३ “अट्ट कुंडलजुए कुंडलजुयप्पवरे, अट्टहारे हारप्पवरे” कुंडलनी जेडोमाथी श्रेष्ठ जेवी आठ कुंडलनी जेडो, डारोमां-उत्तम जेवां आठ डारो, अट्ट अट्टहारे, अट्टहारप्पवरे ” अर्धडारोमांथी उत्तममा उत्तम जेवां आठ अर्धडारो, “अट्टएगावलीओ एगावलिप्पवराओ” जेकसर डारोमांथी उत्तममां उत्तम आठ जेकसर डारो, “एवं मुक्तावलीओ, एवं कणगावलीओ एवं रयणावलीओ” जेज प्रभाजे आठ मुक्तावलियो, आठ कनकावलियो, आठ रत्नावलियो, “अट्ट कडगजुए कडगजुयप्पवरे, एवं तुडियजुए” कटक युगो (डडानी जेडो)मांथी उत्तममां उत्तम जेवां आठ कटकयुगो, जेज प्रभाजे आहुजोना भूषण ३५ आठ श्रेष्ठ त्रुटिकयुग

एवमेव अष्टौ वृत्तिकयुगानि-वाद्वाभरणयुगानि, 'अट्ट खोमजुयलाइं, खोमजुयल-
प्पवराइं, एवं वडगजुयलाइं, एव पट्टजुयलाइं, एवं दुगुल्लजुयलाइं,' अष्टौ क्षौमयुग-
लानि-क्षौमं-कार्पासिकम्, अतसीमय वा वस्त्रम्, तद्युगानि, क्षौमयुगलेषु प्रवराणि,
एवमेव-अष्टौ वटकयुगलानि, वटकं त्रसरीमयं वस्त्रं, तद्युगानि, एवमेव-अष्टौ
पट्टयुगलानि-पट्ट-पट्टम्बत्रयं वस्त्रं तद्युगानि रेशमनस्त्रेति प्रसिद्धानि, एवं-तथैव-
अष्टौ दुक्कल्लयुगलानि-दुक्कल्लमिधानं वृक्षत्वग्निष्पन्नं बल्लकल्लवस्त्रं तद्युगानि, एतेषु
प्रवराणि 'अट्ट सिरीओ, अट्ट हिरीओ, एवं धिईओ, कित्तीओ, बुद्धीओ, लच्छीओ'
अष्टौ श्रियः, अष्टौ ह्रियः, एवमेव-अष्टौ धृतीः, धियो वा, अष्टौ कीर्त्तीः, अष्टौ
बुद्धीः, अष्टौ लक्ष्मीः, एताश्च श्रीप्रभृतयः पद्मदेवताः पुत्तलिका अवसेयाः 'अट्ट
नंदाइं, अट्ट भदाइं, अट्ट तले, तलप्पवरे' अष्टौ नन्दानि, अष्टौ सद्राणि-शुभसूच-

‘અટ્ટ યોમ જુયલાઈં યોમજુયલપ્પવરાઈં’ સૂત્ર કે બને હુણ યા અતસી
કે બને હુણ વસ્ત્ર યુગલોં મેં શ્રેષ્ઠ આઠ વસ્ત્રયુગલ ‘એવં વડગજુયલાઈં,
એવં પટ્ટ જુયલાઈં એવં દુગુલ્લજુયલાઈં’ ટસર કે વસ્ત્રયુગલોં મેં શ્રેષ્ઠ આઠ
ટસર કે વસ્ત્રયુગલ, રેશમી વસ્ત્રયુગોં મેં શ્રેષ્ઠ આઠ રેશમી વસ્ત્રોં કી
જોડી. વૃક્ષ કી છાલ સે બને હુણ દુક્કલ્લ યુગોં મેં શ્રેષ્ઠ એસે આઠ દુક્કલ-
યુગ, અટ્ટ સિરીઓ, અટ્ટ હિરીઓ, એવં ધિઈઓ, કિત્તીઓ, બુદ્ધીઓ,
લચ્છીઓ’ આઠ શ્રી દેવીકી પુત્તલિયાં, આઠ હી દેવી કી પુત્તલિયાં,
આઠ ધૃતિ દેવી કી પુત્તલિયાં, આઠ કીર્ત્તિ-દેવી કી પુત્તલિયાં, આઠ
બુદ્ધિ દેવી કી પુત્તલિયાં, આઠ લક્ષ્મીદેવી કી પુત્તલિયાં, ‘અટ્ટ નંદાઈં,
અટ્ટ ભદાઈં, અટ્ટે તલે, તલપ્પવરે’ આઠ નન્દ, આઠ ભદ્ર-શુભ સૂચક
આસનવિશેષ, એવ શય્યા મેં શ્રેષ્ઠ આઠ તલ-શય્યાવિશેષ, જો કિ ચે

(બાહુબધની જોડો.) “અટ્ટ યોમજુયલાઈં યોમ જુયલપ્પવરાઈં” સૂત્ર
અથવા અળસીના બનેલા વસ્ત્રયુગલોમાંથી આઠ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્ત્રયુગલો,
“એવં વડગજુયલાઈં, એવં પટ્ટ જુયલાઈં, એવં દુગુલ્લજુયલાઈં” એજ પ્રમાણે
ટસરના વસ્ત્રયુગલોમાંથી આઠ શ્રેષ્ઠ ટસરના વસ્ત્રયુગલો, રેશમી વસ્ત્રોમાંથી
શ્રેષ્ઠ એવી આઠ રેશમી વસ્ત્રની જોડો, વૃક્ષની છાલમાંથી બનાવેલા હુલ્લયુ-
ગોમાંથી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ એવા આઠ હુલ્લયુગો “અટ્ટ સિરીઓ, અટ્ટ હિરીઓ,
એવં ધિઈઓ કિત્તીઓ, બુદ્ધીઓ, લચ્છીઓ” શ્રી દેવીની આઠ પુત્તલીઓ, હી
દેવીની આઠ પુત્તલીઓ, ધૃતિદેવીની પુત્તલીઓ, આઠ બુદ્ધિદેવીની પુત્તલીઓ,
આઠ લક્ષ્મીદેવીની પુત્તલીઓ, ધૃતિદેવીની આઠ પુત્તલીઓ, “અટ્ટ નંદાઈં, અટ્ટ
ભદાઈં, અટ્ટ તલે, તલપ્પવરે” આઠ નન્દાસન, આઠ ભદ્ર (શુભ સૂચક આસન-
વિશેષ) અને શય્યાઓમાં ૪ એવાં આઠ તલ (શય્યા-પથારી વિશેષ) કે જે

कासनानि, अष्टौ तलान् तलप्रवरान्-शय्याविशेषान् 'सव्वरयणामए' एतान् पूर्वोक्तान् सर्वस्त्वमयान्-सर्वथा रत्ननिर्मितान् रत्नस्यचित्तान् वा दत्तः इति पूर्वेण सम्बन्धः, 'णियगवरभवणकेउ अट्ठए, झयप्पवरे' निजकवरभवनकेतून्-स्व कीयश्रेष्ठपारादस्य केतुरूपान्, अष्टौ ध्वजान्, ध्वजप्रवरान्-ध्वजेषु श्रेष्ठान् 'अट्ठवये वयप्पवरे दस गोसाहस्सिएणं वण्णं' अष्टौ व्रजान्-गोकुलानि, व्रजप्रवरान्-व्रजेषु श्रेष्ठान्, दशगोसाहस्सिकेण व्रजेन-दशसहस्रगोसमुदायरूपव्रजस्वरूपा-पेक्षया अष्टौ व्रजप्रवरान् व्रजान् दत्तः, 'अट्ठ नाडगाइं नाडगप्पवराइं वत्तीसवट्ठेणं नाडएणं' द्वात्रिंशद्वट्ठेणं-द्वात्रिंशद्विधेन, नाटकेन-नाटकापेक्षया अष्टौ नाटकानि, नाटकप्रवराणि-नाटकेषु श्रेष्ठानि 'अट्ठ आसे, आसप्पवरे सव्वरयणामए, सिरिघर पडिरुवए' अष्टौ अश्वान्-अश्वप्रवरान्-अश्वेषु श्रेष्ठान्, सर्वस्त्वमयान्-सर्वथा रत्नमयभूषणसज्जितान्, अतएव श्रीगृहप्रतिरूपकान्-लक्ष्मीभाण्डागारतुल्यान्, 'अट्ठ

'सव्वरयणामए' सब सर्वथा रत्नों की ही बनी हुई थीं-दिये 'णियगवरभवण केऊ अट्ठ झए झयप्पवरे' तथा ध्वजों में सर्वश्रेष्ठ ऐसी अपने श्रेष्ठ प्रासाद की केतुरूप आठ ध्वजाएँ, 'अट्ठ वये वयप्पवरे' दस गोसाहस्सिएणं वण्णं' व्रजों में श्रेष्ठ आठ व्रज दिये एक २ व्रज में दश हजार गोसमूह होता है 'अट्ठ नाडगाइं नाडगप्पवराइं वत्तीसवट्ठेणं नाडएणं' वत्तीसप्रकार के आठ नाटक दिये. जो कि नाटकों में श्रेष्ठ थे 'अट्ठ आसे, आसप्पवरे, सव्वरयणामए, सिरिघरपडिरुवए' आठ घोड़े दिये जो कि घोड़ों में श्रेष्ठ थे और श्रीघर के जैसे थे-लक्ष्मी के भण्डार के तुल्य थे, एवं सर्व प्रकार के रत्नों के भूषणों से सज्जित

“सव्वरयणामए” के सर्वथा रत्नोनी न बनेही डनी ते दीधी.

“णियगवरभवणकेऊ अट्ठ झए झयप्पवरे” तथा ध्वजोओ भां श्रेष्ठ ओवी पोताना लवननी केतुइय आठ ध्वजोओ पणु दीधी. “अट्ठ वये वयप्पवरे, दसगोसाहस्सिएणं वण्णं” व्रजोओ भां श्रेष्ठ ओवां आठ वने दीधां. वने प्रत्येक वनोओ भां-गोकुल-दस डुअर गयो डोय छे, ओवा आठ वने दीधां ओम अडीं समअणुं नेधओ “अट्ठ नाडगाइं नाडगप्पवराइं वत्तीसवट्ठेणं नाडएणं” भत्रीस प्रकारना नाटकोओ भां सर्वश्रेष्ठ ओवां आठ नाटको दीधा “अट्ठ आसे, आसप्पवरे, सव्वरयणामए सिरिघरपडिरुवए” घोडाओओ भां श्रेष्ठ ओवां श्रीघर (लक्ष्मीना लंडार समान आठ अथो दीधा ते घोडाओओ भधा प्रकारनां रत्नोनां आभूषणोथी विभूषित डता. “अट्ठ हत्थी हत्थिप्पवरे, सव्वरयणामए सिरि-

હત્થી, હત્થિપ્પવરે, સન્વરયણમણ સિરિઘરપહિરૂવણ' અઢ્ટૌ દસ્તિનઃ, દસ્તિપ્પવરાન
 દસ્તિષ્ઠુ શ્રેઠ્ઠાન્, સર્વરત્નમયાન્-દસ્તિયોગ્યરત્નમયામૂપણસજ્જિતાન્, અતએવ
 શ્રીઘૃહપતિરૂપકાન્, લક્ષ્મીમાળ્હાગારતુલ્યાન્, 'અઢ્ઢુજાણાહં, જાણપ્પવરાહં' અઢ્ઠૌ
 યાનાનિ-શકટાદીનિ, યાનપ્પવરાણિ-યાનેષુ શ્રેઠ્ઠાનિ, 'અઢ્ઢુ જુગાહં, જુગપ્પવરાહં,
 એવં સિવિયાઓ, એવં સંદમાણીઓ, એવં ગિલ્લીઓ, થિલ્લીઓ,' અઢ્ઠૌ યુગ્યાનિ-
 ગોલ્લદેશપ્રતીતાનિ 'રિક્કશા' પદવાચ્યાનિ જમ્પાનાનિ, યુગ્યપ્પવરાણિ-યુગેષુ શ્રેઠ્ઠાનિ,
 એવં તથેવ અઢ્ઠૌ શિવિકાઃ,-શિખરાકારાચ્છાદિત જમ્પાનરૂપાઃ, એવં-તથેવ અઢ્ઠૌ
 સ્યન્દમાનિકાઃ-પુરુષપ્રમાણજમ્પાનવિશેષાન્, એવમ્-અઢ્ઠૌ ગિલ્લીઃ, અઢ્ઠૌ થિલ્લીઃ,
 'ગિલ્લી થિલ્લી' इति नामकयानानि, 'અઢ્ઢુ વિચ્ઢજાણાહં, વિચ્ઢજાણપ્પવરાહં'

થે 'અઢ્ઢુ હત્થી હત્થિપ્પવરે, સન્વરયણમણ સિરિઘરપહિરૂવણ' આઠ
 હાથી દિયે જો સમસ્ત હાથિયોં મેં શ્રેઠ્ઠ થે, એવં સર્વથા રત્નોં કે મૂષ્ણોં
 સે જો સુસજ્જિત થે ઓર હસીલિયે જો લક્ષ્મી કે મળ્હાર કે સમાન થે
 'અઢ્ઢુ જાણાહં, જાણપ્પવરાહં,' આઠ શકટ આદિ યાન (ગાડી) દિયે જો કિ
 સમસ્ત યાનોં મેં શ્રેઠ્ઠ થે 'અઢ્ઢુ જુગાહં, જુગપ્પવરાહં, એવં સિવિયાઓ,
 એવં સંદમાણીઓ, એવં ગિલ્લીઓ, થિલ્લીઓ' ગોલ્લદેશપ્રસિદ્ધ આઠ
 રિક્કશા દિયે જો કિ સમસ્ત રિક્કશાઓં મેં ઉત્તમ થે હસી પ્રકાર
 સે શિખર કે આકાર કે આચ્છાદિત જમ્પાન રૂપ આઠ શિવિ-
 કાઈ દોં, પુરુષપ્રમાણ જમ્પાનરૂપ આઠ સ્યન્દમાનિકાઈ દો જો કિ
 સમસ્ત સ્યન્દમાનિકાઓં મેં શ્રેઠ્ઠ થોં આઠ થિલ્લી ઓર આઠ ગિલ્લી
 નામક યાન વિશેષ દિયે 'અઢ્ઢુ વિચ્ઢજાણાહં વિચ્ઢજાણપ્પવરાહં' આઠ

ઘરપહિરૂવણ " હાથીઓમા શ્રેઠ્ઠ એવા આઠ હાથી દીધા. તે આઠે હાથી લક્ષ્મીના
 ભંડાર જેવાં અને સર્વ પ્રકારનાં રત્નોનાં આભૂષણોથી સુસજ્જિત હતા.
 "અઢ્ઢુ જાણાહં, જાણપ્પવરાહં" સમસ્ત યાનોમા શ્રેઠ્ઠ એવા આઠ શકટ આદિ
 યાન દીધાં. "અઢ્ઢુ જુગાહં, જુગપ્પવરાહં, એવં સિવિયાઓ, એવં સંદમાણીઓ,
 એવં ગિલ્લીઓ, થિલ્લીઓ" ગોલ્લદેશપ્રસિદ્ધ આઠ યુગ (રિક્કશાઓ) દીધી, જે
 સમસ્ત રીક્કશાઓમા શ્રેઠ્ઠ હતી, એજ પ્રમાણે સમસ્ત શિખિકાઓમા શ્રેઠ્ઠ
 એવી આઠ શિખિકાઓ દીધી. શિખિકા (પાલખી) શિખરના આકારથી આચ્છા-
 દિત હોય છે આઠ ઉત્તમમા ઉત્તમ સ્યન્દમાનિકાઓ દીધી. સ્યન્દમાનિકા
 પુરુષપ્રમાણ યાના રૂપ હોય છે, આઠ શ્રેઠ્ઠ થિલ્લી અને આઠ શ્રેઠ્ઠ ગિલ્લી
 દીધી. થિલ્લી અને ગિલ્લી યાનવિશેષોનાં નામ છે "અઢ્ઢુ વિચ્ઢજાણાહં"

अष्टौ विवृतयानानि-आच्छादनरहितशकटानि, विवृतयानप्रवरानि-विवृतयानेषु श्रेष्ठानि, 'अट्टरहे पारिजाणिए, अट्टरहे संगामिए,' अष्टौ रथान् पारियानिकान्-परियानं-क्रीडाप्रयोजनं येषां ते पारियानिकाः तान्, अष्टौ रथान् सांग्रामिकान्-संग्रामः प्रयोजनं येषां ते सांग्रामिकास्तान्, 'अट्टासे, आसप्पवरे, अट्ट हत्थी हत्थिप्पवरे, अट्टगामे गामप्पवरे, दसकुलसाहस्सिएणं गामेणं' अष्टौ अश्वान् अश्वप्रवरान्-अश्वेषु श्रेष्ठान्, अष्टौ हस्तिन, हस्तिप्रवरान्-हस्तिषु श्रेष्ठान्, अष्टौ ग्रामान्, ग्रामप्रवरान्-ग्रामेषु श्रेष्ठान्, दशकुलसाहस्सिकेण ग्रामेण-दशसहस्रसंख्यक-कुलसमुदायरूपग्रामापेक्षया अष्टौ ग्रामान्, 'अट्टासे, दासप्पवरे, एवंचेव दासीओ, एवं किंकरे, एवं कंजुइज्जे, एवं वरिसधरे, एवं महत्तरिए,' अष्टौ दासान्-सेव-

आच्छादनरहित शकटदिये जो कि आच्छादनरहित शकटों में उत्तम थे 'अट्टरहे, पारिजाणिए, अट्टरहे संगामिए' क्रीडा करने में साधनभूत आठ रथ दिये-ये रथ नानाप्रकार की क्रीडा करने में काम देते थे इसी प्रकार युद्ध में काम आने वाले आठ संग्रामिक रथ दिये। 'अट्टासे, आसप्पवरे अट्टहत्थी; हत्थिप्पवरे, अट्ट गामे गामप्पवरे' दसकुल साह-स्सिएणं गामेण 'घोड़ों में श्रेष्ठ आठ घोड़े दिये, हाथियों में श्रेष्ठ आठ हाथी दिये जिनमें दश १० हजार कुल रहते हैं उसका नाम गांव है-ऐसे गांव भी ८ दिये 'अट्ट दासे दासप्पवरे, एवं चेव दासीओ, एवं किंकरे, एवं कंजुइज्जे, एवं वरिसधरे, एवं महत्तरिए' दासों में श्रेष्ठ आठ दास-सेवक दिये, इसी प्रकार से दासियों में श्रेष्ठ आठ

विवृतयानप्रवराइ" आच्छादन रहित शकटोभांथी उत्तमभां उत्तम आठ आच्छादन रहित शकटो दीधां "अट्ट रहे पारिजाणिए, अट्ट रहे संगामिए" क्रीडा करवाभां साधनभूत जेवां आठ रथ दीधा, जे विविध प्रकारनी क्रीडा करवाभा उपयोगी थई पडे जेवां हुता, तथा युद्धभां काम आवे जेवां आठ संग्रामिक रथ दीधा. "अट्ट आसे, आसप्पवरे, अट्ट हत्थी हत्थिप्पवरे, अट्ट गामे गामप्पवरे" घोडाजेभां श्रेष्ठ जेवां आठ घोडा, हाथीजेभां श्रेष्ठ जेवां आठ हाथी अने गामेभां श्रेष्ठ जेवां आठ गाम दीधा. "दस कुलसाह स्सिएणं गामेण" ते प्रत्येक गामभां दस हजार भाणुसे। रहेतां हुतां. "अट्ट दासे दासप्पवरे, एवं चेव दासीओ, एवं किंकरे, एवं कंजुइज्जे, एवं वरिसधरे, एवं महत्तरिए" दासोभां श्रेष्ठ जेवां आठ दास दीधा, दासीजेभां

કાન્, દાસપ્રધરાન્-દાસેષુ શ્રેષ્ઠાન્, એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ-અષ્ટૌ દાસીઃ-પરિ-
 ચારિકાઃ, એવમેવ-અષ્ટૌ કિઙ્કરાન્-પ્રતિકર્મપ્રસાધનપૂન્છાકારિણઃ, એવમેવ-
 અષ્ટૌ કઠચુક્તિનઃ-પ્રતીહારાન્-અન્તઃપુરવર્તિનો વૃદ્ધપુરુષાન્, એવમેવ-અષ્ટૌ વર્ષ-
 ધરાન્-અન્તઃપુરરક્ષકહૃદયવચનાન્, એવમેવ-અષ્ટૌ મહત્તરાન્-અન્તઃપુરકાર્યચિન્ત-
 કાન્, 'અદ્વ સોવન્નિએ, ઓલંચનદીવે, અદ્વ રૂપ્યામએ ઓલંચનદીવે, અદ્વસુવણ્ણ-
 રૂપ્યામએ ઓલંચનદીવે' અષ્ટૌ સોવર્ણિકાન્-સુવર્ણનિર્મિતાન્ અવલમ્બનદીપાન્-
 શુદ્ધલાવઢદીપાન્ દીપાધારપાત્રાણીત્યર્થઃ એવમગ્રેઽપિ અષ્ટૌ રૂપ્યમયાન્, અવલમ્બન-
 દીપાન્, અષ્ટૌ સુવર્ણરૂપ્યમયાન્ અવલમ્બનદીપાન્, 'અદ્વ સોવન્નિએ ઉક્લંચનદીવે,

દાસિયાં દોં, કિંકરોં મેં શ્રેષ્ઠ આઠ કિઙ્કર-હર એક કામ કો પૂછકર હી
 કરનેવાલે એસે મનુષ્ય દિયે, આઠ હી અન્તઃપુરવર્તી વૃદ્ધપુરુષ દિયે જો
 કિ પ્રતીહાર વા કામ કરને મેં હોશિયાર થે આઠ હી વર્ષધર-અન્તઃપુર
 રક્ષક નપુંસક મનુષ્ય દિયે આઠ હી મહત્તર-અન્તઃપુર કે કાર્યચિન્તક
 જન દિયે 'અદ્વસોવન્નિએ, ઓલંચનદીવે, અદ્વરૂપ્યામએ ઓલંચનદીવે,
 અદ્વસુવણ્ણરૂપ્યામએ ઓલંચનદીવે' આઠ સોને કે બને હુએ દીપાધારપાત્ર
 દિયે, આઠહી ચાંદી કે બને દીપાધારપાત્ર દીવેટ દિયે ઓર આઠ હી
 સોને ચાંદી કે બને દીપાધાર પાત્ર દિયે । હનમેં એક હી લાઈન મેં ચોકૌર
 દીપક જલતે રહતે હૈં । યહ કહીં ૨ પર ચાર કાનોં કી હોતી હૈ ઓર
 કહીં ૨ પર ગોલ હોતી હૈ । હસે દીવેટ યા સમાઈ કહતે હૈં । 'અદ્વ સોવન્નિએ
 ઉક્લંચન દીવે, એવંચેવ તિન્ન વિ' હસી પ્રકાર સે સોને ચાંદી ઓર સોને

શ્રેષ્ઠ એવી આઠ દાસીઓ દીધી, કિંકરોમાં શ્રેષ્ઠ એવા આઠ કિંકરો દીધા.
 હરેક કામ પૂછીને કરનારા પગારદાર સેવકોને કિંકર કહે છે અન્તઃપુરના
 પ્રતિકાર તરીકે કામ કરનારા આઠ શ્રેષ્ઠ વૃદ્ધ પુરુષો દીધા, આઠ વર્ષધર
 (અંત પુરના રક્ષક નપુંસક મનુષ્યો) દીધા અને આઠ મહત્તર (અંતપુરના
 કાર્યચિન્તક માણસો) દીધા.

“અદ્વ સોવન્નિએ ઓલંચનદીવે, અદ્વરૂપ્યામએ ઓલંચનદીવે, અદ્વ સુવણ્ણરૂ-
 પ્યામએ ઓલંચનદીવે” આઠ સોનાના બનાવેલાં દીપાધારપાત્ર (કેડિયાં), આઠ
 ચાંદીના બનાવેલાં દીપાધારપાત્ર અને આઠ સોનાચાંદીના બનેલા દીપાધારપાત્ર
 દીધા આ દીપાધારપાત્રમાં એક જ લાઈનમાં ચારે કેર દીપક બળ્યા કરે છે.
 તે કોઈ કોઈ પ્રદેશોમાં ચોખ્ખીથું હોય છે અને કોઈ કોઈ પ્રદેશમાં ગોળા-
 કારનું હોય છે “અદ્વ સોવન્નિએ ઉક્લંચનદીવે, એવં ચેવ તિન્ન વિ” એજ

एवं चेव त्रिनित्रि' अष्टौ सौवर्णिकान्-सुवर्णरचितान्, उत्कञ्चनदीपान्-ऊर्ध्वदण्ड-
युक्तान्दीपान्, एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव त्रीनपि दीपान् सुवर्ण-रूप-सुवर्णरूप्य-
भेदात्, तथा च अष्टौ रूप्यमयानपि उत्कञ्चनदीपान्, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयानपि
उत्कञ्चनदीपान् 'अट्ट सोवन्निए थाले, अट्ट रूपमए थाले अट्ट सुवण्ण
रूपमए थाले' अष्टौ सौवर्णिकान्-सुवर्णनिर्मितान् स्थालान्, अष्टौ रूप्यमयान्
स्थालान् अष्टौ सुवर्णरूप्यमयान् स्थालान् 'अट्ट सोवण्णियाओ पत्तीओ, अट्ट रूप्याम-
याओ पत्तीओ, अट्ट सुवण्णरूप्यामयाओ पत्तीओ' अष्टौ सौवर्णिकीः-सुवर्णनिर्मिताः
पात्रीः-लघुपात्राणि, अष्टौ रूप्यमयीः पात्रीः-लघुपात्राणि अष्ट सुवर्णरूप्यमयीः
पात्रीः-लघुपात्राणि 'अट्ट सोवन्नियाइं थासयाइं, अट्ट रूप्यामयाइं थास-
याइं, अट्ट सुवण्णरूप्यामयाइं थासयाइं' अष्टौ सौवर्णिकानि-सुवर्णनिर्मि-

चांदी दोनों के सेल से बने हुए ऊर्ध्वदण्ड थाले आठ उत्कञ्चन दीपक दिये
इसमें बीच में दीपक रखे जाते हैं और ऊपर की ओर दण्ड निकला
रहता है। 'अट्ट सोवन्निए थाले, अट्ट रूपमए थाले, अट्ट सुवण्णरूपमए
थाले, आठ सोने के बने थाल, आठ चांदी के बने थाल, और आठ ही
चांदीसोने के सेलसे बने हुए थाल दिये 'अट्ट सोवन्नियाओ पत्तीओ,
अट्ट रूप्यामयाओ अट्ट सुवण्णरूप्यामयाओ पत्तीओ' आठ २ ही सोने के,
चांदी के और सोने चांदी के सेल से बने हुए छोटे २ पात्र दिये 'अट्ट
सोवन्नियाइं, थासयाइं, अट्ट रूप्यामयाइं थासयाइं, अट्ट सुवण्णरूप्या
मयाइं थासयाइं' आठ ही सोने के बने हुए तासक दिये आठ ही चांदी
के बने हुए तासक दिये और आठ ही सोने चांदी के सेलसे बने हुए तासक

પ્રમાણે સોનાના, ચાંદીના અને સોનાચાંદીના બનાવેલાં આઠ આઠ ઉત્કચણ-
દીપક (દીવીઓ) દીધા. ઉત્કચણ દીપકમાં વચ્ચે દીપકો (વાટો) રાખવામાં
આવે છે અને ઉપરની બાજુએ ઢંડા જેવો ભાગ નીકળેલો રહે છે. “અટ્ટ
સોવન્નિયે થાલે, અટ્ટ રૂપમએ થાલે, અટ્ટ સુવણ્ણરૂપમએ થાલે” આઠ સોનાના
થાળ દીધા, આઠ ચાંદીના થાળ દીધા અને આઠ સુવણ્ણ અને ચાંદીના
(બન્નેના મિશ્રશુદ્ધી બનાવેલા) થાળ દીધા. “અટ્ટ સોવન્નિયાઓ પત્તીઓ, અટ્ટ
સુવણ્ણરૂપમયાઓ પત્તીઓ” આઠ સોનાના, આઠ ચાંદીના અને આઠ સોના-
ચાંદીના નાનાં નાનાં પાત્રો (વાટકીઓ) દીધાં. “અટ્ટ સોવન્નિયાઈં થાસયાઈં
અટ્ટ રૂપ્યામયાઈં થાસયાઈં, અટ્ટ સુવણ્ણરૂપ્યામયાઈં થાસયાઈં” આઠ સોનાની
બનાવેલી તાસકો. આઠ ચાંદીની તાસકો અને આઠ સોનાચાંદીની તાસકો
દીધી. આ તાસકો દર્પણના આકારની હોય છે જેને ‘ડીશ’ કહેવામાં આવે છે,

તાનિ, સ્થાસકાનિ-તાસક પદવાચ્યપાત્રવિશેષાન્ મુહુરત્કારાન્. 'તરતરી' इति भाषा प्रसिद्धान्, अष्टौ रूप्यमयानि स्थासकानि, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयानि स्थासकानि, 'अट्ट सोवन्नियाइं मल्लगाइं, अट्ट रूप्यामयाइं मल्लगाइं, अट्ट सुवण्णरूप्यामयाइं मल्लगाइं' अष्टौ सौवर्णिकानि-सुवर्णनिर्मितानि मल्लकानि-पात्रविशेषान्, अष्टौ रूप्यमयानि मल्लकानि, अष्टौ सुवर्णरूप्यमयानि मल्लकानि, 'अट्ट सोवण्णिओ तलियाओ, अट्ट सोवन्नियाओ कावइयाओ' अष्टौ सौवर्णिकीः-सुवर्णनिर्मिताः, उपानहः एवं अष्टौ सौवर्णिकीः कलाचिकाः-वस्तुविशेषान् 'अट्ट सोवण्णिए अवएडए, अट्ट सोवन्नियाओ अवयकाओ' अष्टौ सौवर्णिकानि-सुवर्णनिर्मितानि अवैडकानि-अवेडकनामकवस्तूनि, अष्टौ सौवर्णिकीः-सुवर्णनिर्मिताः दस्तुविशेषा, अट्ट सोवण्णिए पायपीढए, अट्ट रूप्यामए पायपीढए, अट्ट सुवण्णरूप्यामए पायपीढए' अष्टौ सौवर्णिकानि-सुवर्णनिर्मितानि पाठपीठानि-पादन्यासलघुचतुष्काणि

दिये हिन्दी भाषा में इसे तासक-या तस्तरी कहते हैं। इसका आकार दर्पण के जैसा होता है। 'अट्ट सोवन्नियाइं मल्लगाइं, अट्ट रूप्यामयाइं मल्लगाइं अट्ट सुवण्णरूप्यामयाइं मल्लगाइं' अट्ट सोवण्णियाओ तालियाओ, अट्ट सोवन्नियाओ कावइयाओ' आठ ही सोने के बने हुए मल्लक-पात्रविशेष दिये, आठ ही चांदी के बने हुए मल्लक-पात्रविशेष दिये आठ ही सोने चांदी के बने हुवे मल्लक दिये, आठ ही सोने की बनी हुई तलिका पादत्राण-विशेष दिये और आठ ही सोने की बनी हुई कलाचिकाएँ दाल आदि परोसने के लिये कड-च्छियां दीं। 'अट्ट सोवन्निए अवएडए, अट्ट सोवन्नियाओ अवयकाओ' आठ ही सोने के बने हुए छोटे २ तवे दिये और आठ ही सोने के बने हुए बड़े २ तवे दिये 'अट्ट सोवण्णिए पायपीढए, अट्ट रूप्यामए पायपीढए, अट्ट सुवण्णरूप्यामए पायपीढए' आठ ही सोने के बने, आठ ही चांदी के बने और आठ ही सोने चांदी के बने हुए पादपीठ-वाजोटे दिये हिन्दी

“अट्ट सोवन्नियाइं मल्लगाइं, अट्ट रूप्यामयाइं मल्लगाइं अट्ट सुवण्णरूप्यामयाइं मल्लगाइं, अट्ट सोवन्नियाओ तालियाओ, अट्ट सोवन्नियाओ कावइयाओ” आठ-સોનાના બનાવેલા મલ્લક (પાત્રવિશેષ), આઠ ચાંદીના મલ્લક અને આઠ સોનાચાંદીના બનાવેલા મલ્લક દીધાં આઠ સોનાની બનાવેલી તાલિકાઓ (પગરખાંવિશેષ), આઠ સોનાની બનાવેલી કડછીઓ, દાળ આદિ પીરસવા માટે કડછી વપરાય છે. “અટ્ટ સોવન્નિએ અવએડએ, અટ્ટ સોવન્નિયાઓ અવયકાઓ” આઠ સુવર્ણનિર્મિત નાની તવી અને આઠ સુવર્ણનિર્મિત મોટા તાવડા દીધા. “અટ્ટ સોવણ્ણિએ પાયપીઢર, અટ્ટ રૂપ્યામએ પાયપીઢર, અટ્ટ સુવણ્ણરૂપ્યામએ પાયપીઢર” આઠ સોનાના બનાવેલા, આઠ ચાંદીના બનાવેલ અને આઠ સોના-

‘चौकी’ पदवाच्यानि, अष्टौ रुप्यमयानि पादपीठानि, अष्टौ सुवर्णरुप्यमयानि पादपीठानि, ‘अट्ट सोवन्नियाओ भिसियाओ, अट्ट सोवन्नियाओ करोडियाओ’ अष्टौ सौवर्णिकीः-सुवर्णनिर्मिताः, भिसिकाः-आसनविशेषरूपाः, अष्टौ सौवर्णिकीः-सुवर्णनिर्मिताः, करोटिकाः-पात्रविशेषरूपाः ताम्बूलपात्राणि ‘अट्ट सोवण्णिए पल्लंके, अट्ट सोवण्णियाओ पडिसेज्जाओ’ अष्टौ सौवर्णिकानि-सुवर्णनिर्मितानि, पल्लङ्कानि, अष्टौ सौवर्णिकीः-सुवर्णनिर्मिताः, प्रतिशय्याः-उत्तरशय्याः, लघुशय्याः इत्यर्थः, ‘अट्ट हंसासणाइं, अट्ट कौंचासणाइं, एवं गरुलासणाइं, उन्नयासणाइं, दीहासणाइं, भदासणाइं, पक्खासणाइं, मगरासणाइं,’ अष्टौ हंसासनानि-हंसाकारोपलक्षितानि आसनानि, अष्टौ कौंचासनानि-कौञ्चाकारोपलक्षितानि आसनानि, एवमेव-अष्टौ गरुडासनानि, गरुडाकारोपलक्षितानि आसनानि, उन्नतासनानि-उन्नताकारोपलक्षितानि आसनानि, प्रणतासनानि-

में इसे चौकी भी कहते हैं। ‘अट्ट सोवन्नियाओ भिसियाओ, अट्ट सोवन्नियाओ करोडियाओ’ सोने के बने हुए आठ ही विशेष आसन दिये और आठ ही सोने के बने हुए पान रखने के डिब्बे दिये ‘अट्ट सोवण्णिए पल्लंके, अट्ट सोवण्णियाओ पडिसेज्जाओ’ सोने के बने हुए आठ पलंग दिये और सोने की बनी हुई आठ ही प्रतिशय्याएँ छोटी २ शय्याएँ दीं ‘अट्ट हंसासणाइं, अट्ट कौंचासणाइं, एवं गरुलासणाइं, उन्नयासणाइं पणयासणाइं दीहासणाइं, भदासणाइं, पक्खासणाइं, मगरासणाइं, आठ ही सोने के बने हुए हंस जैसे आकारवाले आसन दिये, आठ ही कौंच के आकार जैसे सोने के बने हुए आसन दिये, आठ ही गरुड़ पक्षी के जैसे सोने के बने हुए गरुडासन दिये, आठ ही सोने के

आहीना बनावेला पादपीठ आनेठ हीधा (पलंग पर चढ़वा उतरवा भाटे तेने उप-योग थाय छे तेथी तेने पादपीठ छे छे.) “अट्ट सोवन्नियाओ भिसियाओ, अट्ट सोवन्नियाओ करोडियाओ” सुवर्णनिर्मित आठ आसनविशेष हीधां अने पान राखवा भाटे आठ सुवर्णनिर्मित पानहानीओ हीधी. “अट्ट सोवण्णिए पल्लंके, अट्ट सोवण्णियाओ पडिसेज्जाओ” सोनाना बनावेला आठ पलंग हीधा अने सोनानी बनावेली आठ प्रतिशय्याओ-नानी नानी शय्याओ हीधी. अट्ट हंसासणाइं, अट्ट कौंचासणाइं, एवं गरुलासणाइं, उन्नयासणाइं दीहासणाइं, भदासणाइं, पक्खासणाइं, मगरासणाइं” हंसना आकारना सुवर्णनिर्मित आठ आसनो, कौंचना आकारना सुवर्णनिर्मित आठ आसनो, गरुडना आकारना

અવનતાસનાનિ, દીર્ઘાસનાનિ, મદ્રાસનાનિ, પક્ષાસનાનિ-પક્ષાકારોપલક્ષિતાનિ
આસનાનિ, મકરાસનાનિ-મકરાકારોપલક્ષિતાનિ આસનાનિ, 'અદ્દ પડમાસનાઈ,
અદ્દ દિસાસોવથિયાસનાઈ' અદ્દૈ પદ્માસનાનિ-પદ્માકારોપલક્ષિતાનિ, અદ્દૈ
દિક્સ્વસ્તિકાસનાનિ-દિક્સ્વસ્તિકાકારોપલક્ષિતાનિ આસનાનિ, 'અદ્દ તેલ્લ
સમુગ્ગે, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ અદ્દ સરિસવસમુગ્ગે' અદ્દૈ તૈલસમુદ્ગકાનિ-
તૈલપાત્રાણિ, યથા રાજપ્રશ્નીયે પ્રતિપાદિતાનિ, તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, યાવત્,
અદ્દૈ સર્પપસમુદ્ગકાનિ-સર્પપાત્રાણિ, 'અદ્દ સુજ્જાઓ જહા ઉવવાહૈ જાવ અદ્દ

બને હુણ ઉચ્ચતાસન -કુર્સી' કે તુમા-આસન દિયે આઠ હી સોને કે બને
હુણ અવનતાસન-જમીન સે ધોડેસે ઊંચે રહને વાલે આસન દિયે આઠ
હી સોને કે બને હુણ દીર્ઘાસન-વડે ૨ આસન દિયે આઠ હી સોને કે
બને હુણ મદ્રાસન દિયે આઠ હી સોને કે બને હુણ પક્ષ-પાંચ કે આકાર
જેસે આસન દિયે આઠ હી સોને કે બને હુણ મકરાસન-મકર કે આકાર
જેસે આસન દિયે 'અદ્દ પડમાસનાઈ, અદ્દ દિસાસોવથિયાસનાઈ'
આઠ હી પદ્મ કે જેસે આકાર વાલે સોને કે પદ્માસન દિયે આઠ હી
દિક્સ્વસ્તિકાસન દિયે 'અદ્દ તેલ્લસમુગ્ગે, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ
અદ્દસરિસવસમુગ્ગે' આઠ હી સોને કે બને હુણ તૈલ રાખને કે ઢિંબે દિયે
જેસા રાજપ્રશ્નીયસૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ વેસાં હી ઘઠાં પર કહના ચાહિયે
યાવત્-આઠ હી સોને કે સરસોં રાખને કે ઢિંબે દિયે-'અદ્દ સુજ્જાઓ,
જહા ઉવવાહૈ જાવ અદ્દ પારિસીધો' આઠ કુચ્છી દાસિયાં દી

સુવર્ણનિર્મિત આઠ આસનો, સુવર્ણનિર્મિત આઠ ઉત્તતામ્મનો (પુરશીઓ)
અને સુવર્ણનિર્મિત આઠ અવનતામ્મનો (જમીનથી સહેજ ઊંચે રહે એવાં
આસનો), આઠ સુવર્ણનિર્મિત દીર્ઘાસનો અને આઠ સુવર્ણનિર્મિત મદ્રાસનો
(સુખાસનો) દીધાં આઠ સુવર્ણનિર્મિત પક્ષાકાર (પાંખના આકારનાં) આસનો
દીધાં, આઠ સુવર્ણનિર્મિત મકરાસનો (મગરનાં આકારનાં આસનો) દીધાં,
“અદ્દ પડમાસનાઈ, અદ્દ દિસાસોવથિયાસનાઈ” આઠ સોનાનાં પદ્માસનો
(પદ્મના આકારનાં આસનો) દીધાં અને આઠ દિક્ સ્વસ્તિકાસનો દીધાં. “અદ્દ
તેલ્લસમુગ્ગે, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ અદ્દ સરિસવસમુગ્ગે” સોનાના બના-
વેલા તૈલ ભરવાના આઠ ડબ્બા દીધા, રાજપ્રશ્નીયસૂત્રમાં કહ્યા અનુસાર
“સરસવ ભરવાના સોનાના આઠ ડબ્બા દીધા,” આ કથન પર્યન્તતુ સમસ્ત
કથન અહીં સંકલ્પ કરવું બેઠ્યો. “અ સુજ્જાઓ, જહા ઉવવાહૈ જાવ અદ્દ

पारसीओ' अष्टौ कुब्जाः दासीः, यथा औपपातिके सूत्रे प्रतिपादितम् तथैवा-
त्रापि प्रतिपत्तव्यम्, यावत्-अष्टौ पारसीः-पारसदेशोद्भवाः दासीः, 'अट्ट छत्ते,
अट्ट छत्तधारीओ चेडीओ' अष्टौ छत्राणि, अष्टौ छत्रधारिणीश्वेटीः, 'अट्ट चाम-
राओ, अट्ट चामरधारीओ चेडीओ' अष्टौ चामराणि, अष्टौ चामरधारिणीः
श्वेटीः, 'अट्ट तालियंटे, अट्ट तालियंटधारीओ चेडीओ' अष्टौ तालवृन्तानि-ताल-
व्यजनानि, अष्टौ तालवृन्तधारिणीश्वेटीः, 'अट्ट करोडियाधारीयो चेडीओ'
अष्टौ करोटिका धारिणीश्वेटीः-ताम्बूलकरण्डधारिणीः दासीरित्यर्थः, 'अट्ट खीर-
घाईओ, जाव अट्ट अंकघाईओ' अष्टौ क्षीरधात्रीः-दुग्धपाययित्रीः दासीः, यावत्-

जैसा कि औपपातिसूत्र में कहा गया है। यावत् आठ पारसदेश की
जन्मी हुई दासियां दीं, 'अट्ट छत्ते, अट्ट छत्तधारीओ, चेडीओ' आठ
छत्ते दिये और इन आठ छत्तों को अपने हाथ में रखने के लिये आठ
दासियां दीं। 'अट्ट चामराओ, अट्ट चामरधारीओ चेडीओ' आठ
चामर दिये और इन चामरों को अपने हाथ में रखने वाली या इन
चामरों को ऊपर ढोरने वाली आठ दासियां दीं 'अट्ट तालियंटे, अट्ट
तालियंटधारीओ चेडीओ' आठ हवा करने के लिये पंखे दिये, और
इनसे हवा करने वाली आठ दासियां दीं 'अट्ट करोडियाधारीओ
चेडीओ' आठ ताम्बूल के डिब्बों को अपनी देखरेख में रखनेवाली
दासियां दीं 'अट्ट खीरघाईओ, जाव अट्ट अंकघाईओ' आठ क्षीरधा-
त्रियां दीं- जो दूध पिलाया करती थीं, यावत् आठ मज्जन धात्रियां दीं

पारसीओ " आठ कुण्डी दासीओ हीधी तथा " पारस देशमां जन्मेदी आठ
दासीओ हीधी, " आ कथन पयन्ततुं औपपातिक सूत्रतुं समस्त कथन ग्रहण
करतुं लेधओ. "अट्ट छत्ते, अट्ट छत्तधारीओ चेडीओ " आठ छत्रो हीधां
अने छत्र धारण करनारी आठ दासीओ हीधी "अट्ट चामराओ, अट्ट
चामरधारीओ चेडिओ " आठ चामर हीधां अने ते चामराने धारण करनारी-
ते चामरो वडे वायु ढाणनारी आठ दासीओ हीधी "अट्ट तालियंटे, अट्ट
तालियंटधारीओ चेडीओ " पवन नाणवा भाटे आठ पंथा हीधा, अने ते
पंथाओ वडे पवन नाणनारी आठ दासीओ हीधी. " अट्ट करोडियाधारीओ
चेडीओ " ताम्बूल (पान) ना उण्णानी देखरेण राणनारी आठ दासीओ
हीधी. " अट्ट खीरघाईओ, जाव अट्ट अंकघाईओ " आठ क्षीरधात्रीओ हीधी
जे दूध पिवरावतुं काम कर्या करती हती, आठ मज्जनधात्रीओ हीधी जे

અષ્ટૌ મઙ્ગનધાત્રીઃ-સ્તપયિત્રીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ મળ્ડનધાત્રીઃ-ભૂષણપરિધાપયિત્રીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ ક્રીડાધાત્રીઃ-રમયિત્રીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ અઙ્કુધાત્રીઃ-ક્રૌંડોપરિધારણકર્ત્રીઃ દાસી, 'અટ્ટ અંગમદિયાઓ, અટ્ટ ઉમ્મદિયાઓ' અષ્ટૌ અઙ્ગમર્દિકાઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ ઉન્મર્દિકાઃ દાસી, एतासां च अङ्गमर्दिकानामुन्मर्दिकानां दासीनामल्पबहु-मर्दनकृतो विशेषो द्रष्टव्यः, 'અટ્ટ પહાવિયાઓ, અટ્ટ પસાહિયાઓ' અષ્ટૌ સ્નાપયિત્રીઃ-સ્નાનકારયિત્રીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ પ્રસાધિકાઃ-પ્રસાધનકર્ત્રીઃ દાસીઃ, મળ્ડનકારિણીરિત્તિભાવઃ, 'અટ્ટ વન્નગપેસીઓ, અટ્ટ ચુન્નગપેસીઓ' અષ્ટૌ વર્ણકપેષિકાઃ-ચન્દનપેષણકારિણીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ ચૂર્ણકપેષિકાઃ-તામ્બૂલાદિચૂર્ણપેષણકારિણીઃ, ગન્ધદ્રવ્યચૂર્ણપેષણકારિણીર્વા દાસીઃ, 'અટ્ટ કોટ્ટાગારીઓ, અટ્ટ દન્વ-

જો સ્નાન કરાને વાલી થીં, આઠ મળ્ડનધાત્રિયાં દીં-જો ભૂષણોં કો પહિરાને વાલી થીં, આઠ ક્રીડાધાત્રિયાં દીં-જો સાથ મેં રહકર નાના પ્રકાર કે खेलों को खिलाने वाली थीं, આઠ અઙ્કુધાત્રિયાં દીં-જો ઉન્હેં સમય ૨ પર શોદ મેં બેઠાને વાલી થીં । 'અટ્ટઅંગમદિયાઓ, અટ્ટ ઉમ્મદિયાઓ' આઠ અઙ્ગમર્દકધાત્રિયાં-શરીર કો ધીરેર સે દબાને વાલી દાસિયાં દીં, આઠ ઉન્મર્દિકધાત્રિયાં-શરીરકો જોર ૨ સે દબાને વાલી ધાત્રિયાં દીં, 'અટ્ટ પહાવિયાઓ, અટ્ટ પસાહિયાઓ' આઠ સ્નાન કરાને વાલી દાસિયાં દીં ઓર આઠ મળ્ડન કરાનેવાલી દાસિયાં દીં, 'અટ્ટ વન્નગપેસીઓ અટ્ટ ચુન્નગપેસીઓ' આઠ ચન્દન કો પીસને વાલી-ધિસને વાલી દાસિયાં દીં ઓર આઠ હીતામ્બૂલ આદિ કો ચૂર્ણ ૨ કરાને વાલી દાસિયાં દીં અથવા સુગન્ધિતદ્રવ્ય-ચૂરાચૂર કરકે પીસને વાલી દાસિયાં દીં 'અટ્ટ કોટ્ટાગારીઓ,

સ્નાન કરાવતી હતી, આઠ મંડનધાત્રીઓ દીધી જે આભૂષણો પહેરાવવાનું કાર્ય કરતી હતી. આઠ ક્રીડાધાત્રીઓ દીધી જે સાથે રહીને વિવિધ પ્રકારની રમતો રમાડતી હતી, આઠ અંકધાત્રીઓ દીધી જે તેમને ખેલામાં લઈને ફરતી હતી. “અટ્ટ અંગમદિયાઓ, અટ્ટ ઉમ્મદિયાઓ” આઠ અંગમર્દક ધાત્રીઓ દીધી જે અંગો પર તેલ આદિનું મર્દન (માલિશ) કરતી હતી, આઠ ઉન્મર્દક ધાત્રીઓ દીધી જેમનું કામ અંગચંપી કરવાનું હતું. “અટ્ટ પહાવિયાઓ, અટ્ટ પસાહિયાઓ” આઠ સ્નાન કરાવનારી દાસીઓ દીધી અને આઠ મંડન કરાવનારી શૃંગાર સજ્જવનારી દાસીઓ દીધી “અટ્ટ વન્નગપેસીઓ, અટ્ટ ચુન્નગપેસીઓ” ચન્દન ઘસનારી આઠ દાસીઓ દીધી અને સુગન્ધિત દ્રવ્યોનું ચૂર્ણ કરનારી-એ દ્રવ્યોને ખાંડીને બૂકો કરનારી અથવા લસોટનારી આઠ દાસીઓ દીધી.

કારીઓ' અષ્ટૌ કોષ્ટાગારિકીઃ-કોષ્ટાગારસંરક્ષણવિધાત્રીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ દ્વચારિણીઃ-પરિહાસકારિણીઃ દાસીરિત્યર્થઃ 'અદ્વ ઉવત્થાણિયાઓ, અદ્વ નાહજ્જાઓ' અષ્ટૌ ઔપસ્થાનિકીઃ-ઉપસ્થાનમ્-આસ્થાનં સભામણ્ડપમ્, તદ્વત્તાનાં સમીપે યા વર્તન્તે તાઃ દાસીરિત્યર્થઃ, અષ્ટૌ નાટકીયાઃ-નાટકસમ્બન્ધિનીઃ દાસીઃ, 'અદ્વ કોહુંવિણીઓ, અદ્વ મહાણસિણીઓ' અષ્ટૌ કૌદુમ્બિનીઃ-કુદુમ્બેન સહ પદાતિ ચારિણીઃ દાસીઃ, અષ્ટૌ માહાનસિનીઃ-મહાનસસમ્બન્ધિનીઃ પાકવિધાત્રીઃ દાસીઃ, 'અદ્વ મંડાગારિણીઓ અદ્વ અજ્ઞાધારિણીઃ અષ્ટૌ માણ્ડાગારિણિઃ-માણ્ડાગાર-સંરક્ષિણીઃ અષ્ટૌ અજ્ઞાધારિણીઃ-' અજ્ઞેતિ' શીલવતીઃ સ્ત્રી સમ્બન્ધિકાર્ય-કારિણીરિત્યર્થઃ 'અદ્વ પુષ્પાધારિણીઓ, અદ્વ પાણિધારણીઓ' અષ્ટૌ પુષ્પધારિણીઃ,

અદ્વદ્વચારીઓ 'આઠ કોષ્ટાગાર કી રક્ષા કરને વાલી દાસિયાં દીં' ઔર આઠ પરિહાસ કરને વાલી દાસિયાં દીં 'અદ્વ ઉવત્થાણિયાઓ, અદ્વ નાહજ્જાઓ' આઠ ઉપસ્થાનશાલા મેં-સભામણ્ડપ મેં રહને વાલોં કે પાસ રહી રહને વાલી દાસિયાં દીં ઔર આઠ નાટક સે સંબંધ રખને વાલી દાસિયાં દીં 'અદ્વ કોહુંવિણીઓ, અદ્વ મહાણસિણીઓ' આઠ કુદુમ્બ કે સાથ ૨ પૈદલ ચલને વાલી દાસિયાં દીં, ઔર આઠ રસોઈ ઘર મેં ભોજન પકાને વાલી દાસિયાં દીં 'અદ્વ મંડાગારિણીઓ, અદ્વ અજ્ઞાધારિણીઓ' આઠ માણ્ડાગાર કી રક્ષા કરને વાલી દાસિયાં દીં ઔર આઠ સ્ત્રી સમ્બન્ધિકાર્યકરનેવાલી દાસિયાં દીં 'અદ્વ પુષ્પાધારિ-ણીઓ, અદ્વ પાણિધારિણીઓ' આઠ પુષ્પો કો સદા અપને પાસ વ્યવ-

“અદ્વ કોહુંગારીઓ, અદ્વ દ્વચારીઓ” કોષ્ટાગારની દેખરેખ રાખનારી આઠ દાસીઓ દીધી અને પરિહાસ દ્વારા આનંદ કરાવનારી પણ આઠ દાસીઓ દીધી. ‘અદ્વ ઉવત્થાણિયાઓ, અદ્વ નાહજ્જાઓ” ઉપસ્થાન શાળામાં-સભામંડપમાં ઉપસ્થિત લોકોની પરિચય કરનારી આઠ દાસીઓ દીધી. અને નાટ્યારંભોની દેખરેખ રાખનારી આઠ દાસીઓ દીધી “અદ્વ કોહુંવિ-ણીઓ, અદ્વ મહાણસિણીઓ” કુદુમ્બની સાથે પગપાળા ચાલનારી આઠ દાસીઓ દીધી અને રસોઈઘરમાં ભોજન પકાવનારી આઠ દાસીઓ દીધી. “અદ્વ મંડાગારિણીઓ, અદ્વ અજ્ઞાધારિણીઓ” આઠ માંડાગારોની રક્ષા કર-નારી દાસીઓ દીધી અને અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની આજ્ઞાનુસાર કાર્ય કરનારી આઠ દાસીઓ દીધી “અદ્વ પુષ્પધારિણીઓ, અદ્વ પાણિધારિણીઓ” પુષ્પોને વ્યવસ્થિત ગોઠવનારી આઠ દાસીઓ દીધી અને પાણીની સ્વચ્છતા આદિનુ

अष्टौ पानीयधारिणीः—जलपाययित्रीः, ‘अट्ट बलिकारीओ, अट्ट सेज्जाकारीओ’
 अष्टौ बलिकारिणीः, वायसदिभ्योऽन्नदात्रीः, अष्टौ शय्याकारिणीः ‘अट्ट अन्मि-
 तरियाओ पडिहारीओ’ अष्टौ आभ्यन्तरिकीः—प्रतिहारिकाः, ‘अट्ट बाहिरियाओ
 पडिहारीओ’ अष्टौ बाह्याः बहिर्वर्तिनीः प्रतिहारिकाः, ‘अट्ट मालाकारीओ, अट्ट
 पेसणकारीओ’ अष्टौ मालाकारिणीः, अष्टौ गोधूमादिपेणकारिणी एतानि सर्वाणि
 वस्तूनि महाबलाय विवाहप्रसङ्गे दत्तः तथा ‘अन्नं वा, सुवहुं हिरन्नं वा, सुवर्णं

स्थित ढंग से रखने वाली दासियां दीं, और आठ पानी की छुन्दर व्यव-
 स्था करके उसे साफ स्वच्छदशा में रखने वाली एवं पानी पिलाने वाली
 दासियां दीं. ‘अट्ट बलिकारीओ अट्ट सेज्जाकारीओ’ आठ वायस—काक
 आदिकों के लिये अन्न का विभाग करके देने वाली दासियां दीं, और
 आठ विस्तरों को बिछाना और उन्हें वाद में उठा कर व्यवस्थित ढंग
 से रखना इस काम में निपुण दासियां दीं, ‘अट्ट अन्मितरियाओ
 पडिहारीओ, अट्ट बाहिरियाओ पडिहारीओ’ आठ ऐसी दासियां दीं,
 जो अन्तःपुर के भीतर प्रतिहारिणी का काम करने में निपुण थीं और, आठ
 ऐसी दासियां दीं जो अन्तःपुर के बाहिर में प्रतिहारिणी का काम करने
 में निपुण थीं ‘अट्ट मालाकारीओ, अट्ट पेसणकारीओ’ आठ दासियां
 ऐसी दीं, जो माला गूथने में निष्णात थीं, और आठ दासियां
 ऐसी दीं जो गेहूँ आदि को पीसकर उसका शुद्ध आटा तैयार करती
 थीं—ये सब वस्तुएँ महाबल के विवाह प्रसंग पर दी गईं । तथा—‘अन्नं

ध्यान राखनार तथा पाणी पियरावनारी आठ दासीओ दीधी. “अट्ट बलि-
 कारीओ, अट्ट सेज्जाकारीओ” वायस—कागडा आदिने भाटे अन्नने अलग विभाग
 करवा ३५ अलिकर्म करनारी आठ दासीओ दीधी अने शय्याने व्यवस्थित
 रीते बिछावनारी अने तेने उपाडी लछने व्यवस्थित रीते भूझी राखवाना
 काममां निपुण ओवी आठ दासीओ दीधी. “अट्ट अन्मितरियाओ पडिहारीओ,
 अट्ट बाहिरियाओ पडिहारीओ” अन्तःपुरनी अन्दर प्रतिहारिणी तरीके काम
 करवामां निपुण ओवी आठ दासीओ दीधी अने अन्तःपुरनी अहार प्रतिहा-
 रिणी तरीके काम करवामां निपुण ओवी आठ दासीओ दीधी. “अट्ट माला-
 कारीओ, अट्ट पेसणकारीओ” माणा गूथवाना काममां निपुण ओवी आठ
 दासीओ दीधी अने धडे आदिने हणीने दोट अनाववाना काममां निपुण
 ओवी आठ दासीओ दीधी. उपर्युक्त अधी वस्तुओ महाबल कुमारना विवाह
 प्रसंगे अलराज तरङ्गिणी तेने लेट आपवामां ओवी. तथा “अन्नं वा सुवहुं

वा, कंसं वा, दसं वा, विउलधणकणग जाव संतसारसावएज्जं ' अन्यत् वा सुवहु-
अत्यधिकम्, हिरण्यम् वा, सुवर्णं वा, कांस्यं वा, दूष्यं वा, विपुलधनकनक यावत्-
मणिरत्नसत्सारस्वापतेयं दत्तः । कियत्परिमितं दत्तः ? इत्याह- 'अलाहि जाव
आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं दाउं, पकामं भोक्तुं, पकामं परिभाएउं' तत्
अहं-पर्याप्तं हि यावत्-आसत्तमात् कुलवंशात् सप्तमपुरुषवंशपर्यन्तं प्रकामं यथेष्टम्
दातुम्, प्रकामं-यथेष्टम् भोक्तुं-परिभोगं कर्तुम्, प्रकामं यथेष्टम् परिभाजयितुम्-
विभाजयितुं स्यात् । 'तएणं से महब्बले कुमारे एगमेगाए भज्जाए, एगमेगं हिर-
ण्णकोडिं दलयइ' ततः खलु स महाबलः कुमारः एकैकस्य भार्यायै एकैकां हिरण्य-
कोटिं ददाति, 'एगमेगं सुवन्नकोडिं दलयइ' एकैकां सुवर्णकोटिं ददाति, 'एग-
वा सुवहु हिरण्णं वा, सुवर्णं वा कंसं वा, विउलधणकणग जाव संत-
सारसावएज्जं' इनके अतिरिक्त और भी बहुत सा हिरण्य, सुवर्ण,
कांसा, दूष्य-वस्त्रादिक, विपुल धन, कनक यावत् मणि रत्न सत्सार-
स्वापतेय उन्होंने ने दिया 'अलाहि जाव आसत्तमाओ कुलवंसाओ
पकामं दाउं, पकामं भोक्तुं, पकामं परिभाएउं' यह सब हिरण्य सुव-
र्णादिक इतना दिया कि सात पीढ़ी तक वह उनके लिये इच्छानुसार
स्वर्च के लिये पर्याप्त था और इच्छानुसार दान देने के लिये पर्याप्त था
तथा इच्छानुसार विभाग करने पर भी वह पूरा नहीं हो सके इतना
था 'तएणं से महब्बले कुमारे एगमेगाए भज्जाए एगमेगं हिरण्ण-
कोडिं दलयइ' अब महाबल कुमार ने भी अपनी एक एक भार्या के लिये

हिरण्णं वा, सुवर्णं वा, कंसं वा, दसं वा, विउलधणकणग जाव संतसार-
सावएज्जं" उपरांत यादी, सुवर्ण, कांसु, दूष्य (वस्त्रादिक), विपुल धन,
कनक, मणि रत्न आदि भीष्म धणी धणी सारभूत वस्तुओं। तेने अपाणु
करवाभां आवी. " अलाहि जाव आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं दाउं, पकामं
भोक्तुं, पकामं परिभावेउं" आ हिरण्य, सुवर्ण आदिक धन ओटला अधा
विपुल प्रमाणमा तेने देवाभां आयुं इतुं के सात पीढ़ी सुधी इच्छानुसार
अर्थवाने भाटे अने इच्छानुसार दान देवाने भाटे पुरतुं इतुं. इच्छानुसार
तेनुं विभाजन करवा छतां पणु ते भूटे ओम न इतुं.

" तएणं से महब्बले कुमारे एगमेगाए भज्जाए एगमेगं हिरण्णकोडिं
दलयइ" मातापिता तरक्षणी भणेल सुवर्ण, यादी आदिने महाबल कुमार
पोतानी आठे भार्याओ। वन्ने सरणे बाणे वहेयी आयुं. तेणे पोतानी

मेगं मउडं मउडप्पवरं दलयइ' एकैकं मुकुटं मुकुटप्रवरम्-मुकुटेषु श्रेष्ठं ददाति, 'एवं तं चेव सव्वं जाव एगमेगं पेसणकारिं दलयइ' एवं रीत्या तदेव-पूर्वोक्तव-देव सर्वं यावत्-एकैकं कुण्डलयुगं कुण्डलयुगेषु प्रवरमित्यादि-एकैकां पेसणकारि-णीम् दासीम्, एकैकस्यै भार्यायै ददातीति भावः। 'अन्नं वा सुवहुं हिरण्यं वा जाव परिभाएउं' अन्यद् वा सुवहु-अत्यधिकं हिरण्यं वा यावत्-सुवर्णं वा, कांस्यं वा, दूष्यं वा, विपुलधनकनकमणिरत्नसत्सारस्वापतेयम् एकैकस्यै भार्यायै ददाति, यत् अलं हि आसप्तमात् कुलवंशात् प्रकामं दातुं, प्रकामं भोक्तुं प्रकामं परि-

एक एक हिरण्यकोटि दी 'एगमेगं सुवण्णकोडिं दलयइ' एक एक सुवर्णकीटि दी 'एगमेगं मउडं मउडप्पवरं दलयइ' एक एक मुकुटां में श्रेष्ठ मुकुट दिया 'एवं तं चेव सव्वं जाव एगमेगं पेसणकारिं दलयइ' इसी प्रकार से कुण्डल युगलों में श्रेष्ठ एक एक कुण्डल युगल दिया यावत् एक एक पीसने वाली दासी दी. इस प्रकार से पूर्वोक्त कथन के अनुसार सब वस्तुएँ प्रत्येक भार्या के लिये एक एक दीं। 'अन्नं वा सुवहुं हिरण्यं वा जाव परिभाएउं' इन से अतिरिक्त और भी बहुत सा हिरण्य, यावत् सुवर्ण, कांसा-दूष्य-वस्त्र, विपुल धन कनक मणि रत्न सत्सारस्वाप-तेय महाबल ने अपनी भार्याओं के लिये दिया, जो सातपीढ़ी तक इच्छा-नुसार खर्च करने पर भी समाप्त नहीं हो सकता था, इच्छानुसार दान देने पर भी कम नहीं हो सकता था और विभाग करके देने पर भी वह खूटने वाला नहीं था। इतना अधिक वह हिरण्य सुवर्णादिक उनके

प्रत्येक भार्यानि ओक ओक करौड आंहीना सिक्का दीधां, "एगमेगं सुवण्णकोडिं दलयइ" ओक ओक करौड सोनाना सिक्का दीधां, "एगमेगं मउडं मउडप्पवरं दलयइ" ओक ओक श्रेष्ठ मुकुट दीधां, "एवं तचेव सव्वं जाव एगमेगं पेसणकारिं दलयइ" ओक प्रभाएउ श्रेष्ठ कुंडलनी ओक ओक लोडी दीधी, ओक प्रभाएउ "धठं आहिने इणीने तेनो दोट करनारी ओक ओक दासी" यथ-न्तनी समस्त उपर्युक्त वस्तुओ ओक ओक आपी.

"अन्नं वा सुवहुं हिरण्यं वा जाव परिभाएउं" ते उपरांत तेबु तेनी प्रत्येक भार्यानि आंही, सुवर्ण, कांस्य, दूष्य, विपुल धन, कनक, मणि, रत्न आदि भीष्ण पण्य धणी धणी सारभूत वस्तुओ दीधी. ते करैक भार्यानि आ-रीते भणैदु धन सात पेढी सुधी धनछानुसार अर्थवा छतां भूटे तेम न छतुं, धनछानुसार दान देवा छतां पण्य भूटे तेम न छतुं संतानोनी वस्त्रे वडेथी आपवा छतां पण्य भूटे तेम न छतुं. कडेवानुं तात्पर्य ओ छे के ते

भाजयितुं स्यादितिभावः । 'तएणं से महव्वले कुमारे उप्पि पासायवरगए जहा जमाली जाव विहरइ' ततः खलु स महाबलो राजकुमारः उपरिप्रासादवरगतः श्रेष्ठ मध्यभवनोपरि विराजमानः यथा जमालिः नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशके प्रतिपादितस्तथैव अयमपि महाबलोऽत्र प्रतिपत्तव्यस्तथाच स महाबलो यावत्-
दिव्यान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति ॥सू० ९॥

महाबलदीक्षावक्तव्यता ॥

मूलम्—'तेणं कालेणं, तेणं समएणं विमलस्स अरहओ पओप्पए धम्मघोसे नामं अणगारे जाइसंपन्ने वणणओ जहा-
केसिसामिस्स जाव पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुविं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणैव हत्थि-
णापुरे नयरे, जेणैव सहसंबवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरुवं उग्गहं ओगिण्हइ, ओगिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तएणं हत्थिणापुरे नयरे सिंघाडगतिय जाव परिसा पज्जुवासइ । तएणं तस्स मह-

लिये दिया गया। तात्पर्य यह—कि वह द्रव्य उनके लिये इच्छानुसार खाने के लिये, इच्छानुसार दान देने के लिये और इच्छानुसार विभाग करने के लिये पर्याप्त था। 'तएणं से महव्वले कुमारे उप्पिपासायवरगए जहा जमाली जाव विहरइ' इसके बाद वे महाबल कुमार अपने श्रेष्ठ मध्यप्रासाद के भीतर आनन्द पूर्वक जमालि की तरह रहने लगे और मनुष्यभवासंबन्धी दिव्य भोगों को भोगने लगे। जमालि का कथन नौवें शतक के ३३ वें उद्देशक में किया गया है ॥सू० ९॥

द्वितीय, सुवर्ण आदि धन धञ्छानुसार बोजनादि कार्यमां, दान देवामां अने संतानो वञ्चे विभाजन करवाने माटे पर्याप्त (पुरतुं) छतुं. "तएणं से महव्वले कुमारे उप्पि पासायवरगए जहा जमाली जाव विहरइ" त्थार आदि ते महाबल कुमार पोताना आइ भइलेली वञ्चे छेलेला श्रेष्ठ प्रासादमां जमालीनी जेम आनंदपूर्वक रहैवा लाग्यो, अने मनुष्य लव संभंधी दिव्यभोगां बोगववा लाग्यो. जमालीनु कथन नवमा शतकना उद्देशमां आपवामां आयुं छे. ॥सू० ९॥

बलस्स कुमारस्स तं महया जणसद्दंवा, जणवूहं वा, एवं जहा
 जमाली तहेव चिंता, तहेव कंचुइज्जपुरिसं सद्दावेइ, कंचुइज्ज-
 पुरिसो वि तहेव अक्खाइ, नवरं धम्मघोसस्स अणगारस्स
 आगमणगहियविणिच्छए करयल जाव निग्गच्छंति, एवं खलु
 देवाणुप्पिया! विमलस्स अरहओ पउप्पए धम्मघोसे नामं अण-
 गारे सेसं तंचेव जाव सो वि तहेव रहवरेणं निग्गच्छइ। धम्म-
 कहा जहा केसिसामिस्स। सो वि तहेव अम्मापियरो आपुच्छइ,
 नवरं धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ
 अणगारियं पव्वइत्तए, तहेव तुत्तपरिवुत्तया, नवरं इमाओ य ते
 जाया विडलरायकुलवालियाओ कला० सेसं तं चेव जाव ताहे
 अकामए चेव महव्वलं कुमारं एवं वयासी—तं इच्छामो ते जाया!
 एग दिवसमवि रज्जसिरिं पासित्तए। तए णं से महव्वले कुमारे
 अम्मापियराण वयणमणुवत्तमाणे तुसिणीए संबिद्धइ, तएणं से
 बले राया कोहुंविथपुरिसे सद्दावेइ, एवं जहा सिवभइस्स तहेव
 रायाभिसेओ भाणियव्वो, जाव अभिसिंखंति, करयलपरिग्ग-
 हियं० महव्वलं कुमारं जएणं विजएणं वद्धावेति, वद्धावित्ता,
 जाव एवं वयासी—भण जाया! किं देमो, किं पयच्छामो सेसं
 जहा जमालिस्स तहेव जाव। तएणं से महव्वले अणगारे धम्म-
 घोसस्स अणगारस्स अंतिए समाइयमाइयाइं ओइसपुव्वाइं
 अहिज्जइ, अहिजित्ता बहूहिं उत्थ जाव विषित्तेहिं तवोकम्मे-
 हिं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडिपुन्नाइं दुवालस वासाइं सामन्न-

परियागं पाउणइ, पाउणिता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं
 झूसिता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता, आलोइयपडिक्कत्ते
 समाहिपत्ते कालमासे कालंकिच्चा उड्डं चंदिमसूरिय जहा अंबडो
 जाव वंभलोए कप्पे देवत्ताए उववन्ने, तत्थ णं अत्थेगइयाणं
 देवाणं दस सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता, तत्थणं महब्बलस्स वि
 दससागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता । से णं तुमे सुदंसणा ! वंभलोगे
 कप्पे दससागरोवमाइं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विह-
 रित्ता ताओ चेव देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं, ठिइ-
 क्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता इहेव वाणियग्गामे नयरे सेट्टिकुलंसि
 पुत्तत्ताए पच्चायाए ॥सू० १०॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, विमलस्य अर्हतः प्रपौत्रको धर्म-
 घोषो नाम अनगारः, जातिसम्पन्नः, वर्णकः, यथा केशिस्वामिनो यावत् पञ्चभिः
 अनगारशतैः सार्द्धम् संपरिवृतः पूर्वानुपूर्वीं चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव हस्तिना-
 पुरं नगरं, यत्रैव सहस्राश्वनम् उद्यानं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यथापति-
 रूपम् अवग्रहम् अवगृह्णाति, अवगृह्य संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ।
 ततः खलु हस्तिनापुरे शृङ्गाटकत्रिकयावत् पर्यत् पर्युपास्ते । ततः खलु तस्य
 महाबलस्य कुमारस्य तं महान्तं जनशब्दं वा, जनव्यूहं वा, एवं यथा जमालिः
 तथैव चिन्ता, तथैव कञ्चुकिपुरुषं शब्दयति, कञ्चुकिपुरुषोऽपि तथैव आख्याति,
 नवरम् धर्मघोषस्य अनगारस्य आगमनगृहीत विनिश्चयः करतल यावत् निर्गच्छति,
 एवं खलु देवानुमियाः ! विमलस्य अर्हतः प्रपौत्रो धर्मघोषो नाम अनगारः, शेषं
 तदेव यावत्, सोऽपि तथैव रथवरेण निर्गच्छति । धर्मवत्था यथा केशिस्वामिनः,
 सोऽपि तथैव अम्बापितरौ आपृच्छति, नवरं धर्मघोषस्य अनगारस्य अन्तिके मुण्डो
 भूत्वा अगारात् अनगारितां मन्त्रजितुम्, तथैव उक्तिप्रत्युक्तिका, नवरम् इमाश्च ते
 जात ! विपुलराजकुलवालिकाः कलासु कुशलाः, शेषं तदेव यावत् तौ अकामतश्चैव
 महाबलं कुमारम् एवम् अशदिष्टाम्—तत् इच्छाव स्तव जात ! एक दिवसमपि
 राज्यश्रियं द्रष्टुम्, ततः खलु स महाबलः कुमारः अम्बापिशोः वचनमनुवर्तमानः

तूष्णीं संतिष्ठते, ततः खलु स बलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, एवं यथा शिवमद्रस्य तथैव राज्याभिषेको भणितव्यः, यावत्-अभिपिञ्चति, करतलपरि-
गृहीतं महाबलं कुमार जयेन विजयेन वर्द्धयन्ति, वर्द्धयित्वा यावत्-एवमवादिष्टाम्-
भण जात । किं दद्वः, किं प्रयच्छावः, शेषं यथा जमालेस्तथैव यावत्, ततः खलु स
महाबलोऽनगरः धर्मघोषस्य अनगरस्य अन्तिके सामायिकादीनि चतुर्दशपूर्वाणि
अधीते, अधीत्य, बहुभिश्चतुर्थयावत्विचित्रै स्तपः कर्मभिः आत्मानं भावयन्
बहुप्रतिपूर्णाणि द्वादशवर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयति, बहुप्रतिपूर्णाणि द्वादश-
वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा मासिकया सलेखनया आत्मानं जोपयित्वा षष्टिं
भक्तानि अनशनया च्छित्त्वा, आलोचितप्रतिकान्तः समाधिप्राप्तः, कालमासे कालं
कृत्वा ऊर्ध्वम् चन्द्रसूर्ययोः यथा अम्बडो यावत् ब्रह्मलोके कल्पे देवतया उपपन्नः ।
तत्र खलु अस्त्येकेषां देवानां दशसागरोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र खलु
महाबलस्यापि दशसागरोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत् खलु त्वं सुदर्शन ! ब्रह्मलोके
कल्पे दशसागरोपमान् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहस्य, तत एव
(तस्मादेव) देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, अनन्तरम् चयं
च्युत्वा इहैव वाणिज्यग्रामे नगरे श्रेष्ठिकुले पुत्रतया प्रत्यायातः ॥सू० १०॥

टीका—अथ महाबलस्य दीक्षाग्रहण-सिद्धिवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-‘तेणं
कालेणं’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं, तेणं समएणं विमलस्स अरहओ धम्मघोसे नामं
अणगारे जाइसंपन्ने, वणओ’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये विमलस्य अर्हतः
जिनवरस्य-अस्यामवसर्पिण्यां त्रयोदश-जिनेन्द्रस्य विमलनाथस्य प्रपौत्रकः शिष्य-

महाबलदीक्षा वक्तव्यता-

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ-सूत्रकार ने इस सूत्रद्वारा महाबल कुमार की दीक्षासंबंधी
वक्तव्यता कही है उन्होंने ने इसमें ऐसा कहा है कि ‘तेणं कालेणं तेणं
समएणं विमलस्स अरहओ पओप्पए धम्मघोसे नामं अणगारे जाइसं-
पन्ने वणओ’ उस काल और उस समय में अर्हन्त प्रभु विमलनाथ

महाबल कुमारनी दीक्षानुं वणुं-

“तेणं कालेण तेणं समएणं” इत्यादि

टीकार्थ-आ सूत्रमां सूत्रकारे महाबल कुमारनी दीक्षा संबंधी वक्तव्य-
तानुं निश्पण्ण कथुं छे-“तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरहओ धम्म-
घोसे नामं अणगारे जाइसंपन्ने वणओ” ते काले अने ते समये धर्मघोष
नामना अणुगार विचरता हुता तेओ उत्सर्पिणी कालमां थधगियेला ॥३३॥

प्रशिष्यः, शिष्यसन्तानो वा, धर्मघोषो नाम अनगरः जातिसम्पन्नः, वर्णकः—
‘जहा-केसिसामिस्त जाव पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे’ अस्य वर्णनम्—
यथा राजप्रश्रीये केशिस्वामिनः वर्णनं कृतं तथैव कर्तव्यम्, यावत् स धर्मघोषः
पञ्चभिः अनगरशतैः सार्द्धम् संपरिवृतः सन् ‘पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामाणुगामं
दूइज्जमाणे, जेणेव हत्थिणापुरे नयरे जेणेव सहसंबवणे उज्जाणे, तेणेव उवा-
गच्छइ’ पूर्वानुपूर्वीम्—आनुपूर्व्येण अनुक्रमेण तीर्थंकरपरम्परया चरन्-विचरन्
ग्रामानुग्रामम्—ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन्, यत्रैव हस्तिनापुरं नगरमासीत्, यत्रैव—
सहस्राश्रवनम् उद्यानं चासीत्, तत्रैव उपागच्छति, “उवागच्छित्ता अहापडिरुवं
उग्गहं ओगिण्हइ” उपागत्य, यथाप्रतिरूपम्—यथायोग्यम्—साधुसमुचितम्, अव-
ग्रहम्—वनपालाज्ञाम् अवगृह्णाति, ‘ओगिण्हित्ता, संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे

के जो कि इस अवसरिणी काल के १३ वें तीर्थंकर हुए हैं प्रपौत्रक—
शिष्यप्रशिष्यरूप अथवा शिष्यसन्तानरूप धर्मघोष नाम के अनगर थे
ये अनगर जातिसंपन्न थे इनका विशेष वर्णन जैसा राजप्रश्रीयसूत्र में
केशीस्वामी का किया गया है वैसा ही वर्णन इनका भी कर लेना
चाहिये । यावत् वे धर्मघोष ‘पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे’
पांचसौ अनगरों के साथ ‘पुव्वाणुपुव्विचरमाणे, गामाणुगामं दूइज्ज
माणे, जेणेव हत्थिणापुरे नयरे जेणेव सहसंबवणे उज्जाणे तेणेव उवा-
गच्छइ’ तीर्थंकर परम्परा के अनुसार एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार
करते हुए जहां हस्तिनापुर नगर था और उसमें भी जहां सहस्राश्रवन
था वहां पर पधारे । ‘उवागच्छित्ता अहापडिरुवं उग्गहं ओगिण्हइ’
वहां आकरके उन्होंने यथायोग्य—साधु के समुचित—वनपाल की आज्ञा
प्राप्त की ‘ओगिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ’

तीर्थंकर विमलनाथना प्रपौत्रक—शिष्यप्रशिष्य रूप होता. तेओ जातिसंपन्न
आदि गुणोत्थी युक्त होता. राजप्रश्रीय सूत्रमां केशी अणुगारनु जेवुं पव्वुं
करवामां आणुं छे, तेवुं धर्मघोष अणुगारनुं पव्वुं सभज्जुं. “पंचहिं
अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे” ५०० अणुगारोनी साथे, “पुव्वाणुपुव्वि
चरमाणे, गामाणुगामं दूइज्जमाणे, जेणेव हत्थिणागपुरे नयरे जेणेव सहसंबवणे
उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ” तीर्थंकर परंपरा अनुसार विहार करतां करतां
तेओ हस्तिनापुर नगरना सहस्राश्रवन नामना उद्यानमां पधर्या “उवाग-
च्छित्ता अहापडिरुवं उग्गहं ओगिण्हइ” त्यां आवीने तेमणे साधुने भाटे
समुचित ओवी वनपालनी आज्ञा दीधी “ओगिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं

વિહરઈ' અવગ્રહમ્ અવગૃહ્-સ્વીકૃત્ય, સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયન્ વિહરતિ-
તિષ્ઠતિ। તણં હત્થિનાપુરે નયરે સિંઘાડગ તિય જાવ પરિસા પજ્જુવાસઙ' તતઃ
સ્વલુ હસ્તિનાપુરે નગરે શૃંગાટક ત્રિક-યાવત્-પર્વત્-પર્યુપાસતે 'તણં તસ્સ મહ-
વ્વલસ્સ કુમારસ્સ તં મહયા જણસદં વા જણવૂહં વા, एवं જહા જમાલી, તહેવ
વિતા, તહેવ કંચુહ્જ્જપુરિસં સદાવેહ' તતઃ સ્વલુ તસ્ય મહાવલસ્ય કુમારસ્ય તં
મહાન્તં જનશબ્દં વા, જનવ્યૂહં વા યથા જમાલિવક્તવ્યતા નવમશતકસ્ય ત્રયસ્ત્રિ-
શત્તમોદેશકે પ્રતિપાદિતા તથૈવ મહાવલસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યા, તથૈવ-જમાલિવદેવ
ચિન્તા-વિચારઃ મહાવલસ્યાપિ, તથૈવ-જમાલિવદેવ મહાબલોઽપિ કચ્ચુકિપુરુષં

આજ્ઞા પ્રાસકર વે વહાં સંયમ એવં તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ
ઠહર ગયે। 'તણં હત્થિનાપુરે નયરે સિંઘાડગ તિય જાવ પરિસા પજ્જુ-
વાસઙ' હસકે વાદ હસ્તિનાપુર નગર મેં શૃંગાટક, ત્રિક, આદિ માર્ગોં મેં
એકત્રિત હુએ લોગોં ને પરસ્પર મેં હસ્તિનાપુર નગર કે સહસ્રાબ્રવન મેં
ઉનકે પધારનેકી ચર્ચાં કી સમીજન પરિપદ્ રૂપ મેં ઉનસે ધર્મોપદેશ
સુનનેકે લિયે સહસ્રાબ્રવન મેં ગયે યાવત્ પરિપદ્ને પર્યુપાસના કી ઓર
વહ (ધર્મોપદેશ સુનકર ફિર વે અપને ૨ સ્થાન પર આગઈ) 'તણં
તસ્સ મહવ્વલસ્સ કુમારસ્સ તં મહયા જણસદં વા જણવૂહં વા એવં જહા
જમાલી તહેવ વિતા, તહેવ કંચુહ્જ્જપુરિસં સદાવેહ' હસકે વાદ જબ
મહાવલ કુમારને જનના કા કોલાહલપૂર્ણ શબ્દ સુના ઓર જનસમૂહ
કો દેખા-તથ ઉમને વિચાર ક્રિયા। હસ વિષય મેં જમાલિ કી વક્તવ્યતા
કે અનુસાર જો ફિ નૌવેં શતક કે ૩૩ વેં ઉદ્દેશક મેં કહી જા ચુકી હૈ
કથન જાનના ચાહિયે. વિચાર કરતે હી ફિર ઉસને અપને કંચુકી કો

ભાવેમાણે વિહરઈ" આજ્ઞા લઈને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા
તેઓ ત્યાં વિચરવા લાગ્યા. "તણં હત્થિનાપુરે નયરે સિંઘાડગતિય જાવ
પરિમા પજ્જુવાસઙ" હસ્તિનાપુર નગરના શૃંગાટક (શિંગોડાના આકારના
માર્ગો) ત્રિક આદિ માર્ગો પર જમા થયેલા લોકોને ખબર પડી કે ધર્મોપદેશ
અભુતાર સહસ્રાબ્રવન ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે ત્યારે નગરજનોની પ્રખ્યાત તેમના
દર્શન કરવાને તથા ધર્મોપદેશ સાંભળવાને માટે ત્યાં પહોંચી ગઈ. ધર્મોપદેશ
શ્રવણ કરીને પરિપદ વિખરાઈ ગઈ અને સા પોતપોતાને સ્થાને પાછાં ફર્યા.

"તણં તસ્સ મહવ્વલસ્સ કુમારસ્સ તં મહયા જણસદં વા જણવૂહં
વા એવં જહા જમાલિ તહેવ વિતા, કંચુહ્જ્જપુરિસં સદાવેહ" ત્યારે મહાબલ
કુમારે જનતાને કોલાહલ સાંભળ્યો અને જનસમૂહને જોયો ત્યારે તેને પણ
જમાલીના જેવો જ વિચાર થયો. નવમાં શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશમાં "જમા-
લીને કેવો વિચાર થયો હતો," તે ખતાવ્યું છે. આ પ્રકારનો વિચાર ઉદ્ધ-

सन्दयति-आह्वयति, 'कंचुइज्जपुरिसो वि तहेव अक्खाइ' कंचुकिपुरुषोऽपि तथैव-जमालिप्रकरणोक्तवच्चुविपुरुषवदेव, आख्याति-वक्ति, किन्तु 'नवरं धम्मघोसस्स अणगारस्स आगमणगहियविणिच्छए, करयल जाव निग्गच्छंति' नवरं-जमालिवक्तव्यतापेक्षया महाबलवक्तव्यतायां विशेषस्तु अयमेव-यत् स कंचुकिपुरुषः धर्मघोषस्य अनगारस्य आगमनगृहीतविनिश्चयः करतलपगिगृहीतं यावत्-शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्द्धयन् एवम्-अवादीत भो देवानुप्रियाः ! नो खलु जनाः इन्द्रमहो वा, इत्यादिरीत्या पूर्वोक्तमहोत्सवे निर्गच्छन्ति, अपितु 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! विमलस्य अरहओ पउप्पए धम्म-

बुलाया 'कंचुइज्जपुरिसो वि तहेव अक्खाइ' जमालिप्रकरणोक्त कंचुकी पुरुष के जैसा ही महाबलकुमार के कंचुकी ने भी वैसा ही कहा-किन्तु-'नवरं धम्मघोसस्स अणगारस्स आगमणगहियविणिच्छए करयल जाव निग्गच्छंति' जमालिवक्तव्यता की अपेक्षा इस महाबल की वक्तव्यता में केवल यही विशेषता है कि महाबल के कंचुकी पुरुष ने धर्मघोष अनगार के आगमन के वृत्तान्त को गृहीत एवं निश्चित करके महाबलकुमार के पास जाकर और दोनों हाथ जोड़कर बड़े विनय के साथ नमस्कार करके जय विजय शब्दों से बधाया-बधाकर उनसे इस प्रकार कहा-भो देवानुप्रिय ! आज नगर में न कोई इन्द्रमहोत्सव है और न रुद्रादि महोत्सव है और न इन महोत्सवों में संमिलित होने

भवता ७ तेणे पोताना कंचुकीने गोलाव्यो. कंचुइज्जपुरिसो वि तहेव अक्खाइ" ७भावीना प्रकरधुमां ७भावीये पोताना कंचुकीने जेवां प्रश्नो पूछया इता, जेवां प्रश्नो महाभल कुमारे पोताना कंचुकीने पूछया अने तेणे पण ७भावीना कंचुकीना जवाण जेवे ७ जवाण आये. "नवरं धम्म-घोषस्स अणगारस्स आगमणगहियविणिच्छए करयल जाव निग्गच्छंति" परन्तु ७भालिनी वक्तव्यता करतां आ वक्तव्यतामां आटवो ७ तक्षवत समजवे। त्यां श्रमधु भगवान महावीरना आगमनना समाचार आपवामां आंव्या इता, अही' धर्मघोष अणुगारना आगमनना समाचार आपवामां आंव्या छे. ते कंचुकीजे पडेवां तो धर्मघोष अणुगारना आगमनना समाचार नाणी बीधा. तयार भाइ तेणे महाभल कुमार पासे जधने विनयपूर्वक भन्ने हाथ जोडीने, "महाभल कुमारने जय हो, विजय हो" जेवां शण्डेथी तेने बधावीने आ प्रभाणे कहुं-"हे देवानुप्रिय ! आज नगरमां केछ धन्द्रमहोत्सव पण नथी, रुद्रादि महोत्सव पण नथी. जेवा केछ महोत्सवमां भाग

ઘોસે નામં અળગારે, સેસં તંચેવ જાવ, સોડવિ તહેવ રહવરેણં નિર્ગચ્છઈ' મો દેવાનુપ્રિયા! એવં સ્વલુ રીત્યા વિમસ્ય અર્હતઃ પ્રપૌત્રકઃ ધર્મઘોષો નામ અનગારઃ શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તજમાલિપ્રકરણાનુસારમેવ યાવત્ સોડપિ-મહાવલોડપિ તથૈવ જમાલિવદેવ રથવરેણ શ્રેષ્ઠરથારૂઢઃ સન્ નિર્ગચ્છતિ-ધર્મઘોષાનગારવન્દનાથં સ્વગૃહાન્નિષ્ક્રામ્યતિ। 'ધમ્મકહા જહા કેસિસામિસ્સ' ધર્મકથા-યથા રાજપ્રશ્રીયે કેશિસ્વામિનઃ પ્રતિપાદિતા તથૈવ અસ્યાપિ ધર્મઘોષાનગારસ્ય પ્રતિપત્તવ્યા, 'સો વિ તહેવ અમ્માપિયરો આપુચ્છઈ' સોડપિ-મહાવલોડપિ, તથૈવ-જમાલિવદેવ પ્રત્ત-કે લિયે યહ જનતા જા રહી હૈ, અપિ તુ- 'એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા! વિમલસ્સ અરહઓ પડપ્પણ ધમ્મઘોસે નામં અળગારે-સેસં તંચેવ જાવ, સોડવિ તહેવ રહવરેણં નિર્ગચ્છઈ' હે દેવાનુપ્રિય! આજ વિમલનાથ અર્હન્ત ભગવન્ત કે પ્રપૌત્રક શિષ્ય ધર્મઘોષ નામ કે અનગાર સહસ્રા-અવન મેં પધારે હૈંં હત્યાદિ સબ કથન યહાં પર જમાલિ પ્રકરણ કે અનુ-સાર હી કહના ચાહિયે-યાવત્ વહ મહાવલ ભી જમાલિ કી તરહ હી શ્રેષ્ઠરથ પર આરૂઢ હોકર ધર્મઘોષ અનગાર કો વન્દના કરને કે લિયે અપને ઘર સે નિકલા 'ધમ્મ કહા જહા કેસિસામિસ્સ' રાજપ્રશ્રીય-સૂત્રમેં જૈસી ધર્મકથા કેશીસ્વામી કી કહી ગઈ હૈ-વૈસી હી ધર્મકથા ઇન ધર્મઘોષ અનગાર કી ભી જાન લેની ચાહિયે 'સો વિ તહેવ અમ્માપિ-યરો આપુચ્છઈ' જમાલિ કી તરહ મહાવલ ને ભી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરને

લેવા માટે આ જનસમૂહ જઈ રહ્યા નથી, પરંતુ “એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા! વિમલસ્સ અરહઓ પડપ્પણ ધમ્મઘોસે નામં અળગારે-સેસં તંચેવ જાવ, સોડવિ તહેવ રહવરેણં નિર્ગચ્છઈ” હે દેવાનુપ્રિય! વિમલનાથ અર્હન્ત ભગવન્તના પ્રપૌત્રક શિષ્ય ધર્મઘોષ નામના અનગાર આજ સહસ્રાઅવન ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે. બાકીનું સમસ્ત કથન જમાલીના પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે અહીં પણ ગ્રહણ કરવું, “મહાબલ કુમાર પણ જમાલીની જેમ શ્રેષ્ઠ રથમાં બેસીને ધર્મઘોષ અનગારને વંદણા નમસ્કાર કરવા ઉપડયો.” આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. “ધમ્મકહા જહા કેસિસામિસ્સ” ત્યાં જઈને ધર્મઘોષ અનગારને તેણે વંદણા નમસ્કાર કર્યા. ધર્મઘોષ અનગારે તેની તથા પરિવહાની સમક્ષ ધર્મોપદેશ સંલળાવ્યો. રાજપ્રશ્રીય સૂત્રમાં કેશી સ્વામીની જેવી ધર્મકથા વર્ણવી છે, એવી જ અહીં ધર્મઘોષ અનગારની ધર્મકથા પણ સમજવી. “સો વિ તહેવ અમ્માપિયરો આપુચ્છઈ” જમાલીની જેમ મહાબલ કુમારે પણ સંયમ અંગીકાર કરવાનો નિશ્ચય કરીને તે

અ્યાં ગૃહીતુમ્ અસ્વાપિતરૌ, આપૃચ્છતિ- આજ્ઞાં યાચને ‘નવરં ધર્મઘોસસ્સ અણગાર-
સ્સ અંતિણ મુંહે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહસ્સણ’ નવરં-જમાલ્યપેક્ષયા
મહાવલ્લસ્ય વિશેષસ્તુ અયમેવ યત્-ધર્મઘોષાય અનગારસ્ય અન્તિકે-સમીપે મુણ્ડો
ભૂત્વા, અગારાત્-ગૃહાત્ નિર્ગત્ય-ગૃહાદિક પરિત્યજ્યે ત્યર્થઃ, અનગારિતાં-શ્રામણ્યં
પ્રવ્રજ્યાં પ્રવ્રજિતુમ્ ઇચ્છામિ ઇતિ પ્રતિપાદયતિ, ‘તદેવ વુત્તપરિવુત્તયા તથૈવ-
નવમશતકે ત્રયલ્લિશતમોદેશકે જમાલ્લિકપ્રકરણોક્તવદેવ પરસ્પરં મહાવલ્લસ્યાપિ
માતાપિતૃભ્યાં સહ ઉક્તિપ્રત્યુક્તિકાઃ-પ્રશ્નોત્તરાણિ ભવન્તિ, તત્ર માતુઃ પિતૃશ્ચ
ઉક્તયઃ-પ્રશ્નાઃ, મહાવલ્લસ્ય તુ પત્યુક્તયઃ-ઉત્તરાણિ અવસેયાનિ, માતાપિતરૌ દીક્ષાં-
ગ્રહીતું પ્રતિપેધં કુરુતઃ, મહાવલ્લસ્તુ દીક્ષાં ગ્રહીતુમ્ અત્યાગ્રહં કરોતીતિભાવઃ, ‘નવરં

કે લિયે માતાપિતા સે પૂછા-અર્થાત્-સંયમ ધારણ કરને કે લિયે માતા
પિતા સે આજ્ઞા માંગી, ‘નવરં ધર્મઘોસસ્સ અણગારસ્સ અંતિણ મુંહે
ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહસ્સણ’ ઓર એસા કહા કિ મેં ધર્મઘોષ
અનગાર કે પાસ મુણ્ડિત હોકર ગૃહાદિક કા પરિત્યાગ કરકે પ્રવ્રજ્યા
ધારણ કરના ચાહતા હૂં-વહી વિશેષતા કેવલ જમાલિ કી અપેક્ષા સે
મહાવલ્લકુમાર કે કથન મેં જાનના ચાહિયે ‘તદેવ વુત્તપરિવુત્તયા’
નવમશતક મેં ૩૩ વેં ઉદ્દેશક મેં જમાલિ કે પ્રકરણ મેં જૈસી જમાલિ
કે માતાપિતા મેં પ્રશ્નોત્તરરૂપ ચાત્રચીત હુઈ, પ્રકટ કી મઠ્ઠ હૈ ઇસી પ્રકાર
કી ચાત્રચીત યહાં પર ચીં પરસ્પર મેં મહાવલ્લ ઓર ઉસકે માતાપિતા
કી હુઈ હૈ એસા જાનના ચાહિયે। માતાપિતાને પ્રશ્ન કિયે ઓર મહાવલ્લ ને
ઉનકે પ્રશ્નોં કે ઉત્તર દિયે હન પ્રશ્નોત્તરોં કા તાત્પર્ય કેવલ ઇતના હી હૈ
કિ માતાપિતા ને દીક્ષા ગ્રહણ કરને કે લિયે નિષેધ કિયા ઓર મહા

માટે માતાપિતાની અનુમતિ માગી. “ નવરં ધર્મઘોસસ્સ અણગારમ્ અંતિણ
મુંહે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વહસ્સણ ” જમાલીના કથન કરતાં મહાબલ્લ
કુમારના કથનમા અહીં એટલી જ વિશેષતા સમજવી કે “ હુ ધર્મઘોષ
અણગારની પાસે મુક્તિ થઈને ગૃહસ્થાવસ્થાનો પરિત્યાગ કરીને અણગારા-
વસ્થા (પ્રવ્રજ્યા) અંગીકાર કરવા માગું છું ” “ તદેવ વુત્ત પરિવુત્તયા ”
જમાલીએ જ્યારે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવા માટે તેના માતાપિતાની અનુમતિ
માગી હતી ત્યારે તેને તેના માતાપિતા સાથે જેવો સંવાદ થયો હતો,
એવો જ સંવાદ મહાબલ્લ અને તેના માતાપિતા વચ્ચે પણ થયો, એવું કથન
અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે નવમા શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશામા તે સંવાદ આપ-
વામાં આવ્યો છે. આ સંવાદનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમ.છે સમજવો-મહાબલ્લ
કુમારના માતાપિતા સાંસારિક સુખો તરફ તેને આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરે છે,

इमाओ य ते जाया विउलरायकुलबालियाओ, कलाकुसला, सेसं तं चेव जाव, ताहे अकामाई चेव महबलं कुमारं एवं वयासी'-नवरं-जमालिप्रकरणापेक्षया विशेषस्तु-हे जात ! पुत्र ! इमाश्च खलु तव विपुलराजकुलबालिकाः-परिणीय आनीताः सन्ति, अथ च ताः सर्वाः कलासु-चतुष्पष्टिविधासु कुशलाः-परमप्रवीणाः सन्ति, शेषं तदेव-जमालिप्रकरणोक्तवदेव यावत्-सर्वकाललालितसुखोचिताः सन्ति, जमालिचरिते "विपुलकुलबालिकाः सन्ति" इति पठितम्, अत्र तु "विपुल-राजकुलबालिकाः सन्ति" इति पठितव्यम् तथा च राज्यसम्पत्तिप्रभृतयः तासाञ्च

बल ने दीक्षा धारण करने के लिये अत्याग्रह किया । 'नवरं इमाओ य ते जाया विउलरायकुलबालियाओ कलाकुसला, सेसं तं चेव जाव, ताहे अकामए चेव महबलं कुमारं एवं वयासी' जमालि प्रकरण की अपेक्षा उत्तरप्रत्युत्तर में विशेषता केवल ऐसी ही है कि-"हे पुत्र ! तुम्हारी ये विपुल राजकुल की बालिकाएँ जो कि तुम्हारि साथ विवाहित होकर लाई गई हैं और जो ६४ कलाओं में कुशल हैं" इत्यादि बाकी का इसके आगे का कथन जमालि के प्रकरण में कहे गये अनु-सार जानना चाहिये और वह कथन "सर्वकाललालितसुखोचिताः सन्ति" इस पाठ तक ग्रहण करना चाहिये। यद्यपि जमालि चरित में 'विपुलकुलबालिकाः सन्ति' ऐसा पाठ आया है परन्तु यहाँ पर इस पाठ की जगह "विपुल राजकुलबालिकाः सन्ति" ऐसा पाठ पढ़ना

સંયમ ભાગે કંટહો કઠણ છે તે પણ સમજાવે છે, ત્યારે મહાબલ કુમાર અંસારની અસારતાનું પ્રતિપાદન કરી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાને પોતાને ૬૪ નિશ્ચય જાહેર કરી માતાપિતાની અનુમતિ માગે છે. "નવરં" ઇમાઓ ય તે જાયા વિઉલરાયકુલબાલિયાઓ કલાકુસલા, સેસં તંચેવ જાવ, તાહે અકામએ મહવ્બલં કુમારં એવં વયાસી" જમાલીના પ્રકરણની અપેક્ષાએ અહીં પ્રશ્નોત્તરોમાં માત્ર આટલી જ વિશેષતા છે-મહાબલ કુમારના માતાપિતા તેને કહે છે કે "હે પુત્ર ! તારી સાથે જેમના વિવાહ થયા છે તે આઠે કન્યાઓ વિપુલ રાજકુલોત્પન્ન છે અને ૬૪ કલાઓમાં કુશળ છે," ઇત્યાદિ કથન અહીં મહણ કરવું જોઈએ. બાકીનું સમસ્ત કથન જમાલીના પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર સમજવું. "સર્વકાલકાલિતસુખોચિતાઃ સન્તિ" સર્વકાલમાં સુખથી વધેલી આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું તે પ્રકરણગત કથન અહીં મહણ કરવું જોઈએ. જમાલીના પ્રકરણમાં જે "વિપુલકુલબાલિકાઃ સન્તિ" આ પ્રકારનો સૂત્રપાઠ આપ્યો છે, તેની જગ્યાએ અહીં "વિપુલરાજકુલબાલિકાઃ સન્તિ" આ પ્રકારનો સૂત્રપાઠ સમજવો માતાપિતા આ કથન

પરિત્યાગો નોચિતઃ; इतिभावः, किन्तु महाबलस्य दीक्षां ग्रहीतुं प्रवलेच्छाम्—
 अत्याग्रहं दृष्ट्वा, अन्ते तौ, मातापितरौ, अकामेनैव—अनिच्छयैव, खलु महाबलं
 कुमारम्, एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादिष्टाम्—‘तं इच्छामो ते जाया ! एगदि-
 वसमवि रज्जसिरिं पासित्तए’ हे जात ! पुत्र ! तत्—अथ, आवाम् इच्छावस्तावत्
 तव एकदिवसमपि—दिनैकार्थमपि, राज्यश्रियं—राज्यलक्ष्मीं द्रष्टुम्, आवयोः
 समक्षम् एकदिनमपि राज्यश्रियं त्वं परिशुद्धस्व, येन आवयोर्मनोरथः सफलः
 स्यादितिभावः । ‘तएणं से महव्वले कुमारे अम्मापियराणवयणमणुवत्तमाणे
 तुसिणीए संचिद्दह’ ततः खलु स महाबलः कुमारः, अम्बापित्रोः वचनम् अनु-
 वर्तमानः—अनुत्तरयन्—रबीकुर्वन्, तूष्णीं—मौनो भूत्वा संतिष्ठते, ‘तएणं से वले
 चाहिये मातापिता के कहने का अभिप्राय केवल ऐसा ही रहा कि हे
 पुत्र ! तुम इस संपत्ति आदिका और इन राजकुलबालिकाओं का परि-
 त्याग मत करो, क्योंकि कि तुम्हें ऐसा करना उचित नहीं है । परन्तु
 महाबल ने मातापिता की इस बात को नहीं माना और दीक्षा ग्रहण
 करने की जो अपनी उत्कट भावना थी—उसी पर अत्याग्रह रखा—माता
 पिताने जब महाबल के इस दीक्षाग्रहण करने के आग्रह को देखा तो
 अन्तमें उन्होंने ने इच्छा नहीं होने पर भी महाबल कुमार से ऐसा कहा
 ‘तं इच्छामो ते जाया एगदिवसमवि रज्जसिरिं पासित्तए’ हे पुत्र !
 हम लोग यही चाहते हैं कि तुम कम से कम एक दिन भी राज्यश्री
 का उपभोग करो, जिससे हमारा मनोरथ सफल हो. ‘तएणं से मह-
 व्वले कुमारे अम्मापियराण वयणमणुवत्तमाणे तुसिणीए संचिद्दह’ माता-
 पिता ने जब महाबल कुमार से ऐसा कहा—तब वे इस विषय में उनसे

દ્વારા તેને એવું સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે “હે પુત્ર ! તું
 આ સંપત્તિ આદિનો તથા આ રાજકન્યાઓનો પરિત્યાગ કરીને પ્રમત્ત્યા
 અંગીકાર કરવાનો જે વિચાર કરે છે તે ઉચિત નથી” પરન્તુ મહાબલ
 કુમારે માતાપિતાની તે વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો અને દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો
 પોતાનો અડગ નિર્ધાર બાહેર કર્યો. મહાબલ કુમારનો દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો
 અડગ નિર્ધાર જોઈને માતાપિતાએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું—“તં” ઇચ્છામો તે
 જાયા એગદિવસમપિ રજ્જસિરિં પાસિત્તए” એટલે અમે કેવળ એટલું જ ઇચ્છીએ
 છીએ કે તું એક દિવસને માટે પણ રાજ્યશ્રીનો ઉપભોગ કર, કે જેથી
 અમારા મનોરથ સફળ થાય “તएणं” સે મહવ્વલકુમારે અમ્માપિયરાણવયણ-
 મણુવત્તમાણે તુસિનીए સચિદ્દહ” માતાપિતાએ જ્યારે મહાબલ કુમારને આ

राया कोडुं वियपुरिसे सदावेइ' ततः खलु स बलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान्-आज्ञा-
कारिणोऽनुचरान् शब्दयति-आह्वयति, 'एवं जहा-सिवमहस्स तहेव रायाभिसेओ
भाणियव्वो, जाव अभिसिंचइ' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा शिवमहस्स-एकादशशतक
नवमोद्देशकाभिहितस्स शिवराजपुत्रस्स, राज्याभिषेको भणितः तथैव महावल-
स्यापि राज्याभिषेको भणितव्यः, यावत्-महता समारोहेण, अभिपिञ्चति-अभि-
षेकं करोति, 'करयलपरिग्गहियं महव्वलं कुमारं जएणं, विजएणं वद्धावेइ' करतल-
परिगृहीतं दशनव्वं शिरसावर्त्तं गस्तके अञ्जलिक्कत्वा महावलं कुमारं जयेन, विज-
येन-जयविजयमुचकशब्देन, वर्द्धयति-अभिनन्दति 'वद्धावित्ता, जाव एवं वयासी'-

प्रत्युत्तर में कुछ भी न कह कर केवल चुपचाप ही रह गये । अतः
अपनी बात को स्वीकृति की गई जानकर 'तएणं से बले राया कोडुं-
वियपुरिसे सदावेइ' उसी समय बलराजा ने कौटुम्बिक पुरुषों को
बुलाया- 'एवं जहा सिवमहस्स तहेव रायाभिसेओ भाणियव्वो जाव
अभिसिंचइ' और बुलाकर उन्हें महावल कुमार के राज्याभिषेक होने
की व्यवस्था करने के विषय में आदेश दिया । यहाँ पर ११ वें शतक के
नौवें उद्देशक में जैसा शिवमह का जो कि शिवराज के पुत्र थे राज्या-
भिषेक कहा गया उसी प्रकार स महावल कुमार का भी राज्याभिषेक
किया गया ऐसा जानना चाहिये इस प्रकार यावत् बड़े भारी समारोह
के साथ जब महावल कुमार का राज्याभिषेक हो चुका तब 'करयल-
परिग्गहियं महव्वलं कुमारं जएणं विजएणं वद्धावेइ' बल राजा ने उसे
दोनों हाथ जोड़कर जयविजय शब्दों से वधाया-उसका अभिनन्दन

प्रमाणे कहुं, त्थारे तेमने डोछ पणु प्रत्युत्तर नही' आपतां ते चुपचाप
जेशी न रह्यो. तेना भौनने स्वीकृतिनुं लक्षणं समञ्जने भलराज्जणे तेना
राज्याभिषेकनी तैयारी ताभउतोभ शङ्क करावी. "तएण से बले राया कोडुं विय-
'पुरिसे सदावेइ" जेअ पभते भलराज्जणे पोताना आज्ञाकारी सेवकेने भोलाव्या.
"एवं जहा सिवमहस्स तहेव रायाभिसेओ भाणियव्वो जाव अभिसिंचइ"
भोलावीने तेणे तेमने मडाभल कुमारना राज्याभिषेकनी व्यवस्था करवाने
आदेश आये. ११ मां शतकना नवमा उद्देशमां शिवराज कुमार शिवसदना
राज्याभिषेकनुं जेपुं पणुन करवामा आण्ठुं छे, जेपुं न मडाभल कुमारना
राज्याभिषेकनुं पणुन अही समञ्ज देपु. आ रीते घणा लारे समारोह
साथे ज्थारे मडाभल कुमारना राज्याभिषेकनी विधि पूरी थई, त्थारे,
"करयलपरिग्गहिय महव्वलं कुमारं जएणं विजएणं वद्धावेइ" भलराज्जणे
अन्ने हाथ जेडीने तेने जय अने विजय नाहोथी वधाव्ये. (अभिनंधो)

षड्ययित्वा, यावत्-एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् 'भण ! जाया ! किं देमो, किं पयच्छामो, सेसं जहा जमालिस्स तहेव जाव' हे जात ! पुत्र ! भण-कथय, तुभ्यं वयं किमिष्टं वस्तु ददामः किञ्च परमाभिलषितं वस्तु प्रयच्छामः, शेषं यथा जमालेः-क्षत्रियकुमारस्य प्रतिपादितं तथैव महाबलस्यापि प्रतिपत्तव्यम् यावत्-केन वा वस्तुना तव अर्थः-प्रयोजनं वर्तते ? ततः खलु स महाबलः, अम्बापितरौ एवम्-अवादीत्-इच्छामि खलु अम्ब तातौ । कुत्रिकापणात्-स्वर्गमर्त्यपातालस्थित-वस्तुप्राप्तिस्थानविशेषदृष्टात्, रजोहरणं च, प्रतिग्रहं च आनापयितुम्, काश्यपकं

किया-‘ बद्धावित्ता जाव एवं वयासी ’ अभिनन्दन करके फिर यावत् इस प्रकार से कहा-‘ भण ! जाया ! किं देमो, किं पयच्छामो, सेसं जहा जमालिस्स तहेव जाव ’ हे पुत्र ! कहो हम तुम्हें कौनसी इष्ट वस्तु देवें ? तुम क्या चाहते हो-जो हम तुम्हें देवें ? इस के आगे का कथन जैसा जमालि के प्रकरण में कहा जा चुका है, उसी प्रकार से यहां भी क्षत्रियकुमार महाबल के विषय में भी जानना चाहिये यावत् ‘ केन वस्तुना तव अर्थः ’ यहां तक माता पिता की ओर से इस प्रकार कहे जाने पर महाबल ने उनसे ऐसा कहा-‘ इच्छामि खलु अम्बतातौ कुत्रिकापणात्-स्वर्गमर्त्यपातालस्थितवस्तुप्राप्तिस्थानविशेषदृष्टात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं च आनापयितुं, काश्यपकं च शब्दयितुम् ’ हे माता-पिता ! यदि आप मुझे मेरी इष्ट वस्तु देना चाहते हैं तो कुत्रिकापण से लाकर रजोहरण और पात्र हमें दे दें और एक नाई को भी बुला

“ बद्धावित्ता जाव एवं वयासी ” आ प्रकारे तेने अभिनन्दन आपीने तेभाणु आ प्रभाणु क्खु-“ भण ! जाया ! किं देमो, किं पयच्छामो, सेसं जहा जमालिस्स तहेव जाव ” “ हे पुत्र ! कहे, अमे तने क्खं धिष्ट वस्तु आपीये ? अमारी पासेथी क्खं वस्तु भेजववानी तारी अबिलापा छे ? ” त्थार पछीनु’ समस्त कथन जमालीना प्रकरण्णुमां दृष्ट्वा अनुसार अही’ क्षत्रिय कुमार मंडाणल विषे पणु समज्जु’ जेधिये. “ केन वस्तुना तव अर्थ. ” आ कथन पर्यन्तनु’ ते प्रकरण्णु’ समस्त कथन अही’ ग्रहण्णु थपु’ जेधिये. मातापिताना आ प्रश्नना जवाण इपे मंडाणल कुमार तेमने आ प्रभाणु क्खु-“ इच्छामि खलु अम्ब-तातौ कुत्रिकापणात्-स्वर्गमर्त्यपातालस्थितवस्तुप्राप्तिस्थानविशेषदृष्टात् रजोहरणं च प्रतिग्रहं च आनापयितुं, काश्यपकं च शब्दयितुम् ” हे मातापिता ! जे आप भने धिष्ट वस्तु आपवा भागता डो, तो कुत्रिकापण्णुमांथी भने रजोहरण्णु अने पात्र भंगावी हो, तथा ओक वाण्णु’दने जे लाववानी व्यवस्था करे. ” स्वर्गलोक

नापितं च शब्दयितुम्, इत्यादिरीत्या जमालिप्रकरणोक्तवदेव सर्वमत्रापि दीक्षाग्रहणपर्यन्तम् अवसेयम्, 'तएणं से महव्वले अणगारे धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए सामाइयमाइयाइं चोदसपुव्वाइं अहिज्जइ' ततः खलु-दीक्षाग्रहणानंतरम्, 'संमहावलः अनगारः, धर्मघोषस्य अनगारस्य अन्तिके-समीपे सामायिकादीनि चतुर्दशपूर्वाणि, अधीते, 'अहिज्जित्ता बहूहिं चउत्थ जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडिपुन्नाइं दुवालसवामाइं सामन्नपरियागं पाउणइ' अधीत्य-चतुर्दशपूर्वाणि पठित्वा, बहुभिस्तावत्-अनेकैः, चतुर्थभक्त यावत्-पाठाष्टमादिभक्तैः विचित्रैः-नानाकारकैः, तपः कर्मभिः, आत्मानं भावयन्-बहुप्रतिपूर्णानि द्वादशवर्षाणि, श्रामण्यपर्यायं-चारित्रपर्यायं पालयति 'पाउणित्ता, मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणयाए छेदेत्ता' पालयित्वा मासिक्या-

दे'। स्वर्गलोक, मर्त्यलोक, और पाताललोक में स्थित वस्तु की प्राप्ति के स्थानविशेषरूप हट्ट का नाम कुत्रिकापण है। इसके आगे का दीक्षापर्यन्त तक का सब प्रकरण जैसा जमालि की वक्तव्यता में कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये। 'तएणं से महव्वले अणगारे धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए सामाइयमाइयाइं चोदसपुव्वाइं अहिज्जइ' इसके बाद महावल अनगार ने धर्मघोष अनगार के पास सामयिक आदि चौदहपूर्वों का अध्ययन किया 'अहिज्जित्ता बहूहिं चउत्थ जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडिपुन्नाइं दुवालवासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ' अध्ययन करने के बाद फिर उन महावल अनगारने अनेक चतुर्थभक्त आदितपस्याओं से अपनी आत्मा को भावित किया इस प्रकार करते हुए उन्होंने १२ वर्ष श्रामण्य अवस्था में रहकर 'पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता'

मर्त्यलोक अने पाताललोकमां रहेली वस्तुनी प्राप्ति भाटेना स्थानविशेष रुप छोटने कुत्रिकापण छडे छे. त्थार आहतुं दीक्षा पर्यन्ततुं समस्त वस्तुन जमालीना प्रकरणमां कइया प्रमाणे समज्जतुं "तएणं से महव्वले अणगारे धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए सामाइयमाइयाइं चोदसपुव्वाइं अहिज्जइ" त्थार आह भडाअण अणगारे धर्मघोष अणगार पासे सामायिक आदि १४ पूर्वोतुं अध्ययन कथुं "अहिज्जित्ता बहूहिं चउत्थ जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडिपुन्नाइं दुवालसवामाइ सामन्नपरियागं पाउणइ" अध्ययन करीने तेभण्णे अनेक छड, अहम आदि तपस्याओथी पोताना आत्माने भावित करी आ रीते आर वर्ष पर्यन्त श्रमण्यपर्यायतुं पालन करीने "पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता" अक

संलेखनया आत्मानं-शरीरम् आत्मसम्बन्धात् कषायं वा 'श्रुसित्ता' जूषयित्वा कुशी कृत्वा षष्टि भक्तानि, अनशनया छित्वा 'आलोइयपडिकंते सामहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा, उडुं चंदिमसूरिय जहा अंबडो जाव बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववन्ने' आलोचितप्रतिक्रान्तः, -कृतालोचनप्रतिक्रमणः, समाधिसम्पन्नः, कालमासे-कालावसरे, कालं कृत्वा, ऊर्ध्वम्-उपरि चन्द्रमूर्य यथा अम्बडः औपपातिके सूत्रे प्रतिपादित स्तथैव महाबलोऽपि प्रतिपत्तव्यः, यावत्-ग्रहगण-नक्षत्रतारारूपाणाम् बहूनि योजनशतानि, बहूनि योजनसहस्राणि, बहूनि योजन-शतसहस्राणि, बह्वीःयोजनकोटीः, बह्वी योजनकोटाकोटीः ऊर्ध्व-दूरम् उत्पत्य, सौधर्मेशानसनत्कुमारमाहेन्द्रान् कल्पान् व्यतिव्रज्य, ब्रह्मलोके कल्पे, देवतया

बाद में एक मास की संलेखना से आत्मा को जोषित करके-अर्थात् एक मास की संलेखना धारण करके ६० भक्तों का परित्याग किया इस प्रकार अनशन द्वारा ६० भक्तों का परित्याग करके 'आलोइय पडिकंते सामाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उडुं चंदिमसूरिय जहा अंबडो जाव बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववन्ने' उन्होंने ने अपने पापस्थानों की आलोचनाकी प्रतिक्रमण किया बाद में वे समाधि को प्राप्त हुए और काल अवसर कालकर ऊर्ध्वलोक में चन्द्रमा, सूर्य तथा ग्रहगण नक्षत्र एवं तारारूपों से भी ऊपर अनेक योजनों, सैकड़ों योजनों, हजारों योजनों और लाखों योजनों की असंख्यात कोटाकोटि योजनों को उलट्टन कर बहुत दूर पर सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्पों को छोड़कर ब्रह्मलोक में देव की पर्याय से उत्पन्न हो गये।

भासनी संधेयनाथी आत्माने जोषित करीने ओटले के ओक भासने। संधारे करीने-६० भक्तोने। (६० टंकना बोजनने) परित्याग कर्यो आरीते अनशन द्वारा ६० भक्तोने परित्याग करीने "आलोइयपडिकंते सामाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा उडुं चंदिमसूरिय जहा अंबडो जाव बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववन्ने" तेमछे पोतानां पापस्थानोनी आलोचना करी, प्रतिक्रमण (प्रायश्चित्त) कर्यो" अने समाधिभावमां लीन थई गया। आरीते ओक भासना संधाराने अन्ते काणने अवसर आवता काण करीने, ऊर्ध्वलोकमां चन्द्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्रो अने ताराओथी पणु उपर अनेक योजनो, सैकड़ो योजनो, हजारो योजनो, अने लाखो योजनोनी असंख्यात कोटाकोटि योजनोने पार करीने पणु ७ दूर सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार अने माहेन्द्र कल्पोथी पणु जेथे आवेता ओवा ब्रह्मलोक कल्पमां देवनी पर्याये उत्पन्न थई गया। "तत्तयणं"

ઉત્પન્નઃ, ‘તત્થળં અત્થેગઙ્ગાણં દેવાણં દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા’ તત્ર સ્વલુ-
 બ્રહ્મલોકે કલ્પે, અત્થેકેષાં દેવાનાં દશ સાગરોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તત્થ
 ણં મહવ્વલસ્સ વિ દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા’ તત્ર સ્વલુ-બ્રહ્મલોકે કલ્પે
 મહાવલસ્યા પિ દશ સાગરોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એવં રીત્યા મગ-
 વાન્ સુદર્શનમ્પતિ પૂર્વજન્મવૃત્તાન્તં સ્મારયન્ અન્તે ઉપસંહરતિ-‘સે ણં તુમં
 સુદંસણા ! વંમલોગે કપ્પે દસ સાગરોવમાઈં દિવ્વાઈં ભોગભોગાઈં ભુંજમાણે વિહ-
 રિત્તા’ હે સુદર્શન ! તત્ તસ્માત્કારણાત્, સ્વલુ નિશ્ચયેન ત્વં બ્રહ્મલોકે કલ્પે
 મહાવલો દેવો ભૂત્વા દશ સાગરોપમાનિ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહત્ય-
 સ્થિત્વા ‘તાઓ ચેવ દેવલોગાઓ આઝક્કલ્લણં, ભવક્કલ્લણં, ઠિઙ્કલ્લણં, અણંતરં
 ચયં ચક્કતા, હેવેવ વાણિયગામે નયરે સેઢિ કુલંસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાણ’ તસ્માત્

‘તત્થળં અત્થેગઙ્ગાણં દેવાણં દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા’ યહાં પર
 કિતનેક દેવોં કી ૧૦ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કહી ગઈં હૈ । ‘તત્થળં મહ-
 વ્વલસ્સ વિ દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા’ હનયેં મહાવલ કી મીં ૧૦
 હી સાગરોપમ કી સ્થિતિ હુઈ । હસ પ્રકાર મગવાન્ સુદર્શન સેઠ કી
 પૂર્વજન્મ કા સ્મરણ કરાતે હુએ અન્ત મેં ઉપસંહાર કે રૂપ મેં ઉનસે
 કહતે હૈ-‘સે ણં તુમં સુદંસણા ! વંમલોગે કપ્પે દસ સાગરોવમાઈં દિવ્વાઈં
 ભોગભોગાઈં ભુંજમાણે વિહરિત્તા’ હે સુદર્શન ! હસ પ્રકાર સે તુમ બ્રહ્મ-
 લોક કલ્પ મેં, મહાવલ કી પર્યાય કા પરિત્યાગ કરકે દેવ હુએ ઓર
 ૧૦ સાગરોપમ તક યહાં દિવ્ય ભોગ ભોગોં કોં ભોગતે રહે-ચાદ મેં
 ‘તાઓ ચેવ દેવલોગાઓ આઝક્કલ્લણં, ભવક્કલ્લણં, ઠિઙ્કલ્લણં અણં-

અત્થેગઙ્ગાણં દેવાણં દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા” આ દેવલોકના કેટલાક
 દેવોની સ્થિતિ દસ સાગરોપમની કહી છે “તત્થળં મહવ્વલસ્સ વિ દસ સાગ-
 રોવમાઈં ઠિઈં પળ્લન્તા” મહાબલ પેણ દસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવરૂપે
 ત્યાં ઉત્પન્ન થયો. આ રીતે મહાવીર પ્રભુ સુદર્શન શેઠને તેમના પૂર્વજન્મનું
 વૃત્તાન્ત કહીને, ઉપસંહાર રૂપે તેમને આ પ્રમાણે કહે છે-“સે ણં તુમં
 સુદંસણા ! વંમલોગે કપ્પે દસ સાગરોવમાઈં દિવ્વાઈં ભોગભોગાઈં ભુંજમાણે વિહરિત્તા”
 હે સુદર્શન ! આ રીતે મહાબલ રૂપે મનુષ્ય ભવને ત્યાગ કરીને, તેમને બ્રહ્મ-
 લોક કલ્પમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયા હતા. દસ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ
 સુધી ત્યાંના દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવીને “તાઓ ચેવ દેવલોગાઓ આઝક્ક-
 લ્લણં, ભવક્કલ્લણં, ઠિઙ્કલ્લણં અણંતરં ચયં ચક્કતા હેવેવ વાણિયગામે નયરે સેઢિ-

चैव देवलोकात्, आयुक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, अनन्तरं चयं च्युत्वा,
इहैव-अस्मिन्नेव वाणिज्यग्रामे नगरे श्रेष्ठिकुले पुत्रतया प्रत्यायातोऽसि-समु-
त्पन्नोऽसि ॥सू० १०॥

सुदर्शनसिद्धि वक्तव्यता ॥

मूलम्—‘तए णं तुमं सुदंसणा ! उम्मुक्कवालभावेणं विन्नाय-
परिणयमेत्तेणं जोव्वणगमणुप्पत्तेणं तहारूवाणं थेराणं अंतियं
केवलिपन्नत्ते धम्मं निसंते, सेऽवियधम्मं इच्छिण, पडिच्छिण,
अभिरुइए तं सुट्ठुणं तुमं सुदंसणा ! इदाणिं पकरेसि, से तेण-
ट्ठेणं सुदंसणा ! एवं वुच्चइ-अत्थि णं एएसिं पलिओवमसाग-
रोवमाणं खएति वा, अवचयेति वा, तएणं तस्स सुदंसणस्स
सेट्ठिस्स समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा
निसम्म, सुभेणं परिणामेणं, सुभेणं अज्झवसाणेणं, लेसाहिं
विसुज्झमाणीहिं तथावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं ईहा-
पोहमग्गणगवेसणं करेमाणस्स सन्नीपुव्वे समुप्पन्ने, एयमट्ठं
सम्मं अभिसमेति, तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणेणं भगवया
महावीरेणं संभारियपुव्वभवे दुगुणाणीयसद्धासंवेगे आणंदं सु-
पुन्ननयणे समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं
करेत्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी-एवमेयं

तरं चयं चइत्ता इहेव वाणिज्यग्रामे नगरे सेट्ठि कुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाए’
उस देवलोक से आयु के क्षय हो जाने पर, भव के क्षय हो जाने पर,
स्थिति के क्षय हो जाने पर उस देवलोक संबंधी पर्याय को छोड़कर इसी
वाणिज्यग्राम में श्रेष्ठिकुल में पुत्ररूप से उत्पन्न हुए हो ॥सू० १०॥

कुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाए’ ते देवलोक स’गंधी आयुने क्षय यतां लवने
क्षय यतां, अने स्थितिने क्षय यतां ओ देवलोक स’गंधी देवपर्यायने छोडीने तमे
आ वाणिज्यग्राम नगरमां श्रेष्ठिकुलमां पुत्ररूपे उत्पन्न थया छे ॥सू० १०॥

भंते ! जाव से जहेयं तुब्भे वदह त्तिकट्टु उत्तरपुरत्थिमं दिसी-
भागं अवक्कमइ, सेसं जहा—उसभदत्तस्स जाव सव्वदुक्खप्प-
हीणे, नवरं चोद्दसपुब्बाइं अहिज्जइ, बहुपडिपुच्चाइं दुवालस-
वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ, सेसं तंचेव, सेवं भंते !
सेवं भंते ! ॥सू० ११॥

महब्बलो समत्तो ॥

छाया—ततः खलु त्वया सुदर्शन ! उन्मुक्तबालभावेन, विज्ञातपरिणतमात्रेण,
यौवनागममनुप्राप्तेन तथारूपाणां स्थविराणाम् अन्तिकं केवलप्रज्ञप्तो धर्मः
निश्मिताः, सोऽपिच धर्मः इच्छितः, प्रतीच्छितः, अभिरुचितः, तत् सुष्ठु खलु
त्वं सुदर्शन ! इदानीम् प्रकरोषि, तत् तेनार्थेन सुदर्शन ! एवमुच्यते—अस्ति खलु
एतयोः पत्न्योपमसागरोपमयोः—क्षय इति वा, अपचय इति वा, ततः खलु तस्य
सुदर्शनस्य श्रेष्ठिनः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निश्म्य,
श्रुमेण अध्यवसानेन, श्रुमेण परिणामेन, लेख्याभिः, विशुध्यमानाभिः तदावरणी-
यानां कर्मणां क्षयोपशमेन ईहापोहमार्गणगवेषणां कुर्वतः संज्ञिपूर्वं समुत्पन्नम् । एत-
मर्थं सम्यक् अभिस्मरति, ततः खलु स सुदर्शनः श्रेष्ठी श्रमणेन भगवता महावीरेण
संस्मारितपूर्वमवो द्विगुणानीतश्रद्धासवेगः आनन्दाश्रुपूर्णनयनः श्रमणं भगवन्तं
महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते
नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम्, अवादीत्—एवमेतत् भदन्त ! यावत् तत्
यथैतत् यूयं वदथ इति कृत्वा उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्रामति, शेषं यथा ऋषभ-
दत्तस्य यावत् सर्वदुःखप्रहीणः, नवरं चतुर्दशपूर्वाणि अधीते, बहुप्रतिपूर्णानि द्वादश-
वर्षाणि श्रामण्य पर्यायं पालयति, शेषं तदेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! ॥सू० ११॥

महाबलः समाप्तः

टीका—अथ भगवान् सुदर्शनस्य सिद्धिवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—‘तएणं तुमे’ इत्यादि, ‘तएणं तुमे सुदंसणा ! उन्मुक्कबालभावेणं विण्णायपरिणयमेत्तेणं

सुदर्शनसिद्धि वक्तव्यता—

‘तएणं तुमे सुदंसणा ! उन्मुक्कबालभावेणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा प्रमुने सुदर्शन सेठ की सिद्धि की वक्त-
व्यता कही है—‘तएणं तुमे सुदंसणा ! उन्मुक्कबालभावेणं, विण्णाय-

—सुदर्शनसिद्धि वक्तव्यता—

“ तएणं तुमे सुदंसणा ! उन्मुक्कबालभावेणं ” इत्यादि—

टीका—आ सूत्रमां सूत्रकारे ओ वात प्रकट छे के सुदर्शन सेठ केवी
रीते सिद्धगतिनी प्राप्ति करी—“ तएणं तुमे सुदंसणा ! उन्मुक्कबालभावेणं

જોવ્વણગમણુપ્પત્તેણ' હે સુદર્શન ! તતઃ સ્વલુ ત્વયા ઉન્મુક્તવાલભાવેન-પરિત્યક્ત-
 શૈશવેન વાલ્યાત્પરં વયઃ પ્રાપ્તેનેત્યર્થઃ, વિજ્ઞાતપરિણતમાત્રેણ-પરિપક્વવિજ્ઞાનેન,
 યૌવનકમનુપ્રાપ્તેન-પ્રાપ્તયૌવનેન, યુવાવસ્થાપન્નેન 'તહારૂવાણં થેરાણં અતિયં
 કેવલિપન્નત્તે ધમ્મે નિસંતે' તથારૂપાણાં સ્થવિરાણામ્ અન્તિકે-સમીપે કેવલિ-
 પ્રજ્ઞપ્તઃ-ધર્મઃ નિશમિતઃ-સમ્પગાકર્ણિતઃ, 'સેઽવિય ધમ્મે ઇચ્છિણ પહિચ્છિણ,
 અભિરુહિણ' સોઽપિચ ધર્મઃ ઇચ્છિતઃ, પ્રતીચ્છિતઃ-હૃદયેનાભ્યુપગતઃ, અભિરુચિતઃ-
 અભિપ્રીતિવિષયીકૃતઃ, 'તં સુદ્દુણં તુમં સુદંસણા ! હિદાણિં પકરેસિ' હે સુદર્શન !
 તત્-તસ્માત્કારણાત્, સુદ્દુ-અતીવ સમીચીનમ્, સ્વલુ ત્વમ્ હિદાનીં-સમ્પ્રતિ પ્રક-
 રોષિ-ધર્માદિકમાચરસિ । પ્રસ્તુતવિષયમુપસંહરતિ-'સે તેણદ્દેણં સુદંસણા ! એવં
 વુચ્ચંહ-અત્થિણં એતેસિં પલિઓવમસાગરોવમાણં સ્વયેતિ વા, અવચયેતિ વા' હે
 પરિણયમેત્તેણં જોવ્વણગમણુપ્પત્તેણ' હે સુદર્શન ! જબ તુમને અપને
 બાલ્યકાલ કા પરિત્યાગ કર દિયા ઓર ધીરે ૨ વિજ્ઞાન કી પરિપક્વતા
 સે જબ તુમ યુક્ત હો ગયે તબ યૌવન ને તુમ્હારે શરીર પર અપના પૂર્ણ
 અધિકાર જમા લિયા હસ પ્રકાર યુવાવસ્થા સે સુશોભિત શરીરવાલે
 બને હુણે તુમને કિસી એક સમય 'તહારૂવાણં થેરાણં અંતિણે કેવલિ-
 પન્નત્તે ધમ્મે નિસંતે' તથારૂપવાલે સ્થવિરોં કે સમીપ કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મ
 કા શ્રવણ કિયા. ઉસકે શ્રવણ સે વહ તુમ્હે 'ઇચ્છિણ, પહિચ્છિણ,
 અભિરુહિણ,' ઇચ્છિત હુઆ, ઉસકી તુમને હૃદય સે સરાહના કી ઉસ
 પર તુમ્હારી વિશેષરૂપ સે પ્રીતિજગી 'તં સુદ્દુણં તુમં સુદંસણા ! હિદાણિં
 પકરેસિ' સો હસ સમય તુમ ઉસી ધર્મકા જો આચરણ કર રહે હો,
 વહ બહુત હી અચ્છા કર રહે હો, 'સે તેણદ્દેણં સુદંસણા ! એવં વુચ્ચંહ,

વિણ્ણાયપરિણયમેત્તેણં જોવ્વણગમણુપ્પત્તેણ " હે સુદર્શન ! બાલ્યાવસ્થા પૂરી
 કરી ધીરે ધીરે વિજ્ઞાનની પરિપક્વતાથી બચારે તમે યુક્ત થઈ ગયા, ત્યારે
 યુવાવસ્થાએ તમારા પાં પૂરે પૂરે અધિકાર જમાવી લીધા આ રીતે યૌવનથી
 સુશોભિત શરીરવાળા બનેલા એવા તમે કોઈ એક સમયે " તહારૂવાણં
 થેરાણં અંતિણે કેવલિપન્નત્તે ધમ્મે નિસંતે " તથારૂપવાળા (રજોહરણુ મુખવચ્ચિકા
 આદિથી યુક્ત) સ્થવિરોની પાસે કેવલિપ્રજ્ઞસ ધર્મનું શ્રવણ કર્યું. " ઇચ્છિણ,
 પહિચ્છિણ, અભિરુહિણ " તેનું શ્રવણ કરતાં જ તે તમને ઈષ્ટ લાગ્યા, તમે તેની
 હૃદયથી સરાહના (પ્રશંસા) કરી અને તે તમને વિશેષ રુચિકર લાગ્યો
 "તં સુદ્દુણં તુમં સુદંસણા ! હિદાણિં પકરેસિ" હે સુદર્શન શેઠ ! અત્યારે પણ
 તમે એજ ધર્મની જે આરાધના કરી રહ્યા છો, તે વાણુ જ ઉચિત છે "સે

સુદર્શન ! તત્ તેનાર્થેન-તેન કારણેન, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્ અસ્તિ-સંમ
વતિ સ્વલ્લુ એતયોઃ-પૂર્વોક્તયોઃ પલ્યોપમસાગરોપમયોઃ ક્ષયઃ-વિનાશઃ ઇતિ વા,
અપચયઃ-હાસઃ ઇતિ વા । ‘તદ્દેવં તસ્સ સુદંસણસ્સ સેટ્ઠિસ્સ સમણસ્સ મગવઓ
મહાવીરસ્સ અંતિદ્દેવં એયમદ્દં સોચ્છા નિસમ્મ’ તતઃ સ્વલ્લુ તસ્ય સુદર્શનસ્ય શ્રેષ્ઠિનઃ,
શ્રમણસ્ય મગવતો મહાવીરસ્ય અન્તિકે એતમર્થે પૂર્વોક્તાર્થે શ્રુત્વા નિશમ્ય
હૃદિ અવધાર્ય ‘સુમેણ અચ્છવસાણેણં, સુમેણં પરિણામેણં લેસાહિં વિસુ-
જ્ઞમાણીહિં તયાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં સ્વપ્પોવસમેણં’ શુમેણ અધ્યવ-
સાનેન-અધ્યવસાયેન, શુમેણ પરિણામેણ, લેશ્યામિઃ વિશુદ્ધિમાનામિઃ, તદાવર-
ણીયાનાં કર્મણાં ક્ષયોપશમેણ ‘ઈહાપોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્મ સન્નીપુવ્વે સમુ-
પ્પન્ને, એયમદ્દં સમ્મં અભિસમેદ્દ’ ઈહાપોહમાર્ગણગવેપણં કુર્વતઃ સંજ્ઞિપૂર્વં સંજ્ઞી-
સંજ્ઞિભવઃ પૂર્વ-પૂર્વસ્મિન્ જન્મનિ યત્ર તત્તથા સંજ્ઞિપૂર્વમ્-સંજ્ઞિપૂર્વામિધં જાતિસ્મ-

અત્થિ ણં એણં પલિઓવમસાગરોવમાણં સ્વલ્લુ એતિ વા અવચલ્લુ એતિ’ ઇસી
કારણ હે સુદર્શન ! મેંને પૂર્વોક્તરૂપ સે એસા કહા હૈ કિ પલ્યોપમ ઓર
સાગરોપમ કા ક્ષય હોતા હૈ ઓર હાસ મી હોતા હૈ । ‘તદ્દેવં તસ્સ
સુદંસણસ્સ સેટ્ઠિસ્સ સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિદ્દેવં એયમદ્દં
સોચ્છા નિસમ્મ’ હસકે યાદ શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કે મુખસે હસ
પૂર્વોક્ત અર્થકો સુનકર કે ઓર ઉસ પર હૃદય સે વિચાર કરકે ઉસ
સુદર્શન સેઠ કે શુભ પરિણામ સે ઓર શુભ અધ્યવસાય સે તથા
લેશ્યાઓં કી વિશુદ્ધિ સે જાયમાન તદાવરણીય કર્મોં કે ક્ષયોપશમ સે
‘ઈહાપોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ સન્નીપુવ્વે સમુપ્પન્ને, એયમદ્દં સમ્મં
અભિસમેદ્દ’ ઈહા, અપોહ, માર્ગણ ઓર ગવેપણ કરતે ૨ સંજ્ઞિપૂર્વ નામ

તેણ ણં સુદંસણ ! એવં વુચ્છહ, અત્થિણં એણં પલિઓવમસાગરોવમાણં સ્વલ્લુ
વા અવચલ્લુ એતિ વા ” હે સુદર્શન ! તે કારણે મેં પૂર્વોક્ત રૂપે એવું કહ્યું છે કે
પલ્યોપમ અને સાગરોપમનો ક્ષય પણ થાય છે અને હાસ પણ થાય છે.

“તદ્દેવં તસ્સ સુદંસણસ્સ સેટ્ઠિસ્સ સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિદ્દેવં
એયમદ્દં સોચ્છા નિસમ્મ” મહાવીર પ્રભુ પાસે આ વાતને સાંભળીને અને
હૃદયમાં તે વિષે વિચાર કરીને, તે સુદર્શન શેઠના શુભ પરિણામથી, શુભ
અધ્યવસાયથી, અને લેશ્યાઓની વિશુદ્ધિથી જાયમાન (ઉદ્ધવેલા) તદાવરણીય
કર્મોના ક્ષયોપશમથી “ઈહાપોહમગ્ગણગવેસણં કરેમાણસ્સ સન્નીપુવ્વે સમુ-
પ્પન્ને, એયમદ્દં સમ્મં અભિસમેદ્દ” ઈહા, અપોહ, માર્ગણ અને ગવેપણ કરતાં
કરતાં સંજ્ઞિપૂર્વ નામનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું આ પૂર્વજન્મનું
સ્મરણ કરાવનારા જ્ઞાનને લીધે મહાવીર પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદિત પૂર્વોક્ત

रणज्ञानमित्यर्थः समुत्पन्नम्, तेन पूर्वजन्मस्मरणेन, एतमर्थं भगवत्प्रतिपादितम् पूर्वोक्तविषयम्, सम्यक्तया अभिसमेति-अधिगच्छति प्राप्नोति 'तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणेणं भगवया महावीरेणं संभारियपुव्वभवे दुगुणाणीयसद्धासंवेगे' ततः खलु स सुदर्शनः श्रेष्ठी श्रमणेन भगवता महावीरेण संस्मारितपुव्वभवः-संस्मारितः स्मरणविषयं कारितः पूर्वभवो यस्य स तथाविधः सन् द्विगुणाणीतश्रद्धा-संवेगः-पूर्वकालापेक्षया द्विगुणो आनीतो-प्रापितो, श्रद्धासंवेगौ यस्य स तथाविधः, तत्र श्रद्धा-तत्त्वश्रद्धानं, सदनुष्ठानचिकीर्षा वा, संवेगः-भ्रमभीति, मोक्षाभिलाषो वा इत्यवसेयम्, आणंदंसुपुन्ननयणे समणं भगवं महावीरं तिव्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ' आनन्दाश्रुपूर्णनयनः-आनन्देन-अतिहर्षेण जनितं यदश्रुनेत्रजलं, तेन परिपूर्णे-व्याप्ते नयने यस्य स तथाविधः सन्, श्रमणं भगवन्तं महावीरं, त्रिःकृत्वः-वारप्रयम्, आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करेत्ता, वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता,

का जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न हो गया सो इस पूर्वजन्मस्मरण ज्ञान से उसने इस भगवत्प्रतिपादित पूर्वोक्तविषय को अच्छी प्रकार से जान-लिया 'तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणेणं भगवया महावीरेणं संभारिय-पुव्वभवे दुगुणाणीयसद्धासंवेगे' इस प्रकार श्रमण भगवान् महावीर के द्वारा जिसे अपना पूर्वभव स्मृत कराया गया है ऐसे उस सुदर्शन सेठ को तत्त्वश्रद्धान अथवा सदनुष्ठानचिकीर्षा, एवं संवेग-संसार से भीति अथवा मोक्षाभिलाषा, पूर्व की अपेक्षा दुगुनेरूप से प्राप्त हो गयी 'आणंदंसुपुन्ननयणे समणं भगवं महावीरं तिव्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ०' उसी समय उसके दोनों नेत्र आनन्दाश्रुओं से हर्षोत्कर्ष से जनित नेत्रके अश्रुजल से भीग गये श्रमण भगवान् महावीर को खड़े होकर उसने तीन बार प्रदक्षिणापूर्वक वंदना की, नमस्कार

अर्थने तेओओ धणी ७ सारी रीते लणी लीधा-महावीर प्रभु द्वारा तेमना पूर्वभवतुं ७ कथन करवामां आओयुं हुतुं ते कथन सत्य होवानीं प्रतीति थछ गछ " तएणं से सुदंसणे सेट्ठी समणेणं भगवया महावीरेणं संभारियपु-व्वभवे दुगुणाणीयसद्धासंवेगे " आ रीते श्रमणु भगवान् महावीर द्वारा जेमने तेमना पूर्वभवतुं स्मरणु करववामां आओयुं हुतुं ओवां ते सुदर्शन श्रेष्ठनी धर्मतरु प्रत्येनी श्रद्धां अथवा सदनुष्ठानचिकीर्षा अने संवेग (संसा-रनां लय अथवा मोक्षाभिलाषा) पडेदां जेटदा हुता तेना करतां भमणु थछ गयां. " आणंदंसुपुन्ननयणे समणं भगवं महावीरं तिव्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ " ओअं समये तेमनी आओमां आनंदना आंसु डलरावा लाग्या हर्षाश्रुथी छलकातां नयने जेला थछने तेमणु त्रणुवार आदक्षिणु

નમંસિત્તા એવં વયાસી-’ કૃત્વા, વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા, એવં-
 વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-’એવમેયં મંતે । જાવ સે જહેયં તુઘ્મે વદહ ત્તિકદ્દુ
 ઉત્તરપુરત્થિમં દિસીમાગં અવક્કમહ’ હે મદન્ત । એવમેતત્-સત્યમેવેદમ્, યાવત્-
 તથૈતત્-તથૈવૈતત્, તત્થયથા એતત્-ઉપર્યુક્તવૃત્તાન્તમ્, યૂયં વદથ-પ્રતિપાદયથ, ઇતિ
 કૃત્વા વિચાર્ય, ઉત્તરપૌરસ્ત્યમ્ દિગ્માગમ્-ઈશાનકોણમ્ અપક્રામતિ-ગચ્છતિ,
 ‘સેસં જહા ઉસમદત્તસ્સ જાવ સઘ્વદુક્ખપ્પહીણે’ શેષં સર્વમ્ યથા નવમશતકે ત્રય-
 સ્ત્રિંશત્તમોદ્દેશકે અભિહિતસ્ય ઋષભદત્તસ્ય વર્ણનં કૃત્વં તથૈવ અસ્યાપિ સુદર્શનસ્ય
 વર્ણનં કર્તવ્યમ્, યાવત્-પ્રવ્રજ્યાગ્રહણાનન્તરમ્ ચતુર્થપ્ષ્ઠાષ્ટમદશમદ્વાદશમક્તાનિ
 અનગનયા છિત્વા, પ્રાપ્તકેવલજ્ઞાનઃ સિદ્ધઃ બુદ્ધઃ, મુક્તઃ, સર્વદુઃખપ્રહીણશ્ચાભવત્,

ક્રિયા ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી’ વંદના નમસ્કાર કરકે ફિર
 પ્રશુ સે ઉસને એસા કહા-’એવમેયં મંતે । જાવ સે જહેયં તુઘ્મે વદહ
 ત્તિકદ્દુ ઉત્તરપુરત્થિમં દિસીમાગં અવક્કમહ’ હે મદન્ત । યહ એસા હી હૈ
 જૈસા કિ ઓપને કહા હૈ । હસ પ્રકાર કહ કર વહ ઈશાન દિશા કી
 ઓર ચલા ગયા યહાં સે આગે કા કથન ‘સેસં જહા ઉસમદત્તસ્સ જાવ
 સઘ્વદુક્ખપ્પહીણે’ યાકી કા કથન જૈસા નૌવેં શતક મેં ૩૩ વેં ઉદ્દેશક
 મેં ઋષભદત્ત કે સંબંધ મેં ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી સુદર્શન સેઠ કે સંબંધ મેં
 કર લેના ચાહિયે યાવત્ પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ કે ઘાદ સુદર્શન અનગારને, ચતુર્થ-
 ભક્ત, ષષ્ઠભક્ત, અષ્ટમભક્ત, દશમભક્ત, ઓર દ્વાદશભક્ત આદિ
 તપસ્યા કી ઓર અન્ત સમય સંધારા કરકે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરલિયા,
 વે સિદ્ધ હો ગયે, બુદ્ધ હો ગયે, મુક્ત હો ગયે ઓર સમસ્ત દુઃખો સે

પ્રહક્ષિણાપૂર્વક શ્રમેણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે
 તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-

“ એવમેયં મંતે । જાવ સે જહેયં તુઘ્મે વદહ ત્તિ કદ્દુ ઉત્તરપુરત્થિમં દિસી-
 માગં અવક્કમહ ” હે ભગવન્ ! આપના દ્વારા પ્રતિપાદિત અર્થ સર્વથા સત્ય
 છે. આપ જો કહેા છો તે સત્ય જ છે આ પ્રમાણે કહીને તેઓ ઈશાન
 દીશા તરફ ચાલ્યા ગયા.

“ સેસં જહા ઉસમદત્તસ્સ જાવ સઘ્વદુક્ખપ્પહીણે ” ત્યાર પછીનું સમસ્ત
 કથન નવમા શતકના ઉત્તરમાં ઉદ્દેશામાં પ્રતિપાદિત ઋષભદત્તના, કથન અનુ-
 સાર સમજી લેવું, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સુદર્શન સેઠ પણ પ્રવ્રજ્યા
 ગ્રહણ કરી ત્યાર બદ તેમણે એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ ઉપવાસ આદિ
 તપસ્યા કરી. અન્ત સમયે સંધારા કરીને તેમણે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને
 તેઓ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને સર્વદુઃખોથી રહિત થઈ ગયા. “ નવમશતક

‘નવરં ચોદસપુન્વાઈ અહિજ્જઈ, વહુપહિપુન્નાઈ દુવાલસવાસાઈ સામન્નપરિયાગં પાઉણઈ, સેસં તંચેવ’ નવરમ્-ઋષભદત્તાપેક્ષયાં સુદર્શસ્ય વિશેષસ્તુ-અયમેવ યત્-અયં સુદર્શનઃ અનગારઃ, ચતુર્દશપૂર્વાણિ અધીતે, ઋષભદત્તસ્તુ એકાદશઅઙ્ગાનિ-અધીતવાન્, અયચ અયં સુદર્શનઃ, વહુપતિપૂર્ણાનિ દ્વાદશવર્ષાણિ શ્રામણ્યપર્યાયમ્ પાલયતિ, શેષં તદેવ-ઋષભદત્તપ્રકરણોક્તત્તદેવાવસેયમ્, અન્તે ગૌતમ આહ-‘સેવં મંતે !’ સેવં મંતે !’ હે ભદન્ત ! તદેવં-ભગવદુક્તં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં-ભગવદુક્તં સર્વથા સત્યમેતિ ॥સૂ. ૧૧॥

इति महाबलः समाप्तः ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगदवल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारी ‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री घासीलाल त्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां एकादशशतकस्य एकादशोद्देशकः समाप्तः ॥सू. ११-११॥

સર્વથા પ્રહીણ હો ગયે ‘નવરં ચોદસપુન્વાઈ અહિજ્જઈ, વહુપહિપુન્નાઈ દુવાલસવાસાઈ સામન્નપરિયાગં પાઉણઈ-સેસં તંચેવ’ ઋષભદત્ત કી અપેક્ષા હસ સુદર્શન કે કથન મેં કેવલ યહી વિશેષતા હૈ કિ સુદર્શન અનગાર ને ચૌદહપૂર્વોં કા અધ્યયન કિયા તથા કિ ઋષભદત્તને કેવલ ગ્યારહ ૧૧ અંગોં કા હી અધ્યયન કિયા તથા સુદર્શન અનગાર ને ઠીક ૧૨ વર્ષોં તક શ્રામણ્યપર્યાય કા પાલન કિયા હત્યાદિ સબ કથન ઋષભદત્ત પ્રકરણ કી તરહ હી જાનના ચાહિયે અન્ત મેં ગૌતમ પ્રમુ કે હસ કથન કી સત્યતા રૂપાપન કરને કે નિમિત્ત કહતે હૈ ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! આપ કા કહા હુઆ યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત આપકા કહા હુઆ યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર કહ કરવે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર બિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૧૧॥

॥ ગ્યારહવાં ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૧-૧૧॥

‘ચોદસપુન્વાઈ અહિજ્જઈ, વહુપહિપુન્નાઈ દુવાલસવાસાઈ સામન્નપરિયાગં પાઉણઈ-સેસં તંચેવ’ ઋષભદત્તના કથન કરતાં સુદર્શનના કથનમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા સમજવી-ઋષભદત્તે માત્ર અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું હતું, ત્યારે સુદર્શને ૧૪ પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું હતું તથા સુદર્શન શેઠે પૂરેપૂરા ખાર વર્ષ સુધી શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કર્યું હતું, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન ઋષભદત્તના પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર સમજવું.

હવે ઉદ્દેશાને અંતે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે-“સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને બંધણી નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ. ૧૧॥ અગિયારમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

अथ द्वादशोद्देशकः प्रारभ्यते—

एकादशशतके द्वादशोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

आलभिकानगरीवर्णनम्, ततः शङ्खवनचैत्यस्य वर्णनम्, ऋषभदत्तप्रमुख
श्रमणोपासकानां वर्णनम्, तदनन्तरं परस्परं श्रमणोपासकानां वार्तालापवर्णनम्,
देवलोकेषु देवानां स्थितिनिरूपणं च, जघन्येन स्थितिर्वर्णनम्, उत्कृष्टेन स्थिति-
वर्णनं च देवानां स्थितिप्ररूपणम्, ततः ऋषिभद्रपुत्रः अनगारिकतां ग्रहीतुं समर्थो-
ऽस्ति नवेति प्रश्नोत्तरम्?, तदनन्तरम् ऋषिभद्रपुत्रः देवलोकात् प्रच्युत्य
कुत्रगमिष्यति इति प्रश्नः, सिद्धिपदं प्राप्स्यति इतिसमाधानं ततो वृत्तान्तवर्णनम्।

कालवक्तव्यता।

मूलम्—“तेणं कालेणं, तेणं समएणं, आलभिया नामं नयरी-
होत्था, वण्णओ, संखवणे चेइए, वण्णओ। तत्थ णं आलभियाए
नयरीए बहवे इसिभद्रपुत्तपामोक्खा समणोवासया परिवसंति,
अड्ढा जाव अपरिभूया, अभिगयजीवाजीवा जाव विहरंति।

बारहवें उद्देशोका प्रारंभ—

ग्यारहवें शतक के इस बारहवें उद्देशक में कहे हुए विषय का
विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—आलंभिका नगरी का वर्णन शंखवन
नामक चैत्य—उद्यान का वर्णन ऋषभदत्त आदि श्रमणोपासकों का
वर्णन श्रमणोंपासकों के परस्पर के वार्तालाप का वर्णन देवलोकों में देवों
की स्थिति का निरूपण जघन्यस्थिति का वर्णन उत्कृष्टस्थिति का वर्णन
ऋषिभद्रपुत्र अनगारिकता को ग्रहण करने के लिये समर्थ है या नहीं?
इस प्रश्न का उत्तर ऋषिभद्रपुत्र देवलोक से चव कर कहां जावेगा? ऐसा
प्रश्न सिद्धिपद प्राप्त करेगा. ऐसा उत्तर इसके बाद के वृत्तान्त का वर्णन।

आरंभ उद्देशानो आरंभ—

अगियारमां शतकना आ आरमां उद्देशानां प्रतिपादित विषयानुं संक्षिप्त
विवरण आ प्रमाणे छे—आलंभिका नगरीनुं वण्णुं, शंखवनचैत्यनुं वण्णुं,
ऋषभदत्त आदि श्रमणोपासकानुं वण्णुं, श्रमणोपासको वय्येना संवाहनुं कथन,
देवलोकेमां देवानां स्थितितुं निरूपण, तेमनी जघन्य आने उत्कृष्ट स्थितितुं
वण्णुं, प्रश्न—“ऋषिभद्रपुत्र, अणुगारावस्था अंगिकार करवाने समर्थ छे के
नहीं?” आ प्रश्नो उत्तर प्रश्न—“ऋषिभद्रपुत्र देवलोकमांथी वयवीने कयां
जशे?” उत्तर—“सिद्धिपद प्राप्त करशे.” त्थार आहना वृत्तान्तनुं वण्णुं.

तएणं तेसिं समणोवासयाणं अन्नया कथाइं, एणयओ साहि-
याणं समुवागयाणं सन्निविट्ठाणं सन्निसण्णाणं अयमेयाखवे
मिहो क्हासमुल्लावे समुप्पज्जित्था, देवलोगेसु णं अज्जो!
देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता?। तएणं से इसिभइपुत्ते,
समणोवासए देवहिइगहियहे तं समणोवासए एवं वयासी-
देवलोगेसु णं अज्जो! देवाणं जहणणेणं दसवाससहस्साइं ठिई
पणत्ता, तेण परं समयाहिया, दुसमयाहिया जाव दस समया-
हिया संखेज्जसमयाहिया, असंखेज्जसमयाहिया, उक्कोसेणं
तेत्तीसं सागरोवभाइं ठिई पणत्ता, तेण परं वोच्छिन्ना देवाय,
देवलोगाय। तएणं ते समणोवासया इसिभइपुत्तस्स समणो-
वासगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं
नो सदहंति, नो पत्तियंति, नो रोयंति, एयमट्ठं असदहमाणा
अपत्तियमाणा, अरोयमाणा जामेव दिसिं पाउब्भूया, तामेव
दिसिं पडिगया ॥सू० १॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये आलभिका नाम नगरी आसीत्,
वर्णकः, शङ्खवनं चैत्यम्, वर्णकः । तत्र खलु आलभिकायां नगर्यां बहवः ऋषि-
भद्रपुत्रप्रमुखाः श्रमणोपासकाः परिवसन्ति, आदयाः यावत्-अपरिभूताः, अभि-
गतजीवा-जीवाः, यावद् विहरन्ति, ततः खलु तेषां श्रमणोपासकानाम् अन्यदा
कदाचित् एकतः संहितानां समुपागतानाम् सन्निविष्टानाम् सन्निषण्णानाम्,
अयमेतद्रूपो मिथः कथासमुल्लापः समुदपद्यत-देवलोकेषु खलु आर्याः! देवानां
क्रियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? ततः खलु स ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोवासको देव-
स्थितिगृहीतार्थः तान् श्रमणोपासकान् एवम् अवादीत्-देवलोकेषु खलु आर्याः!
देवानां जघन्येन दशवर्षसहस्राणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं समयाधिका द्विसं-
याधिकां यावत्-दश समयाधिका, संख्येयसमयाधिका, असंख्येयसमयाधिका,

उत्कृष्टेन त्रयत्रिंशत् सागरोपमानि स्थितिः प्रवृत्ता, तेन परं व्युच्छिन्ना देवाश्च, दैपलोकाश्च, ततः खलु ते श्रमणोपासकाः ऋषिभद्रपुत्रस्य श्रमणोपासकस्य एवम् आचक्ष्णस्य यावत् एवम् प्ररूपयतः एतमर्थं नो श्रद्दधति, नो प्रतियन्ति, नो रोचयन्ति, एतमर्थम् अश्रद्दधतः अप्रतियन्तः, अरोचयन्तः यामेव दिशं प्रादुर्भूताः तामेव दिशं प्रतिगताः ॥सू० १॥

टीका—एकादशोद्देशके कालः प्ररूपितः, अथ द्वादशोद्देशकेऽपि प्रकारान्तरेण तमेव प्ररूपयितुमाह—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि, ‘तेणं कालेणं, तेणं समएणं आलभिया नामं नगरी होत्था, वण्णओ, संखवणे चेइए, वण्णओ’ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये आलभिका नाम नगरी आसीत्,—वर्णकः, अस्य वर्णनम् औपपातिकोक्त पूर्णभद्रचैत्यवर्णनवद्विज्ञेयम्। ‘तत्थणं आलभियाए नयरीए बहवे इस्सि भद्दुत्तपामोक्खा समणोवासया परिवसन्ति’ तत्र खलु आलभिकायां नगर्यां

कालवक्तव्यता—

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि।

टीकार्थ—एकादश उद्देशक में काल विषयक कथन किया गया है—सो वही कथन यहां पर भी सूत्रकार प्रकारान्तर से कर रहे हैं—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं आलभिया नामं नयरी होत्था, वण्णओ, संखवणे चेइए वण्णओ’ उस काल और उस समय में आलभिका नामकी नगरी थी इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित हुई चंपा नगरी का जैसा जानना चाहिये इसमें उद्यान था जिसका नाम शंखवन था इसका वर्णन भी औपपातिक सूत्र में वर्णित हुए पूर्णभद्र चैत्यकी तरह से जानना चाहिये ‘तत्थणं आलभियाए नयरीए बहवे इस्सिभद्दुत्त

—कालवक्तव्यता—

“तेणं कालेणं तेणं समएणं” इत्यादि—

टीकार्थ—अगियारमां ‘उद्देशाभां’ कालविषयक कथन करवाभां आओ’ छे. आ उद्देशाभां पण्ण सूत्रकार ओण विषयनुं अन्य प्रकारे कथन करे छे—“तेणं कालेणं तेणं समएणं आलभिया नाम नयरी होत्था, वण्णओ, संखवणे चेइए-वण्णओ” ते काले अने ते समये आलभिका नामे नगरी छती. औपपातिक सूत्रमां जेवुं चंपा नगरीनुं वण्णुं करवाभां आओ’ छे, जेवुं न आलभिका नगरीनुं वण्णुं पण्ण समजवुं. ते नगरीमां शंखवन नामनुं चैत्य-उद्यान छतुं. औपपातिक सूत्रमां जेवुं पूर्णभद्र चैत्यनुं वण्णुं करवाभां आओ’ छे, जेवुं न शंखवन उद्याननुं वण्णुं पण्ण समजवुं. “तत्थणं आलभि-

શ્રમ-
જોપાસકાઃ-શ્રાવકાઃ પરિવસન્તિ, 'અડ્ઢા જાવ અપરિભૂયા અભિગયજીવાજીવા
જાવ વિહરંતિ' આદ્યાઃ યાવત્-દીપ્તાઃ, મહાબલાઃ, મહાયશસઃ યાવત્-વહુજનસ્વ
અપરિભૂતાઃ-અનભિભૂતાઃ, અભિગતજીવાજીવાઃ-અધિગતજીવાજીવતત્ત્વાઃ,
યાવત્-ઉપલબ્ધપુણ્યપાપાઃ इत्यादि विशेषणविशिष्टाः વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ । 'તદ્દેવં
તેસિં સમજોવાસયાણં અન્નયા કયાઈં' એગયઓ સહિયાણં સમુવાગયાણં સંનિવિદ્વાણં,
સન્નિસજ્ઞાણં અયમેયારૂવે મિહો કહાસમુલ્લાવે સમુપ્પજ્જિત્થા'-તતઃ સ્વલ્લુ તેવાશ્
ઋષિમદ્રપુત્રપ્રમુખાનાશ્, શ્રમજોપાસકાનાશ્, અન્યદા કદાચિત્, એકતઃ સહિતા-
નાશ્-એકત્રીભૂતાનાશ્-એકત્રમિલિતાનામિત્યર્થઃ સમુપાગતાનાં-સ્વસ્વમુદ્દારાશ્
સમાયાતાનાશ્, સન્નિવિદ્વાનાશ્-આસનગ્રહણેન સમુપવિષ્ટાનાશ્, સન્નિપણ્ણાનાશ્-
સન્નિહિતતયા નિષણ્ણાનાશ્ અયમેતદ્રૂપઃ-વક્ષ્યમાણસ્વરૂપઃ, મિથઃ-પરસ્પરશ્,

પામોક્ષ્યા સમજોવાસયા પરિવસન્તિ' હસ આલંબિકા નગરી મેં શ્રમ-
જોપાસક જન રહતે થે 'અડ્ઢા જાવ અપરિભૂયા અભિગયજીવા જાવ
વિહરંતિ' થે સઘ હી આદ્ય યાવત્-દાસ, મહાયલવિશિષ્ટ-એવં મહાયશઃ
સંપન્ન થે અનેક જન મિલકર ખી હનકા પરાભવ નહીં કર સકતે થે
જીવ ઓર અજીવ કે સ્વરૂપ કો થે સઘ આગમ કે અનુસાર જાનતે થે
યાવત્-થે સઘ હી ઉપલબ્ધ પુણ્યપાપ આદિ વિશેષણોં વાલે થે 'તદ્દેવં
તેસિં સમજોવાસયાણં અન્નયા કયાઈં' એગયઓ સહિયાણં સમુવાગયાણં
સંનિવિદ્વાણં સન્નિસજ્ઞાણં અયમેયારૂવે મિહો કહાસમુલ્લાવે સમુપ્પજ્જિત્થા'
એક દિન કી ઘાત હૈ જઘ કિ થે સઘ કે સઘ અપને ૨ ઘરોં સે આકર
એક સ્થાન પર આસનવિશેષ ગ્રહણકરકે પાસ ૨ મેં બેઠ ગયે ઓર હસ

યાપ નયરીએ વહવે હસિમદ્રપુત્રપામોક્ષ્યા સમજોવાસયા પરિવસન્તિ" તે આલંબિકા
નગરીમાં ઘણા શ્રમજોપાસકો રહેતા હતા. તે શ્રમજોપાસકોમાં મુખ્ય શ્રમજો-
પાસકતુ (શ્રાવક) નામ ઋષિમદ્ર પુત્ર હતું. "અડ્ઢા જાવ અપરિભૂયા અભિગય-
જીવાજીવા જાવ વિહરંતિ" તે સઘળા શ્રમજોપાસકો ધનાઢ્ય, દીમ, મહાબ-
લસંપન્ન, અને મહાયશ સંપન્ન હતા. તેઓ એટલા બધા પ્રભાવશાળી હતા
કે અનેક માણસો લેગા મળીને પણ તેમનો પરાભવ કરવાને અસમર્થ હતા.
તેઓ જીવ અને અજીવના સ્વરૂપને આગમનાનુસાર જાણતા હતા. પાપ અને
પુણ્યના સ્વરૂપને પણ તેઓ સારી રીતે સમજતા હતા. "તદ્દેવં તેસિં સમજો-
વાસયાણં અન્નયા કયાઈં" એગયઓ સહિયાણં સમુવાગયાણં સંનિવિદ્વાણં સન્નિસ-
જ્ઞાણં અયમેયારૂવે મિહો કહાસમુલ્લાવે સમુપ્પજ્જિત્થા" એક દિવસ તે શ્રમજો-

સ્થિતિઃ દ્વિસમયાધિકા, યાવત્-ત્રિચતુઃપંચપદ્મસપ્તાષ્ટનવદશસમયાધિકા, સંખ્યેય-સમયાધિકા, અસંખ્યેયસમયાધિકા સ્થિતિરિત્યેવં રીત્યા-‘ઉક્તોસેનં તેતીસં સાગરોપમાઈં ટિઈં પળ્લતા, ‘તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવાય દેવલોગાય’ તેન પરમ-તદનન્તરમ્ વ્યુચ્છિન્નાઃ દેવાશ્ચ દેવલોકાશ્ચ ભવન્તિ તતઃ પરં દેવાશ્ચ દેવલોકાશ્ચ ન સન્તીતિ ભાવઃ । ‘તદ્દેવં તે સમણોવાસયા હસિમદ્દપુત્રસ્ય સમણોવાસગસ્ય એવામાહ્વતમાણસસ જાવ એવં પરુવેમાણસસ એમદ્દં નો સદ્દહંતિ, નો પત્તિયંતિ, નો રોયંતિ’ તતઃ ચલુ તે શ્રમણોપાસકા ઋષિભદ્રપુત્રસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય, એવં રીત્યા આચક્ષતઃ-કથયતઃ યાવત્-ભાષમાણસ્ય, પ્રજ્ઞાપયતઃ પ્રરૂપયતેશ્ચ એતમર્થ-પૂર્વોક્તાર્થ

સમય અધિક, યાવત્ ત્રીન, ચાર, પાંચ, છઠ્ઠ, સાત, આઠ, નૌ અને દશ સમય અધિક, સંખ્યાતસમય અધિક એવં અસંખ્યાત સમય અધિક હોતી હુઈ તેતીસ સાગરોપમ તક કી વહી સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હો જાતી હૈ તાત્પર્ય-કહને કા યહ હૈ કિ જઘન્ય સ્થિતિ इनकी १० हजार की है और एक दो आदि असंख्यात तक के मध्यमस्थिति के विकल्पों से अधिक जो ३३ सागरोपम तक की स्थिति है वह उत्कृष्ट इनकी स्थिति है । ‘तेण परं वोच्छिन्ना, देवा य देवलोगा य’ इस स्थिति के बाद न कोई देव होते हैं और न कोई देवलोक होते हैं । अर्थात् इतनी उत्कृष्टस्थिति से और अधिक स्थितिवाले देवों में देव नहीं होते हैं, न देवलोक होते हैं । ‘तदद्देवं ते समणोवासया हसिभद्रपुत्रस्य समणो-वासगस्य एवमाह्वतमाणासस जाव एवं परुवेमाणसस एयमद्वं नो सद-हंति नो पत्तियंति, नो रोयंति’ इस प्रकार से देवों की जघन्य और उत्कृष्टस्थिति का कथन करने वाले, यावत् उस पर-भाषण देनेवाले,

મનુ અને દસ સમય અધિક, સંખ્યાત સમય અધિક, અને અસંખ્યાત સમય અધિક થતાં થતાં ૩૩-સાગરોપમ પર્યન્તની જે સ્થિતિ થાય છે, તે સ્થિતિને તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કહે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તેમની જઘન્યસ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે, અને એક બે આદિ અસંખ્યાત પર્યન્તના મધ્યમસ્થિતિના વિકલ્પોથી અધિક જે ૩૩ સાગરોપમ પર્યન્તની સ્થિતિ છે, તે તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે “તેણ પરં-વોચ્છિન્ના, દેવા ય દેવ-લોગાય” ૩૩ સાગરોપમ કરતાં અધિક સ્થિતિવાળા કોઈ દેવ પણ હોતા નથી અને દેવલોક પણ હોતા નથી. “તદ્દેવં તે સમણોવાસયા હસિમદ્દપુત્રસ્ય સમણોવાસગસ્ય એવામાહ્વતમાણસસ જાવ એવં પરુવેમાણસસ એયમદ્દં નો સદ્દહંતિ, નો પત્તિયંતિ, નો રોયંતિ” દેવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું આ પ્રકારે કથન કરનારા, આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરનારા, આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના કર-

नो श्रद्धावति-न श्रद्धाविषयं कुर्वन्ति, नो प्रतियन्ति-न विश्वसन्ति, नो रोचयन्ति-
न रुचिर्विषयं कुर्वन्ति, 'एयमदृढं असद्वहमाणा अपत्तियमाणा, अरोयमाणा जामेव
दिसि पाउञ्भूया, तामेव दिसि पडिगया' एतमर्थ-पूर्वोक्तार्थम्, अश्रद्धावतः-श्रद्धा
विषयमकुर्वन्तः, अप्रतियन्तः-अविश्वसन्तः, अरोचयन्तः-रुचिर्विषयमकुर्वन्तः,
यामेव दिशमाश्रित्य प्रादुर्भूताः, तामेव दिशं प्रतिगताः ॥सू० १॥

ऋषभदत्तस्य वक्तव्यता ॥

मूलम्-“तेणं कालेणं, तेणं समणं, समणे भगवं महावीरे
जाव समोसाढे, जाव परिसा पज्जुवासइ। तएणं ते समणो-
वासया इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा हट्टुट्ठा एवं जहा तुंभि
उद्देसए जाव पज्जुवासंति। तएणं समणे भगवं महावीरे तेहिं
समणोवासगाणं तीसेय महति० धम्मकहा जाव आणाए
आराहए भवइ। तएणं ते समणोवासया समणस्स भगवओ
महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म हट्टुट्ठा उट्ठाए उट्ठेति
उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता,

उसकी प्रज्ञापना करनेवाले, और प्ररूपणा करनेवाले श्रमणोपासक-
श्रावक ऋषिभद्रपुत्र के इस-पूर्वोक्त कथन को उन श्रमणोपासकों ने
अपनी श्रद्धा का विषय नहीं बनाया उस पर विश्वास नहीं किया,
और न उसे वे अपनी रुचि में ही लाए 'एयमदृढं असद्वहमाणा अपत्ति-
यमाणा, अरोयमाणा जामेव दिसि पाउञ्भूया-तामेव दिसि पडिगया'
इस प्रकार इस पूर्वोक्त अर्थ पर अश्रद्धायुक्त हुए, अविश्वासयुक्त हुए,
और अरुचियुक्त हुए वे श्रमणोपासक जहाँ से आये थे वहीं पर
पीछे चले गये ॥सू० १॥

नारा અને આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપણ કરનારા શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) ઋષિભદ્રપુત્રના
પૂર્વોક્ત કથન પ્રત્યે તે શ્રમણોપાસકોએ શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ જોયું નહીં, તેમને
એ વાતની પ્રતીતિ થઈ નહીં અને આ કથન તેમને રુચિ પશુ નહીં. “એયમદ્ર
અસદ્વહમાણા, અપત્તિયમાણા, અરોયમાણા જામેવ દિસિ પાઞ્ઞભૂયા-તામેવ દિસિ
પડિગયા” અશ્રદ્ધાયુક્ત, અવિશ્વાસયુક્ત અને અરુચિયુક્ત થયેલા એવાં તે
શ્રમણોપાસકો ન્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં-પોતપોતાને ઘેર પાછાં ફર્યા. ॥સૂ૦ ૧॥

नमंसित्ता, एवं वयासी-एवं खलु भन्ते ! इसिभद्रपुत्रे समणो-
वासए अम्हं एवं आइक्खइ, जाव परूवेइ-देवलोएसु णं अज्जो !
देवाणं दसवाससहस्साइं जहण्णेणं ठिई पणत्ता, तेण परं
समयाहिया जाव, तेण परं वोच्छिन्ना देवाय, देवलोगाय, से
कहमेयं भन्ते ! एवं ? । अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे ते समणो-
वासए एवं वयासी-जे णं अज्जो ! इसिभद्रपुत्रे समणोवासए
सुब्भं एवं आइक्खइ-जाव परूवेइ-देवलोगेसु णं अज्जो ! देवाणं
जहण्णेणं दसवास सहस्साइं ठिई पणत्ता, तेण परं समयाहिया,
जाव, तेण परं वोच्छिन्ना देवाय, देवलोगाय, सञ्चेणं एसमट्ठे ।
तएणं समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए
एसमट्ठं सोच्चा, निसम्म, समणं भगवं महावीरं वंदन्ति, नमं-
सन्ति, वंदित्ता, नमंसित्ता, जेणेव इसिभद्रपुत्रे समणोवासए,
तेणेव उवागच्छन्ति, उवागच्छित्ता इसिभद्रपुत्रं समणोवासगं
वंदन्ति, नमंसन्ति, वंदित्ता, नमंसित्ता, एयमट्ठं सम्मं विणएणं
भुज्जोभुज्जो खामेति' तएणं ते समणोवासया पसिणाइं पुच्छन्ति,
पुच्छित्ता अट्ठाइं परियादयन्ति, परियादेत्ता समणं भगवं महा-
वीरं वंदन्ति, नमंसन्ति, वंदित्ता, नमंसित्ता जामेव दिसिं पाउ-
व्मूया तामेव दिसिं पडिगया ॥सू० २॥

छाया—तस्मिन् काळे, तस्मिन् समये, श्रमणो भगवान् महावीरो यावत्
समसृतः, यावत् पर्वत् पर्युपासते, ततः खलु ते श्रमणोपासकाः अस्याः कथायाः
अर्थार्थः सन्तः दृष्टुं यत्नमाकुर्वन्तः एवम् यथा तुङ्गकोटेश्वके यावत् पर्युपासते । ततः खलु
श्रमणो भगवान् महावीरः तेषां श्रमणोपासकानां तस्यां च महाति महाख्याः पर्वदि

धर्मकथा यावत् आद्या आराधको भवति । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य दृष्टुं दृष्टाः उत्थया उत्तिष्ठन्ति, उत्थया उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अत्रादिषुः—एवं खलु भदन्त । ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासकः अस्माकम् एवम् आख्याति, यावत्—प्ररूपयति—देवलोकेषु खलु आर्याः । देवानां दशवर्षसहस्राणि जघन्येन स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं समयाधिका, यावत्, तेन परं व्युच्छिन्ना देवाश्च, देवलोकाश्च, तत् कथमेतत् भदन्त ! एवम् ? आर्याः ! इति श्रमणो भगवान् महावीरं स्तान् श्रमणोपासकान् एवम्—अत्रादीत्—यत् खलु आर्याः ! ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासको युष्माकम् एवम् आख्याति यावत्—प्ररूपयति—देवलोकेषु खलु आर्याः ! देवानां जघन्येन दशवर्षसहस्राणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं समयाधिका, यावत्—तेन परं व्युच्छिन्नाः देवाश्च, देवलोकाश्च, सत्यः खलु एषोऽर्थः । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा, निशम्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा यत्रैव ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासकः तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य ऋषिभद्रपुत्रं श्रमणोपासकं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एतमर्थं सम्यग् विलयेन भूयो-भूयः क्षमयन्ति । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः प्रश्नान् पृच्छन्ति, पृष्ट्वा अर्थान् पर्याददति, पर्यादाय, श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूताः, तामेव दिशं प्रतिगताः ॥ सू० २॥

टीका—अथ ऋषिभद्रपुत्रस्य सत्त्वतां प्ररूपयितुमाह—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि, ‘तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे जाव परिसा पज्जुवासइ’ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, श्रमणो भगवान् महावीरो यावत्—

ऋषिभद्रपुत्रकीवक्तव्यता—

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने ऋषिभद्रपुत्र आवक की कही गई बात को सत्य प्रकट किया है—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे, जाव परिसा पज्जुवासइ’ उस काल और उस

ऋषिभद्रपुत्रनी वक्तव्यता

टीकार्थ—आं सूत्रमां सूत्रकारे अ वातनुं प्रतिपादनं कथं, छे के ऋषिभद्रपुत्रे देवानी स्थिति विषये इत्थन कथं छतु ते सत्य छतु महावीर अभुता प्रयत्ने द्वारा तेनां ते कथने अही अभाषलूत साणित करवायां आण्युं छे—
“तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे, जाव परिसा पज्जुवासइ” ते काले अने ते समये श्रमण भगवान् महावीर आद-

आलम्बिकायां नगर्यां शङ्खवने चैत्ये, समवसृतः, यावत्-समवसृतं भगवन्तं वन्दितुं नमस्त्यक्तुं धर्मकथां श्रोतुं च पर्षत् विनयेन प्राञ्जलिपुटा भगवन्तं पर्युपास्ते । 'तएणं ते समणोवासया, इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा हट्ठतुट्ठा एवं जहा तुंगि उद्देसए जाव पज्जुवासंति' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः अस्याः कथायाः भगवतः आगमनरूपायाः लब्धार्थाः-ज्ञातार्थाः सन्तः, हृष्टतुष्टाः, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा-तुङ्गिकोद्देशके-द्वितीयशतकस्य पञ्चमोद्देशके प्रतिपादितं तथैव अत्रापि प्रतिपत्तव्यम्, यावत्-विनयेन प्राञ्जलिपुटाः भगवन्तं पर्युपासते, 'तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महति महालयाए परिसाए धम्मकहा जाव

समय में श्रमण भगवान् महावीर यावत्-आलम्बिका नगरी में शङ्खवन नामके चैत्य-उद्यान में पधारे यावत् भगवान् को वन्दना करने और नमस्कार करने के लिये एवं उनसे धर्मकथा सुनने के लिये परिषदा निकली परिषदा ने बड़े विनय के साथ दोनों हाथ जोड़कर भगवान् की पर्युपासना की 'तएणं ते समणोवासया इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा हट्ठतुट्ठा एवं जहा तुंगि उद्देसए जाव पज्जुवासंति' जब उन श्रमणोपासकों को भगवान् के आगमनरूप अर्थका पता चला-तब वे बहुत ही अधिक हर्षित हुए और संतुष्टचित्त हुए इसके आगेका कथन द्वितीयशतक के पांचवें उद्देशक में जिस प्रकार से प्रतिपादित किया गया है उसी प्रकार से यहां पर समझ लेना चाहिये-यावत् विनय के साथ उन्होंने दोनों हाथ जोड़कर भगवान् की पर्युपासना की 'तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महतिमहालयाए परि-

भिका नगरीमां शङ्खवन नामना उद्यानमां पधार्था. महावीर प्रभुना आगमनना समाचार सांभणीने तेभने वट्ठुआनभस्कार करवाने तथा धर्मेपदेश सांभणवाने परिषद नीकणी परिषदे धण्ण विनयपूर्वक अन्ने हाथ नेडीने भगवान्नी पर्युपासना करी. "तएण ते समणोवासया इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा हट्ठतुट्ठा एव जहा तुंगि उद्देसए जाव पज्जुवासंति" न्यारे ते (पूर्वोक्त) श्रमणोपासकाने महावीर प्रभुना आगमनना समाचार भज्या, त्थारे तेभने धण्णो न्नु हर्ष अने संतोष थथे. त्थार भाट्ठुं कथन णीण शतकना पांचमां उद्देशाभां कहा अनुसार अडीं पण्ण समणुं. विनयपूर्वक अन्ने हाथ नेडीने तेभणे भगवान् महावीरनी पर्युपासना करी, आ कथन पर्यन्तत्तुं कथन अडीं पण्ण अहण्ण करवुं नेहअ. "तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महतिमहालयाए परिसाए धम्मकहा जाव आणाए आराइए भवइ"

आणाए आराहए भवइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीर एतेषां श्रमणोपासका-
नाम् तस्यां च महानिमहाजयायाम् अतिविशालायां पर्षदि- नभायां धर्मकथा भग-
वता 'अत्थिलोए, अत्थि अलोए' इत्यादिस्था कथिता, किन्त्वपर्यन्तमित्याह-
यावत्-एतस्य धर्मस्य शिक्षायामुपस्थितः श्रमणोपासको वा श्रमणोपासिका वा
विहरन् इति पर्यन्तं धर्मकथा औपपत्तिकं नृपचोक्ताऽवधान्या, 'तएणं ते समणो-
वासया समणत्तं भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निस्सम्प हट्टुट्ठा उट्ठाए
उट्ठेति' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महार्जस्य अन्तिके-
समीपे, धर्म श्रुत्या, निजस्य, हट्टुट्ठाः सन्तः, उत्थया-उत्थानेन उत्तिष्ठन्ति,
'उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं वंदेति, नमंस्सि, वदित्ता, नमंस्सित्ता एवं
वयासी'-उत्थया-उत्थानेन, उत्था १. श्रमण भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यन्ति,

साए धम्मकहा जाण आणाए आराहए भवइ' उसके बाद श्रमण भगवान्
महावीर ने उन श्रमणोपासको के निचे उस अनि विशाल मभा में
धर्मकथा कही 'अत्थिलोए, अत्थि अलोए' उस धर्मकथा में "लोक है,
अलोक है" इत्यादि विषय पर विवेचन किया गया और वह विवेचन
"एतस्य धर्मस्य शिक्षायामुपस्थितः श्रमणोपासको वा श्रमणोपासिका
वा विहरन्" औपपत्तिकं नृप में कथित इस धर्मकथा पर्यन्त किया
गया 'तएणं ते समणोवासया समणत्तं भगवओ महावीरस्स अंतिए
धम्मं सोच्चा निस्सम्प हट्टुट्ठा उट्ठाए उट्ठेति' प्रसु द्वारा कथित धर्मकथा
को सुनकर ये श्रमणोपासक आनन्द से विभोर हो गये और संतुष्ट-
चित्त होकर स्वयं उठे 'उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं वंदंति
नमंस्सि वदित्ता नमंस्सित्ता एवं वयासी' उठकर ये वरां गये जहां

त्यार आह श्रमणु भगवान् महावीरे ते श्रमणोपासकेने ते अति विशाल
सभाभां धर्मकथा कही "अत्थिलोए, अत्थि अलोए" आ धर्मकथाभां "लोक
छे, अलोक छे," इत्यादि विषय पर विवेचन करवाभां आण्युं. "एतस्य
धर्मस्य शिक्षायामुपस्थितः श्रमणोपासको वा श्रमणोपासिका वा विहरन्" औप-
पत्तिकं सूत्रभा कथित आ कथनपर्यन्तना विषयभां ते धर्मकथाभां प्रतिपादन
करवाभां आण्युं. "तएणं ते समणोवासया समणत्तं भगवओ महावीरस्स
अंतिए धम्मं सोच्चा निस्सम्प हट्टु टुट्ठा उट्ठाए उट्ठेति" महावीर प्रभु द्वारा
कथित धर्मकथनुं श्रवणु करीने ते श्रमणोपासकेना हृदये आनंदही नाथी
छयां अतिशय आनंद आने सतोप पावेला ते श्रावके पोतानी उत्थान-
शक्तिथी छेला थया "उट्ठाए उट्ठेत्ता समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंस्सि,
वदित्ता नमंस्सित्ता एवं वयासी" छेहीने तेओ श्रमणु भगवान् महावीर नयां

વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, અવાદિષુઃ-‘એવં ચલુ મંતે ! હિસિ મદ્રપુત્રે સમણોવાસણ અમ્હં એવં આહ્વચ્ચહ, જાવ પચ્ચવેહ’-હે મદન્ત ! એવં ચલુ ઉક્તરીત્યા ઋષિમદ્રપુત્રઃ શ્રમણોવાસકઃ, અસ્માકમ્ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, આચ્યાતિ, યાવત્-ભાષતે-પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરુપયતિ યત્-‘દેવલોએસુ ણં અઙ્ગો ! દેવાણં દસવાસસહસ્સાઈં જહ્ણણેણં ઠિઈં પણ્ણત્તા’ હે આર્યાઃ ! દેવલોકેષુ ચલુ દેવાનાં દશવર્ષસહસ્સાણિ જગ્ન્યેન સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તેણ પરં સમયાધિયા જાવ, તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવાય, દેવલોગાય, સે કહમેયં મંતે ! એવં ?’ તેન પરં-તદનન્તરમ્, સમયાધિકા યાવત્-દ્વિત્રિચતુઃપચ્ચપદસપ્તાષ્ટનવદશ સંખ્યાતા સંખ્યાત સમયાધિકા ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ સ્થિતિ પ્રજ્ઞપ્તા તેન પરમ્-તદનન્તરમ્-વ્યુ-

શ્રમણ મહાવાન મહાવીર ચિરાજમાન થે, જ્યાં જાકર ઉન્હોં ને શ્રમણ મહાવાન મહાવીર કો વન્દનાકી, નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર ઉન્હોં ને ઉનસે હસ પ્રકાર પૂછા-‘એવં ચલુ મંતે ! હિસિ મદ્રપુત્રે સમણોવાસણ અમ્હં એવં આહ્વચ્ચહ, જાવ પચ્ચવેહ’ હે મદન્ત ! શ્રમણો-વાસક ઋષિમદ્રપુત્ર આવક જો હમ લોગો સે એસા કહતે હૈં, યાવત્-ભાષણ કરતે હૈં, અપને વિષય કી પ્રજ્ઞાપના કરતે હૈં ઓર ઉસકી પ્રરુ-પણા કરતે હૈં કિ “ હે આર્યો ! દેવલોકોં મેં દેવોં કી જગ્ન્યરૂપ સે સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષ કી હૈ, ઓર હસસે આગે એકસમય, દો સમય, ત્રીન સમય, ચાર સમય, પાંચ સમય, છહસમય, સાતસમય, આઠસમય, નૌ સમય, દશ સમય, સંખ્યાત સમય ઓર અસંખ્યાતસમય સે અધિક હોતી હુઈ ચહી સ્થિતિ તૈતીસસાગરોપમ તક કી ઉત્કૃષ્ટ હો જાતી હૈ ।

બેઠા હતા ત્યાં ગયા ત્યાં જઈને તેમણે શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા વદણાનમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો-“ એવં ચલુ મંતે ! હિસિ મદ્રપુત્રે સમણોવાસણ અમ્હં એવં આહ્વચ્ચહ, જાવ પચ્ચવેહ ” હે લગવન ! શ્રમણોવાસક-શ્રાવકઋષિમદ્રપુત્ર અમને એવું કહે છે, એવું લાંબે છે (પ્રતિપાદન કરે છે), એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે “ હે આર્યો ! દેવલોકોમાં દેવોની જગ્ન્ય સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની છે અને ત્યાર બાદ એક સમય, બે સમય, ત્રણ સમય, ચાર સમય, પાંચ સમય, છ સમય, સાત સમય, આઠ સમય, નવ સમય, દસ સમય, સંખ્યાત સમય અને અસંખ્યાત સમય પ્રમાણુ અધિક થતી થતી ૩૩ સાગરોપમ પર્યન્તની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે કેાઇ પણ એવું દેવલોક નથી જેમાં ૩૩ સાગરોપમ કરતાં અધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય અને કેાઇ પણ એવો દેવ નથી

ચ્છિન્ના દેવાશ્ચ દેવલોકાશ્ચેતિ, હે મદન્ત ! તત્-કયમેતત્ એવં સંભવતિ ? તેન યદેવમુક્તં તત્સત્યમ્ અસત્યંવેતિ પ્રશ્નઃ ! 'અજ્ઞો ત્તિ સમણે મગવં મહાવીરે તે સમણોવાસણ એવં વયાસી'—તત્ઃ સ્વલુ મો આર્યાઃ ! इति सम्बोध्य શ્રમણો મગવાન્ મહાવીરસ્તાન્ શ્રમણોપાસકાન્, એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્—'જં ણં અજ્ઞો ! ઇસિમદ્દપુત્તે સમણોવાસણ તુઘ્મં એવ આહક્વહ, જાવ પરુવેહ'—હે આર્યાઃ ! યત્સ્વલુ ઋષિ મદ્રપુત્રઃ શ્રમણોપાસકો યુઘ્માકમ્—એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, આરુયાતિ, યાવત્-માપતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પરુપયતિ યત્—'દેવલોગેસુ ણં અજ્ઞો ! દેવાણં જઘ્ણેણં દસ-વાસસહસ્રાઈં ઠિઈ પળ્લન્તા' હે આર્યાઃ ! દેવલોકેષુ સ્વલુ દેવાનાં જઘ્ન્યેન દશવર્ષ સહસ્તાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'તેણ પરં સમયાહિયા જાવ, તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવા ય, દેવલોગા ય, સચ્ચેણં એયમદ્દે' તેન પરં-તદનન્તરં, સમયાધિકા, યાવત્-દ્વિત્રિચત્તુઃ પશ્વપદ્મસપ્તાષ્ટનવદશસંખ્યાતાસંખ્યાતમમયાધિકા ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયત્રિંશમ્ સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તેન પરં-તદનન્તરમ્, વ્યુચ્છિન્ના વ્યવચ્છિન્ના દેવાશ્ચ

૩૩ સાગરોપમ સે અધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેવલોકોં મેં નહીં હોતી હૈ ઔર ન એસે દેવ હૈં કિ જિનકી સ્થિતિ હસ સ્થિતિ સે મી અધિક હોતી હોં । ” તો કયા હૈ મદન્ત ! ઉનકા એસા કથન સત્ય હૈ ? યા અસત્ય હૈ ? 'તણં સમણે મગવં મહાવીરે' તથ શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર ને 'અજ્ઞો ત્તિ' હૈ આર્યો ! એસા સંબોધન કરકે 'તે સમણોવાસણ એવં વયાસી' ઉન શ્રમણોપાસકોં સે એસા કહા—'જં ણં અજ્ઞો ! ઇસિમદ્દપુત્તે સમણોવાસણ તુઘ્મં એવં આહક્વહ, જાવ પરુવેહ' હૈ આર્યો ! શ્રમણોપાસક ઋષિમદ્રપુત્ર ને જો આપ લોગોં સે એસા કહા હૈ યાવત્ પરુપિત કિયા હૈ કિ દેવલોકોં મેં દેવોં કી જઘ્ન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ કી હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ કી હૈ હસસે આગે સ્થિતિ દેવોં મેં ઔર

બેની ૩૩ સાગરોપમ કરતાં અધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય. ” તો હે ભગવન્ ! શું તેમનું તે કથન સત્ય છે કે અસત્ય છે ? “તણં સમણે મગવં મહાવીરે, અજ્ઞોત્તિ તે સમણોવાસણ એવં વયાસી” તેમનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને, “હે આર્યો !” એવું સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—“જં ણં અજ્ઞો ! ઇસિમદ્દપુત્તે સમણોવાસણ તુઘ્મં એવં આહક્વહ જાવ પરુવેહ” હે આર્યો ! ઋષિમદ્રપુત્ર શ્રાવક તમારી પાસે એવું બે કહે છે, પ્રતિપાદિત કરે છે, પ્રરૂપિત કરે છે અને પ્રજ્ઞાપિત કરે છે કે “દેવલોકોંમાં દેવાની જઘ્ન્ય સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની છે—તેથી અધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં દેવલોક પણ નથી અને દેવો

देवलोकाश्चेति, सत्यः खलु अयमर्थः—ऋषिभद्रपुत्रोक्तो विषयः यथार्थ एवेति भावः। 'तएणं ते समणोवासया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म, समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति,' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके—समीपे एतमर्थं श्रुत्वा, निश्चय—हृदि अवधार्य, श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता, जेणेव इसिभद्दपुत्ते समणोवासए, तेणेव उवागच्छंति,' वन्दित्वा, नमस्यित्वा, यत्रैव० ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासकः आसीत्, तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता, इसिभद्दपुत्तं समणोवासगं वंदंति, नमंसंति' उपागत्य, ऋषिभद्रपुत्रं श्रमणोपासकं, वन्दन्ते, नमस्यन्ति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता, एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेति' वन्दित्वा, नमस्यित्वा एतमर्थम् ऋषिभद्रपुत्रस्यापलापरूपं स्वापराधम्,

देवलोकों में नहीं है सो ऐसा उनका यह कथन सत्य है—झूठ नहीं है। 'तएणं ते समणोवासया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति' इस प्रकार प्रभु महावीर का कथन सुनकर उन लोगों ने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव इसिभद्दपुत्ते समणोवासए तेणेव उवागच्छंति' वन्दना नमस्कार कर फिर वे वहां से जहां श्रमणोपासक ऋषिभद्रपुत्र आवक थे वहां पर आये—वहां 'उवागच्छित्ता इसिभद्दपुत्तं समणोवासगं वंदंति नमंसंति' आकरके उन्होंने ने श्रमणोपासक ऋषिभद्रपुत्र को वंदना की नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो २ खामेति' वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने ने ऋषिभद्रपुत्रसे उसके कहे गये

पणु नथी, " तो तेमनुं आ कथन सत्य छे—असत्य नथी. " तएणं ते समणोवासया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति " श्रमणु भगवान् महावीरनुं आ प्रकाशनुं कथन स लणीने अने तेने हृदयमां उतारीने, तेमणु तेमने वंदणु करी अने नमस्कार कर्या. वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव इसिभद्दपुत्ते समणोवासए तेणेव उवागच्छंति " वंदणु नमस्कार करीने तेणो जयां ऋषिभद्रपुत्र आवक जेठा डता त्यां आव्या " उवागच्छित्ता इसिभद्दपुत्तं समणोवासगं वंदंति नमंसंति " त्यां आवीने तेमणु ऋषिभद्रपुत्र आवकने वंदणु करी अने नमस्कार कर्या. " वंदित्ता, नमंसित्ता एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो २ खामेति " वंदणु नमस्कार करीने तेमणु ऋषिभद्रपुत्र पासे पोताना दोषनी (तेमनी साथी वातने नही मानवा इय दोषनी) धणुं विनयपूर्वक वारंवार क्षमा मागी. " तएणं

સમ્યક્તયા, વિનયેન, ભૂયોભૂયઃ ક્ષમયન્તિ । ‘તદ્દેવં તે સમણોવાસયા પસિણાઈ પુચ્છંતિ’ તતઃ સ્વલુ તે શ્રમણોપાસકાઃ ઋષિભદ્રપુત્રમ્ અન્યાન્ પ્રશ્નનાન્ પૃચ્છન્તિ, ‘પુચ્છિત્તા, અઢ્ઢાઈં પરિયાઈંતિ’ પ્રશ્નાન્ પૃષ્ઠા, અર્થાન્, પર્યાદદતે પરિગૃહ્ણન્તિ ‘પરિયાઈત્તા, શ્રમણં ભગવં મહાવીરં વંદંતિ, નમંસંતિ’ અર્થાન્ પર્યાદાય-પરિગૃહ્ય, શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દન્તે, નમસ્યન્તિ, ‘વંદિત્તા, નમંસિત્તા, જામેવ દિસં પાઝબ્ભૂયા, તામેવ દિસં પરિગયા’ વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા, યામેવ દિશમાશ્રિત્ય પ્રાદુર્ભૂતાઃ, તામેવદિશં પ્રતિગતાઃ નિવૃત્તાઃ ॥સૂ. ૨॥

ઋષિભદ્રપુત્રસ્ય સિદ્ધિવક્તવ્યતા ।

સૂત્ર—“મંતે સ્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઈ, ણમંસઈ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા, एवं वयासी-पभूणं मंते ! इसि-भदपुत्ते समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पठवइत्तए ? गोयसा ! णो इणट्ठे समट्ठे,

અર્થ કો નહીં માનનેરૂપ અને દોષ કો યઢી અચ્છી તરહ સે વિનયપૂર્વક બાર ૨ ક્ષમા યાચના કી ‘તદ્દેવં તે સમણોવાસયા પસિણાઈ પુચ્છંતિ’ ઇસકે બાદ શ્રમણોપાસકોં ને ભગવાન સે ઓર ઓ પ્રશ્નો કો પૂછા-‘પુચ્છિત્તા અઢ્ઢાઈં પરિયાઈંતિ’ પ્રશ્નો કો પૂછકર ફિર ડન્હોં ને ડનકે દ્વારા દિયે ગયે સમાધાનરૂપ અર્થ કો ગ્રહણ ક્રિયા ‘પરિયાઈત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં વંદંતિ નમંસંતિ’ ગ્રહણ કરકે ફિર ડન્હોં ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના કી ઓર ડન્હે નમસ્કાર ક્રિયા ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા જામેવ દિસિં પાઝબ્ભૂયા તામેવ દિસં પઢિગયા’ વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે જિસ દિશા સે-સ્થાન સે આયે થે ડસી ડસી દિશા કો પીછે ચલે ગયે ॥સૂ. ૨॥

તે સમણોવાસયા પસિણાઈ પુચ્છંતિ” ત્યાર બાદ તે શ્રાવકોએ તેમને ણીબ પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા, “પુચ્છિત્તા અઢ્ઢાઈં પરિયાઈંતિ” અને તે પ્રશ્નોના સમાધાન રૂપે તેમણે કહેલી વાતનો સ્વીકાર કર્યો “પરિયાઈત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં વંદંતિ નમંસંતિ” ત્યાર બાદ તેમણે ફરીથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. “વંદિત્તા, નમંસિત્તા જામેવ દિસિં પાઝબ્ભૂયા તામેવ દિસિં પઢિગયા” વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ જે દિશામાંથી આવ્યા હતા તે દિશામાં-પોત પોતાને સ્થાને પાછાં કર્યા ॥સૂ. ૨॥

गोयमा ! इसिभद्रपुत्ते समणोवासए बहूहिं शीलव्वयगुणवय-
 वेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं अहापरिग्गहिण्हिं तवोकम्मोहिं
 अप्पाणं भावेमाणे बहूहिं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणि-
 हिइ पाउणिच्चा मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेहिति, झूसित्ता
 सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेहिइ छेदित्ता, आलोइयपडिक्कंते,
 समाहिपत्ते, कालमासे कालं किच्चा, सोहम्मो कप्पे अरुणाभे
 विमाणे देवत्ताए उववज्जिहिइ, तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं
 चत्तारि पलिओवसाइं ठिई पणत्ता, तत्थ णं इसिभद्रपुत्तस्स वि
 देवस्स चत्तारि पलिओवसाइं ठिई भविस्सइ, से णं भंते ! इसि-
 भद्रपुत्ते देवे, ताओ देवलोगाओ आउक्खणं, भवक्खणं,
 ठिइक्खणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! सहाविदेहे वासे
 सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहेइ ! सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं
 गोयसे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥सू० ३॥

छाया—भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते,
 नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवम्—अवादीत्—प्रभुः खलु भदन्त ! ऋषिभद्र-
 पुत्रः श्रमणोपासको देवानुप्रियाणाम् अन्तिके मुण्डो भूत्वा, अगारात् अनगारितां
 मव्रजितुम्, गौतम ! नायमर्थः समर्थः; गौतम ! ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासको
 बहुभिः शीलव्रत—गुणव्रत—विरमण—प्रत्याख्यानपौषधोपवासैः यथापरिगृहीतैः
 तपः कर्मभिः आत्मानं भावयन् बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पाळयिष्यति,
 पाळयित्वा मासिकया संलेखनया आत्मानं जूषयिष्यति, जूषयित्वा षष्ठिं भक्तानि
 अनशनया छेत्स्यति छित्त्वा, आलोचितप्रतिक्रान्तः, समाधिप्राप्तः कालमासे
 कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे अरुणाभे विमाने देवतया उत्पत्स्यते, तत्र खलु अस्त्ये-
 केपां देवानाम्, चत्वारि पलयोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तत्र खलु ऋषिभद्रपुत्रस्यापि
 देवस्य चत्वारि पलयोपमानि स्थिति भविष्यति । स खलु भदन्त ! ऋषिभद्रपुत्रो
 देवस्तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण यावत् कुत्र उत्पत्स्यते ?

गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, यावत्-अन्तं करिष्यति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमो यावत् आत्मानं भावयन् विहरति ॥ सू० ३॥

टीका — अथ ऋषिभद्रपुत्रविषये पुनरप्याह—‘भंते त्ति’ इत्यादि’ ! भंते त्ति’ ‘भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता, णमंसित्ता एवं वयासी’—हे भदन्त ! इति सम्बोध्य भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘पभूणं भंते ! इसिभदपुत्ते समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ?’ हे भदन्त ! प्रभुः—समर्थः खलु किम् ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासकः, देवानुप्रियाणाम् अन्तिके-समीपे मुण्डो भूत्वा, अगारात्-गृहस्थाश्रमात् निष्क्रम्य, अनगारितां-प्रव्रजितुम्-दीक्षां ग्रहीतुं किं समर्थोऽस्तीति प्रश्नः,

ऋषिभद्रपुत्र की सिद्धिवक्तव्यता—

‘भंते त्ति भगवं गोयमे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने ऋषिभद्र पुत्र की सिद्धिप्राप्ति के विषय में कथन किया है—‘भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी’ हे भदन्त ! इस प्रकार से संबोधितकरके भगवान् गौतम ने श्रमण भगवान् महावीर की वन्दना की, नमस्कार किया, वंदना नमस्कार करके फिर उनसे इस प्रकार से पूछा—‘पभूणं भंते ! इसिभदपुत्ते समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए’ हे भदन्त ! श्रमणोपासक ऋषिभद्रपुत्र क्या आप देवानुप्रिय के पास मुण्डित होकर गृहस्थाश्रम के परित्याग से अनगार अवस्था को धारण करने के

ऋषिभद्रपुत्र की सिद्धिनी वक्तव्यता—

‘भंते त्ति भगवं गोयमे’ इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां ऋषिभद्रपुत्र की सिद्धिप्राप्तिना विषयन् निरूपय कथुं छे.—‘भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी’ “हे भगवन्” जेवुं संबोधन करीने भगवान् गौतमे श्रमण भगवान् महावीरने वंदइया करी अने नमस्कार कया, वंदइया नमस्कार करीने तेमणे आ प्रभाणे प्रश्न पूछयो—“पभूणं भंते ! इसिभदपुत्ते समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ?” हे भगवन् ! श्रमणोपासक ऋषिभद्रपुत्र शुं आप देवानुप्रिय की पासे मुंडित यधने गृहस्थाश्रमना परित्यागपूर्वक अणुगारावस्था धारण करवाने समर्थ छे अरे ?

भगवानाह—‘गोयमा ! णो इण्ठे सम्मे’ हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः—नैतत् संभवति, ऋषिभद्रपुत्रः प्रव्रज्यां ग्रहीतुं समर्थो नास्ति । तत्र कारणमाह—‘गोयमा ! इसिभद्रपुत्रे समणोवासए, बहूहिं सीलव्वय-गुणवय-वेरमण-पच्चक्खाणपोसहोव-वासेहिं, अहापरिग्गहिण्हिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे’ हे गौतम ! ऋषिभद्रपुत्रः श्रमणोपासकः, बहुभिः—अनेकैः, शीलव्रत-गुणव्रत-विरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासैः, यथापरिग्रहीतैः—नियमानुसारस्वीकृतैः, तपः कर्मभिः आत्मानं भावयन् ‘बहूइ वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणिहिति’, बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयिष्यति ‘पाउणित्ता, मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेहिइ’ पालयित्वा मासिक्या, संलेखनया, आत्मानं जूपयिष्यति शरीरकषायं च कृशी करिष्यति, इत्यर्थः, ‘झूमित्ता, सट्ठि भत्ताइं अणसणाए छेदेहिइ’ जूपयित्वा, पट्टि

लिये समर्थ है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने गौतम से कहा—‘गोयमा ! णो इण्ठे सम्मे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है—अर्थात् ऐसी बात संभवित नहीं है क्यों कि वह ऋषिभद्रपुत्र प्रव्रज्या ग्रहण करने के लिये समर्थ नहीं होगा, परन्तु ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘इसिभद्रपुत्रे समणोवासए बहूहिं सीलव्वयगुणवयवेरमणपच्चक्खाण-पोसहोव-वासेहिं अहापरिग्गहिण्हिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे’ यह ऋषिभद्रपुत्र अनेक शीलव्रत, गुणव्रत, विरमणव्रत, प्रत्याख्यान, पौषधोपवास इनसे तथा नियमानुसार स्वीकृत कर्मों से आत्मा को भावित करता हुआ ‘बहूइ वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणिहिति’ अनेक वर्षों तक श्रमणोपासक पर्याय को पालन करेगा ‘पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं सेहिइ’ पालन करके फिर वह एकमास की संलेखना से शरीर को और कषाय को कृश करेगा ‘झूमित्ता सट्ठि

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“गोयमा ! णो इण्ठे समे” हे गौतम ! ये बात संभवित नहीं, कारण के ते ऋषिभद्रपुत्र प्रव्रज्या ग्रहण करने समर्थ नहीं। परन्तु “गोयमा !” हे गौतम ! “इसिभद्रपुत्रे समणोवासए बहूहिं सीलव्वयगुणवयवेरमणपच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं अहापरिग्गहिण्हिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे” आ ऋषिभद्रपुत्र अनेक शीलव्रत, गुणव्रत, विरमणव्रत, प्रत्याख्यान तथा नियमानुसार स्वीकृत तपःकर्मोपेया आत्माने भावित करतो थके। “बहूइ वासाइं समणोवासग-परियागं पाउणिहिति” अनेक वर्षों सुधी श्रमणोपासक पर्यायतु पालन करे “पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेहिइ” तयारभाइ ते ओके भासने। संथाइ करीने शरीर अने

મક્તાનિ અનશનયા છેત્સ્યતિ, છેદિત્તા આલોહ્યપડિકંતે, સમાહિપત્તે, કાલમાસે કાલં કિચ્ચા, સોહમ્મે કપ્પે અરુણામે વિમાણે દેવત્તાએ ઉવવજ્જિહિતિ ' ઊત્ત્વા, આલોચિત્તપ્રતિક્રાન્તઃ-કૃતલોચનપ્રતિક્રમણઃ, સમાધિપ્રાપ્તઃ-સમાધિસમ્પન્નઃ, કાલમાસે કાલં કૃત્વા, સૌધર્મકલ્પે, અરુણામે વિમાને દેવતયા ઉપપત્સ્યતે, 'તત્થ ણં અત્થેગહયાણ દેવાણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા' તત્ર સ્વલ્લ સૌધર્મે કલ્પે, અસ્ત્યે દેવાં દેવાનાં ચત્તારિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'તત્થ ણં' ઈસિ મહપુત્તસ્સ વિ દેવસ્સ ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ મવિસ્સઈ' તત્ર સ્વલ્લ સૌધર્મે કલ્પે ઋષિમદ્રપુત્રસ્યાપિ દેવસ્ય ચત્તારિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ મવિષ્યતિ। 'સે ણં મંતે! ઈસિમહપુત્તે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઠ્ઠકલ્લણં, મવકલ્લણં, ઠિઈકલ્લ-

મત્તાઈ અણસણાએ છેદેહિઈ ' કાયકુષાવ કો કૃશ કરકે ફિર વહ સાઠ મક્તોં કા અનશન દ્વારા છેદન કરેગા ' છેદિત્તા આલોહ્યપડિકંતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા સોહમ્મે કપ્પે અરુણામે વિમાણે દેવ-ત્તાએ ઉવવજ્જિહિતિ ' છેદન કરકે આલોચના પ્રતિક્રમણ જિસને કિયાં હૈ એસા વહ ઋષિમદ્રપુત્ર સમાધિ કો પ્રાપ્ત કર કાલમાસ મેં કાલ કરકે સૌધર્મ કલ્પ મેં અરુણામવિમાન મેં દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હોગા ' તત્થ ણં અત્થે ગહયાણં દેવાણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા ' વહાં પર કિતનેક દેવોં કી ચાર પલ્યોપમ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ-સો 'તત્થ ણં' ઈસિમહપુત્તસ્સ વિ દેવસ્સ ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ મવિસ્સઈ' ઋષિમદ્રપુત્ર દેવ કી મી વહાં ચાર પલ્યોપમ કી સ્થિતિ હોગી 'સે ણં મંતે! ઈસિમહપુત્તે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઠ્ઠકલ્લણં, મવકલ્લણં,

કપાયેને કૃશ કરશે. "હૂસિત્તા સદ્ધિ મત્તાઈ અણસણાએ છેદેહિઈ" કાય અને કપાયેને કૃશ કરીને અને અનશન દ્વારા ૬૦ ભકતોને। (એક માસ પચન્તના આધારને) પરિત્યાગ કરીને, "છેદિત્તા આલોહ્યપડિકંતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા સોહમ્મે કપ્પે અરુણામે વિમાણે દેવત્તાએ ઉવવજ્જિહિતિ ' પાપકર્મોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને, સમાધિ ભાવને પ્રાપ્ત કરીને, કાળને અવસર આવેથી કાળધર્મ પામીને સૌધર્મકલ્પના અરુણાલ નામના વિમાનમાં દેવની પયથિ ઉત્પન્ન થશે "તત્થ ણં અત્થેગહયાણ દેવાણ ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પણ્ણત્તા" ત્યા કેટલાક દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે. "તત્થ ણં ઈસિમહપુત્તસ્સ વિ દેવસ્સ ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ મવિસ્સઈ" આ ઋષિમદ્ર પુત્ર પણ ત્યાં ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થશે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-"સે ણં મંતે! ઈસિમહપુત્તે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઠ્ઠકલ્લણં, મવકલ્લણં, ઠિઈકલ્લણં જાવ કહિં ઉવવજ્જિહિઈ?" હે ભગવન!

एणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ?' हे भदन्त ! स खलु ऋषिभद्रपुत्रो देवस्तस्मात् देवलोकात् आयुः क्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण, यावत्-अनन्तरम् चयं च्युत्वा कुत्र गमिष्यति कुत्र उत्पत्स्यते ? कुत्र उत्पत्तिं लप्स्यते ? भगवानाह- 'गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहेइ ' हे गौतम ! स ऋषिभद्रपुत्रो देवस्तस्माद् देवलोकात् च्युत्वा महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, यावत्-भोत्स्यते, मोक्ष्यते परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं सत्यापयन्नाह- 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव अप्पाण भावेमाणे विहरइ ' हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव,

ठिइक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ' अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! ऋषिभद्रपुत्र देव उस देवलोक से आयु के क्षय से, भवके क्षय से और स्थिति के क्षय से देवभव संबंधी शरीर का परित्याग कर कहां पर जायगा, कहां पर उत्पन्न होगा इसके उत्तर में प्रभु ने कहा- 'गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहेइ ' हे गौतम ! वह ऋषिभद्रपुत्र देव उस देवलोक से चलकर महाविदेहक्षेत्र में सिद्धि-प्राप्त करेगा यावत्-अपने केवलज्ञान से समस्त वस्तुओं का ज्ञाता होगा, समस्त कर्मों से सर्वथा रहित होगा और समस्त दुःखों का अन्त करेगा अन्त में गौतम भगवान् के वचनों में सत्यता ख्यापन करने के लिये कहते हैं- 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ' हे भदन्त ! आपके द्वारा प्रतिपादित हुआ यह सब

ऋषिभद्रपुत्रना ते देवलोके स'अ'धी आयुने। क्षय थतां, लवने। क्षय थतां, स्थितिने। क्षयथतां, देवलव स'अ'धी शरीरने। परित्याग करीने कयां नशे, कयां उत्पन्न थशे ?

महावीर प्रभुने। उत्तर-“ गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, जाव अंतं काहेइ ” हे गौतम ! ऋषिभद्रपुत्र सौधर्म देवलोकमांथी व्ययीने महाविदेह क्षेत्रमा मनुष्य रूपे उत्पन्न थशे, त्या केवलज्ञानथी ते समस्त वस्तुओंने लोई शकशे, समस्त कर्मोंथी सर्वथा रहित थशे, अने समस्त दुःखोंने अन्त करी नाथशे, ओटले के तेओ सिद्ध, शुद्ध, मुक्त, परिनिर्वात थशे अने समस्त शारीरिक अने मानसिक दुःखोंथी रहित ओवा निर्वाण पदने पामशे सूत्रने अन्ते गौतम स्वामी महावीर प्रभुनां वचनाने प्रमाणभूत गणीने तेमना प्रत्ये पोतानी अपार श्रद्धा व्यक्त करतां कहे छे-“ सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ” हे भगवन् ! आ विषयनुं

इत्येवं प्रतिपादयन् भगवान् गौतमो यावत्-श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नम-
स्यति, वन्दित्वा, नमस्त्यक्त्वा सञ्जमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ॥सू० ३॥

પુદ્ગલસ્ય સિદ્ધિવત્કવ્યતા ।

મૂલમ્—‘તएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाई आल-
भियाओ नयरीओ, संखवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडि-
निक्खमिक्खा बहिया जणवयविहारं विहरइ । तेणं कालेणं, तेणं
समएणं आलभिया नामं नयरी होत्था, वन्नओ, तत्थणं संख-
वणे णामं चेइए होत्था वण्णओ, तस्स णं संखवणस्स अदूर
सामंते पोग्गले नामं परिव्वायए परिवसति, रिउव्वेय जजुव्वेय
जाव नएसु सुपरिनिट्ठिए, छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं, तवोकम्मेणं
उं बाहाओ जाव, आयावेमाणे विहरइ । तएणं तस्स पोग्गलस्स
छट्ठं छट्ठेणं जाव आयावेमाणस्स पगइभइयाए जहा सिवस्स जाव
विब्भंगे नामं अन्नाने समुपन्ने, सेणं तेणं विब्भंगेणं अण्णानेणं
समुप्पण्णेणं, बंभलोए कप्पे देवाणं ठिइं जाणइ, तएणं तस्स
पोग्गलस्स परिव्वायगस्स अयमेयारूवे अज्झतिथिए जाव समु-
प्पजित्था—अतिथिणं ममं अइसेसे नाणदंसणे, समुप्पन्ने, देवलो-
एसु णं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं ठिईं पणत्ता, तेण परं

विषय ऐसा ही है । अर्थात् आप का कथन सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कहकर भगवान् गौतम श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना एवं नमस्कार कर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ३॥

આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય જ છે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સર્વથા સત્ય જ છે ” આ પ્રમણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ।સૂ.૦૩।

समयाहिया, दुसमयाहिया, जाव असंखेज्ज समयाहिया उक्कोसेणं
दससागरोवमाइं ठिई पणत्ता, तेण परं वोच्छिन्ना देवाय, देव-
लोगाय । एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता, आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ,
पच्चोरुहिता, तिदंडकुंडिया जाव धाउरत्ताओय, गेणहइ, गेणहेत्ता,
जेणेव आलभिया णयरी, जेणेव परिव्वायगावसहे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता, भंडनिक्खेवं करेइ, करेत्ता आलभियाए
नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव
परूवेइ—अत्थिणं देवाणुप्पिया । ममं अतिसेसे नाणदंसणे समु-
प्पणे—देवलोएसु णं देवाणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं तहेव
जाव वोच्छिन्ना देवाय देवलोगाय । तएणं आलभियाए नयरीए
एएणं अभिलावेणं जहा सिवस्स तंवेव से कहमेयं मन्ने एवं ? ।
सामीसमोसढे जाव परिसा पडिगया, भगवं गोयमे तहेव
भिक्षायरियाए, तहेव बहुजणसहं निसामेइ, तहेव बहुजणसहं
निसामेत्ता तहेव सव्वं भाणियव्वं, जाव अहं पुण गोयमा ! एवं
आइक्खामि एवं भासामि, जाव परूवेमि,—देवलोएसु णं देवाणं
जहण्णेणं दसवाससहस्साइं ठिई पणत्ता, तेण परं समयाहिया
दुसमयाहिया, जाव उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पणत्ता,
तेण परं वोच्छिन्ना देवा य, देवलोगा य, अत्थि णं भंते ! सौहम्मे
कप्पे देव्वाइं सवन्नाइं पि, अवन्नाइं पि, तहेव जाव, हंता, अत्थि ।
एवं ईसाणे वि एवं जाव अच्चुए, एवं गेवेज्जविमाणेसु, अणुत्तर-
विमाणेसु वि, ईसिपब्भाराए वि, जाव, हंता, अत्थि, तएणं सा

महतिमहालियाए जाव पडिगया । तएणं आलभियाए नयरीए
 सिंघाडगतिय० अवसेसं जहा सिवस्स, जाव सव्व दुवसप्पहीणे,
 नवरं तिदंडकुंडियं जाव धाउरत्तवत्थपरिहिए परिवडियविठ्ठमंगे,
 आलभियं नयरिं मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, जाव उत्तरपुरत्थिमं
 दिसीभागं अवक्कमेइ, अवक्कमित्ता, तिदंडकुंडियं च जहा खंदओ
 जाव पव्वइओ, सेसं जहा सिवस्स जाव अब्बाबाहं सोवखं अणु-
 भवांति सासयं सिद्धा, सेवं भंते ! सेवं भंते !' ति ॥सू० ४॥

एकारसमं सयं समत्तम् ।

छाया—ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदाकदाचित् आलभिकाया
 नगर्याः, शङ्खवनात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य वहिः जनपदविहारं
 विहरति । तस्मिन् काले, तस्मिन् समये आलभिकानाम् नगरी आसीत्, वर्णकः,
 तत्र खलु शङ्खवनं नाम चैत्यमासीत् वर्णकः, तस्य खलु शङ्खवनस्य अदूरसामन्ते
 पुद्गलो नाम परिव्राजकः परिवसति, ऋग्वेद—यजुर्वेद—यावत्—नयेषु सुपरिनिष्ठितः
 षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपःकर्मणा ऊर्ध्वं बाहू यावत् आतापयन् विहरति,
 ततः खलु तस्य पुद्गलस्य षष्ठषष्ठेन यावत् आतापयतः प्रकृतिमद्रतया, यथा
 शिवस्य यावत् विभङ्गोनाम अज्ञानं समुत्पन्नम्, स खलु तेन विभङ्गेन अज्ञानेन
 समुत्पन्नेन ब्रह्मलोके कल्पे देवानां स्थितिं जानाति, पश्यति, ततः खलु तस्य
 पुद्गलस्य परिव्राजकस्य अयमेतद्रूपः आध्यात्मिको यावत् समुद्रपथतः—अस्ति खलु
 मम अतिशयं ज्ञानदर्शनं समुत्पन्नम्, देवलोकेषु खलु देवानां जघन्येन दशवर्ष
 सहस्राणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं समयाधिका, द्विसमयाधिका, यावत् असंख्येय
 समयाधिका उत्कृष्टेन दश सागरोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं व्युच्छिन्ना
 देवाश्च देवलोकाश्च, एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य आतापनभूमितः प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य,
 त्रिदण्डकुण्डिका यावत् धातुरक्तानि च गृह्णाति गृहीत्वा, यत्रैव आलभिका नगरी,
 यत्रैव परिव्राजकावसथः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य भाण्डनिक्षेपं करोति, कृत्वा
 आलभिकायां नगर्याम्, शृङ्गाटकत्रिक यावत् पथेषु अन्योन्यस्य एवमाख्याति,
 यावत् प्ररूपयति—अस्ति खलु देवानुप्रियाः ! मम अतिशयं ज्ञानदर्शनं समुत्पन्नम्,
 देवलोकेषु खलु देवानां जघन्येन दशवर्षसहस्राणि तथैव यावत्—व्युच्छिन्ना देवाश्च,

देवलोकाश्च । ततः खलु आलम्बिकायां नगर्याम् एतेन अभिलापेन यथा शिवस्य तदेव, तत् कथमेतत् मन्ये एवम् ? । स्वामी समवसृतो यावत् पर्वत् प्रतिगता, भगवान् गौतमस्तथैव भिक्षाचर्याम् तथैव बहुजनशब्दं निशामयति, तथैव बहुजनशब्दं निशम्य तथैव सर्वं भणितव्यम्, यावत्, अहं पुनः गौतम । एवम् आख्यामि, एवं भाषे, यावत् प्ररूपयामि-देवलोकेषु खलु देवानां दशवर्षसहस्राणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं समयाधिका, द्विसमयाधिका यावत् उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, तेन परं व्युच्छिन्ना देवाश्च, देवलोकाश्च । अस्ति खलु भदन्त ! सौधर्मे कल्पे द्रव्याणि सवर्णान्यपि, तथैव यावत्, हन्त, अस्ति, एवम्-ईशानेऽपि, एवं यावत् अच्युते, एवं ग्रैवेयकविमानेषु, अनुत्तरविमानेषु अपि ईवत्प्रगमारायामपि, यावत् हन्त, अस्ति, ततः खलु सा महातिमहालया यावत्-प्रतिगता, ततः खलु आलम्बिकायां नगर्यां शङ्गाटकत्रिकं अवशेषं यथा शिवस्य यावत्-सर्वदुःखमहीणः, नवरम्-त्रिदण्डकुण्डिकां यावत्-धातुस्तद्वस्त्रपरिहितः, परिपतित्विभङ्गः, आलम्बिकाया नगर्यां मध्यमध्येन निर्गच्छति, यावत्-उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्रामति, अपक्रम्य त्रिदण्डकुण्डिकां च यथा स्कन्दको यावत् प्रवर्जितः, शेषं यथा शिवस्य यावत् अव्याबाधम् सौख्यम् अनुभवन्ति शाश्वतं सिद्धाः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ४ ॥

एकादशं शतकं समाप्तम् । द्वादशोद्देशकः समाप्तः

टीका—अथ पुद्गल परिव्राजस्य सिद्धिवक्तव्यां प्ररूपयितुमाह—‘तएणं’ इत्यादि, ‘तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं आलम्बियाओ नयरीओ संखवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ’ ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा-

पुद्गलपरिव्राजकसिद्धिवक्तव्यता-

‘तएणं समणे भगवं महावीरे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने पुद्गल परिव्राजक की सिद्धि की वक्तव्यता कही है—‘तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं आलम्बियाओ नयरीओ संखवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ’ इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर किसी एक समय आलम्बिका नगरी के

पुद्गलपरिव्राजकनी सिद्धिप्राप्तिनी वक्तव्यता-

“तएणं समणे भगवं महावीरे” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रभां पुद्गल परिव्राजकनी सिद्धिप्राप्ति विषेणी वक्तव्यतानुं निरूपयुं कयुं छे “तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइं आलम्बियाओ नयरीओ संखवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ” त्थार आद केअं ओअ

કદાચિત્ આલમ્બિકાયાઃ નગર્યાઃ, શઙ્ખવનાત્ ચૈત્યાત્ પ્રતિનિષ્ક્રામ્યતિ, 'પડિનિક્ખમિત્તા બહિયા જગવ્યવિહારં વિહરઈ' પ્રતિનિષ્ક્રામ્ય, વહિઃ પ્રદેશે જનપદવિહારં વિહરતિ, 'તેણં કાલેણં, તેણં સમણં આલમ્બિયા નામં નયરી હોત્થા' તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે આલમ્બિકા નામ નગરી આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્યા વર્ણનમ્ ઔપપાતિકે, ચમ્પાનગરી વર્ણનવદવસેયમ્, 'તત્થ ણં સંઘવણે ણામં ચેદ્દેહ હોત્થા, વણ્ણઓ' તત્ર યત્થ આલમ્બિકાયાં શઙ્ખવનં નામ ચૈત્યમ્ આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્ય વર્ણનમ્ પૂર્ણમદ્ર-ચૈત્વવર્ણનવદ્ વિજ્ઞેયમ્, 'તસ્સ ણં સંઘવણસ્સ અદૂરસામંતે પોગ્ગલે નામં પરિવ્વાયણં પરિવસઈ' તસ્ય યત્થ શઙ્ખવનસ્ય અદૂરસામન્તે-નાતિદૂરે નાતિપ્રત્યાસન્ને પુદ્ગલો નામ પરિવ્રાજકઃ પરિવસતિ, 'રિઝવ્વેયજજુવ્વેય જાવ નણ્ણ સુપરિનિદ્ધિયે છંદુ

શંખવન ચૈત્ય સે નિકલે 'પડિનિક્ખમિત્તા બહિયા જગવ્યવિહારં વિહરઈ' ઓર નિકલકર બાહર કે દેશોં મેં વિહાર કરને લગે 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં આલમ્બિયા નામં નયરી હોત્થા' ઉસ કાલ મેં ઓર ઉસ સમય મેં આલમ્બિકા નામકી નગરી થી 'વણ્ણઓ' હસ નગરી કા વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર મેં વર્ણિત હુએ ચંપાનગરી કી તરહ સે જાનનાં ચાહિયે 'તત્થ ણં સંઘવણે ણામં ચેદ્દેહ હોત્થા-વણ્ણઓ' ઉસ આલમ્બિકા નગરી મેં ઉદ્યાન થા જિસકા નામ શંખવન થા, હસકા વર્ણન મી ઔપપાતિક સૂત્રમેં વર્ણિત હુએ પૂર્ણમદ્ર ચૈત્ય કી તરહ સે હી જાનનાં ચાહિયે 'તસ્સ ણં સંઘવણસ્સ અદૂરસામંતે પોગ્ગલે નામં પરિવ્વાયણં પરિવસઈ' ઉસ શંખવન ચૈત્ય સે કુછ થોડી સી દૂર પર એક પરિવ્રાજક રહતા થા જિસકા નામ પુદ્ગલ થા યહ 'રિઝવ્વેય, જજુવ્વેય જાવ નણ્ણ સુપરિનિ-

દિવસે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આલમ્બિકા નગરીના શંખવન ચૈત્યમાંથી એટલે કે ઉદ્યાનમાંથી વિહાર કર્યો. "પડિનિક્ખમિત્તા બહિયા જગવ્યવિહારં વિહરઈ" અને આલમ્બિકા નગરીમાંથી નીકળીને બહારના જનપદમાં વિહરવા લાગ્યા. 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં આલમ્બિયા નામં નયરી હોત્થા' તે કાળે અને તે સમયે આલમ્બિકા નામની નગરી હતી. "વણ્ણઓ" ઔપપાતિક સૂત્રમાં આ નગરીનું બેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ આલમ્બિકા નગરીનું વર્ણન સમજવું, "તત્થ ણં સંઘવણે ણામં ચેદ્દેહ હોત્થા-વણ્ણઓ" તે નગરીમાં શંખવન નામનું ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. ઔપપાતિક સૂત્રમાં પૂર્ણમદ્ર ચૈત્યનું બેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ આ શંખવન ચૈત્યનું વર્ણન સમજવું. "તસ્સ ણં સંઘવણસ્સ અદૂરસામંતે પોગ્ગલે નામ પરિવ્વાયણં પરિવસઈ" તે શંખવન ચૈત્યથી બહુ દૂર-પણ નહીં અને બહુ સમીપ પણ નહીં એવે સ્થાને એક પરિવ્રાજક રહેતો હતો, એવું નામ પુદ્ગલ હતું. "રિઝવ્વેય, જજુવ્વેય, જાવ

छट्टेण अणिविखत्तेणं तवोकस्मेणं उड्डं वाहाओ जाव आयावेमाणे विहरइ' ऋग्वेद-
यजुर्वेद-यावत्-सामवेदा-थर्ववेदेषु अन्येषु च बहुषु ब्राह्मण्यनयेषु सुपरिनिष्ठितः
अतीवकुशलः, षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन-निरन्तरेण तपःकर्मणा, ऊर्ध्वबाहू यावत्-
यावत्पदेन-‘पगिज्जियर सूर्याभिमुखे आयावणभूमिण’ इति संग्रहः, तेन-
ऊर्ध्व बाहू प्रगृह्य २ सूर्याभिमुखः आतापनभूमौ आतापयन् विहरति इत्यादि
द्वितीयशतके प्रथमोद्देशके स्कन्दकप्रकरणे-विलोकनीयम् ‘तएणं तस्स
पोगलस्स छट्टं छट्टेणं जाव आयावेमाणस्स पगइमहयाए जहा सिवस्स
जाव विभंगे नामं अण्णाणे समुप्पन्ने’ ततः खलु तस्य पुद्गलस्य
षष्ठषष्ठेन, यावत्-अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा, ऊर्ध्व बाहू उत्थाय, आता-
पयतः, प्रकृतिभद्रतया-यथा शिवस्य राजर्षेः, एकादशशतकस्य नवमोद्देशके

द्विए छट्टं छट्टेण अणिविखत्तेणं तवोकस्मेणं उड्डं वाहाओ जाव आयावे-
माणो विहरइ’ यह ऋग्वेद, यजुर्वेद, यावत्-सामवेद, अथर्ववेद, इन
चार वेदों में तथा और भी दूसरे ब्राह्मणसंबंधी नयों में-शास्त्रों में
बहुत अधिक कुशल था, निरन्तर छट्ट छट्ट की तपस्या करता था तथा
ऊर्ध्वबाहु होकर आतापना भूमि में आतापना लिया करता था यह
प्रकृति से भद्र था द्वितीयशतक के प्रथम उद्देशक में स्कन्दक के प्रक-
रण में जैसा कथन किया गया है वैसा ही कथन इसके विषय में करना
चाहिये ‘तएणं तस्स पोगलस्स छट्टं छट्टेणं जाव आयावेमाणस्स पग-
इमहयाए जहा सिवस्स जाव विभंगे नामं अण्णाणे समुप्पन्ने’ इस-
तरह निरन्तर छट्ट छट्ट की तपस्या करने वाले और आतापना भूमि में
ऊर्ध्वबाहु होकर आतापना लेने वाले प्रकृत्या भद्र इस पुद्गल परिव्राजक
को ग्यारहवें शतक के नौवें उद्देशक में वर्णित हुए शिवराजर्षि की

नणसु सुपरिनिष्ठिए छट्टं छट्टेण अणिविखत्तेणं तवोकस्मेणं उड्डं वाहाओ जाव आया-
वेमाणे विहरइ” ते ऋग्वेद यजुर्वेद सामवेद, अने अथर्ववेदमां तथा ब्राह्म-
ण्यभूमां नीलं पणु अनेक शास्त्रोमां निपुणु इतो. ते निरन्तर छट्टने पारखे
छट्टनी तपस्या करतो. इतो तथा हाथ उठ्या राणीने आतापना भूमिमां
आतापना दीधा करतो इतो. ते लद्ध प्रकृतिवाणो इतो नील शतकना पडेला
उद्देशांमां स्कन्दकनुं जेवुं पणुन करवांमां आण्युं छे, जेवुं न आ पुद्गल
परिव्राजकनुं पणु पणुन समजवुं. “तएणं तस्स पोगलस्स छट्टं छट्टेणं जाव
आयावेमाणस्स पगइमहयाए जहा सिवस्स जाव विभंगे नाम अण्णाणे समुप्पन्ने”
आ रीते निरन्तर छट्टने पारखे छट्ट करता अने हाथ उठ्या राणीने
आतापना भूमिमां आतापना देता अने लद्ध प्रकृतिवाणा ते पुद्गलपरि-
व्राजकने, अणियारमां शतकना नवमां उद्देशांमां जेवुं पणुन करवांमां आण्युं

વર્ણન કરતું તથૈવાસ્યાપિ પુદ્ગલસ્ય વર્ણનં કર્તવ્યમ્, યાવત્ વિભક્તો નામ અજ્ઞાનં સમુત્પન્નમ્, 'સે જં તેજં વિવ્ભંગેણં અણ્ણાણેણં સમુપ્પન્નેણં વંમલોએ કપ્પે દેવાણં ઠિંદં જાણદ્, પાસદ્' સંઘ પુદ્ગલસ્તેન વિભક્તેન અજ્ઞાનેન સમુત્પન્નેન વ્રત્તલોકે કલ્પે દેવાનાં સ્થિતિં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ જાનાતિ, પદ્યતિ, 'તણં તસ્સ પોગ્ગલસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઞત્થિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા'—તતઃ સ્વલુ તસ્મ પુદ્ગલસ્સ પરિવ્રાજકસ્ય અયમેતદ્રૂપઃ—વક્ષ્યમાણસ્વરૂપઃ આખ્યાત્મિકઃ—આત્માગતો યાવત્—ચિન્તિતઃ, કલ્પિતઃ, પ્રાર્થિતઃ, મનોગતઃ સંકલ્પઃ સમુદપ્પદત—સમુત્પન્નઃ—'અત્થિણં મમં અદ્સેસે નાણદંસણે સમુપ્પન્ને' અસ્તિ—સંભવતિ સ્વલુ મમ અતિશયં જ્ઞાનદર્શનં સમુત્પન્નમ્—'દેવલોએસુ જં દેવાણં જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાદં ઠિંદં પણ્ણત્તા' દેવલોકેષુ સ્વલુ દેવાનાં જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા,

તરહ વિભંગ નામકા અજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો ગયા 'સેજં તેજં વિવ્ભંગેણં અણ્ણાણેણં સમુપ્પન્નેણં વંમલોએ કપ્પે દેવાણં ઠિંદં જાણદ્, પાસદ્' સો વહ્સેસે ઉત્પન્ન હુએ વિભંગ અજ્ઞાન કે પ્રભાવ સે વ્રત્તલોક કલ્પ મેં રહને વાલે દેવતાઓં કી સ્થિતિ કો જાનને દેખને વાલા હો ગયા 'તણં તસ્સ પોગ્ગલસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઞત્થિએ જાવ સમુપ્પન્નિત્થા' અતઃ ઉસ પુદ્ગલ પરિવ્રાજક કો હસ પ્રકાર કા યદ્ આત્મગત—યાવત્—ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, ઓર મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન હુઆ 'અત્થિણં મમં અદ્સેસે નાણદંસણે સમુપ્પન્ને' કિ મુદ્ધે અતિશયવાલે જ્ઞાન દર્શન ઉત્પન્ન હો ગયે હેં 'દેવલોએસુ જં દેવાણં જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાદં ઠિંદં પણ્ણત્તા' હસલિયે ઉનકે પ્રભાવ સે મેં એસા જાન ગયા હું કિ વ્રત્તલોકોં મેં રહને વાલે દેવોં કી જઘન્યસ્થિતિ દશ હજાર વર્ષ

કે એવા શિવરાજધિની જેમ, વિભંગ નામનું અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું. "સેજં તેજં વિવ્ભંગેણં અણ્ણાણેણં સમુપ્પન્નેણં વંમલોએ કપ્પે દેવાણં ઠિંદં જાણદ્ પાસદ્" એવાને ઉત્પન્ન થયેલા તે વિભંગ અજ્ઞાનના પ્રભાવથી તે પુદ્ગલ પરિવ્રાજક બ્રહ્મલોક દેવના સ્થિતિને (આશુચ્ચ કાળને) બાલુનારે અને દેખનારે બદલ ગયો. "તણં તસ્સ પોગ્ગલસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અયમેયારૂવે અજ્ઞત્થિએ જાવ સમુપ્પજ્જિત્થા" ત્યારે તે પુદ્ગલ પરિવ્રાજકને આ પ્રકારનો આત્મગત, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો—“અત્થિણં મમં અદ્સેસે નાણદંસણે સમુપ્પન્ને” મને અતિશયવાળું જ્ઞાનદર્શન ઉત્પન્ન થયું છે. તેના પ્રભાવથી હું બાણી શકું છું કે “દેવલોએસુ જં દેવાણં જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાદં ઠિંદં પણ્ણત્તા” દેવલોકોમાં રહેનારા દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦

‘તેણ પરં સમયાહિયા, દુસમયાહિયા, જાવ અસંસ્થેજ્જસમયાહિયા ઉક્કોસેણં દસ-
સાગરોવમાઈ’ ઠિઈ પળ્લત્તા’ તેન પરમ્-તદનન્તરમ્, સમયાધિકા, દ્વિસમયાધિકા,
યાવત્-ત્રિચતુઃપચ્ચદસસાઠનવદશસંખ્યાતાસંખ્યાતસમયાધિકા ઉત્કુષ્ટેન
દસસાગરોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રાપ્તા, ‘તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવાય, દેવલોગા ચ,
એવં સંપેહેઈ’ તેન પરં-તદનન્તરમ્ વ્યુચ્છિન્ના દેવાશ્ચ, દેવલોકાશ્ચ, इत्येवं संप्रेक्ष्यै-
વિचारयति, ‘સંપેહેત્તા આયાવણભૂમીઓ પચ્ચોરુહઈ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા સંપ્રેક્ષ-
વિચાર્ય, આતાપનભૂમિતઃ પ્રત્યવરોહતિ-અવતરતિ, ‘આયાવણભૂમીઓ પચ્ચોરુહિત્તા
તિદંડકુંડિયા જાવ ધાઠરત્તાઓય ગેણઈ’ આતાપનભૂમિતઃ પ્રત્યવરુહ-અવતર્ત્તીયૈ,

કી કહી ગઈ છે ‘તેણ પરં સમયાહિયા, દુસમયાહિયા જાવ અસંસ્થેજ્જ-
સમયાહિયા ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈ’ ઠિઈ પળ્લત્તા’ ‘હસકે આને
એક સમય અધિક દો સમય અધિક યાવત્ ત્રીસમય અધિક, ચાર-
સમય અધિક, પાંચ સમય અધિક, છઠ્ઠ સમય અધિક, સાતસમય
અધિક, આઠસમય અધિક, નવ સમય અધિક દશ સમય અધિક,
સંખ્યાતસમય અધિક ઓર અસંખ્યાત સમય અધિક હોતી હુઈ ઉત્કુષ્ટ-
સે ૧૦ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હો જાતી છે અતઃ જઘન્યસ્થિતિ ૧૦ હજાર
વર્ષ કી ઓર ઉત્કુષ્ટસ્થિતિ ૧૦ સાગરોપમ કી કહી ગઈ છે ‘તેણ પરં
વોચ્છિન્ના દેવા ય દેવલોગા ય એવં સંપેહેઈ’ ‘હસકે વાદ દેવ ઓર દેવલોક
વ્યુચ્છિન્ન હો જાતે હો એસા ડસને વિચાર કિયા । ‘સંપેહેત્તા આયાવણ-
ભૂમીઓ પચ્ચોરુહઈ’ એસા વિચાર કરકે વહ આતાપના ભૂમિ સે નીચે
ડતર આયા ‘આયાવણભૂમીઓ પચ્ચોરુહિત્તા તિદંડકુંડિયા જાવ

હજાર વર્ષની હોય છે. “તેણ પરં સમયાહિયા, દુસમયાહિયા જાવ અસંસ્થેજ્જ-
સમયાહિયા ઉક્કોસેણં દસસાગરોવમાઈ’ ઠિઈ પળ્લત્તા” ત્યાર બાદ છે, ત્રણ,
ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સમય
અધિક થતા થતાં ઉત્કુષ્ટની અપેક્ષાએ ૧૦ સાગરોપમ સુધીની સ્થિતિ થઈ
જાય છે. આ રીતે દેવલોકોમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષની અને
ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ દસ સાગરોપમની હોય છે. “તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવા ય દેવલોગા
ય એવં સંપેહેઈ” ત્યાર બાદ દેવો અને દેવલોક વિચ્છિન્ન થઈ જાય છે—એટલે
કે ૧૦ સાગરોપમથી અધિક સ્થિતિવાળા દેવો પણ હોતા નથી અને દેવલોક
પણ હોતા નથી એવો તેણે વિચાર કર્યો

“સંપેહેત્તા આયાવણભૂમીઓ પચ્ચોરુહઈ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને
તે આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ડતર્યો. “આયાવણભૂમીઓ પચ્ચોરુહિત્તા

ત્રિદંડકુણ્ડિકાઃ યાવત્ ધાતુરક્તવસ્ત્રાણિ ચ પરિગૃહ્ણાતિ, 'ગેળ્હેત્તા જેળેવ આલભિયા-
નયરી, જેળેવ પરિસ્વ્યાયગાવસહે તેળેવ ઉવાગચ્છહ' ગૃહીત્વા, યત્રૈવ-આલ-
ભિકા નગરી આસીત્, યત્રૈવ પરિવ્રાજકાવસથઃ-સંન્યાસિજનાશ્રમશ્ચ આસીત્,
તત્રૈવ-ઉપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા, મંડનિક્ષેવં કરેહ' ઉપાગત્ય, માળ્ડનિક્ષેપ-
કરોતિ 'કરેત્તા, આલભિયાએ નયરીએ સિંઘાડગ જાવ પહેસુ અન્નમન્નસ્સ એવમાહ-
ક્વહ જાવ પરુવેહ' કૃત્વા, આલભિકાયાઃ નગર્યાઃ શૃંગાટક યાવત્ ત્રિકચતુષ્ક
ચત્વરમહાપથપથેષુ અન્યોન્યસ્ય એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, આશ્ર્યાત્તિ યાવત્-
ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ-'અત્થિ ણં દેવાણુપ્પિયા ! મમં અતિસેસે નાણદંસણે

ધાતરક્તાઓ ય ગેળ્હહ' આતાપનાભૂમિસે નીચે ઉતર કર ઉસને અપને
ત્રિદંડ, કુણ્ડિકા એવં ભગવા વસ્ત્રોંકો ઉઠાયા-' ગેળ્હેત્તા જેળેવ આલ
ભિયા નગરી જેળેવ પરિસ્વ્યાયગાવસહે તેળેવ ઉવાગચ્છહ' ઉઠાકર વહ
જહાં આલભિકા નગરી ઓર જહાં પરિવ્રાજકોં કા આશ્રમ થા વહાં પર
આયા, 'ઉવાગચ્છિત્તા મંડનિક્ષેવં કરેહ' વહાં આકર કે ઉસને અપને
ઉત્ત ત્રિદંડ, કુણ્ડિકા આદિકોં કો એક ઓર રક્ષ દિયા 'કરેત્તા આલ-
ભિકાયાએ નયરીએ સિંઘાડગ જાવ પહેસુ અન્નમન્નસ્સ એવમાહક્વહ,
જાવ પરુવેહ' એક ઓર રક્ષકર ફિર વહ આલભિકા નગરી કે શૃંગા-
ટક, યાવત્ ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર, મહાપથ ઓર પથ હન રાસ્તોં મેં રહે
હુએ મનુષ્યોં સે વહ પરસ્પર મેં હસ પ્રકાર સે કહને લગા, યાવત્ ભાષણ
કરને લગા, પ્રજ્ઞાપિત કરને લગા, ઓર પ્રરૂપણા કરને લગા, 'અત્થિણં
દેવાણુપ્પિયા ! મમં અહસેસે નાણદંસણે સમુપ્પન્ને' હે દેવાણુપ્પિયો ! સુક્ષે

ત્રિદંડકુંડિકા યાવ ધાતરક્તાઓ-ય ગેળ્હહ" આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ઉત-
રીને તેણે પોતાના ત્રિદંડ, કમંડળ, લગવા વસ્ત્રો આદિ ઉપકરણોને ઉપાડી લીધાં.
“ ગેળ્હેત્તા જેળેવ આલભિયા નયરી જેળેવ પરિસ્વ્યાયગાવસહે તેળેવ ઉવાગચ્છહ”
પોતાના તે ઉપકરણોને ગ્રહણ કરીને તે આલંભિકા નગરીમાં આવેલા પરિ-
વ્રાજકોના આશ્રમમાં આવ્યો. “ ઉવાગચ્છિત્તા મંડનિક્ષેવં કરેહ” ત્યાં આવીને
તેણે પોતાના તે ત્રિદંડ, કમંડળ આદિ ઉપકરણોને આશ્રમમાં મૂકી દીધાં.
“ કરેત્તા આલભિયાએ નયરીએ સિંઘાડગ જાવ પહેસુ અન્નમન્નસ્સ એવમાહક્વહ,
જાવ પરુવેહ” ત્યાર બાદ તે આલંભિકા નગરીના શૃંગાટકો, ત્રિક, ચતુષ્ક,
ચત્વર, મહાપથ અને પથ આદિ ભાગો પર એકઠા થયેલાં લોકોને આ પ્રમાણે
કહેવા લાગ્યો, આ પ્રમાણે લાષણ (પ્રતિપાદન) કરવા લાગ્યો, આ પ્રમાણે
પ્રજ્ઞાપિત કરવા લાગ્યો અને આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરવા લાગ્યો કે “ અત્થિણં

સમુપ્પન્ને' મો દેવાનુપ્રિયા: ! અરિત સંભવતિ ચલુ નિશ્ચયેન મમ અતિશયં જ્ઞાન-
દર્શનં સમુપ્પન્નમ્, યત્-‘દેવલોણ્ણુ ણં દેવાણં જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં તહેવ-
જાવ વોચ્છિન્ના દેવા ય, દેવલોગાય’ દેવલોકેષુ ચલુ દેવાનાં જઘન્યેન દશવર્ષ-
સહસ્રાણિ તથેવ-પૂર્વોક્તવદેવ યાવત્-સ્થિતિ: પ્રજ્ઞપ્તા, સમયાધિકા ઇત્યારમ્ભ્ય
અસંખ્યાતસમયાધિકા તથા-ઉત્કર્ષેણ દશ સાગરોપમાણિ સ્થિતિ: પ્રજ્ઞપ્તા, તેન
પરં-તદનન્તરમ્, વ્યુચ્છિન્ના દેવાશ્ચ, દેવલોકાશ્ચેતિ, ‘તણં આલમ્ભિયાણ નયરીણ
ણં અમિલાવેણં જહા સિવસ્સ તં ચેવ સે કહમેયં મન્ને એવં?’ તત: ચલુ આલ-
મ્ભિકાયાં નગર્યામ્, એતેન-પૂર્વોક્તેન, અમિલાપેન-પુદ્ગલાલાપવચનૈન, યથા શિવ-

અતિશયવાલે જ્ઞાન ઓર દર્શન ઉત્પન્ન હુણે હૈં સો इनके प्रभाव से मैं
ऐसा जान सका हूं कि ‘देवलोण्णु णं देवाणं जहण्णेणं दसवाससह-
स्साईं तहेव जाव वोच्छिन्ना देवा य देवलोगा य’ देवलोकों में देवों की
जघन्य स्थिति १० हजार वर्ष की है और उत्कृष्ट स्थिति एक समय
अधिक यावत् दो समय अधिक, तीन समय अधिक, चार समय
अधिक, पांच समय अधिक, छह समय अधिक, सात समय अधिक,
आठ समय अधिक, नौ समय अधिक, दश समय अधिक, संख्यात
समय अधिक और असंख्यात समय अधिक होती हुई १० सांगरोप-
मतक की है। इस के बाद न देव हैं और न देवलोक हैं। ‘तणं आल-
मिआए नयरीए एणं अमिलावेणं जहा सिवस्स तं चेव से, कहमेयं
मन्ने एवं’ इसके बाद इस पुद्गलपरिव्राजक के कहने से उस आलम्भिका
नगरी में जैसा पहिले शिवराजऋषि के संबंध में ग्यारहवें शतक के

દેવાનુપ્રિયા ! મમં અહસેસે નાણંસણે સમુપ્પન્ને” હે દેવાનુપ્રિયો ! મને અતિ-
શયવાળું જ્ઞાનદર્શન ઉત્પન્ન થયું છે તેના પ્રભાવથી હું એવું બાણી દેખી
શકું છું કે “દેવલોણ્ણુ ણં દેવાણં જહણ્ણેણ દસવાસસહસ્સાઈં તહેવ જાવ
વોચ્છિન્ના દેવા ય દેવલોગા ય” દેવલોકોમાં દેવોની જઘન્યસ્થિતિ દસ હજાર
વર્ષની છે ત્યાર બાદ એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ નવ,
દસ, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સમય અધિક થતી થતી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
૧૦ સાગરોપમ સુધીની હોય છે. તેથી વધારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો કોઈ દેવ
પણ નથી અને દેવલોક પણ નથી.

“તણ આલમ્ભિયાણ નયરીણ ણં અમિલાવેણં જહા સિવસ્સ તંચેવ સે
કહમેયં મન્ને એવં” પુદ્ગલ પરિવ્રાજકની આ પ્રકારની પ્રજ્ઞપણને લીધે આલ-
મ્ભિકા નગરીના લોકોમાં આ વિષે ચર્ચા થવા લાગી અને લોકોમાં અહત
પ્રચ્છિત તત્ત્વના ખરા કે ખોટા પણા વિષે શંકા ઉત્પન્ન થઈ તે કારણે
લોકોમાં કેવી કેવી ચર્ચા અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની વિચારધારા ઉદ્ભવી તે

સ્ય રાજર્ષેઃ એકાદશમશતકસ્ય નવમોદેશકે વક્તવ્યતા ઉક્તા તથૈવ પુદ્ગલવિષયેઽપિ વક્તવ્યા, તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ-સર્વમવસેયમ્, તથા ચ પુદ્ગલો યદુક્તરીત્યા કથયન્તિ, તત્કથમેતત્-પુદ્ગલવચનં મન્યે, ઇધમ્-સત્યં કિમ્, સત્યતયા કથં પૂર્વોક્તપુદ્ગલકથાં સ્વીક્રિયતે, તદનન્તરમ્-‘સામી સમોસદે જાવ પરિસા પડિગયા’ સ્વામી-મહાવીરઃ સમવસ્યતઃ, યાવત્ ધર્મકથાં શ્રુત્વા પર્યત્ પ્રતિગતા, ‘મગવં ગોયમે તદેવ મિષ્ણાયરિયા’ તદેવ વહુજણસદં નિસામેઙ્, નિસામેત્તા તદેવ સઘ્વં ભાણિયઘ્વં’ મગવાન્ ગૌતમસ્તથૈવ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ગૃહાદ્ગૃહાન્તરં મિક્ષાચર્યયા પર્યટન્, તથૈવ-શૃંગાટકાદિષુ વહુજનશબ્દં-પૂર્વોક્તાર્થરૂપં નિશામયતિ, તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ વહુજનશબ્દં પુદ્ગલોક્તવિષયકં નિશ્ચમ્ય, તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સર્વં મણિતવ્યમ્, યાવત્-મગવન્તં ગૌતમઃ પુદ્ગલોક્તાર્થં પૃચ્છતિ, મગવાન્ પુદ્ગલોક્તાર્થે મિશ્ચ્યાત્વં પ્રતિપાઘ

નોંવે’ ઉદ્દેશક મેં કંહાં જા જુકા હૈ લોગોં મેં ભિન્ન ૨ પ્રકાર કી વિચાર ધારાઈ બંધગઈં તથા-લોગોં ને પરસ્પર મેં એસા કહના પ્રારંભ કર દિયા પુદ્ગલપરિવ્રાજક જૈસાં કહતા હૈ તો કયા હમ વૈસા હી સત્ય માન લેવેં? હસકે બાદ ‘સામી સમોસદે, જાવ પરિસા પડિગયા’ વહાં પર શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર પધારે-યાવત્-ધર્મકથા સુનકર પરિપદા અપને ૨ સ્થાન પર ગઈં। ‘મગવં ગોયમે તદેવ મિષ્ણાયરિયા’ તદેવ વહુજણસદં નિસામેઙ્, નિસામેત્તા તદેવ, સઘ્વં ભાણિયઘ્વં’ મગવાન્ ગૌતમ ને ડસી તરહ સે-શૃંગાટક આદિ માર્ગોં પર અનેક મનુષ્યોં કે સુખ સે પૂર્વોક્ત રૂપસે પુદ્ગલ કે ઢારા કહે ગયે વચનોં કો સુના સુનકર ડન ગૌતમ ને મગવાન્સે પુદ્ગલ પરિવ્રાજકકે કહે હુવે કથન કો પૂછા। મગવાન્ ને પુદ્ગલોક્ત

૧૧ માં શતકના નવમાં ઉદ્દેશામાં શિવરાજ ઋષિના પ્રકરણમાં પ્રગટ કર્યા અનુસાર અહીં પણ સમજવું. તથા લોકો અંદરો અંદર એવી ચર્ચા કરવા લાગ્યા કે પુદ્ગલ પરિવ્રાજક દેવોની જ્ઞાન્ય અને ઉદ્ધૃષ્ટ રિથિતિ વિષે જે પ્રતિપાદન કરે છે તે શું સત્ય માની શકાય એમ છે? ત્યારબાદ “સામી સમોસદે” તે આલલિકા નગરીમાં શ્રમણુ લગવાન મહાવીર પધાર્યા. “જાવ પરિસા પડિગયા” તેમનાં દર્શન કરવાને માટે પરિપદ નીકળી દર્શન કરીને તથા ધર્મકથા શ્રવણુ કરીને પરિપદ પાછી ફરી. “મગવં ગોયમે તદેવ મિષ્ણાયરિયા” તદેવ વહુજણસદ નિસામેઙ્, નિસામેત્તા તદેવ, સઘ્વં ભાણિયઘ્વં” અગિયારમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશામાં કહ્યા પ્રમાણે ગોચરી કરવાને માટે આલલિકા નગરીમાં ફરતાં ફરતાં, શૃંગાટક આદિ માર્ગોં પર, ગૌતમ સ્વામીએ અનેક લોકોને મુખે ઉચ્ચારાયેલા પુદ્ગલપરિવ્રાજકના પૂર્વોક્ત વચનો સાંભળ્યા ત્યારબાદ તેમણે મહાવીર લગવાન પાસે જઈને આ બધી હકીકત કહી સંભળાવી અને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે “પુદ્ગલ પરિ-

વક્ષ્યમાણરીત્યા સ્વસિદ્ધાન્તં પ્રતિપાદયતિ-‘અહં પુણ ગોચમા ! એવં આશ્ક્રવામિ, એવં માસામિ, જાવ પરુવેમિ’ હે ગૌતમ ! અહં પુનરેવમ્ આશ્ક્રવામિ, એવં માષે, યાવત્-પ્રજ્ઞાપયામિ, પ્રરૂપયામિ-‘દેવલોણ્ણં દેવાણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા’ દેવલોકેષુ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તેણ પરં સમયાહિયા દુસમયાહિયા જાવ ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા, તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવા ય, દેવલોગા ય’ તેન પરં સમયાધિકા, દ્વિસમયાધિકા, યાવત્-ત્રિચતુઃ પચ્ચષ્ટસપ્પાઠનવદશ સંખ્યાતા સંખ્યાતાસમયાધિકા ઉત્કુલ્લેન વપ્પસિંશત્ સાગરોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા । તેન પરં વ્યુચ્છિન્ના દેવાશ્ચ, દેવલો-

અર્થ કો મિથ્યા કહા-ઔર અપને સિદ્ધાન્ત કો ‘અહં પુણ ગોચમા ! એવં આશ્ક્રવામિ એવં માસામિ જાવ પરુવેમિ’ હસ સૂત્ર વાક્ય દ્વારા હસ પ્રકાર સે સત્યરૂપ કહા-કિ હે ગૌતમ ! મૈં તો એસા કહતા હૂં, હસ પ્રકાર સે ભાષણ કરતા હૂં યાવત્-હસ પ્રકાર સે પ્રજ્ઞાપના કરતા હૂં ઔર હસ પ્રકાર સે પ્રરૂપણા કરતા હૂં-કિ ‘દેવલોણ્ણં દેવાણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા, તેણ પરં સમયાહિયા દુસમયાહિયા, જાવ ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા-તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવા ય દેવલોગા ય’ દેવલોકોં મૈં દેવોં કી જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષ કી હૈ ઔર ઉત્કુલ્લેસ્થિતિ એકસમયાધિક, દો સમયાધિક આદિ રૂપ સે અધિક્ક હોતી હુઈ અસંખ્યાત સમયસે અધિક તક ૩૩ સાગરોપમાનક કી હૈ યહાં યાવત્-‘શબ્દ સે ત્રીન, ચાર, પાંચ છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ ઔર સંખ્યાત ઇન્સે અધિક્ક હોતી હુઈ”

શબ્દ દેવોની જઘન્ય અને ઉત્કુલ્લે સ્થિતિ વિષે જે કહે છે, તે શું સત્ય છે ?” મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું કે તે જે કહે છે તે મિથ્યા છે. પોતાની આ વિશેની માન્યતા પ્રકટ કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-“અહં પુણ ગોચમા ! એવં આશ્ક્રવામિ, એવં માસામિ જાવ પરુવેમિ” હે ગૌતમ ! હું તો એવું કહું છું, એવું માંખું છું, એવી પ્રજ્ઞાપના કરું છું અને એવી પ્રરૂપણા કરું છું કે-“દેવલોણ્ણં દેવાણં જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા, તેણ પરં સમયાહિયા દુસમયાહિયા, જાવ ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા-તેણ પરં વોચ્છિન્ના દેવા ય દેવલોગા ય” દેવલોકોમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ હસ હજાર વર્ષની છે, અને ઉત્કુલ્લે સ્થિતિ એક સમયાધિક, બે સમયાધિક, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સમયાધિક થતી થતી ૩૩ સાગરોપમા સુધીની હોય છે. એથી વધુ ઉત્કુલ્લે સ્થિતિવાળા દેવો પશુ નથી અને દેવલોક પશુ નથી. તેથી જ ૩૩ સાગરોપમા કરતાં અધિક સ્થિતિવાળા દેવો અને દેવલોકોને વ્યુચ્છિન્ન (અસ્તિત્વ વિનાના) કહ્યા છે,

काश्च । गौतमः पृच्छति—‘अत्थि णं भंते । सोहम्मे कप्पे दव्वाइं सवण्णाइं पि, अवन्नाइं पि, तहेव जाव’ हे भदन्त ! अस्ति खलु सौधर्मे कल्पे द्रव्याणि सवर्णान्यपि, अवर्णान्यपि तथैव, पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-सगन्धान्य पि, अगन्धान्य पि, सरसान्य पि, अरसान्यपि, सस्पर्शान्यपि, अस्पर्शान्यपि ? भगवान् आह—‘हंता, अत्थि, एवं ईसाणे वि, एवं जाव अच्चुए, एवं गेवेज्जविमाणेसु, अणुत्तरविमाणेसु वि, ईसिपम्भाराए वि, जाव, हंता अत्थि’ इन्त, अस्ति, एवम् ईशानेऽपि, एवं यावत्-सनत्कुमाराः दारभ्याच्युतान्तेषु द्वादशस्वपि, एवं ग्रैवेयकविमानेषु, अनुत्तरविमानेष्वपि,

अर्थात् उत्कृष्ट ३३ तैनीस सागरोपमकी है, ऐसा पाठगृहीत हुआ है । फिर इस स्थिति के बाद देवां में और देवलोकों में स्थिति नहीं है अतः व्युच्छिन्न कहे गये हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘अत्थिणं भंते । सोहम्मे कप्पे दव्वाइं सवन्नाइं पि अवन्नाइं पि’ हे भदन्त ! सौधर्मकल्प में वर्णसहित और वर्णरहित भी द्रव्य हैं क्या ? गन्धसहित, और गन्धरहित भी द्रव्य हैं क्या ? रससहित और रसरहित भी द्रव्य हैं क्या ? स्पर्शसहित और स्पर्शरहित भी द्रव्य हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘हंता, अत्थि, एवं ईसाणे वि एवं जाव अच्चुए, एवं गेवेज्जविमाणेसु, अणुत्तरनिमाणेसु वि, ईसिपम्भाराए वि जाव हंता, अत्थि’ हां, गौतम ! सौधर्मकल्प में रूप, रस, गन्ध और स्पर्श सहित और इन गुणों से रहित भी द्रव्य हैं, इसी प्रकार से ईशान भी, इसी प्रकार से सनत्कुमार से लेकर अच्युत देवलोकां में भी,

गौतम स्वामीने प्रश्न—‘अत्थिणं भंते । सोहम्मे कप्पे दव्वाइं सवन्नाइं पि अवन्नाइं पि ?’ हे भगवन् ! सौधर्मकल्पमां शु वधुसहित-अने वधु-रहित द्रव्यो डोय छे भरां ? शु त्यां गंधसहित अने गंधरहित द्रव्यो डोय छे भरां ? शु त्यां रससहित अने रसरहित द्रव्यो डोय छे भरां ? अने स्पर्शसहित अने स्पर्शरहित द्रव्यो डोय छे भरां ?

महावीर प्रभुने उत्तर—‘हंता, अत्थि, एवं ईसाणे वि एवं जाव अच्चुए, एवं गेवेज्जविमाणेसु, अणुत्तरविमाणेसु वि ईसिपम्भाराए वि जाव हंता, अत्थि’ हां, गौतम ! सौधर्मकल्पमां रूप, रस, गंध अने स्पर्शथी सहित अने ते शुश्रूथी रहित द्रव्य डोय छे ।

गौतम स्वामीने प्रश्न—अथ प्रमाणे धशानथी लधने अच्युत पयन्तना कल्पोमां, तथा नव भवेयकोमां, पांच अनुत्तर-विमानोमां, अने धित्प्राग्भो-

प्रमाणिक शिक्षक, टीका श. ११, स. १२, स. १३, पुस्तकिका विनिर्दिष्टपणमा छैन, र. १५

[illegible]

इसी प्रकार से प्रबंधकों में, अनुत्तर विमानों में और इष्टप्रागभाराप-
विंकीमें भी सवर्णदिक्द्रव्य हैं क्या? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं
हृत्किगौत्समी इनमें भी सवर्णदिक्द्रव्य हैं। तत्तएणं त्स्याम्महतिमें हीलया
जाय पद्मिया। इसके बाद वह अतिविज्जाल परिषदाविस्मयित हो
गई। तएणं आलभियाए नयरीए सिधाडगतियं। अबसे जहाँ
सिधस जाय सव्वदुक्खप्पहीणे। इसके बाद आलभिका नगरी के
शृंगारक, श्रिक, षट्पण्क, चत्वरं, महापथ और पथ इनमें अग्रशेष
कथन शिवराजकृषि के वर्णन की तरह पुद्गलपरिवाजक सिद्ध, बुद्ध,
मुक्तभौर, सर्वदुःखों से रहित हो गया। नवरं तिदंडकुडियं जाय
घाउरत्तवत्थपरिहिए परिषडियविभंगे आलभियं नगरं मज्झं मज्झेण
निर्मायइ। शिव के कथन की अपेक्षा इस पुद्गल के कथन के संबंध

રાપુતવામાં પણ શુ વણાદિથી યુક્ત અને વણાદિથી રહિત દ્રવ્ય છે અર્થે
 તેમાં ઉત્તર આપતા મેહાવાર પ્રભુ કહે છે કે તે બંધા રથમાં પણ રૂપ,
 રક્ષા, શાંધ અને સ્વચ્છતાથી યુક્ત પ્રકૃતિ પણ મહેવિદ્ય અને સ્વચ્છતાથી રહિત
 દ્રવ્ય પણ હોય છે. "તપ્ત સામદ્યિમદાલયા જાવ પ્રિયયા" પ્રભુની આજ્ઞા
 પ્રકારની પ્રરૂપણા સાંભળીને તે વિશાળ પરિવહ વિખરાય ગઈ. "તપ્ત આલ
 મિયાણ નયરીય સિવાદંગતિયં અવસેસ જહા સિવસ્સ જાવ સવદુક્લપ્પીણે" ત્યાર
 આજ્ઞાલાલસિકા નગરીસી શ્રંગાટકથી કાઢીને મેહાપર્યવશને વળ રૂપિયાના
 માખેડાપર ત્યાં જાવની રાજ્યે થવા જાગી પાડી તુલ્યસસ્થ કથન શિવરાજ
 ઋષિના કથન પ્રમાણે ગ્રહણ કરવું. એટલે કે પુદ્ગલપરિનામક પ્રભુ પ્રદુનસા
 અંગીકાર કરીને શિવરાજ ઋષિની જેમ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને સર્વદ્રવ્યોથી
 રહિત થઈ ગયા. "નૈવર તિદંદુકુલિય જાવ ધાવરસવત્થપરિહિય પરિવહિય-
 વિન્નમે આલમિયં નગરં મહ્ધં મહ્ધેણં નિગગચ્છહ" શિવરાજ ઋષિના કથન

પ્રજ્ઞાતિ, ધાતુરક્તવસ્ત્રપરિહિતઃ પરિપતિતવિભક્તઃ, આલમ્બિકા નગર્યાઃ મધ્યમધ્યેન નિર્ગચ્છતિ 'જાવ ઉત્તરપુરસ્થિમં દિસીભાગં અવક્રમહ' યાવત્-ઉત્તર પૌરસ્ત્યમપે-
ક્રામતિ, 'અવક્રમિત્તા તિદંડકુંડિયં ચ જહા સ્વંદઓ જાવ પન્વહઓ' અપક્રમ્ય
ત્રિદણ્ડકુદણ્ડિકાં ચ યથા સ્કન્દકઃ યાવત્ પ્રવ્રજિતઃ, 'સેસં જહા સિવસ્સ જાવ'
એવં યથા સિવસ્ય યાવદ વર્ણનં કૃતં તથૈવ પુદ્ગલસ્યાપિ વૌધ્યમ્, 'અન્વાવાહ'

મેં જો વિશેષતા હૈ વહ્ હસ પ્રકાર સે હૈ કિ પુદ્ગલ ને અપને ત્રિદણ્ડ કો
એવં કુણ્ડિકા કો ઉઠાયા યાવત્ મગધે વસ્ત્રોં કો પહિરા, ઉસકા વિભંગ
અજ્ઞાન પતિત હો ગયા હસ સ્થિતિ સે યુક્ત બના હુઆ વહ્ આલમ્બિકા
નગરી કે ઠીક બીચોંબીચ સે હોકર નિકલા 'જાવ ઉત્તરપુરસ્થિમં
દિસીભાગં અવક્રમહ' યાવત્ નિકલકર વહ્ દેશાન દિશા કી
ઘોર ચલા ગયા 'અવક્રમિત્તા જહા સ્વંદઓ જાવ પન્વહઓ' વહોં
જાંકર ઉસને અપને ત્રિદણ્ડ કો, કુણ્ડિકા કો એક ઓર રસ્ત દિયા.
ઘોર સ્કન્દક કી તરફ વહ્ પ્રવ્રજિત હો ગયા, હસ વિષય કા વાકી કા
વર્ણન જૈસા શિવરાજકર્ણિ કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના
ચાહિયે। ઓર વહ્ વર્ણન "અન્વાવાહં સોક્ષ્મં અણુહવંતિ, સાસયં"

૧૫૫૩

કરતાં પુદ્ગલ પારવાજકના કથનમાં આટલી જ વિશેષતા છે-પુદ્ગલ પરિવાજકે
પોતાના ત્રિદંડ, કમંડળ આદિ ઉપકરણો ઉઠાવ્યા, મગધાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યા
અને જેનું વિશ્વજ્ઞાન નષ્ટ થઇ ગયું છે એવો તે આલમ્બિકા નગરીની વચ્ચે
મધ્યે નીકળ્યો. "જાવ ઉત્તરપુરસ્થિમં દિસીભાગં અવક્રમહ" ત્યાર બાદ,
દેશાન દિશા તરફ ગયો. અવક્રમિત્તા તિદંડકુંડિયં જહા "દેશાન દિશા તરફ"
જઈને તેણે પોતાના ત્રિદંડ, કમંડળ આદિને એક તરફ મૂકી દીધાં અને
જહા સ્વંદઓ જાવ પન્વહઓ સ્કન્દની જેમ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી "આ કથન
પર્યંતનું સમસ્ત કથન શ્રેણી કરવું ત્યાર બાદ સમસ્ત કર્મોની ક્ષય કરીને
સિદ્ધિ પ્રાપ્તવા પર્યંતનું સમસ્ત કથન શિવરાજ કર્ણિના કથન પ્રમાણે સમંભ
વેવું આ રીતે સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને સમસ્ત હુષોના અન્તકર અગ્નિને

सोक्खं अणुभवन्ति सासयं सिद्धा' यावद्-अव्याबाधं सौख्यम् अनुभवन्ति शाश्वतं
सिद्धा, 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' ति, तदेवं भदन्त ! २, इति रीत्या गौतमो
भगवद्वाक्यं प्रमाणयति इति ॥ सू० ४ ॥

द्वादशोद्देशकः समाप्तः

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक
वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
व्याख्यायां व्याख्यायां एकादशं शतकं
संपूर्णम् ॥ ११-१२ ॥

सिद्धा' इस पाठ तक समझना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति'
हे भदन्त ! आपका यह कथन सर्वथा सत्य है, हे भदन्त ! आपका यह
कथन सर्वथा सत्य है । इसरीति से गौतम ने भगवान् के वचन को
प्रमाणिक किया है ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेय-
चन्द्रिका व्याख्याके ग्यारहवें शतक का बारहवां उद्देशक समाप्त ॥ ११-१२ ॥

॥ ग्यारहवां-शतक-संपूर्ण ॥

तेओ "अव्याबाधं सोक्खं अणुभवन्ति सासयं सिद्धा," अव्याबाध सुखना स्थानरूप
निर्वाण पाभ्या. "सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति" हे लगवन् ! आपनुं कथन सर्वथा
सत्य छे. हे लगवन् ! आपे ओ विषयनुं जे प्रतिपादन कथुं ते सत्य न छे" आ
प्रमाणे कहीने गौतम स्वाभीओ मडावीर प्रलुनां पथनेने प्रमाणभूत भाभ्यां.
जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" नी प्रमेयचन्द्रिका
व्याख्याना अगियारमा शतकने आरभो उद्देशक समाप्त ॥ ११-१२ ॥

॥ अगियार मुं शतक संपूर्ण ॥

अथ द्वादश शतकं प्रारभ्यते । द्वादशशतके मधमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयवर्णनम् । आवस्तीनगरीवर्णनम्, शङ्खमुखश्रमणोपासकवर्णनम्, शङ्खस्य उत्पत्तिः भार्याया वर्णनं च, ततः पुष्कलिश्रमणोपासकस्य वर्णनम्, शङ्खस्य विचारस्वरूपं प्रतिपादनम्—यथा—अशनाद्याहारोपेक्षया "पाक्षिकपौषधग्रहणं ममश्रेयस्करमिति । भोजनाग्राशङ्खश्रमणोपासकस्याहानं समुचितमिति विचारणम् । पुष्कलिः शङ्खश्रमणोपासकम् आहूतिं गच्छतीति प्ररूपणम्, "अशनादिकस्य आस्वादानापेक्षया पौषधस्य पाक्षिकोपासस्य पालनं मम श्रेयस्करमिति" इति शङ्खस्य पुष्कलिं प्रतिपत्युत्तरम् । ततः शङ्खस्य महावीरस्वामिचन्दनाथं विचारद्वरणम् । ततः शङ्खस्य

चारहवे शतकके पहले उद्देशको प्रारंभ—

इस चारहवे शतक के मधम उद्देशक का विषयविवरण संक्षेप से इस प्रकार है—आवस्ती नगरीका वर्णन—शङ्खमुख श्रमणोपासकों का वर्णन, शङ्खकी उत्पत्ति भार्या का वर्णन, इसके बाद पुष्कलि श्रमणोपासक का वर्णन, शङ्ख के विचारों का वर्णन जैसे अशन आदि आहार की अपेक्षा पाक्षिक पौषधग्रहण मुझे श्रेयस्कर है । भोजन के लिये शङ्ख श्रमणोपासकों को बुलाना उचित है क्या ? ऐसा विचार पुष्कलि का शङ्ख श्रमणोपासक के लिये बुलाने को जाना "अशन आदि के आस्वादन की अपेक्षा पौषधोपासका पालन मुझे श्रेयस्कर है" इस प्रकार से शङ्ख का पुष्कलि को उत्तर देना इसके बाद शङ्ख को महावीर स्वामी के पास

आरम्भ शतकना पहला उद्देशानो प्रारंभ

इस चारहवें शतक का प्रतिपादित विषय संक्षिप्त विवरण आरम्भ आवस्तीनगरीनु वर्णनं शङ्खादि मुख्य आवकानु वर्णनं शङ्खानी उत्पत्तिः भार्याया वर्णनं पुष्कलि नामना आवकानु वर्णनं शङ्खस्य विचारः पौषधग्रहणं ममश्रेयस्करमिति । भोजनाग्राशङ्खश्रमणोपासकस्याहानं समुचितमिति विचारणम् । पुष्कलिः शङ्खश्रमणोपासकम् आहूतिं गच्छतीति प्ररूपणम् । "अशनादिकस्य आस्वादानापेक्षया पौषधस्य पाक्षिकोपासस्य पालनं मम श्रेयस्करमिति" इति शङ्खस्य पुष्कलिं प्रतिपत्युत्तरम् । ततः शङ्खस्य महावीरस्वामिचन्दनाथं विचारद्वरणम् । ततः शङ्खस्य

भगवन्महावीरस्वामिवन्दनार्थं प्रस्थानम् । अन्येषामपि श्रमणोपासकानां भगवद्वन्द-
नार्थं प्रस्थानवर्णनम् । अन्य श्रमणोपासकैः शङ्खस्य निन्दाकरणम् भगवत्तु तन्नि-
बन्धनम् जागरिकायाः प्रकारमरूपणं च । ततः क्रोधात् व्याकुलस्य जीवस्य कर्म-
बन्धप्ररूपणम् । तदनन्तरं मानवतो जीवस्य कर्मबन्धप्ररूपणं, शङ्खस्य प्रवज्याग्रहण
सामर्थ्यवर्णनं वेति ।

द्वादशशतकीदेशकार्यसंग्रहवक्तव्यतागाथा—

मूळम्—संखे१, जयन्ति२, पुढवि३, पोग्गल४, अइवाय५, राहु६,

लोगेय७, नागेय८, देव९, आया१०, बारसमसए दसुद्देसा॥१॥

छायां—शङ्खः१, जयन्ती२, पृथिवी३, पुढलः४, अतिपातः५, राहुः६, लोकश्च७,

नागश्च८, देवः९, आत्मा१०, द्वादशशतके दशोद्देशाः॥१॥

वन्दना करने के लिये जाने का विचार करना बाद में इनको वन्दना के
लिये प्रस्थान करना, अन्य और भी श्रमणोपासकों का प्रसु वन्दना के
लिये प्रस्थान करना अन्य श्रमणोपासकों द्वारा शंख की निन्दा की जानी
और भगवान् द्वारा इसका निषेध किया जाना । जागरिका के प्रकारों
का प्ररूपण क्रोध से व्याकुल हुए जीव के कर्मबन्ध की प्ररूपणा मान-
वाले जीव के कर्मबन्ध का प्ररूपण, शंख का प्रवज्याग्रहण, सम्बन्धी प्रक्षेप
और उसके सामर्थ्यका वर्णन ।

इस बारहवें शतक के उद्देशक गत अर्थ की प्ररूपणा करनेवाली
गाथा यह है—

१ संखे १ जयन्ति २ पुढवि ३ पोग्गल ४ अइवाय ५ राहु ६ लोगेय ७,

नागेय ८, देव ९ आया १०, बारसमसए दसुद्देसा ॥१॥

श्रेयस्कशिक्षणे ॥ छे ॥ महावीर स्वामीने वंदना करवा जवाना श्रमणी
विचार, वंदना करवा जवा भाई प्रस्थान, अन्य श्रमणों पण प्रस्थान वंदना
करवा निमित्त, प्रस्थान प्रलुनी समीपि अन्य श्रमणों द्वारा श्रमणी निन्दा
भगवान् महावीर द्वारा तेमने श्रमणी निन्दा न करवाते उपदेश प्रलु द्वारा
जागरिकाना प्रकारानी प्ररूपणा क्रोधशी व्याकुल भवेदा जिवनी कर्मबन्धनी
प्ररूपणा, मानवादा जिवनी कर्मबन्धनी प्ररूपणा, शंख द्वारा प्रवज्याने
स्वकार तेना सामर्थ्य वणुन ।
आ बारमां शतकेना १० उद्देशाये छे, अ उद्देशाये विषयती प्ररूपणा छे
करतीरी गार्थी नीये प्रभाछे छे—

संखे १ जयन्ति २ पुढवि ३ पोग्गल ४ अइवाय ५ राहु ६ लोगेय ७

नागेय ८ देव ९ आया १० बारसमसए दसुद्देसा ॥

द्वादशशतके दशोद्देशाः ॥१॥

शङ्खश्रावकवक्तव्यता ।

मूलम्—‘तेणं कालेणं, तेणं समएणं, सावत्थी नामं नयरी
 होत्था, वन्नओ। कोट्टए चेइए, वण्णओ। तत्थेणं सावत्थीए
 नयरीए बहवे संखप्पामोक्खा समणोवासगा परिवसंति, अड्ढा
 जाव अपरिभूया अभिगयजीवाजीवा जाव विहरंति। तस्स णं
 संखस्स समणोवासगस्स उत्पला नामं भारिया होत्था, सुकुमाल
 जाव सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा जाव विहरइ।
 तत्थेणं सावत्थीए नयरीए पोक्खली नामं समणोवासए परि-
 वसइ। अड्ढे अभिगय जाव विहरइ। तेणं कालेणं, तेणं समएणं
 सामी समोसढे, परिसा निगया, जाव पज्जुवासइ। तएणं ते
 समणोवासगा इमीसे जहा आलभियाए जाव पज्जुवासइ।
 तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य
 महतिमहालयाए धम्मकहा जाव परिसा पडिगया। तएणं ते
 समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा
 निसम्म हट्टतुट्ठा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता,
 नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छंति, पुच्छित्ता अट्ठाइं परियादियंति,
 परियाइत्ता, उट्ठाए उट्ठेति, उट्ठित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स,
 अंतियाओ कोट्टयाओ, षेइयाओ पडिनिक्खमंति, पडिनिक्ख-
 मित्ता जेणेव सावत्थी नगरी, तेणेव पहारेत्थगमणाए ॥सू० १॥

आत्मा के भेदों की प्ररूपणा करनेरूप अर्थवाला १० वां आत्मा उद्देशक
 है। इस प्रकार से बारहवें शतकमें ये दश उद्देशक हैं।

देव नामना नवमा उद्देशकमा देवविशेषोनी अने आत्मा नामना इसमां ६६-
 शमां आत्मान्नी प्ररूपणा करवाभां आवी छे

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, आवस्ती नाम नगरी आसीत्, वर्णकः कोष्ठकं चेत्यम्, वर्णकः तत्र खलु आवस्तीया नगर्या बहवः शङ्खप्रमुखाः श्रमणोपासकाः परिवसन्ति, आदयः यावत् अर्पयन्ति अमिगतजीवाजीवा यावत् विहरन्ति । तस्य खलु शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य उत्पला नाम भार्या आसीत् सुकुमार यावत् सुखी, श्रमणोपासिका, अमिगतजीवाजीवा यावत् विहरति, तत्र खलु आवस्तीया नगर्या पुष्कलीनाम् श्रमणोपासकः परिवसन्ति, आदयः, अमिगत यावत् विहरन्ति, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये स्वामी समुद्रतटः । पर्वत निर्गताः यवित् पयुपास्ते । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः अस्या यथा आलभिकायां यावत् पयुपास्ते । ततः खलु श्रमणो भगवतो महावीर स्तेषां श्रमणोपासकानाम् तस्यां च महातिमहालयां धर्मकथा यावत् पर्वतः प्रतिगताः । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मं श्रुत्वा निश्चयः दृष्टतुष्टाः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा प्रदानं पृच्छन्ति, पृष्ट्वा अर्थान् पयाददाति, पयादाय रुत्थया उत्तिष्ठन्ति, उत्थाय श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्, कोष्ठकात् चेत्यात् प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रामन्ति यत्रैव आवस्ती नगरी, तत्रैव प्रधारयन्ति गमनाय ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ शङ्खनामकं धर्मणोपासकं प्रकृत्यदिमाह-‘तेणं कालेणं’ इत्यादि,
‘तेणं कालेणं, तेणं समणं सावत्थी-नामं नयरी होत्था, वण्णओ कोट्ठए वेइए
वण्णओ’ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये आचरती नाम नगरी आसीत्, वर्णकः-
असमं वर्णयः वर्णनम् औपपातिके वर्णनगरी वर्णनयदवसयम्, कोष्ठकं नाम

प्राचीन विज्ञान शिक्षा आवकवस्तुन्यता-

(३) तिणं कालेण तेषां समुत्पन्न इत्यादि। - इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने शङ्ख नाम के आवक की प्रसूप्ता की है । "तिणं कालेण तेषां समुत्पन्न साधर्थी नाम नगरी होत्था" उस काल और उस समय में अविस्ती नामकी नगरी थी वृष्णिओर यह नगरी का वर्णन औपपातिक सूत्र में धर्षित्य चंपानगरी का जैसा है । उसमें

-शंभुश्रावकुनी-वस्तुव्यता-

समाप्तं च तत्राह ॥ ६६ ॥ तेषां कालेन ॥ इत्यादि ॥

[illegible]

ચૈત્યમ્-ઉદ્યાનમ્, આત્રીત્, વર્ણકઃ-અસ્ય ચૈત્યસ્ય વર્ણનમ્ ઔપપાતિકસૂત્રોક્ત
 પૂર્ણભદ્રચૈત્યવર્ણનવદસેયમ્। 'તત્થ ણં સાવત્થીએ નયરીએ વહવે સંઘપ્પામોક્ષા-
 સમણોવાસગા પરિવસંતિ, અહ્ઠા જાવ અપરિભૂયા અભિગયજીવાજીવા જાવ વિહ-
 રંતિ' તત્ર સ્વલ્લ શ્રાવસ્થ્યાં નગર્યાં વહવઃ શક્કપ્પમુલાઃ-શક્કપ્પમુલઃ-પ્રધાનો યેષાં તે
 તંયાવિધાઃ-શ્રમણોપાસકાઃ પરિવસન્તિ, આઢથ્યાઃ યાવત્-વહુજનસ્યાપરિભૂતાઃ,
 અભિગતજીવાજીવાઃ જીવતત્ત્વાઃ, યાવત્ ઉપલબ્ધપુણ્યપાપાઃ इत्यादि विशेषणयुक्ताः
 विहरन्ति-तिष्ठन्ति, 'तस्स णं संखस्स समणोवासगस्स उप्पला नामं भारिया-
 होत्था' तस्य खलु शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य उत्पला नाम भार्या आसीत्, 'सुकुमाल
 'कोट्टए चेइए' कोष्ठक नाम्ना चैत्य-उद्यानथा 'वण्णओ' इत्सका भी
 वर्णन औपपातिक सूत्र में कथित पूर्णभद्र चैत्य के वर्णन जैसा जानना
 चाहिये। 'तत્थ ણં સાવત્થીએ નયરીએ વહવે સંઘપ્પામોક્ષા સમણોવાસગા
 પરિવસંતિ, અહ્ઠા જાવ અપરિભૂયા અભિગયજીવાજીવા જાવ વિહરંતિ' उस
 श्रावस्ती नगरी में जिनमें शंख श्रमणोपासक मुख्य है ऐसे अनेक श्रम-
 णोपासक रहते थे, ये सब के सब विशेष संपत्तिशाली थे इन सब का
 प्रभाव भी बहुत था-किसी की भी ऐसी शक्ति नहीं थी, जो इनका
 थोड़ा सा भी तिरस्कार कर सके जीव और अजीव के स्वरूप को ये सब
 जानते थे यावत् पुण्य और पाप के फल से ये सब परिचित थे इत्यादि
 और भी पूर्वोक्त विशेषणों से ये युक्त थे 'तस्स णं संखस्स समणो-
 वासगस्स उप्पला नामं भारिया होत्था' उस शंख श्रमणोपासक की

પણ વણન સમજવું તેમાં “કોટ્ટએ ચેઇએ” કોષ્ઠક નામનું ચૈત્ય હતું.
 “વણ્ણઓ” ઔપપાતિક સૂત્રમાં પૂણ્ણભદ્ર ચૈત્યનું જેવું વણન કરવામાં આનું
 છે એવું જ કોષ્ઠક ચૈત્યનું વણન પણ સમજવું. “તત્થ ણં સાવત્થીએ નયરીએ
 વહવે સંઘપ્પામોક્ષા સમણોવાસગા પરિવસંતિ, અહ્ઠા જાવ અપરિભૂયા અભિગય-
 જીવજીવા જાવ વિહરંતિ” તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં અनेक શ્રાવકો રહેતા હતા.
 તે શ્રાવકોમાં શંખ નામનો શ્રાવક મુખ્ય હતો. તે શ્રાવકો ઘણા જ સમૃદ્ધિ-
 શાળી અને પ્રભાવશાળી હતા. તેમનો તિરસ્કાર કરવાની હિંમત કોઈ પણ
 વ્યક્તિ કરતી નહીં તેઓ જીવ અને અજીવના સ્વરૂપને સમજતા હતા,
 અને પુણ્ય અને પાપના ફલના પણ જાણકાર હતા આ સિવાયના બીજાં
 પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી પણ તેઓ યુક્ત હતા.

“તસ્સ ણં સંઘસ્સ સમણોવાસગસ્સ ઉપ્પલા નામં ભારિયા હોત્થા” તે શંખ
 શ્રમણોપાસકને ઉત્પલા નામની ભાર્યા હતી. “સુકુમાલ જાવ સુરુવા, સમણો-

જાવ સુરુવા સમળોવાસિયા અભિગયજીવાજીવા જાવ વિહરઈ' સા ઉત્પલા સુકુમાર
યાવત્-પાણિપાદા, સુરુપા શ્રમળોપાસિકા, અભિગતજીવાજીવા-યાવત્-વિહરતિ,
'તત્થ ણં સાવત્થીય નયરીય પોવલ્લીનામ' સમળોવાસણ પરિવસઈ, અદ્દે અભિગય જાવ
વિહરઈ' તત્ર ચલ્લ શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં પુષ્કલીનામ-શ્રમળોપાસકઃ પરિવસતિ,
આદ્દયઃ, અભિગત યાવત્-જીવાજીવઃ યાવત્ ઉપલ્લબ્ધપુણ્યપાપઃ વિહરતિ, । 'તેઢં
કાલેણં, તેણં સમણં સામી સમોસઢે । પરિમા નિગ્ગયા જાવ પજ્જુવાસઈ' તસ્મિન્
કાલે, તસ્મિન્ સમયે સ્વામી-મહાવીરઃ, સમવસુતઃ, પર્વત્ પર્યુપાસ્તે । 'તણં તૈ

આર્યા થી જિસ કા નામ ઉત્પલા થા 'સુકુમાલ જાવ સુરુવા, સમળો-
વાસિયા, અભિગયજીવાજીવા, જાવ વિહરઈ' હસ કે હાથ પૈર બહુત
સુકુમાર થે દેખને મેં યહ બહુત સુન્દર થી યહ મી શ્રમળોં કી ઉપાસિકા
મી જીવ અજીવ તત્ત્વ કે સ્વરૂપ કી જાનકાર થી 'તત્થ ણં સાવત્થીય
નયરીય પોવલ્લી નામં સમળોવાસણ પરિવસઈ, અદ્દે અભિગય જાવ
વિહરઈ' હસી શ્રાવસ્તી નગરી મેં પુષ્કલી નામકા દૂસરા ઓર મી
શ્રમળોપાસક રહતા થા યહ મી આદય ઓર અપરિભૂત થા જીવ ઓર
અજીવ તત્ત્વ કા જાનકાર થા પુણ્ય ઓર પાપકે ફલજ્ઞાતા થા, 'તેણં કાલેણં
તેણં સમણં સામી સમોસઢે પરિમા નિગ્ગયા, જાવ પજ્જુવાસઈ' હસ
કાલ ઓર હસ સમય મેં મહાવીર સ્વામી વહાં પર પધારે ડનકો બંદના
ઓર નમસ્કાર કરને કે લિયે પરિવદ અપને ૨ સ્થાન સે નિકલી-યાવત્

વાસિયા, અભિગયજીવાજીવા, જાવ વિહરઈ" તેના કર-હાથ અને અકલ્પ ધણા
સુંદર હતાં તેનાં અંગોપાંગોનું પૂર્વોક્ત વર્ણન અહીં પણ અકલ્પ કરવું તે
ઘણી જ સુંદર હતી. તે પણ શ્રમણોની ઉપાસક હતી અને જીવ તથા અજીવ
તત્ત્વ, પાપ, પુણ્ય આદિને બાણુનારી હતી.

“તત્થ ણ સાવત્થીય નયરીય પોવલ્લી નામં સમળોવાસણ પરિવસઈ, અદ્દે
અભિગય જાવ વિહરઈ” એજ શ્રાવસ્તી નગરીમાં પુષ્કલી નામનો બીજો એક
શ્રમણોપાસક રહેતો હતો. તે પણ સમૃદ્ધિ સંપન્ન આદિ વિશેષજ્ઞોવાળો, ધણો
જ પ્રભાવશાળી, કોઈથી પણ ગાંજ્યો ન જાય એવો, જીવ અને અજીવ
તત્ત્વને બાણુનારો અને પાપ અને પુણ્યના જ્ઞાને સમજનારો હતો. “તેણં કાલેણં
સમણં સામી સમોસઢે, પરિમા નિગ્ગયા, જાવ પજ્જુવાસઈ” તે કાળે અને
તે સમયે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર સ્વામી તે નગરીના કોઈક ઉદ્યાનમાં પધર્યા.
તેમને બંધણુ નમસ્કાર કરવાને માટે પરિવદ નીકળી ‘પરિવદ દ્વારા પ્રભુની

समणोवासगा इमीसे जहा आलभियाए जाव पज्जुवासंति' ततः खलु ते श्रमणो-
पासकाः अस्याः कथायाः लब्धार्थाः-गृहीतार्थाः यथा-आलभिकायां यावत्-
नगर्यां पूर्वं प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च हृष्टतुष्टः सन्तः चिन-
येन प्राञ्जलिपुटाः भगवन्तं पर्युपास्ते । 'तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणो-
वासगाणं तीसे य महतिमहालयाए धम्मकहा जाव परिसा पडिगया' ततः खलु
श्रमणो भगवान् महावीरः तेषां श्रमणोपासकानां, तस्यां च महातिमहालयायां
पर्यदि धर्मकथा यावत् धर्मकथां श्रुत्वा पर्यत् प्रतिगता । 'तएणं ते समणोवासगा
समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठा समणं भगवं

इसने उनकी पर्युपासना की 'तएणं ते समणोपासगा इमीसे कहाए
जहा आलभियाए जाव पज्जुवासंति' उन श्रमणोपासकों को जब महा-
वीर प्रभुके आगमनरूप कथा की खबर पड़ी तब वे भी सबके सब प्रभु
को बन्दना करने के लिये और धर्मोपदेश सुनने के लिये अपने-
स्थान से निकल कर प्रभु के पास आये सो जैसा कथन आलभिका
नगरी के श्रमणोपासकों के विषय में किया गया है-वैसा ही कथन यहाँ
पर भी कर लेना चाहिये तथा प्रभु के दर्शनादि करके वे सबके सब
बहुत आनन्दित हुए और संतुष्ट चित्त हुए बड़े विनय से उन्होंने
प्राञ्जलिपुट होकर प्रभु की पर्युपासना की 'तएणं समणे भगवं महावीरे
तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महतिमहालयाए धम्मकहा जाव परिसा
परिगया' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने उन श्रमणोपासकों को
उस अतिविशाल परिषदा में धर्मकथा सुनायी धर्मकथा सुनकर परि-
षदा विसर्जित हो गई 'तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ

पर्युपासना करवामां आवी,' आ कथन पर्यन्तनुं सभस्त कथन अही' अहणु करवुं
नेधये. " तएणं ते समणोवासगा इमीसे कहाए जहा आलभियाए जाव पज्जु-
वासंति " धर्मोपदेश सांख्यानाने तथा वंछणु नभस्कार करवाने भाटे गयेही
ते परिषदनुं वणुंन आलभिका नगरीना श्रमणोपासकना विषयमां आगण
कर्या अनुसार न नही' यणु अहणु करवु नेधये प्रभुतां दर्शन करीने तेभने
धणु न आनद अने संतोष थये तेभणु अन्ने हाथ नेडीने प्रभुनी पर्यु-
पासना करी. " तएणं समणे भगव महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य
महति महालयाए धम्मकहा जाव परिसा परिगया " तयार भाद श्रमणु भगवान
महावीरे श्रमणोपासकानी ते अति विशाण प्रणहाने धर्मकथा सांख्यान
धर्मकथा सांख्यानने प्रणहा विसर्जित थध गध. " तएणं ते समणोवासगा
समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठा समणं

‘महावीरं वंदन्ति, नमसन्ति,’ ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य अन्तिके-
समीपे, धर्मं श्रुत्वा निश्चय-हृदिअवधार्य, हृष्टतुष्टाः सन्तः श्रमणं भगवन्तं महा-
वीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, ‘वंदित्ता, नमसित्ता पसिणाइं पुच्छन्ति’ वन्दित्वा नम-
स्यित्वा, प्रश्नान् पृच्छन्ति ‘पुच्छित्ता, अट्टाइं परियादियन्ति’ पृष्ट्वा, अर्थान् पर्याव-
दति-परिगृह्णन्ति, ‘परियाइत्ता, उट्टाए उट्टेति’ अर्थान् पर्यादाय-परिगृह्य, उत्थया-
उत्थानेन उत्तिष्ठन्ति, ‘उट्टित्ता, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ कोट्टयाओ
चेइयाओ पडिनिक्खमन्ति’ उत्थाय, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्-
समीपात्, कोष्ठकात् कोष्ठक नाम्नश्चैत्यात् प्रतिनिष्क्राम्यन्ति-निर्गच्छन्ति ‘पडि-
निक्खमित्ता, जेणेव सावत्थी नयरी, तेणेव पहारेत्थ गमणाए’ प्रतिनिष्क्रम्य, यत्रैव
आवस्ती नगरी आसीत्, तत्रैव-गमनाय-गन्तुं प्राधारयन्-प्रस्थितवन्तः ॥सू० १॥

महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्टा समणं भगवं महावीरं
वंदन्ति, नमसन्ति’ इस प्रकार श्रमणोपासकोंने श्रमण भगवान् महावीर
से धर्म सुनेकर और उसे हृदय में धारण कर आनन्दित होकर संतुष्ट
चित्त होते हुए श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की नमस्कार किया
‘वंदित्ता नमसित्ता पसिणाइं पुच्छन्ति’ वन्दना नमस्कार कर फिर उन्होंने
उन से प्रश्नों को पूछा-‘पुच्छित्ता अट्टाइं परियादियन्ति’ पूछकर उनके अर्थों
को समझकर फिर वे उठे ‘उट्टित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अन्ति-
याओ कोट्टयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमन्ति’ उठकर श्रमण भगवान्
महावीर के पास से और उस कोष्ठक चैत्य से बाहिर निकले ‘पडिनि-
क्खमित्ता जेणेव सावत्थी नगरी, तेणेव पहारेत्थ गमणाए’ बाहर निकल
कर जहां आवस्ती नगरी थी उस ओर जाने के लिये प्रस्थित हो गये ॥सू० १॥

‘भगवं महावीरं वंदन्ति नमसन्ति’ आ प्रकारे श्रमणु भगवान् महावीरनी-
समक्ष धर्मोत्तरवतुं श्रवणु करीने अने तेने हृदयमां धारणु करीने भूषण
आनंद अने संतोष पायेला ते श्रमणोपासकांणे भगवान् महावीरने वंदणु
नमस्कार कर्या. “वंदित्ता नमसित्ता पसिणाइं पुच्छन्ति” वंदणु नमस्कार
करीने तेभणु तेभने डेटलाक प्रश्नो पूछ्या. “पुच्छित्ता अट्टाइं परियादियन्ति”
पूछेला प्रश्नोना तेभना द्वारा अपायेला उत्तरो द्वारा प्रश्नगत विषयने तेभणु
समणु दीधे ॥ “परियाइत्ता उट्टाए उट्टेति” त्थार पाइ तेओ तेभनी उत्थान
शक्तिथी गइया. “उट्टित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ कोट्टयाओ
चेइयाओ पडिनिक्खमन्ति” गइीने तेओ श्रमणु भगवान् महावीर पासेथी तथा
ते केळक चैत्यमांथी अडार नीकइया. “पडिनिक्खमिता जेणेव सावत्थी नयरी,
तेणेव पहारेत्थ गमणाए” त्यांथी नीकणीने तेओ आवस्ती नगरी तरई
रवाना थ्या. ॥सू० १॥

मूलम्—“तएणं से संखे समणोवासए ते समणोवासए एवं
 ब्रयासी—तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! विउलं असणं पाणं खाइमं
 साइमं उवक्खडावेह, तएणं अम्हे तं विपुलं असणं पाणं खाइमं
 आसाएमाणा, विसाएमाणा, परिभाएमाणा, परिभुंजेमाणा,
 पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो । तएणं ते सम-
 णोवासगा संखस्स समणोवासगस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणंति ।
 तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए
 जावे समुप्पज्जित्था—नो खलु मे सेयं तं विउलं असणं जाव साइमं
 आसाएमाणस्स, विसाएमाणस्स, परिभुंजेमाणस्स, परिभाए-
 माणस्स पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणस्स विहरित्तए, सेयं
 खलु मे पोसहसालाए पोसहियस्स बंभयारिस्स उम्मुक्कमणि-
 सुवण्णस्स, ववगयमालावन्नगविलेवणस्स निक्खित्तसत्थमुसल-
 स्स, एगस्स अविइयस्स दब्भसंथारोवगयस्स पक्खियं पोसहं
 पडिजागरमाणस्स विहरित्तए त्तिक्कु एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता जेणेव
 सावत्थी नयरी, जेणेव सए गिहे, जेणेव उप्पला समणोवासिया
 तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, उप्पलं समणोवासियं आपुच्छइ,
 आपुच्छित्ता, जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
 पोसहसालं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता, पोसहसालं पमज्जइ, पम-
 जित्ता, उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता, दब्भसंथारगं
 संथरइ, संथरित्ता, दब्भसंथारगं दुरूहइ, दुरूहित्ता, पोसहसालाए

पोसहिण, बंभयारी जाव पक्खियं पोसहं पडिजांगरमाणे विह-
रह । तएणं ते समणोवासगा, जेणेव सावत्थी नगरी जेणेव साइं
गिहाइं, तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता, विपुलं असणं पाणं
खाइमं साइमं, उवक्खडावेति, उवक्खडावेत्ता, अन्नमन्ने सदा-
वेति, सदावेत्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हेहि
से विउले अंसणपाणखाइमसाइमे उवक्खडाविण, संखेयणं
समणोवासए नो हव्वमागच्छइ, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया !
अम्हं संखं समणोवासगं सदावेत्तए । तएणं से पोक्खली सम-
णोवासए ते समणोवासए एवं वयासी-अच्छंतु णं तुब्भे देवा-
णुप्पिया ! सुनिब्बुया वीसत्था, अहं णं संखं समणोवासगं सदा-
वेमि त्तिक तेसिं समणोवासगाणं अंतियाओ पडिनिक्खमइ,
पडिनिक्खमित्ता सावत्थीए नयरीए मज्झंमज्झेणं, जेणेव संख-
स्स समणोवासगस्स गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता,
संखस्स समणोवासगस्स गिहं अणुपविट्ठे । तएणं सा उप्पला
समणोवासिया पोक्खलिं समणोवासयं एज्जमाणं पासइ,
पासित्ता हट्ठुट्ठु आसणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठुपयाइं
अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता पोक्खलिं समणोवासगं वंदइ, नमंसइ,
वंदित्ता, नमंसित्ता, आसणेणं उवनिमंतेइ, उवनिमंतित्ता, एवं
वयासी-संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पयोयणं ? । तएणं
से पोक्खली समणोवासए उप्पलं समणोवासियं एवं वयासी-
कहिं णं देवाणुप्पिए ! संखे समणोवासए ? । तएणं सा उप्पला

समणोवासिया पोक्खलं समणोवासगं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! संखे समणोवासए पोसहसालाए पोसहिए बंभ-
यारी जाव विहरइ । तएणं से पोक्खली समणोवासए जेणेव पोसहसाला, जेणेव संखे समणोवासए, तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छित्ता, गमणागमणाए पडिक्कमइ, पडिक्कमित्ता, संखं समणो-
वासगं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हेहिं से विउले असणजाव साइमे उवक्खडाविए, तं गच्छामोणं देवाणुप्पिया तं विउलं असणं जाव साइमं आसाएमाणा जाव पडिजागरमाणा विहरामो । तए णं से संखे समणोवासए पोक्खलिं समणोवासगं एवं वयासी-
णो खलु कप्पइ-देवाणुप्पिया ! तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणस्स जाव पडिजागरमाणस्स विहरित्तए, कप्पइ मे पोसहसालाए पोसहियस्स जाव विहरित्तए, तं छेदेणं देवाणुप्पिया ! तुब्भे तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसा-
एमाणा जाव विहरह । तए णं से पोक्खली समणोवासए संख-
स्स समणोवासगस्स अंतियाओ पोसहसालाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता सावर्त्ति नयरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव सवणो-
वासगा तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता ते समणो-
वासए एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! संखे समणोवासए पोसहसालाए पोसहिए जाव विहरइ, तं छेदेणं देवाणुप्पिया ! तुब्भे विउलं असणपाणखाइमसाइमे जाव विहरह, संखे णं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ । तएणं ते समणोवासगा ते

विउले असणपाण खाइमसाइमे आसाएमाणा जाव विहरंति।
 तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसम-
 यंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्प-
 जित्था,—सेयं खलु मे कल्लं जाव जलंते समणं भगवं महा-
 वीरं वंदित्ता, नमंसित्ता जाव पज्जुवासित्ता तओ पडिनियत्तस्स
 पक्खियं पोसहं पारित्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता, कल्लं
 जाव जलंते पोसहसालाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता,
 पादविहारचाणेणं सावत्थिं नयरिं मज्झं मज्झेणं जाव पज्जुवासइ,
 अभिगमो नत्थि। तएणं ते समणोवासगा कल्लं पाउ० जाव जलं ते
 णहाया कयवलि कम्मा जाव सरीरा सएहिं गेहेहिं तो पडिनि-
 क्खमंति, पडिनिक्खमित्ता एगयओ मिलायिंति, मिलायित्ता सेसं
 जेहा पढमं जाव पज्जुवासंति। तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं
 समणोवासगाणं तीसेय महतिमहालियाए सभाए धम्मकहा
 जाव आणाए आराहए भवइ। तएणं ते समणोवासगा समणस्स
 भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठा
 उट्ठाए उट्ठेति, उट्ठित्ता, समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति,
 वंदित्ता नमंसित्ता, जेणेव संखे समणोवासए, तेणेव उवाग-
 च्छंति, उवागच्छित्ता, संखं समणोवासयं एवं वयासी—तुमं
 देवाणुप्पिया! हिज्जा अम्हे हिं अप्पणा चेव, एवं वयासी—तुम्ह
 णं देवाणुप्पिया! विउलं असणं जाव विहरिस्सामी, तएणं तुमं

पोसहसालाए जाव विहरित्तए, तं सुदुट्ठं णं तुमं देवाणुप्पिया!
अम्हं हीलसि। अज्जो त्ति समणं भगवं महावीरे ते समणो-
वासए एवं वयासी-मा णं! अज्जो! तुब्भं संखं समणोवासगं-
हीलह, निंदह, खिसह, गरहह, अवमन्नह, संखे णं समणोवासए
पियधम्मे चेव दढधम्मे चेव, सुदकखु जागरियं जागरिए ॥सू०२॥

छाया—ततः खलु स शङ्ख श्रमणोपासकः तान् श्रमणोपासकान् एवम्
अवादीत्—युयं खलु देवानुप्रियाः! विपुलम् अशनम्, पानं, खादिसं, स्वादिमम्
उपसंस्कारयत, ततः खलु वयं तत्—विपुलम् अशनम्, पानं, खादिमं, स्वादिमम्
आस्वादयन्तः, विस्वादयन्तः परिभाजयन्तः परिभुञ्जानाः, पाक्षिकं पौषधम् प्रति-
जाग्रतो विहरिष्यामः। ततः खलु ते श्रमणोपासकाः शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य
एतमर्थं विनयेन प्रतिशृण्वन्ति। ततः खलु तस्य शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य अयमेत-
द्रूपः आध्यात्मिको यावत्—समुदपद्यत—नो खलु मम श्रेयः—तत् विपुलम् अशनं
यावत् स्वादिमम् आस्वादयन्तः, विस्वादयन्त, परिभुञ्जानस्य, परिभाजयतः पाक्षिकं
पौषधं प्रतिजाग्रतो विहर्तुम्, श्रेयः खलु मम पौषधशालायां पौषधिकस्य ब्रह्म-
चारिणः उन्मुक्तमणिसुवर्णस्य व्यपगतमालावर्णकविलेपनस्य निक्षिप्तशस्त्रमुश-
लस्य एकस्य अद्वितीयस्य दर्भसंस्तारकोपगतस्य पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतो
विहर्तुमिति कृत्वा, एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य यत्रैव श्रावस्ती नगरी, यत्रैव स्वकं गृहम्,
यत्रैव उत्पला श्रमणोपासिका तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य उत्पलां श्रमणो-
पासिकाम् आपृच्छति, आपृच्छ्य यत्रैव पौषधशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य
पौषधशालाम् अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य, पौषधशालां प्रमार्जयति, प्रमार्ज्य, उच्चार-
प्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति, प्रतिलेख्य दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, संस्तृत्य दर्भसंस्ता-
रकम् आरोहति, आरूढ्य पौषधशालायां पौषधिको ब्रह्मचारी यावत् पाक्षिकं पौषधं
प्रतिजाग्रत् विहरति। ततः खलु ते श्रमणोपासकाः यत्रैव श्रावस्ती नगरी, यत्रैव
स्वानि गृहाणि तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य विपुलम् अशनं पानं खादिमं, स्वा-
दिमम् उपस्कारयन्ति, उपस्कार्य, अन्योन्यम् शब्दयन्ति, शब्दयित्वा एवम्—
अवादिषुः—एवं खलु देवानुप्रियाः! अस्माभिः तत् विपुलम् अशनपानखादिम-
स्वादिमम् उपस्कारितम्, शङ्खश्च खलु श्रमणोपासकः नो शीघ्रमागच्छति, तत्
श्रेयः खलु देवानुप्रियाः! अस्माकं शङ्खं श्रमणोपासकं शब्दयितुम्। ततः खलु स

पुष्कली श्रमणोपासकः तान् श्रमणोपासकान् एवम् अवादीत्-आध्वं खलु यूयं देवानुप्रियाः ! सुनिवृत्ताः विश्वस्ताः, अहं खलु शङ्खं श्रमणोपासकं शब्दयामि इति कृत्वा तेषां श्रमणोपासकानाम् अन्तिकात्-प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य श्रावस्त्यां नगर्यां मध्यमध्येन, यत्रैव शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य गृहं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य गृहम् अनुप्रविष्टः, ततः खलु सा उत्पला श्रमणोपासिका पुष्कलिम् श्रमणोपासकम् आयान्तं पश्यति, दृष्ट्वा दृष्टतुष्टा आसनात् अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय सप्ताष्टौ पदानि अनुगच्छति, अनुगम्य पुष्कलिं श्रमणोपासकं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा आसनेन उपनिमन्त्रयति, उपनिमन्त्र्य एवम्-अवादीत्-संदिशन्तु खलु देवानुप्रियाः ! किमागमनप्रयोजनम् ? । ततः खलु स पुष्कलिः श्रमणोपासकः, उत्पलां श्रमणोपासिकाम् एवम् अवादीत्-कुत्र खलु देवानुप्रिये ! शङ्खः श्रमणोपासकः ? ततः खलु सा उत्पला श्रमणोपासिका पुष्कलिं श्रमणोपासकम् एवम् अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाः ! शङ्खः श्रमणोपासकः पौषधशालायां पौषधिको ब्रह्मवारी यावत्-विहरति, ततः खलु स पुष्कलिः श्रमणोपासको यत्रैव पौषधशाला, यत्रैव शङ्खः श्रमणोपासकस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य, गमनागमनाय प्रतिक्रामति, प्रतिक्रम्य शङ्खं श्रमणोपासकं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवमवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाः ! अस्माभिः तत् विपुलम् अन्नं यावत् स्वादिमम् उपस्कारितम्, तद्गच्छामः खलु देवानुप्रियाः ! तद्विपुलम् अन्नं यावत्-स्वादिमम् आस्वादयन्तः यावत्-प्रतिजाग्रतो विहरामः । ततः खलु स शङ्खः श्रमणोपासकः पुष्कलिं श्रमणोपासकम् एवम्-अवादीत्-नो खलु कल्पते देवानुप्रियाः ! तत् विपुलम् अन्नं पानं खादिमं, स्वादिमम्, आस्वादयतो यावत्-प्रतिजाग्रतो विहर्तुम्, कल्पते मम पौषधशालायां पौषधिकस्य यावत् विहर्तुम् तत् छन्देन देवानुप्रियाः ! यूयं तत्-विपुलम् अन्नं पानं खादिमं, स्वादिमम्, आस्वादयन्तो यावत्-विहरत, ततः खलु स पुष्कलिः श्रमणोपासकः शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य अन्तिकात् पौषधशालायाः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य, श्रावस्त्यां नगर्यां मध्यमध्येन, यत्रैव ते श्रमणोपासकाः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य, तान् श्रमणोपासकान् एवम्-अवादीत्-एवं खलु देवानुप्रियाः ! शङ्खः श्रमणोपासकः, पौषधशालायां पौषधिको यावत् विहरति-तत् छन्देन देवानुप्रियाः ! यूयं विपुलम् अन्नपानखादिमस्वादिमं यावत् विहरत । शङ्खः खलु श्रमणोपासको नो इह्यमागच्छति । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः तानि विपुलानि अन्नपानखादिमं स्वादिमानि आस्वादयन्तो यावत्-विहरन्ति, ततः खलु तस्य शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य पूर्वरात्रापररात्रकालसमये

धर्मजागरिकां जाग्रतः अयमेतद्रूपो यावत् समुदपद्यत-श्रेयः खलु मम कल्ये यावत्
ज्वलति, श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत् पर्युपास्य, ततः
प्रतिनिवृत्तस्य पाक्षिकं पौषधं पारयितुमिति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य कल्ये यावत्
ज्वलति पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य पादविहारचारेण श्रावस्तीं
नगरीं मध्यमध्येन यावत् पर्युपासते । अभिगमो नास्ति । ततः खलु ते श्रमणो-
पासकाः कल्ये प्रादु० यावत् ज्वलति, स्नाताः कृतबलिकर्माणो यावत् शरीराः
स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो गृहेभ्यः प्रतिनिष्क्रामति, स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो गृहेभ्यः प्रति-
निष्क्रम्य, एकतो मिलन्ति, एकतो मिलित्वा शेषं यथा प्रथमं यावत् पर्युपासते ।
ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः तेषां श्रमणोपासकानां तस्यांच महातिमहा-
लयायां सभायां धर्मकथा यावत् अज्ञाया आराधको भवति । ततः खलु ते श्रमणो-
पासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मश्रुत्वा निश्चयं हृष्टतुष्टाः
उत्थया उत्तिष्ठन्ति, उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा
नमस्यित्वा, यत्रैव शङ्खः श्रमणोपासक तत्रैव उवागच्छन्ति, उपागत्य शङ्खं श्रम-
णोपासकम् एवम्-अवादिपुः-त्वं देवानुप्रिय ! ह्यः अस्माकम् आत्मना चैव, एवम्-
अवादीः-यूयं खलु देवानुप्रियाः ! विपुलम् अशनं यावत्-विहरिष्यामः ततः खलु
त्वम् पौषधशालायाम् यावत् विहृत्य तत् सुष्ठु खलु त्वम् देवानुप्रियाः ! अस्मान्
अवहेलयसि । आर्याः । इति श्रमणो भगवान् महावीरस्तान् श्रमणोपासकान्
एवम् अवादीत्-मा खलु आर्याः ! यूयं शङ्ख श्रमणोपासकम् अवहेलयत, निन्दत,
कोपयत, गर्हध्वम् अवमन्यध्वम्, शङ्खः खलु श्रमणोपासकः प्रियधर्मा चैव दृढधर्मा
चैव सुदृष्टि जागरिकां जागरितः ॥सू० २॥

टीका—शङ्खमेव वर्णयति ‘तएणं से’ इत्यादि, ‘तएणं से संखे समणो-
वासए ते समणोवासए एवं वयासी’-ततः खलु स शङ्खः श्रमणोपासकः तान्

‘तएणं से’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकारनें शंख श्रमणोपासक का ही वर्णन
किया है । ‘तएणं से संखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी’

“तएणं से” इत्यादि—

टीकार्थ—आ सूत्र द्वारा सूत्रकारनें शंख श्रमणोपासकनुं न वर्णन कियुं
छे. “तएणं से संखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी” श्रावस्ती नगरी

श्रमणोपासकान्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-‘तुम्हे णं देवाणुप्पिया ! विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह’ हे देवानुप्रियाः ! ययं खलु विपुलम् अशनं, पानं, खादिमं, स्वादिमम् उपस्कारयत-निष्पादयत, ‘तएणं अम्हे तं विपुलं असणं पाणं खाइमं, साइमं आसाएमाणा, विसाएमाणा परिभाएमाणा परिभुंजेमाणा पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो’ ततः खलु वयं तत् विपुलम् अशनं पानं खादिमं स्वादिमम् आस्वादयन्तः यतनया सामान्येन, विस्वादयन्तः विशेषयतनया परिभुञ्जानाः यतनयैव परिभोगं कुर्वाणाः, परिभाजयन्तः-विभज्य परस्परम् अन्येभ्योऽपि ददानाः, पाक्षिकं-पक्षे भवं पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतः-अनुपालयतः, विहरिष्यामः-स्थास्यामः, ‘तएणं ते समणोवासया संखस्स समणोवासगस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणंति’ ततः खलु ते श्रमणोपासकाः शङ्कस्य

इसके बाद उस श्रमणोपासक शंखने उन श्रमणोपासकों से ऐसा कहा-‘तुम्हे णं देवाणुप्पिया विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह’ देवानुप्रियो ! आप लोग विपुलमात्रा में अशन, पान, खादिम और स्वादिम रूप आहार को तैयार करवाओ (तएणं अम्हे तं विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभाएमाणा परिभुंजेमाणा पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो) तब हम लोग उस चारों प्रकार के आहार से क्षुधा को शांत करते हुए, फिर मध्यस्थभाव से विशेष रूप से क्षुधा को शांत करते हुए, तथा एक दूसरे के लिये भी उसे देते हुए इस प्रकार करते हुए हम लोग पाक्षिक पौषध करेंगे ‘तएणं ते समणोवासया संखस्स समणोवासगस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणंति’ जब शंख श्रमणोपासकों से ऐसा अपना हार्दिक अभिप्राय

तरश् ञतां ञतां ते शंख नामना श्रमणोपासके अन्य श्रमणोपासकेने आ प्रमाणे कथुं-‘तुम्हेणं देवाणुप्पिया विउल असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेहि’ हे देवानुप्रियो ! आप धणां न मोटा प्रमाणमा अशन, पान, खादिम अने स्वादिम इय आरे प्रकारने आहार तैयार करावो. “ (तएणं अम्हे तं विपुल असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभाएमाणा परिभुंजेमाणा पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो) पछी आपणे अधां ते आरे प्रकारना आहार वडे आपणी क्षुधानुं शमन करीने, मध्यस्थ भावे विशेष इये क्षुधानुं शमन करीने, जेके भीजने आश्रयपूर्वक नभाडीने, आपणे पाक्षिकपौषध करशुं.

“ तएणं ते समणोवासया संखस्स समणोवासगस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणंति ” ते श्रमणोपासकेने शंख नामना श्रमणोपासकनी ते सलाहने विन-

श्रमणोपासकस्य एतमर्थ-पूर्वोक्तार्थ, विनयेन प्रतिशृण्वन्ति-स्वीकुर्वन्ति, 'तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य अयमेतद्रूपः-वक्ष्यमाणस्वरूपः, आध्यात्मिकः-आत्मगतः, यावत्-चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत-समुत्पन्नः 'नो खलु मे सेयं तं विउलं असणं जाव साइमं आसाएमाणस्स, विसाएमाणस्स, परिभुंजेमाणस्स परिभाएमाणस्स पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणस्स विहरित्थिए' नो खलु-नैव किल, मम श्रेयः-श्रेयस्करं तत् विपुलम् अशनम्, यावत्-पानं खादिमं, स्वादिमम्, आस्वादयन्तः, विस्वादयन्तः, परिभुञ्जानस्य, परिभाजयतः, पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतः-अनुपालयतो विहर्तुम्, अशनादिकं परिभुञ्जानस्य पाक्षिकं पौषधम् अनुपालयतो मम विहर्तुं नो श्रेयो वर्तते इति भावः । अपितु-'सेयं खलु मे पोसहसालाए पोसहियस्स वंभयारिस्स उम्मुक्कमणिसुवन्नस्स' श्रेयः खलु मम यत् पौषधाशालायां, पौषधिकस्य-पौषधनुपालयतः, ब्रह्मचारिणः कथा-तत्र उन श्रमणोपासको ने उसके इस कथन रूप अर्थ को विनय पूर्वक स्वीकार कर लिया 'तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इसके बाद ही श्रमणोपासक उस शंख के मनमें ऐसा चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित संकल्प उत्पन्न हुआ 'नो खलु मे सेयं तं विउलं असणं जाव साइमं आसाएमाणस्स विसाएमाणस्स परिभुंजेमाणस्स पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणस्स विहरित्थिए' कि मुझे इस प्रकार से पाक्षिक पौषध करना योग्य नहीं है-चारों प्रकार का आहार करता रहूँ और पाक्षिक पौषध भी करता रहूँ अपितु-'सेयं खलु मे पोसहसालाए पोसहियस्स वंभयारिस्स उम्मुक्कमणिसुवन्नस्स' ऐसा करना ही उचित है कि मैं पौषधशाला में बैठूँ

युपूर्वक स्वीकार कथ्यो. "तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था" त्पार भाद ते शंख श्रावकना मनमां आ प्रकारने। आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित अने प्रार्थित संकल्प उत्पन्न थयो-"नो खलु मे सेयं तं विउलं असणं जाव साइमं आसाएमाणस्स विसाएमाणस्स परिभुंजेमाणस्स परिभाएमाणस्स पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणस्स विहरित्थिए" आ प्रकारे पाक्षिक पौषध करवे। ते मारे माटे योग्य नथी. ओटवे के मारे प्रकारने आहार उपर कइया प्रमाणे भाधने पौषध करवाथी भाइं केइ श्रेय थवानुं नथी. "सेयं खलु मे पोसहसालाए पोसहियस्स वंभयारिस्स उम्मुक्कमणिसुवन्नस्स" परन्तु मारे माटे ओज उचित छे के हुं

અનુક્રમણિસુવર્ણસ્ય-પરિત્યક્તરત્નાદિકસ્ય, ‘વવગયમાલાવન્નગવિલેવણસ્સ, નિક્કિલ્લસત્થમુસલસ્સ, એગસ્સ, અવિહ્યસ્સ, દંભસંથારોવગયસ્સ’ વ્યપગતમાલાવર્ણકવિલેપનસ્ય-પરિત્યક્તસ્રક્ પિઠ્ઠકવિલેપનસ્ય, નિશિપ્તશસ્ત્રમુશલસ્ય-દૂરીકૃતલ્લગાદિશસ્ત્ર-મુશલસ્ય, એકસ્ય-વાહ્યસહાયપેક્ષયા કેવલસ્ય, અદિતીયાદિસહાયપેક્ષયા દ્વિતીયરહિતસ્ય, દર્ભસંસ્તારકોપગતસ્ય-કુશાસનોપવિષ્ટસ્ય, ‘પક્કિલ્લયં પોસહં પહિજાગરમાણસ્સ વિહરિત્તે તિકદ્દુ એવં સંપેહેહ’ પાક્ષિકં-પૌષધમ્-પૌષધોપવાસં, પ્રતિજાગ્રતઃ-અનુપાલયતો વિહર્તુ-સ્થાતું મમ શ્રેયઃ પૂર્વપૌષધપેક્ષયા અસ્ય વિશિષ્ટનિર્જરાદેતુત્વાત્ इति કૃત્વા-इत्येवं વિચાર્ય, એવમ્-ઉક્તપ્રકારેણ, સંપેક્ષતે-નિશ્ચિનોતિ ‘સંપેહિત્તા જેણેવ સાવત્થી નયરી, જેણેવ ઉપ્પલા સમણોવાસિયા, તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ સંપ્રેક્ષ્ય-વિનિશ્ચિત્ય, યત્રૈવ-શ્રાવસ્તી નામ

ઔર પૌષધ કરું, બ્રહ્મચર્યપૂર્વક રહું ઔર મણિ સુવર્ણ આદિ કા સર્વથા ત્યાગ કર દૂ ‘વવગયમાલાવન્નગવિલેવણસ્સ નિક્કિલ્લસત્થમુસલસ્સ એગસ્સ અવિહ્યસ્સ, દંભસંથારોવગયસ્સ’ માલા કા ઔર મર્દન કરાને કા ત્યાગપૂર્વક, મુશલ આદિ શસ્ત્ર કા પરિત્યાગપૂર્વક દર્ભકે આસન પર બેટું ‘પક્કિલ્લયં પોસહં’ પહિજાગરમાણસ્સ વિહરિત્તે તિકદ્દુ એવં સંપેહેહ’ ક્યોં કિ હસ સ્થિતિ મેં રહકર પાલિત કિયા ગયા પાક્ષિક-પૌષધ-પૌષધોપવાસ મુજે અધિક શ્રેયસ્કર હોગા, ક્યોં કિ પૂર્વપૌષધ કી અપેક્ષા યહ પૌષધ વિશિષ્ટનિર્જરા કા હેતુ હોતા હૈ-હસ પ્રકાર સે હસને પૌષધ કરનેકા નિશ્ચય કિયા ‘સંપેહિત્તા જેણેવ સાવત્થી નયરી, જેણેવ સઁ ગિહે જેણેવ ઉપ્પલા સમણોવાસિયા તેણેવ ઉવાગચ્છહ’ હસ પ્રકાર નિશ્ચય કરકે વહ જહાં શ્રાવસ્તી નગરી થી ઔર હસમેં બી જહાં

પૌષધશાળામાં જઈને પૌષધ કરું, બ્રહ્મચર્ય પૂર્વક રહું અને મણિ, સુવર્ણ આદિને સર્વથા ત્યાગ કરું. “વવગયમાલાવન્નગવિલેવણસ્સ નિક્કિલ્લસત્થમુસલસ્સ, એગસ્સ અવિહ્યસ્સ, દંભસંથારોવગયસ્સ” માળાના અને મર્દનના ત્યાગ પૂર્વક, મુશલ આદિ શસ્ત્રોના ત્યાગપૂર્વક દર્ભના આસન પર બેસીને “પક્કિલ્લયં પોસહં” પહિજાગરમાણસ્સ વિહરિત્તે તિકદ્દુ એવં સંપેહેહ” પાલન કરાયેલ પાક્ષિક પૌષધોપવાસ જ મારે માટે અધિક શ્રેયસ્કર થઈ પડશે. કારણ કે આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે પૌષધ કરવામાં આવે તે કરતાં આ પ્રકારે પૌષધ કરવામાં આવે તો કર્મોની વધારે નિર્જરા થશે. તેથી તેણે આ પ્રકારે પૌષધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. “સંપેહિત્તા જેણેવ સાવત્થી નયરી, જેણેવ ઉપ્પલા સમણોવાસિયા તેણેવ ઉવાગચ્છહ” આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને તે શ્રાવસ્તી

નગરી આસીત્, યત્રૈવ સ્વકં ગૃહમાસીત્, યત્રૈવ ઉત્પલા નામ શ્રમણોપાસિકા આસીત્, તત્રૈવ ઉપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા, ઉપ્પલં સમણોવાસિયં આપુચ્છહ' ઉપાગત્ય, ઉત્પલાં શ્રમણોપાસિકામ્ આપૃચ્છતિ, 'આપુચ્છિત્તા જેણેવ પોસહસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છહ' આપૃચ્છ્ય, યત્રૈવ-પૌષધશાલા આસીત્, તત્રૈવ-ઉપાગચ્છતિ 'ઉવાગચ્છિત્તા પોસહસાલં અણુપવિસહ' ઉપાગત્ય, પૌષધશાલામ્ અનુપવિશતિ, 'અણુપવિસિત્તા, પોસહસાલં પમડજહ' અનુપવિશ્ય, પૌષધશાલાં પ્રમાર્જયતિ 'પમ-જિજ્ઞાતા ઉચ્ચારપાસવણભૂમિં પઢિલેહેહ' પૌષધશાલાં પ્રમુજ્ય, ઉચ્ચારપ્રસવણભૂમિમ્ પ્રતિલેખયતિ, 'પઢિલેહિત્તા, દન્મસંધારગં સંથરેહ' પ્રતિલેખ્ય, દર્મસંસ્તારકં સંસ્ત-નાતિ-સમ્યગ્ યતનયા વિસ્તારયતિ 'સંથરિત્તા, દન્મસંધારગં દુરુહહ' સંસ્તોર્ય દર્મ-સંસ્તારકમ્ આરોહતિ-દર્મસંસ્તારકોપરિ ઉપવિશતીત્યર્થઃ દુરુહિત્તા, પોસહસાલાણ

અપના ઘર થા ઓર ઉસમેં ભી જહાં વહ શ્રમણોપાસિકા ઉત્પલા થી વહાં આયા 'ઉવાગચ્છિત્તા ઉપ્પલં સમણોવાસિયં આપુચ્છહ' વહાં આકર કે ઉસમેં શ્રમણોપાસિકા ઉત્પલા સે પૂછા- 'આપુચ્છિત્તા જેણેવ પોસહસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છહ' પૂછકર ફિર વહ જહાં પર પૌષધશાલા થી વહાં પર યથા 'ઉવાગચ્છિત્તા પોસહસાલં અણુપવિસહ' વહાં જાકર કે ઉસને પૌષ-ધશાલા મેં પ્રવેશ કિયા 'અણુપવિસિત્તા પોસહસાલં પમડજહ' વહાં પ્રવેશકર ઉસને પૌષધશાલા કા પ્રમાર્જન કિયા 'પમજિજ્ઞાતા ઉચ્ચાર-પાસવણભૂમિં પઢિલેહેહ' પ્રમાર્જન કરકે ફિર ઉસને ઉચ્ચારપાસવણ-ભૂમિ કી પ્રતિલેખના કી 'પઢિલેહિત્તા દન્મસંધારગં સંથરેહ' પ્રતિલેખના કરકે ફિર ઉસને દર્મકા સંધારા બિહાયા 'સંથરિત્તા દન્મસંધારગં દુરુહહ' દર્મકા સંધારા બિહાકર ફિર વહ ઉસ દર્મ કે સંથારે પર બેઠ

નગરીમાં આવેલા પોતાના ઘર તરફ આગળ વધ્યો પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તે તેની પત્ની ઉત્પલા આવિકાની પાસે ગયો. “ઉવાગચ્છિત્તા ઉપ્પલં સમણોવાસિયં આપુચ્છહ” ત્યાં જઈને તેણે તેને પોતાના સંકલ્પની વાત કરી આપુચ્છિત્તા જેણેવ પોસહસાલા, તેણેવ ‘ઉવાગચ્છહ’ ત્યાર બાદ ઘરમાં જ્યાં પૌષધશાળા હતી ત્યાં તે ગયો. “ઉવાગચ્છિત્તા પોસહસાલં અણુપવિસહ” ત્યાં જઈને તેણે પૌષધશાળામાં પ્રવેશ કર્યો. “અણુપવિસિત્તા પોસહસાલં પમ-ડજહ” તેમાં પ્રવેશ કરીને તેણે પૌષધશાળાને પૂછી “પમજિજ્ઞાતા ઉચ્ચાર-પાસવણભૂમિં પઢિલેહેહ” પૌષધશાળાને પૂછીને તેણે ઉચ્ચારપાસવણ ભૂમિની પ્રતિલેખના કરી. “પઢિલેહિત્તા” પ્રતિલેખના કર્યા બાદ તેણે “દન્મસંધારગં સંથરેહ” હતાંને સંથારો (બંધાવું) બંધાવ્યો. “સંથારિત્તા દન્મસંધારગં દુરુહહ”

पोसहिण् बंभयारी जाव पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' आरुह्य, पौषधशालायां पौषधिकः—पौषधव्रतधारी, ब्रह्मचारी यावत् उन्मुक्तमणिसुवर्णः, व्यपगतमाळा-वर्णकविलेपनः निक्षिप्तशस्त्रमुशलः, एकोऽद्वितीयः, दर्भसंस्तारकोपगतः सन् पाक्षिकं—पक्षेभवं पाक्षिकं पौषधं—पौषधव्रतम्, प्रतिजाग्रत्—अनुपालयन् विहरति—तिष्ठति । 'तएणं ते समणोवासगा जेणेव सावत्थी नयरी, जेणेव साइं गिहाइं तेणेव उवागच्छंति' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः, यत्रैव—आवस्ती नगरी आसीत्, यत्रैव—स्नानि स्वकीयानि गृहाणि । आसन्, तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता विचलं असणं पाणं, खाइमं, साइमं उवक्खडावेति' उपागत्य विपुलं—प्रचुरम्, अशनं, पानं, खादिमं, स्वादिमम् उपस्कारयन्ति निर्वापयन्ति । 'उवक्खडावेत्ता—अन्नमन्नं सदा-

गया 'दुरुहित्ता पोसहसालाए पोसहिण् बंभयारीजाव पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' संधारे पर बैठ कर पौषधशाला में पौषधव्रत को धारण किये हुए वह ब्रह्मचर्य को पालता हुआ यावत्—मणि और सुवर्ण का त्यागी, माला और विलेपन का परिहार करनेवाला, शस्त्र एवं मुशलसे विरक्त बना हुआ, अकेला एवं दर्भ के आसन पर बैठा हुआ पाक्षिकपौषध का पालन करने लगा 'तएणं ते समणोवासगा जेणेव सावत्थी नयरी, जेणेव साइं गिहाइं तेणेव उवागच्छंति' इसके बाद वे श्रमणोपासक जहां आवस्ती नगरी थी और उसमें भी जहां अपने २ घर थे वहां पर आये 'उवागच्छित्ता विचलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेति' वहां आकर के उन्होंने विपुल अशन, पान, खादिम और स्वादिम आहार को तैयार करवाया—'उवक्खडा-

संधारे भिक्षावीने ते संधारा पर विराजित થઈ ગયો. "દુરુહિત્તા પોસહ-સાલાએ પોસહિણ બંભયારી જાવ પક્કિયં પોસહં પડિજાગરમાણે વિહરइ" આ રીતે સંથારા પર બેસીને પોષધશાળામાં પૌષધવ્રતને ધારણ કરીને, બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતો થકો, મણિ, સુવર્ણ આદિના ત્યાગપૂર્વક, માલા અને વિલેપનના પરિત્યાગપૂર્વક, મુશલ આદિ શસ્ત્રોના ત્યાગપૂર્વક, તે શાખ શ્રાવક દર્ભના આસન પર બેસીને એકાન્તમાં પૌષધોપવાસનું પાલન કરવા લાગ્યો. "તએણં તે સમણોવાસગા જેણેવ સાવત્થી નયરી, જેણેવ સાઈં ગિહાઈં તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ" પેલા અન્ય શ્રાવકો પણ શ્રાવસ્તી નગરી તરફ આગળ વધ્યા અને પોત પોતાને ઘેર પહોંચી ગયા. "ઉવાગચ્છિત્તા વિચલં અસણં પાણં ક્ષાઈમં સાઈમં ઉવક્કહાવેતિ" ત્યાં પહોંચ્યા બાદ તેમણે વિપુલ પ્રમાણમાં અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ રૂપ ચતુર્વિધ આહાર તૈયાર કરાવ્યો. "ઉવક્કહાવેત્તા અન્નમન્નં સદાવેતિ" આ પ્રકારે આહાર તૈયાર

वेति' उपस्कार्य, अन्योन्यम्-परस्परं शब्दयन्ति-आह्वयन्ति, 'सदावेत्ता एवं वयासी'-शब्दयित्वा-आहूय एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः- 'एवं खलु देवानुप्पिया ! अम्हेहिं से विउले असणपाणखाइमसाइमे उवक्खडाविए' भो देवानुप्पियाः ! एवं खलु-पूर्वविचारानुसारम्, अस्माभिः, तत् विपुलम् अशनपानखादिमस्वादिसम् उपस्कारितम्, किन्तु- 'संखे य णं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ' शङ्खश्च खलु श्रमणोपासकः नो शीघ्रम् आगच्छति, 'तं सेयं खलु देवानुप्पिया ! अम्हं संखं समणोवासणं सदावेत्तए' तत्-तस्मात्कारणात् भो देवानुप्पियाः ! श्रेयं खलु अस्माकं शङ्ख श्रमणोपासकं शब्दयितुम्-आह्वयितुम् । 'तएणं से पोक्खली समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी'-ततः खलु स पुष्कलिः श्रमणोपासकः तान् श्रमणोपासकान्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- 'अच्छतु णं तुव्मे देवानुप्पिया ! सुनिव्वया, वीसत्था' भो देवानुप्पियाः ! आध्वम्-तिष्ठतः खलु गृयं

वेत्ता अन्नमन्नं सदावेति' आहार को तैयार करवाकर फिर उन्होंने परस्पर एक दूसरे को बुलाया 'सदावेत्ता एवं वयासी' बुलाकरके फिर इस प्रकार से कहा- 'एव खलु देवानुप्पिया ! अम्हेहिं से विउले असणपाणखाइमसाइमे उवक्खडाविए' हे देवानुप्पियो ! हमने विपुलमात्रा में अशन, पान, खादिम एवं स्वादिम आहार को तैयार करवाया है, परन्तु 'संखे य णं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ' श्रमणोपासक शङ्ख अभीतक नहीं आये हैं, 'तं सेयं खलु देवानुप्पिया ! अम्हं संखं समणोवासणं सदावेत्तए' इस लिये अच्छा है कि हमलोग श्रमणोपासक शङ्ख को बुलालावे । 'तएणं से पोक्खली समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी' तत्र श्रमणोपासक पुष्कली ने उन श्रमणोपासकों से ऐसा कहा- 'अच्छतु णं तुव्मे देवानुप्पिया ! सुनिव्वया वीसत्था' हे देवानु-

करावीने तेमणे अक्क णीज्जने भासांथा "सदावेत्ता एवं वयासी" त्थार आइ तेमणे आ प्रभाणे कलु "एवं खलु देवानुप्पिया ! हे देवानुप्पियो ! " अम्हेहिं से विउले असणपाणख इमसाइमे उवक्खडाविए " आपणे विपुल प्रभाणुमां अशन, पान, आदिम, अने-स्वादिम इप यतुविध बोअन तैयार करांथुं छे. परन्तु "संखेय णं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ" श'अ श्रावक उल्लु सुधी पधायो नथी "तं सेयं खलु देवानुप्पिया ! अम्हं संखं समणोवासणं सदावेत्तए" तो आपणे श'अ श्रावकने भासावी लाववा लेधअ. "तएणं से पोक्खली समणोवासए एवं वयासी" त्थारे ते पुष्कली नामना, श्रावके-ते श्रावकेने आ प्रभाणे कलु- "अच्छतु णं तुव्मे देवानुप्पिया ! सुनिव्वया-वीसत्था" हे देवानुप्पियो ! आप जिलकुल चिता न करे. "अहं ण संखं

सुनिर्दिताः-शान्ताः, निश्चिन्ता इत्यर्थः, विस्वस्थाः-विश्रान्ताः सन्तः तिष्ठत,
 'अहं णं संखं समणोवासगं सदावेमि त्ति कट्टे, तेसिं समणोवासगाणं अंतियाओ
 पडिनिक्खमइ' अहं खलु शङ्खं श्रमणोपासकं शब्दयामि-आह्वयामि इतिकृत्वा-
 इत्युक्त्वा, तेषां श्रमणोपासकानाम् अन्तिकात्-समीपात्, प्रतिनिष्क्रामति-
 निर्गच्छति 'पडिनिक्खमित्ता सावत्थीए नयरीए मज्झं मज्झेणं, जेणेव संखस्स
 समणोवासगस्स गिहं तेणेव उवागच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, श्रावस्त्याः नगर्याः
 मध्यममध्येन-मध्यभागेन यत्रैव शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य गृहम् आसीत्, तत्रैव उपा-
 गच्छति 'उवागच्छित्ता संखस्स समणोवासगस्स गिहं अणुपविट्ठे' उपागत्य शङ्ख-
 स्य श्रमणोपासकस्य गृहम् अनुप्रविष्टः। 'तएणं सा उत्पला समणोवासिया
 पोक्खलिं समणोवासयं एज्जमाणं पासइ' ततः खलु सा उत्पला नाम श्रमणो-
 पासिका शङ्खभार्या पुष्कलिं श्रमणोपासकम्, आयन्तम्-आगच्छन्तम् पश्यति,
 प्रियो! आप लोग निश्चिन्त होकर बैठ रहें-'अहं णं संखं समणोवा-
 सगं सदावेमि' मैं जाना हूं और श्रमणोपासक शंख को बुलाकर लाता
 हूं-'त्ति कट्टे तेसिं समणोवासगाणं अंतियाओ पडिनिक्खमइ' ऐसा
 कह कर वह पुष्कली श्रमणोपासक उन श्रमणोपासकों के पास से चला
 गया 'पडिनिक्खमित्ता सावत्थीए नयरीए मज्झं मज्झेणं जेणेव संखस्स
 समणोवासगस्स गिहं तेणेव उवागच्छइ' जाकर वह श्रावस्ती नगरी
 के बीचोंबीच से होता हुआ जहां श्रमणोपासक शंख का घर था वहां
 आपहुँचा, 'उवागच्छित्ता संखस्स समणोवासगस्स गिहं अणुपविट्ठे'
 वहाँ आकर वह शंख श्रमणोपासकके मकान में प्रविष्ट हुआ-'तएणं
 सा उत्पला समणोवासिया पोक्खलिं समणोवासयं एज्जमाणं
 पासइ' इतने में श्रमणोपासिका उत्पलाने श्रमणोपासक पुष्कली
 को आते हुए देखा 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ आसणाओ अन्मुट्ठे'

संखं समणोवासगं सदावेमि " हुं ७७ं छुं अने शंभ्रावकने जोलापी लाउं
 छुं. " त्ति कट्टे तेसिं समणोवासगाणं अंतियाओ पडिनिक्खमइ " आ प्रभावे
 कहीने ते पुष्कली नामने श्रावक ते श्रमणोपासके पासेथी रवाना थये.
 " पडिनिक्खमित्ता सावत्थीए नयरीए मज्झं मज्झेणं जेणेव संखस्स समणोवास-
 गस्स गिहं तेणेव उवागच्छइ " ते श्रमणोपासके पासेथी नीकणेतो ते पुष्कली
 नामने श्रावक श्रावस्ती नगरीनी मध्येना मार्ग परथी पसार थयने ज्यां
 शंभ्रावकत्तुं घर छत्तुं त्यां आवी पडोन्थे. " उवागच्छित्ता संखस्स समणो-
 वासगस्स गिहं अणुपविट्ठे " त्यां ७७ने तेणे शंभ्रावकना घरमां प्रवेश कयो.
 " तएणं सा उत्पला समणोवासिया पोक्खलिं समणोवासयं पासइ " शंभनी
 साथी उत्पला श्राविकाये ते पुष्कली श्रावकने घरमां आवतो देण्ये.

‘पासित्ता हट्टुट्ट आसणाओ अब्भुट्ठेइ’ दृष्ट्वा, हट्टुट्टा सती, आसनात् अभ्युत्तिष्ठति, सत्कारार्थम् उद्यता भवति, अब्भुट्ठेत्ता सत्तट्टपयाइं अणुगच्छइ’ अभ्युत्थाय सत्कर्तुं सप्ताष्टौ पदानि अनुगच्छति-सम्मुखं गच्छति, ‘अणुगच्छित्ता पोक्खलिं समणो-वासगं वंदइ, नमंसइ’ अनुगम्य-संमुखं गत्वा, पुष्कलिं श्रमणोपासकं वन्दते नमस्यति, ‘वंदित्ता, नमंसित्ता, आसणेणं उवनिमंतेइ उवनिमंतेत्ता, एवं वयासी’ वन्दित्वा, नमस्यत्वा, आसनेन-आसनदानेन उपनिमन्त्रयति-आसने उपवेष्टुं प्रार्थयति, निमन्त्र्य, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागम-णप्पयोयणं ?’ भो देवानुप्रिया ! संदिशन्तु-आज्ञापयन्तु खलु भवन्तः, यत् किम् भवतामत्र आगनप्रयोजनं वर्तते ? इति, ‘तएणं से पोक्खली समणोवासए उप्पलं समणोवासियं एवं वयासी’-ततः खलु स पुष्कलिः श्रमणोपासकः, उत्पलां श्रम-

देखकर वह बड़ी प्रसन्न हुई और संतुष्टचित्त होकर अपने आसन से ऊठी ‘अब्भुट्ठेत्ता सत्तट्टपयाइं अणुगच्छइ’ ऊठकर वह सात आठ पैर सत्कार करने के भाव से सामने गई, ‘अणु-गच्छित्ता पोक्खलिं समणोवासगं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता आसणेणं उवनिमंतेइ’ आगे जाकर उसने पुष्कली श्रमणोपासक को वन्दन किया और नमस्कार किया वन्दना नमस्कार करके फिर उसने उनसे आसन पर बैठने की प्रार्थना की ‘उवनिमंतेत्ता एवं वयासी’ प्रार्थना करने के बाद फिर उसने उनसे ऐसा कहा-‘संदिसंतु णं देवा-णुप्पिया ! किमागमणप्पओयणं’ हे देवानुप्रिय ! आप आज्ञाकरे-किस कारण से आप यहां पधारे हैं ? ‘तएणं से पोक्खली समणोवासए उप्पलं समणोवासियं एवं वयासी’ तब श्रमणोपासक पुष्कलीने श्रीम-

“पासित्ता हट्टुट्ट आसणाओ अब्भुट्ठेइ” तेने जेधने अति डर अने सत्ताप भावेही ते उत्पला पोताना आसन परथी जाली थध. ‘अब्भुट्ठेत्ता सत्तट्टपयाइं अणुगच्छइ’ आसनेथी जडीने ते तेने सत्कार करवा भाटे सात आठ उगलां तेनी सामे गध. “अणुगच्छित्ता पोक्खलिं समणोवासगं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता आसणेणं उवनिमंतेइ” सामे जधने तेथे तेने वंदणु नमस्कार कर्या. वंदणुनमस्कार करीने तेथे तेने आसन पर जेसवानी विनंती करी. “उवनि मंतेत्ता एवं वयासी” तयार जाइ तेथे तेने आ प्रभाथे कहु “संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पओयण” हे देवानुप्रिय ! कहे, शां करथे आपनु अही आगमन थथुं छे ? ‘तएण से पोक्खली समणोवासए उप्पलं समणो वासियं एवं वयासी” तयारे ते पुष्कली श्रावके उत्पला श्राविकाने आ प्रभाथे

ગોપાસિકામ્ एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्, 'कहिणं देवाणुप्पिए ! संखे समणोवासए ?' हे देवानुप्रिये ! कुत्र खलु स्थाने शङ्खः श्रमणोपासको वर्तते ? । 'तएणं सा उत्पला समणोवासियां पोक्खलं समणोवासगं एवं वयासी'—ततः खलु सा उत्पला श्रमणोपासिका पुष्कलि श्रमणोपासकम् एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—'एवं खलु देवाणुप्पिया ! संखे समणोवासए पोसहसालाए पोसहिए वंभयारी जाव विहरइ' भो देवानुप्रियाः ! एवं खलु शङ्खः श्रमणोपासकः पौषधशालायां पौषधिको ब्रह्मचारी यावत्-उन्मुक्तमणिसुवर्णः, व्यपगतसाल्यावर्णकविलेपनः, निक्षिप्तशस्त्रमुशलः, एकोऽद्वितीयः दर्मसंस्तारकोपगतः, पाक्षिकं पौषधं-प्रति-जाग्रत्-अनुपालयन् विहरति-तिष्ठति । 'तएणं से पोक्खली समणोवासए जेणेव

ગોપાસિકા ઉત્પલા સે એસા કહા—'કહિણં દેવાણુપ્પિયે ! સંખે સમણો-વાસએ' હે દેવાનુપ્રિયે ! શ્રમણોપાસક શંખ કહાં હૈ ? 'તએણં સા ઉત્પલા સમણોવાસિયા પોક્ખલં સમણોવાસગં એવં વયાસી' ત્ય ઉત્પલા શ્રમણો-પાસિકા ઉત્પલા ને ડસ શ્રમણોપાસક પુષ્કલી સે એસા કહા—'એવં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! સંખે સમણોવાસએ પોસહસાલાએ પોસહિએ વંભયારી જાવ વિહરઈ' હે દેવાનુપ્રિય ! શ્રમણોપાસક શંખ હસ સમય પૌષધશાલા મેં પાક્ષિક પૌષધ લેકર બેઠે હુએ હૈં । બ્રહ્મચર્યવ્રત સે વે હસ સમય રહ રહે હૈં । મણિ ઓર સુવર્ણ કા હસ સમય ડન્હોને બિલકુલ ત્યાગ કર રહ્યા હૈં । માલા ઓર વિલેપન કા વે હસ સમય તામ તક નહીં લેતે હૈં । શસ્ત્ર ઓર મુશલ આદિ કા ડન્હોને હસ સમય બિલકુલ ત્યાગ કર દિયા હૈં । પૌષધશાલા મેં વે બિલકુલ હસ સમય અકેલે હૈં । તથા દર્મકે આસન પર ડન્હોને અપના આમન જમા રહ્યા હૈં । 'તએણં સે પોક્ખલી

પૂછ્યું—“ કહિણં દેવાણુપ્પિયે ! સંખે સમણોવાસએ ? ” હે દેવાનુપ્રિયે ! શ્રમણોપા-સક શંખ ક્યાં છે ? “ તએણં સા ઉત્પલા સમણોવાસિયા પોક્ખલં સમણોવા-સગં એવં વયાસી ” ત્યારે તે ઉત્પલા શ્રાવિકાએ તે પુષ્કલી શ્રાવકને આ પ્રમાણે કહ્યું—“ એવં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! સંખે સમણોવાસએ પોસહસાલાએ પોસ-હિએ વંભયારી જાવ વિહરઈ ” હે દેવાનુપ્રિય ! શંખશ્રાવક અત્યારે પાક્ષિક પૌષધ કરીને પૌષધશાળામાં બેઠા છે. તેઓ અત્યારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં સ્થિર છે, તેમણે મણિ અને સુવર્ણને અત્યારે સર્વથા ત્યાગ કરેલો છે, માલા, વિલેપન આદિને પણ તેમણે અત્યારે પરિત્યાગ કરેલો છે. ખડગ, મુશલ આદિ શસ્ત્રોને તેમણે પરિત્યાગ કર્યો છે. તેઓ અત્યારે એકલા જ પૌષધશા-ળામાં ઢલના આસન પર બેસીને પૌષધોપવાસની આરાધના કરી રહ્યાં છે.

પોસહસાલા, જેણેવ સંલે સમણોવાસણ તેણેવ ઉવાગચ્છઈ' તતઃ સ્વલુ સપુષ્કલિઃ
શ્રમણોપાસકઃ, યત્રૈવ શબ્દઃ શ્રમણોપાસકઃ આસીત્, તત્રૈવ ઉપાગચ્છતિ, 'ઉવાગ-
ચ્છિત્તા ગમણાગમણાણ પઢિક્કમઈ' ઉપાગત્ય, ગમનાગમનામ્-એર્યાપથિકીમ્,
પ્રતિક્રામતિ, 'પઢિક્કમિત્તા સંલ્લં સમણોવાસણં વંદઈ, નમંસઈ, વંદિત્તા નમંસિત્તા,
એવં વયાસી'—પ્રતિક્રમ્ય, શબ્દઃ શ્રમણોપાસકં વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિ-
ત્વા, એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્—'એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હેર્હિ સે
વિઝલે અસણ જાવ સાહમે ઉવક્કલ્હાવિ' ભો દેવાણુપ્પિયા ! એવં સ્વલુ-પૂર્વોક્ત-
વિચારાણુસારમ્ અસ્માભિઃ, તત્ વિપુલમ્-પ્રચુરમ્, અશન યાવહ્-પાન શ્વાદિમ-
સ્વાદિમમ્ ઉપસ્કારિતમ્, 'તં ગચ્છામો ણં દેવાણુપ્પિયા ! તં વિઝલં અસણ જાવ

સમણોવાસણ જેણેવ પોસહસાલા-જેણેવ સંલે સમણોવાસણ તેણેવ
ઉવાગચ્છઈ' હસ પ્રકાર સે ઉત્પલાં કે મુલ્લ સે સુનકર વે પુષ્કલી શ્રમ
ણોપાસક જહાં પૌષ્ધશાલા થી, ઓર ઉસમેં મી જહાં વે શ્રમણોપાસક
શંલ પાક્ષિક પૌષ્ધ લેકર વેટે હુએ થે વહાં ગયે 'ઉવાગચ્છિત્તા ગમણા-
ગમણાણ પઢિક્કમઈ' વહાં જાકર ઉન્હોને ગમનાગમન સંવંધી-એર્યાપથિકી
પ્રતિક્રમણ ક્રિયા 'પઢિક્કમિત્તા સંલ્લં સમણોવાસણં વંદઈ, નમંસઈ,
વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી' પ્રતિક્રમણ કરકે ફિર ઉન્હોને શ્રમ-
ણોપાસક શંલ કો વન્દન ક્રિયા, નમસ્કાર ક્રિયા, વન્દના નમસ્કાર
કરકે ફિર વે ઉસમેં હસ પ્રકાર કહને લગે—'એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા !
અમ્હેર્હિ સે વિઝલે અસણ જાવ સાહમે ઉવક્કલ્હાવિ' હે દેવાણુપ્પિયા !
હમલોગોને વિપુલમાત્રામેં અશન, પાન, શ્વાદિમ ઓર સ્વાદિમરૂપ ચારોં
પ્રકારકા આહાર તૈયાર કરવાયા હૈ 'તં ગચ્છામો ણં દેવાણુપ્પિયા !

“તણ” સે પોક્કલી સમણોવાસણ જેણેવ પોસહસાલા, જેણેવ સંલે સમણોવાસણ
તેણેવ ઉવાગચ્છઈ” ત્યાર બાદ તે પુષ્કલી શ્રમણોપાસક, જ્યાં પૌષ્ધશાલા
હતી ત્યાં ગયો ત્યાં જઈને જ્યાં શંખશ્રમણોપાસક પાક્ષિક પૌષ્ધ મનની
આરાધના કરી રહ્યા હતા, ત્યાં ગયો. “ઉવાગચ્છિત્તા” ત્યાં જઈને “ગમ-
ણાગમણાણ પઢિક્કમઈ” તેણે ગમનાગમન વિષયક (એર્યાપથિકી) પ્રતિક્રમણ
કર્યું. “પઢિક્કમિત્તા” પ્રતિક્રમણ કરીને “સંલ્લં સમણોવાસણં વંદઈ, નમંસઈ,
વંદિત્તા, નમંસિત્તા એવં વયાસી” તેણે શ્રમણોપાસક શંખને વંદણા કરી અને
નમસ્કાર કર્યા. વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે તેને આ પમાણું કહ્યું—“એવં
સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હેર્હિ સે વિઝલે અસણ જાવ સાહમે ઉવક્કલ્હાવિ” હે
દેવાણુપ્પિયા ! અમે અશન, પાન, શ્વાદિમ અને સ્વાદિમ રૂપ ચારે પ્રકારનો
આહાર તૈયાર કરાવ્યો છે. “તં ગચ્છામો ણં દેવાણુપ્પિયા ! તં વિઝલં અસણં

સાહમં આસાણમાણં જાવ પહિજાગરમાણા વિહરારામો' મો દેવાનુપ્રિયાઃ । તત્-
તસ્માત્ કારણાત્ ગચ્છામઃ । खलु वयं तत् विपुलम् अशनं यावत्-पानं खादिमं,
स्वादिमम्, आस्वादयन्तो यावत्-विस्वादयन्तः, परिभुञ्जानाः-परिभाजयन्तः
पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतः-अनुपालयन्तो विहरामस्तिष्ठामः । 'तएणं से संखे
समणोवासए पोक्खलिं समणोवासगं एवं वयासी'-ततः खलु स शङ्कः श्रमणो-
पासकः, पुष्कलिं श्रमणोपासकम्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-'णो खलु
कप्पइ देवाणुप्पिया ! तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणस्स जाव
पडिजागरमाणस्स विहरित्तए' भो देवानुप્રिયાः । नो खलु कल्पते-युज्यते मम
तत् विपुलम् अशनं पानं खादिमं, स्वादिमम् आस्वादयतः, यावत् विस्वादयतः,
परिभुञ्जानस्य परिभाजयतः पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतः-अनुपालयतो विहर्तु-
स्थातुम्, अपितु-'कप्पइ मे पोसहसालाए पोसहियस्स जाव विहरित्तए' कल्पते-

તં વિઝલં અસણં જાવ સાહમં આસાણમાણા જાવ પહિજાગરમાણા વિહ-
રામો' તો ચલો હમલોગ ચલેં ઓર ઉસ વિપુલમાત્રા મેં નિવ્વપન્ન હુએ
અશન પાન ખાદિમ ઓર સ્વાદિમરૂપ ચારોં પ્રકારકે આહારકો કરેં,
હસ પ્રકાર સે કરતે હુએ પાક્ષિક પૌષધ કી આરાધના કરેં । 'તણં સે
સંખે સમણોવાસણ પોક્ખલિં સમણોવાસગં એવં વયાસી' હસ પ્રકાર
કા કથન પુષ્કલી શ્રમણોપાસકકા સુનકર ઉસ શ્રમણોપાસક શંખને
ઉસ પુષ્કલી સે હસ તરહ કહા-'ણો યલુ કપ્પહ, દેવાણુપ્પિયા । તં વિઝલં
અસણં પાણં યાહમં સાહમં આસાણમાણસ્સ જાવ પહિજાગરમાણસ્સ
વિહરિત્તણ' હે દેવાનુપ્રિય ! મુઝે અવ અશન, પાન, યાદિમ ઓર
સ્વાદિમરૂપ ઉસ ચારોં પ્રકાર કે આહાર કરકે પાક્ષિક પૌષધ કરના
કલ્પતા નહીં હૈ । 'કપ્પહ મેં પોસહસાલાણ પોસહિયસ્સ જાવ વિહરિ-

જાવ સાહમં આસાણમાણા જાવ પહિજાગરમાણા વિહરારામો" તો યાદો, આપણે
ત્યાં જઈએ અને વિપુલ માત્રામાં તૈયાર કરાયેલા તે અશન, પાન, યાદિમ
અને સ્વાદિમ રૂપ ચારે પ્રકારના આહાર કરીને પાક્ષિક પૌષધની આરા-
ધના કરીએ. " તણં સે સંખે સમણોવાસણ પોક્ખલિં સમણોવાસગં એવં વયાસી-"
પુષ્કલી શ્રાવકની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને શંખ શ્રાવકે તેને આ પ્રમાણે
જવાબ આપ્યો-" ણો યલુ કપ્પહ, દેવાણુપ્પિયા ! તં વિઝલં અસણં પાણં યાહમં
સાહમં આસાણમાણસ્સ જાવ પહિજાગરમાણસ્સ વિહરિત્તણ" હે દેવાનુપ્રિય !
ચારે પ્રકારના અશન, પાન, યાદિમ અને સ્વાદિમ રૂપ આહારનું આસ્વાદન
આદિ કરીને પાક્ષિક પૌષધ કરવાની વાત મને ઉચિત લાગતી નથી. " કપ્પહ

યુજ્યતે મમ પૌષ્ઠશાલાયાં પૌષધિકસ્ય યાવત્-બ્રહ્મચારિણઃ, ઉન્મુક્તમણિસુવર્ણસ્ય,
વ્યવગતમાલાવર્ણકવિલેપનસ્ય, નિશ્પિપ્તશસ્ત્રમુશલસ્ય એકસ્ય અદ્વિતીયસ્ય, દર્મ-
સંસ્તારકોપગતસ્ય પાક્ષિકં પૌષધં પ્રતિજાગ્રતઃ-અનુપાલયતો વિહર્તુમ્-સ્થાતુમ્,
'તં છંદેણં દેવાણુપિયા ! તુભ્યે તં વિઝલં અસણં પાણં સ્વાદિમં સાદિમં આસાદમાણા
જાવ વિહરહ' તત્-મો દેવાનુપિયાઃ ! છન્દેન-સ્વેચ્છાનુસારેણ યૂયં તત્ વિપુલમ્
અશનં પાનં, સ્વાદિમં, સ્વાદિમમ્, આસ્વાદયન્તો યાવત્-વિસ્વાદયન્તઃ, પરિશુ-
જ્ઞાનાઃ, પરિભાજયન્તઃ પાક્ષિકં પૌષધં પ્રતિજાગ્રતઃ અનુપાલયન્તો વિહરત-તિષ્ઠત,
'તણં સે પોક્ષલી સમણોવાસણ સંઘસસ સમણોવાસગસસ અતિયાઓ પઢિનિક્ષ-
મહ' તતઃ સ્વલ્લ સ પુષ્કલિઃ શ્રમણોપાસકઃ શબ્દસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય અન્તિકાત-

તણ' મુજ્જે તો અવ યહી કલ્પતા હૈ કિ મૈં અકેલા હી પૌષધશાલા મૈં
પાક્ષિક પૌષધ કા પાલન કરું. હસ સમય મૈં પૂર્ણરૂપ સે બ્રહ્મચર્યવ્રત
કા પાલન કર રહા હૂં. મણિ સુવર્ણ કા ત્યાગ કિયા હુઆ હૈ, માલા ઓર
વિલેપન કા ત્યાગ કર દિયા હૈ. શસ્ત્ર ઓર મુશલ કા ત્યાગ કિયા હૈ.
દર્મ કે આસન પર બેઠા હૂં. હસલિયે 'તે છંદેણં દેવાણુપિયા ! તુભ્યેણં
તં વિઝલં અસણં પાણં સ્વાદિમં સાદિમં આસાદમાણા જાવ વિહરહ'
આપ લોગ અપની હચ્છા કે અનુસાર હસ વિપુલ, અશન, પાન, સ્વાદિમ
ઓર સ્વાદિમરૂપ ચારોં પ્રકાર કે આહાર કો કરતે હુએ આપ સબ
પાક્ષિક પૌષધ કા પાલન કરો 'તણં સે પોક્ષલી સમણોવાસણ' ફિર
શંઘ શ્રમણોપાસકકે એસે કરને પર પુષ્કલિ શ્રમણોપાસક 'સંઘસસ
સમણોવાસગસસ અંતિયાઓ પઢિનિક્ષમહ' શંઘ શ્રમણોપાસકકે સમી-

મે પોસહસાલાણ પોસહિયસસ જાવ વિહરિત્તણ" મને તે। એજ વાત કહેયે છે-
ઉચિત લાગે છે કે હું એકલો જ પૌષધશાલામાં પાક્ષિક પૌષધની આરાધના
કરું. અત્યારે હું પૂણ્ણ રૂપે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કરી રહ્યો છું, મેં મણિ-
સુવર્ણને ત્યાગ કર્યો છે, માલાવિલેપનને। પણ ત્યાગ કર્યો છે, શસ્ત્ર અને
મુશલને ત્યાગ કર્યો છે અને દર્માસન પર હું બેઠેલો છું તેથી "તે છંદેણં
દેવાણુપિયા ! તુભ્યેણં વિઝલં અસણં પાણં સ્વાદિમં સાદિમં આસાદમાણા જાવ
વિહરહ" આપ સી આપની ઇચ્છાનુસાર તે અશન, પાન, આદિમ અને
સ્વાદિમ રૂપ ચારે પ્રકારના આહારનું આસ્વાદન આદિ કરીને પાક્ષિક પૌષ-
ધની આરાધના કરો.

"તણં સે પોક્ષલી સમણોવાસણ" શબ્દશ્રમણોપાસકે તે પ્રમાણે કહ્યા પછી
તે પુષ્કલી શ્રમણોપાસક "સસસ સમણોવાસગસસ અંતિયાઓ પઢિનિક્ષમહ"

समीपात् पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता सावत्थि नयरिं मज्झं मज्झेणं जेणेव ते समणोवासगा तेणेव उवागच्छइ' प्रतिनिष्क्रम्य-निर्गत्य, श्रावस्तीं नगरीमाश्रित्य मध्यमध्येन-मध्यमागेन यत्रैव ते श्रमणोपासकाः आसन् तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छिता ते समणोवासए एवं वयासी'-उपागत्य तान् श्रमणोपासकान्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! संखे समणोवासए पोसहसालाए पोसहिए जाव विहरइ' भो देवानुप्पिया ! एवं खलु शङ्खः श्रमणोपासकः पौषधशालायां पौषधिको यावत्-ब्रह्मचारी उन्मुक्तमणि-सुवर्णः, व्यपगतमालावर्णकविलेपनः, निक्षिप्तशस्त्रमुशलः, एकोऽद्वितीयः, दर्भ-संस्तारकोपगतः पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रत्-अनुपालयन् विहरति-तिष्ठति, 'तं छंदेणं देवाणुप्पिया ! तुब्भे विउले अमणपाण खाइमसाइमे जाव विहरइ' तत् भो

पसे पौषधशालासे निकलता है 'पडिनिक्खमित्ता' निकलकर 'सावत्थि नयरिं मज्झं मज्झेणं' श्रावस्तिनगरीके बीचोंबीचसे होता हुआ 'जेणेव ते समणोवासगा' जहां पर वे सब श्रमणोपासक थे 'तेणेव उवागच्छइ' वहां आया 'उवागच्छिता ते समणोवासए एवं वयासी' आकर उन श्रमणोपासकों को ऐसा कहने लगा-'एवं खलु देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्पियो ? 'संखे समणोवासए' वह शंख श्रमणोपासक तो 'पोसहसालाए' पौषधशाला में 'पोसहिए जाव विहरइ' पौषधिक-पौषधव्रतधारी ब्रह्मचारी होकर यावत् मणिसुवर्णमाला गन्ध विलेपनका त्याग किया है, शस्त्रमुशल का त्याग किया है, और वह अकेलाही दर्भसंस्तार पर बैठ कर पाक्षिक पौषध की आराधना करता है 'तं छंदेणं देवाणुप्पिया !' तुब्भे इसलिए हे देवानुप्पियो ? तुम सब अपनी इच्छानुसार 'विउले असणपाणखाइमसाइमे जाव विह-

श'अश्रमणोपासकनी पासेथी अर्थात् पौषधशालाथी गडार नीकलीये. "पडिनिक्खमित्ता" गडार नीकलीने "सावत्थि नयरिं मज्झं मज्झेण" श्रावस्ति नगरीनी वन्धोवन्धमांथी नीकलीने "जेणेव ते समणोवासगा" न्यां ते गंधा श्रमणोपासके इता "तेणेव उवागच्छइ" त्यां ते आये. "उवागच्छितां ते समणोवासए एवं वयासी" आवीने ते गंधा "श्रमणोपासकने आ प्रभाणे छुं-"एवं खलु देवाणुप्पिया" हे देवानुप्पियो ? "संखे समणोवासए" ते श'अ श्रमणोपासक तो "पोसहसालाए" पौषधशालाभां "पोसहिए जाव विहरइ" पौषधिक-पौषधव्रतने धारण करीने ब्रह्मचर्याने धारण करीने यावत् मणि, सुवर्ण, माणा, गंध विलेपनने त्याग करीने शस्त्र मुशलने त्याग करीने ते 'अकेला' संस्तारक पर बैसीने पाक्षिक पौषधनुं आराधन करे छे. 'तं छंदेणं देवाणुप्पिया तुब्भे' तेथी हे देवानुप्पियो ? तमो गंधा तमारी

देवानुमियाः ! छन्देन भवतां स्वेच्छया यूयं विपुलम् अशनपानखादिमस्वादिमम् यावत् आस्वादयन्तो विस्वादयन्तः, परिभुञ्जानाः, परिभाजयन्तः, पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतः—अनुपालयन्तो विहरत—तिष्ठत, 'संखेणं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ' शङ्खः खलु श्रमणोपासको नो हव्वमागच्छति, 'तएणं ते समणोवासगा ते विउले असणपाणखाइमसाइमे आसाएमाणा जाव विहरंति' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः तम् विपुलम् अशनपानखादिमस्वादिमम् आस्वादयन्तो यावत्—विस्वादयन्तः, परिभुञ्जानाः, परिभाजयन्तः, पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रतः—अनुपालयन्तो विहरन्ति—तिष्ठन्ति । 'तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था' ततः खलु तस्य शङ्खस्य श्रमणोपासकस्य पूर्वरात्रापररात्रिकालसमये—पूर्वरात्रेः पूर्वरात्रः, रात्रिपूर्वभागः, अपगतारात्रिः अपररात्रिः—पूर्वरात्रात्, अपररात्रिरूपो यः कालसमयस्तस्मिन् रात्रेः पश्चिमभागे इत्यर्थः धर्मजागरिकाम्—धर्माय धर्मचिन्तया वा जाग-

रह" उन अशनपानखादिमस्वादिम को आस्वादन करके परिभोगमें लेकर पाक्षिक पौषधको पालन करो, 'संखेणं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ' शंख श्रमणोपासक यहाँ नहीं आता है। 'तएणं ते समणोवासगा ते विउले असणपाणखाइमसाइमे आसाएमाणा जाव विहरंति।' फिर पुष्कलि श्रमणोपासक के ऐसा कहने पर विपुल अशन पान खादिमस्वादिम का आस्वादन करते हुए यावत् विभाग करते हुए पाक्षिकपौषध का आराधना करते हुए रहने लगे 'तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था' इसके बाद उस शंख श्रमणोपासक को रात्रि के पिछले भाग में धर्मजागरण करते हुए इस

धृच्छा प्रभाष्ये "विउले असणपाणखाइमसाइमे जाव विहरह" ते अशन पान खादिम स्वादिमनु' आस्वादन करीने, परिभोग करीने पाक्षिक पौषधनुं पालन करे। "संखेणं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ" शंख श्रमणोपासक अहिंसा आवता नथी, "तएणं ते समणोवासगा ते विउले असणपाणखाइमसाइमे आसाएमाणा जाव विहरंति" ते पछी पुष्कली श्रमणोपासके आ प्रभाष्ये कलुं त्थार पछी ते विपुल अशन पान खादिमस्वादिमनुं तेओओ आस्वादन कयुं यावत् विभाग करता थका पाक्षिकपौषधनुं आराधन करीने कडेवा दाग्या।

"तएणं तस्स संखस्स समणोवासगस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे जाव समुप्पज्जित्था" त्थारआइ, रात्रिना

રિકા-જાગરણ ધર્મજાગરિકા, તો જાગ્રતઃ-જાગરણ કુર્વતઃ, અયમેતદ્રૂપઃ-વશ્ય-
 મોળેસ્વરૂપો યાવત્-આધ્યાત્મિકઃ-આત્મગતઃ, ચિન્તિતઃ, કલ્પિતઃ, પ્રાર્થિતઃ,
 મનોગતઃ સંકલ્પઃ, સમુદપદ્યત-સમુત્પન્નઃ 'સેયં સ્વલુ મે કલ્લં જાવ જલંતે સમળં
 મંભવં મહાવીરં વંદિત્તા, નમંભિત્તા, જાવ પજ્જુવાસિત્તા' શ્રેયઃ સ્વલુ મમ કલ્લયે પ્રમાતે
 યાવત્-પ્રાદુષ્પ્રમાયાં રજન્યાં સૂર્યે જ્વલતિ-ઉદિતે પ્રકાશમાને સતિ, શ્રમણં ભગવન્તે
 મહાવીરં વંદિત્તા, નમસ્થિત્વા, યાવત્-વિનયેન શુશ્રૂષમાણઃ પ્રાજ્ઞલિપ્પટઃ પર્યુપાસ્ય,
 'તંઓ પહિનિયત્તસ્સ પક્કિલયં પોસહં પારિત્તણ ત્તિકરું एवं સંપેદેહ' તતઃ પ્રતિનિષ્ઠ-
 ત્તસ્ય-ભગવત્પાશ્વાત્પ્રત્યાગતસ્ય મમ પાક્ષિકં પૌષધં પારયિતુ-પાલયિતુમ્ શ્રેયઃ
 ઇતિકૃત્તયા-एवं विचार्य, संप्रेक्षते-निश्चिनोति, 'संपेक्षित्ता कल्लं जाव जलंते पोसह-
 सालाओ पडिनिक्खमइ' एवं रीत्या, संप्रेक्ष्य-निश्चित्य-कल्ले-प्रभाते, यावत्-
 प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां सूर्ये ज्वलति-उदिते प्रकाशमाने सति पौषधशालातः प्रति-
 निष्क्राम्यति-निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमिक्खा, पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रम्य निर्गत्य

પ્રકાર કા યહ આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પે
 ઉત્પન્ન હુઆ 'સેયં સ્વલુ મે કલ્લં જાવ જલંતે સમળં ભગવં મહાવીરં વંદિત્તા
 નમંભિત્તા જાવ પજ્જુવાસિત્તા' મુઝ્ઞે અથ યહી ઉચિત છે કે મેં પ્રાતઃ
 કાલે હોતે હી સૂર્ય કે પ્રકાશિત હો જાને પર શ્રમણ ભગવાન ! મહાવીર
 કે પાસ જાકર ઉનકો વદના નમસ્કાર કરકે યાવત્ ઉન કી પર્યુપાસનાં
 કરકે ' તંઓ પહિનિયત્તસ્સ પક્કિલ' પોસહં પારિત્તણ ત્તિકરું एवं
 સંપેદેહ' વહાં સેં વાપિસ લોટકર પાક્ષિક પૌષધ પાલું, અર્થાત્-પોષે કો
 પૂર્ણ કરું. એસાં વિચાર કિયા-' સંપેક્ષિત્તા કલ્લં જાવ જલંતે, પોસહ-
 સાલાઓ પહિનિક્કલમઈ' એસાં વિચાર કરકે ફિર યહ સુવહ હોતે હી
 સૂર્ય કે પ્રકાશિત હો જાને પર પૌષધશાલા સે બાહર નિકલા 'પહિનિક્કલ-

પાછલે પહેરે ધર્મજાગરણ કરતાં તે શંખશ્રવકને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક,
 ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉદ્ભવ્યો-“ સેયં સ્વલુ મે કલ્લં
 જાવ જલંતે સમળં ભગવ મહાવીરં વંદિત્તા, નમંભિત્તા જાવ પજ્જુવાસિત્તા ”
 હવે મને એજ ઉચિત લાગે છે કે કાલે પ્રાતઃકાળ થતાં જ, સૂર્યનો પ્રકાશ
 આરે, તરફ ફેલાવા લાગે ત્યારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે જઈને,
 તેમને વંદણાનમસ્કાર કરીને અને તેમની પર્યુપાસના કરીને ' તંઓ પહિનિ-
 યત્તસ્સ પક્કિલયં પોસહં પારિત્તણ ત્તિકરું एवं સંપેદેહ ” પાછા ફર્યા માઠ જ
 પાક્ષિક પૌષધનું આરે પારણું કરવું, આ પ્રમાણે તેણે સંકલ્પ કયો.
 “ સંપેક્ષિત્તા કલ્લં જાવ જલંતે, પોસહસાલાઓ પહિનિક્કલમઈ ” આ પ્રમાણે
 વિચાર કરીને, પ્રભાત થતાં અને સૂર્યનો પ્રકાશ આરે દિશામાં ફેલાતા જ

પ્રાદવિહારચારેણ સાવર્તિય નયરિં મજ્ઞં મજ્ઞેણ જાવ પજ્જુવાસહ, અભિગમોત્તરિક્કિ' પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય-નિર્ગત્ય, પાદવિહારચારેણ-ચરણાભ્યાં ગમનેન શ્રાવસ્થીં નગરીમાં-શ્રિત્ય મધ્યમધ્યેન-મધ્યભાગેન યાવત્ નિર્ગત્ય, યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર આસીત્, તત્રૈવ ઉપાગત્ય શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે, નમસ્પતિ, વન્દિત્વા, નમસ્પિત્વા, વિનયેન પ્રાક્કલિપુટઃ સત્ત્વ ભગવન્તં પર્યુપાસતે, અત્ર અસ્ય શક્તસ્ય પૌષ્ઠયુક્તત્વાત્ ભગવતઃ પૂર્વોક્તાઃ પશ્ચઅભિગમાઃ ન સન્તિ, પૂર્વોક્તઃ પશ્ચપ્રકારકઃ અભિગમોઽસ્યનાસ્તિ, સચિત્તાદિદ્રવ્ય્યાણાં વિમોચનીયાંતમ સીવાત્ इतिभावः । 'तएणं ते समणोवासगा कल्लं पाउप्पभाए जाव जलंते ण्हासा

મિત્તા' પૌષ્ઠશાલા સે નિકલકર 'પાદવિહારચારેણ સાવર્તિય નયરિં મજ્ઞં મજ્ઞેણ જાવ પજ્જુવાસહ, અભિગમો નત્થિ' બાહર નિકલ કર વહ પેદલ હી શ્રાવસ્થી નગરી કે ઠીક બીચોં ધીચ સે હોકર જહાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર થે વહાં આયે, વહાં આકર કે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ક્રો-હસને વન્દના કી, નમસ્કાર કિયા, વન્દના નમસ્કાર કરકે વિનય સે દોનોં હાથ જોડકર ભગવાન્ કી પર્યુપાસના કી । યહાં પૌષ્ઠ મેં રહને કે કારણ પાંચ અભિગમ નહીં કહે ગયે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ પ્રભુ કે પાસ જાતે સમય જાનેવાલા સચિત્ત વર્જન આદિ પાંચ અભિ-ગમોં સે યુક્ત હોકર જાતા હૈ-સો યહાં પર શંખ શ્રમણોપાસક કે પાંચ અભિગમ નહીં કહે ગયે હૈં ક્યોં કિ બે પૌષ્ઠ મેં બેઠે હુએ થે અતઃ ડનકે પાસ સચિત્ત આદિ વર્જનીય દ્રવ્યોં કા અભાવ થા 'તएणं ते समणोवासगा कल्लं पाउप्पभाए जाव जलंते ण्हाया, कयवलिकम्मा, जाव सरीरा सएहि

તે પૌષ્ઠશાળાભાથી બહાર નીકળ્યા, “વહિત્તિકલમિત્તા પ્રાદવિહારચારેણ-સાવર્તિય નયરિં મજ્ઞં મજ્ઞેણ જાવ પજ્જુવાસહ, અભિગમો નત્થિ” બહાર નીકળીને, પગપાળા જે તે શ્રાવસ્થી નગરીના મુખ્ય ભાગે થઈને આગળ વધ્યો, અને જ્યાં મહાવીર પ્રભુ વિરાજતા હતા ત્યાં ગયો ત્યાં જઈને તેણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા વંદણાનમસ્કાર કરીને તેણે વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને ભગવાનની પર્યુપાસના કરી અહીં પાંચ અભિગમ દહ્યા નથી, કારણ કે શબ્દ અણુગાર પૌષ્ઠમાં બેઠેલા હતા, તેથી સચિત્ત આદિ પાંચ વર્જનીય વસ્તુઓના તેમની પાસે અભાવ જે હતો એવો સામાન્ય નિયમ છે કે સચિત્ત આદિ પાંચ પ્રતિષેધની વસ્તુઓના ત્યાગ પૂર્વક જે પ્રભુની સમીપે જવાય છે તેનું નામ જે અભિગમોથી યુક્ત થઈને જેવું ગણાય છે. “तएणं ते समणोवासगा कल्लं पाउप्पभाए जाव जलंते ण्हाया,

‘કયલિકમ્મા જાવ સરીરા સર્હિ સર્હિ ગિહેર્હિ તો પહિનિક્ખમંતિ’ તતઃ સ્વછ
તે શ્રમણોપાસકાઃ કલ્યે-પ્રભાતે પ્રાદુષ્પ્રભાતાયાં રજન્યાં યાવત્-સૂર્યે જ્વલતિ-
પ્રકાશમાને સતિ, સ્નાતાઃ કૃતવલિકર્માણો-દત્તવાયસાઘન્નાઃ યાવત્કૃતકૌતુક-
મઙ્ગલપ્રાયશ્ચિતાઃ સર્વાલંકારવિભૂષિતશરીરાઃ, સ્વકેભ્યઃ સ્વકેભ્યઃ-નિજનિજેભ્યો
ગૃહેભ્યઃ પ્રતિનિષ્ક્રામન્તિ-નિર્ગચ્છન્તિ, ‘પહિનિક્ખમિત્તા ઇગયઓ મિલાયંતિ’
પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય-નિર્ગત્ય, એકતો મિલન્તિ-એકત્રી ભવન્તિ, ‘મિલાયિત્તા સેસં જહા
પઢમં જાવ પજ્જુવાસંતિ’ એકતો મિલિત્વા-એકત્રીભૂય શેપં યથા દ્વિતીયશતકે
પશ્ચમોદેશકે તુલ્લિકાનગરીવાસ્તવ્યશ્રાવકાણાં પ્રથમં નિર્ગમનં પ્રતિપાદિતમ્ તથૈવ
ઇદમપિ નિર્ગમનં પ્રતિપત્તવ્યમ્, યાવત્ ભગવતઃ સમીપે ગત્વા ભગવન્તં વન્દિત્વા,
નમસ્થિત્વા, વિનયેન પ્રાઙ્ગલિપુટાઃ સન્તો ભગવન્તં પર્યુપાસ્તે, ‘તણ્ણં સમણે ભગવં
મહાવીરે તેસિં સમણોવાસગાણં તીસેય મહતિમહાલિયાણ સમાણ ધમ્મકહા જાવ

‘સર્હિ ગિહેર્હિતો પહિનિક્ખમંતિ’ इसके बाद वे श्रमणोपासक प्रातः
सूर्योदय होने पर स्नान करके, बलिकर्म कर के-वायस आदिकों के
लिये अन्नवितरण करके यावत्-कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त करके और
समस्त अलंकारों से विभूषित शरीर होकरके अपने २ घरों से निकले
‘पहिनिक्खमिन्ता इगयओ मिलायंति’ निकलकर फिर वे एक स्थान
पर इकट्ठे हुए ‘मिलायिन्ता सैसं जहा पढमं जाव पज्जुवासंति’ एक
स्थान पर इकट्ठे होकर फिर वे इस प्रकार से चले कि जैसा प्रथम
निर्गमन का वर्णन इसी के द्वितीयशतक के दशमोद्देशक में तुल्लिका-
नगरी के रहने वाले श्रावकों का कहा गया है-यावत् भगवान् के समीप
जाकर उन्होंने ने भगवान् को वन्दना की, नमस्कार किया और विनय

કયલિકમ્મા, જાવ સરીરા સર્હિ સર્હિ ગેહેર્હિતો પહિનિક્ખમંતિ ” હવે તે
ગામના અન્ય શ્રાવકો પણ પ્રભાતકાળે સૂર્યોદય થતાં જ સ્નાન કરીને,
બલિકર્મ કરીને (કાગડા આદિને અન્ન આપવું તેનું નામ બલિકર્મ છે),
કૌતુક મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને અને સમસ્ત અલંકારોથી શરીરને
વિભૂષિત કરીને, પોતપોતાનાં ઘેરથી મહાવીર પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરવા
માટે નીકળી પડ્યા. “પહિનિક્ખમિત્તા ઇગયઓ મિલાયંતિ” ઘેરથી નીકળીને
તેઓ એક જગ્યાએ એકઠાં થયાં. “મિલાયિન્તા સેસં જહા પઢમં જાવ
પજ્જુવાસંતિ” તેઓ મહાવીર સ્વામી પાસે કેવી રીતે ગયા તેનું વર્ણન
બીજા શતકના દસમાં ઉદ્દેશકમાં તુલ્લિકાનગરીના શ્રાવકોના નિર્ગમનના વર્ણન
પ્રમાણે સમજવું. “તેમણે ભગવાનને વંદણા નમસ્કાર કર્યા અને વિનયપૂર્વક
અને હાથ જોડીને તેમણે શ્રમણ ભગવાનની પર્યુપાસના કરી.” આ કથન

आराहए भवइ' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीर स्तेषां श्रमणोपासकानां तस्यां च महातिमहालयायां सभायां, पर्षदि धर्मकथा यावत् आज्ञाया आराधको भवति इति, "अत्थिलोए अत्थिलोए" इतिारभ्य "एतस्य धर्मस्य शिक्षायाम् उपस्थितः श्रमणोपासको वा श्रमणोपासिका वा विहरन् आज्ञाया आराधको भवति' इति पर्यन्तम् औपपातिकसूत्रोक्ता-धर्मकथाऽत्रवाच्या । 'तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म हट्ठतुट्ठा उट्ठाए उट्ठेति' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके समीपे धर्मं श्रुत्वा, निश्चय-इदि अवधार्य, हट्ठतुट्ठाः उत्थया-उत्थानेन, उत्तिष्ठन्ति, 'उट्ठेत्ता समणं

से दोनों हाथ जोड़कर उन्हें ने प्रभु की पर्युपासना की, 'तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महतिमहालयाए सभाए धम्मकहा जाव आणाए आराहए भवइ' इसके बाद प्रभु ने इस अति-विशाल सभा में उन श्रमणोपासकों को धर्मकथा कही, इस धर्मकथा का वर्णन ('एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणो वासिया वा विहरमाणे आणाए आराहए भवइ') यहां तक औपपा-तिक सूत्र के छप्पनवें सूत्र में कहा गया है-सो उसे यहां पर कहलेना चाहिये । 'तएणं ते समणोवासगा भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा उट्ठाए उट्ठेति' इसके बाद वे श्रमणोपासक श्रमण भगवान् महावीर के मुख से धर्मश्रमण कर और उसे हृदय में धारण कर बहुत ही अधिक हर्षित हुए एवं संतुष्ट चित्त हुए, बाद में

पर्यंतनुं समस्त कथन अही अहं करुं लेछो. "तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महति महालयाए सभाए धम्मकहा जाव आणाए आराहए भवइ" त्यार पाठ श्रमणु भगवान् महावीरे ते विशाल सभायां ते श्रावकेने धर्मकथा कही औपपातिक सूत्रना पदमां सूत्रमां आ धर्मकथानुं वरुंन आपवामां आणुं छे. "अत्थिलोए, अत्थिलोए" आ सूत्रपाठथी शङ् करीने "एतस्य धर्मस्य शिक्षायाम् उपस्थितः श्रमणोपासिको वा श्रमणोपासिका वा विहरन् विहरन्ती वा आज्ञाया आराधको भवति" आ सूत्रपाठ पर्यन्तने पाठ अही 'धर्मकथा' वडे अहं करुं लेछो. "तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठा उट्ठाए उट्ठेति" महावीर प्रभुनी समीपे धर्मकथा सांभलीने तथा तेने हृदयमा अवधारण करीने तेभने धरो ७ हं अने संतोष थये तेओ

મગવં મહાવીરં વંદંતિ, નમંસંતિ' ઉત્થાય, શ્રમણં મગવન્તં મહાવીરં વન્દન્તે, નમ-
સ્યન્તિ, 'વંદિત્તા નમંસિત્તા જેનેવ સંલે સમણોવાસણ તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ'
વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા, યત્રૈવ શક્ષો નામ શ્રમણોપાસકઃ આસીત્, તત્રૈવ-ઉપાગચ્છ-
ન્તિ' 'ઉવાગચ્છિત્તા સંલે સમણોવાસણં એવં વયાસી'—ઉપાગત્ય શ શ્રમણોપાસ-
કમ્, એવં—વંક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ—'તુમં દેવાણુપ્પિયા ! હિજ્જા અમ્હેહિ
અપ્પણા ચેવ, એવં વયાસી'—ઓ દેવાનુપ્રિયાઃ ! ત્વમ્ સ્વલુ શ્વઃ—ગતદિવસે અસ્માકમ્,
આત્મનૈવ—સ્વયમેવ, એવં—વંક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અત્રાદીઃ યત્ 'તુમ્હે ણં દેવાણુપ્પિયા !
વિઉલં અસણં જાવ વિહરિસ્સામો' ઓ દેવાનુપ્રિયાઃ ! યુયં સ્વલુ વિપુલમ્ અશનં
યાવત્ પાનં સ્વાદિમં સ્વાદિમમ્ ઉપસ્કારયત્, વયં સ્વલુ તત્ વિપુલમ્ અશનાદિકમ્
આસ્વાદયન્તો વિસ્વાદયન્તઃ પરિશુજ્ઞાનાઃ પરિભાજયન્તઃ પાસિકં પીપથં પ્રતિજા-

વે અપની હી ઉત્થાન શક્તિ સે હટે, 'હટેત્તા સમણં મગવં મહાવીરં
વંદંતિ, નમંસંતિ' હઠકર ઉન્હો ને મણ મગવાનુ કો વન્દના કી
ઔર નમસ્કાર કિયા, 'વંદિત્તા નમંસિત્તા જેનેવ સંલે સમણોવાસણ
તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ' વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર વે વહાં ગયે જહાં
શ્રમણોપાસક શંલુ બેઠે થે 'ઉવાગચ્છિત્તા સંલે સમણોવાસણં એવં
વયાસી' વહાં અર્થાત્ મગવાનુ કે સમીપ બેઠે થે વહાં જાકરકે ઉન્હો ને
હસ શ્રમણોપાસક શંલુ સે એસા કહા—'તુમં દેવાણુપ્પિયા ! હિજ્જા-
અમ્હેહિ અપ્પણા ચેવ એવં વયાસી' હે દેવાનુપ્રિય ! ગતદિવસ આપને
હમસે અપને આપ એસા કહા થા કિ 'તુમ્હે ણં દેવાણુપ્પિયા ! વિઉલં
અસણં જાવ વિહરિસ્સામો' હે દેવાનુપ્રિયો ! તુમ લોગ વિપુલ અશન,
પાન, સ્વાદિમ એવં સ્વાદિમ આહાર કો તૈયાર કરાઓ. હમલોગ હસ

તેમની ઉત્થાનશક્તિથી જીક્યા. “હટેત્તા સમણં મગવં મહાવીરં વંદંતિ, નમં-
સંતિ” જીઠીને તેમણે શ્રમણુ-ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર
કર્યા “વંદિત્તા, નમંસિત્તા જેનેવ સંલે સમણોવાસણ તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ” ત્યાર
બાદ જ્યા શંખ શ્રાવક બેઠો હતો, ત્યા તેઓ ગયા. “ઉવાગચ્છિત્તા સંલે
સમણોવાસણં એવં વયાસી” એટલે કે મહાવીર પ્રભુની સમીપે બેઠેલા શંખ
શ્રાવકની પાસે જઈને તેમણે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું. “તુમં દેવાણુપ્પિયા !
હિજ્જા અમ્હેહિ અપ્પણા ચેવ એવં વયાસી” હે દેવાનુપ્રિય ! કાલે આપે અમને
એવું કહ્યું હતું કે “તુમ્હે ણં દેવાણુપ્પિયા ! વિઉલં અસણં જાવ વિહરિસ્સામો”
“હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય રૂપ ચારે
પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરાવો. આપણે બધા ભગીને તો વિપુલ અશ-

प्रतः-अनुपालयन्तो विहरिष्याम इति, 'तए णं तुमं पोसहसालाए जाव विहरिए' ततः खलु अस्माकं कथेनानन्तरम् त्वया पौषधशालायाम् यावत्-पौषधिकेन ब्रह्मचारिणा उन्मृक्तमणिसुवर्णेन व्यपगतमालावर्णकविलेपनेन, निक्षिप्तशस्त्रमुसलेन एकेन अद्वितीयेन दर्भसंस्तारकोपगतेन पाक्षिकं पौषधं प्रतिजाग्रता-अनुपालयता-विहृतम् स्थितम्, 'तं सुद्धु णं तुमं देवाणुप्पिया! अम्हं हीलसि' तत् तस्मात् कारणात् भो देवानुप्रिय! त्वं सुद्धु अतिशयं खलु अस्मान् अवहेलयसि-अवमन्यसे? 'अज्जोत्ति समणे भगवं महावीरे ते समणोवासए एवं वयासी'-ततः खलु तच्छ्रुत्वा विज्ञाय वा, हे आर्या! इति संबोध्य, श्रमणो भगवान् महावीर स्तान् श्रमणोपासकान्, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'मा णं अज्जो तुम्हे संखं समणोवासगं हीलह, निंदह, खिसह, गरहह, अवमन्नह! भो आर्या! मा

धिपुल्ल अशनादिक का आस्वादन, विरवादन, भोजन एवं परिभाजन करते हुए पाक्षिक पौषध करेंगे। 'तएणं तुमं पोसहसालाए जाव विहरिए' इसके बाद तुमने पौषधशाला में यावत् पौषधिक होकर, ब्रह्मचर्य धारण कर, मणि सुवर्ण का त्याग कर, माला वर्णक विलेपन का परिहार कर, शस्त्र और मुशल को निक्षिप्त कर अकेले दर्भ संस्तारक पर बैठकर पाक्षिक पौषध को धारण कर लिया 'तं सुद्धु णं तुमं देवाणुप्पिया! अम्हं हीलसि' तो हे देवानुप्रिय! तुमने बहुत अच्छा किया जो तुमने इस प्रकार से हम लोगों की अवहेलना की है। 'अज्जोत्ति समणे भगवं महावीरे ते समणोवासए एवं वयासी' तब हे आर्यो! इस प्रकार से संबोधित करते हुए श्रमण भगवान् महावीर ने उनसे ऐसा कहा-'मा णं अज्जो! तुम्हे संखं समणोवासगं हीलह, निंदह,

भादिनुं आस्वादन, विस्वादन, लोअन अने परिभाजन करीने पाक्षिक पौषधनी आराधना करथुं." "तएणं तुमं पोसहसालाए जाव विहरिए" त्थारे आह अभाही साथे भेसीने ते लोअननुं आस्वादन करवाने भइवे तमे तो पौषधशालाभां जधने अक्षय्य धारण करीने, भणिसुवर्णने त्याग करीने भावा अने विलेपनने त्याग करीने शस्त्र अने मुशलने त्याग करीने ओकला ज दभना संस्तारक पर विराजमान थधने पौषधव्रत धारण करी दीधुं छे "तं सुद्धु णं तुमं देवाणुप्पिया! अम्हं हीलसि" छे देवानुप्रिय! आ प्रकारे तमे अभाही जे अवहेलना करी, ते धणुं ज साइं करथुं छे? "अज्जो! ति समणे भगवं महावीरे ते समणोवासए एवं वयासी" त्थारे "हे आर्यो!" आ प्रभावे संबोधन करीने श्रमण भगवान् महावीर ते श्रमणोपासकाने आ प्रभावे कथुं "मा णं अज्जो! तुम्हे संखं समणोवासगं हीलह, निंदह, खिसह

સ્વલુ યુયં શઙ્ગં શ્રમણોપાસકમ્ અવહેલયત, નિન્દત, ચિંસયત, ગર્હધ્વમ્, અવમન્ય-
ધ્વમ્, અયં ભાવઃ—મા હીલયત' ઇતિ—જાતિકુલાદિમર્મોદ્ઘાટનપૂર્વકં મા નિર્મસયત,
'મા નિન્દત' ઇતિ મનસા કુત્સિતશબ્દપૂર્વકં મા અનાદરં કુરુત, 'મા ચિંસત' ઇતિ
હસ્તમુખાદિવિકારપૂર્વકં ક્ષુદ્રવચનેન મા પ્રકોપયત, 'મા ગર્હધ્વમ્' ઇતિ—જનસમક્ષં
દોષાવિષ્કરણપૂર્વકં મા ગર્હાંકુરુત, 'મા અવમન્યધ્વમ્' ઇતિ તદ્યોગ્ય પ્રતિપત્ય-
કરણેન અવહેલનયાપમાનં મા કુરુત । તત્ર કારણમાહ—' સંખે ણં સમણોવાસણ
પિયધમ્મે ચેવ દઢધમ્મે ચેવ સુદક્ખુ જાગરિયં જાગરિણ ' શઙ્ગઃ સ્વલુ શ્રમણોપાસકઃ
પ્રિયધર્મા એવ—પ્રિયો ધર્મો यस્ય સ તથાવિધઃ, દઢધર્મા એવ—દઢો ધર્મો यस્ય સ

ચિંસહ, ગરહહ, અવમન્નહ ' હે આર્યો ! આપ લોગ શ્રમણોપાસક શંખ
કી અવહેલના મત્ કરો, નિંદા મત્ કરો, ઉનસે નારાજ મત્ હોઓ,
ઉનકી ગર્હાં મત્ કરો ઓર ઉનકા અપમાન મત્ કરો જાતિ, કુલ આદિ
કે મર્મકા ઉદ્ઘાટન કરતે હુએ, જો મર્ત્સના કી જાતી હૈ ઉસકા નામ
હીલના—અવહેલના હૈ મનમેં હી જો કુત્સિત શબ્દ બોલકર અનાદર કા
ભાવ પ્રકટ કિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ નિન્દા હૈ હસ્ત મુખ આદિ કે
વિકાર પૂર્વક જો ક્ષુદ્ર વચન કહ કર કુપિત કિયા જાતા હૈ ઉસકા
નામ ચિંસના હૈ । અન્ય જનોં કે સમક્ષ દોષોં કો પ્રકટ કરતે હુએ જો
નિન્દા કી જાતી હૈ ઉસકા નામ ગર્હાં હૈ । તથા યથાયોગ્ય આદર નહીં
કરને સે જો અપમાન કા ભાવ પ્રદર્શિત કિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ
અવમાનના હૈ । સો આપ લોગ હનમેં એક મી વાત ન કરેં । ક્યોં કિ
કારણ યહ હૈ કિ ' સંખેણં સમણોવાસણ પિયધમ્મે ચેવ, દઢધમ્મે ચેવ
સુદક્ખુ જાગરિયં જાગરિણ ' હન શ્રમણોપાસક શંખ ને કિ જો પ્રિય હૈ

ગરહહ, અવમન્નહ " હે આર્યો ! તમારે શંખ શ્રાવકની અવહેલના કરવી
જોઈએ નહીં, નિંદા કરવી જોઈએ નહીં, તમે તેના પ્રત્યે નારાજ થશો મા,
તેની ગર્હાં કરશો નહીં અને તેનું અપમાન કરશો નહીં. (બાતી, કુલ
આદિના મર્મ પ્રકટ કરીને જે મર્ત્સના કરવામાં આવે છે તેનું નામ હીલના—
અવહેલના છે મનમાં જે કુત્સિત શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરીને અનાદરનો ભાવ
પ્રકટ કરવો તેનું નામ નિંદા છે. હાથ, મો આદિના હાવભાવ પૂર્વક કરવો
ક્ષુદ્ર વચનોનું ઉચ્ચારણ કરીને સામેની વ્યક્તિને અધિક કુપિત કરવી તેનું
નામ નારાજગી છે. અન્ય લોકો સમક્ષ દોષો પ્રકટ કરીને જે નિંદા કરવામાં
આવે છે તેનું નામ ગર્હાં છે યોગ્ય આદર નહીં કરીને જે અપમાન કરાય
છે તેનું નામ અનાદર છે.) " સંખેણ સમણોવાસણ પિયધમ્મે ચેવ, દઢધમ્મેચ

તથાવિઙ્ઠઃ, સુદૃષ્ટજાગરિકાં સુ-સુપ્તુ દૃષ્ટ શ્રદ્ધાદિરૂપેણ પ્રવચન યેન સ સુદૃષ્ટઃ
શ્રમણોપાસકઃ, તસ્ય જાગરિકા-પ્રમાદનિદ્રા વ્યયોહેન જાગરણ-જાગરિકા, તાં
જાગરિતઃ । કૃતશન્ન ઇતિ ॥ સૂ ૨ ॥

જાગરિકામેદ વસ્તવ્યત્તા ॥

મૂલપ્-“ ભંતે સ્તિ, અગત્ત્વં ગોયમે સમ્પન્નં ભગવં સહાવીરં વંદહ,
નમંસહ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા એવં વધાસી-કહ વિહાણં ભંતે !
જાગરિયા પપ્પજ્ઞા ? ગોયમા ! તિવિહા જાગરિયા પપ્પજ્ઞા,
જિનઃ અગત્ત્વ જાગરિયા સુદક્ખુ જાગરિયા । સે

પૃ. ૬૮૯

અત્ર (ભગ. શ. ૧૨ ઉ. ૧) શબ્દશ્રાવકપ્રકરણે શબ્દઃ પૌષધિક એવ પૌષધશાલાતો
ભગવદ્વન્દનાર્થ ગત ઇતિ વિશેષવત્તાભાવાત્ સૂત્રે ‘અભિગમો નત્થિ’ ઇત્યુક્તમ્, અતો
યદ્ વહુશઆદર્શેષુ ‘ સુદ્ધપ્પાવેસાઈં મંગલ્લાઈં વત્થાઈં પવરપરિહિણ સયાઓ
ગિહાઓ પહિનિક્ખમહ’ ઇતિ લભ્યતે તત્ ‘અભિગમો નત્થિ’ ઇતિ મૂલપાઠાત્
ન સંગચ્છતે । પ્રતીયતે ચ “સુદ્ધપ્પાવેસાઈં” ઇત્યાદિપાઠો લેખપ્રમાદાત્પતિત્
ઇતિ, એવં પર્યાલોચ્યનાસ્માભિરયં પાઠોઽન્ન ગૃહીતઃ, ઇતિ સૂક્ષ્મેક્ષિકયા
વિચારયિતવ્યં વિચક્ષણૈઃ ।

ક્ખુ જાગરિયં જાગરંતિ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુપ્પહ-
તિવિહા જાગરિયા જાત્ર સુદક્ખુ જાગરિયા ॥સૂ ૩॥

ધર્મ જિન કો એસે હૈં તથા દૃઢ હૈ ધર્મ જિમ્મકા એસે હૈં, શ્રમણોપાસક કી
જાગરિકા-જાગરણ-પ્રમાદ, નિદ્રા કે ત્યાગ સે જાગરણ કિયા હૈ ॥સૂ ૨॥

સુદક્ખુ જાગરિય જાગરિત્ત” લેને ધર્મ પિય છે અને જે ધર્મ પ્રત્યે દૃઢ
શ્રદ્ધાવાળો હોવાને કારણે ધર્મના પાલનમા દૃઢ છે એવા શખ શ્રમણોપાસકે
તો પ્રમાદ રૂપ નિદ્રાના પરિત્યાગ પૂર્વક શ્રમણોપાસક જાગરિકા (જાગરણ)
કરેલ છે. તેથી તેની નિદ્રા ગહી આદિ કરવી ઉચિત નથી. ॥સૂ ૨॥

छाया—भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवम् अवादीत्—कतिविधा खलु भदन्त ! जागरिका प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा जागरिका प्रज्ञप्ता, तद्यथा—बुद्धजागरिका १, अबुद्ध जागरिका २, सुदृष्टजागरिका ३, तत् केनार्थेन एवमुच्यते—त्रिविधा जागरिका प्रज्ञप्ता—तद्यथा—बुद्धजागरिका, अबुद्धजागरिका, सुदृष्टजागरिका ? गौतम ! ये इमे अर्हन्तो भगवन्तः उत्पन्नज्ञानदर्शनधराः, यथा स्कन्दकः यावत् सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः, एते खलु बुद्धाः बुद्ध जागरिकां जाग्रति १, ये इमे अनगारा भगवन्तः ईर्यासमिताः, भाषासमिताः यावत्—गुप्तब्रह्मचारिणः, एते खलु अबुद्धाः अबुद्धजागरिकां जाग्रति २, ये इमे श्रमणोपासकाः अभिगतजीवाजीवाः यावत् विहरन्ति, एते खलु सुदृष्टजागरिकां जाग्रति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—त्रिविधा जागरिका यावत् सुदृष्ट जागरिका ॥ सू० ३॥

टीका—अथ जागरणप्रस्तावात् तदभेद वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—‘ भंते ! त्ति’ इत्यादि । ‘ भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी—‘हे भदन्त ! इति संबोध्य, भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘कइविहाणं भंते ! जागरिया पणत्ता ?’ हे भदन्त ! कतिविधाः खलु

जागरिका भेदवक्तव्यता

‘ भंते ! त्ति भगवं गोयमे ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—यहां जागरण का विषय है—इस कारण सूत्रकार ने इसके भेदों का कथन इस सूत्र द्वारा किया है—‘ भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी’ हे भदन्त ! इस प्रकार से संबोधित करके भगवान् गौतम ने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की, नमस्कार किया वन्दना नमस्कार

—जागरिकाना लेहोनुं निश्पण्णु—

“ भंते ! त्ति भगवं गोयमे ” इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रमां सूत्रकारे धर्मजागरणुना लेहोनुं निश्पण्णु क्युं छे—
“ भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी ” “ छे लगवन् ! ” आ प्रकारे संबोधन करीने लगवान् गौतमे श्रमणु लगवान् महावीरने वंदणु करी, नमस्कार क्युं वंदणु—नमस्कार करीने तेमणु तेमने आ प्रमाणु प्रश्न पूछथे—

“ कइविहाणं भंते ! जागरिया पणत्ता ? ” छे लगवन् ! जागरिका (जागरणु) केटवा प्रकारनी कही छे ?

જાગરિકા-જાગરણ, પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-ગોયમા ! તિવિહા જાગરિયા પળ્ળત્તા ' હે ગૌતમ ! ત્રિવિધા-ત્રિપ્રકારા જાગરિકા પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્ભેદાનાહ-'તંજહા-બુદ્ધ-જાગરિયા, અબુદ્ધજાગરિયા, સુદક્ખુજાગરિયા' તથથા-બુદ્ધજાગરિકા, અબુદ્ધ-જાગરિકા, સુદ્દષ્ટજાગરિકા, ગૌતમસ્તત્રકારણં પૃચ્છતિ-'સે કેળદ્દેણં મંતે एवं વુચ્ચહ-તિવિહા જાગરિયા પળ્ળત્તા, તંજહા-બુદ્ધજાગરિયા, અબુદ્ધજાગરિયા, સુદ-ક્ખુ જાગરિયા?' તત્-અથ, કેનાર્થેન-કથં તાવત્, એવમ્-ઉક્તરોત્યા, ઉચ્યતે યત્-ત્રિવિધા જાગરિકા પ્રજ્ઞપ્તા, તથથા બુદ્ધજાગરિકા, અબુદ્ધજાગરિકા, સુદ્દષ્ટ જાગરિકા ઇતિ ? એતાસાં તિસુણાં જાગરિકાણાં કોડર્થઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-'ગોયમા ! જે હમે અરિહંતા ભગવંતા, ઉપ્પન્નનાણદસણધરા જહા ચંદણ જાવ

કરકે ફિર હસ પ્રકાર સે પૂછા-'કહવિહા ણં મંતે ! જાગરિયા પળ્ળત્તા' હે ભદન્ત ! જાગરિકા કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તિવિહા જાગરિયા પળ્ળત્તા' જાગરિકા ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । 'તંજહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈ-'બુદ્ધજા-ગરિયા, અબુદ્ધજાગરિયા, સુદક્ખુજાગરિયા' બુદ્ધજાગરિકા, અબુદ્ધ-જાગરિકા ઓર સુદર્શનજાગરિકા-સુદ્દષ્ટ જાગરિકા અથ ગૌતમ હન ભેદોં કે કહને કા કારણ પૂછતે હૈ-'સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચહ, તિવિહા જાગરિયા પળ્ળત્તા-તંજહા-બુદ્ધજાગરિયા, પળ્ળત્તા-તંજહા-બુદ્ધજાગરિયા, અબુદ્ધજાગરિયા, સુદક્ખુજાગરિયા' હે ભદન્ત ! બુદ્ધ-જાગરિકા, અબુદ્ધજાગરિકા ઓર સુદ્દષ્ટ જાગરિકા કે ભેદ સે જો આપને જાગરિકા કે ચે ત્રીન ભેદ કહે હૈ સો હસમેં કારણ કયા હૈ ? અર્થાત્ હન ત્રીન જાગરિકાઓં કા શબ્દાર્થ કયા હૈ ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-"ગોયમા ! હે ગૌતમ ! "તિવિહા જાગરિયા પળ્ળત્તા" જાગરિકા ત્રણ પ્રકારની કહી છે "તંજહા" તે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-"બુદ્ધજાગરિયા, અબુદ્ધજાગરિયા, સુદક્ખુજાગરિયા" (૧) બુદ્ધ જાગરિકા, (૨) અબુદ્ધ જાગરિકા અને (૩) સુદ્દષ્ટ જાગરિકા આ લેદ્દાનું સ્વરૂપ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-"સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચહ તિવિહા જાગરિયા પળ્ળત્તા-તંજહા બુદ્ધ-જાગરિયા, અબુદ્ધજાગરિયા, સુદક્ખુજાગરિયા" હે ભગવન્ ! બુદ્ધજાગરિકા, અબુદ્ધ જાગરિકા અને સુદ્દષ્ટ જાગરિકાના લેદ્દથી આગે જાગરિકાના જે આ ત્રણ લેદ્દો કહ્યા છે, તેનું કારણ શું છે ? એટલે કે આ ત્રણ પ્રકારની જાગરણાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-"ગોયમા ! જે હમે અરિહંતા ભગવંતા, ઉપ્પન્નના-

સવ્વન્તુ, સવ્વદરિસી, एणं बुद्धा बुद्धजागरियं जागरन्ति' हे गौतम! ये इमे प्रतीताः अर्हन्तो जिनाः, भगवन्तः, उत्पन्नज्ञानदर्शनधराः—केवलिनः; यथा स्कन्दके—द्वितीयशनके प्रथमोद्देशके स्कन्दकप्रकरणे प्रतिपादिता रत्नयवात्रापि प्रतिपत्तव्याः, यावत्—सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः तन्ति, एते खलु जिनाः बुद्धाः—केवलान्वोधेन, बुद्धजागरिकाः—बुद्धानां व्यपगतज्ञाननिद्राणां जागरिका—प्रबोधो बुद्धजागरिका, तां तथाविधाम्, जाग्रति—कुर्वन्ति, 'जे इमे अणगारा भगवन्तो ईरियासमिया, भासासमिया जाग गुत्तवंमयारी, एण अबुद्धाअबुद्धजागरियं जागरन्ति' ये इमे प्रतिद्धाः अनगाराः भगवन्तः, ईयासमिताः—ईर्यासमितियुक्ताः,

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गौतम! जे इमे अर्हिन्ता भगवन्तो, उत्पन्नज्ञानदर्शनधरा जहा खदए जाव सव्वदरिस्सी, एणं बुद्धा बुद्धजागरियं जागरन्ति' जो ये प्रसिद्ध अर्हन्त जिन भगवन्त उत्पन्न ज्ञान दर्शन धारीकेवली हैं जैसे कि स्कन्दक सैं—द्वितीय शनक के प्रथम उद्देशक में स्कन्दक प्रकरण में कहे गये हैं उसी प्रकार से यहाँ पर भी जलनर चाहिये—यावत् सर्वज्ञ सर्वदर्शी हैं ये जिन बुद्ध हैं—केवल ज्ञानरूप बोध से युक्त हैं—अतः ये बुद्धजागरिका को—जिनों की जलाननिद्रा दूर हो चुकी है ऐसे दिशुद्ध आत्माओं की जागरिका को करते हैं। अर्थात् सर्वज्ञ सर्वदर्शी तक जितने भी बुद्धजिनदेव हैं वे सब केवलज्ञानरूप जागरण करते हैं क्योंकि इनमें अज्ञानरूप निद्रा का सर्वथा अभाव हो चुका होता है।' जे इमे अणगारा भगवन्तो ईरियासमिया भासा

णदंसणधरा जहा खदए जाव सव्वन्तु सव्वदरिस्सी, एण बुद्धा बुद्धजागरियं जागरन्ति" अर्हंत जिन ભગવનો કે જેઓ ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનને ધારણ કરનારા છે (જેઓ) કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી સુકત છે) જેઓ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે, (—અહીં) બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકના સ્કન્દકપ્રકરણમાં કેવળી ભગવાનોને જે વિશેષણો—સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી પર્યન્તના વિશેષણો—લગાડ્યાં છે તે ગ્રહણ કરવા ભેધએ) તેઓ બુદ્ધ ગણાય છે કેવળજ્ઞાન રૂપ બોધથી તેઓ સુકત હોવાથી તેમને બુદ્ધ કહે છે તે અર્હંત જિન કેવલી ભગવાનો બુદ્ધ બાગરિયા કરે છે એટલે કે જેમના અજ્ઞાન રૂપી નિદ્રા દૂર થઈ ચુકી છે એવા વિશુદ્ધ આત્માઓની બાગરણને બુદ્ધબાગરણ કહે છે એટલે કે સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી પર્યન્તનાં વિશેષણોવાળા એટલા બુદ્ધ જિનેન્દ્ર દેવો છે તેઓ બધા કેવળજ્ઞાન રૂપ બાગરણ કરે છે, કારણ કે તેમનામાંથી અજ્ઞાન રૂપ નિદ્રાનો સંપૂર્ણપણે અભાવ થઈ ગયો હોય છે “જે ઇમે અણગારા, ભગવતો ઈરિયાસમિયા, ભાસાસમિયા, જાવ ગુત્તવંમયારી,

ભાષાસમિતા:-ભાષાસમિતિયુક્તાઃ ચાતુ-પ્રવણાસમિતાઃ, આદ્યાઘાણ્ડાસન-
નિલેપણાસમિતા' ઉચ્ચારપ્રસવણચેલજલ્લમિધાણપરિઘાણપનાસમિતાઃ મનોયુષ્ઠિ-
કાયગુપ્તિઃ શુભાઃ શુભેન્દ્રિયાઃ શુભજલ્લચારિણ સન્તિ, એતે સ્વલુ અબુદ્ધાઃ-કેવલ-
જ્ઞાનાભાવેન યથાસંભવં શેષજ્ઞાનસદ્ભાવેન ચ બુદ્ધસદૃશઃ નવાતાદ્યર્થકત્વાત્
અબુદ્ધજાગરિકાશ્-છદ્મસ્થજ્ઞાનવતાં યા જાગરિકા સા તથાવિધાશ્ જાગરિકાં
જાગરતિ-હર્વન્તિ । અથ-‘જે હમે સમજીવાસના અભિગયજીવાજીવા જાવ વિહ-
રતિ, એણં સુદક્ષુ જાગરિયં જાગરતિ’ એ હમે પ્રમિદ્ધાઃ-શ્રમણોપાસનાઃ અભિ-
સમિયા, જાવ શુભચંમચારી, એણં અબુદ્ધા અબુદ્ધાજાગરિયં જાગરતિ’
જો એ પ્રસિદ્ધ અનગાર અનવન્ત હૈં-કિ જો એ પ્રસિદ્ધ અનગાર અન-
વન્ત હૈં-કિ જો હૈયાસમિતિ, ભાષાસમિતિ સે યુક્ત હૈં યાત્-પ્રવણ-
સમિતિ સે યુક્ત હૈં, આદ્યાઘાણ્ડાસનનિલેપણાસમિતિ સે યુક્ત હૈં, ઉચ્ચાર,
પ્રસવણ, ચેલ જલ્લ, મિધાણ પરિઘાણ સમિતિ સે યુક્ત હૈં. મનોયુષ્ઠિ
વચનયુષ્ઠિ એવં કાયગુપ્તિ સે યુક્ત હૈં, શુભ, શુભેન્દ્રિય, શુભજલ્લચારી હૈં એ
સ્વલુ કેવલજ્ઞાન કો સદ્ધી પ્રાપ્ત હો જાને સે અબુદ્ધ હૈં-જસ્તવ. હન્ને કેવલ
જ્ઞાન પ્રાપ્ત નહીં હો ગયા હૈ-તત્કાલ અબુદ્ધ હૈં-કેવલજ્ઞાન કે બિના
યથાસંભવ ઓર તત્વાદિજ્ઞાન હનમે રહતે હૈં, અતઃ એ બુદ્ધસદૃશ હૈં
યજાં અબુદ્ધ મેં “અ” નાદ્યર્થક હૈં હસલિયે એ અબુદ્ધ જાગરિકા-
છદ્મસ્થજ્ઞાનધારી ઓર સમિતિ શુભિ યુક્ત મહાજ્ઞતધારી એ અબુદ્ધજાગ-
રિક કલ્પાતે હૈં । તથા-‘જે હમે શ્રમણોપાસના અભિગયજીવાજીવા

એણ અબુદ્ધા અબુદ્ધજાગરિય જાગરતિ’ ઈયાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, આદ્યાઘાણ્ડાસન
નિલેપણાસમિતિ અને ઉચ્ચાર પ્રસવણ ચેલજલ્લ મિધાણ પરિઘા-
ણનાસમિતિ, આ પાચે સમિતિઓથી યુક્ત, મનોયુષ્ઠિ વચનયુષ્ઠિ અને કાયગુપ્તિ,
આ ત્રણે પ્રકારની શુભિઓથી યુક્ત, શુભ, શુભેન્દ્રિય અને શુભજલ્લચારી આદિ
વિશેષણોથી યુક્ત એવા આ બે અણુગાર લગવન્તો છે, તેમને અબુદ્ધ ગણ-
વામાં આવે છે, કારણ કે તેમણે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી હોતી નથી. જ્યાં
સુધી તેમને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી તેમને બુદ્ધ કહી શકાય
નહીં ભલે તેઓમા કેવળજ્ઞાનનો અભાવ હોય પણ મનિજ્ઞાન અદિના તેઓ
ધારક હોય છે, તેથી તેમને બુદ્ધતુલ્ય ગણી શકાય છે ‘અબુદ્ધ’ આ
પદમા “અ” નવ-સાદૃશ્યદર્શક છે. તેથી તેમને અબુદ્ધ જાગરિક કહે છે
આ પ્રકારે પાચ સમિતિ અને પાંચ શુભિથી યુક્ત મહાજ્ઞતધારી છદ્મસ્થ
જ્ઞાનધારીને અબુદ્ધ જાગરિક કહે છે તથા-‘જે હમે સમજીવાસના અભિગય-
જીવાજીવા જાવ વિહરંતિ, એણં સુદક્ષુ જાગરિયં જાગરતિ’ બે શ્રમણોપાસકે।

ગતજીવાજીવાઃ-વિદિતજીવાજીવતત્ત્વાઃ, યાવત્ ઉપલબ્ધપુણ્યપાપાઃ इत्यादि विशेषणविशिष्टाः विहरन्ति-तिष्ठन्ति एते खलु सम्यग्दर्शनशालिन्वात् सुदृष्टजागरिकाम् सुष्टु दृष्टं श्रद्धादिरूपेण जिनप्रवचनं येन स सुदृष्टस्तस्य जागरिका-प्रमादनिद्राव्यपोहेन जागरणं सुदृष्टजागरिका तां तथाविधां जागरिकां जाग्रति-विदधति, अन्ते भगवान् सर्वश्रुतसंहरन्नाह-‘से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-तिविहा जागरिया जाव सुदक्खुजागरिया’ हे गौतम ! तद्-अथ, तेनार्थेन-एवम्-उक्तप्रकारेण, उच्यते त्रिविधा जागरिका यावत्-प्रज्ञप्ता, तद्यथा-बुद्धजागरिका, अबुद्धजागरिका, सुदृष्टजागरिकेति ॥सू० ३।

ક્રોધાદિવિપાક વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-“તણ્ણં સે સંખે સમ્મણોવાસણ સમણં ભગવં સહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા, एवं वयासी-कोहवसद्वेणं जाव विहरन्ति, एणं सुदक्खुजागरियं जागरिंति’ जो ये भ्रमणोपापासक जीव और अजीव तत्त्व के ज्ञाता होते हैं-एवं उपलब्ध पुण्यपाप आदि विशेषणोंवाले होते हैं-सो ये सम्यग्दर्शनशाली होने से सुदृष्ट जागरिका को करते हैं-जो श्रद्धादिरूप से जिन प्रवचन को अच्छी तरह से देखता है वह सुदृष्ट है-इसकी जो प्रमाद, निद्रा के त्याग से जागरण है वह सुदृष्ट जागरिका है-इस प्रकार की जागरिका को ये भ्रमणोपासक जन सम्यग्दर्शनशाली होने से करते हैं-‘से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, तिविहा जागरिया जाव सुदक्खुजागरिया’ इस कारण हे-गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि सुदृष्ट जागरिका तक अर्थात् बुद्धजागरिका, अबुद्धजागरिका और सुदृष्ट जागरिका-ये तीन जागरिकाएँ होती हैं ॥सू० ३॥

જીવ, અજીવ આદિ નવ તત્ત્વોને જાણનારા હોય છે અને પુણ્ય અને પાપના ફળને સમજનારા હોય છે, તેઓ સમ્યગ્દર્શનથી યુક્ત હોવાને કારણે સુદૃષ્ટ જાગરિકા કરે છે. જે વ્યક્તિ જિનપ્રવચન પ્રત્યે શ્રદ્ધાભાવથી યુક્ત હોય છે તેને સુદૃષ્ટ કહે છે. તેનું પ્રમાદનિદ્રાના ત્યાગ રૂપ જે જાગરણ હોય છે તેનું નામ સુદૃષ્ટ જાગરિકા છે. જે ભ્રમણોપાસકો સમ્યગ્દર્શનથી યુક્ત હોય છે તેઓ પ્રમાદનિદ્રાનો ત્યાગ કરીને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. તેનું નામ જ સુદૃષ્ટ જાગરિકા છે. “સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, તિવિહા જાગરિયા જાવ સુદક્ખુજાગરિયા” છે ગૌતમ ! તે કારણે જ મેં એનું કહ્યું છે કે જાગરણના બુદ્ધ જાગરિકા, અબુદ્ધ જાગરિકા અને સુદૃષ્ટ જાગરિકા રૂપ ત્રણ લેદો છે. ॥સૂ.૦૩॥

भंते ! जीवे किं बंधइ, किं पकरेइ, किं चिणाइ, किं उवचिणाइ ?
 संखा ! कोहवसट्ठेणं जाव आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ
 सिढिलबंधणवद्धाओ, एवं जहा पढमे सए असंबुडस्स अणगा-
 रस्स जाव अणुपरियट्ठइ । माणवसट्ठेणं भंते ! जाव एवं चेव
 एवं लोभवसट्ठे वि, जाव अणुपरियट्ठइ । तएणं ते समणो-
 वासगा, समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा,
 निसम्म भीया तत्था तसिया, संसारभउट्ठिवग्गा समणं भगवं
 महावीरं वंदंति, णमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता जेणेव संखे समणो-
 वासए, तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता, संखं समणोवासगं
 वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो
 भुज्जो खामेति, तएणं ते समणोवासगा सेसं जहा आलभियाए
 जाव पडिगया, भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं
 वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-पभूणं भंते ! संखे
 समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए सेसं जहा इसिभदपुत्तस्स
 जाव अंतंकाहिइ । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू०४॥

बारसमे पढमा उद्देसो समत्तो ॥

छाया—ततः खलु स शङ्खः श्रमणोपासकः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते,
 नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादीत्—क्रोधवशार्तः खलु भदन्त !
 जीवः किं बज्जाति, किं प्रकरोति, किं चिनोति, किमुपचिनोति ? । शङ्ख ! क्रोध-
 वशार्तः खलु जीवः आयुष्कवर्जाः सप्त कर्मप्रकृतीः शिथिलवन्धनवद्धाः एवं यथा
 प्रथमशतके असंवृतस्य अनगारस्य यावत् अनुपर्यटति । मानवशार्तः खलु भदन्त !
 जीवः एवमेव, एवं मायावशार्तोऽपि, एवं लोभवशार्तोऽपि यावत्—अनुपर्यटति !
 ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके एतमर्थं

श्रुत्वा, निश्चय्य मीताः, ज्ञात्राः, नागिताः, संगारमयोद्विग्नाः, श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्वित्वा, यत्रैव गच्छः श्रमणोपासकः तत्रैव उपाशच्छन्ति उपासत्य गच्छ श्रमणोपासकं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्वित्वा एतमर्थं स्वयज्ज्वितयेन भूयो भूयः क्षमयन्ति । ततः खलु ते श्रमणोपासकाः शेषं यथा आलभिकायां यावत्-प्रतियताः । यदन्तः ! इति श्रमणान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्वित्वा एतस्मै-अवादीत्-प्रभुः खलु भदन्त ! गच्छः श्रमणोपासको देवातुप्रयाणाम् अन्तिके शेषं यथा-क्रदिभद्रपुत्रस्तु यावत् जन्तं वरिष्यति, तदेतं भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति यत्ना-विहरति ॥सू० ४॥

द्वादशे मयमोदेशः समाप्तः ॥

टीका—अथ कुपितानां श्रमणोपासकानां कोषोपशान्तये गच्छः पृच्छति—‘तएणं से इत्यादि, ‘तएणं से संखे समणोवासए समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी’ ततः खलु स गच्छः श्रमणोपासकः श्रमण भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्वित्वा, एतस्मै-वक्ष्यमाणप्रकारेण

कोधादि विपाकवस्तव्यता-

‘तएणं से संखे समणोवासए’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इह सूत्र द्वारा कुपित हुए श्रमणोपासकों के कोषोपशान्ति के लिये शंख ने भगवान् से जो पूछा है—‘यह दिन्वाया गया है—’ तएणं से संखे समणोवासए समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी’ इसके बाद श्रमणोपासक शंख ने श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने ने उससे ऐसा पूछा—‘कोहवसट्ठेणं भंते ! जीवे किं

कोधादिना विपाकनी वस्तव्यता-

“तएणं से संखे समणोवासए” इत्यादि—

टीकार्थ—पोताना उपर कोपायमान थयेला आवधेना कोपनुं शमन करवाना हेतुपूर्वक शंख आवडे श्रमण भगवान महावीरने, कोध व्यादिना विपाकना विषयभा, प्रश्नो पूछया छे.

“तएणं से संखे समणोवासए समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी” तयार बाद ते शंख आवडे श्रमण भगवान महावीरने वदणु करी नमस्कार कर्या. वदणुनमस्कार करीने तेमणु तेमने या प्रमाणु प्रश्न पूछया—“कोहवसट्ठेणं भंते ! जीवे किं वणइ, किं पकरेइ, किं

अवादीत्—‘कोहवसट्टे णं मंते ! जीवे किं बंधह, किं पकरेह, किं चिणाह, किं उव-
चिणाह ?’ हे भदन्त ! क्रोधवशार्तः खलु क्रोधस्य वशात्—आर्तः—क्रोधवशवर्ती सन्
जीवः कियत्संख्यकं कर्मबध्नाति ? किं कर्म प्रकरोति ? किं कर्मचिनोति ? किं
कर्मसंचयं करोति ? किं कर्म उपचिनोति ? किं कर्मोपचयं करोति ? इति प्रश्नः,
मगवानाह—‘संखा ! कोहवसट्टे णं जीवे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ सिद्धि-
बन्धणवद्धाओ, एवं जहा पढमसए असंबुडस्स अणगारस्स जाव अणुपरियट्ठह’
हे शङ्ख ! क्रोधवशार्तः—क्रोधवशवर्ती खलु जीवः, आयुष्कवर्जाः—आयुष्ककर्मवर्ज-
यित्वा सप्तकर्मप्रकृतीः शिथिलबन्धनवद्धाः—शिथिलबन्धनैर्बद्धाश्चेद्भवन्ति तर्हि ताः
सप्तशिथिलबन्धनवद्धाः कर्मप्रकृतीः दृढबन्धनवद्धाः करोति, इत्यभिप्रायेणाह—पवं
पूर्वोक्तरीत्या, यथा प्रथमशतके प्रथमोद्देशके असंवृतस्य अनंगारस्य प्रकरणे प्रति-
पादितं तथैव अत्रापि प्रतिपत्तव्यम्, यावत् स संसारकान्तारे अनुपर्यटति—परि-

बंधह, किं पकरेह, किं चिणाह, किं उवचिणाह’ हे भदन्त ! क्रोध के
वश से दुःखी हुआ जीव—क्रोधवशवर्ती बना हुआ जीव कितनी कर्म
प्रकृतियों का बंध करता है ? किस कर्म को वह करता है ? किस कर्म
का वह चय करता है ? किस कर्म का वह संचय करता है ? और किस
कर्म का वह उपचय करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘संखा !
कोहवसट्टेणं जीवे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ सिद्धिलबंधणव-
द्धाओ एवं जहा पढमसए असंबुडस्स अणगारस्स जाव अणुपरियट्ठह’
हे शङ्ख ! क्रोधवशवर्ती हुआ जीव शिथिल बन्धन से बद्ध हुई आयु-
सिंघाय सात कर्म प्रकृतियों को गाढबन्ध से बंधी हुई बना लेता है । इस
विषय का कथन प्रथमशतक में असंवृत अनंगार के प्रकरण में किया
जा चुका है । सो वैसा ही कथन यहां पर भी समझना चाहिये ! ऐसा

चिणाह, किं उवचिणाह ?” हे भगवन् ! क्रोधने वशवर्ती थयेले। एव डेट्ठही
कर्मप्रकृतिओने। अंध करे छे ? ते कयुं कर्म करे छे ? ते कया कर्मने चय
करे छे ? ते कया कर्मने संचय करे छे ? अने ते कया कर्मने उपचय करे छे ?

महावीर प्रभुने। उत्तर—“ संखा ! कोहवसट्टेणं जीवे आउयवज्जाओ सत्त
कम्मपगडीओ सिद्धिलबंधणवद्धाओ एवं जहा पढमसए असंबुडस्स अणगारस्स
जाव अणुपरियट्ठह ” हे शंभ ! क्रोधने अधीन भनेले। एव शिथिल अन्ध वडे
अंधायेले। आयु सिंघायनी साते कर्मप्रकृतिओने गाढ अन्ध वडे बांधेले।
करे छे। पड़ेला शतकना असंवृत अणुगारना प्रकरणेमां आ विषयने अनुल-
क्षीने जे कथन करवामां आयुं छे, ते समस्त कथन ग्राहीं पणु ग्रहण करवुं
नोधे। जेवे क्रोधी एव आ संसार इपी अटवीमां परिभ्रमण कयां करे छे,

ભ્રમતિ । પુનઃ શઙ્કઃ પૃચ્છતિ ‘ માણવસદ્દે જં મંતે ! જીવે ? એવં ચેવં માયાવસદ્દે વિ એવં લોભવસદ્દે વિ, જાવ અણુપરિયદ્દૃ’ હે મદન્ત ! માનવશર્ત્તઃ—માનવશર્ત્તીં સ્વલુ જીવઃ, ઇત્યાદિ સર્વમેવમેવ, એવં માયાવશર્ત્તોઽપિ લોભવશર્ત્તોઽપિ યાવત્ સ

વહ જીવ હસ સંસારરૂપ અટવી મેં હી પરિભ્રમણ કરતા હૈ । અવ શંખ પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈ—‘ માણવસદ્દે જં મંતે ! જીવે ’ હે મદન્ત ! માન-કષાય કે વશવર્તી હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા બંધ કરતા હૈ? કિસ કર્મ કો વહ કરતા હૈ ? કિસ કર્મ કા વહ ચય કરતા હૈ ? કિસ કર્મ કા વહ સંચય કરતા હૈ ? કિસ કર્મ કા વહ ઉપચય કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે શંખ ! ‘ એવં ચેવં ’ જૈસા કથન ક્રોધ-કષાય કે વશવર્તી હુઆ જીવ કે વિષય મેં કિયા ગયા હૈ વૈસા હી કથન યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે હસી પ્રકાર કા કથન માયા કષાય વશ-વર્તી બને હુઆ જીવ કે વિષય મેં ઓર લોભકષાય વશવર્તી બને હુઆ જીવ કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિયે તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ ચારોં કષાયોં મેં સે કિસી ભી એક કષાય કે વશવર્તી હુઆ જીવ આયુકર્મ કો છોડકર શેષ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કા બંધ કરતા હૈ ઓર ઉન્હે દૃઢ-બન્ધન સે બાંધતા હૈ હસી પ્રકાર સે સ્થિતિબંધ ઓર અનુભાગ આદિ બન્ધોં મેં ભી વહ દીર્ઘસ્થિતિવાલી કરકે તીવ્ર અનુભાગ સે યુક્ત

શંખનો પ્રશ્ન—“ માણવસદ્દે જં મંતે ! જીવે ” ઇત્યાદિ હે મગવન્ ! માન રૂપ કષાયને આધીન થયેલો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે? કયું કર્મ તે કરે છે? તે કયા કર્મનો ચય કરે છે? કયા કર્મનો સંચય કરે છે? કયા કર્મનો ઉપચય કરે છે?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ એવં ચેવં ” ક્રોધકષાયથી યુક્ત બનેલા જીવના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન માનકષાયથી યુક્ત બનેલા જીવ વિષે પણ સમજવું માયાકષાયને આધીન બનેલા જીવ વિષે પણ એવું જ કથન સમજવું લોભકષાયને આધીન બનેલા જીવ વિષે પણ એવું જ કથન ગ્રહણ કરવું. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ક્રોધાદિ ચારે કષાયો-માંનો કોઈ પણ એક કષાયને વશવર્તી બનેલો જીવ આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે એટલું જ નહીં પણ તે તેમને દૃઢ બંધનવાળી કરે છે, એજ પ્રમાણે સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ આદિ બન્ધ વિષે પણ સમજવું એટલે કે તે કર્મપ્રકૃતિઓને તે જીવ દીર્ઘ સ્થિતિવાળી અને તીવ્ર અનુભાગવાળી કરીને તેમનો બન્ધ કરે છે.

संसारकान्तारेऽनुपर्यटति । 'तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीया तत्था तसिया संसारभउव्विग्गा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति' ततः खलु ते श्रमणोपासकाः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके-समीपे, एतमर्थ-पूर्वोक्तार्थं क्रोधादीनां कटुविपाकं श्रुत्वा, निशम्य-हृदि अवधार्य भीताः जन्ममरणेभ्य त्रस्तोः-त्रासयुक्ताः नरकादिदुःखेभ्यः, त्रासिता-घोरसंसारभयोद्विग्नाः-भवभयविह्वलाः सन्तः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यन्ति, 'वंदित्ता, नमंसित्ता, जेणेव संखे समणोवासए तेणेव उवागच्छंति' वन्दित्वा, नमस्यित्वा, यत्रैव शङ्खः श्रमणोपासकः आसीत्, तत्रैव उपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता संखं समणोवासगं वंदंति, नमंसंति,' उपागत्य, शङ्खं श्रमणोपासकं

करके उन्हे बांधता है । 'तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीया तत्था तसिया संसारभउव्विग्गा समणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति' इसके बाद उन श्रमणोपासकों ने कषाय करने वाले जीवों की क्या स्थिति होती है ऐसा कथन श्रमण भगवान् महावीर के मुख से सुना-तब वे क्रोधादि कषायों के कटुक विपाक को हृदय में अवधारण करके जन्ममरण से बहुत डर गये नरकादिकों के दुःखों से त्रस्त हो गये घोर संसारपरि-श्रमण से त्रास को प्राप्त हो गये इस प्रकार संसारभय से विह्वल पने हुए उन श्रमणोपासकों ने भगवान् महावीर को वन्दना की, उन्हे नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव संखे समणोवासए तेणेव उवागच्छंति' वन्दना नमस्कार करके फिर वे जहाँ श्रमणोपासक शंख

“ तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भीया तत्था तसिया संसारभउव्विग्गा समणं भगवं महावीरं वंदंति नमंसंति ” कषाययुक्त जेवानी डेवी स्थिति थाय छे ? ओ श्रमणु लगवान महावीरने भुजे श्रवणु करीने, अने क्रोधादि कषायना लयंकर विपाकने हृदयमां अवधारणु करीने, तेओ जन्ममरणुना लयथी विह्वल थई गया, नरकादिना दुःखना विचारथी त्रासी गया, अने घोर संसारदयीमां परिश्रमणु करवुं पडशे ओवुं नालीने व्याकुण णनी गया आ प्रकारे संसारलयथी विह्वल थयेला ते श्रमणोपासकोने, शंखश्रावक पर क्रोध करवा भाटे पस्तावे था लाओ तेमणे श्रमणु लगवान महावीरने वंदणानभस्कार कर्या “वंदित्ता, नमंसित्ता, जेणेव संखे समणोवासए तेणेव उवागच्छंति” महावीर प्रभुने वंदणानभस्कार करीने, जया शंख श्रमणोपासक जेठो छतो त्यां तेओ गया “उवागच्छित्ता संखं समणोवासगं वंदंति, नमंसंति” त्या जधने तेमणे श्रमणोपा-

વન્દન્તે, નમસ્યન્તિ, 'વંદિત્તા, નમંસિત્તા એમટું સમ્મં વિણણં ઘુજ્જો ઘુજ્જો
સ્વામેતિ' વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા, એતમર્થ-સમ્યક્તયા, વિનયેન ભૂયોભૂયઃ-વારંવારં
ક્ષમયન્તિ । 'તણં તે સમણોવાસગા સેસં જહાં આલમિયાણ જાવ પહિગયા' તતઃ
સ્વલ્લં તે શ્રમણોપાસકાઃ શૈષં યથા આલમિકાયામ્ એકાદશશતકસ્ય દ્વાદશોદેશકે
તથા યાવત્-પ્રતિગતાઃ, 'મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં, વંદહ, નમં-
સહ, વંદિત્તા નમંસિત્તા, એવં વયાસી' -તતઃ સ્વલ્લં હે ભદન્ત । ઇતિ સંબોધ્ય ભગવાન્
ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા, એવં-

બેઠે થે વહાં પર આથે 'લવાગચ્છિત્તા સંઘં સમણોવાસગં વંદંતિ, નમં-
સંતિ' વહાં આકરકે ઉન્હોં ને સઘ સે પહિલે શંઘ, શ્રમણોપાસક કો
વન્દના કીં ઓર નમસ્કાર કિયા 'વંદિત્તા નમંસિત્તા એમટું સમ્મં
વિણણં ઘુજ્જો ૨ સ્વામેતિ' વન્દના નમસ્કાર કર ફિર ઉન્હોં ને અપને
દ્વારા હુએ અવિનયરૂપ દોષ કીં વહે હી વિનમ્ર ભાવોં સે ઓતપ્રોત
હોકર ક્ષમયાચના કીં 'તણં તે સમણોવાસગા સેસં જહાં આલમિ-
યાણ જાવ પહિગયા' હસકે આગે કા કથન જૈસા આલમિકા નગરી કે
શ્રમણોપાસકોં કે વિષય સે કિયા ગયા હૈ-વૈસા હી હનકા કથન જાનના
ચાહિયે । તાત્પર્ય યહી હૈ કિ ફિર થે સઘ અપને ૨ ઘર પર ચલે આથે
હસકે વાદ 'મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ,
નમંસહ, વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી' ભગવાન્ ગૌતમ ને હે ભદંત ।
હસ પ્રકાર સે સંબોધિત કરતે હુએ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના

સક શંખને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યાં "વંદિત્તા નમંસિત્તા સમ્મં વિણણં
ઘુજ્જો ૨ સ્વામેતિ" વંદણાનમસ્કાર કરીને તેમણે પોતાના દ્વારા કરાથેલા
અવિનયરૂપ દોષને માટે ઘણાજ વિનમ્ર ભાવે, વારંવાર ક્ષમા યાચી.

"તણ તે સમણોવાસગા સંઘં જહાં આલમિયાણ જાવ પહિગયા" ત્યાર
બાદ તેઓ શંખ શ્રાવક પાસેથી વિદાય થઈને પોતપોતાને ઘેર ગયા આ
વિષયને અનુલક્ષીને આલમિકા નગરીના શ્રાવકોના વિષયમાં જેવું કથન કર-
વામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ પ્રકૃષ્ટ કરવું ત્યાર બાદ શું
અન્યું તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-

"મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમંસહ, વંદિત્તા,
નમંસિત્તા એવં વયાસી" "હે ભગવન્" આ પ્રકારે સંબોધન કરીને ભગ-
વાન્ ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં.
વંદણાનમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું -

વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘પમૂણં મંતે ! સંઘે સમણોવાસણ દેવાણુપ્પિયાણં
અંતિણ ! સેસં જહાં ઇતિમદ્ધપુત્તરસ જાવ અંતં કાહિહિ’ હે મદન્ત ! પ્રમુઃ સમર્થઃ
સ્વલુ કિમ્ શઙ્ખઃ શ્રમણોપાસકઃ દેવાણુપ્પિયાણામ્ અન્તિકે પ્રવ્રજ્યાં ગ્રહીતુમ્ ? મગ
વાનાહ-હે ગૌતમ ! શેષં સર્વં યથા એકાદશશતકે દ્વાદશોદેશકે ઋષિભદ્રપુત્રસ્ય
પ્રતિપાદનમ્ કૃતં તથૈવ અસ્માપિ શઙ્ખસ્ય પ્રતિપાદનં કર્તવ્યમ્ યાવત્ સર્વદુઃખાનાં-
મન્તં કરિષ્યતિ તથાચ-યથા ઋષિભદ્રપુત્ર-શ્રમણોપાસકઃ बहुमिः शीलव्रत-गुण-
व्रत-विरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासैः यथा प्रतिगृहीतै स्तपः कर्मभिः आत्मानं
भावयन् वहति वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया

નમસ્કાર ક્રિયા, વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર ડન્હોં સે એસા પૂછા-‘પમૂ
ણં મંતે ! સંઘે સમણોવાસણ દેવાણુપ્પિયાણં અંતિણ, સેસં જહાં ઇતિ-
મદ્ધપુત્તરસ જાવ અંતં કાહિહિ’ હે મદન્ત ! શ્રમણોપાસક શંખ આપ
દેવાણુપ્પિય કે પાસ કયા દીક્ષિત હોકર કે યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા
અન્ત કરેગા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હે-હે ગૌતમ ! ઋષિભદ્રપુત્ર
કી તરહ-इनके विषय हैं भी कथन जानना चाहिये इनका प्रतिपादन
ग्याहवे शतक के बारहवे उद्देशक में किया गया है। इस प्रकार से
जैसा उन्होंने समस्त दुःखों का अन्त किया है-उसी प्रकार से ये शंख
श्रमणोपासक भी समस्त दुःखों के अंत करी होंगे। तात्पर्य कहने का
यह है कि जिस प्रकार से श्रमणोपासक ऋषिभद्र पुत्र धारण किये हुए
अनेक शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण, प्रत्याख्यान और पौषधोपवासों से
आत्मा को आवृत करते हुए अनेक वर्षों से श्रमणोपासक पर्याय का
पालन करते आ रहे हैं और पालन करके वे मासिकी संलेखना धारण

“પમૂણં મંતે ! સંઘે સમણોવાસણ દેવાણુપ્પિયાણં અંતિણ, સેસં જહાં ઇતિ-
મદ્ધપુત્તરસ જાવ અંતં કાહિહિ” હે ભગવન્ ! શુ શ્રમણોપાસક શંખ આપ
દેવાણુપ્પિયની પાસે દીક્ષિત થઈને (યાવત્) સમસ્ત દુઃખોને અંત કરશે ?
ઉત્તર-હા, ગૌતમ ! ઋષિભદ્રપુત્રના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું
છે, એવું જ કથન શંખ શ્રાવક વિષે પણ સમજવું અગિયારમાં શતકના ગારમાં
ઉદ્દેશકમાં ઋષિભદ્રપુત્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે જેવી રીતે નિર્વાણ
પામ્યા, એવી જ રીતે શંખ શ્રાવક પણ દીક્ષા લઈને અનેક તપોની આશ-
ધના કરીને નિર્વાણ પામશે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે પ્રકારે શ્ર-
મણોપાસક ઋષિભદ્ર પુત્ર ધારણ કરેલા અનેક શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણ,
પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસો વડે આત્માને ભાવિત કરતા થકા અનેક
વર્ષની શ્રમણોપાસક પર્યાયનું પાલન કરી રહ્યા છે, અને પાલન કરીને
એક માસનો સથારો કરીને અનશન દ્વારા ૬૦ ભકતોનું છેદન કરીને

આત્માને જૂષયિત્વા પૃષ્ઠિ સક્તાનિ અગ્નયા છિત્વા આલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ સમાધિ-
પ્રાપ્તઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા સૌધર્મે કલ્પે અરુણાભે વિમાને દેવતયા ઉત્પત્સ્યતે
અથ ચ તસ્ય ચત્વારિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ મચિષ્યતિ, સતશ્ચ-તસ્માદ્દેવલોકાત્
આયુઃક્ષયેણ સ્થિતિક્ષયેણ ચયં જ્યુત્વા મહાવિદેહે વર્ષે સેત્સ્યતિ, મૌત્સ્યતે મોક્ષયતે
પરિનિર્વાસ્યતિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરિષ્યતિ, इत्यादિકं वर्णितं तथा अत्रापि वर्णनी-
यम् । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नार्ह-सेवं भंते । सेवं भंते । त्ति जाव
विहरइ' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं

કર અનજ્ઞાન દ્વારા ૬૦ ભક્તોં કા છેદન કરકે આલોચના પ્રતિક્રમણ
દ્વારા આત્મશુદ્ધિ કરેંગે ઓર કાલમાસ મેં કાલ કર વે સૌધર્મકલ્પ મેં
અરુણાભવિજ્ઞાન મેં દેવ કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોંગે વહાં ઉનકી સ્થિતિ
ચાર પલ્યોપમ કી હોગી, અન્ત મેં આયુ એવં સ્થિતિ કે ક્ષય સે વે ઉસ
દેવલોક સે જ્યુત્ત હોકર મહાવિદેહક્ષેત્ર મેં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેંગે, કેવલ-
જ્ઞાન દ્વારા સમસ્ત ચરાચર પદાર્થોં કો જાનનેવાલે હોંગે, સમસ્ત કર્મોં
સે છૂટેંગે, બિલકુલ શીતીભૂત હો જાવેંગે ઓર સમસ્ત દુઃખોં કે અન્ત-
કર્તા બનેંગે इत्यादि रूप से वर्णित हुआ समस्त वर्णन यहां पर भी
कहना चाहिये । अब अंत में भगवान् के वचनों में सत्यताख्यापन
करने के निमित्त प्रभुसे गौतम कहते हैं-‘सेवं भंते । सेवं भंते । त्ति जाव
विहरइ’ हे भदन्त ! आप के द्वारा कहा गया यह सब विषय

આલોચના પ્રતિક્રમણ દ્વારા આત્મશુદ્ધિ કરશે અને કાળને। અવસર આવે
કાળધર્મ પામીને સૌધર્મકલ્પમાં અરુણાભ નામના વિમાનમાં ચાર પલ્યોપમની
સ્થિતિવાળા દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે ત્યાંની આયુ સ્થિતિને। ક્ષય થતાં
ત્યાંથી ગયીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થશે તેઓ કેવળજ્ઞાન
દ્વારા સમસ્ત ચરાચર પદાર્થોને જોઈ શકશે અને સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત,
પરિનિર્વાત અને સમસ્ત દુઃખોના અંતકર્તા બનશે. આ પ્રકારનું વર્ણન
ઋષિભદ્રપુત્ર વિષે ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે એવું જ વર્ણન અહીં શ્રમણોપાસક
શંખ વિશે ગ્રહણ કરવું જોઈએ હવે સૂત્રને। ઉપસંહાર કરવામાં આવે છે.

મહાવીર પ્રભુનાં વચનો પ્રત્યે શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતાં ગૌતમ સ્વામી કહે છે
કે-“સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ” “હે ભગવન ! આપે આ
વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય જ છે. આપની વાત યથાર્થ જ છે,”

सत्यमेवेति यावत्-श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यित्वा, संयमेन तपसा
आत्मानं भावयन् विहरति-तिष्ठति ॥सू० ४॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैऋग्रन्थनिर्मापक
वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतके
प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥१२-१॥

यथार्थ ही है, हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय यथार्थ
ही है । इस प्रकार कह कर वे गौतम अन्त में यावत् संयम और तपसे
आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ४॥
जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत् " भगवतीसूत्र " की प्रमेय-
चन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका पहला उद्देशक समाप्त ॥१२-१॥

॥ अभाष्टे कक्षीने लगवानने पंडितानभस्कार करीने, सयम अने तपसी
आत्माने लावित करता, अवा गौतम स्वामी पोताना स्थान पर विराज
मान थी गया ॥सूत्र४॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत् " भगवतीसूत्र " की प्रमेयचन्द्रिका
व्याख्याना आरम्भ शतकेना पंडितो उद्देशक समाप्त ॥१२-१॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારબ્ધતે

દ્વાદશશતકસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવર્ણનમ્ ।

કૌશામ્બ્યાઃ નગર્યાઃ વર્ણનમ્, ઉદાયનરાજસ્ય વર્ણનમ્, જયન્તી-શ્રમણો-પાસિકાયાઃ વર્ણનં ચ, તતો જયન્ત્યાઃ સૃગાવતી સહિતાયાઃ મહાવીરસ્ય વન્દનાર્થે પ્રસ્થાનમ્, તતો જયન્ત્યાઃ પ્રશ્નપ્રરૂપણમ્-યથા કસ્માત્ કારણાત્ જીવો ગુરુકં કર્મ પ્રાપ્નોતિ ? इति, તતો અવ્યત્વં જીવસ્ય સ્વાભાવિકં વર્તતે, પરિણામ-જન્યં વા વર્તતે ? इति પ્રરૂપણમ્, કિં સર્વે અવ્યજીવાઃ મોક્ષં પ્રાપ્સ્યન્તિ ? તથા સતિ અયં લોકઃ કિં અવ્યજીવરહિતો મરિપ્યતિ ? इति પ્રશ્નોત્તરમ્, કિં શયનં શ્રેય-સ્કર વર્તતે ? કિંવા જાગરણં શ્રેયસ્કરં વર્તતે ? इत्याદિ પ્રશ્નોત્તરમ્, તત્ કિં સવલત્વં શ્રેયસ્કરમ્, કિંવા દુર્બલત્વં શ્રેયસ્કરમ્ ? इत्याદિ-પ્રરૂપણમ્, કિં તિરલસત્ત્વં

દૂસરે ઉદ્દેશોક્તા પ્રારંભ-

બારહત્તે' જાતક કે હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશના કા સંક્ષિપ્ત વિષય વર્ણન હસ પ્રકાર હૈ-કૌશામ્બી નગરી કા વર્ણન ઉદાયન રાજા કા વર્ણન જયન્તી શ્રમણોપાસિકા કા વર્ણન સૃગાવતી સહિત જયન્તી કા શ્રમજાન મહાવીર કો વન્દના કે લિયે પ્રસ્થાન જયન્તી કે પ્રશ્નો કી પ્રરૂપણા જૈસે કિસ કારણ સે જીવ ગુરુક (આરી) કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ इत्याદિ જીવ મેં અવ્યત્વ સ્વાભાવિક હૈ યા પરિણામજન્ય હૈ ? ऐसी प्ररूपणा क्या जितने भी अव्यजीव हैं वे सब मोक्ष को प्राप्त करेंगे ? यदि हां, तो ऐसी स्थिति में सब ही अव्य जीव जब मोक्ष में चले जाएंगे तो यह लोक क्या अव्यजीवों से रहित हो जायेगा ? ऐसे प्रश्न का उत्तर क्या सोना श्रेय-स्कर है या जागना श्रेयस्कर है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर सवलता श्रेय-स्कर है या दुर्बलता श्रेयस्कर है ? इत्यादि प्ररूपणा आलस्य रहित होना

બારમા શતકના બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ

બારમા શતકના બીજા ઉદ્દેશકનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ-કૌશામ્બી નગરીનું વર્ણન-ઉદાયન રાજાનું વર્ણન-જયન્તી નામની શ્રાવકાનું વર્ણન-સૃગાવતી અને જયન્તીનું મહાવીર પ્રભુને વંદણા કરવા માટે ગમન-જયન્તીના પ્રશ્નોની પ્રરૂપણા-કયા કારણે જીવ ગુરુ કર્મનો બંધ કરે છે ? જીવમાં અવ્યત્વ સ્વાભાવિક છે, કે પરિણામ જન્ય છે ? જેટલા અવ્ય જીવો છે તેઓ સઘળા શું મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે ? જો આ પ્રશ્નનો જવાબ હકારમાં હોય, તો અવ્ય જીવો મોક્ષે ગયા બાદ શું લોક અવ્ય જીવોથી રહિત થઈ જશે ? શું સર્વ તો શ્રેયસ્કર છે કે બાગવું શ્રેયસ્કર છે ? શું સવલતા શ્રેયસ્કર છે કે દુર્બલતા યસ્કર છે ? શું આગસ રાહતતા શ્રેયસ્કર છે કે આગસચુકતતા શ્રેયસ્કર છે ?

शोभनं वर्तते ? किंवा अलसत्वं शोभनं वर्तते ? इत्यादि प्ररूपणं च, तदनन्तरम् श्रोत्रेन्द्रियवशात्तस्य जीवस्य कार्यप्ररूपणम्, जयन्त्याः प्रव्रज्याग्रहणं च ।

उदायनवक्तव्यता ।

मूलम्—“तेणं कालेणं, तेणं समएणं कोसंबी नामं नयरी होत्था वण्णओ, खंदोवतरणे खेइए, वण्णओ, तत्थ णं कोसंबीए नयरीए, सहस्सणीयस्स रन्नो पोत्ते सयाणीस्स रण्णो पुत्ते खेड-गस्स रन्नो नत्तुए मिगावईए देवीए अत्तए जयंतीए समणो-वासियाए भत्तिज्जइ उदायणे नामं राया होत्था, वण्णओ । तत्थणं कोसंबीए नयरीए सहस्सणीयस्स रन्नो सुण्हा सयाणी-यस्स रन्नो भज्जा खेडगस्स रन्नो धूया उदायणस्स रण्णो माया जयंतीए समणोवासियाए भाउज्जा, मिगावई नामं देवी होत्था, वण्णओ । सुकुमाल जाव सुरूवा समणोवासिया जाव विहरइ । तत्थ णं कोसंबीए नयरीए सहस्सणीयस्स रण्णो धूया सयाणी-यस्स रण्णो भगिणी उदायणस्स रन्नो पिउच्छा मिगावईए देवीए नणंदा वेसाली सावयाणं अरहंताणं पुव्वसिज्जायरी, जयंती नामं समणोवासिया होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवा अभिगय जाव विहरइ ॥सू० १॥

श्रुत्या—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये कौशाम्बीनाम नगरी आसीत्, वर्षकः, चन्द्रावतरणं चैत्यम्, वर्णकः, तत्र खलु कौशाम्ब्यां नगर्यां सहस्रानीकस्य राज्ञः पौत्रः, शतानीकस्य राज्ञः पुत्रः, चेटकस्य राज्ञो नप्ता मृगावत्याः देव्याः

श्रेयस्कर है अलसता श्रेयस्कर है इत्यादि प्ररूपणा इसके बाद श्रोत्रेन्द्रिय के वश से आर्त-जीव के कार्यकी प्ररूपणा जयन्ती का दीक्षित होना ।

आ प्रश्नोना महावीर प्रभु द्वारा उत्तर-श्रोत्रेन्द्रियने वशवतीं थयेदा आर्त-छवना कार्यनी प्ररूपणा-जयन्ती द्वारा प्रमन्या अर्द्धु करावी.

આત્મજઃ, જયન્ત્યાઃ શ્રમણોપાસિકાયાઃ માતૃજઃ ઉદાયનો નામ રાજા આસીત્, વર્ણકઃ, તત્ર સ્વલુ કૌશામ્બ્યાં નગર્યાં સહસ્રાનીકસ્ય રાજઃ સ્તુપા શતાનીકસ્ય રાજો માર્યા ચેટકસ્ય રાજો દુહિતા ઉદાયનસ્ય રાજો માતા જયન્ત્યાઃ શ્રમણોપાસિકાયાઃ માતૃજાયા મૃગાવતી નામ દેવી આમીત્, વર્ણકઃ, સુકુમાર યાવત્ સુરુપા, શ્રમણોપાસિકા યાવત્ વિહરતિ, તત્ર સ્વલુ કૌશામ્બ્યાં નગર્યાં સહસ્રાનીકસ્ય રાજો દુહિતા, શતાનીકસ્ય રાજો મગિની, ઉદાનસ્ય રાજઃ પિતૃશ્વસા, મૃગાવત્યાઃ દેવ્યાઃ નનન્દા વૈશાલિશ્રાવકાણામ્ અર્હતાનામ્ પૂર્વશ્યપાતરા જયન્તીનામ્ શ્રમણોપાસિકા આસીત્, સુકુમાર યાવત્ સુરુપા અભિગત યાવત્ વિહરતિ ॥મૂ૦ ૧॥

ટીકા—પ્રથમોદ્દેશકે શ્રમણોપાસકવિશેષૈઃ પ્રશ્નિતાર્થસ્ય મહાવીરકૃતનિર્ણયઃ પ્રરૂપિતઃ દ્વિતીયોદ્દેશકે તુ શ્રમણોપાસિકાવિશેષૈઃ પ્રશ્નિતાર્થસ્ય મહાવીરકૃતનિર્ણયં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘તેણં કાલેણં’ इत्यादि. ‘તેણં કાલેણં, તેણં સમણં કોસંવી નામં નયરી હોત્યા, વણ્ણઓ, ચંદોવતરણે ચેહ્ણ, વણ્ણઓ’ તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે કૌશામ્બી નામ નગરી આસીત્, વર્ણકઃ, અસ્યાઃ કૌશામ્બ્યાઃ વર્ણનમ્ ઔપપાતિકે

ઉદાયનવક્તવ્યતા

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં શ્રમણોપાસક વિશેષો દ્વારા પૂછે ગયે પ્રશ્નો કે અર્થ કા જો નિર્ણય મહાવીર ને કિયા હૈં ઉસકી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈં અવ હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં શ્રમણોપાસિકા વિશેષો દ્વારા જો પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈં ઉનપર મહાવીર ને જો નિર્ણય દિયા હૈં ઉસકી પ્રરૂપણા કી જા રહી હૈં—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં કોસંવી નામં નયરી હોત્યા’ ઉસ કાલ ઓર ઉસ સમય મેં કૌશામ્બી નામ કી નગરી થી ‘વણ્ણઓ’ ચંદોવતરણે ચેહ્ણ વણ્ણઓ’ હસકા વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર મેં વર્ણિત ચંપા નગરી કે જૈસા જાનના ચાહિયે વહાં પર ચન્દ્રાવત-

—ઉદાયન રાજાની વક્તવ્યતા—

“તેણં કાલેણં તેણં સમણં” इत्यादि—

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશકમાં અમુક શ્રમણોપાસકો દ્વારા મહાવીર પ્રભુને પૂછાયેલા પ્રશ્નોની પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવી છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં જયન્તી નામની શ્રાવિકા દ્વારા મહાવીર પ્રભુને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોનો મહાવીર પ્રભુ દ્વારા જે ઉત્તર અપાયો હતો તેની પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવે છે. “તેણં કાલેણં તેણં સમણં કોસંવી નામં નયરી હોત્યા” તે કાળે અને તે સમયે કૌશામ્બી નામની નગરી હતી. “વણ્ણઓ ચંદોવતરણે ચેહ્ણ વણ્ણઓ” ઔપપાતિક સૂત્રમાં ચંપા નગરીનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એવું કૌશામ્બી

चम्पानगरी वर्णनवदवसेयम् । चन्द्रावतरणं नाम चैत्यम्-उद्यानम् आसीत्, वर्णकः, अस्य चन्द्रावतरणस्य चैत्यस्य वर्णनम् पूर्णभद्रनामकचैत्यवर्णनवद् विज्ञेयम् । 'तत्थ णं कोसंबीए नयरीए सहस्साणीयस्स रण्णो पोत्ते, सयाणीयस्स रण्णो पुत्ते चेडगस्स रण्णो नत्तुए, मिगावतीए देवीए अत्तए, जयंतीए समणोवासियाए भत्तिज्जइ उदायणे नामं राया होत्था, वण्णओ' तत्र खलु कौशाम्ब्यां नगर्याम्, सहस्रानीकस्य राज्ञः पौत्रः-पुत्रस्यापत्यम्, शतानीकस्य राज्ञः पुत्रः, चेटकस्य राज्ञो-नप्ता-पुत्रीपुत्रः, मृगावत्या देव्याः आत्मजः-तनूजः, जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः भ्रातृजः-भ्रातृपुत्रः, उदायनो नाम राजा आसीत्, वर्णकः, अस्य उदायनस्य राज्ञो-वर्णनं कूणिकराजादिवर्णनवदवसेयम्, 'तत्थ णं कोसंबीए नयरीए सहस्साणीयस्स रण्णो सुण्हा सयाणीयस्स रण्णो भज्जा चेडगस्स रण्णो धूया, उदायणस्स रण्णो माया जयंतीए समणोवासियाए, भाउज्जा, मिगावती नामं देवी होत्था, वण्णओ,

रण नाम का उद्यान था इसका भी वर्णन पूर्णभद्र चैत्य के वर्णन की तरह से ही जानना चाहिए । 'तत्थ णं कोसंबीए नयरीए, सहस्साणीयस्स रण्णो पोत्ते सयाणीयस्स रण्णो पुत्ते, चेडगस्स रण्णो नत्तुए, मिगावतीए देवीए अत्तए, जयंतीए समणोवासियाए भत्तिज्जए उदायणे नामं राया होत्था-वण्णओ' उस कौशांबी नगरी में उदायन नाम का राजा था यह सहस्रानीक राजा का पौत्र था-पुत्र का पुत्र था-शतानीक राजा का पुत्र था, चेटक राजा का नाती था-पुत्री का पुत्र था, मृगावती देवी का पुत्र था-जयन्ती श्रमणोपासिका का भतीजा-भाई का पुत्र था इसका वर्णन कूणिक राजा की तरह जानना चाहिये । 'तत्थ णं कोसंबीए नयरीए सहस्साणीयस्स रण्णो सुण्हा, सयाणीयस्स रण्णो भज्जा चेडगस्स रण्णो धूया, उदायणस्स रण्णो माया जयंतीए समणोवासियाए

नगरीतुं वण्णुं न समञ्जुं आ नगरीमा चन्द्रावतरणु नामतु उद्यान इतुं तेनुं वण्णुं न पूण्णुं लद्धं चैत्यना वण्णुं न जेवुं न समञ्जुं । " तत्थ णं कोसंबीए नयरीए सहस्साणीयस्स रण्णो पोत्ते सयाणीयस्स रण्णो पुत्ते, चेडगस्स रण्णो नत्तुए, मिगावतीए देवीए अत्तए, जयंतीए समणोवासियाए भत्तिज्जइ, उदायणे नामं राया होत्था, वण्णओ" ते कौशाम्बी नगरीमां उदायन नामनो राजा इतो ते सहस्रानीक राजानो पौत्र अने शतानीक राजानो पुत्र इतो ते चेटक राजानी दीकरीने दीकरी अने मृगावतीने पुत्र इतो जयन्ती श्राविकाने ते भतीजे (भाधेने पुत्र) थतो इतो कूणिक राजा जेवुं तेनु वण्णुं न समञ्जुं । " तत्थ णं कोसंबीए नयरीय सहस्साणीयस्स रण्णो सुण्हा, सयाणीयस्स रण्णो भज्जा, चेडगस्स रण्णो धूया, उदायणस्स रण्णो माया, जयंतीए समणोवासियाए भाउज्जा मिगावई नामं

સુકુમાલ જાવ સુરુવા સમળોવાસિયા જાવ વિહરઈ' તત્ર ચલુ કૌશામ્બ્યાં નગર્યાં
સહસ્રાનીકસ્ય રાજ્ઞઃ સ્ત્રુપા-પુત્રવધૂઃ શતાનીકસ્ય રાજ્ઞો માર્યા, ચેટકસ્ય રાજ્ઞો
વૈશાલી ભૂપતેઃ, દુહિતા-કન્યા, ઉદાયનસ્ય રાજ્ઞો માતા-જનની, જયન્ત્યાઃ શ્રમ-
ળોપાસિકાયાઃ માર્ત્વજાયા-માર્ત્વપત્ની, મૃગાવતી નામ દેવી આસીત્, વર્ણકઃ,
અસ્યાઃ મૃગાવત્યાઃ વર્ણનં દેવાનન્દાદિવર્ણનવદ્ વિજ્ઞેયમ્, સા ચ મૃગાવતી દેવી સુકુ-
માર યાવત્-પાણિપાદા, સુરુપા-પરમસૌન્દર્યવતી શ્રમળોપાસિકા યાવત્-વ્યજ્જન-
લક્ષણગુણોપેતા વિહરતિ-તિષ્ઠતિ, 'તત્થ ણં કોસંબીએ નયરીએ સહસ્સાણીયસ્સ
રણ્ણો ધૂયા સયાણીયસ્સ રણ્ણો મગિણી ઉદાયણસ્સ રણ્ણો પિઉચ્છા મિગાવર્દેએ
દેવીએ નળંદા વેસાલી સાવયાળં અરહંતાણં પુવ્વસિજ્જાયરી જયંતી નામં સમળો-
વાસિયા હોત્થા, સુકુમાલ જાવ સુરુવા અભિગય જાવ વિહરઈ' તત્ર ચલુ કૌશા-

માડજ્ઞા મિગાવર્દે નામ દેવી હોત્થા-વળ્ણઓ, સુકુમાલ જાવ સુરુવા
સમળોવાસિયા જાવ વિહરઈ' ઉસ કૌશાંબી નગરી મેં મૃગાવતી
નામકી દેવી થી-યહ સહસ્રાનીક કી પુત્રવધૂ થી, શતાનીક રાજા કી
માર્યા થી વૈશાલી કે રાજા ચેટક કી કન્યા થી, ઉદાયન રાજાકી માતા
થી ઓર શ્રમળોપાસિકા જયન્તી કી મામી થી હસકા વર્ણન દેવાનન્દા
આદિ કે વર્ણન કી તરહ સે જાનના ચાહિયે યહ મૃગાવતી સુકુમાર
હાથ પેર વાલી થી પરમ સૌન્દર્ય યુક્ત થી શ્રમળ જનોં કી ઉપાસિકા
થી યાવત્ હસકા શરીર વ્યજ્જનલક્ષણો સે યુક્ત થા ' તત્થ ણં કોસંબીએ
નગરીએ સહસ્સાણીયસ્સ રણ્ણો ધૂયા, સયાણીયસ્સ રણ્ણો મગિણી, ઉદા-
યણસ્સ રણ્ણો પિઉચ્છા મિગાવર્દેએ દેવીએ નળંદા વેસાલીસાવયાળં અર-
હંતાણં પુવ્વસિજ્જાયરી જયંતી નામ સમળોવાસિયા હોત્થા, સુકુમાલ-

દેવી હોત્થા, વળ્ણઓ, સુકુમાલ જાવ સુરુવા સમળોવાસિયા જાવ વિહરઈ" તે
કૌશામ્બી નગરીમાં જે મૃગાવતી નામની શ્રાવિકા રહેતી હતી તેનો પરિચય
હવે કરવામાં આવે છે તે સહસ્રાનીક રાજાની પુત્રવધુ, શતાનીક રાજાની
માર્યા, વૈશાલીના રાજા ચેટકની કુંવરી, ઉદાયન રાજાની માતા અને જયન્તી
શ્રાવિકાની લોભધ થતી હતી દેવાનન્દા આદિ જેવું વર્ણન સમજવું તે મૃગા-
વતી સુકુમાર ચરણ અને કરથી યુક્ત હતી, અતિશય સૌંદર્યસંપન્ન હતી,
શ્રમણોની ઉપાસક હતી અને તેનું શરીર ઉત્તમ લક્ષણોથી યુક્ત હતું.
“ તત્થ ણં કોસંબીએ નયરીએ સહસ્સાણીયસ્સ રણ્ણો ધૂયા, સયાણીયસ્સ મગિણી,
ઉદાયણસ્સ રણ્ણો પિઉચ્છા, મિગાવર્દેએ દેવીએ નળંદા, વેસાલીસાવયાળં અરહંતાણં
પુવ્વસિજ્જાયરી જયંતી નામં સમળોવાસિયા હોત્થા, સુકુમાલ જાવ સુરુવા અભિગય
જાવ વિહરઈ" તે કૌશામ્બી નગરીમાં સહસ્રાનીક રાજાના પુત્રી જયન્તી

म्यां नगर्यां सहस्रानीकस्य राज्ञो भगिनी, मृगावत्या देव्याः ननन्दा-पति
भगिनि, वैशालिश्चावकाणाम्-वैशालिको-भगवान् महावीरस्तस्य वचनं शृण्वन्ति
श्रावयन्तिवा तद्रसिकत्वादिति वैशालिकश्चावकास्तेषाम्, आर्हतानाम्-अर्हद्-
मक्तानाम् श्रमणानाम्, पूर्वशय्यातरा-प्रथमस्थानदात्री, साधवः पूर्वसमागताः सन्त
स्तद्गृहे एव प्रथमं वसति याचन्तेस्म, तेषां वसतेः स्थानदात्रीत्वेन प्रसिद्धत्वा-
दिति सा पूर्वशय्यातरापदेन प्रसिद्धा आसीत्, सा का-इत्याह-जयन्ती नाम श्रमणो-
पासिका आसीत्, सा च जयन्ती सुकुमार यावत् पाणिपादा, सुरूपा-परमसुन्दरी,
अभिगत यावत्-जीवाजीवा-विदितजीवाजीवतत्वा विहरति-अस्ति॥सू० १॥

मूलम्-तेणं कालेणं, तेणं समएणं, सामीसमोसढे, जाव
परिसा पज्जुवासइ । तएणं सै उदायणे राया इमीसे कहाए
लद्धढे समाणे हट्ठतुट्ठे कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता, एवं
वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कोसंभिं नयरिं सविंभतर-

जाव सुरूवा अभिगय जाव विहरइ ' उस कौशाम्बी नगरी में सहस्रा-
नीक राजा की पुत्री जयन्ती नाम की श्रमणोपासिका रहती थी यह
शतानीक राजाकी बहिन थी उदायन राजा की फुआ थी मृगावती देवी
की ननन्द थी तथा वैशालिक-भगवान् महावीर के वचनों को सुनने
सुनाने में रसिक होने के कारण उनके साधुओं की प्रथम शय्यातर-
स्थानदात्री थी जब जब साधु आते तब वे पहिले उससे ही वसति की
याचना करते थे इसलिये यह उनके ठहरने के लिये स्थानदात्रीरूप से
प्रसिद्ध थी अतः इसी कारण यहां उसे " प्रथमशय्यातर " पद से
विशिष्ट करके कहा गया है । यह हाथ पैरों से बहुत सुकुमार थी परम-
सुन्दरी थी जीव अजीव आदी जीवाजीवतत्व की ज्ञाता थी ॥सू० १॥

रहेती હતી તે શતાનીક રાજાની બેન થતી હતી, ઉદાયન રાજાની ફેઈ થતી
હતી અને મૃગાવતીની નણ્દ થતી હતી. તે શ્રમણોની ઉપાસક હતી ભગવાન
મહાવીરના વચનોને શ્રવણ કરવાની રુચિવાળી હોવાને કારણે તે તેમના
સાધુઓની પ્રધાન સ્થાનદાત્રી હતી મહાવીર પ્રભુના કોઈ પણ સાધુને તેને
ત્યાં આશ્રયસ્થાન અવશ્ય મળી રહેતું, તે કારણે તેને માટે અહીં " પ્રથમ
શય્યાતર " પ્રથમ સ્થાન દાત્રી " વિશેષણનો પ્રયોગ કરાયો છે તે સુકુમાર
આદિ વિશેષણથી યુક્ત હતી, ઘણી જ સુંદર હતી અને એવ અણવ વિગેરે
એવા એવ તત્વનીજ્ઞાતા હતી, ઇત્યાદિ વર્ણન અહીં અહણ કરવું ॥સૂ० ૧॥

बाहिरियं एवं जहा कूणिओ तहेव सव्वं जाव पज्जुवासइ ।
तएणं सा जयंती समणोवासिया इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणी
हट्ठुट्ठा जेणैव मियावई देवी तेणैव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
मियावइं देविं एवं वयासी-एवं जहा नवमसए उसभदत्तो
जाव भविस्सइ । तएणं सा मियावई देवी जयंतीए समणो-
वासियाए जहा देवाणंदा जाव पडिसुणेइ । तएणं सा मियावई
देवी, कोडंभियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता, एवं वयासी-खिप्पा-
मेव भो देवाणुप्पिया ! लहुकरणजुत्तजोइयं जाव धम्मियं
जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह जाव उवट्ठवेति, जाव पच्चप्पिणंति ।
तएणं सा मियावई देवी, जयंतीए समणोवासियाए सद्धिं
णहाया कयवलिकम्मा जाव सरीरा बहूहिं खुज्जाहिं जाव अंते-
उराओ निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता, जेणैव बाहिरिया उवट्ठाण-
साला, जेणैव धम्मिए जाणप्पवरे तेणैव उवागच्छइ, उवाग-
च्छित्ता जाव दुरूढा, तएणं सा मियावई देवी जयंतीए सम-
णोवासियाए सद्धिं धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढा समाणी नियग-
परियालगा जहा उसभदत्तो जाव धम्मियाओ जाणप्पवराओ
पच्चोरुहइ । तएणं सा मियावई देवी, जयंतीए समणोवासियाए
सद्धिं बहूहिं खुज्जाहिं सद्धिं जहा देवाणंदा जाव वंदित्ता, नमं-
सित्ता उदायणं गयं पुरओ कुठिइ या चेव जाव पज्जुवासइ ।
तएणं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रन्नो मियावईए
देवीए जयंतीए समणोवासियाए, तीसे य महतिमहलियाए

जाव परिसा पडिगया, उदायणे पडिगए, मियावई देवी वि पडिगया ॥सू० २॥

छाया — तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, स्वामी समवसतः, यावत्-पर्यन्तं पयुपास्ते, ततः खलु स उदायनो राजा अस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् दृष्टुष्टः, कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा, एवम् अवादीत्—क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! कौशास्वीं नगरीं साभ्यन्तरवाह्याम् एवं यथा कुणिकरस्तथैव सर्वं यावत् पयुपास्तं, ततः खलु सा जयन्ती श्रमणोपासिका अस्याः कथायाः लब्धार्थं सती दृष्टुष्टा यत्रैव मृगावती देवी तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य मृगावतीं देवीम् एवम् अवादीत्—एवं यथा नमश्चतुर्के ऋषभभदत्तो यावत् भविष्यति । ततः खलु सा मृगावती देवी जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः यथा देवानन्दा यावत् प्रतिशृणोति, ततः खलु सा मृगावती देवी कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम् अवादीत्—क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिया ! लघुकरणयुक्तयोजितं यावत् धार्मिकं यानप्रवरं युक्तमेव उपस्थापयत, यावत् उपस्थापयन्ति, यावत्प्रत्यर्पयन्ति । ततः खलु सा मृगावती देवी जयन्त्या श्रमणोपासिकायाः सार्द्धम् स्नाता कृतबलिकर्मा यावत् शरीरा बह्वीभिः कुब्जाभिः यावत् अन्तःपुरात् निर्गच्छति, निर्गत्य, यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, यत्रैव धार्मिकं यानप्रवरं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यावत् दूरुढा, ततः खलु सा मृगावती देवी जयन्त्या श्रमणोपासिकायाः सार्द्धम्, धार्मिकं यानप्रवरम् दूरुढा सती निजकपरिवारका यथा ऋषभभदत्तो यावत् धार्मिकात् यानप्रवरात् प्रत्यवरोहति । ततः खलु सा मृगावती देवी जयन्त्या श्रमणोपासिकायाः सार्द्धम्, बह्वीभिः कुब्जाभिः सार्द्धं यथा देवानन्दा यावत् वन्दित्वा, नमस्यित्वा, उदायानं राजानं पुरतः कृत्वा स्थितैव यावत्-पयुपास्ते, ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः उदायनस्य राज्ञः मृगावत्या देव्याः, जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः, तस्याः च महातिमहाख्यायां यावत् पर्यन्तं प्रतिगता । उदायनः प्रतिगतः । मृगावती देव्यपि प्रतिगता ॥सू० २॥

टीका—अथ जयन्तीभगवतोः प्रश्नोत्तरमाह—‘तेणं कालेणं’ इत्यादि, ‘तेणं कालेणं-तेणं समएणं, सामीसमोसडे जाव, परिसा पज्जुवासइ’—तस्मिन् काले,

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

टीका—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसडे जाव परिसा पज्जुवासइ’ उस काल और उस समय में महावीर स्वामी पधारे—

“तेणं कालेणं तेणं समएणं” इत्यादि—

टीका—“तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसडे जाव परिसा पज्जुवासइ” ते कोणे अने ते समये श्रमण भगवान् महावीर कौशभी नगरीना

तस्मिन् समये, स्वामी-महावीरः समवसृतः यावत्, समवसृतं भगवन्तं वन्दितुं नमस्यितुं, धर्मकथां श्रोतुं च विनयेन प्राञ्जलिपुटा पर्यत् पर्युपास्ते, 'तएणं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धे समणे हट्ठुट्ठे कोडुंवियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता, एवं वयासी'-ततः खलु स उदायनो राजा अस्याः महावीरस्य समवसरणरूपायाः कथायाः लब्धार्थः-ज्ञातार्थः सन् हृष्टतुष्टः कौटुम्बिकपुरुषान्-आज्ञाकारि सेवकान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आह्वय, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण-अवादीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कोसंबि नयरिं सविभतरवाहिरियं एवं जहा कूणिओ तहेव सव्व जाव पज्जुवासइ' भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव, कौशाम्बीं नगरीं साभ्यन्तरवाह्याम्-अभ्यन्तर वह्निः सहिताम् एवं-पूर्वोक्तरीत्या,

पधारे हुए प्रभु को वन्दना करने के लिये और उन्हें नमस्कार करने के लिये तथा उनसे धर्मोपदेश सुनने के लिये परिषदा अपने २ स्थान से निकली और प्रभु के पास पहुँच कर बड़े विनय से दोनों हाथ जोड़कर वह उनकी पर्युपासना करने लगी 'तएणं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धे समणे हट्ठुट्ठे कोडुंवियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी' जब उदायन राजा को महावीर स्वामी के आने का समाचार ज्ञात हुआ-तब बहुत अधिक हर्षित एवं संतुष्ट चित्त हुआ और उसी समय अपने कौटुम्बिक आज्ञाकारी पुरुषों को बुलाया बुलाकर फिर उनसे उसने इस प्रकार कहा-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कोसंबि नयरिं सविभतरवाहिरियं एवं जहा कूणिओ तहेव सव्वं जाव पज्जुवासइ' हे देवानुप्रियो ! तुम लोग जितने जल्दी से हो सके उतनीजल्दी

अन्द्रावतरणु अत्येमां पधार्थां प्रभुने वट्ठुणानमस्कार करवाने तथा धर्मोपदेश सांभलवाने भाटे दोडोनां अभूड पोतपोताने घरथी नीकल्ये। प्रभुनी पासे भन्ने हाथ जेडीने धणुज विनयपूर्वक तेमण्णे तेमनी पर्युपासना करी।

“ तएणं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धे समणे हट्ठुट्ठे कोडुंवियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी ” न्यारे उदायन राजाजे महावीर प्रभुना आगमनना समाचार लभया, तयारे तेने अत्यंत हर्ष अने संतोष थये जेज वभते तेण्णे पोताना कौटुम्बिक पुरुषोने (अज्ञाकारी पुरुषोने) जेलावीने आ प्रमाणे आज्ञा आपी-“ खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कोसंबि नयरिं सविभतरवाहिरियं एवं जहा कूणिओ तहेव सव्वं जाव पज्जुवासइ ” हे देवानुप्रियो ! तमे भनती त्वराथी कौशाम्बी नगरीना आद्याभागोने तथा अह-

यथा कृणिको राजा औपपातिके वर्णितस्तथैव अत्रापि अयम् उदायनो वर्णनीयः, सर्वं यावत्-परिष्कृत, कौशाम्बी नगरीं परिष्कृत्य पुष्पसक्तोरणादिभिः सुसज्जीकृत्य तथा सम्पाद्य ममाज्ञां प्रत्यर्पयत, ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः कौशाम्बी नगरीम् उदायनराजाज्ञानुसारं साभ्यन्तरबाह्यां परिष्कृत्य पुष्पसक्तोरणादिभिः सुसज्जीकृत्य उदायनस्याज्ञां प्रत्यर्पयन्ति, ततः उदायनो राजा धर्मकथां श्रोतुम् महावीरस्वामिगमपञ्चकपूर्वकं विनयेन श्रुश्रूषमाणः प्राञ्जलिपुटो भगवन्तं पर्युपास्ते, से कौशाम्बी नगरी को भीतर से और बाहर से सज्जित करो, उसे माकाओं से एवं तोरणों से सुसज्जित करो। इस प्रकार से करके इस मेरी आज्ञानुसार कार्य करके सुझे पीछे सूचित करो। इस प्रकार से सुनकर उन लोगों ने उदायन राजा की आज्ञानुसार कौशाम्बी नगरी को भीतर बाहिर से परिष्कृत करके और पुष्पमालाओं एवं तोरणों से सुसज्जित करके उदायन राजा की आज्ञा को पीछे लौटा दिया-इसी प्रकार का वर्णन औपपातिक सूत्र में कृणिक राजा के विषय में आया है अतः ऐसा ही वर्णन यहाँ पर किया गया है। कौटुम्बिक पुरुषों द्वारा अपनी आज्ञा के अनुसार कौशाम्बी नगरी की भीतर बाहिर से सफाई और सज्जित हो जाने की जबर पाकर उदायन राजा धर्मकथा सुनने के लिये महावीर के पास पांच अभिगम पूर्वक पहुँचे बड़े दिनच के साथ धर्म सुनने की अभिलाषा से युक्त हुए वे दोनों हाथ जोड़कर उनकी पर्युपासना

रना बागेने साइ करावे, आभी नगरीने माळाओ अने तोरणोथी शब-
गादो अने भारी आज्ञानुसार करीने मने जणर आपो राजनी आ प्रकारनी
आज्ञा यतां ४ तेमणे कौशाम्बी नगरीना गाछ अने अंदरना बागेने साइ
कराव्या, पाणी छंटाव्युं अने पुष्पमाळाओ अने तोरणो वडे नगरीने सुस-
ज्जित करी तयार गाढ तेमणे राजनी यासे जठने कछुं के "राजन् !
आपनी आज्ञानुसार नगरीने सुसज्जित करवाभां आवी चुकी छे." औपपा-
तिक सूत्रमां कृष्णिक राजना विषयमां आ प्रसंगने अनुलक्षीने विस्तारपूर्वक
वर्णन करवाभां आव्युं छे ते वर्णन अही ग्रंथसु करवुं जेछ्यो, आज्ञाकारी
पुरुषो द्वारा उपयुक्त सभाचार जेछीने उदायन राज महावीर प्रभुने वंद-
नानमस्कार करवाने भाटे तथा धर्मोपदेश सांभलवाने भाटे रवाना थये
पांच अभिगम पूर्वक महावीर प्रभु यांसे यहाँचीने, तेमने वंदनानमस्कार
करीने, धर्मोपदेश सांभलवानी अभिलाषा साथे विनयपूर्वक अन्ने साथ
जेछीने ते तेमनी पर्युपासना करवा लाग्यो.

‘तएणं सा जयंती समणोवासिया इमीसे कहाए लद्धट्टा समाणी हट्टतुट्टा’ ततः खलु सा जयन्ती श्रमणोपासिका अस्याः भगवतः समवसरणरूपायाः कथायाः लब्धार्थी-ज्ञातार्थी सती हट्टतुट्टा भूत्वा ‘जेणेव, मियावई देवी, तेणेव उवागच्छइ’ यत्रैव मृगावती देवी आसीत् तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छिता, मियावई देवि एवं वयासी’-उपागत्य मृगावतीं देवीम्, एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अत्रादीत्-‘एवं जहा नवमसए उसमदत्तो जाव भविस्सइ’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या-यथा नवमशतके ब्रह्मसिंहस्तमोदेशके ऋषभदत्तप्रकरणे प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्, यावत्-श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य दर्शनम् आत्मनः कल्याणार्थं भविष्यति । ‘तएणं सा मियावई देवी जयतीए समणोवासियाए जहा देवाणंदा जाव पडिमुणेइ । ततः खलु सा मृगावती देवी जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः वचनं-यथा नवमशतके

करने लगे । ‘तएणं सा जयंती समणोवासिया इमीसे कहाए लद्धट्टा समाणी हट्टतुट्टा’ इसके बाद जयन्ती श्रमणोपासिका को जब महावीर स्वामी के आने की खबर पड़ी तब वह बहुत अधिक हर्षित हुई और ‘जेणेव मियावई, देवी तेणेव उवागच्छइ’ जहाँ मृगावती देवी थी वहाँ पर पहुँची ‘उवागच्छिता मियावई देवि एवं वयासी’ वहाँ पहुँच कर उसने मृगावती देवी से इस प्रकार कहा-‘एवं जहा नवमसए उसमदत्तो जाव भविस्सइ’ यहाँ पर जैसा कथन पहिले नौवें शतक में ३३वें उद्देशक में ऋषभदत्तप्रकरण में कहा गया है वैसा ही कथन यहाँ पर भी करना चाहिये-यावत् श्रमण भगवान् महावीर के दर्शन अपने कल्याण के निमित्त होंगे । ‘तएणं सा मियावई देवी जयंतीए समणोवासियाए जहा देवाणंदा जाव पडिमुणेइ’ इस प्रकार श्रमणोपासिका

“तएणं सा जयंती समणोवासिया इमीसे कहाए लद्धट्टा समाणी हट्टतुट्टा” ते नृशरमां वसती जयंती श्रमणोपासिकाने पणु श्रमणु भगवान् महावीरना । अभावाए नाली धणु । न इधं अने सतोष थयो, अने “जेणेव मियावई देवी, तेणेव उवागच्छइ” ते न्यां मृगावती देवी छती त्यां गछ “उवागच्छिता मियावई देवि एवं वयासी” त्यां जधने तेणे मृगावती देवीने आ प्रभाणे कथुं-“एवं जहा नवमसए उसमदत्तो जाव भविस्सइ” नवमां शतकना उउमां उद्देशकमां ऋषभदत्तना प्रकरणं आ विषयने अनुलक्षीने जेवुं कथन करवामां आवुं छे, जेवुं कथन अही पणु अहणु करवानुं छे “श्रमणु भगवान् महावीरना दर्शनं आपणु कथ्याणुनुं निमित्त जनशे.” आ कथन पर्यन्तनुं समस्त पूर्वोक्त कथन अही अहणु करवुं लेछिअ. “तएणं सा मियावई देवी जयंतीए समणोवासियाए जहा देवाणंदा जाव पडिमुणेइ” जेवी रीते ऋषभदत्तना आ

अयस्त्रिंशत्तमोद्देशके देवानन्दा यावत्-ऋषभदत्तस्य वचनं प्रतिशृणोति, तथैव इय-
मपि प्रतिशृणोति-स्वीकरोति, 'तएणं सा मियावती देवी कोडुंबियपुरिसे सदावेइ,
सदावित्ता, एवं वयासी' ततः खलु मृगावती देवी कौटुम्बिकपुरुषान् आज्ञाकारि-
सेवकान् शब्दयति-आह्वयति, शब्दयित्वा-आहूय, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवा-
दीत्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! लहुकरणजुत्तजोइय जाव धम्मियं जाणप्प-
वरं जुत्तामेव उवट्टवेह, जाव उवट्टवे'ति, जात पच्चप्पिणंति' भो देवानुप्रिया !
क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव, लघुकरणयुग्ययोजित यावत्-लघुकरणौ-वेगपूर्वकगमनवन्तौ
यौ युग्ययोजितौ यावत्-अत्यन्तप्रसिद्धौ वृषभौ, ताम्भ्यां वृषभोभ्यां युक्तमेव-
योजितमेव, धार्मिकम्, यानप्रवरम्-श्रेष्ठवाहनम्, उपस्थापयत-सज्जीकृत्य
समानयत, ततः खलु यावत्-तै कौटुम्बिकपुरुषाः तथाविधलघुकरणयुग्ययोजित-
वृषभोभ्यां युक्तमेव धार्मिकं यानप्रवरम्, उपस्थापयन्ति तथा मृगावत्या आज्ञप्ति

जयन्ती के वचन सुनकर मृगावती देवी ने उसके वचन को ३३ वें उद्दे-
शक में वर्णित ऋषभदत्त के वचन को देवानन्दा के समान स्वीकार कर
लिया 'तएणं सा मियावती देवी कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता
एवं वयासी' इसके बाद मृगावती देवी ने कौटुम्बिक पुरुषों को बुलाया
और बुलाकर उनसे ऐसा कहा-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! लहुकर-
णजुत्तजोइय जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्टवेह' हे देवानु-
प्रियो ! तुम लोग शीघ्र ही वेग पूर्वक गतिशाली दो प्रसिद्ध बैलों से युक्त
धार्मिक श्रेष्ठ वाहन को सज्जित करके उपस्थित करो तब उन कौटु-
म्बिक पुरुषों ने मृगावती देवी के कहे अनुसार वेगगतिशाली दो बैलों
से योजित करके धार्मिक श्रेष्ठ वाहन को उपस्थित कर दिया इस
प्रकार से करके उन्होंने ने फिर मृगावती देवी को इसकी सूचना दे दी

प्रकारनां वयनोना देवानंदाञ्चे स्वीकार कर्थो हुतो, अथ प्रभाषे जयन्तीनां
वयनोना मृगावती देवीञ्चे पणु स्वीकार कर्थो (नवमः शतकना उउमां उद्देश-
कमां देवानंदाञ्चे देवा वयनो द्वारा ऋषभदत्त आह्वयनां वयनोना स्वीकार
कर्थो हुतो, ते अताव्यु छे) "तएणं सा मियावई देवी कोडुंबियपुरिसे सदा-
वेइ, सदावित्ता एवं वयासी" तयार आह मृगावती देवीञ्चे आज्ञाकारी पुरुषोने
आवापीने आ प्रभाषे कहुं-"खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया बहुकरण जुत्त जोइय
जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्टवेह" हे देवानुप्रियो ! तमे अनी शके
तेटली त्वराथी, धणा न अउपी गतिवाणा अवा श्रेष्ठ अणहो नेडीने धार्मिक
श्रेष्ठ यान (२थ) छाजर कुरो मृगावती देवीनी आज्ञा प्रभाषे तेमणे धणां न
अउपी ने श्रेष्ठ अणहो नेउडु धार्मिक श्रेष्ठ यान भडेवने द्वारे उपस्थित

પ્રત્યર્પયન્તિ, 'તદ્દેવં સા મિયાવર્ઘે દેવી જયંતીં સમણોવાસિયાં સદ્ધિં પઠાયા કય-
વલિકમ્મા જાવ સરીરા વહૂહિં સુજ્જાહિં જાવ અંતેરરાઓ નિગ્ગચ્છહ' તતઃ સ્વચ્છ
સા મૃગાવતી દેવી જયન્ત્યા શ્રમણોપાસિકયા સાર્દ્ધમ્, સ્નાતા-કૃતસ્નાના, કૃત-
વલિકર્મા, દત્તવાયસાધન્ના યાવત્-અલ્પમહાર્ધાભરણાલંકૃતશરીરા, વહ્નીમિઃ-
અનેકામિઃ, કુબ્જામિઃ, યાવત્-દાસીમિઃ સહ પરિવૃતા અન્તઃપુરાત્ નિર્ગચ્છતિ,
'નિગ્ગચ્છિત્તા, જેણેવ બાહિરિયા ઉવઢ્ઢાણસાલા, જેણેવ ધમ્મિં જાણપ્પવરે, તેણેવ
ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા જાવ દુરુઢા' અન્ત પુરાત્ નિર્ગત્ય, યત્રૈવ બાહ્યા ઉપ-
સ્થાનશાલા આસીત્ યત્રૈવ ધાર્મિકં યાનપ્રવરમ્ આસીત્, તત્રૈવોપાગચ્છતિ, ઉપા-
ગત્ય, યાવત્-ધાર્મિકં યાનપ્રવરમ્ આરુઢા-આરુઢવતી । 'તદ્દેવં સા મિયાવર્ઘે દેવી

'તદ્દેવં સા મિયાવર્ઘે દેવી જયંતીં સમણોવાસિયાં સદ્ધિં પઠાયા,
કયવલિકમ્મા જાવ સરીરા વહૂહિં સુજ્જાહિં જાવ અંતેરરાઓ નિગ્ગ-
ચ્છહ, इसके बाद वह मृगावती देवी जयन्ती श्रमणोपासिका के साथ
स्नान करके और काकादि के लिये अन्नदेने रूप वलिकर्म करके यावत्
अल्प भार वाले आभूषणों से जो कि बहुत अधिक कीमत के थे अपने
शरीर को अलंकृत करके अनेक कुब्ज दासियों से युक्त होकर अंतःपुर
से निकली-'निगगच्छित्ता जेणेव बाहिरिया उवढ्ढाणसाला, जेणेव
धम्मिं जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छह' निकलकर वह जहां बाहर में
उपस्थानशाला थी और जहां वह धार्मिक यान प्रवर था वहां पर आई
'उवागच्छित्ता ज्ञाव दुरुढा' वहां आकर वह उस धार्मिक यान प्रवर
पर सवार हो गई 'तदद्देवं सा मियावर्घे देवी जयन्तीं समणोवासियां

કથુ' અને આ વાતની મૃગાવતી દેવીને ખબર આપી "તદ્દેવં સા મિયાવર્ઘે
દેવી જયંતીં સમણોવાસિયાં સદ્ધિં પઠાયા, કયવલિકમ્મા જાવ સરીરા વહૂહિં
સુજ્જાહિં જાવ અંતેરરાઓ નિગ્ગચ્છહ" ત્યાર બાદ મૃગાવતી દેવીએ જયંતી
શ્રમણોપાસિકા સાથે સ્નાન કર્યું, વાયસોને અન્ન દાન દેવારૂપ વલિકર્મ આદિ
પૂર્વોક્ત ક્રિયાઓ કરી ત્યાર બાદ વજનમાં હલકાં પણ અતિ મૂલ્યવાન
આભૂષણોથી પોતાના શરીરને વિભૂષિત કરીને, અનેક કુબ્જ દાસીઓથી
વીંટળાયેલી એવી તે મૃગાવતી દેવી જયન્તી શ્રાવિકા સાથે અંતઃપુરમાંથી
બહાર નીકળી. "નિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ બાહિરિયા ઉવઢ્ઢાણસાલા, જેણેવ ધમ્મિં
જાણપ્પવરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ" ત્યાંથી નીકળીને બહાર જ્યાં ઉપસ્થાનશાળા (સભા-
મંડપ) હતી અને જ્યાં ધાર્મિક શ્રેષ્ઠ યાન હતું, ત્યાં તે પહોંચી "ઉવાગચ્છિત્તા
જાવ દુરુઢા" ત્યાં જઈને તે જયંતી શ્રાવિકા સાથે તેમાં બેઠી. "તદ્દેવં

जयंतीए समणोवासियाए सद्धि धम्मियं जाणप्पवरं दुरुढा समणी नियगपरिवा-
लगा जहा उसभदत्तो जाव धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ' ततः खलु सा
मृगावती देवी जयन्त्या श्रमणोपासिकया सार्द्धं धार्मिकं यानमवरम् आरुढा सती,
निजपरिवारका निजपरिवारपरिवृता यथा ऋषभदत्तप्रकरणे, नवमशतके त्रय-
स्त्रिंशत्तमोद्देशके प्रतिपादितम् तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्, यावत्-धार्मिकात् यान
प्रवरात् प्रत्यवरोहति-अवतरति, 'तएणं सा मियावई देवी जयंतीए समणोवासि-
याए सद्धि बहूहिं खुज्जाहिं जहा देवाणंदा जाव वंदित्ता, नमंसित्ता, उदायणं
रायं पुरओ कहुं ठिइया चेव जाव पज्जुवासइ' ततः सा मृगावती देवी जयन्त्या
श्रमणोपासिकया सार्द्धम् बह्वीभिः कुञ्जाभिः दासीभिः परिवृता यथा देवानन्दा
नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशके प्रतिपादिता तथैव यावत्-वन्दित्वा, नमस्यित्वा

सद्धि धम्मियं जाणप्पवरं दुरुढा समणी नियगपरिवालगा जहा उसभ-
दत्तो जाव धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ' इस प्रकार श्रमणो-
पासिका जयन्ती के साथ धार्मिक श्रेष्ठ यान पर चढ़ी हुई वह मृगावती
देवी अपने परिवार से युक्त हुए ऋषभदत्त के प्रकरण में-नौवें शतक
में ३३ वे उद्देशक में कहे अनुसार उस धार्मिक श्रेष्ठ यान से
नीचे उतरी 'तएणं सा मियावई देवी जयंतीए समणोवासियाए सद्धि
बहूहिं खुज्जाहिं जहा देवाणंदा जाव वंदित्ता नमंसित्ता उदायण रायं
पुरओ कहुं ठिइया चेव जाव पज्जुवासइ' नीचे उतर कर उस मृगा-
वतीने श्रमणोपासिका जयन्ती के साथ २ अनेक कुञ्ज दासियों से
परिवृत हुई देवानन्दा की तरह जैसा कि नौवें शतक में ३३ वे उद्देशक

सा मियावई देवी जयंतीए समणोवासियाए सद्धि धम्मियं जाणप्पवरं दुरुढा
समणी नियगपरिवालगा जहा उसभदत्तो जाव धम्मियाओ, जाणप्पवराओ
पच्चोरुहइ" श्रमणोपासिका जयन्तीनी साथे ते धार्मिक श्रेष्ठ यानमां गेसीने
भडावीर प्रभुना दशनं करवा जती ते मृगावती देवीनुं वणुं न ऋषभदत्तना
प्रकरणमां पोताना परिवारथी युक्ता जेवी देवानंदा ग्राह्यणीना ते प्रसंगना
वणुं न प्रमाणे समज्जु. यन्द्रावतरणु जैत्य (उद्यान)नी समीचे तेमणे रथने ओसो
राज्ये जने तेज्ये रथमांथी नीचे उतर्या "तएणं सा मियावई देवी जयंतीए
समणोवासियाए सद्धि बहूहिं खुज्जाहिं जहा देवाणंदा जाव वंदित्ता नमंसित्ता
उदायणं रायं पुरओ कहुं ठिइया चेव जाव पज्जुवासइ" तयार ग्राह, अनेक
कुञ्जओथी वीटणायेदी ते मृगावती देवीओ श्रमणोपासिका जयन्तीनी साथे
भडावीर प्रभुने वंदणा नमस्कार कर्था ग्राही' समस्त कथन नवमा शतकना

स्वपुत्रमुदायनं राजानं पुरतः अग्रे कृत्वा, तत्रैव, स्थितैष, यावत् विनयेन प्राञ्जलिपुटा भगवन्तं पर्युपास्ते, 'तएणं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रण्णो, मियावईए देवीए, जयंतीए समणोवासियाए, तीएय महति महालियाए जाव परिसा पडिगया' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः उदायनस्य राज्ञो मृगावत्याः देव्याः, जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः तस्या महातिमहालयाया अतिविशालायाः पर्षदि धर्मं परिकथयति, धर्मकथां श्रुत्वा, पर्षत् प्रतिगता, 'उदायणे पडिगए, मियावई देवी वि पडिगया' उदायनो राजा प्रतिगतः, मृगावती देव्यपि प्रतिगता-स्वमृहं गता ॥सू० २॥

मूल—'तएणं सा जयंती समणोवासिया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा, निसम्म, हट्ठतुट्ठा समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता, एवं वयासी—

में कहा गया है प्रभु को वन्दना की और उन्हें नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वह अपने पुत्र उदायन राजा को आगे करके समं-वसरण में आई और खड़ी २ बड़े विनय के साथ प्रभु की पर्युपासना करने लगी 'तएणं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रण्णो मियावईए देवीए जयंतीए समणोवासियाए तीएय महति महालियाए जाव परिसा पडिगया' इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने उदायन राजा को एवं उस की माता मृगावती देवी को तथा श्रमणोपासिका जयन्ती को उस अति विशाल परिषद् को धर्मोपदेश दिया धर्मोपदेश सुनकर पर्षत् विस-जित हो गई 'उदायणे पडिगए मियावई देवी वि पडिगया' उदायन राजा और माता मृगावती देवी ये दोनों भी अपने घर पर आ गये ॥सू० २॥

उउमा उदेशकभां हेतानं दाना कथनं प्रमाणे समञ्जसुं प्रलुने वंदेत्ता नमस्कार करीने ते पोताना पुत्र उदायनं राजान्नी पाछण, जन्ने छाथ नेडीने विनय-पूर्वक प्रलुनी पर्युपासना करती थीं। समवसरणुमां जाली रही. "तएणं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रण्णो मियावईए देवीए जयंतीए समणोवासियाए तीएय महति महालियाए जाव परिसा पडिगया" त्थार आद श्रमणु भगवान् महावीरे उदायन राजाने, मृगावती देवीने तथा श्रमणोपासिका जयन्तीने तथा ते धणी विशाल परिषद्भां धर्मोपदेश दीधो. धर्मोपदेश श्रवणु करीने परिषद् विसर्जित थी उदायन राजा जन्ने मृगावती देवी पण पोत-पोताने घर आया गया. ॥सू० २॥

कहं णं भंते ! जीवा गरुयत्तं हव्वमागच्छति ? जयंती ! पाणाइ-
वाएणं जाव सिच्छादंसणसल्लेणं, एवं खलु जीवा गरुयत्तं,
हव्वमागच्छति, एवं जहा पढमसए जाव वीथीवयंति । भव
सिद्धियत्तणं भंते ! जीवाणं किं सभावओ परिणामओ ?
जयंती ! सभावओ, नो परिणामओ । सव्वेऽवि णं भंते ! भव-
सिद्धिया जीवा सिज्जिस्संति, हन्ता, जयंती ! सव्वेऽवि णं भव-
सिद्धिया जीवा सिज्जिस्संति, तम्हाणं भवसिद्धियविरहिण लोए
भविस्सइ ? णो इणट्ठे समट्ठे ! से केणं खाइं णं अट्ठेणं भंते ! एवं
वुच्चइ, सव्वे वि णं भवसिद्धिया जीवा सिज्जिस्संति, णो चेवणं
भवसिद्धियविरहिण लोए भविस्सइ ! जयंती ! से जहा नामए
सव्वागाससेढी सिया, अणादीया अणवदग्गा परित्ता परिवुडासा
णं परमाणुपोग्गलमेत्तेहिं खंडेहिं समए समए अवहीरमाणी अव-
हीरमाणी अणंताहिं ओसप्पिणी अवसप्पिणीहिं अवहीरइ, नो
चेवणं अवहिया सिया, से तेणट्ठे णं जयंती ! एवं वुच्चइ—सव्वे-
विणं भवसिद्धिया जीवा सिज्जिस्संति नो चेव णं भवसिद्धिय-
विरहिण लोए भविस्सइ, सुत्तत्तं भंते ! साहू जागरियत्तं साहू ?
जयंती ! अत्थेगइयाणं जीवाणं सुत्तत्तं साहू अत्थेगइयाणं
जीवाणं जागरियत्तं साहू, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—अत्थे-
गइयाणं जाव साह ? जयंती ! जे इमे जीवा अहम्मिया अह-
म्माणया, अहम्मिट्ठा, अहम्मक्खाई, अहम्मपलोई, अहम्मपल-
ज्जमाणा, अहम्मसमुदायारा, अहम्मे णं चेव विंत्ति कप्पेमाणा

विहरन्ति, एएसिं णं जीवाणं सुत्तत्तं साहू, एएणं जीवा सुत्ता
समाणा, नो बहूणं पाणभूयजीवसत्ताणं दुक्खावणयाए जाव
परियावणयाए वट्ठन्ति, एएणं जीवा सुत्ता समाणा अप्पाणं वा,
परं वा, तदुभयं वा, नो बहूहिं अहम्मियाहिं संजोयणाहिं संजो-
एत्तारो भवन्ति । एएसिं जीवाणं सुत्तत्तं साहू । जयन्ती ! जे इमे
जीवा धम्मिया, धम्माणया जाव धम्मेणं धेव विस्तिं कप्पेमाणा
विहरन्ति, एएसिं णं जीवाणं जागरियत्तं साहू, एएणं जीवा जागरा
समाणा बहूणं पाणाणं जाव सत्ताणं अदुक्खावणयाए, जाव
अपरियावणियाए वट्ठन्ति, तेणं जीवा जागरमाणा अप्पाणं वा,
परं वा, तदुभयं वा, बहूहिं धम्मियाहिं संजोयणाहिं संजोएत्तारो
भवन्ति, एएणं जीवा जागरमाणा धम्मजागरियाए अप्पाणं
जागरइत्तारो भवन्ति, एएसिं णं जीवाणं जागरियत्तं साहू, से
तेणट्ठेणं जयन्ती ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइयाणं जीवाणं सुत्तत्तं
साहू, अत्थेगइयाणं जीवाणं जागरियत्तं साहू । बलियत्तं भन्ते !
साहू दुब्बलियत्तं साहू जयन्ती ! अत्थेगइयाणं जीवाणं
बलियत्तं साहू अत्थेगइयाणं जीवाणं दुब्बलियत्तं साहू,
से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ-जाव साहू । जयन्ती ! जे
इमे जीवा अहम्मिया जाव विहरन्ति, एएसिं णं जीवाणं
दुब्बलियत्तं साहू, एएणं जीवा एवं जहा सुत्तस्स तहा
दुब्बलियस्स वत्तव्वया भाणियव्वा, बलियस्स जहा जागरस्स
तह भाणियव्वं जाव संजोएत्तारो भवन्ति, एएसिं णं जीवाणं
बलियत्तं साहू, से तेणट्ठेणं जयन्ती ! एवं वुच्चइ-तं चेव जाव-

साहू । दक्खत्तं भंते ! साहू आलसियत्तं साहू ? जयंती ! अत्ये-
गइयाणं जीवाणं दक्खत्तं साहू, अत्येगइयाणं जीवाणं आलसि-
यत्तं साहू ?। से केणट्ठेणं भंते ! एवं दुच्चइ-तं चेव जाव साहू ?
जयंती ! जे इमे जीवा अहम्मिया जाव विहरंति, एएसि णं जीवाणं
अलसियत्तं साहू, एएणं जीवा अलसा समाणा नो बहूणं जहा
सुत्ता तहा अलसा भाणियव्वा, जहा जागरा तहा दक्खा भाणि-
यव्वा, जाव संजोएत्तारो भवंति, एएणं जीवा दक्खा समाणा
बहूहि आयरियवेयावच्चेहिं जाव उवज्जायवेयावच्चेहिं, थेरवे-
यावच्चेहिं, तवस्सियवेयावच्चेहिं, गिलाणवेयावच्चेहिं, सेहवेया-
वच्चेहिं, कुलवेयावच्चेहिं गणवेयावच्चेहिं, संघवेयावच्चेहिं,
साहम्मियवेयावच्चेहिं, अत्ताणं संजोएत्तारो भवंति, एएसि णं
जीवाणं दक्खत्तं साहू, से तेणट्ठेणं तं चेव जाव साहू । सोइंदि-
यवसट्ठेणं भंते ! जीवे किं वंधइ ? एवं जहा कोहवसट्ठे तहेव
जाव अणुपरियट्ठइ, एवं चक्खिदियवसट्ठे वि, एवं जाव फासिंदि-
यवसट्ठे जाव अणुपरियट्ठइ । तएणं सा जयंती समणोवासियां
समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म
इट्ठुट्ठा सेसं जहा देवाणंदाए तहेव पव्वइया जाव सव्वदुक्ख-
प्पहीणा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ३॥

छाया-ततः खलु सा जयन्ती श्रमणोपासिका श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
बन्धिके धर्मं श्रुत्वा निश्चय्य हृष्टा श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति,
बन्धित्वा, नमस्यित्वा, एवम् अवादीत्-कथं खलु भदन्त ! जीवाः गुरुकृतं द्रव्य-
मागच्छति ? जयन्ति ! प्राणातिपातेन यावत् मिथ्यादर्शनशल्येन, एवं खलु जीवा

शुक्रत्वं क्षीघ्रमागच्छन्ति, एवं यथा प्रथमशतके यावत् व्यतिव्रजन्ति । भवसिद्धि-
 कत्वं खलु भदन्त ! जीवानां किं स्वभावतः, परिणामतः, ? जयन्ती ! सर्वेऽपि खलु
 भवसिद्धिकाः जीवाः सेत्स्यन्ति । यदि भदन्त ! सर्वे भवसिद्धिकाः जीवाः सेत्स्य-
 न्ति तदा खलु भवसिद्धिकविरहितो लोको भविष्यति ? नायमर्थः समर्थः, तत्
 केन 'पुनः खलु अर्थेन भदन्त ! एवमुच्यते सर्वेऽपि खलु भवसिद्धिकाः जीवाः
 सेत्स्यन्ति, नो चैव खलु भवसिद्धिकविरहितो लोको भविष्यति ? जयन्ति ! तत्
 यथानाम सर्वाकाशश्रेणीस्यात्, अनादिका अनवदग्रा परीता (परिमिता) परिहृता,
 सा खलु परमाणुपुद्गलमात्रैः खण्डैः समये समये अपह्रियमाणा अपह्रियमाणा
 अनन्ताभिः उत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः अपह्रियते, नो चैव खलु अपहृता रयात्, तत्
 तेनार्थेन जयन्ति । एवमुच्यते-सर्वेऽपि खलु भवसिद्धिकाः जीवाः सेत्स्यन्ति, नो
 चैव खलु भवसिद्धिकविरहितो लोको भविष्यति । सुप्तत्वं भदन्त ! साधु, जागरि-
 कत्वं साधु ? जयन्ति । अस्त्येकेषां जीवानां सुप्तत्वं साधु, अस्त्येकेषां जीवानां
 जागरिकत्व साधु, तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-अस्त्येकेषां यावत् साधु ?
 जयन्ति । ये इमे जीवाः अधार्मिकाः, अधर्माणुगाः, अधर्मिष्ठाः, अधर्मख्यायिनः,
 अधर्मप्रलोकिनः, अधर्मप्ररञ्जनाः, अधर्मसमुदाचाराः, अधर्मेणैव वृत्तिं कल्पयन्तो
 विहरन्ति, एतेषां खलु जीवानां सुप्तत्वं साधु, एते खलु जीवाः सुप्ताः, सन्तो नो
 बहूनां प्राणभूतजीवसत्त्वानां दुःखापनायैव, यावत् परितापनायै वर्तन्ते, एते
 खलु जीवाः सुप्ताः सन्तः आत्मानं वा, परं वा, तदुभयं वा, नो बह्वीभिः अधा-
 र्मिकीभिः संयोजनाभिः संयोजयितारो भवन्ति, एतेषां जीवानां सुप्तत्वं साधु ।
 जयन्ति । ये इमे जीवाः धार्मिकाः, धर्माणुगाः, यावत् धर्मेणैव वृत्तिं कल्पयन्तो
 विहरन्ति, एतेषां खलु जीवानां जागरिकत्वं साधु, एते खलु जीवाः जाग्रतः सन्तो
 बहूनां प्राणानां यावत् सत्त्वानाम्, अदुःखापनायै यावत्-अपरितापनायै वर्तन्ते,
 ते खलु जीवाः जाग्रतः आत्मानं वा, परं वा, तदुभयं वा, बह्वीभिः धार्मिकीभिः
 संयोजनाभिः संयोजयितारो भवन्ति, एते खलु जीवाः जाग्रतः धर्मजागरिकतया
 आत्मानं जागरयितारो भवन्ति, एतेषां खलु जीवानां जागरिकत्वं साधु, तत्
 तेनार्थेन जयन्ति । एवमुच्यते-अस्त्येकेषां जीवानां सुप्तत्वं साधु, अस्त्येकेषां
 जीवानां जागरिकत्वं साधु । बलिकत्वं भदन्त ! साधु, दुर्बलिकत्वं
 साधु ? जयन्ति । अस्त्येकेषां जीवानां बलिकत्वं साधु, अस्त्येकेषां जीवानां
 दुर्बलिकत्वं साधु, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् साधु ? जयन्ति । ये
 इमे जीवाः अधार्मिकाः यावत्-विहरन्ति, एतेषां खलु जीवानां दुर्बलिकत्वं साधु,
 एते खलु जीवाः एवं यथा सुप्तस्य तथा दुर्बलिकस्य वक्तव्यता भणितव्या, बलि-

કસ્ય યથા જાગરસ્ય તથા મણિતવ્યમ્ યાવત્ સંયોજયિતારો ભવન્તિ, એતેષાં ચ્છલુ જીવાનાં વલિકત્વં સાધુ, તત્ તેનાર્થેન જયન્તિ ! એવમુચ્યતે-તદેવ યાવત્ સાધુ ! દક્ષત્વં મદન્ત ! સાધુ, આલસિકત્વં સાધુ ? જયન્તિ ! અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં દક્ષત્વં સાધુ, અસ્ત્યેકેષાં જીવાનામ્ આલસિકત્વં સાધુ ! તત્ કેનાર્થેન ! મદન્ત ! એવમુચ્યતે-તદેવ યાવત્ સાધુ ? જયન્તિ ! યે હમે જીવાઃ અધાર્મિકાઃ યાવત્ ચિદ્ધરન્તિ, એતેષાં ચ્છલુ જીવાનામ્ આલસિકત્વં સાધુ, એતે ચ્છલુ જીવાઃ અલસાઃ સન્તો નો વહૂનાં યથા સુપ્તાસ્તથાઅલસાઃ મણિતવ્યાઃ, યથા જાગરાસ્તથાદક્ષા મણિતવ્યાઃ, યાવત્ સંયોજયિતારો ભવન્તિ, એતે ચ્છલુ જીવાઃ દક્ષાઃ સન્તો વહુનિઃ આચાર્યવૈયાટૃત્યૈઃ યાવત્-ઉપાધ્યાયવૈયાટૃત્યૈઃ, સ્થ-વિરવૈયાટૃત્યૈઃ તપસ્વિવૈયાટૃત્યૈઃ ગ્લાનવૈયાટૃત્યૈઃ, શૈક્ષવૈયાટૃત્યૈઃ, કુલવૈયાટૃત્યૈઃ, ગણવૈયાટૃત્યૈઃ, સદ્ગુવૈયાટૃત્યૈઃ, સાધર્મિકવૈયાટૃત્યૈઃ આત્માનં સંયોજયિતારો ભવન્તિ, એતેષાં ચ્છલુ જીવાનામ્ દક્ષત્વ સાધુ, તત્ તેનાર્થેન તદેવ યાવત્ સાધુ, શ્રોતેન્દ્રિ-યવશર્ત્તઃ ચ્છલુ મદન્ત ! જીવઃ કિં વધ્નાતિ ? એવં યથા ક્રોધવશર્ત્તસ્તથૈવ યાવન્ અનુપર્યટતિ, એવં ચક્ષુરિન્દ્રિયવશર્ત્તોઽપિ, એવં યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયવશર્ત્તોઽપિ યાવત્-અનુપર્યટતિ । તતઃ ચ્છલુ સા જયન્તી શ્રમણોપાસિકા શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય અન્તિકે એતમર્થં શ્રુત્વા, નિશ્ચય હૃદ્દુષ્ટા, શેષં યથા દેવાનન્દાયાસ્તથૈવ પ્રવ્રજિતા યાવત્-સર્વદુઃખમઘીના, તદેવ મદન્ત ! તદેવ મદન્ત ! ઇતિ ॥સુ. ૩॥

ટીકા—અથ જયન્ત્યાઃ શ્રમણોપાસિકાયાઃ સિદ્ધિવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તણં સા’ ઇત્યાદિ, ‘તણં સા જયંતી સમણોપાસિયા સમણસ્સ ભગવઓ મહા-વીરસ્સ અંતિણ ધમ્મં સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્દુટ્ઠા’ તતઃ ચ્છલુ સા જયન્તી શ્રમણોપા-સિકા શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય અન્તિકે-સમીપે ધર્મે શ્રુત્વા, નિશ્ચય-હૃદિ

‘તણં સા જયંતી સમણોવાસિયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારને જયન્તી શ્રમણોપાસિકા કી સિદ્ધિ કે સંબન્ધ મેં વક્તવ્યતા કહી હૈ—‘તણં સા જયંતી સમણો-વાસિયા, સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ ધમ્મં સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્દુટ્ઠા’ હસકે બાદ ઉસ શ્રમણોપાસિકા જયન્તી ને શ્રમણ ભગવાન્

“ તણં સા જયંતી સમણોવાસિયા ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં જયન્તી શ્રાવિકાએ સિદ્ધિ પદની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે કરી તેનું વર્ણન કર્યું છે—“ તણં સા જયંતી સમણોવાસિયા, સમ-ણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ ધમ્મં સોચ્ચા નિસમ્મ હદ્દુટ્ઠા ” શ્રમણ ભગ-વાન મહાવીરની સમીપે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને અને તેના ઉપર મનન

અવધાર્ય, હૃષ્ટતુષ્ટા સતી, 'સમળં મગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા, એવં વયાસી'—શ્રમણં મગવન્તં મહાવીરં વન્દતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસ્યિત્વા, એવં—વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, અવાદીત—'કહં ણં મંતે ! જીવા ગરુયત્તં હવ્વમાગચ્છંતિ ?' હે મદન્ત ! કુતઃ—કસ્માત્કારણાત્ સ્વલુ જીવાઃ ગુરુકત્વમ્—કર્મભારયુક્તત્વમ્ આગ-ચ્છન્તિ—પ્રાપ્નુવન્તિ ? 'હવ્વં' इति वाक्यालङ्कारे મગવાનાહ—'જયંતી ! પાણાહ-વાણં જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લેણં' હે જયન્તિ ! જીવાઃ પ્રાણાતિપાતેન—પ્રાણિ-હિસયા યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યેન—મૃષાવાદમારમ્ય મિથ્યાદર્શનશલ્યપર્યન્તેન અષ્ટાદશવિધપાપેન ગુરુકત્વં પ્રાપ્નુવન્તિ, તદુપસંહરન્નાહ—'એવં સ્વલુ જીવા ગરુયત્તં હવ્વમાગચ્છંતિ, એવં જહા પઢમસણ જાવ વીયીવયંતિ' એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા પ્રાણા-

મહાવીર કે પાસ ધર્મ કા શ્રવણ કર ઓર ઉસકા મનન કર હર્ષિત એવં સંતુષ્ટ હોકર કે 'સમળં મગવ મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા નમં-સિત્તા એવં વયાસી' શ્રમણ મગવાન મહાવીર કો વન્દના કી ઉન્ને નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કરકે ફિર ઉસને ઉનસે હસ પ્રકાર પૂછા—'કહં ણં મંતે ! જીવા ગરુયત્તં હવ્વમાગચ્છંતિ' હે મદન્ત ! જીવ કિસ કારણ સે ગુરુત્વ (ભારીપન) કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'જયંતી ! પાણાહવાણં જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લેણં' હે જયંતી ! જીવ પ્રાણિયોં કી હિંસા સે યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યસે—મૃષા-વાદ સે લેકર મિથ્યાદર્શનશલ્યતક કે ૧૮ પ્રકાર કે પાપ સે—કર્મભાર સે યુક્તનારુપ ગુરુપને કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં । અવ ઉપસંહાર કરતે હુએ સૂત્ર-કાર કહતે હૈં—'એવં સ્વલુ જીવા ગરુયત્તં હવ્વમાગચ્છંતિ—એવં જહા પઢમસણ જાવ વીયીવયંતિ' હસ પૂર્વોક્તરીતિ સે જીવ પ્રાણાતિપાત સે

કરીને તે શ્રાવિકા જયંતીએ હવ્વ—અને સંતોષપૂર્વક “સમળં મગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ, વંદિત્તા, નમંસિત્તા એવં વયાસી” શ્રમણુ મગવાન મહાવીરને વંદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને આ પ્રકારેના પ્રશ્ન પૂછ્યો—“કહં ણં મંતે ! જીવા ગરુયત્તં હવ્વમાગચ્છંતિ” હે મગવન્ ! એવો કયા કારણે કર્મભારથી યુક્ત થાય છે ?

૧ મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“જયંતી ! પાણાહવાણં જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લેણં” હે જયંતિ ! એવ પ્રાણાતિપાતથી હિંસાથી લઇને મિથ્યાદર્શનશલ્ય પર્યન્તના ૧૮ પાપોનું સેવન કરીને કર્મભારથી યુક્તતા રૂપ ગુરુપણને પ્રાપ્ત કરે છે હવે ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

“એવં સ્વલુ જીવા ગરુયત્તં હવ્વમાગચ્છંતિ એવં જહા પઢમસણ જાવ વીયીવયંતિ” ઉપયુક્ત પ્રાણીહિંસાથી લઇને મિથ્યાદર્શનશલ્ય પર્યન્તના

તિપાતાદિ મિથ્યાદર્શનશલ્યાન્તેન ગર્હિતકર્મણા જીવાઃ ગુરુકત્વં પ્રાપ્નુવન્તિ યાવત્
 ચાતુરન્તસંસારકાન્તારં પર્યટન્તિ, એવં રીત્યા, યથા પ્રથમશતકે નવમોદેશકે પ્રતિ-
 પાદિતં તથૈવ અત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ યાવત્-અથ ચ પ્રાણાતિપાતવિરમણેન યાવત્
 મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણેન જીવાઃ ચાતુરન્તસંસારકાન્તારં વ્યતિવ્રજન્તિ-ઉલ્લઙ્ઘ-
 યન્તિ-સંસારસાગરં તરન્તીત્યર્થઃ । જયન્તી-પૃચ્છતિ-‘ભવસિદ્ધિયત્તણં મંતે ! જીવાણં
 કિં સમાવઓ પરિણામઓ ?’ હે મદન્ત ! ભવસિદ્ધિકત્વં ભવે, ભાવિની વા
 સિદ્ધિર્યેષાં તે ભવસિદ્ધિકા સ્તેષાં ભાવો ભવસિદ્ધિકત્વં, સ્વલુ જીવાનાં કિં સ્વ-
 ભાવતઃ સિદ્ધમ્ ? પુદ્ગલાનાં મુર્તત્વમિવ, ઉતાહો પરિણામતઃ-પરિણામેન પરિવર્તન-
 લક્ષણેન પુરુષસ્ય યૌવનમિવ પ્રાપ્ત ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ । ભગવાનાઃ-‘જયંતી !
 સમાવઓ, નો પરિણામઓ’-હે જયન્તિ !-જીવાનાં ભવસિદ્ધિકત્વં સ્વભાવતઃ

લેકર મિથ્યાદર્શનશલ્યાન્ત ગર્હિતકર્મદ્વારા ગુરુપને કો પ્રાપ્ત ક્રિયા કરતે
 હૈં-તથા વે ચાતુરંતસંસારરૂપ કાંતાર મેં પરિભ્રમણ કરતે હૈં इत्यादિરૂપ
 સે જૈસા કથન પ્રથમ શતક મેં નૌવે ઉદ્દેશક મેં ક્રિયા ગયા હૈં-વૈસા હી
 યહાં પર કરના ચાહિયે અથ ચ-પ્રાણાતિપાતવિરમણ સે યાવત્ મિથ્યા-
 દર્શન શલ્યાન્ત ગર્હિતકર્મવિરમણ સે જીવ હસ ચાતુરંતસંસારકાન્તાર કો
 પાર કર દેતે હૈં । અવ જયન્તી પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતી હૈં-‘ભવસિદ્ધિય-
 ત્તણં મંતે ! જીવાણં કિં સમાવઓ ? પરિણામઓ ?’ હે મદન્ત ! જિન્હે
 હસ ભવ મેં અથવા આગે કે ભવોં મેં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોનેવાલી હૈં ઇસે જીવોં
 કે યહ ભવસિદ્ધિકતા પુદ્ગલોં મેં મૂર્તતાનુસાર સ્વાભાવિક સિદ્ધ હોતી હૈં ?
 યા પુરુષ કે યૌવન કે અનુસાર પરિણામ સે-પરિવર્તન સે પ્રાપ્ત હોતી હૈં ?
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘જયંતી ! સમાવઓ, નો પરિણામઓ’ હે જયન્તી !

અઢાર પાપોના સેવનથી જીવો કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે અને એ પ્રકારે કર્મ-
 ભાર રૂપ ગુરુપણાથી યુક્ત થઈને ચાતુરંત સંસાર રૂપ કાંતારમાં (વનમાં)
 પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, ઇત્યાદિ કથન, પહેલા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં કહ્યા
 પ્રમાણે અહીં ગ્રંથ કરવું જોઈએ એથી બિલટી એ વાત પણ સૂચિત થાય છે
 કે પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શનશલ્ય પર્યન્તના ૧૮ પ્રકારના પાપોના પરિ-
 ત્યાગ કરવાથી જીવો આ ચાર ગતિવાળા સંસાર કાન્તારને પાર પણ કરી શકે છે

ત્ય ર બાદ જયંતી શ્રાવિકા બીજો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે પૂછે છે-

“ભવસિદ્ધિયત્તણ મંતે ! જીવાણં કિં સમાવઓ ? પરિણામઓ ?” હે ભગ-
 વન્ ! જેમને આ ભવમાં કે પછીના ભવોમાં સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ થવાની છે એવા
 જીવોમાં ભવસિદ્ધિકતા, પુદ્ગલોમાં મૂર્તતાની જેમ, સ્વાભાવિક રૂપે સિદ્ધ થાય છે
 કે પુરુષોમાં યૌવનની પ્રાપ્તિની જેમ પરિણામ રૂપ પરિવર્તન વડે પ્રાપ્ત થાય છે ?

સિદ્ધમ્, નો પરિણામતઃ પ્રાપ્તં મવતિ, 'જયન્તી પૃચ્છતિ—'સર્વેઽવિળં મંતે ! મવસિદ્ધિયા જીવાઃ સિઙ્ગિસ્સંતિ ?' હે મદન્ત ! સર્વેઽપિ સ્વલુ મવસિદ્ધિકાઃ જીવાઃ કિં સેત્સ્યન્તિ ? સિદ્ધિ પ્રાપ્સ્યન્તિ ? મગધાનાહ—'હંતા, જયંતી ! સર્વેઽવિળં મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ' હે જયન્તિ ! હન્ના, સત્યમ્, સર્વેઽપિ સ્વલુ મવસિદ્ધિકાઃ જીવાઃ સેત્સ્યન્તિ અન્યથા તેપાં મવસિદ્ધિકત્વમેવ નો મવેત્, જયન્તીં પૃચ્છતિ—'જહ્ણં મંતે ! સર્વે મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ તમ્હાણં મવસિદ્ધિયવિરહિણ, લોણ મવિસ્સહ ? હે મદન્ત ! યદિ સર્વે મવસિદ્ધિકા જીવાઃ સેત્સ્યન્તિ, તદા સ્વલુ મવસિદ્ધિકવિરહિતઃ—મવસિદ્ધિકૈઃ શૂન્યઃ લોકો મવિવ્યતિ કિં ? મગધાનાહ—'ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' હે જયન્તિ નાયમર્યઃ સમર્યઃ મવસિદ્ધિ-જીવોં મેં મવસિદ્ધિકતા સ્વભાવ સે હી હોતી હૈ, પરિણામરૂપ પરિવર્તન-સે પ્રાપ્ત નહીં હોતી હૈ । અબ્બ ઇસ પર જયંતી એસા પૂછતી હૈ—'સર્વે વિળં મંતે ! મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ' હે મદન્ત ! તો કયા જિતને મી મવસિદ્ધિક જીવ હૈં, વે સવ્વ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કરેંગે ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—'હંતા, જયંતી' હાં, જયન્તી ! 'સર્વે વિળં મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ' સમસ્ત મવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કરેંગે જો એસા ન હો તો ઊનમેં મવસિદ્ધિકતા હી નહીં હો સકતી હૈ । અબ્બ પુનઃ જયન્તી ઇસ પર એસા પૂછતી હૈ—'જહ્ણં મંતે ! સર્વે મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ તમ્હાણં મવસિદ્ધિયવિરહિણ લોણ મવિસ્સહ' યદિ સવ્વ મવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કરેંગે તો યહ લોક મવ-

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર—“ જયંતી ! સમાવજો, નો પરિણામજો ” હે કથતિ ! જીવોને ભવસિદ્ધિકતાની પ્રાપ્તિ સ્વભાવથી જ થાય છે—પરિણામ રૂપ પરિવર્તનથી ભવસિદ્ધિકતાની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

જયંતી શ્રમણોપાસિકાને । પ્રભુને ત્રીજો પ્રશ્ન—“ સર્વે વિળં મંતે ! મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ ? ” હે ભગવન્ ! જેટલા ભવસિદ્ધિક જીવો છે તેઓ બધાં જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે ?

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર—“ હંતા, જયંતી ” હા જયન્તી ! “ સર્વે વિળં મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ ” સઘળા ભવસિદ્ધિક જીવો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે. જો એવું બનતું ન હોય તો તેમનામાં ભવસિદ્ધિકતા જ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

જયન્તી શ્રાવિકાને । પ્રશ્ન—“ જહ્ણં મંતે ! સર્વે મવસિદ્ધિયા જીવા સિઙ્ગિસ્સંતિ તમ્હાણ મવસિદ્ધિયવિરહિણ લોણ મવિસ્સહ ” હે ભગવન્ ! જ્યારે સમસ્ત ભવસિદ્ધિક જીવો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે ત્યારે જીવોના લોક ભવસિદ્ધિકોથી સર્વથા રહિત થઈ જશે.

कानां सर्वेषां मिद्धि लप्स्यमानत्वेऽपि अयं लोक स्तैः शून्यो न भविष्यति इति भावः । जयन्ती तत्र हेतु पृच्छति—‘से केण खाइएणं अट्टेणं भंते । एवं बुच्चइ—सव्वेऽविणं भवसिद्धिया जीवा सिज्झिस्संति णो चेवणं भवसिद्धिय विरहिए लोए भविस्सइ?’ हे भदन्त ! तत्—अथ, केन ‘खाइएणं’ इति वाक्यालङ्कारे पुनरर्थेवा देशीयः शब्दः, अर्थेन—केन हेतुना, एवमुच्यते यत् सर्वेऽपि खलु भवसिद्धिका जीवाः सेत्स्यन्ति, किन्तु नो चैव खलु भवसिद्धिकविरहतो लोको भविष्यतीति ? भगवानाह—‘जयंती ! से जहा नामए सव्वागाससेही सिया, अणादीया, अणवदग्गा, परित्ता परिवुडा’ हे जयन्ति ! तत् यथानाम सर्वाकाशश्रेणीस्यात्—कदाचिद्, भवेत्, सा च श्रेणी अनादिका—आदिरहिता, अथ च अनवदग्गा—अनन्ता—अन्तरहिता अथ च सा परिमिता, परिवृता—परितो वेष्टिता भवेत्, ‘सा णं परमाणु सिद्धिकों से शून्य हो जावेगा ? इसके उत्तर में प्रभु करते हैं—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे जयन्ति ! यह अर्थ समर्थ नहीं है—अर्थात् समस्त भवसिद्धिक जीव सिद्धि को प्राप्त करनेवाले होंगे ही—फिर भी यह लोक उनसे शून्य—खाली नहीं रहेगा ‘से केण खाइएणं अट्टेणं भंते । एवं बुच्चइ—सव्वे वि णं भवसिद्धिया जीवा सिज्झिस्संति, णो चेवणं भवसिद्धिय विरहिए लोए भविस्सइ’ हे भदन्त ! आप किस कारण से ऐसा कहते हैं कि सब भवसिद्धिक जीव सिद्धि को प्राप्त करेंगे, फिर भी यह लोक उनसे शून्य नहीं होगा ? इस जयन्ती के प्रश्न के उत्तर में प्रभु उससे कहते हैं—‘जयंती ! से जहानामए सव्वागाससेही सिया अणादीया, अणवदग्गा, परित्ता परिवुडा’ हे जयन्ती ! मानलो कि इस सब आकाश की एक श्रेणी हो और वह आदि अन्त रहित हो, तथा दोनों तरफ

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“ णो इणट्ठे समट्ठे ” हे जयन्ती ! ओपुं -स भवी शक्तुं नथी ओट्ठे के समस्त भवसिद्धिकों प्राप्त करशे, ओ वात भरी छे, छतां पणु आ लोक भवसिद्धिकेथी विहीन नही रहै

जयन्ती श्राविकाने। प्रश्न—“ से केण खाइएणं अट्टेणं भंते । एवं बुच्चइ—सव्वे वि णं भवसिद्धिया जीवा सिज्झिस्संति, णो चेव ण भवसिद्धियविरहिए लोए भविस्सइ ” हे भगवन् ! आप शा करणे ओपुं कडे छे के सधणा भवसिद्धिक ओवे सिद्धि पाभशे, छतां पणु आ लोक भवसिद्धिकेथी रहित नही रहै ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“ जयंती ! से जहा नामए सव्वागास सेही सिया अणादीया, अणवदग्गा, परित्ता, परिवुडा ” हे जयन्ती ! धारै के आ आभा आकाशनी ओक श्रेणी थछ भय, ते आदि अने अन्त रहित होय, परिमित होय अने क्षरती अनेक श्रेणीओ वडे परिवेष्टि (वीटणायेल) होय. “ सा

પોગ્ગલમેત્તેહિં ધંદેહિં સમણ સમણ અવહીરમાણી અવહીરમાણી અણંતાહિં ઓસપ્પિણી અવસપ્પિણીહિં અવહીરંતી, નો ચેવણં અવહિયાસિયા' સાં સ્વલ્લ આકાશશ્રેણી પરમાણુપુદ્ગલમાત્રૈઃ સ્વઘૈઃ સમયે સમયે અપહ્રિયમાણા અપહ્રિયમાણા-નિસ્સાર્યમાણા નિસ્સાર્યમાણા સત્તી અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ અપહ્રિયમાણા, નો ચેવ સ્વલ્લ અપહ્રતા સ્યાત્-ભવેત્, પ્રકૃતે યોજયન્નાહ-‘સે તેણદ્દેણં જયંતી ! એવં વુચ્ચહ-સન્ને વિણં ભવસિદ્ધિયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ, નો ચેવણં ભવસિદ્ધિયવિરહિણ લોણ ભવિસ્સહ’ હે જયન્તિ ! તત્-તથેવ, તેનાર્થેન-તેન કારણેન એવમુચ્યતે-સર્વેઽપિ સ્વલ્લ ભવસિદ્ધિકાઃ જીવાઃ સેત્સ્યન્તિ, પરંતુ તેણં સિદ્ધિં લપ્સ્યમાનત્વેઽપિ, નો ચેવ સ્વલ્લ ભવસિદ્ધિકવિરહિતો લોકો ભવિષ્યતિ, જયન્તી પૃચ્છતિ-‘સુત્તત્તં

પરિમિત હો ઓર પરિતઃ અન્ય શ્રેણિયોં સે પરિવેષ્ટિ હો ‘સાંણં પરમાણુ-પોગ્ગલમેત્તે હિં ધંદેહિં સમણ સમણ અવહીરમાણી અવહીરમાણી, અણંતાહિં ઓસપ્પિણીહિં, અવસપ્પિણીહિં અવહીરંતી, નો ચેવણં અવહિયા સિયા’ અથ હસ શ્રેણી કે પરમાણુ ઘરાઘર ટુકડે કરલો ઓર હંને’ એક એક સમય મેં હસમેં સે નિકાલોં હસ તરહ કી ક્રિયા કરને મેં અનન્ત ઉત્સર્પિણી ઓર અનન્ત અવસર્પિણી કાલ સમાપ્ત કર દો-તો કયા વહ સર્વાકાશશ્રેણી સમાપ્ત હો સકતી હૈ ? નહીં હો સકતી હૈ । ‘સે તેણદ્દેણં જયંતી ! એવં વુચ્ચહ સન્ને વિણં ભવસિદ્ધિયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ ણો ચેવણં ભવસિદ્ધિયવિરહિણ લોણ ભવિસ્સહ’ તો હસી કારણ સે હે જયંતિ । મેંને એસા કહા હૈ કિ જિતને મી ભવસિદ્ધિક જીવ હૈં વે સઘ મોક્ષ મેં ચલે જાવેંગે તો મી યહ લોક હન જીવોં સે વિરહિત નહીં હોંગા, અથ જયંતી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતી હૈ-‘સુત્તત્તં

ણં પરમાણુપોગ્ગલમેત્તેહિં ધંદેહિં સમણ સમણ અવહીરમાણી અવહીરમાણી, અણંતાહિં ઓસપ્પિણીહિં, અવસપ્પિણીહિં અવહીરંતી, નો અવહિયા સિયા ” હવે તે શ્રેણીના પરમાણુ જેવાં ટુકડા કરી લેવામાં આવે અને એક એક સમયે એક એક પરમાણુ જેવડા ટુકડાને તેમાંથી કાઢી લેવામાં આવે તો અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી કાળ વ્યતીત થઈ જેવા છતાં પણ શું સર્વાકાશ શ્રેણીને સમાપ્ત કરી શકાય છે ખરી ? (નથી જ કરી શકાતી) “સે તેણદ્દેણં જયંતી ! એવં વુચ્ચહ સન્ને વિણં ભવસિદ્ધિયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ ણો ચેવણં ભવસિદ્ધિયવિરહિણ લોણ ભવિસ્સહ ” હે જયંતિ । તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે સઘના ભવસિદ્ધિક એવા મોક્ષમાં ચાલ્યા જશે, છતાં પણ આ લોક ભવસિદ્ધિક એવાથી રહિત નહીં હોય.

મંતે ! સાહુ જાગરિયત્તં સાહુ ?' હે મદન્ત ! કિં સુપ્તત્વ સાધુ-સમીચનમ્ વર્તેતે ?
 કિંવા જાગરિકત્વં સાધુ-સમીચીનં વર્તેતે ? તત્ર જાગરણં જાગરઃ સોઽસ્યાસ્તીતિ
 જાગરિકસ્તદ્ભાવો જાગરિકત્વમ્ इत्यर्थः, મગવાનાહ-‘જયંતી ! અત્યેગદ્યાણં
 જીવાણં સુત્તત્તં સાહુ, અત્યેગદ્યાણં જીવાણં જાગરિયત્તં સાહુ’ હે જયન્તિ ! અસ્ત્યે-
 કેષાં જીવાનાં સુપ્તત્વમેવ સાધુ-સમીચીનં ભવતિ, અથ ચ અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં
 જાગરિકત્વમેવ સાધુ-સમીચીનં ભવતિ, જયન્તી તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેળ-
 ટ્ઠેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-अत्येगइयाणं जाव साहू ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન
 યાવત્ એવમુચ્યતે-અસ્ત્યેકેષાં યાવત્-જીવાનાં સુપ્તત્વં સાધુ, અથ ચ અસ્ત્યેકેષાં
 જીવાનાં જાગરિકત્વં સાધુ इति?, મગવાનાહ-‘જયંતી ! જે હમે જીવા અહમ્મિયા,
 અહમ્માણુયા, અહમ્મિદ્દા, અહમ્મકલ્લાઈ, અહમ્મપલોઈ’ હે જયન્તિ ! ये इमे खल्ल

મંતે ! સાહુ જાગરિયત્તં સાહુ’ હે મદન્ત ! સુસતા સમીચીનં હૈ યા
 જાગરણ સમીચીનં હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘જયંતી ! અત્યે-
 ગદ્યાણં જીવાણં સુત્તત્તં સાહુ, અત્યેગદ્યાણં જીવાણં જાગરિયત્તં
 સાહુ’ હે જયન્તિ ! કિતનેક જીવોં કી સુસતા ઠીક હૈ-તથા કિતનેક જીવોં
 કી જાગ્રતાવસ્થા હી ઠીક હૈ । અથ જયંતી હસ પ્રકાર કે કથન મેં ‘સે
 કેળટ્ઠેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, अत्येगइयाणं जाव साहू’ હે મદન્ત । આપ
 એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ કિતનેક જીવોં કી કેવલ સુસતા હી
 સમીચીનં હૈ ઓર કિતનેક જીવોં કી કેવલ જાગ્રતાવસ્થા હી સમીચીનં
 હૈ’ હસ પ્રકાર સે પૂછતી હુઈ જયન્તી આવિકા કારણ જાનના ચાહતી હૈ-તથા
 કારણ પ્રકટ કરને કે અભિપ્રાય સે પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘જે હમે જીવા અહમ્મિયા

હવે જયન્તી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “સુત્તતં મંતે ! સાહુ
 જાગરિયત્તં સાહુ, ?” હે ભગવન્ ! સુસતા (જિંધવાની અવસ્થા) સારી છે કે
 જાગરણુ સાહુ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જયંતી ! અત્યેગદ્યાણં જીવાણં સુત્તતં સાહુ,
 અત્યેગદ્યાણં જીવાણં જાગરિયત્તં સાહુ” હે જયન્તિ ! કેટલાક એવો સુમ રહે
 એ સાહુ છે અને કેટલાક એવો જાગૃત રહે તે સાહુ છે. આ પ્રકારનો
 જવાબનું કારણ જાણવા માટે જયન્તી પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે કે-“સે
 કેળટ્ઠેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, अत्येगइयाणं जाव साहू” હે ભગવન્ ! આપ શી
 કારણે એવું કહો છો કે કેટલાક એવાની સુમાવસ્થા જ સારી છે અને કેટ-
 લાક એવાની જાગૃતાવસ્થા જ સારી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જે હમે જીવા અહમ્મિયા અહમ્માણુયા, અહ-
 મ્મિદ્દા, અહમ્મકલ્લાઈ અહમ્મપલોઈ” હે જયન્તિ ! જે એવા અધાર્મિક છે-શ્રુત-

જીગ્ઃ અધર્મિકાઃ-ધર્મ-શ્રુતચારિત્રસ્વરૂપં ચરન્તીતિ ધાર્મિકાસ્તદ્વિદ્યાઃ અધર્મિકાઃ શ્રુતચારિત્રાચરણરહિતા इत्यर्थः. અધર્માનુગાઃ-ધર્મ-શ્રુતચારિત્રરૂપમ્ અનુગચ્છન્તિ-इति धर्मानुगा स्तद्विन्ना-અધર્માનુગાઃ-અધર્માચરણતત્પરાઃ અધર્મેષ્ટાઃ-ધર્મ-શ્રુતચારિત્રરૂપઃ एवेष्टः-પ્રિયો યેષાં તે ધર્મેષ્ટાઃ, ધર્મિણા વા ઇષ્ટાઃ ધર્મીષ્ટાઃ, અતિશયેન વા ધર્મિણો ધર્મિષ્ઠા સ્તદ્વિન્નાઃ અધર્મેષ્ટાઃ, અધર્મીષ્ટાઃ, અધર્મિષ્ઠા વા, અતઃપ્ર અધર્મારૂપાચરણ-ન ધર્મમારૂપાન્તિ યે તે અધર્મારૂપાચરણ-અધર્મોપદેશકાઃ, અધર્મારૂપાચરણઃ પ્રસિદ્ધિઃ યેષાં તે અધર્મરૂપાચરણઃ, અધર્મપ્રલોકિનઃ-ન ધર્મમુપાદેયતયા યે પ્રલોકર્યાન્તિ તે અધર્મપ્રલોકિનઃ ‘અહમ્મપલજ્જમાણા, અહમ્મસમુદાયારા અહમ્મેણં ચેવ વિત્તિ કપ્પેમાણા વિહરંતિ’ અધર્મપ્રસક્તતાઃ-

અહમ્માણુયા, અહમ્મિદ્ધા, અહમ્મકલ્લાઈ અહમ્મપલોઈ’ હે જયંતી ! જો જે જીવ અધર્મિકા હૈ, શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કે આચરણ કરનેવાળોં સે ભિન્ન હૈ અર્થાત્ શ્રુતચારિત્રાચરણ સે હીન હૈ, શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કે પીછે ચલને વાલે ધર્માનુગોં સે ભિન્ન હૈ, અધર્માનુગ હૈ, અધર્માચરણ મેં તત્પર હૈ, શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ જિન્હે પ્રિય હોતા હૈ વે ધર્મેષ્ટ હૈ, અથવા ધર્મી જિન્હે ઇષ્ટ હોતે હૈ વે ધર્મીષ્ટ હૈ, અથવા અતિશય ધર્મી જો હૈ વે ધર્મિષ્ઠ હૈ, इनसे भिन्न अधर्मेष्ट, अधर्मीष्ट अथवा अधर्मिष्ट हैं तथा-अधर्माख्यायी हैं-जो श्रुतचारित्ररूप धर्म के उपदेशक नहीं हैं, अथवा-‘अधर्म’ इस रूप से जिनकी प्रसिद्धि है, धर्म को उपादेय रूप से जो नहीं देखते हैं ऐसे अधर्मप्रलोकी हैं, ‘अहम्मपलज्जमाणा, अहम्मसमुदायारा अहममेणं चैव वित्ति कप्पेमाणा विहरंति’ अधर्म में अनुराग रखते हैं,-

ચારિત્ર રૂપ ધર્મના આચરણ કરતાં ભિન્ન આચરણ કરનારા છે એટલે કે શ્રુતચારિત્રાચરણથી રહિત છે, તથાચારિત્ર રૂપ ધર્મના અનુયાયીઓ કરતાં ભિન્ન આચરણ કરનારા છે, અધર્માનુગ (અધર્માચરણમાં લીન છે-અધર્મને અનુસરનારા છે) છે, અધર્મિષ્ટ છે, અધર્માખ્યાયી છે, અધર્મપ્રલોકી એટલે કે ધર્મનેજ જોવાવાળા છે, (જેને ધર્મી ઇષ્ટ હોય છે તેને ધર્મિષ્ટ કહે છે અથવા જે માણસ ખૂબ જ ધાર્મિક છે તેને ધર્મિષ્ટ કહે છે. તેના કરતા વિપરીત સ્વભાવના માણસને અધર્મિષ્ટ, અથવા અધર્મિષ્ટ કહે છે જેઓ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મના ઉપદેશકો નથી તેમને અધર્માખ્યાયી કહે છે, ધર્મને ઉપદેય રૂપે નહીં માનનારને અધર્મપ્રલોકી કહે છે).

“અહમ્મપલજ્જમાણા, અહમ્મસમુદાયારા અહમ્મેણં ચેવ વિત્તિ કપ્પેમાણા વિહરંતિ” જેઓ અધર્માનુરાગી છે-પાપાનુરાગી છે, જેઓ અધર્મ સમુદાયા-

અધર્મે પ્રજ્યન્તિ-અનુરક્તાઃ ભવન્તિ ચે તે અધર્મપ્રરક્તનાઃ-પાપાનુરાગિણઃ અધર્મ-સમુદાચારાઃ-ન ધર્મઃ-આચારવિચારાદિ ચારિત્રરૂપઃ સમુદાચારઃ-સમાચરણં, સપ્રસોદો વા આચારો યેષાં તે તથાવિધાઃ-આચારવિચારશૂન્યાઃ સન્તઃ, અધર્મેણ ચૈવ-પ્રાણાતિપાતાદિરૂપેણૈવ ચ વૃત્તિ-જીવિકાં કર્ણ્યન્તઃ-કુર્વન્તઃ વિદ્મન્તિ-તિષ્ઠન્તિ, 'एएसिणं जीवाणं सुत्तत्तं साहू' एतेषां खलु उपरि प्रतिपादितानां जीवानां सुप्तत्वं साधु-शोभनं वर्तते । तत्र कारणमाह-‘एएणं जीवा सुत्ता समाणा नो बहूणं पाणभूयजीवसत्ताणं दुक्खावणयाए, जाव परियावणयाए वट्ठंति’ ‘दुक्खावणयाए’ दुःखानतायाम्-दुःखानाम् आपना दुःखापना तस्याः भावः तस्यां-मरणरूपदुःखप्रापणायामित्यर्थः, यद्वा-इष्टवियोगादि दुःख हेतुप्रापणायाम्, ‘सोयावणयाए’ शोचापनतायाम्-शोचापनायां-शोकप्रापणायाम्, दैन्यप्रापणायाम्, यावत्-‘जूरावणयाए’ जूरापनतायां शोकातिरेकेण शरीरजीर्णताप्रापणायाम्, ‘तिष्पावणयाए’ तेषापनतायाम् अतिशोकाद् नयनाश्रुमुखलालादि

પાપાનુરાગી હૈં, એવં અધર્મ સમુદાચારવાલે હૈં-આચારવિચાર આદિ ચારિત્રરૂપ ધર્મકા આચરણ જિનકો નહીં હૈ, અથવા આચાર જિનકા પ્રમાદયુક્ત હૈ-અર્થાત્ આચાર વિચાર સે જો શૂન્ય હૈં તથા પ્રાણાતિપાતા-દિરૂપ અધર્મ સે હી જો અપની આજીવિકા ચલાતે હૈં ‘एएसिणं जीवाणं सुत्तत्तं साहू’ ऐसे जीवों की सुप्तता समीचीन है-क्यों कि ‘एएणं जीवा सुत्ता समाणा नो बहूणं पाणभूयजीवसत्ताणं दुक्खावणयाए जाव परियावणयाए वट्ठंति’ ऐसे ये जीव सोये रहने पर अनेक प्राणों को, श्रुतों को, जीवों को और सत्त्वों को मरणरूप दुःखदेने में अथवा इष्ट-वियोगरूप दुःखकारणों के उत्पन्न करने में यावत्-‘सोयावणयाए’ शोक की प्राप्ति कराने में, दैन्य की प्राप्ति कराने में, शोकातिरेक से ‘जूराव-

રવાણા છે-એટલે કે ચારિત્ર રૂપ ધર્મના આચારવિચાર આદિથી જેઓ વિરહીત છે અથવા પ્રમાદયુક્ત આચારવાળા છે, અને જેઓ પ્રાણાતિપાત આદિ રૂપ અધર્મ વડે જ પોતાને નિર્વાહ ચલાવે છે, “एएसिणं जीवाणं सुत्तत्तं साहू” એવાં જીવોની સુષ્પાવસ્થા જ સારી ગણાય છે, કારણ કે “एएणं जाव सुत्तासमाणा नो बहूणं पाणभूयजीवसत्ताणं दुक्खावणयाए जाव परियावणयाए” એવાં જીવો જ્યારે સૂતા હોય છે ત્યારે અનેક પ્રાણોને ભૂતોને, જીવોને, અને સત્ત્વોને મરણ રૂપ દુઃખ દેવામાં, ઇષ્ટવિયોગ રૂપ દુઃખકારણોને ઉત્પન્ન કરવામાં, “सोयावणयाए” તેમને શોકયુક્ત કરવાને દૈન્યની પ્રાપ્તિ

ક્ષરણપ્રાપ્તયામ્, 'પિટ્ટાવળયા' પિટ્ટાપનતાયાં ચપેટાંમુષ્ટયાદિના કુટ્નક્રિયા-
યામ્ 'પરિયાવળયા' પરિતાપનતાયામ્ પીડાપ્રાપ્તયામ્ વર્તન્તે-ભવન્તિ, 'एएणं
जीवा सुत्ता समाणा अप्पाणं वा, परं वा, तदुभयं वा, नो बहूहि अहम्मियाहि
संजोयणाहि संजोएत्तारो भवन्ति' एते खलु पूर्वोक्ताः जीवाः सुप्ताः सन्तः,
आत्मानं वा, परं वा, तदुभयं वा, स्वं परं च नो बह्वीभिः अधार्मिकीभिः
संयोजनाभिः संयोजयितारः-प्रवर्त्तयितारो भवन्ति, अतएवाह-‘एएसि जीवाणं
सुत्तत्तं साहू’ एतेषां-पूर्वोक्तानां जीवानां सुप्तत्वं खलु साधु भवति ‘जयंती !
जे इमे जीवा धम्मिया धम्माणया जाव धम्मेणं चेव वित्ति कप्पेमाणा विहरन्ति’
किन्तु हे जयन्ति ! ये इमे जीवाः धार्मिकाः, धर्मानुगाः, यावत् धर्मिष्ठाः, धर्म-

યા' શારીરિક જીર્ણતા કી પ્રાપ્તિ કરાને મેં, 'તિપ્પાવળયા' અતિ
શોક સે નયનાશ્રુઓં કે નિકલવાને મેં તથા મુખસે તાર આદિ કે વહ-
વાને મેં, 'પિટ્ટાવળયા' થપ્પડ સે મારને મેં ઘૂસા આદિ સે પીટને આદિ
મેં 'પરિયાવળયા' પીડા ઉત્પન્ન કરને મેં પ્રવૃત્ત નહીં હોતે હૈં । 'एएणं
जीवा सुत्तासमाणा अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा नो बहूहि अहम्मि-
याहि संजोयणाहि संजोएत्तारो भवन्ति' ये पूर्वोक्त जीव सोते रहने पर
खुद को, दूसरों को और दोनों को अनेक अधार्मिक संयोजनाओं से प्रवृत्ति
करानेवाले नहीं होते हैं । इसलिये 'एएसि जीवाणं सुत्तत्तं साहू' इन
जीवों के सुप्तत्व को साधु (अच्छा) कहा गया है । 'जयंती ! जे इमे
जीवा धम्मिया धम्माणया जाव धम्मेणं चेव वित्ति कप्पेमाणा विहरन्ति'
किन्तु हे जयन्ति ! जो ये धार्मिक जन हैं, धर्मानुग यावत् धर्मिष्ठ हैं,

કરાવવાને, “જૂરાવળયા” શોકાતિરેકને લીધે શરીરની બહુતા પ્રાપ્ત કરા-
વવાને, “તિપ્પાવળયા” શોકાતિરેકને લીધે આંખોમાંથી આંસુ વહેવરાવવાને
તથા મુખમાંથી લાળ આદિ વહેવરાવવાને, “પિટ્ટાવળયા” થપ્પડ, ઘૂસા
આદિ મારવામાં “પરિયાવળયા” પ્રવૃત્ત થઈને તેમને પીડા ઉત્પન્ન કરી
શકતા નથી. ‘एएणं जीवा सुत्ता समाणा अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा बहूहि
अहम्मियाहि संजोयणाहि संजोएत्तारो भवन्ति’ એવા બે બધારે સુતાવસ્થામાં
હોય છે ત્યારે પોતાને, અન્યને અને ઉભયને અનેક અધાર્મિક સંયોજનાઓ
(પ્રવૃત્તિઓ) વડે યુક્ત કરી શકતા નથી-ઉપયુક્ત અધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરી
શકતા નથી, તેથી ‘एएसि जीवाणं सुत्तत्तं साहू’ એવાં બે બાની સુતાવસ્થાને
જ સારી કહેવામાં આવી છે. “जयंती ! जे इमे जीवा धम्मिया, धम्माणया
जाव धम्मेणं चेव वित्ति कप्पेमाणा विहरन्ति” પરન્તુ હે જયંતિ ! જે બે
ધાર્મિક છે, ધર્માનુગ છે, ધર્મિષ્ઠ ધર્માખ્યાયી છે, ધર્મપ્રલોકી છે, ધર્માનુરાગી
છે, ધાર્મિક આચારવિચારવાળા છે. અને ધર્મપૂર્વક પોતાની આજીવિકા ચલા-

સ્થાયિનઃ, ધર્મપ્રલોકિનઃ, ધર્મપ્રરજ્ઞનાઃ, ધર્મસમુદાચારાઃ, ધર્મેણ ચૈવ વૃત્તિ કલ્પ-
યન્તો વિહરન્તિ, 'एएसिणं जीवाणं जागरियत्तं साहू' एतेषां खलु उपर्युक्तानां
जीवानां जागरिकत्वं साधुः—शोभनं भवति, 'एएणं जीवा जागरा समाणा बहूणं
पाणाणं जाव सत्ताणं अदुक्खावणयाए जाव अपरियावणियाए वट्टति' एते खलु
उपर्युक्ताः जीवाः जाग्रतः सन्तो बहूनां प्राणानां यावत्—भूतानां जीवानां सत्त्वा
नाम् अदुःखापनायै—न दुःखप्रापणाय, यावत्—अशोचनापनायै—न शोकोत्पादनाय,
न जूरणायै, नोत्पीडनायै, नो परितापनायै वर्तन्ते, 'तेणं जीवा जागरमाणा अप्पाणं
वा, परं वा, तदुभयं वा, बहूहि धम्मियाहिं संजोयणाहिं संजोएत्तारो भवंति' ते
खलु उपर्युक्ताः जीवाः जाग्रतो—जागरां कुर्वन्तः, आत्मानं वा, परं वा, तदुभयं
वा—स्वं च परं च बह्वीभिः—अनेकाभिः, धार्मिकीभिः—धर्मसम्बन्धिनीभिः संयो-
जनाभिः संयोजयितारः—प्रवर्त्तयितारो भवन्ति, 'एएणं जीवा जागरमाणा धम्म-

ધર્મોલ્લાસી હૈં ધર્મપ્રલોકી હૈં, ધર્મપ્રરજ્ઞન હૈં, ધર્મસમુદાચારયુક્ત ઔર
ધર્મપૂર્વક આજીવિકા ચલાનેવાલે હૈં 'एएसि णं जीवाणं जागरियत्तं
साहू' ऐसे इन जीवों की जाग्रतावस्था समीचीन है क्यों कि 'एएणं
जीवा जागरा समाणा बहूणं पाणाणं जाव अदुक्खावणयाए जाव अप-
रियावणियाए वट्टति' ये जीव जगते हुए भी अनेक प्राणियों को यावत्
भूतों को, जीवों को, सत्त्वों को, दुःख प्राप्ति के निमित्त, यावत्—शोचना-
प्राप्ति के निमित्त—शोकोत्पाद के निमित्त, उत्पीडना के निमित्त और
परिताप के निमित्त नहीं होते हैं। तथा—'तेणं जीवा जागरमाणा
अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा बहूहि धम्मियाहिं संजोयणाहिं संजोए-
त्तारो भवंति' ये जागरण करके अपने आपको, दूसरों को और—दोनों
को अनेक धार्मिक योजनाओं से—धर्मसंबन्धी प्रवृत्तियों से युक्त करते
हैं 'एएणं जीवा जागरमाणा धम्मजागरियाए अप्पाणं जागरहत्तारो

વનાર છે, “एएसि णं जीवाणं जागरियत्तं साहू” એવાં જીવેની જાગૃતાવસ્થા
જ સારી છે, કારણ કે ‘एएणं जीवा जागरा समाणा बहूणं पाणाण जाव अदु-
क्खावणयाए जाव अपरियावणियाए वट्टति’ એવાં જીવે જાગૃતાવસ્થામાં હોય
ત્યારે પણ અનેક પ્રાણીને, ભૂતાને, જીવેને અને સત્ત્વેને દુઃખપ્રાપ્તિમાં, શોક-
પ્રાપ્તિમાં પીડા, ઉત્પન્ન કરવામાં અને પરિતાપના કરવામાં કારણભૂત બનતા નથી
તથા “तेणं जीवा जागरमाणा अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा बहूहि धम्मियाहिं
संजोयणाहिं संजोएत्तारो भवंति” તેઓ જાગરણ કરીને પોતાને, અન્યને અને
ઉભયને અનેક ધાર્મિક યોજનામાં (પ્રવૃત્તિઓમાં) પ્રવૃત્ત કરતા રહે છે.

જાગરિયાએ અપ્પાણં જાગરહત્તારો ભવંતિ ' એતે સ્વલ્પ જીવાઃ જાગ્રતો ધર્મજાગરિ-
તયા આત્માનં જાગરયિતારઃ પ્રવર્તયિતારો ભવન્તિ, 'એસિણં જીવાણં જાગરિયત્તં
સાહુ' એનેપાં સ્વલ્પ ઉક્તાનાં જીવાનાં જાગરિકત્વં સાધુ-શોમનમ્-હિતકરં
ભવતીતિ ભાવઃ, તદુપસંહરન્નાહ- 'સે તેણદ્દેણં જયંતી ! એવં વુચ્ચહ-અત્યેગહયાણં
જીવાણં સુત્તત્તં સાહુ, અત્યેગહયાણં જીવાણં જાગરિયત્તં સાહુ' હે જયન્તિ ! તત્
તેનાર્થેન એવમુચ્યતે-અસ્ત્યેકેપાં જીવાનાં સુપ્તત્વં સાધુ ભવતિ, અથ ચ અસ્ત્યેકેપાં
જીવાનાં જાગરિકત્વં સાધુ-હિતકરં ભવતિ, જયન્તી પૃચ્છતિ 'વલિયત્તં મંતે !
સાહુ દુવ્વલિયત્તં સાહુ?' હે મદન્ત ! કિં વલિકત્ત્વમ્-વલમસ્તિ અસ્યેતિ વલિકસ્ત
દ્ભાવો વલિકત્ત્વમ્-વલવત્ત્વમ્, સાધુ-હિતકરમ્ ભવતિ ' કિંવા દુર્વલિકત્ત્વમ્
સાધુ-હિતકરં ભવતિ, મગવાનાહ- 'જયંતી ! અત્યેગહયાણં જીવાણં વલિયત્તં સાહુ,
અત્યેગહયાણં જીવાણં દુવ્વલિયત્તં સાહુ' હે જયન્તિ ! અસ્ત્યેકેપાં જીવાનાં વલિ

ભવંતિ ' તથા યે ધાર્મિક જીવ ધર્મજાગરિકા સે અપને કો જગાતે રહતે
હૈં । હસલિયે- 'એસિં જીવાણં જાગરિયત્તં સાહુ' इन जीवों की जाग्रता
वस्था श्रेयस्कर है-ठीक है-हितकर है- 'से तेणद्वेणं जयंती ! एवं वुच्चह,
अत्येगहयाणं जीवाणं सुत्तत्तं साहू' इस कारण हे जयन्ती मैंने
ऐसा कहा है कि किननेक जीवों का सुप्तत्व हितकर है और किन-
नेक जीवों का जागना हितकर है । अब जयन्ती प्रभु से ऐसा पूछती है-
' वलियत्तं मंते ! साहू, दुव्वलियत्तं साहू' हे मदन्त ! जीवों का बलवान-
पना अच्छा है या निर्बलपना अच्छा है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
' जयन्ती ! अत्येगहयाणं जीवाणं वलियत्तं साहू, अत्येगहयाणं जीवाणं
दुव्वलियत्तं साहू' हे जयन्ति ! किननेक जीवों की बलिष्ठता हितकर

“ एएणं जीवा जागरमाणा धम्मजागरियाए अप्पाणं जागरहत्तारो भवन्ति ”
तथा ते एवो धर्मं जगरेषु वडे पोताना आत्माने जग्रेत हरता रडे छे.
तेथी “ एएसिं जीवाणं जागरियत्तं साहू ” आ प्रकारना एवोनी जगृतावस्था
ज हितकर गणाय छे “ से तेणद्वेणं जयंती ! एवं वुच्चह, अत्येगहयाणं
जीवाणं सुत्तत्तं साहू ” छे जयंति । ते कारणे मे एवुं कह्यु छे કે કેટલાક
એવોનું સુપ્તત્વ જ હિતાવહ છે અને કેટલાક એવોનું જાગવું હિતવહ છે
હવે શ્ર વિકા જયન્તી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે—

“ વલિયત્તં મંતે ! સાહુ, દુવ્વલિયત્તં સાહુ ? ” હે ભગવન ! એવોમાં સખ-
ળતા હિતાવહ છે કે નિર્મળતા હિતાવહ છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ જયતી અત્યેગહયાણં જીવાણં વલિયત્તં સાહુ,
અત્યેગહયાણં જીવાણં દુવ્વલિયત્તં સાહુ ” હે જયંતિ ! કેટલાક એવોની સખ-

કત્વં-બલવત્ત્વં સાધુ-હિતકરં ભવતિ, અથ ચ અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં દુર્બલિકત્વં-
દુર્બલત્વં સાધુ-હિતકરં ભવતિ । જયન્તી તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘ સે કેળદ્વેળં મંતે !
એવં વુચ્ચહ-જાવ સાહુ ? ’ હે ભદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન એવમુચ્યતે-યાવત્-
અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં બલવત્ત્વં સાધુ, ભવતિ, અથ ચ અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં દુર્બલત્વં
સાધુ ભવતિ ? ઇતિ । ભગવાનાહ-‘ જયંતી ! જે રમે જીવા અહમ્મિયા જાવ વિહ-
રંતિ ’ હે જયન્તિ ! યે રમે જીવાઃ અધાર્મિકાઃ, યાવત્ અધર્મેણૈવ વૃત્તિ કલ્પયન્તો
વિહરન્તિ-વર્તન્તે, ‘ એસિં ણં જીવાણં દુબ્બલિયત્તં સાહુ ’ એતેપાં સ્વલ્લુ ઉપધુક્તાનાં
જીવાનાં દુર્બલિકત્વમ્-દુર્બલત્વં સાધુ-હિતકરં ભવતિ, ‘ એણ જીવા એવં જહા
સુત્તસ્સ તહા દુબ્બલિયસ્સ વત્તવ્વયા માણિયવ્વા ’ એતે સ્વલ્લુ ઉપરિત્તના જીવાઃ એવં-
પૂર્વોક્તરીત્યા યથા સુત્તસ્ય વત્તવ્વયા મણિતા તથૈવ દુર્બલિકસ્યાપિ વત્તવ્વયા

(અચ્છી) હોતી હૈ ઓર કિતનેક જીવોં કી નિર્બલતા હિતકર (અચ્છી)
હોતી હૈ । ‘ સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, જાવ સાહુ ’ હે ભદન્ત ! એસા
આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કિતનેક જીવોં કી બલિઠતા હિત-
કર હાતી હૈ ઓર કિતનેક જીવોં કી નિર્બલતા હિતકર હોતી હૈ । હસકે
ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘ જયંતી ! જે રમે જીવા અહમ્મિયા જાવ વિહરંતિ ’
હે જયન્તિ જો યે જીવ અધાર્મિક હૈં, યાવત્ અધર્મ સે હી અપની આજી-
વિકા ચલાતે હૈં ‘ એસિં ણં જીવાણં દુબ્બલિયત્તં સાહુ ’ એસે રન જીવોં
કી દુર્બલતા હિતાવહ હૈ ‘ એણ જીવા એવં જહા સુત્તસ્સ તહા દુબ્બલિ-
યસ્સ વત્તવ્વયા માણિયવ્વા ’ હસ વિષય મેં જૈસી વત્તવ્વયા સુત્તતા કે
વિષય મેં કહી જા સુકી હૈ વૈસી હી વત્તવ્વયા દુર્બલતા કે વિષય મેં

સતા સારી ગણાય છે અને કેટલાક જીવોની નિર્બળતા સારી ગણાય છે. આ
પ્રકારના જવાબનું કારણ બધુવા માટે જયન્તી શ્રાવિકા નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન
પૂછે છે-“ સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, જાવ સાહુ ” હે ભગવાન ! આપ શા
કારણે એવું કહો છો કે કેટલાક જીવોની સખળતા સારી ગણાય છે અને
કેટલાકની નિર્બળતા સારી ગણાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ જયંતી ! જે રમે જીવા અહમ્મિયા જાવ વિહ-
રંતિ ” હે જયંતિ ! જે જીવો અધાર્મિકથી લઈને અધાર્મિક આજીવિકા
ચલાવવા પર્યન્તના ઉપધુક્ત વિશેષણોથી યુક્ત હોય છે, “ એસિં ણં જાવાણં
દુબ્બલિયત્તં સાહુ ” એવાં જીવોની દુર્બળતા જ હિતાવહ છે. “ એણ જીવા
એવં જહા સુત્તસ્સ તહા દુબ્બલિયસ્સ વત્તવ્વયા માણિયવ્વા ” તેનું કારણ પ્રકટ
કરવાને માટે ઉપર સુત્ત જીવોના વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે એવું
જ કથન અહીં નિર્બળ જીવો વિષે કરવું જોઈએ. “ બલિયસ્સ જહા જાગરસ્સ

મણિતવ્યા, 'વલિયસ્મ જહા જાગરસ્સ તહા માણિયવ્વં જાવ સંજોપ્તારો ભવંતિ' વલિસ્ય-વલિનો વક્તવ્યતા યથા જાગ્રતો મણિતા તથા મણિતવ્યા, યાવત્-વહીભિઃ ધાર્મિકીભિઃ સંયોજનાભિઃ સંયોજયિતારો ભવન્તિ, 'एएसि णं जीवाणं वलियत्तं साहू' एतेषां खलु पूर्वोक्तधार्मिकादीनां जीवानां वलिकत्वं-वलवत्वं साधु भवति 'से तेणट्ठेणं जयंती ! एवं वुच्चइ तंचेव जाव साहू' हे जयन्ति ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-तदेव-पूर्वोक्तवदेव यावत्-अधार्मिकादीनां दुर्बलत्वं साधु भवति, अथ च धार्मिकादीनां च बलवत्वं साधु भवति । जयन्ति पृच्छति-'दक्खत्तं भंते ! साहू, आलसियत्तं साहू?' हे भदन्त ! किम् दक्षत्वं-कार्यनिपुणत्वम्-आलस्यपरहितस्त्वम् साधु-हितकरं भवति ? किंवा आलसिकत्वम्-आलस्यं-कार्य-

કહની યાહિયે. 'વલિયસ્મ જહા જાગરસ્સ તહા માણિયવ્વં જાવ સંજો-પ્તારો ભવંતિ' તથા વલિષ્ઠતા કે વિષય મેં જૈસી વક્તવ્યતા જાગ્રતા-વસ્થાવાલે કી કહી ગઈ है वैसी कह लेना चाहिये, यान्त् वे अनेक धार्मिक योजनाओं से संयोजयिता होते हैं । 'एएसि णं जीवाणं वलि-यत्तं साहू' इसलिये इन पूर्वोक्त धार्मिक आदि जीवों की बलवत्ता हितकर होती है । 'से तेणट्ठेणं जयंती ! एवं वुच्चइ, तं चेव जाव साहू' अतः हे जयन्ति ! मैंने ऐसा कहा है कि अधार्मिक आदि जीवों की दुर्बलता हितावह होती है और धार्मिक आदि जीवों की बलवत्ता हितावह होती है । अब जयन्ती प्रभु से ऐसा पूछती है-'दक्खत्तं भंते ! साहू, आलसियत्तं साहू' हे भदन्त ! अपने कार्य में निपुणता जीव में अच्छी होती है या कार्य-

તહા માણિયવ્વં જાવ સંજોપ્તારો ભવંતિ ” એવું કથન જાગૃત જીવોના વિષ-યમાં કરવામાં આવ્યું છે એવું જ કથન અહીં સમજાવવા વિષે ગ્રહણ કરવું જોઈએ “ તેઓ પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ, પોતાને, અન્યને અને ઉભયને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવૃત્ત કરવામાં કરે છે, ” આ કથન પર્યાન્તનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ધાર્મિક જીવોમાં સમજાતા હિતાવહ ગણાય છે અને અધાર્મિક જીવોમાં નિર્બળતા હિતાવહ ગણાય છે. “ સે તેણટ્ઠેણં જયંતી ! એવં વુચ્ચઈ, તં ચેવ જાવ સાહૂ ” હે જયંતિ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અધાર્મિક આદિ વિશેષ-જીવાણા જીવોની નિર્બળતા હિતાવહ છે અને ધાર્મિક જીવોની સમજાતા હિતાવહ છે હવે શ્રમજીવાણિકા જયન્તી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ દક્ખત્તં મંતે ! સાહૂ, આલસિયત્તં સાહૂ ? ” હે ભગવન ! જીવોમાં કાર્ય-નિ-પુણતાનો સદ્ભાવ (અથવા ઉદ્યોગ રતતાનો સદ્ભાવ) સારો ગણાય કે આળ-સનો સદ્ભાવ સારો ગણાય ?

કરણસ્ફૂર્તિરહિતત્વમિત્યર્થઃ સાધુ-હિતકરં ભવતિ ? મગવાનાહ-‘જયંતી ! અત્યે-
ગદ્યાણં જીવાણં દક્ષત્તં સાહુ, અત્યેગદ્યાણં જીવાણં આલસિયત્તં સાહુ’ હે જયન્તિ !
અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં દક્ષત્ત્વં-કાર્યનિપુણત્વમ્, સાધુ-હિતકરં ભવતિ, અથ ચ
અસ્ત્યેકેષાં જીવાનાં સ્વલુ આલસિકત્વમ્-આલસ્યં પ્રમાદઃ, સાધુ-હિતકરં ભવતિ,
જયન્તી તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-તં ચેવ જાવ સાહુ ?’
હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્યેન, એવમુચ્યતે-તદેવ-ઉપયુક્તં યાવત્-અસ્ત્યેકેષાં
જીવાનાં દક્ષત્ત્વં સાધુ, અસ્ત્યેકેષાં જીવાનામ્-આલસિકત્વમ્-આલસ્યં સાધુ
ભવતિ-ઇતિ ? મગવાનાહ-‘જયંતી ! જે હમે જીવા અહમ્મિયા જાવ વિહરંતિ’
હે જયન્તિ ! એ સ્વલુ હમે પૂર્વોક્તાઃ જીવાઃ અધાર્મિકાઃ યાવત્ અધર્મેણૈવ વૃત્તિ
કલ્પયન્તો વિહરંતિ ‘એસિ ણ જીવાણં અલસિયત્તં સાહુ’ એતેષાં સ્વલુ ઉપ-

કરને મેં સ્ફૂર્તિ સે રહિતતા અચ્છી હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ-‘જયંતી ! અત્યેગદ્યાણં જીવાણં દક્ષત્તં સાહુ, અત્યેગદ્યાણં જીવાણં
આલસિયત્તં સાહુ’ હે જયન્તિ ! કિતનેક જીવોં કી કાર્યકરને મેં નિપુ-
ણતા હિતકારક હોતી હૈ ઓર કિતનેક જીવોં કી કાર્યકરને કી સ્ફૂર્તિ
સે રહિતતા અચ્છી હોતી હૈ ! ‘સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, તં ચેવ
જાવ સાહુ’ હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિતનેક
જીવોં કી કાર્ય કરને મેં નિપુણતા અચ્છી હોતી હૈ ઓર કિતનેક જીવોં
કી કાર્યકરને કી સ્ફૂર્તિ સે રહિતતા-પ્રમાદાવસ્થા-અચ્છી હોતી હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘જયંતી ! જે હમે જીવા અહમ્મિયા જાવ
વિહરંતિ’ જો એ અધાર્મિક યાવત્ અધર્મ સે હી અપની આજીવિકા
ચલાને વાલે જીવ હૈ ‘એસિ ણ જીવાણં આલસિયત્તં સાહુ’ સો હન

મહાવીર પ્રશ્નુને ઉત્તર-“ જયંતી અત્યેગદ્યાણં જીવાણં દક્ષત્તં સાહુ,
અત્યેગદ્યાણં જીવાણં આલસિયત્તં સાહુ ” હે જયંતિ ! કેટલાક જીવોમાં કાર્ય
કરવાની નિપુણતા હિતકારક ગણાય છે અને કેટલાક જીવોમાં કાર્ય કરવાની
સ્ફૂર્તિનો અભાવ અથવા આળસ હિતકારક ગણાય છે.

જયન્તીને પ્રશ્ન-“ સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, તં ચેવ જાવ સાહુ ? ”
હે ભગવન ! આપ શા કારણે એવું કહે છે કે કેટલાક જીવોમાં કાર્યનિપુ-
ણતા હિતાવહ છે અને કેટલાકમાં આળસ હિતાવહ છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુને ઉત્તર-“ જયંતી ! જે હમે જીવા અહમ્મિયા જાવ વિહ-
રંતિ ” હે જયંતિ ! જે જીવો અધાર્મિક આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષજીવોમાં છે,
“ એસિ ણ જીવાણં આલસિયત્તં સાહુ ” એવાં જીવોમાં આળસ (પ્રમાદી પશુ) ”

યુક્તાનાં જીવાનામ્ આલસિકત્વમ્-આલસ્યમેવ સાધુ-હિતકરં ભવતિ, આલસ્ય પ્રમાદયુક્તત્વાત્ અધર્માચરણે વ્રટિતિ પ્રવૃત્તિવિરહાત્, તદાહ-‘एणं जीवा अलसा समाणा नो बहूणं जहा सुत्ता तहा अलसा भाणियव्वा’ एते खलु अधार्मिकादयो जीवाः, अलसाः आलस्ययुक्ताः सन्तो नो बहूनां यथा पूर्वं सुप्ताः अधार्मिकादयो जीवाः प्रतिषादिता स्तथैव अलसा-आलस्यप्रमादयुक्ताः अपि अधार्मिकादयो जीवाः भणितव्याः प्रतिपत्तव्याः, एतेषाम् अधार्मिकादीनां जीवानाम् अलसत्वं साधु भवति ‘जहा जागरा तहा दक्खा भाणियव्वा जाव संजोएत्तारो भवंति’ यथा पूर्वं जाग्रतः-जागरणं कुर्वन्तो जीवाः भणिता स्तथैव दक्षाः जीवाः भणितव्याः, यावत्-बह्वीभिः धार्मिकीभिः संयोजनाभिः संयोजयितारो भवन्ति, ‘एणं जीवा

जीवों की अलसता-प्रमादावस्था अपने कार्य करने में स्फूर्ति से रहितता-श्रेयस्कर है-क्यों कि आलस्य-प्रमाद से युक्त होने के कारण इन जीवों में अधर्माचरण की और छट से प्रवृत्ति करनेका अभाव रहता है। इसी कारण ऐसा कहा गया है ‘एणं जीवा अलसा समाणा नो बहूणं जहा सुत्ता तहा अलसा भाणियव्वा’ ये अधार्मिक आदि जीव यदि आलस्य-युक्त रहते हैं तो जैसे पूर्व में कहे गये सुप्त जीव अपने को, दूसरों को और उभय को अधार्मिक संयोजनाओं से युक्त नहीं करते हैं इसी प्रकार से ये आलस्य युक्त जीव भी अपने को, पर को और उभय को अधार्मिक संयोजनाओं से युक्त नहीं करते हैं आदि २ कथन पूर्व की तरह यहां करना चाहिये। इसलिये इन अधार्मिक आदि जीवों की आलस्यता हितकारक है। ‘जहा जागरा तहां दक्खा भाणियव्वा, जाव संजोएत्तारो भवंति’ जैसे पहिले जाग्रतावस्थावालों के विषय में कहा

હોય એજ હિતાવહ છે, કારણ કે જીવો પ્રમાદી હોય છે તેઓ અધર્માચરણ આદિ કોઈ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવાના સ્વભાવવાળા જ હોતા નથી તેથી જ “एणं जीवा अलसा समाणा नो बहूणं जहा सुत्ता तहा अलसा भाणियव्वा” આ આગસુ અધર્મિક જીવોના વિષયમાં સુપ્ત જીવોના જેવું જ પૂર્વોક્ત કથન અહીં અહણ કરવું જોઈએ કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે અધર્મિક આદિ વિશેષણોવાળા જીવો જો આગસુ હોય તો પોતાને, અન્યને અને ઉભયને અધર્મિક સંયોજનાઓથી (પ્રવૃત્તિઓથી) યુક્ત કરતા નથી તે કારણે અધર્મિક આદિ વિશેષણોવાળા જીવોમાં આગસ (પ્રમાદ) નો સદ્ભાવ હોય એજ હિતાવહ ગણાય છે “जहा जागरा तहा दक्खा भाणियव्वा, जाव संजोएत्तारो भवंति” આગળ જાગૃતાવસ્થાવાળા જીવોના વિષયમાં જેવું કથન

દક્ષાસમાણા વહૂર્હિ, આયરિવેયાવચ્ચેર્હિ, ઉવજ્ઞાયવેયાવચ્ચેર્હિ, થેરવેયાવચ્ચેર્હિ, તવસ્સિવેયાવચ્ચેર્હિ, ગિલાણવેયાવચ્ચેર્હિ, સેહવેયાવચ્ચેર્હિ, કુલવેયાવચ્ચેર્હિ, ગણવેયાવચ્ચેર્હિ, સંઘવેયાવચ્ચેર્હિ, સાહમ્મિયવેયાવચ્ચેર્હિ અત્તાણં સંજોણ્ણારો ભવંતિ । એતે खलु धार्मिकादयो जीवाः दक्षाः उद्यमिनः सन्तो बहुभिः आचार्यवैयावृत्यैः, उपाध्यायवैयावृत्यैः, स्थविरवैयावृत्यैः, तपस्विवैयावृत्यैः, ग्लानवैयावृत्यैः, शैक्षवैयावृत्यैः, कुलवैयावृत्यैः, गणवैयावृत्यैः, संघवैयावृत्यैः, साधर्मिकवैयावृत्यैः, आत्मानं संयोजयितारो भवन्ति । ‘एएसि णं जीवाणं दक्खत्तं साहू’ से तेणट्ठेण

गया है उसी प्रकार से दक्ष जीवों के विषय में भी कहना चाहिये। यावत् ये अनेक धार्मिक संयोजनाओंसे अपने को, पर को और उभय को योजित करनेवाले होते हैं। ‘एएणं जीवा दक्खा समाणा बहूहि आयरियवेयावच्चेहि उवज्झायवेयावच्चेहि, थेरवेयावच्चेहि, तवस्सिवेयावच्चेहि, गिलाणवेयावच्चेहि, सेहवेयावच्चेहि, कुलवेयावच्चेहि, गणवेयावच्चेहि, संघवेयावच्चेहि, साहम्मियवेयावच्चेहि अत्ताणं संजोएत्तारो भवन्ति, एएसि जीवाणं दक्खत्तं साहू’ ये धार्मिक आदि जीव उद्यमवाले होते हुए आचार्यों की विविध वैयावृत्ति से, उपाध्यायों की विविधवैयावृत्ति से, स्थविरों की विविधवैयावृत्ति से, तपस्वियों की विविध वैयावृत्ति से, ग्लानजनों की विविधवैयावृत्ति से, शैक्षों (नवदीक्षितों) की विविधवैयावृत्ति से, कुल की विविधवैयावृत्ति से, गण की विविध वैयावृत्ति से, संघकी विविध वैयावृत्ति से और साधर्मिक जनों की विविध वैयावृत्ति से अपने को योजित करते हैं। इसलिये

કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં દક્ષ (કાર્યનિપુણ) જીવોના વિષયમાં સમજવું જે જીવો ધાર્મિક આદિ વિશેષજ્ઞોવાળા હોય છે તેઓમાં જો દક્ષતા હોય તો તેઓ પોતાને. અન્યને અને ઉભયને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવૃત્ત કરતા રહે છે. “ એણં જીવા દક્ખા સમાણા વહૂર્હિ આયરિયવેયાવચ્ચેર્હિ ઉવજ્ઞાયવેયાવચ્ચેર્હિ, થેરવેયાવચ્ચેર્હિ, તવસ્સિવેયાવચ્ચેર્હિ, ગિલાણવેયાવચ્ચેર્હિ, સેયવેયાવચ્ચેર્હિ, કુલવેયાવચ્ચેર્હિ, ગણવેયાવચ્ચેર્હિ, સંઘવેયાવચ્ચેર્હિ, સાહમ્મિયવેયાવચ્ચેર્હિ, અત્તાણં સંજોણ્ણારો ભવંતિ, એસિં જીવાણં દક્ખત્તં સાહૂ ” તે ધાર્મિક આદિ વિશેષજ્ઞોવાળા જીવો જો ઉદ્યોગરત હોય તો અनेक प्रकारे आचार्यों, उपाध्यायानु, स्थविरानु, तपस्वीनानु, ग्लानजनानु (भीमारानु) शैक्षानु (नवदीक्षितानु), कुलानु, गणानु, संघानु અને સાધર્મિક જનોનું વैयाવૃત્ય કરવાને તત્પર રહે છે તેથી તે જીવોની કાર્યનિપુણતા

તંચેવ જાવ સાહુ' એતેપાં સ્વલુ ધાર્મિકાદીનાં પૂર્વોક્તાં જીવાનાં દક્ષત્વમ્-આલસ્ય રહિતત્વમ્, સાધુ-શોભનમ્ ભવતિ, સર્વજનહિતકરત્વાત્, પ્રકૃતમુપયંહરન્નાદ-તત્-સેનાર્થેન, તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ, યાવત્-દક્ષત્વં સાધુ । પુનઃ જયન્તી પૃચ્છતિ-‘સો-ઈન્દ્રિયવસદ્દેખં મંતે ! જીવે કિં વંધઈ ?’ હે મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયવશાર્તઃ-શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય-વશેન-પારતન્વ્યેન, આર્તઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયવશાર્તઃ-શ્રોત્રેન્દ્રિયવશં વા ક્રુતો-ગતઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયવશાર્તઃ, સ્વલુ જીવઃ કિં કર્મ વધ્નાતિ ? મગચાનાદ-‘એવં જહા કોહવસદ્દે તહેવ જાવ અણુપરિયદ્દઈ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ક્રોધવશાર્તઃ, ક્રોધવશાર્તસ્ય વક્તવ્યતા અસ્યૈવ શતકસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે શંખશ્રમણોપાસકપ્રશ્નોત્તરે પ્રતિપાદિતા તથૈવ યથા-‘શ્રોત્રેન્દ્રિયવશાર્તો જીવઃ આયુષ્કવર્જાઃ સપ્તકર્મપ્રકૃતીઃ શિથિલવન્ધન-

હન જીવોં કી દક્ષતા હિતકર હૈ । ‘સે તેણદ્દેખં તં ચેવ જાવ સાહુ’ હસ કારણ હે જયન્તિ ! મૈને એસા કહા હૈ, કિ હન પૂર્વોક્ત ધાર્મિક આદિ જીવોં કી દક્ષતા-આલસ્ય રહિતતા હિતકર હૈ, ક્યોં કિ વહ સર્વજનોં કી હિતકારક હોતી હૈ આદિ । અવ જયન્તી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતી હૈ-‘સોઈન્દ્રિયવસદ્દેખં મંતે ! જીવે કિં વંધઈ’ હે મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કે વશવર્તી હુઆ જીવ કિસ કર્મ કા વંધ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવં જહા કોહવસદ્દે તહેવ જાવ અણુપરિયદ્દઈ’ જિસ પ્રકાર ક્રોધ કે વશવર્તી હુઆ જીવ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા હસી શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં શંખશ્રમણોપાસક કે પ્રશ્નોત્તર મેં કહી ગઈ હૈ વૈસી વક્તવ્યતા યહાં પર મી કહની ચાહિયે વહાં એસી વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ કિ શ્રોત્રેન્દ્રિય કે વશવર્તી હુઆ જીવ આયુષ્યકર્મ કો છોડકર સાત ધર્મપ્રકૃતિ-

અથવા ઉદ્યોગરતતા હિતાવહ ગણાય છે. “સે તેણદ્દેખં તં ચેવ જાવ સાહુ” હે જયન્તિ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે પૂર્વોક્ત ધાર્મિક આદિ વિશેષ-જ્ઞાવાળા જીવોની દક્ષતા (આજસ રહિતતા) હિતાવહ છે અને અધાર્મિક જીવોની આજસ (પ્રમાદ) હિતાવહ છે હવે શ્રમજ્ઞોપાસિકા જયન્તી મહાવીર પ્રશ્નને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-“સોઈન્દ્રિયવસદ્દેખં મંતે ! જીવે કિં વંધઈ ?” હે ભગવન ! શ્રોત્રેન્દ્રિયને વશવર્તી બનેલો (શ્રોત્રેન્દ્રિય અસયમવાળો) જીવ કયા કર્મનો બંધ કરે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“એવં જહા કોહવસદ્દે તહેવ જાવ અણુપરિયદ્દઈ” આ શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમા શંખશ્રમજ્ઞોપાસિકના પ્રકરણમાં ક્રોધને વશવર્તી બનેલા જીવના વિષયમા જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ સમજવું જોઈએ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શ્રોત્રેન્દ્રિયને વશવર્તી બનેલો જીવ પણ આયુકર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓને શિથિલને બદલે

વદ્ધાઃ દૃઢબન્ધનવદ્ધાઃ પ્રકરોતિ' इत्यादि यावत् “चातुरन्तसंसारकान्तारम् अनुपर्यटति” इतिपर्यन्त वाच्यम्, ‘एवं चर्ष्विखदियवसट्टे वि एव जाव फासिदिय-वसट्टे जाव अणुपरियट्टइ’ एवं—श्रोत्रेन्द्रियवशात्तवदेव चक्षुरिन्द्रियवशात्तोऽपि एव—यावत्—घ्राणेन्द्रियवशात्तः, जिह्वेन्द्रियवशात्तः, स्पर्शेन्द्रियवशात्तश्च जीवः क्रोध-वशात्तजीववदेव विज्ञेयः यावत् चातुरन्तसंसारकान्तारम् अनुपर्यटति । ‘तएणं सा जयंती समणोवासिषा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ट सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठा सेसं जहा देवाणंदाए तहेव पव्वइया जाव सव्वदुक्खप्पहीणा’ ततः खलु सा जयन्ती श्रमणोपासिका श्रमणरय भगवतो महावीरस्य अन्तिके-समीपे, एतमर्थम्—पूर्वोक्तार्थं सर्वं श्रुत्वा, निश्चय—हृदि अवधार्य, हृष्टतुष्टा शेषं यों को जो शिथिल बन्धन से बद्ध हुई होनी हैं दृढबन्धन से बद्ध करता है, इत्यादि कथन से लेकर वह चातुरन्त-चतुर्गतिरूप संसार कान्तार में परिभ्रमण करता है । इसी प्रकार से ‘चक्षुइन्द्रिय के वशवर्ती हुआ, घ्राणेन्द्रिय के वशवर्ती हुआ और स्पर्शइन्द्रिय के वशवर्ती हुआ जीव क्रोध के वशवर्ती हुए जीव की तरह ही आयुर्कर्म को छोड़कर सात कर्मप्रकृतियों को जो शिथिलबन्धन से बद्ध करता है दृढबन्धन से बद्ध करता है और वह चतुर्गतिरूप संसार में परिभ्रमण करता है । ‘तएणं सा जयंती ! समणोवासिषा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ट सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठा सेसं जहा देवाणंदाए तहेव पव्वइया जाव सव्वदुक्खप्पहीणा’ इसके बाद श्रमणोपासिका जयन्तीने श्रमण भगवान् महावीर के पास पूर्वोक्त सब अर्थ को सुनकर के, और उसका मनन करके बड़ी हर्षित

દઢ બન્ધવાળી કરે છે, ઇત્યાદિ કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવાનું છે “એવેા જીવ ચાર ગતિવાળા સંસારકાન્તરમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે,” આ કથન પર્યન્તનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઇએ એજ પ્રમાણે ચક્ષુઇન્દ્રિયને, ઘ્રાણેન્દ્રિયને, જિહ્વાઇન્દ્રિયને અને સ્પર્શેન્દ્રિયને વશવર્તી બનેલો જીવ પણ ક્રોધને વશવર્તી બનેલો જીવની જેમ આયુર્કર્મ સિવાયની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓને શિથિલને બદલે દઢ બન્ધવાળી બનાવે છે અને ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.

“તણ સા જયંતી સમણોવાસિયા સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિયે એયમટ્ટ સોચ્ચા નિસમ્મ હટ્ટતુટ્ઠા સેસં જહા દેવાણંદાએ તહેવ પવ્વઈયા જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણા” શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સમક્ષ પૂર્વોક્ત વિષયનું પ્રતિપાદન શ્રવણ કરીને અને તે બાબતમાં મનન કરીને શ્રમણોપાસિકા

યથા નવમશતકે ત્રયચ્ચિંશત્તમોદ્દેશકે દેવાનન્દાયાઃ પ્રકરણે પ્રતિપાદિતમ્ તથૈવા-
ત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથૈવ પ્રવ્રજિતા-દીક્ષાં ગૃહીતવતી, યાવત્ સિદ્ધા, બુદ્ધા, મુક્તા
પરિનિર્વાતા મર્નદુઃસ્વપ્રહીણા ચ સંજાતા । અન્તે ગૌતમો મગવદ્ વાક્ય પ્રમાણ-
જાહ-‘ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે
મદન્ત ! તદેવં મવદુક્તં સર્વં સત્યમેવેતિ ॥સૂ૦ ૩॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचिता श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १२-२॥

હુઈં ઓર સન્તુષ્ટ ચિત્ત હુઈં હસ વિષય મેં નૌવેં શતક મેં ૩૩ વેં ઉદ્દેશક
મેં દેવાનન્દા કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકારકા કથન યહાં
પર ઓ કરના ચાહિયે દેવાનન્દા જિસ પ્રકારસે પ્રવ્રજિત હુઈં ઉસી
પ્રકાર સે યહ જયન્તી ઓ પ્રવ્રજિત હો ગઈ યાવત્ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત,
પરિનિર્વાત ઓર સર્વદુઃખોં સે રહિત હો ગઈ અન્ત મેં અવ ગૌતમ પ્રભુ
કે વચન મેં સત્યતા ય્યાપન કરને કે લિયે કહતે હૈં કિ ‘ સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ ’ હે મદન્ત ! જૈસા આપને યહ કહા હૈં વહ વૈસા હી હૈં,
હે મદન્ત ! જૈસા આપને યહ કહા હૈં વહ વૈસા હી હૈં । હસ પ્રકાર કહ-
કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૩॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका दूसरा उद्देशक समाप्त ॥१२-२॥

જયન્તીના હર્ષ અને સંતોષનો પાર ન રહ્યો ત્યાર પછીનું સમસ્ત કથન,
નવમાં શતકના ૩૩માં ઉદ્દેશકમાં દેવાનંદા પ્રાક્ષણીના કથન અનુસાર સમજવું
ઐટલે કે દેવાનંદાની જેમ જયતી શ્રાવિકાએ પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી
અને અનેક કઠિન તપોની આરાધના કરીને જયન્તી પણ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત,
પરિનિર્વાત અને સર્વદુઃખોથી રહિત થઈ ગઈ આ કથન પર્વન્તનું સમસ્ત
કથન અહીં પણ શ્રહણ કરવું જોઈએ.

હવે સૂત્રનાર ગૌતમ સ્વામીના “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” આ
વચનો દ્વારા સૂત્રનો ઉપસંહાર કરે છે. “ હે ભગવન ! આ વિષયનું આપે
જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય જ છે હે ભગવન ! આપનું આ કથન યથાર્થ
જ છે. ” આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરી ગૌતમ સ્વામીને
પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦ ૩॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका
व्याख्याना आरम्भ शतकનો भीजे उद्देशक समाप्त ॥१२-२॥

द्वादशशतके तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते

द्वादशशतकस्य तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

पृथिवीनां प्रकारप्ररूपणम्, प्रथमपृथिव्याः नामगोत्रप्ररूपणम् ॥

—रत्नप्रभादिपृथिवीवक्तव्यता ।

मूलम्—“रायगिहे जाव एवं वयासी—कइणं भंते ! पुढवीओ
पणत्ताओ ? गोयमा ! सत्त पुढवीओ पणत्ताओ, तं जहा-
पढमा दोच्चा जाव सत्तमा, पढमा णं भंते ! पुढवी किं नामा
किं गोत्ता पणत्ता ? गोयमा ! घम्मा नामेणं रयणप्पभागोत्तेणं
एवं जहा जीवाभिगमे पढमो नेरइयउद्देसओ, सो चेव निरवसेसो
भाणियव्वो जाव अप्पा बहुगंति सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्—कति खलु भदन्त ! पृथिव्यः
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—प्रथमा, द्वितीया च यावत्
सप्तमी, प्रथमा खलु भदन्त ! पृथिवी किं नामा, किं गोत्रा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! घम्मा
नाम्ना, रत्नप्रभा गोत्रेण, एवं यथा जीवाभिगमे प्रथमो नैरइकोद्देशकः स एव निरव-
शेषो भणितव्यो यावत् अल्प बहुत्वम् इति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू०१॥

चारह्वे शतकके तीसरे उद्देशका प्रारंभ

इस १२ वे शतक के तृतीय उद्देशक में कथित विषय का विवरण
संक्षेप से इस प्रकार है—पृथिवियों के प्रकारों का कथन, प्रथम पृथिवी

आरमा शतकना त्रीळ उद्देशानो प्रारंभ

आ आरमा शतकना त्रीळ उद्देशकमां प्रतिपादित विषयतुं संक्षिप्त
विवेचन—पृथ्वीयोना प्रकारातुं कथन—पडेली पृथ्वीना नाम गोत्रनी प्ररूपणा.

ટીકા—દ્વિતીયોદેશકે શ્રોત્રાદીન્દ્રિયવશાર્ત્તાનાં જીવાનામ્ અષ્ટર્મપ્રકૃતિ-
 બન્ધકત્વં પ્રતિપાદિતમ્, તદ્બન્ધનાચ્ચ નારકપૃથિવીષ્વપિ તેપાશુત્પાદાત્ નારક
 પૃથિવીસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતું તૃતીયોદેશકમાહ—‘રાયગિદે’ इत्यादि, ‘રાયગિદે જાવ
 एवं वयासी’—રાજગૃહે યાવત્ નગરે સ્વામીસમવસતઃ, સમવસતં પ્રશુ વન્દિતું નમ-
 સ્પિતું ધર્મકથાં શ્રોતુંચ પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્ષત્, તતો
 વિનયેન શુશ્રૂપમાણો ગૌતમઃ પ્રાજ્ઞલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ, એવમ્—વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ,
 અવાદીત્—‘કइ णं भंते । पुढवोओ पणत्ताओ?’ हे भदन्त ! कति खलु पृथिव्यः
 प्रज्ञप्ताः भगवानाह—‘गोयमा ! सत्त पुढवीओ पणत्ताओ’ हे गौतम ! सप्त पृथिव्यः
 કે નામ ગોત્ર કી પ્રરૂપણા ।

રત્નપ્રભાપૃથિવી આદિ પૃથિવિયોં કી વક્તવ્યતા—

“રાયગિદે જાવ एवं वयासी” इत्यादि ।

ટીકાર્થ—દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ ઇન્દ્રિયોં કે વગવર્તી
 બને હુણે જીવ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કે બન્ધક હોતે હૈં—એસા કહા ગયા
 હૈં—કર્મોં કે બન્ધક હોને સે જીવોં કા ઉત્પાદ નારકપૃથિવિયોં મેં બી દો
 જાતા હૈં ઇસલિયે ઇસ ઉદ્દેશક મેં સૂત્રકાર ને उन नारकपृथिवियों के
 સ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કી હૈં । ‘રાયગિદે જાવ एवं वयासी’ રાજગૃહ નગર
 મેં—યાવત્—પ્રહાવીર સ્વામી પધારે પ્રહાવીર સ્વામી કો પધારે હુણે જાન-
 કર ઉત્તકો વન્દના ઔર નમસ્કાર કરને કે લિયે ઔર उनसे धर्मकथा
 સુનને કે લિયે પર્ષત્ અપને ૨ ઘરોં સે નિકલી ધર્મકથા સુનકર ફિર
 વિસર્જિત હો ગઈ ઇસકે વાડ વિનયપૂર્વક દોનોં હાથ જોડકર ધર્મ સુનને
 કી અભિલાષા વાલે ગૌતમ મગવાન્ ને પ્રશુ સે ઇસ પ્રકાર પૂછા—‘कइणं’

રત્નપ્રભા આદિ નારકપૃથ્વીઓનું વર્ણન—

“રાયગિદે જાવ एवं वयासी” इत्यादि—

ટીકાર્થ—બીજા ઉદ્દેશકના છેલ્લા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું
 કે શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ ઇન્દ્રિયોને વશવર્તી બનેલા જીવ આયુકર્મ સિવાયના
 આઠ કર્મોના બન્ધ કરે છે. કર્મોના બન્ધ કરવાને કારણે જીવોને નારકપૃથ્વી-
 ઓમાં પણ ઉત્પન્ન થવું પડે છે. તેથી હવે સૂત્રકાર આ ઉદ્દેશકમાં નારક-
 પૃથ્વીઓના સ્વરૂપની પ્રશ્નપૂછા કરે છે—“રાયગિદે જાવ एवं वयासी” રાજગૃહ
 નગરમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પધાર્યા તેમને વદણુનમસ્કાર કરવાને માટે
 પરિષદ પોતપોતાને ઘેરથી નીકળી મહાવીર પ્રભુને વદણુનમસ્કાર કરીને
 તથા ધર્મકથા શ્રવણ કરીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને
 બજાવવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક એ હાથ ભેડીને

પ્રજ્ઞપ્તા, 'તં જહા-પદમા, દોચ્ચા જાવ સત્તમા' તથા-પ્રથમા, દ્વિતીયાચ યાવત્-તૃતીયા, ચતુર્થી, પચ્ચમી, ષષ્ઠી, સપ્તમી ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'પદમાણં મંતે ! પુદવી કિં નામા, કિં ગોત્તા, પણ્ણત્તા ?' હે ભદન્ત ! પ્રથમા સ્વલુ પૃથિવી કિં નામા, કિંગોત્રા, કિંનામ યસ્યાઃ સા કિંનામા, એવં કિં ગોત્રં યસ્યાઃ સા કિંગોત્રા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-'ગોયમા ! ઘસ્મા નામેણં, રયણપ્પમાગોત્તેણં' હે ગૌતમ ! પ્રથમા સ્વલુ પૃથિવી 'ઘસ્મા' ઇતિનામ્ના પ્રતીતા, અથ ચ 'રત્નપ્રભા' ઇતિ ગોત્રેણ પ્રતીતા તત્ર નામયાદચ્છિકમભિધાનમ્, ગોત્રં ચાન્વર્થકમવસેયમિતિ ભાવઃ 'એવં

મંતે ! પુદવીઓ પણ્ણત્તાઓ' હે ભદન્ત ! પૃથિવિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? તવ ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ગૌતમ સે કહા 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સત્ત પુદવીઓ પણ્ણત્તાઓ' પૃથિવિયાં સાત કહી ગઈ હૈં । 'તંજહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈં-(પદમા દોચ્ચા, જાવ, સત્તમા) પ્રથમા, દ્વિતીયા, યાવત્ તૃતીયા, ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી ઓર સપ્તમી અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-(પદમાણં મંતે ! પુદવી કિં નામા, કિં ગોત્તા, પણ્ણત્તા' હે ભદન્ત ! પ્રથમા પૃથિવી કિસ નામવાલી ઓર કિસ ગોત્ર વાલી કહી ગઈ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ઘસ્મા-નામેણ, રયણપ્પમા ગોત્તેણં' પ્રથમા પૃથિવી ઘર્મા નામવાલી ઓર રત્ન-પ્રમાગોત્રવાલી કહી ગઈ હૈં । યદચ્છા (અપની ઇચ્છા) સે જો અભિધાન કર લિયા જાતા હૈં-વહ તો નામ હૈં ઓર જો અન્વર્થક અભિધાન હોતા હૈં

મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો-“કઙ્ઘણં મંતે ! પુદવીઓ પણ્ણત્તાઓ” હે ભગવન્ ! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ? ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સત્ત પુદવીઓ પણ્ણત્તાઓ” પૃથ્વીઓ સાત કહી છે, “તંજહા” જે આ પ્રમાણે છે-“પદમા, દોચ્ચા, જાવ સત્તમા” પહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી, અને સાતમી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“પદમાણ મંતે ! પુદવી કિં નામા, કિં ગોત્તા પણ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! પહેલી પૃથ્વીનું નામ શું છે અને ગોત્ર શું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “ઘસ્મા નામેણં, રયણપ્પમા ગોત્તેણં” પહેલી પૃથ્વીનું નામ ‘ઘર્મા’ છે અને ગોત્ર ‘રત્નપ્રભા’ છે ઇચ્છા અનુસાર કેાઈ પણ પદાર્થને માટે જે નામ નક્કી કરવામાં આવે છે તેને નામ કહે છે, અને જે અન્વર્થક (અર્થપ્રમાણેનું) અભિધાન (નામ) હોય છે તેને ગોત્ર કહે છે. “એવં જહા જીવાભિગમે પદમો નેરહય-

જહા જીવાભિગમે પઢમો નેરહ્યઉદેસઓ, સો ચેવ નિરવસેસો ભાણિયવ્વો જાવ અપ્પાવહુગંતિ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા જીવાભિગમે સૂત્રે પ્રથમો નૈરયિકોદેશકો મણિતઃ, સ એવ જીવાભિગમીયપ્રથમનૈરયિકોદેશકઃ, નિરવશેષઃ સર્વોઽપિ અત્ર મણિતવ્યઃ-વક્તવ્યઃ, યાવત્-અલ્પવહુત્વમ્-અલ્પવહુત્વવક્તવ્યતા પર્યન્તમિતિ ભાવઃ । અન્તે ગૌતમો મગવદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં-મવદુક્તં સત્યમેવ ઇતિ ॥સૂ૦૧॥

ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત જગદ્વલ્લભાદિપદભૂષિત વાલરહ્નચારિ ‘જૈનાચાર્ય’

પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી “મગવતી” સૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા

ખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વાદશશતકસ્ય તૃતીયોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥સૂ૦૧૨-૩॥

વહ ગોત્રકહલાતા હૈ ‘એવં જહા જીવાભિગમે પઢમો નેરહ્ય ઉદેસઓ સો ચેવ નિરવસેસો ભાણિયવ્વો જાવ અપ્પા વહુગંતિ’ પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર જૈસા જીવાભિગમ સૂત્ર મેં પ્રથમ નૈરયિક ઉદેશક કહા ગયા હૈ વહ વૈસા હીયહાં પર પૂરા કા પૂરા કહના ચાહિયે ઓર વહ અલ્પ વહુત્વ ઇમ પાઠતક યહાં કહના ચાહિયે અવ અન્ત મેં ગૌતમ મગવાન્ કે વચનોં મેં પ્રમાણતા કા આપાદન કરતે હુએ કહતે હૈ-‘ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! આપ કે દ્વારા કહા ગયા યહ સવ કથન સત્ય હી હૈ, હે મદન્ત ! આપકે દ્વારા કહા ગયા યહ સવ કથન સત્ય હી હૈ, ઇસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ મગવાન્ સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગએ ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “મગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેય-ચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચારહવેં શતક કા તીસરા ઉદેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૩॥

નેરહ્યઓ, સો ચેવ નિરવસેસો ભાણિયવ્વો જાવ અપ્પાવહુગંતિ” જીવાભિગમ સૂત્રના પ્રથમ નૈરયિક ઉદેશકમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે સંપૂર્ણ કથન અહીં પણ અહણ કરવું જોઈએ અલ્પબહુત્વ વિષેના પાઠ પર્યન્તનું કથન અહીં અહણ કરવાનું છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુના વચનોમાં પોતાની અત્યંત શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતાં કહે છે-“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” ‘ હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્ય જ છે. હે ભગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે. ” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતાં થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાની જગ્યાએ વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “મગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આરંભ શતકનો ત્રીજો ઉદેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૩॥

